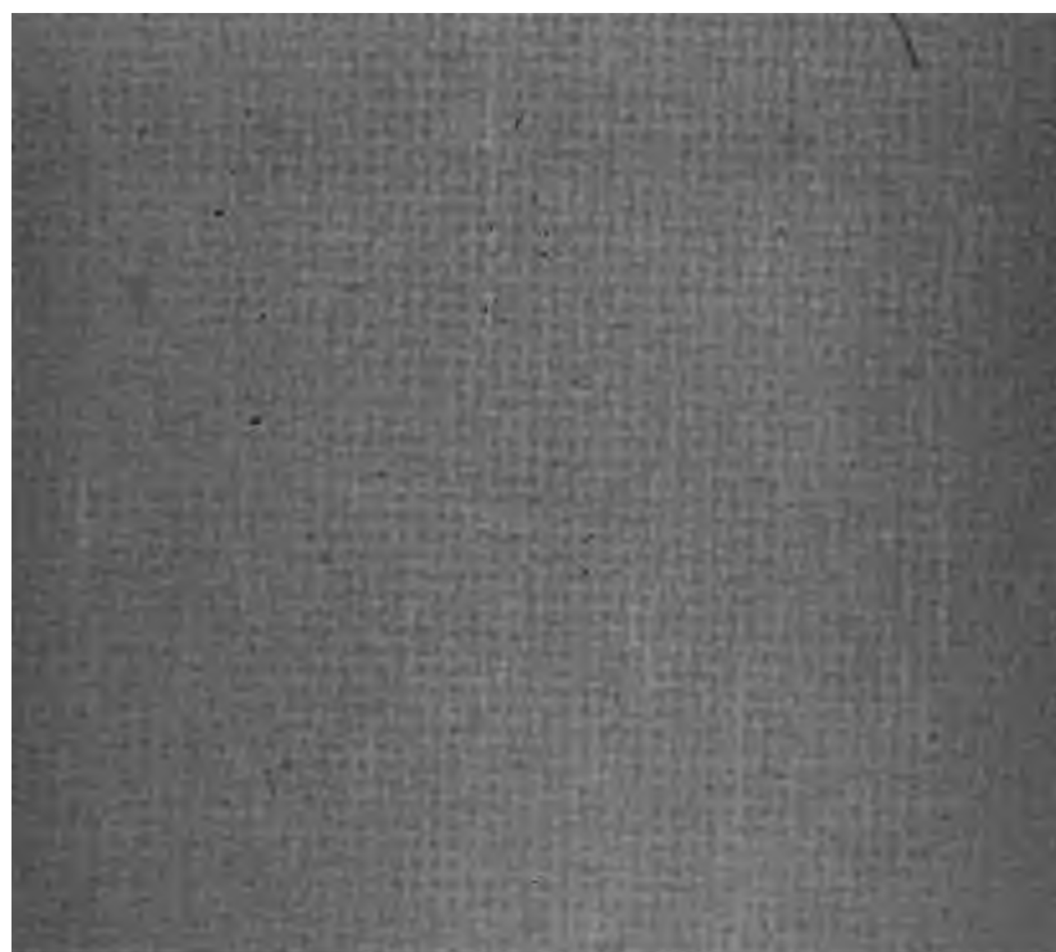
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY
1969

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΤ' ΕΙΚΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ Γʹ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΥΠΟ ΜΟΜΜΙΟΥ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΕΙΡΗΝΗΣ

ΜΕΤΑ 178 ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι

ΚΑΙ 35 ΟΛΟΣΕΛΙΔΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΠΑΡΑ ΤΩι ΕΚΔΟΤΗι ΚΑΡΟΛΩι ΜΠΕΚ

1892

ΙΘ'

Η ΕΛΛΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

α'

Τὸ ἔργον τοῦ Μομμίου.

«Εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν», ἂν δὲν ἤθελεν ἐπέλθει ταχεῖα ἡ ἀπώλεια, οὐδεμία ἤθελεν ὑπάρχει σωτηρία, τοιαύτη ἦτο ἐν Ἑλλάδι ἡ παροιμιακὴ διατύπωσις τῆς κοινῆς τῶν πολλῶν περὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος πεποιθήσεως καὶ ἐπιθυμίας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς. Τὰ πράγματα εἶχον φθάσει ἀληθῶς εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Ἦτο καταφανὴς ἡ ὁσημέραι αὐξάνουσα διάλυσις τῆς πολιτείας καὶ παρακμὴ τῆς κοινωνίας, ἡ ἀδυναμία καὶ ἐξάντλησις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπερ, καταναλῶσαν τὰς δυνάμεις του εἰς μακροὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας, ᾐσθάνθη μὲν τέλος τὴν ἀνάγκην τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε καὶ κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ κινδύνου ὥρας σπαράσσον ἑαυτὸ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν ὑπὸ μυρίων τῇδε κἀκεῖσε φερόμενοι περισπασμῶν ἐνόησαν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἡ μορφή, ὑφ' ἣν εἶχε παρουσιασθῆ καὶ ζήσει ἐν Ἑλλάδι ἡ πολιτεία, ἦτο πλέον ἀνεπαρκής. Ἡ πόλις ὡς πολιτικὴ μονὰς εἶχεν ἀποδειχθῆ ἀνίσχυρος νὰ παλαίσῃ κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας πρὸς τὰς μεγάλας μακεδονικὰς βασιλείας, πρὸς τὴν ἰσχὺν τῶν Καρχηδονίων ἐν Σικελίᾳ, πρὸς τὴν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ὁσημέραι κραταιουμένην δύναμιν τῆς Ῥώμης. Παρέστη λοιπὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ νέον φαινόμενον τῆς συγκροτήσεως πολιτικῶν ὁμάδων, ἀγνώστων ἐν τῇ χώρᾳ κατὰ παλαιοτέρους χρόνους. Ἀλλ' εἴδομεν, ὅτι αἱ νέαι αὗται πολιτικαὶ ὁμάδες, ἡ αἰτωλικὴ καὶ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ἀντὶ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἠδύναντο καὶ ὤφειλον, ἐπήνεγκον διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας ἀντιζηλίας καὶ τῶν περὶ τὴν ἰδίαν διοίκησιν σφαλμάτων τὴν ὀλεθρίαν ἀνάμιξιν τῆς Ῥώμης εἰς

τὰ ἑλληνικὰ πράγματα καὶ τὸ τέλος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἤδη τῷ 189 π. Χ. ἠναγκάσθησαν νἀναγνωρίσωσι τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἡ δὲ πτῶσις τῆς Κορίνθου ἐν ἔτει 145 π. Χ. συνεπέφερε τὴν διάλυσιν τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας.

Ἡ σκληρὰ τύχη, ἣν ὑπέστη ἡ Κόρινθος ὑπὸ τοῦ Μομμίου κατὰ τὴν ῥητὴν προςταγὴν τῆς συγκλήτου, ἦτο προμεμελετημένη τιμωρία ἐπιβαλλομένη εἰς τὴν πλουσίαν πόλιν, ἥτις, παραβλάπτουσα διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτῆς τὸ ἐμπόριον τῶν Ῥωμαίων, εἶχε τολμήσει νὰ προςθέσῃ εἰς ταύτην αὐτῆς τὴν ἁμαρτίαν τὴν καρτερίαν τῆς ἀντιστάσεως, γινομένη κέντρον τῶν ἀπαυθαδιζομένων Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἡ καταστροφὴ τῆς Κορίνθου ὑφ' οὓς ὅρους ἐπῆλθεν ἐσήμαινε καὶ τὴν τελευταίαν ὥραν συμπάσης τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Ἐκλιπόντος τοῦ ἀνικάνου ἀρχηγοῦ, πεσόντος τοῦ κυριωτάτου προτειχίσματος, εὐχερὴς ἦτο διὰ τὸν Μόμμιον ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἔργου τῆς ἐκνικήσεως τῶν Ἀχαιῶν. Αἱ φλόγες τῆς καιομένης Κορίνθου ὑπῆρξαν οἱονεὶ ἡ δᾴς ἡ φωτίζουσα τὴν ὁδὸν κατὰ τὴν πρὸς τὰ πρόσω νικηφόρον αὐτοῦ πορείαν. Καὶ ἡ μὲν ἀντίστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε ἀξία λόγου, ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ. Οὐχ ἧττον ὁ Ῥωμαῖος ὕπατος ἐφήρμοσε καὶ πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις ὅσαι εἶχον συμμετάσχει τοῦ ἀγῶνος αὐστηρότητα κατ' ὀλίγον μόνον διαφέρουσαν τῆς ἐπιδειχθείσης ἐναντίον τῆς Κορίνθου. Ὡς κατεσκάφησαν τῆς Κορίνθου τὰ τείχη, οὕτως ἐκρημνίσθησαν καὶ τὰ τῶν ἄλλων πόλεων ὅσαι εἶχον πολεμήσει κατὰ τῆς Ῥώμης, καὶ ἀφῃρέθησαν τῶν πολιτῶν τὰ ὅπλα. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἐπιφανῶν ἀρχηγῶν τῆς φιλοπολέμου φατρίας ἐσφάγησαν, καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν ἐδημεύθησαν, πολλοὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Τέλος δ' ὑπεχρεώθησαν οἱ Ἀχαιοὶ νὰ πληρώσωσι διακόσια τάλαντα ὡς ἀποζημίωσιν εἰς τοὺς φίλους τῶν Ῥωμαίων Λακεδαιμονίους. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ αὐστηρότης τοῦ Μομμίου εἰς τὴν τιμωρίαν τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' οὐχ ἧττον αὐστηρὰ ὑπῆρξεν ἡ τιμωρία τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ὅσοι εἶχον ἐπιδείξει ἐχθρικὰς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους διαθέσεις. Ἰδίως δὲ τῆς τραχύτητος τοῦ ὑπάτου, ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ καθηκόντων καὶ ἐν μέρει προερχομένης ἐκ κακῶν εἰσηγήσεων, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἀνδρός, πεῖραν ἔλαβον οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Χαλκιδεῖς. Τὰ τείχη τῆς Χαλκίδος καὶ τῶν Θηβῶν ἐκρημνίσθησαν, ἂν μὴ καὶ χειρότερα ἴσως ἔπαθον αἱ πόλεις αὗται. Χαλκιδεῖς ἱππεῖς ἐφονεύθησαν, καὶ οἱ Βοιωτοὶ διετάχθησαν νὰ πληρώσωσιν ἑκατὸν τάλαντα εἰς τοὺς Εὐβοεῖς καὶ τοὺς πρὸς τῇ Οἴτῃ Ἡρα-

κλεώτας, οὓς εἶχον λαφυραγωγήσει βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἀχαιῶν πολέμου.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ τιμωρίαι, ἃς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ νικητὴς τῆς Κορίνθου. Ἄλλως δὲ ὁ Μόμμιος, καίπερ παντελῶς στερούμενος τῆς παιδεύσεως καὶ τῆς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν λατρείας τῶν μεγάλων αὐτοῦ συμπολιτῶν, ὧν ἡ νίκη εἶχε πρότερον στέψει ἐν Ἑλλάδι τὰ ὅπλα, δὲν ἐφάνη ἀδιάφορος πρὸς τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς ἱεροὺς χώρους τῆς ἡττηθείσης χώρας. Κατὰ τὸν λοιπὸν χρόνον τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι βλέπομεν αὐτὸν τὸν μὲν ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου ἠρημωμένον τόπον ἐπισκευάζοντα, κοσμοῦντα δὲ τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Δελφοῖς ναούς. Ἐν γένει δὲ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μετὰ τὴν φρικτὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου διαγωγὴ τοῦ Μομμίου, ὥςτε κατὰ τὴν ἀνὰ τὰς ἑλληνίδας πόλεις περιοδείαν αὐτοῦ οὐ μόνον πρὸς ὀργὴν δὲν ἐκίνησε τὰ πλήθη, ἀλλὰ καὶ τιμῆς καὶ χάριτος ἔτυχεν ἁρμοζούσης. Ἀλλ' οὐχ ἧττον, ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἐλησμόνει, ὅτι εἶχε μεγάλην προςφέρει ὑπηρεσίαν εἰς τὴν πατρίδα, τὴν μὲν ὑπέρφρονα Ἀχαΐαν ὑποτάξας, τὴν δὲ Κόρινθον καταστρέψας. Τῆς μὲν Ἀχαΐας τὴν καθυπόταξιν ὑπεμίμνησκε τὸ ἐπίθετον οὗ ἐκρίθη ἄξιος, ἐπικληθεὶς Ἀχαϊκός, τῆς δὲ Κορίνθου ἡ καταστροφὴ ἀνεγράφη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἣν ἐχάραξεν ἀφιερόνων ἐν Ῥώμῃ ναὸν εἰς τὸν θεόν, ὅςτις ἀντεπροσώπευε τὴν σκαιάν του δύναμιν, εἰς Ἡρακλέα τὸν νικηφόρον.

β'

Ἡ διοργάνωσις τῆς κατακτήσεως.

Πρὶν ἢ ὁ Μόμμιος ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν καί, ὡς φαίνεται πιθανόν, ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου δέκα ἀντιπρόσωποι τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου ἔφθασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐντολὴν ἔχοντες νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Μομμίου περὶ τῶν πρακτέων.

Δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον τὰ πρῶτα ἐκεῖνα μέτρα, περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος, ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ μόνου τοῦ Μομμίου ἢ ἐν συμπράξει μετὰ τῶν ἐκ Ῥώμης ἀπεσταλμένων. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε βέβαιον, ὅτι ὁπωςδήποτε εἰς τούτους χρεωστεῖται ἡ ἀπόφασις περὶ τῆς ὁριστικῆς τύχης καὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῆς κατακτηθείσης χώρας.

Ἡ ἅλωσις τῆς Κορίνθου καὶ ἡ ἧττα τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν φίλων αὐ-

τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀληθῶς οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν ἢ πραγματικὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος, συμπληροῦσαν τὸ ἔργον τῆς καθυποτάξεως, ὅπερ ὑπὸ διαφόρους τύπους λεληθότως διενήργει ἤδη ἀπὸ δεκαετηρίδων τινῶν ἡ Ῥώμη. Πράγματι ἤδη τῷ 201 π. Χ. τὸ βραδύτατον παρουσιάζονται πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι ὡς σύμμαχοι τῆς Ῥώμης, ἧς ἦσαν φίλοι ἤδη ἀπὸ τοῦ 228 π. Χ. Δεύτεροι δὲ ἀνεγνώρισαν τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν οἱ Ἀκαρνᾶνες τῷ 197 π. Χ., ὀλίγον δὲ μετ' αὐτοὺς τῷ 185 π. Χ. οἱ Αἰτωλοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ προςῆλθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἡ Σπάρτη. Τὰ πράγματα εἶχον λάβει ἔκτοτε τοιαύτην τροπὴν ἐν Ἑλλάδι, ἡ προςχώρησις εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἶχε περιβληθῆ μάλιστα ἀπὸ τῆς καθυποτάξεως τοιοῦτον χαρακτῆρα, ὥστε ὁ τελευταῖος πόλεμος τῶν Ἀχαιῶν ὀλίγον διέφερεν ἀποστασίας, καὶ διὰ ταῦτα ἡ καταστολὴ αὐτοῦ εἶνε ἡ ἐξασφάλισις καὶ πλήρης τελείωσις τῆς κατακτήσεως. Τὸ ἑξῆς οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ ἡ διοργάνωσις τῆς κατακτηθείσης χώρας, ὁ καθορισμὸς τῆς σχέσεως τῶν ὑποταχθέντων πρὸς τοὺς κατακτητάς, καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἔργον τῶν δέκα ἀπεσταλμένων.

Ἡ νίκη κυρίως ἦτο ἐπικράτησις τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Ἀλλ' οἱ Ἀχαιοὶ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ οἱ τελευταῖοι, οἱ μόνοι τῶν Ἑλλήνων ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων. Καὶ διὰ τοῦτο εἰκότως οἱ Ῥωμαῖοι θεωροῦνται καταλαβόντες τὴν Ἑλλάδα ὅλην μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου.

Ὡς εἰκός, αὐτὴ ἡ Κόρινθος ἡ κατ' εὐθεῖαν κυριευθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἡ ἀμέσως καταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἀπετέλει ἀδιαφιλονείκητον κτῆμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἡ ἐξηρημωμένη πόλις καὶ ἡ περιοχὴ αὐτῆς πλὴν ὀλιγίστων μερῶν ἐκηρύχθησαν *ἀγρὸς ῥωμαϊκός*, ἀνήκων εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, ἥτις ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε κυρία τῆς γῆς, διοικοῦσα ταύτην κατ' εὐθεῖαν καὶ ἐκποιοῦσα ἢ ἐκμισθοῦσα κατὰ τοὺς κειμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους. Καὶ ἐν Εὐβοίᾳ δὲ καὶ Βοιωτίᾳ ἔλαβε τοιαύτην κατ' εὐθεῖαν κατοχὴν τῆς γῆς ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον λόγον νὰ θέσωσιν εἰς ἰδίαν μοῖραν πρὸς τὴν Κόρινθον, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει τὸ κέντρον τῆς ἀποστασίας, ἁπάσας τὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος. Ἐντεῦθεν βλέπομεν τινὰς τῶν πόλεων ἀξιουμένας ἰδίων προνομίων· μεταξὺ δὲ τῶν προνομιούχων τούτων ἐξέχουσιν οἱ παλαιότατοι καὶ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου πιστότατοι τῶν συμμάχων, οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ φαίνεται ἀναντίρρητον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὑπεβλήθη ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ἐκείνας, αἵ-

τινες συμπαρομαρτοῦσιν εἰς τὴν καθυπόταξιν ὑπὸ ξένης δυνάμεως. Τῶν ὑποχρεώσεων δὲ τούτων κυριωτάτη ἦτο ἡ πληρωμὴ φόρου ἐτησίου, ὅςτις ἐκανονίσθη ἰδίᾳ δι' ἑκάστην πόλιν. Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον, ὅτι τοιοῦτος φόρος ἐπεβλήθη κυρίως εἰς τὰς πόλεις τὰς ἐχθρικῶς εἰς τοὺς Ῥωμαίους διακειμένας, εἰς ἐκείνους τοὺς λαοὺς, ὅσοι δὲν εἶχον ἀφ' ἑαυτῶν προςχωρήσει εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων ὑποδεικνυομένους κατακτητὰς τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ φόρου τούτου ἦσαν ἀπηλλαγμένοι οὐ μόνον οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἡ πόλις ἦτο αὐτόνομος καὶ σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ ὅροις ἴσοις καὶ ὁμοίοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ὀλίγαι πόλεις, ὅσαι, τυχοῦσαι τῶν μεγίστων προνομίων, ἐκηρύχθησαν αὐτόνομοι καὶ ἀτελεῖς. Αἱ δὲ λοιπαὶ πᾶσαι ἦσαν ὑπόφοροι εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οὐδὲ τῶν μικροτάτων ἐξαιρουμένων. Οὕτως οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς νήσου Γυάρου πλησίον τῆς Ἄνδρου, τῶν σημερινῶν Γιούρων, ἐπλήρονον ἑκατὸν πεντήκοντα ἀρχαίας δραχμὰς κατ' ἔτος. Καὶ αὐταὶ δ' αἱ μὴ πληρόνουσαι τακτικὸν φόρον δὲν ἦσαν ἐλεύθεραι ἐκτάκτων χορηγιῶν, οὐδ' ἀπηλλαγμέναι τῶν πιέσεων καὶ καταχρήσεων τῶν μέγα δυναμένων ἐκ τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ πληρωμὴ φόρου ἦτο μὲν ἡ βαρυτάτη, ἀλλ' οὐχὶ ἡ μόνη τῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπιβληθεισῶν ὑποχρεώσεων. Ἡ κατάκτησις συνεπέφερε καὶ ἄλλα κακά. Καὶ φαίνεται μὲν ἀληθὲς, ὅτι κατ' ἀπόφασιν τῆς ῥωμαϊκῆς βουλῆς καὶ ἐκεῖναι τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος ὅσαι δὲν εἶχον τὸ ἰδιαίτερον προνόμιον τῆς αὐτονομίας ἅμα καὶ ἀτελείας ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεραι. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὕτη ὑφίστατο μόνον κατ' ὄνομα καὶ ὑπέκειτο εἰς μεγάλους περιορισμούς. Τὴν πλήρη καὶ ἀληθῆ αὐτονομίαν ἀπετέλει τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικησίας κατὰ τὴν ἰδίαν θέλησιν ἑκάστης πόλεως καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι, εἰ καὶ δὲν προςέβαλον πανταχοῦ καιρίως τὸ πολίτευμα τῶν ἑλληνίδων πόλεων, μετερρύθμισαν αὐτὸ κατὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῶν συμφέρον. Θὰ ἴδωμεν, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν συμμάχων καὶ αὐτονόμων καὶ ἀτελῶν Ἀθηναίων τὸ πολίτευμα δὲν ἔμεινεν ἄθικτον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Ἡ κυρία δὲ αὐτῶν ἐνέργεια ὑπῆρξεν ἡ κατάλυσις ἢ ὁ περιορισμὸς τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ ἡ ἐγκατάστασις ἀρχῶν ἀπὸ τιμημάτων, ἤτοι ἡ μετατροπὴ τῶν πολιτευμάτων ἀπὸ δημοκρατικῶν εἰς τιμοκρατικὰ, ἐν οἷς εἰς τὰς ἀρχὰς ἀνήρχοντο καὶ τῆς πολιτείας μετεῖχον μόνοι οἱ εὔποροι, ἀποκλειομένων τῶν ἀκτημόνων. Καὶ οὐ μόνον μετερρύθμιζον οἱ Ῥωμαῖοι τὰ πολιτεύματα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ ἐπέβλεπον τὴν τήρησιν αὐτῶν καὶ ἐτιμώ-

ρουν τοὺς παραβάτας. Καὶ ἄλλος δὲ περιορισμὸς μέγας ἐπεβλήθη εἰς τὰς ἑλληνίδας πόλεις, ἀπαγορευθείσης τῆς ἐκκοπῆς ἀργυρῶν νομισμάτων πλὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες διετήρησαν ἀκόμη τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐπί τινας δεκαετηρίδας. Ἐσήμαινε δὲ καὶ τοῦτο στέρησιν μέρους τῆς αὐτονομίας, ἧς ἡ πλήρης ἔννοια συνεδέετο πρὸς τὴν τελείαν ἐξάσκησιν τοῦ δικαιώματος τῆς νομισματοκοπίας.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους αὐτονομία τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἦτο σκιά τις μόνον ἐλευθερίας, περιοριζομένης κυρίως εἰς τὴν ἐλευθέραν διοίκησιν τῶν τοπικῶν πραγμάτων. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν πλέον ὑποτελεῖς φόρου, οὐ ὀλίγοι μόνον ἀπηλλάσσοντο, ἀντὶ τῆς παρεχομένης εἰς αὐτοὺς ἀτελείας δουλικώτεροι γινόμενοι πρὸς τοὺς γενναιοδώρους κυρίους. Τὰ πολιτεύματα αὐτῶν μετερρυθμίσθησαν κατὰ τὸ δοκοῦν εἰς τοὺς νικητάς, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη ἐξηρτᾶτο ἐν μέρει ἀπὸ τῶν κατακτητῶν. Πᾶσα μεγαλοπραγμοσύνη ἦτο ἐν τῷ μέλλοντι ἀδύνατος ὑπὸ τοιούτους ὅρους, καὶ ὁ βίος τῶν Ἑλλήνων ἦτο τὸ ἐξῆς βίος δούλων, ὅσον ἐλαφρὸς καὶ ἂν ἦτο ὁ κλοιὸς ὁ εἰς αὐτοὺς ἐπιβληθείς. Καὶ ὅμως οἱ Ἕλληνες, καίπερ στερηθέντες τῆς ἀληθοῦς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἔστεργον τὴν χορηγηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς τοπικὴν αὐτοδιοικησίαν, καὶ παρεδέχοντο εὐγνωμόνως, ὅτι ἐτύγχανον αὐτονομίας, ἀφ' οὗ ὁ μὲν καιρὸς τῆς μεγάλης πολιτικῆς εἶχε παρέλθει δι' αὐτοὺς ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτῶν σφαλμάτων, δὲν ἐστεροῦντο δὲ τῆς κινήσεως καὶ τῶν σκανδάλων ἀβδηριτικῆς μικροπολιτείας. Εἰς δὲ τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀγαθά, ἅτινα ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτῶν συμφέροντι παρεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι, προςετίθετο ἡ παῦσις τῶν πολέμων, ἥτις ἐσήμαινε μὲν τὴν παράλυσιν πάσης δράσεως καὶ αὐτενεργείας, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἦτο πράγματι εὐεργετικὴ διὰ τὴν ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐμφυλίου συγκρούσεως ἤδη ἐξηντλημένην χώραν. Ἠδύναντο λοιπὸν ἄνευ μεγάλης ὑπερβολῆς οἱ μὲν Ῥωμαῖοι νὰ καυχῶνται περὶ *τῆς ἀποδεδομένης κατὰ κοινὸν τοῖς Ἕλλησιν ἐλευθερίας*, οἱ δὲ Ἕλληνες νὰ λαλῶσιν ἐν ὑστέροις χρόνοις περὶ εὐδαιμονίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους· ἐν ᾧ βραχὺ μετὰ τὴν κατάκτησιν ὁ Πολύβιος ἐχαρακτήριζε τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ὡς φοβεράν, καὶ ἔλεγεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἀποβαλόντες τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν παρρησίαν, ἀντὶ μεγίστων ἀγαθῶν ὑφίσταντο τὰς ἐσχάτας συμφοράς.

Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι, περιορίζοντες τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἀσήμαντον ἐκείνην τοπικὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων, ὁποίαν περιεγράψαμεν αὐτήν, δὲν ἐθεώρησαν τὴν ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τούτου καὶ τῆς μετατροπῆς

τῶν πολιτευμάτων ἐπερχομένην κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς δυνάμεως ὡς ἐπαρκῆ ἐξασφάλισιν τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀρχῆς αὐτῶν. Πρὸς πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ κανόνος τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας «διαίρει καὶ ἄρχε» δὲν ἤρκει νὰ ἐκλίπῃ ἡ πολιτικὴ δύναμις τῶν πόλεων, ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ μείνωσιν αὐται ἁπλαῖ μονάδες, μὴ δικαιούμεναι νὰ συμπράξωσι πρὸς ἀλλήλας καὶ μὴ δυνάμεναι νἀποτελέσωσιν οὕτως ὁπωσδήποτε δύναμιν ἑνιαίαν διὰ τῆς κοινοπραγίας. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ διαλυθῶσι πᾶσαι αἱ συμπολιτεῖαι, πάντα τὰ κοινά, ἐκτελουμένου καθ' ὁλοκληρίαν καὶ συμπληρουμένου τοῦ ἔργου, οὗ κατήρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ἑλλάδι ἀπ' αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ πρὸς τὸν Περσέα πολέμου. Οὕτω κατελύθη οὐ μόνον ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ἀλλὰ καὶ τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν καὶ τὸ τῶν Φωκέων καὶ εἴ τί που ἄλλο ὑφίστατο ἐν τῇ χώρᾳ. Διὰ δὲ τῆς διαλύσεως τούτων τῶν συνεδρίων ἡ Ἑλλὰς διεσπάσθη καὶ πάλιν εἰς πόλεις ἀσχέτους πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀνισχύρους. Καὶ ἐπετράπη μὲν ἔπειτα πάλιν ὁ σύνδεσμος διαφόρων πόλεων, καὶ βλέπομεν ὑφιστάμενα κοινὰ τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Βοιωτῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Λοκρῶν, τῶν Εὐβοέων, τῶν Ἐλευθερολακώνων, τῶν Νησιωτῶν, τῶν Ἀμφικτυόνων, ἀλλὰ τὰ συνέδρια ταῦτα ἔχουσι τὸ ἑξῆς μόνον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, στεροῦνται δὲ πάσης πολιτικῆς σημασίας.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ θεσμοί, οὓς ἐπέβαλον εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἑξάμηνον αὐτῶν διατριβὴν οἱ δέκα ἀπόστολοι τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου. Ἀναθεωροῦντες αὐτοὺς ἐν τῷ συνόλῳ, πειθόμεθα, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν πάντας τοὺς ὅρους ὑποτελείας, πανταχοῦ μὲν σωφρόνως, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐπιεικῶς πρὸς τὸ συμφέρον πάντοτε τοῦ κατακτητοῦ διατεταγμένους. Ἀλλ' ὑπὸ τίνα τύπον προσηταιρίσθη ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία τὴν νέαν αὐτῆς ταύτην κατάκτησιν ; Ἔγεινεν ἡ Ἑλλὰς ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἐπαρχία τῆς Ῥώμης, ὡς πρὸ αὐτῆς ἡ Σικελία, ἡ Σαρδινία, ἡ Ἱσπανία, ἡ Μακεδονία, Ἐστέλλετο πρὸς διοίκησιν αὐτῆς ἴδιος ἄρχων, καὶ ὁποῖον ἀξίωμα εἶχεν οὗτος ; Τὰ ζητήματα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι μέχρι τοῦδε ὁριστικῶς λελυμένα. Ἀλλ' ἡ γνώμη ἡ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰς μεγαλειτέρας πιθανότητας εἶνε ὅτι εὐθὺς μὲν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου ἔγεινεν ἐπαρχία ῥωμαϊκὴ ἡ Ἑλλάς, λαβοῦσα τὸ ὄνομα Ἀχαΐα ἀπὸ τῆς χώρας ἥτις προΐστατο τῶν Ἑλλήνων ὅτε συνετελέσθη ἡ ὑποδούλωσις, ἀλλ' ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἤρχισαν ἀμέσως ἔκτοτε νὰ στέλλωσιν ἴδιον ἡγεμόνα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν δὲ χώραν διῴκουν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλέον

αὐτοὶ οἱ ἀνθύπατοι τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ' οἱοσδήποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀντιπροσωπεύων τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, βέβαιον εἶνε, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν πλέον ἐλεύθεροι καὶ ὅτι ἤδη αἱ ῥάβδοι καὶ οἱ πελέκεις, τὰ σύμβολα τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, περιεφέροντο ἐν Ἑλλάδι, ἐν ᾧ πλεῖσται τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἠναγκάζοντο νἀποδεχθῶσι νέαν χρονολογίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς μοιραίας ὑποδουλώσεως εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

γ'

Ἡ δρᾶσις τοῦ Πολυβίου.

Ἡ σχετικὴ ἐπιείκεια, μεθ' ἧς οἱ δέκα ἀπόστολοι τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου κατὰ τὴν ἑξάμηνον αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι διατριβὴν διωργάνωσαν τὰ τῆς κατακτήσεως, δὲν προήρχετο μόνον ἐξ ἀγαθῆς αὐτῶν τῶν ἀπεσταλμένων προαιρέσεως καὶ ἐκ τῆς συνέσεως, μεθ' ἧς συνείθιζε νὰ ἐργάζηται ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία. Οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν πραεῖαν διάταξιν τῶν κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἀποστόλων ἄφιξις τοῦ ἀνδρός, ὅςτις τὴν μὲν Ἑλλάδα ἠγάπα ὡς μητέρα, τὴν δὲ Ῥώμην ἐθαύμαζε καὶ ἐφίλει. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Πολύβιος.

Εἴδομεν τὸν Πολύβιον μετὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπιστροφὴν τῶν σὺν αὐτῷ ἐξορίστων πειθόμενον, ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε διὰ τοὺς Ἀχαιοὺς ἐλπὶς σωτηρίας καὶ προτιμῶντα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Ὡς φίλος καὶ συνοδὸς τοῦ Σκιπίωνος παρέστη εἰς τὴν φρικτὴν ἐκείνην πτῶσιν τῆς Καρχηδόνος, δι' ἣν ὁ Αἰμιλιανὸς ἐκρίθη πρῶτος ἄξιος νὰ προςαγορευθῇ Ἀφρικανός. Πάντως δὲ τὸ φοβερὸν θέαμα τῆς σκληρῶς διὰ τὴν ἀγερωχίαν αὐτῆς τιμωρουμένης πλουσίας τῶν Φοινίκων ἀποικίας ἐνέπνευσεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ φιλοπάτριδος υἱοῦ τοῦ Λυκόρτα τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συντελέσῃ κατὰ τὸ ἐνόν, ὅπως ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος ὁμοίας ἐρημώσεις καὶ καταστροφὰς ἐν τῇ μοιραίᾳ ὥρα, ἣν εἶχεν ἐγκαίρως προΐδει.

Ὅτε λοιπὸν ἐπῆλθε τὸ εἱμαρμένον τέλος, καὶ ἤδη οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου διερρύθμιζον τὰ τῆς κατακτήσεως, ἐθεώρησεν ὁ Πολύβιος ἀναγκαῖον νὰ παρουσιασθῇ καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ἧς εἶχεν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξορίσει κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ὑποδουλώσεως. Ἀπ' ἐκείνης μὲν καὶ θέλων δὲν ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὸν νὰ σώσῃ τὴν

Ἑλλάδα, συρομένην εἰς τὸν ὄλεθρον ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν. Ἀλλ' ἤθελεν ὅμως καὶ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ δεινῶν παρεμφερῶν πρὸς τὴν σκληρὰν τύχην τῶν Καρχηδονίων. Ἤθελε, διότι, καίπερ πεποιθὼς εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δύναμιν τῆς Ῥώμης, ἠγάπα τὴν Ἑλλάδα. Ἠδύνατο, διότι, καίπερ μὴ ἀπολακτίσας τὴν πρὸς τὴν ἀτυχοῦσαν πατρίδα ἀγάπην, εἶχε κερδήσει τὴν εὔνοιαν τῶν Ῥωμαίων. Εἰς τὴν εὔνοιαν δὲ ταύτην καὶ τὴν ἐπ' αὐτὸν πεποίθησιν τῶν ἰδίων συμπολιτῶν στηριζόμενος, ἠγωνίσθη καὶ κατώρθωσε πολλὰ νὰ πράξῃ, ὅπως εἰς μὲν τοὺς Ἕλληνας καταστήσῃ τὴν δουλείαν ὀλιγώτερον ἐπαχθῆ, τοὺς δὲ νικητὰς τρέψῃ εἰς ἔλεον πρὸς τοὺς ἡττημένους.

Εἰς ὀλίγας γενναίας γραμμὰς συνώψισε διὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ καλάμου ὁ φιλόπατρις Μεγαλοπολίτης τὴν δρᾶσίν του κατὰ τὰς διὰ τὴν Ἑλλάδα πολυσημάντους ἐκείνας ἡμέρας. Ἔπραξε δὲ τοῦτο ἐν τῷ προλόγῳ τῷ προταχθέντι εἰς τὰ τελευταῖα βιβλία τῆς μεγάλης ἱστορικῆς συγγραφῆς του τὰ πραγματευόμενα τὰς τύχας τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ἅτινα δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν, ὀλίγων μόνον περισωθέντων ἀποσπασμάτων. Κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν περιστάσεων, ἔγραψεν ὁ Πολύβιος, καθῆκον παντὸς γνησίου Ἕλληνος ἦτο νὰ βοηθῇ τοὺς Ἕλληνας κατὰ πάντα τρόπον, τοῦτο μὲν ἀποτρέπων, τοῦτο δὲ περιστέλλων, τοῦτο δὲ διὰ παρακλήσεων ἐξευμενίζων τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν. Καὶ ἔχει δίκαιον προςεπιλέγων, ὅτι τὸ καθῆκον ἐκεῖνο ἐξεπλήρωσεν ἀληθινῶς ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἤτοι κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ κινδύνου.

Ὁ Πολύβιος, κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρὸς Λυκόρτα τὴν ἀληθῆ φιλοπατρίαν καὶ συνδυάσας κατὰ τὸν μακρὸν χρόνον τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπουσίας τὰς ἑλληνικὰς ἀρετὰς πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐμβρίθειαν, ἐμφορούμενος δὲ ἀγάπης κοινῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους, ἦτο ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς μεταπτώσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν δουλείαν ὁ ἁρμοδιώτατος μεσίτης μεταξὺ τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἡττημένων. Ἐντεῦθεν ἠδυνήθη οὐ μόνον εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ φανῇ εὐάρεστος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ παράσχῃ κατὰ τὰς πονηρὰς ἐκείνας ἡμέρας ἀληθεῖς ὑπηρεσίας. Τὸν γενικὸν θαυμασμὸν ἐξήγειρεν, ὅτε, πωλουμένων τῶν κτημάτων τοῦ Διαίου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐδόθη διαταγὴ εἰς τὸν ταμίαν τὸν ἐντεταλμένον τὴν πώλησιν τῶν κτημάτων νὰ δώσῃ δωρεὰν εἰς τὸν φίλον τῶν Σκιπιώνων ὅ τι ἂν θελήσῃ. Ἀλλ' ὁ Πολύβιος οὐ μόνον αὐτὸς ἀπέκρουσεν ὑπερηφάνως τὴν προςφορὰν, ἀλλὰ καὶ τοὺς φίλους παρεκίνησε,

μηδενὸς τῶν ὑπὸ τοῦ ταμίου πωλουμένων ἐν δημοπρασίᾳ κτημάτων νὰ γείνωσιν ἀγορασταί. Τοιαύτην ἔχων φύσιν ἀδέκαστον, ἐδικαιοῦτο νὰ γράψῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τοὺς πικροὺς ἐκείνους περὶ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων λόγους, ὅτι παρ' αὐτοῖς οἱ διαχειριζόμενοι τὰ κοινά, καὶ περὶ ἑνὸς μόνου ταλάντου ἐμπεπιστευμένου εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς πολιτείας ἂν πρόκειται, καὶ εἰς δέκα βιβλία ἂν ἐγγραφῇ τὸ παραδοθὲν χρῆμα καὶ ὑπὸ δέκα σφραγίδων ἂν ἀσφαλίζηται καὶ ὑπὸ μαρτύρων διπλασίων, πάλιν δὲν δύνανται νὰ φανῶσι πιστοί, καὶ ταῦτα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, παρ' οἷς οἵ τε ἄλλοι ἄρχοντες καὶ οἱ πρέσβεις, πολὺ χρημάτων πλῆθος διαχειριζόμενοι, τηροῦσι τὸ καθῆκον ὑπὸ μόνης συγκρατούμενοι τῆς κατὰ τὸν ὅρκον πίστεως.

Κατεφάνη δὲ ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις τοῦ Πολυβίου κατά τε τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἑλλάδι διατριβῆς τῶν δέκα καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν. Εἰς τὸν ἀδέκαστον φίλον, ὅςτις οὐδὲ προςφερόμενα ἐδέχετο τὰ δημευόμενα κτήματα τῶν ἀντιπάλων δημαγωγῶν, δὲν ἠδύναντο οἱ Ῥωμαῖοι πρεσβευταὶ νἀρνηθῶσι πολλὰς παραχωρήσεις, ἀποβλεπούσας εἰς τὸ γενικὸν συμφέρον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Βεβαίως ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκείνου πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ἀπορρεύσασαν τὴν ἄρσιν τῆς διαταγῆς, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἔγκτησις ἐν τῇ περιοχῇ ἄλλων πόλεων. Εἰς ἐκεῖνον πιθανῶς ἐχρεωστεῖτο ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν Βοιωτῶν καὶ Ἀχαιῶν ἀπὸ τῶν προστίμων, ἅτινα εἶχεν ἐπιβάλει εἰς αὐτοὺς ὁ Μόμμιος. Ἐκείνου δὲ ἴσως δῶρον ἦτο καὶ τὸ δικαίωμα τὸ δοθὲν εἰς τοὺς Ἕλληνας νἀνασυστήσωσι τὰ κατὰ πρῶτον διαλυθέντα κοινά, εἰ καὶ ταῦτα δὲν ἀπέκτησαν, ὡς εἴδομεν, πλέον τὴν παλαιὰν αὐτῶν πολιτικὴν σημασίαν. Πρὸς δὲ τοιαύτας παραχωρήσεις δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν μικρὰν τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν χάριν τῆς εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς ἀποδόσεως τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀράτου καὶ Φιλοποίμενος, ἅτινα οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον μετακομίσει εἰς Ἀκαρνανίαν.

Ἀναχωροῦντες δ' ἐξ Ἑλλάδος οἱ δέκα, ἀνέθηκαν εἰς τὸν Πολύβιον τὴν ἐντολὴν νὰ περιοδεύσῃ ἀνὰ τὰς πόλεις, διευκρινῶν μὲν πᾶσαν τῶν πολιτῶν ἀμφιβολίαν, συνεθίζων δὲ κατ' ὀλίγον αὐτοὺς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τοὺς νέους νόμους. Οἱ ἀνδριάντες, ὧν αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἠξίωσαν τὸν υἱὸν τοῦ Λυκόρτα, εἶνε τρανὴ ἀπόδειξις τῆς τιμῆς τῆς ἀποδοθείσης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν χρηστὸν ἄνδρα, ὅςτις, μὴ δυνηθεὶς νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα παραπαίουσαν, ἠγωνίσθη παντὶ σθένει νὰ καταστήσῃ ἀνεκτότερον τὸν βίον αὐτῆς ἐν τῇ δουλείᾳ. Ἐπιστρέψας δὲ

ὁ Πολύβιος μετὰ τὴν διαῤῥύθμισιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων εἰς τὴν Ῥώμην, ἐπεχείρησεν ἐκεῖθεν διαφόρους πλόας χάριν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ συγγραφῆς. Ἐν ταύτῃ θαυμαστοῦται ἡ κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης, ἥτις μόλις που ὑπεφαίνετο ὅτε ἐγεννᾶτο ὁ Πολύβιος, ἀλλ' ἤδη ἔβαινε πρὸς τὸ μεσουράνημά της κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὑπερογδοηκοντούτης ἀπέθνησκεν ἐν τῇ γενεθλίῳ πόλει ὁ ἐπιφανὴς υἱὸς τοῦ Λυκόρτα.

δ'

Ἡ Ἑλλὰς μέχρι τῶν μιθραδατικῶν χρόνων.

Ὀλίγαι εἶνε αἱ εἰδήσεις, ἃς ἔχομεν περὶ τῶν πρώτων ἑξήκοντα ἐτῶν, ἅτινα διῆλθεν ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ ἀπὸ τῆς πολεμικῆς κινήσεως μετάπτωσις εἰς πλήρη σχεδὸν ἡσυχίαν, ὁποίας οὐδέποτε σχεδὸν εἶχε τύχει ἡ χώρα, παρέχει εἰς τὴν Ἑλλάδα ὄψιν νεκροφανείας. Ἐξηντλημένη ὑπὸ τῶν μακρῶν ἀγώνων καὶ κατάκοπος ἐρρίφθη ἄνευ πολλῆς μεμψιμοιρίας εἰς τοὺς κόλπους τῆς νέας δεσποίνης ὡς ναυαγός, ὅςτις στέργει τὸν ἀπόκρημνον σκόπελον, εἰς ὃν κατέφυγε σωζόμενος ἐκ τῆς μανίας τῶν κυμάτων.

Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι πολιτικὴν ἱστορίαν δὲν ἔχει. Ἡ Σπάρτη, εὐνοηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἀπολαύουσα τῆς χορηγηθείσης εἰς αὐτὴν ἀτελείας, συνεχίζει ἄνευ ἐξωτερικῶν περιπλοκῶν τὸν ἀστικόν της βίον, διατηροῦσα πλὴν τῆς καταργηθείσης βασιλείας τὰς ἄλλας μεγάλας ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' οἱ ἔφοροι καὶ οἱ ἐνιαύσιοι γέροντες, οἱ νομοφύλακες καὶ βίδεοι τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων εἶνε ἁπλαῖ σκιαί, μόνον τὰ παλαιὰ ὀνόματα τῆς ἄλλοτε μεγαλοπραγμονούσης πόλεως διασώζουσαι. Ἧττον εὐλαβεῖς ἐφάνησαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς ἄλλης φίλης καὶ συμμάχου πόλεως, τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων μετερρυθμίσθη ἐπὶ τὸ τιμοκρατικώτερον. Ἄλλως δὲ ἡ πόλις, καίπερ στερουμένη πολιτικῆς σημασίας, ἤκμαζεν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους οὐ μόνον διὰ τὴν προςάρτησιν τῆς Σκύρου, τῆς Ἴμβρου, τῆς Λήμνου καὶ τῆς Ἁλιάρτου, ἀλλὰ διὰ τῶν σχολῶν αὐτῆς καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐμπορίου, ἣν συνεπέφερεν ἡ ἀκμὴ τῆς Δήλου, ἥτις ἦτο νῦν κληρουχία τῶν Ἀθηναίων. Ἡ Δῆλος, κηρυχθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Περσέως ἐλεύθερος λιμὴν πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῆς Ῥόδου, εἶχεν

ἀνέλθει εἰς μεγάλην ἐμπορικὴν ἀκμὴν, μάλιστα μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου, καταστᾶσα ἰδίως κέντρον τῆς ἤδη διεξαγομένης μεγάλης δουλεμπορίας. Ἡ δὲ νέα αὕτη ἀκμὴ τῆς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξαρτωμένης νήσου ὠφέλει ὡς εἰκὸς οὐκ ὀλίγον καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας.

Ἡ σωματεμπορία, ἥτις ἦτο ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ τῆς ἀκμῆς τῆς Δήλου κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, διὰ τῶν κατακτήσεων τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ἀνὰ τὰς θαλάσσας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατ' ὀλίγον ἀναπτυχθείσης συστηματικῆς πειρατείας εἶχε λάβει διαστάσεις ἀληθῶς τεραστίας ἁπανταχοῦ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ἀρκεῖ νἀναφέρωμεν, ὅτι ἐν Δήλῳ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἠδύναντο νἀποβιβασθῶσι καὶ ἐκπεμφθῶσι πωλούμεναι μυριάδες ὅλαι ἀνδραπόδων. Παροιμιώδης εἶχε καταστῆ ἐντεῦθεν περὶ τῶν δουλεμπόρων ἡ φράσις «ἔμπορε, κατάπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα πέπραται», δεικνύουσα τὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς ἅμα τῇ ἀφίξει τῶν τἀνδράποδα φερόντων πλοίων ἐγίνετο ταχυτάτη ἡ ἀπεμπόλησις αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ διὰ τοιαύτης ἐπεκτάσεως τῆς σωματεμπορίας ἐπελθοῦσα αὔξησις τῶν δούλων, ὧν μεγάλην εἶχεν ἀνάγκην ἡ ἰταλικὴ βιομηχανία, ἰδίως δὲ ἡ καλλιέργεια ἀπεράντων ἐκτάσεων γῆς ὑπὸ κερδοσκόπων ἐμφυτευτῶν, ἔμελλε κατὰ φυσικὸν λόγον νὰ διασαλεύσῃ τὰς ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ πρότερον ὑφισταμένας μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων σχέσεις. Ὅπου οἱ πόλεμοι καὶ ἡ πειρατεία ἠδύναντο εὐκολώτατα νὰ χορηγήσωσι πλήθη εὐώνων ἀργυρωνήτων ἀνδραπόδων ἐξέλιπεν ὡς εἰκὸς ἡ ἐπιμέλεια ἐκείνη καὶ πραότης καὶ ἐπιεικὴς μεταχείρισις ἧς ἐτύγχανε παρὰ τοῦ κυρίου ὁ οἰκοτραφὴς δοῦλος, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς συμπλήρωμα καὶ οἱονεὶ ὡς μέλος τῆς οἰκογενείας. Σὺν τῇ αὐξήσει τῶν κεφαλαίων, σὺν τῇ αὐξήσει τῶν δούλων συνηύξανον καὶ αἱ πρὸς τούτους πιέσεις τῶν κυρίων. Ἀλλ' ὅπου ἡ πίεσις μεγάλη, ἐκεῖ δὲν βραδύνει νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἀντίδρασις. Τοῦτο δὲ συνέβη καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει. Οἱ πιεζόμενοι δοῦλοι ὕψωσαν τὴν κεφαλὴν κατὰ τῶν πιεζόντων αὐτούς. Μετ' ἄλλας τινὰς ὀλιγοχρονίους καὶ μικρὰς ἀποστασίας οἰκετῶν πρώτη χώρα ἐν ᾗ ἐξερράγη τοιαύτη κοινωνικὴ ἐπανάστασις ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ὑπῆρξεν ἡ Σικελία. Μυριάδες ὅλαι δούλων ἐπανεστάτησαν, καὶ ἡ Ῥώμη ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ πρὸς κατεύνασιν τῆς ἐπαναστάσεως πόλεμον μακρὸν καὶ κινδυνώδη (134-132 π. Χ.), ἀπολήξαντα εἰς ἀπάνθρωπον καταστροφὴν τῶν ἀποστατῶν.

Ἀλλὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Σικελίᾳ δούλων, ὧν Ἕλληνες ἐκ τῆς

Σύροι καὶ τῆς Ἀσίας ἦσαν οἱ ἀρχηγοί, ὁ Εὔνους, ὁ Ἀχαιός, ὁ Κλέων, ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τὴν ἀντιπέραν Ἑλλάδα. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐξερράγησαν ἐπαναστάσεις τῶν δούλων ἐν Δήλῳ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις. Πολὺ δὲ σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ ἐπανάστασις τῶν δούλων τῆς Ἀττικῆς ἡ ἐκραγεῖσα ἐν ἔτει 133 π. Χ., ἔτι πρὶν ἢ περατωθῇ ὁ ἐν Σικελίᾳ δουλικὸς πόλεμος τῶν Ῥωμαίων.

Ἐν τούτοις οἱ δοῦλοι τῆς Ἀττικῆς εὑρίσκοντο ἐν μεγάλῃ δυσαναλογίᾳ πρὸς τοὺς ἐλευθέρους. Ἐκ τῶν πεντακοσίων περίπου χιλιάδων κατοίκων, εἰς οὓς ἀνεβιβάζοντο οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς τὸν πέμπτον καὶ τέταρτον αἰῶνα π. Χ. κατὰ τοὺς συνήθεις ὑπολογισμούς, τετρακόσιαι χιλιάδες ἦσαν δοῦλοι. Καὶ κατ' αὐτοὺς δὲ τοὺς ἐφεκτικωτάτους τῶν ἐρευνητῶν ἡ Ἀττικὴ εἶχε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους περὶ τὰς ἑκατὸν τουλάχιστον χιλιάδας δούλων. Ὑπῆρχον πλούσιοι ἰδιῶται κεκτημένοι ἑκατοντάδας ὅλας δούλων. Ἰδίως δ' ἐκέκτηντο πολλοὺς δούλους οἱ ἐκμισθοῦντες παρὰ τοῦ δημοσίου τὰ ἐν τῇ Λαυρεωτικῇ μεταλλεῖα. Οὕτως ὁ Νικίας ἐλέγετο ἔχων χάριν τούτων τῶν ἔργων χιλίους δούλους, ὁ Ἱππόνικος ἑξακοσίους, ὁ Φιλωνίδης τριακοσίους. Τὰ δὲ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου ἐξηκολούθουν ἀκόμη λειτουργοῦντα καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις, καὶ μέχρι αὐτῆς τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, εἰ καὶ ἐν μικροτέρῳ μέτρῳ. Βαρεῖα εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε ἡ ὑποχθόνιος ἐργασία τῶν δούλων μεταλλέων, οἵτινες ἐργαζόμενοι ἁλυσόδετοι ἐν ταῖς χθαμαλαῖς ὑπονόμοις τῶν ἀργυρωρυχείων ἔφερον στένοντες ἐπὶ τῶν νώτων τἀργυροῦχα μέταλλα. Ἄπορον δὲ εἶνε πῶς ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν δὲν βλέπομεν ἀπεργίαν ἢ ἐπανάστασιν τῶν καταδίκων τούτων τῆς τύχης. Ἀλλ' εὔκολον εἶνε νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι, κατ' ὀλίγον ἐλαττουμένης τῆς παραγωγῆς ἢ μᾶλλον τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀργυρωρυχείων καὶ τῆς θέσεως τῶν δούλων καθισταμένης καὶ ἐν Λαυρίῳ ὁσημέραι δεινοτέρας ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν ἔμελλε νὰ καθυστερήσῃ καὶ ἐν Ἀττικῇ ἡ ἀντίδρασις, ἧς τὸ παράδειγμα ἔδωκαν οἱ ἐν Σικελίᾳ δοῦλοι.

Ἡ ἀποστασία τῶν μεταλλέων τῆς Λαυρεωτικῆς δὲν ὑπῆρξεν ἀξιοκαταφρόνητος. Οἱ ἀποστάται, φονεύσαντες τοὺς ἐπὶ τῶν μετάλλων φύλακας, κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σουνίου, καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι ἐπόρθουν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν Ἀττικήν, ἕως μόλις διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἡρακλείτου κατωρθώθη ἡ καταστολὴ τῆς ἀποστασίας.

Ἄλλως δὲ πλὴν τῶν δουλικῶν τούτων ἐπαναστάσεων ἡ Ἑλλὰς ἔζη ἐν πλήρει εἰρήνῃ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τῆς κυριαρχίας τῶν

Ῥωμαίων. Μόνον δ' ἐν Δύμῃ τῆς Ἀχαΐας βλέπομεν, πιθανῶς τῷ 116 π. Χ., ταρασσομένην τὴν τάξιν ὑπὸ φατρίας ἐπιδιωκούσης τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταλυθὲν δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἀρχηγὸς τῆς ὅλης συγχύσεως ὑπῆρξε Σῶσος ὁ υἱὸς τοῦ Ταυρομένους, ὅςτις, μετὰ τοῦ ἐκ τῶν δημιουργῶν Φορμίσκου καὶ τοῦ Τιμοθέου ἐργασθεὶς ἐπὶ καταλύσει τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δοθείσης πολιτείας, ἔγραψε νέους νόμους χάριν τῶν Ἀχαιῶν τῆς Δύμης. Τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ δημόσια ἔγγραφα τῆς προτέρας πολιτείας ἐνεπρήσθησαν ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, καὶ ἡ ταραχὴ ἠπείλει νὰ γείνῃ ἀφετηρία γενικωτέρου κινδύνου διὰ τὰ ἐγκαθιδρυθέντα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τιμοκρατικὰ πολιτεύματα καὶ τὰς ἀγαθὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἀκτήμονος λαοῦ καὶ τῶν πλουσίων, εἰς οὓς ἡ ῥωμαϊκὴ κατάκτησις εἶχε παραχωρήσει τάξιώματα καὶ τὴν δύναμιν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐνέργεια τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου, ὅςτις ἔτυχεν ὢν εἷς τῶν κατὰ τὸ ἔτος 145 π. Χ. δέκα ἀποστόλων τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ὑπῆρξε ταχεῖα καὶ δραστηρία. Οἱ κυρίως ἔνοχοι, ὁ Σῶσος καὶ ὁ Φορμίσκος, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, ὁ δὲ Τιμόθεος, ὅςτις ἐφαίνετο ὀλιγώτερον ὑπαίτιος, ἀπεστάλη εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν εἰδικὴν φύλαξιν τοῦ ἐπὶ τῶν ξένων στρατηγοῦ.

Τοιαῦτα εἶνε τὰ μόνα γεγονότα ἐκ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ῥωμαιοκρατίας, ὧν ἡ γνῶσις περιῆλθε μέχρις ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀρκοῦσιν, ὅπως ἐννοήσωμεν, ὅτι παρ' ὅλην τὴν εἰρήνην, ἧς ἀπήλαυεν ἡ Ἑλλάς, δὲν ἔλειπον ἀφορμαὶ ταραχῆς καὶ ἀνησυχίας. Ἀπαραγνώριστος δὲ εἶνε ὁ χαρακτηρίζων τὴν ἐποχὴν κοινωνικὸς ἀναβρασμός, οὗ ἐκρήξεις εἶνε ἥ τε ἀποστασία τῶν δούλων τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ ἐπανάστασις ἡ ἐν Δύμῃ.

Ἀληθῶς ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία εὑρίσκετο ἐν διασαλεύσει. Ἡ ἐποχὴ ἦτο μεταβατική. Μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐκπτώσεως εἶχεν ἐπέλθει καὶ ἠθικὴ ἀλλοίωσις. Αὐτοὶ οἱ ὅροι τοῦ βίου εἶχον πολλαχῶς μεταβληθῆ. Ἡ λογοτεχνία εἶχεν ἀλλάξει φύσιν, τὰ δὲ προϊόντα αὐτῆς, ὄζοντα ἐλλυχνίων καὶ ἐμφαίνοντα τὴν ζήτησιν ἐν τῇ γενέσει καὶ τὸν κόπον ἢ τὴν μίμησιν ἐν τῇ ἐκτελέσει, δὲν εἶχον τὴν φυσικὴν καὶ αὐτόματον ἐκείνην ἔμπνευσιν, ἥτις χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τῶν προγενεστέρων γενεῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι δὲν ἐκλείπουσι μέν, μάλιστα δέ, διδομένης εἰς αὐτὰς νέας ὠθήσεως διὰ τοῦ ἐξεγερθέντος ἐν Ῥώμῃ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς τέχνης, ἡ παραγωγὴ λαμβάνει νέαν ζωήν. Ἀλλὰ τὰ ἔργα τῆς νέας ταύτης περιόδου, ἄλλως διακρινόμενα πολλάκις διὰ τὴν ἐντρεχῆ

ἐκτέλεσιν καὶ τὸ τεχνικὸν τῆς ἐπεξεργασίας, στεροῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὑρέσεως καὶ πρωτοτυπίας, καὶ εἶνε συνήθως ἁπλαῖ ἐπαναλήψεις ἢ μιμήσεις ἐπιφανῶν προτύπων τῶν μεγάλων ἀριστοτεχνῶν τοῦ παρελθόντος. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ θρησκευτικὴ πίστις εἶχε σαλευθῆ. Ἤδη πρὸ μακροῦ ἡ φιλοσοφία εἶχε κλονήσει ἐκ τῶν βάθρων αὐτῶν τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ὅμως δυνηθῆ νἀντικαταστήσῃ τὰ παλαιὰ σεβάσματα διὰ πίστεως νέας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ ἐθνικοὶ θεοὶ δὲν εἶχον πλέον τὸ ἀρχαῖον κῦρος, τῆς δὲ παλαιᾶς θρησκείας διετηροῦντο μᾶλλον οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι ἢ ἡ ἐνδομυχοῦσα οὐσία. Εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἤρχισε νὰ ὑπεισελαύνῃ δισταγμός τις καὶ εἰρωνικὴ ἀμφιβολία περὶ τῶν θεῶν ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὰς ἑλληνίδας πόλεις, ἀλλ' ἀφῆκαν νὰ στήσῃ τὸν θρόνον της ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐγγὺς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων ἀθανάτων ἡ θεὰ Ῥώμη.

Ἀλλ' ἡ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπελθοῦσα μεταβολὴ δὲν περιωρίζετο εἰς μόνον τὴν λογοτεχνίαν, τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, τὴν θρησκείαν. Αὐτὴ ἡ κοινωνία εἶχεν ἀλλοιωθῆ, αὐτὸς ὁ οἶκος ἔπασχεν. Ὁ γάμος καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ πολυτεκνία εἶχον παράσχει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, καίπερ σπαρασσομένην ὑπὸ βροτολοιγῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, τὴν δύναμιν νἀνανεόνῃ τὸν ὑπὸ τῶν συχνῶν πολέμων ἐπαισθητῶς ἐλαττούμενον πληθυσμόν της. Ἡ ἱερότης τοῦ γάμου ἦτο οὐ μόνον δεσμὸς συνεκτικὸς τῆς κοινωνίας καὶ παρέχων ἐχέγγυα τῆς συντηρήσεως τῶν χρηστῶν ἠθῶν, ἀλλὰ καὶ φραγμὸς σπουδαιότατος κατὰ τῆς ἄλλως ἐπαπειλούσης τὴν χώραν ὀλιγανθρωπίας· ἡ δὲ ἀποφυγὴ τοῦ γάμου ἔμελλε νὰ προσθέσῃ εἰς τὰ ἤδη λυμαινόμενα τὴν Ἑλλάδα κακὰ καὶ ἄλλο οὐχ ἧττον δεινόν, τὴν λειψανδρίαν. Τοῦτο λοιπὸν τὸ φοβερὸν ἐπῆλθε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαιοκρατίας. Ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Πολυβίου ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἡ παρατηρουμένη ἀποφυγὴ τοῦ γάμου ἐτάρασσε τοὺς μετὰ φιλοσόφου βλέμματος παρακολουθοῦντας τὴν παρακμὴν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Κατὰ τὴν ῥητὴν τοῦ Πολυβίου ὁμολογίαν κατέλαβε τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἀπαιδία καὶ συλλήβδην ὀλιγανθρωπία. Οἱ ἄνθρωποι, τραπέντες εἰς ἀλαζονείαν καὶ φιλοχρημοσύνην, ἔτι δὲ καὶ ῥᾳθυμίαν, δὲν ἤθελον οὔτε εἰς γάμου κοινωνίαν νὰ ἔλθωσιν, οὔτε τὰ ἐκτὸς γάμου γεννώμενα τέκνα νὰ τρέφωσιν, ἀλλὰ μόλις ἓν ἢ δύο τὸ πολύ, καὶ τοῦτο ὅπως θρέψωσι μὲν ταῦτα ἐν σπατάλῃ, καταλίπωσι δὲ εἰς αὐτὰ ὅλον αὐτῶν τὸν πλοῦτον. Τὸ κακὸν ἀνεπαισθήτως ηὐξήθη καὶ διεδόθη. Πρὶν δὲ παρέλθῃ χρόνος πολύς, ἀνεφάνησαν τὰ ἐπακόλουθα τῆς τοιαύτης τεκνο-

φυγίας. Ἡ ἔλλειψις χειρῶν ἐπέφερε τὴν ἀφορίαν τῆς γῆς, καὶ ἡ ἐπελθοῦσα ὀλιγανθρωπία προεκάλεσε τὴν κατ' ὀλίγον ἐρήμωσιν τῆς Ἑλλάδος.

ε'

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ἀσίᾳ καὶ ὁ Μιθραδάτης.

Βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἥττης Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου ὁσημέραι ἐπιτεινομένη ἀνάμιξις τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ πράγματα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπήνεγκε τὴν αὔξησιν τῆς ἐν αὐτῇ ἐπιρροῆς αὐτῶν. Εἴδομεν δὲ πρῶτον τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ ἑλληνικῶν βασιλείων καταλυόμενον τὸ τοῦ Περγάμου διὰ τῆς ἐν τῇ διαθήκῃ Ἀττάλου τοῦ Γ' ἀνακηρύξεως τῶν Ῥωμαίων ὡς κληρονόμων τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀτταλικῶν (133 π. Χ.). Τὸ Πέργαμον ἔγεινεν ἔκτοτε πρωτεύουσα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας Ἀσίας. Ἀλλὰ κυρίως ἡ νέα αὕτη τῶν Ῥωμαίων κτῆσις ἡδραιώθη καὶ ἐξησφαλίσθη μετά τινα ἔτη (129 π. Χ.), ὅτε ἐπετεύχθη ἡ κατεύνασις τῆς ἀποστασίας τοῦ νόθου υἱοῦ τοῦ Εὐμένους, Ἀριστονίκου, ὅστις ἠξίου τὸν θρόνον ὃν ἐλάμπρυναν οἱ Ἄτταλοι καὶ Εὐμένεις.

Ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐκ τοῦ καταλυθέντος περγαμηνοῦ βασιλείου ἐγκαθιδρυθεῖσα ἐπαρχία Ἀσία περιελάμβανε τὴν Μυσίαν, τὴν Αἰολίδα, τὴν Λυδίαν μετὰ τῶν κατὰ τὰ παράλια αὐτῆς ἐκτισμένων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τὴν Καρίαν μετὰ τῶν δωρικῶν πόλεων πλὴν τῆς Περαίας ἀπέναντι τῆς Ῥόδου, ἥτις ἐξηκολούθησεν ἀνήκουσα εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἐλευθέραν πόλιν, ἧς δὲν εἶχεν ἀκόμη σημάνει ἡ τελευταία ὥρα. Ἀλλ' αἱ χῶραι αὗται δὲν ἦσαν αἱ μόναι ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Ἀτταλικοὺς ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ βασιλείου τοῦ Περγάμου, ὅπερ, ὡς εἴδομεν, ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν θρᾳκικὴν χερσόνησον, πρὸς δὲ νότον περιελάμβανε καὶ τὴν Λυκαονίαν, Πισιδίαν, Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Τῶν χωρῶν τούτων, αἵτινες δὲν περιελήφθησαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν, διάφορος ὑπῆρξεν ἡ τύχη. Καὶ τὴν μὲν Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν δὲν κατέλαβον ἀκόμη οἱ Ῥωμαῖοι, τὴν δὲ Λυκαονίαν καὶ Κιλικίαν ἐδώρησαν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριαράθου, πρὸς ὃν εἶχον ὑποχρεώσεις, διότι οὐ μόνον εἶχε συναγωνισθῇ μετὰ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ κατὰ τοῦ τελευταίου βασιλέως τοῦ Περγάμου Ἀριστονίκου πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ εἶχε πέσει κατ'

αὐτόν. Ἡ δὲ θρᾳκικὴ χερσόνησος προςηρτήθη εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τέλος δὲ ἡ μεγάλη Φρυγία παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου Μιθραδάτην τὸν Ε΄, ὅςτις, ἅτε ἤδη κεκηρυγμένος φίλος καὶ σύμμαχος τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, εἶχεν ἀποστείλει εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐπίκουρον στρατιὰν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἀριστονίκου.

Τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου ηὐρύνετο οὕτω, διὰ τῆς οὐχ ὅλως ἀφιλοκερδοῦς γενναιοδωρίας τῶν Ῥωμαίων προςλαμβάνον μέρος τῶν κτήσεων τῶν Ἀτταλικῶν, πρὸς οὓς πάντοτε εἶχον ὑπάρξει ἀντίπαλοι οἱ ἀπόγονοι Μιθραδάτου τοῦ Κτίστου. Ἡ δὲ νέα αὕτη προςάρτησις εἶχεν ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὸ ποντικὸν κράτος, ὅπερ ἤδη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Φαρνάκου τοῦ Α΄ διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν Σινώπην κατὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου (183 π. Χ.) εἶχε τραπῆ ὅλως νέαν ὁδόν.

Μιθραδάτης ὁ Ε΄, πίπτων ἐν Σινώπῃ ὑπὸ δολοφόνου χειρὸς περὶ τὸ 120 π. Χ., παρέδιδεν εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ τὸ βασίλειον ἀκμαῖον, ἰσχυρόν, πλῆρες μέλλοντος. Ἡ δὲ ἀρχὴ ἐκληροδοτήθη εἰς τὸν μόλις ἑνδεκαετῆ αὐτοῦ υἱὸν Μιθραδάτην Ϛ΄ τὸν ἐπικαλούμενον Εὐπάτορα ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς βασιλομήτορος. Ἀλλὰ μεγάλας ἔμελλε νὰ ὑποστῇ ὁ παῖς περιπετείας καὶ μεγάλους παρά τε τῶν περὶ αὐτὸν καὶ αὐτῆς δέ, ὡς λέγεται, τῆς μητρὸς νὰ διαφύγῃ κινδύνους καὶ πολλὰ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἔτη νὰ διέλθῃ φυγάς, ὡς ἀφηγεῖτο ἡ ἀρχαία παράδοσις, πρὶν ἢ στερεωθῇ ἐπὶ τοῦ πατρῴου θρόνου, ὃν ἔμελλε νὰ λαμπρύνῃ εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῶν προκατόχων αὐτοῦ.

Ἀνδρωθεὶς ὁ Μιθραδάτης, ᾐσθάνθη ὁποίαν ἰσχὺν ἠδύνατο νἀποκτήσῃ καὶ εἰς ὁποίαν περιωπὴν νὰ ὑψώσῃ τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου, καθιστάνων αὐτὸ κέντρον τῆς ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀντιδράσεως. Ἡ κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ παρὰ τῆς Ῥώμης ἐκ τοῦ ποντικοῦ βασιλείου ἀφαίρεσις τῆς Μεγάλης Φρυγίας, ἥτις ὀλίγα ἔτη πρότερον εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὸν πατέρα του, ἀντὶ νἀναχαιτίσῃ τὴν ἀκοίμητον αὐτοῦ φιλοδοξίαν, παρώξυνεν αὐτὸν μετὰ νέας ὁρμῆς εἰς μῖσος ἀκράτητον ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ βασιλείου ὡς μέσον καταπολεμήσεως τῆς Ῥώμης, ἡ καταπολέμησις τῆς Ῥώμης ὡς μέσον πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως καὶ δόξης, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ὁ Εὐπάτωρ εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὰ προςόντα νἀναλάβῃ τοιοῦτον ἀγῶνα. Τὸ γιγάντειον αὐτοῦ σῶμα, ὅπερ εἶχεν ἐθισθῆ εἰς παντοίας κακώσεις καὶ εἰς αὐτοῦ τοῦ δηλητηρίου τὴν ἀβλαβῆ πόσιν, ἦτο ὁ ἄριστος ὑπηρέτης τῆς δοξομανοῦς ψυχῆς τοῦ ἀνδρός, ἥτις οὐδὲν ἐγνώ-

ριζε μέτρον καὶ ὅριον, οὐδένα ᾐσθάνετο ἔλεον, πρὸ οὐδενὸς ὑπεχώρει, οὐδὲ πρὸ αὐτῆς τῆς ἀνηλεεστάτης κακουργίας, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ποθουμένου. Ὢν στρατιώτης ἀκαταπόνητος μᾶλλον ἢ ἔξοχος στρατηγός, ὥρμα ἐπὶ ἥμισυν ὅλον αἰῶνα εἰς τοὺς πολέμους ὡς εἰς παιδιάν, καὶ πρὸς οὐδὲν ἀνελογίζετο τὰ τραύματα, δι' ὧν κατετιτρώσκετο τὸ δυσπαθές του σῶμα. Ἐν ὀλίγοις ὁ μέγας υἱὸς τοῦ Φαρνάκου ἦτο περίεργον κρᾶμα βαρβάρου Ἀσιανοῦ μονάρχου καὶ Ἕλληνος ἡγεμόνος. Ὁ βάρβαρος ἐφόνευεν ἄνευ οἴκτου τὴν μητέρα, τὸν ἀδελφόν, τὴν ἀδελφὴν καὶ σύζυγον, πάντας τοὺς ἐπιπροσθοῦντας εἰς τὴν αὔξησίν του, πάντας τοὺς δυναμένους ὁπωςδήποτε νὰ ἐπισκιάσωσι τὴν αἴγλην του. Ὁ δ' Ἕλλην ἐξεφαίνετο διὰ τοῦ ζήλου καὶ τῆς νοημοσύνης, μεθ' ἧς ἐπεδίδετο εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων πάντων τῶν περιοίκων, διὰ τῆς ἀγάπης του πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, διὰ τῆς συνεννοήσεως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον καὶ τῆς ἐπιθυμίας νὰ συνεργασθῇ μετ' αὐτοῦ ἐναντίον τῆς Ῥώμης.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΤΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ

Τὸν Μιθραδάτην ἐφαίνετο βοηθοῦσα εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματός του αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ ποντικοῦ βασιλείου. Περιβαλλόμενον πανταχόθεν ὑπὸ διαφόρων ἀνεξαρτήτων μικρῶν κρατῶν, δὲν ἤρχετο εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἐν Ἀσίᾳ ἀρτιπαγῆ ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἧς ἡ ἐγγυτάτη γειτονία ἠδύνατο ταχέως νἀπορροφήσῃ τὸν Πόντον. Ἔχων λοιπὸν ὁ Μιθραδάτης γειτονικὰ ἀντὶ τῆς Ῥώμης ταῦτα τὰ κράτη, ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τούτων, διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ ἢ διὰ πολέμων εὐρύνων καὶ ἐνισχύων τὸ βασίλειόν του, ὥστε νὰ καταστήσῃ αὐτὸ κραταιὸν ἐν μέλλοντι πολέμῳ πρὸς τὴν Ῥώμην.

Τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου ἦτο ἤδη ἱκανῶς μέγα ὅτε ὁ Εὐπάτωρ ἐτράπη τὴν ὁδὸν τῶν κατακτήσεων. Ἀλλ' ἡ παλαιὰ αὐτοῦ ἔκτασις, ἣν οἱ ἀρχαῖοι ὑπολογίζουσιν εἰς τρισχίλια ἑπτακόσια πεντήκοντα τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, οὐδὲν εἶνε παραβαλλομένη πρὸς τὸ μέγεθος, ὅπερ εἶχε τὸ ποντικὸν βασίλειον μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Μιθραδάτου. Ἀπὸ τῆς Σινώπης, ὅπου εἶχε μετενεχθῇ ἀπὸ τοῦ 183 π. Χ. ὁ θρόνος, ἐξεπέμποντο ἐπὶ μακροὺς ἐνιαυτοὺς αἱ στρατιαὶ καὶ οἱ στόλοι καὶ αἱ πολλάκις

οὐχ ἧττον αὐτῶν τελεσφόροι πρεσβεῖαι τοῦ Μιθραδάτου καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου ηὐρύνθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μεγάλως πρὸς ἀνατολὰς διὰ τῆς εἰς τὸν Μιθραδάτην προςχωρήσεως τοῦ βασιλέως τῆς Μικρᾶς λεγομένης Ἀρμενίας, δι' ἧς τὸ κράτος τοῦ Εὐπάτορος ἔφθασεν ἐξ ἑνὸς μὲν μέχρι τῶν χωρῶν τῶν Χαλύβων καὶ Τιβαρηνῶν καὶ αὐτῆς τῆς Τραπεζοῦντος, ἐξ ἑτέρου δὲ μέχρι τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Εὐφράτου. Τἀνατολικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου προςηρτήθησαν διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς ὑπὸ μυθικῆς νεφέλης περικεκαλυμμένης χώρας τῶν Κόλχων. Διὰ δὲ τῆς συμμαχίας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας Τιγράνου, ὃν καὶ γαμβρὸν ἐποίησεν ὁ Μιθραδάτης ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ Κλεοπάτρᾳ, ἐξησφάλισεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου τὰ νῶτα καὶ ἀπέκτησεν ἰσχυρὸν φίλον καὶ συνεργόν. Ἡ συμμαχία αὕτη καὶ ἡ μέχρι τινὸς μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Νικομήδους τοῦ Β' σύμπραξις διηυκόλυναν εἰς τὸν Μιθραδάτην τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους εἰς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν, ἥτις ἐπετεύχθη διὰ σειρᾶς ὅλης μηχανορραφιῶν καὶ ὠμοτήτων. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον τῶν κατορθωμάτων τοῦ Μιθραδάτου, εἰς ὃ κυρίως χρεωστεῖται ἡ περιβαλοῦσα τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου νέα αἴγλη, εἶνε ἡ τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπεκτάσεως προηγηθεῖσα κατάκτησις τοῦ Κιμμερίου Βοςπόρου καὶ τῶν περὶ τὴν Μαιῶτιν οἰκούντων λαῶν.

Ἐν τῇ γενικῇ ἐξετάσει τῶν κατὰ τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν τὰ τολμηρὰ τῆς Μιλήτου τέκνα ἐγκαθιδρυόμενα κατὰ τὴν σημερινὴν Κριμαίαν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ξενοκτόνων Ταύρων καὶ πλησίον τῶν χέρσων τῶν ἁμαξοβίων σκυθικῶν φύλων. Τὸ ἐμπόριον τῶν σισυρῶν καὶ δούλων τῆς Σκυθίας, ἡ σιτεμπορία καὶ ἡ ἁλιεία κατέστησαν ἐπιφανεῖς καὶ πλουσίας τὰς ἐν μέσῳ τῶν βαρβάρων ἀποικίδας τῶν Μιλησίων, πρὸς οὓς ἀνθημιλλῶντο οἱ Τήιοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς. Ἡ ἡρακλεωτικὴ χερσόνησος πλησίον τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως κατὰ τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς ταυρικῆς χερσονήσου, τὸ Παντικάπαιον καὶ ἡ Θεοδοσία κατὰ τὴν πρὸς τὴν Μαιῶτιν ἀνατολικὴν προεξοχὴν τῆς αὐτῆς χερσονήσου καὶ ἡ Φαναγόρεια ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ἐκεῖθεν τοῦ Κιμμερίου Βοςπόρου ὑπῆρξαν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἑστίαι φαειναὶ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν ταῖς χώραις αἵτινες ἦσαν ὁ σιτοβολὼν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ σὺν τῇ παρακμῇ τοῦ ἐντεῦθεν ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Σινώπης ὑπὸ τοῦ Φαρνάκου καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς Ῥόδου ἤρχισαν νὰ συμπαρακμάζωσι καὶ αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τοῦ Κιμμερίου Βοςπόρου

καὶ τῶν σκυθικῶν ἀκτῶν. Οἱ πολῖται τῆς Ὀλβίας ἠναγκάζοντο νὰ ὑπείκωσιν εἰς ταπεινωτικὰς παραχωρήσεις πρὸς τοὺς περιοικοῦντας βαρβάρους, ὧν ἔτρεμον τὰς ἐπιθέσεις. Οἱ δὲ βασιλεῖς τοῦ Βοςπόρου, οἵτινες ἕδραν μὲν εἶχον τὸ Παντικάπαιον, κατεῖχον δὲ τήν τε Θεοδοσίαν μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τῆς ταυρικῆς χερσονήσου καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἀσιατικῆς ἀκτῆς τὴν Φαναγόρειαν μετὰ τῶν περιχώρων, δὲν εἶχον πλέον τὴν δύναμιν νἀπωθήσωσι τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πλανήτων βαρβάρων, οἵτινες ἐνέμοντο τὰς σκυθικὰς χώρας. Σαρματικὰ καὶ θρᾳκικὰ φῦλα, Γερμανοὶ ἐπιδρομεῖς καὶ μετανάσται, Σαυρομάται καὶ Ῥωξολανοί, Ἰάζυγες καὶ Κελτοί, Βαστάρναι καὶ Πευκηνοὶ διέτρεχον καὶ ἐληίζοντο τὴν Σκυθίαν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Καυκάσου. Ὡς εἰκὸς δὲ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἔπασχεν ἐκ τῶν βαρβαρικῶν τούτων ἐπιδρομῶν τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον τοῦ Βοςπόρου.

Ὑπὸ τοιαύτας στενοχωρίας διατελῶν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βοςπόρου Παιρισάδης, ἐθεώρησε συμφέρον νὰ καλέσῃ ἐκ τῶν ἀπέναντι νοτίων παραλίων τοῦ Πόντου εἰς βοήθειαν τῶν πιεζομένων Ἑλλήνων τῆς ταυρικῆς χερσονήσου τὸν Μιθραδάτην, καὶ ἠναγκάσθη χάριν αὐτῆς νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν φιλόδοξον Εὐπάτορα τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ βασίλειον, στέργων τὴν θέσιν ὑποτελοῦς ἡγεμόνος. Οἱ στόλοι τοῦ Μιθραδάτου διέπλευσαν τὸν Εὔξεινον, κατευθυνόμενοι ἀπὸ τῆς Σινώπης εἰς τὴν Μαιῶτιν, καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτοῦ στρατηγοὶ κατετρόπωσαν τοὺς βαρβάρους τῶν χέρσων, καὶ ἀπήλλαξαν τῆς πιέσεως αὐτῶν τὰς ἑλληνίδας πόλεις. Ὁ Μιθραδάτης ἠδύνατο εὐλόγως νὰ εἶνε ηὐχαριστημένος διὰ τὴν σπουδαίαν ταύτην κατάκτησιν τοῦ βοςπορικοῦ βασιλείου. Οἱ πόροι τῶν βασιλικῶν αὐτοῦ ταμείων ηὐξάνοντο ἐπαισθητῶς διὰ τῆς ἐκ τῆς ταυρικῆς χερσονήσου ἀποστολῆς ἐτησίου φόρου ἐκ διακοσίων ταλάντων ἀργυρίου, ἰσοδυναμούντων περίπου πρὸς ἐννέα καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν, καὶ ἐκ δεκαοκτὼ μυριάδων μεδίμνων σίτου, ἤτοι περίπου τριακοσίων πέντε χιλιάδων κοιλῶν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ φόρου τούτου μεγάλη ἦτο καὶ ἡ ἄλλη ἐκ ταύτης τῆς κατακτήσεως ἐνίσχυσις τοῦ ποντικοῦ βασιλείου, ὅπερ, κραταιωθὲν ὑπὸ τὴν στιβαρὰν τοῦ Μιθραδάτου χεῖρα, ἐδέσποζε μὲν πολλῶν χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπεξετείνετο δὲ κατὰ τὰ νότια καὶ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου. Ὁ Εὐπάτωρ ἠδύνατο ἤδη μετὰ τοὺς πολυετεῖς πρὸς αὔξησιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀγῶνας νἀντιμετωπίσῃ μετὰ θάρρους τοὺς Ῥωμαίους.

ς'

Ἡ ἐν Ἀσίᾳ ἀντίστασις τοῦ Μιθραδάτου.

Ἡ μεγάλη ἐπέκτασις τοῦ ποντικοῦ βασιλείου παρεῖχεν εὐλόγους ἀφορμὰς εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες, κωλυόμενοι ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν βαρβάρων πολέμου, οὐδὲν εἶχον πράξει πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐπικινδύνου αὐξήσεως τοῦ Μιθραδάτου. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀκαταπονήτου αὐτοῦ ἐνεργείας ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου παρίστατο ἤδη πανίσχυρος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ εἶχε θέσει τὸν πόδα αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς καταλήψεως τῆς ταυρικῆς χερσονήσου. Οἱ πόροι τοῦ βασιλείου ἦσαν μεγάλοι, οἱ δὲ ἄνδρες οὓς ὁ Εὐπάτωρ ἠδύνατο νὰ παρατάξῃ εἰς μάχην ὑπερέβαινον τὰς δέκα μυριάδας. Ἡ δὲ μετὰ τοῦ γαμβροῦ του Τιγράνου συμμαχία καθίστανε τοὺς δύο ἰσχυροὺς βασιλεῖς δυσπολεμήτους, καὶ ἀπετέλει στιβαρὰν δύναμιν, καθ' ἧς ἀπέβαινεν ἀναγκαία ἡ ἐπέμβασις τῆς Ῥώμης, ὅπως μὴ περιστῇ μὲν εἰς κίνδυνον ἡ ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία Ἀσία, διασαλευθῇ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Εὐρώπῃ κυριαρχία τῶν Ῥωμαίων.

Εἰς τὴν Ῥώμην, ἀποφασίσασαν τέλος νἀντιδράσῃ εἰς τὴν τοιαύτην αὔξησιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐχθρῶν, εὐπρόσδεκτον ἀφορμὴν παρεῖχεν ἡ ἀνώμαλος κατάστασις τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Παφλαγονίᾳ πραγμάτων καὶ ἡ προστασία τῶν ὑπὸ τοῦ Μιθραδάτου καταλυθέντων Σκυθῶν ἡγεμόνων. Ὁ Μιθραδάτης καὶ ὁ Νικομήδης προσετάχθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὰς δύο ταύτας ἐπαρχίας. Ὅτε δὲ ὁ Μιθραδάτης πρὸς διάσωσιν τῆς Καππαδοκίας ἐζήτησεν ἐπίκουρον στρατιὰν παρὰ τοῦ Τιγράνου, ὁ Ῥωμαῖος διοικητὴς τῆς Κιλικίας προεχώρησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐδίωξεν ἐκ τῆς Καππαδοκίας τὸν ἐπίτροπον τοῦ Εὐπάτορος καὶ τὴν ἐξ Ἀρμενίας σύμμαχον στρατιάν. Τῶν δὲ Καππαδόκων ζητησάντων βασιλέα, οἱ Ῥωμαῖοι ἐγκαθίδρυσαν ὡς ἄρχοντα τῆς χώρας ἕνα τῶν ἐπιφανῶν ἐγχωρίων, τὸν Ἀριοβαρζάνην (92 π. Χ.).

ΣΥΛΛΑΣ ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΕΝ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙ

Ὁ στρατηγός, εἰς ὃν ἡ Ῥώμη ἐχρεώστει τὴν ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης ταύτης ἐναντίον τοῦ Μιθραδάτου ἀντιδράσεως, κατεῖχεν ἤδη θέσιν ἐπιφανῆ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Ἦτο ὁ Λεύκιος

Κορνήλιος Σύλλας, ὅςτις, καταγόμενος ἀπὸ κλάδου τινὸς ἀφανοῦς τοῦ λαμπροῦ Κορνηλίου γένους, εἶχεν ἀποκτήσει ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῷ στρατῷ δύναμιν μεγάλην διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν τόλμης καὶ πανουργίας, ἰδιοτήτων, δι' ἃς ἔλεγον δικαίως περὶ αὐτοῦ οἱ σύγχρονοι, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ λέων καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἀλώπηξ. Ἤδη δὲ εἶχε διακριθῇ ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐναντίον τοῦ Ἰουγούρθα πολέμῳ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ὅλως πρὸς αὐτὸν ἀντιθέτου καὶ ἔπειτα ἀντιπάλου Μαρίου καὶ κατόπιν κατὰ τῶν Κίμβρων. Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ αὗται δάφναι ἀνέῳξαν εἰς αὐτὸν τὰς πύλας τῶν ἀξιωμάτων, ὅτε μάλιστα προςετέθη εἰς αὐτὰς ἡ πρώτη αὕτη κατὰ τοῦ Μιθραδάτου ἐπιτυχία καὶ ἡ κατόπιν ἐπελθοῦσα ἐν τιμῇ πορεία αὐτοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου, ὃν ἔβλεπε πρῶτος τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ δραστηρία ἐπέμβασις τοιούτου ἀνδρὸς ἐφαίνετο ἀποκαταστήσασα ἐν Ἀσίᾳ τὸ πρώην καθεστώς. Ἡ ἐν Παφλαγονίᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ ἐπιρροὴ τοῦ Μιθραδάτου εἶχε καταπέσει, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Σκυθῶν ἡγεμόνων κατὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Πόντου εἶχεν ἀναγκασθῇ ὁ Εὐπάτωρ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν ἐκ νέου ἐγκατάστασιν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἀναχώρησιν τοῦ Σύλλα τὰ πράγματα μετέβαλον ἐντελῶς ὄψιν. Περὶ μὲν ὑποχωρήσεως τοῦ Μιθραδάτου ἐκ τῆς ταυρικῆς χερσονήσου οὐδὲ λόγος ἐγίνετο πλέον. Πρὸς δὲ τὰς ἀντιδράσεις τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ τοῦ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἐνεργοῦντος Τιγράνου οὔτε ὁ νέος τῆς Βιθυνίας βασιλεὺς Νικομήδης ὁ Γ', οὔτε ὁ Ἀριοβαρζάνης ἐν Καππαδοκίᾳ, οὔτε οἱ ἐγχώριοι ἡγεμόνες τῆς Παφλαγονίας ἠδύναντο νἀντεπεξέλθωσιν ἐπιτυχῶς. Τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸ πλεῖστον ἐφαίνετο καὶ πάλιν κινδυνεῦον νὰ καθυποταχθῇ εἰς τὸν Μιθραδάτην.

Ἡ Ῥώμη εὑρέθη ἠναγκασμένη νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ πάλιν τοὺς ἐν Ἀσίᾳ φίλους αὐτῆς. Ἀλλ' ἀντὶ στρατοῦ ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἀσίαν πρεσβευτήν, ὅπως ἐξομαλύνῃ τὰ πράγματα. Ὁ δὲ ἀπεσταλμένος οὗτος τῶν Ῥωμαίων, ὁ Μάνιος Ἀκίλιος, ἀντὶ νἀναδειχθῇ εἰρηνοποιός, ἐξώθησεν εἰς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν πόλεμον, ὃν ἡ μὲν Ῥώμη, σπαρασσομένη ἤδη ὑπὸ στάσεως ἀδελφοκτόνου, εἶχε καὶ θέλησιν καὶ συμφέρον νἀναβάλῃ, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μιθραδάτης ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιθυμῶν νἀποφύγῃ.

Μακραὶ καὶ δραστήριαι, μῆνας ὅλους διαρκέσασαι, ὑπῆρξαν τοῦ Μιθραδάτου αἱ παρασκευαὶ καὶ αἱ συνεννοήσεις μετὰ βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων. Τέλος, ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος τοῦ 88 π. Χ., ὁ κραταιὸς τῆς Σινώπης βασιλεὺς εἶχεν ἑτοίμην μεγάλην στρατιὰν ἐκ διακοσίων πεν-

τήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ τεσσαρακοντακισχιλίων ἱππέων, ἐν ᾧ συγχρόνως στόλος ἐκ τετρακοσίων πλοίων ἐξησφάλιζε μὲν τὸν Εὔξεινον, ἦτο δ' ἕτοιμος νὰ σπεύσῃ ὅπου παρίστατο ἀνάγκη. Ἐναντίον δὲ τῶν μεγάλων τούτων δυνάμεων, στερουμένων μὲν ἐνιαίου στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' οὐχ ἧττον διοικουμένων ὑπὸ πεπειραμένων Ἑλλήνων στρατηγῶν, τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Νεοπτολέμου, ἡ Ῥώμη, παλαίουσα ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς ἐπαναστάτας, δὲν ἠδύνατο νἀντιτάξῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀξιόμαχον στρατιάν. Αἱ μόναι ἐν Ἀσίᾳ δυνάμεις τῶν Ῥωμαίων περιωρίζοντο εἰς τοὺς ὀλίγους ἄνδρας τοὺς τεταγμένους ὑπὸ τὸν ἀνθύπατον τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας καὶ εἰς τὴν σύμμαχον στρατιὰν τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Νικομήδους.

Εὐθὺς ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ πολέμου λαμπρὰ νίκη τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τοῦ Ἀρχελάου ἐναντίον τῆς στρατιᾶς τοῦ Νικομήδους ἐνέσπειρεν εἰς τοὺς πολεμίους τοῦ Μιθραδάτου τὸν πανικόν. Τὰ διάφορα ἀποσπάσματα τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ἐνικήθησαν ἢ ἐσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ τὸν Βόσπορον κατέχων ἐχθρικὸς στόλος κατεστρέφετο, καὶ αὐτὸ τὸ Πέργαμον, ἡ πρωτεύουσα τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀσίας, κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ νικητοῦ. Ἡ Ἀσία ὅλη ἐπανελάμβανε τὸ ὄνομα τοῦ Μιθραδάτου, Ἕλληνες δὲ καὶ Ἀσιᾶται ἔσπευδον νὰ προσφέρωσι θεϊκὰς τιμὰς καὶ νὰ δεξιωθῶσιν ἐκλάμπρως τὸν νικηφόρον βασιλέα.

Τὰ θυμιάματα τῆς νίκης ἐμέθυσαν τὸν Εὐπάτορα, ἡ δὲ τιμωρία τῶν ἡττηθέντων ὑπῆρξεν ἐκδίκησις βαρβάρου, ἐπιχαίροντος εἰς τὸν φόνον καὶ τὸ αἷμα. Ὁ Ἀκίλιος, παραδοθεὶς εἰς τὸν Μιθραδάτην ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων, ἐτελεύτησε τὸν βίον ἐν Περγάμῳ δι' οἰκτρῶν βασάνων, εἰςδεχόμενος εἰς τὸν λάρυγγα τὸν ἐγχεόμενον κατὰ τὰ προστάγματα τοῦ βασιλέως ἀναλελυμένον καὶ ζέοντα χρυσόν. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀπάνθρωπος ὑπῆρξεν ἡ ἐξ Ἐφέσου ἐκπεμφθεῖσα διαταγὴ ἐκείνη τοῦ Εὐπάτορος, καθ' ἣν τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐν ἁπάσαις ταῖς εἰς αὐτὸν ἀνηκούσαις πόλεσι καὶ χώραις ἐφονεύθησαν ἅπαντες οἱ ἐν αὐταῖς διαμένοντες Ῥωμαῖοι καὶ Ἰταλοὶ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις. Ὀγδοήκοντα χιλιάδες ψυχῶν ἢ κατ' ἄλλους δεκαπέντε ὅλαι μυριάδες ἐπνίγησαν εἰς τὸ αἷμα χωρὶς οἴκτου καὶ φιλανθρωπίας. Οὐδ' αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἄσυλα ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοὺς δυστυχεῖς. Τὰ πλήθη ἐκμανῆ ἐτρύφησαν εἰς τὸ αἷμα πολλάκις ἐντελῶς ἀθῴων ὑπάρξεων, ἐκδικούμενα διὰ τὰ ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπιβεβλημένα βάρη. Χαίροντες δ' ἐδέχθησαν οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας τὰς παραχωρήσεις τοῦ ἐλευθερωτοῦ, ὅςτις, ἀπαλλάσσων αὐτοὺς τῶν δυνα-

στῶν βαρβάρως, ἐδώρει ἐπὶ πενταετίαν πάντα φόρον καὶ πᾶσαν ὀφειλήν. Ὁ νικητὴς ἠδύνατο ἀληθῶς νὰ φανῇ οὕτω γενναιόδωρος πρὸς τοὺς νέους αὐτοῦ ὑπηκόους, ἀφ' οὗ τὸ ταμεῖον ἐπληροῦτο χρημάτων ἐκ τῆς δημεύσεως τῆς περιουσίας τῶν κρεουργηθέντων Ἰταλῶν καὶ ἐξ ἄλλων ἁρπαγῶν.

Ὀλίγαι ὑπῆρξαν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις αἱ δείξασαι ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἀπανθρωπίας συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἡττημένους. Ἡ μικρὰ νῆσος Κῶς ἐφάνη οἰκτίρμων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φυγάδας. Ὁ Ἀρχέλαος δὲν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὴν Μαγνησίαν τὴν ἐπὶ Σιπύλῳ. Ἡ δὲ Ῥόδος οὐ μόνον προθύμως ἐδέχθη τοὺς εἰς αὐτὴν καταφυγόντας, ἀλλὰ καὶ τοιαύτην ἀντέταξεν ἀντίστασιν εἰς τὸν Μιθραδάτην, ὥςτε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ὀχυρᾶς πόλεως ἐναυάγησαν παντελῶς αἱ ἔφοδοι τοῦ στρατηλάτου. Ἄλλως δὲ ἅπασα ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀνῆκεν ἤδη εἰς τὸν νικηφόρον βασιλέα τοῦ Πόντου, ὅςτις ἐγκαθίδρυε τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν αὐτῇ τῇ ἀσιατικῇ πρωτευούσῃ τῶν Ῥωμαίων, τῷ Περγάμῳ, ὁπόθεν ἔστελλε μετ' ὀλίγον τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς στόλους του ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος.

ς'

Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ἀριστίων.

Αἱ ἐν Ἀσίᾳ νίκαι τοῦ Μιθραδάτου ὑπῆρξαν συνέπεια τῆς ἀδυναμίας, εἰς ἣν εὑρίσκετο ἡ Ῥώμη καθ' ὃν χρόνον ἐξερράγη ὁ πόλεμος, πολὺ μᾶλλον ἢ ἐπακολούθημα αὐτῆς τῆς δυνάμεως τοῦ νικητοῦ. Ὁ Εὐπάτωρ ᾐσθάνετο εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τίνας εὐνοϊκὰς περιστάσεις ἐχρεώστει τὰς νίκας του, καὶ ἐθεώρει σκόπιμον νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς καταπλήξεως ἣν προεκάλεσεν ἡ κατάκτησις τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀσίας καὶ αἱ εἰς αὐτὴν ἐπακολουθήσασαι αἱματηραὶ σκηναί. Ὁ πόλεμος, μεταγόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν ὅσῳ ἀκόμη ἡ Ῥώμη ἐσπαράσσετο ὑπὸ τῆς ἐμφυλίου ἐπαναστάσεως, ἠδύνατο νὰ κλονήσῃ ἐκ βάθρων τὴν φοβερὰν ἀντίπαλον καὶ νὰ προαγάγῃ σκοπιμώτατα τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας.

Ἡ ἀναστάτωσις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο δύσκολος. Ἡ στάσις τῶν δούλων τῆς Λαυρεωτικῆς καὶ ἡ ἀποστασία τῶν δημοκρατικῶν τῆς Δύμης δεικνύουσιν ἐμφανῶς, ὅτι δὲν ἔλειπον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις σπέρματα ταραχῆς καὶ ἀντιδράσεως καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας τῶν

πρώτων μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου δεκαετηρίδων. Ἂν δὲ ὑπῆρχεν εὔφλεκτος ὕλη ἐν ἐκείνοις ἤδη τοῖς χρόνοις, ὅτε σύμπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔτρεμε πρὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος, πολὺ εὐκολώτερον ἦτο νἀναρριπισθῶσι νῦν αἱ φλόγες τῆς ἀποστασίας. Ἡ στέρησις πραγματικῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἶχεν ἀρχίσει νὰ στενοχωρῇ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ λαὸς ἐστέναζεν ὑπὸ τὰς πιέσεις τῶν παρὰ τῶν Ῥωμαίων προστατευομένων πλουσίων καὶ ὀλιγαρχικῶν. Τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα δὲν ἦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὅσον πρότερον φοβερόν, ἐπὶ πολὺ δὲ εἶχε σαλευθῇ ἡ πεποίθησις περὶ τοῦ ἀκραδάντου τῆς ῥωμαϊκῆς δυνάμεως. Αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἰταλῶν κατὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἐμφυλίου ἀγῶνος εἶχον καταδείξει εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἡ νικήτρια κατεβιβρώσκετο ὑπὸ σαράκων ἐπικινδύνων. Ἐπιπλέον οἱ Ἕλληνες ἐγίνωσκον, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ ἐκλονεῖτο ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ὑπὸ ἐπιδρομῶν τῶν Θρᾳκῶν, ἃς οὐκ ἄνευ δυσκολίας κατώρθωσε νἀποκρούσῃ ὁ Ῥωμαῖος ἄρχων. Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι, ὅτε ἀφίχθησαν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἀλλεπάλληλα τἀγγέλματα περὶ τῶν νικῶν τοῦ Μιθραδάτου, περὶ τῆς πτώσεως καὶ σφαγῆς τῶν Ῥωμαίων, περὶ τῆς ἐλευθεριότητος καὶ γενναιοδωρίας τοῦ φιλέλληνος βασιλέως. Ἡ Ἑλλὰς ἀνεσκίρτησεν, ἀναμένουσα τὸ εὐάγγελον κήρυγμα καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ μεγαλοπράγμονος ἐλευθερωτοῦ.

Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦται κατεῖχον τὴν Ἑλλάδα διαθέσεις, εὐκόλους ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ καταγάγῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων θριάμβους ἡ δημοκοπία, ὑψόνουσα τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, δι' ἧς πάντοτε δύνανται οἱ δημαγωγοὶ νὰ διαβουκολῶσι τὰ πλήθη, καὶ ὅταν ἀκόμη ἰδίους ἐπιδιώκωσι σκοπούς. Ὅσῳ πανουργότερος καὶ δεξιώτερος ἦτο ὁ δημεγέρτης ὁ ἀναλαμβάνων νὰ κεντήσῃ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ πλήθους, τόσῳ μεγαλειτέρα ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ προσωρινὴ αὐτοῦ ἐπιτυχία καὶ τόσῳ ζωηρότερος τοῦ λαοῦ ὁ ἐνθουσιασμός. Ἀδιάφορον, ἂν ὁ ἀναρριπίζων τὰς φλόγας ἦτο ἀνάξιος ἔπειτα νὰ διατηρήσῃ τὴν πυρκαϊὰν ἢ κἂν νὰ σβέσῃ αὐτήν· ἀδιάφορον ἂν ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλήθους ἔμελλεν ὑπὸ τοιούτους ὅρους νὰ στερῆται μεθόδου καὶ καταλογισμοῦ καὶ νὰ μένῃ ἀνερμάτιστος καὶ νὰ ἐπιφέρῃ βλάβην μᾶλλον ἀντὶ ὠφελείας.

Τοιοῦτος ὀχλοκόπος ἦτο ἐν Ἀθήναις Ἀριστίων ὁ ἐξ Αἰγυπτίας θεραπαίνης υἱὸς τοῦ φιλοσόφου Ἀθηνίωνος. Εἰ καὶ ἡ παίδευσις τοῦ δουλογενοῦς δὲν ὑπῆρξε πολὺ ἀνωτέρα τῆς συνήθους παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις νεα-

νίσκοις, ἔγεινε διδάσκαλος τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ φυσική του εὐφράδεια καὶ ὁ μετὰ πολυθελγήτρου γυναικὸς γάμος κατέστησαν αὐτὸν ταχέως περιλάλητον καὶ πλούσιον. Τοῦ στωμύλου τούτου ψευδοσοφιστοῦ οἱ κενοὶ καὶ μεγάλοι λόγοι καθ' ὃν χρόνον ὁ Μιθραδάτης συνεκύκα τὴν Ἀσίαν εἵλκυσαν ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πλήθη τῶν Ἀθηναίων, ὥστε ἀπέστειλαν αὐτὸν πρεσβευτὴν πρὸς τὸν βασιλέα. Ἔχων δὲ εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὴν τέχνην νὰ ὠφελῆται ἐκ τῶν περιστάσεων, τοὺς μὲν Ἀθηναίους μετεχειρίσθη διὰ νὰ τύχῃ τῆς φιλίας τοῦ Μιθραδάτου, τὴν δὲ ταχεῖαν παρὰ τῷ βασιλεῖ προαγωγήν του ἐξεμεταλλεύετο διὰ ναὐξήσῃ τὴν εὐδοκίμησίν του παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, οὓς ἀνεστάτονε διὰ τῶν ἐπιστολῶν, ἃς ἔπεμπεν εἰς τὴν πόλιν μεστὰς καυχήσεων καὶ μεγάλων ἐπαγγελιῶν.

Μετὰ τοιαύτης πανουργίας προεργασθεὶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Ἀριστίων, δὲν ἦτο πλέον διὰ τὰς Ἀθήνας ὁ υἱὸς τῆς δούλης, ὁ παρέγγραφος πολίτης. Ἡ πόλις ὅλη ἀνέμενε τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἐξ Ἀσίας ὡς σωτῆρος μὲ τὰς χεῖρας πλήρεις. Διὰ ταῦτα πανηγυρικὴ ὑπῆρξεν ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες συνέτρεχον πρὸς τὴν θέαν αὐτοῦ, κομιζομένου δίκην βασιλέως ἐπὶ φορείου ἀργυρόποδος καὶ στρωμάτων πορφυρῶν. Ὅλοι καρεδόκουν ἀνυπόμονοι νἀκούσωσι τί θὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἐπιστηθίου φίλου καὶ ἀπεσταλμένου τοῦ Μιθραδάτου.

Πρὸ τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου ἦτο ᾠκοδομημένον βῆμα χάριν τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν τῶν θελόντων νὰ προσαγορεύσωσι τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων. Ἐπ' αὐτὸ ἀνέβη τὴν ὑστεραίαν τῆς ἀφίξεώς του ὁ Ἀριστίων, περιβεβλημένος ἐνδυμασίαν λαμπρὰν καὶ φορῶν δακτύλιον χρυσοῦν, ἔχοντα ἐγγεγλυμμένην τὴν εἰκόνα τοῦ Μιθραδάτου. Ὁ ῥήτωρ ἀνήγγειλεν εἰς τὰ κεχηνότα πλήθη τὰς νίκας τοῦ Εὐπάτορος, καὶ κατέλεξε τὴν ἔκτασιν τῆς ἀρχῆς του, ἐξετραγῴδησε τὰς συμφορὰς τῶν ἡττημένων Ῥωμαίων καὶ ἀνεμνήσθη τῶν χρησμῶν τῶν θεσπιῳδούντων εἰς τὸν ἰσόθεον βασιλέα τὸ κράτος τῆς οἰκουμένης. Τρίψας δ' ἔπειτα τὸ μέτωπον μετὰ μικρὰν σιγήν, καθ' ἣν ἀφῆκε καιρὸν εἰς τοὺς ἀκροωμένους, ὅπως συνδιαλεχθῶσι περὶ τῶν παραδόξων ἀγγελμάτων, συνεβούλευσε νὰ παύσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεχόμενοι τὴν ἀναρχίαν εἰς ἣν κατεδίκασε τὴν πόλιν ἡ Ῥώμη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεμνήσθησαν παλαιῶν ἡμερῶν, ἀκούοντες τὸν ῥήτορα συμβουλεύοντα αὐτοὺς νὰ μὴ παρίδωσι κεκλεισμένα τὰ ἱερά, αὐχμῶντα τὰ γυμνάσια, τὸ θέατρον ἀνεκκλησίαστον,

ἔρωνα τὰ δικαστήρια, ἐστερημένην ἀπὸ τοῦ δήμου τὴν Πνύκα, κεκλεισμένον τὸ σεμνὸν ἀνάκτορον τῶν Ἐλευσινίων θεῶν, ἔρωνα τὰ σχολεῖα τῶν φιλοσόφων. Παρ' ὅλας τὰς ἐν τοῖς λόγοις τούτοις τοῦ Ἀριστίωνος ὑποκρυπτομένας ὑπερβολὰς ἡ πόλις δὲν ἐδίστασε νὰ ῥιφθῇ ἀκράτητος εἰς τοὺς κόλπους τοῦ θρασέος δημαγωγοῦ, ὅστις ἀναισχύντως ἠπάτα τοὺς συμπολίτας, ἀναφέρων μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν τῶν ὑποσχεθέντων εἰς τὸν Μιθραδάτην τὴν ἐναντίον τῆς Ῥώμης συμμαχίαν αὐτῶν καὶ τὴν Καρχηδόνα, ἥτις ἐν τούτοις ἦτο παντελῶς ἔρημος καὶ κατεστραμμένη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ.

Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης πρὸς τοὺς ὄχλους δημηγορίας τοῦ Ἀριστίωνος ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ ἐπὶ τὰ ὅπλα. Ἐν τῇ μεταστροφῇ, ἣν τὸ ἀθηναϊκὸν πολίτευμα ὑπέστη ἐπὶ Ῥωμαίων, εἶχον μὲν διατηρηθῆ κατ' ὄνομα αἱ παλαιαὶ τῆς πόλεως ἀρχαὶ καὶ ἡ βουλὴ τῶν ἑξακοσίων ἡ ἐκλεγομένη ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων εἰς δώδεκα αὐξηθεισῶν φυλῶν. Ἀλλὰ τῆς τε βουλῆς καὶ τῶν δικαστηρίων τοῦ λαοῦ τὰ δικαιώματα περιωρίσθησαν κατὰ πολὺ διὰ τὴν μεγάλην ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τοῦ πρώτου τῶν στρατηγῶν τοῦ φέροντος τὴν προσεπωνυμίαν στρατηγοῦ ἐπὶ τὰ ὅπλα ἢ ἐπὶ τοὺς ὁπλίτας. Ὁ οὕτως ἐπονομαζόμενος στρατηγὸς εἶχεν ἐξουσίαν μεγάλην, μὴ περιοριζομένην εἰς μόνα τὰ στρατιωτικά, ἀλλὰ περιλαμβάνουσαν καὶ τὴν ἐποπτείαν τῶν δημοσίων δούλων καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐφορείαν τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, αἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ παρέχωσι μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν πόλιν. Τοσαύτη τέλος ἦτο ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀξιώματος, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων ἀνεγράφετο ἤδη πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἔτους μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἢ καὶ ἄνευ αὐτοῦ.

Εἰς τοιαύτην ἀναβιβασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ ὄχλου ὁ δημοκόπος Ἀριστίων ἀρχήν, ταχέως ἠδυνήθη νὰ ἀναδειχθῇ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῶν δορυφόρων τοῦ Μιθραδάτου. Καὶ ἀπεκηρύχθη μὲν ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ἀποκατεστάθησαν δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων περιορισθέντα δικαιώματα τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ τὰ πρωτεῖα τῆς νέας ταύτης ἐλευθερίας ὑπῆρξαν αἱματηρά. Οἱ πολῖται οἱ φρονοῦντες τὰ τῶν Ῥωμαίων, φεύγοντες τὸ διπλοῦν κακόν, τὴν ἐν τῇ πόλει δημαγωγίαν καὶ τὸν ἐπικείμενον πρὸς τὴν Ῥώμην πόλεμον, ἐζήτουν σωτηρίαν ἐν τῇ φυγῇ. Ἤδη τινὲς τῶν ἀντιθέτων εἶχον φονευθῆ ὑπὸ τοῦ τυράννου. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἐκ φόβου πρὸς τὸ μέλλον κατέβαινον νύκτωρ

ἀπὸ τῶν τειχῶν κρεμαννύμενοι διὰ σχοινίων. Ἀλλ' οἱ ἱππεῖς τοῦ Ἀριστίωνος κατέφθανον τοὺς φεύγοντας, καί τινες μὲν ἐφονεύοντο, τινὲς δὲ κατήγοντο εἰς τὴν πόλιν δεδεμένοι ὑπὸ τῶν δορυφόρων τοῦ τυράννου. Αἱ πύλαι τῆς πόλεως ἐκλείσθησαν, καὶ ἀπηγορεύθη ἥ τε εἴσοδος καὶ ἡ ἔξοδος. Ἡ τυραννὶς μετεβλήθη εἰς τρομοκρατίαν· αἱ δὲ συλλήψεις καὶ αἱ περὶ προδοσίας δίκαι, αἱ βάσανοι καὶ αἱ στρεβλώσεις, αἱ ἐξορίαι καὶ οἱ φόνοι ἦσαν τὰ καθημερινὰ μέσα, δι' ὧν ὁ Ἀριστίων ἐνισχύετο καὶ ἐπλουτίζετο, πληρῶν φρέατα ὅλα τῶν ἁρπαζομένων θησαυρῶν.

ΤΕΤΡΑΔΡΑΧΜΟΝ ΑΡΙΣΤΙΩΝΟΣ ΚΑΙ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ

Ταῦτα πάντα ἐνήργει ὁ Ἀριστίων ἐπ' ὀνόματι τῆς νέας ἐλευθερίας, ἧς τὰ εὐαγγέλια ἐκήρυξεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ πόλις ἐδούλευεν εἰς τὸν τρόφιμον τοῦ Μιθραδάτου, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας, συνεζευγμένον μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν, ἐπεγράφετο ἐπὶ τῶν ἀθηναϊκῶν τετραδράχμων.

η´

Ὁ μιθραδατικὸς πόλεμος ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ ἀποστασία τῶν Ἀθηνῶν ἦτο μόνον παρασκευὴ πρὸς διάβασιν τῶν μιθραδατικῶν στρατιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μεταφορὰν τοῦ ἐναντίον τῆς Ῥώμης πολέμου τοῦ Μιθραδάτου ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο πράγματι νὰ ἐπιληφθῇ ἤδη τῆς καταλήψεως τῆς Ἑλλάδος, βλέπων ὅτι ἡ ἐν Ἀθήναις ἐνέργεια τοῦ Ἀριστίωνος δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλαὶ ἄλλαι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκινοῦντο καὶ παρεσκευάζοντο εἰς τὴν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀπαλλαγήν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀριστίων, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπιτυχίαν, ἐμηχανᾶτο ἤδη ἐπιθέσεις, καὶ ἰδίως ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν κατάληψιν τῆς πλουσίας Δήλου.

Τὸ μέγα ἐμπόριον, τοῦ ὁποίου κέντρον ἦτο, ὡς εἴδομεν, κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ Δῆλος, ἠνάγκασε τὸν Ῥωμαῖον διοικητὴν τῆς Μακεδονίας Γάϊον Σέντιον νὰποστείλῃ εἰς τὴν νῆσον τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Ὀρόβιον, ὅπως προστατεύσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ πολυπληθεῖς Ῥω-

μαίους καὶ Ἰταλούς. Ἀλλ᾽ ἡ τοιαύτη ἐξασφάλισις τῆς Δήλου παρέβλαπτε τὰ συμφέροντα τοῦ Μιθραδάτου καὶ τοῦ Ἀριστίωνος, ὅςτις καὶ ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον διά τε τὴν στρατηγικὴν αὐτῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει θέσιν καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὡς ἐκτελεστὴν δὲ τοῦ πραξικοπήματος ἐξέλεξεν ἓν τῶν ὀργάνων του, τὸν ἐκ Τέω Ἀπελλικῶντα. Ὁ Ἀπελλικῶν οὗτος πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ στρατηγός. Ἦτο καὶ οὗτος ὡς ὁ Ἀριστίων παρέγγραφος πολίτης τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὡς ἐκεῖνος τυχοδιώκτης. Ἀσχολούμενος μετὰ μανίας περὶ τὴν συλλογὴν βιβλίων καὶ δημοσίων ἐγγράφων, πολλὰ μὲν ἀπέκτα ἐξ ἀγορᾶς, ὢν πολυχρήματος, ἐν οἷς καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀριστοτέλους, τινὰ δὲ καὶ ὑπεξῄρει. Ἐπὶ τοιαύτῃ ὑπεξαιρέσει αὐτογράφων ψηφισμάτων ἐκ τοῦ Μητρῴου τῶν Ἀθηνῶν φωραθεὶς ποτε, εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πόλεως· ἀλλ᾽ ἔπειτα ἠδυνήθη διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς εἰς πολλοὺς παρέσχε, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὁ Ἀπελλικῶν, ἀναλαβὼν τὴν εἰς Δῆλον στρατείαν, ἀπεβιβάσθη μὲν εἰς τὴν νῆσον, ἀλλ᾽ ἐνεργῶν μᾶλλον ὡς φιλόσοφος ἢ ὡς στρατηγός, τοιαύτην ἔδειξε στρατιωτικὴν ἀπειρίαν καὶ ἀπρονοησίαν, ὥςτε ὁ Ὀρόβιος, φυλάξας ἀσέληνον νύκτα καὶ ἐκβιβάσας τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας ἐκ τῶν πλοίων, μεθ᾽ ὧν περιεπόλει περὶ τὴν νῆσον, ἐπέπεσε κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων κοιμωμένων καὶ μεθυόντων, καὶ ἑξακοσίους μὲν κατέκοψεν, ἐζώγρησε δὲ περὶ τοὺς τετρακοσίους. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι τῶν φυγόντων εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου συγκατεφλέγησαν μετὰ τῶν οἰκιῶν, εἰς ἃς εἶχον ζητήσει σωτηρίαν. Μόνος δὲ ὁ ἀνάξιος στρατηγὸς ἠδυνήθη νὰ φύγῃ σῶος ἐκ Δήλου, ἀφ᾽ οὗ ἀπώλεσε καὶ τὸν στρατὸν καὶ τὰς πολιορκητικάς του μηχανάς.

Ἐν τούτοις δ᾽ ἐξεκίνουν ἐκ τῆς Ἀσίας αἱ στρατιαὶ τοῦ Μιθραδάτου, αἵτινες ἔμελλον νὰ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς μὲν τὴν Μακεδονίαν εἰςήλασε, τελευτῶντος τοῦ 88 π. Χ., εἰ μὴ καὶ βραδύτερον, αὐτὸς ὁ νεώτατος τῶν υἱῶν τοῦ Μιθραδάτου Ἀρκαθίας. Ἐπὶ δὲ τὴν Ἑλλάδα ἐστάλησαν διὰ θαλάσσης δύο στρατηγοί, ὁ ἐκ Καππαδοκίας Ἀρχέλαος καὶ ὁ Μητροφάνης.

Τὰ ποντικὰ στρατεύματα κατέλαβον εὐχερῶς τὰς Κυκλάδας, ἐδῄωσαν τὴν Δῆλον, καὶ κατέστρεψαν τὴν πόλιν ἐν μέσῳ ἀπανθρώπου σφαγῆς δισμυρίων Ῥωμαίων καὶ Ἰταλῶν, διατριβόντων ἐπὶ τῆς νήσου. Ἔπειτα δὲ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Μιθραδάτου, βαίνοντες ἀπὸ ἐπιτυχίας εἰς

ἐπιτυχίαν, ὑπέταξαν διὰ τῆς βίας ἢ προσέλαβον οἰκειοθελῶς προσχωρούσας τὰς ἠπειρωτικὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Λακωνική, ἡ Ἀχαΐα, ἡ Βοιωτία πλὴν μόνων τῶν Θεσπιῶν, ἡ Εὔβοια ἀνῆκον ἤδη εἰς τοὺς Μιθραδατικούς.

Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἔμενον ἐν τούτοις ἄπρακτοι. Ὁ διοικητὴς τῆς Μακεδονίας Γάϊος Σέντιος, καίπερ ἀνεπαρκεῖς ἔχων δυνάμεις, ἀνθίστατο μὲν εἰς τὸν Ἀρκαθίαν, ἠδυνήθη δὲ νὰ στείλῃ πρὸς νότον τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ Βρέττιον Σούραν ἐναντίον τῶν στρατηγῶν τοῦ Μιθραδάτου. Ὁ δὲ Σούρας ἠδυνήθη μὲν νὰ διασώσῃ ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων ἐν Θεσσαλίᾳ τὴν Δημητριάδα, ἀποκρούσας τὴν ποντικὴν στρατιάν, προχωρήσας δὲ εἰς τὴν Βοιωτίαν συνεκρούσθη μετὰ τοῦ Ἀρχελάου παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Τριήμερος ὑπῆρξεν ὁ ἀγὼν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ κατὰ τῆς ποντικῆς στρατιᾶς, ἀλλὰ τέλος ἠναγκάσθη ὁ Σούρας νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐπερχομένης εἰς τὸν Ἀρχέλαον ἐπικουρίας ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς τοιαύτην ἀμφίβολον θέσιν εὑρίσκοντο τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι, ὅτε ἡ Ῥώμη ἐνόησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχεν ἐκ τοῦ μιθραδατικοῦ πολέμου. Ἡ μὲν Ἀσία εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῆ, τὸ δὲ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας εὑρίσκοντο εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν ᾧ δὲ ὁ κίνδυνος ἦτο προφανής, ἀνεπαρκεῖς ἦσαν αἱ εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπανάστασιν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ποντικὴν στρατιὰν ἀντιτασσόμεναι ρωμαϊκαὶ δυνάμεις. Ὁ μὲν Γάϊος Σέντιος δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ ὃν ἀπῄτουν αἱ περιστάσεις, ὁ δὲ Σούρας παρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν τόλμην καὶ τὴν γενναιότητα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἐνέργειαν καὶ πρωτοβουλίαν. Παρίστατο ἀνάγκη ἀπαραίτητος τῆς παρουσίας ἀνδρὸς χαλυβδίνου, ὅστις νἀντιστῇ κρατερῶς εἰς τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον καὶ νὰ συγκρατήσῃ τὰ πράγματα. Τοιοῦτος ἀνὴρ παρουσιάσθη ὁ Σύλλας, ὅστις εἶχεν ἤδη πρό τινων ἐτῶν παρακωλύσει ἐν Ἀσίᾳ τὴν αὔξησιν τοῦ Μιθραδάτου. Μετὰ τὴν ἐξ Ἀσίας ἀναχώρησιν μεταβὰς ὁ Σύλλας εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε διακριθῆ ἐν τῷ πολέμῳ τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν ἀποστατησάντων Ἰταλῶν συμμάχων, τῷ δὲ 88 π. Χ. ἐξελέχθη ὕπατος. Εἰς αὐτὸν λοιπὸν εἶχεν ἀναθέσει ἡ Ῥώμη τὴν διεξαγωγὴν τοῦ λυμαινομένου τὴν Ἑλλάδα μιθραδατικοῦ πολέμου. Ὁ Σύλλας παρεσκευάζετο ἤδη νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅτε ἡ κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ποπλίου Σουλπικίου ἐκραγεῖσα ἐν Ῥώμῃ δημαγωγικὴ ἐπανάστασις ἐφάνη πρὸς καιρὸν καταρρίπτουσα τελείως τὴν δύναμιν τοῦ Σύλλα, ὅστις καὶ ἀνεκλήθη, τῆς ἐν τῷ μιθραδατικῷ πολέμῳ ἀρχηγίας ἀνατεθείσης εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ

Μάριον. Ἀλλ' ὁ Σύλλας δὲν ἦτο ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων. Γοργὸς ἔσπευσε μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐκ Καμπανίας ἐναντίον τῆς Ῥώμης, κατέλαβε τὴν πόλιν, κατέλυσε τοὺς σουλπικίους νόμους. Ὅτε δὲ ὁ μὲν Σουλπίκιος ἐφονεύθη, ὁ δὲ Μάριος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, ὁ Σύλλας, ἐγκαταστήσας διὰ τὸ ἔτος 87 π. Χ. δύο πιστοὺς ὑπάτους, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΛΟΥΚΟΥΛΛΟΣ

Ἐντεταλμένος ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἔφερε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 87 π. Χ. τὴν ἀγγελίαν τῆς προσεχοῦς του ἀφίξεως εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Λεύκιος Λούκουλλος. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Σύλλας ἀπὸ τῶν ἠπειρωτικῶν παραλίων, ὅπου εἶχεν ἀποβιβασθῆ, πλεύσας ἐπὶ πλοίων φορτηγῶν. Ὁ Σύλλας ἕνεκα τῆς ἀστασίας τῶν ἐν Ῥώμῃ πραγμάτων ἦλθεν ἐν βίᾳ καὶ φέρων δυνάμεις ἀνεπαρκεῖς. Ὁ στρατός του ἀνήρχετο εἰς τριάκοντα μόνον χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐστερεῖτο δὲ παντελῶς πολεμικοῦ στόλου, ἐφοδίων καὶ χρημάτων. Ἦτο λοιπὸν ἠναγκασμένος νὰ νικᾷ καὶ λαφυραγωγῇ, ὅπως συντηρήσῃ τὴν στρατιὰν, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ἤρχετο νὰ παλαίσῃ πρὸς χώραν εὑρισκομένην ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐν ἀποστασίᾳ καὶ τυγχάνουσαν ὑπερασπίσεως παρὰ πολυαρίθμου στρα-

τιᾶς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας. Μόνον ἀνὴρ οἷος ὁ Σύλλας ἠδύνατο ὑπὸ τοιούτους ὅρους νὰ ὑπερνικήσῃ μὲν τὰς ὑφισταμένας δυσχερείας, νὰ καταγάγῃ δὲ νίκας ἐπιφανεῖς ἐν χρόνῳ βραχεῖ.

Πράγματι δυσκόλως δύναταί τις νὰ φαντασθῇ, ὅτι ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐκλίπει, περιοριζομένη σχεδὸν μόνον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Ἡ Ἑλλὰς ᾐσθάνθη βαρὺ τὸ βῆμα τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, οὓς εἶχε λησμονήσει ἐπὶ ἑξήκοντα ἤδη περίπου ἔτη, καὶ ἡ πορεία τοῦ Σύλλα ὑπῆρξε πανηγυρικὴ μέχρι τῆς Βοιωτίας, ἥτις ἐπ' ἴσης πλὴν ὀλίγων ἀθρόως μετεχώρησε πρὸς αὐτόν. Μόνον ὁ Ἀρχέλαος μετὰ τοῦ Ἀριστίωνος ἐτόλμησαν νὰ ἐξέλθωσιν ἐναντίον τοῦ Σύλλα, ἀλλ' οὗτος νικήσας ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγήν, καὶ τὸν μὲν Ἀριστίωνα καὶ τοὺς Ἀθηναίους κατεδίωξεν εἰς τὸ ἄστυ, τὸν δὲ Ἀρχέλαον μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν Ἀσιατῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ.

θ'

Ἡ πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς.

Ὁ Σύλλας, στερούμενος στόλου, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ ξηρᾶς, διότι τὴν θάλασσαν κατεῖχεν ὁ στόλος τοῦ Ἀρχελάου. Ἕνεκα δὲ τῆς διασπάσεως τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, αἵτινες δὲν περιωρίσθησαν ἐν μόναις ταῖς Ἀθήναις, ἀλλὰ διεχωρίσθησαν, τοῦ μὲν Ἀρχελάου καταλαβόντος τὸν Πειραιᾶ, τοῦ δὲ Ἀριστίωνος κλεισθέντος ἐν τῷ ἄστει, τὸ ἔργον τοῦ Σύλλα καθίστατο δυσχερέστερον, ὅτε μάλιστα ἀπέτυχεν ἡ ἀπόπειρα τῆς διὰ κλιμάκων ἀναβάσεως εἰς τὰ ὑψηλὰ τείχη τοῦ Πειραιῶς. Διὸ ἠναγκάσθη ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς νὰ ἐπιληφθῇ τακτικῆς καὶ ἐπιπόνου πολιορκίας.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παλαιᾶς ἀκμῆς δὲν ἐφοβεῖτο πολιορκουμένη νἀναγκασθῇ εἰς παράδοσιν ἕνεκα λιμοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς κατείχετο ὑπὸ ἐχθρῶν, διότι ἦτο ἀσφαλὴς ἡ μετὰ τοῦ λιμένος συγκοινωνία διὰ τῶν ἐπὶ Περικλέους συντελεσθέντων μακρῶν τειχῶν. Ἀλλὰ τὰ τείχη ἐκεῖνα ἦσαν ἤδη ἀπὸ τοῦ 225 π. Χ. ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, πολλαχῶς βεβλαμμένα. Οὐ μόνον δυσχερείας λοιπὸν δὲν παρεῖχον τὰ μακρὰ τείχη εἰς τὸν Σύλλαν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οἱ λίθοι καὶ τὰ ἄλλα αὐτῶν ὑλικὰ ἠδύναντο εὐκόλως

δατείων, ὧν ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς δισχιλίους. Ἀλλὰ καὶ ἡ μάχη αὕτη δὲν ἔκρινε τὸν ἀγῶνα, ἕως ἐπῆλθεν ὁ χειμὼν τοῦ 87 π. Χ., καθ' ὃν ὁ Σύλλας ἠναγκάσθη νὰ στρατοπεδεύσῃ ἐν Ἐλευσῖνι. Ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν ὅμως οἱ ἀγῶνες οὔτε περὶ τὴν Ἐλευσῖνα, οὔτε περὶ τὸν Πειραιᾶ, ὅπου ζωηρότεροι ἐπανελήφθησαν τὸ ἔαρ. Εἰς μάτην ὅμως ἠγωνίζετο ὁ Σύλλας, καίπερ ἔχων ἐντὸς τοῦ πολιορκουμένου ἐπινείου συνεννόησιν πρὸς προδότας, οἵτινες, ἐκτοξεύοντες πεσσούς, ἐπέγραφον ἐπ' αὐτῶν πρὸς γνῶσιν τῶν πολιορκητῶν πᾶσαν ἐνέργειαν τῶν πολιορκουμένων. Μεθ' ὁρμῆς, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος ἐξηκολούθουν αἱ ἔφοδοι τῶν Ῥωμαίων καὶ αἱ ἔξοδοι τῶν Ἀσιατῶν, αἱ ἑκατέρωθεν διορυττόμεναι ὑπόνομοι καὶ οἱ ὑπὸ τὴν γῆν ἀγῶνες τῶν συναντωμένων ἀντιπάλων ὑπονομέων, αἱ πυργομαχίαι καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ τῶν μηχανημάτων, ἡ ἐπίμονος τέλος καὶ μακρὰ ἐκείνη πάλη τῶν ἀντιμάχων στρατιῶν, ἧς τὰς ἐπωδύνους καὶ ποικίλας περιπετείας περιγράφει ὁ ἱστοριογράφος τοῦ μιθραδατικοῦ πολέμου Ἀππιανός.

Πολλοὶ μῆνες εἶχον ἐν τοσούτῳ παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας, καὶ ὁ Σύλλας παρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀκαταπόνητον σπουδὴν καὶ δραστηριότητα οὐδὲν ἄξιον λόγου εἶχε κατορθώσει. Ἓν μόνον εἶχεν ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς μακρᾶς ἐκείνης πολιορκίας, ὅπερ ἦτο σπουδαῖον βῆμα πρὸς τὸ τέρμα τῶν ἀγώνων. Ἡ ὁσημέραι δυσχερεστέρα συγκοινωνία τοῦ ἄστεος καὶ τοῦ Πειραιῶς καὶ ἡ σύλληψις πολλῶν εἰς τὸ ἄστυ σιτοπομπῶν τοῦ Ἀρχελάου εἶχον παριαγάγει κατ' ὀλίγον τὰς Ἀθήνας εἰς σιτοδείαν. Ὁ Ἀριστίων, ὅστις δὲν ἠδύνατο νἀπαλλάξῃ τοὺς Ἀθηναίους ἐκ τῆς πολιορκίας, πολὺ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ λιμοῦ. Οἱ ἐντὸς τῶν ἀθηναϊκῶν τειχῶν πολιορκούμενοι δὲν εἶχον ἀληθῶς αἰσθανθῆ κατ' ἀρχὰς πολὺ τὴν στενοχωρίαν, ἅτε τοῦ Σύλλα κυρίως ἐπιτιθεμένου κατὰ τοῦ Πειραιῶς. Διαβουκολούμενοι ὑπὸ τοῦ τυράννου, ἦσαν μεστοὶ θρασύτητος πρὸς τὸν Σύλλαν καὶ τὴν σύζυγόν του Μετέλλαν, καὶ ἔσκωπτον τὸν πολιορκητὴν ἐπὶ τῷ τραχεῖ ἐρυθήματι τοῦ προσώπου, καταμεμιγμένῳ σποράδην μετὰ τῆς λευκότητος, λοιδοροῦντες αὐτὸν διὰ στίχου, λέγοντος, ὅτι ἦτο συκάμινον πεπασμένον δι' ἀλεύρου. Ἀλλὰ τώρα δὲν ἦτο πλέον καιρὸς τοιούτων παχυλῶν ἀστειοτήτων. Ἡ πεῖνα εἶχε περιστήσει τὴν πόλιν εἰς μεγάλην στενοχωρίαν. Οἱ πολιορκούμενοι ἔτρωγον ἐξ ἀνάγκης χόρτον τι φυόμενον περὶ τὴν ἀκρόπολιν, τὸ καλούμενον παρθένιον, καὶ δέρματα ὑποδημάτων καὶ ἀσκῶν ἑφθά. Διότι τίς ἐτόλμα νὰ σκεφθῇ κἂν περὶ ἄρτου; Ὁ σῖτος εἶχε καταστῆ

ούτω σπάνιος έν τῇ πόλει, ὥςτε μία ὀκὰ ἐτιμᾶτο διακοσίων δεκαπέντε περίπου σημερινῶν δραχμῶν. Οὐδ' αὐταὶ δ' αἱ ἀναίμακτοι θυσίαι αἱ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν συνήθως προςφερόμεναι ἠδύναντο νὰ τελεσθῶσι διὰ τὴν σιτοδείαν, καί, ὅτε ἡ ἱεροφάντις ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀριστίωνος τρεῖς περίπου ὀκάδας σίτου ἀπαιτουμένου πρὸς τὰς θυσίας, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐμπαικτικῶς ἀνάλογον ποσὸν πεπέρεως. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἔλαιον εἶχεν ἐκλίπει, καὶ ὁ ἱερὸς λύχνος τῆς θεᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἔμενεν ἐσβεσμένος διὰ τὴν σπάνιν ἐλαίου. Ἐν ᾧ δὲ οἱ μὲν πολῖται ἔπασχον καὶ ἐλιμωττον, ἠμελοῦντο δὲ οἱ θεοί, ἐν μέσῳ κώμων καὶ γελώτων διήρχετο τὰς ἡμέρας ἀναίσθητος ὁ ἐλευθερωτὴς Ἀριστίων, μάτην παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν πολιτῶν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Σύλλαν. Τέλος δ' ἀναγκασθεὶς ὁ τύραννος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς δικαίας τῶν πολιτῶν ἀπαιτήσεις, ἔστειλε πρεσβευτὰς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα. Ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ φιλοσόφου προςῆλθον εἰς τὸν πολιορκητὴν μεστοὶ ἀγερωχίας καὶ λόγων μεγάλων, ἀνακαλοῦντες τοὺς μυθικοὺς ἥρωας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ ἔνδοξα ὀνόματα τῶν περσικῶν πολέμων. Ὁ Σύλλας ἤκουσε μετὰ περιφρονήσεως τὴν κενὴν ῥητορείαν τῶν μεγαλαύχων συμποτῶν τοῦ τυράννου, καὶ ἀπέπεμψεν αὐτούς, ὅπως διδάξωσι τὴν ἀπὸ τῆς προγονικῆς δόξης μακαριότητα εἰς τοὺς παῖδας τῶν Ἀθηναίων. «Ἐγὼ δὲν ἐπέμφθην ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς Ἀθήνας, προσέθηκε, διὰ νὰ μάθω τὴν ἱστορίαν σας, ἀλλὰ διὰ νὰ καθυποτάξω τοὺς ἀποστάτας.»

Ἡ ἀποτυχία αὕτη τῶν διαπραγματεύσεων ἔπρεπε νὰ ὀξύνῃ τὰ ὅπλα τῶν πολιορκουμένων καὶ νὰ ἐξεγείρῃ τὸν τύραννον ἐκ τοῦ ληθάργου. Ἀλλ' ἡ πόλις δυστυχῶς δὲν εἶχε κεφαλὴν ἢ μᾶλλον εἶχε κεφαλὴν σαπρὰν καὶ διεφθαρμένην, ἄνδρα ἔχοντα τὴν ψυχὴν συγκειμένην ἐξ ἀσελγείας ὁμοῦ καὶ ὠμότητος καὶ ἐπικείμενον ἐπὶ τῶν δυστυχῶν Ἀθηνῶν ὡς νόσημα θανατηφόρον. Πράγματι ὁ Ἀριστίων δὲν εἶχεν οὔτε τὴν τόλμην οὔτε τὴν γενναιότητα τοῦ Ἀρχελάου. Διὰ τοῦτο οὐδένα βλέπομεν γινόμενον λόγον ἐν ταῖς ἐσχάταις τοὐλάχιστον ταύταις ὥραις περὶ τολμηρᾶς τινος ἐξόδου τῶν Ἀθηναίων, ἀναλόγου πρὸς τὰς ἐπιχειρηθείσας ὑπὸ τῆς ἐν Πειραιεῖ πολιορκουμένης ἀσιατικῆς στρατιᾶς. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἀντὶ γενναιοτέρων πρὸ τοῦ προφανοῦς κινδύνου ἀποφάσεων βλέπομεν ἀσύγγνωστον χαλάρωσιν τῆς ἀμύνης, ἀγαγοῦσαν εἰς τὸ ὀδυνηρὸν τέλος.

Ὁ Σύλλας, μαθὼν ἐκ τύχης, ὅτι μέρος τῶν τειχῶν κατὰ τὸ λεγόμενον Ἑπτάχαλκον, κείμενον μεταξὺ τοῦ Διπύλου καὶ τῆς πειραϊκῆς πύλης, δὲν ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν φρουρῶν τοῦ τυράννου, διέταξε νυκτερινὴν

ἔφοδον, δι' ἧς ἄνευ μακροῦ ἀγῶνος κατελήφθη ἡ πόλις. Φρικώδης ὑπῆρξεν ἡ περὶ τὰς μέσας νύκτας τῆς πρώτης Μαρτίου τοῦ 86 π. Χ. εἰσέλασις τοῦ νικητοῦ εἰς τὰς κυριευθείσας Ἀθήνας. Ἐν ᾧ ἀντήχουν αἱ στρατιωτικαὶ σάλπιγγες καὶ τὰ κέρατα τῶν ῥωμαϊκῶν φαλάγγων, ὡς φάσματα προεχώρουν διὰ τοῦ νυκτίου σκότους μὲ τὰ ξίφη ἐσπασμένα οἱ βαρεῖς ὁπλῖται τοῦ Σύλλα, καί, ἐκδικούμενοι διὰ τὴν ἐπίπονον καὶ μακρὰν πολιορκίαν, ἔσφαζον ἀνηλεῶς τοὺς ἀόπλους, περιτρόμους καὶ ὑπὸ τῆς πείνης ἐξηντλημένους ἀστούς. Αἱ στενωποὶ τῆς πόλεως ἐπληρώθησαν νεκρῶν, καὶ τὸ αἷμα ἔρρευσεν ἀπὸ τῶν περὶ τὴν ἀγορὰν τόπων μέχρι τοῦ Κεραμεικοῦ, καὶ ἐξεχύθη διὰ τῶν πυλῶν μέχρι τοῦ ἐκτὸς τοῦ Διπύλου προαστείου. Οὔτε γυναῖκες, οὔτε παῖδες ἐτύγχανον ἐλέου ἐν ταῖς ὥραις τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς. Πολλοὶ δὲ ἦσαν οἱ αὐτοκτονοῦντες, ὅπως μὴ πέσωσιν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἀπὸ μὲν ἐμπρησμοῦ ἐσώθη ἡ πόλις, ἀπαγορεύσαντος τοῦ Σύλλα· ἐπετράπη δὲ εἰς τὸν στρατὸν ἡ διαρπαγὴ τῶν οἰκιῶν. Οἱ λαφυραγωγοῦντες στρατιῶται εὗρον ἐν πολλαῖς αὐτῶν σάρκας ἀνθρώπων ἑτοίμους εἰς διατροφὴν τῶν πειναλέων ὑπηκόων τοῦ Ἀριστίωνος. Οὗτος δ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε διασωθῆ μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν εἰς τὴν ὀχυρὰν Ἀκρόπολιν, ἐμπρήσας τὸ ὑπὸ τοῦ Περικλέους κτισθὲν καὶ κατὰ τοὺς νοτιοανατολικοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως κείμενον μεγαλοπρεπὲς Ὠδεῖον, ὅπως μὴ ὁ Σύλλας μεταχειρισθῆ τὰς ἐξ αὐτοῦ ἑτοίμους μεγάλας δοκοὺς εἰς πῆξιν πολιορκητικῶν μηχανῶν ἐναντίον αὐτοῦ.

Ἀλλ' ὁ Σύλλας, σπεύδων μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν νὰ κυριεύσῃ καὶ τὸν Πειραιᾶ, δὲν ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ χρονοτριβήσῃ αὐτὸς πολιορκῶν τοὺς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐγκλεισθέντας. Ἀφῆκε δὲ ἀπόσπασμα στρατοῦ, ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Ἀριστίωνα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ παραδοθῇ μετὰ δύο μῆνας ἕνεκα δίψης.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Σύλλας, ἐπιλαμβανόμενος καὶ πάλιν τῆς πολιορκίας τοῦ Πειραιῶς, ἐπεδίωξε τὴν ἧτταν τοῦ Ἀρχελάου μετὰ δραστηριότητος ὅλως ἐκτάκτου, καταναγκαζόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἤδη ἐν Ἰταλίᾳ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Μάριος μετὰ τοῦ Κίννα εἶχον γείνει ἀρχηγοὶ νέας δημοκρατικῆς ἐξεγέρσεως. Ταὐτοχρόνως δὲ ὁ Σύλλας, προγεγραμμένος ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ συμπολιτῶν, ἐκτεθειμένος εἰς μυρίους παρὰ τῶν ἀντιπάλων κινδύνους, ἐμάνθανεν, ὅτι τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπιτυχίας τοῦ Ἀρκαθίου, ἀποθανόντος μετὰ τὴν πλήρη καθυπόταξιν τῆς χώρας, ἐκληρονόμησεν ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιθραδάτου Ταξίλης, ὅστις, εἰσελάσας εἰς τὴν Θεσσαλίαν, προέβαινεν ἤδη πρὸς νότον ἐναντίον τοῦ

Σύλλα, συνεχίζων τὴν ὑπὸ τοῦ θανάτου διακοπεῖσαν πορείαν τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ Σύλλας ἔπρεπε νὰ καταβάλῃ πάσας αὐτοῦ τὰς προσπαθείας, ὅπως ὅσον ἔνεστι ταχέως γείνῃ κύριος τοῦ Πειραιῶς. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀρχελάου συμφέρον ἦτο νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Ταξίλου καὶ νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτοῦ στόλον. Διὰ ταῦτα, ὅτε ὁ Σύλλας ἐπετέθη καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Πειραιῶς μετὰ νέας ὁρμῆς, ὁ Ἀρχέλαος, μάτην μέχρι τινὸς ἀντισταθεὶς πρὸς τὰς μηχανὰς καὶ τὰς ἐφόδους τοῦ Σύλλα, κατεπλάγη τέλος, κατέλιπεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὰ τείχη, καὶ περιωρίσθη εἰς τὸ ὀχυρώτατον μέρος, τὴν Μουνιχίαν, ἥτις, περίκλυστος οὖσα ὑπὸ τῆς θαλάσσης, δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ ἄνευ στόλου. Ἀλλὰ τοιοῦτον δὲν εἶχεν ἀκόμη ὁ Σύλλας παρ' ὅλας τὰς ἐκ Ῥόδου δοθείσας ὑποσχέσεις καὶ τὰς εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ Συρίαν πρεσβείας τοῦ Λουκούλλου.

Ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ πλείστου μέρους τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τῆς ποντικῆς στρατιᾶς ὑπῆρξε τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τελείαν ὑποχώρησιν τοῦ Ἀρχελάου. Πράγματι δὲ οὗτος ἐπεβίβαζε μετ' ὀλίγον εἰς τὰς νῆας τὸν στρατόν του, καὶ ἔπλεε διὰ τοῦ Εὐρίπου εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπως, ἄγων εἰς τὰς Θερμοπύλας, συνενωθῇ μετὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ Ταξίλου.

Ὁ δὲ Σύλλας, καταλαβὼν τέλος τὸν Πειραιᾶ, ὅςτις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἶχεν ἐπασχολήσει αὐτὸν, δὲν ἐφείσθη τοῦ ἐπινείου ὡς τοῦ ἄστεος. Οὐ μόνον ἡ ἐκδίκησις, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τοῦ μέλλοντος ἀσφάλεια ἤγαγε τὸν Ῥωμαῖον στρατηλάτην εἰς τὸν ἐμπρησμὸν τῆς περικαλλοῦς καὶ ὀχυρᾶς πόλεως, ἣν εἶχε κτίσει ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ εὔγραμμον διαγράψει Ἱππόδαμος ὁ Μιλήσιος καὶ ἥτις ὑπὸ πολλῶν περιεκοσμεῖτο ὡραίων οἰκοδομημάτων. Καὶ οἱ μὲν ναοὶ διεσώθησαν, καὶ βλέπομεν αὐτοὺς ἀκμάζοντας ἀκόμη μέχρι τῶν μέσων τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Ἀλλὰ τὰ τείχη ἐκρημνίσθησαν, καὶ τὸ πῦρ κατέστρεψε τοὺς νεωσοίκους, ἐν οἷς ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἀνεπαύοντο ἐπιστρέφοντα ἐκ τῶν ὑπερποντίων νικῶν τἀθηναϊκὰ σκάφη, καὶ τὴν περιώνυμον Σκευοθήκην τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Φίλωνος ἀπὸ τοῦ 347 μέχρι τοῦ 323 π. Χ. οἰκοδομηθεῖσαν. Ὁ Σύλλας ἀφῆκε καπνίζοντα ἀκόμη τὰ ἐρείπια τοῦ Πειραιῶς, καὶ, θέλων νὰ μὴ περικλεισθῇ ὑπὸ τῆς συνηνωμένης ποντικῆς στρατιᾶς ἐν τῇ ἀγόνῳ Ἀττικῇ, ἔσπευσε νὰ ἐξέλθῃ πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἀνέμενον αὐτὸν νέαι νῖκαι.

ι΄

Τὸ τέλος τοῦ μιθραδατικοῦ πολέμου.

Τολμηρὸν ἦτο ἀληθῶς τὸ διάβημα τοῦ Σύλλα, ἐγκαταλείποντος τὴν Ἀττικὴν, ἥτις ἦτο μὲν ἄφορος καὶ παντελῶς ἐξηντλημένη ὑπὸ τοῦ πολέμου, ἀλλ᾽ ὅμως ἦτο τραχεῖα καὶ δύςιππος, καὶ εἰςελαύνοντος εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἔμελλε νὰ εὑρεθῇ ἐν πεδιάσιν ἀναπεπταμέναις ἀντιμέτωπος τοῦ ἐχθροῦ, ἔχοντος ἱππικὸν πολυάριθμον καὶ ἅρματα δρεπανηφόρα. Εἶχε δὲ ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἐκτὸς τούτων τῶν πλεονεκτημάτων καὶ ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν μεγάλην, ἀνερχόμενος ἐν ὅλῳ τοὐλάχιστον εἰς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς πολυαρίθμους ταύτας δυνάμεις τοῦ Ταξίλου, Δρομιχαίτου καὶ Ἀρχελάου, συνισταμένας ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ποντικῶν, Θρᾳκῶν καὶ Σκυθῶν, Καππαδόκων καὶ Βιθυνῶν, Γαλατῶν καὶ Φρυγῶν, μόλις τὸ τρίτον, μόλις τεσσαράκοντα ἐν ὅλῳ χιλιάδας ἀνδρῶν ἠδύναντο νἀντιτάξωσιν.

Αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ συνηντήθησαν περὶ τὴν Χαιρώνειαν ὀλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, τελευτῶντος τοῦ 86 π. Χ., ἀφ᾽ οὗ πρότερον διὰ τῆς δεξιᾶς ὁδηγίας τοῦ φίλου τῶν Ῥωμαίων Φωκέως Κάφιος κατώρθωσεν ὁ εἰς τὸν Σύλλαν ἐκ Θεσσαλίας ἄγων τὸ ὑπόλοιπον τῆς αὐτόθι ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς Ὁρτήσιος νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Ῥωμαίου στρατηλάτου. Παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀκοντίου, ὅπερ παρεκτείνεται ἀπέναντι τῆς Χαιρωνείας παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Κηφισοῦ πρὸς τὸν Ὀρχομενὸν, εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ὁ Ἀρχέλαος. Ἡ θέσις τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ, ἔχοντος ἐκ τῶν νώτων τὸν Παρνασσὸν, τὸν Ἑλικῶνα καὶ τὰ ἕλη τῆς Κωπαΐδος, ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐν περιπτώσει ἥττης δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εὐχερῆ τὴν ἀποχώρησιν. Πολὺ δὲ στρατηγικώτερος ἀνεδείχθη ὁ Σύλλας, ὅςτις κατέλαβε πλησίον πεδίον εὐρὺ καὶ πρόσφορον εἰς μάχην. Ἦτο δὲ καὶ ἄλλως ἡ θέσις αὐτοῦ ἀσφαλεστέρα, ἐπειδὴ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Χαιρωνείας, ἣν ὑπερήσπισεν ὁ Σύλλας ἀπὸ ἐφόδου τινὸς τῶν περὶ τὸν Ἀρχέλαον, εἶχον συμπαθῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, Χαιρωνεῖς δὲ ἄνδρες, γνωρίζοντες ἀκριβῶς τοὺς τόπους, συνέπραττον μετὰ τοῦ Σύλλα.

Τοιοῦτοι ὅροι συνετέλεσαν μεγάλως, ὅπως κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν σύγκρουσιν τῶν ἀντιμάχων στρατιῶν μὴ καταπονηθῇ ἐξ ἀρχῆς, ὡς ἦτο φόβος ἕνεκα τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῶν δυνάμεων, ἡ ὑπὸ τὸν Σύλλαν στρατιά. Εἶχεν ἤδη παρέλθει πρὸ τῆς μεγάλης μάχης ἡ πρώτη ἔκπληξις

τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἀγερώχου καὶ πολυτελοῦς στρατοῦ τῶν πολεμίων καὶ τῆς μαρμαρυγῆς τῶν ὅπλων, κεκοσμημένων διαπρεπῶς ὑπὸ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ τῶν λαμπρῶν βαφῶν τῶν μηδικῶν καὶ σκυθικῶν χιτώνων, ἀναμεμιγμένων μετὰ χαλκοῦ καὶ σιδήρου λάμποντος.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον φοβερὰ ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ σύρραξις, καὶ μεγάλην ἔμελλον κατὰ τὴν ὁριστικὴν μάχην νὰ ἔχωσιν ἐλπίδα ἐπιτυχίας οἱ περὶ τὸν Ἀρχέλαον, ὅςτις εἶχε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς ὅλης ἐχθρικῆς στρατιᾶς, ἂν μὴ ἤρχιζεν ἡ μάχη αὕτη δι' αἰφνιδίας ἀπὸ ἀγνώστου εἰς τοὺς Ἀσιάτας ἀτραποῦ ἐμφανίσεως τῶν Ῥωμαίων, ἥτις περιήγαγε τὸν ἐχθρὸν εἰς δέος καὶ ταραχήν. Ἀξιομνημόνευτος εἶνε κατὰ ταύτην τὴν μάχην ἡ ὀξύτης καὶ ταχύτης τοῦ Σύλλα, εἰς ἣν χρεωστεῖται ἡ ματαίωσις τῆς ἐνεργείας τῶν δρεπανηφόρων ἁρμάτων, ἅτινα ἔμελλον ἄλλως μεγάλας νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ζημίας. Θαυμαστὸν δὲ εἶνε καὶ τὸ θάρρος τῶν Ῥωμαίων, συνηνωμένον μετ' εὐθύμου τινὸς εὐφυολογίας ἐν μέσῳ τῆς μανίας τοῦ ἀγῶνος. Ἐκκρούοντες τὰ ἅρματα τῶν πολεμίων μετὰ κρότου καὶ γέλωτος, ἐζήτουν σαρκαστικῶς καὶ ἄλλα, ὡςεὶ προέκειτο περὶ ἱπποδρομίας καὶ ὄχι περὶ μάχης. Ὅτε δ' ἐφάνησαν προτεταγμένοι τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς δεκαπεντακιςχίλιοι δοῦλοι ἀπελεύθεροι ἐκ τῶν ἀσιατικῶν πόλεων, Ῥωμαῖός τις ἑκατόνταρχος εἶπε μετὰ γέλωτος, ὅτι μόνον ἐν τοῖς Κρονίοις ἐγνώριζεν ὅτι μετεῖχον οἱ δοῦλοι ἐλευθερίας.

ΡΩΜΑΙΟΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΡΧΟΣ

Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξεν ἐπίμονος, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκησαν νίκην ἐπιφανῆ. Μεγάλαι δὲ ὑπῆρξαν αἱ ἀπώλειαι τοῦ Ἀρχελάου, ὅςτις, καθ' ἃ λέγεται, μόνον δεκακιςχιλίους ἀπὸ τοσούτων μυριάδων ἠδυνήθη νὰ περισώσῃ εἰς τὴν Χαλκίδα ὅπου ἔφυγε, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα μόνον μέχρι τοῦ Εὐρίπου διὰ τὴν στέρησιν πλοίων. Εἶχε λοιπὸν δίκαιον ὁ νικητὴς νὰ πανηγυρίσῃ μεγαλοπρεπῶς τὴν νίκην διὰ λαμπρῶν ἑορτῶν καὶ ἀγώνων. Ἑωρτάσθησαν δὲ τὰ ἐπινίκια ἐν Θήβαις, αἵτινες ὑπῆρξαν ἐκ τῶν πόλεων τῶν συμμετασχουσῶν τῆς ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποστασίας. Διὰ

ταῦτα δὲ τὸ ἥμισυ τῆς θηβαϊκῆς χώρας καθιερώθη εἰς τοὺς θεοὺς τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ὀλυμπίας, ὅπως ἀπὸ τῶν προσόδων αὐτῆς ἀποδοθῶσιν εἰς τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα τὰ χρήματα, ἅτινα εἶχεν ἀπ' αὐτῶν ἀφαιρέσει ὁ Σύλλας.

Καὶ ἡ μὲν νίκη τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρξε μεγάλη, ἀλλ' ὅμως δι' αὐτῆς δὲν ἐπῆλθε τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος. Ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἐξηκολούθησε νὰ κατέχῃ ἀκωλύτως τὴν θάλασσαν μέχρις αὐτῆς τῆς Ζακύνθου, ὁ δὲ Σύλλας ἠναγκάζετο νἀπέλθῃ εἰς τὰ ὅρια τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ἀντιπαρετάχθη πρὸς τὸν ἐν τῷ μεταξὺ ἐξ Ἰταλίας διαπεραιωθέντα ὕπατον Λεύκιον Φλάκκον. Ὅτε δὲ ὁ Σύλλας ἀπηλλάχθη τῆς πρὸς ἐκεῖνον συγκρούσεως, ἣν ἀπέφυγεν αὐτὸς ὁ Φλάκκος, πεισθεὶς ὅτι δυσχερὴς ἦτο ἡ ἧττα τοῦ ὑπὸ τῆς Ῥώμης προγεγραμμένου ἀντιπάλου καὶ τραπεὶς ἐπὶ τὸν Μιθραδάτην ἐν Ἀσίᾳ, τότε ὁ νικητὴς τῆς Χαιρωνείας κατῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως διαρρυθμίσῃ τὰ ἐκεῖ πράγματα ὅσα εἶχεν ἀφήσει ἐκκρεμῆ ἕνεκα τῆς ἐσπευσμένης εἰς τὴν Βοιωτίαν ἀναχωρήσεως μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ ἄστεος καὶ τοῦ Πειραιῶς.

Ὁ Σύλλας δὲν κατῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς θαυμαστὴς τῆς ἀρχαίας εὐκλείας. Σαφῶς εἶχεν ἐξηγήσει εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἀριστίωνος, ὅτι ἔργον αὐτοῦ δὲν ἦτο ὁ θαυμασμὸς τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἡ κατάπνιξις τῆς ἀποστασίας. Ταύτην λοιπὸν τὴν ἐντολὴν τῆς πατρίδος, καίπερ ἐν τῷ μεταξὺ καθαιρεσάσης καὶ προγραψάσης αὐτόν, ἦλθε νὰ συμπληρώσῃ. Ὁ τραχὺς στρατιώτης ἐνόμιζεν, ὅτι ἀρκετὴν θυσίαν εἶχε προςφέρει εἰς τὸ παρελθόν, μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τοῦτο χάριν τῶν προγόνων, ὡς ῥητῶς εἶχεν εἴπει εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτως ἐξώφλησε πάντα πρὸς τοὺς προγόνους τῶν Ἀθηναίων λογαριασμόν, ἐθεώρει ἐλθοῦσαν τὴν ὥραν νὰ ῥυθμίσῃ τὰς σχέσεις του πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἡττημένους, ὅσοι εἶχον διασωθῆ ἐκ τῆς φοβερᾶς σφαγῆς τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστίων, ὃν εἴδομεν παραδοθέντα ἐν τῷ μεταξύ, δὲν ἠδύνατο νὰ τύχῃ οἴκτου. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ὁ μόνος φονευθείς, τῆς αὐτῆς δὲ τιμωρίας ἔτυχον μετ' αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ συναίτιοι τῆς ἀποστασίας καὶ οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων γενομένων μεταβολῶν τοῦ πολιτεύματος, αἵτινες εἰσήχθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Σύλλα.

Ἐν τούτοις δ' ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ 85 π. Χ. νέα στρατιὰ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Μιθραδάτου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀρχηγὸς δὲ τοῦ νέου τούτου στρατεύματος, ἀνερχομένου εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν,

ἦτο ὁ Δορύλαος, ὅςτις, ἑνωθεὶς ἐν Χαλκίδι μετὰ τοῦ Ἀρχελάου, εἰςήλασεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Καὶ ἤρχισαν μὲν ἤδη νὰ προςχωρῶσι καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ἀσιάτας τινὲς τῶν βοιωτικῶν πόλεων, ἀλλὰ πρὶν ἢ ἡ ἀποστασία λάβῃ μεγάλας διαστάσεις ταχὺς εἰςώρμησεν εἰς τὴν Βοιωτίαν ὁ Σύλλας.

Οἱ ἐχθροὶ εἶχον καταλάβει τὴν εὐρεῖαν πεδιάδα τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἀρίστην οὖσαν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πολυαρίθμου ἱππικοῦ των. Ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν τῶν περὶ τὸν Σύλλαν, ἀποπειρωμένων νὰ ὠθήσωσι τοὺς πολεμίους εἰς τὰ ἕλη τῆς Κωπαΐδος, καθίστατο δυσχερής, καὶ τὸ ἱππικὸν τῶν Ἀσιατῶν ἐπιπεσὸν ἠδυνήθη νὰ τρέψῃ τοὺς Ῥωμαίους εἰς φυγήν. Ἀλλὰ τότε κατεφάνη καὶ πάλιν ἡ δραστηριότης καὶ τόλμη τοῦ Σύλλα. Ἀποπηδήσας τοῦ ἵππου καὶ ἀναρπάσας σημεῖον στρατιωτικὸν—ἔφερον δὲ ἤδη οἱ ῥωμαϊκοὶ λεγεῶνες ἐπὶ τῶν σημείων αὐτῶν τὸν ἀετὸν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαρίου,—ὥρμησεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ὁμοφύλων, ἀναφωνῶν εἰς τοὺς φεύγοντας στρατιώτας· «ἐγὼ μὲν εὐχαρίστως θὰ τύχω ἐντίμου θανάτου ἐν τῇ μάχῃ, ὑμεῖς δὲ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ποῦ ἐγκατελίπετε προδοτικῶς τὸν στρατηγὸν εἴπατε, ὅτι ἐν Ὀρχομενῷ.» Ἡ παρακέλευσις τοῦ ἀπέλπιδος στρατηγοῦ ὠφέλησε, καὶ ὁ Σύλλας ἐκέρδησε τὴν μάχην. Τὴν δὲ ὑστεραίαν συνεπληρώθη ἡ νίκη, κυριευθέντος κατὰ κράτος τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων. Τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ κατεστράφη φονευθὲν ἢ ἐμπεσὸν εἰς τὴν Κωπαΐδα. Τὰ ἕλη ἐφοινίχθησαν ὑπὸ τοῦ αἵματος, καὶ ἡ λίμνη ἐπληρώθη νεκρῶν. Ἀκόμη δὲ μετὰ διακόσια ἔτη εὑρίσκοντο ἐν τοῖς τέλμασι τῆς Κωπαΐδος τόξα ἀσιατικὰ καὶ κράνη καὶ σπάσματα θωράκων σιδηρῶν καὶ μάχαιραι, λείψανα τῆς καταστροφῆς.

ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΑΕΤΟΣ

Ὀλίγοι μόνον τῶν Ἀσιατῶν ἐσώθησαν ὑπὸ τὸν Ἀρχέλαον, καταφυγόντα καὶ πάλιν εἰς τὴν Χαλκίδα ὡς μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην. Οὕτω δὲ ὁ Σύλλας ἠδυνήθη μετὰ τὴν τιμωρίαν τῶν ἀποστασῶν πόλεων νἀπέλθῃ τὸν χειμῶνα τοῦ 85 π. Χ. εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπως, παρασκευάσας στόλον, διαβῇ τὸ προσεχὲς ἔαρ εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὅτε δὲ ὁ Σύλλας, διατάξας μετὰ τὰς ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ νίκας τὰ κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην μετὰ τῆς ἀνεγνωρισμένης αὐτοῦ δεξιότητος καὶ δραστηριότητος, διέβη τέλος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ θέσις τοῦ

Μιθραδάτου οὐδαμῶς ἦτο εὐχάριστος. Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀποτυχίας τῶν στρατηγῶν του εἶχον προβῆ καὶ αἱ ἴδιαι αὐτοῦ ἀτυχίαι ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἀποκαλυφθέντος πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς χώρας τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ τυραννικοῦ χαρακτῆρος, ἐκδηλωθείσης τῆς ἀχαλιναγωγήτου αὐτοῦ ὠμότητος, αἱ νέαι τοῦ τυράννου παραχωρήσεις καὶ δημαγωγικαὶ ἐπαγγελίαι δὲν ἴσχυσαν νὰ ἑλκύσωσι πρὸς αὐτὸν καὶ πάλιν τοὺς ἀπογοητευθέντας, καὶ ἀναφανδὸν μετέπιπτον αἱ πόλεις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Μεγάλως δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀντίδρασιν ταύτην κατὰ τοῦ Μιθραδάτου ἡ ἐνέργεια τοῦ Λουκούλλου, ὅστις, κατορθώσας διὰ τῆς βοηθείας τῶν πόλεων τῆς Συρίας, Κύπρου, Φοινίκης, Παμφυλίας καὶ Ῥόδου νὰ καταρτίσῃ ἀξιόλογον στόλον, ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὴν Κνίδον, τὴν Κολοφῶνα καὶ τὴν Χίον καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Σάμου. Ἀφ' ἑτέρου δὲ μεγάλας ἐπήνεγκεν εἰς τὸν Μιθραδάτην ζημίας ἡ δραστηριότης τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Φιμβρίου, ὅστις, δεξιῶς πολεμῶν, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῆς Ἀσίας καὶ αὐτὴν τὴν ἕδραν του, τὸ Πέργαμον, νὰ ἐγκαταλίπῃ καὶ νὰ σωθῇ εἰς Μυτιλήνην.

Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὑρισκόμενος ὁ Μιθραδάτης ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν πρὸς τὸν νικητὴν τῆς Χαιρωνείας καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ ἅμα τῇ εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάσει αὐτοῦ. Διὰ δὲ τῆς ἐν Δαρδάνῳ τῆς Τροίας ὁμολογηθείσης εἰρήνης, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀπόρροια προτέρων τοῦ Σύλλα μετὰ τοῦ Ἀρχελάου διαπραγματεύσεων, ὁ Μιθραδάτης ἠναγκάσθη νἀποδεχθῇ τοὺς βαρεῖς ὅρους τοὺς ἐπιβληθέντας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ὅστις, ἀπαλλαγεὶς καὶ τοῦ Φιμβρίου καὶ διαρρυθμίσας τὰ ἐν Ἀσίᾳ πράγματα, παρεσκευάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπανέλθῃ ὁ Σύλλας εἰς τὴν πάτριον γῆν, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ὁ περὶ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀρχῆς ἀγών, ἐπεσκέφθη καὶ πάλιν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 83 π. Χ. τὴν Ἑλλάδα. Ἡ μετὰ τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ Τίτου Πομπωνίου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἀττικοῦ σχέσις αὐτοῦ καὶ φιλία προεφύλαξε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ νέων δῃώσεων, καὶ μικραὶ μόνον ὑπῆρξαν αἱ ζημίαι ἃς ὑπέστη ἡ πόλις ἕνεκα τῆς νέας ταύτης ἐπισκέψεως τοῦ νικητοῦ. Τὸ δὲ κυριώτατον τῶν νέων αὐτοῦ λαφύρων ὑπῆρξεν ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπελλικῶντος, ἥτις περιεῖχε πλῆθος ἀξιολόγων χειρογράφων, ἐν οἷς καὶ ἡ πληρεστάτη τῶν σωζομένων συλλογῶν τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου, ἅτινα μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἦσαν ἀνεπαρκῶς γνωστὰ εἰς τοὺς πολλούς. Διαπλεύσας δ' ἐξ Ἀθηνῶν μετέβη ἔπειτα εἰς τὴν Αἰδηψόν, ἤδη συχναζομένην ἕνεκα τῶν θερμῶν

αὐτῆς ἰαματικῶν ὑδάτων, ὅπως κάμῃ χρῆσιν αὐτῶν ἐναντίον τῆς ταλαιπωρούσης αὐτὸν ποδάγρας. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον, ἀφ' οὗ γενναιοφρόνως ἐπέτρεψε τὸν συνοικισμὸν τῶν ἠρημωμένων Ἁλῶν τῆς Βοιωτίας χάριν ὀλίγων παγκάλων ἰχθύων, οὓς προςήνεγκαν εἰς αὐτὸν κατὰ τὸ παραθαλάσσιον τῆς Αἰδηψοῦ πλάνητες ἁλιεῖς ἐκ τῆς κατεστραμμένης πόλεως, ἐγκατέλιπεν ὁ Σύλλας τὴν Ἑλλάδα, ἐν ᾗ ἐπὶ τέσσαρα ἤδη ἔτη ἀντήχει φοβερὸν τὸ ὄνομά του.

ια'

Ἡ πτῶσις τοῦ Μιθραδάτου καὶ ὁ Πομπήιος.

Τὸ τέλος τοῦ μιθραδατικοῦ πολέμου προσωρινὴν μόνον παρεῖχεν ἡσυχίαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὡς καὶ ὁ Σύλλας διὰ τῆς ἐν Δαρδάνῳ εἰρήνης πρόσκαιρον μόνον ἐκαρποῦτο ἀνάπαυλαν ἀπὸ τῶν μακρῶν ἀγώνων. Καὶ ὁ μὲν Σύλλας ἔμελλε νἀντιμετωπίσῃ ἐν Ἰταλίᾳ νέους κινδύνους, ἀλλὰ καὶ νέας νὰ δρέψῃ δάφνας, γινόμενος δικτάτωρ τῆς Ῥώμης καὶ ἀποπειρώμενος νὰ ἱδρύσῃ νέαν τάξιν πραγμάτων καὶ νὰ ἐνισχύσῃ διὰ τῶν εἰςαχθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὀπισθοδρομικῶν θεσμῶν τὸ πάτριον πολίτευμα, παραδεδομένον εἰς τὴν δημαγωγίαν. Ἀλλὰ τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα τίς τύχη ἀνέμενε μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἀποστασίας ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς μέχρι τῆς Μακεδονίας, μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Μιθραδάτου ἐν Ἀσίᾳ;

Φοβεραὶ εἶχον ὑπάρξει ἀμφοτέρωθεν τοῦ Αἰγαίου αἱ καταστροφαὶ καθ' οὓς χρόνους ὁ Μιθραδάτης καὶ ἡ Ῥώμη ἐπάλαιον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ Σύλλας ἐπολέμουν ἐν Ἑλλάδι. Αἱ ἐρημώσεις, αἱ σφαγαί, αἱ δῃώσεις τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἐτῶν ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥςτε ἡ ὄψις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καθόλου ἦτο δεινῶς ἠλλοιωμένη μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὀλεθρίου ἐκείνου πολέμου. Ὁ πληθυσμὸς εἶχε μεγάλως ἐλαττωθῆ ἐκ τῶν μαχῶν καὶ τῶν σφαγῶν. Πολλαὶ πόλεις εἶχον καταστραφῆ, πολλὰ ἱερὰ ταμεῖα εἶχον κενωθῆ, πολλὰ λαμπρὰ οἰκοδομήματα εἶχον κατασκαφῆ, πολλὰ κειμήλια τῆς τέχνης εἶχον διαρπαγῆ. Ὅ τι εἶχε σωθῆ ἀπὸ τῶν Μιθραδατικῶν εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Ἀσιᾶται δὲ καὶ Ῥωμαῖοι εἶχον τρόπον τινὰ διαγωνισθῆ ἀνεπαισθήτως τίς θὰ προξενήσῃ μεγαλειτέρας ζημίας εἰς τὴν δύστηνον χώραν.

διωργανωμένην σύνταξιν, ὅλως ἀνίσχυροι ἦσαν οἱ ἰδιῶται καὶ αἱ πόλεις. Πᾶς ἀνὴρ δυνάμενος νὰ δώσῃ πλούσια λάφυρα συνελαμβάνετο, πᾶν πλοῖον ἀποτολμῶν νὰ διαπλεύσῃ τὰς θαλάσσας ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τῶν καταδρομέων, αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐδῃοῦντο ἀνηλεῶς, τέλος δὲ οὐδεμία τῶν πόλεων ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἱκανῶς ὠχυρωμένη ὅπως ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν κατὰ τῶν πειρατῶν, οὐδεμία παραλία ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀρκετὰ κεκρυμμένη, ὅπως διαφύγῃ τὰς προςβολὰς αὐτῶν. Ἐντὸς ἐτῶν ὀλίγων περὶ τὰς τετρακοσίας πόλεις ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν πειρατῶν ἢ ἠρημώθησαν ἢ παρέσχον εἰς αὐτοὺς βαρύτατα λύτρα, ὡς ἡ Δῆλος, ἡ Σάμος, ἡ Κνίδος, ἡ Κολοφών, ἡ Σαμοθρᾴκη, ἥτις καὶ ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτοὺς περὶ τὰ τεσσαράκοντα ὀκτὼ ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν αἱ τοιαῦται πληγαὶ κατεφέροντο κατὰ ναυτιλλομένων Ἑλλήνων ἢ κατὰ πόλεων ἑλληνικῶν, ἡ Ῥώμη, στερουμένη τῆς δυνάμεως νὰ παλαίσῃ κατὰ τοῦ κακοῦ, ἐστερεῖτο ἅμα καὶ τῆς θελήσεως, καὶ ἡ θάλασσα ἔμενεν ἕρμαιον τῶν πειρατῶν. Ἀλλ' ὅτε οἱ καταδρομεῖς ἀναθαρρήσαντες προέβαινον καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ἰταλίας, καὶ ἔπασχε μὲν τὸ ἰταλικὸν ἐμπόριον, ἐξέλιπε δὲ πᾶσα ἀσφάλεια, καὶ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον τῶν ἀσήμων, ἀλλὰ καὶ ἐπιφανεῖς συνελαμβάνοντο, ἀναγκαζόμενοι νὰ καταβάλλωσι μεγάλα λύτρα, ἡ Ῥώμη ἀπεφάσισε τέλος τὴν καταπολέμησιν τῆς πειρατείας. Μετά τινας δὲ ματαίας ἀποπείρας τὸ μέγα ἔργον ἀνετέθη ἀρχομένου τοῦ 67 π. Χ. εἰς τὸν Πομπήιον, ὅςτις, λαβὼν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν καὶ τυχὼν ἁπάντων τῶν ἀναγκαίων μέσων, κατώρθωσεν ἐντὸς τριῶν μόνον μηνῶν νὰ ἐξοντώσῃ μὲν τὴν πειρατείαν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου; νὰ καθυποτάξῃ δὲ τὴν ἑστίαν αὐτῶν, τὴν Κιλικίαν.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνήρ, ὅςτις βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν ἐξάλειψιν τῆς πειρατείας ἀνέλαβε τὸν ὁριστικὸν καὶ τελευταῖον ἀγῶνα κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος μετὰ δραστηρίας πολεμικὰς καὶ διπλωματικὰς παρασκευὰς εἰςήλασεν ὁ Πομπήιος εἰς τὸν Πόντον, καί, διώκων τὸν Μιθραδάτην εἰς χώρας δυςβάτους, ἐστενοχώρησεν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ἐπὶ τέλους ἐνίκησεν αὐτὸν τῷ 66 π. Χ. ἐπιφανῶς ἐν τῇ κατὰ τὴν νοτίαν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Λύκου συγκροτηθείσῃ μάχῃ κατὰ τὴν θέσιν ἐν ᾗ ἔπειτα ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ ἡ πόλις ἡ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης αὐτοῦ νίκης κληθεῖσα Νικόπολις. Ἡ στρατιὰ τοῦ Εὐπάτορος κατεστράφη, καὶ ὁ γηραιὸς βασιλεὺς μόλις ἐσώθη μετὰ δύο ἱππέων καὶ πιστῆς τινος παλλακῆς, φεύγων πρὸς τὴν Ἀρμενίαν. Ἀλλ' ἡ εἰς τοὺς Ῥωμαίους προςχώρησις τοῦ βασιλέως τῆς

Ἀρμενίας Τιγράνου ἠνάγκασε τὸν Μιθραδάτην νὰ διαβῇ τὸν Φᾶσιν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὰς προςηρτημένας εἰς τὸ βασίλειόν του πόλεις τοῦ Κιμμερίου Βοςπόρου, ὅπου ἐν μέσῳ νέων κατὰ τῆς Ῥώμης παρασκευῶν, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στασιάσαντος λαοῦ, οὗ ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ υἱός του Φαρνάκης, ἠναγκάσθη ναὐτοκτονήσῃ, ἐπιθέτων γενναῖον ἀλλ' ἄδοξον τέλος εἰς τὸν πολυκύμαντον αὐτοῦ βίον (63 π. Χ.).

Ὁ θάνατος τοῦ Μιθραδάτου ἐσήμαινε τὸ τέλος τοῦ ποντικοῦ βασιλείου. Οἱ ἄγγελοι τοῦ θανάτου τοῦ Εὐπάτορος προςῆλθον ἐστεμμένοι διὰ δάφνης εἰς τὸν Πομπήιον, δίκην νέας μεγάλης νίκης τῶν Ῥωμαίων ἀγγέλλοντες εἰς αὐτὸν τὸ τέλος τοῦ πρεσβύτου, ὅςτις ἐπὶ εἰκοσιὲξ ὅλα ἔτη εἶχεν ἀγωνισθῇ κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὁ δὲ ἄστοργος τοῦ θανόντος υἱὸς Φαρνάκης ὁ Β΄, ὅςτις οὐδ' αὐτὸν τὸν νεκρὸν τοῦ πατρὸς ᾐδέσθη νὰ στείλῃ εἰς τὸν Πομπήιον, ἔλαβε μὲν ὡς ἀμοιβὴν τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστεώς του τὸ βοςπορικὸν βασίλειον, ἠγωνίσθη δ' ἔπειτα νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τοῦ μεταξὺ Πομπηίου καὶ Καίσαρος ἀγῶνος, ὅπως, νικήσας τὸν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τοποτηρητὴν τοῦ Καίσαρος Καλβῖνον, κατακτήσῃ καὶ πάλιν τὰς χώρας, αἵτινες ἀνῆκόν ποτε εἰς τοὺς προγόνους αὐτοῦ (48 π. Χ.). Ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (47 π. Χ.) σπεύσας ὁ Καῖσαρ ὥρμησε ταχὺς, καὶ ἐνίκησε τὸν τολμητίαν. Αἱ τρεῖς λέξεις τοῦ νικητοῦ *ἦλθον*, *εἶδον*, *ἐνίκησα* ἀνήγγειλαν εἰς τὴν Ῥώμην τὸ θαυμάσιον ἀποτέλεσμα τῆς γοργῆς αὐτοῦ ἐκστρατείας. Τὸν δὲ Φαρνάκην δὲν ἔσωσεν ἡ εἰς τὸν Κιμμέριον Βόςπορον φυγὴ, διότι μετ' οὐ πολὺ στάσις τις ἐστέρει αὐτὸν τῆς τε ζωῆς καὶ τοῦ βασιλείου.

ΦΑΡΝΑΚΗΣ Ο Β΄

Ὁ Φαρνάκης, ἀγωνισθεὶς νἀνακτήσῃ τὸ βασίλειον τῶν πατέρων του, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποστάτης ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, ἥτις ἤδη μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Μιθραδάτου ὑπὸ τοῦ Πομπηίου εἶχε καταστήσει τὸν Πόντον ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἑνωθεῖσαν μετὰ τῆς Βιθυνίας, ἣν εἶχον ἤδη πρότερον παραλάβει τῷ 74 π. Χ. οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὴν διαθήκην

τοῦ τελευταίου αὐτῆς βασιλέως Νικομήδους τοῦ Γ'. Κατ' ὀλίγον δ' ηὐρύνθη ἡ νέα αὕτη ἐπαρχία μέχρι τοῦ 7 π. Χ. διὰ τῆς προςαρτήσεως μερῶν τινῶν τοῦ ποντικοῦ βασιλείου, ἅτινα εἶχον ἀφήσει οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεξάρτητα ὑπὸ ἰδίους ἡγεμόνας.

Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Πόντου ὡς ἀνεξαρτήτου βασιλείου διετήρησεν ἐπί τινα χρόνον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ παλαιοῦ μεγάλου κράτους τῶν Μιθραδατιδῶν, ἐν ᾧ ὁ Ῥωμαῖος Μάρκος Ἀντώνιος ἐγκατέστησε τῷ 39 π. Χ. ἴδιον ἡγεμόνα. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἀφ' οὗ καὶ ἐπωνομάσθη τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ Πόντου, ἦτο ὁ Πολέμων, υἱὸς τοῦ ἐκ Λαοδικείας διακεκριμένου ῥήτορος Ζήνωνος. Ὁ πατήρ, σώσας τὴν πόλιν ταύτην κατά τινα ἐπιδρομὴν τῶν Πάρθων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἠξιώθη τῆς τιμῆς νὰ ἴδῃ τὴν γενναιότητα αὐτοῦ ἀμειβομένην διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου χορηγήσεως τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος εἰς τὸν υἱόν του. Ἀλλ' ὁ Πολέμων δὲν εἶχεν ὡς μόνον στήριγμα τοῦ θρόνου τὴν πατραγαθίαν. Διὰ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ κατορθόνων νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς βασιλεῖς τῆς γείτονος Ἀρμενίας καὶ νὰ σώζῃ τὴν ἐν Ἀσίᾳ ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἀπὸ τῶν ἐξ αὐτῆς κινδύνων, ἠδυνήθη οὐ μόνον νὰ διατηρήσῃ τὸ στέμμα καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Αὐγούστου, ἀλλὰ καὶ νὰ παραδώσῃ φονευόμενος ἔν τινι πρὸς τοὺς περιοίκους βαρβάρους ἀγῶνι (8 π. Χ.) εἰς τὴν σύζυγον Πυθοδωρίδα εὐρύτερον τὸ κράτος, ἐπεκταθὲν διὰ νέων τῆς Ῥώμης δωρεῶν μέχρι τῆς Κολχίδος καὶ αὐτοῦ τοῦ βοσπορικοῦ βασιλείου. Ἀλλ' ὅμως ἡ διάρκεια τῆς δυναστείας τοῦ Πολέμωνος ὑπῆρξε βραχεῖα. Ὁ τὴν Πυθοδωρίδα (8 π. Χ. — 21 μ. Χ.) καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Τρύφαιναν (21-27 μ. Χ.) διαδεχθεὶς ἔγγονος τοῦ Πολέμωνος καὶ ὁμώνυμος αὐτῷ Πολέμων ὁ Β' κατέθηκεν ἐθελουσίως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος τὴν ἀρχὴν (63 μ. Χ.). Ὁ δὲ πολεμωνιακὸς Πόντος ἀπετέλεσεν ἔκτοτε ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν μετὰ τῆς Γαλατίας.

ΠΟΛΕΜΩΝ Ο Α'

ιβ'

Ἡ καθυπόταξις τῆς Κρήτης.

Ἐν τοῖς ἀγῶσιν, οὓς οἱ Ῥωμαῖοι, ἀναμιχθέντες εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, εὑρέθησαν ἠναγκασμένοι νἀναλάβωσι πρὸς καθυπόταξιν τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, πολλάκις συνέπεσε νὰ εὕρωσιν ἀντιμετώπους τοὺς δεξιοὺς καὶ γενναίους Κρῆτας τοξότας καὶ σφενδονήτας. Ἐν τῇ μακρᾷ ἐμφυλίῳ πάλῃ, ἥτις ἐχώριζεν ἀπ' ἀλλήλων τὰς κρητικὰς πόλεις, ἀντὶ τῆς ἄλλης μεγαλοπραγμοσύνης, ἣν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἡ κοινοπραγία, ἀνεπτύχθη ἐν τῇ νήσῳ ἡ πολεμικὴ ἐμπειρία. Τὸ δὲ τόξον καὶ ἡ σφενδόνη τοῦ Κρητὸς ἀνέδειξαν αὐτὸν κατ' ὀλίγον περιζήτητον ψιλὸν στρατιώτην, προθύμως παρέχοντα τὰς ὑπηρεσίας του ἀντὶ μισθοῦ εἰς τὸν πλειονοδότην. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερισχύσωσιν ὁ μὲν Εὐμένης τοῦ Ἀντιόχου, ὁ δὲ Ῥωμαῖος Μάλλιος τῶν Γαλατῶν, βασιζόμενοι εἰς τὴν ὑποστήριξιν Κρητῶν μισθοφόρων, πολλάκις οἱ Ῥωμαῖοι εἶδον τασσομένους μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν τοὺς ἐκ Κρήτης γενναίους ξένους.

Πολεμοῦντες πρὸς ἀλλήλους καὶ χάριν κέρδους συμμαχοῦντες μετὰ παντὸς τοῦ μισθοῦντος αὐτούς, ἐπιδιώκοντες τὰ λάφυρα καὶ περιφρονοῦντες τὰς προσταγὰς καὶ τὰς ἐπεμβάσεις τῆς Ῥώμης, διέρχονται οἱ Κρῆτες τὰ πολυκύμαντα ἔτη καθ' ἃ οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἀπεδύοντο εἰς τοὺς ἐσχάτους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀγῶνας. Καὶ ὅτε δὲ τέλος ἡ ἄλλη Ἑλλὰς περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ἡ Κρήτη ἐξακολουθεῖ ἀκόμη διατηροῦσα ἐφ' ἱκανὰς δεκαετηρίδας τὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ τὰς ἐμφυλίους ἔριδας τῶν πόλεων. Παριστάμεθα καὶ πάλιν ἐνταῦθα εἰς τὸ θέαμα, ὅπερ εἴδομεν ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς πτώσεως. Οἱ Κρῆτες κατατρίβουσιν αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις καὶ ἐξαντλοῦσιν ἀλλήλους, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι τρίβουσι τὰς χεῖρας, ἐπεμβαίνοντες βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὁτὲ μὲν ὡς ἐλευθερωταί, ὁτὲ δὲ ὡς εἰρηνοποιοί, πάντοτε δὲ περιενδυόμενοι τὴν ἀλωπεκῆν, ἕως κρίνωσι κατάλληλον τὴν ὥραν νὰ περιβληθῶσι τὴν λεοντῆν.

Τοιαύτην δ' εὔσχημον ἀφορμὴν πρὸς καθυπόταξιν τῆς μεγάλης νήσου ἔδωκαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοὶ οἱ Κρῆτες διὰ τῆς βοηθείας ἣν παρέσχον εἰς τὸν Μιθραδάτην καὶ μάλιστα διὰ τῆς συμπράξεως μετὰ τῶν πειρατῶν. Καθ' οὓς χρόνους ἡ πειρατεία καθίστανε κινδυνώδη πάντα διὰ τῆς Μεσογείου πλοῦν οἱ Κρῆτες ἦσαν συνηδελφωμένοι μετὰ

τῶν Κιλίκων ἐν τῷ ἔργῳ τῆς καταδρομῆς. Ἡ Κρήτη εἶχε καταστῆ δευτέρα τῶν πειρατηρίων πηγὴ μετὰ τὴν ἐν Κιλικίᾳ, καὶ αἱ κατὰ τὰ παράλια τῆς νήσου ἀσφαλεῖς κρύπται τῶν πειρατῶν, τὰ φερώνυμα τῶν Κρητῶν *κρηςφύγετα*, ἀπέβησαν οὕτω πολυθρύλητα, ὥςτε ἡ λέξις περιῆλθε κατ' ὀλίγον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ κρυψῶνος.

Ἡ Ῥώμη ἐδέησε νὰ σκεφθῇ σπουδαίως περὶ τοῦ φωλεοῦ ἐκείνου τῆς ἀντιστάσεως. Ἡ καταπολέμησις τῶν πειρατῶν, ἡ καταπολέμησις αὐτοῦ τοῦ Μιθραδάτου δὲν ἦτο δυνατὴ ἄνευ τῆς ἐκνικήσεως καὶ τιμωρίας τῶν Κρητῶν. Τὸ δ' ἔργον ἀνετέθη ὑπὸ τῆς Ῥώμης, ἀρχομένου τοῦ τρίτου μιθραδατικοῦ πολέμου, εἰς τὸν Μάρκον Ἀντώνιον, τὸν ὁμώνυμον υἱὸν τοῦ διακεκριμένου ῥήτορος καὶ ὁμώνυμον πατέρα τοῦ ἀνδρὸς, ὅςτις ἔμελλεν ὡς εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἀνέθηκεν ἔκτακτον ἐξουσίαν ἡ Ῥώμη, καὶ ὡς συνεργὸς τοῦ Καίσαρος, ὡς ἐραστὴς τῆς Κλεοπάτρας καὶ ἀντίπαλος τοῦ Ὀκταβιανοῦ νἀναδειχθῇ εἷς τῶν ὀνομαστοτάτων Ῥωμαίων.

Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, σταλεὶς ἐναντίον τῶν πειρατῶν τῆς Κιλικίας, ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ προςβάλῃ καὶ τὴν Κρήτην. Ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπεχειρήθη τὸ ἔργον (74 π. Χ.) ἀπέδειξε τὸ ἀκατάλληλον καὶ τὴν ἀπρονοησίαν τοῦ ἀνδρὸς, μὴ κατανοήσαντος τὴν σημασίαν καὶ τὰς δυσχερείας τοῦ ἀγῶνος. Νομίσας, ὅτι μόνον ἡ ἐμφάνισίς του ἔμελλε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀντίστασιν τῆς Κρήτης, μετὰ τὴν πρὸς τοὺς νησιώτας ἀποστολὴν πρεσβείας, ἥτις ἐπέστρεψεν ἄπρακτος, ἔπλευσεν εἰς τὴν νῆσον, φέρων ἐπὶ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ πλοίων ὀλίγα σκεύη καὶ πολλὰς ἁλύσεις, ὅπως δι' αὐτῶν δεσμεύσῃ τοὺς Κρῆτας. Ἀλλ' αἱ ἁλύσεις ἃς ἔφερεν ἐχρησίμευσαν μετὰ τὴν κατὰ θάλασσαν ἧτταν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Κρητῶν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν νικησάντων δέσμευσιν τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πλοίων. Μόλις δὲ ἠδυνήθη νὰ σωθῇ αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος, ὃν ἐπωνόμασαν χλευαστικῶς Κρητικὸν οἱ συμπολῖται διὰ τὴν ἐπαίσχυντον ἀποτυχίαν τῆς κρητικῆς ἐκστρατείας.

Ἡ ἐπονείδιστος συνθήκη, τὴν ὁποίαν ὡμολόγησε πρὸς τοὺς Κρῆτας ὁ Ἀντώνιος, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μακρὰν διάρκειαν. Ἡ Κρήτη ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ κατὰ τὸ 70 π. Χ., ἓν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντωνίου, πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην, μελετῶσαν ἤδη νὰ ἐκπλύνῃ τὸ ἀπὸ τῆς ἥττης αἶσχος. Ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν εἰς τὴν νῆσον ἄπρακτοι, καὶ οἱ Κρῆτες διετάσσοντο μετ' ὀλίγον χρόνον νὰ παραδώσωσι τοὺς στρατηγοὺς Λασθένην καὶ Πανάρην, τοὺς ἡγέτας τῆς ἐναντίον τοῦ

Ἀντωνίου ἀντιστάσεως, νὰ ἐκχωρήσωσιν ἅπαντα τὰ πολεμικὰ καὶ πειρατικὰ πλοῖά των, νὰ στείλωσι τριακοσίους ὁμήρους καὶ νὰ πληρώσωσι τετρακισχίλια τάλαντα ἀργύρου.

Ἡ Κρήτη δὲν ὑπήκουσε, καὶ ὁ ἀνθύπατος Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος, διαταχθεὶς νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἰσχυρογνώμονας νησιώτας, ἀπεβιβάσθη τῷ 68 π. Χ. μετὰ τριῶν λεγεώνων παρὰ τὴν Κυδωνίαν, κειμένην κατὰ τὰ βορειοδυτικὰ τῆς νήσου.

Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε μακρὸς καὶ δεινός. Οἱ Κρῆτες, συντεταγμένοι ὑπὸ τὸν Λασθένην καὶ Πανάρην καὶ ἔχοντες δύναμιν εἰκοσιτετρακισχιλίων ἀνδρῶν, ἠδυνήθησαν νἀντιστῶσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους μετὰ μεγάλης γενναιότητος καὶ καρτερίας. Ὁ Μέτελλος ἠναγκάζετο ἐπὶ δύο σχεδὸν ἔτη νὰ διώκῃ τοὺς ἐχθροὺς φεύγοντας ἐπὶ τῆς νήσου, νὰ πολιορκῇ πόλεις ἰσχυράς, νὰ σφάζῃ καὶ νὰ πυρπολῇ. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς μακρᾶς ἀντιστάσεως παροξυνθεῖσα ὠμότης τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ παρεκίνει ἤδη πολλοὺς τῶν Κρητῶν ναὐτοκτονῶσιν, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ἐπαπειλοῦσαν αὐτοὺς σκληρὰν μοῖραν.

Ἐν τούτοις δ' εἶχε φθάσει εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ὁ Πομπήιος, ἀναλαβὼν μὲν μετὰ τὸν Μέτελλον τὴν καταπολέμησιν τῶν πειρατῶν, ἀλλ' ἔχων ἐξουσίαν πολὺ ἐκείνου εὐρυτέραν, ἅτε ἀνακεκηρυγμένος στρατηγὸς αὐτοκράτωρ. Ἡ πρὸς τοὺς ἡττηθέντας πειρατὰς καὶ τὰς εἰς αὐτὸν ὑποταχθείσας πόλεις τῆς νοτίας Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιδειχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πομπηίου πραότης ἔπεισεν ἐκείνους τῶν Κρητῶν, ὅσοι μὴ ὑποταχθέντες ἐξηκολούθουν ἀκόμη τὸν κατὰ τοῦ Μετέλλου ἀγῶνα, νὰ στείλωσι πρέσβεις πρὸς τὸν Πομπήιον, ἱκετεύοντες αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγήν των, ἐρχόμενος εἰς τὴν νῆσον ὡς οὖσαν μέρος τῶν χωρῶν, εἰς ἃς ἐξετείνετο ἡ ἐξουσία αὐτοῦ.

Ὁ Πομπήιος, ὅςτις τότε εὑρίσκετο ἐν Παμφυλίᾳ, ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τῶν Κρητῶν εὐμενῶς. Ἔχων δὲ κατὰ τύπους δικαίωμα νὰ ἐπέμβῃ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἥκιστα φιλοφρόνως φερόμενος πρὸς τὸν Μέτελλον, ἔστειλεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ Λεύκιον Ὀκτάβιον, ὅπως ποιήσῃ εἰς αὐτὸν γνωστὴν τὴν ἀποδοχὴν τῶν κρητικῶν προτάσεων καὶ παραλάβῃ τὰς πόλεις, διατάσσων τὸν νικητὴν τῶν Κρητῶν νὰ παύσῃ τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ φύγῃ ἐκ τῆς νήσου. Ἡ τολμηρὰ ἀπαίτησις τοῦ Πομπηίου προεκάλεσε τὴν ἀντίστασιν τοῦ Μετέλλου, ὅςτις οὐ μόνον δὲν ἐξετέλεσε τὰς διὰ τοῦ Ὀκταβίου διαπεμφθείσας διαταγάς, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τὸν Κρητῶν ἀγῶνα μετὰ περισσοτέρας ἢ πρό-

τερον σκληρότητος καὶ ἐπιμονῆς. Καὶ τοὺς μὲν Κρῆτας ἐστενοχώρει, ἐξεπολιόρκει δὲ τὰς ὑπολειπομένας πόλεις, καὶ ἀνθίστατο πρὸς αὐτὸν τὸν Ὀκτάβιον, ὅςτις καὶ στρατὸν ρωμαϊκὸν μετεκάλεσεν ἐξ Ἀχαΐας ἐναντίον τοῦ ὁμοφύλου ἀντιπάλου, συνεργαζόμενον κατ' αὐτοῦ μετὰ τῶν Κρητῶν.

Ἡ τοιαύτη δείνωσις τῶν σχέσεων τοῦ Μετέλλου πρὸς τὸν Πομπήιον ἔμελλε πάντως νὰ ἐπιφέρῃ φοβερὰν μεταξὺ αὐτῶν σύγκρουσιν, ὅτε ὁ Πομπήιος δόγματι τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου ἀνέλαβεν ἀντὶ τοῦ Λουκούλλου τὴν ἀρχηγίαν ἐν τῷ μιθραδατικῷ πολέμῳ, οὗ εἴδομεν τὴν λαμπρὰν παρ' αὐτοῦ ἀποπεράτωσιν. Ἀπεσοβήθη οὕτως ἡ σύγκρουσις τοῦ Πομπηίου πρὸς τὸν Μέτελλον, ὅςτις ἐν τῷ μεταξὺ κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τὴν τελευταίαν ἐν τῇ νήσῳ ἀντίστασιν διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἱεραπύτνας καὶ τῆς εἰς προςχώρησιν ἐξαναγκάσεως τοῦ Λασθένους, ὅστις ἐξηκολούθει ἀγωνιζόμενος μέχρι τέλους. Ἡ Κρήτη ὑπέκυψεν, ἐξηντλημένη ὑπὸ τοῦ μακροῦ ἀγῶνος, καὶ ἔγεινεν ὑπόδουλος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, τυγχάνουσα τοῦ αὐτοῦ τέλους, ὅπερ εἶχον ἤδη λάβει πρὸ αὐτῆς ἅπασαι αἱ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικαὶ χῶραι, τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἡ Κυρηναϊκὴ, ὑποταχθεῖσα ἤδη τῷ 74 π. Χ. Ὁ ἑλληνισμὸς παρέδιδε τὰ σκῆπτρα εἰς τὴν νέαν τοῦ κόσμου δέσποιναν.

ιγ'

Ὁ ἑλληνισμὸς νικῶν τοὺς νικητάς.

Ἡ Ἑλλὰς ἔπεσε. Σπαρασσομένη διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν, παρέδωκεν ἐξηντλημένη τὸ σκῆπτρον τῆς ἡγεμονίας εἰς τὴν νεαρὰν ἀδελφὴν, ἀφ' ἧς εἶχεν ἀποσχισθῆ πρὸ αἰώνων πολλῶν ἐπὶ τῶν φρυγικῶν ἐκείνων ὀροπεδίων, ὅπου Γραικοὶ καὶ Ἰταλοὶ εἶχον ἐπί τινα χρόνον συμβιώσει μετὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων Ἀρίων χωρισμόν. Οἱ βαρεῖς ὁπλῖται τῶν ὄχθων τοῦ Τιβέρεως ἐγκαθιδρύθησαν ἐν ταῖς χώραις τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Λεωνίδου, ἐν τῇ πατρίδι τῶν Κυψελιδῶν καὶ Ὀρθαγοριδῶν, ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐν τῇ γῇ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Πύρρου, καὶ ἔστησαν τοὺς ἀετοὺς αὐτῶν εἰς τὰς μειδιώσας ἀκτὰς τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Αἰολίδος, καὶ ἔγειναν καθ' ἅπασαν τὴν Ἀσίαν οἱ διάδοχοι τῶν ἐπιγόνων τοῦ μεγάλου υἱοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος. Ἡ Ῥώμη ἐνίκησε τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ ὅμως ἡ Ἑλλὰς νικηθεῖσα ἐνίκησε τὴν νικήτριαν. Μὴ δυνηθεῖσα νὰ καταβάλῃ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν τοὺς ὑπερηφάνους τῆς Ῥώμης λεγεῶνας, ἠνάγκασεν οὐχ ἧττον τοὺς Ῥωμαίους νὰ κλίνωσι τὴν κεφαλὴν πρὸ τῆς μαγείας τοῦ πολιτισμοῦ της, πρὸ τοῦ ὕψους καὶ κάλλους τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, πρὸ τῶν καλλιστευμάτων τῆς ἑλληνίδος μούσης. Ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία εἶχεν ἀληθῶς ὑποκύψει κατὰ τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης πάλην, ἀλλ' ὅμως ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας σίδηρον νικητὴν κατὰ τὴν ὡραίαν ἔκφρασιν Ῥωμαίου ποιητοῦ, ἀποθαυμάζοντος εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὴν γοητείαν τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Τὸ δὲ σκῆπτρον τῆς τοιαύτης πνευματικῆς ὑπερευδοκιμήσεως κατεῖχεν ἀκόμη εὐλόγως τὸ δαιμόνιον πτολίεθρον, ὅπερ ἀνέδειξε τραγικοὺς ὡς τὸν Αἰσχύλον, Σοφοκλέα καὶ Εὐριπίδην, κωμῳδοποιοὺς ὡς τὸν Ἀριστοφάνην καὶ τὸν Μένανδρον, ῥήτορας ὡς τὸν Περικλέα καὶ τὸν Λυσίαν, τὸν Δημοσθένην καὶ τὸν Αἰσχίνην καὶ ὅπερ ἔθρεψεν ἢ ἐξένισε τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν σοφιστῶν καὶ τὸν Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Ζήνωνα καὶ τὸν Ἐπίκουρον, ἡ αὐτὴ ἐκείνη πόλις, ἣν ἐκόσμουν ἀκόμη περιβεβλημένα καλλονὴν ἀγήρω πλὴν τῶν ὀλίγων ἐν τῇ ὁρμῇ τῶν πολέμων καταστραφέντων τἀθάνατα καλλιτεχνήματα τῶν χρόνων τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, τοῦ Λυκούργου.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἡ Ἑλλάς, πῶς ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡττηθεῖσα κατεγοήτευσε τοὺς νικητὰς διὰ τῶν γραμμάτων, διὰ τῶν τεχνῶν, διὰ τῶν ἑορτῶν της, καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν κατακτητὴν τὸν πολιτισμόν της, πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἀντίθεσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἰταλία ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Πρέπει νἀναλογισθῶμεν, ὅτι αἱ μὲν Ἀθῆναι, αἵτινες, συγκεντρόνουσαι οὕτως εἰπεῖν τὸν πνευματικὸν τῆς Ἑλλάδος βίον, εἶχον ὀρθῶς ἀποκληθῆ ἡ Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος, ἦσαν διδασκαλεῖον ἅμα καὶ μουσεῖον, ἡ δὲ Ῥώμη ἦτο στρατόπεδον, ἐν τῷ ὁποίῳ στιβαροὶ τῆς γῆς ἐργάται ὤξυνον τὰ ὅπλα δι' ὧν ἠγωνίζοντο πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ἰταλίας καὶ κατάκτησιν τῆς οἰκουμένης. Οἱ ἁπλοϊκοὶ ὁπλῖται τῶν ὀχθῶν τοῦ Τιβέρεως, οἵτινες, στρατεύοντες ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, εἶχον ἀκόμη οἴκους μὲν ἐκ πλίνθου, θεοὺς δ' ἐξ ἀργίλου, οἱ στρατιῶται, ὧν ἡ ποίησις ἦτο πτωχὴ καὶ ὁ λόγος ἀκατάσκευος καὶ ἡ τέχνη νηπιάζουσα, ὑπέταξαν μὲν εἰς τὰς αἰχμάς των μετὰ τόλμης τοὺς παρηκμακότας ἀπογόνους τῶν Περσοκτόνων ἡρώων, ἀλλ' ὑπέκυψαν εὐκόλως εἰς τὴν ἀκατανίκητον πνευματικὴν

δύναμιν ἣν διετήρουν ἀκόμη οἱ κληρονόμοι τῶν ἡμιθέων τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης.

Ἡ Ῥώμη ἐκπλήσσεται κατ' ἀρχὰς καὶ σοβεῖται, ὅτε ἔρχεται τὸ πρῶτον ἀρχομένου τοῦ τρίτου αἰῶνος εἰς ἀμεσωτέραν ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ ἀνὰ τὰς ἀνθούσας πόλεις τῶν Σικελιωτῶν. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον τὸ ῥωμαϊκὸν πνεῦμα μεταμορφοῦται καὶ ἀναγεννᾶται ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ αὐστηροὶ Ῥωμαῖοι τοῦ παλαιοῦ κόμματος καταδικάζουσιν ὡς δηλητηριώδη τὴν νέαν ἐκείνην πνοὴν τὴν ἀναρριπίζουσαν τὸ ἀγροῖκον Λάτιον. Ἀλλ' ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία συνειθίζει κατ' ὀλίγον εἰς τὸ μαγικὸν δηλητήριον, καὶ ἐπὶ τέλους εὑρίσκει αὐτὸ γλυκύ. Οἱονεὶ ἐν τῷ μεταιχμίῳ δύο κόσμων εὑρισκόμενος ὁ Κάτων χρησμῳδεῖ πρὸς τὸν υἱὸν τὴν ἐντολὴν νὰ ἐνθυμῆται, ὅτι ὅταν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατακλύσῃ τοὺς συμπολίτας του διὰ τῆς λογοτεχνίας του, ἡ Ῥώμη θἀπολεσθῇ. Καὶ ὅμως αὐτὸς ἐκεῖνος, καίπερ μὴ ἀποδεχόμενος τὴν τελείαν γνῶσιν τῶν προϊόντων τοῦ Ἕλληνος λόγου, κηρύσσει ἀγαθὴν τὴν ἐπισκόπησιν αὐτῆς καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν ἦτο ἀπόβλητον πᾶν ὅ τι εἶδεν ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ὅτι εὗρε πολλὰ τἀξιόλογα ἐν τῇ ἑστίᾳ τοῦ ξένου ἐκείνου πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ἤδη ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Φλαμινῖνος ἀπεδείκνυεν εἰλικρινῆ πρὸς τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν τέχνην τῆς Ἑλλάδος θαυμασμόν, καὶ ὅ τι ὁ Κάτων μόλις που ἠνείχετο κατέστη ἀπόλαυσις ἀληθὴς ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Σκιπιώνων. Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Περσέως περιέρχεται τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, θαυμάζων τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ προσφέρων τὸ θυμίαμα τῆς λατρείας του πρὸς τὸ μέγα τῆς Ἑλλάδος παρελθόν, καὶ ἐκ τῶν πλουσίων τῆς Μακεδονίας λαφύρων ἓν εἶνε μόνον τὸ θέλγον αὐτόν, ἡ ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη τοῦ ἡττημένου βασιλέως, κειμήλιον πολύτιμον διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν υἱῶν του.

Ἔκτοτε ἡ Ἑλλὰς γίνεται τὸ σχολεῖον τῆς Ῥώμης, καὶ αἱ Ἀθῆναι καθίστανται τὸ προσκύνημα παντὸς εὐγενοῦς Ῥωμαίου. Ἀνεξάντλητος μένει ὁ πλοῦτος καὶ ἡ γοητεία τῆς τέχνης καὶ ἀφ' οὗ παρέσχε τοὺς θησαυρούς της εἰς τὴν ἀναισθησίαν τοῦ Μομμίου καὶ τὴν ἀκόρεστον πλεονεξίαν τοῦ Βέρρου. Ἀλησμόνητον μένει τὸ μεγαλεῖον τοῦ παρελθόντος, ἀφ' οὗ καὶ εἰς τοῦ Σύλλα τὴν δυσπαθῆ ψυχὴν ἠδυνήθη νὰ ἐμπνεύσῃ ἔλεον πρὸς τὸ τεταπεινωμένον ἐνεστώς. Ἐξέλιπε μὲν ἡ πολιτικὴ δρᾶσις ἐν Ἑλλάδι καὶ μένει βωβὴ ἐν Ἀθήναις ἡ Πνύξ, ἀλλὰ λειτουργεῖ ἀκόμη τὸ θέατρον, καὶ εἶνε ἀνοικταὶ αἱ σχολαὶ τῶν φιλοσόφων, ἐν αἷς ἐδίδαξέ

ποτε ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Οἱ ἐπιφανέστατοι λοιπὸν τῶν οἴκων τῆς Ῥώμης καλοῦσιν εἰς τὸ Λάτιον χάριν τῶν τέκνων των Ἕλληνας διδασκάλους, καὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς οἱ ἄριστοι σπεύδουσιν εἰς τὴν Ῥόδον, εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ μάλιστα εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἀκροασθῶσι τῶν φιλοσόφων, ὅπως μελετήσωσι παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως τὴν γλῶσσαν ἐν ᾗ ἠκούσθη σθεναρὰ ἡ φωνὴ τοῦ Δημοσθένους, δι' ἧς ἐλάλησεν ἡ φιλοσοφία, δι' ἧς συνεκίνησεν ἐναλλὰξ καὶ ἐφαίδρυνεν ἡ θεατρικὴ μοῦσα.

Καὶ βλέπομεν τότε τοὺς κληρονόμους τῆς πνευματικῆς δόξης τῶν Ἑλλήνων συναντωμένους πρὸς τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα τῆς Ῥώμης, καὶ ἐκ τῆς ἐπιμιξίας ἐκείνης μεταδιδομένην εἰς τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὸν πρακτικὸν νοῦν τῶν Ῥωμαίων ῥητόρων καὶ ποιητῶν τὴν εὐκαμψίαν καὶ τὸ εὐφάνταστον τῆς ἑλληνικῆς ζητήσεως, τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ὑγρότητα τοῦ Ἕλληνος λόγου. Τότε παρακάθηνται ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς πόδας τοῦ Παναιτίου, ὅςτις τὴν στωικὴν φιλοσοφίαν, ἧς τὰ δόγματα ἐδίδασκε, προςεπάθει νὰ καταστήσῃ πειστικὴν καὶ σαφῆ. Τότε ἀκροᾶται τοῦ Ῥοδίου φιλοσόφου ὁ Σκιπίων ἐν Ῥώμῃ, πρὶν ἢ ἀργότερον μελετήσῃ κατὰ βάθος καὶ μιμηθῇ τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ ὁ Κικέρων. Τότε ἐνστερνιζόμενοι ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Κορνηλίας οἱ Γράκχοι τὰ διδάγματα τοῦ Κυμαίου Βλοσίου καὶ τοῦ Λεσβίου Διοφάνους ἄγονται εἰς τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην καὶ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος σφραγισθεῖσαν πολιτικὴν μεταρρύθμισιν, ἥτις ἦτο καρπὸς καὶ γέννημα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Τότε βλέπουσιν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸν Παῦλον Αἰμίλιον καὶ τὸν Σκιπίωνα καὶ τὸν Σκευόλαν προςερχομένους εἰς τὴν πόλιν τὸν Κράσσον καὶ τὸν ῥήτορα Μάρκον Ἀντώνιον, οἵτινες προςτρέχουσιν ὅπως διδαχθῶσι παρὰ τοῖς κληρονόμοις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος τὰ μυστήρια τῆς εὐγλωττίας. Καὶ ἐν ᾧ ὁ Κράσσος, ὅςτις ἐλάλει ἄριστα τὴν ἑλληνικήν, ἀνεγίνωσκε τὸν Γοργίαν τοῦ Πλάτωνος μετὰ τοῦ φιλοσόφου Χαρμάδα, τοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς νεωτέρας Ἀκαδημίας Καρνεάδου, ὁ Ἀντώνιος συνείθιζεν ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, ὥςτε ἀνεγίνωσκεν αὐτοὺς ἔπειτα εὐχαρίστως ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του, καὶ ἠναγκάζετο νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι αἱ δημηγορίαι του ἐλάμβανον ἰδιαιτέραν τινὰ χροιὰν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐπιφανῶν Ἑλλήνων λογογράφων.

Οὕτω κατὰ τοὺς κεκινημένους ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ὁ λόγος, ὅςτις ἦτο ἐν Ἑλλάδι ἁπλῆ πλέον ἀνάμνησις καὶ διδασκαλία, ἦτο ἐν

Ῥώμη ἡ δύναμις καὶ ἡ δρᾶσις, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥόδῳ ὀξύνουσιν οἱ ἀριστεῖς τῶν Ῥωμαίων τὰ ὅπλα τοῦ λόγου, ἅτινα ἔμελλον νὰ λάμψωσιν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ῥώμης. Ὅ τι δ' ἔπραξαν μέχρι τινὸς ἐν μέτρῳ οἱ πρότεροι ῥήτορες ἐπεδίωξε μετὰ συστήματος καὶ ἀπὸ βαθείας μελέτης ὁ μέγιστος τῶν Ῥωμαίων ῥήτωρ, ὁ Κικέρων, ὅστις ἀντιπροσωπεύει ἐν τῇ λατινικῇ φιλολογίᾳ τὸν τελειότατον σύνδεσμον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πνεύματος. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κικέρωνος ὁ ἑλληνισμὸς θριαμβεύει ἐν Ῥώμῃ. Οὐδεμία προκατάληψις, οὐδεμία ἀντίδρασις ἰσχύει νἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν μελετῶν, καὶ ἔχει τὸ θάρρος νὰ ὁμολογῇ ἀπ' αὐτῆς τῆς νεότητος ἀπροκαλύπτως καὶ δημοσίᾳ τὴν μεγάλην ὠφέλειαν, ἣν ἠρύετο ἐξ αὐτῶν. Ἐν δὲ ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας τῷ 79 π. Χ., ὅπως συμπληρώσῃ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ῥητορικὰς σπουδάς του. Ἀλλὰ δὲν ἔρχεται μόνος. Συνοδεύουσιν αὐτὸν ὁ ἀδελφός του Κόϊντος, ὁ ἐξάδελφός του Λεύκιος, ὁ φίλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Πίσων. Ὅμιλος λοιπὸν ὁλόκληρος ἐπιφανῶν Ῥωμαίων συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ φίλων ἔρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας χάριν μελέτης, κατακηλούμενος ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς ἑλληνίδος τέχνης καὶ γραμματείας. Κέντρον δὲ τῆς φιλομούσου ταύτης ὁμάδος γίνεται ὁ οἶκος τοῦ Ῥωμαίου Πομπωνίου, ὅστις εἶχε στήσει τὴν φωλεάν του παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Πομπώνιος, ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν τῷ 86 π. Χ. μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τῆς μεγάλης του κινητῆς περιουσίας, ἠδυνήθη ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν ὅλην μέχρι τοῦ 65 π. Χ., ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, νὰ συνδυάσῃ τὰς κερδαλέας του τραπεζιτικὰς ἐπιχειρήσεις οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ παρελθόντος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν μελέτην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων τῶν συγχρόνων Ἀθηναίων. Ἡ πόλις εὐγνωμονοῦσα δι' ἣν ἐπέδειξε πάντοτε εὔνοιαν πρὸς τοὺς πολίτας καὶ φιλανθρωπίαν ἠθέλησε νὰ ψηφίσῃ αὐτὸν Ἀθηναῖον πολίτην. Καὶ ἀπέκρουσε μὲν τὴν τιμὴν ταύτην ὁ Πομπώνιος, δεχθεὶς μόνον τὴν μύησιν αὐτοῦ εἰς τὰ ἐλευσίνια μυστήρια μετὰ καὶ τοῦ Κικέρωνος, ἀλλὰ τὸ ἐπώνυμον Ἀττικός, οὗ ἠξιώθη ὁ φιλόμουσος τραπεζίτης, ἔμεινεν ἐς ἀεὶ ἀναπόσπαστος ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του ἔνδειξις τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Ἐν τῷ οἴκῳ λοιπὸν τοῦ Ἀττικοῦ διέτριψεν ὁ Κικέρων κατὰ τὸν ἑξάμηνον χρόνον τῶν ἐν Ἀθήναις σπουδῶν του. Ἐν τοῖς κήποις τοῦ Ἐπικούρου ἔγεινεν ἀκροατὴς τοῦ Φαίδρου, ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἐκοινώνησε

τῆς διδασκαλίας τοῦ φίλου τοῦ Λουκούλλου, 'Αντιόχου τοῦ 'Ασκαλωνίτου, ὅςτις τοῦ μὲν Κικέρωνος τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἰσχυρῶς συνεκλόνει, τοὺς δὲ ἄλλους Ῥωμαίους τοὺς ἀκροωμένους αὐτοῦ ἔθελγε διὰ τῆς γλυκύτητος καὶ χάριτος τῆς εὐγλωττίας του ὡς ἄλλος τις Κύκνος, ὡς ἐπωνομάσθη. Ἡ δ' ἐπίδρασις τῶν ἀθηναϊκῶν σπουδῶν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου τῆς Ῥώμης ῥήτορος ἦτο τοιαύτη καὶ τοσαύτη, ὥςτε, εἰ καὶ μετέβη κατόπιν ἐξ 'Αθηνῶν εἰς τὰς ῥητορικὰς σχολὰς τῆς Ῥόδου καὶ τῆς 'Ασίας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν μελετῶν του, εὕρισκε μὲν εὐκαιρίαν ἐν ταῖς συγγραφαῖς του νὰ ἐγκωμιάζῃ τοὺς νέους ἐκείνους διδασκάλους, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὡμολόγει μετ' εἰλικρινείας, ὅτι τὴν ῥητορικήν του τέχνην δὲν ἐχρεώστει εἰς τὰ ἐργαστήρια ἐκεῖνα τῶν ῥητόρων, ἀλλὰ εἰς τοὺς κήπους τοῦ 'Ακαδήμου.

Οἱ μῆνες οὓς διῆλθεν ὁ Κικέρων ἐν 'Αθήναις μένουσιν ἀλησμόνητοι ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ. Εἶνε ἡμέραι ποιητικαὶ ἐνθουσιασμοῦ νεανικοῦ πρὸς τοὺς σοφοὺς διδασκάλους τοῦ παρόντος, πρὸς τὰς σεμνὰς τοῦ παρελθόντος ἀναμνήσεις. Ἡ διαμονὴ ἐκείνη ἐν 'Αθήναις κατέστησεν αὐτὸν ἁγνὸν φιλαθήναιον. Καυχώμενος δ' ἐπιστέλλει πρὸς τὸν Πομπώνιον· «*φιλέλληνες* καὶ εἴμεθα καὶ θεωρούμεθα.» 'Εν μέσῳ δὲ τοῦ στροβίλου τῆς πολιτικῆς δράσεως, εἰς ὃν παρεσύρθη, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς 'Ανατολῆς εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν λησμονεῖ τοὺς ἠρεμαίους περιπάτους μετὰ τοῦ 'Αττικοῦ καὶ τῶν ἄλλων φίλων εἰς τὸν Κολωνὸν καὶ τὴν 'Ακαδημίαν. 'Εξηγεῖ δὲ τότε τὰ ἴδια ἑαυτοῦ αἰσθήματα, ὅτε παρειςάγει ἐν τῇ Περὶ νόμων συγγραφῇ του τὸν Πομπώνιον λέγοντα· «δὲν ἐξεύρω πῶς, «ἀλλὰ συγκινούμεθα ἐκ τῆς θέας τῶν τοπείων, ἐν οἷς φαίνονται τὰ ἴχνη «ἐκείνων, οὓς ἀγαπῶμεν καὶ θαυμάζομεν. Καὶ δὴ εἰς ἐμὲ αἱ 'Αθῆναι, «αἱ προσφιλεῖς μου 'Αθῆναι ἀρέσκουσιν ὀλιγώτερον διὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ «αὐτῶν μνημεῖα καὶ τἀρχαῖα ἀριστοτεχνήματα ἢ διὰ τὴν ἀνάμνησιν «τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ παρελθόντος. Τὸν τόπον, ὃν ἕκαστος αὐτῶν «ᾤκει, τὸ μέρος ἐν ᾧ ἐκαθέζετο, τὴν θέσιν ἐν ᾗ ἠγάπα νὰ διαλέγηται, πάντα ταῦτα θεωρῶ μετ' ἐνδιαφέροντος, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν «τάφων των.»

'Αλλὰ τὸ αὐτὸ θέλγητρον, ὅπερ ἐξήσκουν αἱ 'Αθῆναι ἐπὶ τὸν Κράσσον καὶ τὸν Μάρκον 'Αντώνιον, τὸν Πομπώνιον καὶ τὸν Κικέρωνα, ἡ αὐτὴ γοητεία, ἥτις ἦγεν ἡττημένους ἐνώπιον τῶν ἡττημένων Ἑλλήνων τοὺς Ῥωμαίους νικητάς, δὲν παύουσι μετὰ τῆς ἐξ 'Αθηνῶν ἀναχωρήσεως τοῦ μεγάλου ῥήτορος καὶ τοῦ μεγάλου τραπεζίτου. Καὶ ἐν ᾧ ἐν Ῥώμῃ θαυ-

μάζεται ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης κοσμοῦσι τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων, καὶ ἐπιδαψιλεύονται παντοῖαι φιλοφροσύναι καὶ τιμαὶ εἰς τοὺς ἐξ Ἑλλάδος φιλοσόφους καὶ διδασκάλους, εἰς τὰς Ἀθήνας συρρέουσιν ὡς εἰς ῥωμαϊκὸν πανεπιστήμιον καὶ ὡς εἰς μουσεῖον παγκόσμιον στρατηγοὶ καὶ πολιτευόμενοι, ῥήτορες καὶ ποιηταί, ὅπως ἐπισκεφθῶσι τὴν γῆν τῆς παλαιᾶς εὐκλείας, ὅπως θαυμάσωσι τἀρχαῖα μνημεῖα, ὅπως μεταγάγωσι τὰ ἄνθη τῆς ῥητορείας καὶ ποιήσεως τῶν ἡττηθέντων εἰς τὴν πάτριον γῆν τῶν νικητῶν.

ιδ'

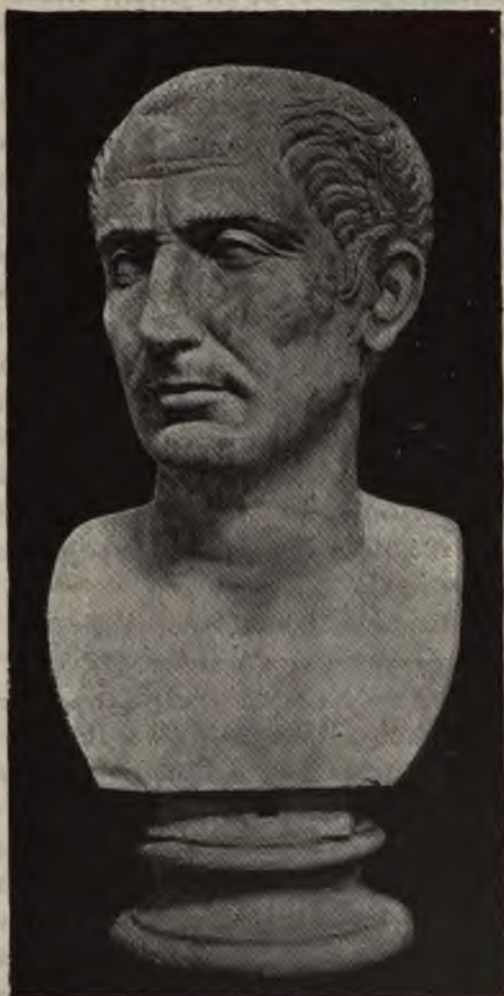
Πομπήιος καὶ Καῖσαρ.

Ἡ κολακεία καὶ αἱ τιμαὶ ἃς ἐπεδαψίλευον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ἰσχυροὺς Ῥωμαίους τοὺς διατρίβοντας ἐν Ἀθήναις ἢ διερχομένους ἐκ τῆς πόλεως αὐτῶν δεικνύουσι τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἔκπτωσιν τῆς πόλεως ταύτης καὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος. Οἱ μακροὶ πόλεμοι, ἡ ἀτυχὴς ἐπανάστασις ἡ ἐκραγεῖσα ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Μιθραδάτην, αἱ καταδρομαὶ τῶν πειρατῶν εἶχον προςθέσει εἰς τὴν ἠθικὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τοῦ φρονήματος τὴν ἐξάντλησιν τὴν ὑλικήν. Ἡ ἄλλοτε ὑπερήφανος πόλις τῶν Ἀθηναίων ἤρχισε νὰ προςφέρῃ τώρα τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου ἀντὶ μικρῶν δωρεῶν, οἱ ἱερεῖς τῶν Ἐλευσινίων ἀνέῳγον τὸ ἱερὸν ἄδυτον εἰς τὸ βέβηλον ὄμμα τῶν ἐπιφανῶν Ῥωμαίων οὓς ἤθελον νὰ θεραπεύσωσι, καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐκυλίετο δουλόφρων πρὸ τῶν ποδῶν τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας, ὅσοι ἐφοίτων εἰς τὴν πόλιν. Ἡ Ἑλλάς, μὴ ἔχουσα ἴδιον πολιτικὸν βίον, στερουμένη ἰδίας θελήσεως, ηὐχαριστεῖτο ἐπαιτοῦσα καὶ ἀποδεχομένη τὰ ψιχία τῆς ῥωμαϊκῆς τραπέζης, ἅτινα ἐρρίπτοντο πολὺ μᾶλλον εἰς τὰς σκιὰς τῶν θαυμαζομένων προγόνων ἢ εἰς τοὺς ἐξευτελιζομένους συγχρόνους.

Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς δὲν περιωρίσθη δυστυχῶς μέχρις ἐκείνης τῆς ἐξαντλήσεως καὶ μέχρις ἐκείνου τοῦ ἐξευτελισμοῦ. Τὸ δὲ θλιβερὸν εἶνε, ὅτι καθ' οὓς χρόνους τὴν Ῥώμην ἤρχισαν νὰ σπαράττωσι δεινοὶ μεταξὺ μεγάλων αὐτῆς τέκνων ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ Ἑλλάς, ἥτις οὐδὲν εἶχε συμφέρον νἀναμιχθῇ εἰς αὐτούς, μετέσχεν αὐτῶν, τασσομένη ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐπισύρουσα καθ' ἑαυτῆς τὰ δεινὰ ξένων ἀγώνων. Ἔτι δὲ μεγαλειτέρα ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀτυχία, ὅτι κατὰ

περίεργον τῆς τύχης εἰρωνείαν εὑρίσκοντο τασσόμενοι πάντοτε εἰς τὴν φατρίαν ἐκείνην, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ ὑποκύψῃ, εἰ καὶ δὲν ἔλειπον καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ἀντίμαχα στρατόπεδα.

Ἡ νέα σειρὰ τῶν μεγάλων περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἀρχῆς ἐμφυλίων ἀγώνων τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἔμελλον νἀπολήξωσι τῷ 29 π. Χ. εἰς τὸν δεσποτισμὸν τοῦ Αὐγούστου, ἄρχεται διὰ τοῦ πολέμου μεταξὺ τοῦ Πομπηίου καὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Ὁ Πομπήιος, κερδήσας ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν πεφοβημένην σύγκλητον, ἀπήτησεν ἀρχομένου τοῦ 49 π. Χ. παρὰ τοῦ Καίσαρος, εὑρισκομένου ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλλίᾳ τὴν κατάθεσιν τῆς ἀρχῆς, τὴν παράδοσιν τῆς διὰ μακρῶν ἀγώνων τοῦ Καίσαρος ὑποταχθείσης Γαλλίας εἰς ἄνδρας ὁρισθέντας, τὴν διάλυσιν τῆς μετ' αὐτοῦ στρατιᾶς. Ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυρῶν συναρχόντων ἦτο πλέον πλήρης, καὶ ὁ ἀπὸ ἱκανοῦ ἤδη χρόνου ἐπαπειλούμενος πόλεμος δὲν ἠδύνατο νἀποσοβηθῇ. Ὁ κύβος ἀνερρίφθη. Ὁ Καῖσαρ διέβη τὸν ποταμὸν Ῥουβίκωνα τὸν χωρίζοντα τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλλίαν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ εἰσήλασεν εἰς τὴν ἰταλικὴν γῆν. Ἐντὸς δὲ

ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

χρόνου βραχυτάτου ἡ βορεία Ἰταλία ὅλη ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὸν ἀκάματον πολιτευτὴν, ὅστις ἐπὶ τριακονταετίαν ὅλην εἶχεν ἐργασθῆ ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ εἶχε περιβληθῆ τἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, εἰς τὸν γενναῖον στρατηγὸν, ὅστις εἶχε τιμήσει τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα καὶ ἀναδείξει αὐτὰ νικηφόρα ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, κατὰ Γερμανῶν καὶ Ἑλβετῶν. Οἱ ἀντίθετοι κατεπλάγησαν ἐκ τῆς ἀνελπίστου ταύτης ἐπιτυχίας τοῦ Καίσαρος, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ πανικοῦ ὁ Πομπήιος ἐγκατέλιπε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὴν Ῥώμην πρὶν ἢ ἀκόμη ἐμφανισθῇ ὁ ἐχθρὸς πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς. Ὁ Πομπήιος, φεύγων πρὸ τοῦ νικητοῦ, διηυθύνθη βραδέως πρὸς νότον, καὶ ἔφθασεν εἰς Βρενδήσιον, ἐν ᾧ ἤδη ὁ Καῖσαρ, νικῶν πᾶσαν ἐν τῷ μεταξὺ ἀντίστασιν, προεχώρει ἐκ Ῥώμης κατ' αὐτοῦ πρὶν συμπληρωθῶσι δύο μῆνες ἀπὸ τῆς διαβάσεως τοῦ Ῥουβίκωνος. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Πομπήιος εἶχε στείλει ἐπὶ τοῦ στόλου του εἰς τὰς ἀπέναντι ἑλληνικὰς ἀκτὰς μέρος τοῦ στρατοῦ ὃν εἶχε πιστὸν περὶ ἑαυτὸν, καὶ ἀνέμενε τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ στόλου, ὅπως ἐπιβιβάσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς στρατιᾶς καὶ ἑαυτὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἣν προώριζεν ὡς θέατρον τῆς μελλούσης ἀντιστάσεώς του. Ὁ στόλος ἐπανῆλθε, πολιορκουμένου ἤδη τοῦ Βρενδησίου ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, καὶ ὁ Πομπήιος προέφθασε νὰ φύγῃ πλέων μετὰ τῶν λοιπῶν λεγεώνων εἰς τὴν Ἤπειρον.

Ὁ Πομπήιος, ἀναγκαζόμενος νὰ καταλίπῃ πρὸς ὥραν τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ τραπῇ ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν, δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ὁριστικῶς ἡττημένον ὑπὸ τοῦ Καίσαρος. Ὁ μὲν Καῖσαρ στερούμενος στόλου δὲν ἠδύνατο νὰ διώξῃ αὐτὸν ἀμέσως. Ὁ δὲ Πομπήιος εἶχε μεγάλας ἀκόμη δυνάμεις. Οὐ μόνον εἶχε διαβιβάσει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Ἤπειρον περὶ τὰς εἰκοσιπέντε χιλιάδας ἀνδρῶν, ἀλλ' εἶχεν ἐκτὸς τῆς στρατιᾶς ταύτης μεγάλα στηρίγματα ἐν τῇ Δύσει, μεγάλας συμπαθείας καὶ ἐλπίδας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἰσπανίᾳ, ἧς ἡ διοίκησις ἦτο εἰς αὐτὸν ἀνατεθειμένη, εἶχεν ἑπτὰ λεγεῶνας· ὀπαδοὶ δὲ αὐτοῦ κατεῖχον καὶ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Σαρδώ. Ἀλλὰ πολὺ μεγαλείτερον ἦτο τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Διὰ τῶν ἐπιτυχιῶν αὐτοῦ ἐν τῇ καταδιώξει τῆς πειρατείας καὶ ἔπειτα ἐν τῷ μιθραδατικῷ πολέμῳ εἶχε προσαρτήσει μεγάλας χώρας εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, εἶχε διατάξει ἐπαρχίας ὅλας, εἶχεν ἐγκαταστήσει καὶ καθαιρέσει ἡγεμόνας. Εἶχε λοιπὸν σπείρει ὁ Πομπήιος ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τὰ πολυκύμαντα ἐκεῖνα ἔτη ἐναλλὰξ τὸν τρόμον τοῦ ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος ἢ εὐεργεσίας προκαλούσας εὐγνωμο-

σύνην, καὶ αἱ εὐρεῖαι ἐκεῖναι χῶραι ἢ ἦσαν ἤδη πειθήνιοι εἰς τὸν ἀντίπαλον τοῦ Καίσαρος ἢ ἦτο εὔκολον νὰ προςχωρήσωσιν εἰς αὐτὸν πειθόμεναι ἢ ἐξαναγκαζόμεναι.

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἡ ἄμυνα τοὐλάχιστον δὲν ἦτο δυσχερὴς ἐν τῇ Ἀνατολῇ διὰ τὸν Πομπήιον, κατέχοντα μάλιστα στόλον. Τοῦ δὲ Καίσαρος τὸ συμφέρον ἀπῄτει ὁπωςδήποτε τὴν ἀπομόνωσιν τοῦ ἀντιπάλου ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τὴν μείωσιν τῶν δυνάμεών του διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἐν τῇ Δύσει στηριγμάτων του. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν Καίσαρα ἐν θαυμαστῇ ταχύτητι φροντίζοντα μὲν περὶ καταλήψεως τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδοῦς, μετὰ δὲ τὴν πρόχειρον διαρρύθμισιν τῶν ἐν Ῥώμῃ πραγμάτων νικῶντα ἐν Ἱσπανίᾳ τοὺς Πομπηιανούς, πολιορκοῦντα καὶ ὑποτάσσοντα τὴν κατ' αὐτοῦ ταχθεῖσαν Μασσαλίαν, τέλος δ' ἀνακηρυσσόμενον δικτάτορα ἐν Ῥώμῃ καὶ διαβαίνοντα μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἤπειρον.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Πομπήιος καθ' ὃν χρόνον ὁ Καῖσαρ ἠγωνίζετο ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ πρὸ τῆς Μασσαλίας εἶχε λάβει καιρὸν νὰ συντάξῃ τὰς δυνάμεις του. Κέντρον τῶν Πομπηιανῶν κατέστη ἡ Μακεδονία, καὶ ἕδρα τῆς ἐνεργείας τοῦ Πομπηίου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἐκ Ῥώμης φυγόντων συγκλητικῶν, ἀριθμουμένων περίπου εἰς διακοσίους, ἡ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἐστήθη καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ἔπειτα μετατεθὲν εἰς τὴν Βέρροιαν. Μεγάλη ἦτο ἡ πολυτέλεια τοῦ στρατοπέδου τούτου καὶ πολὺς ὁ πλοῦτος τῶν σκηνῶν, εἰς τὰς ὁποίας συνέρρευσαν κατ' ὀλίγον οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς φυγάδες οὐ μόνον ἐκ τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων χωρῶν, ἐν αἷς οἱ Πομπηιανοὶ εἶχον ἤδη ἡττηθῇ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' εἰ καὶ μεγάλη ἦτο ἡ συρροὴ τῶν μεταναστῶν, δὲν ἦσαν πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὸ στρατόπεδον τοῦ Πομπηίου ἄνδρες ἄξιοι νὰ πολεμήσωσι γενναίως καὶ νἀντιπαραταχθῶσι τελεσφόρως πρὸς τοὺς παλαιμάχους στρατιώτας τῶν λεγεώνων τοῦ Καίσαρος. Ἀπετελέσθη δὲ τοῦ Πομπηίου ἡ στρατιὰ ἐκτὸς τῶν ἐξ Ἰταλίας διαβιβασθέντων στρατευμάτων ἐξ Ἰταλῶν αἰχμαλώτων, ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἑλλάδι Ῥωμαίων, ἐξ ὁπλιτῶν Ῥωμαίων κληθέντων ἐκ Συρίας καὶ Κιλικίας, Κρήτης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ τῶν ὑπολοίπων τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ στρατιᾶς καὶ ἄλλων ἐθελοντῶν καὶ ἐξ Ἠπειρωτῶν, Αἰτωλῶν, Θρᾳκῶν καὶ Ἑλλήνων σφενδονητῶν καὶ τοξοτῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν πεζικῶν δυνάμεων, δι' ὧν συνεπληροῦντο ἕνδεκα λεγεῶνες, εἶχεν ὁ Πομπήιος ἑπτακιςχιλίους ἱππεῖς καὶ μέγαν στόλον ἐκ πεντακοσίων πλοίων, ὧν μόνον τὸ ἓν πέμπτον ἦσαν

ρωμαϊκά, τὰ δὲ λοιπὰ εἶχον παράσχει αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐκ δὲ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἰδίως ἡ Ῥόδος, ἡ Κέρκυρα καὶ αἱ Ἀθῆναι.

Τῶν δυνάμεων τούτων πολὺ μικροτέρα ἦτο ἡ ἄλλως ἐμπειροπόλεμος στρατιά, ἣν μετὰ πολλῆς δυσχερείας καὶ μετὰ πολλῶν κινδύνων διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν φορτηγίδων των κατώρθωσαν νὰ διαβιβάσωσιν εἰς τὴν Ἤπειρον ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ συμπολεμιστὴς αὐτοῦ Μάρκος Ἀντώνιος. Τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τῆς εἰς τὴν Ἤπειρον ἀποβάσεως τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξαν εὐνοϊκὰ δι' αὐτόν. Αἱ πόλεις Ὠρικὸς καὶ Ἀπολλωνία ἔδωκαν τὸ παράδειγμα τῆς εἰς αὐτὸν μεταστάσεως τῶν Ἠπειρωτῶν. Ἀλλ' ὅτε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς τῶν Πομπηιανῶν κατώρθωσε νὰ συγκεντρωθῇ περὶ τὸ Δυρράχιον, γενομένης μάχης ἡττήθη ὁ Καῖσαρ, πλησιάζοντος τοῦ θέρους τοῦ 48 π. Χ. Ἡ ἧττα αὕτη ἠνάγκασε τὸν Καίσαρα νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου ἤδη ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ μετ' ἀποσπασμάτων τῆς στρατιᾶς ὑπεκίνουν τοὺς Θεσσαλοὺς εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ παρεσκεύαζον τὴν παρακώλυσιν τῆς συνενώσεως τοῦ Πομπηίου μετὰ νέων δυνάμεων, ἃς ἔφερεν εἰς αὐτὸν ἐκ Συρίας ὁ Μέτελλος Σκιπίων.

Ματαίως διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ἔφθασεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ προαποσταλέντος Δομιτίου ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τοὺς Γόμφους, καὶ εἰςήλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἧς αἱ πόλεις παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν ἑκουσίως πλὴν τῆς Λαρίσης, ἐν ᾗ ἐπετεύχθη ἡ συνένωσις τοῦ Πομπηίου μετὰ τοῦ Μετέλλου. Μετ' ὀλίγον, τὸν Ἰούνιον τοῦ 48 π. Χ., αἱ δύο ἀντίπαλοι δυνάμεις συνηνοῦντο κατὰ τὰ νότια τῆς Θεσσαλίας ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Φαρσάλου. Ὁ Πομπήιος εἶχε περὶ ἑαυτὸν τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ὅλας χιλιάδας πεζῶν καὶ ἑπτακιςχιλίους ἱππεῖς, ἐν ᾧ τοῦ Καίσαρος ἡ στρατιὰ μόλις ἀνήρχετο εἰς εἰκοσιδύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Τῶν Πομπηιανῶν δεκαπεντακιςχίλιοι μὲν ἐφονεύθησαν ἢ ἐτραυματίσθησαν, περὶ τοὺς εἰκοσακιςχιλίους δὲ παρεδόθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ θεσσαλικὰ ὄρη. Οἱ ἡγέται τῶν Πομπηιανῶν πλὴν ἑνός, φονευθέντος ἐν τῇ φυγῇ, διεσπάρησαν, ὥστε οὐδὲ σκέψις ἠδύνατο νὰ γείνῃ πλέον περὶ ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου. Αὐτὸς δὲ ὁ Πομπήιος, βλέπων τὴν ἧτταν τῆς στρατιᾶς καὶ μόνον περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας φροντίζων, ἔσπευσε νὰ φύγῃ διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ, ὅπου ἐπεβιβάσθη ἐπὶ φορτηγίδος ἐκεῖ ὁρμούσης, ἵνα πλεύσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν.

Ἡ ἐν Φαρσάλῳ νίκη ἀνέῳξεν εἰς τὸν Καίσαρα τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς εἰς τὴν Ἤπειρον ἀποβιβάσεως εἰργάζοντο ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ ἀπεσταλμένοι του, καὶ ὅλην δὲ τὴν Ἀνατολήν. Ἤδη πρὸ τῆς ἐν Φαρσάλῳ μάχης ὁ καισαριανὸς Καληνὸς εἶχε παραλάβει τοὺς Δελφούς, τὰς Θήβας, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ κατεῖχε τὸν Πειραιᾶ. Ἀγγελθείσης δὲ τῆς νίκης τοῦ Καίσαρος, παρεδόθησαν αἱ πολιορκούμεναι Ἀθῆναι. Ἐν ᾧ δὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πάλιν ἔσωζεν ἡ δόξα τῶν προγόνων κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Καίσαρος, σκληρὰν τύχην εἶχον τὰ Μέγαρα, ἅτινα μόνα ἀντέστησαν ἀκόμη ἐπί τινα χρόνον εἰς τοὺς Καισαριανούς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκυριεύθησαν ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τοῦ Καληνοῦ. Ὁ δὲ φόνος καὶ ὁ ἐξανδραποδισμὸς τῶν Μεγάρων παρέλυσε πᾶσαν ἀντίστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἥτις παρεδόθη εἰς τοὺς περὶ τὸν Καληνόν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου οἱ Καισαριανοὶ παρελάμβανον τὸ Δυρράχιον καὶ ἔπειτα τὴν Κέρκυραν. Τέλος δὲ τὸ ἔργον τοῦ νικητοῦ τῆς Φαρσάλου συνεπληροῦτο διὰ τῆς εἰς αὐτὸν προσχωρήσεως τῶν πόλεων, τῶν βασιλέων, τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅσοι πρότερον ἐφρόνουν τὰ τοῦ Πομπηίου.

Ὁ Καῖσαρ προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἡ χώρα οὐχ ἧττον οὐ μικρὰς εἶχεν ὑποστῇ ζημίας κατὰ τὴν διετίαν τοῦ πολέμου. Ὁ ἔτη τινὰ μετὰ τὴν νίκην τοῦ Καίσαρος ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς τοποτηρητὴς αὐτοῦ Σέρβιος Σουλπίκιος ἔγραφεν εἰς τὸν Κικέρωνα, ὅτι ὁ πλέων διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ ἔβλεπε κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐπὶ τῆς Αἰγίνης, κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεγαρίδος καὶ τῆς Κορινθίας μόνον πόλεις κατεστραμμένας καὶ ἀγροὺς ἐξηρημωμένους. Ὁ δὲ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Ἀθήναις σπουδάζων Ῥωμαῖος ποιητὴς Ὁράτιος ἀπεκάλει αὐτὰς τὰς Ἀθήνας *κενάς*. Ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἦτο ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο ἀμέσως μετὰ τὴν παῦσιν αὐτοῦ ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε νὰ ἐπουλώσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰς πληγὰς τῆς Ἑλλάδος, οἰκίζων καὶ πάλιν τὴν Κόρινθον (44 π. Χ.), ἣν πρὸ ἑνὸς αἰῶνος συμπεπληρωμένου εἶχε καταστρέψει ὁ Μόμμιος, καὶ σκεφθεὶς νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν νέαν ζωὴν διὰ τῆς διατρήσεως τοῦ ἰσθμοῦ, ἥτις ἔμεινεν ἀνεκτέλεστος. Ὡς κάτοικοι δὲ τῆς νέας Κορίνθου ὡρίσθησαν ἀπελεύθεροι καὶ ἄλλοι ἄνδρες ἐκ τοῦ θητικοῦ ὄχλου, ἀφ' ὧν ὁ Καῖσαρ ἤθελε νἀπαλλάξῃ τὴν Ῥώμην. Ἡ ποιότης λοιπὸν τῶν νέων τῆς Κορίνθου κατοίκων παρεῖχεν ἀφορμὴν δικαίων παραπόνων, καὶ ἡ ἑλληνικὴ μοῦσα τῶν ἐπιγραμματοποιῶν ἐθρήνησε τὴν ἐλεεινὴν τύχην τῆς πόλεως τῶν Βακχιαδῶν, παραδοθείσης εἰς τοιούτους παλιμπράτους, καὶ

ηὐχήθη νὰ ἔμενεν ἡ Κόρινθος μᾶλλον καταποντισμένη ὡς ἡ ἀχαϊκὴ Αἴγειρα καὶ ἐρημοτέρα τῆς λιβυκῆς ψάμμου.

ιε'

Ὁ Καῖσαρ καὶ τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ Καῖσαρ καὶ μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ νίκην καὶ μετὰ τὴν εἰς αὐτὸν προσχώρησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἐθεώρει τὸ ἔργον αὐτοῦ συντελεσθέν. Ὁ Πομπήιος καὶ μακρὰν εὑρισκόμενος φυγὰς δὲν ἦτο ἀκίνδυνος. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ὁ νικητὴς νὰ καταδιώξῃ τὸν ἡττηθέντα εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου εἶχε καταφύγει, διαπλεύσας φυγὰς τὸ Αἰγαῖον χωρὶς νὰ εὕρῃ φίλους καὶ προστασίαν.

ΑΓΑΛΜΑ ΤΗΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ

Ἀλλ' ὅτε ὁ Καῖσαρ ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντίπαλος ἦτο ἤδη νεκρός, φονευθεὶς τὴν 28 Σεπτεμβρίου τοῦ 48 π. Χ. ἐν Πηλουσίῳ κατὰ τὸ πρόσταγμα τῶν κηδεμόνων τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ ΙΒ'.

Πτολεμαῖος ΙΑ' ὁ Αὐλητής, θνήσκων τῷ 51 π. Χ., ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὴν δεκαεξαέτιν θυγατέρα Κλεοπάτραν καὶ τὸν δεκαέτη υἱὸν

Πτολεμαῖον τὸν Διόνυσον. Ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ ἔμελλον κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ πατρὸς νὰ συμβασιλεύωσιν ὡς σύζυγοι. Ἀλλὰ διάφοροι ἦσαν αἱ βουλαὶ Ποθεινοῦ τοῦ κορυφαίου τῶν συμβούλων τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως. Οὗτος ἔπεισε τὸν Πτολεμαῖον νὰ διώξῃ ἐκ τοῦ βασιλείου τὴν Κλεοπάτραν, ἥτις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Συρίαν. Ἀλλὰ παρεσκεύαζεν ὅμως τὴν κάθοδον αὐτῆς, ὁ δὲ Πομπήιος καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ Καῖσαρ ἔφθασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀκριβῶς καθ' ἃς ἡμέρας ὁ Πτολεμαῖος μετὰ τοῦ Ποθεινοῦ, ἄγοντες ἅπασαν τὴν αἰγυπτιακὴν στρατιάν, ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι παρὰ τὸ Πηλούσιον, ὅπως ὑπερασπίσωσιν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῆς Κλεοπάτρας τἀνατολικὰ σύνορα τοῦ βασιλείου. Ὁ Καῖσαρ, εὑρὼν νεκρὸν τὸν ἀντίπαλον, ἠδύνατο ἤδη νὰ ἀπέλθῃ, ὅπως ἐπιδοθῇ εἰς τὸ μέγα ἀναμορφωτικὸν ἔργον, ὅπερ ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν μετὰ τὰς νίκας. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου προετίμησε νὰ διακανονίσῃ πρῶτον τὰ τῆς Αἰγύπτου, εὑρισκομένης εἰς τοιαύτην ἀνωμαλίαν. Καὶ αἱ μὲν δυνάμεις ἃς ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ δὲν ἦσαν μεγάλαι, ἐπειδὴ ἐν συνόλῳ εἶχε τρισχιλίους διακοσίους πεζοὺς καὶ ὀκτακοσίους ἱππεῖς. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν ἀνεπάρκειαν ταύτην τῆς στρατιωτικῆς παρασκευῆς τοῦ Καίσαρος τὸ ὑπὸ τῆς δυστυχίας [illegible] αἰγυπτιακὸν βασίλειον οὐδόλως ἠδύνατο ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀντιτάξῃ ἀντίστασιν, καὶ διὰ τοῦτο [illegible] εἰς τὸν Καίσαρα νὰ [illegible] ὡς [illegible] τῆς [illegible] Ῥώμης εἰς τὸν διαλλακτὴν τοὺς διχονοοῦντας ἀδελφούς, νὰ ἀπαιτήσῃ δὲ εἰς ἀπότισιν χρέους τοῦ Αὐλητοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τὴν πληρωμὴν δέκα ἑκατομμυρίων ἀρχαίων δραχμῶν.

Ἡ [illegible] τοῦ Καίσαρος ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ πλήθους, ἐρεθιζομένου καὶ ὑπὸ τοῦ Ποθεινοῦ, ὅστις [illegible] τὸν ἐν Πηλουσίῳ [illegible] βασιλικὸν στρατὸν νὰ [illegible] εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Καῖσαρ εὑρίσκετο λοιπὸν ἐν χώρᾳ ἐχθρικῇ, κινδυνεύων ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἐγχωρίων. Καὶ τῆς μὲν Κλεοπάτρας αἱ [illegible] πρὸς τὸν [illegible] τῆς βασιλείας, [illegible] ὑπὸ τῶν [illegible] αὐτῆς, τὸν δὲ Πτολεμαῖον εἶχε [illegible] ὁ Καῖσαρ καὶ [illegible] μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τοῖς βασιλείοις, ἅτινα κατέλαβε μετὰ καὶ τοῦ θεάτρου τῆς πόλεως, μεταβάλλων τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς ὠχυρωμένον στρατόπεδον [illegible] ἐν μέσῳ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν ἐχθρῶν. [illegible] ἐπιστάμενοι τῶν [illegible] τοῦ Ποθεινοῦ, [illegible] κατὰ [illegible] τοῦ Καίσαρος, ἅμα [illegible] ἐκ τοῦ Πηλουσίου [illegible] τῆς [illegible]

έμειναν άνευ άρχηγίας, ήν ανέλαβεν ή νεωτέρα της Κλεοπάτρας αδελφή Άρσινόη, εξασκούσα ταύτην διά του δραστηρίου ευνούχου Γανυμήδους.

Ο άγων μεταξύ του έγκεκλεισμένου Καίσαρος και των την πόλιν κατεχόντων Άλεξανδρινών υπήρξε μακρός, διαρκέσας επί πέντε όλους μήνας. Καθημεριναί σχεδόν επήρχοντο συγκρούσεις εν ταις όδοις της Αλεξανδρείας, του μεν Καίσαρος άγωνιζομένου να εύρη διέξοδον προς την Μαρεώτιν λίμνην, όπου ήδύνατο να εύρη ύδωρ και χόρτον διά τους ιππείς, των δε πολιορκητών προςπαθούντων να είςβιβάσωσι θαλάσσιον ύδωρ αντί ποτίμου είς τους άγωγούς, εξ ών ύδρεύοντο οι Καισαριανοί. Άλλα του μεν ύδατος δεν έστερήθη ο Καΐσαρ, κατορθώσας να όρύξη φρέατα, τροφάς δ' ελάμβανε διά θαλάσσης, επιτυχών ευθύς εν αρχή του αγώνος διά της πυρπολήσεως του εν τω λιμένι αιγυπτιακού στόλου να γείνη κύριος της θαλάσσης.

Είς νέον δε στάδιον είςήλθεν ο άγων, ότε ο Γανυμήδης κατώρθωσε νάπαρτίση εκ των κατά τα στόματα του Νείλου ευρισκομένων αίγυπτιακών πλοίων νέον στόλον, δι' ού οι Αιγύπτιοι άπεπειράθησαν να κωλύσωσι την διά θαλάσσης συγκοινωνίαν του Καίσαρος προς την νησίδα Φάρον. Η κατοχή δε ταύτης της νήσου και ο τειχισμός του είς αυτήν άγοντος χώματος υπό των Καισαριανών έγειναν αιτία λυσσώδους πάλης, καθ' ήν μεγάλαι υπήρξαν αι απώλειαι των Ρωμαίων. Άλλ' ούχ ήττον ο Καΐσαρ ήδυνήθη και πάλιν να καταλάβη την νήσον.

Είς τοιαύτην αμφίρροπον θέσιν ευρίσκοντο τα πράγματα, ότε ο Καΐσαρ επείσθη να ελευθερώση τον Πτολεμαΐον, βεβαιούντα, ότι έμελλε να κινήση πάντα λίθον όπως κατευνασθή ή επανάστασις, τούθ' όπερ υπέσχοντο και αυτοί οι Άλεξανδρινοί. Άλλ' ο Πτολεμαΐος, μόλις ελευθερωθείς, αντί να τηρήση την δοθείσαν υπόσχεσιν, ανέλαβε την αρχηγίαν της αποστασίας. Εν τούτοις δ' έφθανε τον Μάρτιον του 47 π. Χ. είς τον Καίσαρα, λαβόντα και εν τω μεταξύ επικουρίαν, νέα μεγάλη στρατιά εκ Συρίας, ής ήγείτο ο Μιθραδάτης, γενναίος Περγαμηνός εκ βασιλικού γένους. Ο επικουρικός στρατός του Μιθραδάτου, ελθών διά ξηράς, κατέλαβε το Πηλούσιον, και προεχώρει προς την Άλεξάνδρειαν, υπερνικήσας τας καθ' όδόν υπό του βασιλέως της Αιγύπτου παρεμβληθείσας δυσχερείας. Άλλα παρά το Δέλτα, όπου είχε πορευθή αυτός ο Πτολεμαΐος προς παρεμπόδισιν της προχωρήσεως του Μιθραδάτου, ή αιγυπτιακή στρατιά εύρεν αντιμέτωπον αυτόν τον Καίσαρα, σπεύσαντα επ' ίσης άμα τη άγγελία της αφίξεως του Μιθραδάτου και ενωθέντα

μετ' αὐτοῦ. Οἱ Καισαριανοὶ προσέβαλον τοὺς περὶ τὸν βασιλέα, καίπερ κατέχοντας θέσιν εὐνοϊκωτέραν, καὶ ἐνίκησαν αὐτοὺς ἐπιφανῶς. Τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον ἐκυριεύθη, τῶν δ' Αἰγυπτίων τινὲς μὲν ἐφονεύθησαν, τινὲς δ'ἐπνίγησαν, ἀγωνιζόμενοι νὰ πλεύσωσιν ἐπὶ λέμβων πρὸς τὸν κατὰ τὸν Νεῖλον αἰγυπτιακὸν στόλον. Ἐκ τῶν καταδυθέντων εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ μόλις δεκατετραέτης βασιλεύς.

Μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην πανηγυρικῶς εἰςῆλθεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἀφ' οὗ δ'ἐγκατέστησε τακτικὴν ῥωμαϊκὴν φρουράν, καὶ ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπικυριαρχίαν εἰς τὴν Κλεοπάτραν καὶ τὸν νεώτερον αὐτῆς ἀδελφὸν Πτολεμαῖον, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, καὶ μετὰ τὴν ταχεῖαν ἐκνίκησιν τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Φαρνάκου, ἔσπευσε κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 47 π. Χ. εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἀνεμένετο ὡς μονάρχης.

ις'

Βροῦτος καὶ Κάσσιος, Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανός.

Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ ἐπιβῇ τοῦ θριαμβευτικοῦ ἅρματος, ὅπως πανηγυρίσῃ τὰς νίκας τῆς Γαλατίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσίας. Νέα ἐν Ἀφρικῇ σύνταξις τῶν Πομπηιανῶν, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰούβα, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὀλίγους μόνον μῆνας μετὰ τὴν ἄφιξιν εἰς Ῥώμην. Ἡ δ' ἐν Θάψῳ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 46 π. Χ. νίκη τοῦ Καίσαρος ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καθυπόταξιν μέρους τῆς Νουμιδίας εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὁ νικητής, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ῥώμην, ἐπανηγύρισε τὸν θρίαμβόν του, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ μεγάλη δύναμις τοῦ Καίσαρος, ἐπιρρωσθεῖσα καὶ διὰ τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 45 π. Χ. ἥττης τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου. Ὁ Καῖσαρ ἦτο ἔκτοτε ἀληθὴς μονάρχης τῆς Ῥώμης, καὶ μόνον τὸ διάδημα ἔλειπεν ἀπὸ τῆς δαφνοστεφοῦς κεφαλῆς του, ὅτε ἡ περὶ τὸν Βροῦτον καὶ Κάσσιον δημοκρατικὴ ἀντίδρασις ἀπέληξε τὴν 15 Μαρτίου τοῦ 44 π. Χ. εἰς τὸν φόνον τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου.

Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἐνέβαλε τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν εἰς νέας περιπλοκάς, καὶ προεκάλεσε νέους περὶ τῆς ἀρχῆς ἀγῶνας. Ὁ πανοῦργος Μάρκος Ἀντώνιος ἐζήτησε νἀποξενώσῃ τὸν Βροῦτον τῆς Μακεδο-

νίας, τὸν δὲ Κάσσιον τῆς Συρίας, ἐπαρχιῶν, ἃς ἤδη ὁ Καῖσαρ βραχὺν χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχεν ἐπιδικάσει εἰς αὐτοὺς, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ὥρισεν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἡ ῥῆξις. Ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, ὑπείκοντες εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ κρατοῦσαν ἔξαψιν καὶ εἰς τὰς δολοπλοκίας τοῦ Ἀντωνίου, ὑπεχώρησαν ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ μετέβησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, βυσσοδομοῦντες τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἐπαρχιῶν, εἰς ἃς ἐπωφθαλμίων.

ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ὁ Βροῦτος μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ νεαροὶ Ῥωμαῖοι οἱ τότε σπουδάζοντες ἐν Ἀθήναις ἐτάχθησαν περὶ αὐτόν. Ἐν αὐτοῖς ἦσαν ὁ υἱὸς τοῦ Κικέρωνος, ὅςτις εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ παρελθὸν ἔτος, καὶ ὁ εὐφυὴς υἱὸς ἀπελευθέρου, ὅςτις ἔμελλε νἀποβῇ εἷς τῶν πρώτων ποιητῶν τῆς Ῥώμης καὶ ὁ πεφιλημένος τοῦ Αὐγούστου, ὁ Ὁράτιος. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν νεαρῶν τούτων βλαστῶν τῆς Ῥώμης, παρ' οἷς εὔκολον ἦτο νὰ κινήσῃ ὁ φιλοσοφῶν Βροῦτος τὸν ὑπὲρ τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας ἐνθουσιασμὸν, πρόθυμοι καὶ πάλιν ἐτάχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ ἐς ἀεὶ νεωτερίζοντες Ἀθηναῖοι, καὶ ἡ ἄλλη δ' Ἑλλὰς σχεδὸν σύμπασα μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' ἕδρα τοῦ Βρούτου ἔγειναν αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, ὅπου ἱδρύοντο μὲν ἀνδριάντες αὐτοῦ καὶ τοῦ Κασσίου παρὰ τοὺς τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, ἐφιλοσόφει δὲ ὁ οὕτω τιμώμενος μετὰ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Θεομνήστου καὶ τοῦ περιπατητικοῦ Κρατίππου, παρασκευάζων ἅμα τὴν κατάληψιν τῆς Μακεδονίας.

Ἡ πρόοδος τοῦ Βρούτου ὑπῆρξε ταχεῖα. Ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ ἀλλεπάλληλοι ἐπήρχοντο αἱ εἰς αὐτὸν προςχωρήσεις, ὥςτε ἐντὸς χρόνου βραχέος ἦτο κύριος ὅλης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, περιλαμβανομένης τῆς Μακεδονίας καὶ μέρους τῆς Ἰλλυρίας. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Μάρκος Ἀντώνιος εἶχε κατορθώσει νἀναθέσῃ ἡ σύγκλητος τὴν Μακεδονίαν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γάϊον Ἀντώνιον, ὅςτις, ἀποβιβασθεὶς ἀρχομένου τοῦ 43 π. Χ. εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, περιεζώσθη ὑπὸ τοῦ Βρούτου, περικλεισθεὶς εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἀνάλογοι πρὸς τὰς τοῦ Βρούτου ἦσαν αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Κασσίου ἐν Συρίᾳ, ὅπου κατετρόπωσε τὸν Δολαβέλλαν, εἰς ὃν κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀντωνίου εἶχε παραχωρηθῇ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἡ Συρία.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ὁ μὲν Κάσσιος κατελάμβανε τὴν Συρίαν, ὁ δὲ Βροῦτος τὸ νοτιοδυτικὸν ἥμισυ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τὰ πράγματα μετεβάλλοντο ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ἀντώνιος, ὅςτις εἶχε κατορθώσει νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὴν παραχώρησιν τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, εἶχε τραπῆ πρὸς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἵν' ἀποσπάσῃ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἀπὸ τοῦ κατέχοντος αὐτὴν Δεκίμου Βρούτου. Ἐν ᾧ δὲ ἐπολιόρκει τὸν Δέκιμον ἐν Μουτίνῃ, τῇ σημερινῇ Μοδένῃ, ἡ σύγκλητος, ἑνωθεῖσα μετὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου περιφρονηθέντος καὶ κεχολωμένου κληρονόμου τοῦ Καίσαρος, τοῦ Ὀκταβιανοῦ, καὶ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἣν ἐξηρέθιζεν ἐναντίον τοῦ Ἀντωνίου ὁ Κικέρων, ἀπήτησε παρὰ τοῦ πολιορκητοῦ τῆς Μουτίνης τὴν ὑποχώρησιν, παρακούσαντα δ' ἐκήρυξεν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Καὶ τότε μὲν ἐνικήθη κατὰ κράτος πρὸ τῆς Μουτίνης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ἀλλὰ, λαβὼν ἐκεῖθεν ἐπικουρίας, ἐπανῆλθεν, ἐφόνευσε τὸν Δέκιμον, καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ τέως ἐχθροῦ Ὀκταβιανοῦ, ὅςτις εἶχε περιέλθει ἐν τῷ μεταξὺ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν σύγκλητον, ἵδρυσε μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Λεπίδου, τελευτῶντος τοῦ 43 π. Χ., τὴν λεγομένην δευτέραν τριανδρίαν.

Οἱ τρεῖς ἄνδρες, ἀναλαβόντες ἐπὶ τῷ προσχήματι τῆς νέας διαρρυθμίσεως τῶν τῆς πολιτείας ἔκτακτον ἀρχὴν ἐπὶ πέντε ἔτη, κατήρξαντο τοῦ ἔργου αὐτῶν διὰ προγραφῶν, ὧν θῦμα ἔπεσεν ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ὁ Κικέρων. Ἀφ' οὗ δὲ διὰ τῶν προγραφῶν τούτων ἱκανὸν συνέλεξε χρῆμα ἡ τριανδρία, ἀπεφασίσθη ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, εἰ καὶ ἡ σύγκλητος εἶχεν ἐπικυρώσει κατὰ Μάϊον τοῦ 43 π. Χ. εἰς αὐ-

τοὺς τὴν κατοχὴν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Συρίας, ἀναγνωρίζουσα τὸ τετελεσμένον γεγονός.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἐθριάμβευον κατὰ τὴν Ἀνατολήν. Ὁ ἀντίπαλος τοῦ Βρούτου Γάϊος Ἀντώνιος, ὅν εἴδομεν παραδοθέντα ἐν Ἀπολλωνίᾳ, εἶχεν ἤδη φονευθῆ μετὰ ματαίας ἀποπείρας πρὸς ἐξανάστασιν τῆς στρατιᾶς ἐναντίον τοῦ νικητοῦ. Ὁ δὲ πολέμιος τοῦ Κασσίου Δολαβέλλας, ἐγκλεισθεὶς εἰς τὴν Λαοδίκειαν, μετὰ τὴν ἐξ ἀσιτίας παράδοσιν τῆς πόλεως εἰς τὸν Κάσσιον, εἶχε διατάξει ἕνα τῶν περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν νἀποκόψῃ τὴν κεφαλήν του.

Μετὰ τὰς τοιαύτας ἐπιτυχίας ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἦσαν κύριοι τῆς Ἀνατολῆς ἁπάσης ἀπὸ τοῦ Ἀδρία μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Ὁ στρατὸς ἀμφοτέρων, καίπερ ἠλαττωμένος διὰ τῆς ἀποσπάσεως διαφόρων αὐτοῦ τμημάτων, περιελάμβανεν εἴκοσι καὶ ἕνα λεγεῶνας καὶ εἰκοσάκις-χιλίους ἱππεῖς. Ἡ δὲ συνένωσις τῶν δύο στρατιῶν καὶ ἡ συνεννόησις τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν καθίστατο εἴπερ ποτὲ ἀναγκαία ἐπικειμένου τοῦ πρὸς τὴν τριανδρίαν πολέμου. Πράγματι δὲ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, οἵτινες ἤδη κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 43 π. Χ. εἶχον συνέλθει ἐν Σμύρνῃ, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βρούτου καθυπόταξιν τῆς Λυκίας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσίου ἐκπολιόρκησιν καὶ δῄωσιν τῆς ἀνθισταμένης Ῥόδου, συνηντήθησαν, ἀρχομένου τοῦ 42 π. Χ., ἐν Σάρδεσι, καὶ ἀπεφάσισαν τὴν διάβασιν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου ἔμελλε νὰ κριθῇ διὰ τῶν ὅπλων ὁ πρὸς τὴν τριανδρίαν ἀγών.

Ὅτε δὲ οἱ δύο σύμμαχοι, διαπεράσαντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διὰ τῆς θρᾳκικῆς παραλίας προχωρήσαντες, ἔφθασαν πλησίον τῶν Φιλίππων, εὗρον τὴν μόνην ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Μακεδονίαν ἄγουσαν λεωφόρον κατειλημμένην ὑπὸ ἐχθρικῆς στρατιᾶς. Ἡ διεξαγωγὴ τοῦ ἐναντίον τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου ψηφισθέντος πολέμου εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Μάρκον Ἀντώνιον καὶ τὸν Ὀκταβιανόν. Οὗτοι δὲ καθυστερήσαντες εἶχον προαποστείλει εἰς τὴν Μακεδονίαν ὀκτὼ λεγεῶνας, καὶ αὕτη ἦτο ἡ στρατιὰ ἡ παρακωλύουσα τὴν πορείαν τῶν δύο ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Θρᾳκὸς ἡγεμόνος Ῥασκουπόριδος, κατώρθωσαν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς παρουσιασθείσης δυσχερείας, διὰ βορειοτέρας ὀρεινῆς ὁδοῦ μετὰ μακρὰν καὶ κοπιώδη πορείαν φθάσαντες εἰς τοὺς Φιλίππους.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθανεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ Ἀντώνιος, καὶ ὀλίγον κατόπιν ὁ Αὔγουστος. Μέγα δὲ ἦτρ τὸ πλῆθος τῶν ἑκατέρωθεν

παρὰ τοὺς Φιλίππους παρατεταγμένων δυνάμεων, αἵτινες δὲν ἤργησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς σύγκρουσιν. Οἱ δύο στρατοὶ ἦσαν περίπου ἰσόπαλοι, ἑκατέρου ἀνερχομένου εἰς ἑκατὸν χιλιάδας ἀνδρῶν, καὶ μόνον τὸ ἱππικὸν τοῦ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ ἦτο κατὰ ἑπτὰ χιλιάδας ὀλιγαριθμότερον τοῦ τῶν πολεμίων. Κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν ἡ πτέρυξ ἧς ἡγεῖτο ὁ Βροῦτος ἐνίκησε τὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ὅςτις δὲν μετέσχεν αὐτὸς τῆς μάχης ἀσθενῶν, καὶ ἐφόνευσε πρὸς τοῖς ἄλλοις διςχιλίους Λακεδαιμονίους συμπολεμοῦντας μετ' αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πτέρυγος ὁ Ἀντώνιος ὑπερίσχυσε τοῦ Κασσίου καὶ εἰςήλασεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἱππεῖς τοῦ Βρούτου ἔσπευσαν πρὸς τὸν Κάσσιον, ὅπως ἀγγείλωσιν εἰς αὐτὸν τὴν κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας νίκην, ὁ Κάσσιος, ἐκ-

ΑΨΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΙΠΠΟΙΣ ΜΑΧΩΝ

λαβὼν αὐτοὺς ὡς ἐχθροὺς, κατελήφθη ὑπὸ λύπης καὶ ἀπελπισίας, καὶ προςέταξε τὸν ἀπελεύθερον αὐτοῦ Πίνδαρον νὰ φονεύσῃ αὐτόν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 42 π. Χ. συνεκροτεῖτο μετ' ὀλίγον ἐν Φιλίπποις δευτέρα μάχη μεταξὺ τοῦ Βρούτου καὶ τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ, ἥτις ἐνίκησε λαμπρῶς. Αὐτὸς ὁ Βροῦτος ἐτράπη φεύγων πρὸς τὰ βόρεια ὄρη. Ἀλλ' εὑρὼν κατειλημμένας ὑπ' ἐχθρῶν τὰς διόδους καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ πείσῃ τοὺς περὶ αὐτὸν στρατιώτας νὰ ἐκβιάσωσι τὴν διάβασιν, ηὐτοκτόνησε, πεσὼν ἐπὶ τὸ ξίφος του. Πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν φίλων του εἶχον ἤδη φονευθῇ ἐν τῇ ἀτυχεῖ μάχῃ, ἄλλοι ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμά του καὶ ἄλλοι ζωγρηθέντες ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐφονεύθησαν. Οἱ φονεῖς τοῦ Καίσαρος εὗρον μακρὰν τῆς πατρίδος

τέλος μοιραῖον, ἡ δημοκρατία ἔδυε, καὶ ἐθριάμβευον οἱ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ ἀντιπρόσωποι τῆς μοναρχικῆς ἰδέας.

Ἐκ παλαιμάχων ὁπλιτῶν τοῦ νικηφόρου στρατοῦ ἵδρυσεν ἔπειτα ὁ Ὀκταβιανὸς ἐν Φιλίπποις ἀποικίαν φέρουσαν τὸ ὄνομα τῆς Ἰουλίας γενεᾶς εἰς ἣν ἀνῆκε καὶ προςεπωνυμουμένην ἐκ τῆς νίκης ἥτις πλησίον τῆς πόλεως εἶχε δοξάσει τὰ ὅπλα αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀντωνίου. Ὑπὸ τῶν νέων δὲ τούτων οἰκιστῶν τῶν Φιλίππων ἠγείρετο μετά τινα χρόνον εἰς ἀπόστασιν μόλις που ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπέριττος τὴν τέχνην θριαμβικὴ ἁψὶς πρὸς ἀνάμνησιν τῶν νικῶν αἵτινες εἶχον ὑψώσει τοὺς πολεμίους τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας.

ιζ'

Ὁ Ἀντώνιος καὶ οἱ Ἕλληνες.

Μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις διπλῆν νίκην, γενομένης μεταξὺ τῶν νικητῶν νέας τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν διανομῆς, ἐξ ἧς ἀπεκλείσθη ὁ Λέπιδος, ὅςτις ἐθεωρήθη εὑρισκόμενος εἰς ὑπόπτους συνεννοήσεις πρὸς Σέξτον τὸν υἱὸν τοῦ Πομπηίου, ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἔμεινεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔσπευδεν ὅπου ἐπιτακτικὴ ἐκάλει αὐτὸν ἡ ὑποχρέωσις τῆς ἐκτελέσεως τῶν δοθεισῶν εἰς τοὺς παλαιμάχους στρατιώτας ὑποσχέσεων περὶ δωρεᾶς γῆς καὶ μεγάλων μισθῶν, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἀνελάμβανε τὸ ἔργον τῆς καθυποτάξεως τῶν ἀκόμη ἀνθισταμένων ἐν τῇ Ἀνατολῇ χωρῶν, ὅσαι εἶχον ταχθῇ μετὰ τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου, ἔμελλε δὲ νὰ μεριμνήσῃ καὶ περὶ ἀργυρολογίας χάριν τῶν στρατιωτῶν τῆς τριανδρίας.

Ὁ Ἀντώνιος ἐπεσκέφθη πρώτας τὰς Ἀθήνας, ἐν αἷς εἶχε διατρίψει καὶ τῷ 58 π. Χ. ὡς σπουδαστής. Ἐπέδειξε δὲ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀγάπην καὶ φιλοφροσύνην θαυμαστοῦ. Αἱ ἀκροάσεις τῶν σοφῶν, αἱ θέαι τῶν ἀγώνων, ἡ μύησις εἰς τὰ μυστήρια ἀπετέλουν τὴν καθημερινήν του ἀσχολίαν καὶ ἀπόλαυσιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ηὐχαριστοῦντο βλέποντες τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐπιδείξεις τῶν σοφῶν των καὶ τὰς ἑορτὰς τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, καὶ ἠγάπων αὐτὸν διὰ τὴν περὶ τὰς δίκας ἐπιείκειαν. Ὁ δ' Ἀντώνιος ἔχαιρε καὶ ἐτέρπετο ἀκούων ἑαυτὸν λεγόμενον φιλέλληνα, καὶ ἀκόμη μεγαλειτέρα ἦτο ἡ χαρά του, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἀνταπέδιδον τὰς πολλάς του πρὸς τὴν πόλιν δωρεὰς προςαγορεύοντες

αὐτὸν φιλαθήναιον. Ἐκ τῶν δωρεῶν δὲ τούτων τοῦ Ἀντωνίου ἀξιομνημόνευτοι εἶνε αἱ ἐδαφικαὶ αὐξήσεις, ἃς παρέσχεν εἰς τὴν πόλιν, παραχωρήσας εἰς αὐτὴν τὰς νήσους Αἴγιναν καὶ Κέων καὶ τὴν Σκίαθον μετὰ τῶν πλησίον αὐτῆς νησίδων Ἴκου καὶ Πεπαρήθου. Ἀφ' οὗ δ' ἐπεσκέφθη καὶ τὰ μετὰ τὴν μάχην τῶν Φαρσάλων καταστραφέντα Μέγαρα κατὰ παράκλησιν τῶν κατοίκων, καὶ ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Μεγαρεῖς μικράς τινας δωρεάς, ἐγκατέστησεν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος τὸν Λεύκιον Κηνσωρῖνον, καὶ διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν.

Μεγάλαι ὑπῆρξαν αἱ τιμαί, ὧν ἔτυχεν ὁ Ἀντώνιος, ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Ἔφεσον. Ἡ ὑποδοχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε πανηγυρική. Καὶ ἡγεῖτο μὲν θίασος γυναικῶν διεσκευασμένων εἰς Βάκχας καὶ ἄνδρες καὶ παῖδες μεταμεμορφωμένοι εἰς Σατύρους καὶ Πᾶνας, ἦτο δὲ ἡ πόλις σύμπασα πλήρης κισσοῦ καὶ θύρσων καὶ ἐγχόρδων ὀργάνων καὶ συρίγγων καὶ αὐλῶν, καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐχαιρετίζετο ὡς Διόνυσος χαριδότης καὶ μειλίχιος. Καὶ ἀληθῶς τοιοῦτος ἀνεφάνη πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ Κασσίου πιεσθέντας Ῥοδίους, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ προςχωρήσωσιν εἰς αὐτόν, καὶ ἐχάρισεν εἰς αὐτοὺς τὴν Ἄνδρον, τὴν Τῆνον, τὴν Νάξον καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Μύνδον. Ἀλλὰ πλὴν τῆς εἰς τὴν Ἔφεσον καὶ τὴν Ῥόδον δειχθείσης εὐνοίας ἡ Ἀσία δὲν εἶχεν ἀφορμὰς νὰποκαλέσῃ αὐτὸν χαριδότην καὶ μειλίχιον, ὡς εἶχε προςαγορευθῆ ὑπὸ τῶν Ἐφεσίων. Ὁ Ἀντώνιος ἀπήτησε παρὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας φόρον δεκαετίας ὅλης ἐντὸς ἑνὸς μόνου ἔτους, οἱ δὲ οὕτω σκληρῶς φορολογούμενοι ἐθεώρησαν εὐτυχίαν των, ὅτε ἔπεισαν αὐτὸν νὰ συγκαταβῇ εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου ἐννεαετοῦς ἐντὸς διετίας. Ὁ ἐκ Μυλάσων τῆς Καρίας ῥήτωρ Ὑβρέας ὑπελόγιζεν ἔν τινι πρὸς τὸν Ἀντώνιον προςφωνήσει του, ὅτι οὗτος εἶχε λάβει ἐκ τῆς Ἀσίας κατ' εὐθεῖαν ἢ διὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ εὐνοουμένων του ἐντὸς ἑνὸς μόνον ἔτους διακοσίας χιλιάδας ταλάντων, ἤτοι περίπου ἐννέα καὶ ἥμισυ δισεκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Ἡ ἑλληνικὴ Ἀσία παρ' ὅλας τὰς προγενεστέρας δῃώσεις καὶ ἀργυρολογίας οὐδέποτε εἶχεν ἐξαντληθῆ περισσότερον.

Κατὰ τὴν περιοδείαν δ' αὐτοῦ ταύτην διὰ τῆς Ἀσίας ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Ἀντώνιον νὰ γνωρίσῃ τὸ πρῶτον καὶ τὴν γυναῖκα ἐκείνην, ἥτις ἔμελλεν ἔκτοτε νὰ δεσπόσῃ τοῦ νοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς καρδίας μέχρι τῆς τελευτῆς του. Ἡ πολυθέλγητρος αὕτη γυνὴ εἶνε αὐτὴ ἐκείνη, ἥτις καὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα εἶχε δυνηθῆ νὰ σαγηνεύσῃ, ἡ θυγάτηρ Πτολεμαίου τοῦ Αὐλητοῦ Κλεοπάτρα. Ἡ βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου ἐκλήθη

ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, ὅπως δικαιολογήσῃ τὸν ὄκνον αὐτῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐκδικητῶν τοῦ φόνου τοῦ μεγάλου Ῥωμαίου ἐραστοῦ της, τοῦ Καίσαρος. Καὶ αἱ μὲν δικαιολογίαι, ἃς ἠδύνατο νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν ἰσχυρὸν τοῦ Καίσαρος φίλον δὲν ἦσαν ἄξιαι λόγου, ἀλλὰ μεγάλη ἦτο ἡ πεποίθησις ἐπὶ τὰ ἴδια αὐτῆς φίλτρα καὶ μαγγανεύματα, καὶ διὰ τοῦτο θαρροῦσα ἐξέπλευσεν ἡ Κλεοπάτρα ἐξ Αἰγύπτου εἰς συνάντησιν τοῦ Ἀντωνίου τὸ θέρος τοῦ 41 π. Χ. Ὅτε δ' ἐπλησίαζε πρὸς τὴν Ταρσὸν, ἀνέπλευσε τὸν ποταμὸν Κύδνον, εἰς οὗ τὴν ὄχθην ἦτο ἐκτισμένη ἡ πόλις, ἐπὶ πορθμείου ἔχοντος τὴν μὲν πρύμναν χρυσῆν, τὰ δὲ ἱστία ἁλουργῆ. Ἐν ᾧ δὲ τὸ πλοιάριον προεχώρει, κινούμενον διὰ κωπῶν ἀργυρῶν πρὸς αὐλὸν συνηρμοσμένον μετὰ συρίγγων καὶ κιθαρῶν, τὰς μὲν ὄχθας ἐπλήρουν ὀσμαὶ θαυμασταὶ, ἀναπεμπόμεναι ἀπὸ τῶν καιομένων θυμιαμάτων, τῶν δὲ θεατῶν τὴν προσοχὴν εἵλκυεν ἡ ἐπὶ τοῦ πορθμείου βασιλὶς, κατακειμένη ὑπὸ σκιάδα χρυσόπαστον καὶ κεκοσμημένη γραφικῶς ὡς Ἀφροδίτη, ἣν ἐδρόσιζον διὰ ῥιπιδίων ἐξ ἑκατέρου μέρους παῖδες εἰκασμένοι πρὸς Ἔρωτας. Τὴν δὲ ὅλην συνοδείαν τῆς βασιλείου Ἀφροδίτης συνεπλήρουν αἱ ὡραιόταται τῶν θεραπαινίδων αὐτῆς, ἔχουσαι στολὰς Νηρηίδων καὶ Χαρίτων.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ εἰς τὴν Ταρσὸν πανηγυρικὸς εἴσπλους τῆς Κλεοπάτρας, ἥτις μετ' ὀλίγον κατέπλησσε μὲν τὸν Ἀντώνιον διὰ τῶν πολυτελῶν αὐτῆς δείπνων, ἐμάγευε δὲ αὐτὸν διὰ τοῦ κάλλους καὶ ἐσαγήνευε διὰ τῆς χάριτος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς εὐστροφίας τοῦ λόγου καὶ τῆς πολυγλώσσου εὐκολίας μεθ' ἧς διελέγετο ἐξ ἴσου εὐχερῶς πρὸς Αἰθίοπας καὶ Ἑβραίους, Ἄραβας καὶ Σύρους, Μήδους καὶ Πάρθους.

Ὁ μειλίχιος Διόνυσος τῶν Ἐφεσίων ἦτο μετ' ὀλίγον δοῦλος τῶν θελγήτρων τῆς Αἰγυπτίας Ἀναδυομένης. Ἀφίνων δὲ τὴν προστασίαν τῶν ἐν Ῥώμῃ συμφερόντων του εἰς τὸν ἀδελφὸν Λεύκιον καὶ τὴν φιλόδοξον καὶ ἐμπαθῆ σύζυγον Φουλβίαν καὶ ἐγκαταλείπων τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἠκολούθησε τὴν Κλεοπάτραν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐλησμόνησεν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἔρωτος τάς τε συζυγικὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὴν πολιτικήν του ἐντολήν.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ Φουλβία, βλέπουσα, ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐξεγείρῃ τὸν ἐπιλήσμονα αὐτῆς σύζυγον ἀπὸ τῆς ἐρωτικῆς αὐτοῦ νάρκης, ἀπεφάσισε μετὰ τοῦ Λευκίου Ἀντωνίου τὸν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἀγῶνα, δι' οὗ καὶ μόνου ἤλπιζε νὰ ἑλκύσῃ πλησίον ἑαυτῆς τὸν Μάρκον Ἀντώνιον. Ἀλλὰ ματαίως ἤρχοντο εἰς τὴν Αἴγυπτον τὰ μηνύ-

ματα περὶ τῆς ἐν Πραινέστῳ συνεννοήσεως καὶ τῶν παρασκευῶν τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς συζύγου καὶ περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Λευκίου ἐν Περουσίᾳ. Ἐν ᾧ δ' αἱ εἰδήσεις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀποτυχιῶν τῆς ἐγκαταλελειμμένης του φατρίας δὲν ἐφαίνοντο συγκινοῦσαι αὐτὸν, ὅλως διάφορον ἐπίδρασιν ἔσχεν ἡ ἀγγελία τῆς τολμηρᾶς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰςβολῆς τῶν Πάρθων, οἵτινες προεχώρησαν μέχρι τῆς Καρίας καὶ τῆς Ἰωνίας.

Τότε δὲν ἦτο πλέον καιρὸς ἀργοπορίας. Δὲν ἔπρεπε νἀπολέσῃ ἐξ ἐρωτικῆς ῥᾳθυμίας τὴν χώραν, ἥτις ἔμελλε νὰ εἶνε κυριώτατον στήριγμά του ἐν προσεχεῖ ἀγῶνι πρὸς τὸν Ὀκταβιανόν. Ἀποβιβασθεὶς δ' εἰς τὴν Τύρον τῆς Φοινίκης, εὗρεν ἐπιστολὰς τῆς Φουλβίας, ἀγγελλούσης εἰς αὐτὸν τὸ ἄδοξον τέλος τοῦ περὶ τὴν Περουσίαν πολέμου, τὴν ἐκ λιμοῦ παράδοσιν τοῦ Λευκίου, τὸν σκορπισμὸν τῶν φίλων του. Αἱ θλιβεραὶ αὗται εἰδήσεις ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι ὤφειλε νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀναθεὶς λοιπὸν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τῶν Πάρθων πολέμου εἰς τὸν δεξιὸν αὐτοῦ καὶ πιστὸν φίλον Βεντίδιον, ἔσπευσεν εἰς Κύπρον καὶ Ῥόδον, παραλαβὼν δ' ἐκ τῶν νήσων ἐκείνων διακόσια πλοῖα, ἔπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου συνηντήθη μετὰ τῆς πικροχόλου συζύγου. Εἰς τὰς μεμψιμοιρίας περὶ τῶν ἐνόχων αὐτοῦ ἐρώτων μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἠδυνήθη νἀντιτάξῃ πικρὰ παράπονα διὰ τὸν ἄφρονα καὶ πρόωρον περὶ τὴν Περουσίαν πόλεμον. Ἀλλ' οἱ καιροὶ ἔσπευδον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀντώνιος, ἐγκαταλείπων τὴν Φουλβίαν ἀσθενῆ ἐν Σικυῶνι, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Ἀντώνιος δὲν ἐπελαμβάνετο τοῦ ἀγῶνος ἄνευ βοηθῶν, ἀλλὰ προεχώρει εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐπίθεσιν ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Πομπηιανῶν. Καὶ ἐν ᾧ αὐτὸς ἤρχετο τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 40 π. Χ. διὰ τῆς πολιορκίας τοῦ Βρενδησίου, ὁ Σέξτος Πομπήιος ἐπετίθετο κατὰ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, προςέβαλλε τοὺς Θουρίους, ἐπολιόρκει τὸ Ῥήγιον, ἐκυρίευε τὴν Σαρδώ. Ἀλλ' αἱ στρατιαὶ ἑκατέρωθεν δὲν ἐφαίνοντο πρόθυμοι εἰς τὸν πόλεμον, ἐπεδίωκον δὲ παντὶ σθένει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συνεννόησιν τῶν ἀντιδιαμαχομένων ἀρχηγῶν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης διαθέσεως τῶν στρατευμάτων ὑπῆρξε κατὰ μὲν τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 40 π. Χ. ἡ ἐν Βρενδησίῳ συνομολογηθεῖσα μεταξὺ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ τοῦ Ἀντωνίου συνθήκη, δι' ἧς οὗτος ἐγίνετο κύριος ἁπάσης τῆς Ἀνατολῆς, μετά τινας δὲ μῆνας, τὸ θέρος τοῦ 39 π. Χ., ἡ μεταξὺ τῆς τριανδρίας καὶ τοῦ Σέξτου Πομ-

πηίου εἰρήνη, ἧς ὅρος ἦτο σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ εἰς τὸν Σέξτον παραχώρησις τῆς Ἀχαΐας.

Ἀλλ' ὁ Ἀντώνιος δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ παραχωρήσῃ τόσον εὐκόλως τὴν Ἀχαΐαν, καὶ ἐπροφασίζετο, ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐχρεώστουν εἰς αὐτὸν μεγάλα ποσά, ἅτινα καὶ ἠγωνίζετο νὰ εἰςπράξῃ, ζητῶν ὁπωςδήποτε νὰ ἐξαντλήσῃ τὴν χώραν καὶ καταστήσῃ αὐτὴν ἐν πάσῃ περιπτώσει ἄχρηστον εἰς τὸν Σέξτον. Ἐν τούτοις δὲ διέτριβεν ἐν Ἀθήναις μετὰ τῆς δευτέρας του νομίμου συζύγου Ὀκταβίας, τῆς νεαρᾶς ἀδελφῆς τοῦ Ὀκταβιανοῦ, μεθ' ἧς συνεζεύχθη μετὰ τὴν ἐν Βρενδησίῳ εἰρήνην οἱονεὶ πρὸς ἐπικύρωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν μετὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ νέων του φιλικῶν σχέσεων.

Ὁ χειμὼν τοῦ 39 π. Χ., ὃν διήγαγεν ὁ Ἀντώνιος μετὰ τῆς Ὀκταβίας ἐν Ἀθήναις, διῆλθεν ἐν μέσῳ νέων ἐνδείξεων τῆς πρὸς αὐτὸν κολακείας τῶν Ἀθηναίων καὶ νέων ἑορτῶν τοῦ Ἀντωνίου, πανηγυρίζοντος τὰς ἐναντίον τῶν Πάρθων νίκας τοῦ Βεντιδίου. Πλούσιαι ἑστιάσεις τῶν πολιτῶν, ζωηροὶ ἀγῶνες, καθ' οὓς ὁ Ἀντώνιος παρουσιάζετο ὡς γυμνασίαρχος, βακχικαὶ ἑορταί, ἃς παρεῖχεν ὁ νέος Διόνυσος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτῆς ὕπερθεν τοῦ διονυσιακοῦ θεάτρου, κατέθελγον τοὺς Ἀθηναίους. Ἀφ' οὗ δὲ ἡ πόλις ἐξήντλησε πᾶσαν ἄλλην πρὸς τὸν Ἀντώνιον κολακείαν, ἐθεώρησε καλὸν νὰ μνηστεύσῃ αὐτὸν μετὰ τῆς Πολιάδος. Ὁ πονηρὸς Ῥωμαῖος δὲν ἀπέκρουσε τὴν τιμητικὴν μνηστείαν, ἀλλ' ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀνάλογον γαμήλιον δωρεὰν χιλίων ταλάντων. Ἀλλ' εἶνε ἀμφίβολον, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν ἢ ἠθέλησαν νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὴν παρθένον θεάν των τὴν ζητηθεῖσαν μεγάλην προῖκα. Τέλος δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ χωρισθῇ ὁ Ἀντώνιος ἀπὸ τῶν προσφιλῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀνεχώρησε τὸ ἔαρ τοῦ 38 π. Χ., ἄγων εἰς τὴν Ἀσίαν κατὰ τῶν Πάρθων, ἀφ' οὗ ἔλαβε στέφανον ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἐλαίας τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀγγεῖον πλῆρες ὕδατος ἀπὸ τῆς Κλεψύδρας.

Καὶ ὁ μὲν πόλεμος τοῦ Ἀντωνίου ἐναντίον τῶν Πάρθων ὑπῆρξεν ἀτυχής, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐλησμόνησε ταχέως τὴν ἧττάν του, δεσμευθεὶς καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν θελγήτρων τῆς Κλεοπάτρας. Ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως, ὅστις ἐφαίνετο κατευνασθεὶς ἐπί τινα ἔτη καὶ ὑποχωρήσας εἰς βελτίονας λογισμούς, ἀνέλαμψε καὶ πάλιν, ὅτε ὁ ἤδη μεσόκοπος ἐρωτύλος ᾐσθάνθη ἑαυτὸν πλησίον τοῦ ἀντικειμένου τῆς λατρείας του. Εἰς μάτην ἡ ἀγαθὴ Ὀκταβία, θερμῶς ἀγαπῶσα τὸν ἄνδρα καὶ ἀγωνιζομένη νὰ καταστείλῃ

τὰς ὁσημέραι δεινουμένας σχέσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας, ὅπου εἶχε μεταβῆ ἐξ Ἰταλίας, ἔστειλε χρήματα, ὑπεσχέθη ἐπικουρίας. Ἡ δαιμονία βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου ἐκράτει τὸν σύζυγον τῆς Ὀκταβίας οἱονεὶ δέσμιον διὰ χρυσῶν ἁλύσεων, δουλεύοντα εἰς τὸν ἔρωτα καὶ εἰς τὴν γοητείαν ἐκείνης. Ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἤκουσε, προβαίνων ἀπὸ ἐκπλήξεως εἰς ἔκπληξιν, ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὰ κατὰ τὴν πρώτην του διατριβὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐκ τῆς Κλεοπάτρας γεννηθέντα δίδυμα τέκνα του, ὅτι προσηγόρευεν αὐτὰ Ἀλέξανδρον καὶ Κλεοπάτραν καὶ ἐπωνόμαζεν Ἥλιον καὶ Σελήνην, ὅτι οὐχ ἧττον αὐτῶν ἠγάπα τὸν ἕτερον υἱόν του Πτολεμαῖον καὶ τὸν ἐκ τοῦ Καίσαρος υἱὸν τῆς Κλεοπάτρας Καισαρίωνα, ὅτι εἰς τὴν πολυθέλγητρον αὐτῶν μητέρα τὸ μὲν πρῶτον ἐδώρει πόλεις καὶ χώρας, ἔπειτα δὲ διένεμεν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ τέκνα της τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἔτι δὲ περισσότερον ἠρεθίζοντο ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτε ὁ Ἀντώνιος ἐτόλμησε νὰ ἐπιστείλῃ καὶ εἰς τὴν Ῥώμην, ζητῶν τὴν ἐπικύρωσιν τῶν γενομένων.

Ἀδιαφορῶν περὶ τῆς ἐγκαταλελειμμένης πιστῆς συζύγου, ἀφ' ἧς καὶ κατὰ τύπους ἤδη ἐχωρίσθη, περὶ τῆς ὀξυνομένης πρὸς αὐτὸν ἔχθρας τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ τοῦ ἐπαπειλουμένου πολέμου, περὶ τῆς ὁσημέραι αὐξανομένης ὀργῆς τῶν Ῥωμαίων, παρέστη ὁ Ἀντώνιος καὶ πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τῆς Κλεοπάτρας, ὡς εἰ ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἀληθῆ δέσποιναν τῆς καρδίας του εἰς τοὺς τόπους καὶ τοὺς λαούς, πρὸ τῶν ὁποίων εἶχεν ἐμφανισθῆ ἄλλοτε μετὰ τῆς Φουλβίας καὶ τῆς Ὀκταβίας. Ἡ Κλεοπάτρα ἠθέλησε τότε νὰ ἀξιωθῇ τῶν αὐτῶν τιμῶν, αἵτινες εἶχον ἀποδοθῆ εἰς τὴν Ὀκταβίαν. Καὶ ἐφάνησαν μὲν τὴν φορὰν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι ἀπρόθυμοι νὰ παράσχωσιν ὁμοίας τιμὰς εἰς τὴν βασιλικὴν παλλακίδα τοῦ Ἀντωνίου. Ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸν δῆμον δῶρα τῆς βασιλίσσης καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἀντωνίου διέλυσαν τὴν ἀνίσχυρον ἀντίστασιν. Πρεσβεία δὲ τῶν Ἀθηναίων, ἧς μετέσχεν αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος ὡς πολίτης Ἀθηναῖος, ἐκόμισεν εἰς τὸν οἶκον τῆς Κλεοπάτρας τὸ ψήφισμα τῆς πόλεως. Οἱ βωμοὶ ἀνέπεμψαν καὶ πάλιν θυμιά-

ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΥ

ματα, τὰ θέατρα ἀντήχησαν ἐκ τῶν χορῶν, καὶ ἡ πόλις ἐξεχύθη εἰς παιδιὰς καὶ ἑορτάς.

Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν φαιδρῶν τούτων πανηγύρεων δυςάρεστα ἐκ θεῶν σημεῖα ἐφαίνοντο προαγγέλλοντα τὸ ἀπαίσιον τέλος τοῦ ἐπικειμένου πολέμου. Ἄνεμοι σφοδροὶ ἀνέτρεψαν ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως γιγαντομαχίας τὸ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, κατενεχθὲν εἰς τὸ θέατρον. Τὸ πλῆθος διεῖδεν ἐν τῇ πτώσει τοῦ ἀγάλματος τὴν μέλλουσαν πτῶσιν τοῦ νέου Διονύσου. Ἡ δὲ αὐτὴ θύελλα ἀνέτρεψε καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κολοσσοὺς τοῦ Εὐμένους καὶ τοῦ Ἀττάλου, ἐφ' ὧν ἡ πόλις εἶχε χαράξει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀντωνίου, μόνους αὐτοὺς ἐκ πολλῶν. Ἡ καταστροφὴ ἐφαίνετο πλησιάζουσα.

ιη'
Ἡ ἧττα τοῦ Ἀντωνίου.

Ἐν ᾧ ὁ Ἀντώνιος διὰ τῶν ἀτυχῶν του πολέμων πρὸς τοὺς Πάρθους καὶ τοὺς Μήδους ἐξήντλει τὰς δυνάμεις του καὶ ἀπέβαλλε πᾶσαν γοητείαν, ἐν ᾧ διὰ τῶν πρὸς τὴν ἄνασσαν τῆς Αἰγύπτου σκανδαλωδῶν του ἐρώτων ἀπεμακρύνετο ὁσημέραι πλειότερον τῆς Ῥώμης, ἐν ᾧ διὰ τῆς πρὸς τὴν Κλεοπάτραν καὶ τὰ τέκνα της δωρεᾶς ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἐκίνει τὸν χόλον τῶν Ῥωμαίων, ὁ συνάρχων αὐτοῦ Ὀκταβιανὸς διὰ τῆς συνετῆς ἅμα δὲ καὶ σθεναρᾶς αὐτοῦ πολιτείας ἐνίκα μὲν τὸν Σέξτον Πομπήιον ἐν τῷ σικελικῷ πολέμῳ (38-36 π. Χ), ἐστέρει δὲ πάσης πολιτικῆς ἀρχῆς τὸν τρίτον ἐν τῇ τριανδρίᾳ ἑταῖρον Λέπιδον, καί, γινόμενος μονοκράτωρ ἐν τῇ Δύσει, εἵλκυεν ἐφ' ἑαυτὸν τὴν ἀγάπην καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἀποκαθιστάνων μὲν τὴν τάξιν ἐν Ἰταλίᾳ, ἐξασφαλίζων δὲ τὰ βορειοανατολικὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δι' εὐτυχῶν πολέμων ἐν Ἰλλυρίᾳ καὶ Δαλματίᾳ. Καὶ μέχρι μέν τινος ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπεδείκνυεν εὐμένειαν πρὸς τὸν ἀπόντα ἀντίπαλον, καὶ συνήργει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν φιλικῶν του παρακλήσεων, δι' ὧν ὁ Ἀντώνιος, καλλύνων πρὸ τῆς συγκλήτου τὰς παρθικάς του ἥττας, ἐζήτει νὰ τύχῃ τιμῶν ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον αἱ σχέσεις τῶν δύο συναρχόντων ἐψυχράνθησαν, καὶ ἤρχισαν ἀμοιβαῖαι ἀντεγκλήσεις, αἵτινες ἔμελλον νὰ καταλήξωσιν εἰς προφανῆ ῥῆξιν, ὅτε ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἀπήντη-

σεν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦτο ἐξ Ἀθηνῶν, ζητῶν τὸν χωρισμόν του ἀπὸ τῆς Ὀκταβίας καὶ διατάσσων τὴν ἔξωσιν τῆς ἐναρέτου συζύγου ἀπὸ τοῦ ἐν Ῥώμῃ οἴκου του.

Μεγαλοπρεπεῖς καὶ ταχεῖαι ὑπῆρξαν αἱ παρασκευαὶ τοῦ Ἀντωνίου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτοῦ σχέδιον ἦτο νὰ διαβῇ εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ προκαταλάβῃ ἐκεῖ τὸν Ὀκταβιανόν. Ἤδη δὲ εἶχε προχωρήσει μέχρι Κερκύρας, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ συνηθροίζοντο κατ' ὀλίγον εἰς τὰς δυτικὰς παραλίας τῆς Ἑλλάδος, ὅθεν ταχύτατος ἠδύνατο νὰ εἶνε ὁ διάπλους τοῦ Ἰονίου πελάγους, ὅτε ἡ πρόωρος εἴδησις, ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς ἤδη διέβη ἐξ Ἰταλίας καὶ εὑρίσκετο πρὸ τῶν Κεραυνίων ὀρέων, ἀνέστειλε τὰς πρὸς διάπλουν εἰς τὴν Ἰταλίαν παρασκευάς, καὶ ἔπεισε τὸν Ἀντώνιον νἀναμείνῃ τὸν ἀντίπαλον ἐν Ἑλλάδι.

Αἱ δυνάμεις τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας οὐδαμῶς ἦσαν ἀξιοκαταφρόνητοι. Ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἑλλὰς παρέσχον εἰς τὸν περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀγωνιζόμενον κύριον τῆς Ἀνατολῆς ὅλας των τὰς δυνάμεις. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ μὴ ταχθέντες μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλὰ προςχωρήσαντες εἰς τὸν Ὀκταβιανόν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ Μαντινεῖς, μάλιστα δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τὸν ὠμὸν αὐτῶν συμπολίτην Εὐρυκλέα, οὗ ὁ πατὴρ Λαχάρης εἶχε πελεκισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἕνεκα ληστείας. Οὕτως ὁ μὲν στόλος τοῦ Ἀντωνίου ἠρίθμει ὀκτακόσια πλοῖα, ὧν πεντακόσια πολεμικά, ὁ δὲ στρατὸς ἀνήρχετο εἰς ἑκατὸν χιλιάδας πεζῶν καὶ δωδεκακιςχιλίους ἱππεῖς, πλὴν δὲ τούτων πολλαὶ ἦσαν αἱ ἐπικουρίαι τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἃς διηύθυνον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἴδιοι αὐτῶν ἡγεμόνες. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις αὗται δὲν ἦσαν συγκεντρωμέναι ἐπὶ τὸ αὐτό, χάριν δ' εὐκολωτέρας εὑρέσεως τῶν ἐπιτηδείων καὶ φυλάξεως τῶν χωρίων ὁ Ἀντώνιος ἐκ Πατρῶν, ὅπου παρεχείμαζε τὸν χειμῶνα τοῦ 32 πρὸς τὸ 31 π. Χ., διέπεμψε τοὺς στρατιώτας κατ' ἀποσπάσματα εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἰονίου πελάγους.

Χαριζόμενος εἰς τὴν Κλεοπάτραν ὁ Ἀντώνιος ἤθελε νὰ ὑπερισχύσῃ τοῦ ἐχθροῦ διὰ τοῦ ναυτικοῦ, καίπερ ἔχων πολὺ διαφερούσας τὰς πεζικὰς δυνάμεις. Ἀλλ' αἰσθητὴ ὅμως ἦτο ἡ ἀπορία πληρωμάτων. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἑλλὰς ἠναγκάζετο νὰ παρέχῃ εἰς πλήρωσιν τῶν νηῶν ἐφήβους καὶ θεριστάς, ὀνηλάτας καὶ πεζοπόρους· οὐδ' ἐπήρκουν τἀκατάλληλα ταῦτα πληρώματα, ἀλλ' αἱ πλεῖσται τῶν νηῶν εἶχον ἀνεπαρκεῖς ἐρέτας καὶ ἐκινοῦντο μετὰ δυσκολίας, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον μεταξὺ τοῦ στόλου τῆς Κλεοπάτρας εὑρίσκοντο καὶ νῆες ἀπαιτοῦσαι

δέκα ὅλας σειρὰς ἐρετῶν. Καὶ δὲν ἦσαν ταῦτα μόνα τὰ δεινὰ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐκεῖνον τὸν πόλεμον, ἀλλ' ὁ πρόπαππος τοῦ Πλουτάρχου Νίκαρχος, ὅςτις ἔζη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, διηγεῖτο, ὅτι οἱ πολῖται ἅπαντες ἠναγκάζοντο νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων φορτία σίτου καὶ νὰ καταβιβάζωσιν αὐτὰ εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, ἐπιταχυνόμενοι ὑπὸ μαστίγων.

Τέλος μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἀναγκαίων παρασκευῶν ἐξέπλευσεν ὁ Ὀκταβιανὸς ἐκ Βρενδησίου τὸ ἔαρ τοῦ 31 π. Χ. Ἤδη πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἐκκινήσει ὁ γενναῖος αὐτοῦ ναύαρχος καὶ πιστὸς φίλος Ἀγρίππας, ὅςτις καὶ κατέλαβεν ἀμέσως τὴν Μεθώνην ἐκ προςβολῆς, ἐπιτηρῶν δὲ τὰς τῶν ὁλκάδων κατάρσεις καὶ ποιούμενος ἀποβάσεις εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἠνώχλει τὸν Ἀντώνιον ἰσχυρῶς. Ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου ἔπασχεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξ ἀσθενειῶν καὶ αὐτομολήσεως τῶν πληρωμάτων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐξ ἐλλείψεως ἀσκήσεων. Κατὰ δὲ τὰς ὑπερβολικωτέρας τῶν διηγήσεων τὸ ἓν τρίτον τῶν πληρωμάτων ἀπωλέσθη ἐξ ἀσιτίας. Ἐν τούτοις δὲ ὁ Ὀκταβιανὸς, μανθάνων, ὅτι ἕνεκα τῆς στενοχωρίας ταύτης τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ἡ θάλασσα ἔμενεν ἀφύλακτος, καιροφυλακτήσας διέπλευσε τὸν Ἰόνιον κόλπον, κατέλαβε τὴν ἀφρούρητον Κέρκυραν, καὶ ἐπεβιβάσθη εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Ἠπείρου, παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Ἀκροκεραυνίων.

Ὁ στόλος τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ὅςτις μόλις ἠρίθμει τὸ ἥμισυ τῶν πλοίων τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλ' εἶχε πολὺ μεγαλειτέραν εὐκινησίαν καὶ πολὺ μᾶλλον ἠσκημένα πληρώματα, ἔπλευσε πρὸς νότον, ἐν ᾧ ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ὅςτις ἀνήρχετο εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἐμπειροπολέμων πεζῶν καὶ περιελάμβανεν ἱππεῖς σχεδὸν ἰσαρίθμους πρὸς τοὺς τοῦ Ἀντωνίου, ἐκίνησε διὰ ξηρᾶς, κατερχόμενος πρὸς τὸν ἀμβρακικὸν κόλπον. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς εἰς τὴν Ἤπειρον ἀφίξεως τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἔπλευσε καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐκ Πατρῶν εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτας.

Ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου κατέλαβε τὸν εἴςπλουν εἰς τὸν κόλπον, ἐν ᾧ ὁ στρατὸς αὐτοῦ κατεῖχε τὴν ἐκ τῶν παραλίων τῆς Ἀκαρνανίας προέχουσαν ἄκραν τὸ Ἄκτιον, τὴν σημερινὴν Πούνταν, καὶ τὰ περὶ αὐτήν. Εἰς μικρὰν δ' ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ἐστρατοπεδεύετο ὁ Ὀκταβιανὸς, κατέχων τὰ περὶ τὴν σημερινὴν Πρέβεζαν, ἐκεῖ ὅπου ἔκτισεν ἔπειτα τὴν Νικόπολιν. Πλησίον δὲ τοῦ στρατοῦ ἐναυλόχει ὁ στόλος, κατέχων τοὺς δύο πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος λιμένας, ὧν ὁ ἕτερος ἐκαλεῖτο Κόμαρος. Καὶ ἐπί τινας μὲν ἡμέρας οἱ περὶ τὸν Ὀκταβιανὸν

περιωρίζοντο εἰς κατοπτεύσεις καὶ μικρὰς ἐπιθέσεις καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ Ἀγρίππας κατελάμβανε μὲν τὰς Πάτρας μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀντωνίου, ἐκυρίευε δὲ τὴν Λευκάδα, κατέστρεφε δὲ σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν μέρος τοῦ στόλου τῶν Ἀντωνείων διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Σωσίου.

Τέλος τὴν 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 31 π. Χ., ἀφ' οὗ προηγήθησαν προδοτικαὶ αὐτομολήσεις ἐπιφανῶν τοῦ Ἀντωνίου συμμάχων, προκληθεῖσαι ἐκ δυσαρεσκείας πρὸς τὸν ἀγέρωχον τρόπον τῆς Κλεοπάτρας, συνεκρούσθησαν οἱ δύο στόλοι. Ὁ Ἀγρίππας διὰ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Ἀντωνείους εἰς τρόπον ναυμαχίας συμφέροντα εἰς τὸν στόλον τοῦ Ὀκταβιανοῦ, εἰς πλῆθος μερικῶν ἀγώνων, καθ' οὓς ἡ νίκη ἔμελλε νὰ κλίνῃ προφανῶς ὑπὲρ τῶν εὐκινητοτέρων πλοίων τῶν ἐχόντων τἄριστα τῶν πληρωμάτων. Αἱ τάξεις τῶν Ἀντωνείων ἤρχισαν ἤδη νὰ διασπῶνται, ἀλλ' ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθει ἀκόμη, ὅτε ἡ Κλεοπάτρα, ἐπωφελουμένη ἐκ σχηματισθέντος κενοῦ, ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ ἀπόπλου μετὰ πάντων αὐτῆς τῶν πλοίων, ἑξήκοντα τὸν ἀριθμόν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ὡς εἶδε τὴν ναυαρχίδα τῆς Κλεοπάτρας ἀποπλέουσαν, ἐπιλαθόμενος τῶν πάντων καὶ προδοὺς τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ μαχομένους καὶ θνήσκοντας, ἐπιβιβασθεὶς εἰς πεντήρη μόνος μετὰ δύο συμπλωτήρων, ἠκολούθησε τὴν φεύγουσαν, ἐν ᾧ περὶ τὸ Ἄκτιον συνεκρούοντο ἀκόμη οἱ στόλοι.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ

Καὶ ἡ μὲν Κλεοπάτρα καὶ ὁ ἐκείνην ἀκολουθῶν Ἀντώνιος διὰ τοῦ Ταινάρου καὶ τῆς Λιβύης ἔπλευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς συνεπλήρωσε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς φυγῆς αὐτῶν τὴν ἐν Ἀκτίῳ ναυτικὴν νίκην, ἥτις ἀπέβη εὐχερὴς μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες εἶχον συναγείρει πρὸς τὸν ἀγῶνα τὰ πλήθη. Ἑπτὰ δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν ναυμαχίαν παρεδίδετο εἰς τὸν νικητὴν καὶ ὁ πεζικὸς στρατός, ἀφ' οὗ μάτην ἤλπισεν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἀντωνίου.

ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἔθυσε τὰ νικητήρια εἰς τὸν Ἄκτιον Ἀπόλλωνα, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν ἀνὰ ἓν τῶν αἰχμαλώτων πλοίων ἀπὸ μονοκρότου μέχρι δεκήρους, ᾠκοδόμησε δὲ εἰς τὸν θεὸν ναὸν μεγαλείτερον τοῦ προϋπάρχοντος, καὶ ἵδρυσεν ἀγῶνα πεντετηρικὸν γυμνικὸν καὶ μουσικῆς καὶ ἱπποδρομίας, προςαγορεύσας αὐτὸν Ἄκτια. Ἐν δὲ τῷ τόπῳ τῆς ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς, ὅπου εἶχε στήσει τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, κατὰ τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Πρεβέζης, συνῴκισεν, ἐκ τῶν πλησιοχώρων καὶ ἄλλοθεν λαβὼν τοὺς κατοίκους, πόλιν εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης νίκης κληθεῖσαν

Νικόπολιν, ἧς τὰ σωζόμενα ἐρείπια μαρτυροῦσι τὸ μέγεθος τῆς κατασκευῆς.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Ἀντώνιος, ὅςτις τὰ πάντα εἶχεν ἐγκαταλίπει ὑπὲρ τῆς Κλεοπάτρας, συζύγους καὶ πατρίδα, ἰσχὺν καὶ τιμὴν, δὲν εἵλκυσε κἂν αὐτῆς τὴν συμπάθειαν μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ συμφοράν. Ἡ βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου, ἐγκαταλείπουσα τὸν ἐραστὴν, ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν νέον ἥλιον τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας. Καὶ ἐν ᾧ ὁ Ὀκταβιανὸς κατεῖχεν ἤδη τὸ Πηλούσιον καὶ εἶχεν ἤδη πλησιάσει εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὁ Ἀντώνιος, ὅςτις μάτην εἶχεν ἀποπειραθῆ νἀντιστῇ εἰς τὸν φοβερὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ στόλου καὶ τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἀπατηθεὶς ὑπ' αὐτῆς τῆς Κλεοπάτρας, μηνυσάσης εἰς αὐτὸν ψευδῶς, ὅτι ηὐτοκτόνησεν, ἐβύθισεν εἰς τὴν πλευράν του τὸ ξίφος πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐκείνης τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐν ᾗ εἶχε ζήσει παράφρων ὑπὸ τοῦ ἔρωτος ἡμέρας πανευδαίμονας πρὸ τῶν ποδῶν τῆς κληρονόμου τῶν Πτολεμαίων. Ἀλλ' ἔμπνους ἀκόμη μαθὼν, ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἔζη, ἐζήτησε νά τον φέρωσι πρὸς αὐτὴν, καὶ ἔσπευσεν αἱμάσσων νἀποθάνῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς πεφιλημένης.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Ὀκταβιανὸς εἰςήλαυνε τὴν πρώτην Αὐγούστου τοῦ 30 π. Χ. εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ δὲ Κλεοπάτρα, πειθομένη, ὅτι ὁ νικητὴς τοῦ Ἀντωνίου ἐπεδίωκεν ἰσχὺν καὶ νίκας, ἀλλ' ὄχι καὶ ἔρωτας καὶ μὴ θέλουσα νὰ κοσμήσῃ τὸν ἐν Ῥώμῃ θρίαμβον τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἔδωκε τέρμα εἰς τὸν πολυκύμαντον αὐτῆς βίον πιοῦσα φάρμακον ἢ κατὰ τὴν συνήθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διήγησιν παρασχοῦσα τὸν βραχίονα γυμνὸν εἰς τὸ δῆγμα ἀσπίδος φαρμακερᾶς. Ἡ Αἴγυπτος ἔγεινεν ἐπαρχία ῥωμαϊκὴ, καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς, ἐπιστρέφων τὸ ἑπόμενον ἔτος εἰς τὴν Ῥώμην, ἦγε θρίαμβον πανηγυρικὸν καὶ ἔκλειε τὸν ναὸν τοῦ Ἰανοῦ εἰς σημεῖον παγκοσμίου εἰρήνης, ἀνακηρυσσόμενος ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου αὐτοκράτωρ.

Κ΄

ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

α΄

Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου.

Διὰ τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἡ Ῥώμη ἀνέπνευσεν, ἀπαλλασσομένη τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, αἵτινες ἐδίχαζον τοὺς περὶ τῆς ἀρχῆς ἀνταγωνιζομένους μεγάλους αὐτῆς ἄνδρας. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀποκτῶντες μονάρχην, ἐθεώρησαν τοῦτο ὡς τὴν ἀρίστην ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς κατ' ἀλήθειαν ἤδη πρὸ καιροῦ ἐκλιπούσης ὀλιγαρχικῆς δημοκρατίας. Μία μόνον παρίστατο ἀνάγκη, νὰ σωθῶσιν οἱ τύποι, νὰ παρουσιασθῇ ἡ νέα μοναρχία ἄνευ διαδήματος βασιλείου, κρατοῦσα εἰς τὰς χεῖρας τὴν σημαίαν τῆς νομιμότητος καὶ περιενδεδυμένη ἀκόμη τὴν παλαιὰν τήβεννον τῆς δημοκρατίας. Ὁ Ὀκταβιανὸς, ἀδιαφορῶν περὶ τῶν τύπων καὶ εἰς μόνην τὴν οὐσίαν ἀποβλέπων, ὑπεχώρησεν εἰς τὰς περιστάσεις, καὶ, στέρξας νἀφήσῃ ἀόριστον τὴν ἀρχήν του, κατέστησεν αὐτὴν ἀπεριόριστον. Διατηρῶν τοὺς καθεστῶτας θεσμοὺς, κατορθόνει ἐπιδεξίως νὰ μεταπλάσῃ αὐτοὺς εἰς στηρίγματα τῆς νέας του μονοκρατορίας, καὶ, ἀφαιρῶν δικαιώματα, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἐπιπλάστου μετριοφροσύνης του ἐφαίνετο παρέχων τοιαῦτα, ἀξιοῦται ὑπὸ τῆς ἐξάλλου συγκλήτου βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐπιστροφήν του, τῷ 27 π. Χ., ἐπωνυμίας, ἥτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν εἰς θεοὺς μόνον ἀπονεμηθῆ. Εἶνε ἡ ἐπωνυμία Αὐγούστου, ἤτοι Σεβαστοῦ, ὑφ' ἣν εἶνε γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ὁ πρῶτος τῶν Ῥωμαίων μονάρχης.

Ὡς ἓν τῶν πρώτων στηριγμάτων τῆς ἀρχῆς του, ὅπερ καὶ συνέπιπτε πρὸς τὰ φαινόμενα δικαιώματα τῆς συγκλήτου καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ συμφέρον τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ἐθεώρησεν ὁ Αὔγουστος τὴν διάταξιν τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας. Αὗται ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλισθῶσιν ἀπὸ τῶν περιοικούντων βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν διοικούντων

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ.

αὐτὰς Ῥωμαίων, ῥυθμιζομένων κανονικώτερον τῶν κατ' αὐτάς. Ἐπιφυλάξας λοιπὸν εἰς ἑαυτὸν ἐκείνας τῶν ἐπαρχιῶν, ὅσαι, συνορεύουσαι πρὸς βαρβάρους οὔπω ὑποτεταγμένους ἢ καθ' ἑαυτὰς οὖσαι δυσήνιοι, εἶχον χρείαν στρατιωτικῆς φρουρᾶς, ἀπένειμε τὰς λοιπὰς τὰς ἀπολέμους καὶ εἰρηναίας εἰς τὴν γερουσίαν. Καὶ αἱ μὲν καισαρικαὶ ἐπαρχίαι διῳκοῦντο κατ' εὐθεῖαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δι' ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, ἐκλεγομένων κατὰ τὴν σημασίαν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκ χρηματισάντων στρατηγῶν ἢ ὑπατικῶν, λαμβανόντων παρὰ τοῦ δημοσίου μισθὸν τακτὸν καὶ καλουμένων *πρεσβευτῶν καὶ ἀντιστρατήγων*. Αἱ δὲ συγκλητικαὶ ἢ δημόσιαι ἐπαρχίαι εἶχον διοικητὰς ἐνιαυσίους, κληρουμένους μετὰ πενταετίαν ἀπὸ τῆς ἐξόδου αὐτῶν ἐκ τῆς ὑπατικῆς ἢ στρατηγικῆς ἀρχῆς καὶ ὀνομαζομένους *ἀνθυπάτους*.

Ἡ Ἑλλάς, ἣν εἴδομεν ἤδη εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μομμίου μετονομασθεῖσαν Ἀχαΐαν, ὡς ἐπαρχία ἤδη ἀπὸ μακροῦ ὑποτεταγμένη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκ τῶν ἡσύχως ἄνευ φρουρᾶς ὑπεικουσῶν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κατὰ τὴν διανομὴν ἀφεθεισῶν εἰς τὴν σύγκλητον. Τότε δὲ πρῶτον ἀπεχωρίσθη ἡ Ἀχαΐα ὑπὸ διοικητικὴν ἔποψιν ἐντελῶς ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, καὶ βλέπομεν ἔκτοτε στελλόμενον εἰς αὐτὴν ἴδιον ἀνθύπατον. Λόγος δὲ τοῦ χωρισμοῦ τούτου ἦτο πιθανῶς πλὴν τῆς γενικωτέρας τάσεως πρὸς σμίκρυνσιν τῶν συγκλητικῶν ἐπαρχιῶν ἡ ἐπιθυμία τῆς διακρίσεως τῶν ἰδίως ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων καὶ μὴ καθ' ὁλοκληρίαν τοιούτων.

Ὁ διὰ τοῦ Αὐγούστου εἰςαχθεὶς νέος διοργανισμὸς τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὠφέλησεν οὐ μικρὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔμμισθον τῶν ὑπολόγων ἀνθυπάτων ἐχόντων τὴν στρατιωτικὴν καὶ ἀστικὴν διοίκησιν καὶ ἡ τακτικωτέρα δι' ἰδίων ταμιῶν διαρρύθμισις τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἀπήλλαξε τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους τῆς Ῥώμης ὡς τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῶν ἐκτάκτων ἐκείνων καὶ αὐθαιρέτων πιέσεων, ἃς ὑφίσταντο ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Ῥωμαίων ἰσχυρῶν καὶ αἵτινες, προςτιθέμεναι εἰς τὰ ἄλλα δεινὰ τῆς Ἑλλάδος, εἶχον περιαγάγει τὴν χώραν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς μοναρχίας εἰς ἐρήμωσιν καὶ παρακμήν.

Ἀληθῶς ἡ εἰκών, ἣν παριστάνει ἡ Ἑλλὰς τὴν ὑστεραίαν τῆς ἐν Ἀκτίῳ μάχης, εἶνε θλιβερά. Ἐξ ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν ἡμερῶν ἔχομεν σωζομένην περιγραφὴν τῆς χώρας, δεικνύουσαν τὸ μέγεθος τῆς παρα-

κμῆς. Λέγω τὰς σελίδας, ἃς ἀφιέρωσεν εἰς ἐξεικόνισιν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 29 π. Χ. ἐν τῇ γεωγραφικῇ του συγγραφῇ ὁ ἐξ Ἀμασείας γεωγράφος Στράβων, εἰ καὶ δὲν ἐγνώρισεν οὗτος ἐξ αὐτοψίας τὴν ὅλην Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὕλης αὐτοῦ παρέλαβε παρ' ἄλλων αὐτοπτῶν. Ἡ ἔκπτωσις τῆς Ἠπείρου εἶχεν αὐξήσει ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. Καὶ αὐτὸ τὸ πανάρχαιον ἱερὸν τῆς Δωδώνης ἔκειτο ἠρημωμένον. Ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία, ὡς καὶ πολλαὶ τῶν ἄλλων ὀρεινῶν χωρῶν, ἦσαν κατάκοποι καὶ ἐκπεπονημέναι ὑπὸ τῶν συνεχῶν πολέμων, πόλεις δὲ αὐτῶν ἄλλοτε ὀνομασταί, ὡς ἡ Πλευρὼν καὶ ἡ Καλυδών, ἔκειντο τεταπεινωμέναι. Ἐκ τῆς Θεσσαλίας ὅλης μόνη ἡ Λάρισα διέσωζεν ἀκόμη ἀκμήν τινα μικράν. Αἱ πόλεις τῆς Δωρίδος εἶχον ἐντελῶς ἐκλίπει. Ἐκ τῶν λοκρικῶν πόλεων ὑφίσταντο μόνον ἡ Ἄμφισσα καὶ ὁ Ὀποῦς, εἰς δὲ τὴν Φωκίδα, ἧς ἐσῴζοντο ἱκανὰ πολίσματα, παρεῖχεν ἀκόμη ζωὴν τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν. Μεγάλη δ' ἀπ' ἐναντίας ἦτο ἡ παρακμὴ τῆς Βοιωτίας, ἐν ᾗ μόνη ἡ Τάναγρα καὶ αἱ Θεσπιαὶ συνέμενον ἱκανῶς, κρινόμεναι πρὸς τὰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις ἐκπεσούσας, οὐδ' αὐτῶν τῶν Θηβῶν ἐξαιρουμένων, αἵτινες ἦσαν σχεδὸν ἔρημοι. Οὐδ' ἦτο μικροτέρα ἡ ἔκπτωσις τῆς Μεγαρίδος καὶ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς, ἐξαιρουμένων τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ὄχι καὶ τοῦ Πειραιῶς, ὅςτις δὲν εἶχεν ἀναλάβει ἀπὸ τῶν τραυμάτων τῆς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἁλώσεως καὶ εἶχε συσταλῇ εἰς μικρὸν μόνον συνοικισμὸν περὶ τοὺς λιμένας καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Σωτῆρος.

Καλλιτέρα σχετικῶς ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ πολλαὶ μὲν πόλεις τῆς Ἀρκαδίας εἶχον ἀφανισθῆ, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Μεγαλόπολις εἶχε περιέλθει εἰς τοιαύτην παρακμήν, ὥςτε παροιμιακῶς ἐλέγετο περὶ αὐτῆς, ὅτι «ἐρημία μεγάλη ἐστὶν ἡ Μεγάλη πόλις.» Οὐδ' ἦτο μικροτέρα ἡ ἐρημία τῆς ἄλλως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εὐνοουμένης Λακωνικῆς, ἐν ᾗ ἐκ τῶν ἑκατὸν παλαιῶν πόλεων ἑβδομήκοντα ἦσαν ἐξηρημωμέναι. Καὶ τῶν νήσων δὲ τοῦ Αἰγαίου πελάγους αἱ πλεῖσται εἶχον παρακμάσει, συγκινητικὴ δὲ εἶνε ἡ διήγησις τοῦ Στράβωνος περὶ τῶν πτωχῶν κατοίκων τῆς παρὰ τὴν Ἄνδρον κειμένης νησῖδος Γυάρου, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὸν ἐπιβεβλημένον εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐτήσιον φόρον δραχμῶν ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ ἐζήτουν κουφισμὸν τοῦ βάρους, διότι καὶ ἑκατὸν δραχμὰς κατ' ἔτος μετὰ δυσκολίας θὰ ἠδύναντο νὰ τελῶσιν.

Ἐν γένει δὲ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος εἶχον μεγάλως ἐλατ-

τωθῇ, πλεῖσται δὲ πόλεις εἶχον ἐκλίπει, καὶ ἡ καλλιέργεια δι' ἔλλειψιν χειρῶν εἶχεν ἀποβῇ πολὺ ἀραιοτέρα, μεγάλαι δ' ἐκτάσεις γῆς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ, ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ εἶχον μεταβληθῇ εἰς νομὰς βοσκημάτων.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, ὅτε αὕτη, γενομένης τῆς διανομῆς τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπενεμήθη εἰς τὴν σύγκλητον. Ἀλλ' οὔτε ἅπασα ἡ Ἀχαΐα ἦτο ὑπόφορος, οὐδ' ὑπέκειτο ἀμέσως εἰς τὴν ἐπαρχιακὴν διοίκησιν, οὔτε ὁ Αὔγουστος ἔμεινεν ἐντελῶς ἀμέτοχος τῆς διοικήσεως, ὥςτε νὰ μὴ δυνάμεθα νἀναφέρωμεν εἰς αὐτὸν κατ' εὐθεῖαν διαρρυθμίσεις τινὰς τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων.

Καὶ πρῶτον πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων τὰς ῥωμαϊκὰς ἀποικίας. Εἴδομεν ἤδη τὴν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀνάκτισιν τῆς Κορίνθου. Ἡ Κόρινθος εἶχεν ἀποβῇ πόλις αὐτόχρημα ῥωμαϊκή, κατοικία Ῥωμαίων, ἐπωφελουμένων ἐκ τῆς λαμπρᾶς παρὰ τὸν ἰσθμὸν θέσεως καὶ πλουτιζομένων ἐκ τῆς γῆς καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κορινθίας. Ἔτι δὲ μᾶλλον ὑψώθη ἡ Κόρινθος διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπὶ Αὐγούστου ἀναθέσεως τῆς προεδρίας τῶν Ἰσθμίων, ἥτις εἶχε δοθῇ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μομμίου καταστροφὴν τῆς πόλεως εἰς τοὺς Σικυωνίους, καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἐν αὐτῇ ἐγκαταστάσεως καὶ συνήθους διαμονῆς τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου, δι' ἧς ἔγεινεν οὕτως εἰπεῖν πρωτεύουσα τῆς ὅλης ῥωμαϊκῆς Ἑλλάδος. Ἐκτὸς δὲ τῆς Κορίνθου καὶ ἄλλη εἶχεν ἐγκαθιδρυθῇ ῥωμαϊκὴ ἀποικία ἐν Πελοποννήσῳ ἤδη πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, ἡ ἀχαϊκὴ Δύμη, εἰς ἥν, σχεδὸν παντελῶς οὖσαν ἔρημον, ὁ Πομπήιος μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς πειρατείας εἶχεν ἐγκαταστήσει τοὺς ἀπὸ τοῦ πειρατικοῦ πλήθους περιλειπομένους, τοῦθ' ὅπερ ἔπραξε καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπροστάτευσε δὲ καὶ ἐπηύξησε τὴν Δύμην καὶ ὁ Αὔγουστος, διὸ βλέπομεν ταύτην ἐπονομαζομένην Ἰουλίαν Αὐγούσταν Δύμην. Ἀλλὰ κυρίως ἵδρυμα τοῦ Αὐγούστου ἐν Ἀχαΐᾳ εἶνε ἡ ῥωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Πατρῶν.

Αἱ Πάτραι ἦσαν μία τῶν δώδεκα παλαιῶν πόλεων τῆς Ἀχαΐας, καὶ δὴ ἡ βορειοανατολικωτάτη αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ περιοχὴ αὐτῆς ἦτο μικρά, εἰ καὶ ἡ πόλις εἶχε συνοικισθῇ ἐξ ἑπτὰ δήμων, ὧν ἡ Ἀρόη ἐθεωρεῖτο κτίσμα τοῦ ἀρχαιοτάτου αὐτόχθονος βασιλέως Εὐμήλου, διδαχθέντος τὴν γεωργίαν παρὰ τοῦ Τριπτολέμου, ἀφικομένου ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ Ἀλκιβιάδης ἔπεισε τοὺς Πατρεῖς τῷ 419 π. Χ. νὰ προςέλθωσιν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἄργους. Ἐκείνου δ' εἰςηγουμένου ἐκτίσθησαν μακρὰ τείχη συνδέοντα

τὸν περίβολον τῆς πόλεως πρὸς τὸν λιμένα. Ἔκτοτε ἡ πόλις ἀπέκτησε σημασίαν τινὰ ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ τοῦ λιμένος, καὶ βλέπομεν αὐτὴν μετέχουσαν ἐν ταῖς πρώταις τῆς ἱδρύσεως τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας. Ἀλλὰ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους καθυποτάξεως τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἐν Σκαρφείᾳ τῆς Φωκίδος ἧτταν τῶν Ἀχαιῶν οἱ Πατρεῖς, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν πόλιν των, ὑπέστησαν τοιαύτας ζημίας ὑπὸ τοῦ Μετέλλου, ὥςτε οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ διασκεδασθῶσιν εἰς τοὺς παλαιοὺς δήμους. Κατὰ δὲ τὰς ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ἀντωνίου πρὸς τὸν Ὀκταβιανὸν εἴδομεν τὸν Ἀντώνιον ἑδρεύοντα ἐν Πάτραις καὶ ἔχοντα τὴν πόλιν ταύτην ὁρμητήριον καὶ κέντρον τῆς ἐνεργείας του, ἕως κατέλαβεν αὐτὰς ὁ Ἀγρίππας ἅμα τῇ εἰς τὸν ἀμβρακικὸν κόλπον ἀναχωρήσει τοῦ Ἀντωνίου.

ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

Ὁ Αὔγουστος, ἀναγνωρίσας τὴν σημασίαν τῆς τοποθεσίας τῶν Πατρῶν, ἠδυνήθη ταχέως νὰ ὑψώσῃ τὴν πόλιν ὡς ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν εἰς μεγάλην περιωπήν. Τὰ ἐρείπια τῆς παλαιοτέρας πόλεως ἐχρησίμευσαν εἰς οἰκοδόμησιν τῆς νέας, ἥτις ἀπέβη πολὺ μεγαλειτέρα, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκοσμήθη ὑπὸ διαφόρων νέων κτιρίων. Πρὸς αὔξησιν δὲ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νέας ἀποικίας ὁ Αὔγουστος ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἐγκατέστησεν ἐν Πάτραις παλαιοὺς στρατιώτας δύο ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ συνῴκισε κατοίκους ἐκ τῶν περιοικίδων. Τὰ δὲ προνόμια τὰ χορηγηθέντα εἰς τὰς Πάτρας ὡς ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν, αἱ δωρηθεῖσαι εἰς τὴν πολιν γαῖαι κατά τε τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἐπὶ τῶν ἀπέναντι αἰτωλικῶν παραλίων, ἡ ἐξαίρετος αὐτῆς θέσις ὡς πρὸς τὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν πλοῦν, ἡ συσσώρευσις Ῥωμαίων ἐμπόρων, οἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ συρρέωσιν ἤδη καὶ πρὸ τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἡ ἐν τῇ πόλει ἀναπτυχθεῖσα βιομηχανία κατέστησαν τὰς Πάτρας ἐντὸς βραχέος χρόνου τὴν πολυπληθεστάτην καὶ ἀνθηροτάτην πόλιν τῆς Πελοποννήσου. Ἡ δὲ βιομηχανία ἡ ἰδίως ἀνθοῦσα ἐν Πάτραις ἦτο ἡ

κατεργασία τῆς ἐν Ἤλιδι φυομένης βύσσου, φυτοῦ ὁμοίου πρὸς τὸν βάμβακα, ἐξ οὗ ὑφαίνοντο κεκρύφαλοι καὶ ἄλλα εἴδη γυναικείας ἐνδυμασίας. Ἠσχολοῦντο δὲ περὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἰδίως γυναῖκες, αἵτινες κατ' ὀλίγον καὶ ὑπερεπλεόνασαν τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ πόλει, οὐ μικρὸν συντελοῦσαι εἰς τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν, ἅτε μὴ περιοριζόμεναι εἰς μόνα τὰ ἐκ τῆς ἐργασίας κέρδη.

Ἑλληνικώτερον χαρακτῆρα τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Κορίνθου εἶχεν ἡ Νικόπολις, ἧς εἴδομεν ἤδη τὴν κτίσιν. Καὶ ἐδόθη μὲν διὰ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ταύτης νέα ζωὴ εἰς τὴν Ἤπειρον, ἧς ἀπέβη αὕτη μητρόπολις, ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν συνῳκίσθη ἡ νέα πόλις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῶν περιχώρων, ἰδίως δὲ τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας. Ἐπειδὴ Ῥωμαῖοι μὲν ἄποικοι ὀλίγοι ἐγκατῳκίσθησαν εἰς τὴν Νικόπολιν, ἐπεβλήθη δὲ ὁ συνοικισμὸς τοῦ κτίσματος τοῦ Αὐγούστου εἰς τοὺς κατοίκους τῶν γειτονικῶν χωρῶν καὶ πόλεων, τῆς ἠπειρωτικῆς Ἀμβρακίας, τοῦ ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους, τῆς Λευκάδος, τοῦ Ἀνακτορίου, τῆς Καλυδῶνος καὶ ἄλλων πολισμάτων, ἅτινα ἠρημοῦντο συστηματικῶς ὅπως αὐξήσῃ ταχέως ὁ πληθυσμὸς τῆς Νικοπόλεως.

Καὶ τοιαύτη μὲν ὑπῆρξεν ἡ πολιτεία τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὰς ἐν Ἀχαΐᾳ ῥωμαϊκὰς ἀποικίας, ἐκτὸς τῶν ὁποίων καὶ ἄλλαι ἀσημότεραι ἱδρύθησαν ἔν τε Ἠπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐκ δὲ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἰδίως ἔχομεν εἰδήσεις περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὰς δύο ἐκείνας πόλεις, αἵτινες ἄλλοτε μὲν ἤριζον περὶ ἡγεμονίας, νῦν δ' ἀμφότεραι ἀπεξεδέχοντο ἐν ταπεινώσει τὰ δῶρα τῶν νέων δεσποτῶν, λέγω τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας.

ϐ'

Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι.

Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἰδιάζοντάς τινας λόγους ὅπως τύχῃ τῆς εὐνοίας τοῦ Αὐγούστου. Ἡ σύζυγος τοῦ μονάρχου Λιβία, ἤδη πρὸ τοῦ μετ' αὐτοῦ γάμου της, ὡς σύνευνος τοῦ εἰς τοὺς Ἀντωνείους τασσομένου Τιβερίου Κλαυδίου Νέρωνος, φεύγουσα ἐξ Ἰταλίας μετὰ τὸ ἀτυχὲς πέρας τοῦ περὶ τὴν Περουσίαν πολέμου, εἶχε τύχει τῆς φιλοξενίας τῶν Λακεδαιμονίων τῷ 40 π. Χ. Ἰδίαν δ' εὐγνωμοσύνην ἐχρεώστει ὁ Αὔγουστος εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ταχθέντας μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ πρὸς τὸν Βροῦτον καὶ

Κάσσιον καὶ ἔπειτα ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἀγῶνι καὶ στείλαντας εἰς τὸ ἐν Ἠπείρῳ στρατόπεδόν του ἐπικούρους πολεμιστὰς καὶ τὸν Εὐρυκλέα ἐκεῖνον, ὅςτις, ἔχων προςωπικὰς ἐναντίον τοῦ Ἀντωνίου ἀφορμάς, διεκρίθη ἐν Ἀκτίῳ κατὰ τὴν δίωξιν τοῦ φεύγοντος ἀνταγωνιστοῦ τοῦ Ὀκταβιανοῦ.

Ὁ Αὔγουστος δὲν παρεῖδε τὰς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ὑποχρεώσεις του, ἀλλ' ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὴν Σπάρτην περισσὴν τὴν εὔνοιάν του. Καὶ πρῶτον μέν, καταστήσας πανηγυρικὸν τὸν ἀγῶνα τῶν Ἀκτίων, εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀνέθηκε τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν. Ἔπειτα δ' ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν τῷ 21 π. Χ., ἐτίμησε μὲν τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ εἰς τἀκόμη τηρούμενα συσσίτια, οὐ μόνον δὲ διετήρησε τὴν ἐλευθερίαν, ἧς ἀπήλαυεν ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐπηύξησε τὴν περιοχὴν τῆς Σπάρτης, προςθεὶς τὴν πρὸς τὴν Μεσσηνίαν συνορεύουσαν Καρδαμύλην, ἐκ δὲ αὐτῶν τῶν μεσσηνιακῶν πόλεων τὰς Φαρὰς καὶ τὴν Θουρίαν, δωρήσας δὲ καὶ τὰ Κύθηρα ὡς ἰδίαν κτῆσιν εἰς τὸν Εὐρυκλέα.

ΛΙΒΙΑ

Πρὸς τὸν Εὐρυκλέα δὲ τοῦτον συνδέεται ἀναποσπάστως ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἱστορία τῆς Σπάρτης. Στηριζόμενος εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ Αὐγούστου, τὸν πλοῦτόν του καὶ τὴν κατοχὴν τῶν Κυθήρων, ἀποβαίνει ὁ Εὐρυκλῆς δυνάστης ἐν Λακεδαίμονι, καὶ εἶνε οὐχ ἧττον παράδοξος διὰ τὴν δύναμιν ἣν ἐξήσκει καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου αὐτοῦ ἔν τε τῇ Λακεδαίμονι καὶ τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ ἢ διὰ τὸ ἀεικίνητον τῆς ῥᾳδιουργίας αὐτοῦ, ἧς πεῖραν ἔλαβον ἐκτὸς τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ αὐταὶ αἱ αὐλαὶ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς. Υἱὸς ὢν πειρατοῦ,

διατηρεῖ καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τὴν παρακεκινδυνευμένην τόλμην καὶ τὸ τυχοδιωκτικὸν τοῦ πειρατικοῦ γένους, συνδεόμενα κατὰ περίεργον τρόπον μετὰ τῆς φιλοδωρίας νεοπλούτου. Καὶ βλέπομεν λοιπὸν αὐτὸν ἀναθέτοντα ἀξιοπρεπὲς γυμνάσιον ἐν τῷ λεγομένῳ Δρόμῳ τῆς Σπάρτης, οἰκοδομοῦντα δὲ καὶ ἐν Κορίνθῳ πολυτελέστατον λουτρόν, κεκοσμημένον διὰ λίθων ἄλλων τε καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἐν Κροκεαῖς τῆς Λακωνικῆς εὑρισκομένου πολυτίμου πρασίνου πορφυρίτου, ὅςτις, ὀρυσσόμενος πλησίον τῆς σημερινῆς Λεβέτζοβας, μεγάλως ἐτιμᾶτο κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Ἀλλ' ἐν τούτοις βλέπομεν τὸν αὐτὸν μεγαλόδωρον εὐεργέτην τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Κορινθίας διατρίβοντα μὲν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀρχελάου, μεγάλως δὲ ἰσχύοντα παρὰ τῷ φιλέλληνι ἡγεμόνι τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδῃ καὶ διὰ τοῦ κακοτρόπου αὐτοῦ ἤθους ἐνσπείροντα τοιοῦτο μῖσος μεταξὺ τοῦ Ἡρώδου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ, ὥςτε νὰ ἐξερεθίσῃ τὸν Ἡρώδην εἰς τὸν φόνον τῶν δύο του υἱῶν Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοβούλου, ἐν ᾧ αὐτὸς ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας μεστὸς χρημάτων. Ἀλλὰ παρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν γενναιοδωρίαν τὴν αὐτὴν κακοτροπίαν καὶ πλεονεξίαν ἐπιδείξας καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐξήγειρε τέλος τὴν ὀργὴν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Ἀχαιῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ἐκ τῶν παραπόνων αὐτῶν ἠναγκάσθη αὐτὸς ὁ προστάτης αὐτοῦ Αὔγουστος νὰ ἄρῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν προστασίαν του, καὶ οὕτως ὁ Εὐρυκλῆς ἀπεπεράτωσε τὸν βίον ἐν ἐξορίᾳ.

Πρὸς δὲ τὰς Ἀθήνας ὁ Αὔγουστος δὲν εἶχε τοὺς αὐτοὺς λόγους εὐγνωμοσύνης καὶ πρὸς τὴν Σπάρτην, ἀπ' ἐναντίας δὲ μᾶλλον ἀφορμὰς παραπόνων, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ταχθῆ μετὰ τοῦ Ἀντωνίου. Καὶ διετηρήθη μὲν ἡ ἀπὸ τῶν προτέρων χρόνων χορηγηθεῖσα εἰς τοὺς Ἀθηναίους αὐτονομία, ἀλλ' ὁ Αὔγουστος ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῶν τὴν Ἐρέτριαν καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς πρὸ εἰκοσαετίας ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου δωρηθεῖσαν Αἴγιναν. Καὶ ὁ μὲν περιορισμὸς οὗτος τῶν κτήσεων τῶν Ἀθηνῶν ἦτο βεβαίως αἰσθητὸς εἰς τοὺς πολίτας, ἀλλ' ἠδυνήθησαν εὐκόλως νὰ παρηγορηθῶσι, κατέχοντες ἀκόμη πλὴν τῆς Ἀττικῆς ὅλης τὴν περιοχὴν τῆς βοιωτικῆς Ἁλιάρτου, τὸν Ὠρωπόν, τὴν Δῆλον, Ἴμβρον, Λῆμνον, Σκύρον καί τινας τῶν μικροτέρων Σποράδων. Ἀλλὰ μεγάλην ἐνεποίησεν εἰς αὐτοὺς αἴσθησιν ἡ ἄλλη διάταξις τοῦ Αὐγούστου, καθ' ἣν ἀπηγορεύθη τὸ ἑξῆς ἡ ἀντὶ ἀργυρίου ἔγγραφὴ εἰς τοὺς πολίτας τῶν Ἀθηνῶν, τοῦθ' ὅπερ εἶχε καταστῆ ἓν τῶν ἀξίων λόγου εἰσοδημάτων τῆς πόλεως. Οὐχ ἧττον αἱ ἐπιζήμιοι αὗται μειώσεις τῆς ἰσχύος καὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν

Ἀθηναίων δὲν ἠλάττονον τὴν γοητείαν, ἣν ἐξήσκει ἡ πόλις διὰ τῶν σχολῶν αὐτῆς καὶ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, αἵτινες ἐξηκολούθουν νὰ προσελκύωσι τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὴν εὔνοιαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων φιλελλήνων. Οὕτω δὲ ὅτε ὁ Αὔγουστος ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν τῷ 19 π. Χ., εὗρεν ἐν αὐτῇ τὸν γλυκὺν καὶ γλαφυρὸν ποιητὴν τῶν Βουκολικῶν καὶ Γεωργικῶν, τὸν Βιργίλιον, ὅςτις εἶχεν ἐπιχειρήσει τὸν εἰς Ἀθήνας πλοῦν πρὸς συντέλεσιν τῆς Αἰνειάδος του, εἰς ἣν εἰργάζετο ἤδη ἀπὸ δεκαετίας. Ὁ μονάρχης ἔπεισε τὸν ἀσθενικὸν φίλον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πάτριον τῆς Ἰταλίας γῆν, ἧς μόλις προέφθασε νὰ πατήσῃ τὸ χῶμα, ἀποθανὼν ἐν Βρενδησίῳ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

ΤΟ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΡΗΣΤΟΥ
ΟΙΟΝ ΗΤΟ ΤΟ ΠΑΛΑΙ

Ὡς δὲ δὲν ἔπαυον αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπισκέψεις τῶν φίλων τῆς μαθήσεως καὶ λατρευτῶν τῆς ἀρχαιότητος, οὕτω δὲν ἔλειπον καὶ αἱ πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως δωρεαὶ τῶν ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἰσχυρῶν, αἵτινες εἶχον ἀρχίσει πρὸ τοῦ Αὐγούστου. Ἤδη οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης Β′ ὁ Φιλοπάτωρ (59 - 51 π. Χ.) καὶ Ἀριοβαρζάνης Γ′ ὁ Εὐσεβὴς (51 - 42 π. Χ.) εἶχον ἀνοικοδομήσει τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστίωνος καταστραφὲν Ὠδεῖον. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους πιθανῶς Σύρος φιλέλλην, ὁ ἐκ Κύρρου Ἀνδρόνικος ᾠκοδόμησε τὸ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὀκτάγωνον πυργοειδὲς κτίριον, ὅπερ ἔσω μὲν ἐνέκλειεν ὑδραυλικὸν ὡρολόγιον, ἔξωθεν δ' ἐκοσμεῖτο ὑπὸ ἀναγλύφων παριστανόντων τοὺς ἀνέμους, ἐξ ὧν ἐκάλεσε τὸ οἰκοδόμημα ἐπὶ Τουρκοκρατίας *ἀέρηδες* ὁ ἀθηναϊκὸς λαός.

Ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ὁμοίας εὐεργεσίας παρέσχεν εἰς τὴν πόλιν ὁ φιλέλλην ἡγεμὼν τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδης ὁ μέγας, ὅςτις καὶ εἰς ἄλλας τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἐχορήγησε γενναίας προςφοράς. Ἐκ δὲ τῶν δωρεῶν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου ᾠκοδόμησαν οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὸ 12 π. Χ. οὐ μακρὰν τοῦ Ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου ναὸν ἢ ἄλλο τι κτίριον, ἀφιερώσαντες αὐτὸ εἰς τὴν Ἀρχη-

γέτιν Ἀθηνᾶν. Σώζεται δὲ τούτου μέρος, πομπικὴ πύλη γνωστὴ σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *πύλη τῆς ἀγορᾶς*.

Ὁ Αὔγουστος καὶ ὁ Ἀγρίππας ἠθέλησαν νὰ συνεχίσωσιν ἐν Ἀθήναις διὰ τῶν οἰκοδομῶν των τὰς ἀναμνήσεις τοῦ μεγάλου τῆς πόλεως παρελθόντος. Ἐντεῦθεν βλέπομεν τοὺς μὲν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποτελεῖς ἡγεμόνας ἀναλαμβάνοντας τὸ ἄλλως μὴ πραγματωθὲν σχέδιον τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πεισιστράτου ἀτελοῦς μείναντος μεγάλου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ἀφιερώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Αὔγουστον, τὸν δὲ Ἀγρίππαν οἰκοδομοῦντα ἐν τῷ Κεραμεικῷ νέον θέατρον, προορισθὲν εἰς ἀπαγγελίας φιλολογικῶν ἔργων καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐπονομασθὲν Ἀγρίππειον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέδειξαν τὴν πρὸς τοὺς εὐεργέτας εὐγνωμοσύνην ἑαυτῶν, εἰς μὲν τὸν Ἀγρίππαν ἀναθέσαντες ἐξ ἀριστερῶν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἀνόδου εἰς θέσιν ἐπιφανεστάτην κάτωθεν τῶν Προπυλαίων ἀνδριάντα, οὗ σώζεται τὸ ὑψηλὸν βάθρον, εἰς δὲ τὸν Αὔγουστον ἀφιερώσαντες ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Παρθενῶνος ναὸν κοινὸν μετὰ τῆς θεᾶς Ῥώμης, ἣν εἴδομεν τυγχάνουσαν ἐν Ἀθήναις λατρείας ἤδη ἀπὸ τῆς ὑστεραίας τῆς ἐν Πύδνᾳ νίκης τοῦ Αἰμιλίου Παύλου.

Τοιαύτη ἦτο ἐπὶ Αὐγούστου ἡ θέσις τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοιαύτη ἡ χρῆσις τῆς εἰς τὰς πόλεις ἀφεθείσης αὐτονομίας, ἧς καὶ ἄλλαι τινὲς τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἀπήλαυον, ὡς ἐν μὲν Βοιωτίᾳ ἡ Τάναγρα, αἱ Θεσπιαί, ἀργότερον δὲ καὶ αἱ Πλαταιαί, ἐν δὲ Φωκίδι οἱ Δελφοί, αἱ Ἄβαι καὶ ἡ Ἐλάτεια, πρὸς δὲ ἡ λοκρικὴ Ἄμφισσα, πιθανῶς δὲ καὶ ἡ Ἦλις μετὰ τῆς Ὀλυμπίας. Ἐκτὸς δὲ τῆς εἰς τὰς πόλεις ταύτας, ἴσως δὲ καὶ ἄλλας τινὰς χορηγηθείσης τοπικῆς αὐτονομίας ἐδόθη ἡ ἄδεια τῆς ἱδρύσεως *κοινοῦ* εἰς τοὺς Θεσσαλούς, οἵτινες καὶ ἰδίους *στρατηγοὺς* εἶχον, ἱδρύθη δὲ καὶ ἄλλο τοιοῦτο *κοινὸν* γενικώτερον, τὸ τῶν Πανελλήνων ἢ Ἀχαιῶν, ὅπερ ἕδραν μὲν εἶχε τὸ Ἄργος, ἐξέλεγε δὲ ἰσόβιον *ἀρχιερέα* καὶ *ἑλλαδάρχην τῶν Ἀχαιῶν*. Ἀλλὰ μικρὰ ἦσαν τὰ δικαιώματα τῶν τοιούτων κοινῶν ὡς καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου μεταρρυθμισθέντος συνεδρίου τῶν Ἀμφικτυόνων, ὅπερ κατὰ μὲν τοὺς τελευταίους χρόνους εἶχε μεγάλως ἐκπέσει, νῦν δὲ ηὐρύνθη διὰ τῆς εἰς αὐτὸ συμμετοχῆς πλειοτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, αἵτινες εἶχον ἐν συνόλῳ τριάκοντα ἐν αὐτῷ ψήφους.

Μικρά τις δὲ ἦτο καὶ ἡ δοθεῖσα κατὰ τούτους τοὺς χρόνους διὰ τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀνάπτυξις εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον, ὅπερ

παρείχεν είς τήν μεγάλην τοῦ κόσμου πρωτεύουσαν τὸ γλίσχρον περί
σευμα τῶν προϊόντων τῆς ἑλληνικῆς γῆς ὡς εἰ διὰ νὰ αἰσθάνωνται
Ἕλληνες ἀκόμη περισσότερον, ὅτι ἐκ τῆς Ῥώμης προήρχοντο τὸ ν
τὰ πάντα, ἐξουσία καὶ θεσμοί, θέλησις καὶ χρῆμα.

γ'

Τιβέριος.

Τὸν Αὔγουστον θανόντα διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 14 μ. Χ. ὁ ὑπ' α
τοῦ εἰςποιηθεὶς υἱὸς τῆς Λιβίας καὶ τοῦ πρώτου αὐτῆς συζύγου, Τιβ
ρίου Κλαυδίου Νέρωνος, ὁ Τιβέριος ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν πεντήκοντα καὶ ἕ
Ὁ ἱστοριογράφος τῆς Ῥώμης ἔχει νὰ κρίνῃ, ἴσως δὲ δικαίως καὶ ν
κατακρίνῃ, ὡς ἔπραξεν ὀλίγας μετὰ ταῦτα δεκαετηρίδας ὁ Τάκιτος, τ
πρὸς τὴν πάτριον ἀριστοκρατίαν ὠμὴν τοῦ υἱοῦ τῆς Λιβίας πολιτεία
ἥτις, ὁσημέραι προβαίνουσα καὶ καθισταμένη τραχυτέρα, ἤγαγεν αὐτ
τέλος εἰς σκληρὸν θάνατον ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ κλίνης μετὰ βασιλεί
ἐτῶν εἴκοσι καὶ τριῶν (37 μ. Χ.). Ἀλλ' ὁ ἱστορῶν τὰ τῆς Ἑλλάδ
δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐμπνευσθῇ ἀπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων, οὐ
ἔχει ἀνάγκην νἀποκαλύψῃ τὰς ὠμότητας καὶ τὰ στύγια ἔργα, ἅτι
μιαίνουσι τὴν ἄλλως ἐνεργὸν ἀρχὴν τοῦ δυσκόλου ἐκείνου ἡγεμόνο
Ἐξετάζων δὲ τὴν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ διοίκησιν τῶν ἑλληνικ
χωρῶν, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι αἱ τιμαὶ αἱ ἀπονεμηθεῖσαι ὑπὸ τ
Ἑλλήνων εἰς τὸν Τιβέριον καὶ ἡ θεϊκὴ λατρεία, ἧς ἠξιώθη ἐν Ἀθήνα
ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Δροῦσος, εἶνε ὑπερβολικὴ μὲν κατὰ τ
ταπεινὸν ἔθος τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὅμως δικαία ἐκδήλωσις τῶν εὐχαριστι
τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀληθῆ εὐεργέτην τῆς χώρας.

Εἶνε ἀληθές, ὡς ἐδείξαμεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ διαρρύθμισις τῶν κατ
τὰς ἐπαρχίας ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἐβελτίωσεν ἐπαισθητῶς καὶ τῆς Ἑλ
λάδος τὴν θέσιν καὶ ὅτι μεγάλως περιωρίσθησαν αἱ καταχρήσεις τῆ
διοικήσεως, ὧν εἴδομεν τὰ κακὰ ἐπακόλουθα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ῥω
μαϊκῆς δημοκρατίας. Ἀλλ' ἐπ' ἴσης ἀναντίρρητον εἶνε, ὅτι οἱ ἐνιαύσι
διοικηταὶ τῶν συγκλητικῶν ἐπαρχιῶν δὲν ὑφίσταντο τοὺς περιορισμοὺ
ἐκείνους καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐξέλεγξιν, εἰς ἣν ὑπέκειντο οἱ διοικοῦντ
ἐπαρχίας καισαρικάς, ὧν ἡ μακροτέρα ἢ συντομωτέρα ἀρχὴ συνεδέετ
πρὸς τὴν εὔνοιαν τοῦ καίσαρος, ἐξαρτῶντος αὐτὴν ἀπὸ τῆς εὐχαριστ

σεως τῶν ὑπηκόων. Ἐντεῦθεν ἐν ταῖς καισαρικαῖς ἐπαρχίαις ἦσαν ὀλιγώτεραι αἱ καταχρήσεις καὶ ἐλαφρότερα τὰ βάρη τῶν ὑποτελῶν. Ἡ δ' Ἑλλάς, ταχθεῖσα κατὰ τὴν ἐπὶ Αὐγούστου γενομένην διανομὴν εἰς τὰς συγκλητικὰς ἐπαρχίας, δὲν ἔτυχε κατὰ ταῦτα πλήρους τῆς βελτιώσεως τῆς διοικήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Αὐγούστου στασιάζοντας αὐτοὺς τοὺς ἄλλως αὐτονόμους Ἀθηναίους, εἰ καὶ ἡ ἀποστασία αὐτῶν κατεστάλη ταχέως, κολασθέντων τῶν ὑπαιτίων.

Ἡ ἀποστασία αὕτη τῶν Ἀθηναίων, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν ἦτο αὐτῆς ὁ χαρακτήρ, παρέχει ἀπόδειξιν τῶν πιέσεων, αἵτινες ἐστενοχώρουν τοὺς Ἕλληνας ἐφ' ὅσον ὑπέκειντο εἰς τοὺς ἀποστόλους τῆς συγκλήτου. Ἐκ τῶν πιέσεων δὲ τούτων ἐξηγεῖται καὶ ἡ αἴτησις, ἣν ὑπέβαλον οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν Τιβέριον, βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ (15 μ. Χ.), ἐξαιτούμενοι τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τὴν ἐλάφρυνσιν τῶν βαρῶν, ἅτινα ὑφίσταντο. Ἡ Ῥώμη εἰσήκουσε τῆς δεήσεως τῶν ὑπηκόων, κατ' ἀπόφασιν δὲ τῆς συγκλήτου ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Μακεδονία ἐκηρύχθησαν ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς ἔτους ἐπαρχίαι καισαρικαί, ὁποῖαι καὶ ἔμειναν μέχρι τοῦ 44 μ. Χ. ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου. Μετὰ δὲ τῆς ἐπελθούσης διοικητικῆς μεταβολῆς συνεπῆλθε καὶ ἀξία λόγου βελτίωσις τῆς διοικήσεως, μαρτυρουμένη καὶ ὑπὸ τῆς μακρᾶς διαρκείας τῆς ἀρχῆς τῶν στελλομένων πρὸς διοίκησιν τῶν δύο ἐπαρχιῶν ὑπατικῶν πρεσβευτῶν, οἵτινες ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ μακρὸν τὸ ἀξίωμά των, εὐχαριστοῦντες τόν τε ἐντολοδότην αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ. Οὕτω καθ' ὅλον τὸν χρόνον καθ' ὃν ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Μακεδονία ἦσαν ἐπαρχίαι καισαρικαί, ἤτοι ἐπὶ εἰκοσιοκτὼ ἔτη, δύο μόνον ἄνδρες διῴκησαν αὐτάς, καὶ τούτων ὁ πρῶτος, ὁ Πομπαῖος Σαβῖνος, ἀντικατεστάθη μόνον μετὰ τὸν θάνατόν του, ἄρξας δεκαεννέα ὅλα ἔτη.

Ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ αὕτη διοίκησις ἐπὶ Τιβερίου δὲν προέβαινε μέχρι παραμελήσεως τῶν συμφερόντων τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς χώρας. Ὅτε τυχοδιώκτης τις παρουσιάσθη δῆθεν ὡς ὁ υἱὸς τοῦ ἀγαπητοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνεψιοῦ τοῦ Τιβερίου καὶ συζύγου τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀγρίππα Ἀγριππίνης Γερμανικοῦ τοῦ πιθανῶς κατὰ μυστικὴν αὐτοῦ προσταγὴν φονευθέντος ἔπειτα ἐν Συρίᾳ, καὶ ἀνεκύκα τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὁ Σαβῖνος ἐπενέβη δραστηρίως κατ' αὐτοῦ, καὶ κατώρθωσε τέλος νὰ συλλάβῃ τὸν τολμητίαν Ψευδοδροῦσον. Ὅτε οἱ κά-

τοικοι τῆς Κυζίκου, οἵτινες καὶ ἄλλως εἶχον δυςαρεστήσει τὸν αὐτοκράτορα, παραμελήσαντες τὰς πρὸς τὸν Αὔγουστον τιμὰς, συνέλαβον Ῥωμαίους τινὰς καὶ ἐδέσμευσαν αὐτοὺς, ἀφῃρέθη παρ' αὐτῶν ἡ ἐλευθερία. Οὐχ ἧττον δ' αὐστηρὸς ἐφάνη ὁ Τιβέριος πρὸς τὰς καταχρήσεις, αἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ συνδέωνται ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις πρὸς τὸ παλαιὸν δικαίωμα τῆς ἀσυλίας, ὅπερ εἶχον ὡρισμένα ἱερά. Οἱ ἄσυλοι οὗτοι ναοὶ εἶχον καταντήσει νὰ παρέχωσι καταφυγὴν οὐ μόνον εἰς δούλους αὐτομολοῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς κοινοὺς κακούργους, ἐκφεύγοντας οὕτω τὴν καταδίωξιν τῆς δικαιοσύνης. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπικίνδυνον ἀπέβαινε τὸ κακὸν διὰ τὴν αὐθαίρετον ἐπέκτασιν τῶν ἀσύλων. Ἐθεώρησε λοιπὸν ἀναγκαίαν ὁ Τιβέριος τὴν ἀναθεώρησιν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀσυλίας καὶ τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν διαρρύθμισιν αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας.

ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ

Ἄλλως δὲ πλὴν τῶν ἀναγκαίων τούτων αὐστηρῶν μέτρων κατὰ τὸν πλεῖστον τοὐλάχιστον χρόνον τῆς ἀρχῆς τοῦ Τιβερίου ἡ διοίκησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπῆρξε πατρικὴ καὶ εὐεργετική. Οἱ τυχὸν πιέζοντες

τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους Ῥωμαῖοι ἄρχοντες ἐτιμωροῦντο, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς τὸν ἀνθύπατον τῆς Κρήτης καὶ Κυρήνης, κληθέντα ἕνεκα καταχρήσεων πρὸ τῆς συγκλήτου καὶ καταδικασθέντα, ὡς ἐπ' ἴσης ἐτιμωρήθη καὶ ἀνθύπατός τις τῆς Ἀσίας, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐξορισθεὶς εἰς Κύθνον.

Ἦτο δὲ συνήθης ἡ εἰς ἑλληνικὰς νήσους ἐξορία ἐπιφανῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἰδίως ἕνεκα τῆς ὠμότητος, μεθ' ἧς κατεδίωξε τὴν ῥωμαϊκὴν ἀριστοκρατίαν ὁ Τιβέριος, ὅστις εἶχε τραπῆ καὶ αὐτὸς πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τὴν αὐτὴν ὁδόν, ἐκλέξας τῷ 6 π. Χ. ὡς τόπον ἑκουσίας ἐξορίας τὴν Ῥώμην ἕνεκα τῆς διαστάσεώς του πρὸς τὴν ἀκόλαστον σύζυγον Ἰουλίαν, τὴν θυγατέρα τοῦ Αὐγούστου, καὶ διατρίψας ἐν τῇ νήσῳ ὀκτὼ ὅλα ἔτη. Ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ νομίσωμεν, ὅτι αἱ νῆσοι αὗται τοῦ Αἰγαίου εὑρίσκοντο ἐν τελείᾳ παρακμῇ καὶ ὅτι ἦτο ἀφόρητος ἡ ἐν αὐταῖς διαμονή. Ἂν ἐξαιρέσωμεν νησῖδάς τινας ὡς τὴν Γύαρον καὶ τὴν Σέριφον, ὅπου ὁ βίος ἦτο ἀληθὴς καταδίκη, οὐδαμῶς δυσάρεστος ἐθεωρεῖτο ἡ διαβίωσις ἐν Ἄνδρῳ, ἰδίως δ' ἐν Ῥόδῳ καὶ μάλιστα ἐν Λέσβῳ, ἣν προετίμων πάσης ἄλλης οἱ ἐξοριζόμενοι. Ἀπέβαινε δὲ ἡ Λέσβος περιζήτητος διά τε τὰς φυσικὰς αὐτῆς καλλονὰς καὶ τὴν σχετικὴν ἀκμὴν ἧς ἀπήλαυεν ὡς ἐκ τῆς εὐεργετικῆς ἐπὶ τὸν πολιτικὸν αὐτῆς καὶ κοινωνικὸν βίον ἐπιδράσεως τοῦ ῥήτορος Ποτάμωνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Λεσβώνακτος, διαχειρισαμένου ἐπαξίως καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Μυτιλήνης ἀξίωμα ἰσόβιον ἀπονεμηθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, οἵτινες διὰ πολλῶν ἐνδείξεων τιμῆς ἐξεδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην.

ΘΡΟΝΟΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ
ΠΟΤΑΜΩΝΟΣ ΤΟΥ ΛΕΣΒΙΟΥ

Ἡ δὲ ἀγαθὴ διοίκησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τι-

ὄπισθέν του ἀναμνήσεις συμπαθεῖς καὶ εὐλογίας. Εἰς μάτην διερχόμενος κατόπιν αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν ὁ ὑπερόπτης Πείσων προςεπάθει νὰ ἐξαλείψῃ τὰς ἐκ τῆς διαβάσεως τοῦ Γερμανικοῦ ἀγαθὰς ἐντυπώσεις, ὑβρίζων τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐλέγχων τὸν Γερμανικόν. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες διετήρησαν τὸν πόθον τοῦ εὐγενοῦς νικητοῦ τῶν Γερμανῶν, καὶ ἐθρήνησαν τὸν ἄωρον αὐτοῦ θάνατον, ὅτε ὁ Γερμανικὸς ἔπιπτε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 19 ἐν Συρίᾳ θῦμα τοῦ Πείσωνος καὶ τοῦ Τιβερίου, ὃν δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ μοιραίου τέλους ἡ ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐπιδειχθεῖσα πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὠμότης.

δ'

Καλιγόλας καὶ Κλαύδιος.

Ὅτι δὲν ἤρκει νὰ εἶνέ τις τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καισαρική, ὅπως ἀπολαύῃ πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος νὰ ἔχῃ τὴν θέλησιν ὅπως φανῇ εὐεργετικὸς καὶ πατρικὸς πρὸς τοὺς ὑπηκόους, ἀποδεικνύει τρανῶς ἡ βασιλεία τοῦ διαδόχου τοῦ Τιβερίου. Ὁ τοῦτον διαδεχθεὶς Γάϊος (37 - 41 μ. Χ.) δὲν εἶχε τὰς ἀρετὰς τοῦ πατρὸς Γερμανικοῦ, ὃν παῖς ἤδη εἶχε παρακολουθήσει κατὰ τὴν εἰς τὴν Γερμανίαν στρατείαν, περιβαλλόμενος τὸ στρατιωτικὸν ὑπόδημα, καὶ ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν Καλιγόλας. Βραχὺν μόνον χρόνον διήρκεσεν ἡ ἀπάτη τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων, ἀπεκδεχομένων, ὅτι ὁ νέος ἡγεμὼν ἔμελλε νἀναδειχθῇ ἀντάξιος τοῦ πατρός. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη δὲν ἤργησε νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Γερμανικοῦ ἦτο τραχὺς καὶ βίαιος νεανίας, τὰ πάντα θέλων νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὴν κατέχουσαν αὐτὸν μανίαν τῆς παντοδυναμίας του καὶ ὑπ' οὐδεμιᾶς συνεχόμενος φειδοῦς ἐν ταῖς παρεκτροπαῖς τοῦ παραλογισμοῦ του.

Παρὰ δυνάστου τοιούτου οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ ὠφεληθῇ ἡ Ἑλλάς, ἀπ' ἐναντίας δὲ βαρεῖαν ᾐσθάνθη τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Δουλικῶς ἐπέδειξαν οἱ Πανέλληνες τὴν χαράν των διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τῆς καταλαβούσης αὐτὸν κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐπικινδύνου νόσου. Καὶ τότε μὲν ἐφάνη μετριόφρων ὁ Καλιγόλας, ἐκ τῶν προςφερομένων εἰς αὐτὸν μεγάλων τιμῶν καὶ ἐκ τῆς προτεινομένης κατασκευῆς ἀπείρων αὐτοῦ ἀνδριάντων ἐν Ἑλλάδι δεχθεὶς μόνον τὴν ἵδρυ-

ΚΑΛΙΓΟΛΑΣ.

σιν τοιούτων ἐν τοῖς χώροις ὅπου ἐτελοῦντο οἱ τέσσαρες μεγάλοι ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅτε ἔπειτα ἐξέσπασεν ἡ ἐνδομυχοῦσα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Γαΐου κακία, καὶ ἐξεδηλώθη ἡ κατέχουσα αὐτὸν ἀνίατος μανία τοῦ μεγαλείου, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, καὶ ὁ πρώην μόλις δεχόμενος τιμὰς ἐπέβαλλε τοιαύτας εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀπήτει θεϊκὴν λατρείαν καὶ ἤθελε νὰ ἱδρύωσι ναοὺς εἰς αὐτὸν ὡς εἰς θεόν. Τότε μετεκλήθησαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰωνίας εἰς τὴν Ῥώμην παῖδες ἐκ τῶν εὐγενεστάτων οἴκων, ὅπως ᾄδωσιν ὕμνους εἰς αὐτὸν πεποιημένους. Τότε διετάχθη ἡ εἰς τὴν Ῥώμην μεταφορὰ παμπληθῶν ἑλληνικῶν ἀγαλμάτων, καὶ ἐν παντελεῖ ἀδιαφορίᾳ πρὸς τὰ ἱερώτατα τῶν αἰσθημάτων τῶν Ἑλλήνων ὡρίζετο ὅπως ἡ κεφαλὴ τοῦ νέου θεοῦ ἀντικαταστήσῃ ἐπὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἔρωτος τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Διὸς τοῦ Φειδίου. Καὶ ὁ μὲν Ἔρως ἡρπάγη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκ Θεσπιῶν, τὴν δὲ ἀπαγωγὴν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ χρυσελεφαντίνου Διὸς ἐμπόδισε μόνη ἡ κεραυνοβόλησις τοῦ πρὸς ἀποκόμισιν αὐτοῦ ναυπηγηθέντος πλοίου καὶ ἄλλα ἐπιφανέντα ἐκ θεῶν σημεῖα. Οὐδ' ἐξετελέσθη τοὐλάχιστον ἡ ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι τῆς ἐπιδείξεως καὶ ἐπιδιώξεως τῶν δυσεπιτεύκτων σχεδιασθεῖσα διόρυξις τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἣν πρὸ τοῦ Καλιγόλα εἶχον διανοηθῇ ὁ Περίανδρος καὶ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ.

Αἱ πιέσεις αὗται καὶ ἡ κακοδιοικησία τῶν ὀλίγων ἐτῶν καθ' ἃ ἦρξεν ὁ Καλιγόλας κατέστησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Μακεδονίας ἧττον αἰσθητὴν τὴν ἐκ νέου ἀπόδοσιν τῶν δύο αὐτῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν σύγκλητον κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου τοῦ Καλιγόλα, τοῦ ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν μετὰ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ ἀναβιβασθέντος ἐπὶ τὸν θρόνον Κλαυδίου. Ἡ διοικητικὴ αὕτη μεταβολὴ προῆλθε πιθανῶς χάριν περιποιήσεως τῆς συγκλήτου, ἧς τὴν εὔνοιαν ἐπεδίωκον οἱ κυρίως διοικοῦντες ἀντὶ τοῦ ἐκ παίδων ἀσθενικοῦ καὶ μονονοὺ βλακὸς Κλαυδίου, δῆλα δὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Μεσσαλῖνα, ἧς τὸ ὄνομα κατέστη σχεδὸν συνώνυμον πρὸς τὴν ἀσέλγειαν καὶ τὴν ὠμότητα, καὶ οἱ μετ' αὐτῆς ἰσχύοντες δοῦλοι καὶ ἀπελεύθεροι οἱ χρησιμεύοντες εἰς τὸν ἀνίσχυρον αὐτοκράτορα δίκην ὑπουργῶν. Ἦσαν δὲ οἱ τοιοῦτοι παντοδύναμοι αὐλικοί, τὰ ὄργανα τῆς Μεσσαλίνης, κυρίως Ἕλληνες. Ἀπελεύθεροι καὶ δοῦλοι διαδραματίζουσι σπουδαῖον πρόσωπον ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων αὐτοκρατόρων ὡς καὶ ἐπὶ τῶν κατόπιν, ἀλλ' ἐπὶ Κλαυδίου ἐτελοῦντο, ὡς ἐλέχθη εὐφυῶς, τὰ Κρόνια τῶν ἀπε-

λευθέρων. Τὴν δὲ μεγίστην δύναμιν εἶχον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου ὁ Κάλλιστος καὶ ὁ Πάλλας, ὁ Νάρκισσος καὶ ὁ Πολύβιος. Ἴσως δὲ ἡ μετὰ τῶν Ἑλλήνων τούτων κοινὴ σχέσις καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ἤγαγε τὸν Κλαύδιον, ὅτε ἔγεινεν ἡ εἰς τὴν σύγκλητον παραχώρησις τῆς Ἀχαΐας, εἰς τὴν πρὸς τοὺς συγκλητικοὺς σύστασιν νὰ φανῶσιν ἐπιεικεῖς πρὸς ταύτην τὴν ἐπαρχίαν, πρὸς ἥν, ὡς εἶπε, συνέδεεν αὐτὸν κοινὴ ἀρέσκεια πρὸς τὰς αὐτὰς σπουδάς. Τὴν αὐτὴν δὲ συμπάθειαν ἐπέδειξεν ὁ Κλαύδιος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀποπέμψας μὲν εἰς τὰς πατρίδας τοὺς ὑπὸ τοῦ Καλιγόλα εἰς Ῥώμην μετακληθέντας παῖδας, ἀποδοὺς δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα τἀγάλματα, ἅτινα εἶχεν ἀπαγάγει ὁ προκάτοχος αὐτοῦ.

ΚΛΑΥΔΙΟΣ

Ἡ Ἑλλὰς ἐδέχθη τοὺς ἐπιστραφέντας παῖδας καὶ τὰς ἀποδοθείσας εἰκόνας τῶν θεῶν της μετὰ τῆς αὐτῆς ἴσως ἀδιαφορίας μεθ' ἧς εἶδε τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπαγωγήν των. Πνεῦμά τι νάρκης καὶ ἠθικῆς ἐκπτώσεως φαίνεται διακατέχον τὴν χώραν, ἀφ' οὗ μετ' ἀπαμβλύνσεως τοῦ αἰσθήματος ἀναλλοιώτου τιμᾷ δουλικῶς καὶ γεραίρει τοὺς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καισάρων καθημένους καὶ τοὺς περὶ αὐτούς, εἴτε ἀγαθοὶ ἦσαν εἴτε κακοί, εἴτε ὠφέλουν τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ἔβλαπτον αὐτήν· οὐδεμία διαφορὰ μεταξὺ Τιβερίου καὶ Καλιγόλα, μεταξὺ Ἀγριππίνης καὶ Μεσσαλίνης, μεταξὺ Γερμανικοῦ καὶ Κλαυδίου. Τὰ θυμιάματα τὰ ὁποῖα καίουσιν οἱ Ἕλληνες ἐξ ἴσου πρὸ τῶν εὔνων καὶ τῶν λυμεώνων, αἱ τιμαὶ ἃς ἀπονέμουσιν ἀφειδῶς πρὸς ἄνδρας καὶ γυναῖκας τοῦ αὐτοκρατο-

ΚΛΑΥΔΙΟΣ.

ρικοῦ οἴκου ἀποβαίνουσί τι σύνηθες καὶ καθημερινόν, ὥστε εὕρισκεν ἡ Ἑλλὰς ἐνασχόλησίν τινα εἰς τὰ περὶ τὰ τοιαῦτα διατριβὴν καὶ ἐξέλκουσαν ἀπὸ τοῦ ἀσήμου ἐπαρχιακοῦ βίου, ὃν ἔζη, διατηροῦσα μὲν ἐν τοῖς ἐκ τοῦ παρελθόντος ἐπισήμοις κέντροις τοὺς παλαιοὺς θεσμούς, ἀλλὰ κατὰ τἆλλα διαβιοῦσα ἐν ἠρεμίᾳ καὶ νάρκῃ. Ὀλίγαι δὲ ἦσαν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, ἐν αἷς παρετηρεῖτο μεγαλειτέρα κίνησις, καὶ δὴ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν μέρει τῆς Σπάρτης ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Νικόπολις, καὶ ἐκ τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς ἀπέναντι νήσους ἡ Ἔφεσος, ἡ Μυτιλήνη καὶ μάλιστα ἡ Ῥόδος. Ἄλλως δὲ τὴν μονοτονίαν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου διέκοπτε μόνον ἡ ἐξακολουθοῦσα φοίτησις ἐπιφανῶν Ῥωμαίων καὶ ἄλλων ξένων εἰς τὰ μεγάλα κέντρα καὶ τὰς ἕνεκα τῶν φυσικῶν αὐτῶν καλλονῶν, τῶν μνημείων τοῦ παρελθόντος ἢ τῶν σχολῶν αὐτῶν διασήμους πόλεις. Μεταξὺ δὲ τῶν πολλῶν τούτων ξένων καθ᾽ ὃν χρόνον ὁ Κλαύδιος ἐξέπνεεν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ δηλητηρίου, δι᾽ οὗ ἐπότισεν αὐτὸν ἡ δευτέρα του σύζυγος, Ἀγριππῖνα ἡ νεωτέρα, ἔρχεται εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐκ Συρίας καὶ ἀνὴρ κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἀφανὴς καὶ μικρός, ἄλλως δὲ ἀπόστολος καινῶν δογμάτων. Τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἡ ἐπίσκεψις δὲν ἔμελλε νὰ εἶνε κενὴ περιοδεία περιηγητοῦ φιλοθεάμονος,

ΜΕΣΣΑΛΙΝΑ

ἀλλ' ἦτο προωρισμένη νὰ ἔχῃ ἀποτελέσματα μεγάλα θρησκευτικῆς ἀναπλάσεως καὶ ἠθικῆς ἀναμορφώσεως τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μέγας οὗτος ἀπόστολος ἦτο ὁ Παῦλος.

ε'

Οἱ Ἕλληνες καὶ ὁ Νέρων.

Ἡ βασιλεία τοῦ ἀσελγοῦς καὶ ὠμοῦ, τοῦ μητροκτόνου καὶ συζυγοκτόνου Νέρωνος (54 – 68) κατέστη αἰσθητὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς οὐδεμία ἴσως ἄλλη τῶν προτέρων. Ἐν ᾧ οἱ στρατηγοί του ἐνίκων ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Βρεττανίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Ἰουδαίᾳ, ἐκεῖνος μετέβαλε τὸν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου θρόνον εἰς ἀπαισίαν ἕδραν, ἀφ' ἧς ἐδίδοντο τὰ ὠμότατα τῶν προσταγμάτων, ἅτινα ἐβύθιζον τὴν Ῥώμην εἰς τρόμον καὶ πένθος. Καὶ ὅμως ὁ αἱμοχαρὴς ἐκεῖνος τύραννος, ὅςτις οἱονεὶ ἐτρέφετο διὰ τοῦ φόνου καὶ τῆς πυρκαϊᾶς, καὶ ἐκυλίετο εἰς ἡδονὰς ἀγοραίας, εἶχεν ἀγάπην ἀλλόκοτον καὶ κενόφρονα πρὸς τὰς καλὰς τέχνας. Καὶ ἐν ᾧ ἐκόσμει τὴν Ῥώμην, ἧς μέγα μέρος ἐπ' αὐτοῦ κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς, διὰ νέων οἰκοδομῶν, ἰδίως δὲ μετέτρεπε τὸν ***χρυσοῦν οἶκόν*** του εἰς ἀληθὲς μουσεῖον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἐνησμένιζε παραδοξότατα ἀσχολούμενος περὶ τὴν ζωγραφικήν, τὴν γλυπτικήν, τὴν ποίησιν καὶ παρουσιαζόμενος εἰς τὰ πλήθη ὡς ἀοιδὸς καὶ ὑποκριτής, ὡς ἀθλητὴς καὶ ἁρματηλάτης.

Ἡ δ' Ἑλλὰς ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ φόρον ἁδρὸν εἰς τὰς τοιαύτας τοῦ φαντασιοπλήκτου τυράννου ὀρέξεις. Ἀφ' οὗ πρὸς διακόσμησιν τῆς ἐμπρησθείσης Ῥώμης ἐξαναγκασθεῖσα προςήνεγκε θησαυροὺς ὅλους ἡ Ἰταλία, ἀφ' οὗ ἀνάλογοι θυσίαι ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας, ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀχαΐας. Δύο τοῦ Νέρωνος ἀπόστολοι, ὁ Ῥωμαῖος Σεκοῦνδος Καρρίνας καὶ ὁ Ἕλλην ἀπελεύθερος Ἄκρατος, ἐγύμνωσαν τὰ ἑλληνικὰ ἱερὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀνακειμένων ἀναθημάτων καὶ αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν. Τούτων δέ τινα μὲν ἐκ τῶν ἀπὸ μετάλλου κατεσκευασμένων ἀνελύθησαν πρὸς ἐκκοπὴν νομίσματος, τινὰ δ' ἐκόσμησαν τὴν Ῥώμην καὶ τὸν χρυσοῦν τοῦ Νέρωνος οἶκον. Ἐκ μόνων τῶν Δελφῶν ἡρπάγησαν περὶ τὰ πεντακόσια χαλκᾶ ἀγάλματα. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ὀλυμπία ἐστερήθη λαμπρῶν αὐτῆς κοσμημάτων, καὶ αἱ Θεσπιαὶ ἀπέβαλον τὸν Ἔρωτα τοῦ Πραξιτέλους, ὃν εἶχεν ἁρπάσει μὲν ὁ Καλιγόλας, ἀποδώσει δὲ εἰς τὴν πόλιν ὁ Κλαύδιος.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον βαρὺς ὑπῆρξεν ὁ φόρος, ὃν ἐπλήρωσεν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν Νέρωνα ὡς ἀθλητὴν καὶ ἀγωνιστὴν τῶν πατρίων αὐτῆς ἀγώνων. Ὁ τύραννος, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ἐπέδειξε τὰς καλλιτεχνικάς του καὶ ἀγωνιστικὰς ἀρετὰς εἰς στενοὺς κύκλους ἐν Ῥώμῃ, ἔπειτα δέ, θαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπευφημιῶν τῶν περὶ αὐτὸν κολάκων, παρουσιάσθη καὶ δημοσίᾳ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ πόλει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας ὡς ἀοιδὸς καὶ ῥήτωρ, ὡς ὑποκριτὴς καὶ ἀθλητής, ἀφ' οὗ ἐν τοῖς Νερωνείοις τῆς Νεαπόλεως, ἱδρυθεῖσι κατὰ μίμησιν τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων, ἔτυχε τοῦ ῥητορικοῦ στεφάνου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα τῶν θείων ἀοιδῶν καὶ τῶν μεγάλων ἀθλητῶν. Θαυμάζων κατ' ἴδιόν τινα τρόπον τὸν ἑλληνισμόν, οὗ τὴν γλῶσσαν ἠρέσκετο λαλῶν, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως τύχῃ ἐν ἀφθονίᾳ τῶν ἄθλων, πρὸς ἃ ἐφέρετο ἐκμανὴς ἡ ψυχή του, παρὰ τῶν συμπολιτῶν τῶν μεγάλων ποιητῶν, παρὰ τῶν ἀπογόνων τῶν ἐνδόξων ἀγωνιστῶν. Ὁ Νέρων ἐδίψα ἐπευφημίας ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, ὅστις εἶχε συγκινηθῇ ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν Μίλωνος τοῦ Κροτωνιάτου καὶ τῶν ἐπισήμων τῆς Ἑλλάδος περιοδονικῶν, ἐδίψα στεφάνους ἐκ τῆς χειρὸς τῶν ἀγωνοδικῶν τῶν παρεχόντων τὰ ἆθλα κατὰ κανόνας ἱεροὺς καὶ πατροπαραδότους ἐν τοῖς τοπικοῖς καὶ ἐθνικοῖς ἀγῶσι τῶν Ἑλλήνων. Ἡ

ΝΕΡΩΝ
ΩΣ ΝΙΚΗΤΗΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΓΩΣΙ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἑλλὰς ὅλη ἔπρεπε νὰ καταθέσῃ τοὺς στεφάνους της πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ δαφνοδιψοῦς τυράννου.

Τοιαύτας ἔχων διαθέσεις ὁ Νέρων ἔδωκεν εἰς τὴν περιοδείαν, ἣν ἀνέλαβε τῷ 66 χάριν ἀθροίσεως στεφάνων ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, τὸν τύπον ἐκστρατείας. Καὶ ἀληθῶς δὲν ἦτο ἀναγκαία πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς θεατρικῆς ἐκείνης ἐπιδείξεως τοῦ βασιλικοῦ ὑποκριτοῦ ἡ μεγάλη αὐλικὴ καὶ στρατιωτικὴ συνοδεία, ἣν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Νέρων, ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν μὲν εὐνοουμένων καὶ ἐξοχοτήτων τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας τῆς Ῥώμης, ὑπὸ ἱκανοῦ δὲ πλήθους πραιτωριανῶν στρατιωτῶν καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐκείνου, ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθέντος σώματος τῶν πεντακισχιλίων Αὐγουστείων, οἵτινες ἔργον εἶχον νὰ ποιῶσι πρῶτοι ἀρχὴν τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ἐπευφημιῶν, ἐξαναγκάζοντες καὶ τοὺς ἄλλους ἀκροατὰς καὶ θεατὰς τοῦ παραδόξου ἀγωνιστοῦ νὰ κροτῶσι τὰς χεῖρας καὶ νὰ ἐκβοῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀκολούθων τοῦ αὐτοκράτορος εἶχε χαρακτῆρα ἰδιαζόντως Νερωνείων στρατιωτῶν. Ἦσαν δῆλα δὴ σύντροφοι τοῦ καλλιτέχνου καὶ κωμῳδοῦ Νέρωνος, φέροντες ἀντὶ ὅπλων κιθάρας καὶ πλῆκτρα καὶ προσωπεῖα καὶ ἐμβάτας.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΡΩΝΟΣ

Τοιαύτη ἦτο ἡ συνοδεία ἣν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Νέρων τὸ φθινόπωρον τοῦ 66, ὅπως εὐχαριστήσῃ μὲν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, αἵτινες εἶχον κατ' ἐπανάληψιν προςκαλέσει αὐτόν, τύχῃ δὲ τῆς προςηκούσης ἐκτιμήσεως τῶν φυσικῶν του δώρων παρὰ τῶν ἀνδρῶν, οὓς εἶχε κηρύξει ἐν Ῥώμῃ ὡς τοὺς μόνους ἔχοντας οὓς προσφυὲς νἀντιληφθῆ τῆς μουσικῆς καὶ ἀξίους νὰ κρίνωσι τὴν καλλιτεχνικήν του ἀρετήν. Ἐν ᾧ δ' ἐν Ῥώμῃ ἀντικαθίστανεν αὐτὸν ὡς ἄξιός του προστατευόμενος ὁ ἀπελεύθερος Ἥλιος, ὁ Νέρων ἔδρεπεν ἀγωνιστικὰς δάφνας, ἐνθυμίζων οὐχ ἧττον ἐν τῷ μεταξὺ εἴς τε τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν ὠμοτήτων αὐτοῦ, ὅτι ἡ ψυχή του ἦτο διφυὴς καὶ ὅτι ἔρρεπε πρὸς τὴν ἀσέλγειαν καὶ τὸ αἷμα ὅσον καὶ πρὸς τοὺς στεφάνους.

Τῆς καλλιτεχνικῆς του περιοδείας ἔναρξις ἔγεινεν ἐκ Κερκύρας, ὅπου πρῶτον ἠκούσθη τὸ ᾆσμά του παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Κασσίου Διός. Ἔπειτα δὲ περιήγαγε τὰ σκηνικά του ἰκρία δι' ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Δύο μόναι πόλεις ἀπηλλάγησαν τῆς αἰσχύνης νὰ ἐκπορνεύσωσι χάριν αὐτοῦ τοὺς

ἀγῶνάς των, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη. Καὶ τὴν μὲν πόλιν τοῦ Λυκούργου δὲν ἐπεσκέφθη, εὑρίσκων τοὺς νόμους αὐτοῦ ἐναντίους εἰς τὴν προαίρεσίν του, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας δὲν ἐτόλμησε νὰ πατήσῃ τὸν πόδα, φοβούμενος ὡς μητροκτόνος τὴν νέμεσιν τῶν Ἐρινύων, αἵτινες εἶχον διώξει ποτὲ τὸν φονέα τῆς μητρὸς Κλυταιμήστρας Ὀρέστην καὶ ἀπὸ παλαιοῦ ἐλατρεύοντο ἐν τῇ πόλει ὡς Εὐμενίδες. Ἀλλὰ πλὴν τῶν δύο τούτων ὅλαι τῆς Ἑλλάδος αἱ πόλεις ἀνέῳξαν εἰς αὐτὸν τὰς πύλας των καὶ τὰς ἀγοράς των, τὰ στάδιά των καὶ τοὺς ἱπποδρόμους, τὰ θέατρά των καὶ τὰ γυμνάσια, καὶ μετέθεσαν χάριν αὐτοῦ τὸν χρόνον τοῦ πανηγυρισμοῦ τῶν πατρίων ἑορτῶν, καὶ συνέχυσαν τὴν ἀρχαίαν τάξιν, καθ' ἣν ἐτελοῦντο οἱ πανελλήνιοι ἀγῶνες, ὅπως τελέσωσιν αὐτοὺς καθ' ὃν χρόνον ηὐδόκει ὁ ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου πεταυριστής.

Εἰς χιλίους ὀκτακοσίους καὶ ὀκτὼ ἐλέγοντο ἀνερχόμενοι οἱ στέφανοι, οὓς ἀπεκόμισεν ὁ Νέρων ἐκ τῶν νικῶν του. Τίς τῶν ποτὲ ἀγωνισαμένων ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ ἐπὶ τοσούτῳ πλήθει θριάμβων; Καὶ τίς ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ τοιαύτην εὐδοκίμησιν ἐν τοῖς ποικιλωτάτοις τῶν ἀγωνισμάτων ὡς ὁ υἱὸς τῆς Ἀγριππίνης; Ἐθαύμαζεν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος τοὺς περιοδονίκας, ἤτοι τοὺς ἀξιωθέντας τῆς νίκης καὶ κατὰ τοὺς τέσσαρας πανελληνίους ἀγῶνας. Ἀλλ' ὁ Νέρων ἦτο πλέον τι ἢ περιοδονίκης, διότι δὲν ἔλαβε τὸν στέφανον τοῦ νικητοῦ ἐν μόνοις τοῖς Ὀλυμπίοις καὶ τοῖς Πυθίοις, τοῖς Ἰσθμίοις καὶ τοῖς Νεμείοις, ἀλλ' ἐξῆλθε καλλίνικος ἐξ ἁπασῶν τῶν πόλεων καὶ ἐκ πάντων τῶν ἀγώνων καὶ ἀπὸ παντοίων ἀγωνισμάτων ὡς τραγῳδὸς καὶ κιθαρῳδός, ὡς ἀθλητὴς καὶ ἁρματοδρόμος, διὰ τῆς *ἱερᾶς φωνῆς* ὡς ἀοιδὸς καὶ κήρυξ, ὡς μυθικὸς ἥρως ἀπὸ τοῦ τραγικοῦ λογείου καὶ ὡς γυνὴ τίκτουσα ἐπὶ σκηνῆς. Καὶ τίς ἀγωνοδίκης ἐτόλμα νἀρνηθῇ τὸν στέφανον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅσον καὶ ἂν ἔβλεπεν αὐτὸν ταπεινούμενον, ὑποκρινόμενον τὴν πλήρη τήρησιν τῶν καθεστώτων κατὰ τοὺς ἀγῶνας νομίμων, τρέμοντα δῆθεν τοὺς ἐπιβλέποντας μαστιγοφόρους, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἱκέτευεν, ἐδέκαζεν, ἠπείλει; Καὶ τίς ἀνταγωνιστής, ὁ Τέρπνος ἢ ὁ Διόδωρος ἢ ὁ γηραιὸς Παμμένης ἢ τίς ἄλλος ἔμελλε νὰ θαρρήσῃ ὅπως διαμφισβητήσῃ τὴν νίκην πρὸς τὸν τύραννον; Μὴ δὲν ἐγνώριζον τὸ πάθημα τοῦ διασήμου τραγῳδοῦ Ἠπειρώτου, ὅςτις, φαντασθείς, ὅτι ἠδύνατο νἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν σοβαρῶς ἐν τοῖς Ἰσθμίοις, ἐξήγειρεν ἐπὶ τοσοῦτον τοῦ Νέρωνος τὴν ὀργήν, ὥςτε οἱ συνυποκριταὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἔπνιξαν τὸν ἀντίπαλον ἐπ' αὐτῆς τῆς σκηνῆς; Καὶ τίς θεατὴς ἠδύνατο νἀπαυθαδισθῇ ἐπὶ το-

σοῦτον, ὥςτε νἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ θεάτρου, ἐκείνου ὑποκρινομένου ἢ ᾄδοντος, ἢ νὰ χασμηθῇ κἂν ἐκ τῆς ἀνίας τῶν πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἑωθινοῦ μέχρι τῆς ἑσπέρας διαρκουσῶν ἐπιδείξεων ἢ νὰ μὴ προςποιηθῇ θαυμασμὸν καὶ ἐκφράσῃ αὐτὸν διὰ βοῆς, ὅτε αὐστηρῶς ἐπετηρεῖτο πᾶν σχῆμα καὶ νεῦμα καὶ δεινῶς ἐκολάζετο πᾶσα ἔλλειψις προςοχῆς καὶ τιμῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῶν σκηνικῶν, ὅτε αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες κατήγγελλον δουλικῶς τοὺς συμπολίτας τοὺς μὴ θαυμάζοντας τὸν τύραννον καὶ μὴ παρέχοντας εἰς τοὺς θεοὺς θυσίας ὑπὲρ τῆς φωνῆς τοῦ Νέρωνος;

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους δὲν εἶνε ἄπορον πῶς ἀπεκόμισεν ὁ Νέρων ἐκ τῆς ἐν Ἑλλάδι περιοδείας του τοσοῦτον πλῆθος στεφάνων, ἀλλὰ θαῦμα εἶνε μόνον πῶς δὲν συνήθροισεν ἀκόμη περισσοτέρους. Ἀδιάφορον ἂν τὸ φώνημά του ἦτο βραχὺ καὶ βραγχνὸν, οὕτως ὥςτε πολλοὶ κατεγέλων αὐτοῦ ᾄδοντος καὶ κηρύσσοντος, ἀφ' οὗ εὑρίσκοντο πολλοὶ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πεπαιδευμένων ἀρεσκόμενοι εἰς αὐτὸ, καὶ ἐπευφημεῖτο μὲν ὡς ἀοιδὸς, ἐβραβεύετο δὲ ὡς κήρυξ; Εἰς μάτην ὑπεκρίνετο τὸν θορυβηθέντα, ὅτε ἔπεσέ ποτε ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὡς τραγῳδοῦ ἀδεξίως ἡ σκυτάλη ἣν ἐκράτει, ἀφ' οὗ ἡ ἀστοχία αὕτη δὲν ἦτο φόβος νὰ στερήσῃ αὐτὸν τῆς νίκης. Καὶ τίς ἡ ἀνάγκη οἱαςδήποτε ἀνησυχίας, ἀφ' οὗ ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις ἐλαύνων ἅρμα καὶ πεσὼν ἐξ αὐτοῦ καὶ ὀλίγου δεῖν συντριβεὶς ὅμως ἐστεφανώθη, ἀμείψας ἔπειτα τοὺς ἑλλανοδίκας ἐπὶ τῇ ἀκατονομάστῳ ταύτῃ νίκῃ διὰ διακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων ἀρχαίων δραχμῶν;

Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες, ἀνεχόμενοι τὴν γελοιοποίησιν τῶν πατρίων ἀγώνων καὶ συντελοῦντες εἰς αὐτὴν, δὲν ἦσαν θεαταὶ μόνον τῆς ἀποθεώσεως τοῦ ψευδαθλητοῦ καὶ ψευδοκαλλιτέχνου, ἀλλὰ παρέστησαν καὶ μάρτυρες τῶν ὀργίων αὐτοῦ. Ἡ Ἑλλὰς ἐξηντλήθη, παρέχουσα ἀφθόνως τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως τῆς μεγάλης τοῦ Νέρωνος ἀκολουθίας, ὑπέστη τὰς πιέσεις καὶ τὰς ὠμότητας αὐτοῦ, διαρπάζοντος τὰ ἱερὰ, καταδιώκοντος ἐκ πλεονεξίας τοὺς εὐδαιμονεστάτους τῶν οἴκων τῆς χώρας, φονεύοντος τοὺς πλουσιωτάτους, δημεύοντος τὰς οὐσίας αὐτῶν καὶ στέλλοντος εἰς τὴν ἐξορίαν τὰ τέκνα των, καταλύοντος τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον ἐξ ἀγανακτήσεως πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, προειπόντα εἰς αὐτὸν λυπηρά τινα, καὶ σφάζοντος καὶ βυθίζοντος ἀνθρώπους εἰς τὸ στόμιον, ἐξ οὗ ἐξήρχοντο τὰ ἱερὰ ἀέρια, τέλος δ' ἐπιδεικνύοντος ἀσέλγειαν κτηνώδη, ἀνωτέραν πάσης περιγραφῆς.

Καὶ ὅμως ἡ Ἑλλὰς ἀδύνατος καὶ παρηκμακυῖα ἐκρότει τὰς χεῖρας καὶ ἐπεδαψίλευε στεφάνους εἰς τὸν κωμῳδὸν, ὅςτις πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς

χώρας, ἣν ἐπὶ ἔτος ὅλον εἶχε μεταβάλει εἰς θέατρον τῶν νικῶν καὶ τῶν ὀργίων του, ἐπέθηκε τὴν κορωνίδα εἰς τὸ θέαμα διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων.

ς'

Ἡ κήρυξις τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀφορμὰς παραπόνων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅςτις, πρὸς τὸν ἴδιον μόνον ἀποβλέπων σκοπὸν, ἐποδοπάτησε τὰ πάτρια ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων, ἐξηυτέλισε τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς ἀγωνιστάς των, τοὺς ἱερεῖς καὶ τὰ ἱερά των, προςέθηκε δὲ εἰς ταύτας τὰς ὕβρεις τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν ἀκολασίαν. Ἀλλ' ὁ Νέρων μόνον εὐχαριστίας ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῇ πρὸς τὸ δυστυχὲς ἐκεῖνο γένος, ὅπερ σιγῶν ἠνείχετο τὰς ὠμότητάς του καὶ βοῶν ἐπευφήμει εἰς τὰς μωρίας του. Θέλων δὲ νὰνταμείψῃ *τὴν εὐγενεστάτην Ἑλλάδα*, ἐκέλευσε πλείστους καθ' ὅσον ἐνδέχεται ἐκ ταύτης τῆς ἐπαρχίας νὰ παραστῶσιν εἰς Κόρινθον τῇ 28 Νοεμβρίου τοῦ 67 π. Χ.

Μέγα ὑπῆρξε τὸ πλῆθος τὸ σπεῦσαν εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ αὐτοκράτορος. Ὅτε δὲ συνῆλθον οἱ ὄχλοι ἐν ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν ἀγορὰν, ἀναβὰς αὐτὸς ὁ Νέρων εἰς τὸ βῆμα, ἐδημηγόρησεν ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν παρεστῶτα λαόν. Οἱ Ἕλληνες ἤκουσαν καὶ πάλιν τὴν βραγχνὴν φωνὴν τοῦ ἐστεμμένου κήρυκος, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ὁ Νέρων δὲν παρήρχετο ἐπὶ τὸ βῆμα, ὅπως διαγωνισθῇ πρὸς ἄλλους κήρυκας, ἀλλὰ δι' ἄλλου τρόπου ἔμελλε νὰ συναρπάσῃ τὰς ἐπευφημίας τοῦ πλήθους.

«Ἀπροςδόκητον ὑμῖν, εἶπεν ὁ τύραννος αὐτολεξεὶ, ὦ ἄνδρες Ἕλλη-
« νες, δωρεὰν, εἰ καὶ μηδὲν παρὰ τῆς ἐμῆς μεγαλοφροσύνης ἀνέλπιστον,
« χαρίζομαι, τοσαύτην ὅσην οὐκ ἐχωρήσατε αἰτεῖσθαι. Πάντες οἱ τὴν
« Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως νῦν Πελοπόννησον κατοικοῦντες Ἕλληνες λά-
« βετε ἐλευθερίαν, ἀνειςφορίαν, ἣν οὐδ' ἐν τοῖς εὐτυχεστάτοις ὑμῶν πάν-
« τες χρόνοις ἔσχετε· ἢ γὰρ ἀλλοτρίοις ἢ ἀλλήλοις ἐδουλεύσατε.»

Τὸ ἀληθῶς ἀνέλπιστον δώρημα συνώδευσεν ὁ Νέρων, ἀποπερατόνων τὴν σύντομόν του δημηγορίαν, δι' εὐχῶν τινων καὶ παρατηρήσεων. Ηὐχήθη νὰ ἤθελε παράσχει ταύτην τὴν δωρεὰν ἀκόμη ἀκμαζούσης τῆς Ἑλλάδος, ἵνα πλείονες ἀπολάβωσι τῆς χάριτος, καὶ ἐξέφρασε τὴν λύπην του, ὅτι ἐστερήθη ταύτης τῆς εὐτυχίας, ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον ἀργά.

Ὡμολόγησε δὲ, ὅτι καὶ νῦν ὁπωςδήποτε τὴν εὐεργεσίαν παρέχει ὄχι δι' ἔλεον, ἀλλὰ δι' εὔνοιαν, καὶ ηὐχαρίστησε τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς, ὅτι ἐπέδειξαν εἰς αὐτὸν πάντοτε καὶ διὰ γῆς καὶ διὰ θαλάσσης πρόνοιαν ἀγαθὴν, οὕτως ὥςτε νὰ δυνηθῇ νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν μεγάλην ἐκείνην εὐεργεσίαν.

Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Νέρωνος, οὗ τὸ κείμενον εὑρέθη ἐπ' ἐσχάτων, μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐγνώριζεν ἐπαρκῶς τὴν ἑλληνικὴν, εἰ καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένον ἀνακριβειῶν καὶ ξενισμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ διδάσκει ὁ λόγος οὗτος, ἐμφανῶς δεικνύων εἰς ἡμᾶς τὸν ἄκρατον ἐγωισμὸν τοῦ τυράννου, ὅςτις ψάλλει αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν διθύραμβον δόξης, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη, καὶ ἐξυμνεῖ διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ χειλέων τὴν μεγαλοφροσύνην καὶ τὸ μέγεθος τῆς παρεχομένης εὐεργεσίας. Καὶ ἀληθῶς εἶνε μεγάλη ἡ εὐεργεσία αὕτη, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ Ῥωμαῖος κοσμοκράτωρ δὲν προςφέρει εἰς τοὺς Ἕλληνας μόνην ταύτην καθ' ἑαυτὴν μετὰ πλήρους ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν φόρων, ἀλλὰ καὶ παρέχει εἰς τοὺς ἐλευθερουμένους τὴν εὐχαρίστησιν αὐτοὺς μὲν νὰ καλέσῃ οὐχὶ διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀχαιῶν, ὅπερ ὑπεμίμνησκε τὴν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους δουλείαν των, ἀλλ' Ἕλληνας, ὡς ἐλέγοντο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς αὐτονομίας, τὴν δὲ χώραν αὐτῶν νὰ προςαγορεύσῃ εὐγενεστάτην Ἑλλάδα.

Οἱ Ἕλληνες ἐδέχθησαν χαίροντες τὴν αὐτοκρατορικὴν δωρεὰν, καίπερ συνοδευομένην ὑπὸ τῶν πικρῶν ἀληθειῶν, ἃς ἐκήρυξεν ὁ Νέρων. Ἀληθῶς ἡ λαμπρότης τῶν ἑορτῶν, ἐν αἷς ἔτυχε τοῦ στεφάνου, δὲν ἀπέκρυψεν ἀπὸ τῶν βασιλικῶν του ὀμμάτων τὴν παρακμὴν τῆς Ἑλλάδος, ἥτις εἶχεν ἀνάγκην ἐλέου ὅσον καὶ εὐνοίας. Καὶ ἀπέδωκε μὲν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν, *σωφρονέστερον ἑαυτοῦ γνοὺς* κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' εἶπεν ἀπροκαλύπτως εἰς τοὺς ἐλευθερουμένους, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐκείνη οὐδέποτε ὑπῆρξε πλήρης οὐδ' ἐν αὐτοῖς τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς διὰ τὴν διάσπασιν τῶν Ἑλλήνων, δουλευόντων ἀλλήλους.

Ἦσαν λοιπὸν τώρα οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς 28 Νοεμβρίου τοῦ 67 κατὰ τύπους τοὐλάχιστον ἐλεύθεροι καὶ ἀσύδοτοι καὶ ἰσόνομοι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην διετήρησαν ἐπὶ πέντε ἔτη μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Βεσπασιανοῦ. Ὡς Ζεὺς Ἐλευθέριος ἐλατρεύθη ὁ Νέρων παρὰ πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων, καὶ πολλαὶ τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἵδρυσαν ἀγάλματα αὐτοῦ καὶ βωμοὺς καὶ ἀνεστύλωσαν δημοσίᾳ

τὸ κείμενον τοῦ κορινθιακοῦ αὐτοῦ λόγου, ὡς οἱ κάτοικοι τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ἀκραιφίου, κατέχοντος πάλαι τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Καρδίτσης, τιμῶντες κατὰ τὸ ψήφισμά των τὸν νέον ἥλιον τὸν ἐπιλάμψαντα τοῖς Ἕλλησι, τὸν ἕνα καὶ μόνον τῶν ἀπ'αἰῶνος αὐτοκράτορα μέγιστον φιλέλληνα γενόμενον τὸν χαρισάμενον *τὴν ἀπὸ παντὸς τοῦ αἰῶνος αὐθιγενῆ καὶ αὐτόχθονα ἐλευθερίαν πρότερον ἀφαιρεθεῖσαν τῶν Ἑλλήνων.*

Πρὶν δὲ ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἑλλάδος ὁ Νέρων ἠθέλησε νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του καὶ πρὸς τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν τῆς διορύξεως τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἣν μάτην εἶχον φαντασθῆ πρὸ αὐτοῦ ὁ Περίανδρος, Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ Καλιγόλας. Πλῆθος ἐργατῶν ἐκλήθη ἔκ τε τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν, ἐν οἷς καὶ ἑξακισχίλιοι Ἰουδαῖοι, σταλέντες εἰς Ἀχαΐαν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ καταστολὴν τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἀποστασίας. Τὸ σχέδιον ἦτο πρακτικῶς ὠφέλιμον διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας, εἰ καὶ πολλοὶ ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι οἱ ἀντιφρονοῦντες τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς κρατούσης ἰδέας, ὅτι αἱ ἑκατέρωθεν τοῦ ἰσθμοῦ θάλασσαι δὲν ἦσαν ἰσόπεδοι, τοῦτο δ' ἕνεκα δεισιδαίμονος φόβου τοῦ πλήθους. Ἀλλ' ὁ Νέρων ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ ἔργον, ποθῶν νὰ μεγαλουργήσῃ καὶ νὰ ὑπερακοντίσῃ τοὺς πρὸ αὐτοῦ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων ἀποβλέπων, περὶ δὲ τῶν μεμψιμοιριῶν τῶν πολλῶν ἀδιαφορῶν.

Κατὰ δὲ τὴν πρὸς ἔναρξιν τοῦ ἔργου ὁρισθεῖσαν ἡμέραν, ἀφ' οὗ ἔψαλεν ὕμνον εἰς τὴν Ἀμφιτρίτην καὶ τὸν Ποσειδῶνα καὶ βραχὺ ᾆσμα εἰς τὸν Μελικέρτην καὶ τὴν Λευκοθέαν, ἔλαβε δίκελλαν χρυσῆν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀνθυπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ ἔπληξε τὴν γῆν τρὶς διὰ τῆς δικέλλης. Ἔπειτα δὲ, παρακελεύσας τοὺς ἐντεταλμένους τὴν ἐπιστασίαν τῆς τομῆς νὰ ἐπιληφθῶσι τοῦ ἔργου συντόνως, ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ ἰσθμοῦ. Μετὰ δραστηριότητος ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι κατὰ τὸ στενότατον μέρος πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον μεταξὺ Καλαμακίου καὶ τῆς σημερινῆς Κορίνθου, καὶ προώδευον ἱκανῶς καὶ ταχέως, ὡς δεικνύουσι τὰ σωθέντα ἴχνη τῆς σκαφῆς, ὅτε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐστέλλετο ἡ διαταγὴ τῆς διακοπῆς τῶν ἔργων. Καὶ ὡς πρόφασις μὲν ἐφέρετο ὁ λόγος ἐκεῖνος τῶν Αἰγυπτίων γεωμετρῶν, οἵτινες ἐθεώρουν ὑψηλοτέραν τὴν κατὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον θάλασσαν. Ἀλλ' ὁ ἀληθὴς λόγος ἦτο ἡ εἰς τὸ παρὰ τὸ Λέχαιον βασιλικὸν στρατόπεδον ἄφιξις τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἐπιτρόπου τοῦ Νέρωνος, τοῦ ἀπελευθέρου Ἡλίου, ἀγγέλλοντος εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς τὴν Ῥώμην ἐπιστρο-

φῆς. Ὁ θρόνος αὐτοῦ ἐκλονεῖτο, καὶ ὁ Νέρων ἔσπευσεν ἀρχομένου τοῦ 68 εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου μετά τινας μῆνας, ἐγκαταλελειμμένος ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν, φυγὰς ἐκ Ῥώμης, καταδεδικασμένος ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὡς προδότης τῆς πατρίδος, ἀπέκτεινεν ἑαυτὸν τῇ 11 Ἰουνίου, πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐπιφωνῶν, ὡς λέγεται, πρὸς τὸν Δία, «ὦ Ζεῦ, οἷος τεχνίτης παραπόλλυμαι.»

ζ'

Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Φλαβίων.

Ἡ ἐλευθερία καὶ ἀσυδοσία, ἣν ἐδώρησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ Νέρων, ἔμεινεν ἄθικτος ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαδόχων. Αἱ ἐπαναστάσεις αἱ κλονήσασαι τὸν θρόνον καὶ ἀναβιβάσασαι ἐπ' αὐτὸν τρεῖς αὐτοκράτορας ἐντὸς δεκαοκτὼ μηνῶν δὲν ἀφῆκαν καιρὸν εἰς τὸν Γάλβαν, τὸν Ὄθωνα καὶ τὸν Βιτέλλιον νὰ διατάξωσιν ἄλλως τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ὅτε, ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῶν λεγεώνων, ἔγεινεν αὐτοκράτωρ ὁ Βεσπασιανὸς (69-79), ἐπείσθη, ὅτι σὺν τοῖς ἄλλοις μέτροις, ἅτινα ἐπεβάλλοντο πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν διασεσαλευμένων οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, ἀπαραίτητος καθίστατο καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τοῦ Νέρωνος χορηγηθείσης ἀνεισφορίας. Ἄλλως δὲ ἡ Ἑλλὰς

ΒΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ

ὀλίγον ἢ μᾶλλον οὐδαμῶς εἶχεν ὠφεληθῆ ἐκ τῆς νέας ἐλευθερίας, ἐπιδοθεῖσα πάλιν εἰς τὴν προτέραν διχόνοιαν καὶ τὴν ἐμφύλιον στάσιν, ὁ δὲ Βεσπασιανὸς εἶχε πλήρη γνῶσιν τῆς καταστάσεως ταύτης ἐξ αὐτοψίας, ἅτε ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν πλοῦν του ἀπὸ Αἰγύπτου εἰς Ῥώμην, ὅτε ἀνήρχετο πρὸς κατάληψιν τοῦ θρόνου. Ἀφῃρέθη λοιπὸν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ ἄδωρον τοῦ Νέρωνος δῶρον τὸ ἀργότερον τῷ 74, ἤτοι μετὰ ἑπταετίαν ἀπὸ τῆς ἐν Κορίνθῳ κηρύξεως τῆς ἐλευθερίας, ἧς οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀπομάθει τὴν χρῆσιν κατὰ τὸν Βεσπασιανόν. Ἡ δ' Ἑλλὰς ἔγεινε πάλιν φόρου ὑποτελὴς πλὴν τῶν καὶ πρὸ τοῦ Νέρωνος ἐλευθέρων πόλεων, καὶ ἀπεδόθη ὡς ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία εἰς τὴν σύγκλητον, τοῦ αὐτοκράτορος ἀπολαβόντος καὶ πάλιν ἀντ' αὐτῆς τὴν Σαρδινίαν, ἣν ὁ Νέρων, ἐλευθερόνων τὴν Ἑλλάδα, εἶχε παραχωρήσει εἰς τὴν σύγκλητον ἀντ' αὐτῆς.

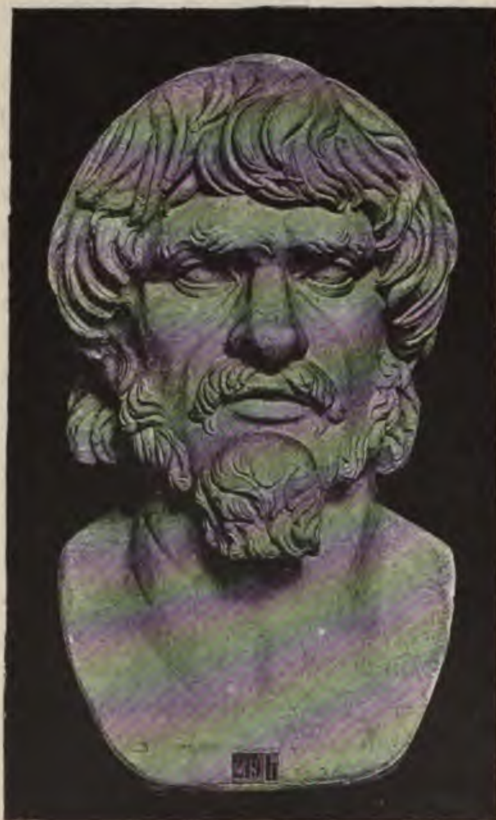
Ἡ πρᾶξις τοῦ Βεσπασιανοῦ ἦτο ὁπωσδήποτε αὐστηρὰ, καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τοὺς πλείστους τῶν Ἑλλήνων δυσαρεστουμένους ἐπ' αὐτῇ καὶ ἐκφράζοντας τὴν ἀγανάκτησίν των πρὸς τὸν Βεσπασιανὸν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς Νέρωνα τὸν ἐλευθερωτήν. Ἀλλ' ὁ Βεσπασιανὸς δὲν ἐθήρευεν ὡς ὁ υἱὸς τῆς Ἀγριππίνης ἐπευφημίας ἐν τοῖς θεάτροις καὶ στεφάνους ἀγωνιστικοὺς, οὐδ' ἐξεχέετο εἰς μεγαλόφρονας ὀνειροπολήσεις, ἀλλ' ἦτο πρὸ παντὸς ἄρχων, καὶ ἐπεδίωκε διὰ παντὸς μέσου τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἀρχῆς καὶ τὴν διαρρύθμισιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν ᾐσθάνθη μόνη τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ Ἀχαΐα σφιγγομένας εἰς τὰς στιβαρὰς αὐτοῦ χεῖρας τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως, ἀλλ' ἐπ' ἴσης ἀφῃρέθη ἡ ἐλευθερία τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγηνῆς, τῆς Τραχείας Κιλικίας, τῆς Λυκίας καὶ τῆς Ῥόδου, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Σάμου. Ἐκ τῶν πρώην ἐλευθέρων τούτων ἑλληνίδων πόλεων τὸ μὲν Βυζάντιον διετήρει ἀκόμη ἱκανὴν ἀκμὴν ἕνεκα τῆς προσοδοφόρου ἁλιείας τῆς πηλαμύδος καὶ τοῦ τέλους ὅπερ εἰσέπραττον οἱ Βυζάντιοι παρὰ τῶν ἐκ τοῦ Βοσπόρου διερχομένων πλοίων, πολὺ δὲ πλειότερον ἤκμαζεν ἡ Ῥόδος. Καὶ ἡ μὲν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου ἐμπορίου τῶν Ῥοδίων εἶχεν ἤδη παρέλθει, ἀλλ' οὐχ ἧττον πολὺς ἦτο ἀκόμη ὁ εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς Καρίας καὶ μέρους τῆς Λυκίας εἰσρέων πλοῦτος, καὶ δὲν ἐστερεῖτο ἡ Ῥόδος πόλεων ὑποφόρων, οὕτως ὥστε ἀξία λόγου ἦτο ἥ τε ἰδιωτικὴ καὶ δημοσία εὐπορία. Ἐντεῦθεν ἠδύνατο ὁ Βιθυνὸς φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ Δίων ὁ ἐπικληθεὶς Χρυσόστομος, ὅστις ἤκμαζε περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Βεσπασιανοῦ, νὰ εἴπῃ μετά τινος ὑπερβολῆς πρὸς τοὺς Ῥοδίους,

προςφωνῶν αὐτοὺς, ὅτι δὲν εἶνε οἱ πρῶτοι, ἀλλ' οἱ μόνοι τῶν Ἑλλήνων.

ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ

Διὰ τῆς διατάξεως τοῦ Βεσπασιανοῦ ἀπεδόθη μὲν ἡ Ἑλλὰς ὡς ἐπαρχία εἰς τὴν σύγκλητον, ἀλλ' οἱ ἐκ τοῦ Φλαβίου οἴκου αὐτοκράτορες δὲν ἔπαυσαν ἐπιτηροῦντες τὴν διοίκησιν τῶν συγκλητικῶν ἀνθυπάτων. Ἰδίως δὲ τοιαύτην αὐστηρότητα ἐπέδειξε πρὸς τοὺς διοικοῦντας τὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ τραχὺς καὶ πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἀριστοκρατίαν ὠμὸς υἱὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ Δομιτιανὸς, ἀνελθὼν εἰς τὴν ἀρχὴν (81–96) μετὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Τίτου (79–81). Ὁ Δομιτιανὸς, ὅςτις μετεῖχέ πως ἑλληνικῆς παιδείας ὡς ὁ πατὴρ καὶ ὁ ἀδελφὸς, μετ' ἰδιαζούσης τινὸς στοργῆς καὶ ἐπιδείξεως ἀπένεμε λατρείαν πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, δι' ἧς συνεδέθη καὶ πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀξιώσασαν αὐτὸν ἐν ἔτει 93 καὶ τῆς τιμῆς νὰ ἀναδείξῃ αὐτὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα. Καὶ τὰς μὲν τοιαύτας τιμὰς δὲν ἀπέκρουεν ὁ δύσκολος μονάρχης, ἀλλὰ, καίπερ καλλιεργῶν τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν καὶ λογοτεχνίαν, δὲν ἐπέδειξε πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἰδίαν τινὰ συμπάθειαν, πολὺ δὲ μᾶλλον βλέπομεν αὐτὸν ἥκιστα ἀγαπώμενον παρὰ

ΔΑΚΟΣ

τῶν Ἑλλήνων διὰ τὰς βιαίας αὐτοῦ διατάξεις καὶ τὰς δημεύσεις, ἃς ἐξετέλει.

Αὐτόχρημα δὲ ζημιώδης ἀπέβη εἰς τὰς βορείας ἑλληνικὰς χώρας, ἰδίως δὲ τὴν Θρᾴκην, ἡ στρατηγικὴ ἀνικανότης τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἡ Θρᾴκη καὶ ἡ Μακεδονία πολλὰ ἔπασχον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν λαοῦ βαρβαρικοῦ, ὅςτις εἶχε τὰς οἰκήσεις κατὰ τὴν σημερινὴν Ῥουμανίαν, τὴν Τρανσυλβανίαν, τὴν ἀνατολικὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Βουκοβίναν. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πρότερον ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων καλούμενοι Γέται, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων Δακοί, ἀπὸ δὲ τῆς ἱδρύσεως μεγάλου γετοδακικοῦ βασιλείου περὶ τὸ 50 π. Χ. ὑπὸ τὸν Βοιρεβίσταν κατ᾽ ἐπικράτησιν ὀνομαζόμενοι Δακοί. Οὗτοι, καὶ πρότερον ἤδη ἀνησυχήσαντες τοὺς Ῥωμαίους, ἰδίως ἐπικίνδυνοι κατέστησαν ἐπὶ τῶν Φλαβίων, ἑνωθέντες ὑπὸ τὸν τολμηρὸν καὶ δραστήριον ἡγεμόνα Δεκέβαλον. Ἐπὶ δὲ τοῦ Δομιτιανοῦ, προχωρήσαντες μέχρι τῆς κάτω Μοισίας, ἐφόνευσαν τὸν Ῥωμαῖον διοικητὴν καὶ ἐδῄωσαν τὴν χώραν. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ στρατεύσῃ κατ᾽ αὐτῶν τῷ 86, ἀλλ᾽ ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε ὁ Δομιτιανὸς ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τῶν Δακῶν εἰρήνην ἥκιστα ἔντιμον (89), οὕτως ὥςτε οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Θρᾷκες δὲν ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τοῦ παρὰ τῶν ὑπερβορείων ἐκείνων βαρβάρων κινδύνου.

η'

Νέρβας καὶ Τραϊανός.

Αἱ τιμαί, ἃς ἀπέδωκαν οἱ Ἕλληνες μετὰ τὸ αἱματηρὸν τέλος τῆς Φλαβίας δυναστείας εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Δομιτιανοῦ Νέρβαν, ἀνιδρύοντες ἀνδριάντας αὐτοῦ καὶ ἀναστυλοῦντες ἀναθηματικὰς εἰς αὐτὸν ἐπιγραφὰς καὶ εἰςάγοντες ἰδίους ἐπωνύμους αὐτοῦ ἀγῶνας, μετὰ δὲ τὸν θάνατον ἀποκαλοῦντες θεόν, δὲν εἶνε πιθανῶς ἐκ τῶν συνήθων δουλικῶν ἐνδείξεων τῆς ἐποχῆς πρὸς τοὺς ἰσχυρούς, ἀλλ᾽ ἀληθῆ δείγματα συμπαθείας πρὸς τὸν ἀγαθὸν μονάρχην. Τῆς δ᾽ ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ δικαιοσύνης κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πλεονεξίαν ἄλλων Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ πολλῶν ἀνθυπάτων ἀπόδειξιν τρανὴν παρέχει τὸ ἐπεισόδιον τῆς πολιτείας αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀθηναῖον Ἀττικὸν τὸν υἱὸν τοῦ Ἱππάρχου. Ὁ Ἀττικὸς οὗτος ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν παλαιὰν καὶ εὔπορον, ἀλλ᾽ ἡ

περιουσία τοῦ πατρὸς εἶχε δημευθῆ ἐπὶ Δομιτιανοῦ. Ἀλλὰ τὴν ἔνδειαν εἰς ἣν περιέστη ἕνεκα τῆς δημεύσεως ταύτης ὁ οἶκος τοῦ Ἀττικοῦ διέκοψεν αἰφνιδία τύχη. Ἔν τινι οἴκῳ αὐτοῦ παρὰ τὸ θέατρον εὗρεν ὑπὸ τὴν γῆν μέγαν θησαυρὸν, οὗ τὴν ἀνακάλυψιν ἀνήγγειλε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, φοβούμενος τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως τὴν συνήθη πλεονεξίαν. Εἰς δὲ τὴν ἐρώτησιν τοῦ ὑπηκόου περὶ τοῦ τί κελεύει ὁ αὐτοκράτωρ ἀπήντησεν ὁ Νέρβας, ἐπιτρέπων τὴν *χρῆσιν* τοῦ εὑρεθέντος χρήματος ὑπὸ τοῦ εὑρόντος. Ὅτε δὲ ὁ Ἀττικὸς παρέστησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶνε παρὰ πολὺ μέγας δι' αὐτὸν, ἰδιώτην ὄντα, ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν νὰ κάμῃ τότε *κατάχρησιν* τοῦ ἑρμαίου, διότι ὁπωςδήποτε ἰδικόν του εἶνε.

Δυστυχῶς δεκαὲξ μόνον μῆνας, ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 96 μέχρι τέλους Ἰανουαρίου 98, διήρκεσεν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἡγεμόνος, ὅςτις εἶνε ὁ πρῶτος σειρᾶς ὅλης ἐξαιρέτων βασιλέων, οἵτινες ἐτίμησαν μὲν τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας δ' ἐφάνησαν πολλαχῶς χρήσιμοι καὶ εὐεργετικοί.

Οὐχ ἧττον δ' ἀγαθὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ θετοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Νέρβα, τοῦ ἐνδόξου νικητοῦ τῶν Δακῶν καὶ τῶν Πάρθων Τραϊανοῦ (98 - 117). Ὅσον ὀλίγας καὶ ἂν ἔχωμεν εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ διοικήσεως τῆς Ἀχαΐας, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡγεμὼν, ἀγαπῶν τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἀποδεικνύουσι πλὴν ἄλλων αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπισκέψεις αὐτοῦ, δὲν ἐπεδαψίλευσε καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας τἀγαθὰ τῆς βασιλικῆς του μερίμνης, δι' ἃ ηὐλόγουν αὐτὸν αἱ ἐπαρχίαι. Δὲν ὠφελήθη ἆρά γε καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐκ τῆς ἀξιολόγου αὐτοῦ διοικήσεως, δι' ἧς συνεδυάζετο συνετῶς ἡ πολεμικὴ δόξα πρὸς τὴν διαρρύθμισιν τῶν τοῦ κράτους, ἡ λαμπρότης πρὸς τὴν φειδὼ, ἡ οἰκονομικὴ τάξις πρὸς τὰ φιλάνθρωπα ἔργα; Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ Τραϊανὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος διεκρίθη διὰ τὰς βιωφελεῖς οἰκοδομὰς καὶ τὰ δημόσια ἔργα, ἅτινα κατέσπειρεν οὐ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, οὕτως ὥςτε ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἔκτισε καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Ἐκ δὲ τῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιστολῶν Πλινίου τοῦ νεωτέρου, ὅςτις διῴκησε τὴν Βιθυνίαν ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ Τραϊανοῦ κατὰ τὰ ἔτη 112 καὶ 113, βλέπομεν μέχρι τίνων λεπτομερειῶν ἔφθανε καὶ δι' αὐτὰς τὰς ἀπωτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας ἡ στοργὴ τοῦ μονάρχου. Οἱ ὑπήκοοι τῆς Βιθυνίας ἀπηύθυνον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ καθημερινὰς αἰτήσεις περὶ κτί-

ΤΡΑΪΑΝΟΣ.

σεως ὑδραγωγείων, ἱδρύσεως γυμνασίων, ἐπικαλύψεως τάφρων, καὶ δὲν ὤκνουν νὰ ζητῶσι καὶ ἀποστολὴν ἀρχιτέκτονος ἐκ Ῥώμης, ἐφ' ᾧ δικαίως παρετήρει ὁ Τραϊανὸς, ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες ἔρχονται ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ῥώμην καὶ ὅτι φυσικώτερον ἦτο νὰπευθυνθῇ ὁ Πλίνιος εἰς τὴν γείτονα Ἑλλάδα μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἀπομεμακρυσμένην Ἰταλίαν. Οὐχ ἧττον τὸ αἴτημα τῶν Βιθυνῶν εἶνε περίεργον, καὶ δεικνύει εἰς ὁποίαν ἔκπτωσιν εὑρίσκετο ὁπωσδήποτε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ καλλιτεχνία ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν, καίπερ ἐχούσῃ πόλεις μεγάλας, ὁποῖαι ἡ Νίκαια καὶ ἡ Νικομήδεια.

Αἱ δὲ μεγάλαι τοῦ Τραϊανοῦ νῖκαι κατὰ τῶν Δακῶν καὶ τῶν Πάρθων δὲν εἶνε ὅλως ἄσχετοι πρὸς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Ἡ μὲν ταπείνωσις τῶν Δακῶν καὶ ἡ καθυπόταξις τῆς Δακίας, γενομένης ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, ἀπήλλαξε παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀνέστειλε τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, ἥτις, ἂν ἐξηκολούθει, ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ δυσυπολογίστους συνεπείας δι' ὅλην τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου. Ἡ δὲ παρθικὴ αὐτοῦ ἐκστρατεία ἀφωρμήθη ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ εἰς ταύτην τὴν πόλιν ἦλθον πρὸς τὸν Τραϊανὸν πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Πάρθων Χοσρόου, ὧν τὰ δῶρα καὶ τὰ πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης αἰτήματα ἀπέκρουσεν ὁ αὐτοκράτωρ, εἰπὼν, ὅτι θὰ καταστήσῃ γνωστὴν τὴν ἀπόκρισίν του, ὅταν φθάσῃ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου.

Κατὰ δὲ τὰμέσως ἑπόμενα ἔτη, μεταξὺ τοῦ 114 καὶ 116, καθ' ἃ ὁ Τραϊανὸς ἐνίκα λαμπρῶς ἐν Ἀσίᾳ, ὑποτάσσων μὲν ὡς ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, κυριεύων δὲ τὴν πρωτεύουσαν τῶν Πάρθων, τὴν Κτησιφῶντα, ἱδρύετο ἐν Ἀθήναις μεγαλοπρεπὲς μνημεῖον εἰς θανόντα ἐπιφανῆ τῶν Ἀθηνῶν πολίτην καὶ εὐεργέτην. Ἦτο Φιλόπαππος ὁ ἔγγονος τοῦ τελευταίου τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγηνῆς βασιλέως Ἀντιόχου Δ' τοῦ Ἐπιφανοῦς τοῦ ἐν ἔτει 72 καθαιρεθέντος ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ, ὅτε ἡ Κομμαγηνὴ ἔγεινεν ἐπαρχία ῥωμαϊκή. Ὁ Φιλόπαππος, μεταβὰς εἰς Ἀθήνας, βασιλεύοντος τοῦ Τραϊανοῦ, διετήρησε μὲν τὸν πάτριον τίτλον τοῦ βασιλέως, ἐνεγράφη δὲ εἰς τοὺς δημότας τῆς Βήσσης, δήμου τῆς Ἀντιοχίδος φυλῆς. Οὗτος δὲ ζῶν μὲν ἐν τῇ πόλει ἐτιμήθη πολλαχῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὰς πρὸς τὴν πόλιν γενναίας δωρεὰς καὶ εὐεργεσίας, θανὼν δὲ ἠξιώθη πολυτελοῦς μνημείου, ἀνεγερθέντος ἐν θέσει κατόπτῳ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Μουσείου, ἀπέναντι τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ τὰς μὲν δαπάνας παρέσχεν ἡ πόλις, ἡ δὲ φρον-

τὶς τῆς ἀνεγέρσεως ἀνετέθη εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς τοῦ Φιλοπάππου, κοσμήσαντας τὸ μνημεῖον διὰ τῶν ἀνδριάντων τῶν θανόντων καὶ ἐπιζώντων μελῶν τοῦ φιλαθηναίου ἐκείνου οἴκου τῶν τελευταίων Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς.

θ'

Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία.

Διεδράμομεν ἤδη τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ πλέον ἢ δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας ἀπὸ τῆς μοιραίας ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μόμμιος ὑπέταξε τὴν Κόρινθον. Εἴδομεν τὴν Ἑλλάδα εὐθὺς μετὰ τὸν Μόμμιον γενομένην ἐπαρχίαν ῥωμαϊκήν, ἀπὸ δὲ τοῦ Αὐγούστου ἔχουσαν ἴδιον ἀνθύπατον, παρηκολουθήσαμεν δ' ἔπειτα τὰς τύχας τῆς Ἀχαίας, παραχωρουμένης ὑπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὸν καίσαρα ἐπὶ Τιβερίου, ἀποδιδομένης εἰς τὴν σύγκλητον ὑπὸ τοῦ καίσαρος ἐπὶ Κλαυδίου, ἐλευθερουμένης ὑπὸ τοῦ Νέρωνος καὶ πάλιν δὲ ἀφαιρουμένης τὴν ἐλευθερίαν ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ. Ἀλλ' εἴδομεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν συνόλῳ αἱ διοικητικαὶ αὗται μεταβολαὶ δὲν ἐπιφέρουσιν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἀλλοίωσιν οὐσιώδη. Οἱ Ἕλληνες μένουσι σχεδὸν οἱ αὐτοί, εἴτε διοικοῦνται ὑπὸ ἀνθυπάτου ἢ πρεσβευτοῦ καὶ ἀντιστρατήγου, εἴτε ἀφίνονται ἐλεύθεροι καὶ ἀσύδοτοι. Ὁ πολιτικὸς βίος εὑρίσκεται ἐν τελείᾳ παρακμῇ· μικρὰ δέ, τυπικὴ μόνον εἶνε ἡ σημασία τῶν διατηρουμένων *κοινῶν*, ὅταν ταῦτα δὲν ἐκπίπτωσιν εἰς ἁπλοῦς μεσίτας τιμῶν ἀπονεμομένων ὑπὸ τοῦ ὑποδούλου καὶ τεταπεινωμένου ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, ἀδιάφορον ἂν οὗτοι ἦσαν ἀγαθοὶ ἢ κακοί.

Ἀλλὰ τίς δύναται νἀρνηθῇ, ὅτι καὶ παρ' ὅλην ταύτην τὴν πολιτικὴν ἔκπτωσιν ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἐξέλιπε καὶ ὅτε κατέθηκε τὰ σκῆπτρα τῆς ἡγεμονίας εἰς τοὺς Ῥωμαίους; Δὲν εἶνε τρανὴ ἀπόδειξις τοῦ ἐναντίου ἡ εὐδοκίμησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης παρὰ Ῥωμαίοις καὶ ἡ πνευματικὴ οὕτως εἰπεῖν ὑποδούλωσις τῶν νικητῶν εἰς τοὺς ἡττηθέντας; Ἡ μεγάλη κληρονομία τῶν κλασικῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἐξευγενίζει καὶ ἐξυψόνει τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ τρέφει ἀκόμη καὶ τοὺς ἐπιγόνους τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ἔργα τῆς ἑλληνίδος σμίλης κοσμοῦσι τὴν Ῥώμην, ὡς ἡ ἑλληνικὴ ῥητορικὴ καὶ φιλοσοφία, ἡ ποίησις καὶ ἡ γλῶσσα κοσμοῦσι τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ἡ λογο-

τεχνία δὲν παύει νὰ εἶνε καὶ τῶν Ἑλλήνων κόσμημα, καὶ ἡ δᾲς τοῦ Ἕλληνος λόγου, μεταλαμπαδευομένη ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, ὑποτρέμει μὲν ἤδη, ἀλλὰ δὲν σβέννυται, καὶ ἐνίοτε ἀναδίδει νέας ἀναλαμπάς.

Εἰς τὴν ἐξακολούθησιν ταύτην σχετικῆς τινος ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας συνετέλεσεν οὐ μικρὸν ἡ ἐπίμονος διατήρησις τῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχεν ἀληθῶς ἔκπαλαι ἱκανὰς τὰς διαφορὰς τῶν κατὰ φυλὰς καὶ τύπους διαλέκτων χωρὶς νἀποβάλλῃ τὸ ἑνιαῖον αὐτῆς. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἄρχονται νὰ ὠχριῶσιν, ἐν μέρει δὲ καὶ νὰ ἐκλείπωσιν αἱ ἄλλαι διάλεκτοι, τοὐλάχιστον ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ, ὑποχωροῦσαι εἰς τὴν ἀττικήν. Προῆλθε δὲ τοῦτο κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς μεγάλης ἐπεκτάσεως τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχῆς, τοῦ πανελληνίου οὕτως εἰπεῖν χαρακτῆρος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς χάριτος ἅμα καὶ εὐρυθμίας καὶ κανονικότητος τῆς Ἀτθίδος. Ἀλλὰ παρ' ὅλην ταύτην τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου δὲν ἐπέρχεται ἀκόμη ἡ ἰσοπέδωσις ἐκείνη καὶ ἑνοποίησις οὕτως εἰπεῖν τῆς γραπτῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων, ἥτις κυρίως παρουσιάζεται ἐν τοῖς μετ' Ἀλέξανδρον χρόνοις, ὅτε ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς Ἕλλησι γενική τις καὶ πανελλήνιος γλῶσσα, ἡ κληθεῖσα *κοινή*. Αὕτη δὲ ἡ γλῶσσα γίνεται ἔκτοτε ὄργανον τῶν λογίων πλὴν ὀλίγων, οἵτινες προςπαθοῦσιν ἀκόμη νὰ προςπελάσωσιν ἀττικίζοντες εἰς τὴν Ἀτθίδα, καὶ πλὴν σπανίων ἐπιδεικτικῶν τάσεων ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ, ἐν ᾧ ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς καὶ κατὰ τοὺς ἀγρούς, ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ παρὰ τῷ ναυτικῷ ὄχλῳ ἐξακολουθοῦσι λαλούμεναι αἱ κατὰ τόπους διάλεκτοι, οἵας μετέτρεπε καὶ μετέβαλλε κατ' ὀλίγον ἡ συνήθεια τοῦ λαοῦ. Οὕτω μαρτυρεῖται περὶ τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι ἕνεκα τῆς χάριν σπουδῆς φοιτήσεως μειρακίων ἐκ πάσης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης ἡ ἀττικὴ διάλεκτος εἶχε διαφθαρῆ ἐν τῇ πόλει καὶ μόνον ἐν ταῖς ἀπωτέραις κώμαις τῆς Ἀττικῆς εἶχε διατηρηθῆ ἀδιάφθορος.

Τοιαύτην εὗρον τὴν γλῶσσαν οἱ Ῥωμαῖοι ὑποτάσσοντες τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τῆς κοινῆς ἐμύουν αὐτοὺς οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες διδάσκαλοι τὸ ὕψος τῆς προγενεστέρας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ κάλλος τοῦ ἀττικοῦ λόγου, καὶ αὕτη ἦτο ἡ γλῶσσα, εἰς ἣν ἠσκοῦντο ὅσοι τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, μεγιστάνων καὶ λογίων ἐφιλοτιμοῦντο νὰ λαλῶσι καὶ γράφωσιν ἑλληνιστί. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν ὅμως πάντες οἱ ἀνθύπατοι καὶ οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως οἱ μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα γνῶσται τοῦ Ἕλληνος λόγου, πολὺ δὲ ὀλιγώ[τεροι]
νὰ συνεννοῶνται ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ λαοῦ. Ἀφ' ἑνὸς λ[...]

ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὴ ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ φιλοτιμία τῶν Ῥωμαίων ἀπῄτουν τὴν ἐπιβολὴν τῆς λατινικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις. Ἂν τὸ τοιοῦτον ἐπεδιώκετο συστηματικῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἂν οἱ Ἕλληνες παρεῖχον ἑαυτοὺς εὐκάμπτους καὶ εὐεπιφόρους πρὸς ἀποδοχὴν καὶ ἐκμάθησιν τῆς λατινικῆς, θὰ συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅ τι συνέβη εἰς τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Δακίαν. Ἡ γλῶσσα δῆλα δὴ τῆς Ἑλλάδος ἤθελε τότε ἐκλατινισθῆ, ὡς ἐξελατινίσθησαν οἱ λαοὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων χωρῶν. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν τοιαύτην εἰςαγωγὴν τῆς λατινικῆς, ἡ δὲ χρῆσις αὐτῆς ἔσχεν ὀλίγην μόνον διάδοσιν, ὅση ἀπῃτεῖτο παρὰ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης. Ἀφ' οὗ οἱ Ῥωμαῖοι ἠνείχοντο ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ δημηγορίας ἑλληνικὰς παρ' Ἑλλήνων ἀπεσταλμένων, ἦτο πολὺ φυσικώτερον, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ πλῆρες αὐτῆς τὸ κῦρος ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥτις ἄλλως ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἐπιφανῶν Ῥωμαίων· ἀφ' οὗ δὲ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἐπιτετραμμένη ἐν αὐτῇ τῇ ῥωμαϊκῇ συγκλήτῳ, πῶς ἠδύνατο νὰ μὴ εἶνε ἀνεκτὴ ἐν τοῖς κατὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας κυβερνείοις τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν; Πολὺ δὲ ὀλιγωτέρας ἀξιώσεις ἠδύναντο, ἐννοεῖται, νὰ ἔχωσιν οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται, ὅπως γείνωσι καταληπτοὶ λαλοῦντες ἑλληνιστὶ πρὸς τοὺς ἀγρότας τῆς Ἑλλάδος. Οὕτως ἐν τῷ ζητήματι τῆς γλώσσης δὲν ὑπεχώρησαν οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς Ἕλληνας. Πόσον δὲ ὀλίγη ἦτο ἡ διάδοσις καὶ χρῆσις τῆς ῥωμαϊκῆς γλώσσης παρ' Ἕλλησιν ἀποδεικνύει οὐ μόνον ἡ ἐπιπολαιοτάτη γνῶσις αὐτῆς παρ' ἀνδρῶν καὶ ἐπισκεφθέντων τὴν Ῥώμην καὶ γραψάντων περὶ ῥωμαϊκῶν πραγμάτων καὶ τιμηθέντων παρὰ τῶν Ῥωμαίων, ὡς ὁ Πλούταρχος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ σπανιότης τῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις εὑρισκομένων λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Καὶ εἴ τινες δ' Ἕλληνες ἐξεμάνθανον τὴν λατινικὴν, ἔπραττον τοῦτο ὅπως χρησιμεύωσιν ὡς μεταφρασταὶ, ἑρμηνεύοντες εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τὰ συντεταγμένα κατ' ἀνάγκην λατινιστὶ καὶ ῥωμαϊκά τινα βιβλία ἔχοντα πρακτικὴν χρησιμότητα διὰ τοὺς Ἕλληνας. Τέλος δ' ἐν γένει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς λατινικῆς γλώσσης ὑπῆρξεν ὅλως ἀνεπαίσθητος, καὶ μόνον εἰςέδυσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λέξεις τινὲς ὀλίγαι ἰδίως ἕνεκα διοικητικῆς ἀνάγκης, κατὰ πολὺ ὀλιγώτεραι καὶ ἐκείνων, ἃς παρέλαβον καὶ καθ' ἑκάστην παραλαμβάνουσιν ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς οἱ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνοικοῦντες Ἀλβανοὶ, οὐ μόνον ὅρους

ἐκ τῆς νομοθεσίας καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ βίου ἀποδεχθέντες, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα δανειζόμενοι ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου.

Δὲν διετήρησαν δὲ μόνον τὴν γλῶσσαν αὐτῶν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' ὁμοίαν σταθερότητα ἐπέδειξαν καὶ περὶ τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀγώνων, τῶν ἐθίμων καὶ τοῦ πατροπαραδότου βίου, ἐμπέδως ἐχόμενοι παντὸς ὅ τι ἐθνικόν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἰδίως μετὰ τὴν ἐπιμιξίαν μετὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν Πτολεμαίων ἐδέχθησαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν πάνθεον αἰγυπτιακούς τινας θεούς, ἰδίως τὴν Ἶσιν, ὡς πρότερον θρᾳκικοὺς καὶ φρυγικούς, ἀλλ' ἡ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀνεξιθρησκεία δὲν ὑπῆρξε μεγάλη. Ἡ τιμὴ τῆς Ῥώμης ὡς θεᾶς καὶ ἡ λατρεία τινῶν αὐτοκρατόρων καὶ μελῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου μαρτυρεῖ τὴν πολιτικὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἐθελοδουλείαν τῶν Ἑλλήνων, οὐδαμῶς δ' εἶνε δεῖγμα ἐπιδράσεως τῆς ῥωμαϊκῆς θρησκείας ἐπὶ τὴν ἑλληνικήν. Ἂν δ' ἐξαιρέσωμεν τὴν λατρείαν τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐν Κορίνθῳ, πόλει ἥκιστα ἑλληνικῇ, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι λατινικοὶ θεοὶ ἐτιμήθησαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἔσωζε δὲ τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς ἀπὸ τῆς διὰ ῥωμαϊκῶν αντικαταστάσεως ἐκτὸς τῆς μεγάλης τῶν Ῥωμαίων ἀνεξιθρησκείας ὄχι μὲν τὸ ἑδραῖον τῆς πίστεως, ὅπερ εἶχεν ἐκλίπει βαθμηδὸν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ, ἀλλ' ἡ ἀπὸ μακροχρονίου ἕξεως ἐμμονὴ εἰς τὰ παραδεδομένα ὑπὸ τῶν πατέρων. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον συνετηρήθησαν καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ παλαιοῦ βίου καὶ αἱ ἑορταί, ἃς ἐπὶ μακρὸν οὐδαμῶς ἐμόλυναν οἱ ὠμοὶ ἀγῶνες τῶν μονομάχων οἱ συνήθεις ἐν Ῥώμῃ καὶ ταῖς ἰταλικαῖς πόλεσιν, οἵτινες μόνον εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Σικελίας, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Συρίας εὐκόλως εἰσήχθησαν, ἐκ δὲ τῶν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν Κόρινθον, εἰς δὲ ἄλλας μόλις που καὶ βραδέως. Ἁπλῆ δ' ἔμεινε τοῦ βίου ἡ δίαιτα οὕτως, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἔχουσι νὰ ἐπιδείξωσι καὶ ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς παρακμῆς ἀξίας λόγου ἰδιωτικὰς ἀρετάς. Μάλιστα δ' ἀθῶα καὶ ἤρεμος ἦτο ἡ ζωὴ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, ὅπου οἱ ἀγρόται καὶ οἱ θηραταὶ ἔζων τοιοῦτον οἰκογενειακὸν βίον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν χρόνων ἐκείνων ἠδύναντο, ἐξεικονίζοντες αὐτόν, νὰ γράψωσιν ὡραίας εἰδυλλιακὰς σελίδας.

Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἦσαν ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὰ ἤθη ἐπ' ἴσης ἁγνά, ἰδίως δὲ πολλὴ καὶ ποικίλη ἐπεκράτει ἀνηθικότης ἐν ταῖς πόλεσιν, ὅπου συνωστίζοντο τὰ πλήθη. Ἡ εἰς χεῖρας ὀλίγων πλουσίων συγκέντρωσις μεγάλων γαιῶν εἶχεν ἐπιφέρει πολλὴν πτωχείαν καὶ ἐν μέρει

τὴν ἐρήμωσιν τῶν ἀγρῶν, μεταβληθέντων πολλαχοῦ εἰς νομάς. Ἐν ᾧ δὲ οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες ἠναγκάζοντο πολλὰ τῶν κτημάτων αὐτῶν νὰ καλλιεργῶσι διὰ δούλων, ἐτρέποντο μὲν ἤδη τινὲς ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς εἰς λῃστείαν ἐπικίνδυνον διὰ τὴν χώραν καὶ ἐθρασύνοντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε νὰ προβαίνωσι καὶ μέχρις αὐτῶν ἐνίοτε τῶν προθύρων τῶν πόλεων, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ εἰς τὰς πόλεις συρρέοντες χάριν ψωμισμοῦ ἔπασχον. Ἡ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐμπορικὴ κίνησις καὶ παραγωγὴ ἦτο περιωρισμένη. Οὐδεὶς ἐφρόντιζε περὶ εὑρέσεως νέων πόρων, τὰ δ' ἐξαγόμενα ἦσαν κυρίως φυσικὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς καὶ μάρμαρα πολλά. Καὶ ὅμως παρ' ὅλον τὸν περιορισμὸν τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἐμπορίας ἐν σπατάλῃ ὅλως δυςαναλόγῳ πρὸς τὰς εἰςπράξεις αὐτῶν ἔζων οὐ μόνον αἱ ἀνώτεραι τάξεις, εἰς ἃς συνέρρεε τὸ χρῆμα, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ μέσαι. Ἡ δὲ σπατάλη αὕτη ἦτο βλαβερωτάτη οὐ μόνον δι' αὐτοὺς τοὺς τὸ τὸ ἴδιον χρῆμα ἀφειδῶς δαπανῶντας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν χώραν ὅλην ἕνεκα τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς διασαλεύσεως, ἥτις ἐπῆλθεν ἀνὰ πᾶν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ὡς ἐκ τῆς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος ἤδη ἐπιγενομένης αὐξήσεως τῆς ἀξίας τῶν πολυτίμων μετάλλων, καὶ ἰδίως τοῦ ἀργύρου, ἧς αἴτιον ἦτο ἡ εἰς τὴν ἀπωτέραν Ἀνατολὴν φυγάδευσις καὶ ἐναποταμίευσις αὐτοῦ. Ὡς βάτραχοι λοιπὸν ἐπαχύνοντο ἐντὸς τοιούτων τελμάτων Ῥωμαῖοι μὲν μάλιστα, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ Ἕλληνες τραπεζῖται καὶ τοκογλύφοι, ἀπομυζαίνοντες πάντα πόρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὅρους εὐνόητος εἶνε ἡ μεγάλη ἔκπτωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις μαρτυρεῖται τρανότατα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον ἤδη μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἡ Ἑλλὰς ὅλη δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ πλείονας τρισχιλίων ὁπλιτῶν, ὅσους δῆλα δὴ μία καὶ μόνη πόλις, καὶ αὕτη ὄχι ἐκ τῶν μεγάλων, ἡ τῶν Μεγαρέων, εἶχεν ἐκπέμψει κατὰ τοῦ Μαρδονίου εἰς Πλαταιάς.

ΚΑ΄

ΑΠΟ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

α΄

Ὁ Ἀδριανὸς καὶ οἱ Ἕλληνες.

Ὁ ἀνὴρ, ὅςτις διεδέχθη τῷ 117 τὸν Τραϊανὸν, θανόντα ἐν Σελινοῦντι τῆς Κιλικίας, πρὶν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ κατὰ τῶν Πάρθων πολέμου, ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Ἀδριανὸς, ἦτο εἷς τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ δὲν ἔγκειται εἰς μακροὺς καὶ νικηφόρους πολέμους, εἰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς νεαρωτάτης ἡλικίας εἶχεν ἐπιδείξει ἀξίας λόγου στρατιωτικὰς ἀρετὰς, ὑπηρετήσας τὴν πατρίδα ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Μοισίᾳ καὶ ἀκολουθήσας τὸν Τραϊανὸν εἰς τὰς στρατείας αὐτοῦ κατὰ τὴν Δακίαν καὶ τὴν Παρθυαίαν. Ἀλλ' ὁ βίος τῶν στρατοπέδων δὲν μετέβαλε τὴν εἰρηνικὴν τοῦ Ἀδριανοῦ φύσιν. Ἀνελθὼν δ' ἐπὶ τὸν θρόνον, τἀγαθὰ τῆς εἰρήνης ἐπεδίωξε διὰ παντὸς τρόπου, ἀλλὰ μὴ λησμονῶν, ὅτι ὁ θέλων νὰ ἔχῃ εἰρήνην ὀφείλει νὰ εἶνε πάντοτε ἕτοιμος πρὸς πόλεμον, καὶ διὰ τοῦτο καταρτίσας ἄριστα τὸν στρατὸν, ἐπιδεικνύων αὐτὸς ἑαυτὸν ἀγαθὸν καὶ ἁπλοῦν στρατιώτην ὅπου παρίστατο χρεία καὶ ἐξασφαλίσας τἀπώτατα σύνορα τοῦ βασιλείου διὰ τάφρων καὶ ὀχυρωμάτων. Καταστὰς δὲ φοβερὸς εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ῥώμης διὰ τῶν παρασκευῶν του, ἠδυνήθη νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους τῶν Ῥωμαίων τὸ δεύτερον αὐτοῦ καὶ κυριώτερον ἥμισυ, τὸ καὶ ἰδίως χαρακτηρίζον τὴν βασιλείαν του. Ἡ ἀσφάλεια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρήνη ἦτο δι' αὐτὸν μόνον τὸ μέσον, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ εἰς αὐτὸ τἀγαθὰ τοῦ νόμου καὶ τῆς συγκοινωνίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης. Μαθητὴς ὢν φιλοσόφων καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τρόφιμος ἐφαντάσθη νὰ συνδυάσῃ τὸν ἀνθρωπισμὸν καὶ τὸ κάλλος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου πρὸς τὴν ἰσχὺν τοῦ ῥωμαϊκοῦ. Τοιοῦτο δ' ἔχων πρόγραμμα τῆς πολιτείας του ὁ Ἀδριανὸς, ἴσως δὲν δυςηρε-

στεῖτο, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεκάλεσαν αὐτὸν Γραικύλον, ὡς ὠνόμαζον χλευαστικῶς τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας. Πάντως δ' ηὐχαριστεῖτο βλέπων, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ χαράσσῃ ἐπὶ τῶν νομισμάτων του λατινιστὶ τὰς ἐπιγραφὰς ***Χρυσοῦς αἰὼν*** καὶ ***Πλουτιστὴς τοῦ κόσμου***, οἱονεὶ χαίρων, ὅτι ἀνεγνωρίζετο καὶ ὡμολογεῖτο τὸ ἰδεῶδες τέρμα εἰς ὃ ἔτεινε διὰ τῆς διοικήσεώς του, ἀλλ' εἰς ὃ οὐδέποτε παρουσιάζεται συνεργήσασα καὶ συντελέσασα ἡ ὡραία αὐτοῦ σύζυγος Σαβῖνα. Καὶ βεβαίως μὲν ἐνυπάρχει τις ὑπερβολὴ ἐν ταῖς ἐκδηλώσεσι ταύταις τῆς συγκλητικῆς κολακείαις, ἀλλ' ἀναντίρρητον εἶνε, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ διὰ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, θὰ ἦτο δ' ἐντελῶς ἄψογος, ἂν δὲν ἐμολύνετο περὶ τὸ τέλος διὰ τοῦ σκληροῦ φόνου συγγενῶν καὶ διὰ τῆς ὠμότητος, ἣν ἐπέδειξε πρὸς τὸν ἰουδαϊκὸν λαὸν ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του. Ἀλλὰ κατὰ τἆλλα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ λαοῦ του ὑπῆρξε τὸ σύμβολον τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅςτις οὐδέποτε ἐφάνη ἐπιλήσμων τοῦ παραγγέλματος τοῦ Τραϊανοῦ πρός τινα τῶν περὶ αὐτόν, ὃν ἔκρινεν ἄξιον νά τον διαδεχθῇ καὶ πρὸς ὃν ἐλέγετο εἰπών· «ἄν μοι συμβῇ ἀτύχημά τι, σοὶ συνιστῶ τὰς ἐπαρχίας.»

ΣΑΒΙΝΑ

Καὶ ἀληθῶς τῶν ἐπαρχιῶν ἡ διαρρύθμισις καὶ προκοπὴ ἐπησχόλησεν

εἴπερ τι καὶ ἄλλο τὸν νοῦν τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἡ προςοχὴ αὐτοῦ πλειότερον παντὸς ἄλλου τῶν προκατόχων ἐστράφη ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν. Ἐπιζητῶν δὲ τὴν εὐημερίαν τῶν ἐπαρχιῶν, δὲν ἠρκέσθη ὡς ὁ Τραϊανὸς εἰς τὴν ἀποστολὴν ἀγαθῶν ἀρχόντων εἰς αὐτὰς ἢ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀκριβῶν περὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἐκθέσεων, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ τὰς ἐπαρχίας ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ νὰ διδαχθῇ ἐξ αὐτοψίας περὶ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν οὕτως, ὥςτε δεκαπέντε σχεδὸν ἔτη ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ ἑνὸς καθ' ἃ ἦρξε (117—138) διῆλθε περιοδεύων ἐν ταῖς χώραις τῶν ὑπηκόων, ἐπ' ἐλάχιστον μόνον καθεσθεὶς ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου. Ἤδη δὲ καὶ πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὰς μακρὰς ταύτας περιοδείας, τὰ πρῶτα μέτρα δι' ὧν ἐνεκαίνισε τὴν βασιλείαν του ἀπέδειξαν διὰ τῆς γενικότητος αὐτῶν καὶ τὴν περὶ τῶν ἐπαρχιῶν μέριμναν τοῦ νέου αὐτοκράτορος. Ἀνεφέροντο δὲ ταῦτα εἰς τὴν ἄφεσιν ἀπὸ τοῦ λεγομένου *στεφανικοῦ τελέσματος*, δασμοῦ ἐπὶ τῇ ἀναγορεύσει τοῦ αὐκράτορος εἰςφερομένου ὑπὸ τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ εἰς τὴν δωρεὰν μεγάλων χρεῶν ἐπὶ δεκαεξαετίαν ὅλην ὀφειλομένων εἰς τὸ δημόσιον καὶ τὸ βασιλικὸν ταμεῖον.

Ὅτε δὲ ἤρχισε περιοδεύων ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ παρέχων εἰς αὐτὰς τὰς εὐλογίας τῆς γενναιοδωρίας του, κατὰ προτίμησιν, ὡς εἰκός, ἔμελλον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐξ αὐτῶν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι, ἡ πηγὴ τῆς παιδείας ἐκείνης, ἐφ' ᾗ ἐκαυχᾶτο ὁ Ἀδριανός, ἁμιλλώμενος νὰ συνενώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὸν Ἕλληνα καὶ τὸν Ῥωμαῖον. Καὶ δὲν φαίνεται μὲν πιθανὴ ἡ διάδοσις, ὅτι εἶχε σπουδάσει κατὰ τὰ νεαρὰ αὐτοῦ ἔτη ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' εἶχεν ὅμως ὑπάρξει ἀκροατὴς ἐν Ῥώμῃ Πλουτάρχου τοῦ Χαιρωνέως καὶ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ συνεδέετο πρὸς μὲν τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς ἤδη ἱκανὸν χρόνον πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως, ἀπὸ τοῦ 112, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνακηρύξει αὐτὸν ἄρχοντα ἐπώνυμον, πρὸς δὲ τὸν ἄλλον ἑλληνικὸν κόσμον ἤδη ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας διὰ τῶν μελετῶν καὶ τῶν συμπαθειῶν του.

Εἴδομεν τὸν Νέρωνα ἀκολουθούμενον κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιδημίαν του ὑπὸ στρατιᾶς ὅλης τεχνιτῶν καὶ ὑποκριτῶν. Καὶ ὁ Ἀδριανὸς ἔχει κατὰ τὰς περιοδείας του πολυάριθμον συνοδίαν, ἀλλ' ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἀποτελεῖται ὑπὸ μηχανικῶν καὶ τεκτόνων, ὑπὸ ἀρχιξυλουργῶν καὶ ἀρχιτεχνιτῶν. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐξαντλήσῃ τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἀθροίζων στεφάνους ὡς ὁ Νέρων, εὐεργετεῖ αὐτάς, δίδων ἀντὶ νὰ λαμβάνῃ, ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς συγκοινωνίας, οἱ-

κοδομῶν πολυτελῆ, ἀλλὰ συνηθέστερον βιωφελῆ κτίρια καὶ ἐν ἑνὶ λόγ
διὰ παντὸς τρόπου ἐπουλόνων τὰς πληγάς, ἃς εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν δύ
στηνον Ἑλλάδα τῶν δύο τελευταίων αἰώνων ἡ κακοδαιμονία.

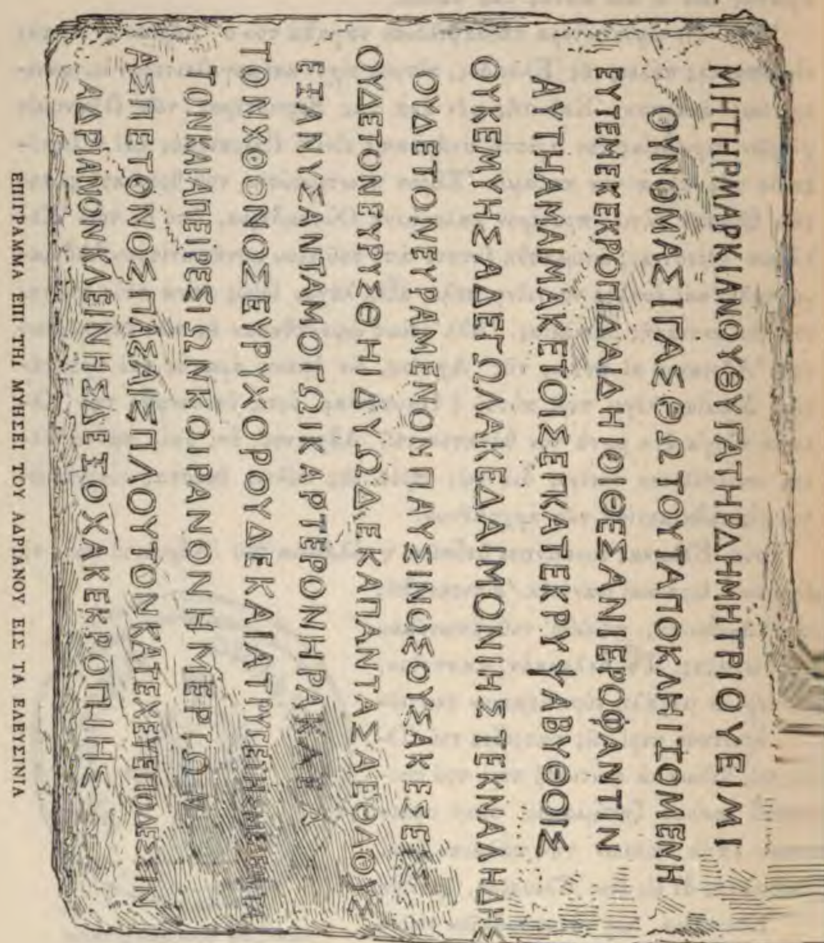
Ἡ βασιλικὴ μέριμνα τοῦ Ἀδριανοῦ δὲν περιορίζεται εἰς μίαν μόνη
καὶ ἐπιπολαίαν ἐπίσκεψιν, ἀλλ' ἐπιθυμῶν νὰ γνωρίσῃ καλῶς τὰς ἀνάγκα
τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ νὰ παρακολουθήσῃ ἰδίοις ὄμμασι τὰ δι
τῆς πρωτοβουλίας αὐτοῦ τελούμενα ἔργα, ἐπιφοιτᾷ καὶ πάλιν, εἰς
τὰς Ἀθήνας ἔρχεται τρὶς ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀνῆλθεν ἐπὶ τ
θρόνον. Δὲν εἶνε εὔκολος ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἃς ἐπ
σκέφθη ὁ ἐστεμμένος ξένος. Ἡ ἀναγραφὴ αὐτῶν ἤθελε σχεδὸν συμπι
σει πρὸς τὸν κατάλογον τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀσίᾳ, ἐν Αἰγύ
πτῳ ἀκόμη σωζομένων κέντρων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ Εὐξείνο
Πόντου μέχρι τῆς Κιλικίας καὶ ἀπὸ τῆς Συρίας μέχρι τοῦ Νείλου, ἀπ
τῆς Θρᾴκης μέχρι τῆς Νικοπόλεως καὶ ἀπὸ τῶν Τεμπῶν μέχρι τῆς Σπάρ
της ἐγνώρισαν οἱ Ἕλληνες τὸν Ἀδριανὸν καὶ ἐδέχθησαν τὰς ὑπ' αὐτο
παρεχομένας εὐεργεσίας.

Ἡ Βιθυνία τυγχάνει παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξαιρέτων χαρίτω
ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἔκειτο ἡ Κλαυδιόπολις, ὁπόθεν κατήγετο ὁ περικαλλ
ἐκεῖνος Ἀντίνοος ὁ ἔχων μορφὴν Ἀδώνιδος καὶ ἀγαπηθεὶς ὑπὸ τ
Ἀδριανοῦ πλειότερον τῆς Σαβίνης, ὅςτις ἔμελλε νὰ τελειώσῃ τὸν βί
ῥιπτόμενος εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Νείλου χάριν τοῦ κυρίου. Μεταβὰς δὲ
Ἀδριανὸς εἰς τὴν Τρῳάδα, ἐν μὲν τῷ νέῳ Ἰλίῳ, ὅπερ ἐπιστεύετο κατ
χον τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς Τροίας, ἐκήδευσεν ἐκ νέου τὰ ὀστᾶ τ
Αἴαντος καὶ κατέθηκεν αὐτὰ εἰς τὸ Αἰάντειον, τὴν δ' Ἀλεξάνδρειαν τ
Τρῳάδα ἐπροίκισε δι' ὑδραγωγείου, κατασκευασθέντος τῇ εἰςηγήσει α
τοῦ ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Ἡ Κύζικος καὶ τὸ Πέργαμον, ἡ Λ
μνος καὶ ἡ Σαμοθρᾴκη, ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Κολοφῶν, ἡ Μίλητος καὶ
Ἔφεσος, ἡ Μαγνησία καὶ ἡ Ἁλικαρνασός, ἡ Ῥόδος καὶ ἡ Κῶς,
Σάμος καὶ ἡ Χίος, ἡ Λέσβος καὶ ἡ Φάσηλις, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Λαο
δίκεια ἐν Συρίᾳ, ὅπως περιορισθῶμεν εἰς μόνας τὰς ἐπισημοτέρας τῶ
ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐτιμήθησα
διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ἐκτάκτου
δωρεὰς ἢ παροχὴν σίτου, ἀτέλειαν ἢ τὸ προνόμιον τῆς νεωκορίας
ἐκοσμήθησαν διὰ νέων ναῶν καὶ ἄλλων δημοσίων κτιρίων ἢ εἶδον τὴ
ἀστικὴν αὐτῶν ζωὴν καὶ κίνησιν αὐξανομένην διὰ τῆς συστάσεως νέω
ἀγώνων. Δι' ἐπιγραφῶν δὲ καὶ νομισμάτων ἐφιλοτιμήθησαν νὰ διαιων

ΑΝΤΙΝΟΟΣ

ἢ ἀφιέρωσεν ἀναθήματα, ὡς ἐν ταῖς Ἄβαις καὶ τῇ Ὑαμπόλει τῆς Φωκίδος, ἐν Θεσπιαῖς, ἐν Μεγάροις, ἐν Μαντινείᾳ, ἐν Ἄργει. Τὴν αὐτὴν δ' εὐλάβειαν ἔδειξε καὶ πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἔπραξεν ἐν τῇ πολλαχῶς ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθείσῃ Μαντινείᾳ, πλη-

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙ ΤΗΙ ΜΥΗΣΕΙ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΕΙΣ ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ

σίον τῆς ὁποίας ἐπέθηκεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς θέσεως Σκοπῆς τάφον τ- Ἐπαμεινώνδου στήλην φέρουσαν ἐπίγραμμα.

Ἀλλ' ἡ μακρὰ ἐπίσκεψις τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὴν Ἀχαΐαν ὑπῆρξε κα- ἄλλως εὐεργετικὴ διὰ τὴν χώραν. Μετὰ πρακτικοῦ βλέμματος ἰδὼν τὰ ἀνάγκας τῶν πόλεων καὶ πρόθυμον παρέχων οὓς εἰς τὰς δικαίας ἀπαι-

τήσεις τῶν ὑπηκόων, ἐδαπάνησε μεγάλα ποσὰ ὑπὲρ δημοσίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας, καὶ κατανάλωσεν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας τοὺς φόρους οὓς παρεῖχεν ἡ Ἀχαΐα εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν ταμεῖον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ δημοσίων χρημάτων ἐπεκούρησε, τοῦθ' ὅπερ οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ αὐτοκρατόρων εἶχε πράξει. Τῶν δὲ δημοσίων τούτων ἔργων τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ τελεσθέντων ἐν Ἀχαΐᾳ τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα εἶνε ἡ κατασκευὴ ἁμαξιτῆς ὁδοῦ κατὰ τὰς Σκιρωνίδας πέτρας, συνδεούσης τὴν βορείαν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἔργον ὅπερ δὲν ἐπεχειρήθη πρότερον ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἕνεκα τῶν πρὸς ἀλλήλους πολέμων προτιμώντων τὴν δυσχέρειαν τῆς συγκοινωνίας μᾶλλον ἢ τὴν διευκόλυνσιν αὐτῆς, τὸ ἀπὸ τῆς Στυμφάλου εἰς τὴν Κόρινθον ὑδραγωγεῖον, ἀπαιτῆσαν οὐ μικρὰ τεχνικὰ ἔργα, καὶ τὰ ἐν Κορίνθῳ κατασκευασθέντα λουτρά.

Οἱ Ἕλληνες ἐδέχοντο εὐγνωμονοῦντες τὰ γενναῖα χορηγήματα τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ αὐτοκράτορος, καί, θέλοντες νὰ ὑψωθῶσι μέχρις εὐχαριστίας, κατέπιπτον μέχρι κολακείας. Καὶ βεβαίως μὲν ὑπερηκόντιζον τὰ ἐσκαμμένα οἱ Μεγαρεῖς, προςθέτοντες εἰς τὰς πατροπαραδότους τρεῖς δωρικὰς φυλὰς τῆς πόλεώς των τετάρτην, τὴν Ἀδριανίδα, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐταπεινοῦντο οἱ Σπαρτιᾶται ἐπονομάζοντες τὸν Ἀδριανὸν Δία καὶ οἱ Θηβαῖοι καλοῦντες αὐτὸν μετὰ πολλῶν ἄλλων Ἑλλήνων Ὀλύμπιον καὶ οἱ Μαντινεῖς δεχόμενοι νὰ ἱδρύσῃ ἐν τῇ πόλει των ναὸν τοῦ Πανὸς Ἀντινόου, καὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ Ἀργεῖοι ἱδρύοντες αὐτοὶ ναοὺς εἰς τὸν νεαρὸν Γανυμήδην τοῦ Ὀλυμπίου καὶ οἱ Μεγαρεῖς καὶ Ἑρμιονεῖς καὶ Κεφαλλῆνες τιμῶντες ὡς θεὰν τὴν Σαβῖναν. Ἀλλὰ δὲν εἶχον ὅμως ἄδικον ὅσαι τῶν πόλεων ἀπεκάλουν αὐτὸν *εὐεργέτην*, καὶ μικρά τις μόνον ὑπερβολὴ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπονομάσῃ ἑαυτὸν ἐπί τινος νομίσματος *ἐπανορθωτὴν τῆς Ἀχαΐας* (restitutor Achaiae).

ϐ'

Ὁ Ἀδριανὸς ἐν Ἀθήναις.

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν εὐεργετημάτων, ἅτινα παρέσχεν ὁ Ἀδριανὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπίτηδες ἀπεχωρίσαμεν μέχρι τοῦδε τὴν διήγησιν περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διότι αὗται εἶνε ἄξιαι

οἱ εὐεργετηθέντες Ἕλληνες τῆς Ἀσίας τὴν πρὸς τὸν αὐτοκρά-
εὐγνωμοσύνην, ἀποκαλέσαντες αὐτὸν *πατέρα πατρίδος*, ὡς ἐπωνό-
αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ *εὐεργέτην* καὶ *κτίστην* καὶ *σωτῆρα τοῦ*
υ καὶ *Ὀλύμπιον* καὶ διὰ τοῦ ὀνόματός του κοσμήσαντες ἱερά,
ς των ἢ καὶ αὐτὰς τὰς πόλεις.

λλ' ἔτι ἀφθονώτερα ἐπεδαψίλευσε τἀγαθά του ὁ Ἀδριανὸς εἰς τὰς
αϊκὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες εἶχον καὶ μεγαλειτέραν συναντι-
ς ἀνάγκην. Καὶ τῆς μὲν ἀνὰ τὰς βορειοτέρας τῶν ἑλληνικῶν
περιοδείας του ἀρίστη ἀνάμνησις εἶνε ὁ ἐξωραϊσμὸς καὶ ἡ ἐπαύ-
τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Ἕβρον πρωτευούσης τοῦ θρᾳκικοῦ φύλου
εσσῶν, ἥτις, πρότερον καλουμένη Οὐσκαδάμα, ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλ-
Ὀρεστιάς, ὠνομάσθη ἔκτοτε ἀπὸ τοῦ νέου αὐτῆς κτίστου Ἀδρια-
ις καὶ ἔμελλε νὰ γείνῃ πόλις ἀξία λόγου ἰδίως κατὰ τοὺς αἰῶνας
ζαντιακῆς βασιλείας. Ἀλλ' ἰδίως ὠφελήθησαν ἐκ τῶν ἐπισκέψεων
δριανοῦ αἱ πόλεις τῆς Ἀχαίας, ὧν ἐφάνη ἀρωγὸς καὶ προστά-
ικαίως λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Παυσανίας, ὅςτις ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλ-
ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅτι ὑπὲρ πάντα ἄλ-
νετέλεσεν ἐκεῖνος διὰ τῶν πρὸς τὰς πόλεις ἑκάστας εὐεργεσιῶν
εὐδαιμονίαν τῶν ἀρχομένων.

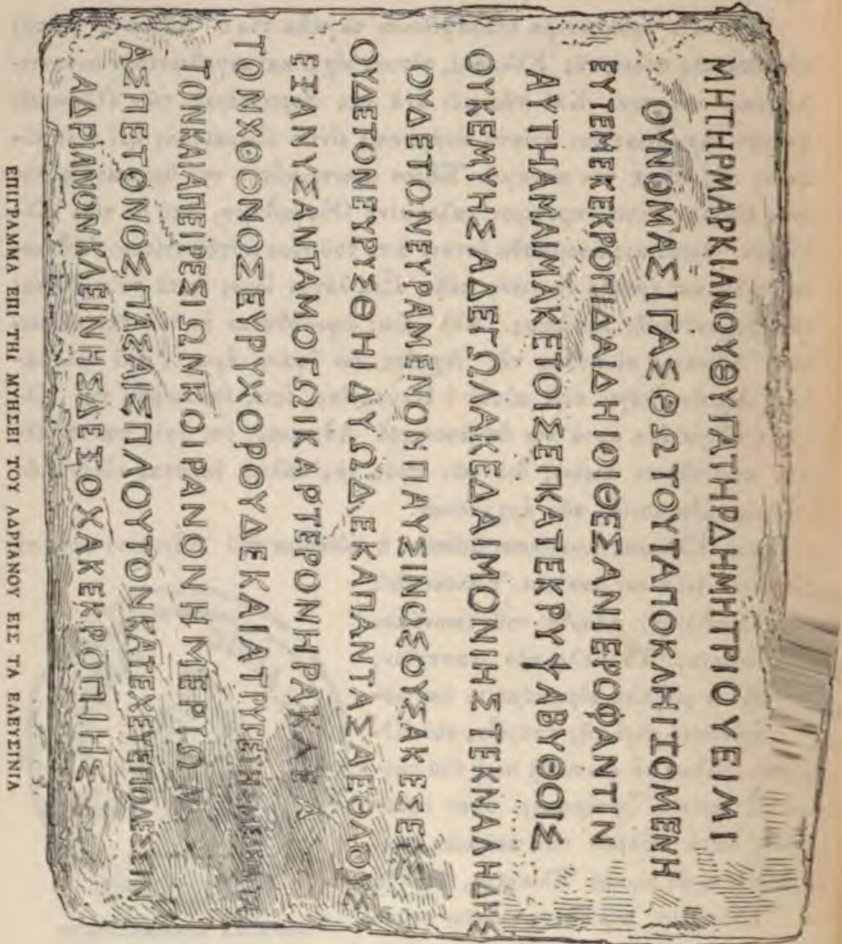
ς Ἕλληνας συνεκίνησε βεβαίως ἡ εὐλάβεια τοῦ Ἀδριανοῦ πρὸς τὰ
ὰ ἱερὰ καὶ μαντεῖα. Ἐπισκεφθεὶς
ωδώνην, ἠξιώθη τοῦ ἐπωνύμου
ναῖος. Τὸ δελφικὸν μαντεῖον,
ἐν μεγάλῃ εὑρισκόμενον ἐκπτώ-
ώτησε περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ὁ-
θέλων νὰ φωτισθῇ περὶ τοῦ σκο-
ἐκείνου ζητήματος, ὅπερ προε-
ἑπτὰ πόλεων τὴν παλαιὰν ἔριν.
τὰς δὲ εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ἐμυήθη
λευσίνια, καὶ τὸ σπουδαῖον τοῦτο
ἀπεμνημονεύθη ἐν τῷ ἐπιγράμ-
δι' οὗ ἐκοσμήθη ἡ βάσις τοῦ ἀν-
ς τοῦ ἀνεγερθέντος εἰς τὴν ἱεροφάντιν τὴν μυήσασαν τὸν αὐτο-
α,

ΝΟΜΙΣΜΑ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

ὅςτις κατέχυσεν ἄπλετον πλοῦτον εἰς πάσας τὰς πόλεις.
πολλαῖς δὲ πόλεσιν ἀνῳκοδόμησε παλαιοὺς ναοὺς ἢ ἔκτισε νέους

ἢ ἀφιέρωσεν ἀναθήματα, ὡς ἐν ταῖς Ἄβαις καὶ τῇ Ὑαμπόλει τῆς Φωκίδος, ἐν Θεσπιαῖς, ἐν Μεγάροις, ἐν Μαντινείᾳ, ἐν Ἄργει. Τὴν αὐτὴν δ' εὐλάβειαν ἔδειξε καὶ πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἔπραξεν ἐν τῇ πολλαχῶς ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθείσῃ Μαντινείᾳ, πλη-

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙ ΤΗΙ ΜΥΗΣΕΙ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΕΙΣ ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ

σίον τῆς ὁποίας ἐπέθηκεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς θέσεως Σκοπῆς τάφον τοῦ Ἐπαμεινώνδου στήλην φέρουσαν ἐπίγραμμα.

Ἀλλ' ἡ μακρὰ ἐπίσκεψις τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὴν Ἀχαΐαν ὑπῆρξε καὶ ἄλλως εὐεργετικὴ διὰ τὴν χώραν. Μετὰ πρακτικοῦ βλέμματος ἰδὼν τὰς ἀνάγκας τῶν πόλεων καὶ πρόθυμον παρέχων οὗς εἰς τὰς δικαίας ἀπαι-

τήσεις τῶν ὑπηκόων, ἐδαπάνησε μεγάλα ποσὰ ὑπὲρ δημοσίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας, καὶ κατανάλωσεν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας τοὺς φόρους οὓς παρεῖχεν ἡ Ἀχαΐα εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν ταμεῖον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ δημοσίων χρημάτων ἐπεκούρησε, τοῦθ' ὅπερ οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ αὐτοκρατόρων εἶχε πράξει. Τῶν δὲ δημοσίων τούτων ἔργων τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ τελεσθέντων ἐν Ἀχαΐᾳ τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα εἶνε ἡ κατασκευὴ ἁμαξιτῆς ὁδοῦ κατὰ τὰς Σκιρωνίδας πέτρας, συνδεούσης τὴν βορείαν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἔργον ὅπερ δὲν ἐπεχειρήθη πρότερον ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἕνεκα τῶν πρὸς ἀλλήλους πολέμων προτιμώντων τὴν δυσχέρειαν τῆς συγκοινωνίας μᾶλλον ἢ τὴν διευκόλυνσιν αὐτῆς, τὸ ἀπὸ τῆς Στυμφάλου εἰς τὴν Κόρινθον ὑδραγωγεῖον, ἀπαιτῆσαν οὐ μικρὰ τεχνικὰ ἔργα, καὶ τὰ ἐν Κορίνθῳ κατασκευασθέντα λουτρά.

Οἱ Ἕλληνες ἐδέχοντο εὐγνωμονοῦντες τὰ γενναῖα χορηγήματα τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ αὐτοκράτορος, καί, θέλοντες νὰ ὑψωθῶσι μέχρις εὐχαριστίας, κατέπιπτον μέχρι κολακείας. Καὶ βεβαίως μὲν ὑπερηκόντιζον τὰ ἐσκαμμένα οἱ Μεγαρεῖς, προςθέτοντες εἰς τὰς πατροπαραδότους τρεῖς δωρικὰς φυλὰς τῆς πόλεώς των τετάρτην, τὴν Ἀδριανίδα, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐταπεινοῦντο οἱ Σπαρτιᾶται ἐπονομάζοντες τὸν Ἀδριανὸν Δία καὶ οἱ Θηβαῖοι καλοῦντες αὐτὸν μετὰ πολλῶν ἄλλων Ἑλλήνων Ὀλύμπιον καὶ οἱ Μαντινεῖς δεχόμενοι νὰ ἱδρύσῃ ἐν τῇ πόλει των ναὸν τοῦ Πανὸς Ἀντινόου, καὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ Ἀργεῖοι ἱδρύοντες αὐτοὶ ναοὺς εἰς τὸν νεαρὸν Γανυμήδην τοῦ Ὀλυμπίου καὶ οἱ Μεγαρεῖς καὶ Ἑρμιονεῖς καὶ Κεφαλλῆνες τιμῶντες ὡς θεὰν τὴν Σαβῖναν. Ἀλλὰ δὲν εἶχον ὅμως ἄδικον ὅσαι τῶν πόλεων ἀπεκάλουν αὐτὸν *εὐεργέτην*, καὶ μικρά τις μόνον ὑπερβολὴ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπονομάσῃ ἑαυτὸν ἐπί τινος νομίσματος *ἐπανορθωτὴν τῆς Ἀχαΐας* (restitutor Achaiae).

β'

Ὁ Ἀδριανὸς ἐν Ἀθήναις.

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν εὐεργετημάτων, ἅτινα παρέσχεν ὁ Ἀδριανὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπίτηδες ἀπεχωρίσαμεν μέχρι τοῦδε τὴν διήγησιν περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διότι αὗται εἶνε ἄξιαι

ἰδιαιτέρου λόγου, ἅτε τοῦ Ἀδριανοῦ ἀγαπήσαντος διαφερόντως τὰς Ἀθήνας. Οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ἦσαν διάφορα τὰ αἰσθήματα τοῦ φιλέλληνος αὐτοκράτορος πρὸς τὴν πόλιν, ἥτις οὐ μόνον ἦτο ἡ κυριωτάτη κοιτὶς τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ ἤδη πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως αὐτοῦ εἶχεν οὐ μικρὸν κολακεύσει αὐτόν, ἀνακηρύξασα ἐπώνυμον ἄρχοντα. Ἐπεσκέφθη δὲ ὁ Ἀδριανὸς τὴν πόλιν ὡς αὐτοκράτωρ τρίς, καὶ δὴ πιθανώτατα κατὰ τὰ ἔτη 125, 129 καὶ 132. Μακροτάτη δὲ τῶν ἐπισκέψεων αὐτοῦ τούτων ὑπῆρξεν ἡ πρώτη, καθ' ἣν διέτριψεν ἐν τῇ πόλει ἓν σχεδὸν ὅλον ἔτος, καὶ ἥτις ὑπῆρξεν οὕτω σπουδαία διὰ τὴν πόλιν, ὥςτε οἱ Ἀθηναῖοι εἰςήγαγον καὶ ἰδίαν ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου χρονολογίαν.

Ὁ Ἀδριανὸς ἐν Ἀθήναις, οἱονεὶ καταβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ ὄγκου τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τρυφῶν ἐν τῇ ἀπολαύσει τῶν ἀκροαμάτων τῆς συγχρόνου σοφίας καὶ τῆς θέας τοῦ φιλεόρτου τῶν Ἀθηναίων λαοῦ, καταθέτει οὕτως εἰπεῖν τὴν βασίλειον ἐπιβολὴν πρὸ τῶν ποδῶν τῆς Παλλάδος καὶ ἐνασμενίζει φερόμενος ὡς Ἕλλην, λαλῶν ἑλληνιστὶ καὶ περιβαλλόμενος τὴν ἐπιχώριον ἐσθῆτα κατὰ τὴν ἀγωνοθεσίαν τῶν μεγάλων ἑορτῶν. Ἀλλ' ἡ ἁπλότης αὐτοῦ μόνον ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολίτας οἰκειότητι καὶ τῇ ἀναστροφῇ μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει διδασκόντων κατεφαίνετο. Ἄλλως δὲ βασιλικὴ ἀληθῶς ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν μεγαλοδωρία.

Ὁ Ἀδριανὸς δὲν περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ διακοσμήσῃ τὰς Ἀθήνας διά τινων μνημείων, ὡς εἶχον πράξει πρὸ αὐτοῦ πολλοὶ γενναῖοι δωρηταὶ ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν μακεδονικῶν χρόνων, ἀλλ' ἐφαντάσθη νὰ γείνῃ διὰ τὰς Ἀθήνας ἄλλος Θησεὺς καὶ νὰ πλάσῃ νέαν πόλιν. Τὴν τάσιν δ' αὐτοῦ ταύτην σαφῶς χαρακτηρίζουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ αἱ χαραχθεῖσαι ἐπὶ τῆς Πύλης, ἥτις φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ εἶνε οὕτως εἰπεῖν τὸ ὅριον τῆς πρὶν πόλεως, τῆς τοῦ Θησέως, καὶ τῆς νέας, τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ. Καὶ πράγματι μὲν πολλὰ τῶν κτιρίων τοῦ αὐτοκράτορος ᾠκοδομήθησαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς παλαιᾶς πόλεως, ὅπου ἀπετελέσθη οἱονεὶ προάστειόν τι, παρεκτεινόμενον μέχρι τοῦ Ἰλισσοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως τοῦ Θησέως ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ οἰκοδομήματα μεγαλοπρεπῆ, ὁποῖα ἡ φερώνυμος αὐτοῦ στοά, ἣν ὅμως ἄλλοι ἐκλαμβάνουσιν ὡς λείψανον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντος Γυμνασίου.

Πλὴν δὲ τοῦ Γυμνασίου ᾠκοδόμησεν ὁ Ἀδριανὸς ναὸν τῆς Ἥρας, ἕτερον τοῦ Πανελληνίου Διὸς καὶ ἱερὸν κοινὸν εἰς πάντας τοὺς θεούς.

Ο ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ ΔΙΟΣ.

Πολυτελεστάτη δὲ ἦτο ἡ ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσα στοὰ ἐκ λίθου φρυγίου, ἔχουσα κίονας ἑκατὸν ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, μεθ' ἧς ἦτο συνδεδεμένη βιβλιοθήκη μεγαλοπρεπής, κεκοσμημένη δι' ἀγαλμάτων καὶ γραφῶν καὶ ἔχουσα τὸν ὄροφον ἐξ ἀλαβάστρου λίθου καὶ ἐπίχρυσον. Τῶν οἰκοδομημάτων τούτων ἐξέλιπε πᾶν ἴχνος, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἔκειντο πάντως ἐν τῇ νέᾳ πόλει, τῇ ἀδριανείῳ, ἐξ ἧς σώζονται λείψανα λουτρώνων καὶ ψηφιδωτῶν, ἅτινα ἐκόσμουν τοὺς νεοκτίστους οἴκους τοῦ αὐτοκρατορικοῦ προαστείου.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον κόσμημα τῆς ἀδριανείου πόλεως ὑπῆρξεν ὁ μέγας ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ὅ τι πρῶτος ἐπεχείρησεν ὁ Πεισίστρατος καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ συντελέσῃ Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς διὰ τοῦ Ῥωμαίου ἀρχιτέκτονος Κοσσουτίου, τοῦτο μεγαλοπρεπῶς ἤγαγεν εἰς πέρας ὁ Ἀδριανὸς ἑξακόσια πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς οἰκοδομήσεως. Καὶ ἀτελὴς ἀκόμη ὢν ὁ ναὸς μετὰ τὰς ἐργασίας τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας ἐξήγειρε τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ μεγαλοπρεπὴς ἀληθῶς ἦτο ἡ θέα αὐτοῦ, ὅτε συνετελέσθη. Ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ θεατοῦ ὠλίσθαινεν ἐπὶ τοῦ δάσους ἐκείνου τῶν κιόνων, οἵτινες ὑπερέβαινον τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι, περιβάλλοντες γύρωθεν ἐν διπλῷ πτερῷ τὸν μακρότατον σηκὸν καὶ ἀποτελοῦντες τριπλῆν ὀκτάστυλον σειρὰν κατὰ τὸν πρόναον καὶ τὸν ὀπισθόδομον. Συνεπλήρωσε δὲ τοῦ ὅλου τὴν μεγαλοπρέπειαν τὸ πλῆθος τῶν ἀνδριάντων τοῦ αὐτοκράτορος, οὓς εἶχον ἱδρύσει ἐν τῷ παμμεγίστῳ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ αἱ ἑλληνίδες πόλεις, ἐκπέμψασαι πρεσβευτὰς εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ναοῦ, καθ' ἣν λόγον ἐφύμνιον ἐπὶ τῇ θυσίᾳ ἐξεφώνησεν ὁ σοφιστὴς Πολέμων ὁ Λαοδικεύς.

Ὁ Ἀδριανὸς ἀπετέλεσε μὲν τὸν μέγαν ναὸν χάριν τοῦ Διός, ἀλλὰ πρὸς τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἐδέχθη νὰ συνδέσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ, οὐ μόνον τὸν περίβολον πληρώσαντες τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀφιερωθέντων ἀνδριάντων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἴδιον αὐτοῦ βωμὸν καθιδρύσαντες καὶ ἱερέα ἐνιαύσιον ἐγκαταστήσαντες, εἰς ὃν ἀνετέθησαν θυσίαι εἰς τὸν Δία ἅμα καὶ τὸν Ἀδριανόν.

Ἀλλ' ὁ Ἀδριανὸς δὲν κατεσκεύασεν ἐν Ἀθήναις μόνον κτίρια πολυτελείας, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς πόλεως ἐμερίμνησε προφρόνως. Διὰ μὲν δωρεᾶς χρημάτων καὶ παροχῆς ἐτησίας σίτου ἐπεκούρησεν εἰς τὴν πενίαν τῶν πολιτῶν, ηὔξησε δὲ τὰ εἰσοδήματα τῆς πόλεως χαρίσας εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Κεφαλληνίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν διερρύθμισε καταλλήλως καὶ τὴν πώλησιν τοῦ ἐλαίου,

τοῦ κυριωτάτου προϊόντος τῆς Ἀττικῆς, ἐκανόνισεν, ὁρίσας καὶ ὅπως τακτὸν μέρος τῆς ἐτησίας παραγωγῆς ἐπιφυλάσσηται ὑπὲρ τοῦ δημοσίου, ἀγοράζοντος αὐτὸ χάριν τῶν θυσιῶν, τῶν ἀγώνων, τῶν γυμνασίων, τῶν λουτρῶν. Ἀλλ' ἡ μεγίστη εὐεργεσία, ἣν παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὁ αὐτοκράτωρ, ὑπῆρξεν ἡ περὶ ἐπαρκοῦς ὕδατος φροντίς. Αἱ πρὸς ὕδρευσιν τῆς πόλεως μηχανικαὶ ἐργασίαι τῶν περὶ τὸν Ἀδριανὸν ὑπῆρξαν ἀληθῶς τεράστιαι, ἀπαιτήσασαι δαπάνην τοὐλάχιστον ἑπτὰ ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Διὰ μακροτάτου ὑπογείου ὑδραγωγείου, τοῦτο μὲν ἐντὸς τοῦ βράχου λαξευθέντος, τοῦτο δὲ κτισθέντος διὰ πλίνθων καὶ προσφόρως ἑλισσομένου καὶ διακλαδουμένου, ἐφέροντο εἰς τὰς Ἀθήνας ἄφθονα ὕδατα ἀπὸ τῶν κλιτύων τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Πεντελικοῦ καὶ ἐχύνοντο εἰς μεγάλην δεξαμενήν, κειμένην κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ κοσμηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, ὅςτις ἐπεράτωσε τὰς ὑδραυλικὰς ἐργασίας τοῦ προκατόχου του Ἀδριανοῦ, δι' ἀψῖδος ἐκ τεσσάρων κιόνων ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Εἶνε δὲ γνωστὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἥ τε δεξαμενὴ αὕτη καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον, καίπερ κατὰ μέρος μόνον ἐκκαθαρθὲν ἀπὸ τῶν χωμάτων καὶ λίθων δι' ὧν ἐπεχώσθη παραμεληθὲν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἀπέβησαν καὶ διὰ τὴν σημερινὴν πόλιν χρησιμώτατα περίπου ἀπὸ δεκαετίας.

Θέλων δὲ ὁ Ἀδριανὸς νὰ καταστήσῃ τὰς Ἀθήνας κέντρον πανελλήνιον, ἵδρυσε νέον ἐθνικὸν ἀγῶνα, τὰ Πανελλήνια, συνδεθέντα μὲν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Πανελληνίου Διός, οὗ ναὸν ἔκτισεν ἐν Ἀθήναις ὁ αὐτοκράτωρ, προωρισμένα δὲ ὡς τὸ λαμπρότατον κόσμημα πανελληνίου συνόδου συνερχομένης ἐν Ἀθήναις, εἰς ἣν ἔστελλον ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, καλουμένους *Πανέλληνας*, αἱ ἑλληνίδες πόλεις. Συνέστη δὲ καὶ κοινὸν ταμεῖον τῶν Πανελλήνων, διοικούμενον ὑπὸ *ἑλληνοταμιῶν*. Ἡ δὲ ὅλη διεύθυνσις τοῦ τε ἀγῶνος τῶν Πανελληνίων καὶ τοῦ συνεδρίου ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν *πρῶτον* ἢ *ἄρχοντα τῶν Πανελλήνων*, ὅςτις ἐκαλεῖτο καὶ *ἑλλαδάρχης*.

Μεγάλαι ὑπῆρξαν αἱ τιμαὶ ἃς ἀπένειμαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν εὐεργέτην αὐτῶν, λατρεύσαντες ἐν τοῖς ἄλλοις ὡς Πανελλήνιον καὶ Ὀλύμπιον καὶ ἱδρύσαντες εἰς τιμὴν αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἀδριανείων Ὀλυμπίων καὶ μῆνα Ἀδριανιῶνα εἰςαγαγόντες εἰς τὸ ἀττικὸν ἔτος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι ἄξιον μνείας ἐποίησαν εἰς τιμὴν αὐτοῦ, αὐξήσαντες εἰς δεκατρεῖς τὰς ὑφισταμένας φυλὰς καὶ ὀνομάσαντες τὴν πρόςθετον φυλὴν Ἀδριανίδα.

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ.

Αἱ τιμαὶ αὗται ἦσαν ἀληθῶς ὑπερβολικαὶ καὶ μεσταὶ τῆς κολακείας τῶν χρόνων τῆς παρακμῆς, ἀλλ' ἦσαν τοὐλάχιστον εὔλογοι, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι διὰ τῆς βασιλικῆς ἐλευθεριότητος τοῦ 'Αδριανοῦ αἱ 'Αθῆναι, ἀναβιοῦσαι ἐκ τοῦ μαρασμοῦ, εἰς ὃν εἶχον ἐκπέσει, ἀνεμιμνήσκοντό πως παλαιῶν χρόνων εὐκλείας.

γ'

Οἱ 'Αντωνῖνοι.

Τὸν 'Αδριανὸν διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ εἰςποιηθεὶς 'Αντωνῖνος ὁ ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ εὐλαβείας καὶ τῆς εἰς τὸ θεῖον τιμῆς ἐπονομασθεὶς Εὐσεβὴς (138-161), καὶ τοῦτον ὁ ἀνεψιός του Μάρκος Αὐρήλιος 'Αντωνῖνος (161-180). Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ δύο καθ' αὐτὸ 'Αντωνῖνοι, ἀφ' ὧν τὸ ὄνομα ἐπεξετάθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν εἰς ὅλον τὸν αἰῶνα τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δομιτιανοῦ. Εἶνε δὲ ἡ περίοδος αὕτη ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθ' ὃν ἐκόσμησαν τὸν θρόνον ἡγεμόνες ἐνάρετοι καὶ φίλοι τῆς εἰρήνης, ὁλοψύχως μεριμνήσαντες ὑπὲρ τῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους καὶ τῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων.

Ὑπὸ τοὺς δύο 'Αντωνίνους πραεῖα ὑπῆρξε καὶ τῆς Ἑλλάδος ἡ τύχη. Ὁ μὲν Εὐσεβὴς ἤδη καὶ πρὶν ἄρξῃ ἐπέδειξε τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθειάν του διὰ τῶν οἰκοδομῶν, ἃς ἔκτισεν ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐπιδαύρου. Αὐτοκράτωρ δὲ γενόμενος, εὐηργέτησε μὲν τοὺς κατοίκους τοῦ ἀρκαδικοῦ Παλλαντίου, ὅπερ εἶχεν ἐκπέσει εἰς ἁπλῆν κώμην, ὑψώσας αὐτὸ εἰς πόλιν καὶ παρασχὼν εἰς αὐτὴν αὐτονομίαν καὶ ἀσυδοσίαν, ἐφάνη δὲ μεγαλοπρεπὴς εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ χρηματικῶν ἐπιδόσεων μεγάλων καὶ διὰ κατασκευῆς ἔργων ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ περὶ τὴν Ἰωνίαν, ἐπέδειξε δὲ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν Κῶν καὶ τὴν Ῥόδον, ἀνατραπείσας τῷ 155 ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ, ὅςτις καὶ τὴν Σικυῶνα ἔβλαψε μεγάλως. 'Αλλ' ἡ κυριωτάτη τῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐεργεσιῶν τοῦ 'Αντωνίνου ὑπῆρξεν ὁ κανονισμὸς τῶν κατὰ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον. Κατὰ προγενεστέρας δῆλα δὴ διατάξεις τὰ τέκνα Ἑλλήνων, ὅσοι ἦσαν πολῖται Ῥωμαῖοι, ἂν δὲν εἶχον καὶ αὐτὰ συμμετάσχει τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἀπεκληροῦντο ἀπὸ τῆς πατρικῆς περιουσίας, περιερχομένης εἰς μὴ συγγενεῖς τοῦ διαθέτου πολίτας Ῥωμαίους ἢ εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Εἰς τοὺς τοιούτους λοιπὸν Ἕλληνας πο-

λίτας ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου νὰ διαθέτωσι τὴν περιουσίαν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἰδίων τέκνων, καὶ ἂν ταῦτα δὲν ἦσαν πολῖται Ῥωμαῖοι. Ἡ διάταξις αὕτη διηυκόλυνε μὲν τὴν ἐγγραφὴν πλειοτέρων Ἑλλήνων εἰς τοὺς Ῥωμαίους πολίτας, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀνεχαίτισε τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῶν ἑλληνικῶν κτηματικῶν περιουσιῶν καὶ τὴν ἐκροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ χρήματος εἰς τὴν Ῥώμην.

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ

Ὁ δὲ τούτου διάδοχος Μάρκος Αὐρήλιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ 161 μέχρι τοῦ 169 εἶχε συνάρχοντα τὸν ἄσωτον ἀδελφόν του Λεύκιον Οὐῆρον, δὲν ἠδυνήθη νἀπολαύσῃ τῆς εἰρήνης ἣν ἐπόθει ἡ φιλοσοφική του ψυχή. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του διεσάλευσαν τὸ κράτος πόλεμοι καὶ στάσεις, καὶ ὁ διὰ τῶν διδαγμάτων τῆς στωικῆς φιλοσοφίας τεθραμμένος αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ διακόψῃ τὴν ἐκ τῆς Ῥώμης εἰρηνικὴν καὶ ἀγαθήν του διά τε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς ἐπαρχίας διοίκησιν, ὅπως μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδέησε νἀποστείλῃ τῷ 162 εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Πάρθων τὸν συνάρχοντα Οὐῆρον εἰς μακρὰν ἐκστρατείαν, ἧς ἐπακολούθημα ὑπῆρξεν ἡ ἀνὰ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος διάδοσις δεινοῦ λοιμοῦ, ὅστις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μακρὸν ἀπὸ τοῦ 167 καὶ προεξένησε μεγάλην φθορὰν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως δὲ τὰς Ἀθήνας. Μετ' ὀλίγα δ' ἔτη ἠναγ-

ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ Ο ΕΥΣΕΒΗΣ.

κάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτὸς ὁ Μάρκος Αὐρήλιος τῷ 175 εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τοῦ Αὐιδίου Κασσίου, ὅςτις, ἐπαιρόμενος ἐπὶ ταῖς ἐν Παρθυαίᾳ νίκαις του καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς συζύγου τοῦ Αὐρηλίου Φαυστίνας, ὡς φαίνεται, ὑποκινούμενος, ἐπανέστη κατὰ τοῦ Μάρκου, καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Ὁ Αὐρήλιος, ἐπιστρέφων ἐκ Συρίας, ὅπου φθάσας εὗρε δολοφονημένον τὸν ἀντίπαλον, ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τῷ 176, καὶ ἐδόθη τότε εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ διαρρυθμίσῃ τὰς ἐν τῇ πόλει σχολάς, αἵτινες ἀπ' αὐτοῦ ἀνέρχονται εἰς νέαν ἀκμήν.

Ἀλλ' ἡ στάσις τοῦ Κασσίου ὑπῆρξε διὰ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον βραχεῖα μόνον ἀνάπαυλα μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων πολέμων κατὰ τῶν Μαρκομάννων (167-175 καὶ 178-180), γερμανικοῦ λαοῦ, ὅςτις, ἑνωθεὶς μετ' ἄλλων γερμανικῶν καὶ σαρματικῶν φύλων, τολμηρὸς εἰςήλασεν ἐκ τῆς Παννονίας εἰς τὰς παριστρίους χώρας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ προεχώρει θρασὺς πρὸς νότον. Ἡ μεγάλη δὲ αὕτη κίνησις τῶν βαρβάρων λαῶν, καθ' ὧν ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἠναγκάσθη νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἔδωκεν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς Κοστοβώκους, λαὸν δακικόν, νὰ ἐπέλθῃ λῃστρικῶς ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ τοὺς Ἕλληνας ἔσωσεν, ὡς φαίνεται, ἀπὸ μεγαλειτέρων δεινῶν ἡ ἀνδρεία τοῦ ἐξ Ἐλατείας ἀθλητοῦ καὶ Ὀλυμπιονίκου Μνησιβούλου, ὅστις, ἐπεξελθὼν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐκ τῆς πόλεως μετὰ λόχου τολμηρῶν ἀνδρῶν, ἔπεσε μὲν ἐν τῇ μάχῃ, ἀλλ' ἐνίκησε τοὺς βαρβάρους, πολλοὺς αὐτῶν καταφονεύσας. Οἱ δὲ συμπολῖται τοῦ ἥρωος, οἵτινες ἤδη πρότερον, αἰσθανόμενοι τὴν πόλιν ἑαυτῶν τιμωμένην ἐκ τῆς ὀλυμπιακῆς ἐν τῷ δρόμῳ νίκης τοῦ Μνησιβούλου, εἶχον ὀνομάσει ἐξ αὐτοῦ μίαν τῶν ὁδῶν τῆς πόλεώς των *ὁδὸν τοῦ δρομέως*, ἔστησαν ἔπειτα καὶ ἀνδριάντα αὐτοῦ χαλκοῦν, ὑπομιμνήσκοντα τὴν ἡρωικήν του κατὰ τῶν Κοστοβώκων νίκην.

δ'

Ἡρώδης ὁ Ἀττικός.

Φίλος τῶν Ἀντωνίνων καὶ διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Λευκίου Οὐήρου ὑπῆρξεν ὁ ἀνήρ, οὗ ἡ μνήμη εἶνε συνδεδεμένη ἀδιαρρήκτως πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, υἱὸς τοῦ Ἀττικοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐπὶ τοῦ Νέρβα εἶχεν εὕρει τὸν μέγαν θησαυρόν, οὗ τὴν χρῆσιν, ἔπειτα δὲ τὴν κατάχρησιν συνεβούλευσεν αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ.

ΗΡΩΔΗΣ Ο ΑΤΤΙΚΟΣ

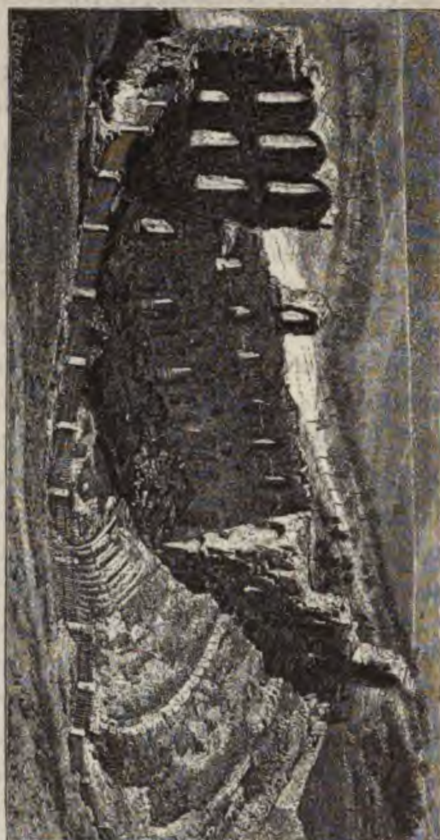
Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, γεννηθεὶς περὶ τὸ 101, ἠξιώθη παρὰ τοῦ πατρὸς παιδείας ἀρίστης, τυχὼν τῆς διδασκαλίας ὀνομαστῶν παρὰ τοῖς συγχρόνοις φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν. Νεαρὸς δὲ ἀκόμη ὤν, ἀπέκτησε τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἀδριανοῦ, πρὸς ὃν ἐν Παννονίᾳ διατρίβοντα ἐστάλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων περὶ τὸ 120, καὶ διωρίσθη παρ' αὐτοῦ *διορθωτής*, ἤτοι αὐτοκρατορικὸς ἀντιπρόσωπος, ἐν ταῖς ἐλευθέραις πόλεσι τῆς Ἀσίας. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἔγεινεν ἀγορανόμος καὶ ἄρχων ἐπώνυμος, ὑπῆρξε δὲ ὁ πρῶτος ἑλλαδάρχης τῶν

ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἱδρυθέντων Πανελληνίων. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ῥώμῃ, ὅπου ἀργότερον μετέβη, ἔτυχε τῆς τιμῆς νὰ συνδεθῇ πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, καί, διακεκριμένος ἤδη ὡς καθηγητὴς τῆς ῥητορικῆς, ἐμύησε μὲν τὸν Ἕλληνα λόγον τοὺς δύο θετοὺς υἱοὺς Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, τὸν Μάρκον Αὐρήλιον καὶ τὸν Οὐῆρον, ὑψώθη δὲ καὶ εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα. Ἐπανῆλθε δ' εἰς τὰς Ἀθήνας ἄγων δευτέραν σύζυγον μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης Ἀλκίας Βιβουλλίας εὐγενῆ καὶ πλουσίαν Ῥωμαίαν, τὴν Ἀππίαν Ἀννίαν Ῥηγίλλαν.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἡρώδου συνδέεται ἀναποσπάστως οὐ μόνον πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις παιδείας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὡς ῥήτωρ μὲν καὶ διδάσκαλος διεκρίθη μεταξὺ τῶν συγχρόνων, καὶ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς μαθητάς του. Φιλοτιμούμενος νὰ καλλιεργῇ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἀμιγῆ καὶ καταπολεμῶν τοὺς ὑπισχνουμένους νὰ καταστήσωσι νοητὰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Πλάτωνος διὰ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔγεινε κέντρον φιλολόγου καὶ φιλοσόφου ἐνεργείας, ἐκπροσωπουμένης ὑπὸ μαθητῶν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Ἄνδρου, ἐκ Περίνθου καὶ Βυζαντίου, ἐκ Ναυκράτεως καὶ Τύρου, ὧν ἑκάστοτε δέκα οἱ ἐπιφανέστατοι ἠξιοῦντο τῆς ἀκροάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ Κλεψυδρίῳ, οὕτω καλουμένῳ ἀπὸ κλεψύδρας συμμεμετρημένης εἰς ἑκατὸν στίχους, οὓς ἀποτάδην ἡρμήνευεν ὁ Ἡρώδης εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτοῦ κρεμαμένους ὁμιλητάς. Ἀλλ' ὁ Ἡρώδης δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας φήμην, πολὺ δὲ δημοτικώτερος κατέστη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν εὐεργεσιῶν ἃς παρέσχεν εἰς πλείστας τῶν ἑλληνίδων πόλεων καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίας χρήσεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πλούτου. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ διαθέτῃ ἄλλως τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ ἀνήρ, ὅςτις συνείθιζε νὰ λέγῃ, ὅτι ὁ ποιούμενος ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου προςήκει νὰ ἐπαρκῇ μὲν εἰς τοὺς ἀπόρους, ἵνα μὴ εὑρίσκωνται ἐν ἀπορίᾳ, εἰς δὲ τοὺς μὴ ἀπόρους, ἵνα μὴ περιστῶσιν εἰς ἀπορίαν, καὶ ὅςτις τὸν μὲν πλοῦτον τὸν μηδὲν συνειςφέροντα καὶ ὑπὸ φειδοῦς περιοριζόμενον ἀπὸ τῆς συγκοινωνίας ἐκάλει πλοῦτον νεκρόν, τὰ δὲ θησαυροφυλάκια, εἰς ἃ ἐναποταμιεύουσί τινες τὰ χρήματα, ὠνόμαζε δεσμωτήρια πλούτου.

Τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ Ἡρώδου δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι πεῖραν ἔλαβεν ἡ Ἑλλὰς ὅλη. Μεγαλοπρεπῆ κτίρια ὑπ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα ἐκόσμουν πολλὰς τῶν ἑλληνίδων πόλεων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ Τρῳάδι

ἔκτισε κατὰ προςταγὴν τοῦ Ἀδριανοῦ πολυδάπανον ὑδραγωγεῖον, πρ
κατασκευὴν τοῦ ὁποίου προςέθηκεν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὁρισθέντ
χρήματα τέσσαρα ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν, ἤτοι ὀκταπλάσι
περίπου ποσὸν σημερινῶν, ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ περιουσίας. Ἐν Κορίνθ
ᾠκοδόμησεν ᾠδεῖον, καὶ ἐπλήρωσεν ἀγαλμάτων τὸ ἱερὸν τοῦ Ἰσθμί
Ποσειδῶνος, ἐν Ὀλυμπίᾳ ὑδραγωγεῖον, ἐν Δελφοῖς στάδιον, ἐν Θερμ
πύλαις κολυμβήθρας, ἤτ
λεκάνας χάριν τῶν λου
μένων ἐν τοῖς ἰαματικο
θειούχοις λουτροῖς. Κ
ὅμως, καίπερ τοιοῦτος ὤ
ἐν μεγαλουργίᾳ, ἐνόμιζεν
ὅτι οὐδὲν εἶχε πράξει μέ
γα, ἐπειδὴ δὲν εἶχε τάμ
τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου

ΤΟ ΕΠΙ ΡΗΓΙΛΛΗΙ ΩΙΔΕΙΟΝ ΤΟΥ ΗΡΩΔΟΥ

Ἀλλ' ἰδίως εὐεργετι
κὸς ἀνεδείχθη ὁ Ἡρώδη
πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κ
τὰς Ἀθήνας. Τῆς δὲ με
γαλοδωρίας αὐτοῦ περι
φανῆ δείγματα προέκειντ
δύο οἰκοδομήματα, ἅτιν
σήμερον, ἐστερημένα τ
παλαιοῦ αὐτῶν κόσμου
δὲν δύνανται νὰ παρά
σχωσι πλήρη ἔννοιαν τ
λαμπρότητος μεθ' ἧς ἐκτ
σθησαν. Εἶνε δὲ ταῦτα τ
Παναθηναϊκὸν στάδιο
καὶ τὸ Ὠδεῖον. Τούτ
τὸ μὲν στάδιον, ὅπερ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰλισσοῦ εἶχε κτίσει ἤδη ὁ ῥήτωρ Λ
κοῦργος, ὁμαλὴν ποιήσας τὴν μεταξὺ τοῦ διπλοῦ ὄρους χαράδραν, λα
πρῶς διεκόσμησεν ὁ Ἡρώδης ἐντὸς τετραετίας δι' ἑδωλίων ἐκ Πεντ
λησίου λίθου. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας δὲ τῶν κλιτύων τοῦ σταδίου ᾠκοδόμη
ὁ Ἡρώδης ναὸν Τύχης, καὶ περικαλλὲς ἐν αὐτῷ ἱδρύθη ἐλεφάντιν
ἄγαλμα τῆς θεᾶς, εἰς ἣν εὔλογον ἀπένεμε λατρείαν ὁ υἱὸς τοῦ ὑπὸ τῆ

τύχης εὐνοηθέντος Ἀττικοῦ. Τὸ δὲ Ὠδεῖον ᾠκοδομήθη μεγαλοπρεπὲς ἐκ λίθου κατὰ τοὺς νοτιοδυτικοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ πολυτελεστάτη ὑπῆρξεν ἡ διακόσμησις αὐτοῦ, χωροῦντος ἑξακισχιλίους τοὐλάχιστον θεατάς. Ἐκτίσθη δὲ τὸ Ὠδεῖον εἰς ἀνάμνησιν τῆς Ῥηγίλλης, ἧς πικρῶς ἐθρήνησεν ὁ Ἡρώδης τὸν θάνατον, ἐπελθόντα πιθανῶς τῷ 160 μετ' εὐτυχῆ συμβίωσιν δεκαὲξ ἐτῶν.

Οἱ Ἀθηναῖοι πολλαχῶς ἐπέδειξαν εἰς τὸν Ἡρώδην τὰς εὐχαριστίας αὐτῶν διὰ ταύτας τὰς εὐεργεσίας καὶ ἄλλας πολλὰς ὡς καὶ διὰ τὴν ἐλευθεριότητα καὶ πολυτέλειαν, ἣν ἀνέπτυξεν ὡς ἄρχων καὶ ὡς ἀγωνοθέτης τῶν Παναθηναίων, τῶν Πανελληνίων καὶ ἄλλων ἑορτῶν. Εὐχαρίστως ἐδέχοντο τὰς εἰς τὴν πόλιν καὶ τοὺς θεοὺς δωρεάς του, ἔτρωγον τὸ κρέας τῶν πολυπληθῶν του σφαγίων καὶ ἔπινον τὸν οἶνόν του, ἀλλ' ὅμως ποτὲ δὲν συνεχώρησαν εἰς αὐτὸν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐξετέλεσε τὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀναφερομένην πατρικὴν διαθήκην. Ὁ Ἀττικὸς εἶχε διατάξει ὅπως ἕκαστος Ἀθηναῖος λαμβάνῃ ἐκ τῆς περιουσίας του κατ' ἔτος μίαν μνᾶν, ἤτοι ὀκτακοσίας περίπου σημερινὰς δραχμάς. Ἀλλ' ὁ Ἡρώδης ἀντὶ τῆς τοιαύτης ἐνιαυσίας χορηγίας προέτεινε νὰ πληρώσῃ εἰς ἕκαστον τῶν Ἀθηναίων ἐφ' ἅπαξ πέντε μνᾶς, ὅτε δὲ οἱ πολῖται ἐδέχθησαν τοῦτο, συνεψήφισεν εἰς τὴν δωρεὰν τὰ ποσὰ ὅσα τυχὸν ἐχρεώστει ἕκαστος εἰς τὸν πατέρα, ὥςτε πολλοὶ μὲν μικρὸν ἔλαβον ὑπόλοιπον, τινὲς δ' ἀπέμειναν καὶ χρεῶσται. Διὰ τοῦτο σκώπτοντες τὸν εὐεργέτην ἔλεγον, ὅτι δικαίως ἐπωνομάζετο Παναθηναϊκὸν τὸ ὑπ' αὐτοῦ διακοσμηθὲν στάδιον, διότι κατεσκευάσθη ἐκ τῶν χρημάτων, ὧν ἀπεστερήθησαν πάντες οἱ Ἀθηναῖοι. Ἔτι δὲ περισσότερον ἀπεξένονεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν συμπολιτῶν τὸ ὑπεροπτικὸν καὶ σαρκαστικὸν τοῦ χαρακτῆρός του οὕτως, ὥςτε παρ' ὅλας αὐτοῦ τὰς πρὸς τὴν πόλιν εὐεργεσίας εὐτυχὴς ἦτο ἔχων ἴδιον κύκλον θαυμαστῶν καὶ φίλων ἐν τοῖς ἀγροτικοῖς αὐτοῦ κτήμασι, τῷ κατὰ τὸν Μαραθῶνα καὶ τῷ ἐν Κηφισίᾳ, ὅπου σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξένισε τὸν Ῥωμαῖον Αὖλον Γέλλιον, ὅςτις, συγγράψας τὰς Ἀττικὰς νύκτας, ἔνθους ἐξυμνεῖ τὰς φυσικὰς καλλονὰς τοῦ παρὰ τὸν Κηφισὸν εὐφροσύνου ἐνδιαιτήματος τοῦ Ἡρώδου. Τέλος δὲ τοιαύτη ἀπέβη ἐν Ἀθήναις ἡ κατὰ τοῦ βαθυπλούτου σοφιστοῦ ἀντίδρασις, ὥςτε παρεπονοῦντο κατ' αὐτοῦ ὡς τυράννου καὶ ἐπεζήτουν τὴν διὰ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν πτῶσιν αὐτοῦ καὶ τιμωρίαν. Καὶ δὲν κατώρθωσαν μὲν τοῦτο οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι ἀδελφοὶ καὶ συνάρχοντες ἐν Ἑλλάδι Κυντίλιοι, πρὸς οὓς εἶχεν ἔλθει εἰς ῥῆξιν ὁ Ἡρώδης, ἀπ' ἐναν-

τίας δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος μετ' ἐπιεικείας ἠκροάσθη τῆ ἐξημμένης τοῦ κατηγορουμένου ἀπολογίας ἐν Σιρμίῳ τῆς Παννονίας καὶ ἐπέβαλε μόνον εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀπελευθέρους ἐλαφράς τινας τι μωρίας. 'Αλλ' οὐχ ἧττον τὸ συμβὰν τοῦτο ἐπίκρανε θανασίμως τὸ 'Ηρώδην, ὅςτις τὸ μὲν πρῶτον καθ' ὁλοκληρίαν ἐγκατέλιπε τὴν 'Αττι κὴν, ἀπελθὼν εἰς τὸ ἐν 'Ηπείρῳ 'Ωρικὸν, ἔπειτα δ' ἐπιστρέψας ἔζη ἐ ἀποχωρήσει, διαιτώμενος κατὰ τὰς τελευταίας του ἡμέρας περὶ τοὺ φιλτάτους ἑαυτῷ δήμους, τὴν Κηφισίαν καὶ τὸν Μαραθῶνα, ἕως βραχὺ πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, διερχόμενος ἐξ 'Αθηνῶν, κα τέστησεν αὐτὸν οἱονεὶ ἐπόπτην τοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἀνα διοργανωθέντος πανεπιστημίου τῶν 'Αθηνῶν. 'Αλλ' ὅτε ἀπέθανε τῷ 177 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἑβδομήκοντα καὶ ἕξ, οἱ 'Αθηναῖοι, λησμονήσαντε τὰ κατ' αὐτοῦ παράπονά των καὶ μόνας τὰς εὐεργεσίας του ἐνθυμούμε νοι, παρὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ θέλησιν, καθ' ἣν διέτασσε νὰ ταφῇ ἐ Μαραθῶνι, ὅπου καὶ ἐτελεύτησεν, ἔθαψαν αὐτὸν ἐν μεγάλῃ συγκινήσε ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι Παναθηναϊκῷ σταδίῳ.

ε'

'Η ἑλληνικὴ παιδεία ἐπὶ 'Ρωμαίων.

'Εν μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκπτώσεως τῆς 'Ελλάδος κατὰ τοὺς πρώτου αἰῶνας τῆς 'Ρωμαιοκρατίας, ἣν μόλις ἐπὶ τῶν 'Αντωνίνων διαδέχετο ποιά τις εὐημερία, ἀπαραγνώριστος εἶνε, ὡς εἴδομεν, ἡ ἐξακολούθησι τῆς ἀκμῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. 'Η ἀκμὴ αὕτη ἔχει, ὡς εἰκὸς ἴδιόν τινα χαρακτῆρα, καὶ δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τῶ λαμπρῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ὡς τὰ κτίρια τοῦ 'Αδρια νοῦ καὶ τοῦ 'Ηρώδου δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰς οἰκοδομ τοῦ 'Ικτίνου καὶ τοῦ Φίλωνος. 'Αλλ' ὡς ὁ Παρθενὼν καὶ ἡ Σκευοθή συμπληροῦνται οὕτως εἰπεῖν διὰ τοῦ 'Ολυμπιείου καὶ τοῦ 'Ωδείου, οὕ καὶ εἰς τὴν στοὰν τῶν ἀριστέων τοῦ λόγου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐ νομίας πρέπει νὰ προςτεθῶσιν αἱ εἰκόνες τῶν ἐγκρίτων λογοτεχνῶν τ μεταγενεστέρων ἑκατονταετηρίδων, καθ' ἃς ἡ 'Ελλὰς, δουλεύουσα π λιτικῶς εἰς τοὺς 'Ρωμαίους, πνευματικῶς ἐκυριάρχει τῶν κυριάρχω 'Ο λόγος αὐτῶν πλὴν σπανίων τινῶν ἐξαιρέσεων δὲν ῥέει ἀπὸ τῆς ἀθο λώτου ἀττικῆς πηγῆς, ἀλλ' οἱ ἐξοχώτατοι αὐτῶν ἔχουσιν οὐχ ἧττο

τὴν δύναμιν νὰ συγκινῶσι τὰ πλήθη ἢ γράφουσιν ἐν τῇ κοινῇ συγγραφάς, αἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀληθῆ ταμεῖα τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γνώσεων. Χαρακτηριστικώτατον δὲ πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις εἶνε, ὅτι μεταξὺ τῶν δι' οἱονδήποτε λόγον ἐξεχόντων ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ κινήσει τῶν χρόνων τῆς Ῥωμαιοκρατίας καὶ ἀξίων ἰδίας μνείας πολὺ ὀλιγώτεροι εἶνε οἱ ἐκ τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, οἱ δὲ πλεῖστοι προέρχονται ἐκ χωρῶν ἀπωτάτων, ὅπου κυρίως ἐπὶ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου παρουσιάζεται τὸ πρῶτον ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἢ εἶνε αὐτόχρημα ἀλλόφυλοι, Ἰταλοί, Γαλάται, Σύροι, Ἰουδαῖοι, Ἀφρικανοί. Ὁ Αἰγύπτιος ἀρχιερεὺς Μανέθων καὶ οἱ ἑβδομήκοντα Ἰουδαῖοι ἑρμηνευταὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δὲν εἶνε οἱ τελευταῖοι ἀντιπρόσωποι τῆς τοιαύτης δαιμονίας διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὁ Ἰουδαῖος Φίλων καὶ ὁ ἐκ τῶν Μακκαβαίων καταγόμενος Ἰώσηπος εἶνε παραδείγματα ἐπιφανῆ τῆς εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁμοίως δὲ ὁ Νέρων δὲν ὑπῆρξεν ὁ μόνος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης Ἕλλην συγγραφεύς, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ αὐτοκράτορες ἔγραψαν καὶ ἐποίησαν ἑλληνιστί, ὧν διασημότατος ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ὁ συγγράψας ἐν τῇ ἑλληνικῇ *τῶν εἰς ἑαυτὸν βιβλία δώδεκα*, ἐν οἷς περιέχονται γνῶμαι καὶ σκέψεις ἀπορρέουσαι ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπικτήτου. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι εἶνε οἱ ὑπήκοοι τῶν καισάρων Ῥωμαῖοι οἱ ζηλώσαντες τὴν δόξαν νὰ διακριθῶσιν ὡς Ἕλληνες συγγραφεῖς, καὶ ἐν τούτοις ἐξέχει ὁ ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀκμάσας Κλαύδιος Αἰλιανός, συγγράψας τὴν *περὶ ζώων* συγγραφὴν καὶ τὴν *Ποικίλην ἱστορίαν* ἐν γλώσσῃ ἀττικιζούσῃ, δι' ἣν ἠξιώθη ὑπὸ τῶν ὑπεράγαν αὐτὸν θαυμαζόντων τῆς ἐπωνυμίας *μελιγλώσσου*. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτῆς τῆς ἀποστάτιδος ἀφρικανικῆς Μαυριτανίας τὸν θρόνον ἀνεβιβάσθη ὁ Ἕλλην λόγος ὑπὸ τοῦ Ἰόβα, ὃν αὐτὸς ὁ Πλούταρχος ἀπεκάλεσε συγγραφέα πολυμαθέστατον καὶ τὸν ἱστορικώτατον πάντων τῶν βασιλέων.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐν τοῖς χρόνοις περὶ ὧν πρόκειται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει καταστῆ οὕτως εἰπεῖν παγκόσμιος καὶ ἐν αὐτῇ γράφουσι λόγιοι ἐθνῶν, ἅτινα ἐθεώρουν πρότερον οἱ Ἕλληνες βάρβαρα, πολὺ ὀλιγώτερον θὰ ἐκπλαγῶμεν βλέποντες, ὅτι τοῦ Ἕλληνος λόγου θιασῶται καὶ ἱεροφάνται γίνονται ἄνδρες καταγόμενοι ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐκείνων χωρῶν, αἵτινες ἔκπαλαι εὑρίσκοντο εἰς ποιάν τινα σχέσιν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἢ

εἰς ἅς ἐπέθηκε τελείως ἑλληνικὴν σφραγῖδα ἡ κατάκτησις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἴδομεν ἤδη ἐπὶ Αὐγούστου τὸν ἐκ τῆς ποντικῆς Ἀμασείας Στράβωνα συγγράφοντα τὰ Γεωγραφικὰ αὐτοῦ, ἅτινα, εὐτυχῶς περισωθέντα πλὴν ὀλίγων μερῶν, εἶνε μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἀληθὲς κειμήλιον διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἀρχαίων χωρῶν. Ὡς δ' ὁ Στράβων ἐκ τοῦ Πόντου, οὕτως ἐκ τῆς ἐξελληνισμένης Μυσίας κατήγετο ὁ σοφιστὴς Αἴλιος Ἀριστείδης (129-190) ὁ αἱμύλος μαθητὴς τοῦ Σμυρναίου Πολέμωνος καὶ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὁ οὐχ ἧττον τιμήσας τὴν Σμύρνην καὶ τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν τεχνικῶν καὶ δημοσθενιζόντων αὐτοῦ λόγων. Ἡ δὲ βιθυνικὴ Προῦσα ὑπῆρξεν ἡ πατρὶς τοῦ Δίωνος, ὅστις, γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ἐπεδόθη τὸ μὲν πρῶτον εἰς ῥητορικάς, ἔπειτα δὲ κυρίως εἰς φιλοσοφικὰς μελέτας καὶ διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ ἐπωνομάσθη Χρυσόστομος. Στενὸς δὲ τοῦ Δίωνος φίλος ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Τυάνων τῆς Καππαδοκίας καταγόμενος νεοπυθαγόρειος φιλόσοφος Ἀπολλώνιος, ὅστις διὰ τοῦ προφητικοῦ αὐτοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἰδεώδους χαρακτῆρος οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις εἰς παρασκευὴν τοῦ ἐδάφους πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἡ Νικομήδεια ἐγέννα τὸν ἱστορικὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀρριανόν, ἡ Ἀλεξάνδρεια τὸν ἱστοριογράφον Ἀππιανόν, τὸ Πέργαμον τὸν ἰατρὸν Γαληνόν, ἡ Κιλικία τὸν βοτανολόγον Διοσκουρίδην καὶ τὸν περὶ τὰ κυνηγετικὰ καὶ ἁλιευτικὰ ἐντριβῆ Ὀππιανόν, ἡ Φρυγία τὸν στωικὸν Ἐπίκτητον.

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ Ο ΤΥΑΝΙΕΥΣ

Ἀλλὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἔτι ἐμφανέστερον καταδεικνύει ἡ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ παιδείαν λατρεία δύο Ἀνατολιτῶν, οὓς δυνάμεθα νἀποκαλέσωμεν τοὺς ἑλληνικωτάτους συγγραφεῖς τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων. Ἐκ Λυδίας κατήγετο ὁ Παυσανίας ἐκεῖνος, ὅστις τὴν ὑπ' αὐτοῦ γραφεῖσαν *Περιήγησιν τῆς Ἑλλάδος* κατέστησε πολύτιμον ταμεῖον γνώσεων περὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ χωρῶν καὶ κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους οἱονεὶ μέγαν ἐπιτάφιον τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ δόξης. Ἐκ δὲ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Κομμαγηνῆς ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μονονοὺκ ἐκεῖ πρῶτον ἀπέβαλε τὸν βαρβαρικόν του κάνδυν ὁ γλυκὺς Λουκιανός, ὁ εἴρων τῶν Σαμοσάτων γόνος, ὅστις διεκρίθη οὐχ ἧττον ὡς περιοδεύων ῥήτωρ ἢ ὡς φιλόσοφος, καυστικῶς ἐπικρίνων τὰ κοινωνικὰ ἕλκη καὶ τὰς παρεκτροπὰς τῶν συγχρόνων, καὶ ὅστις εἴτε ἐν Ἀθήναις διέτριβεν, εἴτε ἐν Ῥώμῃ, εἴτε ἐν Γαλατίᾳ, εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὰς χάριτας τοῦ ἀττικοῦ λόγου, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε θαυμαστὴς καὶ δεξιὸς μιμητής.

Ἐν τούτοις δ' ἐξηκολούθει ἀμείωτος ἡ πνευματικὴ παραγωγὴ ἐν ταῖς παλαιαῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις καὶ ταύτην ἀντιπροσωπεύουσιν ἄριστα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου δύο διακεκριμένοι τοῦ λόγου ἐργάται, ὁ εἷς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς Δύσεως καὶ ὁ ἄλλος ἐκ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασεύς. Ἐκ δὲ τῶν ὀλίγων ἀξίων λόγου συγγραφέων, οἵτινες ἐγεννήθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαιοκρατίας ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι ἐξέχει εἰς πολλῶν ἀντάξιος διὰ τὴν ἀριστοτελικὴν ποικιλίαν τῆς μαθήσεως, τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας καὶ τὸ ἀκούραστον τῆς φιλολογικῆς παραγωγῆς, ὁ Πλούταρχος. Γεννηθεὶς τῷ 50 μ. Χ. ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ἔδωκεν οἱονεὶ νέαν αἴγλην καὶ ζωὴν εἰς τὴν πατρίδα του Χαιρώνειαν, καί, τιμηθεὶς ἐξ ἴσου ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων, οἵτινες καὶ αὐτῆς τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς ἠξίωσαν αὐτὸν πολλάκις ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Νέρωνος, ἀπέβη πολύτιμος μὲν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσόφου διδασκαλίας, ἀξιάγαστος δὲ διὰ τῶν συγγραφῶν του. Καθ' ἃς ἡμέρας ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶχεν ἀρχίσει ἤδη κατ' ὀλίγον νὰ διαπνέηται ὑπὸ ἰδεῶν νέων, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει εὑρισκομένη, ἀπερροφᾶτο ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας, ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία διεκυμαίνετο ἐντὸς στροβίλου νέων ῥευμάτων, ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία ἐκάμπτετο πρὸ τῶν νεοφανῶν δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ εὐγενὴς τῆς Χαιρωνείας βλα-

στὸς μόνον ὑπὸ ἔννοιαν πολιτικὴν φαίνεται μετέωρος μεταξὺ τῶν κόσμων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, ἀναγνωρίζων ἀμφοτέρων ἀρετὰς καὶ κρίνων ἀξίαν συγκρίσεως τὴν ἀνδραγαθίαν τῶν μεγ ἡρώων καὶ νομοθετῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης, τοῦθ' ὅπερ ἔπραξεν ἐν τοῖς *Παραλλήλοις βίοις*. Ἀλλ' ὑπὸ ἔποψιν κοινωνικὴν, σκευτικὴν, ἠθικὴν ὁ Πλούταρχος ἀνήκει ἀκόμη εἰς τὸ παρελθὸν ὡς τελευταῖος αὐτοῦ ἱεροφάντης. Ὁ ἐπὶ μακρὰ ἔτη θύων ἐν Χαιρω εἰς τοὺς πατρῴους βωμοὺς ὡς ἱερεὺς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος δὲν σκαπανεὺς νέων ἰδεῶν, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ στηρίγματα τοῦ κα ρέοντος ἀρχαίου κόσμου ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ κληροδοσίᾳ τοῦ μακραί παρελθόντος. Ἐπισκοπῶν τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ τοῦ εἰ αὐτοῦ βλέμματος, ἀντλῶν μετ' ἐκλεκτικῆς προσοχῆς τἄριστα τῶν δαγμάτων τῆς προγονικῆς σοφίας, γίνεται ὁ πιστὸς θεματοφύλαξ ἤδη εἰς παρακμὴν βαινούσης ἀρχαιότητος καὶ οἱονεὶ γράφει, ὡς ἐλ ὀρθῶς, τὴν διαθήκην τοῦ πίπτοντος ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Τοιο χαρακτῆρα φέρουσι τὰ ποικιλώτατα τὴν ὕλην ἔργα τοῦ πολυγρα τάτου Χαιρωνέως, ἅτινα εἶνε γνωστὰ ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον *Ἠθ* Τοιοῦτος ὢν ὁ Πλούταρχος ἀφῆκε καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ κατ πρῶτον ἥμισυ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ δυσεπίληστον ἐπὶ αἰ μνήμην παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ νεώτεροι περιηγητ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Κάπουρναν, ἥτις ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ρωνείας, διηγοῦνται, ὅτι ἐπεδείχθη εἰς αὐτοὺς ἐν τῇ μικρᾷ τοῦ χ ἐκκλησίᾳ ἕδρα μαρμαρίνη, ἣν οἱ ἀγρόται ἐκάλουν μέχρι πρὸ δεκαετηρίδων τὸν θρόνον τοῦ Πλουτάρχου, διατηροῦντες ἀσυνε τινα κατὰ παράδοσιν ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου αὐτῶν συμπολίτο

ς'

Τὰ παιδευτήρια τῶν Ἀθηνῶν.

Μεταξὺ τῶν τιμῶν ὧν ἠξιώθη ἐν Ἑλλάδι ὁ Πλούταρχος ἡ ἀναγόρευσις αὐτοῦ ὡς πολίτου τῶν Ἀθηνῶν, τῆς πόλεως λην ἐξήσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Χαιρωνέως καὶ ἐ βον οἱ παλαιοὶ αὐτοῦ διδάσκαλοι. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ λογίω φέραμεν, πολλοὶ διέτριψαν ἐν Ἀθήναις ἢ καὶ ἐσπούδασαν δευτηρίοις τῆς πόλεως. Ἀληθῶς οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν

Ῥωμαίων δὲν ἔπαυσαν νὰ σπεύδωσιν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς ὡς εἰς πηγὴν ἀέναον σοφίας, ὅπως παρακαθήσωσιν εἰς τοὺς πόδας σοφῶν διδασκάλων καὶ ἀρυσθῶσι τὰ νάματα τῆς γονίμου αὐτῶν διδασκαλίας. Οὐ μόνον δὲν εἶχον παύσει ἀνθοῦσαι αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλη οὕτως εἰπεῖν ἡ πόλις εἶχε μεταβληθῆ εἰς μέγα σχολεῖον διὰ τῆς σχολικωτέρας τροπῆς, ἣν ἔλαβεν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἡ ἐφηβεία, καὶ τῆς μεγάλης ἐπεκτάσεως τῶν εἰς αὐτὴν ἀναφερομένων θεσμῶν καὶ εἰς μὴ Ἀθηναίους.

Ἡ ἐφηβεία ἦτο παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις θεσμὸς ἀρχαιότατος, μεγάλην ἔχων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς σημασίαν οὐ μόνον πολιτικήν, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικήν, θρησκευτικὴν καὶ ἐκπαιδευτικήν. Οἱ παῖδες τῶν Ἀθηναίων ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ δεκάτου ὀγδόου τῆς ἡλικίας ἔτους ἐτάσσοντο εἰς τοὺς ἐφήβους, ὤμνυον ἔνοπλοι τὸν ὅρκον τοῦ πολίτου, ἐνεγράφοντο εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, ἀνελάμβανον ἐπὶ διετίαν τὴν εἰδικὴν διὰ τοὺς ἐφήβους στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ ἤρχιζον μετέχοντες ἁπάντων μὲν τῶν ἀστικῶν δικαιωμάτων, ἐκείνων δ' ἐκ τῶν πολιτικῶν δι' ὅσα δὲν ἀπῃτεῖτο ὡρισμένως μεγαλειτέρα ἡλικία. Ἦτο λοιπὸν ἡ τῶν ἐφήβων τάξις ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις πρακτική τις σχολή, ἐν ᾗ οἱ μέλλοντες πολῖται παρεσκευάζοντο πρὸς τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας τῆς πατρίδος διὰ καταλλήλων ἀσκήσεων περὶ τὰ ὅπλα καὶ περιπολιῶν ἀνὰ τὴν χώραν καὶ διὰ προσηκούσης περὶ τὰς ἐγκυκλίους μαθήσεις ἐκπαιδεύσεως. Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν θεσμὸς ἦτο οὕτω σπουδαῖος διὰ τὴν πόλιν, ὥςτε οὐ μόνον καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς αὐτονομίας διετηρήθη ἐν τιμῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν στέρησιν τῆς ἐλευθερίας δὲν ἔπαυσεν ὑφιστάμενος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἤνθει, μόνον μετατραπεὶς συμφώνως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας καὶ διαθέσεις τῶν χρόνων. Καὶ δὴ ἐκτός τινων μεταβολῶν ἐπουσιωδεστέρων, ἐν αἷς καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς ἐφηβείας εἰς ἓν μόνον ἔτος, μετεβλήθη κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους αὐτὸς ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐφηβείας, τραπείσης ἐν ὅλῳ ἐπὶ τὸ σχολικώτερον, ἅμα δὲ ἀποβαλούσης τὸν ἁγνὸν ἀθηναϊκὸν τύπον διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐφήβους εὐκόλου κατατάξεως νεανίσκων ἐξ ἄλλων χωρῶν. Ὁποία δὲ ἡ μετατροπὴ ἡ ἐπελθοῦσα εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων ὡς πρὸς τὴν παροχὴν τοῦ δικαιώματος τῆς ἐφηβείας εἰς μὴ Ἀθηναίους δεικνύει ἡ διαφορὰ τοῦ ὀνόματος δι' οὗ ἐχαρακτήριζον αὐτοὺς κατὰ μὲν τὸν δεύτερον αἰῶνα π. Χ. καλοῦντες *ξένους*, ἀλλὰ μετὰ ἑκατὸν ἔτη καὶ ἑξῆς ὀνομάζοντες ἁπλῶς *ἐπεγγράφους*. Ἔπειτα

δὲ κατ' ὀλίγον ἐκλείπει σχεδὸν ἐντελῶς καὶ αὕτη ἡ μεταξὺ ἐπεγγράφων καὶ τῶν Ἀθηναίων ***πρωτεγγράφων*** διάκρισις. Αἱ Ἀθῆναι εἶνε πλέον ἐπὶ Ῥωμαίων πόλις οὕτως εἰπεῖν παγκόσμιος. Σικυώνιοι δὲ καὶ Μιλήσιοι, Ταραντῖνοι καὶ Ἀντιοχεῖς, Κλαζομένιοι καὶ Λαοδικεῖς συναναγράφονται ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἐφήβων οὐ μόνον μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἐκ Θρᾴκης, Συρίας καὶ Φοινίκης ξένων. Ἡ πολυθρύλητος ἀθηναϊκὴ φιλανθρωπία ἔχει ἀνοίξει τὰς πύλας τῆς πόλεως εἰς τὸν κόσμον ὅλον. Ἀλλὰ δὲν ἔχομεν μόνον ταύτην τὴν μεταβολὴν ἐν τῷ θεσμῷ τῆς ἐφηβείας. Τὰ κατ' αὐτὴν διῳκοῦντο ἄλλοτε ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τῶν στρατηγῶν κατὰ εἰδικοὺς νόμους καὶ ψηφίσματα· τώρα δ' ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων καισάρων τὴν πᾶσαν δύναμιν ἔχει ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ὁ στρατηγὸς ἐπὶ τὰ ὅπλα. Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις καὶ αἱ ***ἅμιλλαι τῶν πλοίων*** ἤτοι αἱ ναυτικαὶ ἐπιδείξεις διατηροῦνται μὲν ἀκόμη, ἀλλ' ἔχουσιν ἀμεληθῆ καὶ εἶνε ἁπλῆ πλέον διασκέδασις τῶν ἐφήβων, ἡ δὲ ὑπηρεσία τῶν ἐφήβων ὡς ***περιπόλων***, ἤτοι ὡς φυλάκων τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς, ἔχει ἐντελῶς πλέον καταργηθῆ. Ἐξηκολούθουν δὲ καὶ αἱ γυμναστικαὶ ἀσκήσεις τῶν ἐφήβων ὑπὸ εἰδικοὺς γυμνασιάρχας τελούμεναι ἰδίως ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῦ Πτολεμαίου καὶ μάλιστα ἐν τῷ λεγομένῳ Διογενείῳ, ἐπεδεικνύοντο δὲ οἱ καρποὶ τῶν τοιούτων ἀσκήσεων ἐν εἰδικοῖς ἀγῶσι δι' οὓς κατέβαλλον τὰς δαπάνας ἴδιοι ἀγωνοθέται, πολλάκις ἐξ αὐτῶ τῶν ἐφήβων. Ἀλλὰ καὶ ἡ γυμναστικὴ εἶχεν ἤδη ἐκπέσει, καὶ οἱ ἀγῶνε ἐστεροῦντο τῆς σοβαρότητος καὶ σημασίας, ἣν εἶχον κατὰ τοὺς χρόνο τῆς ἀκμῆς. Ἡ ἐπίδειξις εἶνε ἡ θεὰ τῆς ἡμέρας. Χάριν αὐτῆς τὰ πάντ ἡ δ' ἐσωτερικὴ οὐσία λείπει. Τρανὴ δὲ τούτου ἀπόδειξις εἶνε τὸ γεγ νός, ὅτι ἐν ᾧ τἀγωνίσματα ὁσημέραι ἐκπίπτουσι, κατ' ἀντίθετον λόγ αὐξάνει ὁ ὄγκος καὶ ἡ τιμὴ τῶν διδασκόντων τὰ τοιαῦτα μαθήμα εἰς τοὺς ἐφήβους.

Τοιαῦται ἦσαν ἐν τοῖς αὐτοκρατορικοῖς χρόνοις αἱ σπουδαί, εἰς ἐπεδίδοντο οἱ ἔφηβοι ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν εἰδικῶν διδασκάλων καὶ ὑπ λήλων. Τὴν δὲ γενικὴν αὐτῶν ἐπιμέλειαν εἶχεν ὁ ***κοσμητής***, ἄρ ἐνιαύσιος ἐπὶ τούτῳ ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῆς πόλεως. Μέγα δὲ ἦτο ἀξίωμα τῶν κοσμητῶν, ἀνηκόντων εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Ἀθ νῶν οἴκους. Διὰ ταῦτα ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία εἶχε τὴν συνήθειαν ἱδρύῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κοσμητοῦ κατάθεσιν τῆς ἀρχῆς Ἑρμῆν παρ στάνοντα αὐτὸν ἢ ἐνίοτε καὶ ὁλόσωμον αὐτοῦ ἀνδριάντα. Σειρὰ τ

ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΚΟΣΜΗΤΗΣ ΕΦΗΒΩΝ

ρεάκοντα καὶ τριῶν τοιούτων προτομῶν, εὑρεθεῖσα ἐν Ἀθήναις καὶ πεσκειμένη ἐν τῷ κεντρικῷ μουσείῳ, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συλλογὴ τς τύπων τῆς ἀθηναϊκῆς ἀριστοκρατίας ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Οἱ κοσμηταὶ δὲν εἶχον μόνον ἔργον τὴν ἐπίβλεψιν τῶν εἰδικῶν σπουδῶν τῶν ἐφήβων περὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ περὶ τὰς ὀλίγας στρατιωτικὰς σκήσεις, εἰς ἃς οὗτοι ἐπεδίδοντο ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Εἰς τοὺς οσμητάς, ἔχοντας τὴν γενικὴν ἐποπτείαν τῶν ἐφήβων, ἦτο ἀνατεθειμένη καὶ ἡ *ἐπιμέλεια τῆς παιδείας αὐτῶν καὶ τῆς περὶ τὰ μαθήματα ρελοτιμίας*. Μόνον δὲ τῶν τοιούτων ὄχι εἰς τὸ σῶμα, ὡς αἱ ἄλλαι ἀσκήσεις, ἀλλ' εἰς τὸ πνεῦμα ἀναφερομένων μαθημάτων, διδασκόμενον εἰς τοὺς ἐφήβους ὑπὸ ἰδίου *διδασκάλου*, ἦτο ἡ μουσική, ἥτις, καίπερ οὖσά ποτε ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐγκυκλίων μαθημάτων, ἐδούλευε τότε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἡμέρας, ᾄδουσα ὕμνους εἰς τὸν θεὸν Ἀδριανόν. Διὰ δὲ τὰ λοιπὰ μαθήματα δὲν εἶχον οἱ ἔφηβοι εἰδικοὺς διδασκάλους, ἀλλ' ἐδιδάσκοντο ταῦτα ὅπου καὶ οἱ ἄλλοι νέοι ἐν Ἀθήναις. Καὶ πρὸς μὲν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς παρεκάθηντο εἰς τὰς ἀκροάσεις τῶν γραμματικῶν, τὴν δὲ ῥητορικὴν ἐδιδάσκοντο παρὰ τῶν ῥητόρων καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ γεωμετρίαν παρὰ τῶν φιλοσόφων, μὴ προκρίνοντες ὡρισμένην τινὰ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, ἀλλ' ἀδιαφόρως ἀκροώμενοι τῶν ὀπαδῶν τῆς Ἀκαδημίας ὡς καὶ τῶν τῆς Στοᾶς, τῶν Περιπατητικῶν ὡς καὶ τῶν Ἐπικουρείων. Κατὰ δὲ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ἐν εἰδικοῖς ἀγῶσιν ἐπεδείκνυον οἱ ἔφηβοι τὰς ἐν τοῖς πνευματικοῖς μαθήμασι προόδους αὐτῶν, οὐ μόνον ὕμνους εἰς τοὺς θεοὺς ᾄδοντες ἐν ταῖς πανηγυρικαῖς πομπαῖς καὶ τῶν χορηγιῶν μετέχοντες, ἀλλὰ καὶ λόγους προτρεπτικοὺς ἐκφωνοῦντες καὶ ἐπὶ ἄθλῳ ἰδίῳ διαγωνιζόμενοι εἰς τὴν σύνταξιν *ποιήματος* ἐπικοῦ καὶ πεζοῦ λόγου, ὅςτις ἐκαλεῖτο *ἐγκώμιον*.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπὶ ζημίᾳ τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐφήβων ἐπικράτησις τῶν γραμματικῶν, ῥητορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν σπουδῶν οὐκ ὀλίγον συνετέλει εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἐν τῇ πόλει σχολῶν, αἵτινες ἄλλως οὐδέποτε εἶχον ἀποβάλει τὴν σημασίαν αὐτῶν. Δὲν ἦσαν δὲ ὕστατοι τῶν κορυφαίων τῶν ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῶν σχολῶν οἱ τρεῖς περιώνυμοι ἐκεῖνοι διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτῶν φιλόσοφοι Καρνεάδης ὁ Ἀκαδημαϊκός, Διογένης ὁ Στωικὸς καὶ Κριτόλαος ὁ περιπατητικός, οἵτινες, σταλέντες τῷ 155 π. Χ. ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην, οὐ μόνον τὸν περιορισμὸν τοῦ προστίμου, ὅπερ εἶχεν ἐπιβληθῇ

εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν δῄωσιν τοῦ Ὠρωποῦ, ἐπέτυχον, ἀλλὰ καὶ ἔθελξαν τοὺς Ῥωμαίους διὰ τῆς διαλεκτικῆς των δεινότητος, καὶ συνετάραξαν τὸν εἰς τὰ πάτρια ἐμμένοντα Κάτωνα. Αἱ σχολαὶ ἤκμαζον καὶ μετ' αὐτούς, καὶ ἡ διεύθυνσις αὐτῶν παρεδίδετο ἐν ἀπαύστῳ διαδοχῇ εἰς τοὺς ἐξέχοντας τῶν μαθητῶν. Εἴδομεν δὲ ἤδη τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Ῥωμαίων σπεύδοντας χάριν φιλοσοφικῶν καὶ ῥητορικῶν μελετῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰ καὶ ἤκμαζον οὐχ ἧττον τῶν ἀθηναϊκῶν αἱ σχολαὶ τῆς Μασσαλίας καὶ τῆς Σμύρνης, ἰδίαν τινὰ γοητείαν εἶχε διὰ τοὺς πλείστους τῶν Ῥωμαίων ἡ πόλις, ἐν ᾗ εἶχον συγκινήσει ἀπὸ τῆς Πνυκὸς τὰ πλήθη ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ ἐν ᾗ εἶχον διδάξει ποτὲ ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης. Οἱ φιλόσοφοι οὐ μόνον τιμῶν μεγάλων ἠξιοῦντο ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ χρῆμα ἀπεκόμιζον πολὺ παρὰ τῶν ἀκροατῶν. Καὶ παρατηρεῖται μὲν ἔκπτωσίς τις ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων, ἀλλ' ἤδη ἐπὶ Νέρωνος ἄρχεται νέα ἀκμή. Τότε ἔζη ἐν τῇ πόλει ὁ περιφανὴς διδάσκαλος τοῦ Πλουτάρχου Ἀμμώνιος, περὶ ὃν ἠθροίζετο εὐγενὴς ὅμιλος νέων, διδασκομένων παρ' αὐτοῦ τὴν γραμματικήν, τὴν γεωμετρίαν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν μουσικήν, καὶ ὅστις συνεκέντρονεν ἐν τῷ οἴκῳ του τους ἐπιφανεστάτους τῶν συγχρόνων Ἀθηναίων λογίων, οὓς παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς ὁ Χαιρωνεὺς ἐν τοῖς ***Συμποσιακοῖς*** του ***προβλήμασι***.

Ἐν τῇ νέᾳ δὲ τροπῇ ἣν ἔλαβεν ἡ φιλοσοφία, συνδυασθεῖσα μὲν μετὰ τῆς ῥητορικῆς, λαβοῦσα δὲ τύπον διδασκαλίας ἐκλεκτικῆς τῶν παλαιοτέρων δογμάτων, διεκρίθησαν ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνω Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ὃν γνωρίζομεν ἤδη, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ ζήσας Λολλιανὸς ὁ Ἐφέσιος. Ὁ Λολλιανὸς δὲν ἔδρασεν ἐν Ἀθήναις μόνον ὡς φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ, ἀλλὰ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου αὐτοῦ μεγάλ ὑπῆρξεν ἡ ἰσχύς του ἐν τῇ πόλει. Τῶν Ἀθηναίων μελετώντων ποτὲ ἕνεκ πτωχείας νὰ πωλήσωσι τὴν νῆσον Δῆλον, ἐκεῖνος διὰ τοῦ νευρώδους τ λόγου ἠδυνήθη νἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ σκοπουμένου. Ἀπόδειξις τῆς ἐν τῇ πόλει δυνάμεως τοῦ Λολλιανοῦ εἶνε ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ὡς στρ τηγοῦ, καίπερ ὄντος ξένου, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀργὴ τῶν Ἀθηναίων κατ' α τοῦ, ὅτε κατὰ τὴν στρατηγίαν του, σιτοδείας γενομένης, ἅπαντες πα αὐτοῦ ἀπεξεδέχοντο βοήθειαν. Κινδυνεύοντα τότε νὰ λιθοβοληθῇ ὑπὸ το πεινώντος πλήθους ἔσωσε τὸν φιλόσοφον ἡ εὐφυολογία τοῦ κυνικοῦ Πα κράτους, εἰπόντος, ὅτι ὁ Λολλιανὸς δὲν εἶνε ἀρτοπώλης, ἀλλὰ λογοπώ λης. Ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος δὲν ἐμνησικάκησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, κ

μετ' ὀλίγον ἔσωζε τὴν πόλιν, προκαλῶν μεταξὺ τῶν πλουσίων ἀκροατῶν του ἔρανον καὶ ἀγοράζων διὰ τοῦ συλλεχθέντος ἀφθόνου χρήματος τὸν ἐκ Θεσσαλίας εἰς Πειραιᾶ εἰςπλεύσαντα σῖτον, ὃν ἡ πόλις ἠδυνάτει νἀγοράσῃ, μὴ ὑπαρχόντων δημοσίων χρημάτων.

Τὸ ὄνομα τοῦ Λολλιανοῦ συνδέεται ὁπωςδήποτε πρὸς τὴν νέαν τροπήν, ἣν ἔλαβεν ἐν Ἀθήναις ἡ φιλοσοφικὴ καὶ σοφιστικὴ διδασκαλία ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων. Μέχρι δῆλα δὴ ἐκείνων τῶν χρόνων οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ῥήτορες ἐδίδασκον κατ' ἰδίαν ἐπὶ μισθῷ παρεχομένῳ ὑπὸ τῶν ἀκροωμένων· δὲν ἦσαν δὲ ὑπάλληλοι τοῦ δημοσίου, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, οὐδὲ ὑπῆρχε δημόσιόν τι ἵδρυμα ἐκπαιδευτικόν, οὗ μέλη νὰ θεωρῶνται. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ παρατηρεῖται τάσις τις πρὸς συστηματοποίησιν τῶν σπουδῶν ἐν Ἀθήναις, αὐξηθεῖσα πάντως, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβής, ὅςτις, χορηγήσας ἀνὰ πάσας τὰς ἐπαρχίας τιμὰς καὶ μισθοὺς εἰς τοὺς διδάσκοντας, ἀδύνατον νὰ παρέλιπε τοὺς ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ τούτου λοιπὸν πιθανῶς τὸ πρῶτον ἀνεδείχθη ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀθηνᾶς ἔμμισθος διδάσκαλος ὁ Λολλιανός, ἂν εἶνε ἀκριβὴς ἡ μαρτυρία, ὅτι πρῶτος προέστη τοῦ Ἀθήνησι θρόνου τῆς φιλοσοφίας. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κράτους ἀνάδειξις τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ἵδρυσις τακτικῶν ἑδρῶν ἐπὶ ἀδρᾷ ὑπ' αὐτῆς τῆς βασιλείας πληρωμῇ τῶν διδασκόντων συντελεῖται συστηματικῶς ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Αἱ καθηγητικαὶ καθέδραι ἐκλήθησαν **θρόνοι**, εἶχον δὲ ἰδίους θρόνους ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ σοφιστικὴ ῥητορική. Καὶ τῆς μὲν φιλοσοφίας καθηγηταὶ ἦσαν ὀκτώ, ἀνὰ δύο δι' ἑκάστην τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, τὴν τῶν Πλατωνικῶν, τῶν Περιπατητικῶν, τῶν Στωικῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων. Δύο δὲ ἦσαν, τοὐλάχιστον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, καὶ *οἱ τῶν ῥητορικῶν προεστῶτες*. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος δῆλα δὴ Σεπτιμίου Σεβήρου εὑρίσκομεν τὸν λεγόμενον ***πολιτικὸν θρόνον***, ὅςτις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν *βασιλικὸν* ἦτο ἕδρα τῆς σοφιστικῆς, ἧς ὁ μισθὸς παρείχετο ὑπὸ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ δημοσίου. Διωρίζοντο δὲ οἱ καθηγηταὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπικυροῦντος, ὡς φαίνεται, τὴν ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει ἀρίστων καὶ σοφωτάτων ἐκλογὴν αὐτῶν μετὰ προηγουμένην δοκιμασίαν δι' ἀκροάσεως τῶν λόγων αὐτῶν, ἧς ὀλίγοι μόνον κατ' ἐξαίρεσιν ἀπηλλάσσοντο. Ἦτο δὲ γενναῖος ὁ μισθὸς ὁ ὑπὸ τοῦ δημοσίου παρεχόμενος εἰς τοὺς κατέχοντας τοὺς θρόνους, ἀνερχόμενος εἰς δεκακιςχιλίας ἀρχαίας δραχμὰς κατ' ἔτος δι' ἕκαστον αὐτῶν, ἤτοι εἰς ὀγδοήκοντα περίπου χιλιάδας σημερινῶν. Ὅταν δὲ εἰς τὴν λαμ-

πρὰν ταύτην ἀμοιβὴν προςθέσωμεν τὸ κέρδος ἐκ τῶν διδάκτρων, ἅτιν
ἐλάμβανον οἱ καθηγηταὶ παρὰ τῶν ἀκροατῶν, καὶ τὴν ἀτέλειαν αὐτῶ
καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν, αἵτινες ἐπεβάρυνον τοὺς ἄλλο
πολίτας, καθίσταται φανερὸν, ὅτι οἱ θρόνοι τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥη-
τορικῆς δὲν παρεῖχον μόνον τιμὴν καὶ ἀξίωμα ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ κ
μεγάλας ὑλικὰς ἀπολαύσεις. Εὐνόητον δὲ εἶνε, ὅτι φιλόσοφοι καὶ σ-
φισταὶ ἐφιλοτιμοῦντο μὲν νὰ καταλάβωσι τοὺς ἀναπαυτικοὺς ἐκείνο
θρόνους, δὲν ὤκνουν δὲ καὶ νὰ διαπληκτίζωνται πρὸς ἀλλήλους χάρ
ἀπολαύσεως τῶν προςοδοφόρων ἐκείνων θέσεων, ὁσάκις ἐτύγχανον κεναί.
Καὶ ἡ ῥητορικὴ μονομαχία ἐγίνετο δεινὴ κατὰ τὴν ἀγορὰν, ὡς παρι-
στάνει ὁ καυστικὸς Λουκιανὸς, ἀφ' οὗ τὸ προκείμενον ἆθλον δὲν ἦτο
βοείη τις ἢ ἱερεῖον κατὰ τὸν ποιητὴν, ἀλλὰ τὸ στρογγύλον ποσὸν μυρίων
δραχμῶν κατ' ἐνιαυτόν. Καὶ δὲν ἀπηγορεύετο μὲν ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων
θρόνων ἡ ἰδιωτικὴ διδασκαλία, ἀποφέρουσα εἰς τοὺς διδάσκοντας ἀνά-
λογα δίδακτρα παρὰ τῶν ἀκροατῶν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς ἡ νεότης προετίμα
νὰ συρρέῃ εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τῆς βασιλείας ἀνεγνωρισμένου
ὡς ἀρίστους, καὶ οἱ φιλόσοφοι πάντες πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, ὁποία
παραδείγματος χάριν ἀπετέλει ὁ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ θαυμαζόμενος κα
ἐγκωμιαζόμενος Κύπριος Δημῶναξ, τύπος ὢν σοφίας καὶ ἀρετῆς, προε-
τίμων νὰ προΐστανται τῆς νεότητος ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ θρόνου, τοῦ ὁποίο
τὰ βάθρα ἐχρύσονεν ἡ πολιτεία.

Διὰ τῆς τοιαύτης διοργανώσεως τῆς διδασκαλίας τῆς ἐπελθούσης ἐπ
Μάρκου Αὐρηλίου δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἱδρύθη ἐν Ἀθήναις τ
πρῶτον πανεπιστήμιον τοῦ κόσμου. Καὶ διέφερε μὲν βεβαίως τὸ πανεπι-
στήμιον τοῦτο ἀπὸ τῶν σημερινῶν, ἅτινα εἶνε συστηματικὸν δημιούρ-
γημα τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀλλ' οὐχ ἧττ
ἐνυπάρχει ἤδη εἰς τὸ ἵδρυμα τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος ἡ ἔννοια τ
ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κράτους καὶ δαπάναις αὐτοῦ παρ' ἐγκρίτω
ἀνδρῶν διαπαιδαγωγήσεως τῆς νεολαίας εἰς μαθήματα ἀνώτερα τ
ἐγκυκλίου παιδεύσεως. Καὶ ἡ κατ' ὀλίγον δ' ἐπικράτησις τῆς ἀκροαμα-
τικῆς διδασκαλίας ἀντὶ τῆς ἐν προτέροις χρόνοις συνήθους διαλογικῆ
ἐνθυμίζει τὰ νεώτερα πανεπιστήμια, δὲν ἔλειπον δὲ καὶ πρακτικώτερα
τινες ἀσκήσεις, οἷαι αἱ ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ ἐν τῷ Κλεψυδρίῳ, κα
σοφιστικαὶ ἐπιδείξεις τῶν ἀκροατῶν, ἃς δυνάμεθα νὰ παρομοιάσωμε
πρὸς τὰ νεώτερα πανεπιστημιακὰ φροντιστήρια. Ἀλλ' ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ
καθιδρύματος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὸ σύστημα καὶ ἡ ἑνότης τῆς διοι-

κήσεως τῶν νεωτέρων πανεπιστημίων. Οὔτε ὡρισμένον οἴκημα ὑπῆρχε πρὸς συγκέντρωσιν τῆς διδασκαλίας, ἥτις ἐγίνετο ἐν γυμνασίοις, ἐν κήποις, ἐν θεάτροις, ἐν ἰδιωτικοῖς οἴκοις, οὔτε ὑπῆρχεν ἡ ἔννοια συστήματος καὶ διαιρέσεως τῶν κλάδων τῆς ἐπιστημονικῆς μαθήσεως, ἣν ἀπερρόφα πᾶσαν καὶ ἐνέκλειεν ἡ φιλοσοφικὴ καὶ ῥητορικὴ διδασκαλία, οὔτε διπλώματα κατὰ τὸ νεώτερον ἔθος παρείχοντο εἰς τοὺς ἀποφοιτῶντας, οὔτε τέλος ἀρχαὶ πανεπιστημιακαί, ὡς λέγομεν σήμερον, ὑφίσταντο. Μόνον δ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου εἴδομεν ἀνατιθεμένην εἰς τὸν Ἡρώδην ἐποπτείαν τινὰ καὶ τὴν τιμητικὴν ἐντολὴν τῆς ἐκλογῆς τῶν καθηγητῶν, ἣν ἀργότερον φαίνεται ὅτι εἶχεν ὁ Ἄρειος Πάγος.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τοὺς καθηγητάς, ὧν ἐπιφανέστατος ὑπῆρξε κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ὁ Κάσσιος Λογγῖνος ὁ διὰ τὴν πολυμάθειαν αὐτοῦ καὶ κριτικὴν ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων **περιπατοῦν μουσεῖον**, ὃν θὰ συναντήσωμεν ἔπειτα ὡς μάρτυρα ὑπὲρ ἑλληνικῶν ἰδεῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς Παλμύρας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐνδιαφέρων εἶνε ὁ κατ' ὀλίγον ἀναπτυχθεὶς ἴδιος τῶν νέων πανεπιστημιακὸς βίος καὶ τὰ περίεργα αὐτοῦ ἔθιμα, ἅτινα θὰ γνωρίσωμεν κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, ὅτε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ θρόνου καθηγητῶν οἷοι ὁ Ἰουλιανός, ὁ Προαιρέσιος, ὁ Ἱμέριος παρεκάθηντο μαθηταὶ οἷοι ὁ Λιβάνιος, ὁ Γρηγόριος, ὁ Βασίλειος.

ϛ'

Σεπτίμιος Σεβῆρος.

Τὸν Μάρκον Αὐρήλιον, ἀφαρπασθέντα ὑπὸ λοιμοῦ ἐν Βινδοβόνᾳ, τῇ σημερινῇ Βιέννῃ, ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν πεντήκοντα καὶ ἐννέα πρὶν ἢ ἀποπερατώσῃ τὸν πρὸς τοὺς Μαρκομάννους δεύτερον πόλεμον, διεδέχθη ὁ ἀνάξιος αὐτοῦ υἱὸς Κόμμοδος. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξε τοῦ ὠμοῦ τούτου δυνάστου ἡ βασιλεία (190-192), εἰς ἣν ἐπηκολούθησε μετὰ τὴν τρίμηνον ἀρχὴν τοῦ γηραιοῦ Περτίνακος ἡ ἀχαλίνωτος ὁρμὴ τῶν Πραιτωριανῶν, ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασις τοῦ Διδίου Ἰουλιανοῦ καὶ ἡ ἐμφάνισις τριῶν ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου ἐν διαφόροις μέρεσι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἕως κατίσχυσε τῶν ἀντιπάλων διὰ τῶν γνησίων στρατιωτικῶν του ἀρετῶν ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος.

Ἡ δεκαοκταετὴς βασιλεία τοῦ Σεβήρου (193-211) ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη διὰ τὴν Ῥώμην ἕνεκα τῆς στρατηγικῆς ἀξίας αὐτοῦ. Τὴν δύ-

ναμιν τῶν ὅπλων τοῦ Σεβήρου ἠσθάνθησαν πλὴν τῶν ἀντιπάλων αὐ
Πεσκεννίου Νίγρου καὶ Κλαυδίου Ἀλβίνου ἐν μὲν Ἀσίᾳ οἱ Πάρθοι,
δὲ Βρεττανίᾳ οἱ Καληδόνιοι. Τὸ κράτος, οὗ ἡ δύναμις εἶχε διασαλευ
ἔγεινε πάλιν ἐξωτερικῶς κραταιὸν διὰ τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ ἀνδρὸς, ὅς
καὶ θνήσκων ἐν Ἐβοράκῳ τῆς Σκωττίας ἐν μέσῳ τῷ πρὸς τοὺς Κα
δονίους πολέμῳ, ὥριζεν ἀντὶ συνθήματος τῆς στρατιᾶς τὴν λέξιν
γαζώμεθα, ἥτις συνοψίζει αὐτὸ τοῦ βίου του τὸ πρόγραμμα. Καὶ
μὲν ἀληθὲς, ὅτι ὁ στρατιωτικὸς δεσποτισμὸς, οὗ εἰσηγητὴς ἔγεινε
Σεβῆρος, καὶ ἡ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου δοθεῖσα μεγαλειτέρα
τοὺς Πραιτωριανοὺς δύναμις ἐπέφερε κατ' ὀλίγον τὴν παρακμὴν

Ο ΚΟΜΜΟΔΟΣ ΘΗΡΕΥΩΝ ΑΦ' ΙΠΠΟΥ

ῥωμαϊκῶν στρατιῶν. Ἀλλ' ὅμως εἶνε ἀναμφήριστον, ὅτι ἡ διοίκησις
Σεβήρου ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν καὶ ἐπανήγαγε τὴν εὐδαιμονίαν
τε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ὁ Σεβῆρος οὐδέποτε ἐλησμόν
σεν, ὅτι εἰς τὰς φλέβας του ἔρρεεν αἷμα Ἀφρικανὸν, καὶ διὰ τοῦτο β
πομεν αὐτὸν δαψιλεύοντα κατὰ προτίμησιν τὴν εὔνοιάν του εἰς
Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν, καὶ ἰδίως τὰ σημιτικὰ τῆς ἠπείρου ταύ
ἔθνη. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν ἀγαθῶν, ἅτινα παρέσχεν εἰς τὰς χώρας ἐκ
νας, ὑπῆρξε καὶ ἡ ἵδρυσις νομικῆς σχολῆς, ἥτις ἀπέβη περιώνυμος
οὐ μικρὸν ἔβλαψε τὰς Ἀθήνας. Ἐνυπῆρχεν ἄρα ἐν τῇ πράξει ταύτῃ
Σεβήρου κρυφία τις ἀντιπολίτευσις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, παρ' ὧν

έχε τύχει τῆς προσηκούσης εὐλαβείας, ὅτε ἐπεσκέφθη, νεαρὸς ἔτι ὤν, τὴν πόλιν των, θέλων νὰ γνωρίσῃ τὰς σχολάς, τὰ μνημεῖα καὶ τὰ μυστήρια; Ἐνυπῆρχε τάσις τις τιμωρίας τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐν τῷ περὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου ἀγῶνι εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου του Πεσκεννίου Νίγρου; Ἢ μᾶλλον μόνη ἀφορμὴ πρὸς ἵδρυσιν τῆς σχολῆς τῆς Βηρυτοῦ ὑπῆρξε πλὴν τῆς πρὸς τοὺς Σύρους ἀγάπης καὶ τῆς ἐκ Συρίας καταγωγῆς τῆς λογίας συζύγου του Ἰουλίας Δόμνας ἡ ἐπίδρασις τῶν περὶ τὸν αὐτοκράτορα νομομαθῶν, ἀνδρῶν διακεκριμένων, οἷοι ὁ Παπινιανός, ὁ Οὐλπιανός, ὁ Παῦλος;

ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ

Ἀλλ᾽ ὁποιοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν οἱ λόγοι τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐν Βηρυτῷ σχολῆς αἱ Ἀθῆναι ὁπωσδήποτε ἐβλάβησαν ἐκ ταύτης, τὴν δὲ βλάβην κατέστησαν ἐπαισθητοτέραν καὶ ἄλλαι ζημίαι προσαφθεῖσαι εἰς τὴν πόλιν ἐκ δυσμενείας τοῦ Σεβήρου. Δὲν ἦσαν δ᾽ αἱ Ἀθῆναι ἡ μόνη ἑλληνικὴ πόλις ἡ παθοῦσα ἐπ᾽ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι, μάλιστα τῶν ἐν Ἀσίᾳ, ἐνόησαν πόσον ἀσύνετος καὶ ἐσπευσμένη ὑπῆρξεν ἡ ὑποστήριξις ἣν εἶχον παράσχει εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Πεσκέννιον τὸν Νίγρον. Ἰδίως δὲ πικρὰ ὑπῆρξεν ἡ μοῖρα τῶν Βυζαντίων, οἵτινες εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἶχον ἐπιληφθῆ γενναίως τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τοῦ Πεσκεννίου. Τὸ Βυζάντιον, καταληφθὲν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Νίγρου, καὶ ζῶντος αὐτοῦ ἀνδρικώτατα ἀντέστη εἰς τὸν Σεβῆρον, καὶ ἐκείνου νικηθέντος καὶ πεσόντος, ὁ Σεβῆρος ἔστειλε τὴν κεφαλὴν δίκην τροπαίου εἰς τὴν πόλιν, δὲν ὑπεχώρησεν εἰς τὸν μονάρχην τὸν

κατισχύσαντα τοσούτων ἀντιπάλων. Οἱ Βυζάντιοι ὑπέμειναν καρτερικῶ τριετῆ πολιορκίαν, τὰς μὲν τρίχας τῶν γυναικῶν μεταχειριζόμενοι πρὸ πλοκὴν σχοινίων, κατακρημνίζοντες δὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν πλησια ζόντων εἰς τὰ τείχη τοὺς λίθους τοὺς ἐκ τῶν θεάτρων καὶ ἵππους χαλ κοῦς καὶ ἀνδριάντας χαλκοῦς.

Ἡ πόλις περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα, καὶ ὅμως οὐδὲ σκέψις ἐγίνετο πε παραδόσεως, οὐδ' ὅτε καταναλώθη καὶ αὐτὴ ἡ τελευταία τροφή, εἰς ἣ ἠρκοῦντο οἱ πολιορκούμενοι, τὰ δέρματα ἅτινα ἔτρωγον διαβρέχοντες καὶ ὅτε ἀκόμη ἤρχισαν νὰ καταβιβρώσκωσιν ἀλλήλους. Ἀλλ' ὅτε τέλο οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν, ἐπιβάντες εἰς τὰ σκάφη τῆς πόλεως, ἀπεπει ράθησαν νὰ σωθῶσι διὰ μέσου τῶν μαινομένων κυμάτων, καὶ οἱ Ῥω μαῖοι ἀντεπεξελθόντες συνεπλήρωσαν διὰ τῆς ὁρμῆς των τὴν καταστρο φὴν ἣν ἐπέφερεν ὁ κλύδων, καὶ πᾶσα ἡ πρὸς τῷ Βυζαντίῳ θάλασσ ἐπληρώθη νεκρῶν καὶ ναυαγίων καὶ αἱμάτων, τότε οἱ ἀπολειφθέντες ἐ Βυζαντίῳ παρέδοσαν τὴν πόλιν, καὶ τὸ ξίφος τῶν Ῥωμαίων συνετέ λεσε τὴν φοβερὰν πανωλεθρίαν (196). Ἔμπλεως χαρᾶς ἤκουσεν ὁ Σε βῆρος ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὅπου εὑρίσκετο, τῆς ἐπιμόνου πόλεως τὴν ἅλω σιν, καὶ διέταξε τὴν κατασκαφὴν τῶν λαμπρῶν αὐτῆς τειχῶν, ἅτιν ἐξήγειρον τὸν θαυμασμὸν τῶν θεωμένων, καὶ ἐστέρησε τὴν πόλιν τῆ ἐλευθερίας, καταστήσας αὐτὴν δασμοφόρον, καὶ ἐδήμευσε τὴν περιου σίαν τῶν πολιτῶν, καὶ ἐχάρισε τὸ Βυζάντιον μετὰ τῆς εἰς αὐτὸ ἀνηκοῦ σης χώρας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῶν Βυζαντίων Περινθίους, ἀμείβων αὐτοὺ διὰ τὴν πρὸς ἑαυτὸν πίστιν.

Ὡς δ' ἐπροστάτευσε τὴν Πέρινθον ἀδικῶν τὸ Βυζάντιον, οὕτως ἐπ δειξεν εὔνοιαν πρὸς τὴν Λαοδίκειαν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Ἀντιοχείας. Εἰδικῆ δ' εὐμενείας ἠξίωσεν ὁ Σεβῆρος τὴν Ἀλεξάνδρειαν, χορηγήσας εἰς αὐ τὴν αὐτονομίαν καὶ ἄλλα τινὰ προνόμια. Καὶ ὅμως τὸν Σεβῆρον δὲ ἐτίμησαν μόνον οἱ Περίνθιοι καὶ οἱ Λαοδικεῖς καὶ οἱ Ἀλεξανδρεῖς, ἀλλ ἐκολάκευσεν αὐτὸν ἡ Ἑλλὰς ὅλη, καὶ οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὴ ἄλλως φιλόλογον σύζυγόν του καὶ τοὺς υἱούς του αὐτούς, χάριν τῶ ὁποίων ἵδρυον αἱ πόλεις νέαν ἑορτήν, τὰ Φιλαδέλφεια, ἧς τὸ ὄνομα ἥκι στα εὐηρμόστει εἰς τὰ πρὸς ἀλλήλους αἰσθήματα τῶν ἀδελφῶν, ἅτιν πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ φιλάδελφα, ὡς ἀπεδείχθη τρανότατα, ὅτε ὁ Σεβῆ ρος ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐν Σκωττίᾳ (211).

ΚΑΡΑΚΑΛΛΑΣ.

η'

Καρακάλλας.

μόνον χρόνον διήρκεσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σεπτιμίου ὁμόνοια τῶν δύο υἱῶν, εἰς οὓς κατέλιπε τὸν θρόνον, τοῦ ι Βασσιανοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Καρακάλλα καὶ τοῦ νεωτέρου ι μετὰ τὴν ἐπονείδιστον πρὸς τοὺς Καληδονίους συνθηκολοτὴν ἀπὸ τῆς Βρεττανίας διὰ τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Ῥώμην ῶν κατεφάνη, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ συνοιὸ τὴν αὐτὴν σκηνὴν, θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ καθήκαι τοῦ αὐτοῦ θρόνου. Ὁ ἕτερος αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ἐκλίπῃ, ι ὑπῆρξεν ὁ Γέτας.

κάλλας, ἀναβαίνων μόνος εἰς τὸν διὰ τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματα θρόνον τῶν καισάρων, ἀνελάμβανε βαρείας ὑποχρεώσεις ρατὸν, εἰς ὃν προσέτρεξεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν, ι τύχῃ συγγνώμης διὰ τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ὅπως ι τὴν τεταραγμένην συνείδησίν του, ἐκμισθόνων διὰ μεγάλων ν ὤνιον ὑποστήριξιν τῶν Πραιτωριανῶν. Ἐν ᾧ δὲ νέοι φόνοι, εἰς χιλιάδας πολλὰς, ἐστήριζον, ἀλλὰ καὶ ἐμόλυνον τὸν θρόκασσόμενον παντὸς ἐπιφόβου, παντὸς φίλου, οἰκείου, θαυμαλιπόντος Γέτα, ἐν ᾧ ἡ σύγκλητος ἐξηυτελίζετο, ἐν ᾧ πᾶσα ρεδίδετο εἰς τὸν στρατὸν, ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἔπασχεν ὑπὸ ἴτορα ἐκεῖνον, ὅςτις, ὡςεὶ κατεχόμενος ὑπὸ κρυφίας τινὸς υσθυμίας, ὡςεὶ ἐξερεθιζόμενος ὑπὸ μανίας τινὸς διαλειπούσης, τὸ αἷμα καὶ εἰς τὰ ὄργια, καὶ ἀπεδεικνύετο κατὰ τὴν μαρ- Δίωνος Κασσίου οὐ μόνον οὐδένα πώποτε ἀγαπήσας, ἀλλὰ ; πάντας τοὺς ἔν τινι διακρινομένους, μάλιστα δ' ἐκείνους ς προςεποιεῖτο ὅτι ἀγαπᾷ. Τοιοῦτος δὲ ὢν ὁ Καρακάλλας, πάντας ἐναντίον αὐτοῦ, ἂν δὲν εἶχε τὴν ὑποστήριξιν τοῦ κὶρ οὗ ἐθυσίαζε τὰ πάντα. Χρυσὸς, τιμαὶ, εὐκολίαι, διατὰ μέσα, δι' ὧν συνεκράτει τὴν στρατιὰν, ἥτις ἀπέβη κατ' ος ἐν κράτει.

νε φανερὸν, ὅτι τοιαύτη διοίκησις ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ καταονομικὴν, ἥτις καὶ ἐκδηλοῦται σαφέστατα διὰ τῆς ἐκκοπῆς παρακεχαραγμένου καὶ διὰ τῶν ἀδίκων πιέσεων τῶν ἐπαρκάτην ἡ Ἰουλία Δόμνα ἐπετίμα τὸν ἄσωτον υἱὸν διὰ τὰ με-

γάλα χάριν τῶν στρατιωτῶν ἀναλώματα. Εἰς τοὺς λόγους τῆς μητρὸς ὅτι δὲν ὑπολείπεται πλέον οὔτε δίκαιος οὔτε ἄδικος πόρος, ἀπεκρίνετ ὁ Καρακάλλας, δεικνύων τὸ ξίφος· «θάρσει, μῆτερ· ἐφ' ὅσον ἔχομε τοῦτο, δὲν θὰ λείψωσιν εἰς ἡμᾶς χρήματα.»

Ἀλλ' ὁ Καρακάλλας δὲν ἐπεδίωξε τὴν χρηματολογίαν μόνον δι τῶν πολέμων. Ἐκ τοιαύτης ἀφετηρίας ὡρμήθη καὶ ἓν τῶν ἄλλως σπου-δαιοτάτων μέτρων τῆς βασιλείας του, ἡ εἰς ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους τῆ ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπέκτασις τοῦ δικαιώματος νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τοὺ Ῥωμαίους πολίτας. Ἡ ἀπόφασις αὐτὴ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως με-γαλόψυχος ἀπονομὴ ἰσότητος πρὸς τὰ διάφορα ἔθνη τὰ ὑποκείμενα εἰ τὸ ἀπέραντον ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐξέλειπε πλέον ἡ διαίρεσις μεταξ ἀστῶν καὶ Λατίνων, Ἰταλῶν, συμμάχων, ὑπηκόων. Ἅπαντες οἱ ἐλεύ-θεροι ἦσαν πολῖται Ῥωμαῖοι, καὶ πλὴν τούτων ὑπῆρχον μόνον ἀπελεύ-θεροι καὶ δοῦλοι. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν τὸ φαινόμενον πρὸς τοὺς ὑπη-κόους εὐεργέτημα ἦτο νέα ἐπιβάρυνσις αὐτῶν. Οἱ ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας νέο πολῖται τῆς Ῥώμης οὐ μόνον δὲν ἀπηλλάγησαν τῶν εἰς αὐτοὺς τέω ἐπιβεβλημένων φόρων, ἀλλὰ καὶ προσετέθη ἡ ὑποχρέωσις τῆς πληρω-μῆς τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν καταβαλλομένων κατὰ τὴν ἀπε-λευθέρωσιν δούλων καὶ κατὰ τὴν παραλαβὴν κληρονομίας εἰς εἰδικάς τι-νας περιστάσεις. Μία δὲ μόνον τάξις ὠφελήθη πράγματι, ἡ τῶν ἀπό-ρων, καὶ τοιοῦτοι ὑπῆρχον πολλοὶ ἀνὰ τὰς πόλεις τῶν ἐπαρχιῶν, οἵ-τινες ἔτυχον τοῦ εὐεργετήματος τῆς εἰς αὐτοὺς δωρεὰν διανομῆς τρο-φῶν, χορηγουμένων ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ταμείου, ὡς τοῦτο ἐγίνετο ἐν αὐταῖ ταῖς ῥωμαϊκαῖς πόλεσιν. Ἀλλὰ καὶ καθόλου ἐξεταζόμενον τὸ μέτρο τοῦ Καρακάλλα δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἐπακολουθημάτων διὰ τοὺς ὑπηκόο τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἰδίως δὲ διὰ τὴν Ἑλλάδα μεγάλαι ὑπῆρξ αἱ συνέπειαι αὐτοῦ, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτά Καὶ ἡ μὲν γνώμη, ὅτι ἡ εἰς τοὺς Ἕλληνας χορηγία τῶν δικαιωμάτ τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἔγεινεν ἀφορμή, ὅπως εἰςαχθῇ κατ' ὀλίγον χρῆσις τοῦ ὀνόματος τῶν Ῥωμαίων πρὸς δήλωσιν τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ ὀνομάζωνται οἱ Ἕλληνες Ῥωμαῖοι καὶ μετ' αἰῶ-νας Ῥωμηοί, δὲν φαίνεται πιθανή. Φανερὸν δὲ εἶνε, ὅτι μετὰ τὴν δι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ψηφίσματος τοῦ Καρακάλλα ἐξίσωσιν τῶν Ἑλλήνω πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολίτας μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀπω-τάταις τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν αὔξησις τῆς δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων δικαιουμένων ἤδη νἀνέλθωσιν εἰς τὰς ἀνωτάτας ἀρχὰς καὶ νὰ ἐξασκή-

σωσι τὴν βαθεῖαν ἐκείνην ἐπίδρασιν, ἣν πᾶς τις ἠδύνατο φυσικῶς νάναμένῃ ἐκ τῆς ὑπερτέρας αὐτῶν μορφώσεως καὶ τῆς ὑπερόχου δεξιότητος.

Ὠφέλησε λοιπὸν τὸν ἑλληνισμὸν ὁπωςδήποτε τοῦ Καρακάλλα τὸ διάταγμα, ἀλλὰ τοιαύτη τις ὠφέλεια δὲν προήρχετο ἐκ προθέσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Σεβήρου. Ὁ Καρακάλλας δὲν ἦτο μὲν ἄγευστος ἑλληνικῆς παιδείας, πολλὰ δ' ἀπ' ἐναντίας ἐχρεώστει εἰς τὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πατρός του παντοδύναμον σοφιστὴν Ἀντίπατρον τὸν ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας, ὅςτις ὑπῆρξε καὶ διδάσκαλός του. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ φιλελληνικὰ αἰσθήματα εἰς τὸν βίαιον καὶ ἀλλοπρόςαλλον ἐκεῖνον μαθητήν του ἀπὸ τῆς ἡμέρας μάλιστα, καθ' ἥν, μετὰ παρρησίας τολμήσας νὰ κακίσῃ τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὸν φόνον τοῦ Γέτα, εἶδεν ἑαυτὸν μὲν σωζόμενον, ἀλλὰ τελείως ἐκλείπουσαν τὴν ἐν τῇ αὐλῇ ἰσχύν του. Ἄλλως δὲ ὁ Καρακάλλας ἦτο φύσις ἁπλῶς στρατιωτική, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ συγκινήσωσιν αὐτὸν οὔτε οἱ στέφανοι τῶν πανελληνίων ἀγώνων ὡς τὸν Νέρωνα, οὔτε αἱ ῥητορικαὶ μελέται τῶν ἐν Ἀθήναις σοφιστῶν ὡς τοὺς Ἀντωνίνους, ὧν ἔφερεν ἀναξίως τὸ ὄνομα, ἐπισκιασθὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ *καρακαλλίου*, τῆς γαλατικῆς ἐκείνης χλαίνης, ἣν οὐ μόνον δι' ἑαυτὸν ἀπεδέχθη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν εἰςήγαγεν. Ὁ ἐπαιρόμενος πρὸς τὴν μητέρα, ὅτι ἡ κοπὶς τοῦ ξίφους του ἠδύνατο νάνοίξῃ πᾶσαν θύραν, δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι ᾐσθάνετο περιφρόνησιν πρὸς τοὺς σοφοὺς τῶν Ἀθηνῶν, ἀποκαλῶν τὰ ῥητορεύματα αὐτῶν ***σμικρὰ καὶ δύστηνα λογάρια***, ὡς ἐξεφράσθη ποτὲ πρὸς τὸν Θεσσαλὸν Φιλίσκον, ὃν καὶ ἀφῄρεσε τὴν ἀτέλειαν, ἣν ἐκαρποῦντο οἱ ἐν Ἀθήναις προϊστάμενοι τῶν καθηγητικῶν θρόνων. Παρ' ἡγεμόνος λοιπὸν τοιούτου δὲν ἠδύνατο νάναμένῃ τις προστασίαν τῶν ἀθηναϊκῶν σχολῶν καὶ συμπάθειάν τινα πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Μόλις που καὶ σπανίως βλέπομεν αὐτὸν τιμῶντα Ἕλληνά τινα καλλιτέχνην ἢ σοφόν, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις δὲ πάντως πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἐπὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπίδρασιν τῆς λογίας του μητρός.

Οὔτε ἔθελγε λοιπὸν τὸν Καρακάλλαν, οὔτε συνεκίνει αὐτὸν ἡ σύγχρονος Ἑλλάς, ἀλλ' ὡς γνήσιος ἀνὴρ τῶν στρατοπέδων ἐν ἐποχῇ κεκινημένῃ καὶ καθ' ἣν παντοῖοι κίνδυνοι περιέβαλλον τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, ἀπειλούμενον κατὰ τὰ βόρεια τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν τῇ ἀπωτέρᾳ Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Ἀλαμαννῶν καὶ τῶν Γότθων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Πάρθων, δὲν ἦτο ξένος πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος. Ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἰδοὺ οἱ δύο ἰδεώ-

δεις τύποι ἡρώων, οὓς ἐλάτρευεν· ὁ σπαρτιατικὸς λόχος καὶ ἡ μακεδο-νικὴ φάλαγξ, ἰδοὺ τάγματα δι' ὧν ὠνειρεύετο νὰ θρέψῃ δάφνας πολε-μικάς. Καὶ ὁ μὲν θαυμασμὸς τοῦ νέου 'Αλεξάνδρου πρὸς τὸν 'Αχιλλέ ἐξεδηλώθη ἐν Τρῳάδι, παρ' αὐτὸν τὸν τάφον τοῦ ὁμηρικοῦ ἥρωος. 'Η δὲ πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον ἐνθουσιώδης λατρεία τοῦ νέου 'Αχιλλέως ἦτ ἀκοίμητος καὶ ἄπαυστος ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἐν 'Ρώμῃ κα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ ἐν τοῖς στρατοπέδοις. 'Ο Κα ρακάλλας ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ φορῇ κατὰ προτίμησιν, καίπερ ἐπὶ το θρόνου τῶν 'Ρωμαίων καθήμενος, τὴν μακεδονικὴν χλαμύδα καὶ τὴ καυσίαν τοῦ Μακεδόνος στρατιώτου, ἀφ' οὗ ἐφαντάζετο, ὅτι ἦτο αὐτὸς 'Αλέξανδρος. Καὶ δὴ ἔγραψέ ποτε εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι ἡ ψυχὴ το 'Αλεξάνδρου εἶχεν εἰσέλθει πάλιν εἰς τὸ σῶμα ἑαυτοῦ, ἵνα, ἐπειδὴ ἐβίω σεν ὀλίγον μόνον χρόνον κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφάνι σιν, ζήσῃ πάλιν μακρότερον διὰ τοῦ σώματος τοῦ Καρακάλλα. Οὕτω ὢν φιλαλεξανδρότατος ὁ Καρακάλλας, μετεχειρίζετο μὲν ὅπλα τινὰ κα ποτήρια, ἅτινα ἐφαντάζετο, ὅτι καὶ ὁ 'Αλέξανδρος αὐτὸς εἶχέ ποτ ἐν χερσίν, ἐπλήρου δὲ τὴν 'Ρώμην καὶ τὰ στρατόπεδα ἀγαλμάτων το λατρευτοῦ ἥρωος, ἀπέλυε δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς κακούργους, ἤρκει νὰ ἔφε ρον τὸ ὄνομα 'Αλέξανδρος, καὶ προῆγεν εἰς ἀνωτάτας ἀρχὰς τοὺς αὐ τὸν ὑπηρετοῦντας, ἤρκει νὰ κατήγοντο ἐκ Μακεδονίας. 'Η δὲ 'Αλεξάν δρου φάλαγξ, ἣν συνέστησε, συνέκειτο ἐκ δεκαεξακισχιλίων Μακεδόνων ὁπλισθέντων διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων ὅπλων, ἅτινα ἔφερον οἱ στρατιῶτα ἐπὶ τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ, ὡς καὶ οἱ δύο σπαρτιατικοὶ λόχοι, οὓ ἐστρατολόγησεν, ἔφερον καὶ ἐπωνυμίαν καὶ στολὴν ἐνθυμίζουσαν τοὺ χρόνους καθ' οὓς ἤκμαζεν ἡ Σπάρτη.

'Αλλ' εἰς τὸ κορύφωμα ἔφθασεν ἡ πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον λατρεία το Καρακάλλα ἐν αὐτῷ τῷ κτίσματι τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου, ἐν αὐτῇ τ 'Αλεξανδρείᾳ, ἥτις ἐνέκλειε τὸν τάφον τοῦ δορικτήτορος. 'Η γενομέν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑποδοχὴ ὑπῆρξε λαμπρά. 'Επισκεφθεὶς δὲ τὸν τά φον τοῦ βασιλέως, κατέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ ἐπὶ θυσίᾳ τὸν πορφυροῦν το μανδύαν καὶ ἄλλα πολύτιμα δῶρα. 'Αλλ' ὁ Καρακάλλας ἐγνώριζεν ὅτι οἱ 'Αλεξανδρεῖς, οἵτινες δουλικώτατα ἐδεξιοῦντο αὐτὸν κατὰ τὴ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἐπίσκεψίν του, ἀπὸ καιροῦ ἤδη δὲν ἔπαυον σκώ πτοντες αὐτὸν ἐπί τε τῇ ἀδελφοκτονίᾳ καὶ τῇ ἀλεξανδρομανίᾳ καὶ ἀπο καλοῦντες αὐτὸν 'Αλέξανδρον Γετικὸν ὄχι διότι ἐνίκησε τοὺς Γέτας ὡ ὁ μέγας τῶν Μακεδόνων βασιλεύς, ἀλλὰ διότι ἐφόνευσε τὸν ἀδελφὸ

γέταν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐκδικηθῇ, ἡ δὲ τιμωρία ἣν ἐπέβαλεν εἰς τε τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας ὑπῆρξεν ὠμοτάτη. Οἱ χλευασμοὶ ἐκεῖνοι ἐπνίγησαν εἰς τὸ αἷμα ἀπείρων πολιτῶν. Οἱ δὲ σφαγέντες ἦσαν οὕτω πολλοί, ὥςτε, οὐδ' αὐτὸς τολμῶν νὰναφέρῃ τὸ πλῆθος, ἔγραψεν εἰς τὴν βουλήν, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρει τίνες τῶν Ἀλεξανδρέων ἢ πόσοι ἐτελεύτησαν, διότι πάντες οἱ φονευθέντες ἦσαν ἄξιοι θανάτου.

Καὶ ἐμίσει μὲν τοὺς Ἀλεξανδρεῖς ὁ Καρακάλλας, καὶ οὔτε δόλου, οὔτε ὠμότητος ἐφείσθη, ὅπως τιμωρήσῃ αὐτούς, ἀλλ' ὁ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον θαυμασμὸς δὲν ἔπαυσε καὶ μετὰ ταῦτα. Ἄγων τοὺς Πραιτωριανοὺς καὶ τοὺς λεγεῶνάς του, τὴν μακεδονικήν του φάλαγγα καὶ τὸν Λακωνικὸν καὶ Πιτανάτην λόχον, ὥρμησε κατὰ τῶν Πάρθων διὰ τῆς Μεσοποταμίας, πορευόμενος τὴν αὐτὴν ὁδὸν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ φανταζόμενος τρόπαια ὅμοια πρὸς τὰ ἐκείνου. Ἀλλ' εὑρισκόμενος κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Ἐδέσσης εἰς Κάρρας ἐδολοφονήθη τὴν 8 Ἀπριλίου τοῦ 217, ἄγων ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι καὶ ἐννέα. Ὁ φονεὺς ἦτο Μαυριτανὸς νεανίας ἀπὸ γονέων μὲν ἀδοξοτάτων, ἀλλ' ἐκ μικρῶν αὐξηθεὶς καὶ ἀνελθὼν εἰς ἀξίωμα παρὰ τῷ στρατῷ, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐξεγείρων τὸν φόβον καὶ τὸ μῖσος τοῦ Καρακάλλα. Ἐπιτηδείως δὲ κρύψας ὁ Μακρῖνος τὴν συμμετοχήν του εἰς τὸν φόνον καὶ μεγάλην μάλιστα προςποιηθεὶς θλῖψιν, ἀνεκηρύχθη τὴν τετάρτην ἀπὸ τοῦ φόνου ἡμέραν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ.

θ'

Οἱ Ἀφρικανοὶ καὶ Σύροι αὐτοκράτορες.

Διὰ τοῦ Σεβήρου ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης αὐτοκράτορες ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Καὶ ἡ μὲν δυναστεία αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξεν, ὡς εἴδομεν, μακρά, λήξασα μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ Μαῦρος ἦτο καὶ ὁ φονεὺς καὶ διάδοχος τοῦ Καρακάλλα. Ἦτο δὲ ὁ Μακρῖνος ἀνὴρ δίκαιος μὲν καὶ πρᾶος, ἀλλὰ στερούμενος σθένους καὶ εὐσταθείας ἀρρενωπῆς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀναλαβὼν μεθ' ὑπερμέτρου αὐστηρότητος τὴν μείωσιν τῆς ἰσχύος τοῦ στρατοῦ, προεκάλεσε τὴν ἐπανάστασιν τῶν λεγεώνων ἐν Συρίᾳ, τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Ἐλαγαβάλου ὡς αὐτοκράτορος, τὴν ὑπὸ τοῦ νέου ἄρχοντος τῶν Ῥωμαίων ἧτταν καὶ τὸν ἐν τῇ φυγῇ φόνον ἑαυτοῦ (218).

Ὁ Ἐλαγάβαλος ἦτο θρέμμα τῆς Φοινίκης καὶ ἔγγονος τῆς γηραιᾶς

Ἰουλίας Μαίσας, τῆς γυναικαδέλφης τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου, ἀνῆλθε δὲ τὸν θρόνον συνεχίζων καὶ πάλιν τὴν δυναστείαν ἐκείνου, τὴν διακοπεῖσαν ὑπὸ τῆς ἁρπαγῆς τοῦ Μακρίνου, καὶ δὴ παρουσιαζόμενος ὡς νόθος υἱὸς τοῦ Καρακάλλα. Καὶ τὸ μὲν οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Οὐάριος Ἀούιτος Βασσιανός, ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶνε γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἦτο ἱερεὺς ἐν Ἐμέσῃ καὶ ὅπερ προςέλαβε. Μετὰ δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ συριακοῦ Ἐλαγαβάλου ἀνεβίβασεν ὁ Ἀούιτος εἰς τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης τὰς βακχείας καὶ τὰ ὄργια τῆς Συρίας καὶ ἀνήκουστον ὅλως ἀσέλγειαν, πρὸς ἣν ἦτο συνδεδεμένη ὠμότης ὑπερβαίνουσα πᾶν ὅριον. Ἀλλ' ὅτε τῷ 222 δὲν ὤκνησε νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα κατ' αὐτοῦ τοῦ ἐξαδέλφου του Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, ἡ τιμωρία ἐπῆλθε σκληρὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ, ὅςτις πρὸ ἐτῶν τεσσάρων ἀνεκήρυσσε βασιλέα τὸν ἱερέα τοῦ συρίου εἰδώλου, καὶ τὸ πτῶμα τοῦ ἐξώλους ἐρρίφθη εἰς τὸν Τίβεριν, οὗ τὸ ὕδωρ ὅλον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπλύνῃ τὰς κηλῖδας τοῦ ἀναξίου δεσπότου τῶν Ῥωμαίων.

Ὅλως διάφορος ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ διαδόχου τοῦ Ἐλαγαβάλου, τοῦ υἱοῦ τῆς Ἰουλίας Μαμμαίας Μάρκου Αὐρηλίου Ἀλεξάνδρου, ὅςτις διασωθεὶς ἀπὸ τῶν κατὰ τῆς ζωῆς του ἀποπειρῶν τοῦ ἐξαδέλφου καὶ θετοῦ πατρός, ἀνῆλθεν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν θρόνον ὡς Ἀλέξανδρος Σεβῆρος (222-235). Τρόφιμος ὑπάρξας Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ μετὰ σπουδῆς ἐγκείμενος εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, τελῶν δὲ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ μητρὸς καὶ τῆς συνετῆς θείας Ἰουλίας Μαίσας καὶ συμβουλίου ἀνδρῶν πεπειραμένων, οἷος ὁ νομομαθὴς Οὐλπιανός, ἠδηνήθη ὁ ἑλληνοτραφὴς ἐκεῖνος μεῖραξ ἀπ' αὐτῆς τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως νὰ τραπῇ μετὰ ζήλου καὶ νοημοσύνης ἐπὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν τοῦ κράτους διὰ τῆς καταλύσεως τῶν ἐπὶ Ἐλαγαβάλου ἐπιπολασάντων συρίων εἰδώλων, διὰ τῆς τιμῆς, τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ πολιτικῇ διοικήσει καὶ τῆς αὐστηρότητος καὶ πειθαρχίας ἐν τῷ στρατῷ. Ὁ νεανίας, ὅςτις εἶχεν ὡς ἔμβλημά του τὴν γνώμην, ὅτι τὸ κράτος ἔγκειται ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ ὄχι ἐν τῇ λαμπηδόνι, εἶνε ὁ πρῶτος μετὰ τοὺς Ἀντωνίνους ἀντάξιος ἐκείνων ἡγεμών. Ἀλλ' ὁ βίος τοῦ ἀγαθοῦ τούτου μονάρχου δὲν ἔμελλε νὰ εἶνε μακρός. Ἡ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πέρσου Σασὰν Ἀρταξέρξου τοῦ Α' μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τῶν Πάρθων ἵδρυσις τοῦ νέου περσικοῦ βασιλείου τῶν Σασανιδῶν ἠνάγκασε τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα νὰ τραπῇ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ἡ δὲ διακοπὴ αὕτη τοῦ ἔργου τῆς

εἰρήνης ἐπηύξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ, ὅςτις, δάκνων ἤδη καὶ πρότερον δυσήνιος τοὺς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Σεβήρου ἐπιβαλλομένους χαλινούς, ἔτι μᾶλλον δυςυπότακτος ἐφάνη κατὰ τὴν ἄλλως ἀτυχῆ ἐναντίον τῶν Γερμανῶν στρατείαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ υἱὸς τῆς Μαμμαίας ἐδολοφονήθη τὴν 19 Μαΐου 235 ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ του παρὰ τὸν Ῥῆνον.

Δὲν φαίνεται νὰ εἶνε ἁπλῆ σύμπτωσις τὸ γεγονός, ὅτι ἐλαχίστας ἔχομεν εἰδήσεις περὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μακρίνου καὶ τῶν ἐκ Συρίας αὐτοκρατόρων. Ἀναντίρρητον δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἡ ἀπαισία τυραννὶς τοῦ Ἐλαγαβάλου ἐπέβαλε καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας δυςβαστάκτους ὑποχρεώσεις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Μακρίνου, ὅςτις περιώρισε μὲν τὰς οἰκονομικὰς πιέσεις τοῦ Καρακάλλα, ἀπήλλαξε δὲ τοὺς Ἕλληνας τοῦ ὑπ' ἐκείνου εὐνοουμένου Λευκίου Πρισκιλλιανοῦ, ὅςτις ὡς ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας κατέστη ἄξιος ποινῆς παρὰ τῆς συγκλήτου διὰ τὴν κακήν του, ὡς φαίνεται, διοίκησιν. Ἄγνωστα δὲ εἶνε τἀγαθά, ὅσα δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ δεκατριετὴς βασιλεία τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, ὅςτις ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο ἐντεθραμμένος εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, ὥςτε καὶ λαλῶν νὰ ἐκφράζηται εὐκολώτερον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἢ ἐν τῇ λατινίδι. Ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἀνασύστασις τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος τοῦ Καρακάλλα, μεθ' ἧς ὥρμησε κατὰ τῶν Περσῶν, δὲν ἔσχε μὲν ἄμεσα διὰ τὸν ἑλληνισμὸν ἐπακολουθήματα, ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἄκαρπος, ὅταν μάλιστ' ἀναλογισθῶμεν, ὅτι διὰ τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνεχαιτίσθησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ ὑπέρμετρα σχέδια τῶν Σασανιδῶν, οἵτινες ἐφαντάζοντο νὰ φθάσωσι μέχρις αὐτῶν τῶν Κυκλάδων, καὶ ἦλθεν ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐμμέσως εἰς πρώτην σύγκρουσιν πρὸς τὸ νέον περσικὸν κράτος, πρὸς ὃ ἔμελλε νἀντιμετρηθῇ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα καὶ νἀναδειχθῇ νικηφόρος ἐπὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου Ἡρακλείου.

Γενικώτερον δ' ἐξετάζοντες τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία κατέλαβεν αὐτὸν τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι ὁ ῥωμαϊσμὸς ἐπλησίασε πολὺ περισσότερον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν καὶ ἀνατολικὸν κόσμον, οὓς ἤδη ἀνεκύκα ὁ ὁσημέραι μᾶλλον διαδιδόμενος χριστιανισμός.

ι'

Ἡ πεντηκονταετὴς ἀναρχία.

Ὁ θάνατος τοῦ Σεβήρου ὑπῆρξε τὸ σύνθημα ἀχαλινώτου συνταράξεως τῶν ρωμαϊκῶν πραγμάτων. Ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ἓξ αὐτοκράτορες ἀνῆλθον τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης δίκην φασμάτων ἀντιπαρερχομένω καὶ ἀπολλυμένων, καὶ μόλις Γορδιανὸς ὁ Γ', καίπερ ὢν παῖς δέκα κα τριῶν ἐτῶν, ὅτε περιεβλήθη τὴν πορφύραν, ἠδυνήθη χάρις εἰς τὴν σύνεσι τοῦ πενθεροῦ του Τιμησιθέου, οὗ ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα μετ τέσσαρα ἔτη, νἀποδώσῃ εἰς τὴν Ῥώμην ἐπί τινα χρόνον (238-244) τ σθένος, οὗ ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐπιβάλλουσα, ὅπως ἀποκρουσθῶσιν οἱ Πέρσαι, οἱ Σαρμάται καὶ οἱ Γότθοι.

Εἰς μάτην τοῦ Γορδιανοῦ ὁ φονεὺς καὶ διάδοχος Φίλιππος ὁ Ἄρα (244-249) ἐπανηγύριζε μεγαλοπρεπῶς τὴν χιλιετηρίδα τῆς ἱδρύσεω τῆς Ῥώμης. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐσαλεύετο ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων Καὶ ἐν ᾧ Γότθοι καὶ Πέρσαι ἐζήτουν θύματα, ἐν ᾧ ἄριστοι αὐτοκράτορες ἔπιπτον γενναίως ἀμυνόμενοι κατὰ τῶν φοβερῶν τούτων ἀντιπάλων ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ βασιλείου, ἐν ᾧ οἱ χρόνοι ἦσαν τοσοῦτο δύσκολοι, ἡ ἀναρχία ὑπερῆρε πάλιν ἐν τῷ μεταξὺ ἀκοίμητος τὴν κεφαλήν, καὶ τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης κατελάμβανον πλὴν ὀλίγων ἀγαθῶ ἡγεμόνων νευρόσπαστα παροδικά, τύραννοι ἐκλείποντες μετὰ τῆς αὐτῆ ἐκείνης εὐκολίας, μεθ' ἧς καὶ ἀνεκηρύσσοντο αὔγουστοι ὑπὸ τῶν στρατοπέδων.

Ματαίως ὁ διαδεχθεὶς τὸν Φίλιππον συγκλητικὸς καὶ στρατηγὸς Δέκιος, ἀνὴρ κόμματος ἀρχαϊκοῦ καὶ φίλος τῶν πατρώων, ἀντεπεξῆλθ θαρραλέος ἐναντίον τῶν Γότθων, οἵτινες ἤδη εἶχον εἰςβάλει εἰς τὴν Μυσίαν καὶ τὴν Θρᾴκην. Ὁ Δέκιος περιέκλεισε μὲν τοὺς πολεμίους παρ τὴν Φιλιππούπολιν, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς εἰς ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα, ἀλλ κατ' αὐτὸν ἐφονεύθη αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ υἱοῦ, πεσόντος πρ αὐτοῦ ἐν τῇ μάχῃ (251). Αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Ῥωμαῖος στρατηγός, εἰς ο τὴν προδοσίαν κατὰ μέγα μέρος ἀναφέρεται ὁ μαρτυρικὸς θάνατος το Δεκίου, ὁ Τρεβώνιος Γάλλος, περιεβλήθη μετ' αὐτὸν τὴν πορφύραν ματαιόνων δι' ἐπονειδίστου πρὸς τοὺς Γότθους εἰρήνης πᾶσαν τὴν κατ αὐτῶν ἐνέργειαν τοῦ Δεκίου, ὅσον καὶ ἂν ἦτο αὐτὴ ἐσπευσμένη κα πλημμελής. Ἀλλὰ τὸ χρῆμα, δι' οὗ ὁ Γάλλος ἐξηγόρασε τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γότθων, ἐξήγειρε τὴν πλεονεξίαν τῆς ἐν Παννονίᾳ στρατιᾶς

ΔΕΚΙΟΣ.

ἥτις ἀπεφάσιζε τὴν καταπολέμησιν τῶν Γότθων ὑπὸ ἴδιον ἀρχηγὸν, τὸν Αἰμιλιανὸν, ἀνακηρυσσόμενον αὐτοκράτορα, ἐν ᾧ ἤδη πρὸ τινων μηνῶν οἱ λεγεῶνες τῆς Γαλατίας καὶ Γερμανίας εἶχον ἀνακηρύξει πρὸ τινων μηνῶν καὶ τρίτον ἡγεμόνα, τὸν Οὐαλεριανόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγους μῆνας ἐκ τῶν τριῶν συγχρόνων αὐτοκρατόρων ὁ μὲν Γάλλος ἔπεσε νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Αἰμιλιανοῦ, τούτου δὲ ἡ κεφαλὴ ἐστάλη μετ' ὀλίγον ὑπ' αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν του εἰς τὸν Οὐαλεριανὸν, εἰς ὃν περιῆλθεν ἡ ὅλη βασιλεία (253).

ΓΑΛΛΙΗΝΟΣ

Ὁ Οὐαλεριανὸς ὑπῆρξεν ἡγεμὼν τίμιος καὶ δίκαιος, τὴν δὲ σύνεσιν αὐτοῦ δεικνύει ἡ περίστασις, ὅτι ἐξέλεξε συμβούλους καὶ στρατηγοὺς τοὺς ἀρίστους καὶ τιμιωτάτους τῶν συγχρόνων, ἐν οἷς καί τινες διακριθέντες ἔπειτα ὡς αὐτοκράτορες. Καὶ ὅμως τοιοῦτος ὢν ὁ Οὐαλεριανὸς διέπραξε μέγιστον σφάλμα, παραλαβὼν ὡς συνάρχοντα καὶ ἐνδεικνύων ὡς διάδοχον τὸν υἱὸν Γαλλιηνόν. Ἐν ᾗ ἐποχῇ οἱ ἀπειλοῦντες τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον βάρβαροι οἱονεὶ χείμαρρος πλημμυρῶν περιέβαλλον διὰ κινδύνων πάντοθεν τὸ κράτος ὅλον, καθ' ὃν χρόνον οἱ Φράγκοι κατέθλιβον τὴν Γαλατίαν καὶ ἔφθανον μέχρις Ἱσπανίας, οἱ δὲ Ἀλαμαννοὶ προεχώρουν μέχρι τῆς ἄνω Ἰταλίας, οἱ Γότθοι διαβάντες τὸν Ἴστρον καὶ τὸν Αἷμον διηυθύνοντο κατ' αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν, καταλαβὼν

τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐβάδιζε κατ' αὐτῆς τῆς Συρίας, ὁ Οὐαλεριανὸς εἶχε δίκαιον, ἐννοήσας, ὅτι τὸ σφαλερὸν αὐτοῦ γῆρας δὲν ἀντεῖχεν εἰς ἀγῶνα τοσοῦτον αἱματηρὸν, δεόμενον χειρὸς στιβαρᾶς καὶ ἀκμαίας. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ζητήσῃ διὰ τῆς πείρας αὐτοῦ τὸ στήριγμα τοῦτο τοῦ θρόνου ἔν τινι τῶν περιστοιχιζόντων ἑαυτὸν γενναίων στρατηγῶν, ἠπατήθη ὑπὸ τῆς πατρικῆς του στοργῆς, προκρίνας τὸν Γαλλιηνὸν, καὶ εἰς ἑαυτὸν μὲν προορίσας τοὺς ἐν Ἀνατολῇ ἀγῶνας, εἰς δ' ἐκεῖνον παραδοὺς τὴν Δύσιν.

Καὶ ὅμως ὁ υἱὸς τοῦ Οὐαλεριανοῦ ἀντὶ τῶν ἀρετῶν ἃς ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁ ἄρχων ἐν καιροῖς μάλιστα δυσκόλοις, ἀντὶ τοῦ ψυχικοῦ σθένους καὶ τῆς ὁρμῆς, ἣν ἐχρειάζετο ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τοὺς βαρβάρους, εἶχε μόνον ἰδιότητάς τινας καὶ δεξιότητας, αἵτινες ἠδύναντο νἀναδείξωσι ῥήτορα εὐμήχανον, σκωπτόλην εὐφυολόγον, στιχοπλόκον χαρίεντα, κηπουρὸν ἐπιτήδειον, μάγειρον ἐξαίρετον. Ἐντεῦθεν ὁ Γαλλιηνὸς οὔτε ὡς συνάρχων τοῦ πατρὸς ἠδυνήθη νἀναχαιτίσῃ τοὺς Γότθους καὶ νὰ σώσῃ τὸν πατέρα ζωγρηθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπώρου, οὔτε μετὰ τὸν οἰκτρὸν τοῦ Οὐαλεριανοῦ φόνον παρὰ τοῦ νικητοῦ (260) ἄρξας μόνος ἐπὶ μίαν ὅλην ὀκταετίαν (260-268) ἀπεδείχθη ἰσόπαλος πρὸς τὰς περιστάσεις. Τὰς μὲν κατακτήσεις τῶν βαρβάρων ἤκουε καὶ ἀπεδέχετο ἀντιτάσσων εἰρωνικὰς εὐφυολογίας καὶ σκώμματα γελωτοποιοῦ ἀντὶ πάσης βασιλικῆς ἀνδραγαθίας καὶ ἐθελοθυσίας, ἐπεδείκνυε δὲ ἀδράνειαν ἀπαθεστάτην πρὸς τοὺς στρατηγοὺς, οἵτινες ἥρπαζον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν. Ἀληθῶς τὴν βασιλείαν τοῦ Γαλλιηνοῦ δὲν χαρακτηρίζει μόνον τὸ λαβυρινθῶδες χάος πολέμων ἀδιεξόδων, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγα πλῆθος στάσεων ἀμετρήτων. Ἐνδεικτικώτατα ἐκάλεσαν αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι μετά τινος περὶ τοὺς ἀριθμοὺς ὑπερβολῆς ἐποχὴν τῶν τριάκοντα τυράννων τοὺς χρόνους, καθ' οὕς, ἄρχοντος ἐν Ῥώμῃ τοῦ Γαλλιηνοῦ, δέκα καὶ ὀκτὼ αὐτοκράτορες ἀνεκηρύχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπὸ τῶν λεγεώνων. Περὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἠδύναντο νὰ ἐπαναληφθῶσιν οἱ λόγοι, δι' ὧν εἷς αὐτῶν, καλούμενος Σατουρνῖνος, προσεφώνησε τοὺς διὰ τῆς πορφύρας περικοσμήσαντας αὐτὸν στρατιώτας του· «ἑταῖροι, στερεῖσθε καλοῦ στρατηγοῦ, καὶ κατασκευάζετε ἄθλιον αὐτοκράτορα.» Εἷς μόνος τῶν στρατιωτῶν τούτων τῆς χθὲς καὶ περιπορφύρων αὐγούστων τῆς σήμερον, ὁ Πόστουμος, κατώρθωσε νὰ ἑορτάσῃ τὴν πενταετηρίδα τῆς ἀνακηρύξεώς του, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἐφήμερα δημιουργήματα τῆς λόγχης τῶν στρατιωτῶν, ἔχοντες περιω-

ρισμένην τὴν δύναμιν, ἄδοξον τὴν δόξαν, ταχὺ δὲ καὶ αἱματηρὸν τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς.

Ὁ φόνος τοῦ Γαλλιηνοῦ ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ του ἔξωθεν τῶν Μεδιολάνων, ἐν οἷς ἐπολιορκεῖτο εἷς τῶν τολμηροτάτων ψευδοκαισάρων, ὁ Αὐρέολος, οὗ ἀνέκοπτεν ὁ Γαλλιηνὸς αἴφνης ἀνδριζόμενος τὴν πρὸς αὐτὴν τὴν Ῥώμην πορείαν, παρέδωκε καὶ πάλιν τὸν θρόνον εἰς ἡγεμόνας ἀξίους τῆς Ῥώμης, καὶ ἀνέστησε τὸ κράτος ἐκ τοῦ χάους εἰς ὃ ἐκυλινδεῖτο. Ἐκ τῆς τραχείας Ἰλλυρίας, ὁπόθεν καὶ ὁ Δέκιος, ὡρμῶντο οἱ δύο ἄμεσοι διάδοχοι τοῦ Γαλλιηνοῦ, Κλαύδιος ὁ Β΄, ὃν πρῶτον ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον οἱ πρὸ τῶν Μεδιολάνων συνομώσαντες (268-275), καὶ ὁ τοῦτον διαδεχθεὶς Αὐρηλιανὸς (270-275). Εἰς τούτους δὲ συγκαταριθμητέον, μετὰ τὴν ἑπτάμηνον τοῦ Ῥωμαίου Μάρκου Τακίτου βασιλείαν (ἀπὸ τέλους Σεπτεμβρίου 275 μέχρις Ἀπριλίου 276) καὶ τὴν τρίμηνον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φλωριανοῦ Τακίτου, καὶ τρίτον γενναῖον τῆς Ἰλλυρίας τέκνον, τὸν Πρόβον (276-282). Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι εἶχον ὑπηρετήσει καὶ διακριθῆ ἤδη ἐπὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ. Ἡ δὲ δρᾶσις αὐτῶν ὡς αὐτοκρατόρων ἀποδεικνύει τρανῶς, ὅτι, ἄν τις αὐτῶν ἤθελε προτιμηθῆ ἀντὶ τοῦ Γαλλιηνοῦ ὡς συνάρχων τοῦ γηραιοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος, τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἔμελλε πιθανώτατα νὰ σωθῇ ἀπὸ τῆς ἀναρχίας τῆς ἐπὶ τῶν τριάκοντα τυράννων καὶ ὅτι θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νἀνακοπῇ ἐγκαίρως καὶ ἀποτελεσματικῶς ἡ ὁρμὴ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ὧν, ἐνισχυθέντων ἐν τῷ μεταξύ, ἡ καταπάλαισις ἀπῄτει τὸ ἑξῆς ἀγῶνας ὑπερανθρώπους.

Τὰ ἐπώνυμα, δι' ὧν ἐπεκλήθησαν δύο τούτων τῶν ἐξ Ἰλλυρίας αὐτοκρατόρων, τοῦ μὲν Κλαυδίου ἐπονομασθέντος Γοτθικοῦ, τοῦ δὲ Αὐρηλιανοῦ προσεπικληθέντος Σιδηρόχειρος, χαρακτηρίζουσιν ἐπαρκῶς τοὺς ἐπιτυχεῖς πολέμους, δι' ὧν οὗτοι ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν ἐχθρῶν, μαχόμενοι πρὸς Ἀλαμαννοὺς καὶ Γότθους, πρὸς ἀποστάτας καὶ ψευδοκαίσαρας ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ καὶ παρὰ τὸν Δούναβιν, ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλατίᾳ. Οὐδ' ἐφάνησαν ὀλιγώτερον τούτων δραστήριοι οἱ διάδοχοι αὐτῶν, ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Πρόβος, ὧν ἐκεῖνος μὲν κατεπάλαισε τοὺς Ἀλανούς, οὗτος δ' ἐπολέμησε γενναίως πρὸς Γερμανοὺς καὶ Σαρμάτας καὶ Γέτας παρὰ τὸν Ῥῆνον καὶ τὸν Ἴστρον, πρὸς Ἰσαύρους καὶ Βλέμμυας κατὰ τὰ νότια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου.

Καὶ ὅμως ἐκ πάντων τούτων τῶν ἀγαθῶν αὐτοκρατόρων μόνος ὁ

Κλαύδιος ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου μετὰ πάροδον μακρῶν ἐτῶν, καθ' ἃ οὐδεὶς τῶν ἡγεμόνων τῆς Ῥώμης ἐτελεύτησεν ἐπὶ τῆς κλίνη του, ἀλλ' οἱ περιβαλλόμενοι τὴν πορφύραν εἶχον τὴν μοῖραν νὰ πίπτωσιν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἢ ὑπὸ τὸ ξίφος συνωμοτῶν καὶ δολοφόνων τινὲς μάλιστα κατενώπιον αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν. Οὕτω δ' ἔπεσον καὶ ἐ τῶν τελευταίων καισάρων, οἵτινες μετὰ τὸν Κλαύδιον ἐξηκολούθησα ἐπιρρωνύοντες τὸ κράτος διὰ τῆς ἀνδραγαθίας αὐτῶν, ὁ μὲν Αὐρηλιανὸ ἐν μέσῳ μεγάλων παρασκευῶν κατὰ τοῦ περσικοῦ κράτους δολοφονηθεὶ ὑπὸ δυςηρεστημένων συνωμοτῶν παρὰ τὸ Βυζάντιον, ὁ δὲ Τάκιτος φονευθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐν Τυάνοις τῆς Καππαδοκίας, ὁ δὲ Πρόβο σφαγεὶς ἐν Σιρμίῳ τῆς Παννονίας. Διὰ δολοφονίας δὲ πρὸς ὥραν πονηρῶς καλυφθείσης ἐπῆλθε τὸ τέλος καὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Πρόβου, το Γαλάτου Κάρου, ὅςτις ἐπὶ τῆς βραχείας αὐτοῦ βασιλείας (282-283) ἀναδειχθεὶς ἀντάξιος τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἐνίκησε μὲν τ γερμανικὸν φῦλον τῶν Κουάδων, ἀφήρεσε δὲ τὴν Κτησιφῶντα ἀπ τῶν Περσῶν.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν κυρίως εἰπεῖν ἡ ἀναρχία δὲν ἔπαυσε καθ' ὁλο κληρίαν οὐδὲ μετὰ τοὺς τριάκοντα τυράννους, ἀλλ' ἀκατάβλητος ἐλυ μαίνετο πολλάκις, ἰδίως ἐπὶ τοῦ Πρόβου καὶ τοῦ Κάρου, τὰς ἐπαρχία ἢ ἐκαιροφυλάκτει ἐν αὐτοῖς τοῖς στρατοπέδοις. Ἀλλ' ἔγκειται ἐν τῇ πο λιτείᾳ τῶν ἀπὸ Κλαυδίου τοῦ Γοτθικοῦ μέχρι τοῦ Κάρου βασιλευσάν των μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τῶν τυχῶν τῆς Ῥώμης κατὰ τὰ ἔτη, ἅτιν διέρρευσαν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου μέχρι τοῦ Κλαυδίου. Ἐπ μὲν τῶν προτέρων ἐκείνων αὐτοκρατόρων ἡ ἀναρχία, παραλύουσα κα θρόνον καὶ κράτος, παρεσκεύαζε τὴν ἐνίσχυσιν τῶν βαρβάρων, ἐπὶ δ τῶν Ἰλλυριῶν καισάρων οὔτε αἱ στάσεις οὔτε αἱ βασιλοκτονίαι ἀνέκο ψαν τὴν συνέχειαν τοῦ στρατιωτικοῦ ἔργου τῶν ἐξ Ἰλλυρίας ἀρειμα νίων, οἵτινες καὶ τὸ ξίφος ἐχειρίσθησαν γενναίως καὶ περὶ τῆς πολιτικῆ διοικήσεως ἐμερίμνησαν προφρόνως. Οὕτω δὲ παρεσκευάσθη κατ' ὀλι γον ἡ ἐπὶ νέων βάσεων συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν χρόνων στρα τιωτικὴ ἐπίρρωσις καὶ διοικητικὴ ἀναμόρφωσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτου Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἔλαχεν εἰς ἔνδοξον τῆς Δαλματίας γόνον, ἕλκοντ μὲν τὸ γένος ἐκ γονέων ἀφανῶν, ἀλλὰ μορφωθέντα πολεμικῶς ἐν το στρατοπέδοις τοῦ Αὐρηλιανοῦ καὶ τοῦ Πρόβου. Ὁ ἀναμορφωτὴς οὗτ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο ὁ Διοκλητιανός.

ια'

Οἱ Γότθοι καὶ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι.

Ἐν τῇ πεντηκονταετεῖ ἱστορίᾳ τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας, ἣν διεδράμομεν τελευταῖον, θέλοντες νὰ παράσχωμεν ἐν συντόμῳ συνεχῆ τινα εἰκόνα τῶν τυχῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, μεθ' ὧν συνδέονται ἐπὶ τῆς ῥωμαιοκρατίας ἀναποσπάστως καὶ τῆς Ἑλλάδος αἱ τύχαι, συχνὴ ἔγεινε μνεία τοῦ ὀνόματος τῶν Γότθων καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς πολέμων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' οἱ πόλεμοι οὗτοι, οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον ἀπησχόλησαν κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα τοὺς Ῥωμαίους, πρέπει νὰ ἐπισπάσωσιν εἰδικώτερον τὴν προσοχὴν ἡμῶν, ἐπειδὴ εἶνε τὸ κυριώτατον γεγονὸς ὅπερ συνδέει τὴν ἱστορίαν τῆς πεντηκονταετοῦς ἀναρχίας πρὸς τὴν τῆς Ἑλλάδος, καθότι τὰ κύματα τῆς γοτθικῆς ἐπιδρομῆς κατέκλυσαν ἀκατάσχετα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς αἰγιαλοὺς καὶ ὑπῆρξαν ἰδίως διὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας καταστρεπτικά.

Οἱ Γότθοι ἦσαν ἔθνος γερμανικόν, ὅπερ περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ᾤκει ἀκόμη κατὰ τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμων ἄλλου γερμανικοῦ φύλου, τῶν Μαρκομάννων, κατῆλθον ἐκ τῶν ὑπερβορείων αὐτῶν οἰκήσεων καὶ ἐξηπλώθησαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς νότον τῶν Καρπαθίων ὀρέων, ὑποτάξαντες δὲ ἢ φιλίως προσεταιρισθέντες τὰ πρόσοικα γερμανικὰ καὶ σαρματικὰ φῦλα κατέλαβον τὰς περὶ τὸν Τάναϊν καὶ τὸν Βορυσθένην χώρας. Οὕτω δὲ τὰ γοτθικὰ φῦλα ἐπεξετάθησαν κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἀλλ' ὁ ἀρήιος τῶν Γότθων λαὸς δὲν διενοεῖτο νὰ πήξῃ ὁριστικῶς τὰς καλύβας του ἐν ταῖς γονίμοις πεδιάσι τῆς νοτίου Ῥωσίας, ἐν δὲ τῇ φιλοπολέμῳ αὐτῶν ὁρμῇ οὐδαμῶς εἵλκυον αὐτοὺς τὰ προσοικοῦντα σκυθικὰ φῦλα, ἅτινα καὶ νικώμενα οὐδὲν εἶχον νὰ παράσχωσιν εἰς τοὺς νικητάς. Αἱ πρὸς τὰ μεσημβρινὰ καὶ τὰ δυτικὰ τῆς Σκυθίας κείμεναι ἐπαρχίαι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ Δακία, ἡ Μυσία, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἑλλὰς ἦσαν πολὺ ἐπαγωγότεραι, τὸ κλίμα εἶχε γνωσθῇ ὡς πολὺ γλυκύτερον, ἡ λεία προοιωνίζετο ἀφθονωτέρα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ χάριν τῶν χωρῶν τούτων ἀγὼν ὑπελαμβάνετο ἥκιστα ἐπίμοχθος. Ἡ δ' ἀνεπαρκὴς ὀχύρωσις τῶν συνόρων, ἥτις καὶ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε μεγάλως εὐκολύνει ἐν ταῖς ἀνωτέραις χώραις τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Δύ-

σεως τὸ ἔργον τῶν βαρβάρων, καθίστανεν ἀληθῶς εὐχερεστέραν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τῶν ἐπιδρομέων.

Πρῶται δὲ τῶν χωρῶν εἰς ἃς ἐκ τῶν βορείων τοῦ Πόντου παραλίων εἰσέβαλον οἱ Γότθοι ὑπῆρξαν ἡ Μυσία καὶ ἡ Δακία, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰ νότια τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας καὶ τὴν Ῥουμανίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ στρατιῶται Φιλίππου τοῦ Ἄραβος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν παρὰ τῶν ὁρμητικῶν Γερμανῶν διάβασιν τοῦ Τύρα καὶ τοῦ Ἴστρου. Αἱ πλεῖσται τῶν ῥωμαϊκῶν φρουρῶν ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις των, τινὲς δὲ συνετάχθησαν προδοτικῶς μετὰ τῶν πολεμίων. Τέλος δὲ τὰ πολυώνυμα γοτθικὰ στίφη, κατακλύζοντα τὰ πρὸ ποδῶν, ἔφθασαν πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς τῆς Μαρκιανουπόλεως, τῆς πρωτευούσης τῆς κάτω Μυσίας, κειμένης πρὸς δυσμὰς τῆς σημερινῆς Βάρνας. Καὶ ἐξηγόρασαν μὲν οἱ κάτοικοι τῆς Μυσίας τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γότθων διὰ τῆς ἀποτίσεως χρήματος πολλοῦ, ἀλλ' ἡ ἀφθονία τῆς λείας καὶ τῶν λύτρων κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως ἐπιδρομὴν ἐγαργάλισε τὴν πλεονεξίαν τῶν Γότθων. Κατέχοντος δὲ τὸν ῥωμαϊκὸν θρόνον τοῦ Δεκίου, ἀπειλητικώτεροι καὶ πολυπληθέστεροι διέβησαν καὶ πάλιν τὸν Δούναβιν οἱ Γότθοι. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Κνίβας διῄρεσε τὰς δυνάμεις του εἰς δύο μέρη· καὶ ἡ μὲν ἑτέρα τῶν γοτθικῶν στρατιῶν ἐδῄου τὴν Μυσίαν, ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν, ἐγκλεισθέντων εἰς τὰς ὠχυρωμένας πόλεις, ἡ δ' ἑτέρα ὑπ' αὐτὸν τὸν στρατηλάτην τῶν Γότθων, ἀνερχομένη εἰς ἑβδομήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν, ἔστη πρὸ τῆς Νικοπόλεως, ἐκτισμένης μὲν ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ εἰς μνήμην τῶν δακικῶν του νικῶν, κειμένης δὲ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰάτρου, παραποτάμου τοῦ Ἴστρου.

Ἡ παρουσία αὐτοῦ τοῦ Δεκίου, σπεύσαντος εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, ἠνάγκασε τοὺς Γότθους νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Νικοπόλεως. Ἀλλ' οἱ βάρβαροι, ἀποχωρήσαντες ἐκεῖθεν, προέβησαν πρὸς νότον, καὶ κατέλαβον σπουδαῖον κέντρον τῆς Θρᾴκης, αὐτὴν τὴν Φιλιππούπολιν μετὰ μακρὰν ἀλλὰ ματαίαν ἀντίστασιν. Ἐν τούτοις δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις εἶχεν ἀκολουθήσει κατεσπευσμένως τὸν Κνίβαν, χωροῦντα πρὸς νότον, δι' ἀποτόμων ὀρεινῶν ἀτραπῶν, ἐνικήθη μὲν παρὰ τὴν Βέροιαν πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Γότθων καταλήψεως τῆς Φιλιππουπόλεως, συγκρουσθεὶς δὲ καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα πρὸς αὐτούς, ἐπιστρέψαντας εἰς τὴν Μυσίαν, ἔπεσε μαχόμενος (251).

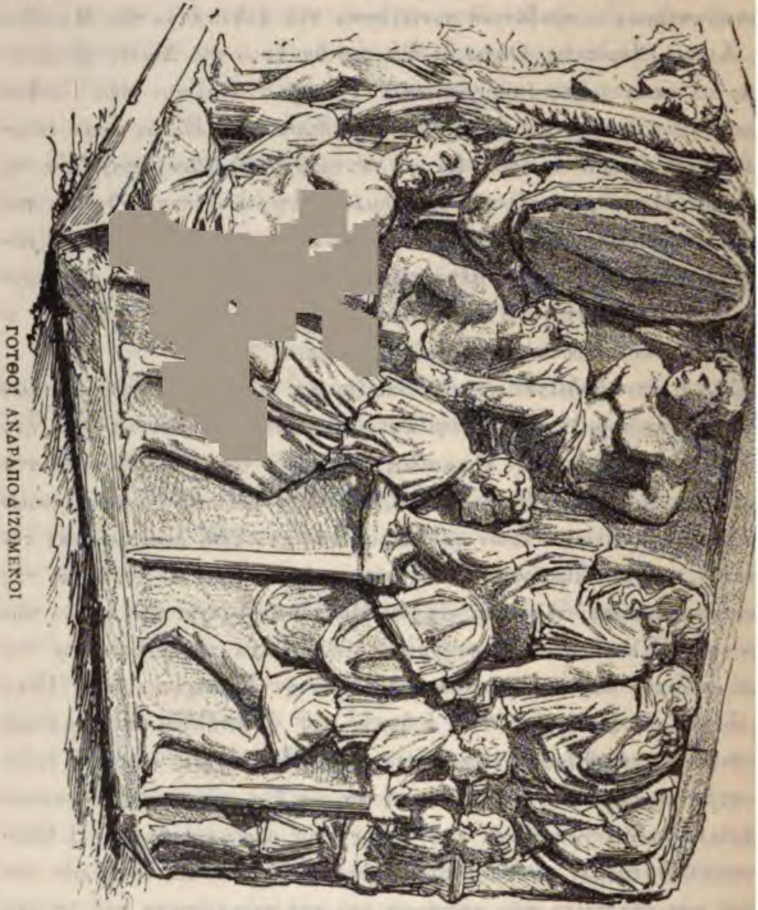
Ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐκινδύνευον. Ἤδη ὁ Δέκιος, φοβού-

μενος μὴ οἱ βάρβαροι κατέλθωσι διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν ἀνθύπατον ταύτης Μεσσαλᾶν ἀνεπαρκῆ βοήθειαν ὑπὸ τὸν γενναῖον Κλαύδιον τὸν ἔπειτα γενόμενον αὐτοκράτορα. Ὁποῖος δ' ὁ ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἐπικρεμάμενος κίνδυνος ἀπεδείκνυεν αὐτὴ ἡ σύμπραξις ἣν εἶχε παράσχει εἰς τοὺς Γότθους πρὸς ἅλωσιν τῆς Φιλιππουπόλεως ἡ προδοτικὴ συνεννόησις τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Λευκίου Πρίσκου. Οὕτω δὲ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Δεκίου οὐ μόνον πᾶσαι αἱ κατὰ μέρος ἐπιτυχίαι τῶν Ῥωμαίων ἐναντίον τῶν Γότθων ἐφαίνοντο ματαιούμεναι, ἀλλὰ καὶ Μακεδονία καὶ Ἑλλὰς ἦσαν ἐκτεθειμέναι εἰς ἄμεσον δῄωσιν, ἂν μὴ ἐπήρχετο ἄλλοθεν προσωρινή τις σωτηρία. Ἡ ἀποχώρησις τῶν ἐπιδρομέων, ἥτις δὲν ἐπετεύχθη διὰ τοῦ πολέμου καὶ διὰ τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου γενναίου, ἀλλ' ἀτυχοῦς αὐτοκράτορος, κατωρθώθη διὰ τῆς μετὰ τῶν Γότθων συνθηκολογίας τοῦ προδοτικῶς συντελέσαντος εἰς τὸν φόνον τοῦ Δεκίου, τοῦ Γάλλου, ὃν οἱ λεγεῶνες ἀνεκήρυξαν διάδοχον τοῦ πεσόντος.

Ἀλλ' ἡ ἐπιτευχθεῖσα εἰρήνη, βασιζομένη εἰς τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γότθων πέραν τοῦ Δουνάβεως ἐπὶ ἀποτίσει τακτικοῦ ἐτησίου φόρου, ἦτο μὲν ἐπαίσχυντος διὰ τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ διὰ τοὺς βαρβάρους ἥκιστα δεσμευτική. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τοὺς Γότθους μετὰ τῶν Μαρκομάννων καὶ ἄλλων γερμανικῶν λαῶν καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ 253 διαβαίνοντας τὸν Δούναβιν καὶ ἐπιχειροῦντας ἐπιδρομὰς καὶ δῃώσεις οὐ μόνον εἰς τὰς παριστρίους χώρας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐλυμαίνετο τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου φοβερὸς λοιμὸς διαρκέσας τοὐλάχιστον δεκαπενταετίαν. Ἰδίως δὲ φοβερὰ ὑπῆρξεν ἐν ἔτει 253 ἡ ὁρμή, μεθ' ἧς ἐπῆλθον τὰ γερμανικὰ ἔθνη ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ ἀκμάζῃ ἕνεκα τῆς στρατηγικωτάτης αὐτῆς θέσεως καὶ νὰ ἔχῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην σημασίαν, ἣν διετήρησε καὶ καθ' ὅλους τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἡ Θεσσαλονίκη ὑπέστη μὲν μακρὰν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐσώθη διὰ τὸ ὀχυρὸν τῶν τειχῶν, τὴν καρτερίαν τῶν κατοίκων καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ ὑπερασπιστοῦ αὐτῆς Οὐάλεντος.

Ἄρχοντος λοιπὸν τῶν Ῥωμαίων τοῦ Οὐαλεριανοῦ εἶχε κορυφωθῆ ὁ ἐκ τῶν Γότθων κίνδυνος, καὶ οἱ ἀπὸ πολλῶν ἤδη δεκαετηρίδων παντελῶς ἀπείρατοι πολέμων Ἕλληνες ἀνέμενον ἀνήσυχοι τὴν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν κατάβασιν τοῦ φοβεροῦ χειμάρρου. Τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν, σχεδὸν παντελῶς κατεστραμμένα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σύλλα, ἐπε-

σκευάζοντο ἐν σπουδῇ, οἱ Πελοποννήσιοι ἐτείχιζον τὸν ἰσθμόν, αἱ ὀ
ραὶ θέσεις τῆς χώρας κατελαμβάνοντο διὰ φρουρῶν, αὗται αἱ Θερ
πύλαι, ἡ κλεὶς τῆς Ἑλλάδος, ἐξησφαλίζοντο. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρό
ἡ Ῥώμη ἀνδρωθεῖσα ἔσωζε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς εἰς τὴν Ἰλλυρίαν
Θρᾴκην ἀποστολῆς γενναίων στρατηγῶν, ἐν οἷς ὁ Κλαύδιος καὶ ὁ

ΓΟΤΘΟΙ ΑΝΔΡΑΠΟΔΙΖΟΜΕΝΟΙ

ρηλιανὸς οἱ κατόπιν φορέσαντες τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν. Ὁ
μαρρος ἀνεχαιτίσθη καὶ πάλιν, αἱ πόλεις τῆς Θρᾴκης ἐπλήσθησαν
καὶ ἵππων, ληφθέντων παρὰ τῶν νικητῶν ἀπὸ τῶν βαρβάρων, κ
Ῥώμη εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδῃ στελλόμενα εἰς τὸν Οὐαλερ
ὑπὸ τοῦ Αὐρηλιανοῦ πεντακόσια γοτθικὰ ἀνδράποδα μετὰ πλήθους
τρήτου κτηνῶν λαφυραγωγηθέντων.

'Αλλ' ἡ ἀπαλλαγὴ ἦτο μόνον προςωρινή. Οἱ Γότθοι, καίπερ ἀποκοπείσης εἰς αὐτοὺς τῆς καθόδου εἰς τὴν 'Ελλάδα διὰ τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας, δὲν ἀπέστησαν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Κατέχοντες ἤδη τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, συνείθισαν κατ' ὀλίγον εἰς τὴν θέαν τῆς πρὸ αὐτῶν ἐκτεινομένης θαλάσσης. Συμπαραλαβόντες λοιπὸν δι' ἀπειλῶν ναύτας Ἕλληνας ἐκ τῶν περικειμένων πόλεων, ἤρχισαν νὰ διαπλέωσι μετὰ τόλμης ἀκαταγωνίστου τὸν εἰς αὐτοὺς τέως ἄγνωστον πόντον.

Πρῶτος αὐτῶν σταθμὸς ὑπῆρξεν ἡ πόλις Πιτυοῦς, κειμένη ἐν τῇ ἀσιατικῇ Σαρματίᾳ κατὰ τἀνατολικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀπόπειρα τῶν Γότθων πρὸς ἅλωσιν ταύτης τῆς πόλεως ἐναυάγησεν, ἀλλ' ἡ δευτέρα ἐστέφθη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. 'Η δὲ κατάληψις καὶ καταστροφὴ τοῦ Πιτυοῦντος κατὰ τἀκρότατα παρὰ τὸν Πόντον ἐξ ἀνατολῶν ὅρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀνέῳξεν ἀσφαλῶς τὴν πρὸς νότον θαλασσίαν ὁδὸν τῶν ἐπιδρομέων. Λαμπρὸν δὲ συμπλήρωμα τοῦ πρώτου τῶν Γότθων πλοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἅλωσις τῆς πλουσίας Τραπεζοῦντος, εἰς ἣν εἶχον ζητήσει ἄσυλον πολλοὶ τῶν περιοίκων μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Οἱ Γότθοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον κατάφορτοι ἐκ λαφύρων καὶ σύροντες πλῆθος ἀνδραπόδων καὶ πλοίων αἰχμαλώτων.

'Η δ' ἐπιτυχία τῆς πρώτης ταύτης ἐκστρατείας παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι μετ' οὐ πολύ, πιθανῶς τῷ 259, καὶ τρίτον πλοῦν μετὰ πλοίων καὶ δυνάμεων πολυπληθεστέρων. 'Η φρουρὰ τῆς Καλχηδόνος ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν εἰς τοὺς Γότθους, οἵτινες, τραπέντες ἔπειτα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βιθυνίας, κατέλαβον τὴν Νικομήδειαν, τὴν Νίκαιαν, τὴν Προῦσαν, τὴν 'Απάμειαν, τὴν Κίον.

Ἐν τούτοις δὲ τὸν Βαλεριανόν, φονευθέντα ὑπὸ τῶν Περσῶν, διεδέχθη τῷ 260 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γαλλιηνός, ἡ δὲ σὺν τῇ ἀναβάσει τούτου ἐπὶ τὸν θρόνον εἰςρεύσασα εἰς τὸ κράτος ἀναρχία, παρακολουθουμένη ὑπὸ φοβεροῦ λοιμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου καὶ ὑπὸ καταστρεπτικῶν σεισμῶν ἐν Μικρᾷ 'Ασίᾳ, ἔδωκε νέον θάρρος εἰς τοὺς βαρβάρους, ἐπιχειρήσαντας νέας ἐπιδρομὰς ἀπό τε τοῦ Ἴστρου κατὰ ξηρὰν καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Καὶ τῷ μὲν 262 ἐδῄωσαν τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ προεχώρησαν μέχρις αὐτῆς τῆς 'Αχαΐας, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μαρκιανοῦ, ἠναγκάσθησαν μετὰ ταῦτα νἀποχωρήσωσι. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, διαπλεύσαντες καὶ

πάλιν τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἐλεηλάτησαν ἀφειδῶς τὴν Μικρὰν Ἀσί
καταστρέψαντες σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ περιώνυμον ν
τῆς Ἀρτέμιδος· ἀλλ᾽ ἐπῆλθε καὶ ἐκεῖ κατ᾽ ὀλίγον ἀνύψωσις τοῦ φ
νήματος τῶν ῥωμαϊκῶν στρατιῶν, αἵτινες ἠδυνήθησαν τέλος νὰ ἐκδ
ξωσι τοὺς ἐπιδρομεῖς.

Ἀλλ᾽ ἡ συστηματικωτάτη καὶ φοβερωτάτη ἐπιδρομὴ τῶν Γότ
ὑπῆρξεν ἡ τοῦ ἔτους 267. Τῆς ἐκστρατείας, ἧς κύριος σκοπὸς ἦ
αἱ χῶραι τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, συμμετέσχον Γότθοι ἐκ τῶν ἀνα
λικῶν καὶ τὸ ἄγριον γοτθικὸν φῦλον τῶν Ἐρούλων ὑπὸ τὸν ἡγεμ
Ναυλοβάτην. Ἐκπλεύσαντες ἐκ τῆς Μαιώτιδος ἐπὶ πεντακοσίων πλοί
ἅτινα ἄλλως δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσι πλείονας τῶν εἰκοσιπεντακισχιλ
ἀνδρῶν τὸ πολύ, εἰσήλασαν πρῶτον εἰς τὸ δέλτα τοῦ Δουνάβεως
διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν παριστρίων χωρῶν, εἶτα
ἐτράπησαν πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν ἀπέναντι αὐτοῦ κειμένην Χ
σόπολιν. Καὶ ἡττήθησαν μὲν ἐνταῦθα κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν
τῶν Βυζαντίων στρατηγῶν Κλεοδάμου καὶ Ἀθηναίου καὶ ὑπὸ τοῦ Ῥ
μαίου ναυάρχου Βενεριανοῦ, καὶ ἠναγκάσθησαν κατ᾽ ἀρχὰς νἀναχω
σωσι πρὸς τὸν Πόντον. Ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ ἀναθαρρήσαντες διὰ τὸ
τῇ γενομένῃ κατὰ τὸν Βόσπορον ναυμαχίᾳ ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Β
νεριανοῦ, ἐπῆλθον δεινότεροι καὶ ἀπειλητικώτεροι. Καταλαβόντες
Κύζικον, ἐδῄωσαν τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν, ἐκυρίευσαν τὴν Λῆμνον
τὴν Σκῦρον καὶ ἐτράπησαν ἐπὶ τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Ἀχαΐας.

Εἰς τὰς ἠρεμαίας τῆς Πελοποννήσου κοιλάδας ἀντήχησε δίκην
ραυνοῦ τὸ ἄκουσμα περὶ τῆς ἐφόδου τῶν ὁρμητικῶν βαρβάρων. Αἰῶ
ἤδη ὅλους οἱ Πελοποννήσιοι ἔζων βίον ὅλως εἰδυλλιακὸν καὶ ἀδιατ
ρακτον ὑπὸ πολέμων. Ἡ ὁπλοφορία εἶχε παύσει σχεδὸν ἐντελῶς, ἤδη
πρὶν ἢ μετά τινας ἐτῶν δεκάδας ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ ἀπαγορεύσῃ
χρῆσιν ἄλλου ὅπλου πλὴν ἀκινδύνων μαχαιριδίων. Καὶ αὐτοὶ οἱ χά
τοῦ παρελθόντος ἐπισκεπτόμενοι τὴν Πελοπόννησον ἦσαν σπάνιοι πλέ
Τὸ καύχημα τῆς χερσονήσου, οἱ ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, εὑρίσκοντο
παρακμῇ σχεδὸν τελείᾳ. Πολλὴ πενία καὶ ὀλίγη ζωὴ παρετηρεῖτο πα
ταχοῦ. Καθ᾽ ἅπασαν τὴν ἄλλοτε κατάσπαρτον ἐκ πολυκινήτων πόλ
χερσόνησον ὀλίγα μόνον ἄξια λόγου πολίσματα ὑφίσταντο, ἡ Κόρινθ
αἱ Πάτραι, τὸ Ἄργος, ἡ Σπάρτη, συγκεντρόνοντα τὸ σπανίζον ἐμπ
ριον καὶ τὴν ἀραιὰν βιομηχανίαν τῶν Πελοποννησίων. Ἀλλὰ καὶ
πόλεις αὗται ἦσαν ἀνίσχυροι, τὸ πλεῖστον ἀτείχιστοι, ἀνυπεράσπιστ

ἐστερημέναι ῥωμαϊκῶν φρουρῶν, εἰ καὶ δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι Ῥωμαίων εἰςπρακτόρων. Τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν αἱ πόλεις αὗται, ἐγκαταλελειμμέναι εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν δυνάμεις, ἀπέναντι τῆς γοτθικῆς ὁρμῆς; Πῶς νἀντιστῶσιν οἱ ἀπειροπόλεμοι τῶν ἡσύχων πόλεων ἀστοὶ μετὰ τῶν εἰρηναίων ἀγροτῶν εἰς τοὺς ἀκαθέκτους Ἑρούλους, ὄντας φοβεροὺς μὲν τὴν πολεμικὴν πεῖραν, ἀγρίους δὲ τὴν ὄψιν, πρὸς τοὺς μέγα βοῶντας ἐκείνους βαρβάρους τοὺς γενειάτας καὶ αὐχμηρὰν ἔχοντας τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον, τοὺς ἀπὸ μὲν τῶν ὤμων φέροντας κρεμαμένας δορὰς ἀγρίων θηρίων, διὰ δὲ τῶν στιβαρῶν χειρῶν πάλλοντας κορύνας καὶ ἀκόντια, ὧν ἡ ἀνάσεισις ἐγέννα τρόμον; Ὁ ἀγὼν ἦτο ὅλως ἀνισόπαλος, καὶ τὰ γοτθικὰ στίφη ἐκυρίευσαν ἐν ἐκπληκτικῇ ταχύτητι μετ' ἀλκῆς παρατόλμου τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὴν Σπάρτην, διασπείροντα καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν Πελοπόννησον τρόμον καὶ ἐρήμωσιν, φλόγας καὶ αἷμα.

ιβ'

Ἡ ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ Δέξιππος.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τῆς παλαιᾶς εὐκλείας ἠδύναντο ὁπωςδήποτε ἕνεκα τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς ἀκόμη ὑφισταμένης ἐκπαιδευτικῆς ἀκμῆς νὰ θεωρηθῶσι καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ὅτε συνέβη ἡ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων, τὸ κειμήλιον τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ῥώμη δὲν ἠδύνατο νὰ περιίδῃ ἀδιάφορος τὴν πτῶσιν πόλεως τοσοῦτον ἱερᾶς καὶ τὸν ἀφανισμὸν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ βαρβαρικοῦ πελέκεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Γαλλιηνός, καίπερ ὢν χαλαρὸς περὶ τἆλλα καὶ ἀδρανής, διὰ τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ἀγάπην αὐτοῦ ὡς θαυμαστὴς τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πλωτίνου ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπιδείξῃ ἰδιάζουσάν τινα φροντίδα πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως τῶν φιλοσόφων, ἥτις ἄλλως καὶ τῆς μυήσεως τῶν Ἐλευσινίων εἶχεν ἀξιώσει αὐτὸν καὶ πολίτην καὶ ἄρχοντα ἐπώνυμον εἶχεν ἀναδείξει. Βλέπομεν λοιπὸν τοὺς Βυζαντίους στρατηγοὺς Κλεόδαμον καὶ Ἀθήναιον κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπισκευάζοντας τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν πρὸς συμπλήρωσιν πιθανῶς τοῦ ἤδη ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ ἀρξαμένου ἐπιτειχισμοῦ τῆς πόλεως. Καὶ ὅμως οὐδ' ἡ βασιλικὴ αὕτη φροντὶς ἔσωσε τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἐξαπίνης καὶ πιθανῶς δι' ἐνέδρας

κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἑρούλων τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔτος καθ' ὃ ἐδῃώθησα τῆς Πελοποννήσου αἱ πόλεις (267).

Ἡ ἥσυχος πόλις τῶν σχολείων μετεβλήθη εἰς πεδίον βαρβαρικῶν δῃώ σεων. Ἔντρομοι οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἔφυγον εἰς τὰ ὀρεινότερα τ Ἀττικῆς, ἐν ᾧ ὁ γοτθικὸς δαυλὸς ἐλυμαίνετο τὰς Ἀθήνας. Τότε φαίνε ται ὅτι ἐπυρπολήθη καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου οἰκοδομηθὲν Ὠδεῖον, τότ πιθανῶς ἐφθάρη τὸ ἀκροστόλιον τῆς παναθηναΐδος σκάφης, ἤτοι τοῦ ὁμο ώματος πλοίου τοῦ χρησιμεύοντος κατὰ τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίω τότε πιθανῶς καὶ αὐτὸ τὸ ἄγαλμα τῆς Πολιάδος. Ἰδιαιτέραν δὲ βεβαία αἴσθησιν ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γότθους τὸ πλῆθος τῶν χειρογράφων, ἐν c αἰῶνες ὅλοι εἶχον ἐναποταμιεύσει ματαιόσχολον εἰς τοὺς βαρβάρους φα νομένην σοφίαν. Μεταγενεστέρα δὲ παράδοσις διηγεῖτο, ὅτι, συναγ γόντες πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει βιβλία, ἤθελον νὰ καύσωσιν αὐτά. E δὲ τῶν παρ' αὐτοῖς τιμωμένων ἐπὶ συνέσει, ἐκώλυσε τοὺς ὁμοφύλου εἰπών, ὅτι περὶ ταῦτα ἀσχολούμενοι οἱ Ἕλληνες ἀμελοῦσι τὰ πολεμικ ἔργα καὶ οὕτω γίνονται εὐχείρωτοι.

Τὸ λόγιον τοῦ συνετοῦ Γότθου, ἂν ἡ διήγησις εἶνε ἀληθής, δεικνύε ἴσως, ὅτι ὁ ὑπερβόρειος μαχητὴς εἶχεν ἀκούσει, ὅτι πλέον ἢ ἅπαξ εἶχο ἐμπιστευθῆ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν τύχην τῆς πόλεως εἰς λογίους καὶ φιλοσό φους καὶ ὅτι δὲν εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε χρυσῆ ἡ τύχη αὕτη. Μὴ δὲν ἦσα ἄρα προφανῆ ἀκόμη τὰ ἴχνη τῶν ἐπὶ Ἀριστίωνος συμφορῶν τῶν Ἀθη νῶν; Ἀλλ' ἡ σκέψις αὕτη καθόλου ἐκφραζομένη δὲν ἦτο ὀρθή, καὶ δ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν φορὰν ἡ σωτηρία τῶν Ἀθηνῶν ἐπῆλθεν ἀκρι βῶς δι' ἀνδρός, ἀνήκοντος εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν λογίων, ἣν ὡ ἀπόλεμον περιεφρόνει ὁ Γότθος γνωμολόγος.

Τοὺς ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὰ γείτονα ὄρη κατὰ τὴν πρώτην ἔφοδον τῶ βαρβάρων φυγόντας εἶχε συμπαρακολουθήσει διακεκριμένος αὐτῶν συμ πολίτης ἐκ τοῦ ἐπιφανοῦς οἴκου τῶν Ἑρεννίων, ὁ Πόπλιος Δέξιππο Τὸν Δέξιππον τοῦτον ἐγνώριζεν ἤδη καλῶς ἡ πόλις. Ἀναδείξασα ἀ αὐτὸν κατὰ διάφορα ἔτη πανηγυριάρχην καὶ ἀγωνοθέτην τῶν μεγάλω Παναθηναίων καὶ ἄρχοντα βασιλέα καὶ ἐπώνυμον, εἶχε τιμήσει ἐν αὐτ οὐ μόνον τὸ λαμπρὸν τοῦ γένους καὶ τὴν συμπαρομαρτοῦσαν εὐπορία ἀλλὰ καὶ τὸν εὔγλωττον ῥήτορα καὶ τὸν ἐλλόγιμον ἱστορικόν, οὗ ἐθαυ μάζοντο ὑπὸ τῶν συγχρόνων. Ἀστοὶ καὶ ξένοι ἀντιπαρήρχοντο μετ σεβασμοῦ πρὸ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Δεξίππου, ὃν εἶχον στήσει οἱ υἱ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐπερώτημα τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς βουλῆς, ἤτ

καὶ μέγα τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὰ κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Σκυθίας ἐπιβάντων, ἀνηκόντων μὲν εἰς ποικίλα γερμανικὰ καὶ σαρματικὰ φῦλα, ἀνερχομένων δὲ κατὰ τὰς προφανῶς ὑπερβολικὰς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων εἰς τριακοσίας εἴκοσι χιλιάδας. Ἡ Μυσία καὶ ἡ Θρᾴκη, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θεσσαλία, ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἡ βιθυνικὴ παραλία καὶ αἱ Κυκλάδες, ἡ Ῥόδος, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος ὑπῆρξαν τὸ θέατρον τῆς ἐν ἔτει 269 τολμηρᾶς ταύτης προςβολῆς τῶν εἰς μοίρας ἀποσχισθέντων ἐπιδρομέων. Ἀλλ' αἱ μὲν πόλεις, συνετισθεῖσαι ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ 267, δὲν ἦσαν πλέον ἐντελῶς ἀπαράσκευοι, καὶ εἶχεν ἐξεγερθῆ τῶν πολιτῶν τὸ φρόνημα, δραστηριώτατα δ' ἐπελήφθησαν τοῦ ἀγῶνος οἱ στρατηγοὶ Αὐρηλιανὸς καὶ Πρόβος, οἱ ἔπειτα γενόμενοι αὐτοκράτορες. Νέον δὲ ὅλως παρέσχε σθένος εἰς τοὺς μαχομένους ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἡ εἰς τὴν Μυσίαν ἄφιξις αὐτοῦ τοῦ ἐμπειροπολέμου Κλαυδίου τοῦ κατέχοντος ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης καὶ ἡ μεγάλη αὐτοῦ παρὰ τὴν Ναΐσσον, τὴν σημερινὴν Νίσσαν τῆς Σερβίας, νίκη, δι' ἧς λέγονται καταστραφέντες Γότθοι ὑπὲρ τοὺς πεντηκοντακιςχιλίους (269). Τοιαύτη ἄμυνα καὶ τοιαύτη ἐπίθεσις ἀπέβησαν ὀλέθρια εἰς τοὺς Γότθους κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ ἔσωσαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ κατακτήσεως ὁριστικῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἧς τὰ ἐπακολουθήματα πάντως ἔμελλον νὰ εἶνε δυςυπολόγιστα. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν ἐν Σιρμίῳ τῆς Παννονίας ἐκ λοιμοῦ ἐπελθόντα θάνατον Κλαυδίου τοῦ Γοτθικοῦ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Αὐρηλιανὸς παρεχώρησεν εἰς τοὺς Γότθους τῷ 270 τὴν Δακίαν, ὑποχρεώσας νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν δισχιλίους ἱππεῖς, ἐπῆλθε πλέον μακρὰ εἰρήνη τῶν Ῥωμαίων μετὰ τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου γερμανικοῦ ἔθνους, ἀπαλλάξασα καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν γοτθικῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ ἕνα ὅλον αἰῶνα.

ιγ'

Ἡ ἵδρυσις τοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναρχίας, ἥτις ἐσάλευεν ἐκ βάθρων τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ Γαλλιηνοῦ, μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀπαιτητῶν, οἵτινες ἐπειρῶντο νὰ σχίσωσιν εἰς τεμάχη τὴν ῥωμαϊκὴν πορφύραν, δύο ὑπῆρξαν οἱ ἰσχυρότατοι, ὁ Πόστουμος καὶ ὁ Ὀδαίναθος. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Πόστουμον, ἰσχύσαντα ἐν τῇ Δύσει,, ἣν οὕτως εἰπεῖν διενε-

μήθη μετ' αὐτοῦ τοῦ Γαλλιηνοῦ, ὁ Ὀδαίναθος ἦτο τέκνον τῆς ἐρήμου, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ἔστησεν ἐν ὀάσει τινὶ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς.

Ἐν τῇ συριακῇ ἐρήμῳ κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Δαμασκοῦ εἰς τὸν Εὐφράτην, μίαν ὅλην ἡμέραν μακρὰν ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῆς Μεσοποταμίας ποταμοῦ ἔκειντο ἀπὸ παλαιοῦ ἐν θαλερᾷ ὀάσει τὰ

ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΜΥΡΑι ΣΤΟΑΣ

Θαδάμορα ἡ πόλις τῶν Φοινίκων, ἣν ἐλέγετο κτίσας αὐτὸς ὁ Σολομών. Ἡ Παλμύρα, ὡς ἐκάλουν τὴν πόλιν Σύροι, Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, κειμένη ἐν θέσει ἀξιολογωτάτῃ μεταξὺ τοῦ περσικοῦ κόλπου καὶ τῆς Μεσογείου καὶ παρέχουσα ἐν μέσῳ τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ψάμμου εὔυδρον, εὐθαλῆ καὶ σύσκιον σταθμὸν εἰς τὰ καραβάνια, δι' ὧν μετεφέροντο χάριν

τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης τὰ πλούσια προϊόντα τῆς Ἰνδικῆς, ἤκμασε ταχέως. Ὅτε δ' ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν ὁ ἑλληνισμὸς εἰςήλασεν εἰς τὴν Συρίαν, ἡ ἀπὸ τοῦ ἐμπορίου πλουσία καὶ πολυάνθρωπος Παλμύρα δὲν ἔμεινεν ἄμοιρος τοῦ φωτὸς τοῦ νέου πολιτισμοῦ, καὶ ἐκοσμήθη διὰ περικαλλῶν κτιρίων ἑλληνικοῦ ῥυθμοῦ δίκην ἀποικίδος τινὸς εὐγενοῦς τῶν Ἀθηνῶν ἐν μέσῳ τῶν συριακῶν ἐρήμων. Ἡ κατάκτησις τῆς Παλμύρας ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου τὸν πρῶτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα δὲν ὑπήγαγε τὴν πόλιν ἀκόμη ὁριστικῶς ὑπὸ τὴν κυριότητα τῆς Ῥώμης, καθότι οἱ Παλμυρηνοί, φέροντες εἰς ἐπαφὴν τοὺς Πάρθους μετὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ μεσάζοντες μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν διὰ τοῦ ἐμπορίου, κατώρθονον χάρις εἰς τὰς ἐντεῦθεν παρεχομένας εἰς αὐτὰ εὐκολίας καὶ ὠφελείας νὰ διατηρῶσι ποιάν τινα οὐδετερότητα καὶ αὐτονομίαν αὐξάνουσαν τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἡ σχέσις τῆς Παλμύρας πρὸς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος οὐσιωδῶς μετεβλήθη διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ νέας αὐτῆς καθυποτάξεως. Καὶ ὅμως ἡ μετατροπὴ τῆς πόλεως εἰς ἄποικον τῆς Ῥώμης δὲν ἐξήλειψε τὴν ἐμπορικὴν αὐτῆς σημασίαν καὶ τὸν κοσμοπολιτικὸν τύπον ὃν περιεβάλλετο, ἐγκλείουσα ἐντὸς τῶν τειχῶν της Σύρους καὶ Ἄραβας, Πάρθους καὶ Ἀρμενίους, Ἰουδαίους, Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους. Οὕτω δὲ ἡ Παλμύρα ἐξηκολούθει σωρεύουσα τὸν πλοῦτόν της, ἐν ᾧ συγχρόνως δυνάμει τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα παρεῖχεν εἰς αὐτὴν τὸ ἰταλικὸν δίκαιον, εἶχεν ἰδίους στρατηγοὺς καὶ ἀγορανόμους καὶ βουλὴν καὶ ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Οὐδ' ἔλειπον ἐν αὐτῇ ἐπιφανῆ καὶ πλούσια γένη, δυνάμενα νὰ δώσωσιν εἰς τὴν πόλιν ἐν καταλλήλῳ ποτὲ καιρῷ ἰσχὺν καὶ αἴγλην.

Τοιαύτη κατάλληλος περίστασις παρουσιάσθη, ὅτε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ τοῦ Γαλλιηνοῦ ἐσπαράσσετο μὲν ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, ἐσαλεύετο δ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ τῆς ὁσημέραι μείζονος αὐξήσεως τοῦ ἀρτισυστάτου βασιλείου τῶν Περσῶν. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν παρουσιάσθη ἀντίπαλος τῶν Περσῶν καὶ σωτὴρ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ χάριν αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς Παλμύρας καὶ ἐν ὁρμῇ ἐκδικήσεως κατὰ τῆς περιφρονήσεως ἥτις ἐπεδείχθη πρὸς τοὺς Παλμυρηνοὺς ὑπὸ τοῦ Σασανίδου Σαπόρου ἀνὴρ ἀνήκων εἰς τὸν ἐπιφανέστατον καὶ ὀλβιώτατον τῆς πόλεως οἶκον, ὁ Ὀδαίναθος. Ὁ γενναῖος Ἄραψ, παραλαβὼν τὴν ἐν Παλμύρᾳ σταθμεύουσαν ὀλιγάνθρωπον ῥωμαϊκὴν φρουρὰν καὶ τὰ λείψανα τῶν ἐν Συρίᾳ λεγεώνων, συνήγειρε περὶ ἑαυτὸν παμπληθεῖς τοὺς ὁμοφύλους νομάδας τῆς ἐρήμου, καί, σπεύσας

ἐναντίον τῶν Περσῶν, κατετρόπωσε τὸν Σάπορον, καὶ προεχώρησε νικῶν μέχρις αὐτῆς τῆς πρωτευούσης τοῦ νέου περσικοῦ βασιλείου, τῆς Κτησιφῶντος. Ἄμεσον δὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνδραγαθίας τοῦ Ὀδαινάθου, ἐπιστρέφοντος νικητοῦ εἰς τὴν Παλμύραν, ὑπῆρξεν ἡ ἀνακήρυξις αὐτοῦ ὡς βασιλέως ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Γαλλιηνός, ὅςτις δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ σώσῃ τὸν πατέρα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Σαπόρου, οὐδὲ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς Πέρσας διὰ τῶν στρατηγῶν του, ἠναγκάσθη ἐξ εὐγνωμοσύνης ἅμα καὶ συνέσεως νὰναγνωρίσῃ τὸν ἐκδικητὴν τοῦ Οὐαλεριανοῦ τὸ μὲν πρῶτον στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ ῥωμαϊκῶν δυνάμεων, ἔπειτα δὲ καὶ *σεβαστόν*, ἤτοι αὔγουστον. Ἡ Παλμύρα ἦτο ἤδη βασίλειον, καὶ ὁ υἱὸς τῆς ἐρήμου, ὃν ἐκήρυσσε συνάρχοντα ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης, ἀπεκάλει ἤδη ἑαυτὸν βασιλέα τῶν βασιλέων (264).

Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ὀδαινάθου, καίπερ ἐπεκτείναντος τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἀνατολήν. Μετὰ δύο ἔτη ἢ τρία τὸ πολὺ (μεταξὺ τοῦ 266 καὶ τοῦ 267) ἐδολοφονεῖτο μετὰ τοῦ συνάρχοντος ἐκ πρώτου γάμου υἱοῦ του Ἡρώδου ἔν τινι συμποσίῳ· φονεὺς δὲ ἦτο ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως Μαιόνιος, ὃν ὁ Ὀδαίναθος εἶχε θανασίμως προςβάλει ἔν τινι κυνηγεσίῳ. Ὡς ἐπίτροπος δὲ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της Οὐαβαλλάθου ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς Παλμύρας καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ Ὀδαινάθου Σεπτιμία Ζηνοβία.

ιδ'

Οἱ ἀγῶνες τῆς Ζηνοβίας.

Ἡ χήρα τοῦ Ὀδαινάθου δὲν ἦτο γυνὴ ἐκ τῶν συνήθων. Γέννημα οὖσα τοῦ σημιτικοῦ ἐκείνου κόσμου, ὅςτις εἶχε πάλαι ποτὲ ἀναδείξει τὴν Σεμίραμιν καὶ τὴν Διδώ, συνεδύαζε τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰς παραδόσεις τῆς σημιτικῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, ἧς ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀπαδός, μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅςτις εἶχε δεσπόσει τῶν πνευμάτων ἐν Συρίᾳ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Σελευκιδῶν. Τὸ ἰδεῶδες τῆς Ζηνοβίας δὲν ἦτο οὔτε ἡ βασίλισσα τῆς Ἀσσυρίας, οὔτε ἡ ἄνασσα τῆς Καρχηδόνος, ἀλλὰ τὸν θαυμασμὸν αὐτῆς ἐπεσπᾶτο ὅλον ἡ Ἑλληνὶς Κλεοπάτρα, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο, καὶ διηνεκὲς αὐτῆς μελέτημα ἦτο ἡ ἱστορία τῶν Πτολεμαίων, ἧς μάλιστα

ἐλέγετο ὅτι εἶχε συντάξει ἐπιτομὴν αὐτὴ ἡ ἰδία. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐσαγήνευε τὴν Ζηνοβίαν ἡ ὑπέροχος ἑλληνικὴ παιδεία, ἐν ᾧ πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς εἶχεν ἐκλέξει ὡς διδάσκαλον τὸν σοφώτατον Λογγῖνον, ἐν ᾧ μετ' ἀρεσκείας διατρίβουσα περὶ τὴν ἱστορίαν ἐμελέτα τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς τοὺς γράψαντας περὶ τῶν ῥωμαϊκῶν πραγμάτων, πολιτικὴ σύνεσις ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὴν ὡς βασίλισσαν κράτους ἔχοντος διεθνῆ οὕτως εἰπεῖν χαρακτῆρα νὰ μὴ ἀφροντιστῇ τῶν γλωσσῶν τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ἅτινα συνανεφύροντο ἐν τῷ βασιλείῳ τοῦ Οὐαβαλλάθου ἢ πρὸς ἃ εὑρίσκοντο εἰς ἄμεσον σχέσιν οἱ Παλμυρηνοί. Διὰ τοῦτο ἠπίστατο πλὴν τῆς πατρίου αὐτῆς συριακῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς τὴν γλῶσσαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων.

ΖΗΝΟΒΙΑ ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Ἡ παιδεία δὲν ἦτο τὸ μόνον κόσμημα τῆς βασιλίσσης, ἥτις εἶχε καλλονὴν ἔξοχον, ἣν καθίστανε γοητευτικὴν μὲν ἡ ὑπὸ τοῦ θερμοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἡλίου ἐπικεκαυμένη ὄψις καὶ τῶν ζωηρῶν σημιτικῶν ὀφθαλμῶν τὸ πῦρ καὶ τῶν ὀδόντων ἡ μαργαριτώδης λευκότης, ἐπιβλητικὴν δὲ ἡ περιφρουροῦσα τὸ κάλλος σεμνότης. Ἀλλὰ τὰ βασιλικώτατα τῶν χαρισμάτων τῆς Ζηνοβίας ἦσαν ὁ ἀνδρικὸς αὐτῆς χαρακτὴρ, τὸ ἀκαταπόνητον ἐν παντὶ ἔργῳ, τὸ ἀτρόμητον ἐν τοῖς κινδύνοις. Διὰ τῶν τοιούτων ἀληθῶς ἡγεμονικῶν ἀρετῶν εἶχεν ἀποβῆ ἤδη ζῶντος τοῦ συζύγου ἀληθὲς στήριγμα τῆς Παλμυρηνῆς βασιλείας, καὶ δικαίως θεωρεῖται ὡς συμμέτοχος τῶν περσικῶν νικῶν τοῦ Ὀδαινάθου, ὃν συνώδευεν ἄγοντα ἐπὶ πόλεμον ὡς καὶ ἐπὶ θήραν.

Ἀναβᾶσα δ' ἐπὶ τὸν θρόνον μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ συζύγου, ἔσχε λαμπρὰν εὐκαιρίαν ἔτι μᾶλλον νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διοικητικὴν αὐτῆς εὐφυΐαν καὶ τὴν πολεμικὴν τόλμην. Φέρουσα κράνος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ περιβάλλουσα τὸ σῶμα διὰ στρατιωτικῆς χλαμύδος, πλὴν τοῦ βραχίονος ὅστις ἔμενε γυμνὸς, οἰνοποτοῦσα ὡς ἀνὴρ ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ τοῖς στρατοπέδοις, ἀκούραστος καὶ κατ' αὐτὰς τὰς μακροτάτας πορείας, συνειθισμένη δ' ἐν ἑνὶ λόγῳ εἰς πᾶσαν σκληραγωγίαν καὶ προςφωνοῦσα τοὺς στρατιώτας της μετὰ στρατηγικῆς πεποιθήσεως καὶ παρρησίας ἦτο ὁ ἄριστος στρατηγὸς τοῦ στρατοῦ της. Ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς τῶν Παλμυρηνῶν ἔτρεφεν ἐμπιστοσύνην πληρεστάτην πρὸς τὴν ἔντιμον χήραν τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ βασιλείου, πρὸς τὴν ἀρρενωπὴν Ἀμαζόνα, ἥτις ἐν μὲν τῷ πολέμῳ ἐπρωταγωνίστει, ἐν δὲ τῇ διοικήσει ἐνίσχυε καὶ καθίστανεν ἀσφα-

λεστέραν τὴν γυναικείαν αὐτῆς νοημοσύνην διὰ τῶν ὁδηγιῶν πεπειραμένων συμβούλων, ἐν οἷς τὴν ἐπιφανεστάτην θέσιν κατεῖχε δίκην πρωθυπουργοῦ ὁ Λογγῖνος.

Εἰς τὴν νέαν ταύτην Σεμίραμιν δὲν ὑπῆρξε δύσκολος ἡ ἐν βραχεῖ χρόνῳ μεγάλη ἀνάπτυξις τοῦ βασιλείου, ὅπερ παρέλαβεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ υἱοῦ της Οὐαβαλλάθου, ὅςτις εἶχε μὲν καὶ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Ἀθηνόδωρος, ἔφερε δὲ καὶ τὸν τίτλον αὐτοκράτορος. Καὶ διὰ μὲν τοῦ κύρους αὐτῆς καὶ τοῦ τρόμου ὃν ἐνέπνεε τὸ ὄνομά της εἰς τοὺς περιοίκους Σαρακηνοί, Ἄραβες καὶ Ἀρμένιοι ἔπτησσον πρὸ αὐτῆς καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ κινηθῶσι, καὶ οἱ Πέρσαι ἔμενον πειθήνιοι εἰς τὰ νεύματά της, διὰ δὲ τῶν στρατηγῶν Ζαβδᾶ καὶ Τιμαγένους ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον. Τέλος δέ, τραπεῖσα ἐπὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐπεξέτεινε τὸ κράτος της μέχρι τῆς Βιθυνίας, καὶ ὀλίγον ἔλειπεν, ὅπως, γενομένη κυρία τοῦ Ἑλλησπόντου, καυχηθῇ, ὅτι κατεῖχεν αὐτὴν τὴν γέφυραν τῆς διαβάσεως εἰς τὴν Εὐρώπην.

ΠΥΛΗ ΤΩΝ ΑΝΑΚΤΟΡΩΝ ΤΗΣ ΖΗΝΟΒΙΑΣ ΕΝ ΠΑΛΜΥΡΑΙ

᾿Αλλ᾿ ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις τοῦ κράτους τῶν Παλμυρηνῶν, αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῆς Ζηνοβίας, ὁ πλοῦτος τοῦ νεαροῦ βασιλείου καὶ τὸ μέγα πλῆθος πολυτίμων λίθων, χρυσοῦ, ἀργύρου, μετάξης, ἵππων καὶ καμήλων, ὅπερ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῶν φιλοδόξων σχεδίων της ἡ βασίλισσα τῆς ᾿Ανατολῆς, κατέστησαν περίφροντιν τὸν αὐτοκράτορα τῶν ῾Ρωμαίων. ᾿Απεφάσισε λοιπὸν ὁ Αὐρηλιανὸς, ὅστις ἐκάθητο τότε ἐπὶ τοῦ θρόνου, νἀναχαιτίσῃ τὴν πρόοδον ταύτην τῆς Ζηνοβίας, ἀντεπεξερχόμενος κατ᾿ αὐτῆς μετὰ τὴν διαρρύθμισιν τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἐκ τῶν γοτ-

ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ ΕΝ ΠΑΛΜΥΡΑΙ

θικῶν ἐπιδρομῶν ἐπελθούσης ἀνωμαλίας. Κυριεύσας δὲ τὴν Ἄγκυραν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, καταλαβὼν ἐν Καππαδοκίᾳ τὰ Τύανα, τὴν πατρίδα τοῦ Ἀπολλωνίου, καὶ εὑρὼν ἀφρουρήτους τὰς παρόδους τοῦ Ταύρου, εἰςήλασεν εἰς τὴν Κιλικίαν, καί, διαβὰς ἐπὶ τοῦ Ἀμανοῦ ὄρους τὰς συρίας πύλας, ἐνίκησεν ἐν κρατερᾷ μάχῃ πλησίον τῆς Ἀντιοχείας τὸν στρατηγὸν τῶν Παλμυρηνῶν Ζαβδᾶν (271). Εἰς μάτην ἀνέμενεν ἡ Ζηνοβία ἐν Ἀντιοχείᾳ τὴν νίκην τοῦ στρατηγοῦ της. Ἡ ἧττα τοῦ Ζαβδᾶ ἠνάγκασε τὴν βασίλισσαν νὰ ἐκκενώσῃ τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τῶν Σελευκιδῶν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Αὐρηλιανὸς νικηφόρος εἰςήρχετο εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἡ Ζηνοβία μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Ζαβδᾶν περισωθέντος στρατοῦ ἐτρέπετο πρὸς τὴν Ἔμεσαν. Πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ταύτης ἤλπισεν ἡ βασίλισσα τῆς Παλμύρας, ὅτι θὰ ἐκδικήσῃ τὴν παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἧτταν τοῦ Ζαβδᾶ, παρατάξασα ἐναντίον τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἑβδομηκοντακιςχιλίους ἄνδρας. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἡ συγκροτηθεῖσα μακρὰ καὶ ἐφ' ἱκανὸν ἀμφίρροπος μάχη ἀπέληξεν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων.

Ἡττημένη ἡ Ζηνοβία ἐπείσθη εἰς τὴν γνώμην τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου, προτείναντος τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὴν Παλμύραν. Ἐλπὶς ὑπῆρχεν, ὅτι ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς δὲν ἤθελεν ὑπερνικήσει τὰς ταλαιπωρίας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς πολυδιψίου ἐρήμου καὶ τὰς λῃστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων νομάδων. Ἀλλ' ὁ Αὐρηλιανὸς ἔφθασε μετὰ τῆς στρατιᾶς σῶος μέχρι τῆς πόλεως τῶν φοινίκων.

ιε'

Ἡ κατάλυσις τοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας.

Ἡ Παλμύρα δὲν ἦτο πόλις μόνον πλουσία, ἀλλὰ καὶ ὀχυρωτάτη, ἡ δὲ ἄμυνα ἦτο ἄριστα διωργανωμένη. Βαθεῖα τάφρος περιέβαλλε τὰ τείχη, καὶ ἐπὶ ἑκάστου μέρους τῶν τειχῶν ὑπῆρχον τρεῖς ἢ τέσσαρες πετροβόλοι, δὲν ἔλειπον δὲ καὶ καταστρεπτικώτεραι μηχαναί, ἐκτοξεύουσαι ὕλας ἀναφλεκτικάς. Ἄπειρον δὲ ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ πόλει βελῶν, ἀκοντίων καὶ τῶν διὰ τὰς πετροβόλους μηχανὰς προωρισμένων λίθων. Ἐν ἑνὶ λόγῳ «οὐδέποτε πόλις, ὡς ἐπέστελλεν ὁ Αὐρηλιανὸς καθ' ὃν χρόνον ἐπολιόρκει τὴν Παλμύραν, ὑπῆρξε κάλλιον παρεσκευασμένη, ὅπως ἀντιστῇ ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐρρωμένως.»

Μετὰ ματαίαν ἀπαίτησιν τοῦ Αὐρηλιανοῦ περὶ παραδόσεως τῆς Παλ-

μύρας, εἰς ἣν ἡ Ζηνοβία ἀπήντησε δι' ἐπιστολῆς ἀγερώχου καὶ περιφρονητικῆς, ἤρχισεν ἡ πολιορκία. Ἡ βασίλισσα ἤλπιζεν, ὅτι θὰ τύχη προθύμου τῆς συναρωγῆς τῶν Περσῶν, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Ἀράβων, ὡς ἔγραψε καυχωμένη πρὸς τὸν Αὐρηλιανόν. Ἀλλ' οὐδεμία οὐδαμόθεν ἦλθεν ἐπικουρία παρὰ τῶν συμμάχων, καταπλαγέντων ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὅπλων τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ πολιορκία ὑπῆρξε μακρά. Οἱ Παλμυρηνοὶ ἀνθίσταντο καρτερικώτατα, θαυμαστὴ δὲ ἦτο ἡ ἐν μέσῳ πολλῶν στερήσεων ἐπιμονὴ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία αὐτοῦ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ὅςτις καὶ λέγεται πληγωθεὶς ὑπὸ βέλους. Ἀλλὰ τέλος τὰ τρόφιμα ἐπέλιπον τοὺς πολιορκουμένους, καὶ ὁ λιμὸς ἔμελλεν ἤδη νἀναγκάσῃ εἰς παράδοσιν τοὺς Παλμυρηνούς. Τότε ἡ Ζηνοβία, μὴ θέλουσα νὰ παραδώσῃ ἀκόμη τὴν πόλιν πρὶν ἐπιχειρήσῃ πᾶν ὅ τι δυνατὸν πρὸς διάσωσιν αὐτῆς, διαλαθοῦσα πρὸς ὥραν τοὺς πολιορκητάς, ἔφυγεν ἐπὶ καμήλου δρομάδος πρὸς τὸν Εὐφράτην, σπεύδουσα εἰς τὴν Περσίαν, ὅπως φέρῃ ἐκεῖθεν ἐπικουρίας εἰς τὴν ἀκόμη ἀντέχουσαν Παλμύραν. Ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς τὸν ποταμόν, καὶ ἱππεῖς, σταλέντες ὑπὸ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἅμα μαθόντος τὴν φυγὴν τῆς βασιλίσσης, συνέλαβον αὐτὴν καὶ ἤγαγον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς ὃν ἠνοίγοντο μετ' οὐ πολὺ αἱ πύλαι τῆς Παλμύρας. Ἡ δὲ νίκη αὕτη τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλειτέρα, καθ' ὅσον περὶ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἐγίνετο κύριος τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ Πρόβου, ἡ δὲ κατάκτησις αὕτη καὶ ἡ ἐξουδετέρωσις τῶν τέως συμμάχων τῆς Ζηνοβίας, ἥτις εἶχεν ἤδη καταφανῆ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Παλμύρας, ἐπέφερε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ταύτης τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου βασιλείου τῆς χήρας τοῦ Ὀδαινάθου.

Ἐπιεικὴς ὑπῆρξε πρὸς τοὺς Παλμυρηνοὺς ὁ Αὐρηλιανός, δωρήσας εἰς αὐτοὺς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ κατασχὼν τοὺς βασιλικοὺς καὶ τοὺς δημοσίους θησαυρούς. Παραλαβὼν δὲ τὴν Ζηνοβίαν καὶ τοὺς συμβούλους αὐτῆς, ἀνεχώρησεν ἐπιστρέφων εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τοῦ στρατοῦ, ὅςτις εἶχεν ἤδη καταστῆ ἄξιος ἀναπαύσεως μετὰ τοσαύτας ἐν τῇ ἐρήμῳ ταλαιπωρίας. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὴν Ἔμεσαν, κατέστησε συμβούλιον πρὸς ἐκδίκασιν τῆς Ζηνοβίας καὶ τῶν περὶ αὐτήν. Ἐνώπιον δὲ τοῦ δικαστηρίου τούτου λέγεται, ὅτι ἡ βασίλισσα ἐπέρριψε δειλῶς τὴν εὐθύνην τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ πολέμου εἰς τοὺς συμβούλους αὐτῆς. Ἡ διέξοδος, ἣν παρεῖχον οὗτοι τῆς Ζηνοβίας οἱ λόγοι, ἐφάνη λαμπρὰ εἰς τὸν Αὐρηλιανόν, ὅπως φανῇ μὲν μεγαλόψυχος πρὸς τὴν ἀντίπαλον γυναῖκα

καὶ ἐπιφυλάξῃ αὐτὴν ζῶσαν ὡς τὸ ἄριστον ἔπαθλον τοῦ πανηγυρισθησομένου ἐν Ῥώμῃ θριάμβου του, ἀπολέσῃ δὲ ἄνδρας πάντως συντελέσαντας μεγάλως εἰς τὰς μέχρι τῆς μοιραίας ἐκείνης πτώσεως λαμπρὰς ἐπιτυχίας τῆς Ζηνοβίας καὶ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἐσώζετο ἡ Ζηνοβία, σκληρῶς ἐτιμωροῦντο οἱ σύμβουλοι αὐτῆς διὰ θανάτου. Μεταξὺ δὲ τούτων ἔκυπτε τὴν κεφαλὴν ἐν φιλοσοφικῇ γαλήνῃ καὶ ὁ Κάσσιος Λογγῖνος, αὐτὸς παραμυθῶν εὐσταθὴς καὶ ἀκλόνητος ἐκείνους, εἰς οὓς ὁ θάνατός του ἐνέπνεε τὸ αἴσθημα τῆς ἀγανακτήσεως ἢ τοῦ ἐλέου. Κατὰ δὲ παράδοξον τῆς μοίρας φορὰν ὁ μὲν σημιτικὸς κόσμος, οὗ γέννημα ἦτο ἡ μαθήτρια τοῦ Λογγίνου, δὲν ἐσώζετο μετ' ἐκείνης ἐπιζώσης, τὸ δ' ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὅπερ εἶχεν ἐμπνεύσει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὄασιν τῆς ἐρήμου ὁ Ἀθηναῖος σοφιστής, δὲν συναπέθνησκε μετ' ἐκείνου κλίνοντος τὸν τράχηλον ὑπὸ τὸ ξίφος Ῥωμαίου δημίου.

Ὁ Αὐρηλιανός, ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ῥώμην, εἶχε μόλις φθάσει διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Θρᾴκην, ὅτε ἠγγέλθη εἰς αὐτόν, ὅτι οἱ Παλμυρηνοὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἀποστῇ ἐκ νέου, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ φρουρὰ τῆς πόλεως εἶχε σφαγῇ καὶ ὅτι εἶχεν ἀνακηρυχθῇ αὐτοκράτωρ συγγενής τις τῆς Ζηνοβίας, φέρων ὄνομα ἑλληνικόν, καλούμενος δὲ κατά τινας μὲν Ἀντίοχος, Ἀχιλλεὺς δὲ κατ' ἄλλους. Ἀλλὰ καταπληκτικῶς ταχεῖα ὑπῆρξεν ἡ κατάπαυσις τῆς ἀποστασίας, ἐξεγειράσης δριμύτατα τὸν χόλον τοῦ Αὐρηλιανοῦ. Τὸ αἷμα ἐπλημμύρησεν ἐν τῇ πόλει. Οἱ κάτοικοι διεπεράσθησαν ἐν στόματι μαχαίρας. Τὸ ῥωμαϊκὸν ξίφος δὲν ἐφείσθη οὔτε παίδων οὔτε μητέρων, οὔτε ἀνδρῶν οὔτε γερόντων, οὔτε ἀστῶν οὔτε ἀγροτῶν. Ἐλάχιστοι μόνον ὑπῆρξαν οἱ περισωθέντες, εἰς οὓς ἐχαρίσθη ἡ ζωή, ἐπειδὴ ὁ Αὐρηλιανὸς ὑπέθετεν ὀρθῶς, ὅτι εἶχε συνετίσει αὐτοὺς ἡ θέα τῆς πανωλεθρίας τῶν συμπολιτῶν.

Ἡ Παλμύρα ἐδῃώθη οἰκτρῶς, καὶ τὰ ὑπάρχοντα τῶν σφαγέντων αὐτῆς πολιτῶν ἐδημεύθησαν, ἀλλὰ τὰ λαμπρὰ κτίρια τῆς πόλεως δὲν κατεστράφησαν πλὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τοῦ Ἡλίου, οὗ τὴν ἀνάκτισιν διέταξεν ὁ Αὐρηλιανός. Ἡ δὲ Ζηνοβία μετὰ τὴν διαπόμπευσιν αὐτῆς καὶ τοῦ υἱοῦ Οὐαβαλλάθου κατὰ τὸν ἐν Ῥώμῃ θρίαμβον τοῦ αὐτοκράτορος ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἀγροτικὴν ἔπαυλιν ἐν τῇ ὡραίᾳ γῇ τῶν Τιβουρτίνων, κατὰ τὸ σημερινὸν Τίβολι παρὰ τὴν Ῥώμην, καὶ ἐκεῖ ἔζησε τὰς τελευταίας αὐτῆς ἡμέρας ὡς δέσποινα Ῥωμαία. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἐκ τῶν θυγατέρων τῆς Ζηνοβίας, γενομένων συζύγων ἐπιφανῶν Ῥωμαίων,

μύρας, εἰς ἣν ἡ Ζηνοβία ἀπήντησε δι' ἐπιστολῆς ἀγερώχου καὶ περιφρονητικῆς, ἤρχισεν ἡ πολιορκία. Ἡ βασίλισσα ἤλπιζεν, ὅτι θὰ τύχῃ προθύμου τῆς συναρωγῆς τῶν Περσῶν, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Ἀράβων, ὡς ἔγραψε καυχωμένη πρὸς τὸν Αὐρηλιανόν. Ἀλλ' οὐδεμία οὐδαμόθεν ἦλθεν ἐπικουρία παρὰ τῶν συμμάχων, καταπλαγέντων ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὅπλων τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ πολιορκία ὑπῆρξε μακρά. Οἱ Παλμυρηνοὶ ἀνθίσταντο καρτερικώτατα, θαυμαστὴ δὲ ἦτο ἡ ἐν μέσῳ πολλῶν στερήσεων ἐπιμονὴ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία αὐτοῦ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ὅστις καὶ λέγεται πληγωθεὶς ὑπὸ βέλους. Ἀλλὰ τέλος τὰ τρόφιμα ἐπέλιπον τοὺς πολιορκουμένους, καὶ ὁ λιμὸς ἔμελλεν ἤδη νὰ ἀναγκάσῃ εἰς παράδοσιν τοὺς Παλμυρηνούς. Τότε ἡ Ζηνοβία, μὴ θέλουσα νὰ παραδώσῃ ἀκόμη τὴν πόλιν πρὶν ἐπιχειρήσῃ πᾶν ὅ τι δυνατὸν πρὸς διάσωσιν αὐτῆς, διαλαθοῦσα πρὸς ὥραν τοὺς πολιορκητάς, ἔφυγεν ἐπὶ καμήλου δρομάδος πρὸς τὸν Εὐφράτην, σπεύδουσα εἰς τὴν Περσίαν, ὅπως φέρῃ ἐκεῖθεν ἐπικουρίας εἰς τὴν ἀκόμη ἀντέχουσαν Παλμύραν. Ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς τὸν ποταμόν, καὶ ἱππεῖς, σταλέντες ὑπὸ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἅμα μαθόντος τὴν φυγὴν τῆς βασιλίσσης, συνέλαβον αὐτὴν καὶ ἤγαγον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς ὃν ἠνοίγοντο μετ' οὐ πολὺ αἱ πύλαι τῆς Παλμύρας. Ἡ δὲ νίκη αὕτη τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλειτέρα, καθ' ὅσον περὶ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἐγίνετο κύριος τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ Πρόβου, ἡ δὲ κατάκτησις αὕτη καὶ ἡ ἐξουδετέρωσις τῶν τέως συμμάχων τῆς Ζηνοβίας, ἥτις εἶχεν ἤδη καταφανῆ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Παλμύρας, ἐπέφερε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ταύτης τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου βασιλείου τῆς χήρας τοῦ Ὀδαινάθου.

Ἐπιεικὴς ὑπῆρξε πρὸς τοὺς Παλμυρηνοὺς ὁ Αὐρηλιανός, δωρήσας εἰς αὐτοὺς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ κατασχὼν τοὺς βασιλικοὺς καὶ τοὺς δημοσίους θησαυρούς. Παραλαβὼν δὲ τὴν Ζηνοβίαν καὶ τοὺς συμβούλους αὐτῆς, ἀνεχώρησεν ἐπιστρέφων εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τοῦ στρατοῦ, ὅστις εἶχεν ἤδη καταστῆ ἄξιος ἀναπαύσεως μετὰ τοσαύτας ἐν τῇ ἐρήμῳ ταλαιπωρίας. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὴν Ἔμεσαν, κατέστησε συμβούλιον πρὸς ἐκδίκασιν τῆς Ζηνοβίας καὶ τῶν περὶ αὐτήν. Ἐνώπιον δὲ τοῦ δικαστηρίου τούτου λέγεται, ὅτι ἡ βασίλισσα ἐπέρριψε δειλῶς τὴν εὐθύνην τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ πολέμου εἰς τοὺς συμβούλους αὐτῆς. Ἡ διέξοδος, ἣν παρεῖχον οὗτοι τῆς Ζηνοβίας οἱ λόγοι, ἐφάνη λαμπρὰ εἰς τὸν Αὐρηλιανόν, ὅπως φανῇ μὲν μεγαλόψυχος πρὸς τὴν ἀντίπαλον γυναῖκα

καὶ ἐπιφυλάξῃ αὐτὴν ζῶσαν ὡς τὸ ἄριστον ἔπαθλον τοῦ πανηγυρισθησομένου ἐν Ῥώμῃ θριάμβου του, ἀπολέσῃ δὲ ἄνδρας πάντως συντελέσαντας μεγάλως εἰς τὰς μέχρι τῆς μοιραίας ἐκείνης πτώσεως λαμπρὰς ἐπιτυχίας τῆς Ζηνοβίας καὶ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἐσώζετο ἡ Ζηνοβία, σκληρῶς ἐτιμωροῦντο οἱ σύμβουλοι αὐτῆς διὰ θανάτου. Μεταξὺ δὲ τούτων ἔκυπτε τὴν κεφαλὴν ἐν φιλοσοφικῇ γαλήνῃ καὶ ὁ Κάσσιος Λογγῖνος, αὐτὸς παραμυθῶν εὐσταθὴς καὶ ἀκλόνητος ἐκείνους, εἰς οὓς ὁ θάνατός του ἐνέπνεε τὸ αἴσθημα τῆς ἀγανακτήσεως ἢ τοῦ ἐλέου. Κατὰ δὲ παράδοξον τῆς μοίρας φορὰν ὁ μὲν σημιτικὸς κόσμος, οὗ γέννημα ἦτο ἡ μαθήτρια τοῦ Λογγίνου, δὲν ἐσώζετο μετ' ἐκείνης ἐπιζώσης, τὸ δ' ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὅπερ εἶχεν ἐμπνεύσει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὄασιν τῆς ἐρήμου ὁ Ἀθηναῖος σοφιστής, δὲν συναπέθνησκε μετ' ἐκείνου κλίνοντος τὸν τράχηλον ὑπὸ τὸ ξίφος Ῥωμαίου δημίου.

Ὁ Αὐρηλιανός, ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ῥώμην, εἶχε μόλις φθάσει διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Θρᾴκην, ὅτε ἠγγέλθη εἰς αὐτόν, ὅτι οἱ Παλμυρηνοὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἀποστῇ ἐκ νέου, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ φρουρὰ τῆς πόλεως εἶχε σφαγῇ καὶ ὅτι εἶχεν ἀνακηρυχθῇ αὐτοκράτωρ συγγενής τις τῆς Ζηνοβίας, φέρων ὄνομα ἑλληνικόν, καλούμενος δὲ κατά τινας μὲν Ἀντίοχος, Ἀχιλλεὺς δὲ κατ' ἄλλους. Ἀλλὰ καταπληκτικῶς ταχεῖα ὑπῆρξεν ἡ κατάπαυσις τῆς ἀποστασίας, ἐξεγειράσης δριμύτατα τὸν χόλον τοῦ Αὐρηλιανοῦ. Τὸ αἷμα ἐπλημμύρησεν ἐν τῇ πόλει. Οἱ κάτοικοι διεπεράσθησαν ἐν στόματι μαχαίρας. Τὸ ῥωμαϊκὸν ξίφος δὲν ἐφείσθη οὔτε παίδων οὔτε μητέρων, οὔτε ἀνδρῶν οὔτε γερόντων, οὔτε ἀστῶν οὔτε ἀγροτῶν. Ἐλάχιστοι μόνον ὑπῆρξαν οἱ περισωθέντες, εἰς οὓς ἐχαρίσθη ἡ ζωή, ἐπειδὴ ὁ Αὐρηλιανὸς ὑπέθετεν ὀρθῶς, ὅτι εἶχε συνετίσει αὐτοὺς ἡ θέα τῆς πανωλεθρίας τῶν συμπολιτῶν.

Ἡ Παλμύρα ἐδῃώθη οἰκτρῶς, καὶ τὰ ὑπάρχοντα τῶν σφαγέντων αὐτῆς πολιτῶν ἐδημεύθησαν, ἀλλὰ τὰ λαμπρὰ κτίρια τῆς πόλεως δὲν κατεστράφησαν πλὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τοῦ Ἡλίου, οὗ τὴν ἀνάκτισιν διέταξεν ὁ Αὐρηλιανός. Ἡ δὲ Ζηνοβία μετὰ τὴν διαπόμπευσιν αὐτῆς καὶ τοῦ υἱοῦ Οὐαβαλλάθου κατὰ τὸν ἐν Ῥώμῃ θρίαμβον τοῦ αὐτοκράτορος ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἀγροτικὴν ἔπαυλιν ἐν τῇ ὡραίᾳ γῇ τῶν Τιβουρτίνων, κατὰ τὸ σημερινὸν Τίβολι παρὰ τὴν Ῥώμην, καὶ ἐκεῖ ἔζησε τὰς τελευταίας αὐτῆς ἡμέρας ὡς δέσποινα Ῥωμαία. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἐκ τῶν θυγατέρων τῆς Ζηνοβίας, γενομένων συζύγων ἐπιφανῶν Ῥωμαίων,

εἶχον ἀποβῆ τύποι κενοί, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος εἶχεν ἐξουθενωθῆ. Οἱ δεσμοὶ οἱ συνέχοντες τοὺς αὐγούστους πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων εἶχον κατ' ὀλίγον χαλαρωθῆ σχεδὸν παντελῶς. Ἡ δὲ βασιλεία ἐν ᾧ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ θεωρηθῇ λαοπρόβλητος, δὲν εἶχε κἂν ἀποκτήσει τὸ ἀσφαλὲς ἐν τῇ διαδοχῇ, ἀλλ' ἡ πορφύρα διεκυβεύετο κατὰ τὴν αὐθαίρετον θέλησιν τῶν λεγεώνων.

Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, αὐταὶ αἱ συμφοραὶ αἱ καταρραγεῖσαι κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, αὐτοὶ οἱ σάρακες οἱ καταβιβρώσκοντες τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν ὑπεδείκνυον τὰς ἐπιβαλλομένας ἐν τῇ πολιτείᾳ μεταρρυθμίσεις, ὅπως μὴ χανδὸν καταποθῇ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἀλλ' ἐχρειάζετο νἀναλάβῃ ταύτας ἀνὴρ αὐτὸς μὲν κεκτημένος νοῦν ἀκμαῖον καὶ δεξιῶς ἀντιλαμβανόμενον τοῦ δέοντος καὶ ἐμμονὴν σθεναρὰν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν δεδογμένων, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους δυνάμενος νὰ ἐμπνεύσῃ πεποίθησιν ἐφ' ἑαυτὸν καὶ σέβας ὡς πρὸς ἀνώτερον. Τοιοῦτος δὲ ἀνὴρ ἀνεδείχθη ὁ Διοκλητιανός.

Πρῶτον ἔργον τοῦ Διοκλητιανοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀδυναμίας εἰς ἣν εἶχε περιστῇ ἡ βασιλεία καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀνυψώσεως τῆς γοητείας αὐτῆς. Ἡ μοναρχία διὰ νὰ γείνῃ σεβαστὴ ἔπρεπε νἀποστῇ τῆς ἐλευθερίου ἐκείνης καὶ δημοκρατικῆς ἀναμίξεως μετὰ τοῦ ὄχλου, εἰς ἣν συγκατέβαινον οἱ προκάτοχοι τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαλμάτου δούλου, καί, γινομένη ἀπροσπέλαστος, περιβαλλομένη διὰ μυστηριώδους τινὸς αἴγλης, ἐμπνέουσα σεβασμὸν ἅμα καὶ φόβον, νἀποβῇ μεγαλειοτέρα. Ταῦτα φρονῶν ὁ Διοκλητιανός, εἰσήγαγεν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν ἀνάκτορον τὴν πολυσύνθετον βασίλειον τάξιν καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἀνατολικῶν αὐλῶν· περιέβαλε τὸν θρόνον διὰ μυστηρίου καὶ λαμπηδόνος· ἥπλωσε περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ μονάρχου μεγαλοπρέπειαν καὶ χλιδήν, ἐκφαινομένην καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς δεξιώσεσιν, ὅσας ἐπέτρεπε, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς προσρήσεσι, δι' ὧν προσεφωνεῖτο, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐνδυμασίᾳ, ἣν ἔφερε. Τὴν δὲ νέαν ἐκείνην ἀπόλυτον μοναρχίαν, ἣν παρουσίαζεν εἰς τὸ ἔκθαμβον ὄμμα τῶν ὑπηκόων ὡς ἀπόρροιάν τινα δυνάμεως θεόθεν ἐπιφοιτώσης, ἐφαντάζετο μὲν ἑνιαίαν, ἀλλ' ἤθελε καὶ ἰσχυράν. Διὰ δὲ τοῦ παρατηρητικοῦ αὐτοῦ ὄμματος εἶδε καὶ ἐνόησεν, ὅτι ἰσχὺς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἐφ' ὅσον ἡ μοναρχία ἠδύνατει νἀναχαιτίσῃ τὴν διάλυσιν εἰς ἣν ἔβαινεν ὁ ῥωμαϊκὸς κόσμος, ὅτι ἀληθὴς ἑνότης δὲν ἐσήμαινε δύο μόνον χεῖρας, ἔστω καὶ ἀσθενεῖς, ἀλλ' ἐσήμαινε μίαν διάνοιαν, μίαν θέλησιν, ἔστω καὶ μερίζουσαν εἰς χεῖρας πλείονας τῶν δύο τὸ ἔργον τῆς ἀμύνης τοῦ κρά-

τους, ἔστω καὶ διανέμουσαν εἰς πλείονας τοῦ ἑνὸς τοὺς μόχθους τῆς διοικήσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κολοσσοῦ.

Τοιαῦται σκέψεις ἤγαγον τὸν Διοκλητιανὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ παραλάβῃ συνάρχοντα τὸν Μαξιμιανὸν, ὃν ἀνηγόρευσε τῷ μὲν 285 καίσαρα, τῷ δὲ 286 αὔγουστον, καὶ νὰ διανεμηθῇ μετ' αὐτοῦ τὸ κράτος. Καὶ ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν τὴν Ἀνατολὴν, εἰς δὲ τὸν Μαξιμιανὸν παρέδωκε τὴν Δύσιν.

ΜΑΞΙΜΙΑΝΟΣ

Διὰ κατανομῆς τοιαύτης καθίστατο πολὺ εὐκολώτερον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἦτο ἀδύνατον ἄρχοντος ἑνὸς μόνου ἀνὰ τὸ ἀπέραντον κράτος, ἡ ἄμυνα δῆλα δὴ ἀπὸ τῶν βαρβάρων. Ὁ δὲ ἀνὴρ, ὃν ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέλεξεν ὡς συναρωγὸν ἐν τῷ δεινῷ ἐκείνῳ ἀγῶνι, εἶχεν ἤδη ἀποδείξει διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτὸν ὡς δεξιὸς συναθλητὴς, ὅτι καθ' ὃν χρόνον τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην δύο Ἀτλάντων, ὅπως βαστάσωσιν αὐτὸ ἐπὶ ὤμων γίγαντος, ὁ Μαξιμιανὸς ἠδύνατο νὰ γείνῃ Ἡρακλῆς τοῦ Διὸς Διοκλητιανοῦ. Ἀληθῶς ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐξέλεξεν ὡς συνάρχοντα τῶν συγγενῶν του τινὰ, ἀλλ' ὁ κλῆρος αὐτοῦ ἔπεσεν ἐπὶ τὸν συμπατριώτην Μαξιμιανὸν, ὃν ἐξῆρεν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν του ὄχι τοῦ γένους ἡ ἐπιφάνεια, οὔτε τοῦ πνεύματος τὸ εὐλύγιστον, ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸν τοῦ ἤθους καὶ ἡ πολεμικὴ ἀρετή. Ὁ Διοκλητιανὸς δὲν ἔμελλε νὰ παρακαθίσῃ τὸν συνάρχοντα ἀργὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὡς εἶχον πράξει οἱ πλεῖστοι τῶν προκατόχων ὅσοι εἶχον ἀνακηρύξει τὸ πλεῖστον συγγενεῖς ἑαυ-

τῶν ὡς συναυτοκράτορας, ἀλλ' εἶχεν ἀνάγκην συμμετόχου τῆς δράσε του καὶ συστρατήγου παρ' αὐτὰ τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ὅπου κίνδυν καὶ ἐπιδρομὴ καὶ ἄμυνα. Πρὸς δὲ τοιοῦτον ἀγῶνα προοριζόμενος συναθλητὴς ἦτο ἄριστα ἐκλελεγμένος ὁ γενναῖος Μαξιμιανός.

Ἡ δὲ διανομὴ τοῦ κράτους, ἐν ᾧ ἐνίσχυεν αὐτὸ μεγάλως, δὲν περιέ πτε τὴν δύναμιν τοῦ Διοκλητιανοῦ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ μοναρχία ἐγίνε δικέφαλος, ὅτι ὁ συνάρχων ἔμελλε νὰ ἔχῃ δικαιώματα ἴσα, ἀλλ' ἐδιχ ζετο μόνον τὸ κράτος χάριν αὐτῆς αὐτοῦ τῆς ὑπάρξεως, δὲν ἐδιχάζε δὲ καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰσχύς. Ἑκάτερος τ δύο αὐτοκρατόρων ἔμελλε νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχ ὁλόκληρον, ἡ δ' ἑνότης τῆς βασιλείας δ ἔμελλε νὰ διασπασθῇ, ἐκπροσωπουμένη ὑ ἑνιαίου νομίσματος τῆς ὅλης αὐτοκρατορία ὑπὸ ἐδίκτων ἤτοι βασιλικῶν διαταγμάτων κ νῇ ἐκδιδομένων καὶ φερόντων τὰς ὑπογραφ συναμφοτέρων τῶν αὐτοκρατόρων, ὑπὸ νομ θεσίας καθ' ὅλον τὸ κράτος ἐχούσης τὸ αὐ κῦρος. Ἐκ δὲ τῶν δύο αὐτοκρατόρων τ οὕτω κοινῇ διοικούντων εἶνε προφανές, ὅτι ὁ μὲν Διοκλητιανός, ὁ Ζεὺ ἀντεπροσώπευε τὴν ὑψίστην ἀρχὴν καὶ τὴν ἀνωτάτην θέλησιν, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Ἡρακλῆς, ἦτο κατ' ἀλήθειαν τὸ πιστὸν ὄργανον, ἡ δ ξιὰ χεὶρ τοῦ ὑπάτου δεσπότου.

ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ
ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΙΑΝΟΥ

Ἀλλὰ σὺν τῷ διχασμῷ τοῦ κράτους ἐπήρχετο καὶ ὁ διπλασιασμ τῆς πρωτευούσης, διότι παρίστατο ἀνάγκη, ἕνεκα αὐτῶν τῶν λόγ τῶν προκαλεσάντων τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους, νὰ σχηματισθῶσι δ κέντρα ἐνεργείας, δύο ὁρμητήρια τῆς ἀμύνης. Τὰ δὲ κέντρα ταῦτα ὑπῆ ξαν ἀμφότερα νέα, τὰ Μεδιόλανα ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ παρὰ τοὺς πρ ποδας τῶν Ἄλπεων ὡς ἕδρα τοῦ Μαξιμιανοῦ, κατάλληλος πρὸς ἐπιτ ρησιν τῶν πηγῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν τοῦ Ῥήνου, ὁπόθεν κατεχέον κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὁρμητικὰ ῥεύματα Γερμανῶν, καὶ ἡ Ν κομήδεια παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος, μεσάζουσα δίκην σκοπι μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ ῥεύματος τοῦ Εὐφράτ καὶ ἐξ ἴσου σχεδὸν ἀπέχουσα ἀπὸ τῶν Γότθων, τῶν Περσῶν καὶ τ Σαρματῶν. Καὶ ἡ Ῥώμη; Μετὰ τὴν αἴγλην τοσούτων αἰώνων ἡ ἀκ θεκτος φορὰ τῶν πραγμάτων κατεδίκαζεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀφάνειαν, ἕως ἀναθάλῃ πάλιν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὑπὸ ἄλλ

τύπον καὶ ὑπὸ ἄλλους ὅρους. Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἱερὰ πόλις τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας καὶ τῶν καισάρων ἐξέπιπτε κατ' ὀλίγον, ἡ ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ γενομένη ἐκλογὴ τῆς Νικομηδείας ὡς πρωτευούσης τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ κράτους ἦτο οἱονεὶ πρόαγγελος τοῦ διαβήματος τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἔμελλε μετ' ὀλίγα ἔτη νὰ στήσῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ οὐ μακρὰν τῆς Βιθυνίας, ἐν τῇ ἐπωνύμῳ αὐτοῦ πόλει, παρὰ τὸν Βόσπορον.

ιζ'

Τὸ ἔργον τῆς τετραρχίας.

Πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Μαξιμιανοῦ ὡς αὐγούστου, ἀπὸ τοῦ διχασμοῦ τοῦ κράτους καὶ τῆς μεταθέσεως καὶ διαιρέσεως τῆς πρωτευούσης, ἐφάνησαν τἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῶν μέτρων τούτων τοῦ Διοκλητιανοῦ. Οἱ βάρβαροι, οἵτινες πρὸ τῆς ἀναβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐνέβαλλον τὸ κράτος εἰς μυρίους κινδύνους, δὲν ὑπεχώρησαν μέν, ἀλλὰ καὶ δὲν προεχώρησαν. Οἱ Πέρσαι, εἰς οὓς εἶχεν ἐμπνεύσει νέον θάρρος ὁ θάνατος τοῦ Κάρου, συνεστάλησαν δι' ὑποκινήσεως ταραχῶν ἐν αὐτῇ τῇ Περσίᾳ καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀνακηρύξεως ἐν Ἀρμενίᾳ τοῦ βασιλέως Τιριδάτου, οἱ δὲ Γότθοι ἐφ' ἱκανὸν χρόνον δὲν ἠνώχλησαν τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὁ Μαξιμιανὸς ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ ἐπανάστασιν τῶν ἀγροτῶν ἐν Γαλατίᾳ καὶ νὰ περιστείλῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀλαμαννῶν καὶ τῶν Φράγκων. Οὕτω δέ, ἀποδοθείσης εἰς τὸ κράτος σχεδὸν πλήρους εἰρήνης ἐπὶ ἑξαετίαν ὅλην, ἠδυνήθησαν οἱ δύο αὐτοκράτορες νὰ στρέψωσι τὴν προσοχήν των εἰς μεγάλας διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις οὐχ ἧττον ἀναγκαίας πρὸς παγίωσιν τῶν πραγμάτων καὶ εἰς νομοθετικὰ μέτρα συμπληροῦντα τὸ ὅλον ἔργον τῆς ἀναμορφώσεως.

Τὸ κυριώτατον τῶν νέων τούτων μέτρων, εὐθὺς ὡς ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ κινῶνται οἱ βάρβαροι, ὑπῆρξεν ἡ ἀπόφασις νέας διαιρέσεως τοῦ κράτους. Τὰ μέχρι τοῦδε ὑφιστάμενα δύο κέντρα ἀπεφασίσθη νὰ γείνωσι τέσσαρα καὶ οἱ δύο ἄρχοντες νὰ διπλασιασθῶσι. Καὶ τὴν μὲν θέσιν τῶν νέων ἑδρῶν ὑπεδείκνυον οἱ ὑφιστάμενοι κίνδυνοι ἐν Γαλατίᾳ καὶ Παννονίᾳ. Ὡς τοιαῦτα προπύργια τοῦ κράτους ὡρίσθησαν τὸ παννονικὸν Σίρμιον παρὰ τὴν σημερινὴν Μιτροβίτσαν καὶ ἡ Αὐγοῦστα Τριβηρῶν, αἱ Trèves τῆς σημερινῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ νέοι συνάρχοντες, δι' οὓς ἐπλά-

σθησαν αἱ νέαι αὗται πρωτεύουσαι, ἔμελλον μὲν νὰ τελῶσιν ὑπὸ τὴ
ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων, ἀνακηρυσσόμενοι καίσαρ
καὶ ὄχι αὔγουστοι, ἀλλὰ κατὰ τἆλλα ἦσαν προωρισμένοι νὰ συμμετά
σχωσι πράγματι τῆς ἀρχῆς. Διὰ τῆς τοιαύτης διαρρυθμίσεως ἡ βασ
λεία διετήρει μὲν τὴν ἑαυτῆς ἑνότητα, ἀλλά, προςλαμβάνουσα οὕτω
εἰπεῖν τέσσαρας ὑποστάσεις, ἐγίνετο κραταιοτέρα. Διὰ τῆς ἀνακηρύξε
τῶν δύο καισάρων δὲν ἠδραιοῦντο μόνον οἱ αὐτοκράτορες, οὐδ' ἀπέβαι
μόνον ἰσχυρότερον τὸ κράτος, ἔχον τὸ ἑξῆς τέσσαρα κέντρα ἐνεργείας
ἀλλ' ἐκρατύνετο καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας, καὶ ἐλύετο σκοπι
μώτατα δι' ἐπιλογῆς τὸ δυςεπίλυτον πρόβλημα τῆς διαδοχῆς, ὅπερ το
σαῦτα εἶχε προξενήσει ναυάγια μέχρι τοῦδε. Οἱ καίσαρες τῆς σήμερο
ἐνεδεικνύοντο ὡς οἱ ἐπίδοξοι αὔγουστοι τῆς αὔριον, ὡς οἱ ἄμεσοι διάδο
χοι τῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες, ἀνακηρύσσοντες ἅμα τῇ εἰς τὴν ἀνω
τάτην ἀρχὴν ἀναρρήσει ἄλλους καίσαρας ἀνθ' ἑαυτῶν, ἔμελλον διὰ τῆ
συνεχίσεως τῆς τετραρχίας νὰ ἐξασφαλίζωσι τὸν θρόνον καὶ τὸ κράτο

Ληφθείσης τῆς ἀποφάσεως ταύτης, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, τὴν
Μαρτίου 293, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἀνεκήρυξεν ἐν Νικομηδείᾳ καίσαρ
τὸν Γαλέριον, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς ἐν Μεδιολάνοις τὸν Φλάβιον Οὐαλέρι
Κωνστάντιον τὸν ἕνεκα τῆς ὠχρότητός του ἐπικληθέντα Χλωρόν. Γενο
μένης δὲ νέας διαιρέσεως τοῦ κράτους, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἐκράτη
δι' ἑαυτὸν τὴν Ἀσίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην καὶ τὰς νήσους τῆ
Θρᾴκης, ἔδωκε δὲ εἰς τὸν καίσαρά του Γαλέριον τὰς παριστρίους χώρ
καὶ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου μετὰ τῆς Κρήτης. Ὁ δὲ Μαξιμιανός, κρα
τήσας τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν ἐν Ἀφρικῇ Μαυριτανίαν, παρεχώρησεν ε
τὸν Κωνστάντιον τὴν Γαλατίαν μετὰ τῆς Βρεττανίας καὶ τὴν Ἱσπανία

Τἀγαθὰ τῆς εἰρηνεύσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους, ἣν ἐσκόπ
ἡ τετραρχία ηὐξήθησαν διὰ καταλλήλου διοικητικῆς μερίμνης. Ὡς
ὅλον κράτος ἀπέβη ἰσχυρότερον διὰ τῆς εἰς τοὺς δύο αὐγούστους κ
τοὺς δύο καίσαρας διανομῆς, οὕτω καὶ περὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐκρίθη ἀναγ
νὰ γείνωσι μᾶλλον εὐδιοίκητοι διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν κ
τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐκτάσεως ἑκάστης. Ηὐξήθη λοιπὸν ἐπὶ τοῦ παρό
τος ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς ἐνενήκοντα καὶ ἕξ, περιληφθείσας εἰς δώδε
διοικήσεις καὶ ταχθείσας ὑπὸ εἰδικοὺς προέδρους ἢ κριτὰς πλὴν τῆς Ἀ
χαίας, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Καρχηδονίας, αἵτινες ἐξηκολούθησαν νὰ διο
κῶνται ὑπὸ ἀνθυπάτων ἕνεκα τοῦ παλαιοῦ αὐτῶν κλέους.

Ἡ σμίκρυνσις αὕτη τῶν ὁρίων τῶν ἐπαρχιῶν, ἡ κατάργησις τῆς δια

ρέσεως αὐτῶν εἰς συγκλητικὰς καὶ καισαρικὰς καὶ ἡ ἀνάθεσις πασῶν εἰς τὴν βασιλείαν δι' αὐστηρᾶς ἱεραρχίας, ἀρχομένης μὲν ἀπὸ τῶν προέδρων, κορυφουμένης δὲ εἰς αὐτοὺς τοὺς αὐτοκράτορας, ὁ πλήρης χωρισμὸς τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀξιωμάτων καὶ οἱ νόμοι οἱ ψηφισθέντες ὑπὸ τῆς μόνης μετὰ τὴν τελείαν πλέον ἐξουθένωσιν τῆς συγκλήτου ἀπομεινάσης νομοθετικῆς ἀρχῆς, τῆς βασιλείας, ὑπῆρξαν μέτρα πολλαχῶς βελτιώσαντα τὴν διοίκησιν καὶ ὠφελήσαντα τὰς ἐπαρχίας. Τὴν εὐεργετικὴν δὲ ταύτην καὶ δραστηρίαν βελτίωσιν τῶν κατὰ τὴν διοίκησιν τὴν ἐπελθοῦσαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ᾐσθάνθη πάντως καὶ ἡ Ἑλλάς, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου βλέπομεν προφανῆ τὴν αὐτοκρατορικὴν μέριμναν περὶ περιορισμοῦ τῶν καταχρήσεων τῶν βασιλικῶν εἰσπρακτόρων.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ Ο ΧΛΩΡΟΣ

Καὶ οὐ μόνον ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις ἔβαινε καλῶς ὑπὸ τὴν τετραρχίαν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ κράτους ἀποκατεστάθη, τῶν μὲν βαρβάρων περιορισθέντων καὶ πάλιν, τῶν δὲ στάσεων, ὅσαι ἐξερράγησαν ἐν τῷ μεταξύ, κατασταλεισῶν. Καὶ ἐν ᾧ ὁ Μαξιμιανὸς ἐξωλόθρευε τοὺς ἀποστάντας Μαυριτανοὺς ἐν Ἀφρικῇ, ὁ Κωνστάντιος ἐχαλιναγώγει τὴν δυσήνιον Βρεττανίαν, ὁ Γαλέριος ἐνίκα παρὰ τὸν Δούναβιν τοὺς Ἰάζυγας καὶ ἐλακπάτει παρὰ τὸν Εὐφράτην τὰ τόξα καὶ τὰς φαρέτρας τῶν Περσῶν

κατασυντριβομένων, καὶ ὁ Διοκλητιανὸς δὲν περιωρίζετο εἰς μόνην τ
ἐξ ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ἐποπτείαν τῆς ὅλης ἐνεργείας τῶν συναρχόντω
ἀλλὰ καί, προσωπικῶς ἐπεμβαίνων ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἀνάγκη κ
ὁ κίνδυνος, συνετέλει μὲν εἰς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν νίκην τοῦ καίσ
ρος Γαλερίου, ἔπνιγε δὲ εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἀποστασίαν τ
σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου Ἀχιλλέως, τολμήσαντος νὰ περιβληθῇ τ
πορφύραν, ἐκυρίευσε μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὴν Ἀλεξάνδρει
καὶ ἐδέσμευσε μὲ πέδας δυςδιαρρήκτους τὴν θορυβώδη γῆν τῶν Πτ
λεμαίων.

Οὕτως ὁμοία ζωὴ καὶ ἀνάλογος δύναμις ἐξεπέμπετο εἰς τὰς ἐσχατι
τοῦ κράτους ἀπό τε τῆς Νικομηδείας καὶ τοῦ Σιρμίου, ἀπό τε τῶν Μι
διολάνων καὶ τῆς Αὐγούστης. Καὶ ἦσαν μὲν πάνυ διάφοροι αἱ φύσε
τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν τετραρχίαν. Ἂν ἐξαιρέσωμεν ὁμοι
τητά τινα τοῦ Γαλερίου πρὸς τὸν Μαξιμιανὸν περὶ τὴν ἀπαιδευσίαν κ
στρατιωτικὴν σκαιότητα, τὸ τραχὺ καὶ ὁρμητικόν, οὐδεὶς τῶν συναρ
χόντων εἶχε τὴν ὀξύνοιαν καὶ εὐφυΐαν τοῦ Διοκλητιανοῦ, οὐδεὶς τῶν ἄλ
λων τὴν εὐγενῆ καταγωγήν, τὸ πρᾶον ἦθος, τοὺς κομψοὺς τρόπους, τ
παίδευσιν τοῦ Κωνσταντίου. Καὶ ὅμως παρ' ὅλην ταύτην τὴν διαφορ
τῶν χαρακτήρων εἶχον οἱ συνάρχοντες τοῦ Διοκλητιανοῦ δύο τινὰ κοι
σημεῖα. Ἦσαν πάντες γενναῖοι, καὶ εἶχον ἀπεριόριστον σεβασμὸν κ
πειθαρχίαν πρὸς τὸν ἐπιφανῆ γόνον τῆς Δαλματίας, ὅςτις εἶχε κατα
στήσει αὐτοὺς συμμετόχους τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς δόξης του. Ἐντεῦθ
ἀπετελεῖτο, ὡς ἐξεφράζετο περὶ τῆς τετραρχίας μετά τινας ἐτῶν δεκά
δας ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, οἱονεὶ χορός τις τασσόμενος περὶ αὐτ
κανονίζοντα τὸ βάδισμά των, *παναρμόνιον τετράχορδον* ἀπηχοῦν π
ὅ τι ἤθελεν ὁ τὴν ὅλην διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων ἔχων Διοκλητιανό
Καὶ διὰ ταῦτα ἐδικαιοῦτο ὁ γραμματεὺς καὶ θαυμαστὴς τοῦ Κωνσταν
τίου, ὁ ἐκ τοῦ γαλατικοῦ Αὐγουστοδούνου ῥήτωρ Εὐμένιος, νὰ γεραίρ
«τὴν κοινὴν θεότητα τῶν τεσσάρων ἡγεμόνων ἐκδηλουμένην διὰ τ
αἰσίου ἐκείνου ἀριθμοῦ ὅςτις πανταχοῦ ἀρέσκει καὶ τὰ πάντα συγκρα
τεῖ, ὡς βλέπομεν τοῦτο συμβαῖνον εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, εἰς τ
τέσσαρας ἐποχὰς τοῦ ἔτους, εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς γηίνης σφα
ρας, εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰς τὴν πρόςζευξιν τ
Ἑσπέρου καὶ τοῦ Ἑωσφόρου εἰς τὰ δύο μεγάλα ἄστρα, τὸν ἥλιον κ
τὴν σελήνην.»

ιη'

Τὸ ναυάγιον τοῦ Διοκλητιανοῦ.

Ἡ ἱστορία ἔμελλε πάντως νἀποδεχθῇ ἀμερίστους τὰς περὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν συναρχόντων αὐτοῦ εὐλογίας τοῦ Γαλάτου πανηγυριστοῦ, ἂν ὁ ἄλλως προβλεπτικώτατος καὶ μετ' ἀγχινοίας κρίνων περὶ τῶν δεόντων γενέσθαι ἐν τῷ κράτει Διοκλητιανὸς δὲν προέβαινεν εἰς ἀπόφασιν, ἥτις ἐσώρευσε μὲν ἐπ' αὐτὸν τὰς ἀρὰς τῆς ἐκκλησίας, ὑπὸ δὲ τῆς ἱστορίας κατεδικάσθη ὡς μέγα διοικητικὸν σφάλμα. Ταῦτα λέγων ἐννοῶ τὸν ἐπ' αὐτοῦ γενόμενον διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν, διάβημα οὐ μόνον σκληρόν, ἀλλὰ καὶ ἄντικρυς σφαλερόν, ὡς ἀποδεικνύει αὐτὸ τὸ ναυάγιον τὸ ἐπακολουθῆσαν, δι' οὗ κατέρρευσε πᾶν ὅ τι εἶχε δημιουργήσει εἰκοσαετὴς τοῦ Διοκλητιανοῦ δρᾶσις.

Μέλλοντες νὰ παρακολουθήσωμεν κατωτέρω τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν καὶ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ νέου θρησκεύματος, θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν δι' ὁποίων ἀγώνων διῆλθεν ὁ χριστιανισμὸς μέχρις οὗ διαδοθῇ καὶ ἐμπεδωθῇ. Ἀλλ' ἐπ' ἴσης θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ τὸ κατ' ἀρχὰς ἀσθενὴς καὶ καταδιωκομένη θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, διασπῶσα τὸ ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θρησκευτικῆς συγχύσεως κλονούμενον ἔδαφος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἔβαλεν ὁσημέραι βαθυτέρας τὰς ῥίζας τῶν ἀληθειῶν της. Ἡ κατ' ἀρχὰς ἀπόκρυφος, εἰς ὑπογείους κρύπτας καὶ εἰς ἐρήμους τρώγλας ἀποσοβουμένη διδασκαλία ἐθάρρησε κατ' ὀλίγον νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ αἱ κοινότητες τῶν πιστῶν ἀπετόλμησαν νὰ παραστῶσιν ἀντιμέτωποι τῶν παλαιῶν δογμάτων καὶ ἀντίπαλοι τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας. Περιτελλομένων δὲ τῶν ἐνιαυτῶν οἱ πιστοὶ οἱ τὸ πρῶτον ἀποβλέποντες εἰς μόνην τὴν βασιλείαν τοῦ οὐρανοῦ ἐνισχυόμενοι δὲν ἀπηξίουν νὰ κατέρχωνται ἀπὸ τῶν ὑπεργείων, καὶ δὲν ἀπέστρεφον πλέον τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ δ' ἀπὸ τοῦ Γαλλιηνοῦ καὶ κατόπιν ἐπὶ τεσσαράκοντα σχεδὸν ἤδη ἔτη ἀνεξίθρησκος ἀνοχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων εἶχε μεγάλως ἐπιρρώσει τοὺς ὀπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας. Οὐ μόνον ἀνῆκεν ἤδη εἰς τοὺς πιστοὺς ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ περίπου τὸ ἥμισυ, ἐν δὲ τῇ Δύσει τὸ τρίτον τῶν ὑπηκόων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀναφανδὸν ἤδη ὁ χριστιανισμὸς εἰσεχώρει εἰς τὸν στρατόν, εἰς τὴν ὑπαλληλίαν, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Διοκλητιανοῦ, εἰς αὐτόν του τὸν οἶκον. Ὁ ἐπίγειος ἐκεῖνος Ζεὺς ἔβλεπε μετά τινος ἀδιαφο-

ρίας, τοὐλάχιστον ἄνευ ἀνησυχίας κλονουμένην ἐν τῷ κράτει τὴν ἰσχύ-
τοῦ οὐρανίωνος κηδεμόνος. Τῶν αὐτῶν δ' ἰδεῶν συμμετεῖχε καὶ ὁ Κωνστάντιος, τοῦ ὁποίου μάλιστα ἡ σχέσις πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς προέβαινε μέχρι συμπαθείας. Ἀλλὰ τὰς διαθέσεις ταύτας δὲν συνεμερίζοντ οἱ δύο ἄλλοι συνάρχοντες, ἑκάτερος ἐκ λόγων διαφόρων, ὁ μὲν Γαλέριο ὡς θηλάσας μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος τὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶ μῖσος, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἡ νέα θρησκεία ἔτεινεν ε ἀνατροπὴν τῆς πολιτείας, καὶ ἐξελάμβανε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς ὡς πολεμίους τοῦ καθεστῶτος.

Παρέστησαν λοιπὸν εἰς τὸν Διοκλητιανὸν ὁ Γαλέριος καὶ ὁ Μαξιμιανὸς τὸ ζήτημα τοῦ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν ὡς πολιτικὴν ἀνάγκην, ὡς ζήτημα ἀποκαταστάσεως τῆς διατεταραγμένης τάξεως ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῇ ὑπαλληλίᾳ. Ἀφ' οὗ δὲ κατενικήθησαν οἱ πρῶτοι δισταγμοὶ τοῦ αὐτοκράτορος, ὑποκύψαντος εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων, ἀπεφασίσθη τέλος ὁ διωγμὸς ὑπὸ ὅρους χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ κράτους, ἣν ἐφαντάζοντο οἱ δύο συνάρχοντες κινδυνεύουσαν ὑπὸ τῶν θιασωτῶν τοῦ Ναζωραίου.

Ὁ διωγμὸς κατὰ τὰ ὁρισθέντα τὸ πρῶτον δὲν ἔμελλε νὰ φέρῃ προσωπικὸν χαρακτῆρα, δὲν ἔμελλε νὰ πλήξῃ τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ τὸν χριστιανισμόν. Καὶ δὴ διετάχθη τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ διενηργήθη ἡ κλεῖσις τῶν ἐκκλησιῶν τῶν πιστῶν. Ἀλλ' εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο μέτρον δὲν ἤργησε νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ προσωπικὴ καταδίωξις τῶν Χριστιανῶν καὶ ἔπειτα ἡ κάθειρξις τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας, ὅπως διὰ τῆς παραλύσεως τῶν ποιμένων παραλυθῇ αὐτὸ τὸ ποίμνιον. Εἰς μάτην εἶχε ψηφισθῆ τὸ πρῶτον ἡ ἀποφυγὴ τῆς χύσεως αἵματος χωρὶς νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν σκληροτάτων βασάνων. Ἡ καρτερία τῶν Χριστιανῶν ἔφερε πολλάκις εἰς θάνατον μαρτυρικόν, ἡ δὲ ἀντίστασις αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν νὰ θύωσιν εἰς τὰ εἴδωλα ἐξήγειρε τὸν φανατισμὸν τῶν ἐκτελεστῶν τοῦ διωγμοῦ. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς διώξεως ἐκείνης τῆς ἀχαλινώτου κατεφάνη οὐ μόνον ἡ ἀκράδαντος τῶν προσηλύτων τοῦ χριστιανισμοῦ πίστις, ἀλλὰ καὶ αἱ συμπάθειαι, ὧν ἀπήλαυον. Ἡ εἰς τοὺς ὄχλους κατ' αὐτῶν ἔκκλησις ἀπετύγχανε πολλάκις. Πολλοὶ τῶν ἐθνικῶν παρεῖχον ἄσυλον εἰς Χριστιανοὺς διωκομένους, ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία αὐτῶν τῶν εἰδωλολατρῶν ἀπέληγεν εἰς ἔλεον πρὸς τοὺς πιεζομένους ἀλλοδόξους συμπολίτας, καὶ ὁ διωγμὸς ἔμενεν ἄοπλος ἐνώπιον ὅπλων τοσοῦτον ἰσχυρῶν. Ἀργὰ ἐνόησεν ὁ Διοκλητιανός, ὅτι ἡ πάλη,

ς ἣν παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ Γαλερίου καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ, ἦτο οὐ μόνον καρπος, ἀλλὰ καὶ κινδυνώδης. Δύο ὅλα ἔτη διήρκει ὁ διωγμὸς (303-05), καὶ τἀποτελέσματα αὐτοῦ ἦσαν ἐπίρρωσις μᾶλλον ἢ ἐξασθένησις οῦ χριστιανισμοῦ καὶ χαλάρωσις μᾶλλον ἢ ἐνδυνάμωσις τῆς πολιείας, ὑπὲρ ἧς εἶχεν ἐπιχειρηθῆ ὁ ἐσωτερικὸς ἐκεῖνος ἐν τῷ κράτει ἀγών.

Ἡ μεγάλη αὕτη κυβερνητικὴ ἀποτυχία τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐπήρχετο βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς εἰκοσαετηρίδος τῆς ἀρχῆς του, ἥν, προτρέχων ὀλίγους μόνον μῆνας, εἶχεν ἑορτάσει μετὰ τοῦ Μαξιμιανοῦ ἐν Ῥώμῃ διὰ θριαμβευτικῆς πομπῆς τελευτῶντος τοῦ 303. Αἱ ἑορταὶ δὲν εἶχον τὴν πανηγυρικὴν ἐκείνην λαμπρότητα καὶ πολυτέλειαν, εἰς ἣν ἦσαν συνειθισμένοι οἱ Ῥωμαῖοι, ἣν ἠξίουν κατὰ τὰς τοιαύτας περιστάσεις. Ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἀπέσχε πάσης μεγαλοπρεπείας, θεωρῶν ἀρκετὸν στολισμὸν τοῦ θριάμβου του τὰ τρόπαια τῶν νικῶν του κατὰ τῶν βαρβάρων, τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὃν εἶχε κατατροπώσει, καὶ τὰς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων του, αἵτινες εἶχον γείνει λεία τοῦ νικητοῦ μετὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἡττηθέντος Ναρσῆ. Ἡ δὲ Ῥώμη, ἥτις ἔφερε βαρέως τὴν ἔκπτωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς μεταθέσεως τῆς πρωτευούσης, ἡ Ῥώμη, ἥτις ἐπὶ δεκαετίαν καὶ πλέον εἶχε μείνει ἐστερημένη καὶ αὐτῆς τῆς θέας τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπῆρξε ψυχρὰ καὶ ἀπαθὴς πρὸς τὰς παρεχομένας εἰς αὐτὴν πενιχρὰς ἑορτὰς ἐπὶ θριάμβοις βασιλείας, ἥτις εἶχεν ἀναδείξει ἄλλας πόλεις ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Ῥώμης. Ὁ Διοκλητιανὸς ἔφυγεν ἐκ τοῦ Παλατίνου μετ' ὀλίγας ἡμέρας μονονοῦ σαρκαζόμενος ὑπὸ τῶν πολιτῶν τῆς αἰωνίου πόλεως.

Ἡ ἐκ τοῦ διωγμοῦ ἀποτυχία, ἐπερχομένη μετὰ τὴν ψυχρὰν τέλεσιν τῆς εἰκοσαετηρίδος, ἤγαγε τὸν Διοκλητιανὸν εἰς ναυάγιον. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ πιστεύσωμεν πάντως εἰς τὴν εἴδησιν, καθ' ἣν ὁ Διοκλητιανός, ἐκλέγων τὸν Μαξιμιανὸν ὡς συνάρχοντα, εἶχεν ἀπαιτήσει παρ' αὐτοῦ ἐνόρκως τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι θἀποχωρήσῃ τῆς ἀρχῆς, ὅταν καὶ ἐκεῖνος. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἐκ τῶν προτέρων εἶχε τάξει εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν συνάρχοντα ὡρισμένον ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς ὡς ἄλλος πλατωνικὸς φιλόσοφος, ἀναλαμβάνων δίκην αἰσυμνήτου τὸ βάρος τῆς διοικήσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀποχώρησιν ἡ διάψευσις τῶν ἐλπίδων καὶ ἡ ἀποτυχία, καταναγκασμός τις παρὰ τοῦ Γαλερίου καὶ ἀσθένεια καταλαβοῦσα αὐτὸν τελευτῶντος τοῦ 304, ἣν δὲν ἴσχυσαν νὰ θεραπεύσωσιν αἱ λιταὶ πρὸς τοὺς θεούς, χάριν τῶν ὁποίων εἶχε διατάξει τὴν καταδίω-

ξιν τῶν χριστιανῶν. Ἡ γοητεία τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχε λήξει οὔτ
εἰπεῖν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ πρὸ τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης ἡμέρας, τῆς
Μαΐου 305, καθ' ἣν κατέθεσε τὴν ἀρχὴν, ὑποβάλλων καὶ τὸν Μα
μιανὸν εἰς τὴν πειθανάγκην νὰ παραιτηθῇ αὐθημερόν.

Περὶ τῆς διαδοχῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Οἱ ἐν τῇ
τραρχίᾳ καίσαρες ἀντικατέστησαν τοὺς αὐγούστους, ὁ μὲν Γαλέριος
τῇ Ἀνατολῇ, ὁ δὲ Κωνστάντιος ἐν τῇ Δύσει. Ἐπ' ἴσης δ' ἁπλοῦν ἐφ
νετο καὶ ἦτο κατὰ φυσικὸν λόγον τὸ ζήτημα τῆς ἀντικαταστάσεως τ
καισάρων, ὅπως διατηρηθῇ ἡ τετραρχία κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Διοκλητ
νοῦ ἐγκαθιδρυθὲν σύστημα. Εὐλόγως ἐνεδεικνύοντο ὡς ἀντικαταστά
τῶν δύο εἰς αὐγούστους προαχθέντων καισάρων ὁ υἱὸς τοῦ Χλωροῦ Κ
σταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ καὶ γαμβρὸς τοῦ Γαλερίου
θυγατρὶ Μαξέντιος. Καὶ ὅμως ὁ Γαλέριος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν π
φύραν, ἣν περιεβλήθη, ἤθελε καὶ ὡς καίσαρας πλάσματα τῆς ἰδίας ἑ
τοῦ χειρὸς πειθήνια, καὶ ἐγκατέστησεν ἀντὶ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ
Μαξεντίου τὸν Σεβῆρον, στρατιώτην ἀφανῆ καὶ σκαιὸν, καὶ τὸν ἴδ
ἑαυτοῦ ἀνεψιὸν Μαξιμῖνον. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη παραγκώνισις τῶν δικαι
μένων νὰ μετάσχωσι τῆς νέας τετραρχίας ὑπῆρξεν ἀρχὴ ὠδίνων. Ἐ
δὲ ὁ Διοκλητιανὸς ὡς ἰδιώτης ἔζη κατὰ τὰς πατρίους ἀκτὰς τῆς Δα
ματίας ἐν Σάλωνι πλησίον τοῦ σημερινοῦ Σπαλάτου, ὅπου διῆλθε
τελευταῖα τῆς ζωῆς του ἔτη, εἰς τὸ ἐρημικόν του ἀνάκτορον ἔφερεν
ποντιὰς τοῦ Ἀδρίου τὴν ἀπήχησιν τοῦ βόμβου, ὅςτις συνεδόνει ἐκ νέ
τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, τῆς συγχύσεως. ἥτις ἐσπάρασσε τὸ δημιούργη
αὐτοῦ, καὶ τοῦ θριάμβου τῶν ἰδεῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀποθνήσκων
ἐθελουσίως ὁ μέγας ναυαγὸς ὀκτὼ μετὰ τὴν παραίτησίν του ἔτη (31
εἶχεν ἤδη μάθει, ὅτι πρὸ ἑνὸς ἔτους εἶχεν εἰσέλθει νικηφόρος εἰς τὴν Ῥ
μην ὁ ἀνὴρ, ὅςτις, διανοηθεὶς νὰ ἑνώσῃ ὑπὸ ἓν πάλιν σκῆπτρον τὴν ῥ
μαϊκὴν πολιτείαν, ἕνα καὶ μόνον εἶχε τὸ ἐξῆς ἀντίπαλον, τοῦ Κω
σταντίου ὁ υἱὸς Κωνσταντῖνος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ.

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

α'

Ὁ Κωνσταντῖνος αὔγουστος.

Ὅτε ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανὸς προσέλαβον ὡς καίσαρας τὸν Γαλέριον καὶ τὸν Κωνστάντιον, ἠθέλησαν νὰ καταστήσωσιν ἑδραιοτέραν τὴν πρὸς ἑαυτοὺς πίστιν αὐτῶν καὶ τὴν ἕνωσιν τῆς τετραρχίας στενοτέραν, συνδεόμενοι πρὸς τοὺς καίσαρας καὶ διὰ κηδεστίας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ μὲν Γαλέριος ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Διοκλητιανοῦ Οὐαλερίαν, ὁ δὲ Κωνστάντιος τὴν τοῦ Μαξιμιανοῦ Θεοδώραν. Ἀλλ' ἀμφότεροι, ὅπως συνάψωσι τοὺς ἐπισήμους τούτους γάμους, ἠναγκάσθησαν νὰ διαζευχθῶσιν ἀπὸ τῶν συζύγων ἃς ἤδη εἶχον. Τοῦ δὲ Κωνσταντίου ἡ πρώτη σύνευνος, ἣν ἐδέησε νἀποδιώξῃ, ἦτο Ἑλένη ἡ θυγάτηρ ἀφανοῦς ἀνδρός, ὅστις διετήρει μικρὸν πανδοχεῖον ἐν Δρεπάνῃ, πολίσματι κατὰ τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας ἐν Βιθυνίᾳ.

Ὁ Κωνστάντιος καθ' ὃν χρόνον γινόμενος καῖσαρ ἔδιδε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Μαξιμιανοῦ εἶχεν ἤδη ἀπὸ τῆς Ἑλένης υἱόν, ἄγοντα τὸ δέκατον ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος. Γεννηθεὶς τῷ 274 ἐν Ναίσσῳ τῆς Μυσίας (Νίσσᾳ), ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν αὐξηθῆ ἐν ταῖς στρατείαις τοῦ πατρὸς εἰς μείρακα ὑψηλὸν καὶ ὡραῖον, ἔχοντά τι τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ βασιλικὸν ἐν τῇ μορφῇ. Κατὰ τὰ ἔτη λοιπὸν καθ' ἃ ὁ Χλωρὸς διεῖπε τὰ τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Βρεττανίας ἐκ τῆς καισαρικῆς αὐτοῦ ἕδρας ἐν Αὐγούστῃ, ὁ υἱὸς τῆς Ἑλένης διέτριβεν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νικομηδείας ἢ συνώδευε τὸν Διοκλητιανὸν εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Περσίαν. Διακριθεὶς δὲ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ὑπάτου ἡγεμόνος εἶχε προαχθῆ εἰς χιλίαρχον πρώτης τάξεως καὶ εἶχε γείνει ἀγαπητὸς παρὰ τῷ

ΕΛΕΝΗ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

στρατῷ, οὗ τὴν ἀπορίαν καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν προεκάλει ὁ Γαλέριος προτιμῶν μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ ὡς καίσαρα ἀντὶ τοῦ Κωνσταντίνου τὸν Μαξιμῖνον.

Μετ' ἀγανακτήσεως μόλις συνεχομένης εἶδεν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν παραγκώνισίν του, καὶ ἐμελέτα νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν πατέρα Κωνστάντιον. 'Αλλ' ἐξηκολούθει ἡ τιμητική του αἰχμαλωσία ἐν Νικομηδείᾳ, καὶ ὑπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ Γαλερίου εἰς κινδύνους, ἀφ' ὧν τὴν σωτηρίαν του ἀπέδιδον ἔπειτα οἱ Χριστιανοὶ εἰς θαῦμα θεϊκόν. 'Αλλὰ τέλος, ἐπιμόνως καλούμενος ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς νοσοῦντος, κατώρθωσε μετὰ δυσκολίας καὶ οὐκ ἄνευ δόλου νὰ φύγῃ ἐκ Νικομηδείας, σπεύσας ταχὺς πρὸς τὸν Κωνστάντιον, ὃν συναντήσας κατὰ τὰς βορείας ἀκτὰς τῆς Γαλατίας μετέβη μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Σκωττίαν. Μετ' ὀλίγον δέ, τελευτῶντος τοῦ 'Ιουλίου τοῦ 306, ἀπέθνησκεν ὁ Κωνστάντιος ἐν 'Εβοράκῳ, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, οὗ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατὸς εἶχεν ἐκτιμήσει τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰς ἀρετάς, ἀνεκηρύσσετο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ θανόντος πατρὸς αὔγουστος ἀντ' ἐκείνου.

Ἔκπληξις καὶ ὀργὴ κατέλαβε τὸν Γαλέριον, ἅμα μαθόντα ἐξ ἐπιστολῆς αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Δύσεως βιαίαν αὐτοῦ ἄνοδον, ἥτις ἀνέτρεπε πάντα τὰ σχέδια τοῦ αὐτοκράτορος τῆς 'Ανατολῆς. 'Αλλὰ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα αἰσθήματα ὑπεχώρησαν εἰς σκέψεις μετριωτέρας, καὶ ὁ Γαλέριος, ὡριμώτερον σκεφθείς, ἀνεγνώρισε τὸν Κωνσταντῖνον δεύτερον καίσαρα, κηρύξας ἀντ' αὐτοῦ αὔγουστον τῆς Δύσεως τὸν Σεβῆρον καὶ παραχωρήσας τὴν θέσιν τοῦ πρώτου καίσαρος, ἣν τέως κατεῖχεν ἐκεῖνος, εἰς τὸν Μαξιμῖνον. 'Ο δὲ Κωνσταντῖνος, ὅστις εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συνέχῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ χαλιναγωγῇ τὰς ὁρμάς του, ἐδέχθη τὸν ἐπελθόντα συμβιβασμόν, ἀναμένων μετὰ καρτερίας τὴν δι' αὐτῆς τῆς προμηνυομένης ἀναστατώσεως ἀνύψωσίν του καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος, ὅπερ ἤδη διεγράφετο ἐν τῷ νῷ του, τῆς ὑπὸ ἓν σκῆπτρον ἑνώσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῆς εἰρηνικῆς ἐν αὐτῷ συμβιώσεως ἐθνικῶν καὶ Χριστιανῶν.

'Ο Κωνσταντῖνος δὲν ἠπατᾶτο. Ταχύτερον δὲ ἢ προσεδόκα ἔγεινεν ἀρχὴ τῆς νέας ταύτης συγχύσεως διὰ τῆς ἐν 'Ρώμῃ ἀποστασίας, δι' ἧς ἀνηγορεύθη αὔγουστος ὁ υἱὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ Μαξέντιος, οὗ τὴν φιλοδοξίαν εἶχε κεντήσει ἡ ἐπιτυχία τοῦ Κωνσταντίνου. Οὐδ' ἠρκέσθη ὁ Μαξέντιος εἰς τὴν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τῆς 'Ρώμης ἀναγόρευσίν του, ἀλλ' ἐπεκαλέσθη καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ γηραιοῦ πατρός του, ὅστις βαρέως ἔφερε

τὴν ἐν Λουκανίᾳ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας ἀποχώρησίν του καὶ ἦτο πρόθυμος νὰ δράξῃ πᾶσαν κατάλληλον περίστασιν, ὅπως παρέλθῃ πάλιν εἰς τὸ μέσον. Περιβάλλεται λοιπὸν καὶ πάλιν ὁ Μαξιμιανὸς τὴν πορφύραν, καὶ σπεύδει μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐναντίον τοῦ Σεβήρου. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἐπολιορκεῖτο ἐν Ῥαβέννῃ ὑπὸ τῶν δύο νέων αὐγούστων, καὶ, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ στρατιᾶς, ἥτις ἔσπευσε νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸν ἄλλοτε κύριον αὐτῆς, τὸν Μαξιμιανὸν, παρεδίδετο, καὶ μετ' ὀλίγον ἠναγκάζετο ναὐτοκτονήσῃ, ἀνοίγων τὰς φλέβας του.

Ἀλλ' ὁ Γαλέριος δὲν ἦτο δυνατὸν νἀφήσῃ ἀνεκδίκητον τὴν εἰς τὸν συνάρχοντα προσγενομένην ὕβριν, καὶ φοβερὰ προηγγέλλετο ἡ ἐκδίκησις τῆς ὀργῆς του. Ὁ δὲ Μαξιμιανὸς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τολμηροῦ καίσαρος τῆς Δύσεως. Μεταβὰς λοιπὸν αὐτὸς εἰς Γαλατίαν, προσέφερε τὴν χεῖρα τῆς θυγατρὸς Φαύστας εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Οὗτος δὲ χάριν τῶν θελγήτρων τῆς περικαλλοῦς τοῦ Μαξιμιανοῦ κόρης λησμονῶν τὴν Μινερβῖναν, ἐξ ἧς ἤδη εἶχεν υἱὸν Κρίσπον, συνεζεύχθη μετὰ τῆς Φαύστας, καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ πενθεροῦ τὸν τίτλον αὐγούστου.

ΦΑΥΣΤΑ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

ϛ'

Ἕξ αὔγουστοι.

Ὁ γάμος τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Φαύστας συνεπέφερε τὴν ὑπὸ τούτου παροχὴν βοηθείας εἰς τὸν πενθερὸν, μέλλοντα νἀγωνισθῇ κατὰ τοῦ Γαλερίου. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ ταύτης, τοῦ Κωνσταντίνου ἐπέχοντος καὶ ἀναμένοντος τὴν ἔκβασιν τῶν γεγονότων, ὁ Μαξιμιανὸς, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ῥώμην, ἠδυνήθη μετὰ τοῦ Μαξεντίου νὰ κατισχύσῃ ἀμαχητὶ τοῦ Γαλερίου. Ἀληθῶς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς εἰσήλασε μὲν ἐξ Ἰλλυρίας, ὅπου εὑρίσκετο, εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ, χωρὶς νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῆς Ῥώμης καὶ πρὶν ἢ πειραθῇ τῆς τύχης τῶν ὅπλων, ἀπεχώρησε, φοβηθεὶς προσχώρησιν τοῦ στρατοῦ του πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ὁμοίαν πρὸς ἐκείνην, ἐξ ἧς εἶχε προέλθει τοῦ Σεβήρου ἡ ἧττα.

'Αλλ' οἱ νικηταὶ καὶ κύριοι τὸ ἐξῆς τῆς 'Ιταλίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἀναιμάκτου αὐτῶν νίκης. Πατὴρ καὶ υἱὸς περιῆλθον εἰς ῥῆξιν, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ γηραιὸς Μαξιμιανός, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, ἔφθασε, μάτην κρούων ἐν τῷ μεταξὺ τὰς πύλας τῶν ἰσχυρῶν, εἰς Γαλατίαν πρὸς τὸν γαμβρὸν Κωνσταντῖνον. 'Εν τούτοις δὲ ἤδη τὸν μὲν Νοέμβριον τοῦ 307 ὁ Γαλέριος εἶχεν ἀνακηρύξει αὔγουστον τὸν Λικίνιον, παραχωρήσας εἰς αὐτὸν τὴν 'Ιλλυρίαν, ἀρχομένου δὲ τοῦ 308 ὁ Μαξιμῖνος, ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ ἀμέσῳ προαγωγῇ τοῦ Λικινίου, διενήργει τὴν ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἀναγόρευσιν ἑαυτοῦ ὡς αὐγούστου, ἐξαναγκάζων οὕτω τὸν Γαλέριον νἀναγνωρίσῃ μὲν αὐτὸν ὡς αὔγουστον, νὰ πράξῃ δὲ τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον.

Οὕτως, ὅτε ὁ Μαξιμιανὸς ἐζήτησεν ἄσυλον παρὰ τῷ Κωνσταντίνῳ, ἐφαίνετο, ὅτι τὸ κράτος εἶχε διασπασθῇ εἴπερ ποτὲ καὶ ὅτι πολὺ μᾶλλον ἢ ἀμέσως μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἀπεῖχεν ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίου τῆς πραγματώσεως τοῦ πόθου του περὶ ἑνώσεως τοῦ κράτους ὑπὸ μίαν κραταιὰν δεξιάν. 'Αληθῶς ἦτο μὲν ἤδη ἀνακεκηρυγμένος αὔγουστος ὁ Κωνσταντῖνος, ἄρα εἶχε θέσιν ὑπέροχον κατὰ τὸ σύστημα τῆς διοκλητιανείου τετραρχίας, ἀλλ' αὐτὸ τὸ γεγονός, ὅτι εἶχεν ἀναγνωρισθῇ τοιοῦτος ὑπὸ δύο συναυγούστων, τοῦ Μαξιμιανοῦ καὶ τοῦ Γαλερίου, ἐδείκνυεν, ὅτι τὸ σύστημα ἐκεῖνο εἶχεν ἀποβάλει τὸν πρότερον ὀργανισμόν του. 'Αλλ' ἔτι μᾶλλον φανερὰ εἶνε ἡ ἐντελὴς ἔκπτωσις τοῦ θεσμοῦ τῆς διοκλητιανείου τετραρχίας, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι πλὴν τῶν τριῶν ἐκείνων συνυπῆρχον καὶ τρεῖς ἄλλοι ἡγεμόνες τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, φέροντες ἐπ' ἴσης τὸν τίτλον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐγούστου. 'Υπῆρχον λοιπὸν ἐν συνόλῳ ἓξ αὔγουστοι, ἀλλὰ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εὑρίσκετο διῃρημένον εἰς ἓξ τμήματα, ἐπειδὴ ὁ μὲν Μαξιμιανὸς ἦτο κατ' ὄνομα μόνον αὔγουστος, πράγματι δὲ φυγάς, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πάντες δὲν εἶχον ἅπαντες ὁμοίαν πρὸς ἀλλήλους ἀρχὴν καὶ δύναμιν. Τρανὴ δὲ ἀπόδειξις ταύτης τῆς ἀδυναμίας τινῶν τῶν αὐγούστων καὶ τῆς κρατούσης συγχύσεως εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος οἱ ἓξ αὔγουστοι διῃροῦντο οὕτως εἰπεῖν εἰς δύο τριάδας, τὴν τῶν ἡγεμόνων τῆς 'Ανατολῆς, ἐν ᾗ ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Μαξιμῖνος ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Γαλερίου, καὶ τὴν τῆς Δύσεως, ὅπου τὴν μὲν πραγματικὴν δύναμιν εἶχον ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος, ὡς φάσμα δὲ παρελθούσης ἰσχύος καὶ διὰ τὸν ὄγκον τῶν πρεσβείων ἐπειρᾶτο νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν υἱὸν καὶ τὸν γαμ-

δρὸν ὁ Μαξιμιανός. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν φαινομένην ταύτην προσωρινὴν ἁρμονίαν ὑπέβοσκον πάθη κραταιά, καὶ θύελλαι ἀκράτητοι ἔμελλον νὰ κλονήσωσι πρόρριζον τὸ σαθρὸν ἐκεῖνο οἰκοδόμημα.

Τὴν δὲ πρώτην ἀφορμὴν πρὸς διάσπασιν τῆς ἀσυστάτου ἐκείνης ἐξαρχίας παρέσχεν ἡ ἀχαλίνωτος φιλοδοξία τοῦ Μαξιμιανοῦ. Εἰς μάτην ὁ γηραιὸς ἐτύγχανε παρὰ τῷ Κωνσταντίνῳ βασιλικῶν τιμῶν καὶ περισσῆς φιλοφροσύνης. Εἰς μάτην ὁ γαμβρὸς συνεχώρησέ ποτε μεγαλοφρόνως αὐτὸν ἀποπειραθέντα ἐπιβούλως ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Γερμανίαν νὰ κινήσῃ εἰς ἀποστασίαν κατ' αὐτοῦ τὴν στρατιάν. Ὁ πρεσβύτης, ἐπιμένων εἰς τὴν ἰδέαν νὰ καταλάβῃ καὶ πάλιν τὰς ἀρχήν, δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ καὶ μέχρι σχεδίου δολοφονίας. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, μαθὼν παρὰ τῆς συζύγου Φαύστας τὰ τεκταινόμενα ὑπὸ τοῦ πατρός της, προέλαβε τὸν δόλον τοῦ γέροντος, ὅστις συλληφθεὶς ἐξαπίνης ἐτιμωρήθη σκληρῶς διὰ τὴν ἐπιβουλήν. Μόνον τὸ εἶδος τοῦ θανάτου ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃ ὁ κατάδικος. Ὁ Μαξιμιανὸς προέκρινε τὴν ἀγχόνην, καὶ ἐτελεύτησε τὸν βίον ἀδόξως, κρεμάσας ἑαυτὸν ἐν τῇ εἱρκτῇ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 310.

Δεκαπέντε μῆνας μετὰ τὸ οἰκογενειακὸν ἐκεῖνο δρᾶμα ἀπέθνησκεν ὁ Γαλέριος ἐν Νικομηδείᾳ τὸν Μάϊον τοῦ 311, καταδυναστευόμενος ὑπὸ τῶν ἀλγηδόνων ἐπωδύνου νοσήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου πρὸ ἑνὸς μηνὸς ... χεν ἐλπίσει, ὅτι θὰ εὕρῃ ἀνακούφισιν, δημοσιεύων τὴν 30 Ἀπριλίου διάταγμα, δι' οὗ ἐκηρύσσετο ἡ παῦσις τοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοῦ καὶ ἡ ἀνοχὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Ἐκλιπόντων τῶν δύο αὐτοκρατόρων, τοῦ Μαξιμιανοῦ καὶ τοῦ Γαλερίου, οὐδαμῶς ἐβελτιώθη ἡ θέσις τῶν πραγμάτων. Ἔμενον ἀκόμη τέσσαρες αὔγουστοι, ὧν ἕκαστος εἶχεν ἐπ' ἴσης μεγάλας ἀξιώσεις οὐδ' ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τοὺς ἄλλους. Ἐπὶ βραχὺν δὲ χρόνον ἐφάνη, ὅτι ἔτι μᾶλλον ἔμελλον νὰ περιπλεχθῶσι τὰ πράγματα, ὅτε καὶ νέος ἀπαιτητὴς τοῦ θρόνου ἀνεφάνη ἐν Ἀφρικῇ, ὁ Ἀλέξανδρος, ὃν ἀνεκήρυξαν αὔγουστον οἱ στρατιῶται. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ σφετεριστοῦ, ὅστις ταχέως ἐποιήθη ἐκποδών, στραγγαλισθεὶς τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος (311).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ὁ θάνατος τοῦ Γαλερίου ὑπῆρξε τὸ σύνθημα νέας ἀναστατώσεως, νέας διακυμάνσεως τῶν ἐλπίδων, νέας ἐξεγέρσεως τῶν παθῶν. Ὡς εἰκὸς

δὲ ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς πρώτους ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὸν Λικίνιον καὶ τὸν Μαξιμῖνον. Μόλις ὁ Γαλέριος εἶχεν ἐκπνεύσει καὶ οἱ δύο αὔγουστοι παρεσκευάσθησαν ὅπως διεκδικήσωσι τὰς κτήσεις τοῦ θανόντος. Καὶ ἐνόησαν μὲν ἐγκαίρως ἐκεῖνοι, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο προτιμότερον νὰ συμβιβασθῶσι διανεμόμενοι τὸ κράτος τοῦ Γαλερίου μᾶλλον ἢ ἐκτιθέμενοι χάριν τοῦ ὅλου εἰς τὴν ἀμφίβολον τύχην τῶν ὅπλων. Ἀλλ' ἡ ῥῆξις ἣν κατώρθωσαν νἀποφύγωσιν οἱ αὔγουστοι τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἀπεσοβήθη ἐν τῇ Δύσει, ὅπου δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ φοβερὰ σύγκρουσις μεταξὺ τοῦ Μαξεντίου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου.

γ'

Ἡ ἧττα τοῦ Μαξεντίου.

Ὁ υἱὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ εἶχε κληρονομήσει παρὰ τοῦ γεννήτορος τὴν τραχύτητα καὶ τὴν ἀπαιδευσίαν χωρὶς κἂν νὰ ἔχῃ τὴν γενναιότητα τοῦ πατρός, δι' ἣν ἐκεῖνος εἶχεν ἀξιωθῇ νὰ γείνῃ συνάρχων τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ὁ ἐκδιώξας τὸν πατέρα εὐθὺς ὡς δι' αὐτοῦ ἔγεινε κύριος τῆς Ῥώμης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τρέφῃ εὐγενέστερα αἰσθήματα πρὸς τοὺς πολίτας, οἵτινες εἶχον τὴν ἀτυχίαν νὰ εἶνε ὑπήκοοί του, οὐδὲ νὰ ἔχῃ ἀνασκοπήν τινα πρὸς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ἐπιπροσθοῦντας εἰς τὴν ὁδόν του. Ἡ Ῥώμη ἔστενεν ἓξ ἤδη ἔτη ὑπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ Μαξεντίου, ὅστις οὐδὲν εἶδος ὠμότητος παρέλειπεν, ὅπως ἀποβῇ μυσαρώτερος ὁσημέραι. Πρὸ τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ οὐδεμία περιουσία ἦτο ἀσφαλής, πρὸ τῆς ἀσελγείας αὐτοῦ οὐδεμιᾶς γυναικὸς τιμὴ ἦτο σεβαστή. Ἀλλὰ μάλιστα ἔπασχεν ἡ περιουσία καὶ ἡ οἰκογενειακὴ τιμὴ τῶν συγκλητικῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς γενικῆς κατακραυγῆς μόνον στήριγμα τοῦ τυράννου καὶ μόνος συμμέτοχος τῶν ὀργίων αὐτοῦ ἦτο ὁ στρατιωτικὸς ὄχλος, οὗ τὴν εὔνοιαν διετήρει ὁ υἱὸς τοῦ Μαξιμιανοῦ διὰ παροχῶν ἀφειδῶν καὶ ἐλευθεριότητος ἀκολάστου. Οὕτω δ' ἐν ᾧ ἡ Ῥώμη ἔτρεμεν ὑπὸ τὸ βῆμα τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν καταδοτῶν του, ὁ Μαξέντιος, ἐν νωθρᾷ νωχελείᾳ, ἐξ ἧς μόνη ἡ ἀσέλγεια καὶ ἡ ὠμότης ἴσχυον νὰ ἐξεγείρωσιν αὐτόν, διέτριβεν ἔγκλειστος ἐν τῷ κατὰ τὸν Παλατῖνον λόφον ἀνακτόρῳ, τὸ ὁποῖον εἶχε μεταβάλει εἰς οἶκον θησαυρισμοῦ καὶ ἀτιμίας.

ΜΑΞΕΝΤΙΟΣ

Τοιαῦτα πάσχοντες οἱ Ῥωμαῖοι ἔστρεψαν τὸν νοῦν πρὸς τὸν αὔγουστον ἐκεῖνον, ὅστις δικαιώματα μὲν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης εἶχεν ὅσα καὶ ὁ Μαξέντιος, ἐκοσμεῖτο δὲ καὶ ὑπὸ ἀρετῶν, αἵτινες, καίπερ σκιαζόμεναι ὑπό τινων κακιῶν, ἦσαν φωτεινόταται παραβαλλόμεναι πρὸς τὴν ἀχλὺν τῆς βδελυγμίας τὴν περιβάλλουσαν τὸν υἱὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ. Ὁ ἐκλεκτὸς δὲ οὗτος, πρὸς ὃν ἐστράφη ἡ Ῥώμη, ὑπῆρξεν ὁ υἱὸς τοῦ Χλωροῦ, ὁ Κωνσταντῖνος.

Ὁ Κωνσταντῖνος, οὗ εἴδομεν ἤδη τὴν ταχεῖαν προαγωγὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, ἦτο ἀνὴρ ὑπερέχων τοῦ μετρίου κατὰ πολύ. Κατὰ τὰ ὀλίγα ἔτη καθ' ἃ ἦρχεν ἐν Γαλατίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ εἶχεν ἐπιδείξει καὶ δραστηριότητα καὶ θέλησιν, οὐ μόνον τοὺς Φράγκους καὶ Ἀλαμαννοὺς, εἰσβαλόντας εἰς τὴν Γαλατίαν, καταπαλαίσας καὶ ἐκδιώξας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς χώρας ὧν ἦρχεν ἐπιδαψιλεύσας τἀγαθὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐνομίας. Ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ ἀνοχὴ ἡ προβαίνουσα μέχρι συμπαθείας πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἣν εἶχε κληρονομήσει παρὰ τοῦ πατρός, καθίστανεν αὐτὸν ἀγαπητὸν παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς τοῦ νέου θρησκεύματος. Ἡ δὲ ὀρθὴ ἀντίληψις δι' ἧς κατενόει τὸ δέον γενέσθαι, ἡ πολιτικὴ φρόνησις, ἥτις ἦγε τὰς σκέψεις αὐτοῦ καὶ πέραν τοῦ πρὸ ποδῶν, ἡ καρτερία, μεθ' ἧς ἔβαινε πρὸς τὴν τελείωσιν τῶν πόθων του, ἡ σπουδὴ ἣν ἀνέπτυσσε πρὸς ἐκνίκησιν τῶν ἐπιπροσθούντων εἰς τοὺς σκοπούς του ἐμποδίων, ταῦτα πάντα προήγγελλον τὴν ἔξοχον θέσιν ἧς ἦτο ἄξιος νὰ τύχῃ. Ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ αὗται, καθιστάνουσαι αὐτὸν ἀρχικώτατον, ἦσαν καὶ ἡ ῥίζα τῶν κακιῶν, αἵτινες ἐκηλίδονον τὸν ἄνδρα. Βαίνων εὐθὺ πρὸς τὸν σκοπὸν, ἠδιαφόρει περὶ τῶν μέσων, καὶ δὲν ἀνεχαιτίζετο οὐδ' ὅταν ἠναγκάζετο νὰ ῥάνῃ δι' αἵματος, πολλάκις αἵματος συγγενικοῦ, τὴν προδιαγεγραμμένην ὁδόν. Οὐδ' ἦτο ἡ τοιαύτη ὠμότης πάντοτε ἀπόρροια σκληρᾶς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐνίοτε ἦγεν εἰς τὸ αὐτὸ μοιραῖον τέλος στιγμιαία ὁρμὴ τῆς φιλυπόπτου αὐτοῦ ψυχῆς. Καὶ ὅμως αἱ τοιαῦται τοῦ Κωνσταντίνου ψυχικαὶ διαθέσεις, ὧν αἱ σκιερώτεραι ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους, ὅτε μετὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς εὐθύνης ηὔξησαν καὶ οἱ κίνδυνοι καὶ μετ' αὐτῶν ἡ παραφορὰ καὶ τὸ φιλύποπτον, δὲν ἠδύναντο νἀμαυρώσωσι τελείως τὰς μεγάλας αὐτοῦ βασιλικὰς ἀρετάς. Ἡ δὲ φήμη αὐτῶν ἔπεισε τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι εἰς τὸν τοιοῦτον ἄνδρα ἠδύναντο νἀναθέσωσι τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ Μαξεντίου. Πρέσβεις σταλέντες παρ' αὐτῶν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ἔγειναν δεκτοί, καὶ ὁ αὔγουστος τῆς Γαλατίας καὶ Ἰσπανίας ἀπεφάσισε

παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τῶν συμβούλων αὐτοῦ καὶ τῶν οἰωνοσκόπων νὰ προλάβῃ τὸν Μαξέντιον, εἰςβάλλων εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἀφορμαὶ πολέμου δὲν ἔλειπον. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μαξιμιανοῦ δύο αὔγουστοι τῆς Δύσεως ὑπέβλεπον ἀλλήλους. Εἰς ἀμφοτέρους βεβαίως ἐνέπνεε σχέδια κατακτητικὰ ἡ γειτονία τῶν κρατῶν αὐτῶν, ἅτινα ὅμορα ὄντα, εἶχον ὡς ὅριον τὴν ὀροσειρὰν τῶν Ἄλπεων, μεσάζουσαν μεταξὺ τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ τὸ στενὸν τῶν Γαδείρων ἀποχωρίζον τὴν Ἱσπανίαν ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς, ἥτις ἀνῆκεν εἰς τὸν Μαξέντιον. Ἀλλὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἠρέθιζον πολὺ μᾶλλον αἱ ἀξιώσεις τοῦ Μαξεντίου, ὅςτις ἐκήρυσσε μετὰ θράσους ἑαυτὸν μόνον αὐτοκράτορα τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κράτους, τοὺς δὲ ἄλλους αὐγούστους ἐθεώρει ἁπλοῦς ἐπάρχους του, τεταγμένους πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν συνόρων. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκουν ταῦτα, ὁ Μαξέντιος, παρουσιαζόμενος ὡς ἐκδικητὴς τοῦ φόνου τοῦ πατρός, ὃν αὐτὸς ἐκεῖνος ἀφιλοστόργως εἶχεν ἐκδιώξει, ἀνέτρεψε τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἀνεγερθέντας ἀνδριάντας. Τέλος δὲ τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων εἶχε δεινώσει μεγάλως ἡ παρὰ τοῦ Μαξεντίου παρασκευὴ στρατιᾶς, ἥτις ἔμελλε νὰ εἰςελάσῃ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ἀνήκουσαν εἰς τὸν Λικίνιον, καὶ εἰς τὴν Ῥαιτίαν, ἧς ἡ κατάληψις ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ πρῶτον βῆμα ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Γαλατίαν.

Ὁ ἐκ τῶν παρασκευῶν τοῦ Μαξεντίου φόβος προςεπέλασεν εἰς ἀλλήλους τὸν Λικίνιον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Ὁ Λικίνιος, μέλλων νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντίαν, ἔγεινε σύμμαχος αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐν τῷ ἐπικειμένῳ ἀγῶνι ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐθνῶν τῶν ὁμορούντων εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς συμμαχίας ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναμείνῃ τὴν προςβολὴν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ νὰ εἰςβάλῃ αὐτὸς εἰς τὴν Ἰταλίαν, διαβαίνων τὰς Ἄλπεις.

Μεγάλαι ὑπῆρξαν ἀμφοτέρωθεν αἱ παρασκευαί, ἀλλ' αἱ δυνάμεις τοῦ Μαξεντίου ἦσαν πολὺ ἀνώτεραι. Ὁ Μαξέντιος πλὴν τῶν Πραιτωριανῶν καὶ τῶν ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας πολυαρίθμων ἐπικούρων εἶχεν ὑπὸ τὰς τάξεις του πλῆθος Μαυριτανῶν καὶ Καρχηδονίων. Αἱ ὑπερβολικώταται τῶν διηγήσεων ἀναβιβάζουσι τοὺς μὲν πεζοὺς αὐτοῦ εἰς ἑκατὸν ἑβδομήκοντα χιλιάδας, τοὺς δὲ ἱππεῖς εἰς δεκαοκτακιςχιλίους. Ἀλλ' ὁσοςδήποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῆς στρατιᾶς τοῦ Μαξεντίου, ἀναμφήριστον εἶνε ὅτι αἱ δυνάμεις μεθ' ὧν ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλός του μόλις ἀνήρ-

χοντο εἰς τὸ ἥμισυ, ἂν μὴ καὶ εἰς τὸ τέταρτον, ὅταν ὑπολογίσωμεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀνάγκην νἀφήσῃ μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ ἐν Γαλατίᾳ, ἐν Βρεττανίᾳ, παρὰ τὸν Ῥῆνον, ὅπως ἔχῃ ἀσφαλῆ τὰ νῶτα.

Μεθ' ὁρμῆς διέβη τὰς Ἄλπεις ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ εἰςῆλθεν εἰς τὴν βορείαν Ἰταλίαν. Πρὶν ἢ ὁ Μαξέντιος προφθάσῃ νὰ μάθῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πολεμίου στρατοῦ ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ῥήνου, ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε κυριεύσει ἐξ ἐφόδου τὸ Σεγούσιον, τὰ σημερινὰ Σοῦσα πλησίον τῶν Κοττίων Ἄλπεων. Ἐν ᾧ δὲ ἀκόμη ἐφώτιζε τὴν ὁδόν του ἡ πυρκαϊά, ἥτις κατέστρεψε τὸ πλεῖστον τῆς κυριευθείσης πόλεως, ὁ Κωνσταντῖνος προχωρήσας ἐνίκησε πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ Ταυρίνου τοὺς κατ' ἀνατολικὸν τρόπον καταφράκτους ἱππεῖς τοῦ ἐχθροῦ, καὶ κατέλαβεν οὐ μόνον ταύτην τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ τὰ Μεδιόλανα. Ἐκ νέου δὲ νικήσας παρὰ τὴν Βριξίαν ἐχθρικὸν ἱππικὸν ἀντεπεξελθὸν κατ' αὐτοῦ, παρέστη πρὸ τῆς ὀχυρᾶς Οὐηρῶνος, ἣν καθίστανε δυςάλωτον ὁ ἐκ τριῶν μερῶν περιρρέων αὐτὴν ποταμὸς Ἄθεσις καὶ ἡ γενναία ὑπεράσπισις τοῦ στρατηγοῦ Πομπηιανοῦ. Ἀλλ' ἡ ἧττα καὶ ὁ φόνος τοῦ ἀλκίμου ὑπερασπιστοῦ τῆς Οὐηρῶνος ἀνέῳξε τὰς πύλας τῆς πόλεως εἰς τὸν νικητὴν, ὅςτις ἐν χρόνῳ βραχυτάτῳ ἐγίνετο κύριος ὅλης τῆς κοιλάδος τοῦ Πάδου.

Μετὰ τὰς νίκας ταύτας ἦτο πλέον ἀνοικτὴ ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν Ρώμην, ἐν ᾗ ἔμενε κεκλεισμένος ὁ Μαξέντιος. Ἡ γαλατικὴ στρατιὰ προεχώρησε πλήρης μένους πολεμικοῦ. Ὁ φόβος τοῦ Μαξεντίου παρ' ὅλας τὰς ἀξιολόγους δυνάμεις, ἃς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ, ἦτο μέγας ὅσον καὶ ὁ εἰς τὴν Ῥώμην ἐπικρεμάμενος κίνδυνος. Καὶ ὅμως, ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῶν σφαγίων, προοιωνιζομένων ἧτταν τοῦ ἐχθροῦ τῆς Ῥώμης, ἐθάρρησε νὰ ἐξέλθῃ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως εἰς προϋπάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον σφάλμα τοῦ Μαξεντίου, ὅςτις θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε πολὺ ἀσφαλέστερος ἂν ἀνέμενε τὸν Κωνσταντῖνον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης, ἥτις ἦτο ὀχυρωτάτη πρὸς τὴν ἐπίθεσιν πολεμίων ἐπερχομένων ἀπὸ βορρᾶ διὰ τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ.

Ἀντὶ λοιπὸν νὰ μένῃ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης ἢ τοὐλάχιστον νὰ πορευθῇ μακρὰν ὁδὸν καὶ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ, ὁ Μαξέντιος διέβη τὸν Τίβεριν διὰ τῆς Μουλβίας γεφύρας καὶ ἄλλης τινὸς γεφύρας ἐκ πλοίων, καὶ παρέστη ἀντιμέτωπος τοῦ ἤδη πλησιάσαντος ἐχθροῦ πέραν μὲν τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἐν μικρᾷ ἀπ' αὐτοῦ ἀποστάσει.

Τὴν 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 312 συνεκρούσθησαν πρὸς ἀλλήλας αἱ ἀντί-

Ο ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΟΥΛΒΙΑΝ ΓΕΦΥΡΑΝ ΟΛΕΘΡΟΣ ΤΟΥ ΜΑΞΕΝΤΙΟΥ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

παλοι στρατιαί. Ἀλλ' ἡ μάχη δὲν ὑπῆρξε μακρά. Εἰς τὴν πρώτην ὁρμητικὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἀντέσχον οἱ περὶ τὸν Μαξέντιον. Οἱ ἐκ Ῥώμης συνεκδραμόντες Ἰταλοὶ διεσπάσθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν, καὶ μόνον οἱ Πραιτωριανοί, οὐδεμίαν ἔχοντες ἐλπίδα συγχωρήσεως παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπολέμησαν γενναίως καὶ ἔπεσον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Τρομερὰ ὑπῆρξεν ἡ σύγχυσις ἐν τῇ πρὸς τὴν Ῥώμην φυγῇ. Ὅλος ὁ ἡττημένος καὶ καταδιωκόμενος στρατὸς ἔσπευδε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν δύο γεφυρῶν. Καὶ ἡ μὲν ἐκ πλοίων ἐζευγμένη συνετρίβη ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐπ' αὐτῆς συνωστιζομένων, συμπαρασύρουσα αὐτοὺς εἰς τὸν πολυδίνην ποταμόν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Μουλβία γέφυρα, μὴ οὖσα πλατυτέρα συνήθους ῥωμαϊκῆς λεωφόρου, ἐνεφράχθη ὑπὸ τοῦ συμφυρμοῦ τῶν ἀγεληδὸν φευγόντων, καὶ πολλοὶ κατέπιπτον ἐκ τῶν θωρακίων αὐτῆς εἰς τὸν Τίβεριν. Ἐκ τούτων δὲ ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ὁ Μαξέντιος, ὅςτις εἶχε σπεύσει νὰ διαβῇ τὴν γέφυραν ἐν τοῖς πρώτοις.

Τὴν ὑστεραίαν θριαμβευτικὴ ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὴν Ῥώμην εἴσοδος τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ ὁποίου τὸ ἅρμα ἠκολουθεῖτο ὑπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Μαξεντίου, φερομένης ἐπὶ δόρατος. Ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς νίκης οἱ ὠχυρωμένοι στρατῶνες τῶν Πραιτωριανῶν κατηδαφίσθησαν, καὶ τὸ σῶμα τοῦτο, τὸ στήριγμα τοσούτων αὐτοκρατόρων, διελύθη, τῶν ὑπολειπομένων σταλέντων εἰς τὰ στρατόπεδα παρὰ τὸν Ῥῆνον, ἐφονεύθησαν δὲ ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ Μαξεντίου καὶ οἱ φίλοι καὶ συστασιῶται τοῦ τυράννου. Τὰ πλήθη συνέρρευσαν νὰ ἴδωσι καὶ θαυμάσωσι τὸν νικητήν, καὶ ἐχαιρέτισαν μετ' εὐφροσύνης τὸν νέον δεσπότην τῆς Ῥώμης, ὅςτις παρέσχεν ἑορτὰς καὶ θεάματα εἰς τοὺς ὄχλους, ἄρτον εἰς τοὺς πεινῶντας, ἐνδύματα εἰς τοὺς γυμνούς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος, ἀπατηθεῖσα πρὸς ὥραν ἐκ τῶν εὐλαβῶν πρὸ αὐτῆς λόγων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐνόμισεν, ὅτι ἀνυψοῦτο καὶ πάλιν εἰς τὴν παλαιὰν ἀκμήν, καὶ ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ νικητοῦ τοῦ Μαξεντίου τὴν ἵδρυσιν ἀψῖδος θριαμβικῆς, ἥτις ἀνηγέρθη ἐν σπουδῇ, κοσμηθεῖσα διὰ τῶν ἀναγλύφων παλαιᾶς ἀψῖδος τοῦ Τραϊανοῦ. Οὕτω τὰ μνημεῖα τῶν παρῳχημένων θριάμβων ἐφαίνοντο ἄχρηστα πλέον, καὶ ἡ παλαιὰ τῆς Ῥώμης αὐτοκρατορία ἐστόλιζε διὰ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς τὴν νεοφανῆ δόξαν τοῦ ἀνδρός, ὃν ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἐκήρυσσον διὰ τῆς ἐπὶ τῆς ἀψῖδος χαραχθείσης ἐπιγραφῆς ὡς τὸν διὰ ***παρορμήσεως τῆς θεότητος καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἰδίου πνεύματος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀπαλλάξαντα τὴν πολιτείαν διὰ***

τῶν δικαίων του ὅπλων ἀπό τε τοῦ τυράννου καὶ πάντων α
τῶν συστασιωτῶν.

δ′

Ἐν τούτῳ νίκα.

Ἔνζηλος τοῦ Κωνσταντίνου βιογράφος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Πα
στίνῃ Καισαρείας Εὐσέβιος ὁ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου καὶ
χρόνου ἐπισκόπου τῆς Ἐμέσης ἐπωνυμούμενος ἀπὸ τοῦ φίλου αι
τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἔπειτα μάρτυρος Παμφίλου, διηγεῖται, ὅτι εἰ
υἱὸν τοῦ Κωνσταντίου καὶ τῆς Ἑλένης
τὴν ἀπὸ τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Ἰταλίαν
τίον τοῦ Μαξεντίου πορείαν συνέβησαν
τε καὶ ὄναρ θαυμάσιαί τινες ἐμφανίσει

ΤΟ ΛΑΒΑΡΟΝ

Ἤδη τῆς ἡμέρας ἀποκλινούσης, λέ
εὐσεβὴς ἐπίσκοπος, ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς πρ
χετο, λιπαρῶς ἱκετεύων τὸν πατρῷον
νὰ εὐοδώσῃ τὸ δυσχερές του ἔργον, εἶδεν
ὀφθαλμοῖς ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον
ἡλίου σταυρὸν ἐκ φωτός, φέροντα πέρ
γράμματα *ἐν τούτῳ νίκα*. Ὅτε δ' ἀ
ἔκπληκτος ἐπὶ τῷ φάσματι κατεκλίθη
ὕπνον ὁ Κωνσταντῖνος, εἶδε κατ' ὄναρ
τὸν Χριστὸν μετὰ τοῦ ἐπιφανέντος ἐν τῷ
ρανῷ σημείου, κελεύοντα αὐτὸν νὰ κ
σκευάσῃ ἀπομίμημα τοῦ σημείου ἐκείνο
ἀλεξιτήριον κατὰ τοὺς κινδύνους τῶν μα

Ἡ σημαία κατεσκευάσθη τὴν ὑστερ
Ἐπὶ μακροῦ δόρατος περιχρύσου, διας
ρουμένου ὑπὸ κέρατος ἐγκαρσίου, ἐπεκ
σθη τετράπλευρος ὀθόνη πορφυρᾶ, χρ
φαντος καὶ κεκοσμημένη διὰ λίθων πολυτίμων, εἰς ἣν ἦσαν ἐνυφασ
αἱ εἰκόνες τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Τῆς δὲ ὀθόνης ὑπ
χεν, ἐπὶ ἄκρου τοῦ δόρατος στηριζόμενος, στέφανος χρυσοῦς, φέρων
τοῦ κύκλου του συμπεπλεγμένα ἐν μονογράμματι τὰ γράμματα Χ κ
δηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.

Τοιαύτη ἡ διήγησις τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοιαύτη ἡ ἀρχὴ τοῦ λαβάρου, ὡς ὠνομάσθη ἡ νέα σημαία, ἣν ἀνευρίσκομεν καὶ ἐφεξῆς ἐν τῷ βυζαντιακῷ στρατῷ οὐκ ἄνευ παραλλαγῶν ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καισαρείας καὶ ἥτις διετηρήθη ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Βυζαντίου μέχρις αὐτῆς τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος.

Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην τοῦ εὐσεβοῦς ἐπισκόπου, ὅςτις βεβαιοῖ, ὅτι ταῦτα πάντα ἀφηγήθη εἰς αὐτὸν μεθ' ὅρκου αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, κατέγραψε δὲ αὐτὴν ἓξ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον θαύματος. Ἀλλὰ τῆς ἱστορίας ἔργον δὲν εἶνε νὰ ἑρμηνεύῃ τὰ θαύματα καὶ τὰς θεοσημίας. Οὔτε τὸ ὑπέρτερον ἀνθρωπίνης κρίσεως ὅραμα τοῦ Κωνσταντίνου δυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν εἰς ἀνάλυσιν ἱστορικήν, οὔτε εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ βιογράφου του εἶνε εὔκολον νὰ ἐμβατεύσωμεν καὶ νὰ ἐξελέγξωμεν τὴν φιλαλήθειαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ ταύτης τῆς διηγήσεως εἶνε ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τοῦ Κωνσταντίνου, ἀναλαμβάνοντος τὸν ὑπὲρ τῆς ἑνότητος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀγῶνα, οὗ ὁ πρὸς τὸν Μαξέντιον πόλεμος ἦτο ἡ πρώτη πρᾶξις· ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δικαιούμεθα νὰ συζητήσωμεν εἶνε τὸ πρόβλημα, ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἤδη στρατεύων ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἀπεδέχθη τὸν χριστιανισμόν.

Εἴδομεν ἤδη τὴν ἀποτυχίαν τοῦ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ τοὺς λόγους αὐτῆς. Ὁ διωγμὸς ἐπεχειρήθη ὡς μέτρον πολιτικόν, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ τετραρχίᾳ συνάρχοντες δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου σύμφωνοι περὶ τῶν ἰδεῶν, ἃς ἀντεπροσώπευεν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ διωγμοῦ, ὁ Γαλέριος. Ὁ δὲ πάντων νωθρότατα καὶ κατὰ τύπους μόνον συμμετασχὼν τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῆς Γαλατίας, ὁ Χλωρός, ὅςτις, πατροπαράδοτον ἔχων ἐν τῷ οἴκῳ του τὴν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ὡς θεὸν τοῦ φωτὸς ἐξαιρετικὴν λατρείαν, δὲν ἐξενίζετο ἐκ τῆς λατρείας ἣν ἀπένεμον οἱ Χριστιανοὶ πρὸς ἕνα καὶ μόνον θεόν. Τῶν αἰσθημάτων τούτων ἐμφορηθεὶς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἔτι μᾶλλον ᾐσθάνθη αὐξανομένην τὴν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἀνοχήν του, βαίνουσαν μέχρι συμπαθείας, ὅτε, σπεύδων πρὸς τὸν πατέρα ἐκ Νικομηδείας, εἶδε καθ' ὁδὸν τὴν ἀντίθεσιν τῆς κοινωνικῆς διασαλεύσεως ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ὁ διωγμὸς διενηργήθη δραστηρίως, πρὸς τὴν εἰρήνην τὴν πρυτανεύουσαν ἐν τῷ πατρικῷ βασιλείῳ, καὶ πολὺ μᾶλλον, ὅτε, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν θρόνον, εἶδεν ἔπειτα αὐτὸν τὸν Γαλέριον κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου αὐτοῦ καθαιροῦντα τὰ θεσπίσματα τοῦ διωγμοῦ, ἐπιτρέποντα εἰς τοὺς Χριστια-

θρησκεία εἶχε περιπέσει εἰς τὴν ἁπλῆν πλήρωσιν ἐξωτερικῶν τινων τύπων, ἀλλ᾽ ὅστις ἀνεκινεῖτο ἤδη ὑπὸ ἰδεῶν ὑπερτέρων καὶ πόθων ὑψηλοτέρων, οὓς ἐξέκαιον αἱ περὶ Μεσσίου προφητεῖαι, ἐκήρυξε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν ἀνυπόκριτον πρὸς τὸν ἕνα θεὸν πίστιν καὶ τὴν ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἁγνότης τῆς καρδίας καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ τήρησις τοῦ ἐλέου, τῆς πίστεως καὶ τῆς κρίσεως ἦσαν κατὰ τὰ διδάγματα τοῦ υἱοῦ τῆς Μαρίας αἱ ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι εἰς τὴν ὑπ᾽αὐτοῦ κηρυσσομένην βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ Ναζωραῖος προφήτης ἐγνώριζεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἔνθους θεὸν ὑψηλότερον, εὐγενέστερον, μὴ ἔχοντα ὡρισμένην ἕδραν, ἀλλὰ παρόντα πανταχοῦ καὶ πάντοτε, μὴ ζητοῦντα μόνον ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίας, οἷοι ἦσαν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλ᾽ ὄντα πνεῦμα, θέλον προσκύνησιν ἀνάλογον, τελουμένην ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Ὡς δὲ ὑψηλὸς καὶ μέγας ἦτο ὁ ἄϋλος ἐκεῖνος θεός, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη, ἣν ἐδίδασκεν ὁ θεσπέσιος ἀγορητής, ἐλέγετο μὲν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλ᾽ἦτο εὐρυτάτη, διότι δὲν περιωρίζετο εἰς μόνον τὸν οἰκεῖον καὶ φίλον, εἰς μόνον τὸν ὁμόπιστον καὶ ὁμόφυλον, ἀλλ᾽ ἐξετείνετο καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἐχθρόν, ὁμοία πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ πατρὸς τοῦ οὐρανίου, ὅστις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐξ ἴσου ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς καὶ βρέχει ἐπί τε δικαίους καὶ ἀδίκους.

Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν τούτων διδαγμάτων καὶ τῶν παχυλῶν, πολλάκις ἀπανθρώπων, πάσης εὐγενοῦς ἰδέας ἐστερημένων πρώτων θρησκευμάτων τοῦ ἀγρίου! Ἀλλὰ καὶ ὁποία πρόοδος ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἰουδαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ, ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς περσικῆς λατρείας τοῦ Μίθρα, ἀπ᾽ αὐτῶν τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης τῶν ἐχόντων ἀνθρωπίνην τὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ τὰ πάθη ἀνθρώπινα. Ὡς αἱ περιωρισμέναι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ὡς τὰ διεσπασμένα ἀνατολικὰ κράτη συνεχωνεύοντο ἐπὶ Αὐγούστου εἰς τὴν ἑνιαίαν βασιλείαν τῆς Ῥώμης, οὕτως εὐηγγελίζετο ὁ ὑψήγορος τῆς νέας θρησκείας ἱδρυτὴς τὸν ἀφανισμὸν τῶν μικρῶν ἐκείνων θεῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐνώπιον τοῦ ἑνὸς καὶ μεγάλου πατρὸς τοῦ οὐρανίου. Καὶ δὲν ἠφανίζοντο μόνον τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ μετ᾽ αὐτῶν κρημνιζομένων συγκατελύοντο οἱ φραγμοὶ οἱ χωρίζοντες τὰ ἔθνη, συγκαθῃρεῖτο ἡ διαίρεσις ἡ διασπῶσα τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους, καὶ διενέμετο ἡ αὐτὴ δικαιοσύνη καὶ παρείχοντο ταὐτὰ δικαιώματα εἰς πάντας καθὸ πεπλασμένους κατ᾽ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ θείου προσώπου.

Ἐν ᾧ δ᾽ αἱ ἀλήθειαι αὗται ἦσαν οὕτω μεγάλαι καὶ αἱ κηρυσσόμενα

άρεταί οὕτως ὑψηλαί, ἀφελὴς καὶ παντὸς μεταφυσικοῦ ὄγκου ἐστερημένη, πειστικὴ ἄνευ σοφιστικῆς ζητήσεως, πάναγνος ἄνευ φαρισαϊκῆς καυχησιλογίας ἦτο ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπηύξανε δὲ τῶν αἰωνίων ἐκείνων ἀληθειῶν τὴν πειθὼ αὐτὸ τὸ παράδειγμα τοῦ θείου κήρυκος, αὐτὸς αὐτοῦ ὁ βίος, ὃν ἐπεσφράγισεν ἡ ἀνάρτησις ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

Ἀλλὰ τὸ μαρτύριον ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ δὲν ὑπῆρξεν ὁ τάφος τοῦ ὑψηλοῦ κηρύγματος. Ὁ ἀκάνθινος στέφανος ὁ περιβάλλων τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐσταυρωμένου ἦτο δεῖγμα ἀτιμίας εἰς μόνους τῶν διωκτῶν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἀλλ' ἐκεῖνος ὃν οἱ Σαδδουκαῖοι τοῦ ναοῦ καὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ ὁ ἐν Ἰουδαίᾳ ἀντιπρόσωπος τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀνεβίβασαν εἰς τὸν σταυρὸν ὡς συγκατάδικον λῃστῶν εἶχεν ἤδη περὶ ἑαυτὸν κύκλον ὁμιλητῶν, οἵτινες ἠγάπησαν αὐτὸν περιπαθῶς καὶ ἐνεστερνίσθησαν τὰ διδάγματά του. Ἡ ὑψηλή του διδασκαλία δὲν συναπεσβέσθη μετ' αὐτοῦ ἀφέντος τὸ πνεῦμα ἐν τῷ Κρανίου τόπῳ, ἀλλ' ἐπέζησεν ἐν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, οἵτινες πορευθέντες ἐμαθήτευσαν κατὰ τὸ παράγγελμα αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων, τῶν πρώτων οἵτινες ἀνέλαβον τὴν διάδοσιν τῶν σωτηρίων ἰδεῶν τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ὑπῆρξεν ὑψηλόν, ἀλλὰ καὶ βαρύ. Ὑπῆρχον μὲν πολλὰ τὰ εὐκολύνοντα τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ἐντολῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ πολὺ μεγαλείτεραι αἱ δυσκολίαι, πολὺ ἰσχυρότερα τὰ προςκόμματα.

Ὅτε οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ ἤρχισαν διαδίδοντες τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, τὸ ἔδαφος ἦτο οὕτως εἰπεῖν παρεσκευασμένον ὅπως ὑποδεχθῇ τὸν γόνιμον ἐκεῖνον σπόρον. Διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶχον πέσει οἱ φραγμοὶ οἱ χωρίζοντες τὴν ἑλληνικὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν, εἶχεν ἐπέλθει ἀνάκρασίς τις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ, ἀνάμιξίς τις τῶν δύο πολιτισμῶν καὶ τῶν χωριστῶν θρησκευμάτων, ἡ δ' ἑλληνικὴ γλῶσσα, πανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς διαδοθεῖσα, εἶχε γείνει οἱονεὶ διεθνής τις σύνδεσμος ἐθνῶν τέως διεστώτων καὶ ἀντιμαχομένων. Ἡ δὲ ὑπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς ἀετοὺς ἐπελθοῦσα πολιτικὴ συνένωσις τοῦ μεγίστου μέρους τῆς εἰς τοὺς ἀρχαίους γνωστῆς ὑφηλίου καὶ ἡ συμπαρομαρτοῦσα μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας καθίστανον τὰς λεωφόρους καὶ τὰς τρίβους τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐπ' ἴσης βατὰς εἰς τὰς νέας ἰδέας ὡς καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Τοῦ δ' ἐμπορίου τούτου παράγοντες κυριώτατοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ἐν τῷ

ἔργῳ τοῦ πλουτισμοῦ ἀκαταπόνητοι διάδοχοι τῶν Φοινίκων, οἱ αἰώνιοι ἔμποροι οἱ πρὸς οὐδεμίαν ἀποκνοῦντες ὁδὸν ἄγουσαν εἰς κέρδος. Ἀφ' οὗ δὲ διὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γυναικῶν ἡ νέα διδασκαλία ἀπέκτησεν ὁσημέραι πλείονας ὀπαδοὺς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἰουδαίᾳ, δὲν ὑπῆρξε δύσκολος ἡ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας ἐξάπλωσις τῶν ἰδεῶν ἐκείνων.

Καὶ πρῶτοι μὲν δεξιώτατοι πράκτορες τῆς ἀναγεννήσεως ὑπῆρξαν οἱ Ἰουδαῖοι μικρέμποροι ὅσοι ἤδη εἶχον προςχωρήσει εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, οἵτινες, διειςδύοντες πανταχοῦ, μετὰ τῆς περιζητήτου αὐτῶν ἐμπολῆς διέδιδον κατ' ὀλίγον, ὑποκώφως, ἱεροκρυφίως τὰς ἰδέας τοῦ χριστιανισμοῦ. Προσφορώτατον δὲ ὄργανον πρὸς ἐξάπλωσιν τῶν νέων τούτων ἰδεῶν ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, χρησιμεύουσα ὡς διεθνὲς οὕτως εἰπεῖν μέσον πνευματικῆς ἐπικοινωνίας ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῆς διαδόσεως ἀπὸ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων. Αἱ δὲ ὑπηρεσίαι ἃς παρεῖχεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥτις ἦτο γνωστὴ ἐπ' ἴσης ἐν Ἰουδαίᾳ ὡς καὶ ἐν Ῥώμῃ, ἦσαν τοιαῦται, ὥςτε καὶ τὰ εὐαγγέλια ἐν αὐτῇ γραφέντα διεδόθησαν καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἀποστόλων ὅσοι ἔτυχε νὰ μὴ γνωρίζωσιν αὐτὴν προςέλαβον γραμματεῖς Ἕλληνας, ὅπως δι' αὐτῶν συνεννοῶνται μετὰ τῶν νεοσυστάτων χριστιανικῶν κοινοτήτων. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ ἀκόμη οἱ ἀπόστολοι ἐπιληφθῶσι συστηματικῶς τοῦ ἔργου των, οἱ περιπλανώμενοι ἐκεῖνοι Ἰουδαῖοι ἔμποροι προηγήθησαν αὐτῶν ποιοῦντες προσηλύτους, οὕτω δὲ ἤδη ἐν ἔτει 50 εὑρίσκοντο Χριστιανοὶ ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ τῆς μεγάλης πόλεως συναγωγὴ ἀνεκυκᾶτο ὑπὸ τῶν νέων ἰδεῶν, δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ ταραχαὶ ἐντεῦθεν προκληθεῖσαι καὶ ἀναγκάσασαι τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἰουδαίων νεωτεροποιῶν.

Ἀλλὰ τὰς εὐκολίας τὰς προοδοποιούσας τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ παρέλυον ἐξ ἑτέρου μεγάλα κωλύματα, ἀναχαιτίζοντα τὴν αὔξησιν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ ῥαββινισμὸς ὠρθοῦτο ἀντιμέτωπος τῆς νέας θρησκείας, παρακωλύων τὴν ἀποδοχὴν καὶ διάδοσιν αὐτῆς. Ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις χώραις τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν Εὐρώπην οὐσιῶδες πρόςκομμα ἦτο ἡ ἐμμονὴ τῶν ἐθνῶν εἰς τὰ πατροπαράδοτα θρησκεύματα. Ἡ αὐστηρὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἠθικὴ προςέκρουεν εἰς τὸν φιλήδονον τῶν ἐθνικῶν βίον καὶ εἰς τὰ ἀνειμένα αὐτῶν ἤθη· ἡ ἁπλότης τῆς νέας λατρείας ἀντέκειτο εἰς τὸ φιλέορτον καὶ πολύθυτον τῆς εἰδωλολατρείας· ὁ ἥσυχος, μεμονωμένος καὶ σχεδὸν λαθραῖος βίος

τῶν ὀπαδῶν τῆς νέας θρησκείας καὶ ἡ τέλεσις τῶν ἰδιαιτέρων παρ' αὐτοῖς θρησκευτικῶν νομίμων παρεῖχον ἀφορμὴν εἰς μυρίας περὶ αὐτῶν προκαταλήψεις, καθίστανον αὐτοὺς ὑπόπτους εἰς τοὺς ἀμυήτους διὰ τὴν νομιζομένην τῶν Χριστιανῶν μισανθρωπίαν καὶ ἀθεΐαν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἄλλως πρὸς τὰς ἀνεγνωρισμένας παλαιὰς θρησκείας ἐπιεικῆ καὶ ἀνεξίθρησκον ῥωμαϊκὴν πολιτείαν παρώρμων εἰς δίωξιν τῶν Χριστιανῶν ὡς εἰσηγητῶν κακῶν δογμάτων καὶ ὡς ἀντιδρώντων εἰς αὐτοὺς τοὺς θεσμοὺς τοῦ κράτους.

Εἰς δὲ τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα προσκόμματα προσετίθεντο ἤδη κατ' αὐτὰς τὰς πρώτας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ δεκαετηρίδας δυσχέρειαι προερχόμεναι ἐκ τῆς διχονοίας αὐτῶν τῶν μαθητῶν του. Ὡς ἡ ἄγραφος σωκρατικὴ διδασκαλία διαφόρως διετυπώθη ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ταῖς τοῦ Πλάτωνος, οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ λόγια δὲν ἀφῆκαν εἰς τὴν ψυχὴν πάντων, ὅσοι παρηκολούθουν αὐτὸν ζῶντα, τὴν αὐτὴν ἠχώ, οὐδ' ἀντελήφθησαν πάντες αὐτῶν ὁμοίως. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν πρώτων τοῦ Χριστοῦ ἀποστόλων ἀνεφάνησαν ἤδη τὰ κακὰ τῆς τοιαύτης διαφόρου τῶν διδαγμάτων του ἀντιλήψεως, καὶ τὴν πρώτην ἐκκλησίαν ἐχώριζον ἤδη οὐ μόνον θεωρητικαὶ διαφοραί, ἀλλὰ καὶ ἀξιώσεις πρωτείων, προβαίνουσαι μέχρις ἀντεγκλήσεων. Ἰδίως δὲ τὸ χάσμα ἦτο βαθύτερον μεταξὺ τῶν ἰουδαϊζόντων, τῶν ἱδρυτῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, οἵτινες, τὸν χριστιανισμὸν ἤθελον ἀναπόσπαστον ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, τῶν σαββάτων καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τοῦ Ταρσίως ἐκείνου σκηνοποιοῦ, ὅςτις, ἀπὸ διώκτου τῶν Χριστιανῶν ἐπιστραφεὶς εἰς τὸν χριστιανισμόν, καίπερ μὴ ἀκούσας αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ διδάσκοντος, εἰςέδυσε βαθύτερον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ εἴπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου τῆς νέας θρησκείας. Ἀλλ' ἡ μὲν στενὴ ἑρμηνεία τῶν Ἱεροσυλιμιτῶν, οἵτινες ἐν μέσῳ τῶν τύπων τοῦ ἰουδαϊκοῦ παρελθόντος ἐξήλειφον οὕτως εἰπεῖν αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἦτο προωρισμένη νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τοῦ ἰουδαϊσμοῦ. Ὁ δὲ Παῦλος, παραστήσας ὑψηλοτέραν καὶ θειοτέραν τὴν μορφὴν τοῦ θεανθρώπου, ἀνέωξεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὁρίζοντας εὐρυτάτους, καὶ κατέκτησεν ἀνεπαισθήτως τὰς καρδίας, εὐαγγελιζόμενος τὸν Ἰησοῦν, περὶ οὗ ἐκήρυσσεν, ὅτι «ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις.»

ϛʹ

Ὁ Παῦλος.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ ἑρμηνεύεται οὕτως εἰπεῖν καὶ συμπληροῦται δι
τοῦ Παύλου, ὅςτις, ἀποχωρίσας τὸν χριστιανισμὸν ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ
ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ καὶ γνήσιον ὑψηλὸν χαρακτῆρ
Ἀλλὰ τοῦ Παύλου ἡ σημασία δὲν εἶνε μόνον, ὅτι περιέβαλε διὰ τύπ
μεταφυσικοῦ τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας· πολλὰ δὲ χρεωστεῖ εἰς αὐτ
ὁ χριστιανισμὸς καὶ διὰ τὴν ἀκαταπόνητον δραστηριότητα, μεθ' ἧς
ἀληθὴς ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ εἰργάσθη πρὸς διάδοσιν τοῦ θείου κ
ρύγματος, τρέχων ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἱδρύων χριστιανικὰς ἐκκλ
σίας, νουθετῶν τὰς κοινότητας τῶν πιστῶν διὰ τῶν ἐπιστολῶν αὐτ
στηρίζων τὴν νέαν πίστιν διά τε τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ ἔργου καὶ γ
νόμενος τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσῃ.

Τῆς δὲ δράσεως αὐτοῦ ταύτης, ἣν ἐπέστεψε μαρτυρήσας ἐν Ῥώ
ἐπὶ Νέρωνος τῷ 68, κυριώτατον θέατρον ὑπῆρξαν αἱ ἑλληνικαὶ χῶρ
καὶ δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν αὐτὸν τὸν ἀπόστολον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Δ
πρέπει βεβαίως ποτὲ νὰ λησμονήσωμεν τὰς προσπαθείας τοῦ Παύλ
πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ῥώμῃ, τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίο
ἤτοι πρὸς τὴν ἐν Ῥώμῃ χριστιανικὴν κοινότητα, ἐπιστολὴν αὐτοῦ,
τὸ ὕψος μόνον ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία τοῦ Ἰησοῦ ὑπερακοντίζει, καὶ
ἐν Ῥώμῃ μαρτύριον τοῦ ἀποστόλου. Ἀλλ' οὔτε ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐνέργ
αὐτοῦ, οὔτε ἡ εἰς τὴν Ἱσπανίαν θρυλουμένη πορεία, ἂν πράγματι π
ἐτελέσθη, δύνανται νὰ καταστήσωσι τὴν πρὸς ἐπιστροφὴν τῆς Δύσεως
Χριστὸν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐφάμιλλον πρὸς τοὺς ἀγῶνας οὓς ὑπέστη
ἀπόστολος, κηρύσσων τὴν εἰς τὸν ἐσταυρωμένον καὶ τὴν ἀνάστασιν α
τοῦ πίστιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε τοὺς αὐτόχρημα ἑλλ
νικούς, εἴτε τοὺς μεθ' ἑλληνικῶν στοιχείων ἰσχυρῶς ἀναμεμιγμένους.

Διὰ τριῶν ἀναμφισβητήτων ἀποστολικῶν πορειῶν βλέπομεν τὸν Πα
λον ἐπὶ δεκαὲξ ὅλα ἔτη ἐν δραστηριότητι ἀπαραμίλλῳ διαδίδοντα με
ζήλου καὶ ἀγάπης τὸ νέον κήρυγμα ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Κύπρο
ἥτις ἐξετείνετο ἀπέναντι τῆς πατρίου Κιλικίας, εἰς τὴν Παμφυλίαν κ
τὴν Ἰσαυρίαν, τὴν Πισιδίαν καὶ τὴν Λυκαονίαν, ἀπὸ δὲ τῆς Γαλατία
ὡς ἐκαλεῖτο ἡ ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία εἰς ἣν ἀνῆκον αἱ παλαιαὶ αὗται χῶρ
εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀπὸ τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου εἰς τὸν Σαρωνικόν, ἀ
τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀχαΐας εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Αἰολίδ

Ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων κατὰ τὰς πορείας καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρώπων, πάσχων ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, κολαζόμενος ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, οἱονεὶ διωκόμενος ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἐργαζόμενος ὡς σκηνοποιὸς ἡμέραν καὶ νύκτα ὅπως μὴ φάγῃ δωρεὰν ἄρτον ἐλέου καὶ ἐπιβαρύνῃ τοὺς πτωχοὺς ὅσους ἐπέστρεφεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ἐπάλαισε καὶ ἠγωνίσθη, ἀλλ' ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἐν θριάμβῳ, γενόμενος ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐκκλησίας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἑλλάδι. Ἡ Πέργη τῆς Παμφυλίας, ἡ Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας, ἡ Δέρβη, τὰ Λύστρα, τὸ Ἰκόνιον τῆς ἀσιατικῆς Γαλατίας, ἡ Ἀλεξάνδρεια Τρῳὰς τῆς Μυσίας, αἱ Κολοσσαί, ἡ Ἱεράπολις, ἡ Λαοδίκεια τῆς Φρυγίας, οἱ Φίλιπποι, ἡ Βέροια, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Μακεδονίας καὶ τέλος αἱ Ἀθῆναι παρ' ἐκείνου ἤκουσαν κατὰ πρῶτον τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἐκείνου ἱδρύματα θεωροῦνται δικαίως αἱ χριστιανικαὶ κοινότητες τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἐφέσου, εἰ καὶ ἄλλοι ἤδη πρὸ αὐτοῦ εἶχον καταβάλει τὸν πρῶτον τῆς ὑψηλῆς διδασκαλίας σπόρον. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ δρᾶσις τοῦ Παύλου ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἰς τὴν ἵδρυσιν τούτων μόνον τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἡ ἠχὼ ἔφθασε καὶ εἰς ἄλλας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, καὶ τῶν μαθητῶν του ἔργον εἶνε ἡ ἐπιστροφὴ τῆς λοιπῆς Φρυγίας καὶ τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας.

Ὁ Παῦλος εὕρισκε τὸ ἔδαφος ἰδίως ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ προπαρεσκευασμένον πρὸς διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Αἱ ἀσιάτιδες πόλεις, ἐνωρὶς προσχωρήσασαι εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, εἶχον ἔκτοτε ἀποβάλει τὸν ἁγνὸν ἑλληνικὸν αὐτῶν τύπον καὶ εἶχον προςλάβει κοσμοπολιτικόν τινα χαρακτῆρα. Ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Αἰολίδος καὶ τῶν ἐνδοτέρων πόλεων τῆς δυτικῆς Ἀσίας ὁ Ῥωμαῖος στρατιώτης συνηντᾶτο μετὰ τοῦ Ἰουδαίου ἐμπόρου καὶ ὁ ἱερεὺς τῶν ἑλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν λατρευόντων τὰ εἴδωλα τῆς Συρίας. Ἡ ἀνάκρασις τῶν βίων ἐπέφερε τὸν ἀφανισμὸν τῆς ἐθνικῆς ἰδιοπροσωπίας καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν θρησκευμάτων προεκάλεσε θρησκευτικήν τινα ἀδιαφορίαν, ἥτις ἦτο πρόδρομος τῆς ἀνάγκης νέας θρησκείας, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ μεθίσταντο πρὸς τὸν ἰουδαϊσμόν, χαριζόμενοι εἰς τὴν δι' αὐτοῦ ἐκφραζομένην ἰδέαν τοῦ μονοθεϊσμοῦ. Αὗται λοιπὸν αἱ ἐν τοῖς μεγάλοις κέντροις, πολλάκις δὲ καὶ ἐν μικροτέραις πόλεσιν ὑφιστάμεναι ἰουδαϊκαὶ κοινότητες ἐχρησίμευον εἰς τὸν Παῦλον δίκην σταθμῶν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν.

ς'

Ὁ Παῦλος ἐν Ἀχαΐᾳ.

« Ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ » ἐκήρυξ
εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ὁ Παῦλος, ὡς αὐτὸς ἔγραφεν ἐπιστέλλω
τοὺς Ῥωμαίους. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ταῦτα λέγων, διότι, ὡς εἴδο
ἡ ἀποστολική του ἐνέργεια ἐπεξετάθη ἀπὸ τοῦ Παμφυλίου κόλπου
τὸ ἥμισυ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκεῖθεν δὲ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀνὰ
Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν. Ἀλλὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ἱδρυθ
χριστιανικὰς κοινότητας δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν πολυανθρώ
Ἅπαντες οἱ προσήλυτοι τοῦ Παύλου πιθανῶς δὲν ὑπερέβαινον πολὺ
χιλίους. Ὑπῆρχον ἐκκλησίαι μὴ ἀριθμοῦσαι πλειότερα τῶν δεκα
μελῶν. Περί τινων ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἀ
τίζοντες αὐτὰς ἦσαν μόνον τόσοι, ὥςτε νὰ δύναται ὁ Παῦλος νὰνα
αὐτοὺς ἀσπαζόμενος ὀνομαστὶ σχεδὸν ἅπαντας ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς
Ἀλλ' ἡ σημασία τῶν ἀρτιπαγῶν χριστιανικῶν κέντρων δὲν πρέπ
μετρηθῇ πρὸς τὴν μικρότητα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποτελούντων α
Μεγαλειτέρα τις συμπύκνωσις εὐθὺς ἐν ἀρχῇ θὰ ἦτο οὐ μόνον δυσχ
ἀλλὰ καὶ ἥκιστα συντελεστική, ἴσως δὲ καὶ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἀσ
διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἕως ῥιζωθῶσι βαθύτερον αἱ δι' αὐτοῦ
γόμεναι νέαι ἰδέαι. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ μικροὶ ἐκεῖνοι ὅμιλοι, αἱ ὀ
πληθεῖς ἐκεῖναι κατ' οἶκον ἐκκλησίαι, αἱ ὅλως οἰκογενειακὸν χαρακ
φέρουσαι συναθροίσεις τῶν πιστῶν συνέδεον πρὸς ἀλλήλους στενό
τοὺς νεοθρήσκους καὶ συνετέλουν εἰς ἀσφαλεστέραν τῆς πίστεως στ
διὰ τῆς μεταξὺ τῶν ὁμοδόξων ἐκείνων ἑταίρων γεννωμένης ἀδελ
ἀγάπης. Ἄλλως δὲ δὲν εἶχεν εἴπει ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ὅπου εἶνε συνηγ
δύο ἢ τρεῖς εἰς τὸ ὄνομά του, ἐκεῖ παρίσταται καὶ αὐτὸς ἐν μέσῳ αὐ

Μικραὶ λοιπὸν ἦσαν τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ αἱ ἐν Ἀχαΐᾳ ἱδρυθεῖσαι
ται ἐκκλησίαι, ἡ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ τῆς Κορίνθου. Ἡ τῆς Κορ
μόλις που ἴσως περιελάμβανεν ἑκατὸν πιστούς, ἐν δὲ Ἀθήναις εἶνε ἀ
βολον ἂν οἱ πρῶτοι προσήλυτοι ἔφθασαν τοὺς δέκα. Ἀλλ' ἂν
τὴν ὀλιγανθρωπίαν αἱ ἀχαϊκαὶ αὗται ἐκκλησίαι δὲν ἦσαν πολὺ διά
τῶν τῆς Γαλατίας, τῆς Ἐφέσου, τῆς Μακεδονίας, ἡ σύστασις α
καὶ ἀνάπτυξις παρέχει πολλὰ τὰ ἰδιόρρυθμα, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων
ναμεν αὐτὰς ἀξίας ἰδίας ἐξιστορήσεως.

Ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον πολλὰς διαφορὰς ἀπὸ τῶν μ

δονικῶν καὶ ἀσιατίδων ἐκείνων πόλεων, ἐν αἷς ὁ Παῦλος εἶχεν εὕρει ἔδαφος πρόσφορον πρὸς διάδοσιν τῶν νέων κηρυγμάτων. Εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ Κόρινθος μετὰ τὸν ἀνοικισμὸν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος γενομένη πόλις ἐμπορικὴ εἶχεν ἐκρωμαϊσθῆ ἢ μᾶλλον δὲν ἀπεῖχε πολὺ τοῦ κοσμοπολιτικοῦ ἐκείνου χαρακτῆρος, ὃν εἶχον ἤδη πόλεις τινὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν παρὰ τὸν ἰσθμὸν ἐν μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου κειμένην ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν ὑπῆρξε κατ' ὀλίγον μεγάλη, καὶ οὐχ ἧττον ζωηρὰ ἡ ἀνάμνησις τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν ἀρχαῖον βίον. Ἔτι δὲ μᾶλλον εἴχοντο τοῦ παρελθόντος οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν τὴν πόλιν ἔσκεπε πάντοτε ἀπὸ τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως οἴκου ἡ Παλλάς. Εἶχε μὲν ἐργασθῆ ἡ φιλοσοφία ἤδη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μιλησίου Ἀναξαγόρου μέχρι τῶν Στωικῶν πρὸς ἀνακάθαρσιν τῆς ἰδέας τῆς θεότητος καὶ ἐμπέδωσιν ἠθικῆς τελειοτέρας, ἀλλ' οἱ μὲν φιλόσοφοι ἀπέθνησκον σχεδὸν ἄπρακτοι, ὅταν δὲν ἐμαρτύρουν ὡς ὁ Σωκράτης ἢ δὲν ἔφευγον ὡς ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ αἱ σχολαὶ διεδέχοντο ἀλλήλας, τὰ δὲ πλήθη διετήρουν ἀμείωτον τὴν πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεοὺς πατροπαράδοτον πίστιν καὶ ἀναλλοίωτον τὴν πρὸς τὰ εἴδωλα αὐτῶν λατρείαν. Ὁ δὲ βίος ἐξηκολούθει νὰ διαρρέῃ ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους φαιδρός, ἑορτοχαρής, ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀπολαύσει τῆς φύσεως, ἐν σπουδῇ καὶ ἁμίλλῃ περὶ τοῦ πρὸ ποδῶν, ἐν ἀφροντισίᾳ καὶ ἀδιαφορίᾳ περὶ τῆς αὔριον καὶ περὶ τοῦ πέραν.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ δύο πόλεις, ὅτε ὁ Παῦλος ἐν ἔτει 53 ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Μακεδονίας, κατευθυνόμενος εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Συνοδευόμενος ὑπό τινων πιστῶν ἐκ Βεροίας Χριστιανῶν, κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἡ δὲ δειλία καὶ ποιά τις πτόησις, μεθ' ἧς τὸ νεωτεροποιὸν ἐκεῖνο τῆς Κιλικίας τέκνον προςήρχετο εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἀπέθανεν ὁ Σωκράτης καὶ ἐδημιούργησεν ὁ Φειδίας ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος τὴν παρθένον, ηὐξήθησαν, ὅτε, ἀνελθὼν εἰς τὸ ἄστυ, εἶδε κατείδωλον τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοὺς Ἀθηναίους προςφέροντας τὰς εὐλαβεῖς αὐτῶν θυσίας εἰς τοὺς θεούς, οἵτινες ἀπὸ μακρῶν ἤδη αἰώνων ἦσαν τὰ σεβάσματα τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Παῦλος ᾐσθάνθη ἑαυτὸν εὑρισκόμενον ὡς ἐν κόσμῳ ξένῳ, μετὰ σπουδῆς δ' ἔστειλε τοὺς συνοδοὺς αὐτοῦ ὀπίσω εἰς τὴν Μακεδονίαν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ τὸν Τιμόθεον, παραγγέλλων νὰ ἔλθωσι τάχιστα πρὸς αὐτόν. Καὶ ἔμεινε μὲν μόνος ἐπί τινας ἡμέρας, τοῦθ' ὅπερ ἐπὶ μακρὸν

δὲν εἶχε συμβῆ εἰς αὐτόν, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ παρωξύνετο ἐν ἑαυτ
βλέποντος τὰ ἐμφανῆ σημεῖα τῆς πρὸς τὰ εἴδωλα ζωηρᾶς λατρεία
Ἀλλὰ δὲν ἀπεκαρτέρησεν ὁ ἀπόστολος, καὶ ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ κ
ἐκεῖ τὸν θεῖον λόγον. Ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε μικρά, οὐδαμινή τις.
συναγωγὴ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ἣν συνήρχοντο οἱ Ἰουδαῖοι καί τινες ὁμ
φρονες αὐτῶν, ἦτο ὀλιγοπληθής. Ὁ Παῦλος, παρουσιαζόμενος εἰς αὐτ
τὰ σάββατα κατὰ τὴν συνήθειάν του, διελέγετο διδάσκων. Ἀλλὰ το
οὕτο στάδιον ἐνεργείας ἦτο στενόχωρον ἐν τῇ πόλει, ὅπου ἡ ἀγορὰ συν
κάλει ἔκπαλαι φαιδροὺς καὶ λάλους ὁμίλους περιέργων καὶ νεολόγω
Ἐκεῖ πλησιάζων πρὸς τοὺς συνηθροισμένους ὁ ἀπόστολος ἐλάλει πε
Ἰησοῦ καὶ περὶ ἀναστάσεως. Ἔκπληκτοι ἤκουον οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς παρα
δόξους λόγους τοῦ ξενοφώνου Κίλικος, καὶ οἱ κύκλοι τῶν ἀκροατῶν δι
λύοντο ἐν ἀπορίᾳ, μεθ' ὑποψίας, ἐν εἰρωνείᾳ. Φιλόσοφοί τινες Ἐπικο
ρειοι καὶ Στωικοὶ παρατυγχάνοντες ἐκίνουν τὴν κεφαλήν. Τινὲς ἔλεγο
«τί νὰ θέλῃ νὰ εἴπῃ ὁ σπερμολόγος οὗτος;» Ἄλλοι δέ, ἐκλαμβάνον
τὴν Ἀνάστασιν ὡς θεὰν σύντροφον τοῦ Ἰησοῦ, διέδιδον, ὅτι ὁ Παῦλ
φαίνεται ἀποπειρώμενος νὰ φέρῃ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ξένα δαιμόνια.

Τέλος δέ, κατὰ τὴν διήγησιν τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων, ἐζήτ
σαν οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τοῦ Παύλου νὰ ἐξηγήσῃ εἰς αὐτοὺς ἀπὸ
Ἀρείου Πάγου τίς ἡ καινὴ αὕτη ὑπ' αὐτοῦ λαλουμένη διδαχὴ καὶ ὁπο
εἶνε τὸ νόημα τῶν λόγων, οἵτινες ἐξένιζον τὰς ἀκοάς των. Ἦτο λοι
μετὰ τὰς ὁμιλίας ἐκείνας πρὸς τοὺς περιωρισμένους ὁμίλους τῆς ἀγορ
ἔργον κατηχήσεως συστηματικῆς, διδασκαλίας μεθοδικῆς ἐκεῖνο ὅπ
ἔμελλε νἀναλάβῃ ὁ Παῦλος κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἀθηναίων πρὸ αὐτ
συνηθροισμένων ἐπὶ τοῦ βράχου, ὅστις συνεκέντρονε τὰς παλαιοτάτ
ἀναμνήσεις τῆς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας τῆς πόλεως.
ῥήτωρ, λαλῶν εἰς ὦτα σοφιστῶν, ἔπρεπε νὰ μὴ μείνῃ ξένος πάσης σο
φιστείας· θέλων νὰ πείσῃ Ἀθηναίους, ἔπρεπε νὰ εὕρῃ τρόπον ὅπως συ
δυάσῃ τὸ κήρυγμά του πρὸς τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα καὶ αὐτὰς τ
φιλολογικὰς ἀναμνήσεις τῶν ἀκροατῶν, νὰ ὁμιλήσῃ μᾶλλον ὡς φιλόσοφ
Ἕλλην ἢ ὡς ἀπόστολος ἐρχόμενος ἐκ Παλαιστίνης. Τοιοῦτον δ' ἀλη
θῶς χαρακτῆρα φέρει ὁ λόγος, ὃν θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Παύλου ὁ συγ
γραφεὺς τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων.

Ἀλλ' εἰς μάτην ὁ Παῦλος, σταθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου
ἐπειράθη, κολακεύων τοὺς Ἀθηναίους ὡς τὸν μάλιστα φιλόθρησκον τῶ
λαῶν, νὰ πείσῃ αὐτούς, ὅτι ὁ θεὸς ὃν εὐηγγελίζετο οὐδεὶς ἄλλος ἦτο

ὁ Ἄγνωστος θεὸς ἐκεῖνος, ὃν εἶδεν ἐπιγεγραμμένον ἐπί τινος τῶν βωμῶν τῆς πόλεως. Εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ κηρύξῃ, ὅτι ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, ὅςτις δὲν κατοικεῖ ἐν ναοῖς χειροποιήτοις, οὐδὲ θεραπεύεται ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων, οὐδ' ἔχει ἀνάγκην τινός, αὐτὸς παρέχων πᾶσι πνοὴν καὶ ζωὴν καὶ τὰ πάντα, οὗτος ἐποίησεν ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων. Εἰς μάτην προςέθηκεν, ὅτι ὁ θεὸς οὗτος εἶνε εὔκολον νὰ εὑρεθῇ, μὴ ὑπάρχων μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν, διότι ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. Καὶ ἐζήτησεν ὁ Παῦλος νὰ στηρίξῃ τὴν γνώμην, ὅτι εἴμεθα γένος τοῦ θεοῦ, ἀναφέρων τὸ ἡμιστίχιον ***τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν***, εἰλημμένον ἐξ Ἑλλήνων ποιητῶν, τοῦ Ἀράτου καὶ τοῦ Κλεάνθους, καὶ γνωστὸν πάντως εἰς τοὺς λογιωτέρους τῶν ἀκροωμένων αὐτοῦ. Εἰς μάτην τέλος εἶπεν, ὅτι ὁ θεὸς παραγγέλλει εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους μετάνοιαν, ὅτι ἔστησεν ἡμέραν καθ' ἣν μέλλει νὰ κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ διὰ τοῦ ἀνδρὸς ὃν ὥρισεν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Οἱ περὶ ἀναστάσεως λόγοι προεκάλεσαν τὴν χλεύην τῶν ἀκροατῶν, καὶ ἤγαγον εἰς διακοπὴν τοῦ κηρύγματος. «Ἄλλην φορὰν θέλομέν σε ἀκούσει λαλοῦντα περὶ τούτου» εἶπον μετ' εἰρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι. Καὶ ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν σχεδὸν ἐντελῶς ἄπρακτος. Πολὺ ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ παρ' αὐτοῦ ἐπιστραφέντες καὶ πιστεύσαντες. Ὀνομαστὶ ἀναφέρονται Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ γυνή τις καλουμένη Δάμαρις, ὡς εἶχεν ἐξελληνίσει πιθανῶς τὸ συριακόν της ὄνομα. Ὁ Παῦλος ἀνεχώρησε χωρὶς νὰ δύναται νὰ καυχηθῇ, ὅτι ἵδρυσεν ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίαν ἀξίαν τινὸς λόγου, οὔτε ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ ἐπιστολὴν πρὸς Ἀθηναίους, ὡς ἔγραψε πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ Φιλιππησίους, τοὺς Κορινθίους καὶ Ἐφεσίους, οὐδ' ἐπάτησε πλέον τὸν πόδα εἰς τὴν γῆν τῶν Ἀθηνῶν.

Πλέων ἐκ τῆς Ἀττικῆς εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Κορίνθου, τὰς Κεγχρεάς, δὲν ἠγνόει ὁ Παῦλος, ὅτι ἐκ τῶν πολλῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ ἐμπορικῇ ἕδρᾳ τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου τῆς Ἀχαΐας τινὲς ἐπρέσβευον ἤδη τὰ τῆς νέας θρησκείας. Ἐκεῖ εὑρίσκοντο σὺν ἄλλοις ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου ἐκ Ῥώμης διωχθέντων Ἰουδαίων ὁ Ἀκύλας καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Πρίσκιλλα. Ἐν μέσῳ τῶν πειρασμῶν τῆς κακίας καὶ τῆς ἀνομίας, ἥτις ἐδέσποζεν ἐν τῇ περισθμίῳ πόλει τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἑταιρῶν, τοῦ Κερδῴου καὶ τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης, ὁ χριστιανικὸς βίος τοῦ ἐργατικοῦ ζεύγους, ὅπερ ἔζῃ ἐκ τῆς ταπητουργίας, ἀπετέλει ἀντίθεσιν πληρεστάτην. Ὁ δὲ

φιλόξενος αὐτῶν οἶκος ἐδέχθη τὸν ὁμότεχνον Παῦλον, ὅτε οὗτος ἀπ
φάσισε νὰ ἐγκαθιδρυθῇ μακρότερον χρόνον ἐν τῇ πόλει, ἥτις περιεῖ
τόσα τὰ ψεκτέα, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ἔδαφος πρόσφορον πρὸς διάδοσ
τῶν νέων ἰδεῶν ἕνεκα τῆς ἀναμίξεως τῶν ἐν αὐτῇ στοιχείων.

Δεκαοκτὼ ὅλους μῆνας διέτριψεν ὁ Παῦλος ἐν Κορίνθῳ. Ὁ δὲ ἀπ
στολικὸς αὐτοῦ βίος ἤρχισεν ὡς πανταχοῦ ἀπὸ τῆς συναγωγῆς. Ἀλλ
ταχέως τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου εὐδοκιμῆσαν ἔπαυσε νὰ περιορίζητ
ἐντὸς τῶν στενῶν τῆς συναγωγῆς ὁρίων, ὁ δὲ πλησίον αὐτῆς κείμεν
οἶκος τοῦ προσηλύτου Τίτου Ἰούστου ἀπέβη τὸ ἐντευκτήριον τῶν ὀπ
δῶν τῆς νέας θρησκείας, Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων, ἡ πρώτη χριστι
νικὴ ἐκκλησία τῆς Ἀχαΐας. Ὁ Παῦλος, ἔχων ἤδη παρ' ἑαυτῷ καὶ τ
Τιμόθεον καὶ Σίλαν, εἰργάζετο μετὰ θάρρους, βλέπων ὁσημέραι πλεί
νας προσερχομένους εἰς τὸν Ἰησοῦν. Μεταξὺ τῶν πρώτων Χριστιαν
τῆς Κορίνθου ὑπῆρξαν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητος Κρίσπος,
δοῦλος Στεφανᾶς, βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Παύλου μεθ' ὅλου τοῦ οἴκου το
ὁ Φουρτουνᾶτος καὶ ὁ Ἀχαϊκός, ὁ Γάϊος, ὁ Ἔραστος, ἡ Ἑλληνὶς Χλ
καὶ ἄλλοι. Τούτων δὲ οἱ πλεῖστοι δὲν ἦσαν εὐγενεῖς οὐδὲ σοφοί, ἀλ
ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν προσηλύτ
καί τινες ἀνήκοντες εἰς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ἐν οἷς κ
ὁ ἀρχισυνάγωγος Κρίσπος. Τούτου ἡ εἰς τὸν Παῦλον προσέλευσις προεκ
λεσε σκάνδαλα ἐκ τῆς συναγωγῆς ὑποκινηθέντα ὑπὸ τοῦ Σωσθένους τ
μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν τοῦ Κρίσπου ἀναλαβόντος τὴν ἀρχ
γίαν τῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητος. Ἀλλ' ἡ σύνεσις τοῦ λογίου ἀδελφ
τοῦ φιλοσόφου Σενέκα, τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Ἀχαΐας Γαλλίωνος, ὅς
δὲν ἠθέλησε νὰναμιχθῇ εἰς τὰς δογματικὰς πρὸς ἀλλήλους ἔριδας τ
Ἰουδαίων καὶ τῶν Χριστιανῶν, ἔσωσε τὸν Παῦλον ἀπὸ τῶν κινδύνω
οὓς διέτρεξεν ἐν ἄλλαις πόλεσι. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ταραχὴν ἐκείνη
ἥτις ὅμως ἀπέληξεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ὄχλου κάκωσιν τοῦ Σω
σθένους, ἀναχωρῶν ὁ Παῦλος εἰς Ἔφεσον ἐκ τῆς πατρίδος τῶν Κυψ
λιδῶν ἄφινεν ὄπισθέν του ἐν τῇ Κορινθίᾳ δύο ἐκκλησίας, τὴν μὲν πο
μεγαλειτέραν ἐν Κορίνθῳ, τὴν δὲ μικροτέραν κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ Σαρ
νικοῦ λιμένα, ἐν Κεγχρεαῖς, ἣν ἐκόσμει ὡς διάκονος τοῦ Κυρίου ἡ Ἑ
ληνὶς Φοίβη.

Ἀλλ' ὁ Παῦλος ἠναγκάσθη μετά τινα ἔτη νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ πά
τὴν Κορινθίαν τελευτῶντος τοῦ 57. Τὰ πρῶτα ἔτη τὰ ἐπακολουθήσα
τα εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς χριστιανικῆς ἐν Κορίνθῳ κοινότητος δὲν ὑπῆρξ

ἀνώδυνα. Ἡ ἐκκλησία ἐκείνη ἐνόσει δεινῶς ὑπὸ ἐρίδων καὶ διαστάσεως τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν. Ἀρχὴ δὲ τῶν σκανδάλων ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὴν πόλιν ἄφιξις λογίου καὶ ἠδυλάλου Χριστιανοῦ ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων, ὀπαδοῦ τοῦ Φίλωνος, τοῦ Ἀπολλώ, ὅςτις ἐν πολλοῖς τῶν διδαγμάτων του διίστατο τοῦ Παύλου. Ἡ ἑνότης τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου διεσπάσθη, οἱ δὲ Χριστιανοὶ τῆς πόλεως δὲν ἐχωρίσθησαν μόνον εἰς ὀπαδοὺς τοῦ Παύλου καὶ ὀπαδοὺς τοῦ Ἀπολλώ, ἀλλ' εἰς τὰ δύο κόμματα προςετέθησαν οἱ στασιῶται τοῦ Πέτρου, εἰς οὓς ἐτάχθησαν οἱ ἰουδαΐζοντες οἱ ἀναγνωρίζοντες ὡς κυρίους ἀποστόλους τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Πέτρον καὶ στενότερον θέλοντες τὸν σύνδεσμον μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ τέλος ἐκεῖνοι οἵτινες ἐνόμιζον, ὅτι θὰ κατισχύσωσι πάντων τῶν ἄλλων, κηρύσσοντες ἑαυτοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Εἰς δὲ τὰς διχοστασίας ταύτας, δι' ὧν ἐμερίζετο ὑπὸ τῶν Κορινθίων Χριστιανῶν ὁ Χριστὸς, προςετίθετο ἡ μεγάλη διαφθορὰ ἡ καταλαβοῦσα πολλοὺς τῶν μετεχόντων τῆς ἐκκλησίας, μολυνθέντας ἐκ τῶν παντοειδῶν κακῶν ἅτινα ἐχείμαζον τὴν πόλιν.

Ἀλγῶν ἔμαθεν ὁ Παῦλος ἐν Ἐφέσῳ τὴν διάσπασιν τῶν πιστῶν καὶ τὴν εἰς τὸ ἵδρυμα αὐτοῦ εἰςπήδησιν τῆς παραλυσίας ἥτις διέφθειρε τὰ ἤθη τῶν ἐν Κορίνθῳ ἐκ πάσης γωνίας γῆς συναγελαζομένων ναυκλήρων καὶ ἐμπόρων. Τότε λοιπὸν ἀντήχησε καὶ πάλιν ἐν Κορίνθῳ ὁ λόγος του ὑψηλὸς καὶ βαθὺς, ἀναγνωσθεισῶν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τῶν τριῶν του ἐκείνων πρὸς τοὺς Κορινθίους Χριστιανοὺς ἐπιστολῶν, δι' ὧν κατεδείκνυε τὸ ἄτοπον τοῦ σχίσματος, ἔλυε τὰς ἀπορίας τῶν πιστῶν, παρεῖχε θάρρος εἰς τοὺς κλονουμένους, ἐπολέμει τὰς διαβολὰς καὶ ἀνήρχετο εἰς ὕψος ἀντάξιον αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ, κηρύσσων τὴν ἀγάπην ὑπερτέραν πάσης θυσίας, ἰσχυροτέραν πάσης γνώσεως καὶ παριστάνων, ὅτι αὕτη μετὰ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς πίστεως, ὧν εἶνε μείζων, εἶνε τὸ ὕψιστον τῶν ἀγαθῶν. Ἡ τρίτη τῶν ἐπιστολῶν, ἤτοι ἡ δευτέρα τῶν σωζομένων, διότι ἡ πρώτη ἁπασῶν ἀπωλέσθη, ἐστάλη εἰς τοὺς Κορινθίους διὰ τοῦ Τίτου καὶ δύο ἄλλων ἀδελφῶν ἐντεταλμένων σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν συλλογὴν χρημάτων, ἅτινα ἦσαν προωρισμένα νὰ σταλῶσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ χάριν τῶν πτωχῶν τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας μετὰ καὶ τῶν συλλεγομένων ἐν ταῖς ἄλλαις χριστιανικαῖς κοινότησι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν.

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου καὶ ἡ ἄφιξις τοῦ Τίτου πολλὰς τῶν ὑφισταμένων ἐν τῇ κορινθιακῇ ἐκκλησίᾳ ἀνωμαλιῶν διέλυσαν, καὶ ἐξωμάλυνον τὸ ἔργον τοῦ ἀποστόλου, ὅςτις μετὰ πολλὰς δυσχερείας καὶ ἀναβο-

λας κατώρθωσε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν πόλιν τὸ δεύτερον τελευτῶντ
57. Ἡ κορινθιακὴ ἐκκλησία ἔλαβε τὴν τιμὴν νὰ ἴδῃ τὸν Παῦλον
στοιχιζόμενον ὑπὸ ἐπιφανῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ
Ἀσίᾳ χριστιανικῶν κοινοτήτων. Ἡ δὲ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσε τ
χιστον πρὸς ὥραν νὰ διαλύσῃ τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ τῶν Χρισ
τῆς Κορίνθου δυσχερείας καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν
εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ τοσαύτας περιπλανήσεις καὶ διώξεις, με
ἀποστασίας τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ὀπαδῶν ὁ Παῦλος ἐφαίνετο ἤδη
ριστημένος, βλέπων κατενώπιον τῆς πρώτης οὕτως εἰπεῖν ἐκείνης
δου τῶν Χριστιανῶν ἐπιστρέφον εἰς ἑαυτὸν τὸ κορινθιακόν του ποί
Ἐπωφελούμενος δ' ἐκ τῆς ἐπελθούσης γαλήνης εὗρε καιρὸν κατ
ἐν Κορίνθῳ διαμονήν του νὰ γράψῃ τὴν πρὸς τὰς ἐκκλησίας πάσας
θυνομένην ἐπιστολὴν τὴν συνοψίζουσαν τὴν θεολογικήν του διδασκ
καὶ παρέχουσαν σαφῆ καὶ συστηματικὴν εἰκόνα τῶν ἰδεῶν του. Ε
αὕτη ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, ἥτις, περισωθεῖσα ὑφ' ὃν τύπον ἐστάλη εἰ
ἐν Ῥώμῃ Χριστιανούς, ἐπιγράφεται Πρὸς Ῥωμαίους.

Πρὶν ἢ ἔλθῃ τὸ ἔαρ τοῦ 58 ὁ Παῦλος ἐγκατέλιπε μετὰ τρίμη
Κορίνθῳ διατριβὴν τὴν Ἑλλάδα, ἣν δὲν ἔμελλε πλέον νὰ ἐπανίδῃ
ἐκεῖνος μὲν ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ ἀκόμη ζάλας καὶ κινδύνους, ἀ
ξαντας εἰς μαρτύριον ἡρωικόν. Ἀλλὰ τὸ δένδρον ὅπερ ἐφύτευσεν
ἤδη βλαστήσει τοὺς πρώτους αὐτοῦ κλῶνας καὶ ἔμελλε νὰ ὑψωθῇ
λαφὲς σὺν τῷ χρόνῳ, ποτιζόμενον ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῶν δακρύω
τοῦ αἵματος τῶν ὑπὲρ πίστεως μαρτυρησάντων.

η'

Αἱ πρῶται ἐκκλησίαι.

Ὁ βίος τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶνε φυσικὴ ἀπόρροια οὐ μόνο
νέας διδασκαλίας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ τῶν περιστάσεω
τοῦ τρόπου καθ' ὃν αὕτη διεδίδετο. Ὁ χριστιανισμός, γεννηθεὶς κα
ξηθεὶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀντιδράσει πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ εὑρεθεὶς
μέτωπος ἀντιφρονούντων διωκτῶν, εἶχεν, ὡς εἰκός, ὅπως προκόψῃ
κην πάντως μὲν ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης τῶν εἰς τὰ δόγματα
προσερχομένων, ἐν μέρει δὲ καὶ μυστικότητος. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται
πος ἰδίας τινὸς κεχωρισμένης κοινωνίας, ἀναλόγου πρὸς τοὺς θιάσου

τοὺς ἐράνους τῶν ἀρχαίων, ὑφ' ὃν παρουσιάζονται αἱ πρῶται ἐκκλησίαι καὶ ἡ ἀδελφότης τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὰς μελῶν.

Τῶν ἀδελφοτήτων τούτων, αἵτινες χωρὶς νὰ φθάνωσιν εἰς κατάργησιν τῆς προσωπικῆς ἰδιοκτησίας διετήρουν κοινὰ ταμεῖα καὶ εἶχον εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένην τὴν ἰδέαν τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς ἐθελοθυσίας, κυριώτατος συνεκτικὸς δεσμὸς ἦτο ἡ ἐν κοινῷ προςευχὴ, ἥτις ἠγίαζε τὸν ἅπαντα τῶν Χριστιανῶν βίον. Τὴν συνάθροισιν τῶν πιστῶν ἀπησχόλει ἡ ᾆσις τῶν ψαλμῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς καὶ ἀρτιφανῶν χριστιανικῶν ὕμνων, ἡ ἀκρόασις τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων καὶ τῆς περὶ αὐτῶν κατηχητικῆς ἑρμηνείας. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς σιγῆς τῶν διὰ πέπλου κεκαλυμμένων γυναικῶν ἐκ τῶν τάξεων τῶν ἀνδρῶν ἠκούετο οἱον ἔμπνους ἡ φωνή τινος τῶν παρακαθημένων, ἐκφωνοῦντος δίκην προφήτου ψαλμοὺς ἢ εὐλογίας, ὕμνους ἢ ᾠδὰς, διδαχὰς ἢ προφητείας. Οἱ δ' ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ ἐγίνετο ἡ συνάθροισις τῶν πιστῶν, συνερχόμενοι ὑπεδέχοντο τὰς ἐπιφωνήσεις ταύτας, αἵτινες ἐθεωροῦντο *λόγια θεοῦ*, διὰ τοῦ *ἀμὴν* καὶ τοῦ *κύριε ἐλέησον*.

Μέγιστον δὲ καὶ σπουδαιότατον μέρος τῆς ἄλλως ἁπλῆς τῶν πρώτων Χριστιανῶν λατρείας ἀπέρρεεν ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ λεγομένου Κυριακοῦ δείπνου. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ μετ' ἰδιαζούσης τινὸς στοργῆς ἐπανελάμβανον τὸν μυστικὸν ἐκεῖνον δεῖπνον, συνερχόμενοι δ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν ἑσπέραν ὑπὸ τὸ φῶς πολλῶν λαμπάδων καὶ κλῶντες τὸν ἄρτον καὶ πίνοντες τὸν οἶνον κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ σωτῆρος, ἐφαντάζοντο, ὅτι ἔτρωγον τὰς σάρκας καὶ ἔπινον αὐτοῦ τὸ αἷμα, ὡς εἶχεν ἐπαγγελθῆ εἰς τοὺς μαθητάς του αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὴν φοβερὰν ἐκείνην νύκτα ἐν ᾗ παρεδίδετο. Τὰ δὲ ἀδελφικὰ ἐκεῖνα δεῖπνα τὰ συνδεόμενα μετὰ τῆς εὐχαριστίας καὶ ὧν προηγεῖτο ἀσπασμὸς ἀγάπης, φίλημα ἅγιον, ἐνδεικτικώτατα ἐκαλοῦντο *ἀγάπαι*. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς συνήρχοντο οἱ πιστοὶ εἰς ἀγάπην καθ' ἑκάστην ἑσπέραν, μετὰ δὲ τρεῖς ἢ τέσσαρας δεκαετηρίδας ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν ἀγαπῶν εἰςαγωγῆς ἐτελοῦντο αὗται μόνον ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος, καὶ δὴ τὴν ὑστεραίαν τῶν σαββάτων, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἥτις πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος Κυριακή. Ἀλλ' ἐνωρὶς εἰςέδυσαν διακρίσεις καὶ ἄλλαι καταχρήσεις εἰς τὰς ἀδελφικὰς ταύτας συνάξεις, αἵτινες ἄλλως ὑπεβλέποντο ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, ὑπολαμβανόντων, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελοῦντο δεῖπνα θυέστεια καὶ μίξεις οἰδιπόδειοι. Ἐπελθόντος δὲ ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ δευτέρου αἰῶνος τοῦ χωρισμοῦ

τῆς εὐχαριστίας ἀπὸ τῶν ἀγαπῶν, αὗται τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς παρέμειναν μεταβληθεῖσαι εἰς δεῖπνα ἐλέου παρεχόμενα εἰς τοὺς πτωχούς, ἔπειτα δὲ καὶ ἐξέλιπον καθ' ὁλοκληρίαν τὸν τέταρτον αἰῶνα, καὶ ὡς μόνον αὐτῶν λείψανον διεφύλαξεν ἡ ἐκκλησία τὴν ἀνάμιξιν τοῦ εὐλογημένου ἄρτου μετὰ τοῦ οἴνου τῆς θείας μεταλήψεως.

Καθ' ὃν χρόνον αἱ ἀγάπαι εὑρίσκοντο ἀκόμη ἐν τῇ ἀκμῇ των τὸ μέσον τῆς κοινῆς τραπέζης τῶν πιστῶν κατεῖχεν ὁ πρεσβύτερος τῆς συνάξεως. Ἐκαλοῦντο δὲ **πρεσβύτεροι** τἀρχαιότερα τῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας, οἱ δραστηριώτεροι καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων κοπιῶντες καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεγόμενοι ὡς προϊστάμενοι ὑπ' αὐτῶν τῶν πιστῶν διὰ χειροτονίας. Εἶχον δὲ οἱ πρῶτοι οὗτοι ποιμένες τοῦ χριστιανικοῦ ποιμνίου οὐκ ὀλίγα ἔργα, τὴν ποίμανσιν τῶν πιστῶν, τὴν ἐπιστασίαν τῶν διανεμομένων εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐλεῶν, τὴν διεύθυνσιν τῶν ἄλλων φιλαδέλφων καὶ φιλανθρωπικῶν ἔργων καὶ τέλος τὴν ὅλην ἐπισκόπησιν τῆς ἐκκλησίας ἧς προΐσταντο. Διὰ τοῦτο δ' ἐκαλοῦντο **ἐπίσκοποι** δι' ὀνόματος, ὅπερ προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅτε ἀπὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἐπῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησί[α] ὁ χωρισμὸς τοῦ **κλήρου** ἤτοι τῶν **κληρικῶν** ἀπὸ τοῦ **λαοῦ**, ὃν ἀπετ[έ]λουν οἱ **λαϊκοί**, ἐπεφυλάχθη πρὸς δήλωσιν ἰδίου βαθμοῦ ἱερωσύνης, ἀν[ω]τέρου τοῦ τῶν πρεσβυτέρων. Ἤδη δὲ καὶ πρὸ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἰδί[ων] λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ ἄλλου τῶν πιστῶν πλήθους ἀναφ[αί]νονται ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἐκκλησίας οἱ **διάκονοι**, ἔργον ἔχοντες τ[ὴν] συλλογὴν καὶ διανομὴν τῶν ἐλεῶν, καὶ αἱ **διακόνισσαι**, ἀργότερον [δὲ] καὶ ἴδιοι **κατηχηταί**, ἔργον ἔχοντες τὴν προπαρασκευὴν καὶ θρησκευτικὴ[ν] ἐκπαίδευσιν τῶν **κατηχουμένων** προσηλύτων.

Ὡς δὲ κατ' ὀλίγον ἀπεσχίσθη τὸ ἱερατεῖον ἀπὸ τῶν κοσμικῶν, οὕτω καὶ αἱ ἁπλαῖ τελεταὶ τῆς λατρείας τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἀνεπτύχθησαν βαθμηδόν, καὶ ἐμορφώθη ἰδία **λειτουργία**, κατὰ τόπους διάφορος, ἐν ᾗ ἐπιφανῆ θέσιν κατέλαβεν ἡ ἀνάγνωσις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἰδίως δὲ τῶν ἤδη συντεταγμένων καὶ διαδεδομένων Εὐαγγελίων καὶ τ[ῶν] τῶν προφητικῶν καὶ ἀποστολικῶν συγγραφῶν. Ἰδία δὲ αἴγλη ἤρχισ[ε] νὰ περιβάλλῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰς μεγάλας ἑορτὰς τῆς ἐκκλησίας, αἵτινες τὸ κατ' ἀρχὰς συνέπιπτον πρὸς τὰς παρ' Ἰουδαίοις ἐπισήμους ἡμέρας. Ἦσαν δὲ αὗται τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή. Ἀλλ' ἡ σημασία ἣν αἱ δύο αὗται ἑορταὶ εἶχον παρ' Ἰουδαίοις, ἐκείνη μὲν τελουμένη εἰ[ς] ἀνάμνησιν τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, αὕτη δὲ οὖσα παλαι[ὰ] τῶν Σημιτῶν πανήγυρις ἐπὶ τῷ θερισμῷ, μετεβλήθη οὐσιωδῶς, καὶ τ

μὲν χριστιανικὸν Πάσχα ἔγεινεν ἡ λαμπρὰ ἑορτὴ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὴν Πεντηκοστὴν ἤρχισε νὰ ἑορτάζηται ἡ ἀνάμνησις τῆς εἰς τοὺς ἀποστόλους ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου πνεύματος. Κατ' ὀλίγον δὲ προςετέθησαν καὶ ἄλλαι κυριακαὶ ἑορταί, ἡ τῆς Ἀναλήψεως, ἡ τῶν Ἐπιφανείων, ἡ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ αἱ πρὸς τιμὴν τῆς θεομήτορος Μαρίας καὶ τῶν μαρτύρων τῶν διὰ τοῦ καρτερικοῦ αὐτῶν θανάτου στηριξάντων τὴν πίστιν, καὶ καθιερώθη ἡ Κυριακὴ ὡς ἡμέρα εὐφροσύνης καὶ ἀργίας, καὶ ὡρίσθησαν ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ ὡς ἡμέραι ἀναμιμνήσκουσαι τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ ἤρχισε νὰ εἰςάγηται ἡ διὰ νηστείας παρασκευὴ τῶν πιστῶν πρὸς τὰς μεγάλας ἑορτάς.

Αἱ δὲ σύνοδοι τῶν Χριστιανῶν καὶ προςευχαὶ δὲν ἐτελοῦντο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν ἰδίοις εὐκτηρίοις κτίσμασιν, ἀλλ' αἱ χάριν λατρείας συναθροίσεις ἐγίνοντο κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους καὶ ἐπὶ πολὺ μετ' αὐτοὺς ἐν ἰδίοις οἴκοις, τοῖς τῶν γνωστοτέρων ἀδελφῶν τῶν ἐχόντων μέγαν οἶκον, καὶ δὴ ἐν τῷ ὑπερῴῳ αὐτῶν. Αἱ δὲ κατ' οἶκον αὗται ἐκκλησίαι ἦσαν ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς ἐχούσαις πολλοὺς πιστοὺς πλείονες τῆς μιᾶς. Ἀλλ' ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἀπαντῶνται ἴδια κτίρια πρὸς συνάθροισιν τῶν Χριστιανῶν, ἅτινα ἐκλήθησαν *ἐκκλησίαι*, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ κοινότης τῶν πιστῶν, ἢ *κυριακά*. Παρουσιάζονται δὲ τὰ πρῶτα ταῦτα ἱερὰ παρὰ τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων, καὶ διὰ τοῦτο ἐνωρὶς μεγάλην σημασίαν ἀποκτῶσι τὰ χριστιανικὰ *κοιμητήρια*. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, ἀποφεύγοντες τὴν φανερὰν ἐν ὑπαίθρῳ τέλεσιν τῆς λατρείας αὐτῶν διὰ τὸν φόβον τῶν διωκτῶν, κατέρχονται εἰς τὰ ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐκεῖ δὲ θάπτοντες τοὺς προσφιλεῖς αὐτῶν νεκροὺς καὶ τοὺς εὐσεβεῖς μάρτυρας, μεταβάλλουσι τὰ ὑποχθόνια εἰς νεκροταφεῖα ἅμα καὶ προσκυνητήρια, ὡς καὶ εἰς κρησφύγετα ἐν ὥρᾳ κινδύνου, καὶ τελοῦσι τὰ νόμιμα τῆς διωκομένης αὐτῶν θρησκείας ὑπὸ τὸ ὑποτρέμον φέγγος λαμπάδων, φωτιζουσῶν μὲν τὰ ὑπόγεια ἐκεῖνα σκότη, ὑπομιμνησκουσῶν δὲ συμβολικῶς εἰς τοὺς ἐν ταῖς κρύπταις ἐκείναις συναθροιζομένους τὸ ἀνέσπερον φῶς τὸ περιλάμπον τοὺς ἁγίους ἐν τῇ ὑπεργείῳ αὐτῶν πατρίδι.

Αἱ *κατακόμβαι* τῆς Ῥώμης, ὡς ὠνομάσθησαν παρὰ Λατίνοις ἀπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ μεγάλου κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα αἱ μεγάλαι ὑποχθόνιαι νεκροπόλεις, ἀνερχόμεναι εἰς πεντήκοντα περίπου, περιλαμβάνουσιν ἐν ταὐτῷ κοιμητήρια καὶ εὐκτηρίους οἴκους, ἀποτελοῦσι δὲ τὸ πολυτιμότατον τῶν μουσείων τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ καταδίωξις ἔφθανε σπανίως μέχρι τῶν ζοφωδῶν ἐκείνων σηρ
γων, ὅπου στενωποὶ λοξαὶ καὶ δυςδιέξοδοι διεσταυροῦντο καὶ περιεπ
κοντο καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις. Οἱ μονήρεις διαβάται τῶν ὁδῶν
ὑποχθονίου ἐκείνης Ῥώμης, ὕπερθεν τῆς ὁποίας ἐξετείνετο πολυθόρ

ΚΑΤΑΚΟΜΒΗ ΕΝ ΡΩΜΗι

ἡ ὕπαιθρος Ῥώμη τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐθνικῶν, ἐνόμιζον,
προςέπνεεν αὐτοὺς ἴδιόν τι ἄρωμα γαλήνης καὶ μαρτυρίου ἀπὸ τῶν κ
τὰ πλευρὰ τῆς διόδου, δι' ἧς διήρχοντο, λελαξευμένων τάφων τῶν
κοιμημένων, οὓς ἐφώτιζον μυστηριωδῶς μυριόσχημοι ἐξ ὀπτῆς γῆ
μετάλλου λύχνοι, φέροντες παντοίας ἐπιγραφὰς καὶ σύμβολα τῶν

στιανικῶν ἰδεῶν, συνηθέστερον δὲ τὸ μονόγραμμα τὸ δηλοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.

Ἐντὸς τῶν κατακομβῶν ἐκείνων ἐθάδες τοῦ θανάτου προςηύχοντο ἐν ἐκκαιστέρᾳ κατανύξει οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ μακρὰν τοῦ θορύβου, ὅςτις ...ωθεν τῶν κεφαλῶν των συνεκύκα τοὺς πολυασχόλους ἀστοὺς τῆς νέας ...αβυλῶνος. Ἐκεῖ κατὰ τὰς συνελεύσεις τῶν πιστῶν παρὰ τοὺς τάφους ...ν μαρτύρων διεμορφώθη ὁσημέραι συστηματικώτερον ἐν τοῖς διὰ φω-...γωγῶν ἄνωθεν φωτιζομένοις μικροῖς εὐκτηρίοις οἴκοις ἡ ἐκκλησιαστικὴ ...ιτουργία. Ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐξεδηλώθη ἡ τελεσφόρος ἐπενέργεια τῶν

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΙ ΛΥΧΝΟΙ

ἰδεῶν τῆς νέας θρησκείας, ἡ ἐν Χριστῷ ἀδελφοποίησις τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πένητος, τοῦ ἐλευθέρου καὶ τοῦ δούλου, ἡ χριστιανικὴ ταπεινοφροσύνη, ἡ περιφρόνησις τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου, ἡ ἀντίληψις τοῦ παρόντος βίου ὡς σταθμοῦ τινος πρὸς ἄλλον βίον μακαριότητος αἰωνίου. Ἐκεῖ δὲ τέλος ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ἰδία τις τέχνη, ἀπὸ τῆς ἀρχαίας μὲν ἀπορρεύσασα καὶ παρ' αὐτῆς παραλαβοῦσα τόν τε τρόπον καί τινας τύπους, ἀλλὰ μορφώσασα σύμβολα ἴδια καὶ προςαρμόσασα τὰς παραστάσεις αὐτῆς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ...λησίας τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Χριστιανοὶ κατείχοντο ὑπό τινος δέους
χρῆσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ζωγραφιῶν ἢ γλυφῶν, θέλοντες καὶ περὶ τ
νὰ διαφέρωσι τῶν ἐθνικῶν. Ὅτε δὲ κατ' ὀλίγον ὑπερενικήθη ἡ
ἀποφυγὴν τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ τάσις, ἠ
σθησαν τὸ πρῶτον οἱ Χριστιανοὶ εἰς συμβολικάς τινας παραστάσεις
λούσας τὰ πράγματα ἢ τὰς ἰδέας τὰς ὁποίας ἤθελον νὰ ἐκφράσω
Οὕτως εὑρίσκομεν ἔν τε τῇ ἰδιωτικῇ χρήσει καὶ ἐν ταῖς κατακόμβ
ἔπειτα δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὡς κοσμητικὰ σύμβολα τὸ μονόγρα
τοῦ Χριστοῦ, τὸν σταυρὸν ὑπομιμνήσκοντα τὸ σωτήριον πάθος,
ἄγκυραν ἐμφαίνουσαν τὴν ἐλπ
τὴν ναῦν ὡς ἔμβλημα τῆς ἐκκ
σίας, τὴν ἄμπελον συμβολι
παριστάνουσαν τὴν εὐχαριστί
τὴν λύραν ἐξεικονίζουσαν
προσευχήν, τὴν περιστερὰν
σύμβολον τῆς ἀθωότητος,
φοίνικα σημαίνοντα τὴν ἀνάσ
σιν, τὸν ἀμνὸν ἐκφράζοντα
Χριστόν. Συνηθέστατον δὲ σ
βολον τοῦ σωτῆρος ἦτο ὁ *ἰχ*
καὶ τοῦτο διότι τὰ πέντε γρ
ματα τἀποτελοῦντα τὸ ἑλλην
τοῦ ζῴου ὄνομα ἦσαν τἀρχ
τῶν λέξεων ***Ἰησοῦς Χρισ***
Θεοῦ υἱὸς σωτήρ.

Ο ΑΓΑΘΟΣ ΠΟΙΜΗΝ
ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΡΩΜΗι ΚΑΤΑΚΟΜΒΗΣ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΓΝΗΣ

Ἀπὸ δὲ τῶν συμβόλων πρ
χώρησεν ἔπειτα ἡ χριστιανική
χνη εἰς παράστασιν εἰκόνων. Καὶ ἐν τῷ σταδίῳ δὲ τούτῳ εὑρισκομέν
τέχνη τῶν Χριστιανῶν δὲν ἀπεσχίσθη καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τῆς τέ
τῶν ἀρχαίων, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐχρησίμευσαν εἰς αὐτὴν οὐ μόνον ἡ τε
τροπία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τύποι τινὲς
χαίων παραστάσεων, αἵτινες παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἐ
λῶς μεταβληθείσης τῆς ἐννοίας αὐτῶν. Οὕτως ὁ Ἑρμῆς Κριοφόρος
ἀρχαίων μετεπλάσθη εἰς εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀγαθοῦ ποιμένος,
μαίνοντος τὸ χριστιανικὸν ποίμνιον, εἰς ἣν ἐνεσαρκώθη ἡ παραβολὴ
ἀποστόλου Λουκᾶ. Ὁμοίως δὲ ὁ Ὀρφεὺς ὁ διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ συ

νῶν τὰ θηρία καὶ τοὺς λίθους ἔγεινε διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἀλληγορικὴ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ διὰ τῆς ἁρμονίας τοῦ θείου λόγου μαλάσσοντος τὰς πεπωρωμένας καρδίας καὶ ἐπιστρέφοντος τοὺς ἁμαρτωλούς. Ἀλλὰ καὶ νέους τύπους καὶ συνθέσεις ὅλως νέας ἔπλασεν ἡ χριστιανικὴ τέχνη, ἐξεικονίζουσα σκηνὰς τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς Διαθήκης καὶ προβαίνουσα ἤδη εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν ἀπο-

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΕΝ ΡΩΜΗι ΚΑΤΑΚΟΜΒΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

στόλων καὶ ἄλλων ἁγίων καὶ μόνον πτοουμένη ἀκόμη νὰ ἐξεικονίσῃ τὸν σωτῆρα ὡς ἐσταυρωμένον καὶ νὰ δώσῃ αἰσθητὴν μορφὴν εἰς τὸν ἀόρατον οὐράνιον πατέρα, ὃν περιωρίζετο τὰ παριστάνῃ συμβολικῶς διὰ χειρὸς ἐξερχομένης ἐκ νεφέλης.

Οὕτως ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας καὶ πλέον ὁ χριστιανισμὸς κατώρθωσεν ἐν ταῖς κατακόμβαις νὰ θάπτῃ μὲν εὐπρεπῶς τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς μάρτυράς του, νὰ εὑρίσκῃ δὲ ἄσυλον ἐν ἡμέραις διωγμῶν καὶ νὰ τε-

άριθμον έκκλησίαν ένωρίς προαχθεῖσαν, μέχρις αὐτῆς τῆς Ἐδέσσης. ἴσης δὲ προήχθη ἡ νέα θρησκεία ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀφρικῇ ἀπὸ ξανδρείας μέχρι Κυρήνης οὕτως, ὥςτε κατὰ πολλὰς μὲν χιλιάδας ιοῦντο τὰ θύματα τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ ἐν ἐκείναις ταῖς χώ- περὶ τοὺς ἑκατὸν δ' ἐπίσκοποι προςῆλθον εἰς τὴν τοπικὴν σύνοδον συνελθοῦσαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 320 ἢ 321 ἐκ τῆς κάτω Αἰγύ- καὶ τῆς Λιβύης.

ὕτως ἀπὸ τῆς Κυρήνης μέχρι τῆς Κύπρου καὶ ἀπὸ τῆς Κιλικίας ς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος καὶ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῆς αλονίκης ἤκμαζεν ἤδη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῶν πρώτων τριῶν ων ὁ χριστιανισμός, κατὰ δὲ τοὺς διωγμοὺς τοὺς ἐπιχειρηθέντας ίον τῶν Χριστιανῶν παμπληθεῖς παρέσχον μάρτυρας ἡ Ἀντιόχεια Ἀλεξάνδρεια, ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Σμύρνη, ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη, σσαλονίκη. Λαμπρὰ κέντρα, μακρὰν σκορπίζοντα τὸ ἄρωμα τῆς ως, ἦσαν ἡ Ἀντιόχεια, ἡ δευτέρα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἱδρυθεῖσα μετὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκκλησία, ἧς τὰ μέλη ἐκλήθησαν τὸ πρῶτον Χρι- οί, καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἧς ἡ ἐκκλησία ἐθεωρεῖτο ἵδρυμα τοῦ ἀπο- υ Μάρκου. Ἡ Ἔφεσος καὶ ἡ Πάτμος ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλας λατρείᾳ Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὅςτις μεταφυσικωτέραν παρέ- εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ διὰ τοῦ οφικοῦ του εὐαγγελίου καὶ ἐνομίζετο ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν συγγραφέα ιὰ τῆς Ἀποκαλύψεως περιβαλόντα διὰ μυστηριώδους τινὸς περι- μματος τὸν ἀναμενόμενον ὁσημέραι ἀγῶνα τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς δαιμονίαν δύναμιν τῆς διωκούσης αὐτὸν ἐθνικῆς θρησκείας. Ἤδη δὲ γράφετο ἡ Ἀποκάλυψις ἤκμαζον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ αἱ ἐκκλησίαι τῶν είρων, τῶν Σάρδεων, τοῦ Περγάμου, τῆς Φιλαδελφείας, τῆς Λαο- ας πλὴν τῶν ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐν Ἐφέσῳ.

οιαύτης οὔσης τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πρωίμου διαδόσεως τοῦ χριστια- ῦ, εὐνόητον εἶνε, ὅτι καὶ αἱ νῆσοι, αἵτινες ἔκπαλαι εἶχον χρησιμεύ- ικην τινὸς γεφύρας μεταγούσης ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου εἰς τὴν νικὴν Δύσιν ἔμελλον ἐπ' ἴσης νἀποδεχθῶσιν ἐνωρὶς τὴν νέαν θρη- ν. Καὶ ἀληθῶς αἱ Σποράδες καὶ αἱ Κυκλάδες ἐγκαίρως παρουσι- ται ὡς ἑστίαι τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀρχαιότατοι δ' ἑλληνικοὶ τάφοι ὄντες ἐν Ἀστυπαλαίᾳ καὶ Καρπάθῳ, Κῷ καὶ Ῥόδῳ, Πάρῳ καὶ , Θήρᾳ καὶ Μήλῳ μαρτυροῦσι περὶ τῆς πρωίμου ἐν ταῖς νήσοις ταύ- ἱδρύσεως χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἰδίας δὲ προςοχῆς ἀξία εἶνε ἡ

Ἐν ἀγῶνι λοιπὸν διετηρεῖτο ἡ χριστιανικὴ κοινότης τῶν Ἀθην
Οὐδαμοῦ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἦτο μεγαλειτέρα. Ὁ φ
νατικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ διώκτης Κέλσος ἠδυνήθη κατὰ τὸ δεύτε
ἥμισυ τοῦ δευτέρου αἰῶνος νὰ κηρύξῃ ἀνενόχλητος ἐν Ἀθήναις τὴν ἀν
χριστιανικήν του διδασκαλίαν, καθ' ἧς ἀντεπεξῆλθεν ἔπειτα ὁ Ἀλεξα
δρεὺς Ὠριγένης. Ὁ δὲ ἀθηναϊκὸς χριστιανισμός, οἱονεὶ ἀδυνατῶν
οἰακοστροφήσῃ ἐπιτυχῶς τὸ σκάφος του ἐν μέσῳ τοῦ κλύδωνος ὃν ὑ
κίνουν οἱ Αἴολοι τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλε
ἐφαίνετο ζῶν μᾶλλον ἐν τοῖς περιχώροις τῶν Ἀθηνῶν καὶ μακρὰν α
τῶν ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει. Οὕτω περιεσώθησαν πρὸς βορρᾶν τῆς Κορωπ
ἴχνη παλαιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητος, ἀνερχομένης εἰς τοὺς πρώτο
μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, καὶ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐκεῖ παρὰ το
πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ πολλοὺς τῶν πρώτων Χριστιανῶν τῆς Ἀττικ
ζῶντας ἀνετώτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἢ ἐν Ἀθήναις. Καὶ ἀπώτατα
τῶν Ἀθηνῶν βλέπομεν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ χριστιανισμοῦ, ὅ
τις, εὑρισκόμενος οἴκοι οὕτως εἰπεῖν ἐν ἀποσυνθέσει, μετεῖχε ζωῆς μακρ
τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω τοὐλάχιστον φαίνεται, ὅτι πρέπει νὰ ἐξηγήσωμ
τὸ φαινόμενον τῆς ἀναδείξεως Ἀθηναίων ὁμολογητῶν ἐν Ἀλεξανδρεί
ὁποῖοι ὁ Ἀθηναγόρας καὶ ὁ Κλήμης, καὶ Ἀθηναίων ἐπισκόπων τ
Ῥώμης, τοῦ Ἀνεγκλήτου, τοῦ Ὑγίνου καὶ Ξύστου τοῦ Β', ἂν θεωρ
θῶσιν ἀναμφισβήτητοι αἱ περὶ τῶν ἀττικῶν τούτων παπῶν παραδόσε

Ὡς δ' ἐν Ἀττικῇ περὶ τὴν Κορωπὴν, οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλ
δος, ἰδίως δ' ἐν Πελοποννήσῳ, εὑρίσκονται ἴχνη τῆς ἐν ἀρχῇ κατὰ το
ἀγροὺς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅςτις ἔπειτα εἰςήλασε κατ' ὀλίγ
εἰς τὰς πόλεις. Καὶ ἐκ μὲν τῶν πελοποννησιακῶν πόλεων μεταξὺ τ
πρώτων ἐν αἷς ἀναντιρρήτως ἱδρύθη χριστιανικὴ ἐκκλησία ὑπῆρξεν
Σπάρτη, ἡ δ' ἐν Εὐβοίᾳ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ τεκμηριοῦται ἐκ τ
ἐν Χαλκίδι ἀνακαλύψεως ὑπογείων κατακομβῶν μετ' εὐκτηρίων οἴκω
Καὶ ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ εὑρίσκομεν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Λαρίσης ἀναφερ
μένην ἤδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσε
βοῦς, ἡ δὲ τῆς Σπάρτης μνημονεύεται τὸ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτ
αἰῶνος, τέλος δ' αἱ κατακόμβαι τῆς Χαλκίδος εἶνε πάντως πολὺ νεώτερα
Ἐπιγενεστέρων δὲ μόνον χρόνων καύχησις συνέδεσε τὴν ἀνάμνησιν τ
πρώτης ἱστορίας τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Πατρῶν, αἵτιν
δὲν φαίνονται νὰ εἶνε ἱδρύματα παλαιά, πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἀποστόλ
Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, ἐθεώρησε τὴν κήρυξιν τοῦ εὐαγγελίου ἐν Ἀκα

νανίᾳ ἔργον μαθητοῦ τινος τοῦ Ἀνδρέου, τοῦ Ἀκύλα, καὶ προσέγραψε τὴν ἵδρυσιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐν Κερκύρᾳ εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Παύλου Ἰάσονα καὶ Σωσίπατρον καὶ εἰς τὴν ὁσίαν Κερκύραν.

Διαδίδεται λοιπὸν κατὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι ὁ χριστιανισμός, ἀλλ' ἡ διάδοσις αὕτη εἶνε βραδεῖα. Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι ἔχομεν εἴδησιν, καθ' ἣν ἐτελοῦντο ἐν Ἑλλάδι καὶ τοπικαὶ σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ ἂν πιστεύσωμεν τοῦτο, εἴδομεν, ὅτι οὔτε αἱ ἐπισκοπαὶ ἦσαν πολλαὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐν σχέσει πρὸς τὰς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὔτε οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν πολυάριθμοι. Ὅλοι οἱ ἐξ Ἀχαΐας μάρτυρες οὓς ἀναφέρει τὸ ἑλληνικὸν μηνολόγιον ἀνέρχονται περίπου εἰς εἴκοσιν, ὡς τόποι δὲ μαρτυρίου ἀναγράφονται μόνον ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Ἀθῆναι. Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν μέσον ὅπως ἐξακριβώσωμεν ὁποῖον περίπου ἦτο τὸ πλῆθος τῶν Χριστιανῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' εἴτε εἰς τὸ εἰκοστὸν τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ ἀνήρχοντο οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς τινες ἀποδέχονται, εἴτε περισσότεροι ἦσαν κατὰ τοὺς διαφόρους ὑπολογισμοὺς ἄλλων ἱστορικῶν τῆς ἐκκλησίας, τοῦτο τοὐλάχιστον φαίνεται βέβαιον, ὅτι αἱ πρόοδοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι ἦσαν πολὺ βραδύτεραι ἢ ἐν ἄλλαις χώραις. Ἡ ἀρχαία πίστις καὶ μετὰ τὴν εἰς τὴν χώραν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν κατελύθη καθ' ὁλοκληρίαν, μετὰ δὲ τοὺς σάλους τοὺς καταλαβόντας τὴν Ἑλλάδα ἐν τοῖς σκοτεινοῖς τῶν μέσων αἰώνων χρόνοις θὰ ἴδωμεν τὸν χριστιανισμὸν κλονούμενον καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἡ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας σλαβικὴ ἐπιδρομὴ ἀνακόπτει καὶ πάλιν ἐφ' ἱκανὸν τὴν ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι πρόοδον τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου αἰῶνος περιεσώθησαν κατὰ τὰς ὀρεινὰς ἐσχατιὰς τῆς Πελοποννήσου λείψανα δυσπειθῶν ἐθνικῶν.

Καὶ ὅτε δὲ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεως φιλοθρήσκων ὁμολογητῶν ἐπεστράφησαν οἱ τελευταῖοι λάτραι τῶν εἰδώλων ἐξ ὅλους αἰῶνας καὶ ἥμισυν μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐφώτισεν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τὰς ἑλληνικὰς χώρας, οὐδὲ τότε ἡ ῥῆξις μετὰ τοῦ παρελθόντος ὑπῆρξε πλήρης ἐν αὐταῖς. Οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἐγκατέλιπον οὐδὲ τότε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πάτρια ἐδάφη, ἀφ' ὧν ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἀνήρχετο εἰς αὐτοὺς ἡ κνῖσα τῶν ὁλοκαυτωμάτων. Τὴν θέσιν τῶν ναῶν των κατέλαβον αἱ ἐκκλησίαι τοῦ νέου δόγματος, ἀλλὰ πολλάκις ἐν τῇ νέᾳ λατρείᾳ ὑπὸ τὴν μορφὴν χριστιανικοῦ τινος ἁγίου ὑπολανθάνει ἡ ἀνάμνησις θεοῦ τινος

τῶν ποτὲ οὐρανιώνων, ὡς πολλάκις τὴν ἁγίαν τράπεζαν τῶν ἐρημικῶν ἐκκλησιδρίων ἀποτελεῖ λίθος ἀρχαῖος φέρων ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομ θεῶν παλαιῶν.

ε΄

Οἱ διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν.

Ὁ χριστιανισμὸς μέχρις οὗ ἐμπεδωθῇ καὶ κατισχύσῃ ἐν τῷ κόσμ δὲν εἶχε μόνον νὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνα κραταιὸν πρὸς τὰς παλαιὰς θρη σκείας καὶ νὰ παρουσιασθῇ ἀντιμέτωπος πρὸς ἰδέας ἀπὸ μακροτάτω αἰώνων ἐρριζωμένας ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν λαῶν, ἀλλ' ὤφειλε καὶ νὰ πα λαίσῃ πρὸς αὐτὸ τὸ κράτος καὶ νἀντιμετρηθῇ κραταιῶς ἐναντίον αὐτῆ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὡς ἔτυχεν ἤδη εὐκαιρία ν παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἦτο ἐκ συνέσεως πολιτικῆ ἀνεξίθρησκος, ἀλλ' ἡ ἀνοχὴ αὕτη ἀνεφέρετο εἰς θρησκείας ἀνεγνωρ σμένας ἐθνῶν ὑποτασσομένων, ὧν δὲν ἤθελε νὰ καταστήσῃ πικροτέρ τὴν δουλείαν διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῶν πατροπαραδότων αὐτῶν σεβασμ των. Ἄλλως ὅμως εἶχε τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τῶν ὀπαδῶν τ Ἰησοῦ. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦτο θρησκεία ὡρισμένου τινὸς λαοῦ, δ ἦτο θρησκεία ἐθνική, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας διὰ τοὺς Χριστιανοὺς αἱ θρη σκεῖαι τῶν ἐθνῶν ἐσήμαινον ταὐτὸ καὶ εἰδωλολατρείαν. Τὸ κήρυγμ τοῦ Χριστοῦ παρουσιάζετο ὥς τις ἀντίθεσις καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν θρη σκείαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου προῆλθε, καὶ αὐτὸς δ ὁ θεῖος κήρυξ οὐδὲν ἄλλο ἐθεωρήθη τὸ πρῶτον ἢ κοινός τις αἱρεσιάρ χης, ἀποστάτης ἀπὸ τῆς πατρίου θρησκείας καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἢ κοινή τις αἵρεσις. Τοιαύτης τινὸς λοιπὸν αἱρέσεως στασιῶ τας ἐθεώρουν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τοὺς Χριστιανοὺς τοὺς διατρίβοντας ἐ Ῥώμῃ. Τὴν δ' ἐκδοχὴν αὐτῶν ταύτην καὶ τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ χριστια νισμὸς ἦτο σύστασις ἀθέων, ἐπερρώνυον ἡ παρὰ τῶν θιασωτῶν τοῦ Χρι στοῦ ἀπάρνησις πάσης ἄλλης θρησκείας ὡς εἰδωλολατρικῆς, ἡ κατ' ἀρ χὰς ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτῶν παντελὴς ἔλλειψις ναῶν καὶ εἰκόνων, ὁ κατ ἰδίαν ἀφανὴς καὶ ἀπόρρητος βίος καὶ αἱ ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμέναι δια δόσεις περὶ τῶν ἐν ταῖς κρυφίαις αὐτῶν συνάξεσι τελουμένων.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, ἐφ' ὅσον ὁ χριστιανισμὸς ἐθεωρεῖτο ὡς κακόδο ξος αἵρεσις τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ὀλίγον ἐμερίμνα περὶ

αὐτοῦ. Εἴδομεν τὴν φρόνησιν καὶ ἀδιαφορίαν, μεθ' ἧς ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας Γαλλίων ἀπέφυγε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Ἰουδαίων τῆς κορινθιακῆς συναγωγῆς πρὸς τὸν Παῦλον. Καὶ τὸ μὲν παράδειγμα τοῦ Γαλλίωνος δὲν ἦτο τὸ μόνον. Ἀλλὰ τοιαύτη τις ἀφροντισία ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη, ὅτε ἤρχισαν κρατοῦσαι περὶ τῶν συνελεύσεων τῶν Χριστιανῶν παράδοξοι προκαταλήψεις, ὅτε διεδίδετο, ὅτι κατὰ τὰς ἀγάπας ἐφονεύοντο βρέφη ἀρτιγενῆ, ὧν ἐπίνετο τὸ αἷμα, ὅτι ἐν τοῖς νυκτερινοῖς ἐκείνοις δείπνοις ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί, υἱοὶ καὶ μητέρες ἐτέλουν ὄργια ἀκατονόμαστα, καὶ πολὺ μᾶλλον, ὅτε ἐγεννήθη ἡ ἰδέα, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀπετέλουν κοινωνίαν συνωμοτῶν, ἐξ ἧς ἐκινδύνευεν αὐτὴ ἡ ἀσφάλεια τῆς Ῥώμης, αὐτὴ ἡ ἑδραιότης τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας.

Ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς οἱ Ῥωμαῖοι συνέχεον ἀκόμη Χριστιανοὺς καὶ Ἰουδαίους ταραχαὶ ἀναστατώσασαι τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Τιβέρεως ἰουδαϊκὴν συνοικίαν τῆς Ῥώμης καὶ προελθοῦσαι ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ πρώτης διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προεκάλεσαν τῷ 53 τὸ διάταγμα ἐκεῖνο τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, καθ' ὃ οἱ στασιασταὶ ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς πόλεως. Μεταξὺ δὲ τῶν φυγόντων ἦτο καὶ ὁ Ἀκύλας μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Πρισκίλλας, οὓς ἐπανεύρομεν ἐν Κορίνθῳ καὶ Ἐφέσῳ. Ἀλλὰ τὸ κέλευσμα ἐκεῖνο τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἀπέρρεεν ἐκ καταδιώξεως συστηματικῆς τῶν Χριστιανῶν, ἦτο δὲ μᾶλλον μέτρον τάξεως ἀστυνομικῆς. Διὰ τοῦτο δὲ ὀλίγα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλαυδίου ἔτη, τῷ 58, εὑρίσκομεν ἐν Ῥώμῃ νέαν χριστιανικὴν κοινότητα.

Βραχὺν δὲ μετὰ ταῦτα χρόνον ἡ φοβερὰ πυρκαϊὰ ἡ κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος (64) ἐκραγεῖσα ἐν Ῥώμῃ καὶ εἰς τέφραν καὶ ἐρείπια μεταβαλοῦσα δέκα ἐκ τῶν δεκατεσσάρων τμημάτων, εἰς ἃ ἦτο διηρημένη ἡ πόλις, παρέσχεν εἰς τὸν ὠμὸν τύραννον ἀφορμὴν δεινοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοῦ. Ἡ βοὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἐγκαλοῦντος αὐτὸν τὸν Νέρωνα ὡς τὸν αἴτιον τῆς πυρκαϊᾶς, ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς διασκέδασιν τῆς τοιαύτης ὑπονοίας νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν αἰτίαν ἐπὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὀλίγοι μὲν ὑπῆρξαν οἱ πεισθέντες, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ὑπῆρξαν οἱ ἐμπρησταὶ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐκ τῆς καταγγελίας ἐκείνης ἐδόθη αἰτία νὰ ἐκραγῇ ὁπωσδήποτε κατ' αὐτῶν ἀχαλίνωτος ἡ μῆνις τοῦ πλήθους, ἐκλαμβάνοντος αὐτοὺς ὡς μισοῦντας τὸ ἀνθρώπινον γένος. Οἱ διῶκται ὑπῆρξαν ἀμείλικτοι πρὸς τοὺς διωκομένους. Οἱ Χριστιανοὶ ἀπέθνησκον ἐν μέσῳ βασάνων, ἃς καθίστα-

νον ἔτι πικροτέρας ὁ κατάγελως καὶ οἱ προπηλακισμοὶ τῶν βασανιζόν-των. Οἱ μάρτυρες ἀπέθνησκον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἤ, ἐντιθέμενοι εἰς δορὰ[ς] ἀγρίων θηρίων συρραπτομένας, ἐρρίπτοντο βορὰ εἰς τοὺς κύνας. Τὰς φρικτοτάτας τῶν βασάνων ὑφίσταντο ἐκεῖνοι, ὅσοι, ἀλειφόμενοι δι' [ὑ]λῶν ἐμπρηστικῶν, ἐπυρπολοῦντο, καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ἐκεῖναι λαμπά[δες] ἐφώτιζον τὰς ἱπποδρομίας τοῦ Νέρωνος, ὅςτις παρίστατο εἰς τὸ ἀπάν-θρωπον θέαμα ἐνδεδυμένος ὡς διφρηλάτης.

Ὁ ἐπὶ Νέρωνος διωγμὸς, καίπερ κυρίως εἰς μόνους τοὺς ἐν Ῥώμ[ῃ] Χριστιανοὺς περιορισθεὶς, δὲν ἤργησε τέλος νὰ ἑλκύσῃ τὸν ὑπὲρ τῶν διω-κομένων ἔλεον, ἀλλ' οὐχ ἧττον μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ αἴσθησις, ἣν ἐνεποίησε[ν] ὁ διωγμὸς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Καὶ μετ' αὐτὸν δὲ τὸν θάνατο[ν] τοῦ ὠμοῦ τυράννου δὲν ἐπίστευον ἀκόμη οἱ Χριστιανοὶ, ὅτι ἀπέθανεν [ὁ] Νέρων, ἀλλὰ διεδόθη παρ' αὐτοῖς ἡ φήμη, ὅτι εἶχεν ἀποχωρήσει πέρα[ν] τοῦ Εὐφράτου, ὁπόθεν ἔμελλε νὰ ἐπανακάμψῃ ὡς Ἀντίχριστος.

Μετ' ὀλίγα δ' ἔτη νέους ὑφίσταντο διωγμοὺς οἱ Χριστιανοὶ ἐπὶ το[ῦ] Δομιτιανοῦ (81-96), εἰςαγαγόντος τὸ σύστημα τῆς καταγγελίας τ[ῶν] ὑπόπτων ἢ ἐκείνων ὧν ἤθελε νὰ δημεύσῃ τὰ ὑπάρχοντα. Κατηγγέλ-λοντο λοιπὸν οὕτω πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν, καί τινες μὲν κατεδικά-ζοντο εἰς θάνατον, τινὲς δ' ἐξωρίζοντο, ἀφαιρούμενοι τὴν οὐσίαν. Κα[ὶ] ἀπήλλαξε μὲν τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν ἐκ τοιούτων συκοφαντιῶν κιν-δύνων ὁ γλυκὺς Νέρβας, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτῶν Τραϊανοῦ [ὁ] διωγμὸς ἤρχισε νὰ γίνηται συστηματικώτερος. Μετ' αὐστηρὰς ἀνακρ[ί]σεις τοῦ ὑπάρχου τῆς Βιθυνίας Πλινίου τοῦ νεωτέρου καὶ μετὰ μακρ[ὰν] αὐτοῦ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος δι' ἐπιστολῶν συνεννόησιν ἐθεσπίσθη [νὰ] θεωρῆται ὁ χριστιανισμὸς ὡς θρησκεία ἀπηγορευμένη ὑπὸ τοῦ κράτους ἀλλὰ νὰ μὴ καταδιώκωνται οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ὡς οἱ κοινοὶ τῶν κακούρ-γων καὶ ἀναζητῶνται, ἀλλὰ νὰ κολάζωνται ὅταν κατηγορῶνται καὶ ἄγωνται πρὸ τῶν ἀρχῶν. Ὡς κοινὴ δὲ τιμωρία ἐπεβάλλετο ὁ θάνα-τος, οὗ ἀπηλλάσσοντο οἱ μετανοοῦντες καὶ ἀπαρνούμενοι τὸν Χριστόν. Καὶ ὁ μὲν Τραϊανὸς διὰ τοιούτων θεσπισμάτων ἐμελέτα νόμιμον ἐνέρ-γειαν κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἀλλὰ δι' αὐτῶν οὐ μόνον εἶχεν ἐξέλθει τῶν ὁρίων τῆς Ῥώμης καὶ γενικευθῇ εἴπερ ποτὲ ἡ δίωξις τῶν Χρι-στιανῶν, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ὁπωςδήποτε κηρυχθῇ ἐπισήμως ἡ ἀντίστασις τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἐπι-κινδύνου χαρακτῆρος τῶν μυστικῶν ἐκείνων ἑταιριῶν τῶν θιασωτῶν τοῦ Ἰησοῦ. Τοιοῦτος δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ χαρακτηρισμὸς ὑπέτρεφε τὴν κατὰ

τῶν Χριστιανῶν μανίαν τοῦ ὄχλου, τοῦ ὁποίου ἐξήπτετο ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ὅταν ἠθροίζετο ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις τῶν μεγάλων πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅταν ἐπήρχοντο φυσικὰ φαινόμενα ἐπιφέροντα καταστροφάς. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθον οἱ μέγιστοι τῶν κινδύνων τῶν Χριστιανῶν, οὓς δὲν ἠδυνήθη πάντοτε νὰ σώσῃ ἀπὸ τῆς λύσσης τοῦ πλήθους ἡ ἐπιείκεια πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἡ σύνεσις πολλῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀντιπροσώπων τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς.

Ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ Τραϊανοῦ μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ οὔτε διηνεκῆ, οὔτε δι' ὁμοίας πάντοτε αὐστηρότητος ἐπιδιωκομένην καταδίωξιν τῶν Χριστιανῶν παρατηροῦμεν. Εὑρίσκομεν δ' ἀπ' ἐναντίας οὐ μόνον αὐτοκράτορας ἐπιεικεῖς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἐκ πολιτικῆς συνέσεως ἢ ἀγαθότητος ἐμφύτου, ἀλλὰ καὶ ἄλλους αὐτόχρημα συμπαθῶς ἔχοντας πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν καί τινας ἀσπασθέντας αὐτὴν ἢ τουλάχιστον τάσσοντας τὸν Χριστὸν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἥρωας τῶν εἰδωλολατρῶν. Αὐτὸς ὁ ἀριθμός, εἰς ὃν ἀνεβίβασαν τοὺς διωγμοὺς οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, λέγοντες αὐτοὺς δέκα καὶ συμπεριλαμβάνοντες τοὺς ἐπὶ Νέρωνος, Δομιτιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ἀποδεικνύει τὸ διακεκομμένον τῆς ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἀντιδράσεως ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἰδίως δὲ διακρίνομεν δύο μακρὰς περιόδους ἀνεξιθρησκείας, καθ' ἃς ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, ἀξιωθεῖσα εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας, ἠδυνήθη νὰ διαδοθῇ ἀφόβως καὶ ἐμπεδωθῇ. Τοιούτων εἰρηναίων χρόνων ἔτυχεν ὁ χριστιανισμὸς τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς καὶ Συρίας αὐτοκρατόρων μέχρι Μαξιμίνου τοῦ Θρακὸς (217-249), ἤτοι ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τοῦ Γαλλιηνοῦ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ (259-303), ἤτοι ἐπὶ πλείονα τῶν τεσσαράκοντα ἔτη.

Τῶν δὲ διωγμῶν σκληρότατοι μετὰ τοὺς πρώτους, οὓς ἤδη ἀνεγράψαμεν, ὑπῆρξαν ὁ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161-180), ὅστις ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κομμόδου (180-192), ὁ ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου (193-211), ἐξακολουθήσας καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Καρακάλλα (211-217), ὁ ἐπὶ Δεκίου (249-251) καὶ ὁ ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ (253-260). Εἰς μάτην Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβὴς πιστεύεται ἐκδοὺς διάταγμα, καθ' ὃ οἱ Χριστιανοὶ ἔπρεπε νὰ τιμωρῶνται μόνον ἂν ἀπεδεικνύοντο ἔνοχοι πολιτικῶν παραπτωμάτων, ὁ δὲ καταγγέλλων αὐτοὺς μόνον ἕνεκα τῆς θρησκείας αὐτῶν ἔμελλεν αὐτὸς νὰ κολάζηται. Οὐ μόνον τοῦτο δὲν ἐγίνετο, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸ χαρακτηρίζον τοὺς ἀπὸ τοῦ

διαδόχου τοῦ Ἀντωνίνου, τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, διωγμοὺς εἶνε ἡ παρά-
βασις αὐτοῦ τοῦ διατάγματος τοῦ Τραϊανοῦ περὶ τῆς μὴ καταζητήσεω
τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ εἰςαγωγὴ τοῦ μαρτυρίου καὶ τῶν βασάνων πρ
τῆς θανατώσεως, ὅπως οἱ βασανιζόμενοι ἐξαναγκάζωνται εἰς ἀπάρνησ
τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

Τὸ μαρτύριον δὲν ἦτο ἀληθῶς ἄγνωστον καὶ πρὸ τῶν χρόνων τ
Μάρκου Αὐρηλίου. Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ ἐν τῇ καταδιώξει ὑπὸ τοῦ ἐθ-
κοῦ ὄχλου παραδοθέντες εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων ἢ κατασπαρ
χθέντες ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἢ δι' ἄλλων βασάνων τιμωρηθέντες διὰ τ
ἐμμονὴν αὐτῶν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Ἤδη Ἰγνάτιος ὁ δεύτερ
ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, συρόμενος δέσμιος εἰς τὴν Ῥώμην, ἐδείκνυε δι
τῶν ἑξῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους λόγων του τὴν προθυμίαν τῶν μαρτύ-
ρων καὶ τὸ πλῆθος τῶν βασάνων· «Πῦρ καὶ σταυρὸς, ἔγραφεν ὁ Ἰγνά-
«τιος, θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλε-
«σμὸς ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσα
«μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.» Ἀλλὰ κυρίως ἐπετάθησαν τὰ μαρ-
τύρια τῶν Χριστιανῶν κατ' ἀντίθεσιν παράδοξον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν το
ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅςτις ἄλλως εἶχε μὲν πολλὰς προσωπικὰς ἀρετὰς, εἴπε
τις δὲ καὶ ἄλλος τῶν ἐπὶ βασιλείου ποτὲ θρόνου καθεσθέντων ἐτίμησ
τὴν πορφύραν διὰ τῆς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολίας. Καὶ ὅμως πολι-
τικὴ περίβλεψις καὶ διάφορος τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐκ τῆς φι-
λοσοφίας τῶν Στωικῶν ἀπορρέουσα, καί τις παρὰ τῆς μητρὸς κληρον-
μηθεῖσα θεοσέβεια, πτοουμένη πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς τῶν Χριστιαν
νεωτερισμοὺς, κατέστησαν τὸν Μάρκον Αὐρήλιον ἀντὶ προστάτου, ο
ἠδύνατο πᾶς τις νὰ ἀναμένῃ αὐτὸν, διώκτην τῆς νέας θρησκείας. Ἡ
τῶν φιλοσοφημάτων τῆς Στοᾶς στηριζομένη ἠθικὴ ἀνόρθωσις τῆς εἰδ
λολατρείας, ἣν ἐμελέτα ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς, ἐφαίνετο παρακωλυομ
ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅςτις καὶ αὐτῆς τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἐθε
ρεῖτο παρασκευάζων τὴν ἀνατροπήν. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ἡ νέα ἐκεί
φάσις τῶν διωγμῶν, ἥτις ἔφθασεν εἰς τὸ κορύφωμα αὐτῆς μετὰ ἑβδ
μήκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα ἐπὶ τοῦ Δεκίου. Ὁ τραχὺς τῶν Γότθων πο-
λέμιος εὗρε καιρὸν ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων περισπασμῶν, οἵτινες ἐκλόνου
ἐπὶ τῆς βραχείας αὐτοῦ ἀρχῆς πρόρριζον τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, νὰ δείξ
τὴν ἀκλόνητον αὐτοῦ πρὸς τὰ πάτρια στοργὴν καὶ τὸν ὑπὲρ διασώσεω
τοῦ κινδυνεύοντος παρελθόντος ὑπέρμετρον ζῆλον διὰ τοῦ μεγάλου ἐκεί-
νου διωγμοῦ, ὅςτις ἐσκόπει αὐτὴν τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Χριστιανῶν,

αὐτὴν τὴν τελείαν κατακρήμνισιν τῆς ἐκκλησίας. Αἱ δὲ βάσανοι καὶ ἡ λύσσα μεθ' ἧς ἐδιώχθησαν οἱ Χριστιανοὶ μαρτυροῦσι τὸ ἀπεγνωσμένον τῆς πάλης, ἣν ἀνελάμβανεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος κατὰ τοῦ ὁσημέραι ἐπιρρωννυμένου νέου πνεύματος, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις τρανότατα πλέον κατεδείχθη κατὰ τὸν τελευταῖον τῶν διωγμῶν, τὸν ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Οἱ ἱστοριογράφοι τῆς ἐκκλησίας δὲν ἀπώκνησαν τὴν ἀπομνημόνευσιν τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐπιμόνου ἀγῶνος, ὃν ὑπέστη ἐπὶ αἰῶνας ὅλους παλαίων πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν ὁ χριστιανισμός. Μακρὰς σελίδας ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ ὁ κατάλογος τῶν μαρτύρων, οἵτινες ἔβρεξαν διὰ τοῦ αἵματός των τὰ θέμεθλα τοῦ νέου μεγάρου τῆς πίστεως. Πόθος τις ἄλλης ζωῆς αἰωνίου, νοσταλγία τις πρὸς ἄλλην ἀφεστῶσαν ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων νοητὴν πατρίδα ἐνέπνεον εἰς τοὺς ἐνθουσιώδεις τοῦ Χριστοῦ λάτρας ἀφροντισίαν περὶ τοῦ παροδικοῦ τούτου βίου καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὸν θάνατον. Τὸ δὲ ἄκαμπτον ἐκεῖνο σθένος τὸ ἀπαραίτητον εἰς τοὺς ἱεροφάντας νέων ἀληθειῶν καὶ τοὺς πρωτουργοὺς μεγάλης κοινωνικῆς ἀναπλάσεως ἐπλήρου ῥώμης ὑπερανθρώπου καὶ γαλήνης ἀμυθήτου τοὺς βασανιζομένους, καὶ καθίστανεν ἀναίσθητον πρὸς τὰς πληγὰς τοῦ ξίφους, χαλύβδινον πρὸς τοὺς ὀδόντας τοῦ πρίονος, ἀπαθὲς πρὸς τὰς γλώσσας τοῦ πυρὸς αὐτῶν τὸ σῶμα καὶ ἐφώτιζε δι' αἴγλης τινὸς οὐρανοφοίτου τὸ μέτωπον, ὅπερ περιέβαλλεν ὁ ἀκάνθινος στέφανος τοῦ μαρτυρίου.

ια'

Τὰ ἐπακολουθήματα τῆς νίκης τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὁ Μαξέντιος, κρημνιζόμενος εἰς τὰ καθαιμαχθέντα θολὰ ὕδατα τοῦ Τιβέρεως, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, εἰσερχόμενος εἰς τὴν Ῥώμην νικητὴς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ λαβάρου, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀγωνισθέντες ἀγῶνα θρησκευτικόν. Καὶ ὅμως ἡ παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν νίκη τοῦ μεγάλου υἱοῦ τοῦ Χλωροῦ, καίπερ μὴ οὖσα τὸ ἔπαθλον τοιούτου τινὸς ἀγῶνος, ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τοῦ θριάμβου αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Δὲν εἶχε μὲν ἀκόμη ἐπέλθει ἡ ὥρα τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς νέας θρησκείας. Τοιοῦτον ἔργον ἦτο οὐ μόνον κινδυνῶδες, ἀλλὰ καὶ πρόωρον. Ἀλλ' ὅμως ἤδη αὐτὴ ἡ νίκη, ἥτις ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς Χριστιανούς, αὐτὴ ἡ σημαία, ὑφ' ἣν πολεμήσας ἐνίκησεν ὁ Κωνσταντῖνος,

ἐπέβαλλον εἰς αὐτὸν ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας, ἃς ἀνεδέχθη εὐχαρίστως, ἅτε συμπιπτούσας πρὸς τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ καὶ προοδοποιούσας τὴν ἐν ἰσότητι ἁπάντων τῶν ὑπηκόων ἑνότητα τοῦ κράτους, πρὸς ἣν ἔτεινε πάσῃ δυνάμει. Ἡ διάταξις, ἣν ἐξέδωκε κοινῇ μετὰ τοῦ Λικινίου ἐκ Μεδιολάνων, ὅπου συνηντήθη μετ' αὐτοῦ χάριν τῆς τελέσεως τῶν μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου γάμων μετὰ δίμηνον ἐν Ῥώμῃ διατριβήν, τοῦτον εἶχε τὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦ διατάγματος τούτου τῶν δύο αὐγούστων προεκηρύσσετο ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκείας καὶ ἡ ἰσότης πάντων τῶν θρησκευμάτων. Ἀλλ' ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ, καίπερ ἄλλως σκοποῦντι τὴν ἀπαρακώλυτον ἁπάντων τῶν δογμάτων ἐξάσκησιν, προφανὴς ἦτο ἡ προστασία τῶν Χριστιανῶν καὶ ῥητὴ ἡ πρὸς τοὺς ἄρχοντας, εἰς οὓς ἀπεστέλλετο, διδομένη διαταγή, ὅπως ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτοὺς *δίχα πάσης ἀμελείας καὶ ἀμφιβολίας* ἄνευ ἀργυρίου καὶ ἄνευ τινὸς ἀπαιτήσεως αἱ ἐκκλησίαι, εἰς ἃς πρότερον συνήρχοντο οἱ Χριστιανοί, ὅσαι εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν δημευθῆ ἢ ἄλλως ἀπ' αὐτῶν ἀφαιρεθῆ. Εἰς τὸ διάταγμα δὲ τοῦτο τῶν δύο αὐγούστων κατηναγκασμένος προσεχώρησε καὶ ὁ Μαξιμῖνος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ἱερέων τῶν εἰδώλων καὶ γοήτων, εἶχεν ἐξακολουθήσει νὰ διώκῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Διὰ ταῦτα ἡ προσχώρησις αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐπισφαλὴς καὶ νὰ παρεμβληθῶσι νέα πάλιν προσκόμματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Μαξιμῖνος ἐξέλιπεν ἐκ τοῦ μέσου, πίπτων θῦμα αὐτῆς του τῆς πλεονεξίας.

Ἤδη πρὸ τῆς ἥττης τοῦ Μαξεντίου ὁ Μαξιμῖνος, ὅστις εὑρίσκετο ἐν συνεννοήσει πρὸς αὐτόν, εἶχε περιέλθει εἰς ἔχθραν πρὸς τὸν Λικίνιον, ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ὅτε δὲ ὁ Λικίνιος εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν Μεδιολάνῳ, ὁ Μαξιμῖνος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ἐν τόλμῃ καὶ ταχύτητι, ἐκκινήσας ἐκ τῆς Συρίας, εἰ καὶ βαρὺς διήρκει ἀκόμη ὁ χειμών, διέβη τὴν μικρασιατικὴν χερσόνησον μετὰ στρατιᾶς ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διέπλευσε τὸν Βόσπορον. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀργοπορίας αὐτοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ ὁ Λικίνιος εὗρε τὸν ἀναγκαῖον χρόνον ὅπως ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς Δύσεως καὶ προκαταλάβῃ αὐτὸν πρὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως μετὰ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν. Τὴν δὲ 1 Μαΐου τοῦ 313, συγκροτηθείσης μάχης, ἡ πολλῷ ὀλιγαριθμοτέρα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐμπειροπόλεμος στρατιὰ τοῦ Λικινίου ἐνίκησε τὴν τοῦ Μαξεντίου

δστις ἔφυγε ταχὺς μέχρι τῆς Καππαδοκίας. Διωκόμενος δὲ κατὰ πόδας ὑπὸ τοῦ νικητοῦ καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ καταλίπῃ καὶ αὐτὰ τὰ στενὰ τοῦ Ταύρου, ὅπου ὀχυρωθεὶς εἶχεν εὕρει καταφύγιον, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Ταρσόν. Ἐκεῖ δὲ μετ' ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν αὐτοκτονίας διὰ φαρμάκου ἀπέθανεν ὑπὸ φρικτῆς νόσου ἐν μέσῳ δεινῶν ἀλγηδόνων.

Διὰ τῆς ἥττης καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μαξιμίνου περιωρίζοντο εἰς δύο καὶ μόνους οἱ κύριοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλ' ὁ γυναικάδελφος καὶ ὁ γαμβρὸς οὔτε χαρακτῆρα ὅμοιον εἶχον, οὔτε συμφέροντα κοινά. Ἡ σύμπραξις αὐτῶν ἐπ' ἐσχάτων προήρχετο ἐξ ἀνάγκης· ἄλλως δὲ εἶχον

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΛΙΚΙΝΙΟΥ

ὅλως διάφορον τὴν δύναμιν καὶ λίαν ἀπεχούσας ἀλλήλων τὰς γνώμας. Ὁ ἰσχυρὸς Κωνσταντῖνος ἔτεινεν εἰς τὴν μοναρχίαν, ἐν ᾧ τοῦ Λικινίου ἡ ἀδυναμία κατεφαίνετο ἐκ τούτου μάλιστα, ὅτι ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς τετραρχίας κατὰ τὰς διοκλητιανείους ἀρχάς. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς τοιαύτης διαφωνίας δὲν ἠδύνατο νἀποφευχθῇ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο αὐγούστων, ἥτις καὶ πράγματι ἐξερράγη τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Μαξιμίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελε νἀναγορεύσῃ καίσαρα χάριν συγκεντρώσεως τῆς ἀρχῆς τὸν ἐπὶ τῇ δευτέρᾳ ἀδελφῇ του Ἀναστασίᾳ γαμβρὸν Βασσιανόν. Ἀλλ' ὁ τούτου ἀδελφὸς Σενεκίων, συγγενὴς

Ἐν ἀγῶνι λοιπὸν διετηρεῖτο ἡ χριστιανικὴ κοινότης τῶν Ἀθην
Οὐδαμοῦ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἦτο μεγαλειτέρα. Ὁ φ
νατικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ διώκτης Κέλσος ἠδυνήθη κατὰ τὸ δεύτε
ἥμισυ τοῦ δευτέρου αἰῶνος νὰ κηρύξῃ ἀνενόχλητος ἐν Ἀθήναις τὴν ἀν
χριστιανικήν του διδασκαλίαν, καθ᾽ ἧς ἀντεπεξῆλθεν ἔπειτα ὁ Ἀλεξα
δρεὺς Ὠριγένης. Ὁ δὲ ἀθηναϊκὸς χριστιανισμός, οἱονεὶ ἀδυνατῶν
οἰακοστροφήσῃ ἐπιτυχῶς τὸ σκάφος του ἐν μέσῳ τοῦ κλύδωνος ὃν ὑπ
κίνουν οἱ Αἴολοι τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλε
ἐφαίνετο ζῶν μᾶλλον ἐν τοῖς περιχώροις τῶν Ἀθηνῶν καὶ μακρὰν α
τῶν ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει. Οὕτω περιεσώθησαν πρὸς βορρᾶν τῆς Κορωπ
ἴχνη παλαιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητος, ἀνερχομένης εἰς τοὺς πρώτ
μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, καὶ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐκεῖ παρὰ τ
πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ πολλοὺς τῶν πρώτων Χριστιανῶν τῆς Ἀττι
ζῶντας ἀνετώτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἢ ἐν Ἀθήναις. Καὶ ἀπώτατα
τῶν Ἀθηνῶν βλέπομεν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ χριστιανισμοῦ,
τις, εὑρισκόμενος οἴκοι οὕτως εἰπεῖν ἐν ἀποσυνθέσει, μετεῖχε ζωῆς μακρ
τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω τοὐλάχιστον φαίνεται, ὅτι πρέπει νὰ ἐξηγήσωμ
τὸ φαινόμενον τῆς ἀναδείξεως Ἀθηναίων ὁμολογητῶν ἐν Ἀλεξανδρεί
ὁποῖοι ὁ Ἀθηναγόρας καὶ ὁ Κλήμης, καὶ Ἀθηναίων ἐπισκόπων τ
Ῥώμης, τοῦ Ἀνεγκλήτου, τοῦ Ὑγίνου καὶ Ξύστου τοῦ Β΄, ἂν θεωρ
θῶσιν ἀναμφισβήτητοι αἱ περὶ τῶν ἀττικῶν τούτων παπῶν παραδόσει

Ὡς δ᾽ ἐν Ἀττικῇ περὶ τὴν Κορωπὴν, οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλ
δος, ἰδίως δ᾽ ἐν Πελοποννήσῳ, εὑρίσκονται ἴχνη τῆς ἐν ἀρχῇ κατὰ τ
ἀγροὺς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις ἔπειτα εἰςήλασε κατ᾽ ὀλίγ
εἰς τὰς πόλεις. Καὶ ἐκ μὲν τῶν πελοποννησιακῶν πόλεων μεταξὺ τ
πρώτων ἐν αἷς ἀναντιρρήτως ἱδρύθη χριστιανικὴ ἐκκλησία ὑπῆρξεν
Σπάρτη, ἡ δ᾽ ἐν Εὐβοίᾳ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ τεκμηριοῦται ἐκ τ
ἐν Χαλκίδι ἀνακαλύψεως ὑπογείων κατακομβῶν μετ᾽ εὐκτηρίων οἴκ
Καὶ ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ εὑρίσκομεν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Λαρίσης ἀναφε
μένην ἤδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσ
βοῦς, ἡ δὲ τῆς Σπάρτης μνημονεύεται τὸ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτ
αἰῶνος, τέλος δ᾽ αἱ κατακόμβαι τῆς Χαλκίδος εἶνε πάντως πολὺ νεώτερ
Ἐπιγενεστέρων δὲ μόνον χρόνων καύχησις συνέδεσε τὴν ἀνάμνησιν τ
πρώτης ἱστορίας τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Πατρῶν, αἵτι
δὲν φαίνονται νὰ εἶνε ἱδρύματα παλαιὰ, πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἀποστόλ
Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, ἐθεώρησε τὴν κήρυξιν τοῦ εὐαγγελίου ἐν Ἀκα

χνίᾳ ἔργον μαθητοῦ τινος τοῦ Ἀνδρέου, τοῦ Ἀκύλα, καὶ προςέγραψε τὴν ἵδρυσιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐν Κερκύρᾳ εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Παύλου Ἰάσονα καὶ Σωσίπατρον καὶ εἰς τὴν ὁσίαν Κερκύραν.

Διαδίδεται λοιπὸν κατὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι ὁ χριστιανισμός, ἀλλ' ἡ διάδοσις αὕτη εἶνε βραδεῖα. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἔχομεν εἴδησιν, καθ' ἣν ἐτελοῦντο ἐν Ἑλλάδι καὶ τοπικαὶ σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ ἂν πιστεύσωμεν τοῦτο, εἴδομεν, ὅτι οὔτε αἱ ἐπισκοπαὶ ἦσαν πολλαὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐν σχέσει πρὸς τὰς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὔτε οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν πολυάριθμοι. Ὅλοι οἱ ἐξ Ἀχαΐας μάρτυρες οὓς ἀναφέρει τὸ ἑλληνικὸν μηνολόγιον ἀνέρχονται περίπου εἰς εἴκοσιν, ὡς τόποι δὲ μαρτυρίου ἀναγράφονται μόνον ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Ἀθῆναι. Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν μέσον ὅπως ἐξακριβώσωμεν ὁποῖον περίπου ἦτο τὸ πλῆθος τῶν Χριστιανῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' εἴτε εἰς τὸ εἰκοστὸν τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ ἀνήρχοντο οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὥς τινες ἀποδέχονται, εἴτε περισσότεροι ἦσαν κατὰ τοὺς διαφόρους ὑπολογισμοὺς ἄλλων ἱστορικῶν τῆς ἐκκλησίας, τοῦτο τοὐλάχιστον φαίνεται βέβαιον, ὅτι αἱ πρόοδοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι ἦσαν πολὺ βραδύτεραι ἢ ἐν ἄλλαις χώραις. Ἡ ἀρχαία πίστις καὶ μετὰ τὴν εἰς τὴν χώραν εἰςαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν κατελύθη καθ' ὁλοκληρίαν, μετὰ δὲ τοὺς σάλους τοὺς καταλαβόντας τὴν Ἑλλάδα ἐν τοῖς σκοτεινοῖς τῶν μέσων αἰώνων χρόνοις θὰ ἴδωμεν τὸν χριστιανισμὸν κλονούμενον καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἡ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας σλαβικὴ ἐπιδρομὴ ἀνακόπτει καὶ πάλιν ἐφ' ἱκανὸν τὴν ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι πρόοδον τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου αἰῶνος περιεσώθησαν κατὰ τὰς ὀρεινὰς ἐσχατιὰς τῆς Πελοποννήσου λείψανα δυσπειθῶν ἐθνικῶν.

Καὶ ὅτε δὲ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεως φιλοθρήσκων ὁμολογητῶν ἐπεστράφησαν οἱ τελευταῖοι λάτραι τῶν εἰδώλων ἓξ ὅλους αἰῶνας καὶ ἥμισυν μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐφώτισεν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τὰς ἑλληνικὰς χώρας, οὐδὲ τότε ἡ ῥῆξις μετὰ τοῦ παρελθόντος ὑπῆρξε πλήρης ἐν αὐταῖς. Οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἐγκατέλιπον οὐδὲ τότε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ πάτρια ἐδάφη, ἀφ' ὧν ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἀνήρχετο εἰς αὐτοὺς ἡ κνῖσα τῶν ὁλοκαυτωμάτων. Τὴν θέσιν τῶν ναῶν των κατέλαβον αἱ ἐκκλησίαι τοῦ νέου δόγματος, ἀλλὰ πολλάκις ἐν τῇ νέᾳ λατρείᾳ ὑπὸ τὴν μορφὴν χριστιανικοῦ τινος ἁγίου ὑπολανθάνει ἡ ἀνάμνησις θεοῦ τινος

τῶν ποτὲ οὐρανιώνων, ὡς πολλάκις τὴν ἁγίαν τράπεζαν τῶν ἐρημικῶν ἐκκλησιδρίων ἀποτελεῖ λίθος ἀρχαῖος φέρων ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα θεῶν παλαιῶν.

ε΄

Οἱ διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν.

Ὁ χριστιανισμὸς μέχρις οὗ ἐμπεδωθῇ καὶ κατισχύσῃ ἐν τῷ κόσμῳ δὲν εἶχε μόνον νὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνα κραταιὸν πρὸς τὰς παλαιὰς θρησκείας καὶ νὰ παρουσιασθῇ ἀντιμέτωπος πρὸς ἰδέας ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων ἐρριζωμένας ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν λαῶν, ἀλλ' ὤφειλε καὶ νὰ παλαίσῃ πρὸς αὐτὸ τὸ κράτος καὶ νἀντιμετρηθῇ κραταιῶς ἐναντίον αὐτῆς τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὡς ἔτυχεν ἤδη εὐκαιρία νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἦτο ἐκ συνέσεως πολιτικῆς ἀνεξίθρησκος, ἀλλ' ἡ ἀνοχὴ αὕτη ἀνεφέρετο εἰς θρησκείας ἀνεγνωρισμένας ἐθνῶν ὑποτασσομένων, ὧν δὲν ἤθελε νὰ καταστήσῃ πικροτέραν τὴν δουλείαν διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῶν πατροπαραδότων αὐτῶν σεβασμάτων. Ἄλλως ὅμως εἶχε τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦτο θρησκεία ὡρισμένου τινὸς λαοῦ, δὲν ἦτο θρησκεία ἐθνική, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας διὰ τοὺς Χριστιανοὺς αἱ θρησκεῖαι τῶν ἐθνῶν ἐσήμαινον ταὐτὸ καὶ εἰδωλολατρείαν. Τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ παρουσιάζετο ὥς τις ἀντίθεσις καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν θρησκείαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου προῆλθε, καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος κήρυξ οὐδὲν ἄλλο ἐθεωρήθη τὸ πρῶτον ἢ κοινός τις αἱρεσιάρχης, ἀποστάτης ἀπὸ τῆς πατρίου θρησκείας καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἢ κοινή τις αἵρεσις. Τοιαύτης τινὸς λοιπὸν αἱρέσεως στασιώτας ἐθεώρουν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τοὺς Χριστιανοὺς τοὺς διατρίβοντας ἐν Ῥώμῃ. Τὴν δ' ἐκδοχὴν αὐτῶν ταύτην καὶ τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο σύστασις ἀθέων, ἐπερρώνυον ἡ παρὰ τῶν θιασωτῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπάρνησις πάσης ἄλλης θρησκείας ὡς εἰδωλολατρικῆς, ἡ κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτῶν παντελὴς ἔλλειψις ναῶν καὶ εἰκόνων, ὁ κατ' ἰδίαν ἀφανὴς καὶ ἀπόρρητος βίος καὶ αἱ ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμέναι διαδόσεις περὶ τῶν ἐν ταῖς κρυφίαις αὐτῶν συνάξεσι τελουμένων.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, ἐφ' ὅσον ὁ χριστιανισμὸς ἐθεωρεῖτο ὡς κακόδοξος αἵρεσις τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ὀλίγον ἐμερίμνα περὶ

αὐτοῦ. Εἴδομεν τὴν φρόνησιν καὶ ἀδιαφορίαν, μεθ' ἧς ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας Γαλλίων ἀπέφυγε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Ἰουδαίων τῆς κορινθιακῆς συναγωγῆς πρὸς τὸν Παῦλον. Καὶ τὸ μὲν παράδειγμα τοῦ Γαλλίωνος δὲν ἦτο τὸ μόνον. Ἀλλὰ τοιαύτη τις ἀφροντισία ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη, ὅτε ἤρχισαν κρατοῦσαι περὶ τῶν συνελεύσεων τῶν Χριστιανῶν παράδοξοι προκαταλήψεις, ὅτε διεδίδετο, ὅτι κατὰ τὰς ἀγάπας ἐφονεύοντο βρέφη ἀρτιγενῆ, ὧν ἐπίνετο τὸ αἷμα, ὅτι ἐν τοῖς νυκτερινοῖς ἐκείνοις δείπνοις ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί, υἱοὶ καὶ μητέρες ἐτέλουν ὄργια ἀκατονόμαστα, καὶ πολὺ μᾶλλον, ὅτε ἐγεννήθη ἡ ἰδέα, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀπετέλουν κοινωνίαν συνωμοτῶν, ἐξ ἧς ἐκινδύνευεν αὐτὴ ἡ ἀσφάλεια τῆς Ῥώμης, αὐτὴ ἡ ἑδραιότης τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας.

Ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς οἱ Ῥωμαῖοι συνέχεον ἀκόμη Χριστιανοὺς καὶ Ἰουδαίους ταραχαὶ ἀναστατώσασαι τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Τιβέρεως ἰουδαϊκὴν συνοικίαν τῆς Ῥώμης καὶ προελθοῦσαι ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ πρώτης διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προεκάλεσαν τῷ 53 τὸ διάταγμα ἐκεῖνο τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, καθ' ὃ οἱ στασιασταὶ ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς πόλεως. Μεταξὺ δὲ τῶν φυγόντων ἦτο καὶ ὁ Ἀκύλας μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Πρισκίλλας, οὓς ἐπανεύρομεν ἐν Κορίνθῳ καὶ Ἐφέσῳ. Ἀλλὰ τὸ κέλευσμα ἐκεῖνο τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἀπέρρεεν ἐκ καταδιώξεως συστηματικῆς τῶν Χριστιανῶν, ἦτο δὲ μᾶλλον μέτρον τάξεως ἀστυνομικῆς. Διὰ τοῦτο δὲ ὀλίγα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλαυδίου ἔτη, τῷ 58, εὑρίσκομεν ἐν Ῥώμῃ νέαν χριστιανικὴν κοινότητα.

Βραχὺν δὲ μετὰ ταῦτα χρόνον ἡ φοβερὰ πυρκαϊὰ ἡ κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος (64) ἐκραγεῖσα ἐν Ῥώμῃ καὶ εἰς τέφραν καὶ ἐρείπια μεταβαλοῦσα δέκα ἐκ τῶν δεκατεσσάρων τμημάτων, εἰς ἃ ἦτο διῃρημένη ἡ πόλις, παρέσχεν εἰς τὸν ὠμὸν τύραννον ἀφορμὴν δεινοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοῦ. Ἡ βοὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἐγκαλοῦντος αὐτὸν τὸν Νέρωνα ὡς τὸν αἴτιον τῆς πυρκαϊᾶς, ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς διασκέδασιν τῆς τοιαύτης ὑπονοίας νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν αἰτίαν ἐπὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὀλίγοι μὲν ὑπῆρξαν οἱ πεισθέντες, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ὑπῆρξαν οἱ ἐμπρησταὶ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐκ τῆς καταγγελίας ἐκείνης ἐδόθη αἰτία νὰ ἐκραγῇ ὁπωσδήποτε κατ' αὐτῶν ἀχαλίνωτος ἡ μῆνις τοῦ πλήθους, ἐκλαμβάνοντος αὐτοὺς ὡς μισοῦντας τὸ ἀνθρώπινον γένος. Οἱ διῶκται ὑπῆρξαν ἀμείλικτοι πρὸς τοὺς διωκομένους. Οἱ Χριστιανοὶ ἀπέθνησκον ἐν μέσῳ βασάνων, ἃς καθίστα-

νον ἔτι πικροτέρας ὁ κατάγελως καὶ οἱ προπηλακισμοὶ τῶν βασανιζόντων. Οἱ μάρτυρες ἀπέθνησκον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἤ, ἐντιθέμενοι εἰς δορὰς ἀγρίων θηρίων συρραπτομένας, ἐρρίπτοντο βορὰ εἰς τοὺς κύνας. Τὰς δὲ φρικτοτάτας τῶν βασάνων ὑφίσταντο ἐκεῖνοι, ὅσοι, ἀλειφόμενοι δι' ὑλῶν ἐμπρηστικῶν, ἐπυρπολοῦντο, καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ἐκεῖναι λαμπάδες ἐφώτιζον τὰς ἱπποδρομίας τοῦ Νέρωνος, ὅςτις παρίστατο εἰς τὸ ἀπάνθρωπον θέαμα ἐνδεδυμένος ὡς διφρηλάτης.

Ὁ ἐπὶ Νέρωνος διωγμὸς, καίπερ κυρίως εἰς μόνους τοὺς ἐν Ῥώμῃ Χριστιανοὺς περιορισθεὶς, δὲν ἤργησε τέλος νὰ ἑλκύσῃ τὸν ὑπὲρ τῶν διωκομένων ἔλεον, ἀλλ' οὐχ ἧττον μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ αἴσθησις, ἣν ἐνεποίησεν ὁ διωγμὸς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Καὶ μετ' αὐτὸν δὲ τὸν θάνατον τοῦ ὠμοῦ τυράννου δὲν ἐπίστευον ἀκόμη οἱ Χριστιανοὶ, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Νέρων, ἀλλὰ διεδόθη παρ' αὐτοῖς ἡ φήμη, ὅτι εἶχεν ἀποχωρήσει πέραν τοῦ Εὐφράτου, ὁπόθεν ἔμελλε νὰ ἐπανακάμψῃ ὡς Ἀντίχριστος.

Μετ' ὀλίγα δ' ἔτη νέους ὑφίσταντο διωγμοὺς οἱ Χριστιανοὶ ἐπὶ τοῦ Δομιτιανοῦ (81-96), εἰςαγαγόντος τὸ σύστημα τῆς καταγγελίας τῶν ὑπόπτων ἢ ἐκείνων ὧν ἤθελε νὰ δημεύσῃ τὰ ὑπάρχοντα. Κατηγγέλλοντο λοιπὸν οὕτω πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν, καί τινες μὲν κατεδικάζοντο εἰς θάνατον, τινὲς δ' ἐξωρίζοντο, ἀφαιρούμενοι τὴν οὐσίαν. Καὶ ἀπήλλαξε μὲν τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν ἐκ τοιούτων συκοφαντιῶν κινδύνων ὁ γλυκὺς Νέρβας, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτῶν Τραϊανοῦ ὁ διωγμὸς ἤρχισε νὰ γίνηται συστηματικώτερος. Μετ' αὐστηρὰς ἀνακρίσεις τοῦ ὑπάρχου τῆς Βιθυνίας Πλινίου τοῦ νεωτέρου καὶ μετὰ μακρὰν αὐτοῦ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος δι' ἐπιστολῶν συνεννόησιν ἐθεσπίσθη νὰ θεωρῆται ὁ χριστιανισμὸς ὡς θρησκεία ἀπηγορευμένη ὑπὸ τοῦ κράτους, ἀλλὰ νὰ μὴ καταδιώκωνται οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ὡς οἱ κοινοὶ τῶν κακούργων καὶ ἀναζητῶνται, ἀλλὰ νὰ κολάζωνται ὅταν κατηγορῶνται καὶ ἄγωνται πρὸ τῶν ἀρχῶν. Ὡς κοινὴ δὲ τιμωρία ἐπεβάλλετο ὁ θάνατος, οὗ ἀπηλλάσσοντο οἱ μετανοοῦντες καὶ ἀπαρνούμενοι τὸν Χριστόν. Καὶ ὁ μὲν Τραϊανὸς διὰ τοιούτων θεσπισμάτων ἐμελέτα νόμιμον ἐνέργειαν κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἀλλὰ δι' αὐτῶν οὐ μόνον εἶχεν ἐξέλθει τῶν ὁρίων τῆς Ῥώμης καὶ γενικευθῇ εἴπερ ποτὲ ἡ δίωξις τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ὁπωςδήποτε κηρυχθῇ ἐπισήμως ἡ ἀντίστασις τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἐπικινδύνου χαρακτῆρος τῶν μυστικῶν ἐκείνων ἑταιριῶν τῶν θιασωτῶν τοῦ Ἰησοῦ. Τοιοῦτος δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ χαρακτηρισμὸς ὑπέτρεφε τὴν κατὰ

τῶν Χριστιανῶν μανίαν τοῦ ὄχλου, τοῦ ὁποίου ἐξήπτετο ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ὅταν ἠθροίζετο ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις τῶν μεγάλων πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅταν ἐπήρχοντο φυσικὰ φαινόμενα ἐπιφέροντα καταστροφάς. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθον οἱ μέγιστοι τῶν κινδύνων τῶν Χριστιανῶν, οὓς δὲν ἠδυνήθη πάντοτε νὰ σώσῃ ἀπὸ τῆς λύσσης τοῦ πλήθους ἡ ἐπιείκεια πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἡ σύνεσις πολλῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀντιπροσώπων τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς.

Ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ Τραϊανοῦ μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ οὔτε διηνεκῆ, οὔτε δι' ὁμοίας πάντοτε αὐστηρότητος ἐπιδιωκομένην καταδίωξιν τῶν Χριστιανῶν παρατηροῦμεν. Εὑρίσκομεν δ' ἀπ' ἐναντίας οὐ μόνον αὐτοκράτορας ἐπιεικεῖς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἐκ πολιτικῆς συνέσεως ἢ ἀγαθότητος ἐμφύτου, ἀλλὰ καὶ ἄλλους αὐτόχρημα συμπαθῶς ἔχοντας πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν καί τινας ἀσπασθέντας αὐτὴν ἢ τουλάχιστον τάσσοντας τὸν Χριστὸν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἥρωας τῶν εἰδωλολατρῶν. Αὐτὸς ὁ ἀριθμός, εἰς ὃν ἀνεβίβασαν τοὺς διωγμοὺς οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, λέγοντες αὐτοὺς δέκα καὶ συμπεριλαμβάνοντες τοὺς ἐπὶ Νέρωνος, Δομιτιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ἀποδεικνύει τὸ διακεκομμένον τῆς ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἀντιδράσεως ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἰδίως δὲ διακρίνομεν δύο μακρὰς περιόδους ἀνεξιθρησκείας, καθ' ἃς ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, ἀξιωθεῖσα εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας, ἠδυνήθη νὰ διαδοθῇ ἀφόβως καὶ ἐμπεδωθῇ. Τοιούτων εἰρηναίων χρόνων ἔτυχεν ὁ χριστιανισμὸς τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς καὶ Συρίας αὐτοκρατόρων μέχρι Μαξιμίνου τοῦ Θρᾳκὸς (217-249), ἤτοι ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τοῦ Γαλλιηνοῦ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ (259-303), ἤτοι ἐπὶ πλείονα τῶν τεσσαράκοντα ἔτη.

Τῶν δὲ διωγμῶν σκληρότατοι μετὰ τοὺς πρώτους, οὓς ἤδη ἀνεγράψαμεν, ὑπῆρξαν ὁ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161-180), ὅστις ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κομμόδου (180-192), ὁ ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου (193-211), ἐξακολουθήσας καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Καρακάλλα (211-217), ὁ ἐπὶ Δεκίου (249-251) καὶ ὁ ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ (253-260). Εἰς μάτην Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβὴς πιστεύεται ἐκδοὺς διάταγμα, καθ' ὃ οἱ Χριστιανοὶ ἔπρεπε νὰ τιμωρῶνται μόνον ἂν ἀπεδεικνύοντο ἔνοχοι πολιτικῶν παραπτωμάτων, ὁ δὲ καταγγέλλων αὐτοὺς μόνον ἕνεκα τῆς θρησκείας αὐτῶν ἔμελλεν αὐτὸς νὰ κολάζηται. Οὐ μόνον τοῦτο δὲν ἐγίνετο, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸ χαρακτηρίζον τοὺς ἀπὸ τοῦ

διαδόχου τοῦ Ἀντωνίνου, τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, διωγμοὺς εἶνε ἡ παρά-
βασις αὐτοῦ τοῦ διατάγματος τοῦ Τραϊανοῦ περὶ τῆς μὴ καταζητήσεω
τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ εἰςαγωγὴ τοῦ μαρτυρίου καὶ τῶν βασάνων πρ
τῆς θανατώσεως, ὅπως οἱ βασανιζόμενοι ἐξαναγκάζωνται εἰς ἀπάρνησι
τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

Τὸ μαρτύριον δὲν ἦτο ἀληθῶς ἄγνωστον καὶ πρὸ τῶν χρόνων τ
Μάρκου Αὐρηλίου. Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ ἐν τῇ καταδιώξει ὑπὸ τοῦ ἐθν
κοῦ ὄχλου παραδοθέντες εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων ἢ κατασπαρ
χθέντες ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἢ δι' ἄλλων βασάνων τιμωρηθέντες διὰ τ
ἐμμονὴν αὐτῶν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Ἤδη Ἰγνάτιος ὁ δεύτερ
ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, συρόμενος δέσμιος εἰς τὴν Ῥώμην, ἐδείκνυε δ
τῶν ἑξῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους λόγων του τὴν προθυμίαν τῶν μαρτ
ρων καὶ τὸ πλῆθος τῶν βασάνων· «Πῦρ καὶ σταυρός, ἔγραφεν ὁ Ἰγνά-
«τιος, θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλε-
«σμὸς ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσα
«μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.» Ἀλλὰ κυρίως ἐπετάθησαν τὰ μαρ-
τύρια τῶν Χριστιανῶν κατ' ἀντίθεσιν παράδοξον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν το
ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅςτις ἄλλως εἶχε μὲν πολλὰς προσωπικὰς ἀρετάς, εἴπε
τις δὲ καὶ ἄλλος τῶν ἐπὶ βασιλείου ποτὲ θρόνου καθεσθέντων ἐτίμησ
τὴν πορφύραν διὰ τῆς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολίας. Καὶ ὅμως πολι-
τικὴ περίβλεψις καὶ διάφορος τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐκ τῆς φι-
λοσοφίας τῶν Στωικῶν ἀπορρέουσα, καί τις παρὰ τῆς μητρὸς κληρονο-
μηθεῖσα θεοσέβεια, πτοουμένη πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς τῶν Χριστιανῶ
νεωτερισμούς, κατέστησαν τὸν Μάρκον Αὐρήλιον ἀντὶ προστάτου, οἷο
ἠδύνατο πᾶς τις νὰ ἀναμένῃ αὐτόν, διώκτην τῆς νέας θρησκείας. Ἡ ἐπ
τῶν φιλοσοφημάτων τῆς Στοᾶς στηριζομένη ἠθικὴ ἀνόρθωσις τῆς εἰδω
λολατρείας, ἣν ἐμελέτα ὁ φιλόσοφος βασιλεύς, ἐφαίνετο παρακωλυομέν
ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅςτις καὶ αὐτῆς τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἐθεω-
ρεῖτο παρασκευάζων τὴν ἀνατροπήν. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ἡ νέα ἐκείν
φάσις τῶν διωγμῶν, ἥτις ἔφθασεν εἰς τὸ κορύφωμα αὐτῆς μετὰ ἑβδο-
μήκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα ἐπὶ τοῦ Δεκίου. Ὁ τραχὺς τῶν Γότθων πο
λέμιος εὗρε καιρὸν ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων περισπασμῶν, οἵτινες ἐκλόνου
ἐπὶ τῆς βραχείας αὐτοῦ ἀρχῆς πρόρριζον τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, νὰ δείξ
τὴν ἀκλόνητον αὐτοῦ πρὸς τὰ πάτρια στοργὴν καὶ τὸν ὑπὲρ διασώσεω
τοῦ κινδυνεύοντος παρελθόντος ὑπέρμετρον ζῆλον διὰ τοῦ μεγάλου ἐκεί
νου διωγμοῦ, ὅςτις ἐσκόπει αὐτὴν τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Χριστιανῶν

αὐτὴν τὴν τελείαν κατακρήμνισιν τῆς ἐκκλησίας. Αἱ δὲ βάσανοι καὶ ἡ λύσσα μεθ' ἧς ἐδιώχθησαν οἱ Χριστιανοὶ μαρτυροῦσι τὸ ἀπεγνωσμένον τῆς πάλης, ἣν ἀνελάμβανεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος κατὰ τοῦ ὁσημέραι ἐπιρρωννυμένου νέου πνεύματος, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις τρανότατα πλέον κατεδείχθη κατὰ τὸν τελευταῖον τῶν διωγμῶν, τὸν ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ.

Οἱ ἱστοριογράφοι τῆς ἐκκλησίας δὲν ἀπώκνησαν τὴν ἀπομνημόνευσιν τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐπιμόνου ἀγῶνος, ὃν ὑπέστη ἐπὶ αἰῶνας ὅλους παλαίων πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν ὁ χριστιανισμός. Μακρὰς σελίδας ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ ὁ κατάλογος τῶν μαρτύρων, οἵτινες ἔβρεξαν διὰ τοῦ αἵματός των τὰ θέμεθλα τοῦ νέου μεγάρου τῆς πίστεως. Πόθος τις ἄλλης ζωῆς αἰωνίου, νοσταλγία τις πρὸς ἄλλην ἀφεστῶσαν ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων νοητὴν πατρίδα ἐνέπνεον εἰς τοὺς ἐνθουσιώδεις τοῦ Χριστοῦ λάτρας ἀφροντισίαν περὶ τοῦ παροδικοῦ τούτου βίου καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὸν θάνατον. Τὸ δὲ ἄκαμπτον ἐκεῖνο σθένος τὸ ἀπαραίτητον εἰς τοὺς ἱεροφάντας νέων ἀληθειῶν καὶ τοὺς πρωτουργοὺς μεγάλης κοινωνικῆς ἀναπλάσεως ἐπλήρου ῥώμης ὑπερανθρώπου καὶ γαλήνης ἀμυθήτου τοὺς βασανιζομένους, καὶ καθίστανεν ἀναίσθητον πρὸς τὰς πληγὰς τοῦ ξίφους, χαλύβδινον πρὸς τοὺς ὀδόντας τοῦ πρίονος, ἀπαθὲς πρὸς τὰς γλώσσας τοῦ πυρὸς αὐτῶν τὸ σῶμα καὶ ἐφώτιζε δι' αἴγλης τινὸς οὐρανοφοίτου τὸ μέτωπον, ὅπερ περιέβαλλεν ὁ ἀκάνθινος στέφανος τοῦ μαρτυρίου.

ια'

Τὰ ἐπακολουθήματα τῆς νίκης τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὁ Μαξέντιος, κρημνιζόμενος εἰς τὰ καθαιμαχθέντα θολὰ ὕδατα τοῦ Τιβέρεως, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, εἰςερχόμενος εἰς τὴν Ῥώμην νικητὴς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ λαβάρου, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀγωνισθέντες ἀγῶνα θρησκευτικόν. Καὶ ὅμως ἡ παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν νίκη τοῦ μεγάλου υἱοῦ τοῦ Χλωροῦ, καίπερ μὴ οὖσα τὸ ἔπαθλον τοιούτου τινὸς ἀγῶνος, ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τοῦ θριάμβου αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Δὲν εἶχε μὲν ἀκόμη ἐπέλθει ἡ ὥρα τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς νέας θρησκείας. Τοιοῦτον ἔργον ἦτο οὐ μόνον κινδυνῶδες, ἀλλὰ καὶ πρόωρον. Ἀλλ' ὅμως ἤδη αὐτὴ ἡ νίκη, ἥτις ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς Χριστιανούς, αὐτὴ ἡ σημαία, ὑφ' ἣν πολεμήσας ἐνίκησεν ὁ Κωνσταντῖνος,

ἐπέβαλλον εἰς αὐτὸν ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας ἃς ἀνεδέχθη εὐχαρίστως, ἅτε συμπιπτούσας πρὸς τὸ πρόγραμμα αὐτο καὶ προοδοποιούσας τὴν ἐν ἰσότητι ἁπάντων τῶν ὑπηκόων ἑνότητα το κράτους, πρὸς ἣν ἔτεινε πάσῃ δυνάμει. Ἡ διάταξις, ἣν ἐξέδωκε κοιν μετὰ τοῦ Λικινίου ἐκ Μεδιολάνων, ὅπου συνηντήθη μετ' αὐτοῦ χάριν τῆ τελέσεως τῶν μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου γάμων μετὰ δίμηνο ἐν Ῥώμῃ διατριβήν, τοῦτον εἶχε τὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦ διατάγμα τος τούτου τῶν δύο αὐγούστων προεκηρύσσετο ἡ ἐλευθερία τῆς θρη σκείας καὶ ἡ ἰσότης πάντων τῶν θρησκευμάτων. Ἀλλ' ἐν τῷ κειμέν τούτῳ, καίπερ ἄλλως σκοποῦντι τὴν ἀπαρακώλυτον ἁπάντων τῶν δο γμάτων ἐξάσκησιν, προφανὴς ἦτο ἡ προστασία τῶν Χριστιανῶν καὶ ῥητ ἡ πρὸς τοὺς ἄρχοντας, εἰς οὓς ἀπεστέλλετο, διδομένη διαταγή, ὅπω ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτοὺς *δίχα πάσης ἀμελείας καὶ ἀμφιβολίας* ἄνευ ἀρ γυρίου καὶ ἄνευ τινὸς ἀπαιτήσεως αἱ ἐκκλησίαι, εἰς ἃς πρότερον συνήρ χοντο οἱ Χριστιανοί, ὅσαι εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν δημευθ ἢ ἄλλως ἀπ' αὐτῶν ἀφαιρεθῇ. Εἰς τὸ διάταγμα δὲ τοῦτο τῶν δύο αὐ γούστων κατηναγκασμένος προσεχώρησε καὶ ὁ Μαξιμῖνος, ὅστις ἐν τ μεταξύ, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ἱερέων τῶν εἰδώλων καὶ γοήτων, εἶχε ἐξακολουθήσει νὰ διώκῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Διὰ ταῦτ ἡ προσχώρησις αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐπισφαλὴς καὶ νὰ παρεμβλη θῶσι νέα πάλιν προσκόμματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος το Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Μαξιμῖνος ἐξέλιπεν ἐκ τοῦ μέσου πίπτων θῦμα αὐτῆς του τῆς πλεονεξίας.

Ἤδη πρὸ τῆς ἥττης τοῦ Μαξεντίου ὁ Μαξιμῖνος, ὅστις εὑρίσκετο ἐ συνεννοήσει πρὸς αὐτόν, εἶχε περιέλθει εἰς ἔχθραν πρὸς τὸν Λικίνιον ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Βοσ πόρου. Ὅτε δὲ ὁ Λικίνιος εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν Μεδιολάνῳ, ὁ Μαξιμῖ νος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ἐ τόλμῃ καὶ ταχύτητι, ἐκκινήσας ἐκ τῆς Συρίας, εἰ καὶ βαρὺς διήρκ ἀκόμη ὁ χειμών, διέβη τὴν μικρασιατικὴν χερσόνησον μετὰ στρατιᾶ ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διέπλευσε τὸν Βόσπορον. Ἀλλ' ἕνεκ τῆς βραδυπορίας αὐτοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ ὁ Λικίνιος εὗρε τὸν ἀναγκαῖον χρό νον ὅπως ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς Δύσεως καὶ προκαταλάβῃ αὐτὸν πρὸ τῆ Ἀδριανουπόλεως μετὰ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν. Τὴν δὲ 1 Μαΐο τοῦ 313, συγκροτηθείσης μάχης, ἡ πολλῷ ὀλιγαριθμοτέρα, ἀλλὰ μᾶλ λον ἐμπειροπόλεμος στρατιὰ τοῦ Λικινίου ἐνίκησε τὴν τοῦ Μαξεντίου

ὅστις ἔφυγε ταχὺς μέχρι τῆς Καππαδοκίας. Διωκόμενος δὲ κατὰ πόδας ὑπὸ τοῦ νικητοῦ καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ καταλίπῃ καὶ αὐτὰ τὰ στενὰ τοῦ Ταύρου, ὅπου ὀχυρωθεὶς εἶχεν εὕρει καταφύγιον, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Ταρσόν. Ἐκεῖ δὲ μετ' ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν αὐτοκτονίας διὰ φαρμάκου ἀπέθανεν ὑπὸ φρικτῆς νόσου ἐν μέσῳ δεινῶν ἀλγηδόνων.

Διὰ τῆς ἥττης καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μαξιμίνου περιωρίζοντο εἰς δύο καὶ μόνους οἱ κύριοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλ' ὁ γυναικάδελφος καὶ ὁ γαμβρὸς οὔτε χαρακτῆρα ὅμοιον εἶχον, οὔτε συμφέροντα κοινά. Ἡ σύμπραξις αὐτῶν ἐπ' ἐσχάτων προήρχετο ἐξ ἀνάγκης· ἄλλως δὲ εἶχον

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΛΙΚΙΝΙΟΥ

ὅλως διάφορον τὴν δύναμιν καὶ λίαν ἀπεχούσας ἀλλήλων τὰς γνώμας. Ὁ ἰσχυρὸς Κωνσταντῖνος ἔτεινεν εἰς τὴν μοναρχίαν, ἐν ᾧ τοῦ Λικινίου ἡ ἀδυναμία κατεφαίνετο ἐκ τούτου μάλιστα, ὅτι ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς τετραρχίας κατὰ τὰς διοκλητιανείους ἀρχάς. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς τοιαύτης διαφωνίας δὲν ἠδύνατο νἀποφευχθῇ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο αὐγούστων, ἥτις καὶ πράγματι ἐξερράγη τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Μαξιμίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελε νἀναγορεύσῃ καίσαρα χάριν συγκεντρώσεως τῆς ἀρχῆς τὸν ἐπὶ τῇ δευτέρᾳ ἀδελφῇ του Ἀναστασίᾳ γαμβρὸν Βασσιανόν. Ἀλλ' ὁ τούτου ἀδελφὸς Σενεκίων, συγγενὴς

λάνῳ, εἰς μὲν τὴν εἰδωλολατρείαν ἐνέμενε πολὺ θερμότερον τοῦ Κωνσταντίνου, ἐφαίνετο δ' ἀχθόμενος ἐπὶ τῇ δυνάμει, ἣν ἠρύετο ὁ αὔγουστος τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς προστασίας τῶν Χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ χωρὶς νἀποκηρύξῃ τὸ διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου καὶ χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ συστηματικὸν διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν, τοιαύτην μετήρχετο πρὸς αὐτοὺς πολιτείαν, ὥςτε οὐκ ἄνευ λόγου οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἶχον πλῆρες δικαίωμα νὰ θεωρῶσιν αὐτὸν ὡς διώκτην, καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι μόνον τὰ μέσα καὶ ἡ κατάλληλος περίστασις ἔλειπον εἰς αὐτόν, ὅπως ἀναλάβῃ διωγμὸν ἀπηνῆ. Οἱ Χριστιανοὶ ἐξεβάλλοντο ἐκ τῆς αὐλῆς καὶ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἥτις παρεδίδετο εἰς τοὺς ἐθνικούς, οἵτινες καὶ ἄλλως ἐπροστατεύοντο κατὰ πάντα τρόπον. Διατάξεις δέ τινες ἐπιβληθεῖσαι εἰς τοὺς Χριστιανούς, οἷον ὁ χωρισμὸς τῶν φύλων ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς λειτουργίαις, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ὑπ' ἀνδρῶν κατηχήσεως τῶν γυναικῶν καὶ ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἔργου τούτου εἰς διακονίσσας, δὲν δύνανται μὲν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἔργα διώκτου τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐστενοχώρουν τοὺς Χριστιανούς. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐξήγειρον τὴν ὀργὴν αὐτῶν μέτρα πολὺ καταθλιπτικώτερα, οἷον ἡ ὑποχρέωσις τῆς κατὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν τελέσεως τῆς λατρείας ἐπὶ τῇ προφάσει ἀποφυγῆς τῆς ἐν τοῖς μικροῖς τῶν πόλεων ναοῖς στενοχωρίας, ἡ παρακώλυσις τῶν συνόδων τῶν ἐπισκόπων, ἡ καθαίρεσις ἐκκλησιῶν, ἡ κρεουργία ἐπισκόπων. Ἐξορίαι καὶ δημεύσεις, καταδίκη εἰς μεταλλεῖα, ἐξανδραποδισμὸς καὶ παντοῖαι τοιαῦται ἀτιμίαι κατεδείκνυον μὲν τὴν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς κακοτροπίαν τοῦ Λικινίου, ἐκίνουν δὲ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν καὶ τὴν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον συμπάθειαν. Οὕτω δ' ἀνεπαισθήτως διὰ τῆς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἀντιπαθείας καὶ τοῦ κατ' αὐτῶν λαθραίου διωγμοῦ ὁ Λικίνιος ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν μετεβλήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ἔγεινε δεισιδαίμων εἰδωλολάτρης, περιστοιχιζόμενος ὑπ' ὀνειροκριτῶν καὶ Αἰγυπτίων γοήτων καὶ χρηστηριαζόμενος παρὰ τοῖς μαντείοις, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ὁ Κωνσταντῖνος, καίπερ ἐξ ἴσου ἀμέριστον προστασίαν παρέχων πρὸς Χριστιανοὺς καὶ εἰδωλολάτρας, ὁσημέραι πλειότερον προςεχώρει εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Διαταραχθείσης δὲ οὕτω τῆς θρησκευτικῆς ἰσορροπίας, δὲν ἤργησε νὰ σαλευθῇ καὶ ἡ μεταξὺ τῶν δύο αὐγούστων εἰρήνη. Ὁ ἀγὼν ἦτο πλέον ἀγὼν περὶ τῆς μοναρχίας, ἀλλὰ δὲν εἶχε μόνον πολιτικὴν σημασίαν. Ὀξυτέρας ἀποβαινούσης ὁσημέραι τῆς περὶ τὴν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς

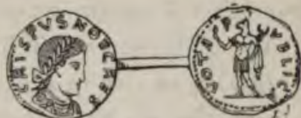
πολιτείαν διαφορᾶς τῶν δύο αὐγούστων ὁ ἀγὼν ἦτο καὶ θρησκευτικός. Ἐκ τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ Κωνσταντίνου ἢ τοῦ Λικινίου ἐξηρτᾶτο ἡ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει θέσις αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ.

ιβ'

Κωνσταντῖνος καὶ Λικίνιος.

Μεγάλαι ἦσαν αἱ δυνάμεις, ἃς ἠδύναντο νάντιτάξωσι κατ' ἀλλήλων οἱ δύο συγγενεῖς, ἀλλ' ἀντίπαλοι αὔγουστοι. Ὁ ῥωμαϊκὸς κόσμος ἔμελλε νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, ὡς ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ, τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τοῦ Πεσκεννίου Νίγρου. Δεινὸς δὲ προηγγέλλετο ὁ περὶ τῆς μοναρχίας ἀγών.

Ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅςτις οὐ μόνον ἐξ ἀρχῆς ἔτεινε πρὸς τὴν μοναρχίαν, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ἤδη εἶχε μεγάλην μετὰ τὰς γενομένας εἰς αὐτὸν ἐν ἔτει 314 ὑπὸ τοῦ Λικινίου παραχωρήσεις, κεκτημένος μὲν τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, εὐρύνας δὲ τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ δυνηθεὶς νὰ καταστήσῃ ἀξιομάχους πρὸς τὸν στόλον τοῦ Λικινίου τὰς ναυτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ τελεσφόρως ἐναντίον τοῦ κυριάρχου τῆς Ἀνατολῆς. Εἶχε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ συναρωγὸν δεξιώτατον ἐν τῷ μέλλοντι ἀγῶνι, τὸν ἐκ τῆς παλλακῆς αὐτοῦ Μινερβίνας ἴδιον υἱὸν Κρίσπον, ὅςτις εἶχε διακριθῇ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ῥήνου, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν προσβολῶν τῶν Ἀλαμαννῶν καὶ τῶν Φράγκων.

ΚΡΙΣΠΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑ

Ἐπιδρομή τις τῶν Γότθων, οἵτινες, διαβάντες τὸν Ἴστρον, εἰςέβαλον εἰς τὰς χώρας τοῦ Λικινίου, παρέσχεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, ἀπρόςκλητος εἰςερχόμενος εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ νὰ διώξῃ αὐτούς, ἐξαναγκάζων εἰς ἀπόδοσιν τῶν αἰχμαλώτων. Ἀλλ' ἡ αὐτόβουλος αὕτη ἐπέμβασις τοῦ Κωνσταντίνου ἐν ταῖς χώραις τοῦ Λικινίου ἠρέθισε τὸν αὔγουστον τῆς Ἀνατολῆς καὶ προεκάλεσε τὴν ἄλλως ἀναπόφευκτον ῥῆξιν.

Ὁ Λικίνιος, καλέσας πάντας τοὺς ναυτικοὺς λαοὺς τοῦ κράτους του νὰ στείλωσι πλοῖα εἰς τὸν Ἑλλήςποντον, ἅτινα ἔταξεν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἄβαντον, διέβη εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ συνήγαγε τὰς χερσαίας του

δυνάμεις παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἀναθεὶς εἰς τὸν Κρίσπον τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Πειραιεῖ συναχθέντος στόλου, ἀποτελουμένου τὸ πλεῖστον ἐκ πλοίων τῶν ἑλληνίδων πόλεων, αὐτὸς ἐστρατοπέδευσε μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐν Θράκῃ κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου. Πολυάριθμοι δὲ ἦσαν ἑκατέρωθεν αἱ δυνάμεις. Καὶ ὁ μὲν στόλος τοῦ Λικινίου ἀπετελεῖτο ἐκ τριακοσίων πεντήκοντα τριήρων, ἃς παρέσχον οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἀφρικανοί, οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Κᾶρες, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ Ἴωνες, οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Βιθυνοί· ὁ δὲ πεζικὸς στρατὸς ἀνήρχετο εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν, δεκαπεντακισχίλιοι δὲ ἦσαν οἱ ἱππεῖς αὐτοῦ, τὸ πλεῖστον ὄντες Καππάδοκες καὶ Φρύγες. Τοῦ δὲ Κωνσταντίνου ὁ στόλος πλὴν παμπληθῶν φορτηγίδων ἠρίθμει τριήρεις διακοσίας, ὁ δὲ στρατὸς συνέκειτο ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ δεκακισχιλίων ἱππέων μετὰ καὶ τῶν ναυτῶν. Οὕτως εἰς τριακοσίας περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν ἀνήρχοντο αἱ κατὰ γῆν δυνάμεις τῶν δύο ἀντιπάλων στρατιῶν, αἵτινες ἐτάχθησαν ἀντιμέτωποι ἐν τῇ Θράκῃ, χωριζόμεναι ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ τοῦ μεταξὺ ῥέοντος Ἕβρου.

Τὴν 3 Ἰουλίου τοῦ 323 συνεπλάκησαν αἱ στρατιαί. Δυσυπολόγιστα δ' ἔμελλον νὰ εἶνε τὰ ἐπακολουθήματα τῆς φοβερᾶς ἐκείνης συρράξεως, μάλιστα διὰ τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις εἶχε στρατὸν ὀλιγαριθμότερον, ἂν μὴ οὗτος, δι' ἐπιτηδείου δόλου διαβὰς τὸν ποταμὸν διά τινος πόρου, ἐπέπιπτε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῶν νώτων. Μετὰ τὴν αἰφνιδίαν ταύτην ἔφοδον ματαία ἀπέβη ἡ γενναία ἀντίστασις τοῦ Λικινίου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν στρατιᾶς, ἐξ ἧς ἐφονεύθησαν τριάκοντα καὶ τέσσαρας χιλιάδες ἀνδρῶν ἐν τῇ μάχῃ, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἐτραυματίσθη ἐλαφρῶς τὸν μηρόν. Ὁ ἡττημένος αὔγουστος τῆς Ἀνατολῆς, ἐγκαταλιπὼν τὸ στρατόπεδον καὶ τὸ πεδίον τῆς μάχης εἰς τὸν νικητήν, ἐτράπη εἰς φυγήν, συμπαραλαβὼν ὅσους ἠδυνήθη νὰ συναγάγῃ ἐκ τῶν οἰκείων στρατιωτῶν, καὶ ἔσπευσεν εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ἀκολουθήσας τὸν φυγάδα κατὰ πόδας, ἔστειλε συγχρόνως εἰς τὸν Κρίσπον τὴν διαταγὴν νὰ πλεύσῃ μετὰ τοῦ στόλου ἐκ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὃν κατεῖχον τὰ πλοῖα τοῦ Λικινίου. Ἡ ἅλωσις τοῦ Βυζαντίου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἐφ' ὅσον ὁ στόλος ἐκεῖνος ὑπὸ τὸν Ἄβαντον ἐξησφάλιζε τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον σιτοπομπήν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Κρίσπος σπεύσας ἐνίκησε διὰ ναυμαχίας παρὰ τὴν Καλλίπολιν τὸν ἐχθρικὸν στόλον, οὗ τὰ λείψανα ἐφθάρησαν ὑπὸ

ιης, ἐξ ἧς τέσσαρα μόνον ἐσώθησαν πλοῖα, τὸ Βυζάντιον ἐπολιορ-
στενῶς ἀπὸ γῆς τε καὶ θαλάσσης καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ ἐπέκειτο ἤδη.
δὲ ὁ Λικίνιος, πειθόμενος, ὅτι μετὰ τὰς δύο ἐκείνας ἐπιφανεῖς τοῦ
οῦ νίκας, τὴν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν παρὰ τὴν Καλ-
λιν, δὲν ἠδύνατο νἀντιστῇ πρὸς αὐτὸν ἐν Εὐρώπῃ μετ' ἐπιτυχίας,
ζων δέ, ὅτι μόνον ἐν Ἀσίᾳ θὰ ἦτο κατορθωτὴ ἡ μετὰ νέων δυνά-
ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος, ἐγκατέλιπε τὸ πολιορκούμενον Βυζάν-
καί, παραλαβὼν τοὺς περὶ ἑαυτὸν πιστούς, τὸ ἄριστον μέρος τοῦ
τοῦ καὶ τοὺς θησαυρούς του, διεπέρασεν εἰς τὴν Καλχηδόνα. Προς-
ὼν δὲ συνάρχοντα ἕνα τῶν ἀνωτάτων μεγιστάνων τῆς αὐλῆς του,
Μαρτινιανόν, ἤλπιζεν, ὅτι μερίζων πρὸς αὐτὸν τὴν ἀρχήν, τὰς δυ-
ις καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἤθελε κατορθώσει νὰ παρακωλύσῃ τὴν εἰς τὴν
ίαν διάβασιν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' οὗτος ἄνευ χρονοτριβῆς, λύ-
πάραυτα τὴν πολιορκίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπιβιβάσας τὴν στρα-
εἰς πλοῖα ἐλαφρά, ἐπέρασεν εἰς τἀσιατικὰ παράλια τοῦ Ἑλλησπόν-
καὶ ἐξηνάγκασεν εἰς μάχην τοὺς πολεμίους παρὰ τὴν Χρυσόπολιν
αξὺ τῆς Καλχηδόνος καὶ τοῦ λεγομένου Ἱεροῦ ἄκρου. Συμπλακέντων
τῶν ἀντιπάλων τῇ 18 Σεπτεμβρίου 323 τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἧττα
Λικινίου, ὥστε κατὰ τὰ λεγόμενα ἐκ τῶν ἑκατὸν τριάκοντα χιλιά-
, ἃς ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ, μόλις αἱ τριάκοντα διεσώθησαν.

Η δεινὴ αὕτη παρὰ τὴν Χρυσόπολιν ἧττα τοῦ Λικινίου, ἧς ἄμεσον
ιολούθημα ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον παράδοσις τοῦ Βυζαν-
καὶ τῆς Καλχηδόνος, ἐστέρει τὸν ἡττημένον πάσης περὶ τοῦ μέλ-
ος ἐλπίδος. Περὶ μόνης δὲ τῆς ἰδίας ζωῆς μεριμνῶν ἔφυγεν ἄπελπις
ὴν Νικομήδειαν. Ἀλλ' ὅτε μετ' ὀλίγον καταφθάσας ὁ Κωνσταντῖνος
είρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ τελευταίου ἀσύλου τοῦ συγγενοῦς ἀντι-
ου, ὁ Λικίνιος, ἐξελθὼν τῆς πόλεως, κατέθηκε γονυκλινὴς εἰς χεῖρας
νικητοῦ τὴν πορφύραν τῆς Ἀνατολῆς, λαμβάνων ὡς δῶρον παρ'
οῦ τὴν ζωὴν διὰ τῆς μεσιτείας τῆς συζύγου του Κωνσταντίας. Ὅρ-
ιερὸς ἐπεσφράγισε τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἔδωκεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν
ο τοῦ ἡττημένου συμβίου δεομένην ἀδελφήν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Μαρτινια-
ἐξέλειπεν ἐκ τοῦ μέσου στελλόμενος εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου τῷ
ν ἔτος ἐθανατώθη, ὁ Λικίνιος ἀπεσύρετο εἰς Θεσσαλονίκην, ἐλπίζων,
θὰ ζήσῃ ἡσύχως ὡς ἰδιώτης. Ἀλλὰ πρὶν ἢ συμπληρωθῇ ἔτος ἀπὸ
ἡμέρας καθ' ἣν παρέδωκε τὸ ξίφος καὶ τὴν πορφύραν εἰς τὸν γυ-
ιάδελφον, ἔπιπτε θῦμα τῆς εὐπιστίας του, ἐν ᾧ ὁ Κωνσταντῖνος διὰ

τοῦ παρασπόνδως χυνομένου συγγενικοῦ ἐκείνου αἵματος ἐστερέονε τὸν θρόνον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ἤδη ὡς μόνος κύριος τῆς τε Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

ιγ´

Αἱ αἱρέσεις καὶ ὁ Ἄρειος.

Ὁ Εὐσέβιος, διηγούμενος τὰ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Λικίνιον, παριστάνει τοὺς δύο ἀντιπάλους διὰ τῶν προσευχῶν αὐτῶν καὶ προςλαλιῶν χαρακτηρίζοντας ζωηρῶς πρὸ τῆς παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν μάχης τὴν ἀντίθεσιν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἀλλήλας. Ὁ εὐλαβὴς ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας, κρίνων ἐκ τῶν μετέπειτα ἀποτελεσμάτων τῆς ἥττης τοῦ Λικινίου καὶ θέλων νὰ παραστήσῃ τὸν Κωνσταντῖνον ὡς τύπον ἰδεώδη προμάχου τῆς θρησκείας, φαίνεται παρορῶν μὲν τὴν πολιτικὴν σημασίαν τοῦ ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τῇ Ἀσίᾳ μεταξὺ τῶν δύο κραταιῶν αὐγούστων ἀγῶνος, παρέχων δὲ εἰς τὴν περὶ τῆς ὑπάτης ἀρχῆς μοιραίαν διαπάλην χροιὰν ὅλως θρησκευτικήν. Καὶ ἴσως μὲν καθ' ἃς ὥρας ἐπέκειτο ὁ περὶ τῶν ὅλων κρίσιμος ἀγὼν δὲν παρίστατο ἐν τῷ νῷ τῶν διαγωνιζομένων σαφὲς τὸ περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἢ τῆς εἰδωλολατρείας δίλημμα, ὡς περιγράφει ὁ Εὐσέβιος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἀποδεικνύεται οὐχ ἧττον, ὅτι ἡ ἐκνίκησις τοῦ Λικινίου ἐσήμαινεν αὐτὴν τὴν καταπάλαισιν τῆς θρησκείας τῶν ἐθνικῶν. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται τρανῶς ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἐπισήμου πράξεως τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τὴν ἐξολόθρευσιν τοῦ ἀντιπάλου, τῆς συγκλήσεως τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου.

Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας κατ' ὀλίγον διαδιδόμενος καὶ ὁσημέραι ἐνισχυόμενος δὲν εἶχε φθάσει ἄνευ ὀδύνης καὶ ἀγῶνος εἰς τὸ σημεῖον, ἐφ' οὗ εὑρίσκετο τὴν ἡμέραν τῆς ὁριστικῆς τοῦ Λικινίου ἥττης. Ηὐξάνοντο δὲ οἱ κίνδυνοι τῶν ἔξωθεν διωγμῶν καὶ τῆς πρὸς τὰ παλαιὰ θρησκεύματα ἐναγωνίου πάλης ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων, αἵτινες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰσέφρησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἰουδαϊζόντων πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνικῶν Χριστιανούς, τὸν ἀνταγωνισμὸν τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τὰ ἱδρύματα τοῦ Παύλου, ὅςτις ἐθεωρεῖτο οὐδὲν ἧττον ἢ ἀποστάτης καὶ πλάνος.

ιέν εἶνε ἡμέτερον ἔργον ἡ ἔκθεσις τῶν κατὰ τὰς ἰουδαΐζούσας αἱρέσεις, ς ἃς μετὰ βραχὺ κατὰ τὸν δεύτερον καὶ τρίτον αἰῶνα προςετέθησαν ἱρέσεις ἄλλου εἴδους, αἱ τῶν καλουμένων *γνωστικῶν*, ἀπορρεύσασαι : τῆς μετὰ τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν ἀναμίξεως τῶν φιλοσοφημάτων κὶ θρησκευμάτων τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐκ τῆς τάσεως τοῦ συμβιβασμοῦ ὑτῶν πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας. Ὁ Σύρος Βασιλείδης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὴν τρίτην δεκάδα τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Σατουρνῖνος ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ὁ ὀλίγα μετ' αὐτοὺς ἔτη ν Ῥώμῃ διδάξας Οὐαλεντῖνος ὑπῆρξαν οἱ κυριώτατοι εἰσηγηταὶ τοιούτων γνωστικῶν αἱρέσεων, αἵτινες ἵδρυον ἴδιον θρησκευτικὸν καὶ φιλοσοφικὸν σύστημα, ἐν πολλοῖς οὐσιωδῶς ἀπέχον ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀπὸ τούτων δὲ προῆλθον ἄλλαι πάλιν αἱρέσεις καὶ σύγχυσις καὶ διαστροφὴ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι οἱ γνωστικοὶ, πειραθέντες νὰ ὑψώσωσι τὸν χριστιανισμὸν εἰς σύστημα φιλοσοφικὸν, ἐνέβαλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ζωήν τινα, προεκάλεσαν ἀντιρρήσεις καὶ συζητήσεις, δι' ὧν ἐπερρωνύετο ἡ πίστις, συνεφιλίωσαν τοὺς Χριστιανοὺς μετὰ τῶν καλῶν τεχνῶν, αἵτινες διὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ παλαιοῦ ἰδεώδους ἐφαίνοντο τὸ πρῶτον σχεδὸν ἄχρηστοι εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, καὶ οὕτω συνετέλεσαν ἀκουσίως οὐκ ὀλίγον εἰς ἀνύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα προφανὴς εἶνε ὁ κλονισμὸς ὁ ἐκ τῶν αἱρέσεων τούτων ἐπερχόμενος εἰς τὴν ἀρτιπαγῆ ἐκκλησίαν, ἣν ἄλλως ἐτάρασσον καὶ διάφορα σχίσματα, προερχόμενα ἐκ διαφωνιῶν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἢ τῆς διοικήσεως τῶν κατὰ τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου, ἀνδρὸς, ὅςτις σχεδὸν ἀνεπαισθήτως ἀπὸ ἁπλῆς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ὑπὸ πολιτικῶν μάλιστα λόγων ἐπιβαλλομένης συμπαθείας ἔφθασε μέχρι τῆς ἐπισήμου ἀνακηρύξεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας τοῦ κράτους, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ ἀπηλλαγμένη τῆς ἀναμίξεως εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας. Οὔτε αὐτὸς ἐλησμόνει, ὅτι ἦτο οὐ μόνον αὔγουστος, ἀλλὰ καὶ μέγιστος ἀρχιερεὺς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, οὔτε, καὶ ἂν ἤθελεν, ἄφινον αὐτὸν οἱ ὑπήκοοί του νὰ λησμονήσῃ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀξιώματος τούτου. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς ἐν ἔτει 314 πρώτης ἥττης τοῦ Λικινίου βλέπομεν τοὺς λεγομένους *δονατιστὰς*, ἤτοι τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἐπισκόπου Καρχηδόνος Δονάτου, οἵτινες ἀπέρριπτον καὶ αὐτὸ τὸ βάπτισμα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἣν ἐθεώρουν μεμολυσμένην, μόνον τὴν ἑαυτῶν ἀναγνωρίζοντες ὡς καθαρὰν καὶ ἄμωμον, ἐπικαλουμένους τὴν ἀνάμιξιν

αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς ἐκδίκασιν τοῦ σχίσματος αὐτῶν. Ὁ δ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ἐξετάσεως τῶν κατὰ τὸ σχί σμα τοῦτο, ὅπερ ἄλλως δὲν διεσπάρασσε μόνον τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἦτ συγχρόνως καὶ ζήτημα δημοσίας τάξεως, ἰδίως διὰ τὴν Ἀφρικὴν, ὅπο μάλιστα μεγάλη ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῶν δονατιστῶν. Ἔπραξε δὲ τοῦτ μετὰ τοιαύτης προφυλάξεως καὶ συνέσεως, ὁτὲ μὲν συγκαλῶν συνόδου ὁτὲ δ' αὐτὸς δεχόμενος πρεσβείας, ὁτὲ μὲν κολάζων, ὁτὲ δὲ συγχωρῶ ὥστ' ἐκ τῆς ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ πολιτείας του πείθεται πᾶς τις, ὅ ἡ ἐφεκτικότης καὶ οἱ δισταγμοὶ αὐτοῦ προήρχοντο ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ν φροντίσῃ μᾶλλον περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ κράτους ἢ περὶ τῆς ἑνότητος τ ἐκκλησίας, καὶ ταῦτα πιθανῶς, ὅπως μὴ ἐξασθενῇ, ἐπικειμένου το πρὸς τὸν Λικίνιον ἀγῶνος.

Ἀλλ' ὅτε ὁ ἀντίπαλος ἐξενικήθη, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνο κύριος τοῦ ἀπεράντου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐξεπληρώθη δὲ οὕτω τὸ πολι τικὸν αὐτοῦ ὄνειρον περὶ ἑνώσεως τῆς ἀρχῆς, κατεφάνη ὁπόσον ἦτο διά φορος ἡ θέσις τοῦ μονοκράτορος πρὸς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἀρχικο αὐτοῦ προγράμματος τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα. Ἀν τῆς τὸ πρῶτον σκοπουμένης ἰσότητος μεταξὺ πάντων τῶν θρησκευμάτω κατ' ὀλίγον ὁ Κωνσταντῖνος μεταβάλλων ἰδέας παρουσιάζετο ἤδη ὡ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ δὲ προτίμησις αὕτη ἤγα γεν αὐτὸν εἰς ποιάν τινα καταπολέμησιν τῆς εἰδωλολατρείας, τοὐλάχ στον εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν ὀργίων αὐτῆς, καὶ ε τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἑνότητος διὰ τῆς ἐκριζώσεως τῶν ζιζα νίων, ἅτινα καθίστανον ἀκανθώδη τῆς πίστεως τὴν ὁδόν. Καὶ πρὸς μ κατάπαυσιν τῶν εἰδωλολατρικῶν ὀργίων ἐπεχείρησε τὴν κατάκλεισιν τὴν κατεδάφισιν διαφόρων κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἱερῶν, ἅτινα εἶχον ἀπ βῆ κέντρα ἀσελγείας. Τὸ δὲ ζωηρὸν τοῦ Κωνσταντίνου ἐνδιαφέρον πρ ἄμυναν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων τρανότατ καταδεικνύει ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν περὶ αὐτόν.

Ὁ Ἄρειος ἦτο πρεσβύτερος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καταγόμενος ἐκ Λ βύης, ὅστις, ἀναλαμβάνων τὰς ἤδη ἐν τῇ νεοπλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ ἀνα φυείσας διακρίσεις περὶ τοῦ *λόγου* καὶ μεταφέρων αὐτὰς εἰς τὸν χριστια νισμόν, ἠρνεῖτο τὴν ὁμοιότητα τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Ἰησ πρὸς τὸν θεόν, τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ἤδη πρότερον εἶχον ἀνα φανῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αἱρέσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χρ στοῦ, θεωροῦσαι αὐτὸν κατώτερον τοῦ θείου πατρὸς καὶ διασπῶσαι οὕτ

τὴν ἑνότητα τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἀλλ' οὐδέποτε πρὸ τοῦ Ἀρείου δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι συνεζητήθη ὀξύτερον καὶ μετὰ πλείονος πείσματος τὸ ζήτημα περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Ἰησοῦ.

Ὁ Ἄρειος διετείνετο, ὅτι ὁ υἱὸς δὲν ὑπῆρξεν ἐξ ὑπαρχῆς μετὰ τοῦ πατρός, ἀλλ' ὅτι, μὴ ὑπάρχων πρότερον, ἐκτίσθη διὰ θελήματος τοῦ θεοῦ, ποιήσαντος αὐτὸν ὡς πρῶτον κτίσμα καὶ καλέσαντος αὐτὸν υἱὸν καὶ λόγον *ἵνα τούτου μόνου γενομένου, οὕτω λοιπὸν καὶ τὰ πάντα γενέσθαι δυνηθῇ*. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ Ἰησοῦς ἔπρεπε μὲν νὰ τιμᾶται ὡς θεός, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀληθῶς θεός. Ἡ περὶ τὴν Γραφὴν δεινότης τοῦ πολυμαθοῦς πρεσβυτέρου καὶ ἡ σοφιστικὴ αὐτοῦ δεξιότης, καθιστάνουσαι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, δι' ἧς κατερρίπτετο τὸ περὶ αἰωνιότητος τοῦ Χριστοῦ δόγμα, ἀσπαστὴν παρὰ πολλοῖς τῶν κληρικῶν τῆς Ἀφρικῆς, ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ πεπαιδευμένου διακόνου Ἀθανασίου καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ γηραιὸς Ἀλέξανδρος μετὰ ματαίας πρὸς τὸν ἀποστάτην πατρικὰς συμβουλὰς ἐθεώρησε πρέπον νὰ συγκαλέσῃ τῷ 321 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοπικὴν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης, ἀνερχομένων εἰς ἑκατὸν περίπου, ἥτις ἀνεθεμάτισε καὶ καθήρεσε τὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῷ ἕνδεκα διακόνους καὶ δύο ἐπισκόπους. Ἀλλ' ἡ καθαίρεσις τοῦ Ἀρείου, ὅςτις ἠναγκάσθη νἀπέλθῃ εἰς τὴν Παλαιστίνην, δὲν ἤρκεσεν, ὅπως ἐπιφέρῃ, ὡς προςεδοκᾶτο, θανάσιμον τραῦμα εἰς τὸ διχάζον τὴν ἐκκλησίαν σχίσμα. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδίδετο καὶ πέραν τῆς Ἀφρικῆς μέχρις αὐτῆς τῆς Παλαιστίνης καὶ αὐτῆς τῆς Νικομηδείας, τῆς πρωτευούσης τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Λικινίου. Οὐ μόνον ἐπίσκοποι μέγα δυνάμενοι, ὡς ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας καὶ Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, προςεχώρησαν εἰς τὸν καθῃρημένον πρεσβύτερον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς λαϊκὰς τάξεις κατώρθονεν ὁ τὰ πάντα μηχανώμενος Ἄρειος νὰ προςελκύῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν του διὰ καταλλήλων ᾀσμάτων, προωρισμένων διὰ τοὺς ναυτιλλομένους, τοὺς μυλωθρούς, τοὺς ὁδοιπόρους. Τὸ σχίσμα ὁλονὲν μᾶλλον μᾶλλον διαδιδόμενον ἀνεκύκα τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ δὲ ἀποτυχία τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας, ἀποδειχθείσης ἀνεπαρκοῦς πρὸς ἀποπνιγμὸν τοῦ θρησκευτικοῦ σκανδάλου, ἠνάγκαζεν αὐτὴν τὴν βασιλείαν νὰ μεριμνήσῃ γενναίως περὶ κατασβέσεως τῆς ὀλεθρίας πυρκαϊᾶς. Τοῦτο δ' ἐπεχείρησεν ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τῆς συγκλήσεως τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου.

ιδ'

Ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος.

Ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος ἐπείσθη, ὅτι ἦτο ἀνάγκη χάριν αὐτῆς τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα, ὅπερ εἶχεν ὑποκινήσει ὁ Ἄρειος, γράμματα τοῦ αὐτοκράτορος τιμητικὰ, σταλέντα εἰς τοὺς ἁπανταχοῦ ἐπισκόπους, ἐκάλεσαν αὐτοὺς νὰ παραστῶσιν εἰς σύνοδον ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας. Ἡ ἐκλογὴ τῆς πόλεως ταύτης ὡς ἕδρας τῆς συνόδου ἦτο ἀρίστη, διότι ἡ Νίκαια, πόλις πολυάνθρωπος καὶ ἐμπορικὴ, κειμένη εὐθέτως πλησίον τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος, ἦτο εὐκόλως μὲν προσιτὴ ἀπὸ θαλάσσης εἰς τοὺς ἐξ Ἀσίας, Συρίας, Παλαιστίνης, Αἰγύπτου, Ἑλλάδος καὶ Θρᾴκης πλέοντας, καὶ ἀπὸ ξηρᾶς δὲ δὲν ἀπεῖχε μακρὰν αὐτῆς τῆς πρωτευούσης τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τῆς Νικομηδείας. Ὅπως δ' ἔτι μᾶλλον ἀπρόςκοπος ἀποβῇ εἰς τοὺς ἐπισκόπους ἡ προςέλευσις εἰς τὴν ἄλλως ἐπίκαιρον ταύτην πόλιν τὴν κειμένην ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μεταιχμίου τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, παρέσχεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ μετάσχωσι τῆς συνόδου πᾶσαν εὐκολίαν, χορηγήσας μὲν δημοσίας ἁμάξας καὶ φορτηγὰ κτήνη πρὸς μετάβασιν εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς συνοδοὺς αὐτῶν, προνοήσας δὲ περὶ δαψιλῶν σιτηρεσίων κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐν Νικαίᾳ διαμονῆς.

Αἱ εὐκολίαι τῆς συγκοινωνίας ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει καὶ ἡ διὰ τῶν ἀνωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν εἰς τὰς κατωτέρας εὔτακτος διαβίβασις τῶν διαταγῶν τοῦ Κωνσταντίνου κατέστησαν εὐχερῆ εἰς τοὺς ἐπισκόπους τὴν ἔγκαιρον ἄφιξιν εἰς Νίκαιαν. Πάντες διεκαίοντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἴδωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ὄψιν τοῦ νικηφόρου βασιλέως, πάντας εἵλκυεν ἡ ἐλπὶς τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἐκαλοῦντο νὰ συντελέσωσιν. Οὕτω περὶ τὰ τέλη Μαΐου τοῦ 325 ἡ Νίκαια ἐμεστώθη ζωῆς. Εἰς τὴν καὶ ἄλλως πολυάνθρωπον πόλιν συνέρρευσαν χάριν τῆς συνόδου περὶ τοὺς δισχιλίους λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ, ὧν εἰς τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ κατὰ τὴν πιθανωτέραν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας ἀνήρχοντο οἱ ἐπίσκοποι οἱ μέλλοντες νὰ μετάσχωσι τῶν συζητήσεων ἐν τῇ συνόδῳ. Οὐδέποτε μέχρις ἐκείνων τῶν ἡμερῶν ἡ Νίκαια εἶχε πανηγυρίσει ὁμοίαν ἑορτήν. Οὐδέποτε μέχρις ἐκείνης τῆς συνόδου ἡ ἐκκλησία εἶχεν εὑρεθῇ εἰς θέσιν νὰ παραστῇ καθ' ὅμοιον τρόπον συντεταγμένη καὶ ἰσχυρά. Ἀπὸ τῶν περάτων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ οἰκουμένης γῆς εἶχον συρρεύσει

γέροντες λευκανθέντες τὰς τρίχας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἐκκλησίας, ἐπίσκοποι διαλάμποντες ἐπὶ νεότητι καὶ ἀκμῇ τῆς ψυχῆς καὶ νεανίαι ἄρτι ἀναλαβόντες τὰ καθήκοντα τῆς λειτουργίας. Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης, πάπας Σίλβεστρος, κωλυόμενος ὑπὸ τοῦ γήρατος, εἶχεν ἀποστείλει ὡς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ δύο πρεσβυτέρους, τὸν Βίκτορα καὶ τὸν Βιγκέντιον. Ὀλίγοι δὲ ἦσαν οἱ παριστάμενοι Λατῖνοι ἐπίσκοποι. Ἀλλὰ παμπληθεῖς ὅμως εἶχον συρρεύσει οἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ θέαμα τῶν πατέρων, ὧν οἱ πλεῖστοι τὸ πρῶτον ἤδη ἐγνώριζον ἀλλήλους, ἦτο λαμπρὸν ἅμα καὶ συγκινητικόν. Οἱ νεώτεροι ἠδύναντο νὰ θαυμάσωσιν ἐπισκόπους ἐπιφανῆ κατέχοντας θέσιν διὰ τῆς παιδείας αὐτῶν, πατέρας ὀνομαστοὺς διὰ τὴν ἐν τῇ πίστει καρτερίαν καὶ τὰ μαρτύρια, ἅτινα χάριν αὐτῆς εἶχον ὑποστῇ κατὰ τοὺς τελευταίους διωγμούς, πρεσβύτας ἑλκύοντας τὴν συμπάθειαν διὰ τὴν ἁπλότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὰς εὐαγγελικὰς αὐτῶν ἀρετάς. Ἐκεῖ παρίσταντο οἱ ἐπίσκοποι τῶν δύο ἀνωτάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας θρόνων, ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας Εὐστάθιος, πρὸς δὲ τούτοις ὁ τῶν Ἱεροσολύμων Μακάριος· ἐκεῖ οἱ ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν καὶ τῶν διδαχῶν γνωστοί, ὁ τρόφιμος τῶν ἀθηναϊκῶν σχολῶν Θεόδωρος ὁ ἐπίσκοπος Ταρσοῦ καὶ Λεόντιος ὁ Καισαρείας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι τοῦ Ἀρείου ὀπαδοὶ Εὐσέβιοι, ὁ τῆς Νικομηδείας καὶ ὁ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας. Ἐκεῖ συνῆλθον σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ ἐπίσκοπος Κύπρου Σπυρίδων ὁ θαυματουργὸς καὶ ὁ τῶν ἐν Λυκίᾳ Μύρων Νικόλαος· ἐκεῖ εἶχε σπεύσει ἐκ τῆς Θηβαΐδος ὁ Παφνούτιος, οὗ εἶχε συνθλασθῇ τὸ γόνυ καὶ πηρωθῇ ὁ ἕτερος τῶν ὀφθαλμῶν κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ Μαξιμίνου διωγμόν, ἐκ Νεοκαισαρείας ὁ Παῦλος, ὅστις εἶχεν ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πεπηρωμένας ἐκ τοῦ πεπυρακτωμένου σιδήρου, δι' οὗ εἶχον βασανίσει αὐτὸν τὰ ὄργανα τοῦ Λικινίου, ἐκ Νισίβιος τῆς Μεσοποταμίας ὁ Ἰάκωβος, ὅστις προσῆλθεν ἐνδεδυμένος τὴν ἐξ αἰγείων τριχῶν μηλωτήν, ἣν ἔφερεν ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Ὁ δὲ κραταιότατος τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἀρειανῶν ὁ παραστὰς εἰς Νίκαιαν ἦτο νεαρὸς διάκονος, συνοδεύων τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ Ἀθανάσιος, ὅστις διὰ τὴν διαλεκτικὴν δεινότητα, τὴν παιδείαν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ πρότερον μὲν ἤδη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶχεν ὑπάρξει ὁ δραστηριώτατος καὶ ἐπιφοβώτατος τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀρείου καὶ νῦν δ' ἐν μέσῳ τῶν πεπαιδευμένων καὶ πολιῶν ἐπισκόπων ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ψυχὴ τῆς συνόδου, καίπερ μὴ μετέχων κυ-

ρίως αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς προηγηθείσας τῶν ἀποφάσεων συζητήσεις λαβὼν μέρος ἐνεργόν.

Αἱ ἐπίσημοι συνεδρίαι τῆς συνόδου ἤρχισαν πιθανῶς τὴν 14 Ἰουνίου τοῦ 325, ὅτε ἔφθασεν ἐκ Νικομηδείας ὁ Κωνσταντῖνος, παρετάθησαν δὲ μέχρι τῆς 25 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Κατὰ δὲ τὰς τρεῖς περίπου ἑβδομάδας, αἵτινες διέρρευσαν μεταξὺ τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπισκόπων κατὰ τὸ τρίτον δεκαήμερον τοῦ Μαΐου καὶ τῆς ἐπισήμου ἐνάρξεως τῆς συνόδου, ἔγειναν διάφοροι ἐξώδικοι περὶ τῆς ἀρειανῆς αἱρέσεως συζητήσεις, ὧν μετέσχε κληθεὶς καὶ αὐτὸς ὁ Ἄρειος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν μετ' αὐτοῦ τασσομένων διεκρίθησαν ἰδίως οἱ δύο Εὐσέβιοι, τὴν δὲ ὀρθοδοξίαν λαμπρῶς ἀντεπροσώπευσαν ὁ πρεσβύτερος τῆς ἐπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀγκύρας Μάρκελλος καὶ μάλιστα ὁ Ἀθανάσιος.

Ἔν τινι τῶν μεγίστων ἐκκλησιῶν τῆς Νικαίας ἐκήρυξεν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν ἔναρξιν τῆς συνόδου. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ βασιλέως, ὅςτις παρέστη οἷα θεοῦ τις οὐράνιος ἄγγελος, φέρων μὲν ἁλουργίδα ἐξαστράπτουσαν ὑπὸ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν, ὑπερβάλλων δὲ ἅπαντας τοὺς περὶ αὐτὸν διὰ τοῦ ὕψους καὶ κάλλους καὶ τῆς εὐπρεπείας τοῦ ἀλκίμου σώματος, νεύων δὲ κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ καλυπτόμενος τὸ πρόσωπον ὑπὸ ἐρυθήματος, κατέπληξεν ἅμα καὶ συνεκίνησε τοὺς παρισταμένους. Ἐκήρυξε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος τὴν ἔναρξιν τῆς συνόδου διὰ προςλαλιᾶς λατινικῆς, ἥτις ἡρμηνεύθη ἑλληνιστὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους. Μετὰ δὲ τὴν προςλαλιὰν ταύτην, δι' ἧς παρώρμα πρὸς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην, κηρύσσων παντὸς πολέμου καὶ πάσης μάχης δεινοτέραν καὶ χαλεπωτέραν τὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ στάσιν, παρέδωκε τὴν διεύθυνσιν τῶν θεολογικῶν συζητήσεων εἰς τοὺς προέδρους τῆς συνόδου.

Αἱ δὲ συνεδρίαι τῆς συνόδου ὑπῆρξαν ζωηραί, ἐνίοτε δὲ καὶ θυελλώδεις. Αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάζετο, συνεπιλαμβανόμενος τῆς συζητήσεως, νὰ περιστέλλῃ πολλάκις διὰ τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν τῶν ὑπὸ τῆς ἀμφιλογίας ὑπερθερμαινομένων. Πρῶτον δὲ θέμα, οὗ ἐπελήφθησαν οἱ συνελθόντες πατέρες, ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῷ συγκλητικοὺς συζήτησις περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν θεῖον πατέρα. Μὴ περισωθέντων πρακτικῶν τῆς συνόδου, μέχρι τινὸς μόνον μανθάνομεν ἐξ ἄλλων εἰδήσεων τὰ κατὰ τὴν πορείαν τῶν συζητήσεων. Προφανὲς δὲ εἶνε, ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οἱ φρονοῦντες τὰ τοῦ Ἀρείου εὑρίσκοντο ἐν καταδήλῳ μειονοψηφίᾳ, ἀνερχόμενοι ἐν

ὅλῳ εἰς ὀλιγωτέρους τῶν εἴκοσιν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν ἦσαν παντελῶς σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους, διῃροῦντο δὲ εἰς δύο ὁμάδας, ὀλιγοπληθῆ τινα, ἥτις παρεδέχετο ἄνευ τινὸς παραλλαγῆς τὰς γνώμας τοῦ Ἀρείου, καὶ τὴν τοῦ Εὐσεβίου Νικομηδείας, περὶ ὃν ἐτάσσοντο οἱ καλούμενοι Εὐσεβιανοί, ἀριθμούμενοι περὶ τοὺς δεκαπέντε· μέσην δέ τινα θέσιν ἐπεῖχεν ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας.

Οἱ Εὐσεβιανοὶ ἐκλήθησαν νὰ ἐκθέσωσι τὰς γνώμας αὐτῶν, ἀλλὰ μόλις ἤρχισαν νὰ πράττωσι τοῦτο, καὶ ἡ σύνοδος ἐπείσθη περὶ τῆς ἑτεροδοξίας αὐτῶν. Ἀποδεχόμενοι τὸν υἱὸν ὡς ἐξ *οὐκ ὄντων* γεννηθέντα, ὡς ὄντα *ποίημα* καὶ *κτίσμα* τοῦ προϋπάρχοντος Θεοῦ καὶ λαλοῦντες περὶ τῆς αὐτοῦ *τρεπτῆς φύσεως* καὶ λέγοντες, ὅτι ὑπῆρχε χρόνος *ὅτε οὐκ ἦν*, ἐκίνησαν τὴν ἀντίστασιν τῶν ὀρθοδοξούντων, οἵτινες τοιαύτας ἰδέας ἐθεώρησαν βλασφήμους καὶ αἱρετικάς. Εἰς μάτην ἐπεχείρουν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Νικομηδείας καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ νὰ πείσωσι τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ συναδέλφους, ὅπως πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ γείνῃ χρῆσις ἐκφράσεων ἐκ τῆς Γραφῆς ἀντὶ τῶν ἀπορριπτομένων τούτων ὅρων, καὶ ταῦτα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἠδύναντο αὗται νὰ ὦσιν ἐπιδεκτικαὶ διττῆς ἑρμηνείας καὶ νἀφίνωσι πάντοτε θύραν τινὰ ἀνοικτὴν πρὸς ἀποδοχὴν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν θεωριῶν. Χάριν δ' ἀποφυγῆς πάσης ἀμφιβολίας ἐζήτουν οἱ εἰς τὰ πάτρια ἐμμένοντες πατέρες τὴν διατύπωσιν ὁμολογίας πίστεως σαφῶς καθοριζούσης, ὅτι ὁ υἱὸς εἶνε *ὁμοούσιος* τῷ πατρί, ἤτοι ὅτι οὐ μόνον ὅμοιος εἶνε πρὸς τὸν πατέρα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὡς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ πεποιημένος εἶνε ἀπαράλλακτος τῷ πατρὶ κατὰ πάντα καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀδιαίρετος ἀπ' αὐτοῦ, συναποτελῶν μετ' αὐτοῦ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν.

Πράγματι δ' αἱ συζητήσεις ἀπέληξαν εἰς τὴν ἐπικράτησιν ταύτην τῶν ἰδεῶν τῆς πλειονοψηφίας. Καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ὅστις εἶχεν ὑποβάλει εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῆς συνόδου σχέδιον συμβόλου τῆς πίστεως συμβιβάζον τὰ διεστῶτα, ἠναγκάσθη νἀποδεχθῇ, εἰ καὶ οὐκ ἄνευ τινῶν ὑπεκφυγῶν καὶ δικαιολογήσεων, τὴν εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο προσθήκην τοῦ ὁμοουσίου καὶ τὴν μετατροπὴν τῆς διατυπώσεως αὐτοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἐγχωρῇ οἱαδήποτε παρερμηνεία ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῶν φρονούντων τὰ τοῦ Ἀρείου. Οὕτω δὲ ἡ σύνοδος ἐψήφισε τὸ πρῶτον σύμβολον τῆς πίστεως, ὅπερ, συμπληρωθὲν ἔπειτα ἐν τέλει ὑπὸ ἄλλων συνόδων καὶ περὶ τὴν διατύπωσιν ὀλίγον μεταρρυθμισθέν, διατηρεῖ ἔκτοτε ἐπὶ αἰῶνας ἀναλλοίωτον ἡ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησία.

Εἶχε δὲ τὸ ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ψηφισθὲν σύμβολον ὡς ἑξῆς· «*Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα.*» Προςετέθη δ' ἐν τέλει τοῦ συμβόλου καὶ ὁ ἑξῆς ἀναθεματισμὸς ἐναντίον παντὸς τοῦ τὰ ἐναντία λέγοντος περὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἀνεγράφησαν ἐν αὐτῷ πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἀσαφείας αἱ τέως φερόμεναι κακόδοξοι γνῶμαι. «*Τοὺς δὲ λέγοντας* **ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν** *καὶ* **πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν,** *καὶ ὅτι* **ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο** *ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.*»

Πεντε μόνον ἐπίσκοποι ἐκ τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ὑπῆρξαν οἱ μὴ ἀποδεχθέντες τὸ σύμβολον τοῦτο τῆς πίστεως, ἐν οἷς καὶ Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας. Ἀλλὰ τέλος ὑπεχώρησαν καὶ οὗτοι πλὴν δύο ἐπισκόπων ἐξ Ἀφρικῆς, τοῦ τῆς Μαρμαρικῆς Θεωνᾶ καὶ τοῦ τῆς Πτολεμαΐδος Σεκούνδου, οἵτινες ἀνεθεματίσθησαν καὶ καθαιρεθέντες ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν μετὰ καὶ τοῦ Ἀρείου.

Ἀλλ' ἡ σύνοδος δὲν περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν καταδίκην τῶν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ δογμάτων τοῦ Ἀρείου καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν εἰς ταῦτα ἀναφερομένων συζητήσεων οἱ πατέρες ἐπελήφθησαν τῆς ἐπιλύσεως ἄλλων τινῶν διαφορῶν, αἵτινες εἶχον ἀναφυῆ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Αἱ κυριώταται δὲ τῶν τοιούτων ἀποφάσεων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων πατέρων ἦσαν ἡ κατάπαυσις τοῦ σχίσματος τῶν Μελετιανῶν, ἤτοι τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἐπισκόπου τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Λυκοπόλεως Μελετίου, καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ χρόνου πρὸς ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα, ὅπερ ὡρίσθη νὰ τελῆται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἐν ᾧ πρότερον ποικίλαι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὑφίσταντο διαφωνίαι. Τέλος δ' ἐψήφισεν ἡ σύνοδος καὶ *κανόνας* τινὰς, ὧν ἄγνωστος εἶνε ἀκριβῶς ὁ

ἀριθμὸς, ἀλλ' οἵτινες ἦσαν εἴκοσι κατὰ τὴν πιθανωτάτην γνώμην. Ἀνεφέροντο δ' αἱ διατάξεις αὗται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ἐκκλησίας πειθαρχίαν καὶ τάξιν, οἷον εἰς τὰ τῆς χειροτονίας, εἰς τὰ κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς εὐχαριστίας εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς θνήσκοντας, εἰς τὰ περὶ τῆς περιοχῆς ἐπισκόπων τινῶν, εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ τοκίζειν τοὺς κληρικοὺς, εἰς τὰ περὶ συνοίκων αὐτῶν, εἰς τὰ περὶ κατηχουμένων καὶ εἰς ἄλλα τοιαῦτα.

Οἱ πατέρες τῆς πρώτης συνόδου διαλυόμενοι ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν, ὅτι ἵδρυσαν ἐπὶ βάσεων ἀσφαλῶν τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπῆρξε βραχεῖα, νέοι δὲ κλύδωνες ἐσάλευσαν μετά τινα ἔτη τὸ σκάφος τῆς ἐκκλησίας.

ιε'

Οἰκογενειακὴ τραγῳδία.

Μετὰ τοὺς θριάμβους ἐν τοῖς στρατοπέδοις οὓς ἤρατο ὡς στρατηγὸς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε παραστῇ ὡς μέγιστος ποντίφιξ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὸν θρίαμβον τῆς ἐκκλησίας ἐν Νικαίᾳ. Μετὰ τὰς ἀνευφημίας τῶν λεγεώνων ἐδέχθη τὰ ἐγκώμια τῶν ἐπισκόπων. Μετὰ τὴν ἑνότητα τῆς πολιτείας ἐδημιούργησε τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας. Ἦτο καιρὸς ἤδη νὰ δρέψῃ τοὺς καρποὺς τῶν νικῶν του, ἑορτάζων ἐν Ῥώμῃ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὴν εἰκοστὴν ἀμφιετηρίδα τῆς ἀρχῆς του.

Βραδέως ἐπορεύθη ὁ Κωνσταντῖνος πρὸς τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τῶν Ῥωμαίων. Προεχώρει μετά τινος δισταγμοῦ πρὸς τὴν πόλιν, ἧς ἡ γοητεία διὰ τὴν προτίμησιν τῆς Ἀνατολῆς εἶχε παρέλθει, ἧς οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ διὰ τὴν προστασίαν τοῦ χριστιανισμοῦ εἶχον ἀποβάλει τὴν παλαιὰν αὐτῶν σημασίαν. Ὁ Καπιτωλῖνος Ζεὺς ἦτο πλέον ξένος πρὸς τὸν μέγαν ποντίφικα, ὅςτις, ἀμελῶν αὐτοῦ καὶ προνοῶν ὑπὲρ τοῦ ἐσταυρωμένου τῶν Χριστιανῶν θεοῦ, εἶχε προστῇ χάριν αὐτοῦ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου.

Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἀπεδείχθησαν δεδικαιολογημένοι κατὰ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπίσκεψίν του. Τὴν 15 Ἰουλίου 326 ἐτελέσθη ἡ καθ' ἕκαστον ἔτος συνήθης πανηγυρικὴ ἀνάβασις τῶν ἱππέων εἰς τὸν Καπιτωλῖνον λόφον καὶ ἐπίσημος αὐτῶν θυσία εἰς τὸν Δία. Ἀλλ' εἰς μάτην ἀνέμενον οἱ πολῖται τῆς Ῥώμης νὰ ἴδωσι παριστάμενον τὸν

Κωνσταντῖνον εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν, ἥτις συνεδέετο πρὸς ταύτην τὴν τε-
λετήν. Ὁ βασιλεὺς προςεῖδε μετὰ σαρκασμοῦ ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ
Παλατίνου τοὺς παρελαύνοντας ἐπὶ τὴν θυσίαν, καὶ ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸ
ἀνταπέδωκε τὰ ἴσα εἰς τὸν εἴρωνα θριαμβευτὴν τὸν ἐπὶ τοσοῦτον περι-
φρονοῦντα τὰς ἀναμνήσεις τῆς παλαιᾶς Ῥώμης καὶ χλευάζοντα τοὺ
περικόσμους, ἀλλ' ἀσθενεῖς λάτρας τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως θεῶν.
Μόνον δὲ ἡ σύνεσις τῶν συμβούλων τοῦ Κωνσταντίνου ἀπέτρεψεν αὐτὸ
ἀπὸ ἀντεκδικήσεων κατὰ τῶν δυςηρεστημένων, οἵτινες τὴν κατὰ το
αὐτοκράτορος ἀγανάκτησιν συνεδύασαν ἀπροκαλύπτως μετ' ἀνατρεπτι-
κῶν ἐνδείξεων συμπαθείας πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κρίσπον.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἠδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ ἑαυτὸν, μειδιῶν πρὸς τὰ
ταραχὰς ταύτας τῶν ὁδῶν. Ὅτε ἀνηγγέλθη εἰς αὐτὸν, ὅτι οἱ στασια-
σταὶ ἔτρωσαν διὰ λίθων πᾶσαν τὴν ὄψιν τινὸς τῶν ἀνδριάντων του, εἶπε
ψηλαφήσας διὰ τῆς χειρὸς τὸ πρόσωπον καὶ ἠρέμα μειδιάσας «περίερ-
γον· καὶ ἐν τούτοις οὐδεμίαν αἰσθάνομαι πληγὴν ἐπὶ τοῦ μετώπου
ἀλλ' εἶνε ὑγιὴς μὲν ἡ κεφαλὴ, ὑγιὴς δὲ ἡ ὄψις ἅπασα.» Ἀλλ' ὅμως
μετὰ τοιαύτης ἀποδεχόμενος ἀδιαφορίας τὰς προςβολὰς τοῦ ὄχλου
δὲν εἶχε τὴν αὐτὴν ἀνεξικακίαν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ἀλλὰ τὸ φιλύποπτ
αὐτοῦ πνεῦμα καὶ ἡ ἕνεκα τῶν περιστάσεων ὁσημέραι μᾶλλον ἐπισκοτ-
ζουσα τὴν ψυχήν του πικρόχολος διάθεσις ἤγαγον αὐτὸν εἰς ἐγκλήματ-
πρὸς συγγενεῖς πλησιεστάτους ἀνάξια μὲν ἑαυτοῦ, ὅλως δὲ ἀπᾴδον-
πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἐλέου, ἧς ἦτο ἤδη ὁ κυρι-
τατος προστάτης.

Ὁ οἰκογενειακὸς τοῦ Κωνσταντίνου βίος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἦ
εὐτυχής. Ἀναγκασθεὶς, ὡς εἴδομεν, χάριν τῆς ἀρχῆς νὰ λάβῃ σύζυγ
τὴν πολυθέλγητρον τοῦ Μαξιμιανοῦ θυγατέρα Φαῦσταν καὶ νἀπωθήσ
τὴν σύνευνον Μινερβῖναν, παρεσκεύαζε δι' αὐτῆς του τῆς πράξεως μέλ-
λουσαν διχόνοιαν μεταξὺ τοῦ υἱοῦ τῆς Μινερβίνας Κρίσπου καὶ τῶν ἐ
τῆς Φαύστας τεχθησομένων υἱῶν. Ἄλλως δ' ὁ υἱὸς τῆς παλλακῆς οὔτ
εἰς μόνον τὰ πρωτοτόκια, οὔτε εἰς μόνης τῆς πρὸς μητρὸς μάμμης Ἑλέ-
νης τὴν προστασίαν ἐχρεώστει τὰς τιμὰς, ὧν ἐνωρὶς ἠξιώθη παρὰ τοῦ
πατρὸς, ἀναγορευθεὶς καῖσαρ. Αὐταὶ αἱ κατὰ τῶν βαρβάρων νῖκαι τοῦ
Κρίσπου, αὐτὴ ἡ παρὰ τὸν Ἑλλήςποντον ἐναντίον τοῦ Λικινίου ναυτικ
του ἐπιτυχία ἀνεδείκνυον αὐτὸν οὐ μόνον συναρωγὸν τοῦ Κωνσταντίνο
δεξιώτατον, ἀλλὰ καὶ μέλλοντα διάδοχον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ταχεῖα αὐτ
αὔξησις τοῦ Κρίσπου ὑπέθαλπε τὸν φθόνον τῆς Φαύστας, ὃν δὲν εἶχε

ἀποκοιμίσει οὔτε τοῦ πρεσβυτέρου τῶν υἱῶν αὐτῆς Κωνσταντίνου ἡ ἔγκαιρος ἀνακήρυξις ὡς καίσαρος τῷ 317, οὔτε ἡ εἰς τὸν δευτερότοκον Κωνσταντῖνον ἀπονομὴ τοῦ τίτλου τούτου καὶ τῆς διοικήσεως τῆς Γαλατίας τῷ 323 ἐν ἡλικίᾳ ἑπτὰ μόλις ἐτῶν καὶ ἡ ἐν ἔτει 326 ἀναγόρευσις αὐτοῦ ὡς συνυπάτου τοῦ πατρός. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε κρυφία διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας εἰς τοὺς περὶ τὴν Φαῦσταν καὶ τοὺς περὶ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ Κρίσπον. Ἀλλ' ἡ εὐδοκίμησις τοῦ Κρίσπου καὶ ἡ ὁσημέραι αὐξάνουσα δημοτικότης αὐτοῦ κατέστησαν κατ' ὀλίγον καὶ αὐτὸν τὸν πρωτότοκον ὕποπτον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἤδη ἀμέσως μετ' αὐτὴν τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας ἐπλήρουν τὴν ψυχὴν τοῦ βασιλέως ὑπόνοιαι παντοῖαι. Ἀνήσυχος ἐφαντάζετο συνομωσίας, προεκάλει καταδόσεις. Τὰ δ' ἐν Ῥώμῃ συμβάντα, ἡ κατ' αὐτοῦ ἐκραγεῖσα δυσμένεια καὶ ἡ πρὸς τὸν Κρῖσπον ἐπιδειχθεῖσα εὔνοια τοῦ πλήθους ἐδηλητηρίασαν ἔτι μᾶλλον τὴν ψυχήν του. Ἐν τοιαύτῃ δὲ τρικυμίᾳ παθῶν εὑρισκομένου τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Φαῦστα, ἐργασθεῖσα ἐπιτηδείως διὰ δόλου καὶ διαβολῶν, κατώρθωσε νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸν σύζυγον ἄμεσον τὸν παρὰ τοῦ Κρίσπου κίνδυνον καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν αὐτόχρημα μισητόν. Αἱ δὲ δολοπλοκίαι τῆς μητρυιᾶς ἐθόλωσαν τὸν νοῦν τοῦ πατρὸς καὶ κατέπνιξαν πᾶσαν αὐτοῦ τὴν στοργήν. Ὁ Κρίσπος συλληφθεὶς ἐστάλη εἰς Πόλαν τῆς νοτίας Ἰστρίας, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξέτινε δίκην τῶν σκευωριῶν, ἐφ' αἷς κατηγγέλλετο, θανατούμενος διὰ ξίφους ἢ διὰ δηλητηρίου καὶ συμπαρασύρων εἰς τὸν θάνατον πολλοὺς τῶν ἀγαπησάντων ἢ ὑπηρετησάντων αὐτόν.

Ἀλλ' ὁ φόνος τοῦ Κρίσπου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον ἔγκλημα τοῦ Κωνσταντίνου. Συγχρόνως ἤρχετο εἰς Ῥώμην ἐκ Νικομηδείας ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ Λικινίου καὶ τῆς Κωνσταντίας Λικινιανός, παιδίον δώδεκα μόλις ἐτῶν, ἀποσπασθὲν σκληρῶς ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης, ἐφονεύθη ἀπανθρώπως.

Ἀλγοῦσα ἔμαθεν ἡ βασιλομήτωρ Ἑλένη, ἐπιστρέψασα εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, τὸν φόνον τοῦ πεφιλημένου ἐγγόνου Κρίσπου. Ἡ δὲ ἄφιξις αὐτῆς ἐβύθισε τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τύψεις συνειδότος καὶ τὸ παλάτιον εἰς νέα πάθη. Αἰσθανόμενος δ' ἑαυτὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἀνίσχυρον πρὸς τὰς μομφὰς τῆς μητρός, ὡς εἶχεν ἐπιδείξει ἑαυτὸν ἀνίσχυρον πρὸς τὰς ῥᾳδιουργίας τῆς συζύγου, καί, καταληφθεὶς ὑπὸ νέας σκοτοδίνης, ἀπέπλυνε τὸ αἷμα διὰ τοῦ αἵματος, καὶ δὲν ὤκνησε νὰ κατασιγάσῃ τὴν ἐξηγριωμένην φωνὴν τῆς συνειδήσεως διὰ νέων φόνων.

Πρῶτον δὲ θῦμα τοῦ συγκεχυμένου βασιλέως ἔπεσεν ἡ αἰτία τοῦ φόνου τοῦ Κρίσπου, ἡ αὐτοκράτειρα Φαῦστα, κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως συλληφθεῖσα ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὴν γυναικῶν καὶ ἀποπνιγεῖσα ἐν λουτρῷ ὕδατος ζέοντος.

Οὕτως ἐντὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ δεσπόσασα τοῦ Κωνσταντίνου ψυχικὴ ζάλη κατέστησεν αὐτὸν ἔνοχον τριπλοῦ φόνου ἐν αὐτῷ τ[illegible] τῷ οἴκῳ. Καὶ ἡ μὲν παράδοσις περιέβαλε τὴν σειρὰν ταύτην τῶν ἐγκλημάτων διὰ μυστηρίου δυσδιαλύτου, ἀλλ' ἡ ἱστορία, καίπερ ἀναγνωρίζουσα πληρέστατα τὴν ὑπέροχον θέσιν, ἧς ἠξίωσε τὸν Κωνσταντῖνον δικαίως ἡ ἐκκλησία, δὲν δύναται νὰ συγχωρήσῃ τὰς ἀγρίας ταύτας παρεκτροπάς, οὐδ' ἐπιχειρεῖ νὰ δικαιολογήσῃ αὐτάς.

Μεστὴ φρίκης εἶδεν ἡ Ῥώμη μολυνόμενα τὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα διὰ τοῦ φόνου τῆς ἀνάσσης. Εἰς μάτην ἐπειράθη ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐπιβάλῃ σιγὴν εἰς τὴν ὑπόκωφον βοὴν τοῦ πλήθους δι' ἑορτῶν καὶ φαιδρῶν ἀγώνων. Ὁποία ἡ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς ἐκείνης τραγῳδίας ἐμποιηθεῖσα εἰς τοὺς Ῥωμαίους αἴσθησις δεικνύει καταφανῶς τὸ πικρὸν δίστιχον, ὅπερ ἐγράφη νύκτα τινὰ ἐπ' αὐτῶν τῶν βασιλείων θυρῶν, κηρύττον νερώνειον τὸν αἰῶνα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ μετ' εἰρωνείας ὑπαινισσόμενον τοὺς πολυτίμους λίθους, δι' ὧν ἐπεκαλύπτετο ἡ πορφύρα τοῦ αὐτοκράτορος. Οὐδὲν κοινὸν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ πλέον μεταξὺ Κωνσταντίνου καὶ Ῥώμης. Οἱ ἀρχαῖοί της θεοὶ δὲν ἦσαν πλέον θεοί του, αἱ ἀναμνήσεις της δὲν ἦσαν πλέον ἀναμνήσεις του, τὸ παρελθόν της εὑρίσκετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐνεστώς, ὅπερ ἀντεπροσώπευεν ἐκεῖνος, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ μέλλον, ὅπερ ἐκεῖνος παρεσκεύαζεν εἰς τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων. Ἂν ἡ Ῥώμη ἀπηρνεῖτο τὸν ἀρνησίθρησκον καὶ οἱονεὶ ἀποστάτην ἡγεμόνα, ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπηρνεῖτο τὴν πόλιν, ἀφ' ἧς προῆλθον οἱ διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν, ἐν ᾗ ἔτυχεν ὑποδοχῆς ψυχροτάτης καὶ δυσοιώνου, ἐν ᾗ ὑπέστη πικρίας ἀλησμονήτους καὶ ἐτέλεσεν ἐγκλήματα δυσέκπλυτα. Ὁ βασιλεύς, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Ῥώμης, ὡρκίσθη νὰ μὴ πατήσῃ πλέον τὸν πόδα εἰς τὴν πόλιν. Ὁ δὲ ὅρκος ἐκεῖνος ἦτο ἡ καταδίκη τῆς Ῥώμης. Νέα πόλις ἔμελλεν ἀντ' αὐτῆς νὰ γείνῃ βάθρον τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου, τὴν δ' αἴγλην τῶν καισαρικῶν παλατίων, ἐξ ὧν διῳκεῖτο ὁ κόσμος ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας, ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ ἡ λαμπηδὼν τῶν παπικῶν μεγάρων.

ις΄
Ἡ ἁγία Ἑλένη.

Μὴ δυνηθεῖσα ἐγκαίρως ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη νὰ προλάβῃ τὸν φόνον τοῦ Κρίσπου καὶ ἀθελήτως ἴσως προκαλέσασα τὴν σκληρὰν τιμωρίαν τῆς Φαύστας, ᾐσθάνθη, ὅτι ἐχρειάζετο νὰ εὕρῃ ἀνάπαυλαν διὰ τὰς ἰδίας ἑαυτῆς ὀδύνας καὶ ἐξιλέωσιν διὰ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ υἱοῦ ἐν τοῖς τόποις, ἐν οἷς ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ σωτήρ. Ἐζήτησε λοιπὸν νὰ πορευθῇ εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ νὰ ἴδῃ τὴν ἁγίαν γῆν καὶ νὰ κλίνῃ τὸ γηραιὸν γόνυ ἐπὶ τοῦ τόπου τοῦ μαρτυρίου. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν συγγενικῶν φόνων τεταραγμένος υἱός, οἱονεὶ αἰσθανόμενος ἀνακούφισίν τινα ἑαυτοῦ ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ τῆς πρεσβύτιδος πόθου, παρέσχε πρόθυμον ὑποστήριξιν εἰς τὴν μητέρα καὶ ἀφειδεῖς τὰς ἀπαιτουμένας δαπάνας, ὧν παρίστατο ἀνάγκη πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ τάφου τοῦ Ἰησοῦ.

Ἀληθῶς ἐν τῇ μεγάλῃ θυέλλῃ τῶν τριῶν τελευταίων αἰώνων ἡ Παλαιστίνη εἶχε πάθει εἴπερ τις καὶ ἄλλη χώρα. Διπλῆ καταστροφή, ἐπὶ Τίτου καὶ ἐπὶ Ἀδριανοῦ, εἶχε περιστήσει τὴν χώραν εἰς ἐξάντλησιν καὶ ἐρήμωσιν. Ἡ δὲ νέα πόλις ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλήμ, ἡ Αἰλία Καπιτωλῖνα, ἦτο κτίσμα ἐπίτεχνον, οὐδὲν ἔχον τὸ κοινὸν πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἰουδαϊκῆς ἀρχαιότητος καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Σύροι καὶ Ἕλληνες καὶ Ἄραβες κατῴκουν τὴν παλαιὰν πόλιν τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες νῦν ἦσαν ἐγκατεσπαρμένοι εἰς τὰ περίχωρα, μόνον ἅπαξ τοῦ ἔτους ἔχοντες τὸ δικαίωμα νὰ πατῶσι τὸ ἔδαφος τοῦ ἱδρύματος τοῦ Ἀδριανοῦ. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ χριστιανικὴ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων, ἡ ἀποστολικὴ ἕδρα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Ἰακώβου, εἶχε περισταλῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἦτο ἁπλῆ ἐπισκοπὴ ὑποκειμένη εἰς τὸν μητροπολίτην τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας.

Εἰς τὴν ἀφανῆ ταύτην ἕδραν τῆς σήμερον, ἣν ἐκόσμει εἷς τῶν διαπρεπῶν πατέρων τῶν μετασχόντων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ὁ Μακάριος, μετέβη μετὰ συγκινήσεως ἡ βασιλομήτωρ, μνήμων τῶν μεγάλων σκηνῶν, αἵτινες εἶχον διαδραματισθῇ ἐν αὐτῇ. Τὴν ψυχὴν τῆς Ἑλένης ἐπλήρου ὁ πόθος νὰ ἴδῃ καὶ προσκυνήσῃ τὸν τάφον τοῦ σωτῆρος. Τὴν γηραιὰν μητέρα τοῦ βασιλέως ἐθέρμαινεν ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς ἀφανείας, εἰς ἣν εἶχε περιπέσει, τὴν γῆν ἐν ᾗ εἶχε γεννηθῆ καὶ ἀποθάνει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

Κατὰ ταῦτα τὸ πρῶτον ἔργον τῆς Ἑλένης, ὅτε ἔφθασεν εἰς Ἱεροσόλυμα τῷ 327, ὑπῆρξεν ἡ ἐπίσκεψις τοῦ τάφου τοῦ σωτῆρος. Ἀλλ[ὰ] τριακοσίων ὅλων ἐτῶν καὶ πλέον περιπέτειαι τῶν Ἰουδαίων καὶ διωγμο[ὶ] τῶν Χριστιανῶν εἶχον ἐξαλείψει ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἱερῶν τόπων, λησμονηθέντων, μεταβληθέντων, συγκαλυφθέντων. Ὅ τι δὲν εἶχον καταστρέψει ἐν Παλαιστίνῃ οἱ πόλεμοι εἶχεν ἐξαφανίσει ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός. Αὐτὸς ὁ τόπος ἔνθα ἔκειτο ὁ τάφος

Η ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ ΕΠΙ ΘΡΟΝΟΥ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

τοῦ σωτῆρος ἦτο ἄγνωστος, τὸ δὲ ἄντρον, ἐν ᾧ εἶχε κατατεθῆ τὸ θν[ητὸν] αὐτοῦ σκήνωμα, εἶχε συγκαλυφθῆ ὑπὸ σωροῦ χωμάτων ἔξωθεν εἰσ[ενεχ]θέντων, καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ εἶχεν ἐποικοδομηθῆ ἱερὸν τῆς Ἀφρο[δίτης].

Ἀξιωθεῖσα πλήρους τῆς παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου ὑποστηρίξε[ως], προτάξασα πάσης ἄλλης ἐργασίας τὴν κατὰ χώραν περὶ τοῦ σω[τηρίου] πάθους τοπογραφικὴν συζήτησιν μετὰ τῶν ἐπαϊόντων, ἐπελή[φθη τῆς] καταρρίψεως τῶν μεταγενεστέρων οἰκοδομημάτων καὶ τῆς ἐκκα[θάρσεως]

τοῦ χώρου, ἐφ' οὗ ἡ πιθανωτέρα γνώμη ὥριζεν ὑπάρχοντα τὸν ἅγιον τάφον. Καὶ ἀληθῶς μετ' ἐπίπονον ἀνασκαφὴν πολλῶν ἡμερῶν, προχωρήσασαν εἰς βάθος πολύ, ἀνεφάνησαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐκκλησίας λείψανα τρανῶς ἀποδεικνύοντα τὴν θέσιν τοῦ σεμνοῦ καὶ παναγίου τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως μαρτυρίου.

Ἡ ἀγγελία τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τάφου τοῦ σωτῆρος ἐπλήρωσε χαρᾶς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅςτις διέταξεν ἐκ τῆς Θρᾴκης, ὅπου εὑρίσκετο,

Η ΕΥΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

τὴν περὶ τὸ σωτήριον ἄντρον κατασκευὴν εὐπρεποῦς εὐκτηρίου οἴκου. Ἡ δ' ἐκκλησία αὕτη τοῦ παναγίου τάφου, ἥτις ἔμελλε νἀποβῇ τὸ προσκύνημα τῶν Χριστιανῶν, ἐκτίσθη κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως μετ' ἐκτάκτου πολυτελείας καὶ πλούτου, ὡς περιγράφει αὐτὴν ὁ Εὐσέβιος, ὅςτις καὶ περὶ ἄλλων λαμπρῶν ἐκκλησιῶν τότε οἰκοδομηθεισῶν ἐν Παλαιστίνῃ ποιεῖται λόγον, καὶ δὴ περὶ τῆς ἐν Βηθλεέμ, τῇ γενεθλίῳ πόλει τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν.

Οἱ δὲ μετ' Εὐσέβιον τὸν Παμφίλου ἐκκλησιαστικοὶ ἱστοριογράφοι δὲν διηγοῦνται μόνον τὴν εἰς τὸν ζῆλον τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ὀφειλομένην ἀνακάθαρσιν τοῦ τάφου τοῦ σωτῆρος, ἀλλὰ παριστάνουσιν ὡς ἐπελθοῦσαν κατὰ τὰς πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς βασιλομήτορος γενομένας ἀνασκαφὰς καὶ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ σταυροῦ, ἐφ' οὗ προσηλώθη ὁ υἱὸς τοῦ

Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΛΕΝΗΣ
ΕΝ ΤΩι ΒΑΤΙΚΑΝΩι ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

θεοῦ. Κατὰ τὰς διηγήσεις ταύτας εὑρέθησαν ἐν τῷ χώματι τῷ καλύπτοντι τὸ ἄντρον τρεῖς σταυροὶ ξύλινοι, διατηρούμενοι σῷοι, οἵτινες ἐθεωρήθησαν ὡς ὄντες προφανῶς ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ τῶν συσταυρωθέντων δύο ληστῶν. Διεκρίθη δὲ τῶν ἄλλων ὁ τοῦ σωτῆρος, ὅτε κατὰ τὴν θεόπνευστον πρότασιν τοῦ ἐπισκόπου Μακαρίου, ἐπιτεθεὶς ἐπὶ τοῦ

σώματος γυναικὸς ἡμιθνῆτος, ἐπήνεγκεν ὡς ἐκ θαύματος τὴν τελείαν αὐτῆς ἴασιν, ἐν ᾧ οἱ δύο ἄλλοι σταυροί, πρότερον ἐπιτεθέντες ἐπὶ τῆς πασχούσης, οὐδὲν ἐπενήργησαν.

Τὸ τίμιον ξύλον, ἐγκλεισθὲν εἰς ἀργυρᾶν λάρνακα, παρεδόθη εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων. Μικρὸν δὲ μόνον μέρος τοῦ σταυροῦ συμπαρέλαβε μεθ' ἑαυτῆς ἡ ἁγία Ἑλένη ὡς καὶ δύο ἐκ τῶν ἥλων, δι' ὧν εἶχε καθηλωθῆ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὁ θεάνθρωπος· τούτων δὲ ὁ ἕτερος ἐκόσμησε δίκην περιάπτου τὸ βασίλειον τοῦ Κωνσταντίνου κράνος.

Ἡ πτωχὴ κόρη τοῦ πανδοκέως τῆς βιθυνικῆς Δρεπάνης καὶ σύνευνος τοῦ Χλωροῦ, ἥτις μετὰ ποικίλας ἐν τῷ βίῳ περιπετείας ἠξιοῦτο τῶν ὑψίστων τιμῶν ὡς μήτηρ τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Ῥωμαίων μονάρχου, κατέστη νῦν ἐν γήρατι βαθεῖ μετὰ τὴν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ εὐτυχῆ διατριβὴν τὸ κέντρον τῆς ἀφοσιώσεως τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ μεγάλου υἱοῦ της. Ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον μόνον χρόνον ἐπέπρωτο νἀπολαύσῃ τὴν ἠθικὴν εὐχαρίστησιν ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει τῶν ἁγίων τόπων εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν τιμὴν καὶ νὰ ἐξακολουθῇ σκορπίζουσα περὶ ἑαυτὴν ἐλέη καὶ φιλανθρωπίαν. Ἀρχομένου δὲ ἤδη τοῦ 328 ἀπέθανε σχεδὸν ὀγδοηκοντοῦτις, θρηνουμένη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ τιμωμένη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν στρατιωτικῇ πομπῇ μετεκομίσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Κωνσταντίνου τὸ σῶμα τῆς ἁγίας ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἐκοιμήθη, εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐκεῖ κατετέθη εἰς τάφον ἐκ λίθου πορφυρίτου. Ἡ δ' ἐκκλησία ἐτήρησεν εὐλαβὴς τὴν μνήμην αὐτῆς, καὶ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς Ἑλένης ἔμεινεν ἐς ἀεὶ συνδεδεμένον πρὸς τὸ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου.

ιζ'

Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐκπληρώσας διὰ μακρῶν ἀγώνων τὸ παλαιὸν αὐτοῦ ὄνειρον, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἑνότητος τοῦ κράτους, εἶχε χρέος νὰ μεριμνήσῃ καὶ περὶ καταλλήλου κέντρου τῆς ἑνιαίας δυνάμεως, ἣν εἶχεν ἀναπλάσει ἐκ τῶν τεμαχίων, εἰς ἃ αὐτὴ εἶχε διαλυθῆ ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἀλλ' ἐκ τῆς τροπῆς ἣν εἶχον λάβει τὰ ῥωμαϊκὰ πράγματα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἀπεδεικνύετο, ὅτι τοιοῦτον κέντρον δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε πλέον ἡ Ῥώμη, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἤδη

καταδικάσει ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ἥτις ἔπειτα ὡς ἐξ ἐπιμέτρου κατέ-
κασεν αὐτὴ ἑαυτὴν διὰ τῆς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον διαγωγῆς της.

Οἱ λόγοι, οἵτινες προεκάλουν τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Ῥώμης ὡς πρω-
τευούσης τοῦ κράτους, ἦσαν θρησκευτικοί, πολιτικοί, στρατιωτικοί. Ἡ
Ῥώμη δὲν ἦτο ἀρκετὰ χριστιανική, ὥςτε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρωτεύουσ
τοῦ κράτους ἀναμορφουμένου διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ Ῥώμη δὲ
κατεῖχε τὸ μέσον τῶν ἀπεράντων χωρῶν, αἵτινες ἐτάσσοντο ὑπὸ τὸ σκῆ-
πτρον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἦτο πολὺ μακρὰν τῶν ὄχθῶν τοῦ Τίγρι-
δος καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως, ἄρα πολὺ μακρὰν τῶν Περσῶ
καὶ τῶν Γότθων, οἵτινες ἠπείλουν τὴν ῥωμαϊκὴν βασιλείαν· διὰ ταῦτ
δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ διοικητικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἔποψιν
καρδία τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου, οὐδὲ τὸ κέντρον τῆς ἀμύνης τῆς χώ-
ρας. Τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην πρωτευούσης μὴ μεμολυσμένης ὑπὸ τ
ἀναμνήσεων τῆς εἰδωλολατρείας, συνάμα δὲ κεντρικῆς καὶ προσφόρ
πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τοῦ βασιλείου. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξ
ἔκτακτον εὐρύτητα βλέμματος, ἀναγνωρίσας, ὅτι ἡ προςήκουσα θέσ
τῆς νέας πρωτευούσης ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἐκεῖ ὅπου ἡ Εὐρώπη προςπ-
λάζει πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ τὸ μὲν πρῶτον σκεφθεὶς νὰ κτίσῃ τὴν νέ
πόλιν κατὰ τὴν Τρῳάδα, ἔπειτα δ' ἐκλέξας τὴν γῆν, ὅπου ἔκειτο πά
τὸ Βυζάντιον.

Ἀληθῶς ἡ θέσις, ἐν ᾗ εἶχον κτίσει τὸ Βυζάντιον οἱ Μεγαρεῖς
ἕβδομον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἦτο ὑπέροχος. Δικαίως εἶχε καλέσει τὸ Δ
φικὸν μαντεῖον τυφλοὺς τοὺς ἱδρυτὰς τῆς ἀπέναντι Καλχηδόνος ἅτε
ἀναγνωρίσαντας τὰ προτερήματα τῆς ἀντικρὺ παραλίας. Ἡ πραότ
τοῦ κλίματος, ἡ ἀφθονία τῶν ὑδάτων, τὸ γόνιμον τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπ
πάντα τἆλλα τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως καὶ οἱ λαμπροὶ λιμένες ἐπὶ τ
μαγευτικοῦ καταστένου, ὅπερ ἑνόνει ἅμα καὶ χωρίζει τὸν Εὔξεινον, ὅς
βρέχει τὰ παράλια χωρῶν πλουσιωτάτων, καὶ τὴν Προποντίδα, ἥτ
εἶνε ὁ θαλάσσιος πυλὼν τοῦ Αἰγαίου, περιστεφανουμένου ὑπὸ κόσμ
ὅλου πόλεων ἑλληνίδων, ταῦτα πάντα εἶχον ἐνωρὶς συντελέσει εἰς τ
μεγάλην αὔξησιν καὶ ταχεῖαν ἀκμὴν τοῦ κτίσματος τῶν Μεγαρέων. Τ
Βυζάντιον, μετὰ τὴν παροδικὴν ὑπὸ τοῦ Δαρείου ὑποδούλωσιν ἐλευθ
ρωθὲν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, προςεχώρησεν ἐναλλὰξ εἰς τοὺς Ἀθηναίο
καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους μέχρι τοῦ 355 π. Χ., ὅτε, ἀνακτῆσαν τὴ
αὐτονομίαν, ἠδυνήθη νἀντιτάξῃ γενναίαν ἀντίστασιν εἰς τὸν Φίλιππον
Κεκτημένοι δὲ μεγάλας δυνάμεις οἱ Βυζάντιοι κατώρθωσαν ἔπειτα

ταῖς πολυτρόποις ἡμέραις τῶν μακεδονικῶν χρόνων νὰ διασώσωσιν αὐτόνομον καὶ κραταιὰν τὴν πόλιν, ἧς ἡ ἀκμὴ διετηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ὅτε τὸ Βυζάντιον ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Πισκεννίου Νίγρου, θέλοντος νἀναδείξῃ αὐτὸ πρωτεύουσαν, ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Σεπτίμιος Σεβῆρος, εἰς ὃν καὶ ἔλαχεν ἡ νίκη ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ὑπάτῳ ἀγῶνι, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῆς πόλεως, ἥτις καὶ ἔπεσε μετὰ τριετῆ πολιορκίαν. Ἡ ἅλωσις δ' ἐκείνη ὑπῆρξε διὰ τὸ Βυζάντιον ἡ ἀρχὴ τῆς παρακμῆς, ἣν ἐπήνεγκον πλήρη νέα ἐξαπίνης ἐπελθοῦσα κατάληψις ἐπὶ τοῦ Γαλλιηνοῦ, ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ἐρούλων καὶ ὁ πρὸς τὸν Λικίνιον πόλεμος τοῦ Κωνσταντίνου.

Κατὰ ταῦτα ὁ Κωνσταντῖνος, ἀποφασίζων νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Βοςπόρου, μᾶλλον θέσιν κατάλληλον ἐξέλεγεν ἢ πόλιν ἑτοίμην. Καὶ ἡ μὲν θέσις ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἐπικαιροτάτη ὡς τὸ πάλαι καὶ ὀχυρὰ ἐκ φύσεως· ἀλλ' ἡ πόλις ἔπρεπε νὰ κτισθῇ οὕτως εἰπεῖν ἐκ νέου, νὰ τειχισθῇ ἐξ ὑπαρχῆς, νὰ καλλωπισθῇ καὶ διακοσμηθῇ κατὰ σχέδιον προδιαγεγραμμένον. Τοῦ ἔργου δὲ τούτου ἐπελήφθη ὁ βασιλεὺς μετὰ ζήλου ὑπερμέτρου καὶ δραστηριότητος ἐκτάκτου ὡς ὑπ' ἀνωτέρας τινὸς ποδηγετούμενος δυνάμεως καὶ παρέχων εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ τὸν τύπον ἐκτελέσεως θείας τινὸς ἐντολῆς. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ παράδοσις διηγεῖτο, ὅτι αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τῆς αἰχμῆς τοῦ δόρατός του ἐχάραξε τὴν γραμμὴν τοῦ περιβόλου τῆς νέας πόλεως, ἀκολουθῶν ὁδηγὸν ἀόρατον εἰς τὴν συνοδείαν τοῦ βασιλέως, προπορευόμενον μὲν αὐτοῦ μυστηριωδῶς, διδόντα δὲ τὸ παράγγελμα εὐρυτάτων διαστάσεων καὶ ἀπεράντου ἐκτάσεως τοῦ βασιλείου κτίσματος.

Ὅτε ἤρχισαν τὰ ἔργα, τὰ μὲν τείχη τοῦ Βυζαντίου ἦσαν κατεσκαμμένα, αἱ δὲ πλεῖσται τῶν οἰκιῶν ἠρειπιωμέναι. Καὶ πρῶτον μὲν ηὐρύνθη ὁ περίβολος τῆς πόλεως οὕτως, ὥστε οὗτος ἐξετείνετο τὸ ἐξῆς εἰς πεντήκοντα περίπου χιλιόμετρα, περιλαμβάνων ἐντὸς τῆς περιοχῆς του τὸν ἰσθμὸν τὸν μεταξὺ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ τοὺς ἑπτὰ λόφους τοὺς καθιστάνοντας ἑπτάλοφον τὴν νέαν Ῥώμην ὡς τὴν παλαιάν. Ἡ Προποντὶς ἀπέκτησε δύο σκαπτοὺς λιμένας· ὀχυρὰ τείχη ἐκτίσθησαν, ἀφ' οὗ πρότερον μεγάλοι βράχοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ χρησιμεύωσιν ὡς κυματοθραῦσται· ἐσχηματίσθησαν εὐρύταται πλατεῖαι, περιβαλλόμεναι ὑπὸ στοῶν καὶ κολοσσιαίων δημοσίων οἰκοδομῶν· ἐκτίσθησαν πολυτελέσταται θέρμαι, καὶ ὡς διὰ ῥάβδου

μαγικῆς ἀνηγέρθησαν οἶκοι, μέγαρα, ναοί, λαμπρὰ βασίλεια, μεγαλ
πρεπὴς ἱππόδρομος. Διὰ τῆς πειθοῦς ἢ διὰ τῆς βίας, διὰ βασιλικ
προςκλήσεως ἢ διὰ καταναγκασμοῦ οἱ πλουσιώτατοι τῶν ὑπηκόων,
ἐπιφανέστατοι τῶν συγκλητικῶν τῆς Ῥώμης μετήνεγκον τοὺς ἐφεστίο
αὐτῶν εἰς τὴν νέαν πόλιν, καὶ ἀφειδεῖς παροχαὶ εἵλκυσαν εἰς αὐτὴν
πλήθη. Θέλων δὲ καὶ νὰ κοσμήσῃ τὴν οὕτως ἱδρυθεῖσαν πόλιν ὁ Κω
σταντῖνος διὰ καλλιτεχνημάτων, ἅτινα δὲν αὐτοσχεδιάζονται, ἐξωράϊ
τὰς πλατείας, τοὺς ναοὺς καὶ τὰς ἄλλας οἰκοδομὰς δι' ἀγαλμάτων ἀ
χαίων, ληφθέντων ἐκ τῶν παλαιῶν κέντρων τῆς τέχνης. Τὸ δ' ἐπιφ
νέστατον τῶν τοιούτων λαφύρων, δι' ὧν ὁ δυόμενος ἀρχαῖος κόσμ
ἐστόλιζε τὴν νέαν πρωτεύουσαν, ἦτο ὁ ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ στηθεὶς χρ
σοῦς ἐκ Δελφῶν τρίπους, ὃν ἀνεῖχεν ἡ χαλκῆ ἐκ περιειλιγμένων δρακό
των στήλη, τῆς ὁποίας αἱ σπεῖραι ἔφερον τὰ ὀνόματα τῶν ἑλληνίδ
πόλεων, ὅσαι εἶχον συμπολεμήσει κατὰ τοῦ Πέρσου ἐν Πλαταιαῖς. Ο
τως ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐφαίνετο θέλων νὰ ἐξαλείψῃ ἀκόμη ἀποτόμ
πᾶσαν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ κόσμου καὶ τῆς θρησκείας τῶν εἰδώλω
ὡς ἀποδεικνύει καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διαταχθεῖσα διακόσμησις ἀρχαίων
νῶν ναῶν, ἀλλ' ὅμως εἶνε προφανὴς ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιδειχθεῖ
ὑπέροχος προτίμησις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ νέα πόλις δύναται νὰ θε
ρηθῇ εὐθὺς ἐν τῇ ἱδρύσει της ὡς πρωτεύουσα χριστιανική, καὶ τὰ σύ
βολα τῆς νέας θρησκείας παρουσιάζοντο πανταχοῦ ἔν τε ταῖς πλατε
καὶ τοῖς μεγάροις. Λαμπραὶ δ' ὑπῆρξαν καὶ αἱ ἐκκλησίαι αἱ κτισθε
ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅςτις δὲν ἐφρόντισε μόνον περὶ τῆς οἰκοδο
αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διακοσμήσεως καὶ τῶν σκευῶν, οὐδ' αὐ
τῶν ἱερῶν βιβλίων ἀμελήσας. Καὶ δὴ ἀνέθηκεν εἰς τὴν φροντίδα
Καισαρείας Εὐσεβίου τὴν παρασκευὴν πεντήκοντα πολυτελῶν ἀντιγρ
φων τῆς ἁγίας Γραφῆς διὰ τὰς ἐκκλησίας. Περὶ δὲ τῆς λαμπρότητ
τῶν χειρογράφων ἐκείνων, γεγραμμένων ἐπὶ περγαμηνῆς ὑπὸ ἐπιτηδεί
καλλιγράφων, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ λεγομένου σιναϊτικοῦ κ
δικος, ὅςτις εἰκάζεται ὅτι εἶνε ἐκ τῶν τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ βα
λέως γραφέντων.

Ἡ κτίσις τῆς νέας πρωτευούσης ἐτελέσθη ἐν σπουδῇ καταπληκτικ
Καὶ ὑπερβολικὴ μὲν πάντως φαίνεται ἡ μαρτυρία τῆς παραδόσεω
καθ' ἣν τὸ ὅλον ἔργον συνεπληρώθη ἐντὸς ἐννέα μηνῶν, ἀλλὰ καὶ ε
τρία ἢ τέσσαρα ἔτη ἂν ἐκτείνωμεν τὸν διαρρεύσαντα χρόνον, ὡς ἀποδέ
χονται οἱ νεώτεροι ἱστοριογράφοι, πάλιν ἀξιοθαύμαστος εἶνε ἡ ἀναπτυ

χθεῖσα ταχύτης, ἣν πλὴν μεγάλου πλήθους ἐργατῶν μόνον ἔκτακτος χρηματικὴ δαπάνη δύναται νὰ καταστήσῃ πιστευτήν. Καὶ ἀληθῶς ὑπέρογκα φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν τὰ ποσὰ τὰ καταναλωθέντα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ Βυζαντίου, ἀνερχόμενα κατὰ τὴν μαρτυρίαν μεταγενεστέρου Βυζαντίνου συγγραφέως εἰς ἑξηκοντακισχιλίας λίτρας χρυσοῦ, ἤτοι ἑβδομήκοντα καὶ πέντε περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Ἀλλὰ ῥητέον, ὅτι δὲν εἶχον πάντα τὰ τελεσθέντα ἔργα τὸν χαρακτῆρα τῶν οἰκοδομημάτων τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ἅτινα, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Πλούταρχος, εἶνε ἄξια θαυμασμοῦ ὡς πρὸς πολὺν χρόνον ἐν ὀλίγῳ γενόμενα. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ δημιουργήματα τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Καλλικράτους τὰ κτίσματα τῶν ἀρχιτεκτόνων καὶ ναοδόμων τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἦσαν πεπλασμένα εἰς τὸ διηνεκές, ἀλλ' εἶχον τὰς πλημμελείας τοῦ παροδικοῦ καὶ αὐτοσχεδίου. Πολλὰ τῶν οἰκοδομημάτων τούτων ἐχρειάσθη νὰ ἐπισκευάσῃ ἢ ὅλως ἀνοικοδομήσῃ κατόπιν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Ἀλλ' ἤδη ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐδόθη εἰς τὴν πόλιν, ἣν ἐκεῖνος ἐξέλεξεν ὡς πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου, τύ-

Ο ΚΙΩΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

πος ἀληθοῦς βασιλευούσης, καὶ ἐν τοῖς δημιουργήμασι τῶν χρόνων αὐτοῦ ἀνεφάνησαν τὸ πρῶτον οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι τῆς βυζαντιακῆς τέχνης, ἥτις, καίπερ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀπορρεύσασα, ἔμελλε νὰ ζήσῃ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, ἴδιον προςλαμβάνουσα τύπον καὶ ὑπὸ ὅρους ἰδίας ἐξελίξεως. Καὶ διὰ ταῦτα πάντα τὸ Βυζάντιον, ἀναδημιουργηθὲν ἐκ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἐρειπίων ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ὡς ἕδρα νέας πολιτείας, νέας κοινωνίας, νέας τέχνης, δικαίως ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ ἐκλήθη Κωνσταντινούπολις.

Πρὶν ἢ ἀκόμη συμπληρωθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐτελέσθησαν τῇ 11 Μαΐου τοῦ 330 ἐπισήμως τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτευούσης ἐν μέσῳ πανηγύρεων τεσσαρακονθημέρων, καὶ διάταγμα τοῦ βασιλέως ἐκέλευσε νὰ ἑορτάζηται καθ' ἕκαστον ἔτος τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως, ἥτις ἔμελλεν ἐπὶ ἕνδεκα ὅλους αἰῶνας νὰ ὑπάρξῃ πρωτεύουσα νέου κράτους ἀντιπροσωπεύοντος νέαν περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ιη'

Ὁ νέος πολιτικὸς ὀργανισμός.

Ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐδείκνυε σαφῶς τὸν νέον χαρακτῆρα, ὃν ἤρχισε νὰ προςλαμβάνῃ τὸ κράτος τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ νέα πρωτεύουσα κοσμουμένη δι' ἔργων τέχνης λαμβανομένων ἐκ τῶν παρακμαζόντων κέντρων τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ κατοικιζομένη ὑπὸ πληθυσμοῦ ἐπήλυδος συρρέοντος ἐκ τῶν ἀραιουμένων πόλεων τοῦ παλαιοῦ κόσμου εἶνε οἱονεὶ τὸ σύμβολον τῆς μεταμορφώσεως, ἣν ὑφίσταται ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος συμπληρόνει τὸ ἔργον τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ προδρόμου, τοῦ Διοκλητιανοῦ, συμφώνως πρὸς τὰς παρισταμένας νέας ἀνάγκας. Τὸ δὲ πολιτικὸν αὐτοῦ δημιούργημα βάσιν εἶχεν ἀφ' ἑνὸς μὲν

τὴν ἀνάδειξιν τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ δυναστικοῦ οἴκου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν βελτίωσιν τῆς διοικήσεως διὰ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν.

Τὸ κράτος ἔμεινε διῃρημένον εἰς τέσσαρας μεγάλας *ὑπαρχίας* ἀντιστοιχούσας πρὸς τὰ τμήματα εἰς ἃ εἶχε διαιρεθῆ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι τὴν ἀνωτάτην ἐν ἑκάστῃ αὐτῶν ἀρχὴν ἀντὶ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ καισάρων τῆς τετραρχίας εἶχεν ὁ ὑπὸ τοῦ μονάρχου διοριζόμενος ὕπαρχος. Αἱ δὲ τέσσαρες αὗται ὑπαρχίαι, ἡ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἡ τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ τῆς Γαλλίας, ὑποδιῃρέθησαν εἰς δεκατέσσαρας *διοικήσεις* καὶ ἑκατὸν εἴκοσιν *ἐπαρχίας*. Ἰδίους δ' ἐπάρχους εἶχον ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἀλλ' οἱ ἔπαρχοι ἐν τῷ διοικητικῷ συστήματι τῷ εἰςαχθέντι ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου δὲν συνήνονον τὸ σύνολον τῶν ἐξουσιῶν, ὡς οἱ ἀνθύπατοι ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πολιτείας ἐχωρίσθη ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς, καὶ διεκρίθη ἐν τῇ πολιτικῇ ἀρχῇ ἡ διοίκησις μετὰ καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῶν οἰκονομικῶν. Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν ἐξουσιῶν, ἀλλὰ καὶ καθώρισεν ἀκριβῶς τὴν σχέσιν τῶν ὑπάρχων πρὸς τὰς ὑποδεεστέρας ἀρχάς, καὶ ἐδημιούργησεν ὑπαλληλικήν τινα ἀριστοκρατίαν, συστηματικῶς διωργανωμένην καὶ διακρινομένην δι' ἰδίων βαθμῶν καὶ τίτλων, καθ' ἱεραρχικὴν τάξιν βαινόντων, κορυφουμένην δὲ εἰς τοὺς περὶ τὸν αὐτοκράτορα ἀνωτάτους ἄρχοντας, οἵτινες περιεστοίχιζον αὐτὸν δίκην ὑπουργικοῦ τινος συμβουλίου.

Ἤδη δ' αὗται αἱ ἀρχαί, ἐξ ὧν συναπετελέσθη τὸ περὶ τὸν βασιλέα ἀνώτατον συμβούλιον, ἀποδεικνύουσιν ὁπόσον ἔστρεψε τὴν προςοχήν του ὁ Κωνσταντῖνος εἰς δύο παράγοντας τῆς πολιτείας σπουδαιοτάτους, τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικά. Τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀνωτάτων πέντε συμβούλων τῶν ἐπεχόντων θέσιν ὑπουργοῦ ἦσαν ὁ ***κόμης τοῦ ἱεροῦ ταμείου*** (comes sacrarum largitionum) ἤ, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ὁ αὐτοκρατορικὸς ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν, καὶ ὁ ***κόμης τῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων τοῦ θείου οἴκου*** (comes rerum privatarum divinae domus), ὡς ἐκαλεῖτο ὁ ταμίας τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Ἀμέσως δὲ μετὰ τοὺς ὑπουργοὺς ἤρχοντο, μετέχοντες τοῦ βασιλικοῦ συνεδρίου, οἱ δύο διοικηταὶ τῆς περὶ τὸν αὐτοκράτορα σωματοφυλακῆς, τῆς πεζῆς καὶ τῆς ἐφίππου, ἐπέχοντες τόπον ὑπουργῶν τῶν στρατιωτικῶν.

Ἀληθῶς ὅλως ἰδιάζουσα καὶ ῥιζικὴ ὑπῆρξεν ἡ μεταρρύθμισις ἧς ἠξιώθησαν ἐπὶ Κωνσταντίνου τὰ στρατιωτικὰ καὶ οἰκονομικά.

Ἐκ τῶν δύο μεγάλων κινδύνων, οἵτινες ἑκάστοτε ἐσάλευον τὸ κράτος, τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν στάσεων, ἀπειλητικώτερον ἐθεώρησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ἐμφύλιον ἐκεῖνον. Αἱ μετὰ τῶν Γαλατῶν καὶ Γερμανῶν σχέσεις τοῦ βασιλέως καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀνατολῆς συνεννόησίς του ἐφαίνοντο παρέχουσαι εἰς τὸ κράτος τὴν εἰρήνην. Ἀλλὰ δὲν ἐφαίνετο ἐπ' ἴσης ἀκίνδυνος ἡ κατὰ τοῦ καθεστῶτος συνωμοσία τοῦ στρατοῦ, ὅςτις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Αὐγούστου πολλάκις εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς τὸν θρόνον καὶ καθαιρέσει ἡγεμόνας. Καὶ τὸ μὲν σῶμα τῶν ἐπιφόβων Πραιτωριανῶν δὲν ὑφίστατο πλέον, διαλυθὲν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εὐθὺς μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Μαξεντίου. Ἀλλὰ διετήρει ἀκόμη τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὁ λεγεών, καίπερ πολλὰς διὰ τοῦ χρόνου ὑποστὰς μεταβολάς. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων τὸν λεγεῶνα καὶ ἡ παρὰ τὰ σύνορα κατὰ συμπαγεῖς ὄγκους στάθμευσις ἦσαν κίνδυνοι μεγάλοι, ὧν δὲν ἔπρεπε νἀμελήσῃ ὁ κηδόμενος τῆς ἀσφαλείας τῆς βασιλείας. Διὰ ταῦτα ἐν τῇ μεταρρυθμίσει τοῦ στρατοῦ πρωτίστη φροντὶς ἐλήφθη περὶ ἐξασθενήσεως τοῦ λεγεῶνος, ἰσοδυναμούσης πρὸς πλήρη διάλυσιν, ἥτις ἐπετεύχθη διὰ τῆς μεγάλης ἐλαττώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποτελούντων ἕκαστον σῶμα καὶ διὰ τοῦ κατακερματισμοῦ τοῦ λεγεῶνος εἰς ἀποσπάσματα, μετασταθμευθέντα εἰς τὰς πόλεις, ὧν ἀνετέθη εἰς αὐτὰ ἡ φρούρησις. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἠλαττώθη ὁ ἐκ τοῦ στρατοῦ φόβος διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῆς ἀρχιστρατηγίας τῶν πεζικῶν καὶ ἱππικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς εἰς ἄλλας ἀρχὰς ἀναθέσεως τῆς πληρωμῆς τῶν στρατευμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ὁ στρατὸς τῆς νέας αὐτοκρατορίας, ἐν ᾧ ἐξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τοῦ λεγεῶνος, μετὰ τὰς εἰςαχθείσας μεταρρυθμίσεις, τὴν πολυσχιδῆ διαίρεσιν εἰς νέα σώματα, τὴν ἵδρυσιν ἰδίας τάξεως παρορίων φρουρῶν, τὴν εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς στρατιὰς ἐγκατάμιξιν πλήθους βαρβάρων, τὴν καθ' ἱεραρχικὴν τάξιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἐξαρτωμένην προαγωγὴν τῶν ἀξιωματικῶν, ἦτο πολὺ διάφορος τοῦ στρατοῦ τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς αὐτοκρατορίας, ὅτε αἱ τάξεις δὲν ἦσαν πεπληρωμέναι ἀπελευθέρων καὶ βαρβάρων, πενήτων καὶ μισθοφόρων, ἀλλὰ τὸν στρατὸν ἀπετέλει αὐτὸς ὁ ῥωμαϊκὸς λαός, δι' ἐλευθέρων ἀρχαιρεσιῶν ὡς ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκλέγων τοὺς ἀξιωματικούς του. Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τοιούτων βάσεων ἐξησφάλισε μὲν τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἐξησθένισε τὸ κράτος.

Μεγάλαι δὲ ὑπῆρξαν καὶ αἱ περὶ τὰ οἰκονομικὰ γενόμεναι μεταρρυ-

θμίσεις, αἵτινες συνοψίζονται κυρίως εἰς τὸν κανονισμὸν τῶν φόρων, ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν ἐπαύξησιν αὐτῶν ὡς καὶ εἰς τὴν διευθέτησιν τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας. Αἱ νέαι ἀνάγκαι τῆς πολιτείας, ἃς ἐπηύξησεν ἡ κτίσις τῆς νέας πρωτευούσης, ἐπήνεγκον τὴν ὑποχρέωσιν τῆς τακτοποιήσεως τῆς ἐγγείου φορολογίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς νέου τινὸς φόρου ἐπιτηδεύματος, ὅστις ἐκλήθη μὲν ***χρυσάργυρον***, μεγάλως δ' ἐβάρυνε τοὺς πολίτας, ὡς ἐπίεζε τοὺς συγκλητικοὺς ἴδιος φόρος εἰς αὐτοὺς ἐπιβληθεὶς (follis senatorius). Διὰ ταῦτα ὁ λαὸς ἐπένετο ἕνεκα τῶν εἰς αὐτὸν ἐπιβληθεισῶν μεγάλων ὑποχρεώσεων, καὶ γενικὸς ὀλοφυρμὸς ἠκούετο καθ' ἅπαν τὸ κράτος, ὅτε καθ' ἕκαστον τέταρτον ἔτος εἰσεπράττετο τὸ χρυσάργυρον. Συνέπεια δὲ τῆς πιέσεως τῆς ἐπερχομένης ἐκ τῶν βαρειῶν τούτων ὑποχρεώσεων ἐπὶ τὰς κατωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις εἶνε ἡ πολλαπλασίασις, εἰ μὴ καὶ ἡ κατὰ πρῶτον ἤδη ἐμφάνισις τῶν ***παροίκων***, ἰδίας τάξεως πολιτῶν οἰκούντων ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ κεκτημένων μὲν προσωπικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐχόντων τὰς πρὸς τὴν πολιτείαν ὑποχρεώσεις καί τινα τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐλευθέρου, ἀλλὰ προσηλωμένων εἰς τὴν γῆν τὴν καλλιεργουμένην παρ' αὐτῶν, ἣν δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψωσιν οὔτε αὐτογνωμόνως, οὔτ' ἐπιτρέποντος τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος. Οἱ ἐναπόγραφοι οὗτοι, οὓς δραπετεύοντας ἠδύνατο νὰ καταδιώξῃ ὁ κύριος τοῦ κτήματος δι' ἀγωγῆς ἐναντίον παντὸς δεχθέντος αὐτούς, δὲν ἦσαν κατὰ ταῦτα κυρίως οὔτ' ἐλεύθεροι, οὔτε δοῦλοι, ἀλλ' ἀπετέλουν μέσην τινὰ τάξιν μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων, μικρὰ μὲν ἔχουσαν δικαιώματα, βαρείας δὲ ὑποχρεώσεις. Οὕτω παραδείγματος χάριν ὁ πάροικος ὑπεχρεοῦτο νὰ παρέχῃ εἰς τὸν κύριον ἐτήσιον κανόνα συνήθως εἰς εἶδος, καὶ δὲν ὑπέκειτο μὲν εἰς ἄλλας πρὸς αὐτὸν ὑποχρεώσεις, ἔχων τὴν χρῆσιν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδίας περιουσίας, ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἦτο λίαν περιωρισμένον, διότι τὸ ἐν περίσσευμα τῆς προσωπικῆς τοῦ ἐναπογράφου ἐργασίας ἔπρεπε νὰ μένῃ παρ' αὐτῷ ὡς κεφάλαιον πρὸς προαγωγὴν τῆς γεωργίας.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν ἐν συνόλῳ αἱ πολιτικαὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ Κωνσταντίνου, δι' ὧν χωρὶς νὰ καταργηθῇ τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν δίκαιον εἰσήγετο νέα τάξις καὶ μετεμορφοῦτο ἡ πολιτεία κατὰ τὰς νέας πολιτικὰς ἀνάγκας καὶ ἐν μέρει συμφώνως πρὸς τὸ νέον θρησκευτικὸν δόγμα. Ἀλλ' ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων, δι' ἧς ἐπήρχετο ἡ τελευταία ἀπὸ Αὐγούστου φάσις τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας, δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένη πολλῶν καταχρήσεων, ἐξωνήσεως μὲν τῶν συνειδήσεων, πλεονεξίας δὲ τῶν

ἀρχόντων καὶ ἄλλης ποικίλης διαφθορᾶς, ἣν μάτην προςεπάθει νἀναστείλῃ ὁ Κωνσταντῖνος δι' ἀπειλῶν καὶ ἀπαγορευτικῶν διατάξεων. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ νέου τούτου κόσμου καὶ τῆς διεφθαρμένης ἐκείνης αὐλῆς ἡ βασιλεία ἀνέπτυσσεν ἀνήκουστον μέχρι τοῦδε μεγαλοπρέπειαν, ἥτις ἀπεδείκνυεν, ὅτι τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ εἶνε ἀνατολικόν.

ιθ'

Διάλυσις τῆς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἑνότητος.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος δὲν διέλυσε τὴν ὑφισταμένην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διχόνοιαν, ἀλλὰ κατεσίγασε μόνον πρὸς ὥραν τὴν διαφορὰν, ἐπιβαλοῦσα τὴν γνώμην τῆς πλειονοψηφίας εἰς τὴν ἀσθενῆ καὶ δειλὴν μειονοψηφίαν τῶν ὁμοφρόνων τοῦ Ἀρείου. Ἡ ἐξορία τοῦ αἱρεσιάρχου καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ δὲν ἐπανέφερε τελείαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, ἐφ' ὅσον οἱ ἐξόριστοι δὲν προςεχώρουν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου. Τοῦτο δ' ἀπεπειράθη ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀλλὰ, θέλων νὰ ἐκριζώσῃ τὸ σκάνδαλον καὶ πειθόμενος εἰς τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἀρείου ἐνεργείας τοῦ φίλου αὐτοῦ ἐπισκόπου τῆς Νικομηδείας Εὐσεβίου, δὲν ἐνόησεν, ὅτι ἀντὶ τῆς ποθουμένης εἰρήνης ἐγέννα νέας ἀφορμὰς σκανδάλων καὶ συνετέλει αὐτὸς εἰς τὴν ἀναρρίπισιν τῆς διαιρέσεως.

Πρῶτον συμβιβαστικὸν διάβημα τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησις τῶν ἐξορίστων ἀρειανῶν ἐπισκόπων· ἔπειτα δ' ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν αὐτὸν τὸν Ἄρειον, καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Καὶ ἡ μὲν ὁμολογία πίστεως, ἣν ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα ὁ Ἄρειος, ὑπῆρξεν ὑπεκφευκτικὴ καὶ δὲν περιεῖχε περὶ τοῦ Ἰησοῦ τὰς λέξεις *ὁμοούσιος τῷ πατρὶ*, τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Κωνσταντῖνος, εἴτε ἀπατηθεὶς, εἴτε καὶ προςποιηθεὶς τὸν πειθόμενον, ἐνέδωκε καὶ συνδιηλλάγη μετὰ τοῦ Ἀρείου, ἀπήτησε δὲ καὶ τὴν ἐκ νέου ἀποδοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἧς πρεσβύτερος ἦτο ὁ Ἄρειος.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνει ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος, τὸν δ' ἐπισκοπικὸν θρόνον κατεῖχεν ὡς διάδοχος ἐκείνου ὁ Ἀθανάσιος. Ὁ ἀνὴρ, ὅςτις ὡς νεαρὸς διάκονος εἶχεν ὑπάρξει ἡ ψυχὴ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, καίπερ διὰ τῆς παιδείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, τοῦ νεανικοῦ θάρρους καὶ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος ἑλκύων τὰς συμπα-

θείας τοῦ ποιμνίου του, δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος ἐχθρῶν. Ἰδίως δὲ πολλὰ πράγματα παρεῖχεν εἰς αὐτὸν τὸ σχίσμα τῶν Μελετιανῶν, ἀναρριπισθὲν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου. Πρὸς τοιαύτας δυσχερείας ἀντιπαλαίων ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἠθέλησε ναὐξήσῃ αὐτὰς διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Ἀρείου εἰς τοὺς κόλπους τῆς εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἀνατεθειμένης ἐκκλησίας. Ἡ ἰδέα τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἀνδρός, ὃν ὁ Ἀθανάσιος εἶχεν ἀπὸ νεότητος πολεμήσει ὡς ἐχθρὸν τῆς ἐκκλησίας, ἐνέπνεεν εἰς αὐτὸν τὸν φόβον, ὅτι ἔμελλον ναὐξήσωσιν οἱ περιστοιχίζοντες τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας κίνδυνοι καὶ νἀναχαιτισθῇ τὸ ἔργον τοῦ ἐπισκόπου, ὅςτις, ὑπ' ἀκραιφνοῦς φλεγόμενος πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ζήλου, ὑπὲρ μεγάλων ἐπόνει, ἐν οἷς καὶ ἡ εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴ τῶν κατοίκων τῆς Ἀβησσινίας. Ταῦτα φρονῶν ὁ Ἀθανάσιος ἀπέκρουσε τὴν περὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Ἀρείου εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν αἴτησιν τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, ἀντέστη δὲ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀπειλὰς τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ σθεναρὰ ἀντίστασις τοῦ εὐθαρσοῦς ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀνεχαίτισε τὸν βασιλέα πρὸς ὥραν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἀκοίμητος ὑπέβοσκεν ἡ ἀντενέργεια τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀθανασίου, ἥτις μετὰ πολλὰς περιπετείας, ἐμβαλούσας τὴν ἐκκλησίαν εἰς νέαν ταραχήν, ἀπέληξεν εἰς τὴν κατασυκοφάντησιν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς τὴν πρόςκλησιν αὐτοῦ ὡς κατηγορουμένου ἐνώπιον συνόδου συγκληθείσης ἐν Τύρῳ καὶ τέλος εἰς τὴν ἄνευ ἀπολογίας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀποπομπὴν καὶ ἐξορίαν τοῦ Ἀθανασίου εἰς τὴν ἐν Γαλλίᾳ Αὐγοῦσταν Τριβηρῶν. Καὶ ὁ μὲν χριστιανικὸς κόσμος ἐδικαίωσε τὸν Ἀθανάσιον, ἐπιδαψιλεύσας θερμὰ δείγματα συμπαθείας εἰς τὸν ἔκπτωτον ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅτε οὗτος ἐτράπη ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τοῦ 336 τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας, ὁ δὲ Ἄρειος, ἐπιστρέψας εἰς τὴν πάτριον πόλιν, κενωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀκαταμαχήτου αὐτοῦ ἀντιπάλου, ἔγεινε πέτρα νέων σκανδάλων. Πρὸς καθησύχασιν δὲ τούτων ἐκάλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν Ἄρειον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐδέχθη παρ' αὐτοῦ νέαν ὁμολογίαν πίστεως, καὶ ἔμελλεν ἤδη παρ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν τοῦ εὐσεβοῦς ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξάνδρου νὰ ἐπιτρέψῃ ἐπισήμως τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν μετάδοσιν τῆς θείας κοινωνίας. Ἀλλ' ἀνελπίστως ὁ Ἄρειος, ἐξερχόμενος ἐν θριάμβῳ ἐκ τῶν ἀνακτόρων, κατελήφθη ὑπὸ αἰφνιδίου θανάτου, ὃν τινὲς μὲν ἀπέδωκαν εἰς δηλητηρίασιν, οἱ δὲ θερμότεροι τῶν πιστῶν ἐθεώρησαν ἐπελθόντα ἐκ θείας δίκης.

Προφανὲς εἶνε, ὅτι ὅλη ἐκείνη ἡ ἐπιδεικτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου εὐμένεια πρὸς τὸν Ἄρειον ἦτο συνέπεια τῆς συνδιαλλακτικῆς τοῦ βασιλέως πολιτείας. Ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ διάθεσιν ἐξεμεταλλεύθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀθανασίου, ὥςτε νὰ ἐπέλθῃ ἐν τέλει ὅλω τὸ ἐναντίον τοῦ ποθουμένου ἀποτέλεσμα καὶ ναὐξήσῃ ἐν τῇ ἐκκλησί τὸ χάσμα ἀντὶ νὰ στερεωθῇ ἡ εἰρήνη, χάριν τῆς ὁποίας εἶχεν ἐργασθ ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας.

Οὕτω μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἐτῶν ὁ ὑπερεξηκοντούτης ἤδη αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων ἔβλεπε μετὰ θλίψεως καταστρεφόμενον τὸ ἔργον τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν, τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ ἧς τοσοῦτον εἶχεν ἐργασθῆ. Οὐδ' ἦτο ἡ θλῖψις αὕτη ἡ μόνη πιέζουσα καρδίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔβλεπε πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης διαλυμένην καὶ τὴν ἑνότητα τὴν πολιτικὴν, καρπὸν μακρῶν αὐτοῦ καὶ πολυμόχθων ἀγώνων.

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἐκ τῆς Φαύστας τρεῖς υἱοὺς, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Κωνστάντιον καὶ τὸν Κώνσταντα. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς εἶχε φροντίσει νὰναπτύξῃ ἀπὸ παίδων παρὰ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ νάγάγῃ αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν. Τὸ πατρικὸν αὐτοῦ βλέμμα διέκρινεν ἤδη τὴν διχόνοιαν, ἥτις ἔμελλε νὰ γεννηθῇ μεταξὺ αὐτῶν, τὸ χάσμα ὅπερ ἔμελλε νάνοίξῃ ὁ θάνατός του. Καὶ δὲν ἔλειπε ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν μόνον ἡ ὁμόνοια, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱκανότης, ἥτις ἦτ ἀναγκαία πρὸς συντήρησιν τοῦ κράτους. Ἡ μικρά των ἡλικία δὲν εἶχε ἐμποδίσει τὴν πρόωρον ἀναγόρευσιν ὡς καισάρων τῶν δύο πρεσβυτέρων ἔπειτα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κώνσταντος τῷ 333, καίπερ ἄγοντος τὸ δέκατον μόλις τῆς ἡλικίας ἔτος. Ἀλλὰ, καίπερ τοιαύτης ἀξιωθέντες τιμῆς, δὲν εἶχον μέχρι τοῦδε φανῆ ἀντάξιοι τῆς βασιλείας. Ἐν ἔτει 33 ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ὁ Β΄ εἶχεν ἤδη ἡλικίαν ἐτῶν δεκαεννέα, ὁ δὲ Κωνστάντιος, ὃν ὁ πατὴρ ἠγάπα ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους υἱοὺς, ἦτο δεκαοκταέτης. Ἀλλ' ὅμως οὐδέτερος αὐτῶν εἶχεν ἀκόμη διαπρέψει ἐν τ στρατῷ, οὐδέτερος αὐτῶν εἶχεν ἑλκύσει τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ. Ἐν τούτοις δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐφαίνοντο παρευδοκιμούμενοι ὑπὸ τῶν ἐξαδέλφων αὐτῶν, τῶν υἱῶν Δαλματίου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως. Οἱ ἀνεψιοὶ οὗτοι τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Δαλμάτιος καὶ ὁ Ἀννιβαλιανὸς, ἀνεδεικνύοντο ἤδη ἀντάξιοι τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ὅστις εἶχε τύχει παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἰδίας ἐκτιμήσεως καὶ ἐξαιρέτου προαγωγῆς. Ἀλλ' ἰδίως διεκρίνετο ἐκ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Κωνσταντίνου ὁ Δαλμάτιος, ὅστις

οὐ μόνον παρὰ τῷ στρατῷ ἦτο ἀγαπητὸς, ἀλλὰ καὶ ἠδυνήθη τῷ 334 νὰ καταστείλῃ τὴν ἐν Κύπρῳ ἀποστασίαν θρασέος τινὸς καμηλοκόμου τοῦ βασιλέως, καλουμένου Καλοκαιροῦ, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νἀναγορεύσῃ καὶ αὐτὸν καίσαρα τὸ ἐπιὸν ἔτος.

Ἡ ἀναγόρευσις αὕτη ἁπάντων ἀνεξαιρέτως τῶν υἱῶν καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Δαλματίου ὡς καισάρων καὶ ἡ μετὰ τοῦ Ἀννιβαλιανοῦ σύζευξις τῆς θυγατρὸς Κωνσταντίας ἐνεδείκνυον ἤδη προφανῶς τὰς ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Κωνσταντίνου ἐνδομυχούσας σκέψεις. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφαίνετο ὑφιστάμενος τὰς συνεπείας τῆς πρὸς τὴν Φαῦσταν τυφλώσεώς του, ἐξ ἧς εἶχε προέλθει οὕτως εἰπεῖν πρὸς μείωσιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Κρίσπου ἡ πρόωρος εἰς καίσαρας ἀνακήρυξις τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Κωνσταντίου. Διὰ τί νἀποκλεισθῇ πλέον ἀπὸ τῶν περὶ διαδοχῆς ἐλπίδων μόνος ὁ Κώνστας ; Ἂν δὲ διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ τούτου εἰς τὴν βασιλείαν ἐξέλειπε τὸ χάος, ὅπερ ἔμελλεν, αὐτοῦ τυχὸν ἀποκλειομένου, νὰ γεννηθῇ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, μὴ ἄρά γε ἐξέλειπεν ἡ ἄβυσσος ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἥτις ἔμελλε νὰ παραδοθῇ εἰς χεῖρας μὴ δυναμένας νὰ βαστάσωσι τὸ βάρος αὐτῆς ; Δὲν ἀπήτει αὐτὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἰσορροπίας τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἀνικάνων υἱῶν ἀπὸ τῶν κινδύνων, οὓς ἦτο φόβος νὰ ἐπισείσῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς των ἡ δραστηριότης καὶ μεγαλειτέρα δημοτικότης τῶν ἐξαδέλφων αὐτῶν ; Τὸν Κωνσταντῖνον δὲν ἐλάνθανεν, ὅτι οὐδεὶς τῶν υἱῶν ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ μόνος τὸ κράτος. Ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἔπειθεν αὐτὸν, ὅτι ἔπρεπε διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς νὰ διαμελίσῃ τὴν ἑνότητα, ἣν εἶχε καταστήσει διὰ μακρῶν ἀγώνων. Ἄρχοντος ἑνὸς, ἦτο φόβος νὰ κινδυνεύσῃ μὲν ἡ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν εἰρήνη, νὰ σαλευθῇ δὲ τὸ κράτος. Τὴν σωτηρίαν ἐφαίνετο ὑπισχνουμένη μία μόνη λύσις, ἀντὶ τῆς μοναρχίας ἡ πενταρχία.

Τοιαῦται σκέψεις ταλαιπωροῦσαι τὸν νοῦν τοῦ Κωνσταντίνου ἔπεισαν τὸν γηραιὸν αὐτοκράτορα ἐν ἔτει 335 νὰ κατανείμῃ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἰς πέντε μέρη, ὧν προέστησε τοὺς τρεῖς υἱοὺς καὶ τοὺς δύο ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Δαλματίου ἀνεψιούς. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν, τὸν ὁμώνυμον ἑαυτῷ Κωνσταντῖνον, ἔδωκε τὰς χώρας, ὧν ποτε εἶχεν ἄρξει Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς, ἤτοι τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Βρεττανίαν, εἰς δὲ τὸν δευτερότοκον Κωνστάντιον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ κράτους, ἤτοι τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὸν Κώνσταντα τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὸν Δαλμάτιον τὴν Θρᾴκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴ

Νικομηδείᾳ, ὅπου ἑώρταζε τὸ Πάσχα, ὅτε αἴφνης ἐπῆλθεν αὐτῷ πρώτη τις ἀνωμαλία τοῦ σώματος. Δεινουμένης δὲ τῆς ἀσθενείας, μετέβη εἰς τὴν βιθυνικὴν Δρεπάνην, τὴν γενέθλιον πόλιν τῆς μητρὸς, ἣν χάριν αὐτῆς εἶχε μετονομάσει Ἑλενόπολιν. Ἀλλ' ἡ ὑγεία αὐτοῦ εἶχεν ἤδη προςβληθῆ καιρίως, τὰ δὲ θερμὰ λουτρὰ τῆς Ἑλενοπόλεως οὐδεμίαν πλέον ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν ὠφέλειαν. Ἐπικειμένου δὲ τοῦ θανάτου, τὸ μὲν πρῶτον γονυπετήσας ἔλαβε διὰ χειροθεσίας τὴν θείαν εὐλογίαν ἔν τινι κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν ναῷ, γενόμενος ἀποδεκτὸς τότε πρῶτον εἰς τοὺς κατηχουμένους, μετὰ δὲ βραχὺ ἠξιώθη καὶ τοῦ θείου βαπτίσματος, κομισθεὶς εἴς τινα βασιλικὴν ἔπαυλιν πλησίον τῆς Νικομηδείας. Ἐτελέσθη δὲ τὸ μυστήριον ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου Νικομηδείας, μεταδόντος τὸ χάρισμα τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν κλινήρη ἐκεῖνον καὶ ἐπιθάνατον γέροντα, ὅςτις τοσοῦτον εἶχεν ἐργασθῆ ὑπὲρ τῆς νέας θρησκείας.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 21 Μαΐου 337, ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, ἀπέθνησκε περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ Κωνσταντῖνος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν ὀδυρομένων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ μακρὰν εὑρισκόμενοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προφθάσωσιν ἐγκαίρως, ὅπως παραστῶσιν εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ πατρός.

Τὸ σκῆνος τοῦ Κωνσταντίνου, κατατεθὲν εἰς λάρνακα χρυσῆν, περιβληθεῖσαν δι' ἀλουργίδος, μετεκομίσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐξετέθη ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὅπου ἔμεινεν ἐφ' ἡμέρας ἱκανὰς, τυγχάνον ἀμερίστου τῆς τιμῆς τῶν εἰς τὸ θαυμαστὸν θέαμα προςερχομένων. Τέλος δ' ἐλθόντος ἐκ Μεσοποταμίας τοῦ Κωνσταντίου ὁ νεκρὸς τοῦ μεγάλου βασιλέως κατετέθη ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Οὐδὲν δεικνύει χαρακτηριστικώτερον τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσιν τοῦ Κωνσταντίνου ἢ τὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ μὲν εἰδωλολάτραι ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν τιμὰς θεϊκὰς, οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἔταξαν αὐτὸν εἰς τοὺς ἁγίους. Ἀληθῶς ὁ Κωνσταντῖνος εὑρίσκεται ἐν τῷ μεταιχμίῳ μεταξὺ δύο κόσμων, τῶν ὁποίων ἑκάτερος ἔσυρεν αὐτὸν πρὸς ἑαυτόν. Τὸ δὲ βάπτισμα αὐτοῦ κατὰ τὴν λοισθίαν ὥραν δεικνύει τίς ἐπὶ τέλους ὁ ἀράμενος τὴν νίκην. Ἀλλ' ἡ πάλη τῶν δύο κόσμων δὲν ἔληξε τελείως μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου θνήσκοντος. Ἡ δὲ τραγῳδία ἤρχισεν ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ τοῦ Κωνσταντίνου βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ μέγας υἱὸς τοῦ Χλωροῦ.

ΚΓ'

Ο ΑΙΩΝ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΠΑΛΗΣ

α'

Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου.

Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τοὺς παρελθόντας μετὰ τὸν θάνατ‹ τοῦ Κωνσταντίνου μόλις που ἐνεφαίνοντο τὰ τεκταινόμενα καὶ παρα σκευαζόμενα ὑπὸ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν, βαρέως φερόντων τὴν διανο μὴν τῆς ἀρχῆς μετὰ τῶν ἐξαδέλφων αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἦτο δυςηρεστη μένος ὁ δευτερότοκος Κωνστάντιος, ὃν κυρίως ἐζημίονεν ὡς βασιλέα τῆ Ἀνατολῆς ἡ ὑπὸ τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου παραχώρησις μερῶν τοἰ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τὸν Δαλμάτιον καὶ Ἀννιβαλιανόν. Διὰ τοῦτ ἐκεῖνος εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐβυσσοδόμευε τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν δύ ἐξαδέλφων. Δὲν ὑπῆρξε δὲ δι' αὐτὸν δύσκολον νὰ προσηλυτίσῃ κατ' ὀλί γον ὑπὲρ τοῦ σχεδίου τούτου τοὺς στρατιώτας τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Καὶ δὴ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 337 φοβερὰ σφαγὴ ἐξήλειψεν ἀπὸ προσώ που τῆς γῆς σύμπαντας τοὺς ἐπιζῶντας ἀπογόνους Κωνσταντίου τε Χλωροῦ καὶ τῆς Θεοδώρας, ἐν οἷς καὶ ὁ Δαλμάτιος καὶ ὁ Ἀννιβαλια νός. Δύο δὲ μόνοι ἐσώθησαν ἐκ τῆς σφαγῆς, οἱ ἀνήλικοι υἱοὶ Ἰουλί Κωνσταντίου τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, Γάλλος κ Ἰουλιανός, ὧν ὁ μὲν ἦτο ἐννεαέτης, ὁ δ' ἑξαέτης.

Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπαλλαγέντες τῆς ὀχληρᾶς παρουσί τῶν συναρχόντων ἐξαδέλφων καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν, διενεμήθησαν ἀλλήλοις τὸ βασίλειον, λαβόντες καὶ οἱ τρεῖς παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς συ κλήτου τὸν τίτλον αὐγούστου. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἔλαβε τὴν Γ λατίαν καὶ Ἱσπανίαν, ὁ δὲ Κωνστάντιος τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Θρ κης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Κώνστας τὴν Ἀφρικὴν καὶ τ Ἰταλίαν μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀχαίας. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξ ἡ σύμπνοια καὶ ἡ ἐπιδεικνυομένη φιλαδελφία τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντ

νου. Δύο καὶ ἥμισυ ἔτη μετὰ τοὺς συγγενικοὺς φόνους ὁ πρεσβύτατος τῶν ἀδελφῶν Κωνσταντῖνος, θελήσας νὰ εὐρύνῃ τὸν ἑαυτοῦ κλῆρον ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Κώνσταντος καὶ εἰςελάσας ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐφονεύθη δι' ἐνέδρας παρὰ τὴν Ἀκυληίαν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 340. Διὰ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ περιωρίσθη ἡ ἀρχὴ εἰς τοὺς ὑπολειφθέντας δύο ἀδελφοὺς, ὧν ὁ μὲν Κωνστάντιος κατεῖχε τὴν Ἀνατολὴν σύμπασαν πλὴν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀχαίας, ὁ δὲ Κώνστας τὴν Δύσιν ὅλην μετὰ καὶ τῶν δύο ἐκείνων ἐπαρχιῶν.

Εἰ καὶ ὁ Κώνστας ἦτο κατὰ τὸν θάνατον Κωνσταντίνου τοῦ Β' μειράκιον δεκαεπτὰ μόνον ἐτῶν, ὁ κατὰ ἓξ ὅλα ἔτη πρεσβύτερος Κωνστάντιος δὲν ἐσκέφθη νὰ μειώσῃ τὴν δύναμιν ἣν ἀπέκτα ὁ ἀδελφὸς διὰ τῆς εἰς τὸν κλῆρόν του προςαρτήσεως τῶν χωρῶν τοῦ φονευθέντος, μεθ' ἣν

ΧΡΥΣΟΥΝ ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ΕΙΣ ΦΥΣΙΚΟΝ ΜΕΓΕΘΟΣ

τὸ κράτος αὐτοῦ περιελάμβανεν ἤδη τὰ δύο τρίτα σχεδὸν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου. Ὁ ἐπὶ δωδεκαετίαν, ἀπὸ τοῦ 338 μέχρι τοῦ 350, διαρκέσας μακρὸς ἀγὼν τοῦ Κωνσταντίου κατὰ τῶν Περσῶν ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον κώλυμα τὸ μὴ παρέχον εἰς αὐτὸν ἄνεσιν πρὸς ἀνάμιξιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Δύσεως καὶ πρὸς ἔγερσιν ἀξιώσεων κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Καθ' ἕκαστον θέρος ἡ Μεσοποταμία ἐγίνετο αἱματηρὸν θέατρον τῆς συμπλοκῆς τῶν δύο ἀντιπάλων στρατιῶν. Δηώσεις καὶ φόνοι, ἀψιμαχίαι καὶ ἐπανειλημμέναι, ἀλλ' ἀτυχεῖς πολιορκίαι τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Νισίβεως ὑπὸ τῶν Περσῶν ἦσαν τὸ σύνηθες θέαμα κατὰ τὸν συνεχῆ, ἀλλ' ἄγονον ἐκεῖνον πόλεμον, καθ' ὃν μία μόνον μεγάλη μάχη ἐπολεμήθη, ἡ περὶ τὰ Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας (348), ἧς ἡ ἔκβασις ὑπῆρξεν ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίου. Τέλος δ' ἔληξεν ὁ ἀγὼν τῷ 350 ὡςεὶ ἀφ' ἑαυ-

τοῦ, καθ' ὅτι τὸν μὲν Σαπώρην ἐπίεζεν ἡ εἰς τὴν Περσίαν ἐπιδρομὴ τοῦ περὶ τὴν χώραν ἐκείνην οἰκοῦντος τουρανικοῦ ἔθνους τῶν Μασσαγετῶν, τὸν δὲ Κωνστάντιον ἐκάλουν εἰς τὴν Δύσιν ἄλλοι ἀγῶνες, ὧν τέλος ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ὑπ' αὐτὸν καὶ μόνον ἕνωσις τῆς ὅλης ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς.

Δέκα ἤδη ἔτη ἦρχεν ἐν τῇ Δύσει ὁ Κώνστας μετὰ τὸν θάνατον Κωνσταντίνου τοῦ Β'. Ἀλλ' ὁ νεώτατος τῶν υἱῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς ἀνησυχίας ὄχι μικροτέρας τῶν τοῦ Κωνσταντίου, καὶ ἠναγκάζετο νὰ καταπολεμῇ ἐχθροὺς οὐχ ἧττον τῶν Περσῶν ἐπικινδύνους. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ τολμηροὶ καὶ φιλοπόλεμοι Φράγκοι, οὓς μετὰ πολλὰς μάχας ἀμφιρρόπους διὰ πρεσβειῶν, ἴσως δὲ καὶ δι' ἀργυρίου μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ὅπλων κατώρθωσε νἀπομακρύνῃ ὁ Κώνστας. Ἀποκαταστήσας δὲ τὴν εἰρήνην ἐν Γαλατίᾳ, δὲν ἔμεινε καὶ πάλιν ἥσυχος, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ διαβῇ εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀπειλουμένην ὑπὸ τῶν Καληδονίων, οὓς φαίνεται νικήσας. Ἀλλ' ἡ ὁπωσδήποτε ἀρρενωπὴ αὕτη δρᾶσις τοῦ Κώνσταντος δὲν ἦτο συνήθης παρ' αὐτῷ. Ἐν τῇ ὑπὸ κακιῶν καὶ ἀρετῶν ἀμφιταλαντευομένῃ ψυχῇ του, ἧς τὸν ἀκριβῆ χαρακτηρισμὸν δυσχεραίνει ἡ διχογνωμία τῶν περὶ αὐτοῦ μαρτυριῶν, ἐδέσποζεν ἀναμφιλέκτως ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς τάσις, ἐξαλείφουσα εἴ τι ἐνυπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἀγαθὸν, καὶ ἥτις εἶνε παράδοξον πῶς συνεδυάζετο πρὸς τὴν παρ' αὐτοῦ προστασίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ ἀσέλγεια δὲ αὕτη, ἥτις ἠμαύρωσε τὸν βίον αὐτοῦ, ἔγεινεν αἰτία καὶ τοῦ θανάτου του, καταστήσασα αὐτὸν μισητὸν εἰς τοὺς ὑπηκόους καὶ ἐρημώσασα αὐτὸν πάσης ἀγάπης καὶ προστασίας, ὅτ' εὑρέθη ἀντιμέτωπος ἰσχυρᾶς ἐπαναστάσεως. Ἡ δὲ ἀντίδρασις αὕτη, ἥτις ἐπήνεγκε τὴν κατάλυσιν τοῦ θρόνου του καὶ αὐτόν του τὸν θάνατον, προῆλθε παρ' ἀνδρὸς εἰς ὃν μόνον ἡ ἠθικὴ ἔκπτωσις καὶ τὸ ἀντιδημοτικὸν τοῦ Κώνσταντος ἠδυνήθη νὰ παράσχῃ τὴν νίκην.

Μαγνέντιος ὁ υἱὸς τοῦ Μάγνου κατήγετο μὲν ἐκ ταπεινοῦ γερμανικοῦ γένους, ἤχθη δ' ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ μετὰ τοῦ πατρὸς αἰχμάλωτος εἰς τὴν Γαλατίαν, ὅπου ἀπηλευθερώθη διὰ χάριτος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἐκεῖ δὲ ἠδυνήθη νὰ παιδευθῇ περὶ τὰ λατινικὰ γράμματα, καὶ προήχθη κατ' ὀλίγον ἐν τῷ στρατῷ μέχρις ἀνωτάτων ἀξιωμάτων, δεξιῶς ἀποκρύπτων τὰς κακίας αὐτοῦ καὶ τὴν ὠμότητα δι' ἐμφύτου τινὸς εὐγλωττίας καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα φιλονόμου ζήλου. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὃν κατά τινα ἀπουσίαν τοῦ Κώνσταντος πρὸς κυνηγεσίαν, ἥτις ἦτο ἐνα-

χόλησις ἰδιαζόντως εὐχάριστος εἰς αὐτόν, οἱ βεβαρημένοι αὐλικοὶ τοῦ βασιλέως ἐξέλεξαν ὡς μοχλὸν τῆς ἀνατροπῆς.

Τὴν νύκτα τῆς 18 Ἰανουαρίου τοῦ 350 ἐν τῇ κατὰ τὸ Αὐγουστόδουνον οἰκίᾳ τοῦ κραταιοτάτου τῶν αὐλικῶν Μαρκελλίνου ἀνηγορεύθη ὁ Μαγνέντιος αὔγουστος. Εἰς τοὺς παρεσκευασμένους στασιαστὰς δὲν ἤργησαν νὰ προςτεθῶσιν οἱ ἀγνοοῦντες μὲν τὰ τεκταινόμενα, κεκλημένοι δὲ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μαρκελλίνου, δῆθεν ἑορτάζοντος τὰ γενέθλια τοῦ υἱοῦ. Μετ' οὐ πολὺ τὰ ἐν τῇ πόλει βασίλεια διηρπάζοντο ὑπὸ τοῦ Μαγνεντίου, καὶ οἱ θησαυροὶ αὐτῶν διενέμοντο εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ νέου αὐγούστου, εἰς ὃν ἅμα τῇ ἀνατολῇ τῆς ὑστεραίας προςεχώρουν οἱ πολῖται τοῦ Αὐγουστοδούνου καὶ ὁ ἐκ τῶν ἀγρῶν ὄχλος. Πρὶν δὲ παρέλθωσι πολλαὶ ἡμέραι ὁ ἅρπαξ τοῦ θρόνου ἔστειλεν ἱππεῖς εἰς δίωξιν τοῦ πολὺ μακρὰν τῆς πόλεως θηρεύοντος Κώνσταντος. Ὁ δ' ἔκπτωτος βασιλεύς, μαθὼν τὰ γενόμενα καὶ βλέπων ἑαυτὸν ἐγκαταλελειμμένον ὑπὸ πάντων πλὴν πιστοῦ τινος Φράγκου, ἡτοιμάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Ἀλλά, καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων παρὰ τοῦ Μαγνεντίου κατὰ τοὺς πρόποδας τῶν Πυρηναίων πλησίον πολίχνης τινὸς φερούσης τὸ ὄνομα τῆς μάμμης αὐτοῦ Ἑλένης, κατέλυσεν οἰκτρῶς τὸν βίον, φονευθεὶς τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἀρχῆς του ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Κώνσταντος περιῆλθεν εἰς τὸν Μαγνέντιον τὸ βασίλειον, οὗ ἦρχεν ἐκεῖνος. Μόνη ἡ Ἰλλυρία δὲν ὑπετάχθη εἰς αὐτόν, ἀνακηρυχθέντος ἐν αὐτῇ αὐγούστου τὴν 1 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἑνὸς τῶν στρατηγῶν τοῦ Κώνσταντος, τοῦ Βετρανίωνος, ὅστις ἐτύγχανεν ἀμερίστου τῆς ἀγάπης τῶν περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν.

Οὕτως ἤδη ἐκ τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μόνος ἐπέζη ὁ Κωνστάντιος, ἀπέναντι αὐτοῦ ἔχων δύο ἅρπαγας τοῦ εἰς τὸν Κώνσταντα μετὰ τὸν θάνατον Κωνσταντίνου τοῦ Β' περιστάντος κλήρου. Ἂν ὁ Κωνστάντιος κατώρθονε νὰ καταπαλαίσῃ τοὺς ἐν τῇ Δύσει παρανόμους διαδόχους τοῦ ἀδελφοῦ, ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ χεῖρας τὴν ὅλην πατρικὴν ἀρχὴν καὶ νἀποδώσῃ τὴν ἑνότητα εἰς τὸ διεσπασμένον ῥωμαϊκὸν κράτος. Τοῦτο δ' ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν χάριν τοῦ ἰδίου συμφέροντος. Διὸ καὶ δὲν ἠμέλησεν ὁ Κωνστάντιος νἀναλάβῃ τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα.

ϛ'

Ὁ ὑπὲρ τῆς μοναρχίας ἀγὼν τοῦ Κωνσταντίου.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κωνσταντίου δὲν ἤθελον περιορισθῆ εἰς δύο, ὁ ὑπὲρ τῆς μοναρχίας ἀγὼν τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου ἤθελεν ἀποβῆ δ χερέστερος, ἂν αὐτὸς ὁ Μαγνέντιος ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτοῦ συμφέροντι ἐφρόντιζε περὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τρίτου ἀνταγωνιστοῦ, παρουσιασθέν ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Ἦτο δὲ οὗτος ἀνεψιός τις τ Κωνσταντίου, τέκνον τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Εὐτροπίας, ὁ Νεπωτιανὸ ὅςτις, περιβληθεὶς τὸ διάδημα, κατέλαβε τὴν Ῥώμην μετὰ στίφ ληστῶν καὶ τυχοδιωκτῶν ἐν μέσῳ πλημμύρας αἵματος. Ἀλλ' ὁ ἀπ στάτης Μαγνέντιος εὐκόλως ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ τὸν νέον τοῦτ ἀποστάτην, ἀποστείλας ἐναντίον αὐτοῦ τὸν Μαρκελλῖνον, ὅςτις καὶ ἐφ νευσε τὸν Νεπωτιανὸν, βυθίσας ἐκ νέου τὴν ἀτυχῆ Ῥώμην εἰς τὸ αἷμ

Ἐκ τῶν δύο ὑπολειφθέντων ἐν τῇ Δύσει ἀντιπάλων τοῦ Κωνστα τίου ὁ ἧττον ἐπίφοβος ἦτο ὁ Βετρανίων. Ὁ ἁπλοϊκὸς οὗτος γόνος τ Μοισίας, ὅςτις εἶχεν ἐγγηράσει ἐν τοῖς πολέμοις, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ε δείξει τινὰ δειλίαν κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς. Ὡςεὶ αἰσθανόμε βαρεῖαν τὴν πορφύραν, ἣν ἐνέδυσεν αὐτὸν αὐτὴ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κω σταντίου Κωνσταντῖνα, ἡ χήρα τοῦ Ἀννιβαλιανοῦ, ἔσπευσε νὰ μηνύ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀνατολῆς, ὅτι θεωρεῖ ἑαυτὸν ἁπλοῦν ὄργανον τ θελήσεών του, ὅτι ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, ὅπως ἀντιστῇ κατὰ τοῦ Μ γνεντίου, ὅτι ἀπεκδέχεται παρ' αὐτοῦ στρατιὰν καὶ χρήματα, ὅτι τ ἀναμένει, ὅπως ταχθῇ μετ' αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ σφετεριστοῦ.

Ὁ Κωνστάντιος ἦλθεν ἀληθῶς, σπεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλε μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Ἀλλ' ἐρχόμενος π ἄλλο ἐμελέτα ἢ σύμπραξιν μετὰ τοῦ Βετρανίωνος. Καὶ ἀπῄτει μὲν ὑπ ταγὴν, ἀλλ' ὑπεκρίθη συνεννόησιν, ἐν ᾧ συγχρόνως διὰ τῆς ἀδελφ αὐτοῦ καὶ ἄλλων ἐν Ἰλλυρίᾳ φίλων ὑπενόμευε τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἵστατ ὁ Βετρανίων. Τῆς δὲ προεργασίας ταύτης οἱ καρποὶ κατεφάνησαν ὅτ ὁ Κωνστάντιος καὶ ὁ γηραιὸς τῆς Ἰλλυρίας βασιλεὺς συνηντήθησαν ἐ Σαρδικῇ, κατὰ τὴν σημερινὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας, τὴν ἡμέραν τῶ Χριστουγέννων τοῦ 350. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα κοινῆς ἐνώπιον τῶν στρα τοπέδων συσκέψεως περὶ τοῦ πρὸς τὸν Μαγνέντιον πολέμου ἀναβὰς πρῶ τος ἐπὶ βήματός τινος ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθέντος ὁ Κωνστάντιος ἐλ λησε πρὸς τοὺς στρατιώτας. Ἀλλ' ἡ προςλαλιὰ αὐτοῦ ὑπῆρξε συγ

νητικὴ παρόρμησις πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ φόνου τοῦ Κώνσταντος, σφοδρὰ διαμαρτύρησις ὑπὲρ τῶν δι' ὅρκων βεβαιωμένων δικαιωμάτων τοῦ οἴκου τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ ὁποίου ὑπέμνησε τὰς πράξεις καὶ τοὺς ἀγῶνας.

Οἱ λόγοι τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν ἤδη διὰ δώρων παρεσκευασμένον στρατὸν δὲν ἠστόχησαν τοῦ σκοπουμένου. Οἱ στρατιῶται καθήρεσαν τὸν Βετρανίωνα, ἐκδύσαντες αὐτὸν τὴν βασιλικὴν πορφύραν. Ὁ δὲ πρεσβύτης, κατελθὼν ἰδιώτης ἐκ τοῦ βήματος, ἐφ' ὃ εἶχε συναναβῆ μετὰ τοῦ Κωνσταντίου ὡς συνάρχων, ἔπεσε πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου. Οὗτος δ' ἀπαλλάξας αὐτὸν τῶν ἀπειλῶν τῶν στρατιωτῶν, ἤγαγε σῶον εἰς τὴν ἰδίαν σκηνὴν, καὶ συγχωρήσας ἀπέστειλεν εἰς Προῦσαν τῆς Βιθυνίας, ὅπου ὁ ἔκπτωτος γέρων διήγαγεν ἐν τιμῇ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐπὶ ἓξ ἀκόμη ἔτη.

Μόνον ἀντίπαλον εἶχε τὸ ἑξῆς ὁ Κωνστάντιος τὸν Μαγνέντιον. Ἀλλ' ἡ καταπάλαισις αὐτοῦ δὲν προοιωνίζετο ἀναίμακτος οἵα ὑπῆρξεν ἡ κατάλυσις τοῦ Βετρανίωνος. Ὁ Μαγνέντιος δὲν εἶχε τὸν εὔκολον χαρακτῆρα τοῦ Μοισοῦ γέροντος. Ἡ δὲ τυραννικὴ αὐτοῦ φύσις, ἡ ὠμότης, ἡ πλεονεξία δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν τὴν ὑποχώρησιν. Ἀκάθεκτος λοιπὸν παρεσκευάσθη νὰ ἐπιπέσῃ ἐναντίον τοῦ Μαγνεντίου, ἡγούμενος πολυαρίθμου στρατιᾶς ἐξ Ἱσπανῶν καὶ Γαλατῶν, Φράγκων καὶ Σαξόνων, καὶ ἀντεπεξῆλθεν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, εἰσελάσας εἰς τὴν Παννονίαν καὶ στρατοπεδεύσας ἐν ταῖς εὐρείαις πεδιάσι μεταξὺ τῶν ποταμῶν Σάου καὶ Δράβου, ἃς ἐθεώρει καταλληλοτάτας πρὸς μάχην. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἔφθασε καὶ ὁ Κωνστάντιος εἰς τὴν Παννονίαν. Μετὰ δὲ ματαίας ἀποπείρας συμβιβασμοῦ, ἀφ' οὗ προηγήθησαν διάφοροι μετακινήσεις τῶν δύο ἀντιπάλων στρατευμάτων καὶ ἀψιμαχίαι καὶ διώξεις, τὴν 28 Σεπτεμβρίου τοῦ 351 συνεπλάκησαν αἱ δύο αὐτοκρατορικαὶ στρατιαὶ παρὰ τὴν πόλιν Μοῦρσαν, ἧς τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ Ἐσσὲκ τῆς αὐστριακῆς Σλαβονίας. Ἡ μάχη ὑπῆρξεν ἐπίμονος καὶ ἐξόχως αἱματηρὰ, ἐξακολουθήσασα μέχρι νυκτὸς βαθείας. Οἱ Σάξονες καὶ οἱ Φράγκοι τοῦ Μαγνεντίου ἐπετέλεσαν ἀληθῆ θαύματα γενναιότητος, ἀναστείλαντα ἐφ' ἱκανὸν τὴν νίκην τοῦ Κωνσταντίου, ἥτις τέλος ἐπῆλθεν ἕνεκα τοῦ ὑπερτέρου ἀριθμοῦ τῆς στρατιᾶς καὶ τῆς ὁρμῆς τῶν καταφράκτων ἱππέων καὶ τῶν ἱπποτοξοτῶν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ἡ νίκη ἐξηγοράσθη διὰ μεγάλων θυσιῶν. Ἐκ τῶν ἑκατὸν δεκαὲξ χιλιάδων στρατιωτῶν τῶν μετασχόντων ἑκατέρωθεν τῆς μάχης, κατὰ τὴν μόνην

τοὺς ἀριθμοὺς διασώσασαν εἴδησιν, σχεδὸν τὸ ἥμισυ, πεντήκοντα καὶ τέσσαρες χιλιάδες, ἔκειντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ἀλλ' ἡ παρὰ τὴν Μοῦρσαν νίκη ἦτο μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ παντός. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ἀπῃτεῖτο ἡ καταδίωξις τοῦ Μαγνεντίου, ὅςτις, διαβὰς τὰς Ἄλπεις, κατώρθωσεν ἐπὶ ἓν σχεδὸν ὅλον ἔτος νὰ κρατῇ μετέωρον τὸν Κωνστάντιον. Τέλος δ' ἡ εἰς τὴν Ἰταλίαν διάβασις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου περιέστειλε μεγάλως τὰς δυνάμεις τοῦ ἀντιπάλου, ὅςτις, περιπίπτων ἀπὸ ἥττης εἰς ἧτταν, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὸ γαλατικὸν Λούγδουνον. Ἀλλ' ἡ πόλις ἐκείνη ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον ἄσυλον τοῦ φυγάδος, ὅςτις, βλέπων τὴν ὁσημέραι μεγαλειτέραν ἀπομόνωσίν του καὶ οἱονεὶ καταληφθεὶς ὑπὸ φρενίτιδος, ἐπέρανε τὸν βίον οἰκτρῶς διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς, ἀφ' οὗ προαπέσφαξεν, ὡς λέγεται, τὴν μητέρα καὶ τὸν ἀδελφόν (10 Αὐγούστου 353).

Ὁ Κωνστάντιος ἐθριάμβευε, τὸ δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς διασπασθὲν κράτος ἡνοῦτο πάλιν ὑπὸ ἓν σκῆπτρον.

γ'

Ἡ μοναρχία τοῦ Κωνσταντίου.

Μετὰ βασιλείαν ἐτῶν δεκαὲξ συμπεπληρωμένων ὁ Κωνστάντιος ἦτο ἤδη μόνος κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλὰ, παραλαμβάνων τὸ σύνολον τῆς πατρικῆς ἀρχῆς, ἣν ἀποκατέστησε πλήρη οὐκ ἄνευ ἀγώνων, συμπαρελάμβανε καὶ τὸ βάρος τῆς διαρρυθμίσεως τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων, ἅτινα ὁ μὲν πατὴρ ἀφῆκε θνήσκων ἐν μεγάλῃ ταραχῇ, αὐτὸς δὲ ἥκιστα εἶχε δυνηθῇ νὰ ἐπανορθώσῃ κατὰ τὸν μέχρι τοῦδε χρόνον τῆς βασιλείας. Ὁ Κωνστάντιος δὲν εἶχε μὲν ἀξιωθῇ τοῦ θείου βαπτίσματος, ὅπερ ἔλαβε μόνον ἀμέσως πρὸ τοῦ θανάτου, ὡς ὁ πατήρ του, ἀλλ' ὅμως ἐπροστάτευε τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ διὰ ποικίλων διατάξεων ἐμερίμνησε περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. Ἀλλὰ δὲν ἐπεζήτησε τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ τῆς πίστεως τῶν εἰς αὐτοὺς ἐμμενόντων, ὡςεὶ πτοούμενος νὰ καταλύσῃ τὴν θρησκείαν, ἥτις ὑπὸ πολλῶν ἀκόμη ἐξελαμβάνετο ὡς ἡ ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους. Μόνον δὲ μετ' ἀληθοῦς μανίας κατεδιώκετο ὑπ' αὐτοῦ ἡ μαντικὴ καὶ ἡ μαγεία, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως φαίνε-

ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ΕΝ ΡΩΜΗΙ

:αι παράδοξον προερχόμενον παρ' ἀνδρὸς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀσθενῆ τὸν ;αρακτῆρα καὶ δεισιδαιμονίαν γραΐδίου.

Ἐν ᾧ δὲ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν πολιτεία τοῦ Κωνσταντίου, μετέχουσα ἀμφιρρόπου τινὸς ἀσταθείας, οὐχ ἧττον δυσ-;ερῆ καθίστανε τὴν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς σχέσιν αὐτοῦ ἡ διάστασις ῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν ἀποδεχομένων τὸ σύμβολον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Καὶ ζῶντος μὲν ἀκόμη Κωνσταντίνου τοῦ Β΄ ὁ Ἀθα-άσιος ἔτυχε προστασίας τινός. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ νωρίσῃ ἐκ τοῦ :λησίον ἐν τῇ Αὐγούστᾳ Τρι-ήρων, ὅπου ιέτριβεν ἐξόρι-;ος ὁ ἐπιφανὴς ερἀρχης, τὰς ρετὰς αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καρ-τυρίαν. Τοῦ σε-βασμοῦ δὲ τού-του ἐμφορού-μενος ἀπήλ-λαξεν ὁ Κων-σταντῖνος τὸν Ἀθανάσιον τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς αὐ-τὸν ἐπιβληθείσης ἐξορίας, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς, οἵτινες δεξιώθησαν τὸν ἐπιστρέφοντα σοφὸν αὐτῶν ἐπίσκοπον μετὰ συμπαθείας ερμοτάτης. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἐξήφθησαν ἐκ νέου τὰ κατὰ τοῦ Ἀθα-ασίου πάθη τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἅτινα ἐκορυφώθησαν μετὰ τὸν θάνατον Κωνσταντίνου τοῦ Β΄ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ ἄρχων τῆς Ἀνατολῆς Κων-τάντιος, ὃν εἶχον σαγηνεύσει οἱ ἀρειανοὶ, ἀπεδέχθη τὴν ἐκ νέου καθαί-εσιν τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου, ἣν ἐψήφισε σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 341.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΕΠΙ ΧΡΥΣΟΥ ΜΕΤΑΛΛΙΟΥ

Ὁ Ἀθανάσιος ἐτράπη καὶ πάλιν τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ κυριώτατος προστάτης τῆς ὀρθοδοξίας ἐξεδιώκετο ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἀρειανιζούσης, ἡ ἐκκλησία τῆς Δύσεως ἐτάσσετο μετ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες διὰ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου εἶχον ἀνατρέψει τὸ ἔργον τῆς ἐν Νικαίᾳ. Τὴν δὲ ὀρθοδοξίαν τῆς ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησίας δὲν ἤργησε νὰ παρακολουθήσῃ ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ τῆς Δύσεως. Μετὰ τὸν πάπαν Ἰούλιον ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Ἀθανασίου ὁ αὐτοκράτωρ Κώνστας, οὕτω δὲ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα μετεβάλλετο οὕτως εἰπεῖν εἰς πολιτικόν, καὶ ὁ ῥωμαϊκὸς κόσμος ἐφαίνετο κινδυνεύων νἀποσχισθῇ εἰς δύο ἐκκλησίας. Πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτου κινδύνου καὶ ἐξομάλυνσιν τῶν σκανδάλων οἱ δύο αὐτοκράτορες ἀπεφάσισαν τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς συνόδου ἐν Σαρδικῇ (347). Ἀλλ' ἡ σύνοδος αὕτη, εἰς ἣν μόνον ἑβδομήκοντα καὶ ἓξ παρέστησαν ἐπίσκοποι ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾧ οἱ ἐκ τῆς Δύσεως ὑπερέβησαν τοὺς τριακοσίους, εἰς οὐδὲν ἤγαγεν ἀγαθόν, πολὺ δὲ μᾶλλον συνετέλεσεν εἰς κορύφωσιν τῶν παθῶν. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ἐν αὐτῇ παράστασιν τοῦ Ἀθανασίου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἀπεχώρησαν εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, ἐν ᾧ οἱ δυτικοὶ ἐξηκολούθησαν τὰς ἐν Σαρδικῇ συνεδρίας αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν σχισματικοὶ τῆς Φιλιππουπόλεως ἀπεκήρυξαν ἐκ νέου τὸν Ἀθανάσιον, σὺν αὐτῷ δὲ καθῄρεσαν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ καὶ τὸν πάπαν Ἰούλιον, οἱ δ' ἐν Σαρδικῇ ἐπεκύρω-

ΤΟ ΟΠΙΣΘΟΤΥΠΟΝ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΥ ΜΕΤΑΛΛΙΟΥ
ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ

σαν τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Καὶ διέσπασε μὲν ἡ σύνοδος τῆς Σαρδικῆς ἐκ νέου τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς ἔδωκαν εἰς τὸν Κώνσταντα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιμείνῃ παρὰ τῷ ἀδελφῷ περὶ ἐπανόδου τοῦ Ἀθανασίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐπετεύχθη τῷ 349.

Ἀλλ' ἓν ἔτος μετὰ τὴν πανηγυρικὴν κάθοδον τοῦ Ἀθανασίου εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπῆλθεν ἡ ὑπὸ τοῦ Μαγνεντίου κατάλυσις τοῦ Κώνσταντος· ὁ δὲ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως ἐστέρησε τὸν Ἀθανάσιον κραταιοῦ προστάτου. Ἡ δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαγνεντίου συγκέντρωσις τῆς ὅλης ἀρχῆς εἰς τὸν Κωνστάντιον ἐνέπλησε θάρρους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἀθανασίου, οἵτινες διὰ νέων διαβολῶν κατώρθωσαν ἐν ἔτει 353 τὴν ὑπὸ συνόδου συγκληθείσης ἐν Ἀρελάτῳ τῆς Γαλλίας νέαν αὐτοῦ καθαίρεσιν. Ἡ ἄδικος αὕτη ἀπόφασις τῶν ἐν Ἀρελάτῳ συνηθροισμένων ἐπισκόπων τῆς Γαλατίας καὶ Ἱσπανίας ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν πιέσεων τῶν εὐνούχων καὶ αὐλικῶν, ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο ὁ Κωνστάντιος. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει ἡ ἀπόφασις αὕτη. Πολλοὶ ἦσαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν γνώμην τῆς τοπικῆς ἐκείνης συνόδου. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κληθῇ νέα σύνοδος ἐν Μεδιολάνοις (355), ἐν αὐτῇ δ' ἐπετεύχθη διὰ δόλου ἢ διὰ πιέσεως ἡ ἐπιψήφισις τῆς ἐναντίον τοῦ Ἀθανασίου ἀποφάσεως, ἥτις ἦτο ταὐτόσημος πρὸς τὴν νίκην τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀρειανῶν. Καὶ ὅμως ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως ταύτης δὲν ἦτο ἐπ' ἴσης εὔκολος ὅσον ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποφάσεως. Μόνον δὲ ἀφ' οὗ παρεσκευάσθη ἡ ὁδὸς διὰ τῆς βιαίας τιμωρίας πολλῶν ἐπισκόπων καὶ διὰ τῆς πιέσεως ἢ ἐκφοβήσεως τῶν ἐναντία φρονούντων ἠδυνήθη νὰ προβῇ ἡ βασιλεία εἰς τὴν ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας καταβίβασιν τοῦ Ἀθανασίου. Ἀλλὰ τελευταῖον πρόςκομμα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τῶν ἀρειανῶν καὶ τοῦ βασιλέως ἦτο αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας. Ἀληθῶς ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἦτο ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων. Ἔχων πλήρη πεποίθησιν εἰς τὴν διακαῆ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπην τοῦ ποιμνίου του καὶ ἐμπεφορημένος ἐνθουσιασμοῦ μεμιγμένου μετὰ καρτερίας ἔδειξε τὴν διάθεσιν νὰ προασπίσῃ μέχρις αὐτῆς τῆς τελευταίας τοῦ αἵματός του ῥανίδος τὰ δικαιώματα ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ὡςεὶ δὲ ἡ πίστις αὐτοῦ καὶ ἡ καρτερία εἶχον ἰσχὺν στρατιᾶς ὁλοκλήρου, ἐχρειάσθη νἀποσταλῇ εἰς Ἀλεξάνδρειαν στρατιωτικὴ δύναμις πέντε ὅλων χιλιάδων ἀνδρῶν, ὅπως ἐν μέσῳ αἱματηρῶν σκηνῶν ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτῆς τῆς μητροπόλεως τῆς Ἀλεξανδρείας τὸν ἀτρόμητον ἱεράρχην. Τὰ ὅπλα ἔλαμψαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις μετεβλήθη εἰς πεδίον

μάχης, καὶ τότε μόνον οἱ διάκονοι καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ ἄλλοι φέλοι
τοῦ Ἀθανασίου ἐπειθανάγκασαν τὸν ἐθελοθάνατον ἐχθρὸν τῶν ἀρεια-
νῶν νὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ σωθῇ φεύγων εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Θηβαΐδος, ἐν
ᾧ ἀντ' αὐτοῦ ὁ δοὺξ τῆς στρατιᾶς Συριανὸς ἐγκαθίστανεν ἐπὶ τοῦ ἐπι-
σκοπικοῦ θρόνου ὡς διάδοχον τοῦ Ἀθανασίου τὸν ἐκ Καππαδοκίας ἄξε-
στον καὶ ἐμπαθῆ Γρηγόριον.

Ἀλλ' ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος Ἀλεξανδρείας δὲν ἦτο ὁ μόνος ὃν ἐσ
λευεν ἡ αὐτοκρατορικὴ βία ἡ προκαλουμένη ἐκ τῆς ἐμπαθείας τ
ἀρειανῶν. Ἡ αὐτὴ αὐθαιρεσία ἐπεκράτει ἔν τε τῇ παλαιᾷ καὶ τῇ νέ
πρωτευούσῃ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ θρόνοι τοῦ πατριάρχου καὶ το
πάπα διηρπάζοντο αὐθαιρέτως, ὅταν οἱ ἐπ' αὐτῶν καθήμενοι δὲν ἐδει
κνύοντο πρόθυμοι νὰ ὑπηρετήσωσι τυφλῶς τὴν ὑπὸ τοῦ θρησκευτικο
πάθους παρασυρομένην βασιλείαν. Σύνοδοι ἐπὶ συνόδων συνήρχοντο
μεγεθύνουσαι μᾶλλον ἢ ἐλαττόνουσαι τὴν ὑφισταμένην σύγχυσιν, κα
σύμβολα τῆς πίστεως ἐπὶ συμβόλων συντασσόμενα ἐπηύξανον τὴν ἀνω
μαλίαν. Δειναὶ ὕβρεις καὶ ἀντεγκλήσεις διασταυρούμεναι ἀπεδείκνυον
ὅτι δὲν ἐχώριζε τοὺς ἀνωτάτους τῆς ἐκκλησίας λειτουργοὺς μόνον
δογματικὸν ζήτημα τοῦ ὁμοουσίου. Ἀχαλίνωτος, ἀτέρμων φιλοδοξί
διακατέχουσα ἐκείνους, οἵτινες ὤφειλον νὰ ἔχωσιν ὡς ὑπόδειγμα τ
ταπεινοφροσύνην τοῦ σωτῆρος, ἐγέννα χάος δυςδιάλυτον οὐ μόνον ἐν
ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐρρυπαίνετο, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἥτις ἐσπαράσσετ
καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κοινωνίᾳ, ἥτις ἐκλονεῖτο. Αἱ αὐταὶ ἐπισκοπικαὶ ἕδ
κατείχοντο πολλάκις συγχρόνως ὑπὸ πολλῶν ἀντιπάλων, ἄλλους δὲ θ
νους ἐρράντιζε τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον πολλαχοῦ ἔρρεε διὰ τῶν ὁδῶν
ὀνόματι τῆς ἐκκλησίας.

Εἰς τοιούτους ἀγῶνας καὶ κινδύνους, χειροτέρους ἐν μέρει καὶ αὐ
τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ, εἶχε περιστῇ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κων
σταντίου ἡ ὀρθοδοξία. Ἐν ᾧ δ' ἔπασχεν ἡ ἐκκλησία, οὐχ ἧττον ἔπα
σχεν ἡ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων συγκλονουμένη πολιτεία
τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Κωνσταντίου. Καὶ ἔδειξε μὲν οὗτος κατ' ἀ
χὰς σύνεσιν καὶ ἀγαθὰς διαθέσεις, μετριάσας τοὺς φόρους καὶ πολλαχ
ἀποπειραθεὶς νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τῶν εἰςπρακτόρων καὶ τ
ἄλλων ὑπαλλήλων, ἀλλ' ἔπειτα παρέδωκε τὴν διοίκησιν εἰς χεῖρας
νούχων καὶ κολάκων, κατασκόπων καὶ καταγγελέων, ἀπομυζώντων τ
περιουσίας, ἐνεδρευόντων πάντα πλούσιον, καταδιωκόντων μέχρι θα
του πᾶσαν ἐπικίνδυνον ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπεροχήν. Ὁ δὲ Κωνστά

φαίνετο ἀνίσχυρος ἀπέναντι τῶν ἀπαισίων τούτων ὀργάνων, οὐδ' ἔδειξέ ποτε τὴν διάθεσιν νάντισταθῇ πρὸς τὰς κακουργίας αὐτῶν. Οὐδὲ ἅπαξ ἔσωσεν ἐκ τοῦ θανάτου τινά, διαγράφων τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν ὑποβαλλομένων καταλόγων τῶν εἰς θάνατον καταδικαζομένων.

Ἑδρεύων ἐν Μεδιολάνοις ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μαγνεντίου, ἐφαίνετο προσέχων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεων, αἵτινες ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτὸν ὡς εἰς μέγιστον ποντίφικα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ βασιλείου του ἀπὸ τῶν πολεμίων, οἵτινες περιεστοίχιζον αὐτό. Τοὐλάχιστον βλέπομεν αὐτὸν σπανίως ἀπομακρυνόμενον ἐκ Μεδιολάνων, ὅπως ἐπέλθῃ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, καὶ προτιμῶντα ν' ἀναθέτῃ εἰς ἄλλους τοὺς καματηροὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ τῶν Γαλατῶν, τῶν Ἀλαμαννῶν καὶ τῶν παριστρίων βαρβάρων. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ μόνος θρίαμβος ὃν ἐτέλεσεν ὁ Κωνστάντιος, πανηγυρικῶς εἰσελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην τῷ 357, ἀνεφέρετο εἰς τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαγνεντίου, εἰ καὶ εἶχον παρέλθει ἀπ' αὐτῆς τέσσαρα ἔτη. Ὁ Κωνστάντιος εἶχε δίκαιον θριαμβεύων ἐπὶ τῇ παλαιᾷ ἐκείνῃ νίκῃ, διότι ἔκτοτε οὐδὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἴδιον ἑαυτοῦ ἔργον ἢ ἀπωλείας ἐν Περσίᾳ. Καὶ ὅμως ἐν ᾧ κατενόησεν, ὅτι ἦτο ἀνίκανος νἄρξῃ μόνος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, δὲν ὑπῆρξε κἂν εἰλικρινὴς πρὸς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους αὐτὰ τὰ πράγματα ἀνεδείκνυον ὡς συνάρχοντάς του. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ δύο μόνοι ἐκ τῆς σφαγῆς τῶν οἰκείων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου περισωθέντες ἐξάδελφοί του, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός.

δ'
Γάλλος καὶ Ἰουλιανός.

Ἡ διάσωσις τῶν δύο υἱῶν τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου Ἰουλίου Κωνσταντίου κατὰ τὴν μεγάλην τῶν οἰκείων αὐτοῦ σφαγὴν ἐχρεωστεῖτο μόνον εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν τοῦ νεωτέρου Ἰουλιανοῦ καὶ τὴν ἀσθενικὴν κρᾶσιν τοῦ πρεσβυτέρου Γάλλου. Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου καθ' ὃν χρόνον ἀπηλλάσσοντο τῶν ἐπικινδύνων συγγενῶν δι' οἰκτρᾶς δολοφονίας οὐδένα ἐφαίνοντο διατρέχοντες κίνδυνον παρὰ τῶν δύο ἐκείνων παιδίων, ὧν τὸ πρεσβύτερον ὡς ἐκ περισσοῦ δὲν ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ ἐπιζήσῃ.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Γάλλος ἐπέζησεν, αὐξανόμενος δ' ἐστάλη μακρὰν τῆς αὐλῆς εἰς τὴν Ἔφεσον, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅςτις, πεμφθεὶς εἰς τὴν Νικομήδειαν, παρεδόθη πρὸς ἐκπαίδευσιν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως Εὐσέβιον. Ὁ Κωνστάντιος ἐφρόντιζε μὲν περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν νεαρῶν ἐξαδέλφων, ἀλλ' ἐκ φόβου, ὡς φαίνεται, ἡ ἀνατροφὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἥκιστα μὲν πολιτική, κατ' ἐξοχὴν δὲ θρησκευτική. Δὲν ὑπερβάλλομεν λέγοντες, ὅτι ἦτο παίδευσις καλογήρων μᾶλλον ἢ βασιλοπαίδων ἡ εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰουλίου Κωνσταντίου μεταδιδομένη. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἁγίων γραφῶν, ἡ προσκύνησις τῶν τάφων τῶν μαρτύρων, ἡ προςευχὴ ἦσαν αἱ κύριαι αὐτῶν ἐνασχολήσεις. Ἐν νεαρᾷ δὲ ἡλικίᾳ ἔγειναν ἀναγνῶσται, καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ἐπετέλεσε τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ταπεινοῦ τούτου ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργήματος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς καππαδοκικῆς Καισαρείας. Οὕτως ὁ Κωνστάντιος ἐφαίνετο θέλων νἀποτρέψῃ τὸν νοῦν τῶν ἐξαδέλφων ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου τούτου διὰ τῆς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκτυλίξεως τῶν θαυμασίων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ὁ δὲ περιωρισμένος ἐκεῖνος βίος καλογήρων ἅμα καὶ δεσμίων ἐξηκολούθησεν, ὅτε οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀπεστάλησαν τῷ 344 χάριν εὐκολωτέρας ἐπιτηρήσεως ὁμοῦ εἰς ὠχυρωμένον τι χωρίον τῆς Καππαδοκίας, καλούμενον μὲν Μάκελλον, κείμενον δὲ πλησίον τοῦ ὄρους Ἀργαίου.

Ἀλλ' οὐδέτερος τῶν νεανίσκων ἐσαγηνεύετο ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης ἀνατροφῆς, οὐδέτερος αὐτῶν ἐδεσμεύετο ὑπὸ τοῦ περιωρισμένου ἐκείνου βίου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε νὰ ἐκλίπῃ ἀπὸ τῆς ψυχῆς τοῦ Κωνσταντίου πᾶσα περὶ τοῦ μέλλοντος ἀνησυχία. Ἡ μὲν δυςυπότακτος καὶ ὁρμητικὴ φύσις τοῦ Γάλλου ἐφαίνετο ἐλάχιστα ῥυθμιζομένη ὑπὸ τῶν μαθημάτων, πρὸς ἃ μικροτάτην ἐδείκνυε συμπάθειαν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ἐφαίνετο μὲν ὑποτασσόμενος εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτῷ παίδευσιν, ἀλλ' ἀπαραγνώριστος εἶνε ἐν τῇ φαινομένῃ ταύτῃ συστολῇ ὑπόκρισίς τις, ὅταν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν πρὸς τίνας μαθήσεις ἐφέρετο ἀκράτητον τὸ πνεῦμα τοῦ εὐέλπιδος νεανίου. Κληρονομήσας παρὰ τῆς μητρὸς τὴν πρὸς τὴν ποίησιν ἀγάπην, ἐπηύξησε τὸ φυσικὸν τοῦτο δῶρον διὰ τῆς μελέτης, τυχὼν ποδηγέτου ἐνθουσιώδους πρὸς γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς φιλολογίας τῶν Ἑλλήνων, τοῦ εὐνούχου Μαρδονίου. Ὁ εὐνοῦχος μετέδιδεν εἰς τὸν μαθητὴν τὸν ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀγάπην μετὰ καί τινος σοβαρότητος καὶ εὐπρεπείας περὶ τὴν δίαιταν, τὸ βάδισμα,

τὸν ὅλον βίον. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα θαυμασμοῦ ὑπεισέδυεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεανίου καί τις ἀγάπη πρὸς τὰ γοητευτικὰ εἴδωλα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, συνδεδεμένη μετά τινος περιφρονήσεως πρὸς τὴν καταλύσασαν αὐτὰ θρησκείαν. Κατεφάνη δὲ ἡ διαφορὰ τῶν πρὸς τὸν χριστιανισμὸν διαθέσεων τῶν δύο ἀδελφῶν, ὅτε ἀπεφάσισαν κοινῇ τὴν ἵδρυσιν ἐκκλησίας εἰς τὸν ἐκ Καππαδοκίας καταγόμενον μάρτυρα Μάμαντα. Ἡ μὲν πτέρυξ, ἧς τὴν οἰκοδόμησιν ἀνέλαβεν ὁ Γάλλος, ἐκτίσθη ἐγκαίρως, ἀλλὰ τὸ εἰς τὸν Ἰουλιανὸν ἀνῆκον μέρος δὲν ἔφθανεν εἰς πέρας. Καὶ οἱ μὲν δεισιδαιμονέστεροι ἀνέφερον τὰ ἐντυγχάνοντα προςκόμματα εἰς ματαίωσιν τῆς ἐργασίας ἐξ ἐμποδίων θείων. Προφανὲς δὲ εἶνε ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἐπερατώθη ἕνεκα ἐλλείψεως θρησκευτικοῦ ζήλου παρ' αὐτῷ τῷ Ἰουλιανῷ.

Οὕτως εἶχον παρέλθει δεκατέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῶν ἀποφράδων ἡμερῶν τῶν σφαγῶν τοῦ 337, ὅτε ὁ Κωνστάντιος ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ανακαλέσῃ ἐκ τῆς καππαδοκικῆς ἐξορίας τὸν πρεσβύτερον τῶν ἀδελφῶν. Ὁ Γάλλος, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου, περιεβλήθη μὲν τὸ ἀξίωμα καίσαρος, ἔλαβε δ' εἰς γάμον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίου καὶ χήραν τοῦ Ἀννιβαλιανοῦ Κωνσταντῖναν, καὶ ἐστάλη εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπως διοικήσῃ τὴν Ἀνατολὴν ὡς συνάρχων τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἤγαγον δὲ τὸν Κωνστάντιον εἰς τὴν ἀνάρρησιν ταύτην τοῦ Γάλλου ὡς καίσαρος ὁ ἀκόμη ἐπικρεμάμενος παρὰ τοῦ Μαγνεντίου κίνδυνος καὶ ἡ ἀνάγκη ἀμύνης ἀπὸ τῶν Περσῶν. Ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐδείχθη ὁπόσον ὀλίγην ἐμπιστοσύνην ἔτρεφεν ὁ Κωνστάντιος πρὸς τὸν ἐξάδελφον. Ἔμπιστοι τοῦ αὐτοκράτορος, ταχθέντες παρὰ τῷ καίσαρι, ἀνεχαίτιζον πᾶσαν αὐτοῦ αὐτενέργειαν. Ἡ δὲ πίεσις αὕτη, ἐπιφέρουσα τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἀδεξίου μὲν περὶ τὴν διοίκησιν, ἄλλως δ' ὁρμητικοῦ Γάλλου, ἤγαγε κατ' ὀλίγον τὸν καίσαρα εἰς διάστασιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἥτις μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μαγνεντίου οὐδεμίαν ἄλλην διέξοδον ἐφαίνετο παρέχουσα ἢ τὴν πλήρη ἀποστασίαν. Ἀλλ' ὁ Γάλλος δὲν ἐθάρρησε νὰ προβῇ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο διάβημα. Ἀντὶ δὲ τούτου ἐπείσθη εἰς τοὺς περὶ συνδιαλλαγῆς λόγους τοῦ Κωνσταντίου, καλέσαντος αὐτὸν εἰς Μεδιόλανα. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιτηδείας τοῦ αὐτοκράτορος προεργασίας καὶ συμφώνως πρὸς τὰς δεδομένας ὑπ' αὐτοῦ διαταγὰς πᾶν πρὸς τὴν συνέντευξιν ἐκείνην βῆμα ἐστέρει τὸν Γάλλον δυνάμεως καὶ ὑποστηρίξεων. Καταστὰς δ' οὕτω παντελῶς ἀκίνδυνος, συνελήφθη ἐν Παννον ὑπό τινος τῶν πιστῶν τοῦ Κωνσταντίου, καὶ ἐσύρθη εἰς τὴν ἐν Ἰ

Πῶλαν, ὅπου μετά τινα τυπικὴν ἀνάκρισιν τελευτῶντος τοῦ 354 ἀπετμήθη ἡ κεφαλή του ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι καὶ ἐννέα.

Ὁ Κωνστάντιος, ὅςτις οὐδαμῶς ὤκνει μεθ' ὁμοίας σκληρότητος νἀπαλλάσσηται παντὸς ἐπικινδύνου ἀντιπάλου, ἀνέπνευσε. Πρὸς ὥραν οὐδένα ἐφαίνετο διατρέχων κίνδυνον παρὰ τοῦ ἐπιζῶντος ἐξαδέλφου, τοῦ ῥεμβώδους Ἰουλιανοῦ, ὅςτις ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ ἐτρέπετο πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅπως παραδοθῇ ἐν τῇ γῇ τῶν κλασικῶν ἀναμνήσεων εἰς τὴν τρυφὴν τῶν φιλοσοφικῶν του ὀνειροπολημάτων.

ε'

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐν Ἀθήναις.

Ὅτε ὁ Κωνστάντιος, καλέσας ἐκ Μακέλλου τὸν Γάλλον, ἀνέδειξεν αὐτὸν καίσαρα, ἐδόθη καὶ εἰς τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰουλιανὸν ἡ ἄδεια νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ καππαδοκικὸν χωρίον καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς συμπληρώσεως τῶν σπουδῶν του.

Ἡ κατέχουσα τὸν Ἰουλιανὸν ἄσβεστος δίψα μαθήσεως εἶχεν ἀνάγκην τῶν ναμάτων τῆς φιλοσοφίας καὶ ῥητορικῆς, ἅτινα δαψιλῆ προέχεον τότε σοφοὶ διδάσκαλοι εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς προςρέουσαν φιλομαθῆ νεολαίαν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐρρίφθη ἀκράτητος εἰς τὴν μελέτην. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ εἰκοσαέτης νεανίας μόνον σκοπὸν εἶχε τὴν περὶ τὰ γράμματα ἐνασχόλησιν, ἡ θαυμασία αὐτοῦ ἐπίδοσις ἐπέσυρε μὲν τὰς κολακείας τῶν διδασκάλων, οἵτινες ἐκήρυττον αὐτὸν ἄξιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνάμιλλον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, εἵλκυε δὲ περὶ αὐτὸν κύκλον ἀνδρῶν ἐπιζητούντων νὰ προκαταλάβωσι τὴν φιλίαν του χάριν τοῦ μέλλοντος. Ἑνὸς μόνου διδασκάλου τὰς ἀκροάσεις ἠναγκάσθη νἀποφύγῃ ὁ Ἰουλιανὸς κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, τὰς τοῦ ἐπιφανοῦς σοφιστοῦ Λιβανίου, ὅςτις ἐδίδασκε τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ὅςτις ἦτο θερμὸς ὑπέρμαχος τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Οὐχ ἧττον ὁ φιλύποπτος Κωνστάντιος, μαθὼν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁσημέραι αὐξάνουσαν εὐδοκίμησιν τοῦ Ἰουλιανοῦ, διέταξεν αὐτὸν νἀπέλθῃ ἐκ τοῦ πολυανθρώπου ἐκείνου κέντρου καὶ νἀποχωρήσῃ εἰς τὴν ἥσυχον Νικομήδειαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ὑπήκουσεν ἄνευ ἐνστάσεων εἰς τὸ θέλημα τοῦ Κωνσταντίου· ἀλλ' ἤδη ὁ νοῦς αὐτοῦ προςεῖχε πολὺ μᾶλλον ἢ πρὶν εἰς τὰ ἐπαγωγὰ διδάγματα τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων. Χωρὶς νὰ παρακαθήσῃ εἰς

τοὺς ἀκροατὰς τοῦ Λιβανίου, τὰ διδάγματά του ἔγειναν γνωστὰ εἰς τὸν Ἰουλιανὸν διὰ τῆς ἐν κρυπτῷ ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν συγγραφῶν τοῦ σοφιστοῦ, οὗτινος ἔγεινε θαυμαστὴς καὶ μιμητής. Κατ' ὀλίγον δ' οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν συγχρόνων ῥητόρων καὶ σοφιστῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εὑρίσκοντο συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐλάμβανον φιλικὰς ἐπιστολάς του, ἐδέχοντο πρὸς διόρθωσιν τὰ ῥητορικὰ γυμνάσματα τοῦ νεανίου. Αἱ γείτονες τῆς Νικομηδείας πόλεις τῆς ἀρχαίας Αἰολίδος καὶ Ἰωνίας, αἵτινες ἦσαν ἕδρα φανατικῶν μυστοπόλων τῆς εἰδωλολατρείας, ἐδεξιώθησαν αὐτὸν ἀκροώμενον μετ' ἐκστάσεως τῆς ἀντιχριστιανικῆς τῶν φιλοσόφων διδασκαλίας καὶ παριστάμενον σχεδὸν ἐν ἀφοσιώσει εἰς μυστήρια σκότια, ἅτιν' ἀπεμάκρυνον ἐντελῶς τὸν πρώην ἀναγνώστην τῆς χριστιανικῆς λειτουργίας ἀπὸ τῶν δοξασιῶν, ἃς εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὸ φιλέρευνον πνεῦμά του δεκατεσσάρων ὅλων ἐτῶν κατανάγκη. Ἂν δέ ποτ' ἐν μέσῳ τῶν μυστηρίων, εἰς ἃ παρίστατο καλούμενος, ᾐσθάνετο αὐτομάτως τὴν ἀνάγκην νὰ ποιήσῃ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, εἰς ὃ εἶχεν ἐθισθῆ ἐκ παίδων, εὐκόλως μετεπείθετο ὑπὸ τῶν διδασκόντων, ὅτι τὰ μυστηριώδη πνεύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὑπεχώρουν πρὸ τοῦ σημείου ἐκείνου ὄχι ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐκ φρίκης, καὶ ὅτι ὁ σταυρὸς κατίσχυεν ὡς δύναμις κακίων. Ὁ τέως ἀναγνώστης ᾐσθάνθη κλονουμένην τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀντὶ δὲ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν λατρείας κατέλαβε τὴν ψυχήν του ἀκαταδάμαστός τις σεβασμὸς πρὸς τὸν Ἥλιον ὡς πατέρα τῆς φύσεως ζωογόνον, ὡς ἀρχὴν τῶν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν ὄντων, καὶ παρεδόθη ἀκατάσχετος εἰς τὴν ἀστρολογίαν, τὴν μαγείαν, τὴν νεκρομαντείαν. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ διδάγματα, εἰς ἃ ἐμύησε τὸν Ἰουλιανὸν ἐν Περγάμῳ μὲν ὁ μαθητὴς τοῦ νεοπλατωνικοῦ Ἰαμβλίχου Αἰδέσιος καὶ οἱ τούτου ὀπαδοὶ Χρυσάνθιος ὁ ἐκ Σάρδεων καὶ Εὐσέβιος ὁ ἐκ Καρίας, ἐν δ' Ἐφέσῳ Μάξιμος ὁ Ἐφέσιος. Οὕτω δ' ἀνεπαισθήτως ἡ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μαθητεία τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπέρρωσε μὲν τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον, ἀπεμάκρυνε δ' αὐτὸν ὁσημέραι πλειότερον ἀπὸ τῆς πίστεως εἰς τὰ διδάγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Πρῶτος ὁ Γάλλος, μανθάνων τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐταράχθη ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ, ὅτι ὁ ἀδελφὸς εἶχε καθ' ὁλοκληρίαν γοητευθῆ ὑπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Μαξίμου καὶ ἐφοίτα εἰς τὰς κρύπτας, ὅπου ἐτελεῖτο μυστηριωδῶς ἡ λατρεία τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος. Ἀλλ' ἀποστείλας πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρειανὸν ἱερέα Ἀέτιον, ἐπανεπαύθη, μαθὼν παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἐξηκολούθει νὰ φοιτᾷ ἐν θεο-

σεβείᾳ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ἐπισκέπτηται τοὺς τάφους τῶν μα-
ρων. Καὶ ἴσως μὲν ἔπραττεν ἀκόμη ταῦτα ὁ Ἰουλιανός, μὴ περιε-
πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εἰς ῥῆξιν πλήρη· ἴσως δὲ καὶ ὁ Ἀέτιος δὲν
λησε νὰ ἐμβαθύνῃ περισσότερον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἰουλιανοῦ,
αὐτὸς ἔχων τὴν πίστιν παντελῶς ἀκλόνητον καὶ διὰ ταῦτα μὴ σκαν-
ζόμενος ἐκ τῶν δειγμάτων τῆς ἀποστασίας τοῦ ταλαντευομένου νεα-

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Γάλλου ὁ Κωνστάντιος ἐθεώρησεν ἀ-
καῖον νὰ καλέσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὸν ὕποπτον ἐξάδελφον, ὅπως ἐπιβ-
ἐκ τοῦ πλησίον τὰ διανοήματα αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις. Μεταβὰς
Ἰουλιανὸς εἰς Μεδιόλανα διέμεινεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπὶ ἑπτὰ
μῆνας, μάτην προσπαθῶν νὰ κατευνάσῃ τὴν προφανῆ πρὸς αὐτὸν
μένειαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ μετὰ κόπου διαφεύγων τὰς παγίδας,
τινες εἶχον στηθῆ κατ' αὐτῆς τῆς ζωῆς του. Τέλος δὲ δυνηθεὶς νὰ
κύσῃ τὴν προστασίαν τῆς ἀγαθῆς αὐτοκρατείρας Εὐσεβείας, κατώρ-
νἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου καὶ νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Κωνσταντίου
ἄδειαν νἀπέλθῃ ἐκ τοῦ ἐν Μεδιολάνοις περιορισμοῦ ἐλεύθερος εἰς
Ἀθήνας.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντωνίνων δὲν εἶχον
σει νὰ εἶνε κέντρον τῆς παιδείας. Ὁ χριστιανισμὸς διαδιδόμενος ἐ
πόλει τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς εἴδομεν, βραδέως καὶ ἄνευ πολλοῦ ἐν ἀρχῇ
λου δὲν παρεκώλυε τὴν διατήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν σχολῶν. Ἡ
θρησκεία δὲν ἐπεχείρησε τὴν κατάπνιξιν τῆς φωνῆς τῶν σοφιστῶ
καὶ δεινὸς πολλάκις προήρχετο ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν ἀγὼν κατὰ
χριστιανισμοῦ. Οὕτω δ' ἐξηκολούθησαν νὰ παρέχωσι ζωὴν εἰς τὴν
λιν διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν σοφισταὶ διακεκριμένοι, χάριν δὲ
ἀκροάσεως τῶν μαθημάτων αὐτῶν προσέρρεον ὡς καὶ πρὶν μαθητ-
πάσης τῆς γῆς γωνίας. Καὶ ἀνεχαίτισε μέν πως τὴν λάμψιν τῆς
ναϊκῆς παιδείας ὁ θόρυβος τῶν ὅπλων, ὅστις ἀντήχει ἀνὰ τὸ ῥωμ-
βασίλειον μετὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντωνίνων, καὶ ἡ κατάληψις
πόλεως ὑπὸ τῶν Ἑρούλων. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πολυκινήτῳ ἐ
εἴδομεν ἤδη τὰς Ἀθήνας λαμπρυνθείσας ὑπὸ τοῦ Λογγίνου, ὅστις
σεν ἔπειτα θῦμα ἐν Παλμύρᾳ, καὶ ὑπὸ τοῦ Δεξίππου τοῦ ἀπαλλ-
τος τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν Γότθων. Ἡ δὲ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μ
λου ἐπιδειχθεῖσα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ποιά τις εὔνοια διετηρήθ-
ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἰδίως δ' ἀναθάλλει ἡ πόλις μετὰ τῶν σχολῶ
τῆς διὰ τοῦ Κώνσταντος, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τοσοῦτον ἠδυνήθη νὰ

Χριστιανὸς τῶν Ἀθηνῶν σοφιστὴς Προαιρέσιος, ὥςτε χάριν αὐτοῦ ἐπείσθη ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως νὰ δωρήσῃ εἰς τὴν πόλιν τὰ εἰσοδήματα διαφόρων ἑλληνικῶν νήσων. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κωνσταντίου, ὅτ' ἔγεινε μονοκράτωρ, ἡ προστασία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας δὲν συνεπήνεγκε τὴν ἐν Ἀθήναις δίωξιν τῶν ἐθνικῶν σοφιστῶν. Ἡ δὲ πόλις ἐθεωρεῖτο οὕτως εἰπεῖν ἀκόμη ὡς οὐδέτερόν τι ἔδαφος, ἐφ' οὗ συνέζη ἡ ἐθνικὴ ἐπιστήμη μετὰ τῆς χριστιανικῆς θεωρίας, ἐφ' οὗ συνηντῶντο μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι λατρεύοντες τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἢ τὸν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σταυρωθέντα. Οὕτως οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα διδαξάντων ἐν Ἀθήναις εἶνε ἐναλλὰξ ἐθνικοὶ ἢ Χριστιανοί. Ἐθνικὸς ἦτο ὁ ἐκ Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Ἰουλιανός, ὅςτις ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἔγεινεν ἀρχηγὸς σχολῆς ὅλης Ἀσιανῶν σοφιστῶν ἐν Ἀθήναις, Χριστιανὸς δ' ἀπ' ἐναντίας ἦτο ὁ εὐφυέστατος τῶν μαθητῶν του, ὁ Ἀρμένιος Προαιρέσιος, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς σοφιστικῆς. Καὶ πάλιν λάτρις τῶν εἰδώλων ἦτο ὁ μετὰ τὸν Προαιρέσιον διασημότατος τῶν ἐν Ἀθήναις διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς Ἱμέριος ὁ ἐκ Προυσιάδος τῆς Βιθυνίας. Ὅ τι δὲ συνέβαινεν εἰς τοὺς διδασκάλους συνέβαινεν ἐπ' ἴσης καὶ εἰς τοὺς ἀπειροπληθεῖς μαθητάς, οἵτινες συνήρχοντο εἰς τὸ ἄστυ τῆς Παλλάδος ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλατίας.

Καὶ δὲν ἐπήρχετο μὲν ἐν Ἀθήναις ῥῆξις θρησκευτικὴ ἕνεκα τῆς ἀνεξικάκου πρὸς ἄλληλα ἀνοχῆς τῶν ἄλλως ἀντιμαχομένων θρησκευμάτων. Πλὴν ἀλλ' ὅμως δὲν ἔλειπον ἀφορμαὶ διενέξεων καὶ ταραχῶν προκαλουμένων ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀντιζηλίας τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν ἀντιθέτων αὐτῶν συμφερόντων. Ἰδίως δ' ἔγεινεν ἡ πόλις θέατρον θλιβερᾶς διαμάχης, ἥτις εἶχε χαρακτῆρα ἥκιστα ἐπιστημονικόν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σοφιστοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐπελθόντα περὶ τὸ 340. Ἡ κατάληψις τῆς ἕδρας τοῦ θανόντος ὑπὸ τοῦ ἠγαπημένου αὐτοῦ μαθητοῦ Προαιρεσίου προεκάλεσε δεινὸν ἀγῶνα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὑποψηφίων. Ἀλλ' ἡ ἀντιζηλία δὲν περιωρίσθη εἰς τοὺς ἀποτυχόντας καὶ στερηθέντας τῶν μεγάλων ὠφελημάτων τῆς διδασκαλικῆς ἕδρας. Τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐξῆψε τὴν πατριωτικὴν φιλοτιμίαν καὶ τῶν σπουδαστῶν, οἵτινες διηρέθησαν εἰς τρία στρατόπεδα. Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῆς Ἀρμενίας, τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, τῆς ὅλης Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ Προαιρεσίου, οἱ

δ' ἐκ Συρίας καὶ τῶν περιχώρων ὑπὲρ τοῦ Ἐπιφανίου, οἱ δ' ἐξ Ἀραβίας ὑπὲρ τοῦ Διοφάντου. Ταραχαὶ προεκλήθησαν, λόγοι πικροὶ ἐρρ[illegible]σαν, περισσότερον δ' αὐτῶν συνεκίνησε τὸν ἀνθύπατον τὸ χρῆμα τὸ καταβληθὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Προαιρεσίου. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐξωρίσθη. Ἀλλ' ἡ φυγή του δὲν ὑπῆρξε μακροχρόνιος. Ὁ εὔγλωττος καὶ ὡραῖος γέρων, ἐπανελθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, τοσαύτην ἐπέδειξε σοφιστικὴν δεινότητα καὶ στωμυλίαν ἐν τῇ ἐξ ὑπογυίου ἀναπτύξει θέματος, ὁρισθέντος ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν του, ὥςτε ἡ συνεύλευσις ἐξερράγη εἰς ἐπευφημίας, οἱ ἐχθροὶ ἔπτηξαν πρὸ τῆς ἥττης, καὶ αὐτὸς ὁ ἀνθύπατος ἐγκατέστησε καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς ἕδρας τὸν θαλερὸν πρεσβύτην, ὅςτις ἔμελλε νὰ καθέξῃ τὸν σοφιστικὸν θρόνον ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τριάκοντα σχεδὸν ἔτη, μόνον αὐτοῦ ἀντάξιον συνάδελφον ἔχων ἀπὸ τοῦ 348 περίπου τὸν ἀντίπαλον Ἱμέριον.

Οὕτω τῆς Ἀσίας φιλέλληνες γόνοι ἦσαν κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα οἱ κατέχοντες ἐν Ἀθήναις τὰς κλεῖδας τῆς σοφίας, καὶ ἡ ζωὴ τῆς πόλεως ὅλη συνεκεντροῦτο εἰς τὴν κίνησιν, ἥτις ἐγεννᾶτο ἐκ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ βίου. Ἐλλειπούσης δὲ πολιτικῆς κινήσεως, οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πολιτῶν πάντων ἦσαν προςηλωμένοι εἰς τὰς ἔριδας τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ἐγίνοντο ἀφορμὴ συρροῆς εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ἄλλως θὰ ἦτο νεκρά. [illegible] δὲ ζωηρότης τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐκείνης νεολαίας ἐπλήρου τὰς Ἀθήνας χρήματος, θορύβου, πολλάκις δὲ καὶ σκανδάλων. Ἕκαστος τῶν διδασκόντων εἶχε τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ κόμμα, ἀποτελούμενον συνήθως ἐκ νεανιῶν καταγομένων ἐκ τῆς ἰδίας καὶ αὐτὸς πατρίδος. Διῃροῦντο δὲ οἱ σπουδασταὶ εἰς χοροὺς συμπολιτῶν, συναποτελοῦντες φοιτητικὰ σωματεῖα, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἴδιον προστάτην. Τὸ δὲ συνδέον τοὺς ἑταίρους τῶν χορῶν ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον ἡ ἐπιστήμη ἢ ἄλλαι ταπεινότεραι αἰτίαι. Εἰς τὴν ἔκ τινος χώρας κοινὴν καταγωγὴν καὶ τὴν τυφλὴν ἀφοσίωσιν εἰς ἕνα τινὰ τῶν διδασκόντων προςετίθεντο ὡς ἀφορμαὶ συνενώσεως ἡ διασκέδασις, τὰ τυχηρὰ παιγνίδια, τὰ συμπόσια, ἡ νεανικωτέρα ἐπιδίωξις πατάγου, συζητήσεων, διαπληκτισμῶν. Εὐτράπελα νεανιεύματα καὶ πιέσεις ἠνάγκαζον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν νεωστὶ χάριν σπουδῆς ἀφικνούμενον εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ταχθῇ εἰς ἕνα τῶν χορῶν καὶ νὰ κηρυχθῇ ὀπαδὸς ἑνὸς τῶν διδασκόντων. Οἱ ἀφικνούμενοι συνελαμβάνοντο αὐτόχρημα ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν χορῶν κατὰ τὰς πύλας τῆς πόλεως ἢ ἐν Πειραιεῖ· ἐνίοτε δὲ δὲν ὤκνουν οἱ φιλοτάραχοι θηραταὶ προσηλύτων νὰ προχωρῶσι χάριν ἄγρας μέχρις αὐτοῦ τοῦ Σουνίου, ὅπως

προκαταλάβωσι τοὺς εἰς τὴν πόλιν καταπλέοντας. Οὐδὲ περιωρίζετο ἡ διαμάχη εἰς μόνον τὸ ζήτημα τῆς προςελκύσεως συναδέλφων καὶ συνακροατῶν τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ὁ ἀγὼν τῶν χορῶν ἐξηκολούθει καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως. Αἱ ἔριδες τῶν διδασκόντων κατέβαινον μέχρι τῶν διδασκομένων, συμπαρέσυρον δ' ἐνίοτε καὶ αὐτοὺς τοὺς πολίτας, ὥςτε πολλάκις ἡ πόλις παρίστατο εἰς τὸ θέαμα ἀγώνων ὄχι πάντοτε ἀναιμάκτων, οἵτινες ἐνίοτε ἠνάγκαζον αὐτὸν τὸν ἀνθύπατον νὰ ἔρχηται ἐκ Κορίνθου, ὅπως διενεργῇ ἀνακρίσεις καὶ καλῇ εἰς δίκην μαθητὰς καὶ διδασκάλους.

Τοιοῦτος ἦτο ἐν Ἀθήναις ὁ ἀκαδημαϊκὸς βίος, ὅτε μετέβη εἰς τὴν πόλιν τῷ 355 ὁ Ἰουλιανός. Μετὰ τὰ μαθήματα τῶν φιλοσόφων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Νικομηδείας, τῆς Ἐφέσου, τοῦ Περγάμου προςήρχετο εἰς τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῶν Ἀθηνῶν μετὰ συγκινήσεώς τινος, ὡς προσήλυτος τρόπον τινὰ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὅςτις ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλεως διετήρει ἀκόμη ὅλην του τὴν γοητείαν. Τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἔδρασαν ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, ἀνεζωπύρησε τὸν ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ ῥητορικῆς ἐνθουσιασμόν του. Τὰ δημιουργήματα τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν ἐπλήρωσαν θυμήρους τινὸς μέθης τὴν καλλιτεχνικήν του ψυχήν. Ἡ παρουσία εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἐτελοῦντο ἀκόμη οἱ παλαιοὶ ἀγῶνες καὶ τὰ μυστήρια, ἡ θέα τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν, πρὸ τῶν ὁποίων ἔκαιεν ἀκόμη θυμιάματα ὄχλος εὐλαβής, ἀναπαρέστησαν εἰς τὴν ταλαντευομένην διάνοιάν του ζῶντ' ἀκόμη καὶ πολυσθενῆ τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Οἱ Ὀλύμπιοι δὲν εἶχον ἀκόμη πέσει ἀπὸ τοῦ θρόνου των. Διὰ τοῦτο εἶχεν ἴδει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ τόσην ἔριν, τόσους δισταγμούς, τόσην διαμάχην.

Πρὸς τὰς τοιαύτας ἰδέας, αἵτινες ἐδυνάστευον τοῦ πνεύματος τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Ἀθήναις, δὲν ἦσαν ἀληθῶς σύμφωνοι ἅπαντες οἱ συμμαθηταί του, ἂν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τοὺς σπουδάζοντας ἐν Ἀθήναις συγχρόνως πρὸς τὸν Ἰουλιανόν. Διεκρίνοντο δὲ μεταξὺ τούτων δύο νεανίαι, εὑρισκόμενοι ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ φρονήματα. Ἀμφότεροι εἶχον ἡλικίαν τὴν αὐτήν, εἴκοσι καὶ ἓξ ἐτῶν. Ἀμφότεροι ὡρμῶντο ἐκ τῆς αὐτῆς πατρίδος, τῆς Καππαδοκίας, ὅπου ἔκειντο αἱ γεννέτειραι αὐτῶν, ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Ναζιανζός. Ἀλλ' εἰ καὶ διέτριβον ἤδη ἱκανὰ ἔτη ἐν Ἀθήναις, ὁ μὲν ἐκ Ναζιανζοῦ ἀπὸ τοῦ 350, ὁ δ' ἐκ Καισαρείας ἀπὸ τοῦ 351, οὐδέτερον

αὐτῶν εἶχε συμπαρασύρει ἡ κρατοῦσα ἐν Ἀθήναις φοιτητικὴ ζωηρό
οὐδετέρου εἶχε κλονηθῆ ἡ θερμὴ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν πίστις. Ἡ
ληνικὴ φιλολογία, ἣν ἠγάπησαν καὶ ἐμελέτων, ἡ ἑλληνικὴ τέχνη,
ἣν δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι, εἶχον εὐρύνει τὴν διάνοιάν των, εἶχον αὐ
σει τὴν ἔμφυτον αὐτῶν γλαφυρίαν, ἀλλὰ δὲν εἶχον γοητεύσει αὐτοὺς
τοσοῦτον, ὥςτε νὰποστῶσιν ἀπὸ τῆς θρησκείας, ἣν εἶχον θηλάσει μ
τοῦ μητρικοῦ γάλακτος ἐν Καππαδοκίᾳ. Πιστῶς ἀγαπῶντες ἀλλή
καὶ ὡςεὶ συναποτελοῦντες μίαν ψυχὴν ἔχουσαν δύο σώματα οἱ δύο
λοι δύο μόνον ἐγνώριζον ὁδούς, τὴν τῆς σχολῆς καὶ τῶν διδασκά
των καὶ τὴν φέρουσαν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ τῶν δύο τού
ὁδῶν ἡ μᾶλλον ἀγαπητὴ ἦτο ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Οὕτω
τὸ αὐτὸ ἱερὸν ἔδαφος τῶν Ἀθηνῶν, ἐφ' οὗ ἵσταντο οἱ τρεῖς νεαν
ἐχρησίμευεν εἰς αὐτοὺς ὡς ἀφετηρία δύο ὁδῶν ὅλως διαφόρων. Κα
μὲν Ἰουλιανὸς ἀπ' αὐτοῦ ὁρμώμενος ἀμετατρέπτως ἐφέρετο ἐπὶ
κόσμον τῶν εἰδώλων, οἱ δὲ δύο φίλοι γόνοι τῆς Καππαδοκίας πα
σκευάζοντο ὅπως γείνωσι στηρίγματα ἐπιφανῆ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπ
καὶ ἀπέβησαν ἀληθῶς ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ. Καὶ ὁ μὲν Καισαρεὺς
λεῖτο Βασίλειος, ὁ δὲ Ναζιανζηνὸς ἦτο ὁ Γρηγόριος.

Ἡ στενὴ φιλία, δι' ἧς ὁ Ἰουλιανὸς συνεδέθη πρὸς τοὺς δύο Κ
παδόκας, μάλιστα δὲ πρὸς τὸν Βασίλειον, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαναφ
τὸν ἀνεψιὸν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς τὴν πίστιν του τὴν πα
κὴν, εἰς τὰ πρῶτα ἐκεῖνα τῶν σπουδῶν του ἔτη, καθ' ἃ ἐνέκυπτεν ὁ
μετὰ τοῦ Καισαρέως ἐν Καππαδοκίᾳ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἁγίας Γ
φῆς. Πόσον ἦτο διάφορος τώρα ὁ Ἰουλιανὸς τοῦ φιλοθρήσκου ἐκε
νεοφύτου! Πόσον εἶχε μεταβάλει αὐτὸν ἡ θεουργία τῶν μικρασια
φιλοσόφων! Ἡ ὅλη αὐτοῦ ὄψις, ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις, ἡ σιγὴ κα
λαλιὰ ἐνέφαινον τὴν ἐνδόμυχον ταραχὴν, ὑφ' ἧς συνεκυκᾶτο ἡ ψ
τοῦ νεανίου. Ὁ σοφιστὴς Ἰουλιανὸς ὁ παρεπιδημῶν ἐν Ἀθήναι
μαθητὴς τῶν γνωστικῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὃν ἡ φιλομάθεια ἔσ
εἰς τοὺς πόδας τοῦ Προαιρεσίου καὶ τοῦ Ἱμερίου, ὃν ἀκόρεστός τις
θος τοῦ ἀγνώστου ἔφερε μύστην εὐλαβῆ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος
Ἐλευσινίας ἦτο πάντως σοφώτερος τοῦ ἐφήβου ἀναγνώστου τῆς ἀγ
τικῆς ἐκκλησίας τοῦ Μακέλλου, ἀλλ' ἦτο ἄρα καὶ εὐτυχέστερος
παιδὸς, οὗ τὴν ἀθώαν ψυχὴν δὲν εἶχεν ἀκόμη διαυλακώσει ὁ δισ
γμός; Ὀξὺς παρατηρητὴς βλέπων αὐτὸν ἐνόει, ὅτι τὸ παρὸν δὲν ηὐ
ρίστει πλέον αὐτὸν, καὶ ὅτι τῆς ψυχῆς του ἐδέσποζε πόθος μέλλο

τινος ἀδήλου. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐσαλεύετο, οἱ ὦμοι ἀνεπάλλοντο καὶ ἀνεσηκοῦντο, ὁ ὀφθαλμὸς ἐκινεῖτο σπασμωδικῶς καὶ τὸ βλέμμα εἶχέ τι τὸ μανικὸν, τὸ βάδισμά του εἶχέ τι τὸ ἄστατον, οἱ ῥώθωνες ἀπέπνεον ὕβριν καὶ περιφρόνησιν, τὸ πρόσωπόν του ἐσχηματίζετο καταγελάστως, ὁ γέλως του ἦτο ἀκρατὴς καὶ βρασματώδης, αἱ νεύσεις αὐτοῦ καὶ ἀνανεύσεις ἐγίνοντο ἄνευ οὐδεμιᾶς αἰτίας, ὁ λόγος ἵστατο καὶ διεκόπτετο ὑπὸ ἀναπνοῆς, αἱ ἐρωτήσεις ἦσαν ἄτακτοι καὶ ἀσύνετοι, αἱ ἀποκρίσεις ἀσταθεῖς, ἄνευ τάξεως, πολλάκις δ' ἀντιφατικαὶ πρὸς ἀλλήλας. Τοιαύτη εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Ἀθήναις, οἵαν ἀνέπλασεν αὐτὴν μετὰ ἔτη Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, ἐπιπροςθέτων ἴσως ἐκ τῶν ὑστέρων χρώματα σκιερά.

Ἓξ ἤδη μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς εἰς Ἀθήνας μεταβάσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅτ' αἴφνης διαταγὴ τοῦ βασιλέως ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Μεδιόλανα. Ὁ Ἰουλιανὸς εὐλόγως ἠδύνατο νάνησυχῇ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς προςκλήσεως ταύτης, ἐνθυμούμενος ὁποίους κινδύνους εἶχε διατρέξει κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ διαμονήν. Ἀλλ' ὁ φόβος αὐτοῦ ἦτο ἀνυπόστατος. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπείθετο, ὅτι ἤρχιζε δι' αὐτὸν νέος βίος, βίος δράσεως ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε μελέτης. Ὁ τέως μαθητὴς τῶν Ἀθηναίων φιλοσόφων ἐκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου ὡς συνάρχων.

ϛ'

Ὁ Ἰουλιανὸς καῖσαρ.

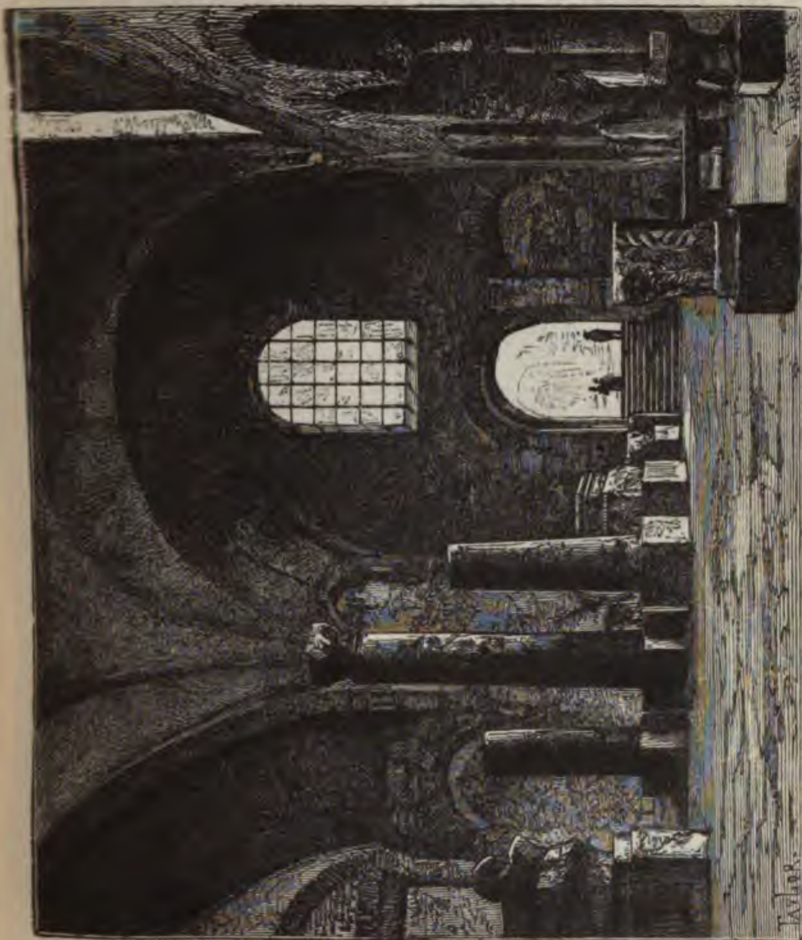
Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ἡλικίαν ἐτῶν εἰκοσιτεσσάρων συμπεπληρωμένων, ὅτε τελευτῶντος τοῦ 355 ἐκλήθη εἰς Μεδιόλανα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, πεισθέντος βραχὺν χρόνον μετὰ τὸν φόνον τοῦ Γάλλου, ὅτι δὲν ἠδύνατο νἀνθέξῃ μόνος εἰς τὸ βάρος τῆς ἀρχῆς. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν περιστοιχιζόντων τὸ κράτος παντοίων κινδύνων κατά τε τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἀξία μάλιστα προςοχῆς ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Γαλατίας, εἰς ἣν εἶχον εἰςπέσει πολυάριθμα σμήνη Γερμανῶν βαρβάρων. Καὶ διὰ τοῦτο τῆς κινδυνευούσης Γαλατίας τὴν διοίκησιν ἀπεφάσισεν ὁ Κωνστάντιος νἀναθέσῃ εἰς τὸν Ἰουλιανὸν, ἀνακηρυχθέντα καίσαρα καὶ συνάρχοντα. Πανηγυρικῶς ἐτελέσθη ἐν Μεδιολάνοις ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅςτις, διστάζων τὸ πρῶτον, ἀνεδέχθη τὸ βάρος τῆς ἀρχῆς, φρονῶν, ὅτι

παρέχει ὀφειλομένην εἰς τοὺς καλοῦντας αὐτὸν θεοὺς ὑπηρεσίαν. Θέλων δὲ ὁ Κωνστάντιος νὰ συσφίγξῃ ἔτι μᾶλλον τὸν μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου νέον σύνδεσμον, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς σύζυγον τὴν νεωτάτην ἀδελφήν του Ἑλένην. Ἀλλ' οὔτε ὁ νέος συγγενικὸς σύνδεσμος, οὔτε ἡ ἀνάγκη ἐπιδείξεως πλήρους ἐμπιστοσύνης εἰς τὸν νέον συνάρχοντα ἀνεχαίτισαν τὸν Κωνστάντιον ἀπὸ τοῦ νὰ περιβάλῃ τὸν ἐξάδελφον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τῶν μικροψύχων ἐκείνων ἐκδηλώσεων δυσπιστίας, δι' ὧν εἶχε μειώσει τὴν σημασίαν τῆς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνόδου τοῦ Γάλλου. Πλὴν δύο δούλων δύο μόνον ἔμπιστοι φίλοι ἐπετράπη νἀκολουθήσωσι τὸν καίσαρα, ὁ βιβλιοθηκάριός του καὶ ὁ ἰατρός του Ὀρειβάσιος. Ἡ δὲ λοιπὴ ἀκολουθία τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπετελέσθη ἐκ πλασμάτων καὶ πιστῶν ὀργάνων τοῦ αὐτοκράτορος.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Μέχρι τινὸς μόνον ἠκολούθησεν ὁ Κωνστάντιος ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῶν Μεδιολάνων τὸν ἐξάδελφον, ὅςτις ἀπήρχετο τὴν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 355 εἰς τὴν ἕδραν τῆς ἀρχῆς του, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν κατασκόπων τοῦ Κωνσταντίου. Ἀλλὰ θλιβερὰ ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Γαλατίας, εἰς ἣν ἀπεστέλλετο. Αὐτὸ τὸ Αὐγουστόδουνον, ἐν μέσῃ τῇ Βουργουνδίᾳ, μόλις εἶχε διασωθῆ διὰ γενναίας ἀμύνης ἀπὸ τῶν Γερμανῶν ἐπιδρομέων, οὓς δὲν εἶχον δυνηθῆ νἀναχαιτίσωσιν οὔτε ὁ Ῥῆνος, οὔτε τὰ Βόσγια ὄρη. Ὁ μέχρι χθὲς καὶ πρώην μαθητὴς τῶν φιλοσόφων, οὗ οἱ δάκτυλοι ἔφερον ἀκόμη τὰ ἴχνη τῆς μελάνης, ἐνόησεν, ὅτι ἔπρεπε νἀφήσῃ κατὰ μέρος τὸν Πλάτωνα καὶ νὰ μελετήσῃ τὴν στρατηγικὴν καὶ νὰ κραδάνῃ τὸ ξίφος. Ἀναδειχθεὶς δ' ἐξ αὐτοσχεδίου στρατηγὸς δὲν ἐφάνη κατώτερος τοῦ φιλοσόφου. Εἰ καὶ ἡ στρατιὰ ἡ σταθμεύουσα ἐν Γαλατίᾳ συνέκειτο ἐκ δεκατριῶν μόνον χιλιάδων ἀνδρῶν, τοιαύτη ἦτο ἡ πρὸς τοὺς στρατιώτας προσήνεια τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὥςτε

δυνήθη νὰ μεγαλουργήσῃ δι' αὐτῶν, διοικῶν τὸν στρατὸν ἐν μεγάλῃ ειθαρχίᾳ ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς λατρείας τῶν ὑπηκόων, οὓς καθίστανον ειθηνίους εἰς τὰ νεύματά του ἡ ὑπὲρ τῆς χώρας ἐπιδεικνυομένη ἀγάπη ὐτοῦ, ἡ ἐθελοθυσία, ὁ φιλοδίκαιος χαρακτήρ. Διὰ τοιούτων ἀρετῶν

ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΟΥ ΕΝ ΛΟΥΚΟΤΕΚΙΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ

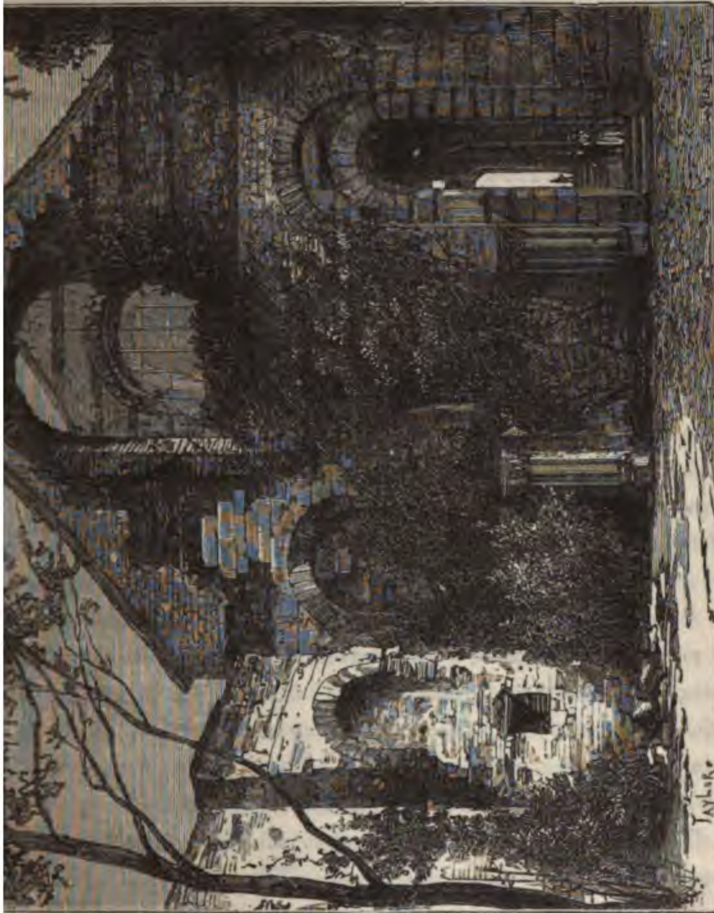
κατώρθωσεν ἐν χρόνῳ βραχεῖ νἀναδειχθῇ ὁ πρῶτος πολίτης καὶ ὁ πρῶτος στρατιώτης τῆς Γαλατίας. Ἐπιφαινόμενος ταχὺς ὅπου ἀπῄτει ὁ κίνδυνος, μετὰ γοργότητος καὶ δεξιότητος ἐπανορθόνων τὰ πταίσματα τῶν στρατηγῶν του, οὐ μόνον ἠλευθέρωσε τὴν Γαλατίαν ἀπὸ τῶν ξένων ἐπιδρομέων, ἀλλὰ καὶ διέβη κατ' ἐπανάληψιν τὸν Ῥῆνον, εἰςελαύνων

νικηφόρος εἰς τὴν Γερμανίαν. Οἱ Ἀλαμαννοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἠσθάνθησαν βαρεῖαν τὴν στιβαράν του χεῖρα. Κατὰ δὲ τὴν μεγάλην πρὸ τοῦ Ἀργεντοράτου (Στρασβούργου) μάχην πέντε τῶν βαρβάρων βασιλεῖς ἡττήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τὸ θέρος τοῦ 357, τὸ φόβητρον τῆς Γαλατίας, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀλαμαννῶν Χνοδομάριος, ἐζωγρήθη, ἑξακισχίλιοι δὲ νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἐν ᾧ μέγα πλῆθος τῶν φυγάδων ἐπνίγη, διακολυμβῶν τὸν Ῥῆνον, ὅπως σωθῇ ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ νικητοῦ. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μεγάλης ταύτης νίκης ὑπῆρξεν ἡ ἐκδίωξις τῶν Ἀλαμαννῶν μέχρι τοῦ Μέλανος δρυμοῦ καὶ τῶν Φράγκων μέχρι τῶν τελμάτων τῆς Ὀλλανδίας. Τὸ δ' ἔργον τῶν νικῶν συνεπλήρωσε διὰ τῆς οἰκοδομήσεως φρουρίων παρὰ τὸν ποταμὸν Μόσαν καὶ τῆς ἀνακτίσεως ἑπτὰ πόλεων παρὰ τὸν Ῥῆνον, κατεστραμμένων παρὰ τῶν Γερμανῶν.

Ἐν ᾧ δὲ διὰ τῶν πολέμων καὶ τῶν τοιούτων μέτρων ἡ Γαλατία ἐξησφαλίζετο ἐν τῷ μέλλοντι ἀπὸ τῶν ἐκ Γερμανίας ἐπιδρομῶν, ἡ διὰ τῆς ἐκτάκτου δραστηριότητος τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ σωθεῖσα χώρα ἤκμαζεν ἤδη ὑπὸ τὴν ἔμφρονα αὐτοῦ διοίκησιν. Ἀναδειχθεὶς ἐξαίρετος οἰκονομολόγος, ὅπως εἶχε διακριθῇ ὡς στρατηγός, ἠδυνήθη διὰ τῆς τακτικῆς εἰςπράξεως τῶν καθυστερουμένων εἰς τοιαύτην τάξιν νὰ φέρῃ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλατίας, ὥςτε καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοὺς φόρους εἰς ὀλιγώτερον τοῦ τρίτου τῶν ποσῶν, ἅτινα ὤφειλε πρότερον νὰ καταβάλλῃ ἕκαστος πολίτης.

Τοιαῦται πρὸς τοὺς Γαλάτας εὐεργεσίαι εὐνόητον εἶνε, ὅτι καθίστανον παρ' αὐτοῖς εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, ὅςτις πάσας του τὰς δυνάμεις καὶ πᾶσάν του τὴν σχολὴν ἀφιέρονεν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς χώρας, ἧς εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ διοίκησις. Ἀληθῶς ὀλίγος καιρὸς ἐπερίσσευεν εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὅπως ἐπιδίδηται εἰς τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ φιλοσοφικὰς καὶ ῥητορικὰς μελέτας καὶ ἀναγινώσκῃ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Βιργίλιον, ὧν τὰ ἔπη συμπαρελάμβανε κατὰ τὰς ἐκστρατείας. Καὶ ὅταν δέ ποτ' ἐφιλοτιμεῖτο νὰ λαμβάνῃ ἀνὰ χεῖρας τὸν κάλαμον ἀντὶ τοῦ ξίφους, ὡς τὸν χειμῶνα τοῦ 357, ὅτε, τυχὼν εὐκαιρίας, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Κωνστάντιον τὸν λόγον αὐτοῦ *περὶ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος πράξεων* καὶ πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν τὸ *ἐγκώμιον πρὸς τὴν βασίλισσαν Εὐσεβίαν*, ἀλλὰ καὶ τότε, οἱονεὶ ἐπειγόμενος πρὸς τἀναμένοντα αὐτὸν πολεμικὰ ἔργα, ἐπεράτονε τὸ ἐγκώμιον τοῦ αὐτοκράτορος, λέγων, ὅτι δὲν ἔχει σχολὴν ὅπως θεραπεύῃ ἐπὶ μακρὸν τὰς Μούσας, ἀλλ' εἶνε ὥρα νὰ τραπῇ καὶ πάλιν πρὸς ἔργον. Οὕτως ὁ Ἰουλιανὸς κατώρθονε

υνδυάζῃ κατὰ τὰ πολυμέριμνα ἔτη τῆς ἐν Γαλατίᾳ διατριβῆς τὸ τοῦ στρατιώτου πρὸς τὰς παρέργους ἀσχολίας τοῦ ῥήτορος. Ἁπλῆ ὶ στρατιωτικὴ ἦτο ἡ δίαιτα τοῦ καίσαρος καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνα- ιες τῆς πόλεως, ἣν διὰ τὸ κεντρικὸν καὶ ἀσφαλὲς τῆς θέσεως καὶ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ ΕΝ ΛΟΥΚΟΤΕΚΙΑι ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ

ικραὲς τοῦ κλίματος ἐξέλεξε πρὸς διαμονὴν ἑαυτοῦ κατὰ τοὺς μῆ- τῆς ἀπὸ τῶν πολέμων ἀναπαύλης.

Ἡ δὲ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦτο ἡ μικρὰ, ἀλλ' ἐμπορικὴ κοτεκία ἢ Λευτεκία, ὡς ὠνόμαζεν αὐτὴν αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς, πόλις γαλατικοῦ ἔθνους τῶν Παρισίων, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔμεινεν τα μέχρι τῆς σήμερον ὡς δηλωτικὸν τῆς πόλεως. Τὸ πόλισμα, ἀνα-

φερόμενον τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Καίσαρος, εἶχεν ἰδίως αὐξηθῆ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τιβερίου, ὅτε σωματεῖον Γαλατῶν ναυτῶν εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν δύο κλάδων τοῦ Σηκουάνα περιβαλλομένης νησῖδος, ἥτις σήμερον κατέχει μικρὸν μόνον μέρος τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Παρισίων. Ἔκτοτε δ' ἡ πόλις εἶχεν ἐπεκταθῆ κατ' ὀλίγον καὶ πέραν τῆς νησῖδος πρός τε βορρᾶν καὶ πρὸς νότον. Τὸ δὲ νότιον τοῦτο μέρος παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι ἔποικοι, καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀποικίας ταύτης εἶχε στήσει Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς τὰ εὐρέα αὐτοῦ ἀνάκτορα μετὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν θερμῶν ἐκεῖ ὅπου σήμερον ἐπὶ μικροῦ μόνον αὐτῶν μέρους κεῖται τὸ εἰς μεσαιωνικὸν μουσεῖον μεταβεβλημένον μέγαρον, ὅπερ τελευτῶντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἕκτου ἵδρυσαν οἱ πλούσιοι ἡγούμενοι τῆς μονῆς τοῦ Κλουνιακοῦ (Hôtel Cluny). Ἐν τοῖς μεγάροις τούτοις τοῦ πάππου, ὧν τὰ ἐρείπια σήμερον ἀποτελοῦσι μεγαλοπρεπῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν νέον τῶν Παρισίων κόσμον, ἐγκαθιδρυόμενος ὁ Ἰουλιανὸς ἐν ὥραις ἀνέσεως, δὲν ἐλησμόνει τὸν βίον τῶν στρατοπέδων καὶ τὴν ἠρεμίαν τῶν βιβλιοθηκῶν. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἔζη ἐμαρτύρει τρανῶς τὴν ἀρέσκειαν ἣν εὕρισκεν ἐν τῷ ἀφελεῖ βίῳ φιλοσόφου καὶ στρατιώτου.

Εἴπερ τις καὶ ἄλλος ὤφειλε νὰ τιμᾷ καὶ γεραίρῃ τὸν Ἰουλιανὸν ὁ Κωνστάντιος. Εἰς τὸν φιλόσοφον ἐξάδελφον ἐχρεώστει ὁ αὐτοκράτωρ τὴν διάσωσιν τῆς Γαλατίας, εἰς αὐτὸν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐπαρχίας τὴν εὐημερίαν. Καὶ ὅμως ὁ Κωνστάντιος ἀπεδέχετο μὲν εὐχαρίστως τὰ δελτία τῶν νικῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ' ἐσφετερίζετο τὰς νίκας, παρουσιάζων αὐτὰς ὡς ἰδίας ἑαυτοῦ, καὶ παρενέβαλλεν εἰς τὸν ἐξάδελφον μυρία ἐμπόδια διὰ τῶν ὀργάνων του. Τὰ δὲ ὄργανα ταῦτα τοῦ Κωνσταντίου τὰ περιστοιχίζοντα τὸν Ἰουλιανὸν ἐμηκτύριζον τὸν σωτῆρα τῆς Γαλατίας καὶ νικητὴν τοῦ Στρασβούργου, ἀποκαλοῦντες αὐτὸν πρὸς χλεύην Victorinus, ἤτοι μικρὸν νικητήν. Τέλος δὲ οἱ κόλακες τοῦ Κωνσταντίου, θέλοντες νὰ μειώσωσι τὴν δύναμιν τοῦ καίσαρος, διενοήθησαν νὰ ἀπομονώσωσιν αὐτόν, στεροῦντες τοῦ ἀνδρός, ὃν αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς ἐκάλει πιστὸν φίλον καὶ συνασπιστὴν πρόθυμον καὶ πρὸς τοὺς κινδύνους ἀπροφάσιστον κοινωνόν. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ Γαλάτης ἀξιωματικὸς Σαλλούστιος, μεθ' οὗ ὁ Ἰουλιανὸς κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὁμολογίαν συνεμερίζετο τοὺς πόνους, μεθ' οὗ καθ' ἑκάστην ἤρχετο εἰς ἀπλάστους καὶ καθαρὰς ἐντεύξεις καὶ εἰς ἄδολον καὶ δικαίαν ὁμιλίαν. Κατὰ τῆς ἐν

σι τοῖς καλοῖς κοινοπραγίας τῶν δύο φίλων καὶ τῆς πρὸς τοὺς πο-
οὺς ἰσορρόπου καὶ ἀμεταμελήτου προθυμίας καὶ ῥώμης, αἵτινες
έστανον αὐτοὺς ἰσοθύμους καὶ ὁμοτρόπους, ἐστράφησαν τὰ βέλη τῶν
ῶν ἐχθρῶν. Ἡ δὲ συκοφαντία δὲν ἤργησε νὰ βάλῃ κατὰ σκοποῦ,
φελουμένη ἴσως καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Σαλλούστιος ἦτο εἰδω-
άτρης. Ὁ Σαλλούστιος διετάχθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου νἀναλάβῃ
ατιωτικήν τινα ἀρχὴν ἐν Θρᾴκῃ, ἀλλὰ μόνος ἀληθὴς σκοπὸς τῆς
μακρύνσεως αὐτοῦ ἦτο ὁ χωρισμὸς τῶν δύο φίλων.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπανέλαβε καθ' ἑαυτὸν τὸ τοῦ Ὁμήρου «ἔμεινε μόνος
Ὀδυσσεὺς», καὶ κατέπιε καὶ ταύτην τὴν προσβολὴν τοῦ Κωνσταν-
υ, ὅν, καταστέλλων πᾶσαν φιλαυτίαν, εἶχε δουλικῶς κολακεύσει διὰ
ν ἐγκωμίων του. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ τραῦμα ἠνέχθη μετὰ φιλοσοφικῆς
ομονῆς, ἣν ἐπέδειξε καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ *ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ Σαλ-
υστίου παραμυθητικοῦ* λόγου. Ἀλλ' ἡ ὑπέρφρων παρὰ τοῦ αὐτο-
άτορος καὶ τῶν φίλων του καταδίωξις ἐξακολουθοῦσα δὲν ἠδύνατο νὰ
ὴ ἐπιφέρῃ ἀντίδρασιν, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἰουλιανοῦ
πὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον.

ϛ'

Ὁ Ἰουλιανὸς αὔγουστος.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰουλιανὸς κατώρθωνε νὰ σώσῃ τὴν Γαλατίαν καὶ
νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν τρόμον εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἐπιδρομεῖς θλιβεραὶ ἀγγελίαι
ἤρχοντο εἰς τὸν ἐν Μεδιολάνοις ἑδρεύοντα Κωνστάντιον ἐκ τῶν πρὸς
ἀνατολὰς ἐσχατιῶν τοῦ βασιλείου. Ὁ Πέρσης Σαπώρης, ἀπαλλαγεὶς
τῶν πρὸς τοὺς Μασσαγέτας πολέμων, εἶχεν ἀναθαρρήσει, καί, διαβιβά-
ζων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων νέας περὶ τῆς Μεσοποταμίας
καὶ Ἀρμενίας ἀπαιτήσεις, διέβη τῷ 359 τὸν Τίγριν παρὰ τὴν Νινευί.
Εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως δὲν ἠδυνήθη νἀντιστῇ ἡ ὀχυρὰ
Ἄμιδα, ἥτις ἔπεσε μετ' ἐπίμονον πολιορκίαν δύο ὅλων μηνῶν. Ἡ δὲ
πτῶσις τοῦ κραταιοῦ τούτου προπυργίου τῆς ῥωμαϊκῆς δυνάμεως συν-
επήνεγκε μετὰ βραχεῖαν τοῦ πολέμου διακοπὴν τὴν ἅλωσιν τῶν ἐν Με-
σοποταμίᾳ Σιγγάρων. Ὁ δὲ Κωνστάντιος βλέπων τὰς ταχείας προόδους
τοῦ φοβεροῦ ἀντιπάλου, ὅστις ἠξίου, ὅτι ἦτο διάδοχος τῶν Ἀχαιμε-
νιδῶν καὶ ὡς προσῆκον ὅριον τῆς ἀρχῆς του ἐθεώρει τὸν μακεδονικὸν

Στρυμόνα, ἀπέβαλε τέλος τεταραγμένος τὴν κατέχουσαν ἑαυτὸν νάρκην. Αἱ ἐν Γαλατίᾳ δάφναι τοῦ μικροῦ νικητοῦ ἐμετεώριζον αὐτὸν, παρέχουσαι τὴν ἐλπίδα, ὅτι καὶ αὐτὸς ἠδύνατο νἀνδραγαθήσῃ διὰ τῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἐφαντάζετο χρεωστοῦντα τὰς νίκας του τὸν ἐξάδελφον.

Ὡς κεραυνὸς λοιπὸν ἔφθασεν εἰς τὴν Γαλατίαν ἡ διαταγὴ τοῦ Κωνσταντίου, ἀπαιτοῦντος τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀρίστων τοῦ Ἰουλιανοῦ στρατευμάτων εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ ὁ μὲν Ἰουλιανὸς οὐδεμίαν ἔδειξε δυςαρέσκειαν ἢ ἀνησυχίαν, ἢ τοὐλάχιστον προςεπάθησε νὰ φανῇ ἀπαθής. Ἀλλὰ τὸ βασιλικὸν κέλευσμα κατετάραξε τούς τε κατοίκους τῆς Γαλατίας, στερουμένους τῶν κυριωτάτων φρουρῶν τῆς χώρας, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς μετακαλουμένους, ὧν οἱ ὑπηρετοῦντες τὸν καίσαρα ὡς ἐπίκουροι εἶχον στρατολογηθῆ ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὅρῳ, ὅτι δὲν ἔμελλον νὰ στρατεύσωσι πέραν τῶν Ἄλπεων. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, περικαλύπτων τὰ ἴδια ἑαυτοῦ αἰσθήματα ὑπὸ τὸ πρόσχημα πιστῆς ἐκτελέσεως τῶν κελευσμάτων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀποκρύπτων ἑαυτὸν ἐν τοῖς μυχοῖς τῶν ἀνακτόρων τῆς Λουκοτεκίας, διεβίβαζε τὰς προςηκούσας διαταγὰς π[illegible] τῆς ἀναχωρήσεως τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ἀλλ' κατ' ἀλήθειαν ἠγνόει καὶ αὐτὸς πῶς νἀποσοβήσῃ τὸν σάλον, ὅς[illegible] ὁσῶραι αὐξανόμενος προεμήνυε θύελλαν.

Ἀλλὰ τέλος ἡ λύσις, ἣν ἐφαίνετο ἀποφεύγων ὁ καῖσαρ, εὑρέθη παρὰ τῆς πιστῆς του στρατιᾶς, ἥτις τοσάκις εἶχε περιαγάγει ὑπ' αὐτὸν εἰς τὰς ἐχθρικὰς χώρας νικηφόρον τὸ στρατιωτικόν του σῆμα, τὸν πορφυροῦν δράκοντα. Εἰς μάτην προςεπάθησεν ὁ Ἰουλιανὸς νὰ κατευνάσῃ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκείνην κρίσιμον ὥραν τοὺς εἰς τὴν βασίλειον θύραν προςελθόντας. Ἦτο δὲ ἤδη μεσονύκτιον, ὅτε ἠκούσθη ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν στασιαστῶν ἡ κραυγὴ δι' ἧς ἐκηρύσσετο αὔγουστος ὁ Ἰουλιανὸς μίαν τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 360.

Ὁ Ἰουλιανὸς κατέβαλε τελευταίαν τινὰ προσπάθειαν νἀποκρούσῃ τὸ προςφερόμενον εἰς αὐτὸν διάδημα, ἢ ἴσως ὑπεκρίθη ἀκόμη τὸν ἀποποιούμενον. Ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἀναμάκτου ἐκείνης ἐπαναστάσεως. Ἀφ' οὗ δ' ἐπείσθη νὰ δεχθῇ τὸν θρόνον, πρῶτον αὐτοῦ ἔργον ὑπῆρξεν ἡ ἀποστολὴ πρεσβείας πρὸς τὸν Κωνστάντιον εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ὅπου εὑρίσκετο ὁ αὐτοκράτωρ, παρασκευάζων τὴν κατὰ τοῦ Σαπώρου στρατείαν. Ἀλλ' [illegible] Κωνστάντιος δὲν ἐδέχθη τοὺς εἰρηνικοὺς τοῦ ἀνακεκηρυγμένου συναυγούστου λόγους. Ὁ δὲ στρατὸς, οὗ κατενώπιον ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιστολὴ

τοῦ Κωνσταντίου ἡ ἀπορρίπτουσα τὰς προτάσεις τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ καλοῦσα αὐτὸν ἀγνώμονα, ὁμοθυμαδὸν ἀναβοήσας ἀνεκήρυξε καὶ πάλιν αὔγουστον τὸν Ἰουλιανόν, παρισταμένου τοῦ πρεσβευτοῦ ὃν εἶχεν ἀποστείλει ὁ Κωνστάντιος.

Ἡ ῥῆξις ἦτο πλέον πλήρης μεταξὺ τῶν δύο ἐξαδέλφων. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Κωνστάντιος, μετ' ἀτυχῆ εἰςβολὴν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἐνήργει διὰ παντὸς τρόπου ἐναντίον τοῦ Ἰουλιανοῦ, μεριμνῶν μᾶλλον περὶ ἀντιπερισπασμοῦ ἐν Γαλατίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἢ περὶ στρατηγικῆς ἀμύνης τῶν διόδων αἵτινες ἔφερον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Γαλατῶν παρεσκεύαζε τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου, προθύμους ἔχων πρὸς τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα συμπράκτορας αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς στρατιώτας, οἵτινες χθὲς καὶ πρώην ἠρνοῦντο νἀπομακρυνθῶσι τῆς Γαλατίας χάριν τοῦ Κωνσταντίου. Διαιρέσας δὲ τὴν στρατιὰν αὐτοῦ εἰς τρία μέρη καὶ ὁρίσας ὡς τόπον συγκεντρώσεως τὸ Σίρμιον, διέβη ὁ Ἰουλιανὸς τὸν Δούναβιν, καὶ ἔφθασεν ἀκατάσχετος ἀμαχητὶ εἰς τὴν Σερβίαν. Γενόμενος δὲ δεκτὸς μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἁπανταχοῦ ὅθεν διήρχετο, προεχώρησε μέχρι τῆς Ναϊσσοῦ, καὶ κατέλαβε τὰ στενὰ τὰ χωρίζοντα τὴν Ῥοδόπην ἀπὸ τοῦ Αἵμου, μεταξὺ τῆς σημερινῆς Σοφίας καὶ τῆς Φιλιππουπόλεως.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Κωνστάντιος, ὡςεὶ μὴ φανταζόμενος, ὅτι ὁ φιλόσοφος Βικτωρῖνος ἦτο δυνατὸν νὰ φανῇ οὕτως ἀπειλητικὸς καὶ ἐπικίνδυνος, εἶχε προκρίνει νὰ τραπῇ καὶ πάλιν τὸ θέρος τοῦ 361 εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ ἐκ νέου πρὸς τὸν Σαπώρην. Ἀλλά, μαθὼν ἐν Ἐδέσσῃ τὴν εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς Θρᾴκης ἄφιξιν τοῦ νικηφόρου τῶν Γαλατῶν αὐγούστου, ἔσπευσε νὰ ἐπανακάμψῃ, ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τὸν νέον τοῦτον ἐκ δυσμῶν ἐπερχόμενον ὁμόφυλον πολέμιον. Ἡ σύγκρουσις ἔμελλε πάντως νὰ εἶνε φοβερά, ὑπομιμνήσκουσα τὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου, τὴν τοῦ Κωνσταντίου καὶ Μαγνεντίου, ὅτε συμβὰν ἀπροςδόκητον τὸν μὲν ῥωμαϊκὸν κόσμον ἀπήλλαξε τῆς δεινῆς ἐκείνης ἀλληλομαχίας, εἰς δὲ τὸν Ἰουλιανὸν παρέσχεν ἀδιαφιλονείκητον τὴν μοναρχίαν. Ὁ Κωνστάντιος, ἐκκινήσας ἐκ τῆς Ἐδέσσης καὶ προβὰς διὰ τῆς Ἀντιοχείας μετὰ τοῦ στρατοῦ μόνον μέχρι τῆς Ταρσοῦ ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ. Καταληφθεὶς δ' ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπὸ πυρετοῦ, ἐξέπνευσε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐν Μόψου κρήνῃ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ταύρου τὴν 3 Νοεμβρίου τοῦ 361, ἄγων τὸ τεσσαρακοστὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος.

Γενικὴ κατάπληξις διεδέχθη τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίου, θνήσκοντος ἀτέκνου. Ὁ Ἰουλιανὸς προεχώρησεν ἐκ Ναϊσσοῦ ἄνευ ἀντιστάσεως οὐδεμιᾶς, καὶ ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐδεξιώθη ἐνθυμως καὶ πανηγυρικῶς κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν τὴν 11 Δεκεμβρίου 361 τὸν νικητὴν τῶν Γερμανῶν, ἐρχόμενον νἀναβῇ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου.

η'

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουλιανοῦ.

Κατὰ τὴν τετραετῆ αὐτοῦ διαμονὴν ἐν Γαλατίᾳ ὁ Ἰουλιανὸς χωρὶς νὰ λησμονήσῃ καὶ ἐγκαταλίπῃ τὰς φιλοσοφικάς του μελέτας ἀνεδείχθη ἐν ἡλικίᾳ νεαρᾷ στρατηγὸς ὑπέροχος. Ἀνερχόμενος δ' ἐπὶ τὸν θρόνον εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ λαμπρὸν στρατιωτικὸν στάδιον. Πράγματι ὁποία δόξα ἔμελλε νὰ κοσμήσῃ τὴν νεανικήν του κεφαλὴν, ἂν εἰς τοὺς τευτονικούς του στεφάνους προςέθετε δάφνας ἐκ θριάμβων παρὰ τὸν Εὐφράτην, νικῶν τὸν Σαπώρην, καὶ ἐξησφάλιζε τὰ ἐξ Ἀνατολῶν σύνορα τοῦ βασιλείου! Καὶ δὲν ἠμέλησε μὲν ὁ Ἰουλιανὸς τῆς ἀμύνης τοῦ κράτους, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀλλ' ὡς εἶχον τὰ τοῦ βασιλείου, μόνη φροντὶς τοῦ ἄρχοντος τῶν Ῥωμαίων δὲν ἦτο ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν πολιτείαν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὤφειλε νὰ ἐπισπάσῃ τὴν προςοχὴν αὐτοῦ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Μετὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς κλονισμοὺς, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποστῇ τὸ κράτος ἕνεκα τῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμῶν, ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐπικράτησις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας δὲν εἶχεν ἐπιφέρει ἀμέσως τὴν ποθητὴν εἰρήνην. Εἴδομεν δὲ ὁποία θύελλα ἐκύμαινε τὴν ἐκκλησίαν πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν ἐπί τε τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀμέτοχος τῆς μεγάλης ταύτης θρησκευτικῆς κινήσεως. Ἀλλὰ μετέσχεν αὐτῆς κατὰ τρόπον ἴδιον, ὃν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀνέλπιστον, ἂν ἡ ὅλη προδιάθεσις τοῦ Ἰουλιανοῦ αἱ μελέται αὐτοῦ καὶ ἡ φορὰ τοῦ πνεύματος δὲν προεδήλονον ἤδη καὶ πρὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως ὁποῖαι τοῦ νεανίου αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν τὴν θρησκευτικὴν πολιτείαν τοῦ

Ο ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Ιουλιανοῦ, ἄς ἴδωμεν πρῶτον τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ διοίκησιν καὶ τὰ στρατιωτικὰ ἔργα κατὰ τὸν βραχὺν τῆς βασιλείας του χρόνον.

Ὁ Ἰουλιανός, παραλαμβάνων τὸν θρόνον, εὗρισκε τὴν διοίκησιν ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Κωνσταντίνου, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, οἱ φόροι εἶχον διπλασιασθῆ χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ εἶνε πλήρης χρημάτων ὁ δημόσιος θησαυρός. Ἐν ᾧ αἱ ἐπαρχίαι ἐξηντλοῦντο καὶ αἱ πόλεις ἐπένοντο, τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκενοῦτο, παρέχον ἀφειδεῖς χορηγίας εἰς τοὺς βαρβάρους πρὸς καθησύχασιν αὐτῶν. Καὶ ὅμως δὲν ἦτο ὀλιγώτερον δαπανηρὰ ἡ οὕτως ἐξαγοραζομένη ὤνιος εἰρήνη. Οὐ μόνον ἡ εἰς τὸν λαὸν παρεχομένη θέα μεγαλοπρεπῶν ἱπποδρομιῶν ἦτο κατ' ἐξοχὴν πολυδάπανος, ἀλλὰ καὶ καταπληκτικὴ ἦτο ἡ σπατάλη τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Διὰ τοῦτο δ' ἐλέχθη, βεβαίως οὐκ ἄνευ ὑπερβολῆς, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς εὗρεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις μαγείρους μὲν χιλίους, κουρεῖς δὲ ὄχι ὀλιγωτέρους, οἰνοχόους δὲ περισσοτέρους καὶ σμήνη ὅλα τραπεζοποιῶν. Οἱ δ' εὐνοῦχοι περιεστοίχιζον τὰ βασίλεια πολυπληθέστεροι τῶν μυιῶν τῶν παρὰ τοῖς ποιμέσι κατὰ τὸ ἔαρ. Ἀνάλογος δὲ πρὸς τὸ περισσὸν τοῦτο πλῆθος τῶν αὐλικῶν καὶ θεραπόντων ἦτο ἡ ἐπιδίωξις σπανίων λιχνευμάτων, περιζητήτων χάριν ἐπιδείξεως μᾶλλον ἢ γεύσεως. Καὶ παρετίθεντο λοιπὸν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν θαυμαστὰ ἐξωτικὰ πτηνὰ καὶ ἀπομεμακρυσμένων θαλασσῶν ἰχθύες, χιόνες τὸ θέρος καὶ ῥόδα τὸν χειμῶνα. Τῆς δὲ αὐλῆς τὸ ὀλέθριον παράδειγμα ἠκολούθουν οἱ ἀργοὶ κόλακες οἱ ἐκ τῶν πιέσεων τοῦ λαοῦ πλουτιζόμενοι καὶ ἐγείροντες οἴκους πολυτελεῖς, ἐν οἷς ἔρρεεν ἡ ἀσωτία, ἐν ᾧ τὰ πλήθη ἐστέναζον καταθλιβόμενα ὑπὸ τὸ βάρος τῶν φόρων καὶ τῆς πλεονεξίας τῶν ἀρχόντων.

Ὁ φιλοσοφικὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ βίος καὶ τῆς διαίτης ἡ ἁπλότης, εἰς ἣν εἶχεν ἐθισθῆ ἀπὸ παίδων χωρὶς νὰ ἐγκαταλίπῃ αὐτὴν γενόμενος καῖσαρ ἐν Γαλατίᾳ, εὑρίσκοντο εἰς ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀκράτειαν καὶ ἀσωτίαν τὴν λυμαινομένην τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Πρῶτον δ' αὐτοῦ ἔργον ὑπῆρξεν ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ συρφετοῦ τῶν παρασίτων καὶ ἡ ἀποπομπὴ τῶν εὐνούχων. Τὴν δὲ προτέραν ἀκολασίαν διεδέχθη ἁπλότης τροφῆς καὶ ἐνδυμασίας καὶ περιορισμὸς τῶν ἱπποδρομιῶν, εἰς ἃς αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς προκατόχους του ἐπ' ὀλίγην μόνον ὥραν παρουσιάζετο κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὁμολογίαν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν εἰςαγωγὴν σεμνότητος καὶ σωφροσύνης εἰς τὸν αὐλικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀσιατικὸν δεσποτισμὸν τὸν ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ

Κωνσταντίνου εἰςελάσαντα εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν βασιλείαν κατήργησε ἀποκρούων μετ' ἀγανακτήσεως καὶ αὐτὸν τὸν τίτλον δεσπότου, ὃν ἐθεώ ρει δεσμεύοντα τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν τῶν δουλικῶς αὐτὸν ἐχόν των ἀνὰ τὸ στόμα. Ἀλλὰ καὶ πραγματικὰς διοικητικὰς μεταβολὰς μᾶλλον διαρρυθμίσεις εἰςήγαγεν ὁ Ἰουλιανὸς ἐπ' ἀγαθῷ τῶν κυβερνω μένων, καὶ ἰδίως ἠδυνήθη διὰ μείζονος τάξεως περὶ τὰς εἰςπράξεις κ καταδιώξεως τῶν παρακοπτόντων τὸ νόμισμα καὶ τῶν ἄλλων καταχρ στῶν ναὐξήσῃ τὰς δημοσίας προςόδους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε καὶ ν ἐλαττώσῃ τοὺς φόρους τῶν μεγάλως ἐπιβεβαρημένων ἐπαρχιῶν, ὡς εἰ πράξει καὶ ἐν Γαλατίᾳ ὡς καῖσαρ.

Οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἰουλιανὸς ἔδειξεν, ὅτι δὲν εἶχε μορφώ ματαίως τὸν νοῦν του καὶ ὑψώσει τὴν καρδίαν του διὰ τῆς φιλοσοφία ἀλλ' ὅτι τὰ θεωρητικὰ ἐκεῖνα διδάγματα προετίθετο νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν διοικήσει ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ὑπηκόων, γινόμενος πρότυπον ἡγεμόνος φιλ σόφου. Θεωρῶν ἑαυτ ἁπλοῦν ὄργανον τῶν θεῶ πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ νό μου, πρῶτος αὐτὸς παρεῖ χεν ἑαυτὸν ἀξιομίμητο παράδειγμα ἁπλότητο μὲν περὶ τὴν δίαιταν, πι στῆς δ' ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος, καὶ ᾐσθάνετο πληρέστατα, ὅτι ὑπεῖχεν εὐθύνας εἰς τοὺ ὑπηκόους του διὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ διοίκησιν, ἡ δὲ συναίσθησις αὕτη οὐ ὀλίγον συνετέλει εἰς σωτήριον συγκερασμὸν πάσης αὐθαιρεσίας. Ἀλλ ὅμως ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπὸ ἔποψιν διοικητικὴν εὐεργετικῆς βασιλείας του ὀλί γον ἀπεῖχε καὶ τοῦ τέλους, ἐπειδὴ δὲν ἐδόθη εἰς αὐτὸν καιρὸς νὰ βασι λεύσῃ ἐπὶ μακρὸν, ὅπως φανῇ ἡ ἀγαθὴ ἐπίδρασις τῆς πολιτείας αὐτοῦ

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

Ὡς μαθητὴς φιλοσόφων πρότυπον ἑαυτοῦ εἶχεν ὁ Ἰουλιανὸς τὸν Κά τωνα καὶ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον. Ἀλλ' ἤδη πρὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνο ἀναβάσεως ἡ ἐν Γαλατίᾳ δρᾶσις αὐτοῦ εἶχεν ἀποδείξει, ὅτι δὲν περι φρόνει καὶ τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ διὰ μὲν τῶ κατὰ τῶν Γερμανῶν νικῶν αὐτοῦ καὶ τῆς διὰ νέων ὀχυρώσεων ἐξασφα λίσεως τῶν θρᾳκικῶν καὶ ἰλλυρικῶν συνόρων ὁ Ἰουλιανὸς ἠδύνατο ν θεωρήσῃ ἀκίνδυνον τὴν Δύσιν. Ἀλλὰ δὲν εἶχον ὁμοίως τὰ πράγματ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ὁ Κωνστάντιος, εἰς προχείρους τινὰς πάντοτε ἀρ

ιύμενος ἐπιτυχίας, δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ καταπαλαίσῃ τὸν Σαπώρην. Ἀλλ' ὁ νικητὴς τῶν Γερμανῶν δὲν ἠνείχετο τὴν τοιαύτην ἀντίστασιν ῶν Περσῶν, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιθέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀγερωχίαν τοῦ ικητοῦ τῶν Σιγγάρων διὰ τολμηροῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου καὶ κατακτήσεως αὐτῆς τῆς Περσίας. Μετὰ τοιαύτης δὲ δραστηριότητος ἐπελήφθη τοῦ σχεδίου τούτου, ὥςτε, μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν παρασκευῶν ἐκκινήσας ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Ἰούνιον τοῦ 362, διέδραμε διὰ τάχους τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὸν Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἤτοι ἐννέα μόνον μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίου.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ συγγραφικῶν του ἀσχολιῶν καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ περιφανὲς ἱερὸν ἔκειτο ἐν τῷ προαστείῳ τῆς Ἀντιοχείας, τῇ Δάφνῃ, ἐξηκολούθησε δραστηρίως τὰς πολεμικὰς παρασκευάς, παραδόξως συγκεντρόνων ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀόκνου ἐπιμελείας τὰ ἔργα συγγραφέως, ποντίφικος τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ στρατηλάτου. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος ἦσαν ἤδη ἕτοιμοι πρὸς ἐκστρατείαν κατ' ἐλάχιστον ὅρον ὀγδοήκοντα καὶ τρεῖς χιλιάδες ἀνδρῶν, μεταξὺ δὲ τούτων μόνοι ἐπίκουροι οὓς εἶχε δεχθῆ ἦσαν Σκύθαι τινὲς καὶ Γότθοι, ἀπὸ μακροῦ ἤδη συνεπόμενοι τοῖς Ῥωμαίοις. Μέγας δὲ στόλος πλοίων φορτηγῶν, πεντήκοντα τριήρεις καὶ πεντήκοντα πλωταὶ γέφυραι εἶχον ναυπηγηθῆ κατὰ τὸν Εὐφράτην. Ἐκκινήσας δ' ἐκ τῆς Ἀντιοχείας τὴν 5 Μαρτίου 363, διέβη μετ' ὀλίγας ἡμέρας πλησίον τῶν Βατνῶν τὸν Εὐφράτην, καὶ εἰςήλασεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, μετὰ μεγάλης περινοίας προχωρῶν καὶ ἀποκρύπτων ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τὸ στρατηγικόν του σχέδιον. Ἀρχομένου δὲ ἤδη τοῦ Ἀπριλίου ἔφθασεν εἰς τὸ ὀχυρὸν Κιρκήσιον, τὸ ἔσχατον κατὰ τὴν Μεσοποταμίαν ὅριον τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, κείμενον κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Ἀβόρρα.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ προχώρησις τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς τὴν ἐχθρικὴν γῆν, εἰς ἣν εἰςήλασεν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσιν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν ἦτο πάντοτε εὐχερές. Παλαίων ὁτὲ μὲν πρὸς κακοὺς οἰωνοὺς ταράσσοντας τὰ πλήθη τῆς στρατιᾶς, ὁτὲ δὲ πρὸς πλημμύρας τοῦ Εὐφράτου, ἄλλοτε δὲ πρὸς τοὺς ἐκ τῶν ἐγχωρίων κινδύνους, προεχώρησε διὰ τῆς Ἀσσυρίας, καταλαμβάνων φρούρια, δῃῶν τοὺς ἀγρούς, πολιορκῶν καὶ πυρπολῶν πόλεις, καταβάλλων τὰς περσικὰς φρουράς. Ὁ δὲ παρακολουθῶν τὸν αὐτοκράτορα στόλος παρεῖχεν εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν

ὑπὸ μυρίων κινδύνων δυσχεραινομένην ἐκείνην ἐκστρατείαν οὐ μόνον τὰ μέσα τῆς διατροφῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς περαιτέρω διαβιβάσεως τοῦ στρατοῦ διὰ χώρας, ἣν ἄλλως ἄνευ τῶν πλοίων καὶ τῶν πλωτῶν αὐτοῦ γεφυρῶν ἤθελον καταστήσει ἀδιάβατον ποταμοὶ εὐρυδῖναι καὶ διώρυγες μεγάλαι. Οὕτω δὲ κατώρθωσεν ὁ νέος Ἀλέξανδρος, διαβὰς τὴν Ἀσσυρίαν καὶ προχωρῶν πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ, νὰ φθάσῃ πλησίον τοῦ σημερινοῦ Βαγδατίου, ἤτοι πλησίον τῶν περιχώρων τῆς ὀχυρᾶς Κτησιφῶντος, ἥτις ἦτο πρὸς τῇ Περσεπόλει ἡ δευτέρα πρωτεύουσα τῶν Σασανιδῶν.

Ἀλλὰ πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Κτησιφῶντος ἦτο ἀνάγκη νὰ διαβῇ ἡ ῥωμαϊκὴ στρατιὰ τὸν Τίγριν· τὸ δ' ἐγχείρημα ἦτο δυσχερὲς καὶ ἐπικίνδυνον διά τε τὴν ὁρμὴν τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ ἀπότομον τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, πέραν τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ πόλις, καὶ διὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν Περσῶν, οἵτινες ἀνέμενον ἐκεῖθεν τοῦ Τίγριδος τὸν ἐχθρόν. Ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὑπερενίκησε τὰ παρουσιαζόμενα ἐμπόδια, ἅτινα εἶχον ἐμπλήσει φόβου τὴν στρατιάν. Διαβὰς δὲ τὸν Τίγριν ἠνάγκασε τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σουρήναν Πέρσας νὰ φύγωσι καὶ κλεισθῶσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κτησιφῶντος, νικήσας ἐν μάχῃ, καθ' ἣν ἡ ῥωμαϊκὴ στρατιὰ ἐπετέλεσεν ἀληθῆ θαύματα ἀνδρείας. Δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι τῶν Περσῶν ἔπεσον ἐν τῇ ἀξιομνημονεύτῳ ταύτῃ μάχῃ, καθ' ἣν ἐκ τῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ λέγονται φονευθέντες μόνον περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα.

Μετὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην νίκην δὲν ἠθέλησεν ὁ Ἰουλιανὸς νὰ βραδύνῃ, ἐπιχειρῶν μακρὰν πολιορκίαν τῆς Κτησιφῶντος, ἀλλὰ προετίμησε νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ. Πρὸς τοῦτο δ' ἀπεφάσισε νὰ τραπῇ πρὸς βορρᾶν, διευθυνόμενος κατ' εὐθὺ τῆς Περσίδος ἀφ' οὗ πρῶτον ἔκαυσε τὸν στόλον, μὴ δυνάμενον πλέον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ἡ τύχη ἣν ἐκαραδόκει ἔφευγε πρὸ αὐτοῦ.

Ὁ μὲν ἐχθρὸς φυγομαχῶν δὲν παρίστατο ἀντιμέτωπος, ἡ δὲ στρατιὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ προεχώρει ὑπὸ τὸν καυστικὸν τοῦ θέρους ἥλιον διὰ πεδίων ἀπεράντων, ἐν οἷς τὰ χωρία ἦσαν ἔρημα κατοίκων, οἱ δὲ ἀγροὶ καὶ οἱ λειμῶνες ἦσαν κατακεκαυμένοι ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐπεφαίνοντο δ' οὗτοι μακρὰν καὶ σποράδην κατ' ἀποσπάσματα, παρενοχλοῦντα τὸ αὐτοκρατορικὸν στράτευμα μετὰ ταχύτητος καὶ προφυλάξεως τοιαύτης, ὥστε οὐ μόνον τις κατ' αὐτῶν ἐπίθεσις καθίστατο ἀδύνατος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἄμυνα ἐγίνετο δυσχερής. Ἐν μέσῳ τῶν τοιούτων ἀδιεξόδων δεινῶν ὁ

Ἰουλιανὸς ἠναγκάσθη νὰ πεισθῇ εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν ἀξίωσιν τοῦ στρατοῦ, ἀπαιτοῦντος ἐπιστροφὴν, καὶ διέταξε τὴν ἑβδομηκοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς διαβάσεως τῶν περσικῶν συνόρων τὴν κατ' εὐθεῖαν πρὸς βορρᾶν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἀρμενίας. Ἀλλ' ἡ πορεία τῆς ὑπὸ τῶν κοπώσεων καὶ τῆς πείνης ἐξηντλημένης στρατιᾶς ἦτο οὐχ ἧττον ἐπώδυνος. Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Περσῶν ἱππέων καθίστανον τὰς ὁδοὺς ἀδιαβάτους. Κεκμηκὼς δὲ καὶ δύσελπις ὑπὸ δυσοιώνων ταλαιπωρούμενος ὀπτασιῶν, οὐχ ἧττον ἐκαρτέρει, μάτην νουθετούμενος ὑπὸ τῶν οἰωνοσκόπων, παρ' ὧν ἐζήτει τὴν ἐξήγησιν τῶν κακῶν μαντευμάτων.

Ἀλλ' ἡ πρὸς τὰ ὀπίσω πορεία τῆς στρατιᾶς ἐγίνετο βραδέως ἕνεκα τῶν ἐπιπροσθουσῶν δυσχερειῶν. Ἡ δὲ βραδύτης αὕτη παρέσχε καιρὸν εἰς τοὺς Πέρσας νὰ συναθροίσωσι κατὰ τῶν ὀπισθοχωρούντων πλήθη τοξοτῶν, ἰσχυρὸν σῶμα ἐλεφάντων καὶ πυκνὰ στίφη καταφράκτων ἱππέων, ἐχόντων μὲν τὰ σώματα κεκαλυμμένα διὰ πανοπλιῶν χαλυβδίνων, κραδαινόντων δὲ μακρὰ δόρατα. Ἀλλ' ἐν τούτοις οἱ Πέρσαι, πολλάκις ἡττηθέντες, δὲν ἀπετόλμων νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τῆς ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς, καὶ παρηνώχλουν αὐτὴν κεκρυμμένοι ὄπισθεν τῶν λόφων, οἵτινες ὑψοῦντο ἐκ δεξιῶν τῆς ὁδοῦ. Τὴν δὲ 26 Ἰουνίου τοῦ 363 κατά τινα τοιαύτην αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν τῶν πολεμίων πλησίον τῶν Σαμάρων ἐν θέσει καλουμένῃ Φρυγίᾳ σπεύδων ὁ Ἰουλιανὸς ἀνὰ τὰς τάξεις τῶν στρατιωτῶν του μετὰ τόλμης ἀλογίστου ἁπανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχε κίνδυνος, κατώρθωσε μὲν νὰ τρέψῃ τοὺς Πέρσας εἰς φυγὴν, ἀλλ' ἐκτεθεὶς ἄνευ θώρακος εἰς τὴν πάλην ἐτραυματίσθη κατὰ τὴν δίωξιν ὑπὸ ἐχθρικοῦ δόρατος, ἐμπηχθέντος εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πλευράν.

Εἰς μάτην ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ ἀπεπειράθη νἀποσπάσῃ διὰ τῶν χειρῶν τὸ ἔγχος. Ὁ ὀξὺς χάλυψ ἀπέκοψε τοὺς δακτύλους αὐτοῦ. Ἀναίσθητος ἔπεσε τότε ἀπὸ τοῦ ἵππου ὁ Ἰουλιανὸς, αἱμάσσων καὶ μὴ ἀντέχων εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ θανατηφόρου τραύματος ἀλγηδόνας. Κομισθεὶς δ' ἐπὶ ἀσπίδος ἔξω μάχης, συνῆλθε μὲν μετ' οὐ πολὺ, καὶ ἐζήτησε τὸν ἵππον του καὶ τὴν ἀσπίδα, θέλων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ πεδίον τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ τὸ αἷμα ἤρχισε νὰ ῥέῃ ἄφθονον ἐκ τῆς πληγῆς, καὶ ὁ τραυματίας ἀπέθανεν ὡς φιλόσοφος ἐν μέσῳ τῶν φίλων καὶ συστρατιωτῶν, πρὶν ἢ συμπληρώσῃ τὸ τριακοστὸν δεύτερον τῆς ἡλικίας ἔτος, τὸν εἰκοστὸν τῆς βασιλείας του μῆνα.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐβύθιζε τὸν ἐν ταῖς πεδιάσι τῆς Ἀσσυ-

ρίας ἀκέφαλον μένοντα ῥωμαϊκὸν στρατὸν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Αἱ ὠφέλειαι τῆς τελευταίας φονικῆς μάχης, καθ' ἣν οἱ Πέρσαι ἀπώλεσαν δύο τῶν ἀρίστων στρατηγῶν των καὶ πολλοὺς σατράπας, ἐμηδενίζοντο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἐκείνου πεσόντος οὐ μόνον τὸ κράτος ἐστερεῖτο βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἡ διὰ τῆς ἐχθρικῆς χώρας ἐν μυρίαις στερήσεσι καὶ ἐν σιτοδείᾳ πλανωμένη στρατιὰ ἔμενεν ἄνευ ἡγέτου.

Ἡ δ' ὑστεραία τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος ἀνατέλλουσα κατέδειξεν ἐν ὅλῃ τῇ γυμνότητι τὴν δύσελπιν τοῦ στρατοῦ θέσιν. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς διαφωνίας περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἀκλήρου Ἰουλιανοῦ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ εἷς τῶν ἀνωτάτων τοῦ θανόντος ἀξιωματικῶν, ὁ ἐκ Παννονίας Ἰοβιανὸς, ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα καὶ δύο. Πρῶτον δὲ καὶ κυριώτατον τοῦ νέου αὐτοκράτορος ἔργον ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Ἀλλ' ἡ πρὸς τοιοῦτο βαρὺ ἔργον ἀδεξιότης τοῦ Ἰοβιανοῦ ἀπεδείχθη μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἄνευ ἀνάγκης κατεπειγούσης ἐδέχθη τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Σαπώρου, καὶ ὡμολόγησε πρὸς αὐτὸν συνθήκην ἐπονείδιστον. Κατὰ ταύτην ἐπεστρέφοντο εἰς τοὺς Πέρσας αἱ πέντε πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγριδος ἐπαρχίαι, ἃς ὁ πάππος τοῦ Σαπώρου Ναρσῆς εἶχε παραχωρήσει τῷ 298 εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, καὶ ἀφίνετο ἕρμαιον εἰς τὸν ἐχθρὸν ἡ φίλη Ἀρμενία, ἥτις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλὲς προπύργιον τῶν Ῥωμαίων ἐναντίον τῆς Περσίας.

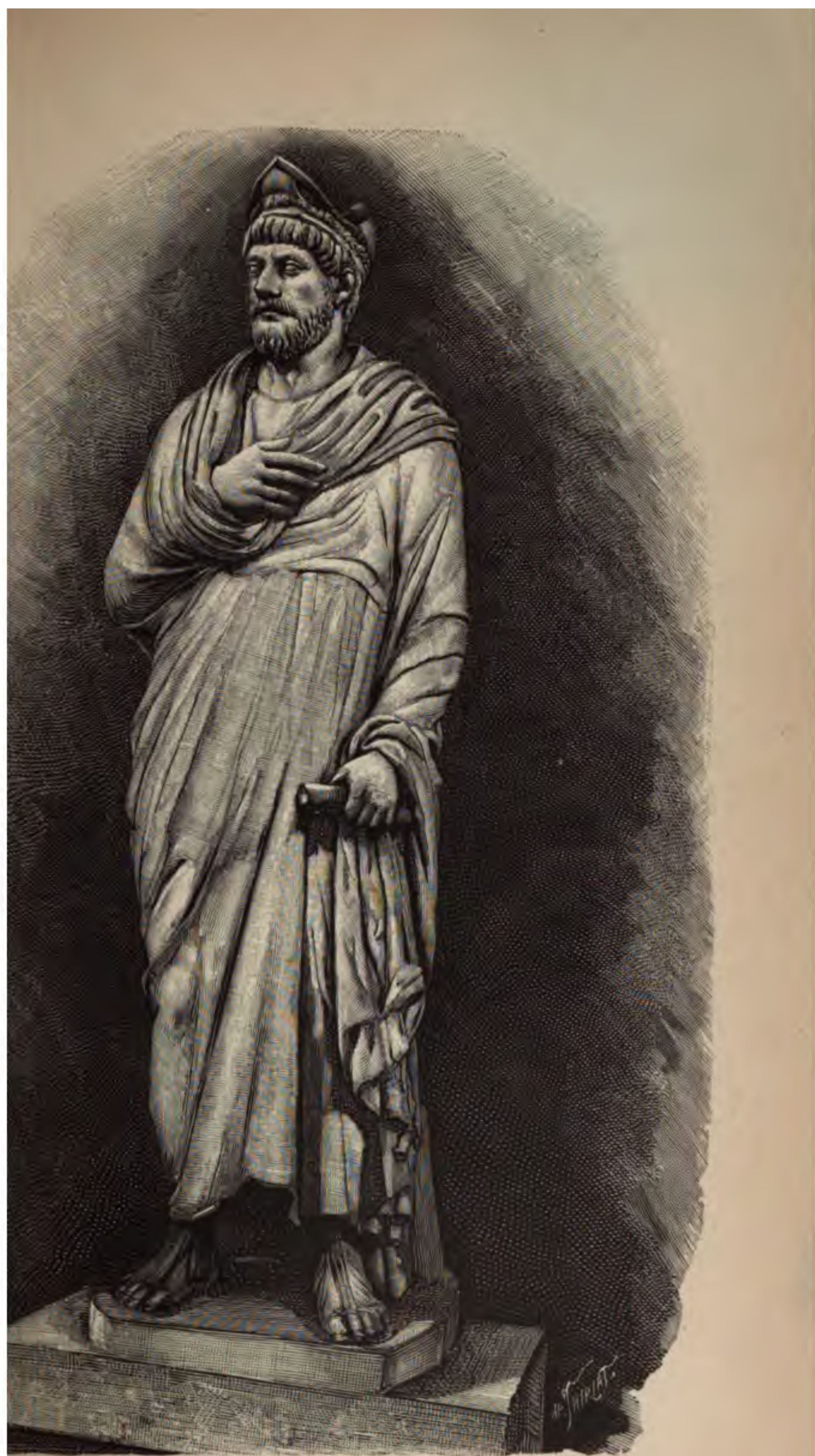
ΙΟΒΙΑΝΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑ

Μετὰ τὸ τοιοῦτον ἄδοξον πέρας τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου ὁ Ἰοβιανὸς διηυθύνθη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπως ἐκεῖθεν διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπέλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, κατέλαβεν αὐτὸν αἴφνης ὁ θάνατος κατὰ τὰ σύνορα τῆς Βιθυνίας, μεσοῦντος τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 364.

θ'

Ὁ παραβάτης ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅςτις ὠρύχθη ἔν τινι προαστείῳ τ[ῆς] ἐν Κιλικίᾳ Ταρσοῦ, ἐχαράχθη ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ἐλέγετο βασιλεὺς ἀγ[αθὸς]

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ Ο ΠΑΡΑΒΑΤΗΣ

θὸς καὶ κρατερὸς αἰχμητής. Τὸ ἐπίγραμμα ἐκεῖνο τῶν φίλων καὶ θαυμαστῶν τοῦ ἐν τῇ ἐχθρικῇ χώρᾳ γενναίως πεσόντος αὐτοκράτορος δὲν κατεψεύδετο τῆς ἀληθείας. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν δύναται μὲν ἴσως νὰ κληθῇ μέγας, ὡς ἐκάλεσαν αὐτὸν οἱ ἐθνικοὶ ἱστοριογράφοι, ἀλλ' ἐπέδειξεν ὡς καῖσαρ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Γαλατίᾳ ἀρχῆς καὶ ὡς αὔγουστος κατὰ τὸ βραχὺ τῆς βασιλείας του διάστημα ἀληθεῖς βασιλικὰς ἀρετὰς καὶ στρατιωτικὴν ἱκανότητα λόγου ἀξίαν. Ἐντεῦθεν δὲ δύναται νὰ ταχθῇ εἰς τοὺς ἀρίστους τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ δὲν δύναται καὶ δὲν πρέπει νὰ κριθῇ ἐκ μόνης τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ δεξιότητος καὶ τῆς πολεμικῆς ἀξίας. Αὗται καὶ μόναι δὲν ἀποτελοῦσι πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἥτις δέον νὰ συμπληρωθῇ καὶ διὰ τῆς ἐξετάσεως τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ πολιτείας, ἥτις δὲν ὑπῆρξεν ἐπ' ἴσης ἐπαινετή.

Ὅπως δ' ἐννοηθῇ καὶ ἑρμηνευθῇ ἄνευ παρεξηγήσεως καὶ ἀδικίας ἡ θρησκευτικὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ πολιτεία, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἔζη μετέωρος ἐν τῷ μεταιχμίῳ δύο κόσμων, ἀντιμαχομένων πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὡς ἐπάλαιον κατ' ἀλλήλων καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Μέχρι τινὸς εἶχε φανῆ, βασιλεύοντος τοῦ Κωνσταντίνου, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶχε καταβάλει τελείως τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ ὅτι ἱδρύετο ἀπαρασάλευτος ὁ θρόνος τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ψεύδους διὰ νίκης πανηγυρικῆς, παγκοσμίου, μὴ ἐπιδεχομένης ἀντιρρήσεις μηδ' ὑποκειμένης εἰς σκάνδαλα. Ἀλλ' ὁ ἀρειανισμὸς καὶ αἱ ἄλλαι αἱρέσεις αἱ ἀναφυεῖσαι πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν εἶχον ἀποδείξει, ὅτι ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστοῦ δὲν ἦτο ἀκόμη πλήρης, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐκκλησία παρεῖχεν ἐνίοτε τὰ στήθη γυμνὰ εἰς τὸν θέλοντα νὰ πλήξῃ αὐτήν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐκτὸς τῶν μεγάλων ἐκείνων κειμένων, περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὁποίων οὐδ' αὐτοὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ εὑρίσκοντο σύμφωνοι, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναδείξει ἀριστοτέχνας τοῦ λόγου, τῆς σμίλης, τοῦ χρωστῆρος, δυναμένους νὰ ἐπισκιάσωσι τὴν μακραίωνα ἐκείνην τῆς ἀρχαιότητος κληρονομίαν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ αὕτη, διασώζουσα πλήρη αὐτῆς τὴν γοητείαν καὶ ἐγκλείουσα αἰωνίαν τινὰ ἀλήθειαν τοῦ κάλλους, ἐσαγήνευε καὶ αὐτοὺς ἐκείνους ὅσοι ἔκλινον γόνυ ἐνεοὶ πρὸ τῶν αἰωνίων ἠθικῶν ἀληθειῶν, ἃς ἐκήρυξεν ὁ Χριστός.

Ἐν τοιαύταις ἡμέραις ἀμφιβολίας γεννηθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς ἐφάνη μέχρι τινὸς ἀμφιταλαντευόμενος μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, τοῦ ἀνατέλλοντος καὶ τοῦ δυομένου. Ἀλλ' ἐκ φύσεως ὢν ὀνειροπόλος τις καὶ ῥεμβαστὴς

ἐφέρετο μᾶλλον πρὸς τὸ μυστηριῶδες παρελθὸν, καὶ δὲν ἤργησε νὰ κλίνῃ τὸ οὖς εἰς τὰς σειρῆνας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, αἵτινες ἐβάσκηναν αὐτὸν ἀνεπαισθήτως. Ἀλλὰ πῶς ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέβη ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ἀντίθετος τοῦ θείου του Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, πῶς ἀπεσχοινίσθη ἐπὶ τοσοῦτον τοῦ ἐξαδέλφου του Κωνσταντίου, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ἦτο ἔγγονος τοῦ Χλωροῦ, ὅστις εἶνε ὁ γενάρχης τοῦ μεγάλου τῶν Χριστιανοφίλων ἡγεμόνων οἴκου; Πῶς ἠδυνήθησαν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ῥίζης νὰ βλαστήσωσι καρποὶ οὕτω διάφοροι; Εἰς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου συντελεῖ οὐκ ὀλίγον τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἔζησε κατὰ τοὺς εὐφαντάστους τῆς πρώτης νεότητος χρόνους ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ἥτις διετήρει ἀκόμη μεθ' ἱκανῆς ἐπιμονῆς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ διέσωζε τοὺς τύπους, ἂν ὄχι τὴν οὐσίαν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Καὶ ἄλλο τι δὲ προςεπῆλθεν ἔπειτα, ἐπαυξῆσαν τὴν ἐξ ἐμφύτου φιλομαθείας προςιδιάζουσαν εἰς τὸν Ἰουλιανὸν καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας ἧς ἔτυχεν ἐξογκωθεῖσαν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἡ περίστασις, ὅτι ἐπὶ μακρὸν ἔμεινεν οὐ μόνον ἀμέτοχος τῶν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος τοῦ Κωνσταντίου ἀπόκληρος πάσης δράσεως. Οὕτω δὲ, κατηναγκασμένος νἀπέχῃ τῶν δημοσίων, ἐφέρετο πολλῷ μᾶλλον ἀκατάσχετος πρὸς τὰς πεφιλημένας εἰς αὐτὸν μελέτας. Αὗται δ' ἐβύθιζον αὐτὸν κατ' ὀλίγον εἰς ὑπερτέραν τινὰ ἀντίληψιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ εἰς ἀποδοχὴν τῶν δογμάτων τῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ἠθικῆς τῶν Στωικῶν, καὶ ἐγέννησαν ἐν τῇ ψυχῇ του θρησκευτικὸν κυκεῶνα, συγκεκραμένον ἐκ ποιητικῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ θεουργικῶν μαγγανευμάτων τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ χριστιανικῶν δοξασιῶν καὶ ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων, κυκεῶνα, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία τοῦ Ναζωραίου ἀπετέλει σχεδὸν ἀφανῆ ὑποστάθμην.

Κυμαινόμενον δ' ὑπὸ τοιούτων ψυχικῶν διαθέσεων ἡ ἐν Ἀθήναις διαμονὴ συναφήρπασε τελείως, αἱ δὲ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ καὶ καλλιτεχνικαὶ ἰδέαι συνανεμίχθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτ' ἐνόμισεν, ὥςτ' ἐπείσθη, ὅτι ὡς ἦτο αἰώνιον τὸ κάλλος τῆς ἑλληνίδος τέχνης καὶ τοῦ Ἕλληνος λόγου, οὕτως ἦτο ἄφθαρτος ἐς ἀεὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ θρησκεία, ἦτο φαινομένη μόνον ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τὸν Ἀπόλλωνα. Ἐντεῦθεν ἐφαντάσθη, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμφυσηθῇ νέα ζωὴ εἰς τὸ νεκροφανὲς σῶμα, ὅτι δὲν ἐξέλιπε πᾶσα ἰκμὰς ἀπὸ τοῦ δένδρου τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ ὅτι ἠδύναντο νἀναβλαστήσωσι καὶ

πάλιν νέοι θαλεροὶ κλῶνες ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τοῦ γηραιοῦ, ἀλλ' ἀπεξηραμμένου.

Ὡς ὄργανα δὲ πρόσφορα τῆς τοιαύτης ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου ἐθεώρησε τοὺς Ἀθηναίους. Ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν πατούντων ἀκόμη τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Ἀθηνᾶς ἐφαντάσθη, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰναβλαστήσῃ καὶ πάλιν τὸ ἄνθος τοῦ παρηκμακότος ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἀποσβεσθείσης ἀρχαίας θρησκείας. Καὶ διὰ ταῦτα ἔχυσε δάκρυα πικρά, ὡς αὐτὸς ἔγραφε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἐξέπεμψε στεναγμοὺς βαρεῖς, ἀποχωριζόμενος τῆς προσφιλοῦς πόλεως. Ὑψῶν δὲ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐδεήθη τῆς Ἀθηνᾶς νὰ σώσῃ τὸν δοῦλον αὐτῆς, ἀπερχόμενον πρὸς ἀβέβαιον μέλλον εἰς τὴν Γαλατίαν, ὅπου ἔμελλε νὰ στείλῃ αὐτὸν ὁ Κωνστάντιος.

Πλὴν ἀλλ' ἡ μετάκλησις αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν διέκοψε μόνον, ἀλλὰ δὲν ἀνέστειλε τὰς ὀνειροπολήσεις τοῦ φαντασιοπλήκτου, ὅςτις ἀλγῶν ἔβλεπε καταπεπτωκότας τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς θεοὺς ἐστερημένους σφαγίων. Ἐν Γαλατίᾳ ἐν μέσῳ τῆς πάλης καὶ τῶν ἀγώνων παρηκολούθει αὐτὸν γλυκεῖα ἡ ἀνάμνησις τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἐπόθει καὶ ἠγάπα ὡς ἀληθινὴν αὐτοῦ πατρίδα, καθ' ἃ ἐξεφράζετο γράφων τὸ ἐγκώμιον τῆς συζύγου τοῦ Κωνσταντίου, αὐτοκρατείρας Εὐσεβίας.

Διὰ ταῦτα ὡς καῖσαρ ἐν Γαλατίᾳ δὲν κατέπνιξε μὲν τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ἠδυνήθη, ἀγόμενος ὑπὸ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν συνέσεως, νὰ συγκρατήσῃ πως ἑαυτόν, ὅπως μὴ προςκρούσῃ εἰς τὰς φιλοθρήσκους διαθέσεις τῶν Χριστιανῶν τῆς Γαλατίας καὶ μὴ συγχύσῃ τὰ πράγματα ἐφ' ὅσον εἶχε προϊστάμενόν του τὸν Κωνστάντιον. Βλέπομεν λοιπὸν αὐτὸν λατρεύοντα μὲν τὸν Μίθραν καὶ τὸν βασιλέα Ἥλιον τὸν πρωτουργὸν τοῦ σύμπαντος καὶ δεόμενον τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Διὸς ἀναμένοντα σημεῖον ἐκδηλωτικὸν τῆς θεϊκῆς του θελήσεως κατὰ τὴν πολυσήμαντον ὥραν τῆς στάσεως ἐκείνης τοῦ στρατοῦ, δι' ἧς ἀνεκηρύχθη αὔγουστος, περιστοιχιζόμενον δ' ὑπὸ οἰωνοσκόπων καὶ ἐμπιστευόμενον τὴν τύχην του εἰς τὰ σπλάγχνα τῶν σφαγίων καὶ ἐπικαλούμενον τὴν Ἐνυὼ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ πρὸς τὸν Κωνστάντιον κρισίμου ἀγῶνος. Ἀλλ' ἐν τούτοις οὐ μόνον δὲν ὤκνει καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἀποδοχὴν τῆς προςενεχθείσης εἰς αὐτὸν ἀρχῆς αὐγούστου νὰναφέρηται ἐν ταῖς προκηρύξεσιν αὐτοῦ ἀμφιβόλως εἰς τὸ ὄνομα τοῦ οὐρανίου θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐθάρρησε νὰ πορευθῇ κατὰ τὰ Θεοφάνεια τοῦ 361 πανηγυ-

ρικῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ προςευχηθῇ μεγάλῃ τῇ φωνῇ εἰς τὸν θεὸν τῶν Χριστιανῶν πρὸ τοῦ συνηθροισμένου λαοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἐν Παρισίοις συγκρότησιν συνόδου τῶν ἐπισκόπων τῆς Γαλατίας.

Ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπαμφοτερίζουσα θρησκευτικὴ αὕτη πολιτεία δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα δισταγμοῦ καὶ ἀμφιβολίας ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἰουλιανοῦ, πολὺ δὲ μᾶλλον προήρχετο ἐκ συνέσεως καὶ ἐφεκτικότητος τοῦ αὐγούστου, ἀναμένοντος πρῶτον τὴν ἐπίτευξιν τῆς πολιτικῆς νίκης καὶ τῆς ἀδιαφιλονεικήτου πρὸς τὸν Κωνστάντιον ὑπεροχῆς. Διὰ τοῦτο δ' ὅτε ἐξησφάλισε τὴν ἀρχὴν τῆς Δύσεως καὶ αὐτὴ δ' ἡ Ἀνατολὴ προςέφερεν ἤδη εἰς αὐτὸν διὰ πρεσβειῶν τὰ θυμιάματά της, ἀποβαλὼν τὸ προσωπεῖον, κατέδειξε τὰς ἐνδομύχους του θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Ὁ χθὲς καὶ πρώην προςευχόμενος ἐνώπιον τῶν πιστῶν εἰς τὸν θεὸν τῶν Χριστιανῶν διέτασσεν ἤδη νἀνοιχθῶσι ναοὶ τέως ἠρημωμένοι, ἐκόσμει τὰ ἠρειπιωμένα ἐνδιαιτήματα τῶν εἰδώλων, ἐσφαγίαζεν ἑκατόμβας εἰς τοὺς ἀρχαίους θεούς, ἑώρταζε τὰ Ταυροπόλια ὡς ὀπαδὸς τοῦ Μίθρα. Ὡςεὶ δὲ κατεχόμενος βαθύτατα ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι οἱ θεοί, ὧν ἐθεώρει ἑαυτὸν ὄργανον, εἶχον ἀριδήλως προστατεύσει αὐτὸν καὶ γείνει αἴτιοι τῆς προαγωγῆς του, ἔγραφε πρὸς τὸν ἄλλοτε διδάσκαλόν του Μάξιμον, ὅτι ἔλαβεν ἀθρόας ἐνδείξεις τῆς ἐπιφανείας καὶ προστασίας τῶν θεῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἠδύνατο ἤδη νὰ θρησκεύῃ τοὺς θεοὺς ἀναφανδὸν καὶ νὰ βουθυτῇ φανερῶς, ἀποδίδων εἰς τοὺς θεοὺς πολλὰς ἑκατόμβας ὡς χαριστήρια. Ὡμολόγει δὲ ὅτι τῆς θεοσεβείας ταύτης μετεῖχε καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ μετ' αὐτοῦ συγκατελθόντος στρατοπέδου. Διὰ ταῦτα δέ, οἱονεὶ ἐμπνεόμενος ὑπὸ ταύτης τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς θεούς, ἔσπευσε νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, παραγγέλλων νἀνεγείρωσι τοὺς πεπτωκότας ναοὺς τῶν θεῶν. Διότι τοὺς Ἀθηναίους ἐθεώρει οὐ μόνον ὡς τοὺς κατ' ἐξοχὴν φίλους ἑαυτοῦ καὶ προστατευομένους, ἀλλὰ καὶ οἱονεὶ συναντιλήπτορας καὶ κριτὰς τῶν πράξεών του καὶ εἰδικοὺς θεματοφύλακας τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Καὶ ὅμως μετ' οὐ πολύ, βλέπων, ὅτι ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀθηνᾶς ἐθνικῶν προςέκρουεν εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλεως Χριστιανῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν, ἔσπευσε διὰ νέας ἐπιστολῆς νὰ κατευνάσῃ τὸν ἐξεγερθέντα σάλον, συνιστῶν τὴν ἀνεξίθρησκον ἐμμονὴν ἑκάστου εἰς τὸ παρὰ τῶν πατέρων παραδεδομένον αὐτῷ θρήσκευμα.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον τοιαῦται ἐκφάνσεις ἀνασκοπῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας καθίστανται ὁσημέραι σπανιώτεραι ἀφ' ἧς ἡμέρας,

προβαίνων ἤδη ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίου, ἔδειξε φανερῶς τὴν πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς συμπάθειάν του. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν του εἴςοδον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκομίσθη εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ὁ νεκρὸς τοῦ Κωνσταντίου, ἐν μέσῳ τῶν χριστιανικῶν τελετῶν, δι' ὧν ὁ λαὸς ἐθρήνει τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίου καὶ ἀντιπρόσωπον τοῦ χριστιανισμοῦ ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἐδίστασε πλέον νἀποβάλῃ τὸ προσωπεῖον, χέων σπονδὰς κατὰ τὰ ἐθιζόμενα παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς καὶ ἐπικαλούμενος ἀντὶ τοῦ θεοῦ τῶν Χριστιανῶν τοὺς θεοὺς τοὺς πολιούχους.

ε'

Ἡ ἀποτυχία τοῦ παραβάτου.

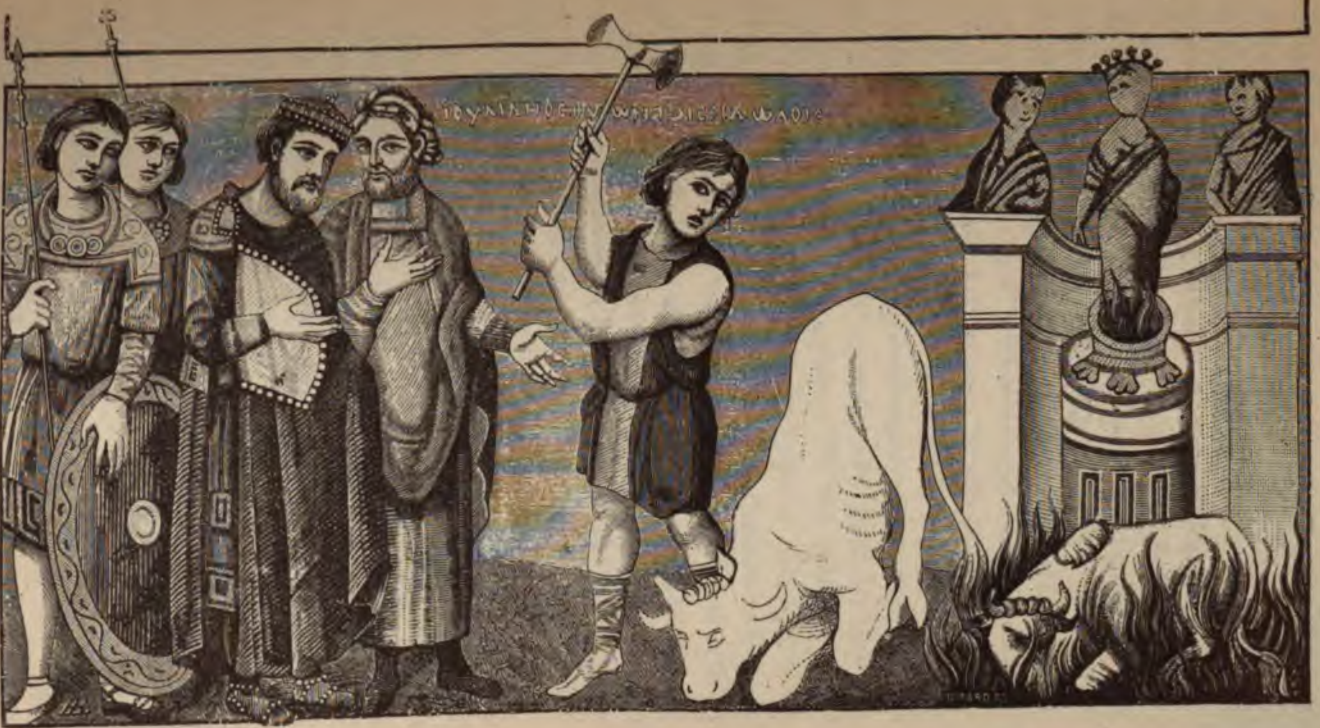
Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ἡλικίαν ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἑνός, ὅτε ἀπέβαλλε τὸ προσωπεῖον κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ ἐξαδέλφου. Ἕνδεκα ὅλα ἔτη ἐδυσφόμει ἐν τῇ ψυχῇ του τὴν σκηνὴν ἐκείνην, καθ' ἣν παρέστη ὡς ἐθνικὸς ἐν ταῖς ταφαῖς τοῦ βασιλέως τῶν Χριστιανῶν. Ἡ ῥῆξις ἦτο τώρα πλέον πλήρης. Ἀπέναντι τοῦ χριστιανισμοῦ, ὃν ἀπέπτυεν, ἠδύνατο ἤδη νἀντιτάξῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ θρησκείαν.

Λέγω τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ θρησκείαν, ἐπειδὴ ἡ θρησκεία τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν εἶνε αὐτόχρημα ἡ ἀρχαία. Ὁ ἔνθερμος ἐκεῖνος λάτρης τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁ τοὺς Ἀθηναίους φαντασθεὶς καὶ ἐκλέξας ὡς ἴδια ἑαυτοῦ ὄργανα στρέφει μὲν κυρίως τὰ ὄμματα πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, ἀλλ' ἡ θρησκεία ἣν πειρᾶται νἀντιτάξῃ ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν δὲν εἶνε ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Δὲν πρόκειται περὶ ἁπλῆς τινος παλινορθώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον περὶ ἀναστάσεως τῶν ἐθνικῶν ἀρχῶν τῶν εἰς τὰ εἴδωλα πιστευόντων. Ὁ τρόφιμος τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὁ τραφεὶς διὰ τῆς μελέτης τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Ἰαμβλίχου καὶ ἐντρυφήσας εἰς τὰ θεοσοφικὰ ὄνειρα τῆς Ἀνατολῆς παρέχει μὲν εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἀμείωτον πίστιν καὶ λατρείαν, ἀλλ' ἀναλύων αὐτοὺς καὶ ἐπικρίνων, αἰσθάνεται τὰ τρωτὰ τῆς ἀρχαίας πίστεως καὶ ἠθικῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ νέος κόσμος δὲν εὐχαριστεῖ αὐτόν. Ἐν τῷ μεταιχμίῳ δ' ἐκείνῳ εὑρισκόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδομύχου ἐκείνης λικνιζόμενος διαπάλης, ἐπιχειρεῖ νὰ δημιουργήσῃ νέον ἴδιον θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον, ἀμφοτέρων μὲν μετέχοντα, ἀλλ' ἀφιπτάμενον πολὺ μᾶλλον τοῦ χριστιανικοῦ ἢ τοῦ ἀρχαίου, κόσμον ἀπορρέοντα ἐκ τοῦ Ἡλίου, τοῦ

ζωογόνου καὶ πολυωνύμου θεοῦ, εἰς ὃν ἀνέρχονται τὰ πάντα. Περὶ τ
δοτῆρα δὲ τοῦτον τοῦ φωτὸς καὶ πρωτουργὸν πάσης κινήσεως δημιου
γεῖ ὁ Ἰουλιανὸς ἴδιον κοσμογονικὸν σύστημα, καὶ ἐπὶ τῆς λατρείας τ
θεῶν αὐτοῦ, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἐκφάνσεις ἀφῃρημένων ἐννοι
καὶ φυσικῶν δυνάμεων, ἐποικοδομεῖ τὰς βάσεις ἰδίας ἠθικῆς, ἥτις εἰ
ἀπόρροια τῶν νεοπλατωνικῶν δογμάτων. Ἐπιζητεῖ λοιπὸν τὴν ἀνι
στασιν τῶν εἰδώλων οὐχὶ καθ' ἑαυτά, οὐδὲ χάριν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὅπ
ἐγκεντρίσῃ εἰς αὐτὰ νέας ἐμβολάδας καὶ ἐνθέσῃ νέον αἷμα εἰς τὸν τηκ
μενον ἀρχαῖον κόσμον.

Ὁ ὀνειρόπληκτος θεόσοφος, θεωρῶν ἑαυτὸν ἀπόστολον τῶν θεῶν κ
φανταζόμενος, ὅτι ταχέως ἔμελλε νὰ συναγείρῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς ὁπω
δήποτε ἀντιδοξοῦντας, ὑπῆρξε τὸ κατ' ἀρχὰς πρᾶος πρὸς τοὺς Χρ
στιανοὺς καὶ ἀνεξίθρησκος πρὸς πάσας τοῦ χριστιανισμοῦ τὰς αἱρέσει
Ἅμα τῇ ἀναβάσει του εἰς τὸν θρόνον οἱ διὰ θρησκευτικὰς αἰτίας ἐξ-
ρισμένοι ἀνεκλήθησαν· ἐξεπέμφθησαν δὲ πανταχόσε διαταγαὶ νὰ παύω
σιν αἱ ἐπὶ Κωνσταντίου διώξεις, καὶ ἐγράφοντο πρὸς τοὺς ἄρχον-
ἐπιστολαί, κελεύουσαι νὰ μὴ φονεύωνται, μηδὲ νὰ τύπτωνται οἱ Χ
στιανοὶ παρὰ τὸ δίκαιον, μηδὲ ἄλλο τι νὰ πάσχωσι κακόν, ἀλλὰ με
νὰ προτιμῶνται αὐτῶν οἱ θεοσεβεῖς. Ἀλλ' ἀπονέμων τοιαύτην πρ
μησιν εἰς τοὺς λατρεύοντας τὰ εἴδωλα καὶ πιστεύοντας εἰς τοὺς αὐτ
θεούς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐκεῖνος ἐλάτρευε, δὲν ἐθεώρει ἀκόμη αὐτ
πάντως δυσσεβεῖς, ἅτε τιμῶντας, ὡς ἔγραφε, θεὸν ἀληθῶς δυνατώτα
καὶ ἀγαθώτατον, ὃν καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ὁμοδοξούντων ἐθεράπευεν ὑ
ἄλλα ὀνόματα. Τοῦτο δὲ μόνον εὕρισκε παρὰ τοῖς Γαλιλαίοις ψεκτέ
ἐφ' ὅσον δὲν παρέβαινον τοὺς νόμους, ὅτι ἀπηρνοῦντο πάντας τοὺς ἄ
λους θεοὺς τοὺς λατρευομένους ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν.

Ἀλλ' ἡ προτίμησις ἐκείνη τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν, ἣν ἐκή
ρυττεν ἀναφανδὸν πλέον, οὔτε μικρά τις ἦτο οὔτε ἀσκανδάλιστος,
δὲ μόνον βῆμα ἐχώριζεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς διώξεως τῶν Χριστιανῶν, ἥτ
δὲν ἤργησε τέλος νὰ ἐπέλθῃ. Οἱ κεκλεισμένοι ναοὶ τῶν ἀρχαίων θε
ἠνοίγοντο ἁπανταχοῦ, οἱ πεπτωκότες ναοὶ ἀνηγείροντο, ἀγάλματ' α
τῶν ἱδρύοντο, αἱ ῥητορικαὶ ἕδραι ἀπήχουν ἐγκώμια τῶν θεῶν, τὸ θ
μίαμα ἐκαίετο ὁσημέραι ἀφθονώτερον πρὸ τῶν εἰδώλων, τὸ λάβαρ
ἐπανήρχετο εἰς τὸν ἀρχαῖον τύπον καὶ ἔπαυε νὰ εἶνε τρανὸν σύμβο
τοῦ χριστιανισμοῦ ὁποῖον εἶχε καταστῆ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κωνστ
τίνου. Εἰς μάτην πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸν λαβόν

Ο ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ ΘΥΩΝ ΤΟΙΣ ΕΙΔΩΛΟΙΣ

ΕΙΚΩΝ ΕΚ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

[illegible] ἀνανεωθῶσι τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος ἔλεγεν ἡ Δελφικὴ Πυθία:

Εἴπατε τῷ βασιλεῖ, ἡ ποικίλη στοὰ κατεκρημνίσθη
Πλέον ὁ Φοῖβος δὲν ἔχει καλύβην καὶ μαντικὴν δάφνην,
οὔτε λαλοῦσαν πηγήν. Ἀπεσβέσθη τὸ λάλον ὕδωρ.

Εἰς μάτην ὁ χρησμὸς ἐφανέρωνεν εἰς τὸν ὀνειροπόλον, ὅτι ἡ ἀνάστασις τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἦτο ἀνέφικτος.

Τὰ ἐπισωρευθέντα ἐμπόδια ἐφαίνοντο κεντρίζοντα μᾶλλον ἢ ἀποθαρρύνοντα τὸν Ἰουλιανόν. Ἀλλ' ἐντεῦθεν ἐπήρχετο κατ' ὀλίγον ἀξιοπαρατήρητος ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀλλοίωσις. Ἡ χθὲς καὶ πρώην τηρουμένη ὑπ' αὐτοῦ ἀνεξιθρησκεία ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ, ὑποχωροῦσα εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ διὰ παντὸς μέσου καταναγκασμοῦ τῶν εἰς τὰ σχέδιά του ἀντιτασσομένων Χριστιανῶν. Ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἐφαίνοντο θέλοντες νὰ πεισθῶσιν ἢ καταναγκασθῶσιν. Ὅτ' ἐπειράθη διὰ δόλου νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς ἐν τῇ στρατιᾷ Χριστιανοὺς εἰς θυσίαν πρὸς τοὺς θεούς, ἡ ἀπάτη προεκάλεσε στάσιν τῶν πιστῶν ἐπιστρεψάντων ἐν ὀργῇ καὶ αὐτὸ τὸ χρυσίον ὅπερ εἶχον λάβει παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ δὲ στάσις αὕτη ἐξήγειρε τὸν χόλον τοῦ Ἰουλιανοῦ, προστάξαντος τὸ πρῶτον τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τῶν στασιασάντων Χριστιανῶν, μόλις δὲ τὸ ἔπειτα ὑποχωρήσαντος εἰς δευτέρας σκέψεις φρονιμωτέρας καὶ ἀρκεσθέντος εἰς τὴν ἐξορίαν τῶν κυριωτάτων ἐνόχων, ἐν οἷς καὶ δύο τῶν ἔπειτα αὐτοκρατόρων, ὁ Ἰοβιανὸς καὶ ὁ Οὐαλεντινιανός.

Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἐπιδεικνύει πάντοτε ὁμοίαν πραότητα, βλέπων τὴν εἰς τὴν πίστιν ἐμμονὴν τῶν Χριστιανῶν. Ἡ πρότερά του [illegible] ἤρχισε νὰ μεταβάλληται εἰς πεῖσμα, καὶ οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς τὰ καινὰ αὐτοῦ δόγματα ἐθεωροῦντο παρ' αὐτοῦ ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτοὺς ἐν ταῖς συγγραφαῖς του. Ἀντί τινος οἱ θεῖοι [illegible] εἰς τὰ εἴδωλα [illegible] τοὺς Χριστιανοὺς ἀφ' οὗ χρόνου ὁ Ἰησοῦς [illegible] τῇ [illegible] του, ἐγένετο δι' αὐτὸν ἁπλοῦς Ἰουδαῖος νεκρός, ὁ [illegible] ὁ Γαλιλαῖος. Οὕτως ἄρχονται κατ' ὀλίγον οἱ διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτε μὲ κατ' ἰδίαν αὐτοῦ [illegible] ἄλλοτε [illegible] ἐνίοτε τῶν ὀργάνων αὐτοῦ ὑπερβαινόντων τὰς τοῦ αὐτοκράτορος τὰς ἐντολάς, ἐπιχειρεῖται νέος διωγμὸς [illegible] ἐξοχὴ [illegible] τὸν χριστιανικὸν κόσμον. [illegible] νὰ σαλεύσωσιν αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς [illegible] ἰδρύσεως τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ [illegible]

ἐν Συρίᾳ καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὑποθαλπόμενος ἐμφύλιος τῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων πρὸς ἀλλήλας ἀγών.

Καὶ ὅμως ἐξαπορῶν ἔβλεπεν ὁ Ἰουλιανός, ὅτι ὁ διωγμὸς ἀντὶ νὰ ἀποθαρρύνῃ τοὺς Χριστιανοὺς παρεῖχεν οἱονεὶ νέας εἰς αὐτοὺς δυνάμεις, ὅτι τὸ βίαιον τῶν μέτρων αὐτοῦ ἠρέθιζεν ἐνίοτε καὶ αὐτοὺς τοὺς φίλους του εἰδωλολάτρας. Ὅτε ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὸ διδάσκειν, μεγάλη κατέλαβε συγκίνησις τὸν χριστιανικὸν κόσμον, ἰδόντα καταδικαζομένας εἰς σιγὴν τὰς ἕδρας ἐπιφανῶν διδασκάλων, πιστευόντων μὲν εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἐμπνεομένων ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὄχι κατωτέρου τοῦ διαθερμαίνοντος τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ. Τεταραγμένοι εἶδον οἱ Ῥωμαῖοι ἀποχωροῦντα τῆς διδασκαλίας τὸν Μάριον Βικτωρῖνον, οἱ Λαοδικεῖς τὸν Ἀπολλινάριον, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Προαιρέσιον, αὐτοῦ τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸν διδάσκαλον, ὅςτις δὲν ἠθέλησε κἂν νὰ δεχθῇ τὴν προτεινομένην εἰς αὐτὸν ἐξαίρεσιν ἀπὸ τοῦ γενικοῦ μέτρου. Θέλων νὰ καταναγκάσῃ διὰ τῆς πειθοῦς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ θεωρουμένους ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους νὰ προςχωρήσωσιν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ θρησκείαν, ἔβλεπεν ὁσημέραι, ὅτι οὐδὲ διὰ τῆς βίας, ἣν ἐξήσκουν τὰ ὄργανά του, καταβάλλοντα ὑπέρμετρον ζῆλον, μετέβαλλε τὴν ἀκράδαντον πίστιν τῶν ἀλλοδοξούντων, καὶ ὅτι ἀπ' ἐναντίας παρεῖχε διὰ τῶν διώξεων λαμπρὰν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἐμμονωτέρους τῶν πιστῶν νὰ δοξάζωνται περιβαλλόμενοι τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Οἱ δ' ἐπιφανέστατοι τῶν τοιούτων μαρτύρων ὑπῆρξαν ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀρεθούσης Μάρκος, ὁ Ἀγκύρας Βασίλειος, ὁ Ἀρτέμιος καὶ ὁ Θεοδώρητος ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁ Γεώργιος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Οὐδ' ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον αἰσθητὴ εἰς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἡ καταδίωξις τοῦ Ἀθανασίου, εἰς ὃν μετὰ τὴν τελευταίαν του ἐπὶ Κωνσταντίου ἐξορίαν εἶχεν ἐπιτραπῆ ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπιστροφή, ἀλλ' ὅςτις μετὰ τὴν εἰς τὴν πεφιλημένην του ἕδραν κάθοδον εἶχε ταχθῆ ἀντιμέτωπος τῶν ἐθνικῶν μετὰ τῆς αὐτῆς θερμότητος, μεθ' ἧς εἰργάζετο κατὰ τῶν Ἀρειανῶν.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνίοτε αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν βιαιοτέρων ἐπακολουθημάτων τοῦ διωγμοῦ. Οὕτω δὴ ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου, ὅςτις εἶχε καταλάβει τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον πρὸ τῆς καθόδου τοῦ Ἀθανασίου, ὅτι ἐμόλυναν ἑαυτοὺς διὰ τῶν βασάνων, ἃς εἶχον ἐπιβάλει εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὡς τὸ πλεῖστον αὐτὸς ὑπεκίνει ἢ τοὐλάχιστον ἄνευ ὀργῆς

εδίχετο, τέλος δὲ καὶ μετά τινος ἀρεσκείας προεκάλει τὰς ὠμὰς ἐναν-
ν ἐπιφανῶν θιασωτῶν τοῦ Ἰησοῦ βιαιοπραγίας, καὶ διέτασσεν ἀπρο-
λύπτως τὴν καταστροφὴν τῶν εὐκτηρίων οἴκων τῶν Χριστιανῶν, μὴ
ριοριζόμενος πλέον εἰς τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων καὶ τὰς ἐπὶ τῶν
ιμῶν αὐτῶν θυσίας.

Ἰδίως δ' ἔφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον τοῦ διωγμοῦ κατὰ τὴν ἐν Ἀντιο-
ίᾳ πρὸ τῆς εἰς τὴν Περσίαν ἐκστρατείας διαμονήν. Τότε ἀπηγορεύθη
τὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ αὐτὴ ἡ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἄνοδος τῶν Χριστια-
ῶν. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον συνέπεσε νὰ καῇ ὁ ἐν τῷ προα-
στείῳ Δάφνῃ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰς ὃν ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε θελήσει
ὰ ἐμπνεύσῃ νέαν ζωήν, οἱ μὲν θεωρηθέντες ὑπαίτιοι ἐπὶ τῇ πυρκαϊᾷ
Χριστιανοὶ ἐβασανίσθησαν οἰκτρῶς, διετάχθη δὲ ἡ κατεδάφισις τῆς ἐκ-
κλησίας τῆς Ἀντιοχείας.

Οὕτω κατ' ὀλίγον ὁ Ἰουλιανὸς ἀπὸ φιλοσόφου ἐρευνητοῦ τῶν θρη-
σκευτικῶν δοξασιῶν, ἀπὸ πράου ἀνεξιθρήσκου μετεβλήθη εἰς συστημα-
τικὸν διώκτην τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ ἄλλοτ' ἐπιζητῶν ὡς μόνον ὄργα-
νον τὴν πειθώ, προεκάλει τώρα τὸ μαρτύριον. Ὁ ἄλλοτ' ἐπιστέλλων
περὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἐν τῷ ἀρχαίῳ καὶ τῷ νέῳ θρησκεύματι ἀγα-
θῶν ὑπέθαλπε νῦν τοὺς μεταξὺ τῶν ἑτεροδοξούντων διαπληκτισμοὺς
καὶ ἔμενεν ἀδιάφορος πρὸς τὰς ταραχάς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὰς σφαγάς,
αἵτινες ἐντεῦθεν ἐγεννήθησαν, ὡς ἐν Παλαιστίνῃ.

Ἐν τῷ διωγμῷ δ' ἐκείνῳ, τοῦ ὁποίου τὰ διάφορα στάδια ἐμποιοῦ-
σιν ἀληθῆ οἶκτον πρὸς τὸν τραπέντα ἐπὶ τὸν ἐπικίνδυνον ἐκεῖνον κατή-
φορον, βλέπομεν τὸν Ἰουλιανὸν ἀπαρνούμενον οὐ μόνον τὸν χριστια-
νισμόν, οὗ εἶχεν ὑπάρξει ὀπαδὸς ἐν τῇ νεότητι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς
ἠθικὰς ἀρχάς, ὧν ἐκτελεστὴς παρουσιάσθη ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀνα-
βάσει. Θέλων νὰ προστατεύσῃ τὰ ἰδεώδη τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν ὑπὸ
τῶν προκατόχων καταδιωχθεῖσαν φιλοσοφίαν, ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν
τὴν ἰλὺν τοῦ ἐθνισμοῦ, καὶ ἀνέδειξεν οὐτιδανοὺς κερδοσκόπους, ἀνδρά-
ποδα ἐκμεταλλευόμενα τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ φανατικοῦ ἐκείνου ὀνειροπό-
λου. Ἀργὰ λοιπὸν ἐπείσθη, ὅτι εἶχε καταστήσει γελοίαν καὶ αὐτὴν
τὴν φιλοσοφίαν, τὸ ἴνδαλμα τοῦ βίου του, ὅτι ἔβαινε πρὸς τελείαν ἀπο-
τυχίαν αὐτὸ τὸ πρόγραμμά του, ἡ ἐπὶ νέων βάσεων ἀνάστασις τοῦ
ἀρχαίου κόσμου, ὃν εἶχε πειραθῇ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωήν, ἐκ μυω-
πίας τυφλώττων πρὸς τὸν ἀναθάλλοντα νέον κόσμον.

Βλέπων δὲ μετ' ἀπογνώσεως καὶ πικρίας τοὺς μὲν θιασώτας τῆς νέας

θρησκείας ἐμμένοντας καρτερικῶς εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Ἰησοῦ, ἑαυτ
δὲ οἱονεὶ ἐγκαταλιμπανόμενον κατ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων, ἐ
οὓς ἐστήριζε τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐλπίδας, ἐπλήσθη μίσους καὶ χολῆς. Τ
δυσθυμίας δὲ ταύτης, ὑφ' ἧς ὁσημέραι βαθύτερον κατελαμβάνετο ἡ ψυ
του, τρανὰ δείγματα παρέχουσιν αἱ τελευταῖαι τῶν συγγραφῶν
Ἰουλιανοῦ. Ὑπὸ τοιούτων κατεχόμενος αἰσθημάτων, ἀπεφάσισεν
ἑνὸς μὲν νὰ ἐκχύσῃ τὸ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ μῖσός του ἐν συγγρα
συστηματικῇ ἐναντίον τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ πρ
στατεύσῃ τοὺς ἀπογόνους τῶν σταυρωσάντων τὸν σωτῆρα καὶ νὰνιδρύ
αὐτὸν τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, εἰς ἣν συνέρρευσαν παμπληθεῖς ὑ
τὴν αἰγίδα τοῦ παραβάτου οἱ Ἰουδαῖοι. Καὶ ἐπελήφθη μὲν ἀμφοτέρ
τῶν ἔργων ὁ Ἰουλιανός, ἀλλ' ἡ εἰς τὴν Περσίαν ἐκστρατεία ἀνέστει
τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῶν, τῆς ἀνοικοδομήσεως μάλιστα τοῦ ναοῦ κ
ἄλλως ματαιωθείσης ὑπὸ τεράτων, ἅτινα κατὰ τὸ δοκοῦν ἡρμήνευ
οἱ Χριστιανοί. Καὶ ὅμως ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἦτο ἀνάπλεως φόβο
τρέμων πρὸ μελλόντων φοβερῶν διωγμῶν μετὰ τὴν ἐκ Περσίας ἐπιστρο
φὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλ' εἴδομεν, ὅτι δὲν ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Ἰου
λιανὸν νὰ ἐπιστρέψῃ νικητής. Ἡττηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἀντιπάλ
καὶ θνήσκων ἐν ἀδόξῳ πεδίῳ, φαίνεται, ὅτι οὐχ ἧττον συνῃσθάνετο κ
τὴν ἠθικὴν ἧτταν, ἣν εἶχεν ὑποστῇ ἐν τῇ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ πάλ
Οἱ δὲ τελευταῖοι λόγοι, οὓς λέγεται ἐκφωνήσας ἐν τῷ θνήσκειν «Νεν
κηκας, Ναζωραῖε,» εἶνε ἡ ὁμολογία τῆς τοιαύτης ἥττης τοῦ παραβάτο

ια'

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου

Μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ ἀμέσως διαδεχθέντος τὸν Ἰουλι
νόν, τοῦ Ἰοβιανοῦ, ἡ ἐκ Περσίας ἐπιστρέφουσα στρατιὰ ἀνεβίβασεν
τοῦ θρόνου ἐν Νικαίᾳ τῇ 26 Φεβρουαρίου τοῦ 364 τὸν Οὐαλεντινι
νόν, ὅστις, ὑπείκων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ στρατοῦ ἅμα τῇ εἰς Κω
σταντινούπολιν ἀφίξει του, ἔστεψεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἴδιον αὐ
ἀδελφὸν Οὐάλεντα. Καὶ ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν
λατινογλώσσους χώρας τῆς Δύσεως, καὶ ὥρισεν ὡς πρωτεύουσάν του
Μεδιόλανον, ὁ δὲ Οὐάλης τὰς ἑλληνοφώνους ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολ
ἐχούσας πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ διχασμὸς δ' ἐκεῖνος τῆς ἀρχῆς ἐπιφέρει ἔκτοτε τὸν χωρισμὸν τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ τῆς Δύσεως, ἅτινα ἐπὶ βραχὺ μόνον ἑνώθησαν ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου, ὅπως χωρισθέντα ἔπειτα καὶ πάλιν ζήσωσιν ἑκάτερον ἴδιον βίον.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Δύσει ὁ Οὐαλεντινιανὸς (364-375), ἀναπτύσσων τὰ στρατηγικὰ δῶρα, δι' ὧν εἶχε κοσμήσει αὐτὸν ἡ φύσις, ἀνέλαβε διὰ χειρὸς κραταιᾶς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἤδη ἐφορμώντων βαρβάρων, καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Ἀλαμαννούς, διαβὰς δὲ τὸν Δούναβιν εἰσήλασε μέχρις αὐτῆς τῆς χώρας τοῦ περὶ τὴν Μοραβίαν οἰκοῦντος γερμανικοῦ ἔθνους τῶν Κουάδων. Μικρότεραι δ' ὑπῆρξαν αἱ πολιτικαὶ ἀρεταὶ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ, οὗ τὸ εὐερέθιστον καὶ ὀργίλον, αὐστηρὸν καὶ ὠμὸν ἦθος καθίστανον ἔτι μᾶλλον δύσκολον αἱ περιστάσεις, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων διῴκει τὰ τοῦ δυτικοῦ κράτους, κλονουμένου ὑπὸ ἐπαναστάσεων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἀπειλουμένου ὑπὸ θρασείας λῃστείας.

ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΟΣ

Πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ διοικουμένην Δύσιν διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ ἡ Ἀνατολή, ἄρχοντος ἐν αὐτῇ τοῦ Οὐάλεντος (364-378). Ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Οὐάλεντος διεσαλεύετο καθ' ἑαυτὸ οὐχ ἧττον τοῦ δυτικοῦ. Δὶς ἐκλόνησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὸν θρόνον δειναὶ στάσεις, ὧν ἡ προτέρα ἐξερράγη ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Οὐάλεντος. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τῶν παλαιῶν φίλων τοῦ Ἰουλιανοῦ ὡς ἀντίπαλος τοῦ Οὐάλεντος ἀναβιβασθεὶς ἐπὶ τὸν θρόνον Προκόπιος μόλις ὀκτὼ μῆνας ἠδυνήθη νὰ συντηρηθῇ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Βιθυνίας· ζωγρηθεὶς δὲ τέλος ἤχθη πρὸς τὸν Οὐάλεντα τελευτῶντος τοῦ Μαΐου 366, καὶ ἀπεκεφαλίσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ θρόνος ἔμενεν ἀπηλλαγμένος ἀνταπαιτητῶν ἐλυμαίνοντο πολλὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας λῃσταὶ καὶ κακοποιοί, οὐκ ὀλίγα παρέχοντες πράγματα εἰς τὴν διοίκησιν. Τὴν

δὲ γενικὴν ταραχὴν ηὔξανεν ἡ εἰς τὴν μαγείαν ἐπίδοσις καὶ δι᾽ αὐτῆς τερατουργία καὶ διασάλευσις τοῦ κράτους ὑπὸ πολλῶν τῶν κατεχόντων ἐπιφανεῖς θέσεις καὶ διὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐπιφόβων. Καὶ ἄλλα δὲ κακὰ προσεπήρχοντο, ἐπαυξάνοντα τὴν ἀνωμαλίαν, ἡ κακ[ὴ] διοίκησις τῶν ἐντεταλμένων τ[ὴν] ἀντιπροσωπεί[αν] τοῦ αὐτοκράτ[ο]ρος, ἡ σύμπρ[α]ξις τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶ[ν] ἀστῶν ἐναντίο[ν] τῶν δημοσίω[ν] εἰςπρακτόρων, ἡ κοινὴ τοῦ στρατοῦ μετὰ τῶν ἀγροτῶν δήωσις καὶ ληστεία. Ἡ δὲ δραστηριότης τῆς βασιλείας,

ΧΡΥΣΟΥΝ ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΤΟΥ ΟΥΑΛΕΝΤΟΣ

ἀντεπεξερχομένης κατὰ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης συγχύσεως, ἐξετρέπετο πολλάκις εἰς ὠμότητα, μὴ δυναμένην νὰ διακρίνῃ ποῦ εὑρίσκετο ἡ ἀθωότης καὶ ποῦ τὸ ἔγκλημα ἐν τῷ κιμμερίῳ ἐκείνῳ ζόφῳ, ἐν ᾧ τὰ πάντα περιεδινοῦντο.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑ

Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τοιούτων ἐπάλαιεν ἡ βασιλε[ία] δυσχερειῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ κράτους, ἐκύκλωσαν αὐτὸ συγχρόνως καὶ δεινοὶ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. Ὁ Σαπώρης, στηριζόμενος δῆθεν εἰς τὰ δικαιώματα τἀπορρέοντα ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Ἰοβιανοῦ συνθήκης, ἐπειρᾶτο ἐκ νέου τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀρμενίας,

καὶ ἐπέβαλλε χεῖρα καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν Ἰβηρίαν (Γεωργίαν). Ἐπέστη λοιπὸν κατὰ τὴν ἀπωτέραν Ἀνατολὴν ἀνάγκη πολέμου, ὃν διεξήγαγεν ὁ Οὐάλης διὰ τῶν στρατηγῶν του. Μικραί τινες δὲ τούτων ἐπιτυχίαι καὶ τὸ βαθὺ τοῦ Σαπώρου γῆρας, ἐπιφέρον τὴν ἀποφυγὴν ἐπιμόνων πολέμων, προεκάλεσαν ἐν ἔτει 376 μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῆς Περσίας εἰρήνην, ἥτις δὲν διεκόπη πλέον ἐφ' ὅσον ἔζησαν ὁ Σαπώρης καὶ ὁ Οὐάλης.

Ἀλλ' ἀνεφαίνετο ἤδη ἐχθρὸς ἕνεκα τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ πολὺ τῶν Περσῶν ἀπειλητικώτερος διὰ τὸ κράτος. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Γότθοι, οἵτινες μετὰ τὴν ἐπὶ Κλαυδίου τοῦ ἐπικληθέντος Γοτθικοῦ ἐπιδρομὴν (268-270) εἶχον περισταλῇ ὑπὸ τῶν διαδεχθέντων αὐτὸν αὐτοκρατόρων. Καὶ ὅμως, καίπερ ἀνασταλείσης τῆς ἐπιθέσεως αὐτῶν κατὰ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατεῖχον ἁπάσας τὰς χώρας ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Τανάϊδος ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσίᾳ μέχρι τοῦ μεγίστου τῶν παραποτάμων τοῦ Ἴστρου, τοῦ τὴν Οὐγγαρίαν διαρρέοντος Τιβίσκου (Theiss). Διῃρημένοι εἰς δύο μοίρας, τὴν τῶν δυτικῶν Γότθων (Οὐσιγότθων), οἰκούντων πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς νότον τῶν Καρπαθίων ὀρέων, καὶ τὴν τῶν ἀνατολικῶν (Ὀστγότθων), ἐχόντων τὰς οἰκήσεις πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Βαλτικῆς, ἵδρυσαν ἰσχυρὰ βασίλεια, προςεταιριζόμενοι ὁτὲ μὲν διὰ συνθηκῶν, ὁτὲ δὲ διὰ τῆς βίας καὶ τοὺς προςοίκους γερμανικοὺς ἢ σαρματικοὺς λαούς. Ἦρχε δ' ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος τῶν Γότθων ὁ ἡρωικὸς καὶ σχεδὸν ἑκατοντούτης βασιλεὺς Ἑρμάνριχος, εἰς ὃν οἱ Ὀστγότθοι ἐχρεώστουν ἀρχομένου τοῦ τετάρτου αἰῶνος τὴν ἵδρυσιν τῆς μεγάλης αὐτῶν δυνάμεως. Ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλεντος ἔτη τὸ ταταρικὸν ἔθνος τῶν Οὔννων τὸ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου οἰκοῦν ἐν τῇ Μογγολίᾳ, διελάσαν μεταξὺ τῶν Οὐραλίων ὀρέων καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης, εἰσώρμησεν εἰς τὴν Σκυθίαν. Καὶ ὁ μὲν γενναῖος Ἑρμάνριχος ηὐτοκτόνησεν, ὅπως μὴ ἐπιζῶν ἴδῃ τὴν πτῶσιν τοῦ γοτθικοῦ κράτους· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Βιθίμερος, εἰς μάτην ἀγωνισθεὶς ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάσπασιν τῶν Γότθων. Καὶ οἱ μὲν Ὀστγότθοι ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Οὔννους. Οἱ δὲ Οὐσιγότθοι ἀπεπειράθησαν μὲν τὸ πρῶτον νὰ ἀμυνθῶσι περὶ τὸν ποταμὸν Τύραν, ἀλλ' ἀποτυχόντες κατέβησαν πρὸς νότον, καί, διαβάντες τὸν Προῦθον, προεχώρησαν πρὸς τὸν Δούναβιν. Ἀποστείλαντες δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν Οὐλφίλαν, φρονοῦντα τὰ τοῦ Ἀρείου, ὡς οἱ πλεῖ-

στοι τῶν Γότθων, διεπραγματεύθησαν δι' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Οὐάλεντ[ος] τὴν ἀποδοχὴν των ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀποδε-χθέντες δὲ οἱ Γότθοι τοὺς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προταθέντας ὅρου[ς] εἰςήλασαν τὸ φθινόπωρον τοῦ 376 εἰς τὴν Θρᾴκην, ἀνερχόμενοι εἰς περίπου ἑκατομμύριον, ὧν περὶ τὰς εἴκοσι μυριάδες πολεμιστῶν.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΓΡΑΤΙΑΝΟΥ

Ἀλλ' ἡ ἀσυλλόγιστος ἐκείνη φιλοξενία καὶ παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαλλήλων τῆς [βα]σιλείας πιέσεις τῶν ξενιζομένων ἔγειναν μετ[ὰ] πολὺ αἰτία μεγάλης ἀνωμαλίας ἐν ταῖς παρὰ Αἷμον χώραις. Τὸ δ' ἔαρ τοῦ 377 ἐξερράγη π[ερὶ] τὴν Μαρκιανούπολιν τῆς Θρᾴκης ἔνοπλος ἐπαν[ά]στασις τῶν Γότθων, ἥτις ὑπῆρξεν ἀφετηρία ἰσχ[υ]ροῦ κλονισμοῦ ἐν τῷ κράτει. Ὁ δὲ πρὸς τοὺς Γό-θους ἀρξάμενος πόλεμος ἔλαβε τοιαύτας διαστάσεις, ὥςτε αὐτὸς ὁ Οὐά-λης ἠναγκάσθη νὰ σπεύσῃ μετὰ στρατιᾶς εἰς τὴν Θρᾴκην. Μὴ θεωρῶ[ν] δ' ἐπαρκεῖς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν ἑαυτοῦ καὶ αὐτὸν τὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἀπὸ τοῦ 375 κατέχοντα τὰ σκῆπτρα τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας υἱὸν τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ Γρατιανόν, ὅςτις ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσει εἶχεν ἀνακηρύξει συνάρχοντα τὸν μόλις τετραέτη ἀδελφὸν Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'. Ἀλλ' ὁ μὲν Γρατιανός, ἀπησχολημένος ἐν Γερμανίᾳ περὶ νέον πόλεμον πρὸς τοὺς Ἀλαμαννούς, ἀργὰ ἠδυνήθη νὰ τραπῇ εἰς βοήθειαν τοῦ θείου. Ἐν τούτοις δὲ

ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΟΣ Ο Α'
ΟΥΑΛΗΣ ΚΑΙ ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΟΣ Ο Β'
ΕΠΙ ΜΕΤΑΛΛΙΟΥ

ὁ Οὐάλης, μὴ ἀναμείνας τὸν ἀνεψιόν, ἀντεπεξῆλθε τὴν 9 Αὐγούστου τοῦ 378 κατὰ τῶν Γότθων περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἡ ἧττα τῆς μικρᾶς στρατιᾶς τοῦ Οὐάλεντος, ἣν ἐστενοχώρησε καὶ οἱονεὶ κατέπνιξε τὸ ὁρμητικὸν τῶν Γότθων πλῆθος, ὑπῆρξε φοβερά. Ὁ δὲ Οὐάλης, τραπεὶς εἰς φυγὴν, διεσώθη μετά τινων ὀλίγων τῶν περὶ αὐτὸν εἰς ἀγροτι-

κήν τινα καλύβην, ἥτις μετ' οὐ πολὺ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν διωκόντων νικητῶν, συμμεταβάλλουσα εἰς τέφραν τὸ σῶμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Γρατιανός, ἐλθὼν εἰς τὸ θέατρον τοῦ ἀνατολικοῦ πολέμου μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ Οὐάλεντος, εὗρε τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἐν διαλύσει. Καὶ ἡ μὲν Ἀδριανούπολις, τῆς ὁποίας ἐπειράθησαν οἱ Γότθοι

ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑΣ ΕΝ ΤΩΙ ΜΟΥΣΕΙΩΙ ΤΟΥ ΒΑΤΙΚΑΝΟΥ

μετὰ τὴν νίκην αὐτῶν, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις, μέχρι τῆς ὁποίας προεχώρησαν, ἐσώθησαν ἀπὸ τῶν ἐπιδρομέων. Ἀλλ' ὁ βαρβαρικὸς χείμαρρος κατέκλυσεν οὐχ ἧττον, ἀπὸ τῆς Θρᾴκης ἐξορμῶν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, μόνον πρὸ τῶν ὠχυρωμένων πόλεων ἀναχαιτιζόμενος, λεηλατῶν δὲ καὶ φθείρων ἅπασαν τὴν ὕπαιθρον χώραν. Ἡ δὲ λοιπὴ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου καὶ αὐτῆς τῆς Κρήτης, καίπερ διασωθεῖσα ἀπὸ τῆς γοτθικῆς ἐπιδρομῆς, εὑρίσκετο

εἰς ὄχι καλλιτέραν θέσιν ἕνεκα δεινοῦ σεισμοῦ, συμβάντος τῷ 375 κα
μεστώσαντος ἐρειπίων τὰς ἑλληνικὰς χώρας πλὴν τῆς Ἀττικῆς. Τὴ
τοιαύτην δεινὴν κατάστασιν τοῦ ἀβασιλεύτου ἀνατολικοῦ κράτους δια
γνοὺς ὁ νεαρὸς Γρατιανὸς, ὅςτις ἦτο μειράκιον δεκαεννέα μόλις ἐτῶ
ᾐσθάνθη, ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διοικήσῃ μόνος ἐν μέσῳ τοιούτων περ
πετειῶν τήν τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτο
τῆς Ἀνατολῆς τὸν πρώην δοῦκα τῆς Μοισίας Θεοδόσιον.

Καὶ ὁ μὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀναρρηθεὶς αὐτοκράτωρ τοῦ ἀνατολικοῦ κρά
τους, ἀναδειχθεὶς ἀντάξιος τῶν περιστάσεων, ἠξιώθη δικαίως τοῦ ἐπω
νύμου Μέγας. Ὁ δὲ Γρατιανὸς, μετὰ δεξιότητος οὐ τῆς τυχούσης
κατ' ἀρχὰς διοικήσας τὸ δυτικὸν κράτος, κατέστη ἔπειτα μισητὸς
τὴν ἀδράνειαν ἑαυτοῦ καὶ τὴν προτίμησιν ξένων μισθοφόρων. Ἐντεῦ
δὲ προῆλθεν ἅμα τῇ κατ' αὐτοῦ ἀποστασίᾳ τοῦ Μαξίμου ἐν Βρεττα
ἡ ἐν τῷ γαλατικῷ Λουγδούνῳ σύλληψίς του ὑπὸ τῶν πρὸς τὸν ἀπο
στάτην προςχωρησάντων. Οἰκτρῶς δὲ φονευθεὶς τὴν 25 Αὐγούστου τ
383, ἐγκατέλιπε τὸν μὲν θρόνον ἕρμαιον τοῦ ἀποστάτου, χήραν δὲ τ
ἀγαθὴν ἑαυτοῦ σύζυγον, τὴν νεαρὰν Κωνσταντίαν, ἧς ὁ σαρκοφάγ
σώζεται ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ.

ιβʹ

Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ οἱ Γότθοι.

Ὁ ἀνὴρ, εἰς ὃν ὁ Γρατιανὸς ἐθεώρησεν ἄξιον νἀναθέσῃ τὴν διοίκησ
τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν βασιλεία
Ὁ Θεοδόσιος, ἄγων τότε ἡλικίαν τριάκοντα καὶ τριῶν μόνον ἐτῶ
ἠδύνατο βεβαίως νὰ καυχηθῇ ἐπὶ πατραγαθίᾳ, ἅτε ὢν υἱὸς τοῦ Ἱσπαν
στρατηγοῦ Θεοδοσίου, ὅςτις ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντινιανοῦ τ
Αʹ εἶχε διακριθῇ, καταστείλας ἐπικινδύνους ἐπαναστάσεις ἐν Βρε
τανίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ. Ἀλλ' αἱ πρὸς τὴν βασιλείαν ὑπηρεσίαι ἐκεῖναι τ
πατρὸς συνεδέοντο καὶ πρὸς ἰδίας τοῦ υἱοῦ ἀνδραγαθίας, καθότι ἀπὸ νε
ρᾶς ἤδη ἡλικίας ὁ Θεοδόσιος εἶχεν ἀκολουθήσει τὸν γεννήτορα εἰς τ
ἐκστρατείας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὁ πατὴρ, πεσὼν εἰς τὴν βασιλικὴν δυσμ
νειαν τῷ 375, ἀπεσύρθη εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου καὶ ἔπεσεν ἡ κεφαλ
του ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου, δὲν συναπεσβέσθη μετ' αὐτοῦ ἡ στρα
τηγική του δόξα, ἀλλ' ὁ υἱὸς, ἀνακηρυχθεὶς δοὺξ τῆς Μοισίας, ἀνεδεί

χθη νικηφόρος κατὰ τῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην εἰςελασάντων Σαρματῶν. Ἔκτοτε δὲ, φοβούμενος τὴν καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἀντίδρασιν τῶν ἀντιπάλων τοῦ πατρὸς, ἔζη ἰδιωτεύων ἐν Ἱσπανίᾳ μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Γρατιανὸς, ἀναγνωρίζων τὴν ὑπέροχον αὐτοῦ ἀξίαν, ἐκάλεσεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν θρόνον.

Ἡ Ἀνατολὴ ἐφάνη ἀναπνέουσα, ὅτε ὁ Θεοδόσιος, σπεύσας ἐξ Ἱσπανίας, ἐνίκησε μετ' οὐ πολὺ ἐκ νέου τοὺς Σαρμάτας καὶ πρὸ αὐτῆς του τῆς ἀναγορεύσεως ὡς αὐγούστου τῆς Ἀνατολῆς, πανηγυρισθείσης ἐν Σιρμίῳ τῆς Παννονίας τὴν 19 Ἰανουαρίου 379. Τὸ ὑψηλὸν τοῦ νεαροῦ βασιλέως ἀνάστημα, τὸ ὑπὸ πυκνῆς ξανθῆς κόμης περιβαλλόμενον ἀρ-

ΧΡΥΣΟΥΝ ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

ρενωπὸν πρόσωπον, ἡ ἡγεμονικὴ ἔκφρασις τῶν ὀξέων ὀφθαλμῶν, ταῦτα πάντα, συνδεόμενα πρὸς τὴν φήμην τῶν πρὸ τῆς ἀναβάσεως ἐπὶ τὸν θρόνον ἄθλων, ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἀνατεθέντας εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ λαοὺς τῆς Δακίας καὶ τῆς Θρᾴκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Τὸ πρῶτον βλέμμα τοῦ Θεοδοσίου, ἀναλαμβάνοντος τὴν βασιλείαν, ἐστράφη ἐπὶ τοὺς Γότθους. Μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν νίκην αὐτῶν ἐπλήρουν οὗτοι ἁπάσας τὰς ἀπὸ τῆς Σκυθίας μέχρι τῆς Θρᾴκης χώρας. Μόνον δὲ τὴν Μακεδονίαν εἶχον κενώσει, ἀναγκασθέντες ὑπὸ δεινοῦ λοιμοῦ, ἐπελθόντος τὸ φθινόπωρον τοῦ 378. Τὴν Θεσσαλονίκην λοιπὸν, μένουσαν ἐλευθέραν ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ κειμένην ἐν εὐθέτῳ

πρὸς πᾶσαν μέλλουσαν ἐπιχείρησιν ἐναντίον αὐτῶν, ἀπεφάσισεν ὁ Θεο-
δόσιος νὰ καταστήσῃ πρῶτον κέντρον ἐνεργείας. Ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης
δὲ, ὅπου μετέβη τὸ ἔαρ τοῦ 379, ἠδυνήθη μετὰ δραστηριότητος παρα-
σκευάσας ἀξιόμαχον στρατιὰν καὶ ἐμπνεύσας φρόνημα διὰ τοῦ ἰδί-
αὐτοῦ παραδείγματος, νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Γότθων.
Ἀλλ' ὁ Θεοδόσιος δὲν ἦτο μόνον δεξιὸς στρατηγὸς, ἀλλὰ καὶ οὐχ ἧττον
πολυμήχανος διπλωμάτης. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν μετεχειρίζετο ὡς μό-
αὐτοῦ ὅπλον τὸν πόλεμον καὶ τὰς ἀπειλὰς, ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐ-
τυχίας κατέφευγεν εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς διαπρεσβείας. Οὐκ ὀλ-
δ' ὠφέλει τὸν Θεοδόσιον αὐτὴ ἡ διάλυσις τῶν Γότθων ἐπιδρομέων, οἵ-
νες δὲν παρίσταντο πλέον πρὸ αὐτοῦ συνηνωμένοι καὶ ἀδιάσπαστοι
ἐνώπιον τοῦ Οὐάλεντος. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς πρὸ τῶν τειχῶν τ-
Ἀδριανουπόλεως νίκης οἱ Γότθοι δὲν ἀπετέλουν πλέον ἕνα συμπα-
ὄγκον, ἀλλ' εἶχον διασπασθῆ εἰς μικρὰς ἢ μεγάλας ὁμάδας, διαβιοῦσ-
κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον νομαδικῶς ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένα-
χώραις τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τινὰς λοιπὸν τῶν στρατη-
λατῶν τῶν τοιούτων ὁμάδων ἤδη ἐνωρὶς κατώρθωσε νὰ προσελκύσ-
πρὸς ἑαυτὸν ὁ Θεοδόσιος.

Ὅτε δ' ἐπεχειρήθη ὁ πόλεμος τὸ θέρος τοῦ 379, αὐτὸς μὲν ὁ Θεο-
δόσιος ἔδραμεν ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας, τὴν δ-
ἐν Θρᾴκῃ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀνέθηκεν εἰς ἕνα τῶν πρὸς αὐτὸ-
προσχωρησάντων Γότθων, τὸν Μοδάρην. Οὗτος δὲ διὰ τῆς συνέσεως αὐ-
τοῦ καὶ δεξιότητος τοιαύτην ἐπήνεγκεν εἰς τοὺς ὁμοφύλους φθορὰν, ὥστ-
ἡ νίκη αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντισήκωμα τῆς πανωλεθρίας το-
Οὐάλεντος. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς νίκης ταύτης τοῦ συμμάχο-
τοῦ Θεοδοσίου ἐμποιηθεῖσα εἰς τοὺς Γότθους δειλία καὶ ἡ ἐνθάρρυνσ-
τῶν ἐν Θρᾴκῃ βασιλικῶν φρουρῶν, ὥστε οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ὑπολειφθέντ-
ἐκ τῶν Γότθων ἤρχισαν κατ' ὀλίγον ἀποχωροῦντες ἐκ τῆς Θρᾴκης κ-
ἀποσυρόμενοι πρὸς βορρᾶν. Οὕτω δὲ ὁ Θεοδόσιος, ὅςτις ἐν τῷ μετα-
εἶχε προχωρήσει ἐκ τῆς ἄνω Μακεδονίας εἰς τὴν σημερινὴν Σερβία-
ἠδυνήθη, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς καταπλήξεως τῶν πολεμίων, νἀναδειχ-
νικητὴς καὶ νὰ συμπληρώσῃ τοὺς στρατηγικοὺς αὐτοῦ ἄθλους δι' ἐ-
ἴσης ἐπιτυχῶν διαπραγματεύσεων. Οἱ Γότθοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολο-
γήσωσι πρὸς τὸν Θεοδόσιον συνθήκας συμμαχίας καὶ νὰ παραδώσωσι
ὁμήρους, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ μεσοῦντος τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 379, ὀλίγους
δῆλα δὴ μῆνας μετὰ τὴν ἀνάβασίν του εἰς τὸν θρόνον, ἠδυνήθη νἀγ-

ΑΙ ΝΙΚΑΙ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΗΛΗΣ ΕΝ ΤΩ ΙΠΠΟΔΡΟΜΩ

γείλῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ τὰς λαμπράς του νίκας κατὰ τῶν Γότθων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συμπραττόντων 'Αλανῶν καὶ Οὔννων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ἐν τῷ βασιλείῳ.

Μετὰ δὲ τὴν πανηγυρικὴν ταύτην ἐγκαίνισιν τῆς βασιλείας του ἐπέστρεψεν ὁ Θεοδόσιος ἀρχομένου τοῦ 380 εἰς Θεσσαλονίκην, ὁπόθεν ἔμελλε νὰ μεταβῇ τὸ πρῶτον ἤδη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, τὴν Κωνσταντινούπολιν. 'Αλλ' ἀσθένεια βαρεῖα, προελθοῦσα πιθανῶς ἐκ τῆς κοπώσεως τῆς γοτθικῆς ἐκστρατείας, ἔρριψεν αὐτὸν κλινήρη, καὶ ἔπεισε νὰ ἐπιστεγάσῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἧς ἦτο ἀπὸ παίδων ὀπαδὸς, διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, οὗ τὴν χάριν ἔλαβε παρὰ τοῦ εὐλαβοῦς ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης 'Αχολίου. 'Αλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Γότθοι, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἐπικινδύνου ἀσθενείας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπελθούσης ἀταξίας καὶ ἀνωμαλίας ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ στρατῷ, ἐξώρμησαν ἐκ νέου ἀπὸ τῶν παριστρίων χωρῶν πρὸς νότον. Καὶ παμπληθὴς μὲν Οὐσιγότθων ὄχλος ὑπὸ τον κριτὴν αὐτῶν Φριτίγερνον εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἤπειρον, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν 'Αχαίαν. Ἄλλα δὲ γοτθικὰ στίφη ἐκ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν πλανωμένων εἰσώρμησαν εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐπλησίασαν μέχρις αὐτοῦ τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης κατ' αὐτῶν ἀντεπεξελθόντος Θεοδοσίου. Αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ὀλίγου δεῖν ἐζωγρεῖτο. Καὶ ἐσώθη μὲν ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου ἕνεκα τῆς γενναιότητος, μεθ' ἧς ἐπολέμησαν οἱ περὶ αὐτὸν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ στρατιά του διεσπάσθη, καὶ οἱ νικηταὶ διέτρεχον δῃοῦντες τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, οὕτω δὲ πᾶσαι αἱ εὐρωπαϊκαὶ χῶραι τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εὑρίσκοντο κατειλημμέναι ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων.

Ἐν τοιαύτῃ κρισίμῳ θέσει εὑρισκόμενος ὁ Θεοδόσιος ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τοῦ Γρατιανοῦ, ὃν οὐχ ἧττον ἐταλαιπώρουν ἐπιδρομαὶ τῶν Βανδήλων εἰς τὰς παραρρηνίους χώρας. Ἅμα δὲ τῇ ἀφίξει τῶν πρὸς βοήθειαν τοῦ Θεοδοσίου ὑπὸ τοῦ συνάρχοντος σταλέντων δύο Φράγκων στρατηλατῶν, τοῦ Βαύτωνος καὶ τοῦ 'Αρβογάστου, εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν μετεβλήθησαν τὰ πράγματα εὐνοϊκῶς. Ἡ τόλμη καὶ δραστηριότης τῶν δύο δεινῶν ἐκείνων ἐπικούρων τοῦ βασιλέως, ὧν ἡ πρὸς τὴν βασιλείαν πίστις ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀνδρείαν καὶ στρατηγικὴν ἐμπειρίαν, ἠνάγκασε τοὺς βαρβάρους, μὴ δυναμένους νἀντεπεξέλθωσι πρὸς αὐτούς, νἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τῶν νοτιωτέρων χωρῶν εἰς τὴν Θράκην. Συγχρόνως δ' ἐπῆλθον δύο ἄλλα γεγονότα, μεγάλως ἀπειλ-

σαντα τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον, ὁ θάνατος τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ τῶν Οὐσιγότθων Φριτιγέρνου καὶ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα μετάστασις τοῦ Ὀστγότθου ἡγεμόνος Ἀθαναρίχου μετὰ τῶν περὶ αὐτόν. Ἐκλιπόντων δ' οὕτω τῶν κυριωτάτων αὐτῶν ἀρχηγῶν, ἠναγκάσθησαν οἱ Γότθοι νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ νἀποδεχθῶσι τὰς γενομένας εἰς αὐτοὺς βασιλικὰς παραχωρήσεις τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ Παννονίᾳ καὶ ἄνω Μοισίᾳ παρὰ τοῦ Γρατιανοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει παρὰ τοῦ Θεοδοσίου.

Ὁ Θεοδόσιος ἠδύνατο ἤδη νὰ θεωρήσῃ περατωθέντα τὸν γοτθικὸ πόλεμον, καὶ τὴν 14 Νοεμβρίου τοῦ 380 εἰσήρχετο θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ δὲ δύο περίπου μῆνας ὑπεδέχετο ἐν τῇ πρωτευούσῃ μεγαλοπρεπῶς τὸν Ἀθανάριχον, καὶ ἐκήδευσεν αὐτὸν ἔπειτα λαμπρῶς, θανόντα αἴφνης δύο ἑβδομάδας ἀπὸ τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεώς του. Αἱ δὲ πρὸς τὸν Γότθον στρατηλάτην κατὰ τὴν δεξίωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ταφὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ δεικνύουσιν ἤδη τὰς νέας μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐπελθούσας φιλικὰς σχέσεις τῶν δύο τέως πολεμίων λαῶν. Ἀληθῶς πολλοὶ μὲν τῶν Γότθων κατελέχθησαν κατὰ στίφη εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδοσίου, οἱ δὲ λοιποὶ ἔγειναν ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως ὑπὸ τὸν τύπον *φοιδεράτων* ἤτοι συμμάχων, καὶ ἔλαβον οἰκήσεις ἐν Δακίᾳ καὶ Θρᾴκῃ, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ὡς ἐλεύθεροι γεωργοί, ἀπηλλαγμένοι μὲν φόρων, ὑποχρεούμενοι δὲ μόνον νἀκολουθῶσι τὸν βασιλέα ἐν πολέμῳ ὑπὸ τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἀρχηγούς. Τελευτῶντος δὲ ἤδη τοῦ 382 εἶχον προσχωρήσει πάντες οἱ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει Γότθοι εἰς ταύτας τὰς συνθήκας, καὶ εἶχε κατασταλῆ διὰ τοῦ δεξιοῦ στρατηγοῦ Σατουρνίνου πᾶσα τυχὸν ἀκόμη ὑφισταμένη ἀντίστασις.

Διὰ τῶν πρὸς τοὺς Γότθους συνθηκῶν ἐξησφαλίσθησαν μὲν τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν σύνορα τοῦ κράτους, ἀλλ' ἤρχισεν ἤδη διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἐκείνης τῶν ξένων ἐν τῷ κράτει ὡς ἰσοτίμων καὶ συναγωνιστῶν ἡ εἰς τὴν αὐλὴν ἐπίδρασις ξένων στοιχείων καὶ νόθευσίς τις τοῦ τέως ἀμιγοῦς ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ κράτους, ὃν δὲν εἶχε συμφθείρει ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία. Τὰ δ' ἐπακολουθήματα τῆς ἀνακράσεως ταύτης θὰ ἔχωμεν ἀφορμὴν νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ προϊούσῃ ἱστορίᾳ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

ιγ'

Ὁ κατὰ τῶν Σαρματῶν καὶ Γροθίγγων πόλεμος.

Μετὰ τῆς ἐπὶ Οὐάλεντος γοτθικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτις ἤγαγεν εἰς τοὺς ἐπὶ Θεοδοσίου ἤδη ἐξιστορηθέντας πρὸς τοὺς Γότθους πολέμους, δὲν ἔπαυσεν ὁλοσχερῶς ἡ βαρβαρικὴ ἐκείνη μετανάστευσις, ἣν εἶχε προκαλέσει ἡ ἐξ Ἀσίας ἔφοδος τῶν Οὔννων. Ἰδίως δὲ τὸ θέρος τοῦ 386 ἐπεφάνησαν πέραν τοῦ Δουνάβεως νέοι ἐπιδρομεῖς, ἐξαναγκαζόμενοι νὰ προχωρήσωσι πρὸς νότον ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Οὔννων ἐξωθήσεως. Ἀπετελεῖτο δ' ὁ νέος οὗτος ὄχλος τῶν ἐπιδρομέων ἐκ Γροθίγγων, ὡς ἄλλως ἀπεκαλοῦντο οἱ Ὀστγότθοι· μετ' αὐτῶν δ' εἶχον συνενωθῇ διάφοροι σαρματικοὶ λαοὶ ἐκ τῶν παρὰ τὸν Τάναϊν καὶ τὸν Βόλγαν χέρσων. Ἕνεκα δὲ τοῦ πλήθους αὐτῶν καὶ τοῦ ἀξιολόγου ὁπλισμοῦ, πρὸς δὲ καὶ ἕνεκα τῆς γενναιότητος αὐτῶν προεχώρησαν ὁρμητικοὶ ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Ὀδόθεον μέχρις αὐτῶν τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως. Ἐνθαρρυνόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, ἅτε οὐδεμιᾶς τυχόντες ἀντιστάσεως, ἀπῄτουν καὶ τὴν πέραν τοῦ ποταμοῦ διάβασιν.

Ἀπέναντι τοιούτου κινδύνου, ἀπειλοῦντος νέαν ἀναστάτωσιν τοῦ κράτους ὀλίγα μόνον ἔτη μετὰ τὸ πέρας τοῦ γοτθικοῦ πολέμου, ὁ στρατηγὸς Πρόμωτος, εἰς ὃν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ στρατιωτικὴ ἀρχὴ κατὰ τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν σύνορα τοῦ βασιλείου, ἀνέπτυξεν ἔκτακτον δραστηριότητα. Διὰ δόλου δ' ἐνεργήσας νὰ πεισθῇ ὁ Ὀδόθεος, ὅτι τινὲς τῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου ἦσαν πρόθυμοι νὰ προδώσωσιν ἐπὶ μεγάλῳ μισθῷ τὸν Πρόμωτον καὶ νἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ, ἐνεθάρρυνε τοὺς βαρβάρους ἐπὶ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὅτε οἱ Γρόθιγγοι καὶ Σαρμάται, πειθόμενοι εἰς τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀπατηλὴν προδοσίαν, ἐπεχείρησαν ἐν νυκτὶ ἀσελήνῳ τὴν διὰ τοῦ ποταμοῦ διάβασιν, ὁ κρυφίως ἤδη παρεσκευασμένος καὶ ἐπὶ μῆκος τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας κατὰ τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως παρατεταγμένος στόλος τοῦ Προμώτου ἐπέπλευσε βαρὺς ἐναντίον τῶν διαπεραιουμένων. Καὶ τὰ μὲν προστυγχάνοντα βαρβαρικὰ μονόξυλα, μὴ δυνάμενα νἀντιπολεμήσωσι πρὸς τὰ μεγάλα καὶ διὰ κρατερωτάτης κωπηλασίας κινούμενα ῥωμαϊκὰ πλοῖα κατεδύθησαν· τῶν δ' ἐπιβατῶν αὐτῶν, ἀποπιπτόντων εἰς τὴν θάλασσαν, οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ σωθῇ διὰ τὸ βάρος τῆς πανοπλίας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μονόξυλα ὅσα διέφυγον τὰς περιπλεούσας ῥωμαϊκὰς νῆας, περιπεσόντα εἰς τὰ κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ τεταγμένα πλοῖα, καὶ μὴ δυ-

νηθέντα νὰ ὑπερβῶσι τὸ πυκνὸν αὐτῶν διάφραγμα ἀπωλέσθησαν αὐτανδρα.

Ἡ νίκη τοῦ Προμώτου ὑπῆρξε τελεία· ὁ Ἴστρος ἐπληρώθη βαρβαρικῶν πτωμάτων καὶ αἵματος καὶ ὅπλων, ὅσα ἠδύναντο νὰ ἐπιπλεύσωσι. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ἦτο πιθανώτατα καὶ αὐτὸς ὁ στρατηγὸς τῶν βαρβάρων Ὀδόθεος. Μεγάλη δὲ ὑπῆρξεν ἡ λεία τῶν νικητῶν, γενομένων κυρίων οὐ μόνον τῆς ἀποσκευῆς τῶν ἡττηθέντων, ἀλλὰ καὶ τῶν περιλειπομένων βαρβάρων καὶ τῶν γυναικῶν, παίδων καὶ δούλων, οἵτινες εὑρίσκοντο ἀκόμη ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης, μέλλοντες νὰ διαπεραιωθῶσι μετὰ τὴν ματαιωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐνόπλων βαρβάρων διάβασιν τοῦ ποταμοῦ.

Ὁ Θεοδόσιος, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Προμώτου ἅμα τῇ πρώτῃ ἐμφανίσει τῶν βαρβάρων, εἶχε σπεύσει εἰς τὴν Θρᾴκην, ὅπως μετάσχῃ τοῦ κατ' αὐτῶν ἀγῶνος. Ἀλλ' ἡ δραστηριότης τοῦ στρατηγοῦ του εἶχεν ἤδη ἀπαλλάξει τοῦ κινδύνου τὴν Θρᾴκην πρὶν ἢ ὁ αὐτοκράτωρ φθάσῃ εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου. Σπεύσας δ' εἰς αὐτὸ μετὰ τὴν νίκην τοῦ Προμώτου ἠλευθέρωσε τοὺς αἰχμαλώτους καὶ προςηνέχθη πρὸς αὐτοὺς φιλοφρόνως ὡς καὶ πρότερον πρὸς τοὺς Γότθους, τινὰς μὲν αὐτῶν τάξας εἰς τὴν στρατιάν του, τινὰς δ' ἐγκαταστήσας ἐν ταῖς παριστρίοις χώραις ὡς γεωργούς.

Ἐπιστρέψας δ' ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπανηγύρισε τὴν 12 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 386 μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον, εἰ καὶ ἡ δόξα τῆς ἐκνικήσεως τῶν Γροθίγγων καὶ Σαρματῶν ἀνῆκε κυρίως εἰς μόνον τὸν Πρόμωτον. Συμμετέσχε δὲ τοῦ θριάμβου τούτου καὶ ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκάδιος, ὃν ὁ Θεοδόσιος εἶχεν ἀναγορεύσει συναύγουστον ἀπὸ τοῦ 383, ἄγοντα ἡλικίαν μόλις που ἐτῶν ἓξ καὶ ὅςτις εἶχεν ἀκολουθήσει τὸν πατέρα εἰς τὸν κατὰ τῶν Γροθίγγων πόλεμον. Ἦτο δὲ ὁ Ἀρκάδιος τὸ πρῶτον τοῦ Θεοδοσίου τέκνον ἀπὸ τῆς ἐναρέτου αὐτοῦ συζύγου Πλακκίλλης, ἣν, θανοῦσαν βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐκνικήσεως τῶν Γροθίγγων, ἐπένθησαν μὲν μεγάλως οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δι' ἰδίου ἐπιταφίου λόγου ἐθρήνησεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ μεγάλου Βασιλείου Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης, ἔκρινε δ' ἀξίαν ἰδίου σεβασμοῦ καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία, τιμῶσα τὴν μνήμην αὐτῆς τῇ 14 Σεπτεμβρίου.

ΣΚΥΘΑΙ ΑΝΔΡΑΠΟΔΙΖΟΜΕΝΟΙ ΕΠΙ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

λας χρηματικὰς δωρεὰς εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐπεβάρυνον κατὰ μέ… α
μέρος τοὺς ὑπηκόους τῆς βασιλείας. Αἱ δ' ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς ταύτ… ις
πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ δημοσίου ταμείου ἐπιβαλλόμεναι ἔκτακτοι εἰσφορ… ί,
προστιθέμεναι εἰς τοὺς ἰδίως ἀπὸ Κωνσταντίνου μεγάλως βαρύνον… ας
τοὺς πολίτας ἐπαχθεῖς φόρους, παρεῖχον ἀφορμὴν δικαίας μεμψιμοιρ… ς.

ΜΕΓΑΛΗ ΑΡΓΥΡΑ ΑΣΠΙΣ
ΕΠΙ ΤΗι ΔΕΚΑΕΤΗΡΙΔΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ*

Ἀλλ' εἴπερ ποτὲ βαρεῖαι ἐφάνησαν εἰς τοὺς Ἀντιοχεῖς αἱ χάριν τῆς δε-
κάτης ἀμφιετηρίδος τοῦ Θεοδοσίου ἐπιβληθεῖσαι ὑποχρεώσεις. Τὰ πλ… ήθη
συνεκινήθησαν ἐπὶ τῷ ἀκούσματι αὐτῶν, καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ βίος κ… θί-
στατο τὸ ἑξῆς ἀβίωτος, διαδιδομένη ἐν τῷ ὄχλῳ, ἐξήγειρεν εἰς ἀγα… νά-
κτησιν τὴν Ἀντιόχειαν ὅλην.

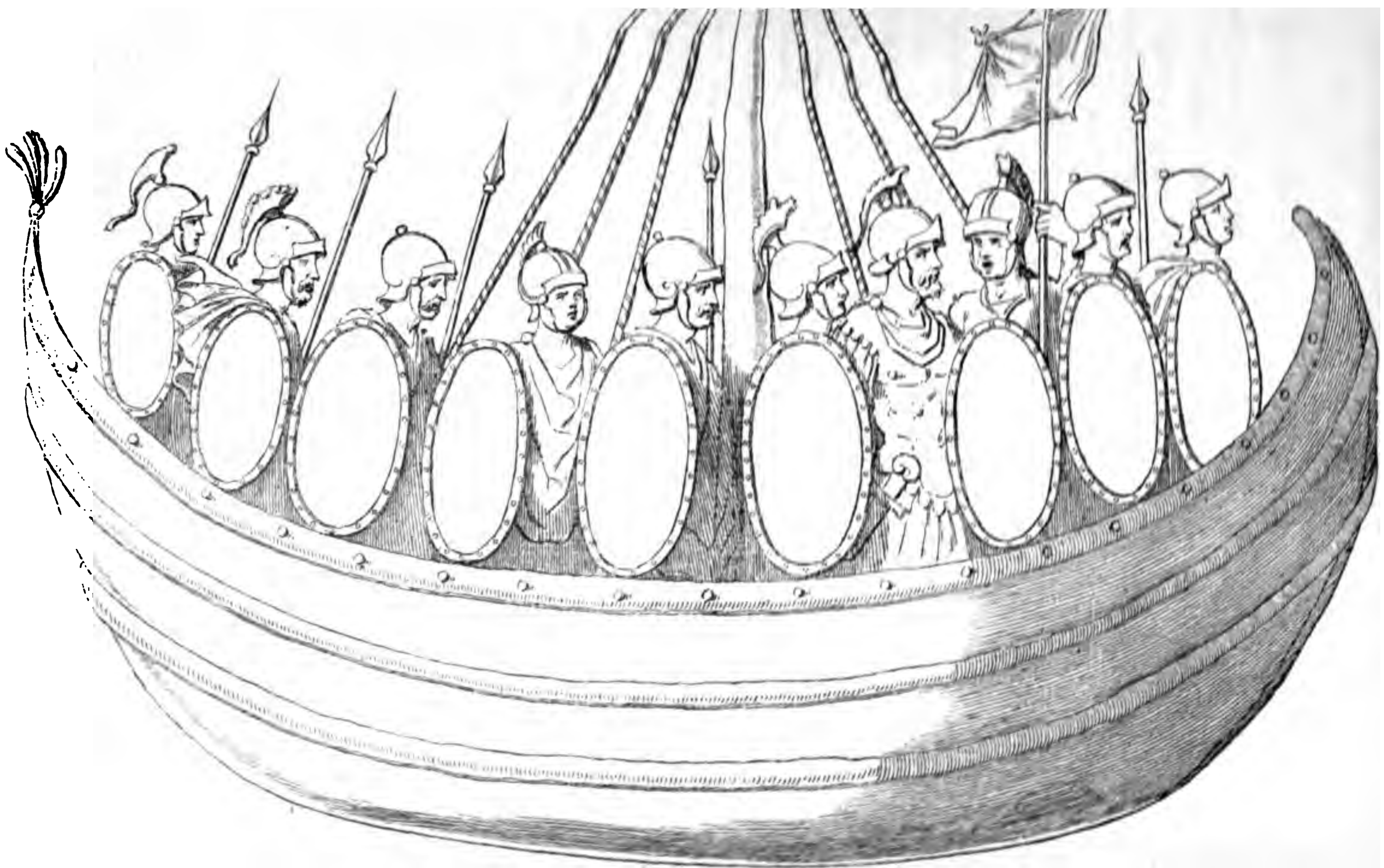
* Ἡ ἀσπὶς αὕτη κατεσκευάσθη μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὑρέθη δὲ τῷ 1847 ἔν τινι ἀγρῷ οὐ μακρὰν τῆς Ἐστραμαδούρας ἐν Ἱσπανίᾳ· ἀπόκειται δὲ νῦν ἐν τῷ μουσείῳ τῆς ἐν Μαδρίτῃ ἱστορικῆς ἀκαδημίας. Παριστάνει δ' ἐν τῷ μέσῳ τὸν Θεοδόσιον ἐπὶ θρόνου καθήμενον καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τοὺς υἱούς του, Ἀρκάδιον καὶ Ὀνώριον. Ὑπὸ τὴν παράστασιν δὲ ταύτην εἰκονίζεται ἀνακεκλιμένη ἡ Γῆ περιστοιχιζομένη ὑπὸ συμβόλων εὐκαρπίας καὶ εὐημερίας.

Ὁ διοικῶν τὴν Ἀντιόχειαν ἀπέκρουσε τὰς γενομένας προτάσεις, ἔμει-
ἀπαθὴς πρὸς τὰ δάκρυα τῶν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ μεγάρου του προςελ-
ων, καὶ ἐκήρυξεν, ὅτι δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μεταβάλῃ τὴν βασι-
ν διαταγήν. Τότε ὁμὰς ταραξιῶν μετέβη ἀπὸ τοῦ διοικητηρίου πρὸς
μητροπολίτην, μὴ εὑροῦσα δὲ αὐτὸν οἴκοι, ἐξεχύθη εἰς τὰς ὁδούς,
τὸ σημεῖον τῆς στάσεως ἐδόθη. Οἱ στασιασταὶ ἔθραυσαν τοὺς λύ-
ς τῶν δημοσίων λουτρώνων, κατεσύντριψαν καὶ κατερρύπαναν τοὺς
αῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς πλατείαις ἐστημένους ἀνδριάντας τοῦ αὐτοκρά-
ς καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, οὐδ' αὐτῶν τῶν τῆς θανούσης Πλακ-
ης φειδόμενοι. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα, τινὲς μὲν τῶν
λαβόντων τὸν ὑπὲρ τῆς τάξεως ἀγῶνα ἔπεσον θῦμα τῆς ὀργῆς τοῦ
ρεθισμένου λαοῦ, τοὺς δὲ οἴκους τῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας συνηγορούν-
ἐπυρπόλησεν ὁ δαυλὸς τῶν μαινομένων. Ἀλλ' ἡ μανικὴ αὕτη στά-
ὀλίγας μόνον ὥρας διήρκεσεν. Εὐθὺς ὡς ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς
νήθη νὰ ἐπιληφθῇ δραστηρίως τῆς ἀντιστάσεως, ἡ ὁρμὴ τῶν στα-
ζόντων ἀνεκόπη μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος μεθ' ἧς καὶ εἶχεν ἐκραγῇ.
Η Ἀντιόχεια ἡσύχασεν· ἀλλὰ τὰ ἐπακολουθήματα τῆς στάσεως
ρξαν βαρύτατα διὰ τοὺς Ἀντιοχεῖς. Ἡ τιμωρία δὲν ἔπληξε μόνους
ὀλίγους ἀληθῶς ἐνόχους τῶν βιαιοτήτων, ἀλλὰ καὶ οἱ συμμετα-
ντες διὰ τῆς ἀδιαφορίας αὐτῶν ἐθεωρήθησαν οὐχ ἧττον πταίσαντες,
ὅλη δ' ἡ πόλις ἐκρίθη ἀξίας ποινῆς. Τῶν πρωταιτίων τινὲς μὲν ἀπε-
κλίσθησαν, τινὲς δ' ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δ' ἐξετέθησαν ὡς βορὰ τῶν
ίων θηρίων. Ὅτε δ' ὁ αὐτοκράτωρ ἔμαθε τὰ γενόμενα, διέταξε νὰ
σθῶσι τὸ θέατρον, ὁ ἱππόδρομος, τὰ δημόσια λουτρά, ἐστέρησε τοὺς
τιοχεῖς τῶν δημοσίᾳ παρεχομένων δωρεῶν σίτου, καί, τιμωρῶν αὐτὴν
πόλιν διὰ τὸ πταῖσμα τῶν πολιτῶν, ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῆς πάντα τὰ-
ὰ δικαιώματα, καὶ μετέθηκε τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον εἰς τὴν Λαο-
ιαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐτράπη ὁ βασιλεὺς εἰς διαθέσεις ἠπιωτέρας, ὅτε
ιστα ὁ μὲν γηραιὸς ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Φλαβιανός, αὐτὸς μεταβὰς
Κωνσταντινούπολιν, ὑπέβαλεν εἰς τὸν Θεοδόσιον θερμὰς παρακλήσεις
ἐπιεικείας, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ἀντιόχειαν σταλέντες
κριταὶ εὗρον τοὺς Ἀντιοχεῖς πικρῶς μετανοοῦντας καὶ μετὰ δακρύων
υμένους συγχώρησιν διὰ τὰ γενόμενα. Ἵλεως ἔδωκεν ὁ Θεοδόσιος
αἰτηθεῖσαν συγγνώμην, τὸ δὲ μεγάθυμον αὐτοῦ ἐπεσφραγίσθη διὰ γε-
ς ἀμνηστείας δοθείσης εἴς τε τοὺς πταίσαντας καὶ τὴν πόλιν, εἰς ἣν
δόθησαν καὶ πάλιν τὰ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ὀργῆς ἀφαιρεθέντα δικαιώματα.

σαντα τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον, ὁ θάνατος τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ τοῦ τῶν Οὐσιγότθων Φριτιγέρνου καὶ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα μετάστασις τοῦ Ὀστγότθου ἡγεμόνος Ἀθαναρίχου μετὰ τῶν περὶ αὐτόν. Ἐκλιπόντων δ' οὕτω τῶν κυριωτάτων αὐτῶν ἀρχηγῶν, ἠναγκάσθησαν οἱ Γότθοι νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ νἀποδεχθῶσι τὰς γενομένας εἰς αὐτοὺς βασιλικὰς παραχωρήσεις τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ Παννονίᾳ καὶ ἄνω Μοισίᾳ παρὰ τοῦ Γρατιανοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει παρὰ τοῦ Θεοδοσίου.

Ὁ Θεοδόσιος ἠδύνατο ἤδη νὰ θεωρήσῃ περατωθέντα τὸν γοτθικὸν πόλεμον, καὶ τὴν 14 Νοεμβρίου τοῦ 380 εἰςήρχετο θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ δὲ δύο περίπου μῆνας ὑπεδέχετο ἐν τῇ πρωτευούσῃ μεγαλοπρεπῶς τὸν Ἀθανάριχον, καὶ ἐκήδευσεν αὐτὸν ἔπειτα λαμπρῶς, θανόντα αἴφνης δύο ἑβδομάδας ἀπὸ τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεώς του. Αἱ δὲ πρὸς τὸν Γότθον στρατηλάτην κατὰ τὴν δεξίωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ταφὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ δεικνύουσιν ἤδη τὰς νέας μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐπελθούσας φιλικὰς σχέσεις τῶν δύο τέως πολεμίων λαῶν. Ἀληθῶς πολλοὶ μὲν τῶν Γότθων κατελέχθησαν κατὰ στίφη εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδοσίου, οἱ δὲ λοιποὶ ἔγειναν ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως ὑπὸ τὸν τύπον *φοιδεράτων* ἤτοι συμμάχων, καὶ ἔλαβον οἰκήσεις ἐν Δακίᾳ καὶ Θρᾴκῃ, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ὡς ἐλεύθεροι γεωργοί, ἀπηλλαγμένοι μὲν φόρων, ὑποχρεούμενοι δὲ μόνον νἀκολουθῶσι τὸν βασιλέα ἐν πολέμῳ ὑπὸ τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἀρχηγούς. Τελευτῶντος δὲ ἤδη τοῦ 382 εἶχον προςχωρήσει πάντες οἱ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει Γότθοι εἰς ταύτας τὰς συνθήκας, καὶ εἶχε κατασταλῆ διὰ τοῦ δεξιοῦ στρατηγοῦ Σατουρνίνου πᾶσα τυχὸν ἀκόμη ὑφισταμένη ἀντίστασις.

Διὰ τῶν πρὸς τοὺς Γότθους συνθηκῶν ἐξησφαλίσθησαν μὲν τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν σύνορα τοῦ κράτους, ἀλλ' ἤρχισεν ἤδη διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἐκείνης τῶν ξένων ἐν τῷ κράτει ὡς ἰσοτίμων καὶ συναγωνιστῶν ἡ ἐπὶ τὴν αὐλὴν ἐπίδρασις ξένων στοιχείων καὶ νόθευσίς τις τοῦ τέως ἀμιγοῦς ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ κράτους, ὃν δὲν εἶχε συμφθείρει ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία. Τὰ δ' ἐπακολουθήματα τῆς ἀνακράσεως ταύτης θὰ ἔχωμεν ἀφορμὴν νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ προϊούσῃ ἱστορίᾳ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

ΠΛΟΙΟΝ ΑΥΓΑΝΔΡΟΝ ΕΠΙ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ιγ΄

κατὰ τῶν Σαρματῶν καὶ Γροθέγγων πόλεμος.

ετὰ τῆς ἐπὶ Οὐάλεντος γοτθικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτις ἤγαγεν εἰς τοὺς Θεοδοσίου ἤδη ἐξιστορηθέντας πρὸς τοὺς Γότθους πολέμους, δὲν σεν ὁλοσχερῶς ἡ βαρβαρικὴ ἐκείνη μετανάστευσις, ἣν εἶχε προκα-ἡ ἐξ Ἀσίας ἔφοδος τῶν Οὔννων. Ἰδίως δὲ τὸ θέρος τοῦ 386 ἐπε-σαν πέραν τοῦ Δουνάβεως νέοι ἐπιδρομεῖς, ἐξαναγκαζόμενοι νὰ ωρήσωσι πρὸς νότον ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Οὔννων ἐξωθήσεως. Ἀπε-το δ' ὁ νέος οὗτος ὄχλος τῶν ἐπιδρομέων ἐκ Γροθίγγων, ὡς ἄλλως αλοῦντο οἱ Ὀστγότθοι· μετ' αὐτῶν δ' εἶχον συνενωθῇ διάφοροι ατικοὶ λαοὶ ἐκ τῶν παρὰ τὸν Τάναϊν καὶ τὸν Βόλγαν χέρσων. κα δὲ τοῦ πλήθους αὐτῶν καὶ τοῦ ἀξιολόγου ὁπλισμοῦ, πρὸς δὲ ἕνεκα τῆς γενναιότητος αὐτῶν προεχώρησαν ὁρμητικοὶ ὑπὸ τὸν ἀρ-ν Ὀδόθεον μέχρις αὐτῶν τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως. Ἐνθαρρυνό-ι δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, ἅτε οὐδεμιᾶς τυχόντες ἀντιστάσεως, ἀπή-καὶ τὴν πέραν τοῦ ποταμοῦ διάβασιν.

Ἀπέναντι τοιούτου κινδύνου, ἀπειλοῦντος νέαν ἀναστάτωσιν τοῦ ους ὀλίγα μόνον ἔτη μετὰ τὸ πέρας τοῦ γοτθικοῦ πολέμου, ὁ στρα-ς Πρόμωτος, εἰς ὃν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ στρατιωτικὴ ἀρχὴ κατὰ τὰ κ τὸν Δούναβιν σύνορα τοῦ βασιλείου, ἀνέπτυξεν ἔκτακτον δραστη-ητα. Διὰ δόλου δ' ἐνεργήσας νὰ πεισθῇ ὁ Ὀδόθεος, ὅτι τινὲς τῶν ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου ἦσαν πρόθυμοι νὰ προδώσωσιν ἐπὶ μεγάλῳ ῳ τὸν Πρόμωτον καὶ νὰφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν διάβασιν τοῦ ποτα-ἐνεθάρρυνε τοὺς βαρβάρους ἐπὶ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὅτε οἱ Γρόθιγγοι Σαρμάται, πειθόμενοι εἰς τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀπατηλὴν προδοσίαν, είρησαν ἐν νυκτὶ ἀσελήνῳ τὴν διὰ τοῦ ποταμοῦ διάβασιν, ὁ κρυφίως παρεσκευασμένος καὶ ἐπὶ μῆκος τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας κατὰ τὴν πέραν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως παρατεταγμένος στόλος τοῦ Προμώτου λευσε βαρὺς ἐναντίον τῶν διαπεραιουμένων. Καὶ τὰ μὲν προςτυγ-οντα βαρβαρικὰ μονόξυλα, μὴ δυνάμενα νἀντιπολεμήσωσι πρὸς τὰ ἴλα καὶ διὰ κρατερωτάτης κωπηλασίας κινούμενα ῥωμαϊκὰ πλοῖα ιδύθησαν· τῶν δ' ἐπιβατῶν αὐτῶν, ἀποπιπτόντων εἰς τὴν θάλασσαν, ἰς ἠδυνήθη νὰ σωθῇ διὰ τὸ βάρος τῆς πανοπλίας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ μονόξυλα ὅσα διέφυγον τὰς περιπλεούσας ῥωμαϊκὰς νῆας, περιπε-α εἰς τὰ κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ τεταγμένα πλοῖα, καὶ μὴ δυ-

νηθέντα νὰ ὑπερβῶσι τὸ πυκνὸν αὐτῶν διάφραγμα ἀπωλέσθησαν ·
τανδρα.

Ἡ νίκη τοῦ Προμώτου ὑπῆρξε τελεία· ὁ Ἴστρος ἐπληρώθη βαρ
ρικῶν πτωμάτων καὶ αἵματος καὶ ὅπλων, ὅσα ἠδύναντο νὰ ἐπιπ
σωσι. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ἦτο πιθανώτατα καὶ αὐτὸς ὁ στρατη
της τῶν βαρβάρων Ὀδόθεος. Μεγάλη δὲ ὑπῆρξεν ἡ λεία τῶν νικητ
γενομένων κυρίων οὐ μόνον τῆς ἀποσκευῆς τῶν ἡττηθέντων, ἀλλὰ κ
τῶν περιλειπομένων βαρβάρων καὶ τῶν γυναικῶν, παίδων καὶ δούλω
οἵτινες εὑρίσκοντο ἀκόμη ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης, μέλλοντες νὰ δια
περαιωθῶσι μετὰ τὴν ματαιωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐνόπλων βαρβάρων διά
βασιν τοῦ ποταμοῦ.

Ὁ Θεοδόσιος, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Προμώτου ἅμα τῇ πρώτῃ ἐμφανίσ
τῶν βαρβάρων, εἶχε σπεύσει εἰς τὴν Θρᾴκην, ὅπως μετάσχῃ τοῦ κατ' α
τῶν ἀγῶνος. Ἀλλ' ἡ δραστηριότης τοῦ στρατηγοῦ του εἶχεν ἤδη ἀπα
λάξει τοῦ κινδύνου τὴν Θρᾴκην πρὶν ἢ ὁ αὐτοκράτωρ φθάσῃ εἰς τὸ π
δίον τοῦ πολέμου. Σπεύσας δ' εἰς αὐτὸ μετὰ τὴν νίκην τοῦ Προμώτο
ἠλευθέρωσε τοὺς αἰχμαλώτους καὶ προςηνέχθη πρὸς αὐτοὺς φιλοφρόνω
ὡς καὶ πρότερον πρὸς τοὺς Γότθους, τινὰς μὲν αὐτῶν τάξας εἰς τ
στρατιάν του, τινὰς δ' ἐγκαταστήσας ἐν ταῖς παριστρίοις χώραις ι
γεωργούς.

Ἐπιστρέψας δ' ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπανηγύρι
τὴν 12 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 386 μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον,
καὶ ἡ δόξα τῆς ἐκνικήσεως τῶν Γροθίγγων καὶ Σαρματῶν ἀνῆκε κ
ρίως εἰς μόνον τὸν Πρόμωτον. Συμμετέσχε δὲ τοῦ θριάμβου τούτου κ
ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκάδιος, ὃν ὁ Θεοδόσιος εἶχεν ἀναγορε
συναύγουστον ἀπὸ τοῦ 383, ἄγοντα ἡλικίαν μόλις που ἐτῶν ἓξ καὶ ὃ
εἶχεν ἀκολουθήσει τὸν πατέρα εἰς τὸν κατὰ τῶν Γροθίγγων πόλεμον. Ἦ
δὲ ὁ Ἀρκάδιος τὸ πρῶτον τοῦ Θεοδοσίου τέκνον ἀπὸ τῆς ἐναρέτου α
συζύγου Πλακκίλλης, ἥν, θανοῦσαν βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐκνική
τῶν Γροθίγγων, ἐπένθησαν μὲν μεγάλως οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντ
πόλεως καὶ δι' ἰδίου ἐπιταφίου λόγου ἐθρήνησεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ μεγά
Βασιλείου Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης, ἔκρινε δ' ἀξίαν ἰδίου σε
σμοῦ καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία, τιμῶσα τὴν μνήμην αὐτῆς τῇ 14 Σ
πτεμβρίου.

ΣΚΤΘΑΙ ΑΝΔΡΑΠΟΔΙΖΟΜΕΝΟΙ ΕΠΙ ΘΕΟΔΟΣΙΟΤ ΤΟΤ ΜΕΓΑΛΟΤ

ιδ'

Αἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Θεσσαλονίκῃ στάσεις.

ιλάφρων τοῦ Θεοδοσίου διάθεσις πρὸς τοὺς Γότθους, ἥτις ἦτο κ πολιτικοῦ προγράμματος ἀποσκοποῦντος πρὸς τὴν εἰρήνευσιν φάλισιν τοῦ κράτους διὰ τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους παραχωρή- φ' ἑτέρου δ' αἱ ἕνεκα τῶν βαρέων φόρων καὶ τῶν πολυδαπάνων πιέσεις ἔγειναν βραχὺν ἤδη χρόνον μετὰ τὸ τέλος τοῦ γοτθικοῦ καὶ τὴν εἰς τὸ κράτος ἀποδοχὴν τῶν ξένων ὡς στρατιωτῶν ἢ ητῶν αἰτία ταραχῶν μεγάλων. Αὗται δὲ οὐ μόνον πόλεις ὅλας ι εἰς στάσιν, ἀλλὰ καὶ προεκάλεσαν αὐστηρὰς τοῦ αὐτοκράτορος ς, δικαίως ἐφελκυσάσας ἐπ' αὐτὸν οὐ μόνον τὴν κατάκρισιν τῆς , ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν καταδίκην.

ῖται ταραχαὶ δὲν ἔλειψαν μὲν ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ ἐν ἄλλαις πό- ις ἐν τῷ παραλίῳ Τομεῖ τῆς σημερινῆς Δοβρούτσας, τῇ ἀρχαίᾳ ἐν Βηρυτῷ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλ' ἀληθοῦς στάσεως χαρα- ῖχον ἰδίως τὰ συμβάντα ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Θεσσαλονίκῃ.

Ἀντιόχεια δὲν εἶχεν ἀποβάλει καὶ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους γάλην σημασίαν, ἣν εἶχε πρότερον ὡς πρωτεύουσα τῶν Σελευ- ιεκα τῆς εὐθέτου αὐτῆς θέσεως. Ὡς διάμεσον ἐμπορεῖον μεταξὺ ικοῦ κόσμου καὶ τῆς Περσίας καὶ Ἰνδικῆς ἐξηκολούθει νὰ εἶνε πόλις μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, μεστὴ κινήσεως καὶ ζωῆς. Με- πεῖς οἰκοδομαί, ἐν αἷς ἐξεῖχον πλὴν τῶν ἀκόμη ὑφισταμένων ναῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τὸ θέατρον, ὁ ἱππόδρο- λουτρά, ἐκόσμουν τὴν πόλιν. Τὸ δὲ λαμπρὸν καὶ διὰ τὰς φυ- αλλονάς πολυθρύλητον προάστειον, ἡ Δάφνη, καὶ τὸ εἰς ἀπό- μιᾶς περίπου ἡμέρας κείμενον ἐπίνειον, ἡ Σελεύκεια, ἐπηύξανον ην τῆς πόλεως, εἰς ἣν ἰδιάζουσαν αἴγλην παρεῖχεν ὁ κοσμικὸν ητροπολιτικὸς θρόνος.

ύτην ἀκμὴν εἶχεν ἡ Ἀντιόχεια, ὅτε, τελευτῶντος τοῦ Φεβρουα- ῦ 387, ἀνεκοινώθη εἰς τοὺς Ἀντιοχεῖς βασιλικὸν διάταγμα ἐπι- ἔκτακτον φόρον χάριν τοῦ μελετωμένου πανηγυρισμοῦ τῆς πεν- δος τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀρκαδίου ὡς αὐγούστου, καθ' [illegible] ας ἔμελλε νὰ συνεορτασθῇ καὶ ἡ δεκαετηρὶς τῆς βασι- [illegible] καίπερ συμπληρουμένη ὀλίγῳ βραδύτερον [illegible] αζόμεναι μετὰ πολυτελείας [illegible]

λας χρηματικὰς δωρεὰς εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐπεβάρυνον κατὰ με ... α
μέρος τοὺς ὑπηκόους τῆς βασιλείας. Αἱ δ' ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς ταύτ ... ις
πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ δημοσίου ταμείου ἐπιβαλλόμεναι ἔκτακτοι εἰςφορ ... αί,
προςτιθέμεναι εἰς τοὺς ἰδίως ἀπὸ Κωνσταντίνου μεγάλως βαρύνον ... ας
τοὺς πολίτας ἐπαχθεῖς φόρους, παρεῖχον ἀφορμὴν δικαίας μεμψιμοιρ ... ας.

ΜΕΓΑΛΗ ΑΡΓΥΡΑ ΑΣΠΙΣ
ΕΠΙ ΤΗι ΔΕΚΑΕΤΗΡΙΔΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ*

Ἀλλ' εἴπερ ποτὲ βαρεῖαι ἐφάνησαν εἰς τοὺς Ἀντιοχεῖς αἱ χάριν τῆς ... δε-
κάτης ἀμφιετηρίδος τοῦ Θεοδοσίου ἐπιβληθεῖσαι ὑποχρεώσεις. Τὰ πλ ... ήθη
συνεκινήθησαν ἐπὶ τῷ ἀκούσματι αὐτῶν, καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ βίος κα ... θί-
στατο τὸ ἑξῆς ἀβίωτος, διαδιδομένη ἐν τῷ ὄχλῳ, ἐξήγειρεν εἰς ἀγα ... ά-
κτησιν τὴν Ἀντιόχειαν ὅλην.

* Ἡ ἀσπὶς αὕτη κατεσκευάσθη μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὑρέθη δὲ τῷ 1 ... 47
ἔν τινι ἀγρῷ οὐ μακρὰν τῆς Ἐστραμαδούρας ἐν Ἱσπανίᾳ· ἀπόκειται δὲ νῦ ... ἐν
τῷ μουσείῳ τῆς ἐν Μαδρίτῃ ἱστορικῆς ἀκαδημίας. Παριστάνει δ' ἐν τῷ μέσῳ
τὸν Θεοδόσιον ἐπὶ θρόνου καθήμενον καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τοὺς υἱούς του, Ἀρ-
κάδιον καὶ Ὀνώριον. Ὑπὸ τὴν παράστασιν δὲ ταύτην εἰκονίζεται ἀνακεκλιμένη
ἡ Γῆ περιστοιχιζομένη ὑπὸ συμβόλων εὐκαρπίας καὶ εὐημερίας.

Ὁ διοικῶν τὴν Ἀντιόχειαν ἀπέκρουσε τὰς γενομένας προτάσεις, ἔμει-
ἀπαθὴς πρὸς τὰ δάκρυα τῶν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ μεγάρου του προσελ-
των, καὶ ἐκήρυξεν, ὅτι δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μεταβάλῃ τὴν βασι-
ν διαταγήν. Τότε ὁμὰς ταραξιῶν μετέβη ἀπὸ τοῦ διοικητηρίου πρὸς
μητροπολίτην, μὴ εὑροῦσα δὲ αὐτὸν οἴκοι, ἐξεχύθη εἰς τὰς ὁδούς,
τὸ σημεῖον τῆς στάσεως ἐδόθη. Οἱ στασιασταὶ ἔθραυσαν τοὺς λύ-
ς τῶν δημοσίων λουτρώνων, κατεσύντριψαν καὶ κατερρύπαναν τοὺς
ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς πλατείαις ἐστημένους ἀνδριάντας τοῦ αὐτοκρά-
ς καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, οὐδ' αὐτῶν τῶν τῆς θανούσης Πλακ-
ης φειδόμενοι. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα, τινὲς μὲν τῶν
λαβόντων τὸν ὑπὲρ τῆς τάξεως ἀγῶνα ἔπεσον θῦμα τῆς ὀργῆς τοῦ
ρεθισμένου λαοῦ, τοὺς δὲ οἴκους τῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας συνηγορούν-
ἐπυρπόλησεν ὁ δαυλὸς τῶν μαινομένων. Ἀλλ' ἡ μανικὴ αὕτη στά-
ὀλίγας μόνον ὥρας διήρκεσεν. Εὐθὺς ὡς ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς
νήθη νὰ ἐπιληφθῇ δραστηρίως τῆς ἀντιστάσεως, ἡ ὁρμὴ τῶν στα-
ζόντων ἀνεκόπη μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος μεθ' ἧς καὶ εἶχεν ἐκραγῇ.
Ἡ Ἀντιόχεια ἡσύχασεν· ἀλλὰ τὰ ἐπακολουθήματα τῆς στάσεως
ῆρξαν βαρύτατα διὰ τοὺς Ἀντιοχεῖς. Ἡ τιμωρία δὲν ἔπληξε μόνους
ς ὀλίγους ἀληθῶς ἐνόχους τῶν βιαιοτήτων, ἀλλὰ καὶ οἱ συμμετα-
όντες διὰ τῆς ἀδιαφορίας αὐτῶν ἐθεωρήθησαν οὐχ ἧττον πταίσαντες,
ὅλη δ' ἡ πόλις ἐκρίθη ἀξίας ποινῆς. Τῶν πρωταιτίων τινὲς μὲν ἀπε-
αλίσθησαν, τινὲς δ' ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δ' ἐξετέθησαν ὡς βορὰ τῶν
ρίων θηρίων. Ὅτε δ' ὁ αὐτοκράτωρ ἔμαθε τὰ γενόμενα, διέταξε νὰ
εισθῶσι τὸ θέατρον, ὁ ἱππόδρομος, τὰ δημόσια λουτρά, ἐστέρησε τοὺς
ντιοχεῖς τῶν δημοσίᾳ παρεχομένων δωρεῶν σίτου, καί, τιμωρῶν αὐτὴν
πόλιν διὰ τὸ πταῖσμα τῶν πολιτῶν, ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῆς πάντα τὰ-
κὰ δικαιώματα, καὶ μετέθηκε τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον εἰς τὴν Λαο-
ειαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐτράπη ὁ βασιλεὺς εἰς διαθέσεις ἠπιωτέρας, ὅτε
λιστα ὁ μὲν γηραιὸς ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Φλαβιανός, αὐτὸς μεταβὰς
Κωνσταντινούπολιν, ὑπέβαλεν εἰς τὸν Θεοδόσιον θερμὰς παρακλήσεις
ἐπιεικείας, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ἀντιόχειαν σταλέντες
κριταὶ εὗρον τοὺς Ἀντιοχεῖς πικρῶς μετανοοῦντας καὶ μετὰ δακρύων
ουμένους συγχώρησιν διὰ τὰ γενόμενα. Ἵλεως ἔδωκεν ὁ Θεοδόσιος
αἰτηθεῖσαν συγγνώμην, τὸ δὲ μεγάθυμον αὐτοῦ ἐπεσφραγίσθη διὰ γε-
ς ἀμνηστείας δοθείσης εἴς τε τοὺς πταίσαντας καὶ τὴν πόλιν, εἰς ἣν
δόθησαν καὶ πάλιν τὰ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ὀργῆς ἀφαιρεθέντα δικαιώματα.

Τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ στάσεως πολὺ σημαντικωτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐν Θε- σαλονίκῃ τῷ 390 ἐκραγεῖσα. Προῆλθε δὲ αὕτη ἐκ διαφορᾶς μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ τῆς ἐκ Γότθων φρουρᾶς. Αἱ μεγάλαι τῶν βαρβάρων ἀπαι- τήσεις καὶ ἡ ποικίλη αὐτῶν ὑπεροψία καὶ ὕβρις εἶχον ἤδη ψυχράνει τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς, ὅτε τὴν διάστασιν κατέστησεν ἔτι μείζονα ὁ Γότθος φρούραρχος τῆς πόλεως Βοθέριχος, ἐγκλείσας εἰς τὴν εἱρκτὴν ἡνίοχόν τινα τῶν κατὰ τὸν ἱππόδρομον ἀγώνων ὑβρίσαντα αὐτόν. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τοῦ Βοθερίχου φυλακισθεὶς ἐτύγχανεν ὢν δεξιώτα- τος ἁρματηλάτης καὶ ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων ἐπιτυχίας διὰ τοὺς ἱππικοὺς ἐκείνους ἀγῶνας, οὓς μανικῶς ἠγάπα ὁ λαὸς τῆς αὐτοκρατο- ρίας. Ἐπιστάντων δὲ τῶν προσεχῶν ἐκείνων ἀγώνων, ὁ ὄχλος τῆς Θεσ- σαλονίκης στασιαστικῶς ἀπήτησε παρὰ τοῦ Βοθερίχου τὴν ἀπελευθέ- ρωσιν τοῦ ἡνιόχου· ἐπειδὴ δὲ ὁ Γότθος δὲν συγκατένευεν, οἱ στασιασταὶ ἀφηνιάσαντες ἐφόνευσαν οὐ μόνον τὸν Βοθέριχον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους τῶν ἐν τῇ πόλει ἐπισήμων.

Ἡ ἀγγελία τῆς αἱματηρᾶς ταύτης ἀντιστάσεως κατὰ τῶν ἀντιπρο- σώπων τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ἔφθασεν εἰς τὸν Θεοδόσιον διατρίβοντα ἐν Μεδιολάνοις. Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ὀργὴ τοῦ βασιλέως, ἣν οὐ μόνον συνε- μερίσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἔτι μᾶλλον ἐξηρέθισαν οἱ περὶ αὐτόν. Εἷς μόνος παρέστη πρὸς τὸν βασιλέα κήρυξ εἰρήνης καὶ συγχωρήσεως, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος. Ἀλλ' ἡ εὐαγγελική του φωνὴ πρὸς ὥραν μόνον εἰσηκούσθη, καὶ ὁ Θεοδόσιος, παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν κραδαινόντων τὴν ῥομφαίαν ἀντὶ τῆς ποιμαντορικῆς βακτηρίας, ἔστειλεν εἰς Θεσσα- λονίκην μυστικὰς διαταγὰς ὠμοτάτας.

Μετ' ὀλίγον χρόνον ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἄφροντις εὑρίσκετο παραδεδομένος ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ εἰς τὴν χαρμοσύνην τῶν δημοτελῶν θεαμάτων, ὅτ' αἴφνης ὁ ἱππόδρομος περιεκυκλώθη ὑπὸ τῶν στρατιω- τῶν. Αἱ θύραι ἐκλείσθησαν, καὶ ὁ στρατός, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τῶν θεα- τῶν, ἀδιάφορον ἂν ἦσαν ἄνδρες, γυναῖκες ἢ παιδία, ἐπεδόθη ἄνευ ἀνα- σκοπῆς εἰς σφαγὴν ἀπάνθρωπον. Ἑπτακισχίλια, κατά τινας δὲ δεκα- πεντακισχίλια ὑπῆρξαν τὰ θύματα τῆς φονικῆς ἐκείνης ἡμέρας.

Ἡ συγκίνησις ἐπὶ τῇ σφαγῇ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρξε ζωηροτάτη καθ' ἅπαν τὸ κράτος. Ἀλλ' ἡ ἐκφανεστάτη αὐτῆς ἐκδήλωσις παρου- σιάσθη ἐν αὐτοῖς τοῖς Μεδιολάνοις, ὅπου συνεδρίαζε κατὰ τὴν ἄφιξιν τῆς φοβερᾶς ἀγγελίας σύνοδος τῶν ἐπισκόπων τῆς Γαλατίας ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀμβροσίου. Ἡ ἀγανάκτησις τῶν πατέρων ἐπὶ τῇ ἀνόμῳ

κείνῃ πράξει τοῦ αὐτοκράτορος ὑπῆρξε μεγάλη, καὶ ὁ Ἀμβρόσιος ἀνέλαβε νἀντιτάξῃ εἰς τὸν Θεοδόσιον, ὅςτις ἔτυχε τότε ἀπὼν ἐκ Μεδιολάνων, κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν ἐπιστροφήν του τὴν κατάραν τῆς ὠργισμένης ἐκκλησίας. Σθεναρὸς δὲ καὶ ἀπροςμάχητος ἠδυνήθη ὁ εὐλαβὴς ἐπίσκοπος τῶν Μεδιολάνων νὰ ἐπιμείνῃ, ἀποκλείων τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τῆς θείας κοινωνίας καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς εἰςόδου εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ ὀκτὼ ὅλους μῆνας. Ἐπελθούσης δὲ τέλος τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων, τεταπεινωμένος καὶ μετανοῶν ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ πατήσῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀνενέωσε νόμον τινὰ τοῦ Γρατιανοῦ, καθ' ὃν πᾶσα εἰς θάνατον καὶ προγραφὴν καταδίκη ὤφειλε νὰ μένῃ ἀνεκτέλεστος ἐπὶ ἕνα μῆνα καὶ νὰ ἐξετάζηται ἐκ νέου πρὸ τῆς ἐκτελέσεως, ὅπως ἡ ὀργὴ ὑποχωρῇ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον.

Ὁ αὐτοκράτωρ εἰςῆλθεν εἰς τὸν ναὸν, καὶ, πεσὼν πρηνὴς ἐπὶ τοῦ δαπέδου πρὸ τοῦ εὐπαρρησιάστου ἱεράρχου, ἐξεφώνησεν ἐν λυγμοῖς τὰ τοῦ Δαυίδ· *ἐκολλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχή μου· ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου.*

Ἡ ἐκκλησία ἐνίκησε τὴν βασιλείαν. Ἡ δὲ μετάνοια ἐκείνη τοῦ Θεοδοσίου δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀληθὴς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅςτις μετὰ τεσσάρων σχεδὸν αἰώνων διωγμοὺς καὶ καταπολέμησιν καὶ ὑποχωρήσεις ἔσυρεν ἤδη γονυπετεῖς πρὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἀποστόλων τοὺς ἐπὶ τοῦ θρόνου καθημένους καὶ ὑπηγόρευεν ἐντολὰς εἰρήνης καὶ ἐλέου εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς.

ιε'

Οἱ ὑπὲρ ἑνώσεως τοῦ κράτους ἀγῶνες.

Ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη μετὰ τὸν ἐν Λουγδούνῳ θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Γρατιανοῦ ὁ σφετεριστὴς τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ Ἱσπανὸς Μάξιμος, ἀρκούμενος εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας ἐπαρχίας, αἵτινες ἦσαν ὁ κλῆρος τοῦ Γρατιανοῦ, τὴν Γαλατίαν, τὴν Βρεττανίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν, ἠνείχετο ὡς συνάρχοντα τὸν ἐπιζῶντα ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'. Ἀλλὰ δὲν ἔπαυεν ὅμως ἐποφθαλμιῶν τὴν κατάκτησιν καὶ τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Μόνον δὲ κατάλληλον εὐκαιρίαν ἀνέμενεν, ὅπως ἐπιτεθῇ ἐναντίον τοῦ ἀκόμη νεαροῦ καὶ ἀπείρου Οὐαλεντινιανοῦ, ὃν μέχρι τινὸς ἀνεγνώριζεν ὡς συνάρ-

χοντα ἐν τῇ Δύσει. Ὁ Μάξιμος εἶχε δυνηθῇ νὰ ἑλκύσῃ τὰς συμ-
θείας, παρουσιαζόμενος ὡς προστάτης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐναν-
τοῦ τὰ τῶν Ἀρειανῶν φρονοῦντος Οὐαλεντινιανοῦ καὶ τῆς μητρὸς αὐτ-
Ἰουστίνης. Ἀφ' οὗ δ' ἐπὶ μῆνας ὅλους διὰ πρεσβειῶν καὶ ἐπιδείξε-
φιλίας διεβουκόλησε τὴν ἐν Μεδιολάνοις αὐλὴν, ἀποβαλὼν τέλος τὸ πρ-
σωπεῖον, διέβη τὸ φθινόπωρον τοῦ 387 τὰς Ἄλπεις.

Ὁ Οὐαλεντινιανὸς, πτοηθεὶς διὰ τὴν ἀνέλπιστον τοῦ Μαξίμου ἐπι-
δρομὴν, μόλις που προέφθασε νὰ φύγῃ σπεύδων ἐκ Μεδιολάνων εἰ-
Ἀκυληίαν. Πρὶν δ' ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς φθάσῃ πρὸ τῶν τειχῶν ταύτη-
τῆς πόλεως, ἐπιβιβασθεὶς πλοίου, ἔπλευσε μετὰ τῆς μητρὸς, τῶν ἄλλω-
οἰκείων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πιστῶν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπως ἐπικαλεσθ-
τὴν κατὰ τοῦ φονέως τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἐπιδρομέως ἐναντίον τοῦ ἰδίο-
ἑαυτοῦ κράτους βοήθειαν τοῦ Θεοδοσίου.

Ὁ Θεοδόσιος ἐθεώρησεν ἐπισφαλὲς νὰ καλέσῃ εἰς Κωνσταντινούπολ-
τὸν ὀπαδὸν τοῦ Ἀρείου Οὐαλεντινιανόν. Μεταβὰς δ' αὐτὸς εἰς Θεσσα-
λονίκην πρὸς τὸν φυγάδα, μετὰ ματαίας ἀποπείρας συνδιαλλαγῆς πρὸ-
τὸν Μάξιμον καὶ ἀφ' οὗ ἐξέλιπε πᾶσα τοῦ ἅρπαγος πρόφασις διὰ τῆ-
παρὰ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἀποδοχὴν τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας, ἀπε-
φάσισε τὴν ἐνεργὸν ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως δι-
τῶν ὅπλων ἐπέμβασιν. Ὁ Θεοδόσιος, ἀποφασίζων τὸν πόλεμον ὑπὲρ τοῦ
Οὐαλεντινιανοῦ, δὲν ἀνελάμβανε μόνον νὰ τιμωρήσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Μα-
ξίμου φόνον τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ εὐεργέτου, τοῦ Γρατιανοῦ, καὶ τὴν ἁρπα-
γὴν τοῦ θρόνου ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξεπλήρονε καὶ καθῆκ-
συγγενικὸν χάριν τῆς περικαλλοῦς τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἀδελφῆς Γάλλ-
ἣν ἔλαβεν ὡς σύζυγον ἐν Θεσσαλονίκῃ, θελχθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκτάκτου -
τῆς καλλονῆς, δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγ-
τῆς εὐσεβοῦς Πλακκίλλης.

Μετὰ δὲ τὴν παρασκευὴν μεγάλης καὶ ἀξιομάχου στρατιᾶς, ἧς μ-
γιστον μέρος ἀπετέλουν οἱ Γότθοι σύμμαχοι, τὸ ἔαρ τοῦ 388 ἐξεκίνησ-
ὁ Θεοδόσιος ἐναντίον τοῦ Μαξίμου. Προχωρήσας δὲ διὰ τῆς Μακεδονί-
καὶ νικήσας τὴν στρατιὰν τοῦ ἀντιπάλου ἐν δύο μάχαις παρὰ τὸν πο-
ταμὸν Σάον, διῆλθε μετὰ ταχύτητος ἐκπληκτικῆς τὰς Ἰουλίας καλου-
μένας Ἄλπεις, καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Ἀκυληίας, ὅπου εἶχε καταφύγε-
ὑπ' αὐτοῦ ἀπνευστὶ διωκόμενος, ὁ Μάξιμος. Ἡ προδοσία συνεπλήρωσ-
ταχέως τὴν καταστροφὴν τοῦ ἡττημένου καὶ ἐγκαταλελειμμένου. Μετ-
τὴν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἐπιδρομέως παράδοσιν τῆς Ἀκυληίας εἰ-

τὸν νικητὴν ὁ Μάξιμος, συρθεὶς ἔξω τῆς πόλεως γυμνόπους καὶ δεδεμένος τὰς χεῖρας, ἐφονεύθη κατὰ Ἰούλιον ἢ Αὔγουστον τοῦ 388.

Ὁ Θεοδόσιος διὰ τῆς νίκης καὶ τοῦ φόνου τοῦ Μαξίμου ἦτο ἤδη κύριος τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ φανῇ παραβάτης τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ καὶ ἴδιον ἤδη γυναικάδελφον, χάριν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀναλάβει τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Μάξιμον. Παρέδωκε λοιπὸν εἰς τὸν Οὐαλεντινιανὸν τὸ ὅλον δυτικὸν βασίλειον, κρατήσας ὡς πρότερον πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Μαξίμου μόνον τὸ τῆς Ἀνατολῆς. Θανούσης δὲ τῆς Ἰουστίνης τὰς παραμονὰς τῆς μεγάλης τοῦ Θεοδοσίου νίκης, ἀνέλαβεν ὁ ἤδη δεκαεπταέτης Οὐαλεντινιανὸς τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως, διατρίβων μὲν ἐν τῇ Αὐγούστῃ Τριβηρῶν, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἀνάγκη τῆς ἀμύνης τῆς Γαλατίας, ἔχων δὲ παραστάτην τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Φράγκον στρατηγὸν Ἀρβογάστην, ὅςτις εἶχεν ὑπηρετήσει ἤδη ἐπὶ τοῦ Γρατιανοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ ῥῆξις μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ στρατηγοῦ, τοῦ μὲν Οὐαλεντινιανοῦ προστατεύοντος τοὺς Ῥωμαίους, τοῦ

ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

χοντα ἐν τῇ Δύσει. Ὁ Μάξιμος εἶχε δυνηθῆ νὰ ἑλκύσῃ τὰς συμ-
θείας, παρουσιαζόμενος ὡς προστάτης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐναν
τοῦ τὰ τῶν Ἀρειανῶν φρονοῦντος Οὐαλεντινιανοῦ καὶ τῆς μητρὸς αὐ
Ἰουστίνης. Ἀφ' οὗ δ' ἐπὶ μῆνας ὅλους διὰ πρεσβειῶν καὶ ἐπιδεῖξ
φιλίας διεβουκόλησε τὴν ἐν Μεδιολάνοις αὐλήν, ἀποβαλὼν τέλος τὸ π
σωπεῖον, διέβη τὸ φθινόπωρον τοῦ 387 τὰς Ἄλπεις.

Ὁ Οὐαλεντινιανός, πτοηθεὶς διὰ τὴν ἀνέλπιστον τοῦ Μαξίμου ἐ
δρομήν, μόλις που προέφθασε νὰ φύγῃ σπεύδων ἐκ Μεδιολάνων
Ἀκυληίαν. Πρὶν δ' ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς φθάσῃ πρὸ τῶν τειχῶν ταύ
τῆς πόλεως, ἐπιβιβασθεὶς πλοίου, ἔπλευσε μετὰ τῆς μητρός, τῶν ἄλ
οἰκείων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πιστῶν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπως ἐπικαλε
τὴν κατὰ τοῦ φονέως τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἐπιδρομέως ἐναντίον τοῦ ἰδ
ἑαυτοῦ κράτους βοήθειαν τοῦ Θεοδοσίου.

Ὁ Θεοδόσιος ἐθεώρησεν ἐπισφαλὲς νὰ καλέσῃ εἰς Κωνσταντινούπ
τὸν ὀπαδὸν τοῦ Ἀρείου Οὐαλεντινιανόν. Μεταβὰς δ' αὐτὸς εἰς Θεσ
λονίκην πρὸς τὸν φυγάδα, μετὰ ματαίας ἀποπείρας συνδιαλλαγῆς π
τὸν Μάξιμον καὶ ἀφ' οὗ ἐξέλιπε πᾶσα τοῦ ἅρπαγος πρόφασις διὰ
παρὰ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἀποδοχὴν τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας, ἀ
φάσισε τὴν ἐνεργὸν ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως
τῶν ὅπλων ἐπέμβασιν. Ὁ Θεοδόσιος, ἀποφασίζων τὸν πόλεμον ὑπὲρ
Οὐαλεντινιανοῦ, δὲν ἀνελάμβανε μόνον νὰ τιμωρήσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Μ
ξίμου φόνον τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ εὐεργέτου, τοῦ Γρατιανοῦ, καὶ τὴν ἁρ
γὴν τοῦ θρόνου ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξεπλήρονε καὶ καθῆ
συγγενικὸν χάριν τῆς περικαλλοῦς τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἀδελφῆς Γάλλ
ἣν ἔλαβεν ὡς σύζυγον ἐν Θεσσαλονίκῃ, θελχθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκτάκτου
τῆς καλλονῆς, δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγ
τῆς εὐσεβοῦς Πλακκίλλης.

Μετὰ δὲ τὴν παρασκευὴν μεγάλης καὶ ἀξιομάχου στρατιᾶς, ἧς
γιστον μέρος ἀπετέλουν οἱ Γότθοι σύμμαχοι, τὸ ἔαρ τοῦ 388 ἐξεκίνη
ὁ Θεοδόσιος ἐναντίον τοῦ Μαξίμου. Προχωρήσας δὲ διὰ τῆς Μακεδο
καὶ νικήσας τὴν στρατιὰν τοῦ ἀντιπάλου ἐν δύο μάχαις παρὰ τὸν
ταμὸν Σάον, διῆλθε μετὰ ταχύτητος ἐκπληκτικῆς τὰς Ἰουλίας καλ
μένας Ἄλπεις, καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Ἀκυληίας, ὅπου εἶχε καταφύ
ὑπ' αὐτοῦ ἀπνευστὶ διωκόμενος, ὁ Μάξιμος. Ἡ προδοσία συνεπλήρ
ταχέως τὴν καταστροφὴν τοῦ ἡττημένου καὶ ἐγκαταλελειμμένου. Μ
τὴν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἐπιδρομέως παράδοσιν τῆς Ἀκυληίας

τὸν νικητὴν ὁ Μάξιμος, συρθεὶς ἔξω τῆς πόλεως γυμνόπους καὶ δεδεμένος τὰς χεῖρας, ἐφονεύθη κατὰ Ἰούλιον ἢ Αὔγουστον τοῦ 388.

Ὁ Θεοδόσιος διὰ τῆς νίκης καὶ τοῦ φόνου τοῦ Μαξίμου ἦτο ἤδη κύριος τοῦ ὅλου ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ φανῇ παραβάτης τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ καὶ ἴδιον ἤδη γυναικάδελφον, χάριν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀναλάβει τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Μάξιμον. Παρέδωκε λοιπὸν εἰς τὸν Οὐαλεντινιανὸν τὸ ὅλον δυτικὸν βασίλειον, κρατήσας ὡς πρότερον πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Μαξίμου μόνον τὸ τῆς Ἀνατολῆς. Θανούσης δὲ τῆς Ἰουστίνης τὰς παραμονὰς τῆς μεγάλης τοῦ Θεοδοσίου νίκης, ἀνέλαβεν ὁ ἤδη δεκαεπταέτης Οὐαλεντινιανὸς τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως, διατρίβων μὲν ἐν τῇ Αὐγούστῃ Τριβηρῶν, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἀνάγκη τῆς ἀμύνης τῆς Γαλατίας, ἔχων δὲ παραστάτην τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Φράγκον στρατηγὸν Ἀρβογάστην, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσει ἤδη ἐπὶ τοῦ Γρατιανοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ ῥῆξις μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ στρατηγοῦ, τοῦ μὲν Οὐαλεντινιανοῦ προστατεύοντος τοὺς Ῥωμαίους, τοῦ

ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

δ' Ἀρβογάστου τοὺς Γερμανούς. Ἡ δὲ ῥῆξις αὕτη, ὁσημέραι δ
μένη, ἀπέληξεν εἰς τὴν σχεδὸν τελείαν ἀπομόνωσιν τοῦ Οὐαλεντι
καὶ εἰς τὴν παρὰ τῇ γαλατικῇ Βιέννῃ δολοφονίαν αὐτοῦ ὑπὸ τ
γάνων τοῦ Ἀρβογάστου τὴν 15 Μαΐου 392.

Ἡ συνωμοσία καὶ προδοσία εἶχε παρασκευασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀρ
στου μετὰ τοιαύτης δεξιότητος, ὥςτε οὐδεὶς εὑρέθη μετὰ τὸν φόν
Οὐαλεντινιανοῦ ὁ ἀντιτείνων εἰς τὰ σχέδια τοῦ Φράγκου στρα
Οὗτος δέ, μὴ ἀποτολμῶν νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς καθ' ἑαυτοῦ ὡς βα
προλήψεις τῶν Ῥωμαίων, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν Ῥωμαῖ
φιστὴν Εὐγένιον. Καὶ ἦτο μὲν ὁ Εὐγένιος Χριστιανός, ἀλλ' ἕνεκ
σοφιστικῶν αὐτοῦ μελετῶν καὶ πολὺ μᾶλλον ὡς ὄργανον τοῦ ἐ
Ἀρβογάστου ἤρχισε προστατεύων τὴν εἰδωλολατρείαν, εἰ καὶ με
νος δειλίας καὶ ἀσταθείας.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴ ἔμαθε μετὰ φρίκης τὴν ἐπελθοῦ
Γαλατίᾳ μεταβολήν. Ἡ Γάλλα ἐπλήρωσεν ὀλοφυρμῶν ἐπὶ τῷ φόν
ἀδελφοῦ τὰ βασίλεια τοῦ συζύγου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεοδόσιος
χετο ὑπὸ λύπης ἅμα καὶ φροντίδος, ἅτε στερηθεὶς μὲν κοινων
ἀρχῆς συγγενοῦς καὶ νεαροῦ, εὑρισκόμενος δ' ἀντιμέτωπος ἀνδρῶν
κῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων καὶ ἄλλως ἰσχυρῶν.

Ὑπὸ τοιούτων ἀμφιρρόπων ταλαντευόμενος αἰσθημάτων, ἀπ
σεν οὐχ ἧττον τὸν πόλεμον, καὶ ἐπεδόθη εἰς μακρὰς παρασκευὰς
συγχρόνως διεβουκόλει δι' ἐνδείξεων φιλίας καὶ ἀμφιβόλων ἀπαν
τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Εὐγενίου, ὅςτις, διιδὼν τὰς ἀληθεῖς τοῦ
δοσίου προθέσεις, παρεσκευάζετο καὶ αὐτός.

Τέλος δὲ περὶ τὰ τέλη Μαΐου ἢ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου τοῦ 394,
μετὰ τὸν ἐκ δυστοκίας θάνατον τῆς Γάλλας, ἐξεκίνησεν ὁ Θεο
μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μετὰ τρίμην
πιώδη πορείαν διὰ τῆς Θρᾴκης καὶ Ἰλλυρίας ἔφθασεν εἰς τὰς Ἰ
Ἄλπεις, καὶ διέβη ἄνευ μεγάλης δυσκολίας τὰ στενὰ διὰ τὸ
ἀπαράσκευον τῶν ἐχθρῶν. Συγκροτηθείσης δὲ τῇ 5 Σεπτεμβρίου
μάχης παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Φρίγδου, τοῦ σήμερον καλο
Βίππαχ, οὐ μακρὰν τῆς Ἀκυληίας, οἱ περὶ τὸν Εὐγένιον καὶ
γάστην βάρβαροι ἠγωνίσθησαν γενναιότατα, δεκακισχίλιοι δὲ τῶν
θων τοῦ Θεοδοσίου ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἀλλὰ τὴν
σαν, ἐπαναληφθέντος τοῦ ἀγῶνος μετὰ μεγάλης ἑκατέρωθεν ὁρ
Θεοδόσιος, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ αἴφνης πνεύσαντος σφοδροῦ ἀ

οὐκ ἀσυνήθους κατὰ τὸν τεργεσταῖον κόλπον, ἐξενίκησε λαμπρῶς τοὺς πολεμίους. Ἡ σφαγὴ προεκάλεσε τὴν φυγήν, καθ' ἣν πολλοὶ ἐζωγρήθησαν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Εὐγένιος, οὗ ἡ κεφαλή, ἀποκοπεῖσα κατὰ προσταγὴν τοῦ Θεοδοσίου, περιεφέρθη ἀνὰ τὸ στρατόπεδον, ἔπειτα δὲ καὶ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν, ἐπὶ κοντοῦ μακροτάτου. Ὁ δὲ Ἀρβογάστης, μὴ ἐλπίζων νὰ τύχῃ φιλανθρωπίας παρὰ τοῦ Θεοδοσίου, τὸ μὲν πρῶτον ἔφυγεν ἐπὶ τὰ τραχύτατα τῶν περὶ τὸ πεδίον τῆς μάχης ὀρέων, μετὰ δὲ διήμερον περιπλάνησιν, ἀποκαμὼν ἐκ τῆς διώξεως, ηὐτοκτόνησεν οἰκτρῶς.

Μετὰ τὴν παρὰ τὸν Φρίγδον νίκην Θεοδόσιος ὁ μέγας ἦτο ἤδη μόνος κύριος τοῦ διὰ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ ἡνωμένου ῥωμαϊκοῦ βασιλείου. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην μάχην ἐθεώρησεν ὁ βασιλεὺς ἀναγκαίαν τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν τοῖς περιχώροις. Καθίστατο δὲ ἡ παρουσία αὐτοῦ ἀναγκαία πρὸς διαρρύθμισιν πολλῶν πραγμάτων, ἰδίως δὲ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς πειθαρχίας ἐν τῷ στρατῷ, ὅςτις ἀπετελεῖτο ἐκ στρατιωτῶν συρρευσάντων ἀπὸ πασῶν τῶν χωρῶν τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ κόπωσις ἐκ τῆς τελευταίας ἐπιπόνου ἐκστρατείας εἶχε καταβάλει τὸ σῶμα τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ δὲ καταλαβοῦσα αὐτὸν νόσος μετεβλήθη κατ' ὀλίγον εἰς ὕδρωπα, ἐξ οὗ ἀπέθανε πεντηκοντούτης τὴν 17 Ἰανουαρίου 395 πέντε μῆνας καὶ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ἀκυληίαν μεγάλην του νίκην.

ϛʹ

Ἡ ἐκκλησία ἀπὸ Ἰουλιανοῦ μέχρι Θεοδοσίου.

Ὁ Ἰουλιανὸς θνήσκων λέγεται ὁμολογήσας τὴν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι ἰδίαν ἑαυτοῦ ἧτταν. Αὐτοῦ θανόντος ἀντιπαρῆλθεν ὡς ὄνειρος διαλυόμενος ἡ ἀπόπειρα τῆς ἀναστάσεως τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Καὶ εἶχε λοιπὸν δίκαιον ὁ πατὴρ τῆς ἐκκλησίας Ἀστέριος ὁ ἀποκαλέσας τὴν ἀπόπειραν ἐκείνην δρᾶμα, καὶ δὴ δρᾶμα κωμικόν. Θελήσας νἀναστήσῃ τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἐπήνεγκε τραῦμα καίριον ὄχι μόνον εἰς τὰ σεβάσματά του, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἐν μέρει τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, καθ' οὗ ἐστράφη μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ ζωηροτέρα ἡ ἀντίδρασις.

Ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις ἐναντίον τῆς παλινορθώσεως τῆς εἰδωλολατρείας ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπῆλθε πλήρης διὰ μιᾶς. Ὁ πρῶτος ἀτυχὴς

αὐτοῦ διάδοχος Ἰοβιανὸς ἐπέδειξε μὲν κατὰ τὴν ὀκτάμηνον αὐτοῦ
σιλείαν φιλοθρήσκους διαθέσεις, ἅτε ὢν πιστὸς Χριστιανὸς καὶ δὴ
δὸς τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν αὐστηρὸς πρὸς τοὺς
κοὺς, οὐδ' ἐπανήγαγε τὴν βίαν κατὰ τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὴν
θρησκείαν. Καὶ ἔτυχε μὲν, ὡς εἰκὸς, τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος
νάσιος ὁ μέγας, ὅςτις καὶ ἀπέθανεν ἡσύχως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὡς ἐπί
πος τὸν Μάϊον τοῦ 373, ἀποκατεστάθησαν δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰουλι
ἀφαιρεθέντα δίκαια τῶν Χριστιανῶν, ἠδύναντο δὲ νὰ καυχῶνται οὐ
ὅτι ἐνίκησεν ὁ Χριστὸς καὶ ἐξέλιπον τὰ μαντεῖα καὶ αἱ εἰς τὰ εἴδ
θυσίαι. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐδικαιοῦτο ὁ ἐθνικὸς ῥήτωρ καὶ φίλος τοῦ π
βάτου Θεμίστιος νὰ ἐγκωμιάζῃ τὴν σύνεσιν τοῦ νέου βασιλέως ὡς ἀ
τος ἕκαστον ἐλεύθερον νὰ πιστεύῃ κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πεποίθη

Τὴν αὐτὴν δὲ περίπου ἀνεξιθρησκείαν, καίπερ πιστοὶ ὄντες τοῦ
στιανισμοῦ θιασῶται, ἐπέδειξαν μετὰ τὸν Ἰοβιανὸν Οὐαλεντινιαν
Α' καὶ ὁ Οὐάλης. Καὶ ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς, καίπερ ἀκολουθῶν
δόγματα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, οὔτε τοὺς ἐθνικοὺς κατεδίωξεν,
εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῆς ἐκκλησίας ἔριδας ἀνεμίχθη, μὴ θεωρῶν
ἑαυτοῦ τὸ κρίνειν μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων. Διὰ τοῦτο δ' ἡ ἐκκλ
ἠξιώθη ἐπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Δύσει πολὺ μείζονος ἡσυχίας ἢ ἐν τῇ
τολῇ ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος.

Ὁ δὲ Οὐάλης, στοιχήσας εἰς τὸν Ἀρειανισμὸν καὶ δεχθεὶς τὸ
πτισμα παρὰ τοῦ Ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Εὐδοξ
πρὸς μὲν τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἔδειξε τὴν αὐτὴν καὶ ὁ ἀδελφὸς
πην, ἀλλὰ δὲν ἔδειξε τὴν αὐτὴν καὶ ἐκεῖνος ἀδιαφορίαν πρὸς τὰ χ
ζοντα τὴν ἐκκλησίαν πάθη, ἀπ' ἐναντίας δὲ παρέστη βίαιος καὶ ἀκα
σχετος διώκτης τῶν ὁμοουσιαστῶν. Ἡ δ' ἐθνικὴ θρησκεία δὲν ἐδιώ
ὑπ' αὐτοῦ, καὶ μόνον ἐμποδίσθη παρὰ τοῦ Οὐάλεντος κοινῇ μετὰ
Οὐαλεντινιανοῦ ἡ μαντικὴ, ἥτις εἶχε καταστῆ ὕποπτος εἰς τὴν π
τείαν ἤδη ἐπὶ Κωνσταντίου, καὶ ἀπηγορεύθησαν αἱ διὰ νυκτὸς μαγ
παρασκευαὶ καὶ ἡ τέλεσις μιαρῶν θυσιῶν. Ἐξῃρέθησαν δὲ τῆς ἀπα
ρεύσεως ταύτης διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας Πραιτεξτά
τὰ ἐλευσίνια μυστήρια. Ἄλλως δ' ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐθνικοὺς, ὅπ
πολλοὶ ἀκόμη ὑπῆρχον μάλιστα ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι, ἡ τήρ
πάντων τῶν ἐξ ἀρχῆς πατρίων, καὶ μόνον ἀντετάσσετο μετ' ἐπιμ
ἡ βασιλεία εἰς τὴν εἰςαγωγὴν νέων λατρειῶν.

Δὲν ἔλειπον δὲ ἀφορμαὶ πρὸς τοιαῦτα νέα σεβάσματα ἐν Ἑλλ

όπου άκμαία πολλαχοῦ διετηρεῖτο ἀκόμη ἡ ἀρχαία πίστις. Οὕτως, ὅτε τῷ 375 σφοδρὸς σεισμὸς ἐκλόνησε τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ εἰς πολλὰς τῶν πόλεων ἐπήνεγκε καταστροφὴν πλὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἡ σωτηρία τῆς πόλεως ταύτης ἀπεδίδετο εἰς ὄναρ, δι' οὗ παρηγγέλλετο εἰς τὸν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἱεροφάντην Νεστόριον νὰ εἰςαγάγῃ εἰς τὴν πόλιν τὴν δημοσίαν τιμὴν τοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως. Καὶ ἡ μὲν ἐκτέλεσις τοῦ ὀνείρου τοῦ γέροντος ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῶν ἐν τέλει, εἰς οὓς ἀπετάθη, ἐκεῖνος δ' ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἀναστύλωσιν ἀγαλματίου τοῦ ἥρωος, εἰς ὃν καὶ ἀνέφερε τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, ὅτε μετ' οὐ πολὺ μόνη ἐκείνη ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἔμεινεν ἀπηλλαγμένη τοῦ φοβεροῦ σεισμοῦ.

Πλὴν δὲ τῆς ἀπαγορεύσεως νέων λατρειῶν ἐπιφανὴς ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς πολιτεία τοῦ Οὐάλεντος. Εἴ που δ' ἐνεφιλοχώρησεν αὐστηρότης, προήρχετο αὕτη ἐκ λόγων καθαρῶς πολιτικῶν, οὐχὶ δ' ἐκ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Τοιοῦτο μέτρον ὑπῆρξεν ἡ χάριν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου δήμευσις ὡρισμένων τινῶν γαιῶν τῶν ναῶν. Ἰδίως δὲ κατεφάνη ἡ αὐστηρότης τῆς πολιτείας ἐν τῇ καταπολεμήσει τῆς δεισιδαιμονίας τῶν εἰδωλολατρῶν, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς ἐσκοπεῖτο ἀνατροπὴ τῶν καθεστώτων. Οὕτω σκληρᾶς ἔτυχε τιμωρίας τῷ 372 Παλλάδιός τις, ὅςτις ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἐκ μαντείας εἶχε μάθει παρὰ τῶν θεῶν τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος διαδόχου τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ δὲ διάδοσις τῆς μαντείας ἐκείνης καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς ἐξάρτησις κενῶν καὶ ἐν μέρει στασιαστικῶν περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδων προεκάλεσε τὴν καταδίωξιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν θανάτωσιν πολλῶν, ἐν οἷς ὁ ἐπιφανὴς ἐν Ἐφέσῳ φίλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ φιλόσοφος Μάξιμος, καὶ ἄλλοι νεοπλατωνικοί, πρὸς δὲ καὶ πολλοὶ διακεκριμένοι πολῖται ἐκ τῶν φερόντων ὄνομ' ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν γραμμάτων ΘΕΟΔ, ἅτινα ἐνέφαινον αἱ μαγγανεῖαι τοῦ Παλλαδίου.

Ὁ τὸν Οὐαλεντινιανὸν διαδεχθεὶς Γρατιανὸς προέβη πολὺ περαιτέρω ἐν τῇ προστασίᾳ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Πεπροικισμένος ὑπὸ εὐλαβείας βαθυτάτης, ἣν κατέδειξεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του, πρῶτος αὐτὸς τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων μὴ δεχθεὶς τὴν πορφύραν τοῦ ποντίφικος, προήσπισε τὴν χριστιανικὴν πίστιν οὐ μόνον διὰ τὴν μεγάλην αὐτῆς σημασίαν ὡς δυνάμεως συντηρητικῆς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἐκ πεποιθήσεως ἐνδομύχου περὶ τῆς θείας αὐτῆς ἀποστολῆς, ἣν ὑπεστήριζεν ἐν ἑαυτῷ ἡ φιλία τοῦ διαπρεποῦς τῶν Μεδιολάνων ἐπισκό-

που Ἀμβροσίου. Δραστηρία λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ παρ' αὐτοῦ αὔξη
τῶν προνομίων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ καταπολέμησις τῶν αἱρετικῶν,
ἧς ἀπέρρευσεν, ὡς εἰκὸς, καὶ δριμεῖά τις ἀντίθεσις πρὸς τοὺς εἰδωλολα
τρας. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπαγορεύεται ἐκ νέου ἡ τέλεσις ἡμερησίων τε κ
νυκτερινῶν θυσιῶν καὶ ἡ ἐπὶ πολιτικοῖς σκοποῖς χρῆσις τῆς μαγεία
καταφέρεται δὲ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας καίριον τραῦμα διὰ τῆς παύ
σεως τῶν ἀπὸ τοῦ δημοσίου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας παρεχομένω
βοηθημάτων. Πᾶσα χάριν τῆς λατρείας τῶν ἐθνικῶν θεῶν παρεχομέν
τοιαύτη βοήθεια παρεχωρήθη εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, αἱ πρόσοδ
τῶν Ἑστιάδων παρθένων καὶ τῶν νεωκόρων ἀφιερώθησαν εἰς τὴν ὑπη
ρεσίαν τῆς δημοσίας συγκοινωνίας, τὰ γήπεδα τἀνήκοντα εἰς τὰ ἱερα
τεῖα ἀφῃρέθησαν ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἠλαττώθη πᾶσα εἰς τοὺς ἱερεῖς δεδ
μένη ἀτέλεια. Τέλος δ' ὁ Γρατιανὸς, οἱονεὶ θέλων νἀποκόψῃ καὶ τ
ἱερωτάτας τῶν ἐν Ῥώμῃ ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος καθ' ὅσον συ
δέοντο πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν, διέταξε τὴν ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊ
βουλευτηρίου ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἐν αὐτῷ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγ
στου ἱδρυμένου ἀγάλματος τῆς Νίκης καὶ τοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐγειρομε
βωμοῦ, ἐφ' οὗ πρὸ ἑκάστης συνεδρίας ἐκαίετο λιβανωτός. Ἡ ἀφαιρε
τῶν ἱερῶν ἐκείνων συμβόλων τοῦ μεγαλείου τῆς εἰδωλοχαροῦς Ῥώμη
συνεκίνησε βαθύτατα τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐθνικούς. Πρεσβεία, ἧς προΐστατ
ὁ θερμὸς καὶ εὔγλωττος τῆς εἰδωλολατρείας συνήγορος Σύμμαχος, με
τέβη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εἰς Μεδιόλανα, ὅπως ζητήσῃ τὴν ἀπόδοσ
τῶν εἰδωλολατρικῶν κειμηλίων. Ἀλλ' αἱ θύραι τῶν ἀνακτόρων ἔμειν
κλεισταὶ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς εἰδωλολατρείας, ἡ δὲ πρεσβεία, μ
τυχοῦσα κἂν ἀκροάσεως, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς Ῥώμην.

Ἡ ἐκκλησία φαίνεταί πως καὶ πάλιν κλονουμένη ἐν τῇ Δύσει ἐπὶ τ
διαδόχου τοῦ Γρατιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Β΄. Κατ' ἀντίθεσιν πρ
τὸν τύραννον Μάξιμον, ὅςτις παρουσιάζετο ὡς ὀρθόδοξος ὀπαδὸς τ
συμβόλου τῆς Νικαίας, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Γρατιανοῦ εἶνε αἱρετ
κὸς Ἀρειανὸς, ἐφ' οὗ καὶ αὐτὴ ἡ εἰδωλολατρεία ἀνακύπτει ἐν Ῥώμ
θαρραλέα. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ κλονισμοῦ, ὃν ἐπέφερον εἰς τὸ δυτικὸν κρ
τος αἱ ἁρπακτικαὶ διαθέσεις τοῦ Μαξίμου, ἔμελλεν ἴσως διὰ τὴν ἑτερ
δοξίαν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ νὰ κλονηθῇ καὶ αὐτὸ τὸ θρησκευτικὸν οἰκ
δόμημα, εἰ μὴ στερρῶς ἐνεκαρτέρουν, ἐμπεδοῦντες καὶ τοῦ βασιλέ
τὴν πίστιν, δύο ἄνδρες, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδόσιος καὶ
ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος. Εἰς τοῦ θερμοῦ δὲ τούτου ἀποστό

λου τοῦ Χριστοῦ τὴν βαθεῖαν πίστιν καὶ τὴν εὐπαρρησίαστον ἐμμονὴν χρεωστεῖται καὶ τὸ ναυάγιον νέας τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Συμμάχου ἀποπείρας πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ βουλευτηρίῳ λατρείας τῆς Νίκης. Τὸ δὲ εἰς τὸν βασιλέα πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Συμμάχου ὑπὸ τοῦ Ἀμβροσίου ὑποβληθὲν ὑπόμνημα ἀποτελεῖ ἓν τῶν περιφανεστάτων κειμηλίων τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας, ἀντίστοιχον πρὸς τὰ μεγάλα ἔργα τῶν Ἀθανασίων καὶ Βασιλείων, Γρηγορίων καὶ Χρυσοστόμων, δι' ὧν ἡ πίστις ἐστηρίχθη οὐχ ἧττον ἢ διὰ τῆς ἐνεργείας Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, τοῦ Γρατιανοῦ καὶ τοῦ Θεοδοσίου.

ιζ'

Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Θεοδοσίου.

Ὁ Θεοδόσιος διαφέρει τοῦ τε Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Κωνσταντίου κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου, ὁ δὲ Ἱσπανὸς αὐτοκράτωρ πολὺ πρὸ τῆς τελευτῆς, κατ' αὐτὸν τὸν πρῶτον τῆς βασιλείας του χρόνον. Καὶ ἐπετάχυνε μὲν ἴσως τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ταύτην ἡ σοβαρά του ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀσθένεια, ἀλλά, κρίνοντες ἐκ τῆς καθ' ὅλον τὸν βίον ἐξαιρέτου αὐτοῦ εὐλαβείας, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἄνευ αὐτῆς ἔμελλεν ὁ Θεοδόσιος ὡς μίαν τῶν πρώτων τῆς βασιλείας του πράξεων νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν διὰ τοῦ ἰδίου βαπτίσματος ἐπίσημον ἐν τῷ κράτει ἀναγνώρισιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀλλ' ἡ πανηγυρικὴ ἐκείνη διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰςδοχὴ εἰς τὸν χριστιανισμὸν κατέστησε τὸν Θεοδόσιον κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς νόσου ἔτι μᾶλλον εὐεπίφορον πρὸς φιλοθείαν. Μετὰ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἠκροᾶτο τοῦ ἐπισκόπου τῆς Θεσσαλονίκης, παριστάνοντος, ὅτι ἡ ἀκραιφνὴς πίστις, οἵαν παρέδωκαν αὐτὴν οἱ ἀπόστολοι καὶ διετύπωσαν διὰ τοῦ συμβόλου οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες πατέρες, ἐσώζετο ἀμείωτος ἀνὰ τὸ Ἰλλυρικὸν μέχρι τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τῇ ἀπωτέρᾳ Ἀνατολῇ, ἰδίως δ' ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐμόλυνον τὴν πίστιν ἐπάρατοι αἱρέσεις. Οἱ δὲ λόγοι τοῦ εὐλαβοῦς Ἀσχολίου ἐνίσχυσαν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν ἡ ὑποχρέωσις οὐ μόνον νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἀλλὰ καὶ νἀπαλλάξῃ τὰ πνεύματα ἀπὸ τῆς πλάνης.

Πρῶτος δὲ καρπός, ἀλλὰ καὶ πρῶτον ἐπίσημον δεῖγμα τῆς ἀποφά-

σεως αὐτοῦ περὶ ἀναστυλώσεως τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὑπῆρξε τὸ ἐκ Θεσσαλονίκης τὴν 27 Φεβρουαρίου 380 ἐκδοθὲν διάταγμα, δι' οὗ ἐκηρύσσετο ἡ βασιλικὴ θέλησις, ὅπως οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἀκολουθῶσι τὴν πίστιν, οἵαν μετέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὁ ἀπόστολος Πέτρος καὶ οἵαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεοδοσίου ἐτήρουν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Κατὰ τὸ διάταγμα ἐκεῖνο καθολικοὶ Χριστιανοὶ ἔμελλον νὰ ὀνομάζωνται μόνοι οἱ συμφώνως πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ διδάγματα τῶν ἀποστόλων πιστεύοντες εἰς τὴν ἑνιαίαν ἁγίαν τριάδα τοῦ πατρός, τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Οἱ δὲ ἄλλοι οἱ ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τῆς τοιαύτης πίστεως, οὓς τὸ διάταγμα ἀπεκάλει ἄφρονας, ἐκαυτηριάζοντο διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ αἱρετικοῦ. Αἱ συναθροίσεις αὐτῶν δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ καλῶνται ἐκκλησίαι, καὶ οἱ αἱρετικοὶ ἠπειλοῦντο οὐ μόνον διὰ τῆς θείας ἐκδικήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν τιμωριῶν, ἃς ἔμελλε νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἡ ἐκ θεοῦ ἔμπνευσις.

Σκοπὸς τοῦ διατάγματος τούτου ἦτο ἡ ὁριστικὴ καταπολέμησις οὐ μόνον τῆς εἰδωλολατρείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρειανικῆς αἱρέσεως, ἥτις, ἐπὶ πεντήκοντα ἤδη ἔτη διχάζουσα τὴν ἐκκλησίαν, ἦτο ἰδίως διαδεδομένη ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει. Ἡ βασιλεία, οὐ μόνον ἐπιβάλλουσα τὴν θέλησιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπισείουσα τὸ φόβητρον ποινικῆς διώξεως τῶν ἐναντιουμένων, ἐκήρυσσεν ὡς θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας πίστιν. Ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ περὶ τιμωριῶν ἦτο πρόωρος, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν συναφῶν πρὸς τὸ θρησκευτικὸν διάταγμα λοιπῶν ἐκ Θεσσαλονίκης διατάξεων τοῦ Θεοδοσίου, αἵτινες μαρτυροῦσι τὴν ἐπιεικῆ καὶ πραεῖαν διάθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι δρᾶσις τοῦ Θεοδοσίου ἄρχεται σὺν τῇ μεταβάσει αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ γοτθικοῦ πολέμου. Ἐπὶ τεσσαράκοντα ἤδη ἔτη ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Οὐάλεντος ἦτο παραδεδομένη εἰς τὴν ἑτεροδοξίαν τῶν Ἀρειανῶν. Ἀλλ' ἀπό τινος χρόνου παρετηρεῖτο ἐν τῇ βασιλευούσῃ μικρά τις κίνησις ὑπὲρ θρησκευτικῆς ὀρθοφροσύνης. Ἔν τινι ἐκκλησιδρίῳ καλουμένῳ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας εἶχε πήξει τὸ πρῶτον τὴν σκηνήν του, *τεσσαράκοντα ἔτη περιφερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην* κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ λόγους ἀνήρ, εἰς ὃν μεγάλα ὀφείλει ἡ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησία. Τὸν ἄνδρα τοῦτον συνηντήσαμεν ἤδη ὡς νεανίαν σπουδάζοντα ἐν Ἀθήναις κατὰ ταὐτὰ ἐκεῖνα ἔτη.

ἐνετρύφα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ εἰς τὴν ἀπόλαυ-
ῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἐντυπώσεων ὁ κατόπιν αὐτοκράτωρ Ἰου-
. Ὁ νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ὀρθῶν δοξασμάτων ὑπέρμαχος
ς ἐκεῖνος ἦτο Γρηγόριος ὁ ἀπὸ τῆς καππαδοκικῆς Ναζιανζοῦ τῆς
τὴν γενέτειραν αὐτοῦ Ἀριανζὸν κειμένης ἐπονομαζόμενος Ναζιαν-
Εἴδομεν δὲ ἤδη, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, ἥτις τὸν Ἰουλιανὸν
ησε τελείως ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, τοὺς δύο αὐτοῦ συμμαθητάς,
ρηγόριον καὶ τὸν Βασίλειον, συνετέλεσεν ἀπ' ἐναντίας νὰ περικο-
ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ ἐμμονῇ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν πίστεως.
Γρηγόριος μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν, εἰς
ε πρότερον ἐπιδοθῇ ἐν Καισαρείᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ ἔτη μα-
αὶ περιπετειώδη, εἶχε στηρίξει τὴν ἐκκλησίαν τὸ μὲν πρῶτον παρὰ
ευρὸν τοῦ πατρὸς ὡς πρεσβύτερος, ἔπειτα δὲ ὡς διάδοχος αὐτοῦ
διοικήσει τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Ναζιανζοῦ, εἰ καὶ ἦτο προ-
ισμένος ὑπὸ τοῦ ἐκ παίδων φίλου αὐτοῦ Βασιλείου, τότ' ἐπισκόπου
ρείας, ἐπίσκοπος τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ Σασίμων, ὅπου δὲν ἐδέχθη
ταθῇ. Ἀλλ' ἡ οἰκτρὰ θέσις, εἰς ἣν εἶχε περιστῇ ἐν Κωνσταντι-
λει ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν τὰ δόγματα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου
υθούντων, ἀνεκάλεσε τὸν Γρηγόριον ἐκ τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ
ς ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας ἐθελουσίας ἐξορίας του, καὶ ἀνήγα-
τὸν εἰς σφαῖραν εὐρυτέρας ἐνεργείας. Κληθεὶς εἰς Κωνσταντινού-
ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὁμοουσιαστῶν καθ' ὃν χρόνον
ῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἴθυνεν εἷς τῶν ἀκρατεστάτων
κνῶν, ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης Δημόφιλος, ἔσπευσε πρόθυμος.
λόγοι τοῦ τροφίμου τῶν Ἀθηναίων σοφιστῶν ἐνεποίησαν ἐν Κων-
ινουπόλει μεγάλην αἴσθησιν εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, ὁσημέραι
ομένους. Ὁ δὲ λιτὸς καὶ ἀληθῶς χριστιανικὸς τοῦ Γρηγορίου βίος
λήρονε τὴν ἐνέργειαν τῶν θερμῶν αὐτοῦ καὶ γοργῶν, πυκνῶν δὲ
πὸ τῆς ἀληθείας ἐμπνεομένων λόγων. Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ σαγη-
τές, πολλοὶ καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιφρονούντων οἱ πεισθέντες εἰς τὴν
δειαν τοῦ ἀπροσμάχου κήρυκος τῆς ἁγίας τριάδος. Νέον πνεῦμα
ς καὶ πίστεως εἰσέρρευσε δι' αὐτοῦ εἰς τὴν μικρὰν κοινότητα τῶν
βασιλευούσῃ ὁμοουσιαστῶν. Ὁ ῥήτωρ ἐγίνετο ὁσημέραι μᾶλλον
στός, προσελκύων μαθητὰς ἔκ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως,
ὰ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Ἀναστασίας μετεβάλλετο κατ' ὀλίγον εἰς
ἀκτινοβολοῦσαν θρησκευτικὰς ἀληθείας, καὶ ὁ Γρηγόριος ἀνεδει-

κνύετο καὶ ἀνεγνωρίζετο ἤδη παρ' ὅλην του τὴν ἀφιλένδεικτον ταπείνωσιν ὡς ἐπιφανὴς στῦλος τῆς ἐπανορθουμένης ὀρθοδοξίας, ἄξιος νὰ κοσμήσῃ τὸν πρῶτον τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκοπικὸν θρόνον. Τὸ ἔδαφος εἶχεν ἑτοιμασθῆ διὰ τὴν νίκην τῆς ὀρθοδοξίας.

Καὶ αὐτὴ ἡ κενόδοξος καὶ πρὸς τὸν Γρηγόριον προδοτικὴ διαγωγὴ ἑνὸς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τοῦ Αἰγυπτίου Μαξίμου, ἐποφθαλμιῶντος εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, ἠνάγκασε μὲν τὸν Ναζιανζηνὸν νἀπέλθῃ ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πόλιν, ἀπόφασιν ἔχων νὰ ἐξακολουθήσῃ σθεναρῶς τὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγῶνα. Ἀληθῶς μικρὰ μόνον ἐχρειάζετο ὑποστήριξις ἐπισήμως ἐπερχομένη, καὶ ὁ θρίαμβος τῆς ὀρθοδοξίας ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ βέβαιος.

Τὴν ὑποστήριξιν δὲ ταύτην παρέσχεν αὐτὸς ὁ Θεοδόσιος. Ὁ βασιλεύς, εἰσελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Νοέμβριον τοῦ 380, ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ ἐμήνυσεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως Δημόφιλον, ὅτι ὀφείλει ἢ νἀποδεχθῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἢ νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ ἀμετάπειστος Ἀρειανὸς προετίμησε τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Εὐθὺς δ' ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ὁ Θεοδόσιος ὡς δεύτερον διάβημα πρὸς στήριξιν τῆς ὀρθοδοξίας ἐθεώρησε τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Γρηγορίου ὡς ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦθ' ὅπερ καὶ ὑπεδήλωσεν εἰς αὐτὸν κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Καὶ ὁ λαὸς δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύσσωμος ἐπέδειξε τὰς αὐτὰς διαθέσεις παρ' ὅλην τὴν ταραχὴν τῶν Ἀρειανῶν κατὰ τὴν 26 Νοεμβρίου, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ὁρίσει τὴν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἀπόδοσιν τῆς κυριωτάτης τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, τῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ἡ μεγάλη νίκη τῆς ὀρθοδοξίας συνεκίνησε τὰ πλήθη, ὅτε εἶδον τὸν βασιλέα καὶ τὸν σθεναρὸν ὑπέρμαχον τοῦ ὁμοουσίου παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ εἰςερχομένους εἰς τὴν ὑπὸ στρατιωτῶν κατεχομένην ἐκκλησίαν, ἥτις τέως ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη ἦτο ἕρμαιον τῶν αἱρετικῶν. Θυελλωδῶς ἀπήτησαν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὰ πλήθη τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Ἀλλὰ λαός τε καὶ βασιλεία ἠναγκάσθησαν τό γε νῦν ἔχον νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸ τῆς ἐπιμόνου ἀρνήσεως τοῦ Γρηγορίου, ὅστις ὅμως ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσῃ κατόπιν εἰς ἐπαναληφθεῖσαν γενικὴν ἀπαίτησιν.

Ἦτο λοιπὸν ὁ Γρηγόριος πλέον ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἀναίμακτον νίκην τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ ἱεράρχης δὲν ἐθεώρει τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὁριστικήν, ἐφ' ὅσον δὲν ἤθελεν ἐπικυρωθῇ ὑπὸ

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΕΠΙ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ Α'

ΕΙΚΩΝ ΕΚ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

ἐπισκόπων. Ἀληθῶς δὲ οἱ κανόνες τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ...όρευον τὴν μετάθεσιν τῶν ἐπισκόπων, ὁ δὲ Γρηγόριος ἐθεωρεῖτο ...δήποτε ἐπίσκοπος Σασίμων ἢ Ναζιανζοῦ, εἰ καὶ οὐδέτερον τῶν ...ων τούτων εἶχε καταλάβει. Παρίστατο δ' ἡ ἀνάγκη συγκλήσεως ...δου καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ὁ Θεοδόσιος δῆλα δὴ ἐξέδωκε τῇ 10 ...ουαρίου 381, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἀπόδοσιν ... ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἄλλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ...ιῶν, διάταγμα, δι' οὗ ἀπηγορεύετο πᾶσα ἐν ταῖς πόλεσι συνέλευσις ... Ἀρειανῶν καὶ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν καὶ ἐκηρύσσετο ὡς μόνη κρα...α πίστις ἡ τῆς Νικαίας *ἡ ἔκπαλαι μὲν ὑπὸ τῶν προγόνων παρα...μένη, διὰ δὲ τῆς μαρτυρίας καὶ τῆς βεβαιώσεως τῆς θείας θρη...ας κεκυρωμένη*. Ἀλλὰ καὶ τὸ σπουδαῖον τοῦτο διάβημα ὡς καὶ ... ἄλλα μέτρα τοῦ Θεοδοσίου, δι' ὧν κατεφέρετο τραῦμα βαρὺ κατὰ ... Ἀρειανῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀσημοτέρων αἱρέσεων, ἔχρηζον ἐπισήμου ...ώσεως ὑπὸ συνόδου, παρ' ἧς ἄλλως ἠλπίζετο, ὅτι ἔμελλε νἀποκα...τήσῃ καὶ πάλιν τὴν διατεταραγμένην ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς ἐκλήθησαν εἰς σύνοδον, συγκροτηθη...ένην ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 381. Ἐστάλη δὲ ἡ ...κλησις ἰδίως εἰς ἐπισκόπους ἀποδεχομένους τὴν πίστιν τῆς Νικαίας, ... παρέστησαν ἐγκαίρως τοιοῦτοι ἑκατὸν πεντήκοντα εἰς τὴν βασι...ουσαν. Ἀλλ' εὐελπιστῶν ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ εἰς ... ἀποφάσεις τῆς νέας συνόδου προσχώρησις καὶ τῶν αἱρετικῶν ἐκείνων ... ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων ἀφίσταντο τῆς ὀρθοδοξίας, εἶχε καλέσει καὶ ... Μακεδονιανούς, καὶ πράγματι προσῆλθον περὶ τοὺς τριάκοντα ἐκ ... παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον ἰδίως χωρῶν, ὅπου μάλιστα ἦτο διαδε...ένη ἡ αἵρεσις αὐτη. Ἦτο δὲ ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως ταύτης ὁ Μα...νιος, ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, δὶς πατριαρχεύσας (342-348 ... 350-360), ὅστις, ἐπιμένων εἰς τὴν περὶ τοῦ πνεύματος ὡς κτί...τος τοῦ θεοῦ γνώμην, εἶχε γείνει ὁ κορυφαῖος τῶν πνευματομάχων.

Η προεδρία τῆς συνόδου ἀνετέθη τὸ πρῶτον εἰς πρεσβύτην, ἐπ' ἴσης ...μενον παρά τε τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τῇ ἀρετῇ καὶ ...εὐσεβείᾳ, πρὸς ἃς συνέδεε πραότητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ γαλήνην ... πνεύματος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὁ ἁπλοῦς καὶ ἄτεχνος τὸν τρόπον καὶ ...άζων τὸ θάρρος μετὰ τῆς αἰδοῦς ἦτο ὁ Ἀντιοχείας Μελέτιος. ...α δὲ ταῦτα πιθανώτατα προέστη τῆς συνόδου αὐτὸς ὁ Γρηγόριος. ...ία τῶν πρώτων πράξεων τῆς συνόδου, καὶ πρὶν ἢ ἀκόμη συνέλθω-

ν ἅπαντες οἱ κεκλημένοι ἐπίσκοποι, ὑπῆρξεν ἡ ἀποκήρυξις τοῦ Μ[illegible]ξι-
ου, ὅςτις εἶχεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλ[illegible]ς.
Μεθ' ὃ ἡ σύνοδος προέβη εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γρηγο[illegible]ου
ὡς ἐπισκόπου τῆς βασιλευούσης, καὶ ἡ ἐγκατάστασις αὐτοῦ εἰς τὸν ἐ[illegible]
σκοπικὸν θρόνον ἐτελέσθη πανηγυρικῶς.

Ἀλλὰ μόνον ἡ ἔναρξις τῆς συνόδου ὑπῆρξεν οὕτως εἰρηνική. Μετ'[illegible]ὺ
πολὺ δ' ἀπέθανεν ὁ Μελέτιος. Μόλις δὲ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἐκομίσθη εἰς τ[illegible]ν
πενθοῦσαν Ἀντιόχειαν, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐπεμβατοῦσα ἡ πε[illegible]ὶ
διαδοχῆς τοῦ θανόντος ἔρις ἐχώρισε τὸν κλῆρον τῆς πόλεως εἰς δύ[illegible]ο
ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὁ δὲ ἀντίκτυπος αὐτῶν ἔφθασε μέχρι καὶ αὐ[illegible]
τῆς τῆς συνόδου. Καὶ προςεπάθησε μὲν ὁ Γρηγόριος νὰ διαλύσῃ ἐν αὐτ[illegible]
τὴν παράφορον διχόνοιαν τῶν Ἀντιοχέων. Ἀλλ' οἱ εἰρηνικοὶ αὐτοῦ λό[illegible]
γοι ἀντὶ εὐχαριστιῶν ἐπέσυρον τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν, καὶ ἡ λύσις το[illegible]
ζητήματος τῆς διαδοχῆς τοῦ Μελετίου, ἣν ἀπεδέχθη ἡ σύγκλητος, ἦτ[illegible]
ἀντίθετος πρὸς τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου.

Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἐπλήρωσε λύπης τὴν ποιητικὴν ψυχὴν τοῦ Γρη[illegible]
γορίου, βλέποντος, ὅτι ἀντὶ τῆς εἰρήνης ἣν ἐπεδίωκεν ἐν τῇ ἐκκλησί[illegible]
καὶ χάριν αὐτῆς εὑρίσκοντο ἐν τῇ συνόδῳ πολλοὶ ἕτοιμοι νὰ τοξεύσωσι[illegible]
ἐναντίον αὐτοῦ βέλη ἐχθρῶν. Ἀποχωρήσας δ' ἐξ ἀσθενείας ἐπί τινα[illegible]
ἡμέρας τῶν συνεδριῶν τῆς συνόδου, ἐσκέπτετο ἤδη καὶ περὶ ἐγκατα[illegible]
λείψεως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ὅτε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ταύτην ὑπ[illegible]
στήριξεν ἡ ἄφιξις νέων ἐπισκόπων ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Αἰγύπτου[illegible]
Οὗτοι δὲν ἀπεδέχοντο τὸ νόμιμον τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γρηγορίου ὡς ἐπ[illegible]
σκόπου Κωνσταντινουπόλεως, σὺν δὲ τῇ ἀφίξει αὐτῶν ἐκορυφώθησα[illegible]
τὰ πάθη. Ἀμετάπειστος ἀπεφάσισε τότε ὁ Ναζιανζηνὸς τὴν ἀποχώ[illegible]
ρησιν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ, προςελθὼν εἰς τὴν σύνοδον, ὑπέ[illegible]
βαλε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Αἱ λέξεις δι'
ὧν ἀπεχαιρέτισε τοὺς συναδέλφους οὐδεμίαν ἐνεῖχον πικρίαν, ἀλλ' ἦσαν
μεσταὶ ἀγάπης καὶ ἀγαθῶν ἐλπίδων, λέξεις προτροπῆς πρὸς ὁμόνοιαν
καὶ ἐνθαρρύνσεως πρὸς ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας.

Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος, ἀποχωρήσας περὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 381 ἀπὸ
τοῦ μεγάλου θεάτρου τῆς διετοῦς καὶ πλέον ἐνεργείας του, ἀπῆλθεν εἰς
τὴν ἥσυχον αὐτοῦ πατρίδα. Ἡ δὲ σύνοδος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἕνα περί-
που ἀκόμη μῆνα τὰς συνεδρίας αὐτῆς μέχρι τῆς 9 Ἰουλίου. Ἀλλ' οἱ τε-
λευταῖοι λόγοι τοῦ Γρηγορίου, ἀποχαιρετίζοντος τοὺς πατέρας, φαίνεται,
ὅτι ἀπήχησαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν. Ἡ σύνοδος εἰργάσθη τὸ ἑξῆς ἐν

μονοίᾳ, ὑψώσασα τὴν τιμὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος, κηρύξασα τὴν ἀρὰν ὑτῆς ἐπὶ τοὺς αἱρετικοὺς καὶ τοὺς πνευματομάχους, οἵτινες δὲν εἶχον εισθῆ νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὸ ὁμοούσιον, καὶ διὰ τῶν προσθηκῶν ὑτῆς εἰς τὸ ἐν Νικαίᾳ ψηφισθὲν σύμβολον ἀρτίαν ἀποτελέσασα τὴν εἰς ὴν τριάδα πίστιν.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἔργον τῆς συνόδου ταύτης, ἥτις τάσσεται εἰς ὰς οἰκουμενικὰς ὡς δευτέρα. Καὶ ἀληθῶς παρ' ὅλην τὴν ἐξ αὐτῆς πουσίαν τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, παρ' ὅλην τὴν ἔριν, ἥτις ᾔσχυνε ὸ πρῶτον αὐτῆς μέρος, τὸ ἔργον αὐτῆς ὑπῆρξε πολλοῦ λόγου ἄξιον. Τὸ δὲ σύμβολον τῆς Νικαίας οἷον ὑπ' αὐτῆς συνεπληρώθη ἀποτελεῖ καὶ ήμερον, μετὰ παρέλευσιν δεκαπέντε ὅλων αἰώνων, τὸ ἄρθρον πίστεως ῆς ὀρθοδοξίας.

Ὁ Θεοδόσιος δὲν παρέστη, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος ἐν Νικαίᾳ, εἰς τὰς υνεδρίας τῆς συνόδου, εἰ καὶ βυζαντιακαὶ εἰκόνες παριστάνουσιν αὐτὸν αρόντα ὡς καὶ τὸν ὑπὸ τῆς συνόδου ἀναθεματισθέντα Μακεδόνιον, ὅςτις ν τούτοις εἶχεν ἤδη ἀποθάνει. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἐφάνη θέλων νὰ ἐπιδράσῃ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐπὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν συνοδικῶν. Ἀλλ' ότε ὅμως ἡ σύνοδος ἐπεράτωσε τὸ ἔργον αὐτῆς, ὁ Θεοδόσιος ἀπέδειξε διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων διαταγμάτων, ὅτι οὐ μόνον ἦτο ὁμόφρων, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ παντὸς τρόπου ἦτο πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ προαγάγῃ τὸ ἔργον τῆς συνόδου.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος δὲν εἶχε καταβάλει τὸν Ἀρειανισμόν, οὕτω καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν ἔσχεν ὡς καρπὸν τὴν ἄμεσον ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας. Ὅπως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον χάριν τῆς ἑνώσεως εἶχε κλίνει οὖς εὐήκοον εἰς τὸν Ἄρειον, οὕτω βλέπομεν καὶ τὸν Θεοδόσιον μετὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει φαινόμενον εὐμενῆ πρὸς ἕνα τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου ἀφορισθέντων αἱρετικῶν, τὸν Εὐνόμιον. Προέβη μάλιστα ὁ βασιλεὺς καὶ εἰς ἀπόφασιν, ἥτις ὑπῆρχε φόβος ἂν μὴ νὰ ματαιώσῃ, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ κλονίσῃ τὸ ἔργον τῆς συνόδου τοῦ 381. Ἐκάλεσε δῆλα δὴ τὸ θέρος τοῦ 383 καὶ πάλιν τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιθυμῶν νὰ γείνῃ νέα ἀπόπειρα συνδιαλλαγῆς. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη τί ἄλλο ἦτο ἢ ἀναγνώρισίς τις τοῦ ἀκύρου τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου; Δὲν ἠνοίγετο δὲ οὕτω νέα πύλη συζητήσεων ἀδιεξόδων, σκανδάλων ἀπροοράτων, κινδύνων ἀναποφεύκτων;

Διὰ ταῦτα μεγάλη ταραχὴ κατέλαβε τοὺς ἐκ τῶν ὁμοουσιαστῶν σπεύ-

[illegible] εἰς τὴν [illegible] τοῦ [illegible]. [illegible] τῆς [illegible] συνόδου. [illegible] [illegible] τοῦ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] τοῦ [illegible] [illegible] [illegible]. Νέα δὲ [illegible] τῶν [illegible] διατάξεις τοῦ [illegible] ἐναντίον τῶν [illegible] καὶ ὅλως τῶν Ἀρειανῶν Μακεδονιανῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Λαοδικείας Ἀπολλιναρίου, κατεδίωξεν [illegible] καὶ [illegible] εἰς τὰς [illegible] τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου. Αἱ διατάξεις δὲ αὗται τοῦ Θεοδοσίου [illegible] καὶ [illegible] τῆς νέας συνόδου [illegible] [illegible] συνέδη.

Διὰ τῆς τελευταίας γενναίας πράξεως τοῦ Θεοδοσίου ἐνίκησε μετὰ πάλην ἡ ἐκκλησία, ἐθριάμβευσε δ' ἡ ὀρθοδοξία. Οἱ αἱρετικοί [illegible] γέντες ὑπὸ ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως, ἐταπεινώθησαν, καὶ τελευταῖα τοῦ Θεοδοσίου μέτρα δεν ἐχρειάσθη να [illegible] ἵνα [illegible] τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ἐπ' ἴσης δὲ σπουδαίας [illegible] ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καταπολέμησιν τῆς εἰδωλολατρείας, ἐθεώρησεν [illegible] ἤδη τὴν ὥραν, ὅπως ἐκλίπῃ ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸ τοῦ θριαμβεύοντος νέου. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν στεναγμῶν τῶν ὑπολειπομένων πιστῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἀπηγορεύοντο ἐπὶ ποινῇ θανάτου αἱ ἰδιωτικαὶ καὶ δημόσιαι θυσίαι, συνετρίβοντο τὰ εἴδωλα, ἐκλείοντο οἱ ναοί, κατεδιώκετο ἡ εἰδωλολατρεία ἐν ταῖς πόλεσι καὶ κατὰ τοὺς ἀγρούς. Ἐν ᾧ δὲ ὁ ἐθνικὸς ῥήτωρ Λιβάνιος συγκεκινημένος ἐξέπεμπε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν λόγῳ γραπτῷ *Ὑπὲρ τῶν ἱερῶν* τὴν τελευταίαν στοναχὴν τῆς ἑλληνικῆς εἰδωλολατρείας, βασιλικὸν διάταγμα ἀπηγόρευε τὸ ἑξῆς τὴν τέλεσιν τῶν Ὀλυμπίων. Ἡ φαιδρὰ πανήγυρις, ἥτις ἐπὶ δώδεκα σχεδὸν αἰῶνας συνήθροιζεν ἐν συναισθήσει τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἑνότητος τοὺς Πανέλληνας ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Κρονίου λόφου, εἶχεν ἀποβάλει ἤδη τὸν πανελλήνιον αὐτῆς χαρακτῆρα. Τῷ 393 γιγάντειος Ἀρμένιος πύκτης ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος Ὀλυμπιονίκης. Μετὰ δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου καταργήσεως τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῆς ἐξ Ὀλυμπίας μεταφορᾶς τοῦ χρυσελεφαντίνου Διὸς τοῦ Φειδίου εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει παλάτιον τοῦ συγκλητικοῦ Λαύσου δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι συναφίπταται αὐτῇ ὡς τέχνη, αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὴν νέαν παρὰ τὸν Βόσπορον πρωτεύουσαν τῶν Χριστιανῶν αὐτοκρατόρων.

Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι.

Τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὴν ὀρθὴν πίστιν δὲν ἐθεμελίωσαν μόνον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ τὰ ἆθλα τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως μαρτυρησάντων, οὐδὲ διέδωκε καὶ ἐστήριξε μόνον ἡ γενναία προστασία αὐτοκρατόρων, οἷοι ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Ἰοβιανός, ὁ Γρατιανὸς καὶ ὁ Θεοδόσιος. Εἶνε ἀληθές, ὅτι διὰ τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν μεγάλων φιλοχρίστων βασιλέων ὑψώθη λαμπρὸν καὶ πολύστυλον τὸ μέγαρον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ἐπ' ἴσης ἀληθὲς εἶνε, ὅτι οὐ μικρὸν συνετέλεσαν εἰς κόσμησιν καὶ λάμπρυνσιν τοῦ μεγάρου τούτου οἱ πρῶτοι μεγάλοι πατέρες. Ἡ φωνὴ αὐτῶν συνεδόνησεν ἠχηρὰ τοὺς θόλους τῆς νεοδμήτου ἐκκλησίας, ὁτὲ μὲν ἐποικοδομοῦσα, ὁτὲ δὲ συγκινοῦσα τὰ πλήθη. Ἀράμενοι τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων, ἐκήρυξαν τὸν ἐσταυρωμένον ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος πόλεων πολυκινήτων, ὁπόθεν ἡ φωνὴ αὐτῶν ἠδύνατο νἀντηχήσῃ εἰς τὰς καρδίας μεγάλου πλήθους λαῶν καὶ νἀκουσθῇ ἀπώτατα. Ἐπάλαισαν μετὰ σθένους πρὸς τὴν κακοδοξίαν καὶ μετὰ παρρησίας πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, ὅτε οὗτοι ἐπεπρόσθουν εἰς τὸ ἔργον των ἀντὶ νὰ βοηθῶσιν αὐτούς, καὶ δὲν ὤκνησαν, ἀντιξόων πνεόντων ἀνέμων, νὰ στήσωσι πολλάκις τὴν πολυπλάνητον σκηνήν των, ἀλλὰ καὶ τὸν σταυρόν, ὑπὲρ οὗ ἐκθύμως εἰργάζοντο, εἰς τὰ βάθη τῆς ἐρήμου. Ἀπολογηταὶ τοῦ ἀκόμη διωκομένου, τοῦ ἀκόμη πολεμουμένου χριστιανισμοῦ θαυμάσιοι, ἐπολέμησαν τὴν εἰδωλολατρείαν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὅπλων, διὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνης ἐθνικῆς σοφίας, ἣν ἤντλουν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων γραμμάτων καὶ διὰ τῆς δεινότητος ἐκείνης τοῦ λόγου, ἣν ἠρύοντο ἐκ τῆς ῥητορικῆς τῶν Ἑλλήνων. Στηρικταὶ τοῦ θείου λόγου εὐφραδεῖς, ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν αἱρέσεων διὰ τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας τοῦ θείου λόγου καὶ τῆς λογικῆς τῶν Γραφῶν, ἣν διέστρεφον ἐκεῖναι. Τῆς δὲ μαθήσεως αὐτῶν τὴν ῥώμην καὶ τῆς πίστεως τὸ βάθος καὶ τοῦ λόγου τὴν πειθὼ ἐπερρώνυε καὶ ἀνύψονεν εἰς ἔμπρακτον ἠθικῆς διδασκαλίαν τοῦ ἐναρέτου αὐτῶν βίου τὸ παράδειγμα.

Μεταξὺ δὲ τῶν μεγάλων τούτων πατέρων μετὰ τὸν Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, οὗ παρηκολουθήσαμεν ἤδη τὸν σθεναρὸν καὶ ἀκοίμητον πρὸς τὸν Ἄρειον ἀγῶνα κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας καὶ μετ' αὐτήν, ἐκ μὲν τῶν τῆς Δύσεως δύο κυρίως διακρίνονται, ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Ἱερώνυμος, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ τρεῖς ἐξέχουσι δίκην ἀστέρων ἐν τῷ στε-

ρεώματι τῆς χριστιανικῆς ῥητορείας. Οἱ ἄνδρες οὗτοι διὰ μὲν τ
γου εἴπερ τις καὶ ἄλλος ὑπηρέτησαν τὸν ἀγῶνα τοῦ χριστιανισμοῦ
δὲ τοῦ βίου εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἔδρασαν ἐν μόχθῳ καὶ ἀρετῇ ὑπ
θριάμβου τῆς ἐκκλησίας. Οἱ τρεῖς οὗτοι μεγάλοι ἱεράρχαι εἶνε
λειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ Ἰωάντης ὁ Χρυσόσ

Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἐγεννήθησαν πιθανῶς τὸ αὐτὸ
τῷ 329, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἦτο νεώτερος αὐτῶν, γεννηθεὶς τῷ 347
ὅμως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τοὺς τρεῖς ἄνδρας, ὧν διάφορον ε
τὸ ἔτος τοῦ θανάτου, ὡς καθόλου συγχρόνους. Τῶν μὲν δύο πρώ
βίος διέρρευσε κατὰ
κοινῇ ἐν ἀδιαπτώτῳ
φικῇ φιλίᾳ, ὁ δὲ
εἰργάσθη μετ' αὐτοὺς
αὐτῷ πνεύματι καὶ
τοῦ αὐτοῦ σθένους.
ἑλληνικὴ ἐκκλησία, τ
δικαίως τοὺς ὑπὲρ τῆ
σκείας ἀγῶνας αὐτῶ
μὲν ἕκαστον ἠξίωσε
λου ἐπωνύμου, χαρα
ζοντος τὴν δρᾶσιν α
τὸν μὲν Βασίλειον ἐπο
σασα Μέγαν, τὸν δὲ
γόριον Θεολόγον, Χ
στομον δὲ τὸν Ἰωάνν
ἔταξεν εἰς τοὺς ἁγίους,
δὲ καὶ τοὺς τρεῖς ἱερ
οἱονεὶ ἀδιασπάστως συνήνωσε διὰ κοινῆς ἑορτῆς ἀγομένης εἰς μ
τῆς ἐπιφανοῦς τριάδος.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ

Βασίλειος ὁ μέγας, τέκνον γονέων πλουσίων καὶ εὐγενῶν, μετ
ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Καισαρείᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθ
ῥητορικὰς, γραμματικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σπουδάς του ἐπανελθὼ
τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, δὲν ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐ
σίας. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 364, ὅτε ἐχειροτονήθη πρεσβ
ἐν Καισαρείᾳ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Εὐσεβίου, ὡς ῥήτωρ τὸ
τον καὶ ἔπειτα ὡς ἁπλοῦς ἀναγνώστης, πλανώμενος ἐν ταῖς ἐρημία

ἀσκητῶν καὶ ἐν τοῖς ἡσυχαστηρίοις τῶν μοναχῶν, παρεσκεύαζε τὴν χριστιανικὴν ἐκείνην δρᾶσιν, ἐφ' ᾗ διεκρίθη ἰδίως ὡς ἐπίσκοπος. Τὰ δεκαεννέα ἔτη, καθ' ἃ ἴθυνε τὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Καισαρείας, ἀπὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Εὐσεβίου (370) μέχρι τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ θανάτου (389) ὑπῆρξαν ἔτη, καθ' ἃ ὁ Βασίλειος ὑπῆρξεν εὐτυχὴς εὐτυχίζων. Διότι τοῦτο ὑπῆρξε τὸ χαρακτηρίζον τὸν Βασίλειον, τὸ νὰ διάγῃ αὐτὸς βίον λιτότατον καὶ ἀπροςδεῆ, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους νὰ παρέχῃ πλούσια τὰ νάματα τῆς φιλανθρωπίας. Ἀληθῶς ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς Καισαρείας φιλανθρώπῳ ἐνεσαρκώθη ὅλον τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἐλεημοσύνης. Ὑπῆρξεν ἀληθὴς πατὴρ τῶν ὀρφανῶν, εὐεργέτης τῶν πενήτων, χορηγὸς τῶν πεινώντων, προστάτης τῶν ὁδοιπόρων. Εἰς αὐτοῦ δὲ τὴν πρωτοβουλίαν χρεωστεῖται ἡ ἰδέα τῆς ἱδρύσεως πτωχοτροφείων καὶ ξενοδοχείων.

Ἀλλ' ὁ Βασίλειος δὲν εἶνε μόνον ὁ μέγας ἐλεήμων τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Εἰς τὸν Καισαρέα χρεωστεῖ ἡ ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῆς τάξιν. Αὐτὸς εἶνε ὁ συντάκτης τοῦ πρώτου κανονικοῦ κειμένου τῆς λειτουργίας, ὅπερ καὶ μετὰ δεκαπέντε ἤδη αἰῶνας ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ δωδεκάκις τοῦ ἔτους ἐν χρήσει ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία, ἀποδεχθεῖσα ὡς σύνηθες κείμενον τὸ τῆς λειτουργίας τῆς συνταχθείσης ἔπειτα ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Αὐτὸς δὲ εἶνε καὶ ὁ ῥυθμίσας τὰ τοῦ κοινοβιακοῦ βίου τῶν μοναχῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀλλὰ καὶ ὡς συγγραφεὺς ὁ Βασίλειος εἶνε ἐκ τῶν φωστήρων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἀναλαβόντα τὴν δημοποίησιν τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὴν ἁπλῆν ἀνάπτυξιν τῶν πορισμάτων τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης οἱονεὶ παρηκολούθησαν, καταθέτουσαι εἰς τὰ δημοχαρῆ αὐτοῦ ἔργα τὸ μέλι των, αἱ γνώριμοι μέλισσαι τοῦ Ὑμηττοῦ, ὃν ἔβλεπε καθ' ἑκάστην ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἀπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ του σπουδαστηρίου. Οἱ *ἑλληνικοὶ λόγοι*, ὧν ὑπῆρξεν ὁ Βασίλειος ἐντρεχὴς μελετητής, ἀφῆκαν κέντρον βαθὺ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐπαφροδίτου τροφίμου τῆς ἑλληνίδος μούσης. Καὶ προςεπάθησε λοιπὸν ἡ ἔμμουσός του γραφὶς νὰ συνδυάσῃ τὴν ἑλληνικὴν χάριν καὶ τὸ ἑλληνικὸν κάλλος μετὰ τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Καὶ ταύτην μὲν ἐθεώρει ὡς τὸν ὡραῖον τοῦ δένδρου καρπόν, τὴν δὲ θύραθεν σοφίαν ὡς τὸ χλοερὸν φύλλωμα τὸ περισκέπον καὶ περικοσμοῦν τοὺς κλάδους.

Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ λιγὺς τῆς ἀληθείας διδάσκαλος ὁ ἐλεῶν καὶ συγγράφων ἔζησεν ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ οἴκου του βίον ἀδρανοῦς ἀμεριμνησίας. Ἡ εὐπαρρησίαστος προστασία τῶν συμφερόντων

ἰδιωτῶν τε καὶ πόλεων ὅλων τῆς ἐπισκοπῆς του ἔφερεν αὐτὸν πολλάκις ἀντιμέτωπον τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας, ὁ δὲ κραταιὸς αὐτοῦ ἀγὼν κατὰ τῶν αἱρετικῶν καὶ ἰδίως ἡ ἀντίστασις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Καππαδοκίᾳ ἐπικράτησιν τῶν Ἀρειανῶν ἤγαγεν αὐτὸν αὐτόχρημα εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα καὶ τὸν ἔπαρχον Μόδεστον. Ἀλλὰ τέλος ἡ καρτερικὴ αὐτοῦ ἐμμονὴ ἐνίκησε, καὶ ἡ νίκη αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ Ἀμβροσίου, ταπεινοῦντος τὸν Θεοδόσιον.

Ἀνὴρ τοιοῦτος, διὰ μὲν τῆς εὐσταθείας αὐτοῦ δυνηθεὶς νὰ κάμψῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἐπίμονον διώκτην καὶ τιμωρὸν τοσούτων ἄλλων ἐπισκόπων, διὰ δὲ τοῦ φιλελεήμονος χαρακτῆρος καὶ τῆς πρὸς τὰς λαϊκὰς τάξεις ἀγάπης του ἑλκύων τοὺς ὄχλους, ἦτο φυσικόν, ὅτι ἔμελλε νὰ καταστῇ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ὁ δημοφιλέστατος τῶν ἁγίων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν αὐτὸν ἐνσαρκούμενον ἐν τῇ δημώδει ποιήσει ὡς τὸν λόγιον οὕτως εἰπεῖν ἀντιπρόσωπον τῶν ἁγίων καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἀναπόσπαστον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς γραφίδος καὶ τοῦ μελανοδοχείου, ἀφ' ὧν ἀπέρρευσαν αἱ συγγραφαὶ αἱ διδάξασαι καὶ σαγηνεύσασαι τοὺς ὀρθοδόξους λαούς.

Ὀλιγώτερον εὔγλωττος τοῦ Βασιλείου, ὀλιγώτερον ἐνθουσιώδης ὀλιγώτερον ποιητικὸς ὑπῆρξεν ὁ κατὰ δύο ἔτη νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸ Γρηγόριος ὁ ἐν ἔτει 371 ἀνελθὼν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς καππαδοκικῆς Νύσσης. Καὶ ὁ μὲν Βασίλειος, καίπερ ἐντραφεὶς εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, εἶχεν ὑποτάξει τὸν πρὸς αὐτὰ ζῆλόν του εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ἐφέρετο ἀκόμη οἱονεὶ μετέωρος μεταξὺ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφων καὶ τῶν δαιμονίων ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ ὅμως θερμὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀγών του ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πατέρων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, καὶ καρτερικῶς ὑπέστη ἐπὶ Οὐάλεντος τὴν ἐκ Νύσσης ἐξορίαν, ἕως ἦλθον εὐτυχέστεραι ἡμέραι ἐπὶ Θεοδοσίου, καθ' ἃς ἠμείφθησαν αἱ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ὑπηρεσίαι του. Τούτων τρανότατον λείψανον ἔχομεν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τὰς ὁμιλίας του.

Ἰσάδελφος δὲ τοῦ Βασιλείου συμφοιτητὴς καὶ ἰσόβιος φίλος ὑπῆρξεν ὁ ὁμώνυμος τῷ ἀδελφῷ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Παρακολουθήσαντες ἤδη τὰ κυριώτατα σημεῖα τῆς δράσεως τοῦ μεγάλου συμμαθητοῦ τοῦ Βασιλείου, εἴχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν τὸν μακρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκάματον ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνα, ἀλλὰ δὲν διεξέφυγεν ἡμᾶς καὶ τὸ διστακτικὸν τοῦ ἀνδρός. Τὸ φιλάσθενον τοῦ Γρηγορίου, τὸ εἰρηνόφιλον

αὐτοῦ ἦθος, πρόσθες δὲ καί τις πτόησις παράδοξος ἐνίοτε ἀνεχαίτιζον αὐτὸν πολλάκις καὶ ἐξώθουν πρὸς ὑποχώρησιν ἴσα ἴσα κατ' αὐτὰς ἐκείνας τὰς ὥρας, καθ' ἃς ἀνέμενέ τις νὰ ἴδῃ αὐτὸν ὀρθούμενον ἀκαταπάλαιστον ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ ἀγῶνι. Ἄλλως δὲ ὁ ἀνὴρ ἦτο μικρὸς μὲν τὸ δέμας, ἀλλὰ μαχητής. Αὐτὸ τὸ ἐξωτερικόν του, τὸ ὠχρόν του πρόσωπον, ἡ ἀραιὰ καὶ λευκανθίζουσα κόμη καὶ τὸ βραχύ του γένειον ἐνέπνεον ἰδιάζουσάν τινα αἴσθησιν ἐμφύτου εὐλαβείας καὶ ἁγιότητος, ἣν συνεπλήρονεν ὁ ἀσκητικός του βίος καὶ τῆς διαίτης τὸ λιτόν. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπ' αὐτὸν πεποίθησιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ καὶ συνήθως καλλιεποῦς λόγου ἡ δεινότης, τὸ γόνιμον τῶν ἰδεῶν, τὸ γραφικὸν τῶν εἰκόνων καὶ τὸ πυκνὸν τῶν ἐπιχειρημάτων.

Αἱ τοιαῦται ἀρεταὶ ἀνεδείκνυον τὸν Ναζιανζηνὸν ἄξιον νὰ ζήσῃ ἐν καιροῖς κρισίμοις διὰ τὴν ἐκκλησίαν βίον πάλης, ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ τοῦ Ἀθανασίου. Ἀλλ' ἐπιδεδομένος εἰς τὴν ἀγάπην τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἠρεμίας, οἱονεὶ ἄκων παρεσύρθη εἰς τοιαύτην δρᾶσιν, καὶ δράσας ἐπήγαγε τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἑλκυόμενος ὑπὸ τῆς θεωρίας καὶ τοῦ βίου τῆς ἐρεύνης τῶν κατὰ τὸ θεῖον ὑπεχώρησεν ὁ Θεολόγος ἐνώπιον τῶν πρώτων δυσχερειῶν, ἃς συνήντησεν ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τοῦ ἐπισκόπου, ἐνώπιον τῶν πρώτων σκανδάλων, ἅτινα διεσάλευσαν τὴν θεολογικήν του ἀφοσίωσιν. Ἡ ἀποχώρησις ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἡ ἐγκατάλειψις ἡμιτελοῦς τοῦ ἔργου τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου ὑπῆρξε διὰ τὸν Γρηγόριον οἱονεὶ ἐπάνοδος εἰς ἑαυτόν. Καταθεὶς δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν ἀφ' ἧς στιγμῆς ἤθελεν ἴσως ἀρχίσει νἀποτυγχάνῃ, συνεπλήρωσεν ἐν τῇ γενετείρᾳ ὡς ἐν ἡσυχαστηρίῳ τὸ μακρὸν ἔργον τοῦ βίου του, στηρίζων τὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς μερίμνης του ὑπὲρ τῆς κοινότητος τῆς Ναζιανζοῦ καὶ διὰ τῆς συντάξεως τῶν ἐπιστολῶν του, ἰδίως δὲ τῶν ποιημάτων ἐκείνων, δι' ὧν ἐξηκολούθησεν ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ κατὰ τῶν αἱρέσεων, ἀλλ' ἅτινα καὶ ὡς προϊόντα τῆς χριστιανικῆς μούσης ἀναδεικνύουσι τὸν Γρηγόριον ποιητὴν διαπρεπῆ. Θνήσκων δ' ἑξηκοντούτης τῷ 390 ἄφινεν ἀληθῶς μέγα κενὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ὅ τι δὲν ἠθέλησεν ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἐπεδίωξεν ὁ γλυκὺς Ἀρανζηνὸς ἱεροφάντης, ἡ ἀντίστασις κατὰ τῶν εἰς αὐτὸν παρεμβαλλομένων προσκομμάτων, ἀποτελεῖ ἀπ' ἐναντίας τὸν κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ μεγάλου ῥήτορος τῆς ἐκκλησίας, οὗ ἡ εὐστομία ἠξίωσεν αὐτὸν τῆς ἐπωνυμίας Χρυσοστόμου. Τέκνον τῆς πάλαι πρωτευούσης τῶν Σελευ-

Οὕτως ἐδέσποζε τῶν πνευμάτων ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ εὔστομος πρεσβύτερος, ὁτὲ μὲν σαγηνεύων, ὁτὲ δὲ καυτηριάζων, ὅτε τῷ 387 ἐξερράγη ἐν τῇ πόλει ἡ μανικὴ ἐκείνη στάσις τοῦ ὄχλου, ἧς ἐπακολούθημα ὑπῆρξεν ἡ βαρεῖα κατὰ τῆς πόλεως συμπάσης μῆνις τοῦ Θεοδοσίου. Ἠκούσθη τότε καὶ πάλιν ὁτὲ μὲν βαρεῖα, ὁτὲ δὲ πραότητος μεστὴ ἡ φωνὴ τοῦ Χρυσοστόμου. Διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ, αἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα Ἀνδριάντες ἀπὸ τῶν ἀνδριάντων τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς Πλακίλλης, οὓς ἔθραυσαν κατὰ τὴν στάσιν οἱ Ἀντιοχεῖς, ὁτὲ μὲν ἐνεθάρρυνε τὸν λαὸν πρὸς ἐγκαρτέρησιν, ὁτὲ δὲ προέτρεπεν εἰς ἀρετὴν καὶ συνδιαλλαγήν, ὁτὲ μὲν ἤλεγχε τοὺς ταραξίας, ὁτὲ δὲ τέλος ηὐχαρίστει τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ συγχωρήσει τῶν ἁμαρτησάντων καὶ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν ἐνσκηψάντων δεινῶν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ συνεκίνησαν καὶ συνεκράτησαν τὴν Ἀντιόχειαν ὅλην, ἀλλ' ἐμάλαξαν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ὃν εἴδομεν καμφθέντα, ὅτε μετέβη πρὸς αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Φλαβιανός.

Ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη καὶ πλέον ἐξηκολούθησε μετὰ τὴν στάσιν ἐκείνην τῆς πατρίδος του ὁ Χρυσόστομος προχέων ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς ῥητορείας αὐτοῦ τὰ νάματα, ἀναπτύσσων οἱονεὶ πλῆρες σύστημα χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ ἑρμηνείας τῶν Γραφῶν, ἀναδεικνυόμενος δὲ ὁ ῥητορικώτατος καὶ πολυγραφώτατος ἅμα τῶν συγγραφέων, οὓς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἐκκλησία. Τοιοῦτον δὲ φέρων ἤδη στέφανον σεμνὸν ἀπὸ τῶν λόγων καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων, ἐθεωρήθη δικαίως ἄξιος νὰ κληθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀνέλθῃ ἐπὶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαδεχθέντος Γρηγόριον τὸν Θεολόγον Νεκταρίου (381-397). Καὶ ὁ μὲν ἀνορθωτὴς τῆς ἐκκλησίας Θεοδόσιος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 395, τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ ἐδεῖτο ἀκόμη συμπληρώσεως. Ἀλλ' ἐν συνόλῳ ὁ αἰὼν τῆς τελευταίας πάλης μεταξὺ τῶν δύο θρησκευμάτων εἶχε περανθῆ, ὡς εἶχε κριθῇ σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ Θεοδοσίου καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ὁριστικοῦ χωρισμοῦ τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ὅμως, εἰ καὶ δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πλέον ὁ Χρυσόστομος ὑπὲρ ἐπικρατήσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, ἡ νέα αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐντολὴ ὑπῆρξε μεστὴ ὀδύνης. Θὰ ἴδωμεν δ' αὐτὸν ἀναγκαζόμενον νὰ διεξαγάγῃ νέον ἀγῶνα ἐναντίον τῆς διαφθορᾶς τῶν ἀρχόντων ὑπὸ τὸν ἀνάξιον υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου, τὸν πρῶτον αὐτοκράτορα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

ΚΔ΄

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ, ΟΙ ΓΟΤΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΟΥΝΝΟΙ

α΄

Οἱ δύο διάδοχοι τοῦ Θεοδοσίου.

Τὸ δεύτερον ἤδη τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἶχεν ἑνωθῆ διὰ τοῦ Θεοδοσίου, καταβαλόντος τὸν Μάξιμον καὶ τὸν Εὐγένιον καθ' ὃν τρόπον ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε νικήσει τὸν Μαξέντιον καὶ τὸν Λικίνιον. Ἀλλ' ὡς ὁ Κωνσταντῖνος, πεισθεὶς περὶ τοῦ δυσεπιτεύκτου τῆς διατηρήσεως τῆς ἑνότητος ἐκείνης, ἠναγκάσθη νὰ κατανείμῃ ἐκ νέου πρὸ τοῦ θανάτου τὸ κράτος εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ ἀνεψιούς, οὕτω καὶ ὁ Θεοδόσιος, κλείων τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπεθύμει μὲν ἀκόμη νἀφήσῃ τὸ κράτος ἑνιαῖον καὶ οἱονεὶ κοινῇ διοικούμενον ὑπὸ τῶν τέκνων αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐδέησε νὰ διανείμῃ αὐτὸ εἰς δύο μέρη. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρεσβύτερον τῶν δύο υἱῶν Ἀρκάδιον ἀφῆκε τὴν Ἀνατολήν, τὸν δὲ νεώτερον Ὀνώριον κατέστησεν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως.

Οἱ δύο διάδοχοι τοῦ Θεοδοσίου ἦσαν ἀμφότεροι παιδία κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός. Καὶ ὁ μὲν Ἀρκάδιος εἶχεν ἡλικίαν δεκαοκτὼ ἐτῶν, ὁ δὲ Ὀνώριος μόλις ἕνδεκα. Ὁ Ἀρκάδιος εἶχεν ἀναγορευθῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὔγουστος ἀπὸ τοῦ 383, ὁ δὲ Ὀνώριος ἀπὸ τοῦ 393.

Τὰ δύο τέκνα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς Πλακίλλης εἶχον τὴν ψυχικὴν ἀγαθότητα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς ἐναρέτου μητρός. Ἀλλ' ἡ ἀρετὴ αὕτη, ἥτις εἶνε λαμπρὸν κόσμημα τοῦ ἰδιώτου, οὐδαμῶς εἶν' ἐπαρκὴς διὰ τὸν ἄρχοντα. Οἱ δὲ νεαροὶ αὐτοκράτορες οὐδὲν εἶχον τῶν προσόντων ἐκείνων, ἅτινα δύνανται νἀναδείξωσι τοὺς βασιλεῖς. Ἡ ἀγαθότης αὐτῶν προέβαινεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἐστεροῦντο πάσης πρωτοβουλίας, πάσης θελήσεως, πάσης κρίσεως. Τοιοῦτοι δὲ ὄντες κατ' ἐπίφασιν μόνον ἠδύναντο νὰ διοικῶσι τὸ κράτος ἐν καιροῖς μάλιστα δυσκόλοις, πράγματι δὲ ἡ διοίκησις περιῆλθεν εἰς ἐκείνους, οἵτινες εἶχον τὴν εὐφυΐαν

νὰ καταστήσωσι παίγνιον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν τοὺς δύο ἐκείνους ἀνικάνους καὶ ἀσταθεῖς βασιλίσκους.

ΤΟ ΕΜΠΡΟΣΘΟΤΥΠΟΝ
ΧΡΥΣΟΥ ΜΕΤΑΛΛΙΟΥ ΤΟΥ ΟΝΩΡΙΟΥ

Τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες, συγκεντρώσαντες εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν χεῖρας τὴν δύναμιν τῆς ἀρχῆς ἀντὶ τῶν ἄχρις ὀνόματος μόνον βασιλευόντων Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου ὑπῆρξαν ὁ Ῥουφῖνος ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ Στελίχων ἐν τῇ Δύσει. Τῶν πανισχύρων τούτων πρωθυπουργῶν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου ὁ Βανδῆλος Στελίχων εἶχεν ἤδη ζῶντος ἐκείνου διακριθῇ ἐπὶ στρατιωτικῇ ἀνδρείᾳ καὶ ἄλλαις ἀρεταῖς οὕτως, ὥςτε ὁ βασιλεὺς εἶχε κρίνει αὐτὸν ἄξιον νὰ εἰςαγάγῃ εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον, νυμφεύων μετὰ τῆς ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ Ὀνωρίου ἀνεψιᾶς Σερήνας. Θνήσκων δὲ εἰς τοῦτον ἀνέθηκε τὴν προστασίαν τῶν υἱῶν, ἰδίως δὲ τοῦ ἀνηλίκου Ὀνωρίου, εἰς οὗ τὴν ὑπηρεσίαν ἄλλως ἀνῆκεν ὁ Στελίχων ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ στρατιᾷ τῆς Ἰταλίας. Ὁ δὲ Ἀρκάδιος, ἀναλαμβάνων τὰς ἡνίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, εἶχεν ἡλικίαν, καθ᾽ ἣν δὲν θὰ ἦτο ἀκατόρθωτον, ἂν εἶχε δύναμιν καὶ θέλησιν, νὰ διευθύνῃ, καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀντὶ

ΤΟ ΟΠΙΣΘΟΤΥΠΟΝ
ΧΡΥΣΟΥ ΜΕΤΑΛΛΙΟΥ ΤΟΥ ΟΝΩΡΙΟΥ

νὰ διευθύνηται. Ἀλλ' ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης νοημοσύνης ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς ἦτο ὄχι ὀλιγώτερον παιδίον τοῦ νεωτέρου. Αὐτὸ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ μικροῦ τὸ σῶμα καὶ λεπτοφυοῦς Ἀρκαδίου καὶ τῆς λαλιᾶς του ἡ βραδύτης καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης ζωῆς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν προέδιδον τὴν πνευματικὴν νωθρότητα τοῦ βασιλέως. Ἀνὴρ ἔχων ὅλως τὸν ἐναντίον χαρακτῆρα τοῦ Ἀρκαδίου, τόλμην, εὐγλωττίαν, δύναμιν θελήσεως, ἠδύνατο εὐκόλως νὰ κρατήσῃ τοῦ ἀναξίου θρέμματος τοῦ Θεοδοσίου. Καὶ τοιοῦτος ἐπεφάνη ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς Ἀκυτανίας Ῥουφῖνος. Ἂν δὲ πρὸς τὰς ἀρετὰς ταύτας ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Ἀρκαδίου συνεδύαζε φιλοδοξίαν ἄμετρον, ῥᾳδιουργίαν καὶ πλεονεξίαν, τόσῳ τὸ χειρότερον διὰ τὸν δῆθεν βασιλέα του καὶ τὸ ταλαίπωρον κράτος τὸ τυχὸν τοιούτου ψευδομονάρχου, ἀλλὰ καὶ τοιαύτης τυραννίδος πατούσης ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς ἀνικάνου βασιλείας.

Ὁ Ῥουφῖνος δὲν ἦτο ἀνόμοιος πρὸς μόνον τὸν Ἀρκάδιον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐν τῇ Δύσει συνάδελφον ἑαυτοῦ, τὸν πρωθυπουργὸν τοῦ Ὁνωρίου Στελίχωνα. Ἡ δὲ ἀνομοιότης δὲν προήρχετο ἐκ μόνης τῆς ἐθνικῆς διαφορᾶς τοῦ Τεύτονος πρὸς τὸν Γαλάτην. Ἡ διαφορὰ τῶν δύο ἀνδρῶν ἐπήγαζεν κυρίως ἐξ αὐτοῦ αὐτῶν τοῦ βίου πρὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὸ ἀξίωμα, ὅπερ ἔλαχεν εἰς αὐτοὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ μὲν Στελίχων εἶχε διακριθῆ διὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀρετῆς, ὁ δὲ Ῥουφῖνος εἶχεν ἀναρριχηθῆ ἐπὶ τὴν ἀρχήν, ὑποσκελίζων ἐπιφανεῖς τοῦ κράτους λειτουργούς, διὰ τῆς ῥᾳδιουργίας καὶ τῆς συκοφαντίας. Ἀλλά, περιελθούσης τέλος εἰς αὐτοὺς τῆς διοικήσεως τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἀντὶ τῶν ἀπραγμόνων υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου, περὶ ἕν τι οὐδαμῶς διέφερον ἀλλήλων. Ἀμφότεροι ἦσαν κατώτεροι χρημάτων. Ἴση ἦτο ἀμφοτέρων ἡ πλεονεξία. Αἱ ἀρχαὶ ἔγειναν ὤνιοι ἀντὶ χρημάτων ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, καὶ ἐν ᾧ ἄδικος ἐκ παντοίων δωροδοκιῶν πλοῦτος συνέρρεεν εἰς τὰ ἰδιωτικὰ ταμεῖα τῶν πρωθυπουργῶν, ἐκενοῦντο τὰ βαλάντια τῶν διὰ παντοίων δωρεῶν ζητούντων νὰ ἀποφύγωσι τὴν συκοφαντίαν καὶ τῶν παρεχόντων τὰ ἴδια ὅπως ἀγοράσωσιν ἀξίωμά τι, ἐνὶ δὲ λόγῳ ἡ πενία ἐπενέμετο τὰς οἰκίας τῶν ἄλλοτε πλουτούντων. Οὕτω μόνον ἡ κοινὴ ἄγρα κερδῶν ἀνόμων προσεπέλαζε πρὸς ἀλλήλους τοὺς δύο πανισχύρους ἄνδρας, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου φυσική τις ἀντίθεσις ἐχώριζε τὰ δύο τμήματα τοῦ κράτους καὶ τοὺς ἰθύντορας αὐτῶν, καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ νέων μεγάλων κινδύνων ἀπειλούντων τήν τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν.

β'

Ἀλάριχος καὶ Ῥουφῖνος.

Ἓν τῶν μεγάλων τοῦ Θεοδοσίου κατορθωμάτων εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἐκνίκησις καὶ εἰρήνευσις τῶν Γότθων διὰ τῆς ἐντὸς τοῦ κράτους ἀποδοχῆς αὐτῶν ὡς φοιδεράτων. Οἱ τολμηροὶ Γερμανοὶ τοῦ βορρᾶ διὰ τῶν πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα ὁμολογηθεισῶν συνθηκῶν μετέβαλον ὄψιν, γενόμενοι ἀπὸ ἐπικινδύνων ἐπιδρομέων φιλήσυχοι γεωπόνοι καὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ αὐτοκράτορος εὑρίσκοντες τὸ ἑξῆς εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδεικνύωσι καὶ πάλιν τὴν πατροπαράδοτον ἑαυτῶν πολεμικὴν ἀρετήν. Οὕτω δὴ βλέπομεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Φρίγδον μάχῃ μεταξὺ τῶν μετὰ τοῦ Θεοδοσίου συστρατευομένων ἐναντίον τοῦ Ἀρβογάστου γενναῖον Γότθον νεανίαν, τὸν Ἀλάριχον, ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς νίκης τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων.

Ἀληθῶς ἡ κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεοδόσιον συνθήκας θέσις τῶν Γότθων, κατεχόντων μὲν εὐφόρους χώρας τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ βορείας Θρᾴκης, ὄντων δ' ἐλευθέρων συμμάχων τοῦ βασιλέως, ἦτο λόγου ἀξία. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν ὅμως ἅπαντες οἱ ὑπὸ τοιούτους ὅρους ζῶντες ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει ηὐχαριστημένοι ἐκ τοῦ ἡσύχου ἐκείνου βίου, ὅστις ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ὀλίγον διαφέρων δουλείας. Ἀπαραγνώριστος δὲ ἦτο καὶ ἡ κρυφία διαμάχη μεταξὺ Γότθων καὶ Ἑλλήνων, ἥτις εἶχεν ἐκδηλωθῆ τρανότατα διὰ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ γνωστῶν ἤδη ἐπὶ Θεοδοσίου σκηνῶν. Καὶ ὅμως, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Θεοδόσιος, οἱ φοιδερᾶτοι ἠναγκασμένοι ἔστεργον τὰς ἐπιβεβλημένας εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ νικητοῦ συνθήκας. Ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου βασιλέως οἱονεὶ ἀπήλλαξε τοὺς Γότθους τοῦ πιέζοντος αὐτοὺς ἐφιάλτου. Ὁ δὲ θεωρηθεὶς ὑπὸ τῶν Γότθων ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῶν ἐξεγερθέντων καὶ πάλιν ληστρικῶν αὐτῶν ἐνστίκτων ὑπῆρξεν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Ἀλάριχος ὁ πρὸ μικροῦ ἀγωνισθεὶς ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ θανόντος αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἀλάριχος ἀνῆκεν εἰς γένος παλαιὸν καὶ ἐπιφανὲς παρὰ τοῖς Γότθοις. Αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν προγόνων του, οἵτινες ἐπωνομάζοντο Βαλθῆνοι, ἤτοι Τολμηροί, δεικνύει τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀλαρίχου πατροπαράδοτον ὁρμήν. Ἀμφότερα λοιπόν, παλαιαὶ τοῦ οἴκου παραδόσεις καὶ ἐνωρὶς ἐπιδειχθεῖσα αὐτοῦ τοῦ Ἀλαρίχου ἀνδραγαθία, ἔπεισαν τοὺς ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει Γότθους νἀνακηρύξωσι βασιλέα ἑαυτῶν τὸν μόλις εἰκοσαέτη νεανίαν. Εἰς τὴν ἀποστασίαν ταύτην συνετέλεσεν,

ὡς φαίνεται, ἀποτυχία τοῦ Ἀλαρίχου, μάτην ἀξιώσαντος παρὰ τοῦ Ῥουφίνου ὑψηλὴν στρατιωτικὴν ἀρχὴν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει. Πάντως δὲ προεκάλεσεν αὐτὴν ἡ συνείδησις τοῦ ἀπολέμου τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἀντιζηλίας τῆς χωριζούσης τὸν Στελίχωνα καὶ τὸν Ῥουφῖνον. Ὁπωςδήποτε ὁ Τολμηρὸς ἀνέλαβε γοργὸς τὴν ἀρχηγίαν, καὶ τρεῖς ἤδη μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 395, ἡ στρατιὰ τῶν Γότθων ἐβάδιζε μεθ' ὁρμῆς ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ νεαρὸς τῶν Γότθων στρατηλάτης σκοπίμως προέκρινε στρατείας ἐπὶ τὴν Δύσιν τὴν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν πορείαν. Οἱ Γότθοι, στρατεύοντες τυχὸν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, ἔπρεπε νάντιμετρηθῶσι πρὸς τὸν γενναῖον Στελίχωνα καὶ τὴν στρατιὰν τὴν ὑπὸ τὸν Θεοδόσιον καταπολεμήσασαν τὸν Εὐγένιον, ἥτις διέτριβεν ἀκόμη ἐν Ἰταλίᾳ. Βαίνοντες δ' οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν, οὐ μόνον εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν ἄνδρα ἀπόλεμον, τὸν Ῥουφῖνον, ἀλλὰ καὶ ἔμελλον νὰ εὕρωσιν ἀνυπεράσπιστον τὴν χώραν, ἥτις ἄλλως ἔκειτο πολὺ πλησιέστερον τῶν ἑδρῶν αὐτῶν ἢ ἡ Ἰταλία.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, πρὸ τῆς ὁποίας ἔφθασεν ἡ γοτθικὴ στρατιά, ἦτο μὲν ἀνυπεράσπιστος, ἀλλ' ὀχυρὰ ἔκ τε φύσεως καὶ ἀπὸ τέχνης. Διὸ ἐδῃοῦντο μὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων τὰ περίχωρα τῆς πόλεως, ὡς εἶχον ἤδη ὑπ' αὐτῶν δῃωθῆ κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς Δακίας πορείαν των ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θρᾴκη, ἀλλ' οἱ Γότθοι ἐφαίνοντο μὴ ἀποτολμῶντες νὰ προςβάλωσι τὰ τείχη τῆς βασιλευούσης. Ὁ δὲ Ῥουφῖνος, παρ' οὗ ἀνέμενε τὴν σωτηρίαν ἡ πρωτεύουσα, δὲν εἶχε μὲν τὴν γενναιότητα τοῦ Στελίχωνος, ἀλλ' ἠδυνήθη νάντικαταστήσῃ τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν, ἧς ἐστερεῖτο, διὰ τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος καὶ τῆς πανουργίας. Καὶ δὲν εἶνε μὲν βεβαίως πιστευτὰ ὅσα ἔλεγον περὶ αὐτοῦ αἱ κακαὶ γλῶσσαι τῶν ἐχθρῶν του, ὅτι εὑρίσκετο εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Γότθους, καὶ ὅτι, αὐτὸς καλέσας αὐτοὺς χάριν σκοπῶν ἰδιοβούλων, εὐκόλως ἠδύνατο καὶ νὰ τρέψῃ αὐτοὺς ἐπ' ἄλλην ὁδόν. Ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ὁ Ῥουφῖνος μετὰ διαπραγματεύσεις γενομένας πρὸς τὸν Ἀλάριχον, εἰς οὗ τὸ στρατόπεδον, ὡς λέγεται, μετέβη, ἔπεισεν αὐτὸν νάποστῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὴν στρατιάν του εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τίς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Ῥουφίνου, ἐπιρρίπτοντος τὸν γοτθικὸν χείμαρρον ἐπὶ τὰς νοτίας χώρας τοῦ Ἰλλυρικοῦ; Ἐσκόπει ἄρα μόνον τὴν

ἐφ' οἱᾳδήποτε ζημίᾳ ἄλλων χωρῶν τοῦ κράτους σωτηρίαν τῆς πρωτευούσης; Ἢ μὴ τὴν θυσίαν ἐκείνην τῆς Ἑλλάδος προεκάλει αἰσχρὰ φιλαυτία καὶ ἀκοίμητος ἐναντίον τοῦ Στελίχωνος ἀντιζηλία, μὴ ἀπηλλαγμένη καὶ φόβου τινὸς ὑπερευδοκιμήσεως ὑπ' αὐτοῦ; Πολλὰ φαινόμενα πείθουσιν ἡμᾶς, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἔγκειται ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ σκέψει, καὶ ὅτι ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Ἀρκαδίου, ἀφ' οὗ ἤδη οἱ Γότθοι εἶχον ἐξορμήσει ἐκ τῶν κατὰ τὴν Δακίαν οἰκήσεων αὐτῶν πρὸς νότον, δὲν ὤκνησε νὰ μεταχειρισθῇ τὸν Ἀλάριχον ὡς ὄργανον ἑαυτοῦ, ὡς δύναμιν ἀντίρροπον πρὸς τὸν παρὰ τοῦ Στελίχωνος ἀπειλούμενον κατὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ κεφαλῆς κίνδυνον. Ὁ Ῥουφῖνος, ἐξωθῶν τὸν Ἀλάριχον πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Πελοπόννησον, ἠνάγκαζε καὶ τὸν Στελίχωνα, ὅστις ἀνεμένετο παρὰ τοῦ Ἀρκαδίου ὡς ἐπίκουρος, νἀγωνισθῇ κατὰ τῶν Γότθων μακρὰν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ὄψεως. Νικῶν ἐκεῖ τὸν Ἀλάριχον, ἔμελλε νὰ ἐπισκιάσῃ τὸν Ῥουφῖνον ὀλιγώτερον ἢ ἂν ἐθριάμβευε πρὸ αὐτῶν τῶν τειχῶν τῆς πρωτευούσης, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ὁ Ῥουφῖνος ἔτρεφε τὴν κρυφίαν ἐλπίδα, ὅτι ὁ Στελίχων πολὺ μᾶλλον ἔμελλε νὰ εὕρῃ ἐν Ἑλλάδι ἀντὶ τῆς νίκης τὸν ὄλεθρον. Ὅτι δέ, ἀνοίγων οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν Γότθον στρατηλάτην τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄγουσαν, δὲν ἔστελλεν αὐτὸν εἰς παγίδα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐποίει πρὸς αὐτὸν παραχώρησιν μὴ ἀπέχουσαν προδοσίας, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς οἰκτρᾶς ποιότητος τῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις βασιλικῶν δυνάμεων, ἥτις βεβαίως δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τοῦ Ἀρκαδίου.

Ὁ Ἀλάριχος, διαβὰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὡς δὲ βεβαίως προεγνώριζε καὶ ἴσως ἤδη εἶχε προαγγείλει εἰς τὸν Γότθον ὁ Ῥουφῖνος, οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀντιστάσεως ἐν τῇ πρὸς νότον πορείᾳ του, καὶ διέβη ἀνεμποδίστως καὶ αὐτὸ τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Οὔτε ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας Ἀντίοχος, ὁ ἀνάξιος υἱὸς τοῦ φιλοσόφου Μουσωνίου, οὔτε ὁ προϊστάμενος τῆς ἐν Θερμοπύλαις φρουρᾶς Γερόντιος εἶχον ἀρκοῦσαν στρατιὰν ἢ κἂν ἀρκοῦσαν θέλησιν, ὅπως ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Γότθων. Οἱ ὑπὸ τὸν Γερόντιον φυλάσσοντες τὸ περιλάλητον στενὸν ἀπεχώρησαν δειλῶς, ἀφίνοντες ἐλευθέραν καὶ ἀκώλυτον τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατάβασιν τοῦ Ἀλαρίχου.

γ΄.

Ἡ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλαρίχου.

Ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ἤδη τῶν Ἑρούλων ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς ώμης Γαλλιηνοῦ ἡ Ἑλλὰς εἶχε μείνει ἀπηλλαγμένη βαρβαρικῶν δῃώ- ων. Ἑκατὸν εἰκοσιπέντε ἔτη ἡσυχίας καὶ εἰρήνης, μόλις που δια- πτομένης ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ἀγώνων περὶ ἐπικρατήσεως τοῦ χρι- ιανισμοῦ, εἶχον συντελέσει εἰς ποιάν τινα ἀναβίωσιν τῶν ἑλληνικῶν ωρῶν. Σχετική τις εὐημερία εἶχεν ἀρχίσει νἀναφαίνηται καὶ πάλιν, τε φοβερὸς σεισμός, ἐπελθὼν τῷ 375, ἔγεινε πρόξενος μεγάλων κατα- τροφῶν, ἃς οὔτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἐξήρκει νὰ θερα- εύσῃ, οὔτε οἱ Ἕλληνες εἶχον τὰ μέσα νὰ ἐπουλώσωσι ταχέως. Ἡ δὲ εγίστη τῶν συμφορῶν ὑπῆρξεν ἡ διὰ τοῦ σεισμοῦ ἐκείνου κατάπτωσις ῶν τειχῶν τῶν πόλεων, ἐξ ἧς μόναι ἐσώθησαν αἱ Ἀθῆναι μὴ σει- θεῖσαι. Αἱ ἄλλαι πόλεις, ἔχουσαι ἠρειπιωμένα τὰ τείχη, οἱονεὶ ἔμενον νοικταὶ πρὸς πᾶσαν ἐπικειμένην προσβολήν.

Εἰς τοιαύτην θέσιν εὑρίσκοντο αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, ὅτε ὁ Ἀλάριχος ιέβη τὰς Θερμοπύλας. Περὶ ἀντιστάσεως οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γείνῃ λό- ος. Οἱ Γότθοι ἔφθασαν ὡς ἐν στρατιωτικῷ περιπάτῳ μέχρι Θηβῶν. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα ἀπεσφάττοντο ἡβη- δόν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ᾐχμαλωτίζοντο ἀγεληδόν, καὶ αἱ πόλεις ἐληΐζοντο. Ὅτι δὲ ἤρκει ἡ παραμικρὰ ἀντίστασις, ὅπως ἀνα- κοπῇ ἡ ὁρμὴ τῶν πρὸς ἑτοίμην λείαν σπευδόντων βαρβάρων, ἀποδει- κνύει τρανῶς τὸ παράδειγμα τῶν Θηβαίων, οἵτινες ἀντιστάντες ἔσωσαν τὴν ἑαυτῶν πόλιν. Οἱ Γότθοι, μὴ ἔχοντες ἐπιθυμίαν νὰ χρονοτριβῶσιν ἐπιμένοντες εἰς τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν Θηβῶν, προέβησαν εἰς τὰ πρόσω, καὶ εἰσήλασαν εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἀλλὰ μόνον τὸν Πειραιᾶ ἐκυρίευσαν, εὐκόλως ἐκπολιορκήσαντες τὸ ἐπίνειον κατατρυχόμενον ὑπὸ σπάνιος τῶν ἐπιτηδείων, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἐξέφυγον τὸν κίνδυνον.

Τὰς Ἀθήνας ἔσωσε βεβαίως ἡ καλὴ κατάστασις τῶν τειχῶν, ἅτινα χον μὲν ἀνοικοδομηθῆ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεριανοῦ, οὐδὲν δὲ χον πάθει κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 375. Ἀλλ' ὡς τὴν ἀπὸ τοῦ σεισμοῦ είνου σωτηρίαν μόνων τῶν Ἀθηνῶν ἀνέφερεν ἡ παράδοσις εἰς τὸ αμα τοῦ ἱεροφάντου Νεστορίου καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀποδοχὴν τῆς τρείας τοῦ Ἀχιλλέως, οὕτω καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλαρίχου σωτηρίαν ς πόλεως ἀνέγραψεν ἡ πίστις τῶν τελευταίων ἐθνικῶν εἰς τὴν πολι-

οῦχον θεὰν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν ἥρωα Ἀχιλλέα. Ὡς ἀπὸ ἄλλων χρόνων διὰ παντὸς ἤδη παρῳχημένων δανειζόμενος τὰς ἐμπνεύσεις του ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς Ζώσιμος διηγεῖται, ὅτι ὁ Ἀλάριχος, ἐπελθὼν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας πανστρατιᾷ, τὸ μὲν τεῖχος εἶδε περιπολοῦσαν τὴν πρόμαχον Ἀθηνᾶν, ὁποία φαίνεται ἐν τοῖς ἀγάλμασιν, ὡπλισμένην καὶ οἷον μέλλουσαν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐπερχομένων, πρὸ δὲ τῶν τειχῶν εἶδεν ἱστάμενον τὸν Ἀχιλλέα τοιοῦτον οἷον ἔδειξεν αὐτὸν ὁ Ὅμηρος εἰς τοὺς Τρῶας, ὅτ' ἐπολέμει κατ' αὐτῶν ὀργίλος πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ θανάτου τοῦ Πατρόκλου. Τὸ ὅραμα ἐφόβησε κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν ἐθνικῶν τὸν Ἀλάριχον, καί, ἀποστὰς τῆς πολιορκίας πόλεως, ἣν ἐκθύμως ἀκόμη ἐφαίνοντο ἕτοιμοι νὰ ὑπερασπίσωσιν οἱ ἀρχαῖοι θεοί, ἦλθεν εἰς συνθηκολογίαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ ἀρχαία διήγησις προςθέτει, ὅτι μετ' ὀλίγων μόνον εἰςῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Ἀλάριχος μετὰ τὰς ὁμολογηθείσας συνθήκας. Ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἦσαν πάντως τόσοι ὅσοι ἤρκουν ὅπως παραλάβωσι τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ἅτινα βεβαίως ἔσωσαν τὴν πόλιν πολὺ μᾶλλον ἢ τὸ δόρυ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἡ ἀσπὶς τοῦ Ἀχιλλέως.

Αἱ Ἀθῆναι ἐσώθησαν ὁπωςδήποτε, ἀλλ' ὄχι καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς. Ἰδίως δ' ἔπαθεν ἡ Ἐλευσίς. Ἡ ἱερὰ γῆ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ἡ μυστηριώδης ἕδρα τῶν Ἐλευσινίων εἶχεν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἀποβάλει τὴν μεγάλην σημασίαν ἣν εἶχεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Αἱ μεγάλαι θεαὶ εἶχον οὕτως εἰπεῖν πτοηθῇ πρὸς τὸ ἄκουσμα, ὅτι ἐκεῖ μακρὰν ἐν Παλαιστίνῃ εἶχε βαστάσει ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῖς ἡ Παρθένος τὸν ὑπ' αὐτῆς τεχθέντα υἱὸν τοῦ θεοῦ. Τὰ δὲ μυστήρια, εἰς ἃ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους παρίσταντο ἐκλεκτοὶ μῦσται ἐν τῷ σκότει τοῦ ἱεροῦ Τελεστηρίου, εἶχον οἱονεὶ ὠχριάσει πρὸ τοῦ νέου φωτὸς τοῦ ἐπιλάμποντος τὸν κόσμον. Ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦτο ἤδη μεταβεβλημένη εἰς οἰκτρὸν ἐρειπιῶνα ἡ ἑστία τῶν μυστηρίων. Ἀλλ' ὁ ὀνειροπόλος τῶν εἰδώλων ἀνορθωτὴς ἀνέστησε τὸν πεπτωκότα τῆς Δήμητρος ναόν, καὶ μετὰ νέας ζέσεως ἀνέλαβε πάλιν τὰ καθήκοντά του ὁ ὑπ' αὐτοῦ τιμηθεὶς ἱεροφάντης. Ἔκτοτε δὲ δὲν εἶχε σβεσθῇ ὁ τελευταῖος σπινθὴρ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῶν Ἐλευσινίων θεῶν, ἀλλὰ τὸ ὑποτρέμον ἤδη φῶς του ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἐκλείψῃ ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ πρώτου ἀπαρκτίου.

Τὴν μεγάλην ἔκπτωσιν τῶν Ἐλευσινίων καθ' ἃς ἡμέρας οἱ Γότθοι ἐπέδραμον τὴν Ἀττικὴν τρανότατα δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ τότε ἱεροφάντης δὲν ἦτο κἂν Ἀθηναῖος, ἀλλὰ μετάκλητος ἐκ τῶν βοιωτι-

ν Θεσπιῶν, καὶ ὅτι ἦτο συγχρόνως ἱερεὺς τοῦ περσικοῦ Μίθρα. Ἀλλ' ὁ
σπιεὺς ἐκεῖνος ἱεροφάντης τῶν Ἐλευσινίων ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος ὃν ἀνα-
ρει ἡ ἱστορία. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ κατήνεγκεν εἰς τὴν Ἐλευσῖνα ἡ ἐπιδρομὴ
ῦ Ἀλαρίχου τὸ ὕστατον τραῦμα. Ἴσως δὲ συνήργησεν εἰς τὴν κατα-
ροφὴν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Χριστιανῶν καλογήρων, οἵτινες
ατά τινα μαρτυρίαν ὄχι ἐντελῶς ἀναμφισβήτητον φαίνονται παρακολου-
ήσαντες εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἀλάριχον, ὅστις, καίπερ ὢν Ἀρειανός,
ὄντως συνεμερίζετο κατὰ τἆλλα τὸ πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν μῖσος.
Μετὰ τὴν Ἀττικὴν ἔπεσεν εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων
Μεγαρίς. Οὐδεμιᾶς δὲ τυχὼν κατὰ τὸν ἰσθμὸν ἀντιστάσεως, νικηφό-
ος προήλασεν ὁ Ἀλάριχος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Κόρινθος καὶ τὰ
ρόσοικα πολίσματα, τὸ Ἄργος καὶ αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Λακε-
αίμονος πόλεις, ἔπειτα δὲ αὐτὴ ἡ Σπάρτη ἐκυριεύθησαν ἀμαχητί. Τέ-
ος δ' ἐπὶ μῆνας ὅλους ἐδῄουν οἱ Γότθοι τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὴν Ἦλιν.
Ἐπὶ ἓν ἤδη σχεδὸν ἔτος ὁ Ἀλάριχος ἐδῄου καὶ διήρπαζεν ἐν Ἑλ-
λάδι, οὐ μικρὰν ἐπιφέρων ζημίαν καὶ εἰς τὰ ἐπιφανῆ τῶν Ἑλλήνων ἱερά,
τε κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Ἤλιδος εὑρέθη τῷ 396
ἀντιμέτωπος ἰσχυρᾶς στρατιᾶς. Ἡγεῖτο δὲ ταύτης ὁ Στελίχων, ὅστις,
μόνος δυνάμενος νὰ σώσῃ τὸ κινδυνεῦον ἐκεῖνο τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ
κράτους, εἰς ὃ ἐφαίνοντο εὐδιάθετοι νὰ ἐγκατασταθῶσι καὶ ἱδρύσωσιν ἴδιον
βασίλειον οἱ Γότθοι, εἶχε σπεύσει ἀρωγός. Ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Ὀνω-
ρίου, παραλαβὼν ἐξ Ἰταλίας πολυάριθμον στρατιάν, εἶχεν ἀποβιβασθῆ
εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ προχωρήσει ἐναντίον τοῦ Ἀλαρίχου. Συγκρου-
σθεὶς δὲ μετ' αὐτοῦ περὶ τὸ ὄρος τὴν Φολόην, ἐνίκησε τοὺς Γότθους.
Ἡ νίκη ἐκείνη τοῦ Στελίχωνος ἀπήλλαξε μὲν τὴν Ἑλλάδα τῆς
γοτθικῆς ἐπιδρομῆς, ἀλλὰ δὲν κατέβαλε καθ' ὁλοκληρίαν τὸν Ἀλάρι-
χον. Ὁ Στελίχων ἦτο ἀληθῶς γενναῖος στρατιώτης, ἀλλ' ὡς στρατη-
γὸς δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συγκρατήσῃ τὴν στρατιάν, ἥτις ἐπεδόθη εἰς
ἁρπαγὰς καὶ δῃώσεις ὄχι ὀλιγώτερον χαλεπὰς τῶν γοτθικῶν, ἐν ᾧ αὐ-
τὸς ἐτρύφα καὶ ἠσχημόνει μετὰ μίμων καὶ ἀναιδῶν γυναίων. Ἐκ τῆς
κολασίας δὲ ταύτης τοῦ νικητοῦ καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ ἐπωφε-
λούμενος ὁ Ἀλάριχος, ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ, καί, διαπεραιωθεὶς ἐκ τῆς
Πελοποννήσου μετὰ πάσης τῆς λείας, εἰςήλασεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἐκεῖ-
ν δὲ διέβη εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπου εὗρε νέον στάδιον λαφυραγωγίας.
Ὁ Στελίχων ἠδύνατο ἴσως, ἀνδριζόμενος καὶ πάλιν, νὰ σπεύσῃ πρὸς
ρᾶν καὶ καταπολεμήσῃ ἐκεῖ τὸν Ἀλάριχον. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς με-

γάλης μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀντιζηλίας οὔτε ὁ Στε-
λίχων φαίνεται ἐργασθεὶς εἰλικρινῶς πρὸς πλήρη ἀποσόβησιν τοῦ ἐπι-
κρεμαμένου κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κινδύνου, οὔτε οἱ ἐν Κω-
σταντινουπόλει διοικοῦντες ἀνείχοντο τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικράτη-
αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα βλέπομεν τὸν Στελίχωνα πειθόμενον εἰς τὴν δια-
γὴν τοῦ Ἀρκαδίου καὶ ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐν ᾧ ὁ Ἀλά-
ριχος συνθηκολογῶν μετὰ τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου, ἀνελάμβανε τὴ
ἀνωτάτην στρατιωτικὴν διοίκησιν ἀνὰ τὸ Ἰλλυρικὸν ὡς ἄρχων τεταγ-
μένος ὑπ' αὐτῆς τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας.

Ἔχων δ' οὕτως ὁ Ἀλάριχος τὴν ἕδραν αὐτοῦ κατὰ τὸ μεταίχμιον τῶν δύο κρατῶν, δὲν ἔπαυσε μὲν καρπούμενος παντοδαπὰ κέρδη ἐκ τῶν εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ὑποκειμένων ἑλληνικῶν χωρῶν, μετεχειρίζετο δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἰλλυρίαν ὡς ἀφετηρίαν τῶν φοβερῶν αὐτοῦ ἐκείνων κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐπιθέσεων, αἵτινες, ὀξύτεραι γενόμεναι μετὰ τὴν ἐν ἔτει 408 θανάτωσιν τοῦ ὑπερφιάλου Στελίχωνος ὑπὸ τοῦ Ὀνωρίου, ἀπέληξαν τῇ 24 Αὐγούστου 410 εἰς τὴν ἅλωσιν καὶ διαρπαγὴν αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Τότε δὲ μόνον ἀπηλλάγη ἡ Ἰταλία τοῦ φοβεροῦ ἐπιδρομέως, ὅτε, μεταβὰς εἰς τὰ νότια τῆς χερσονήσου ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ναυπηγήσεως στόλου πρὸς διάβασιν εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως ἐν τῇ γῇ τῶν Βρεττίων κατὰ τὰς ἐσχατιὰς τῆς νοτίας Ἰταλίας (410).

Μετὰ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλαρίχου, ὃν κατὰ τὴν παράδοσιν ἔθαψαν οἱ Οὐσιγότθοι ὑπὸ τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ Βουσηντίνου, παρατρέψαντες αὐτοῦ τὰ ὕδατα, ἀπηλλάγησαν μὲν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι τῶν ἀπὸ τοῦ τολμηροῦ Γότθου κινδύνων, ἀλλὰ δὲν συνεξέλιπον καὶ τὰ δεινά, ὅσα εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ γοτθικὴ ἐπιδρομὴ τοῦ 395. Περὶ αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν ἔγραφεν ὁ κατόπιν ἀναρρηθεὶς ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν Κυρήνης Συνέσιος, ὅτι κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, γενομένην ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου, αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἐκπέσει, ὥστε ὡμοίαζεν ἀκόμη πρὸς ἱερεῖον ἐσφαγμένον, τοῦ ὁποίου ὑπολείπεται μόνον τὸ δέρμα. Ἂν δὲ ταῦτα ἠδύναντο νὰ ῥηθῶσι περὶ τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες εἶχον συνθηκολογήσει πρὸς τὸν Ἀλάριχον, ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ τὴν ἔκπτωσιν καὶ τὴν παρακμὴν τῶν λοιπῶν πόλεων, ἐν αἷς ἀντὶ πάσης συνθήκης ἐξήστραψε τὸ ξίφος καὶ ὁ δαυλὸς τοῦ βαρβάρου.

δ'

Ὁ φόνος τοῦ Ῥουφίνου.

Ἡ ἀκοίμητος φιλοδοξία τοῦ Ῥουφίνου καὶ ἡ πρὸς τὸν Στελίχωνα διάστασις αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἐκ τῶν αἰτίων τῶν παρασκευασάντων καὶ ἐπεξηγούντων τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ Ἀλαρίχου κατὰ τὴν ἐπὶ τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομήν, ἧς ἐξιστορήσαμεν τὰ οἰκτρὰ ἐπακόλουθα. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ φιλοδοξία τοῦ πανισχύρου διευθυντοῦ τῶν βουλῶν καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἀρκαδίου ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς πτώσεώς του ἀπὸ τοῦ ὕψους, εἰς ὃ εἶχεν ἀνέλθει ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀληθῶς μόνον ἡ νωθρὰ τοῦ Ἀρκαδίου φύσις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἐξήγησιν τῆς ἐκτάκτου ἰσχύος, ἣν παρ' αὐτῷ ἀπέκτησεν ὁ Ῥουφῖνος. Εἶνε δὲ περίεργον πῶς τοὐλάχιστον κατώρθωσεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδοσίου, ἴστω καὶ ἐν προσωρινῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑπουργοῦ ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νἀπαλλαγῇ τῆς μετὰ τοῦ Ῥουφίνου κηδεστίας, ἣν ἐκεῖνος εἶχεν ἐπιμόνως ἐπιδιώξει καὶ παρασκευάσει. Ἡ ματαίωσις τῆς ἑνώσεως τῆς μονογενοῦς θυγατρὸς τοῦ Ῥουφίνου καὶ οἱ γάμοι τοῦ Ἀρκαδίου μετὰ τῆς ὡραίας Εὐδοξίας, τῆς ὀρφανῆς τοῦ γενναίου Φράγκου Βαύδωνος, τελεσθέντες πανηγυρικῶς τὴν 27 Ἀπριλίου 395, ἦσαν τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς μείωσιν τῆς ὑπερόχου ἐν τῇ αὐλῇ δυνάμεως τοῦ Ῥουφίνου. Οὐ μόνον ἀπετύγχανον τὰ σχέδια αὐτοῦ, φανταζομένου, ὅτι διὰ τοῦ βασιλείου κήδους ἔμελλεν ὁ πενθερὸς νὰ ὑποσκελίσῃ τελείως τὸν γαμβρόν, ἀλλὰ καὶ ἐπλήσσετο καιρίως ἡ πατρικὴ αὐτοῦ καρδία, βλέποντος ἀγομένην ἐν γαμηλίῳ πομπῇ εἰς τἀνάκτορα ἀντὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ θυγατρὸς κόρην ἀνατραφεῖσαν ἐν τῷ οἴκῳ ἐχθρῶν του θανασίμων.

Ὁ δὲ πολύτροπος τῆς ἀποτυχίας μηχανορράφος ἦτο ὁ Εὐτρόπιος, πραιπόσιτος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος, ἤτοι ἀρχιθαλαμηπόλος τοῦ Ἀρκαδίου. Ὁ Εὐτρόπιος, ὢν εὐνοῦχος καὶ δοῦλος τὸ κατ' ἀρχάς, εἶχεν ὑπεισέλθει εἰς τὴν αὐλὴν τὸ πρῶτον ἐπὶ Θεοδοσίου, ὅτε ἤδη εἶχον ἀρχίσει οἱ εὐνοῦχοι νὰ εὑρίσκωσι πρόσοδον εἰς τὰ βασίλεια καὶ νὰ ὑφαίνωσι περὶ αὐτὰ διὰ τῆς δουλικῆς αὐτῶν εὐκαμψίας, τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς ῥᾳδιουργίας ἀδιεξίτητον δίκτυον, οὗ τοὺς βρόχους ἐκράτουν δεξιῶς ἐν τῇ χειρί.

Τὸ τραῦμα τὸ ἐπενεχθὲν εἰς τὸν Ῥουφῖνον διὰ τῆς λαθροχειρίας τοῦ Εὐτροπίου ὑπῆρξε βαρὺ, ἀλλὰ δὲν ἐπήνεγκεν ὅμως ἀμέσως τὴν πτῶσιν αὐτοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐξηκολούθησεν ὁ Ῥουφῖνος καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ ζητήματι τοῦ βασιλικοῦ γάμου ἧττάν του διοικῶν τὰ τοῦ κράτους καὶ

διευθύνων τὰς τύχας αὐτοῦ ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν μετὰ τῆς Εὐδοξίας γάμων τοῦ Ἀρκαδίου, ἤτοι μέχρι τῆς 27 Νοεμβρίου 395.

Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὑπέστη τὴν φοβερὰν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁ Ῥουφῖνος δὲν ἠδυνήθη νἀπαλλάξῃ τὴν Ἑλλάδα οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀνικανότητος, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν ὑπουργὸν τοῦ Ὀνωρίου ἀντιζηλίας. Ὁ Στελίχων εἶχε μὲν ἀποπειραθῆ καὶ πρὸ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀποβάσεώς του νὰ δράμῃ ἐναντίον τοῦ Ἀλαρίχου μετ' ἀναλόγου στρατιᾶς. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προφθάσῃ νἀπαλλάξῃ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰς νοτίας ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ τοῦ ἐπιδρομέως, κέλευσμα τοῦ Ἀρκαδίου ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὡς συνέβη καὶ ἀργότερον μετὰ τὴν παρὰ τὴν Φολόην νίκην. Ἐπιστρέφων δ' ὁ Στελίχων εἰς τὴν Δύσιν, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτῷ στρατιώτας, ὅσοι εἶχον παραμείνει ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ Θεοδοσίου κατὰ τοῦ Εὐγενίου. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς στρατιᾶς ταύτης ἐτάχθη ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος ὁ Γότθος Γαϊνᾶς, ἀνὴρ ὅστις ἔμελλε νὰ καταλάβῃ ἔπειτα θέσιν περιφανῆ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει.

Οἱ παλαίμαχοι στρατιῶται τοῦ Θεοδοσίου, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατείχοντο βεβαίως ἀφ' ἑαυτῶν ὑπὸ μίσους πρὸς τὸν ἄνδρα ὅστις εἶχεν ἀνακόψει τὴν ὑπὸ τὸν Στελίχωνα περαιτέραν κατὰ τοῦ Ἀλαρίχου ἐκστρατείαν. Ἀλλ' ἴσως ἔτι μᾶλλον ἐξήφθη τὸ πάθος αὐτῶν κατὰ τὴν ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Κωνσταντινούπολιν πορείαν ὑπὸ τοῦ Γαϊνᾶ, ὃν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς συνεργὸν τοῦ Στελίχωνος, βυσσοδομοῦντος μετὰ καὶ τοῦ Εὐτροπίου τὴν πτῶσιν τοῦ Ῥουφίνου, οἷον καὶ παρέστησαν αὐτὸν οἱ μεταγενέστεροι. Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, βέβαιον εἶνε, ὅτι ἡ ὑπὸ τὸν Γαϊνᾶν στρατιὰ ἔφθασεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἕτοιμον ἔχουσα τὸ σχέδιον τῆς ἐναντίον τοῦ Ῥουφίνου ἐπιθέσεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Γαϊνᾶ, ἐξῆλθε μετὰ τοῦ Ῥουφίνου τῶν τειχῶν τῆς πόλεως εἰς ὑπάντησιν τῆς στρατιᾶς. Ἔμελλε δὲ νὰ γείνῃ ἡ ὑπάντησις ἐν τῷ πεδίῳ ὅπερ ἐκαλεῖτο μὲν Κάμπος, ἔκειτο δ' ἔξωθεν τῆς Χαρσίας πύλης κατὰ τὸ λεγόμενον Ἕβδομον ἐν τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ τμήματι τῆς πόλεως, ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὁποίου προσεπωνυμεῖτο καὶ ἀνάκτορον κτισθὲν ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἔσωθεν τῶν τειχῶν κατὰ τὴν δυτικὴν τοῦ προαστείου ἐκείνου ἄκραν. Ἐν τῷ πεδίῳ

λοιπὸν ἐκείνῳ τὴν 27 Νοεμβρίου 395 κατ' αὐτὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Ῥουφίνου γινομένην ἐπιθεώρησιν τῆς ὑπὸ τὸν Γαϊνᾶν στρατιᾶς οἱ στρατιῶται τοῦ Γότθου, ἅμα τῷ δοθέντι εἰς αὐτοὺς ὑπ'

ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ

αὐτοῦ συνθήματος ἐπιτεθέντες αἴφνης ἐναντίον τοῦ Ῥουφίνου καὶ περιστοιχίσαντες αὐτὸν διεμέλισαν διὰ τῶν ξιφῶν.

Τὸ κράτος ἀπηλλάγη τοῦ λυμεῶνος. Ἀλλ' οἱ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ οἰκτροῦ αὐτοῦ τέλους ἀντηχήσαντες ἐν τῷ Κάμπῳ τοῦ Ἑβδόμου παιᾶνες δὲν ἐσήμαινον καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῆς διοικητικῆς κακοδαιμονίας.

ε'

Ὁ Εὐτρόπιος.

Ὁ φόνος τοῦ Ῥουφίνου συνεπέφερε τὴν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἄμεσον ἀνάρρησιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ γηραιὸς εὐνοῦχος, οὗ τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὴν πανουργίαν εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον εὐνοήσει ἡ τύχη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεοδοσίου, ὥστε κατ' ὀλίγον ἀπὸ ἀχρήστου καὶ ὑπὸ τῶν δεσποτῶν αὐτοῦ

διωκομένου δούλου νὰ γείνῃ ἀπαραίτητον ὄργανον τῆς αὐλῆς, εἶχε ἱκανῶς ἤδη παρεσκευασμένην τὴν διάθεσιν τοῦ Ἀρκαδίου, ὥςτε, ἐκλείποντος τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, νὰνατεθῇ εἰς ἑαυτὸν ἡ διοίκησις τῶν τῆς πολιτείας. Καὶ ὁ μὲν Ἀρκάδιος ἐξηκολούθει διατηρῶν καὶ ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Εὐτροπίου τὴν αὐτὴν ἀναισθησίαν καὶ μωρίαν, ἡ δὲ διοίκησις οὐδαμῶς ἐβελτιοῦτο, ἀλλὰ διεφθείρετο ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Ῥουφίνου ὑπὸ τοῦ ἐπιτρίπτου εὐνούχου.

Ἡ περιγραφὴ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Εὐτροπίου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἣν ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ γραφέντι ποιήματι τοῦ ἐκρωμαϊσθέντος Ἀλεξανδρέως Κλαυδιανοῦ, ὑμνητοῦ τοῦ Στελίχωνος καὶ ψέκτου τῶν ὑπουργῶν τοῦ Ἀρκαδίου, ἠδύνατο ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ θεωρηθῇ ὑπερβολικὴ ὡς προϊὸν ὑπερμέτρου πάθους κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἰδίου πάτρωνος. Καὶ ὅμως αὐτὴ τοῦ Εὐτροπίου ἡ πολιτεία, οἵαν αὐτὴν καὶ ἄλλοθεν γνωρίζομεν, εἶνε τοιαύτη, ὥςτε πειθόμεθα, ὅτι τὰ ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Κλαυδιανοῦ δὲν προέρχονται ἐκ μελανωτέρων τοῦ δέοντος σκιῶν τοῦ ζωγράφου, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ζωηρᾶς μελανότητος τοῦ προτύπου.

Αὐτὸ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ δυσμόρφου γεροντίου ἐφανέρονε τὴν ἀσχημίαν τῆς ψυχῆς, ὡς τὸ ψιμμύθιον ἀποπῖπτον ἀπεκάλυπτε τοῦ προσώπου του τὸ ῥυτιδῶδες καὶ γραῶδες. Τῶν δὲ κακιῶν, ὧν φωλεὸς ἦτο τὸ δυσειδὲς ἐκεῖνο τοῦ βαθύγηρω σῶμα, ἡ μεγίστη καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ῥίζα ἦτο ἡ πλεονεξία, πλεονεξία πολὺ τῆς τοῦ Ῥουφίνου ὑπερτέρα, ἀληθὴς ἀργυρίου δίψα. Κατεφάνησαν δ' αἱ ἁρπακτικαὶ τοῦ Εὐτροπίου διαθέσεις ἅμα τῷ φόνῳ τοῦ Ῥουφίνου διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τοῦ πλείστου μέρους τῆς περιουσίας αὐτοῦ, εἰς ἣν περιελαμβάνοντο καὶ τὰ κτήματα πολλῶν ἀδικηθέντων ὑπὸ τοῦ προκατόχου, εἰς οὓς δι' εἰδικοῦ νόμου κατέστη σχεδὸν παντελῶς ἀδύνατος ἡ ἀνάληψις τῶν ἡρπαγμένων ὑπὸ τοῦ Ῥουφίνου. Ἀλλὰ καὶ νέαι πηγαὶ πλούτου ἀνεῴχθησαν εἰς τὸν φιλοχρήματον Ἀρμένιον. Αἱ ἀρχαὶ πᾶσαι κατέστησαν ὤνιοι οὕτως, ὥςτε ὁ ποιητὴς Κλαυδιανὸς ἐδικαιοῦτο νὰ παραστήσῃ μετὰ σαρκαστικῆς πικρίας τὸν Εὐτρόπιον ἔχοντα ἐν τῷ προθαλάμῳ του ἀνηρτημένον πίνακα, ἐφ' οὗ ἀνεγράφετο τὸ σχετικὸν εἰς χρυσᾶ νομίσματα τίμημα πρὸς παραχώρησιν τῆς διοικήσεως ἑκάστης ἐπαρχίας εἰς τοὺς φιλάρχους αὐτῶν μνηστῆρας. Ὡς αὐτὸς εἶχέ ποτε πωληθῆ ὡς δοῦλος, προςέθετεν ὁ εἴρων ποιητής, οὕτως ἐφλέγετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ πωλήσῃ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτω τὰ πάντα ἐγίνοντο βατὰ, τὰ πάντα προςιτὰ εἰς τὸ

χρῆμα, ἐπληροῦτο δὲ τὸ βαλάντιον τοῦ Εὐτροπίου, καὶ αἱ ἀνώταται τῆς πολιτείας θέσεις παρείχοντο ἕρμαιον εἰς τοὺς ὑπερθεματιστάς, ἡ διοίκησις ἠρημοῦτο παντὸς τιμίου καὶ διακεκριμένου ἀνδρός. Καὶ δὲν ἐδιώκοντο, δὲν ἀπεμακρύνοντο μόνον οἱ ἐλέγχοντες τὸν Εὐτρόπιον καὶ ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενοι, οἷος ὁ στρατηγὸς Τιμάσιος, ὅςτις, ἐξορισθεὶς εἰς τὴν Ἀφρικήν, εὗρεν οἰκτρὸν τέλος ἐν ταῖς ἄμμοις τῆς ὀάσεως. Ἀλλ' ἡ δίωξις συνεδέετο πολλάκις πρὸς τὴν ἀχαριστίαν, ὡς συνέβη εἰς τὸν ἐπὶ Θεοδοσίου χρηματίσαντα ὕπατον Ἀβουνδάντιον, ἄνδρα ἐπιφανῆ, ὅςτις ἑνὸς μόνου πταίσματος ἦτο ἔνοχος, τῆς ἀναξίας προστασίας, ἧς εἶχεν ἀξιώσει τὸν εὐνοῦχον τὸν ἀνταμείψαντα αὐτὸν διὰ πικρᾶς ἀγνωμοσύνης. Διὰ τοιαύτης δὲ πολιτείας τοῦ Εὐτροπίου αἱ μὲν ἔρημοι ἐπληρώθησαν ἐξορίστων, ἡ δὲ κοπὶς τοῦ ξίφους ἐκάθαιρε τὰ ζιζάνια τὰ ἐπιπροσθοῦντα εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἐξ ἀφανῶν παντοδυνάμου.

Οὕτως ἐπὶ σωρῶν χρυσοῦ καὶ αἵματος ἐδραζόμενος ἀνῆλθεν ὁ Εὐτρόπιος εἰς τὰ ὕψιστα τῶν ἀξιωμάτων, καὶ ὁ ἀπελεύθερος εὐνοῦχος εἶδεν ἑαυτὸν κηρυσσόμενον πατρίκιον καὶ τέλος περιβαλλόμενον τὴν λαμπρὰν τῆς ὑπατείας περιβολήν. Αὐθαιρέτως χειριζόμενος τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἦτο ὁ κυριώτατος μοχλὸς τῆς ἀδικίας, ἀδεξίως στρατηγῶν καθίστανε γελοῖα τὰ ὅπλα τοῦ Βυζαντίου ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐγίνετο ἀφορμὴ τῆς ἐν Ἑλλάδι εὐδοκιμήσεως τοῦ Ἀλαρίχου, ὃν δὲν ἐτόλμα νἀποκρούσῃ. Οὕτω δὲ τὰ πάντα συμφύρων καὶ ἀναστατόνων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, συνεπλήρονε τὴν οἰκτρότητα τῆς πολιτείας του διὰ τῆς ἔχθρας πρὸς τὸν Στελίχωνα, ἥτις ἐπήνεγκε τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Ἀλαρίχου ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ καὶ τὴν δείνωσιν τῶν σχέσεων τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ τοιαύτη αὐθαιρεσία καὶ κακοδιοικησία τοῦ Εὐτροπίου ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ γεννήσῃ τέλος ἀντίδρασιν. Ἡ ἀντιπολίτευσις, ἀρξαμένη ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐτροπίου, τοῦ 396, ἤρξατο κατ' ὀλίγον ἐπιτεινομένη. Μετ' οὐ πολὺ δὲ εἰς τοὺς λοιποὺς τοῦ Εὐτροπίου ἐχθροὺς προςετέθη ὁ Γότθος Γαϊνᾶς, ὅςτις εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἶχε συντελέσει διὰ τοῦ φόνου τοῦ Ῥουφίνου εἰς τὴν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἄνοδον τοῦ εὐνούχου. Τῆς δ' ἐντεῦθεν ἐπελθούσης διαταράξεως τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς φόβων τοῦ Εὐτροπίου προφανὲς τεκμήριον ἔχομεν τὸ ἐν ἔτει 397 ἐκδοθὲν διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου, δι' οὗ ἐπεβάλλοντο μεγάλαι ποιναὶ ἐναντίον πάσης συνωμοσίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Γαϊνᾶ ἀντιπροσωπευομένη ἀντίδρασις τῶν ἐν τῷ κράτει

Γότθων ἐναντίον τοῦ Εὐτροπίου φαίνεται ἀνασταλεῖσα διὰ τοῦ αὐστ
ροῦ ἐκείνου διατάγματος. Ἀλλὰ δὲν ἐξέλιπεν ὅμως. Τὴν δ' ἐπαπ
λουμένην ἔκρηξιν ἐπετάχυνεν ἡ κατὰ τοῦ εὐνούχου δυςαρέσκεια
Γερμανοῦ κόμιτος Τριβιγίλδου, ὅςτις, μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολ
ὅπως συγχαρῇ τῷ Εὐτροπίῳ ἐπὶ τῇ ὑπατείᾳ, δὲν ἔτυχε παρ' αὐ
τῆς προσδοκωμένης δεξιώσεως. Ὁ Τριβίγιλδος, διοικῶν τὰς αὐτοκρα
ρικὰς στρατιὰς ἐν τῇ πλουσίᾳ καὶ εὐφόρῳ Φρυγίᾳ, ὅπου ἀπὸ τῶν χ
νων Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου εἶχεν ἐγκατασταθῇ ἰσχυρὰ Ὀστγότθ
ἀποικία, καὶ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν Γερμανῶν τούτων καὶ τῶν ἀλλ
χοῦ ὁμοφύλων θαρρῶν, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας τὸ ἔαρ τ
399. Αἱ δὲ πρόοδοι τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξαν ταχεῖαι. Μετ' οὐ πο
τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχε κύψει εἰς τὰς δῃώσεις τῶν ἐπαν
στατῶν, εἰς οὓς εἶχον προςτεθῆ, ἐκφυγόντες τοὺς κυρίους αὐτῶν, πο
λοὶ τῶν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει Γερμανῶν δούλων.

Ὁ Εὐτρόπιος ἐφάνη τὸ πρῶτον ὑποτιμῶν τὴν σημασίαν τῆς γερμ
νικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ τέλος, βλέπων, ὅτι αὕτη ἤρχ
λαμβάνουσα ὁσημέραι μεγαλειτέρας διαστάσεις, ἐθεώρησεν ἀναγκα
νάντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῆς. Ἀνετέθη δὲ ἡ καταπολέμησις τῆς ἀνταρσ
εἰς τοὺς δύο ἀρίστους τῶν τότε στρατηγῶν, τὸν Λέοντα καὶ τὸν Γ
νᾶν. Ἀλλ' ὁ μὲν Λέων ἀπεδείχθη ἀδέξιος ἀντίπαλος τοῦ Γότθου ἀ
στάτου, καὶ εὗρε τὸν θάνατον μαχόμενος κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Γαϊνᾶς ἐθ
ρησε τὴν κατὰ τοῦ Τριβιγίλδου στρατηγίαν ὡς εὐπρόςδεκτον ἀφορμ
ὅπως, συμπράττων μετὰ τοῦ ὁμοφύλου, περιστήσῃ τὰ τῆς βασιλε
εἰς κίνδυνον χάριν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν.

Καὶ πράγματι ὁ Γαϊνᾶς, ἀφ' οὗ διὰ τῆς ἐνόχου αὐτοῦ μετὰ
Τριβιγίλδου συνεννοήσεως ἐπήνεγκε μὲν τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος, ἐ
σχυσε δὲ μεγάλως τὸν ἀποστάτην, ἀπατῶν τὸν Ἀρκάδιον, ἐμήνυσεν
τὸν βασιλέα, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ καταβάλῃ τὸν πολέμιον, καὶ ὅτι ἀνά
παρίσταται, ὅπως ἡ βασιλεία ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Γ
θου στρατηλάτου, ζητοῦντος τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Εὐτροπίου.

ϛ'

Ὁ Εὐτρόπιος καὶ ὁ Χρυσόστομος.

Ἡ περὶ ἀποβολῆς τοῦ Εὐτροπίου ἀπαίτησις τοῦ Γαϊνᾶ ἔμελλε
βαίως νἀποκρουσθῇ ἐν ἄλλοις χρόνοις ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου, ὃν ὁ εὐν

συρεν ἀπὸ τῆς ῥινός. Ἀλλ' ὁ Γαϊνᾶς, ὑποδυόμενος τὸ πρόσωπον τοῦ Τριβιγίλδου, δὲν ἠγνόει πάντως, ὅτι τὴν ἀπαίτησιν ἐκείνην διεβίβαζεν ἐν χρόνῳ εὐθέτῳ, ὅτε ἤδη ὁ εὐνοῦχος διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα ἰσχύος εἶχε κινήσει τὴν ἀντιζηλίαν τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοξίας. Ἔχων δὲ συμπράττουσαν ὑπὲρ τῆς πτώσεως τοῦ Εὐτροπίου τὴν βασίλισσαν ὁ πονηρὸς Γότθος ἠδύνατο νὰ εἶνε βέβαιος, ὅτι ἔπλησσε τὸν εὐνοῦχον καιρίως.

Ὁ τέως πανίσχυρος Ἀρμένιος ἐνόησεν, ὅτι ἐπέστη ἡ τελευταία αὐτοῦ ὥρα. Ἐν μιᾷ στιγμῇ καὶ μόνῃ εἶδε πρὸ τῶν ἀπαιτητικῶν δακρύων τῆς Εὐδοξίας διαλυομένην καὶ πίπτουσαν τὴν ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη παρεχομένην εἰς αὐτὸν παρὰ τοῦ Ἀρκαδίου ὑποστήριξιν. Μικρόψυχος δὲ καὶ περίτρομος, μὴ ἔχων τὸ θάρρος νἀντιτάξῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐχθρῶν του τὴν ἀπόφασιν νὰ σώσῃ τὸ κινδυνεῦον κράτος, μὴ ἔχων κἂν τὴν θέλησιν νὰ πέσῃ γενναίως, ἐζήτησε δειλῶς ἐν τῇ ἐσχάτῃ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου ἄσυλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Σοφίας.

Ἀλλ' ὁ ἱερὸς τοῦ θεοῦ οἶκος, οὗ τὴν ἀσυλίαν αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχεν ἄλλοτε καταπολεμήσει διὰ βασιλικῶν διαταγῶν καὶ νόμων ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δόξης καὶ τῶν διωγμῶν του, δὲν ἐφαίνετο δυνάμενος νὰ σώσῃ τὸν ἱκέτην. Ἐκ μὲν τῶν τέως φίλων αὐτοῦ καὶ κολάκων οὐδεὶς παρέστη βοηθὸς καὶ παρήγορος. Ὁ δὲ στρατός, μαθὼν τὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καταφυγὴν τοῦ εὐνούχου, ἔσπευσε πρὸ τῶν ἀνακτόρων σείων τὰ δόρατα καὶ βοῶν καὶ ἀπαιτῶν τὸν φόνον αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἀρκάδιος μόλις που κατώρθωσε νὰ καταπαύσῃ τὴν ὀργὴν τῶν μαινομένων στρατιωτῶν, ἐν μέσῳ δακρύων ὑπενθυμίζων εἰς αὐτοὺς τὴν ἱερὰν τράπεζαν, εἰς ἣν κατέφυγεν ὁ πεπτωκώς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν εἶχε λωφάσει τὸ μῖσος τοῦ δήμου, καὶ ὁ χθὲς καὶ πρότριτα σείων τὴν οἰκουμένην διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ ἐξαχθῇ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἔξω τοῦ ἱεροῦ του καταφυγίου συρόμενος εἰς τὸν θάνατον. Ἀλλ' ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ ὥρᾳ τῆς ἀγωνίας σθεναρὰ φωνή, ἀκουσθεῖσα ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας, ἔσωσε τὸν ἱκέτην. Ἦτο ἡ φωνὴ τοῦ πατριάρχου.

Ἐν μέσῳ τῶν ἀθεμιτουργιῶν αὐτοῦ καὶ τῆς διώξεως παντὸς εἶνε παράδοξον, ὅτι ὁ Εὐτρόπιος εἶχε προστατεύσει ἕνα μόνον ἄνδρα ἀγαθόν. Οὗτος δὲ ἦτο Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὃν ὁ Εὐτρόπιος, γνωρίσας ἔν τινι εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀποδημίᾳ, ἔκρινεν ἀξιώτατον νὰ καταλάβῃ τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, χηρεύσαντα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 397 διὰ τοῦ θανάτου τοῦ τὸν Γρηγόριον διαδεχθέντος

Νεκταρίου. Ἡ γνώμη τοῦ Εὐτροπίου ὑπερενίκησε τὰς ἐκ τῶν πολλῶ ἀπαιτήσεων δυσχερείας, συνταχθέντων εἰς αὐτὴν τοῦ τε κλήρου κ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μία μόνον δυσκολία ὑπελείπετο, ὁ φόβος ἀντιστάσεως τῶν Ἀντιοχέων, ζηλοτύπως ἐχομένων τοῦ προσφ λοῦς αὐτοῖς πρεσβυτέρου. Ἀλλά, πρὶν ἢ προφθάσωσιν οἱ Ἀντιοχ νὰ λάβωσιν ἔννοιαν τῆς γενομένης ἀποφάσεως, ὁ Ἰωάννης ἐξήχθη ἐξ Ἀντιοχείας ἐν σπουδῇ καὶ λάθρα ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος τὴν πόλιν Ἀσ ρίου. Προπεμφθεὶς δὲ ὑπὸ εἰδικοῦ ἀποστόλου τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐχειροτονήθη πατριάρχης τῇ 26 Μαρτίου τοῦ 398 ὑπὸ συνόδου ἀρχιερέων, πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος συγκληθείσης.

Ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ὡς ἁπλοῦς πρεσβύτερος ἐρρωμένως εἶχεν ἀντι-στῇ ἐν τῇ πατρίῳ πόλει κατὰ τῆς διαφθορᾶς, πολὺ μᾶλλον ᾐσθάνθη ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν ὡς πατριάρχην τὸ καθῆκον τοῦτο ἐν τῇ βα-σιλευούσῃ. Πᾶσαι αἱ κακίαι τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, τῆς ἀνωτάτης τάξεω ἡ ἐξαχρείωσις καὶ τοῦ ὄχλου αἱ ὑπερβασίαι εὗρον ἐν αὐτῷ πολέμιο ἀμείλικτον. Ἐν τῇ τοιαύτῃ δ' ἐκτελέσει τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ καθηκόν-των ἠδιαφόρει ὁ ἱερὸς ἀνὴρ ἂν προσέκρουε πολλάκις οὐ μόνον εἰς τῶ ἰσχυρῶν τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοῦ τοῦ κλήρου καὶ αὐτῶ ἐνίοτε τῶν μοναχῶν τὴν ἀπαρέσκειαν. Οὐδ' ἠρκεῖτο ὁ ἔνθεος αὐτοῦ ζῆ-λος εἰς μόνον τὸν ἐπ' ἀρετὴν καταρτισμὸν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ποιμνίο καὶ εἰς τὴν ἐκκάθαρσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν αἱρετικῶν ζιζανίων. Ἀλλ ἀποβὰς ἀκράδαντος ἐν τῇ βασιλευούσῃ στῦλος τῆς ὀρθοδοξίας, ἣν ἐκό-σμει καὶ ἐστήριζε διὰ τῆς χρυσῆς του εὐγλωττίας, ἠγωνίζετο οὐχ ἧτ-τον νὰ διαδίδῃ δι' ἀσκητῶν καὶ ἀποστόλων τὸν χριστιανισμὸν καὶ ε ἀπωτάτας χώρας, ἀπὸ τῆς Φοινίκης μέχρι τῆς Σκυθίας, ἔνθα ἐπείθετο ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη φωτίσει τὰς καρδίας ἄπλετον τῆς μεγάλης θρη-σκείας τὸ φῶς.

Τὸ σθένος, ὅπερ ὁ νέος πατριάρχης ἀπέκτα ὁσημέραι διὰ τῆς δυνά-μεως τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλειότητος τῶν πράξεων, δὲν ἤργη νὰ ἑλκύσῃ κατ' ὀλίγον ἐπ' αὐτὸν τὴν γενικὴν συμπάθειαν. Ἐπὶ ταύ-της δὲ στηριζόμενος ὁ Χρυσόστομος ἄφοβος ἀντιμετώπιζε πᾶσαν ἐπ-προσθοῦσαν δυσχέρειαν. Ἐν τοῖς πρώτοις δὲ δὲν διελάνθανε τὸν πατριάρ-χην ἡ ζημία, ἣν ἐπέφερεν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τὸ κράτος ἡ φαυλότης τοῦ εὐνούχου, οὗ ἡ εὔνοια εἶχεν ὑψώσει αὐτὸν ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρό-νον. Ἀλλὰ παρακεκινδυνευμένη θὰ ἦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος φανερὰ τοῦ Χρυσοστόμου πρόσκρουσις πρὸς τὸν Εὐτρόπιον. Διὰ τοῦτο δ' εἶχεν

θῆ ὁ πατριάρχης εἰς συμβουλὰς καὶ παροτρύνσεις, εἰς ἐλέγχους καὶ
τιμήσεις. Ἀλλ' ὁ πανίσχυρος εὐνοῦχος δὲν ἤθελε νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ
ρῶς ἐλέγχων αὐτὸν ἱεράρχης ἠγάπα περισσότερον τῶν κολακευόντων
χαριζομένων.

Ἡ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐπαλήθευσις τῶν λόγων τοῦ Χρυσο-
μου δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ. Ἐγκαταλελειμμένος δὲ καὶ ἤδη ὑπὸ
ἁγίαν τράπεζαν πτήσσων ὡς ἱκέτης, ἀνεγνώρισεν ὁ πρωθυπουργὸς
χθὲς, ὅτι ἕνα μόνον εἶχεν ἀκόμη ἐν τῇ καταδρομῇ του προστάτην
σωτῆρα, τὸν πρώην ἐπιτιμητήν.

Ματαιότης ματαιοτήτων καὶ πάντα ματαιότης ἦσαν αἱ πρῶται
ξεις, ἃς ἤκουσεν ἀπὸ τοῦ κρησφυγέτου αὐτοῦ ἐκφωνουμένας παρὰ τοῦ
ρυσοστόμου ὁ περίτρομος εὐνοῦχος. Ὁ πατριάρχης ἔδειξεν εἰκονικώ-
κτα τὴν διαφορὰν τοῦ πρώην ἐκδεδιῃτημένου βίου τοῦ Εὐτροπίου καὶ
ῆς σημερινῆς αὐτοῦ θέσεως. Ἤλεγξε τὸ δυσπειθὲς αὐτοῦ πρὸς τὰς
ιλικὰς του παραινέσεις. Ἀλλὰ καὶ ἀντεπεξῆλθε πρὸς τοὺς ἀστόργους
οὺς ἀγανακτοῦντας καὶ κατηγοροῦντας τὸν πατριάρχην, ὅτι ἐδέχθη
ὸν ἱκέτην ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καὶ ἐκήρυξε θρίαμβον τῆς ἐκκλησίας, ὅτι
όνη *καθάπερ μήτηρ φιλόστοργος ὑπὸ τὰ παραπετάσματα αὐτῆς*
κρυψε τὸν πεπτωκότα καὶ ἐταπείνωσε τὸν χθεσινὸν αὐτῆς ἐχθρόν.
Ἀναπτύσσων δὲ τῆς χριστιανικῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας τὴν δύναμιν
ην, ἐπεκαλέσθη τὸν ἔλεον τῶν ἀκροωμένων ὑπὲρ τοῦ τεταπεινωμένου,
τις περιέσφιγγεν οἱονεὶ δεσμώτης τὸν κίονα τὸν ὑποβαστάζοντα τὴν
γίαν τράπεζαν, πελιδνὸς δίκην νεκροῦ, τοὺς μὲν ὀδόντας παρέχων
ταγοῦντας ὑπὸ τοῦ φόβου, τὸ δὲ σῶμα ὅλον κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ
όμου καὶ τὴν φωνὴν διακοπτομένην καὶ τὴν γλῶσσαν παραλυομένην.

Οἱ λόγοι τοῦ πατριάρχου συνεκίνησαν καὶ ἔπεισαν. Ὁ Εὐτρόπιος
ἀφῃρέθη μὲν ἀπὸ πάσης ἀρχῆς καὶ παντὸς ἀξιώματος, καὶ ἀπέβαλε
ἅπαν τὴν περιουσίαν, περιελθοῦσαν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον,
ετάχθη δὲ ἡ κατάρριψις πάντων τῶν ἀνδριάντων αὐτοῦ καὶ τῶν εἰ-
όνων ἐν ταῖς πόλεσι τοῦ κράτους. Βασιλικὸν δὲ διάταγμα, ἐκδοθὲν
ατ' αὐτοῦ καὶ ἐπιβάλλον εἰς αὐτὸν τὰς ποινὰς ταύτας, ἀπεκάλει *ὄνει-
ος τοῦ αἰῶνος* τὸν μέχρι χθὲς καὶ πρώην διευθύνοντα τὴν χεῖρα τοῦ
ασιλέως. Ἀλλ' ὅμως ἡ ζωὴ ἐχαρίσθη εἰς τὸν εὐνοῦχον, καὶ ἐπετράπη
 αὐτὸν νἀπέλθῃ ἐξόριστος εἰς Κύπρον.

Ἀλλ' ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀπόφασις δὲν ἤρκεσεν εἰς τὸν κυριώτατον
χλὸν τῆς ἐναντίον τοῦ Εὐτροπίου ἀντιδράσεως, τὸν Γαϊνᾶν. Ὁ

Γότθος στρατηγὸς ἐκήρυξεν, ὅτι ἀπῄτει αὐτὸν τὸν θάνατον τοῦ εὐνούχου. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ, μὴ δυνάμενος ἢ μὴ θέλων νἀντιστῇ, ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὁ ἔκπτωτος πρωθυπουργός, μείνας ἀπροστάτευτος ἅμα τῇ ἐξόδῳ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀσύλου, ἐφονεύθη τὸ φθινόπωρον τοῦ 399 ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἀσιατικῆς παραλίας, ἐν Χαλκηδόνι. Ὑπὸ τοῦτον τὸν τύπον εἶνε γνωστὴ ἰδίως ἀπὸ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων ἡ πόλις ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἐπικρατέστερον ἐκάλουν Καλχηδόνα.

ζʹ

Ὁ Γαϊνᾶς καὶ οἱ Γερμανοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὁ πονηρὸς Γότθος, ἐκβαλὼν ἐκ τοῦ μέσου τὸν Εὐτρόπιον, ἦτο ἀπόλυτος κύριος τοῦ πεδίου. Ἠδύνατο ἤδη νἀποβάλῃ θαρρούντως τὸ προσωπεῖον. Συμπράττων φανερῶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου, ἐδῄου τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἠπείλει αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Γαϊνᾶς εὑρίσκετο ἤδη ἀπέναντι αὐτῶν τῶν θυρῶν τῆς πρωτευούσης, ἐν Χαλκηδόνι. Ἀλλ' ἡ βασιλεία ἦτο ἀνίσχυρος νὰ καταπαλαίσῃ τὴν ἀνταρσίαν, καὶ προετίμησε νὰ τραπῇ τὴν ὁδὸν τῆς ὑποχωρήσεως καὶ τῶν διαπρεσβεύσεων. Ἄκαμπτος ἀντέταξεν ὁ ἀντάρτης τὴν γοτθικὴν του ὑπεροψίαν, ταπεινῶν τὸν βασιλέα. Ὁ Ἀρκάδιος ἐδίωξεν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Γαϊνᾶ καὶ ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν τρεῖς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, οἵτινες μόνον διὰ τῆς παρὰ τῷ Γότθῳ ἐπεμβάσεως τοῦ Χρυσοστόμου ἐσώθησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου. Ἀλλ' ἡ παραχώρησις αὕτη δὲν ἦτο ἡ μόνη. Ὁ Γαϊνᾶς ἀπήτησε τὴν διατήρησιν ἑαυτοῦ ὡς ἀρχιστρατήγου κατὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν ἄδειαν τῆς εἰσόδου ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Τριβιγίλδου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς Γότθων. Ὁ δὲ Ἀρκάδιος ἠναγκάσθη νἀποδεχθῇ τοὺς ταπεινωτικοὺς ὅρους τοῦ Γαϊνᾶ. Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ἐξευτελεστικὸν ἦτο, ὅτι ὁ στρατηγὸς ἠνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἔλθῃ πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτήν, ὅπως ἔτι μᾶλλον ὁμολογήσῃ τὴν ἀδυναμίαν του διὰ τῆς τελείας ὑποχωρήσεως εἰς τοὺς ἀποστάτας.

Ἡ γοτθικὴ ἀποστασία ἐπερατώθη, ἀλλὰ διὰ τῆς τελείας νίκης τῶν ἀποστατῶν καὶ τῆς πλήρους ταπεινώσεως τῆς βασιλείας. Οἱ Γότθοι στρατηγοὶ εἰσήλασαν εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετὰ τριακοντακισχιλίων

περίπου στρατιωτῶν. Καὶ ὁ μὲν Τριβίγιλδος ἐκλείπει ἔκτοτε ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ δὲν γίνεται πλέον λόγος περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ Γαϊνᾶς ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα δίκην κυριάρχου, περιβεβλημένος ἤδη τὰ σήματα τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς.

Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο ἐστερημένη ἐγχωρίων στρατιωτῶν, οὐδὲ φρουρᾶς πιστῆς ἡ βασιλεία. Καὶ ὅμως οἱ πολῖται κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου καὶ δυσπιστίας. Ἀληθῶς ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας. Τὰ πράγματα εὑρίσκοντο ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Ἐκινδύνευεν ἡ πολιτεία, παραδιδομένη εἰς τοὺς Γότθους. Ἐκινδύνευεν ἡ ὀρθοδοξία, ἀπειλουμένη ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, οὓς ὡς εἰκὸς ἔμελλον νὰ προστατεύσωσιν οἱ Γότθοι ὡς ὁμόδοξοι αὐτῶν. Οὐδεμία δ' ἐλπὶς παρὰ τοῦ Ἀρκαδίου, τοῦ ὁποίου ἡ νώθεια καὶ ἡ ἀνικανότης εἶχον ἀγάγει τὴν πολιτείαν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ. Ἡ σωτηρία μόνον ἐκ συγκυρίας ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ.

Αἱ διαθέσεις τῶν Γότθων ἐφάνησαν βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἴσοδον αὐτῶν. Ὁ Γαϊνᾶς, προσελθὼν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἰδίαν ἐκκλησίαν ἐντὸς τῆς πόλεως χάριν τῶν Ἀρειανῶν Γότθων, οἵτινες ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐκκλησιάζωνται ὑπὸ σκηνὰς ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀπαγορευομένης τῆς ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν χρήσεως πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ δὲ Ἀρκάδιος, λησμονῶν τὸ οἰκεῖον διάταγμα αὐτοῦ τοῦ πατρός του, ἐφαίνετο πρόθυμος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ αἴτημα. Ἀλλ' ἡ εὔγλωττος παρρησία τοῦ Χρυσοστόμου ἀνεχαίτισε τὸν βασιλέα καὶ ἤγαγεν εἰς σύγχυσιν τὸν στρατηγόν. Ὁ Ἀρειανὸς ἡττήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλ' ἤλπιζεν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ διὰ τῶν σχεδίων, ἃ ἐτεκταίνετο, ἔμελλε νὰ ἐκδικηθῇ καὶ τὴν νικήσασαν ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν πολιτείαν, ἣν αὕτη ὑπηρέτει.

Ὁ Γαϊνᾶς, καίπερ ὢν ἤδη ὕπατος, δὲν εἶχεν ἀποβάλει τὰς ἰδιότητας τοῦ ἀντάρτου. Τὴν ἵδρυσιν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὑπεροχῆς του δὲν ἐπεδίωκε διὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἰσχύος, ἣν παρεῖχον εἰς αὐτὸν ἡ ὑψηλή του θέσις καὶ τὰ τριακοντακισχίλια δόρατα τῶν ὁμοφύλων του στρατιωτῶν, ἀλλὰ διὰ σκοτίων ἔργων συνωμότου. Δίκην νυκτοβίου βαλαντιοτόμου ἀπεπειράθη νὰ γείνῃ διὰ ῥήξεως κύριος τοῦ χρήματος τοῦ ἐν ταῖς τραπέζαις τῶν ἀργυροπωλῶν. Δίκην ἐμπρηστοῦ ἐμελέτησε νὰ πυρπολήσῃ τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον. Ἀλλ' ἀμφότερα τὰ σχέδια ταῦτα ἐναυάγησαν, ἡ δὲ ἀποτυχία περιέστησε τοὺς Γότθους εἰς απογοήτευσιν καὶ ἀνησυχίαν αὐξανομένην ὁσημέραι.

Ὁ Γαϊνᾶς ἐπείσθη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἔδαφος τῆς πρωτευούσης. Ἐξελθὼν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῇ προφάσει ἀσθενείας καὶ προσκυνήσεως ἔν τινι ἐκκλησίᾳ ἐκτὸς τῆς πόλεως, διέταξε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ παίδων νἀκολουθήσῃ αὐτὸν κατόπιν. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν ὑπολειπομένων ἐκ παρεξηγήσεως ἐπίθεσις Γότθου τινὸς ἐναντίον ἐπαίτιδος πλησίον μιᾶς τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἔδωκε τὸ σύνθημα γενικοῦ ἀγῶνος, λαβόντος ἐν ὀλίγαις ὥραις διαστάσεις μεγάλας. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εὑρόντες εὐπρόσδεκτον ἀφορμήν, ὡπλίσθησαν, ἐπίεζον, ἔσφαζον τοὺς θορυβηθέντας Γότθους. Καὶ πολλοὶ μὲν αὐτῶν ἐσώθησαν φεύγοντες πρὸς τοὺς ἤδη πρότερον ἐξελθόντας. Ἑπτακισχίλιοι δέ, μείναντες ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ καταφυγόντες εἰς τὴν παρὰ τὰ βασίλεια ἐκκλησίαν τῶν ἐν τοῖς Γότθοις ὀρθοδόξων, ἐφονεύθησαν ἐντὸς αὐτῆς διὰ δαυλῶν ἀνημμένων καὶ λίθων ῥιπτομένων ὑπὸ τοῦ μαινομένου πλήθους μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς στέγης.

Τὰ συμβάντα ταῦτα τῆς 12 Ἰουλίου 400 ἐπήνεγκον πλήρη μεταβολὴν τῶν πραγμάτων. Ὁ Γαϊνᾶς μετὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δυσεξήγητον καὶ πάντως δολίαν ἔξοδόν του ἐτράπη ἐπὶ τὴν Θρᾴκην, καὶ ἐπετίθετο ἐναντίον τῶν πόλεων. Καὶ αἱ μὲν πόλεις ἐσώζοντο, τὰ τείχη ἔχουσαι ἐν καλῇ καταστάσει πρὸς ἄμυναν τῶν συνεχῶν κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον ἐπιδρομῶν καὶ φυλακὰς τάσσουσαι ἀξιομάχους. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Γαϊνᾶς ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου διὰ τὴν προδοσίαν αὐτοῦ φανερὸς πολέμιος τῆς πολιτείας.

Ἡ νέα δὲ αὕτη ἐν Θρᾴκῃ ἀποτυχία ἠνάγκασε τὸν Γαϊνᾶν νὰ ζητήσῃ στάδιον ἐνεργείας καὶ πάλιν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου πρόσφατοι ἦσαν ἀκόμη αἱ ἀναμνήσεις τῆς γοτθικῆς ἀνταρσίας καὶ δῃώσεως. Ἀλλ' ὅτ' ἔφθασεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον πλησίον τοῦ Ἀβύδου, εὗρε τὴν ἀπέναντι ἀσιατικὴν ἀκτήν, κατεχομένην ὑπὸ ἐνόπλου δυνάμεως. Τῆς δὲ στρατιᾶς, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ παρακώλυσις τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάσεως τῶν Γότθων, ἡγεῖτο ὡς ἀπόστολος τοῦ βασιλέως ὁ ὁμόφυλος τοῦ Γαϊνᾶ Φραυίτας. Ὁ δὲ Γότθος οὗτος στρατηγὸς δὲν ὑπηρέτει τὸ πρῶτον νῦν τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν, ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἐπιδείξει τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐπὶ Θεοδοσίου.

Ὁ Γαϊνᾶς ἠναγκάσθη νὰ σταματήσῃ πρὸ τοῦ ἀνελπίστου τούτου κωλύματος τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Φραυίτας δραστηριώτατα διὰ παντοίων μέσων παρημπόδιζε τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν διάβασιν τῶν Γότθων

Ὅτε δὲ τέλος ἐπέλιπον αὐτὸν κατὰ τὴν θρᾳκικὴν παραλίαν τὰ τρόφιμα, ἐπεχείρησε τολμηρότατον ἔργον, τὴν ἐπὶ σχεδιῶν ἐκ μεγάλων κορμῶν δένδρων εἰς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν διὰ μόνου τοῦ ῥοῦ τοῦ Ἑλλησποντίου ῥεύματος διαπεραίωσιν τῆς ὑφ' ἑαυτὸν στρατιᾶς καὶ τῶν ἵππων. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τὸν Φραυίταν στολίσκος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τῶν τολμητιῶν, ἐβύθισε τὰς σχεδίας αὐτάνδρους.

Μετὰ δὲ τὸ πάθημα τοῦτο ὁ Γαϊνᾶς, ὅςτις ἐκ τῆς θρᾳκικῆς παραλίας ἔβλεπε τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀνδρῶν του, ἔσπευσε πρὸς βορρᾶν, φοβούμενος τὴν καταδίωξιν τοῦ Φραυίτα. Διελθὼν δὲ διὰ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Θρᾴκης, ἔφθασε μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς στρατιᾶς, ἠλαττωμένου καὶ τούτου διὰ λιποταξιῶν, εἰς τὸν Δούναβιν, καί, διαβὰς τὸν ποταμόν, ἔσπευδε πρὸς τὴν πατρίδα του, σκοπῶν νὰ διαγάγῃ ἐν αὐτῇ τὰς τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας.

Καὶ ὁ μὲν Φραυίτας δὲν εἶχε θεωρήσει ἀναγκαῖον νὰ διώξῃ τὸν Γαϊνᾶν, ἐπιστρέψας δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἑλλήςποντον ναυτικὴν νίκην ἔτυχε δικαίων τιμῶν, ἀξιωθεὶς τῆς ὑπατείας διὰ τὸ ἔτος 401. Ἀλλά, καίπερ ἐκφυγὼν τὸν ἀπὸ τοῦ ὁμοφύλου στρατηγοῦ τῆς βασιλείας κίνδυνον, δὲν ἐσώθη ὁ Γαϊνᾶς. Νέος δ' ἐχθρὸς παρέστη ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ τὰς παριστρίους χώρας. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Οὔννων Οὔλδης, βλέπων τὸν Γαϊνᾶν διερχόμενον διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χωρῶν καὶ θορυβηθείς, μὴ ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν πέραν τοῦ Ἴστρου ἐγκαθίδρυσιν γείτονος ἐπικινδύνου, ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Γαϊνᾶς, οὔτε πρὸς τὸν Ἀρκάδιον δυνάμενος πλέον νὰ ἐπανέλθῃ, οὔτε ἄλλως κατορθόνων νὰ διαφύγῃ τὴν ἀπειλουμένην ἔφοδον τοῦ ἡγεμόνος τῶν Οὔννων, ὥπλισε τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Πολλῶν δὲ συμπλοκῶν γενομένων, κατά τινας μὲν αὐτῶν ἀντέσχον οἱ Γότθοι, ἀλλὰ τέλος ἡττήθησαν μετὰ κρατερὸν καὶ γενναῖον ἀγῶνα. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ Γαϊνᾶς, οὗ ἡ κεφαλὴ ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, θέλοντος νὰ χαρισθῇ εἰς τὸν Ἀρκάδιον.

η'

Εὐδοξία καὶ Ἀρκάδιος.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Γαϊνᾶ τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἀπηλλάσσετο τοῦ ἀπὸ τῶν Γότθων κινδύνου. Αἱ πονηραὶ ἡμέραι εἶχον παρέλθει, καὶ

τὸ κράτος ἠδύνατο νἀναθάλῃ ἐπιρρωνύμενον καὶ παρασκευαζόμενον
επεξέλθῃ πρὸς ἐπαπειλουμένους ἐν τῷ μέλλοντι νέους κινδύνους.
πρὸς τοῦτο ἀπῃτεῖτο χεὶρ ἀνδρικὴ καὶ στιβαρά, δυναμένη νὰ συ
τήσῃ τὰ διὰ τῆς κακοδιοικησίας τοῦ Ῥουφίνου καὶ τοῦ Εὐτροπί
τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ Γαϊνᾶ καταρρεύσαντα πράγματα. Εἴδομεν ὅμω
ὁ νεαρὸς Ἀρκάδιος πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ ὁ βασιλεὺς ὃν ἀπῄτουν αἱ
στάσεις. Καὶ ὑπῆρχον μὲν περὶ τὴν βασιλείαν ἄνδρες δεξιώτερ
ἠθικώτεροι τοῦ Ῥουφίνου, τοῦ Εὐτροπίου καὶ τοῦ Γαϊνᾶ, εἰς ο
ἔτη ὅλα εἶχε παραδοθῇ ἕρμαιον τὸ βασίλειον. Ἰδίως δὲ διεκρί
Αὐρηλιανός, εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὴν παρ
εἶχε κατορθώσει ὁ Γαϊνᾶς, ἀλλ' οἵτινες εἶχον σωθῇ διὰ τῶν παρ
σεων τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Αὐρηλιανὸς ἐπέστρεψε μὲν εἰς τὴν
σταντινούπολιν μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν Γότθων καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὴν
τοῦ ὑπάτου, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀγνώστους δὲν παρουσιάζεται ἐξασ
ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἐφαίνετο ὑποδεικνύουσα ἡ λα
ὑποδοχή, ἧς ἔτυχε κατὰ τὴν κάθοδόν του εἰς τὴν βασιλεύουσαν.
αὐτὸς δὲ ὁ Φραυίτας ἀκούεται μετὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως
χώρησιν τοῦ Γαϊνᾶ μόνον ὡς καταστείλας ἀποστασίαν τινὰ ἐν Θ
προκληθεῖσαν ὑπὸ φυγάδων δούλων καὶ λιποτακτῶν ἐκ τῆς στρ
τοῦ Γαϊνᾶ, ἄλλως δ' ἐκλείπει ἔκτοτε ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου. Ὑ
χει δὲ μάλιστα ὑποψία, ὅτι δὲν ὑπῆρξε φυσικὸς ὁ θάνατος τοῦ ἀν
Οὕτω δέ, μὴ ἀνελθόντων εἰς τὴν προσήκουσαν περιωπὴν ἢ ὁπωσδή
ἀπομακρυνθέντων, ἴσως καὶ ἐπίτηδες, τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἠδύ
νὰ δώσωσι σωτηρίαν διεύθυνσιν εἰς τὰ τῆς πολιτείας, περιῆλθεν ἡ
τάτη διοίκησις εἰς αὐτὴν τὴν σύζυγον τοῦ νωθοῦς Ἀρκαδίου.

Εὐδοξία ἡ θυγάτηρ τοῦ Φράγκου Βαύδωνος ἐντὸς τῶν πέντε
ἅτινα εἶχον διαρρεύσει ἀπὸ τοῦ γάμου αὐτῆς μέχρι τοῦ φόνου τοῦ Γ
εἶχε κατορθώσει νὰ περιπλέξῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν Ἀρκάδιον εἰ
σαγήνην τῶν θελγήτρων αὐτῆς. Ἄλλο δὲ ζήτημα εἶνε, ἂν τὰ θ
τρα αὐτῆς ἐπεφύλασσε διὰ μόνον τὸν σύζυγον. Τοὐλάχιστον διε
ζετο, ὅτι τὸ τέταρτον τῆς Εὐδοξίας τέκνον, ὁ μετὰ τὴν απόκτησιν
θυγατρίων τῇ 11 Φεβρουαρίου 403 πρὸς μεγάλην χαρὰν τῆς
καὶ τοῦ βασιλέως γεννηθεὶς υἱὸς ὁ λαβὼν κατὰ τὴν βάπτισιν τὸ
τοῦ μεγάλου πάππου Θεοδοσίου, ἦτο μὲν βέβαια υἱὸς τῆς βασιλί
ἀλλ' ὄχι καὶ τοῦ βασιλέως. Διότι αἱ κακαὶ γλῶσσαι ἔλεγον, ὅτ
θέσιν τοῦ Ἀρκαδίου ἐν τῇ συζυγικῇ κοίτῃ εἶχε καταλάβει ὁ εὐνο

νος τῆς Εὐδοξίας κόμις Ἰωάννης. Ἔχει ἄρα ἡ ἱστορία τὸ δικαίωμα νὰ ἀμφισβητήσῃ σκάνδαλον πιστευθὲν ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ ταράξαν αὐτοὺς εἰς λογαριασμὸν τοῦ Ἀρκαδίου; Τοὐλάχιστον ἡ ἀλλόκοτος παρὰ τῆς Εὐδοξίας προστασία τοῦ εὐνοουμένου, προβᾶσα, ὡς θὰ ἴδωμεν, μέχρι καταδιώξεως τοῦ πρὸς τὸν κόμιτα ἥκιστα εὐμενῶς διακειμένου Χρυσοστόμου, καὶ ἡ λοιπὴ διαγωγὴ τῆς Εὐδοξίας φαίνονται ἐπικυροῦσαι τὰς σπερμολογίας τῶν ἀγυιῶν.

Ἀληθῶς ἡ Εὐδοξία ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως αὐτῆς ἐπὶ τὸν θρόνον δὲν ἦτο πλέον ἡ σεμνὴ ὀρφανή, ἧς ἡ εἰκὼν εἶχε θέλξει τὸν αὐτοκράτορα, ὅτε ὁ Εὐτρόπιος ἀνέσυρε τὴν κόρην ἀπὸ τῆς ἀφανείας της καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κρησφυγέτου της. Ἀντὶ νὰ περιστείλῃ τὴν ἄκρατον πολυτέλειαν, ἐφ' ᾗ διεκρίνετο ἡ αὐλὴ τοῦ Ἀρκαδίου, ηὔξησεν αὐτήν. Γύναια ἑταιρικὰ περιεστοίχιζον τὴν βασίλισσαν. Καὶ τοὺς μὲν εὐσεβεῖς καὶ σεμνοὺς ἐσκανδάλιζε καὶ ἔφερεν εἰς ἀγανάκτησιν τῆς διαίτης αὐτῶν τὸ ἄκοσμον καὶ τοῦ προσώπου ἡ πορνικὴ διασκευή, ἀλλ' ἡ εὐδοκίμησις αὐτῶν ἐν τῇ αὐλῇ καθίστανε τὰς γυναῖκας ἐκείνας πρότυπα μιμήσεως παρὰ ταῖς ἄλλαις κυρίαις τῶν ἀνωτέρων τάξεων, καὶ διέφθειρε τὰ ἤθη. Τῆς δὲ τοιαύτης κοινωνίας ἐχοροστάτει ἡ Εὐδοξία, ἥτις, θαμβωθεῖσα ὑπὸ τῆς λάμψεως τοῦ θρόνου, βεβυθισμένη εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν, αὐτὴ χειραγωγοῦσα τὸν σύζυγον ἀντὶ νὰ χειραγωγῆται ὑπ' αὐτοῦ, ἀπέβη ὑπερφίαλος, κενόδοξος, φιλόχρυσος, ἰσχυρογνώμων, ἐκδικητική. Ἄγουσα δὲ καὶ φέρουσα τὰ πάντα, ὑπὲρ πάντας καὶ πάντα εἷλκεν ὡς ἐκ φορβειᾶς τὸν βοσκηματώδη Ἀρκάδιον, πλαγγόνα συνεύνου, νευρόσπαστον εἴδωλον βασιλέως.

Εὐτύχημα διὰ τὸ κράτος, εἰς τοιαύτας παραδεδομένον χεῖρας, ὑπῆρξεν, ὅτι ἔμεινεν ἀπηλλαγμένον ἐφ' ἱκανὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαϊνᾶ, ἐπιδρομῶν βαρβαρικῶν ἀπὸ τῆς δύσεως καὶ τοῦ βορρᾶ, καὶ ὅτι διὰ τοῦ Γότθου Φραυίτα ἐσώθη ἀπὸ τῆς ἐπαπειλουμένης αὐτοῦ ἐκγερμανίσεως, ἧς δυςυπολόγιστα ἔμελλον νὰ εἶνε τὰ ἐπακόλουθα. Ἀλλὰ τὸ κράτος δὲν ἦτο ἐντελῶς ἥσυχον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀπῃτεῖτο δὲ μεγάλη προςοχὴ καὶ ἱκανότης, ὅπως μὴ γίνωνται ἕρμαιον στάσεων καὶ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν χῶραι ἐκτεταμέναι. Ἀλλ' ὅμως τοιαύτη ἦτο ἡ διοίκησις τῆς Εὐδοξίας, ὥςτε πολλάκις ἐγίνετο πρόξενος κακοῦ μᾶλλον ἢ καλοῦ. Ἰδίως δὲ καταφαίνεται ἡ ἐκ τῆς τοιαύτης κακονομίας προξενουμένη ζημία κατὰ τὴν ἐν ἔτει 403 ληστρικὴν στρατείαν τῶν Ἰσαύρων.

αὐτὰς μὲ πλήρεις τὰς παλάμας, ὅπως ἀγοράσωσιν ἀξιώματα καὶ ἀρχάς. Τοιαύτη ἦτο ἡ παρὰ τῇ Εὐδοξίᾳ δύναμίς των καὶ ἡ ἐν τῇ αὐλῇ θέσις των.

Οὐχ ἧττον δὲ ἄγονος ἀπεδεικνύετο ὁ ἀγὼν τοῦ Χρυσοστόμου ἐναντίον τῶν παρεκτροπῶν τοῦ κλήρου. Παρθένοι, *ἀγαπηταὶ* καλούμεναι, συνῴκουν μετὰ κληρικῶν πρὸς κοινὸν σκάνδαλον, διότι ἡ ἀγάπη ἐξ ἧς

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΥΛΙΚΑΙ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
ΕΠΙ ΨΗΦΙΔΩΤΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗι ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΙΤΑΛΙΟΥ

ἐπωνομάζοντο δὲν ἦτο πάντοτε ἡ ἐν Χριστῷ. Ψευδεῖς πνευματικαὶ ἀδελφαί, ἐκάλυπτον τὴν ἀκρασίαν τῶν ἠθῶν των ὑπὸ τὸ ὡραῖον ὄνομα τῆς παρθενίας. Ἐκτὸς δὲ τούτου τοῦ κακοῦ ἐλυμαίνετο τὸ ἱερατεῖον ἡ γαστριμαργία καὶ ἡ σπατάλη, συνεπιφέρουσαι τὴν φιλοχρηματίαν καὶ τὴν δίψαν τοῦ χρυσοῦ. Ἱερεῖς καὶ διάκονοι παρεκάθηντο εἰς συμπόσια πολυτελῆ ἢ ἔκρουον τὰς θύρας τῶν πλουσίων, ἐπαιτοῦντες δεῖπνα δίκην παρασίτων. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἀπρεπὴς εἰς ἱερωμένους βίος συνεπέφερε τὴν

-άχρησιν τῶν ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν ἀφιερουμένων δωρεῶν, τὴν ἀρ-
-γὴν τῶν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φιλανθρώπως χορηγουμένων χρημάτων.
-ὲ ἄλλων δὲ σκανδάλων ἔβριθεν ἡ ἐκκλησία, ὧν ἐθεώρει καθῆκον ἑαυτοῦ
-αλλάξῃ αὐτὴν ὁ πατριάρχης. Μοναχοὶ ἀργοὶ ἐπλήρουν τὰς ἀγυιὰς
; Κωνσταντινουπόλεως, ἐν πληθούσῃ ἀγορᾷ μετερχόμενοι ἔργα προσή-
-τα εἰς ἐπαίτας καὶ γελωτοποιοὺς μᾶλλον ἢ εἰς ἀναχωρητάς. Ἐπίσκο-
-, ἐγκαταλείποντες τὸ ποίμνιον αὐτῶν, ἐζήτουν στάδιον πλουτισμοῦ
τιμῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Διακόνισσαι, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλη-
-ς ἀφιερώσασαι τὸν βίον, ἠρέσκοντο θύουσαι πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Μαμ-
-νᾶν ἢ εἰς τὸν Θεόν. Εἰς ἐπίμετρον δὲ τῶν
-εῶν τῶν μολυνόντων τὴν ἐκκλησίαν εἶχεν
-ῶσει αὐθάδη τὴν κεφαλὴν ἡ σιμωνία, καὶ
; ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντι-
-πόλεως ἐξαρτωμένας ἐπισκοπικὰς ἕδρας
-ελάμβανον ἀναιδῶς ἀγορασταὶ καὶ πω-
-αὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐδὲν ἔχοντες
ἱερὸν καὶ τὸ ὅσιον.

Ὁ πατριάρχης ἠναγκάσθη νἀντεπεξέλθῃ
-ὰ πάντων τούτων ὁμοῦ τῶν σαράκων
-ν καταβιβρωσκόντων τὴν κοινωνίαν καὶ
ἐκκλησίαν. Παρήνει κατ' οἶκον, ἐνουθέ-
ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ τὰς ἐκδεδιῃτημένας,
, λαλῶν εὐθαρσῶς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος περὶ
-σμου ἐνδυμασίας καὶ κομμώσεως, ἔστρε-
τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιδεικτικώτατα πρὸς
γύναια, ὧν ὁ βίος ἐσκανδάλιζε τὰ πλή-
Ἐξέβαλε τοῦ νυμφῶνος τῆς ἐκκλησίας
ἀσέμνους τῶν διακονισσῶν. Ἠγωνίσθη
τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ
συνετίσῃ τοὺς παρεκτρεπομένους κληρι-
-ς. Μεταβὰς δὲ εἰς τὴν Ἔφεσον, τὴν κυριωτάτην ἕδραν τῆς σιμω-
-ς, μετὰ δὲ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διατριβήν του περιελθὼν τὸ
-ιστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνέκρινε καὶ καθήρεσε πάντα ἐπὶ σιμω-
καταγγελλόμενον ἐπίσκοπον, καὶ ἐζήτησε δι' αὐστηρότητος ἀπαρα-
-του νἀποκαταστήσῃ τὴν γοητείαν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ταῦτα πάντα
-πτεν ἐν ᾧ συγχρόνως παρεῖχε μὲν τροφὴν εἰς τὴν ἔμφυτον αὐτῷ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ

φιλανθρωπίαν διὰ τῆς ἱδρύσεως νοσοκομείων καὶ ξενώνων, διεξῆγε δὲ ὑπὲρ τῶν απόρων τάξεων καὶ κατὰ τοῦ πλούτου, ἰδίως τοῦ ἀφιλανθρώπου καὶ ἀδίκως σπαταλωμένου, ἀγῶνα σφοδρὸν, ὅςτις ἐνθυμίζει ἐν μέρει τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἄγιδος καὶ τοῦ Κλεομένους ἐν Σπάρτῃ ἢ τὴν τῶν φιλοδήμων Γράκχων ἐν Ῥώμῃ.

Ἀλλ' ὁ πολυμερὴς οὗτος ἀγὼν ἦτο εἰκὸς, ὅτι ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ ἐναντίον τοῦ Χρυσοστόμου ἀντίδρασιν ἐκ ποικίλων στρατοπέδων. Εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐτάχθησαν οἱ καθαιρούμενοι ἐπίσκοποι, αἱ ψεγόμεναι κυρίαι, αἱ ἀποβαλλόμεναι διακόνισσαι, οἱ κακιζόμενοι διάκονοι καὶ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ, οἱ προςβαλλόμενοι πλούσιοι. Βδελυραὶ συκοφαντίαι ἐξυφαινόμεναι ἐτοξεύοντο κατὰ τῆς ἱερᾶς τοῦ Χρυσοστόμου κεφαλῆς. Ὁ λιτὸς πατριάρχης παριστάνετο ὡς τελῶν ἐν τῷ ἀπερίττῳ αὐτοῦ οἴκῳ Κυκλώπεια ὄργια. Ὁ μέγας φιλάνθρωπος διεσύρετο ὡς νοσφιζόμενος τὰ ὑπάρχοντα τῆς ἐκκλησίας. Ὁ κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ πλούτου ἐδυσφημεῖτο ὡς κρύβδην ἐπιστοιβάζων θησαυροὺς ἐπὶ θησαυρῶν. Τέλος δὲ ὁ ὑπὲρ τῶν ἀπόρων τάξεων θερμῶς συνηγορῶν παρεξηγήθη ὡς δημαγωγός. Οὐδ' ἠρκοῦντο τὰ στρατόπεδα τῶν πολεμίων εἰς τὴν τοιαύτην διὰ τῆς συκοφαντίας γελωτοποίησιν καὶ καταμόλυνσιν τοῦ ἱεράρχου, ἀλλ' ἐπεζητεῖτο ἐν κρυπτοῖς διαβουλίοις αὐτὸς ὁ ὄλεθρος τοῦ Χρυσοστόμου. Προεξῆρχε δὲ τοῦ ἀγῶνος ἐν τοῖς πρώτοις ἡ Εὐγραφία. Ἀλλ' ἡ φάλαγξ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πατριάρχου ᾐσθάνθη ἑαυτὴν ἀσφαλεστέραν καὶ πολλῷ ἰσχυροτέραν, ὅτ' ἔδραξε τὴν σημαίαν τοῦ κατ' αὐτοῦ ἀγῶνος ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς ἡ γυνὴ, ἣν ὁ Χρυσόστομος εἶχε τολμήσει νἀποκαλέσῃ Ἰεζάβελ, αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία.

ε΄

Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ βασίλισσα.

Ἡ καθαίρεσις τοῦ πατριάρχου ἦτο τὸ πρόγραμμα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐζητεῖτο ἀφορμὴ ὅπως τὸ τόλμημα φανῇ δικαιολογούμενον ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Τὴν δὲ ζητουμένην ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ ἀντιζηλία τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, οὗτινος ἡ περιωπὴ μεγάλως εἶχε καταπέσει διὰ τῆς ἀπὸ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου (381) ἐπελθούσης ἀνυψώσεως τῆς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀσήμου ἐπισκοπῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος ἦτο ἀνὴρ θεοσεβὴς μὲν καὶ εὐπαίδευτος, ἀλλὰ παράφορος καὶ ὀργίλος, πλεονέκτης καὶ φιλαπεχθήμων. Τοιοῦτος δὲ ὤν, οὐ μόνον ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἐν ἔλειπον ἀφορμαὶ δογματικῶν ἐρίδων, εἶχε προκαλέσει σκάνδαλα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς πρωτευούσης εἶχεν ἐστραμμένην τὴν προςοχὴν, ἐνεδρεύων τὸν Χρυσόστομον, οὗ ἡ ἐπὶ τὴν πατριαρχείαν ἀνάρρησις ἦτο κάρφος ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς του. Ἐν ᾧ δὲ ἀπὸ πολλοῦ ἐζήτει μετὰ ζηλοφθονίας περίστασιν συγκρούσεως, τοιαύτη παρουσιάσθη αἴφνης ὡς ἐξ ἐκυτῆς. Τέσσαρες ἐρημῖται τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Νιτρίας, ἐπονομαζόμενοι *μακροὶ ἀδελφοὶ* ἕνεκα τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν ἀναστήματος, ἐξ ἐκδικήσεως καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου ὡς δῆθεν ὀπαδοὶ τῆς αἱρέσεως τοῦ Ὠριγένους, ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐπικαλεσθῶσι τὴν προστασίαν τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης ἐξέκλινε πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπέμβασιν, ἀλλ' οἱ μακροὶ ἀδελφοὶ, ὅτε ὁ Θεόφιλος ἔστειλεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἰδίους ἑαυτοῦ ἀντιπροσώπους, κατώρθωσαν νὰ τύχωσι τῆς εὐνοίας τῆς Εὐδοξίας. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τροπῆς ταύτης τῶν πραγμάτων ὑπῆρξεν ἡ σύγκλησις συνόδου πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ ζητήματος. Εἰς ταύτην δ' ἐκλήθη καὶ ὁ Θεόφιλος, ὅπως ἀπολογηθῇ. Ἀλλὰ τοσοῦτον δεξιὸς δολοπλόκος ἀνεδείχθη ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Αἰγύπτιος πατριάρχης, ὥςτε μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς συνόδου ἐντελῶς μετεβλήθησαν τὰ πράγματα, καὶ ὁ Θεόφιλος κατώρθωσεν ἀντὶ ὑποδίκου νὰ παρουσιασθῇ κατ' αὐτὸν ὡς κατήγορος τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἡ σύνοδος συνῆλθε τὸ θέρος τοῦ 403 ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πλησίον δὲ τῆς Χαλκηδόνος, ἐν προαστείῳ τινὶ, ὅπερ ἐκαλεῖτο Δρῦς. Ἐντεῦθεν δ' εἶνε γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς Σύνοδος ἐπὶ Δρῦν. Αἱ σκευωρίαι τοῦ Θεοφίλου ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥςτε οἱ πατέρες, σχεδὸν λησμονήσαντες τὸν πρῶτον καὶ κυριώτατον λόγον δι' ὃν εἶχε κληθῇ τὸ ἐπισκοπικὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐκ Νιτρίας μοναχῶν, ἐπελήφθησαν ἀμέσως τῶν κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου παντοίων καταγγελιῶν. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν σύνοδον παραστάντες ὀπαδοὶ τοῦ πατριάρχου ἀπεχώρησαν, συνερχόμενοι εἰς ἰδίας συνεδρίας. Ἀλλ' οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐπίσκοποι, ἤτοι οἱ στασιῶται τοῦ Θεοφίλου, εἰς οὓς ἐτάσσοντο καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου καθῃρημένοι, ἐψήφισαν ἐρήμην τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ, ἐξωθούμενος ὑπὸ τῆς Εὐδοξίας, κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς ἐξορίαν.

'Ο Χρυσόστομος, ὑποχωρῶν εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν, εἶχεν ἤδη ἀπ
χθῆ νύκτωρ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Βιθυνί
ὅτε τὴν ὑστεραίαν ἐν μεγάλῃ ἀγανακτήσει ἐξεγερθεὶς ὁ λαὸς τῆς πρ
τευούσης ἀπῄτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἀνάκλησιν τοῦ πατριά
χου, εἰς ἣν φοβηθεῖσα συγκατένευσε καὶ αὐτὴ ἡ Εὐδοξία. Θριαμβευτι
δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἀποδεικνύουσα τὸ πλῆθ
καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν ἀγαπώντων αὐτόν. Εἰς τὴν ἀγάπην δ' ἐκείνη
στηριζόμενος ἠδύνατο ὁ Χρυσόστομος νὰ ἐλπίσῃ ἀδιατάρακτον τὸ ἐξῆ
τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθειμένης αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐντολῆς. 'Αλλ
οὔτε ἡ αὐγοῦστα εἶχε συνδιαλλαγῆ μετ' αὐτοῦ κατὰ βάθος, οὔτ' ἐκεῖ-
νος ἦτο ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων. 'Εκ τοιαύτης δὲ συγκρούσεω
διαθέσεων καὶ χαρακτήρων φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπέλθῃ νέα ῥῆξις, κα
ἀληθῶς αὕτη ἐπῆλθε δύο μόνον μῆνας μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ πατριάρ-
χου εἰς τὴν βασιλεύουσαν.

Κυριακήν τινα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 403 τελῶν τὴν ἱερὰν λειτουργία
ἐν τῇ 'Αγίᾳ Σοφίᾳ ὁ πατριάρχης διεκόπη ὑπὸ τῆς ἀνησυχίας ἣν προ
εκάλουν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας αἱ ἑορταὶ αἱ συνοδεύουσαι τὴν πλησίον αὐ
τῆς ἀνίδρυσιν ἀργυροῦ ἀνδριάντος τῆς Εὐδοξίας. 'Ο Χρυσόστομο
ταραχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου θορύβου, ἠναγκάσθη νὰ παρενείρῃ εἰς τ
ἀπ' ἄμβωνος ὁμιλίαν αὐτοῦ ἐκφράσεις δυσαρεσκείας περὶ τῶν θορυβωδ
ἐκείνων ὀρχήσεων καὶ μίμων, οἵτινες ἄλλως ὑπεμίμνησκον τὰς ἑορτ
τῶν ἐθνικῶν. 'Αλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔφθασαν παραμεμορφωμένοι εἰς
ὦτα τῆς Εὐδοξίας, ἥτις, πιστεύσασα, ὅτι προσέβαλεν αὐτήν, ᾐσθά
ἀνανεούμενον ἐν τῇ καρδίᾳ της τὸ παλαιὸν κατὰ τοῦ πατριάρχου μῖσ
'Η δὲ νέα τῆς αὐλῆς δυσμένεια πρὸς τὸν Χρυσόστομον προέβη ἐπὶ
σοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἄλλως εὐλαβέστατος 'Αρκάδιος διέκοψε
πρὸς αὐτὸν σχέσεις. Τραχυνθέντων δὲ τῶν πραγμάτων, συνεκλήθη
σύνοδος. Καὶ δὲν προσῆλθε μὲν εἰς ταύτην ὁ Θεόφιλος, ἅτε φοβούμε
ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσεως τοῦ λαοῦ κατὰ
ὑστεραίαν τῆς πρώτης εἰς τὴν ἐξορίαν ἀποπομπῆς τοῦ πατριάρχου· ἀ
ὅμως αἱ ὑπ' αὐτοῦ σταλεῖσαι ὁδηγίαι ὑπῆρξαν πολύτιμοι διὰ τοὺς ἐχθ
τοῦ Χρυσοστόμου. 'Υπεδείκνυε δῆλα δὴ ὁ πατριάρχης 'Αλεξανδ
δύο κανόνας τῆς ἐν 'Αντιοχείᾳ συνόδου τοῦ 341, καθ' οὓς δὲν ἐπ
πετο εἰς ἐπίσκοπον καθαιρεθέντα ὑπὸ συνόδου νἀναλάβῃ καὶ πάλ
ἔργα αὐτοῦ πρὶν ἢ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ πρὸς τοῦτο ἄδεια ὑπὸ
συνόδου.

Καὶ ἐδίσταζε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον νὰ προβῇ εἰς νέαν καθαίρεσιν τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πατριάρχου ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε τέλος ὁ Ἀρκάδιος ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διὰ στρατιωτικῆς βίας ἐξώσθησαν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὸ Σάββατον πρὸ τοῦ Πάσχα οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Χρυσοστόμου μετὰ τῶν ἱερέων αὐτῶν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τελέσωσι τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν ὑπαίθρῳ ὑπὸ τὰ δένδρα. Μετὰ δέ τινας ἑβδομάδας τῇ 20 Ἰουνίου 404 ὁ πατριάρχης, διαταχθεὶς ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος νἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς ἐκκλησίας του, μετὰ συγκινητικὸν ἀποχαιρετισμὸν τῶν εἰς αὐτὸν ἐμμενόντων πιστῶν ἐπέβη πλοιαρίου, ὅπερ ἀπήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Καὶ τὸν μὲν ἐξόριστον διεδέχθη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ ἐσχατόγηρως τοῦ πρώην πατριάρχου Νεκταρίου ἀδελφὸς Ἀρσάκιος, οἱ δὲ πιστοὶ τοῦ καθαιρεθέντος, οἱ ἀπ' αὐτοῦ Ἰωαννῖται ἐπικληθέντες, ὑπέστησαν μετὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔξωσιν τοῦ Χρυσοστόμου καταδιώξεις σκληράς, ἰδίως διότι ἐθεωρήθησαν ἔνοχοι τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐξορίας τοῦ πατριάρχου ἐκραγείσης πυρκαϊᾶς, ἥτις ἀπετέφρωσε τήν τε ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὰς παρακειμένας οἰκίας.

Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔφθασε μετὰ πολλοὺς κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας εἰς τὸν ὁρισθέντα αὐτῷ τόπον τῆς ἐξορίας, τὴν Κουκουσὸν τῆς Ἀρμενίας. Εἰς μάτην οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως ἐπειράθησαν νὰ μεταπείσωσι τὸν Ἀρκάδιον. Εἰς μάτην σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Ἰταλίᾳ ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἐψήφισε τὴν σύγκλησιν γενικῆς συνόδου ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὁ Ἀρκάδιος οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἀδελφοῦ Ὀνωρίου τὰς ἐπιμόνους ἐπιστολὰς ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν, οὐδὲ μετ' αὐτὸν τὸν θάνατον τῆς Εὐδοξίας, ἐπελθόντα ἐν μέσῳ φρικτῶν ἀλγηδόνων τῇ 6 Ὀκτωβρίου 404, τρεῖς μῆνας καὶ ἥμισυν μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Χρυσοστόμου, μετεπείσθη. Ἐν τούτοις δὲ ὁ ἐξόριστος διέτριβεν ἐπὶ τῶν δυςπροσίτων ἀρμενικῶν ὀρέων, κατατρυχόμενος μὲν ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς τραχύτητος τοῦ κλίματος, ἐνοχλούμενος δ' ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰσαύρων καὶ μόνην παραμυθίαν ἔχων τὴν δι' ἐπιστολῶν πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν μακρὰν εὑρισκομένων φίλων. Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ εὕρισκον, ὅτι ὁ ἐν Κουκουσῷ βίος ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἀνεκτός, καὶ ἐπέμειναν, ὅπως ὁ ἔκπτωτος πατριάρχης ἀποσταλῇ εἰς ὅλως ἀπόκεντρον μέρος. Ὡς τοιοῦτο δ' ὡρίσθη κατὰ τὰ παράλια τοῦ Πόντου ὁ ἄξενος Πιτυοῦς. Ἐν ᾧ δὲ μετήγετο εἰς τὸ νέον αὐτοῦ

τοῦτο ἀσκητήριον, ἀπέθανεν ἐν Κομάνοις τῆς Καππαδοκίας τῇ 14 Σε-πτεμβρίου τοῦ 407, ἄγων ἡλικίαν ἐτῶν ἑξήκοντα.

Μετὰ τριάκοντα καὶ ἓν ἔτη, τῇ 27 Ἰανουαρίου 438, πατριαρχεύοντος τοῦ Πρόκλου, ὅστις ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ εἶχεν ὑπάρξει ἀναγνώστης τοῦ Χρυσοστόμου, πανηγυρικῶς ἀνεκομίσθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ λείψανα τοῦ πατριάρχου. Αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορικὴ τριήρης, παντελῶς κεκοσμημένη, παρέλαβε τὴν λάρνακα ἀπὸ τῆς Χαλκηδόνος, ὅπου εἶχε μεταχθῆ ἐκ Κομάνων ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους συρρέοντος ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ ἐκόμισε τὸ πολύτιμον φορτίον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου ἔμελλε νὰ κατατεθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.

Ὁ αὐτὸς μέγας ναὸς, ὃν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας εἶχε κτίσει πρὸς ἐνταφίασιν τῶν βασιλέων, περιέλαβε τὰ λείψανα τῆς Εὐδοξίας καὶ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὃν ἐκεῖνοι μὲν κατεδίωξαν ζῶντα, δι' ἐξό-χων δὲ τιμῶν ὑπεδέχετο νεκρὸν ἡ τῶν πόλεων βασιλὶς καὶ ἐτίμησεν ἡ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησία. Διότι πλὴν τῆς προαποθανούσης Εὐδοξίας εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν Χρυσόστομον τῇ 1 Μαΐου 408 καὶ ὁ Ἀρκάδιος, μεθ' ὃν ἐβασίλευεν ἔκτοτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδό-σιος ὁ μικρός. Ὁ Θεοδόσιος, συναινῶν εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Πρόκλου περὶ ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀπεδείκνυε τὸν προσή-κοντα σεβασμὸν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ἠνώρθου καὶ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ γονέων τὴν μνήμην. Ὅτε δὲ, κατατιθεμένης τῆς λάρνα-κος τοῦ πατριάρχου ἐπὶ τοῦ ψυχροῦ λίθου, ὁ βασιλεὺς ἐξεδύθη τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πορφύραν, ὅπως καλύψῃ δι' αὐτῆς τὸ θνητὸν σκήνωμα τοῦ με-γάλου νεκροῦ, καὶ, ταπεινώσας ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐζήτησε συγ-κεκινημένος συγγνώμην ὑπὲρ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς, πλησίον τῶν ὁποίων ἔμελλε νὰ κοιμηθῇ ὁ Χρυσόστομος τὸν αἰώνιον ὕπνον, τότε ὁ μὲν ἐξόριστος τῆς χθὲς ἀνελάμβανε τὸν θρόνον του, ὡς ὀρθῶς ἀνεβόη-σαν τὰ πλήθη ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας, ἡ δὲ βασιλικὴ πορφύρα ἐκάλυψε τὸν βασιλέα τῶν πατριαρχῶν.

ια'

Ἡ κυρηναϊκὴ Πεντάπολις καὶ ὁ Συνέσιος.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τῆς Εὐδοξίας καὶ πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν κατὰ Θεοδό-

σιον τὸν μικρὸν, ἀναγκαῖον εἶνε νὰ ῥίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς ἀπωτάτην τοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου γωνίαν, τὴν Κυρήνην. Ἡ ἐπιθεώρησις αὕτη ἐπιβάλλεται διὰ δύο λόγους. Καὶ πρῶτον μὲν πρὸς τὴν Κυρήνην συνδέεται ἀνὴρ, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ οὕτως εἰπεῖν ὡς συμπλήρωμα τοῦ Χρυσοστόμου ἐν ταῖς πονηραῖς ἡμέραις τοῦ Ἀρκαδίου, ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος εἶνε ὁ Συνέσιος. Ἔπειτα δὲ ἀσπασίως ἀποδεχόμεθα πᾶσαν εἴδησιν περὶ τῆς τύχης τῶν παλαιῶν ποτε κέντρων ἀκμαίου ἑλληνισμοῦ, ἅτινα νῦν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τῆς ἀναδείξεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς κέντρου πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἔκειντο πλέον κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ ὁσημέραι σπανιώτερον γίνονται λόγου ἀφορμή.

Ἡ Κυρήνη, ἡ ἀρχαία καὶ λαμπρὰ τῶν Θηραίων ἀποικία κατὰ τὰ παράλια τῆς Λιβύης, τῆς ὁποίας τὸν θρόνον εἶχεν ἀναδείξει ἡ δυναστεία τοῦ Βάττου καὶ τοῦ Ἀρκεσίλα, ἡ μητρόπολις τῆς ἐμπορίας τοῦ σιλφίου καὶ πρωτεύουσα ἐκ τῶν πέντε πλουσίων ἑλληνίδων πόλεων τῆς Κυρηναϊκῆς δὲν εἶχεν ἐκπέσει εὐθὺς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς ἐπὶ Ἀρκεσίλα τοῦ Γ' οἱ Κυρηναῖοι ἔγειναν ὑποτελὴς τῶν Περσῶν. Ἐξηκολούθησε μὲν ἀκμάζον τὸ ἐμπόριον τοῦ σιλφίου, ἔθαλλον δ' αἱ τέχναι, λαμπρὰ δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀριστίππου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει γεννήσεως τοῦ φιλοσόφου Καρνεάδου ἐπ' αὐτὴν ἐπιχυθεῖσα αἴγλη. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ περὶ τῆς Κυρήνης ἀγῶνες τῶν Πτολεμαίων ἤρχισαν ἐπιφέροντες τὴν ἔκπτωσιν, ἥτις ἔκτοτε προέβαινεν αὐξάνουσα, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 90 π. Χ. παραδόσεως τῆς Κυρηναϊκῆς εἰς τὴν Ῥώμην ὑπό τινος τῶν ἀπογόνων τῶν Λαγιδῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ διχασμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀνήκουσα εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ, οὐκ ὀλίγον ἔπασχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν νομάδων τῆς Λιβύης, ἀπὸ τῶν ἀκρίδων καὶ ἀπο τῶν σεισμῶν. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ αἴτια τῆς κακοδαιμονίας καὶ πτωχείας προσετίθοντο οἱ βαρεῖς τοῦ δημοσίου φόροι, μὴ ἐπιτρέποντες εἰς τὸν ἀγρότην νὰ ἀνακύψῃ.

Εἰς τοιαύτην δυσαπάλλακτον εὑρισκόμενοι θέσιν οἱ Κυρηναῖοι, ἀπεφάσισαν νὰ στείλωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀρχομένου τοῦ 398 πρεσβείαν, ὅπως ὑποβάλωσιν αἴτησιν ἐλαττώσεως τῶν φόρων σὺν τῇ ἀποστολῇ χρυσοῦ στεφάνου εἰς τὸν Ἀρκάδιον. Ὁ δὲ ἀνὴρ ὃν ἐξέλεξαν πρὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ συμπολίτης αὐτῶν Συνέσιος.

Ὁ Συνέσιος, ὅτε ἡ πατρὶς ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν τιμητικὴν ἐκείνην ἐντολὴν εἶχε μὲν ἡλικίαν μόνον εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἐτῶν, ἅτε γεννηθεὶς τῷ 370, ἀλλ' ἦτο κατὰ πάντα ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν οὐ μόνον διὰ τὸ λαμπρὸν τοῦ γένους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν περικοσμοῦσαν αὐτὸν παιδείαν. Διακούσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ γεωμετρικῶν μαθημάτων τῆς περιφανοῦς τοῦ Θέωνος θυγατρὸς Ὑπατίας, ἠδυνήθη νὰ στολίσῃ τὴν εὐπορίαν του διὰ τῆς παιδείας καὶ τὸ πνεῦμά του διὰ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν γοητευτικῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἧς καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία διετηρεῖτο ἐν τῷ οἴκῳ του.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ νεανίας, ὅστις, παραστὰς ἓν ἔτος καὶ πλέον μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξίν του εἰς τὰ βασίλεια ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐν Λιβύῃ ὑπηκόων τῆς βασιλείας, κατέθηκε πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἀρκαδίου τὸν χρυσοῦν στέφανον τῶν Κυρηναίων. Ἀλλ' ὑποβάλλων σὺν τῷ δώρῳ ἐκείνῳ καὶ τὴν εὐλαβῆ αἴτησιν τῶν συμπολιτῶν του περὶ ἐλαττώσεως τῶν φόρων, εὗρεν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ συνοδεύσῃ αὐτὴν διὰ λόγου *περὶ βασιλείας*, ἐν ᾧ δὲν ὤκνησε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ εἰς τὸν βασιλέα συνετὰς ὑποθήκας περὶ τοῦ ὁποῖός τις ὀφείλει νὰ εἶνε ὁ ἀληθὴς βασιλεὺς ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ.

Αἱ μεγάλαι ἀλήθειαι καὶ αἱ ὀρθαὶ νουθεσίαι, ἃς ὁ ῥήτωρ ἐξέθηκε πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν αὐλικῶν του, τιμῶσιν ἀληθῶς τὴν παρρησίαν καὶ τὸν πρακτικὸν νοῦν τοῦ Συνεσίου. Ὁ περὶ βασιλείας λόγος αὐτοῦ ἀποπνέει ἄκρατον φιλοπατρίαν καὶ ἀρρενωπὸν στρατιωτικὸν πνεῦμα. Εἶνε μὲν ὑψηλὸν καὶ μέγα τὸ ἰδεῶδες τῆς εὐνομίας, ὅπερ ἐξαίρει τὴν ψυχὴν τοῦ Συνεσίου, ἀλλὰ τὴν εἰρήνην ἐκείνην καὶ τὴν εὐνομίαν φαντάζεται ὡς ἀπαραιτήτους συνεπείας τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος τοῦ κράτους. Τὴν δὲ δύναμιν ταύτην δὲν ἀπεξεδέχετο ἐκ ξένων μισθοφόρων καὶ βαρβάρων συμμάχων, ἀλλ' ἤθελεν οἱονεί τινα ἐθνοφρουρὰν ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τοῦ ἔθνους ἐξερχομένην καὶ ἔχουσαν τὸ ἐνδιαφέρον νὰ γωνίζηται καὶ νὰ πίπτῃ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν, ἐπεζήτει δῆλα δὴ ἀναβίωσίν τινα τῆς ἐκ πολιτῶν στρατιᾶς τῶν ἀρχαίων ἑλληνίδων πόλεων.

Καὶ δὲν ἦσαν οἱ λόγοι τοῦ Κυρηναίου σοφιστοῦ ὠχραὶ ἀναμνήσεις τῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἀπέρρεον ἐκ βαθείας μελέτης τῶν ἐνεστώτων. Τοῦ Συνεσίου τὸ διορατικὸν βλέμμα δὲν εἶχε διελάθει ἡ μεγάλη ἀπὸ Θεοδοσίου δύναμις τῶν Γότθων ἐν τῷ κράτει. Διὰ τοῦτο δὲ ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρέσχε τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν ἐθνικὴν φατρίαν τὴν καταπολεμοῦσαν τοὺς ξένους, ἧς προΐστατο ὁ

ρηλιανός, καὶ ἐκαυτηρίασε διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ *Αἰγύπτιος ἢ περὶ* **ονοίας** τὴν ἐθνολέτειραν καὶ προδοτικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἡγέτου τῶν :θιζόντων, εἰς ὃν ἀπέδωκε τὸ συμβολικὸν ὄνομα τοῦ Τύφου, ὑφ' ὃ ;εξεύρετος πλέον εἶνε ὁ ὑπονοούμενος ἀνήρ. Ἤλγει λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ ι καρδία, καθ' ἣν ἡμέραν ἐξεφώνει τὸν λόγον, ἐπὶ τοῖς κινδύνοις τοῖς απειλουμένοις ἐκ τῆς ὁσημέραι ἐν Ἀσίᾳ ἐξαπλουμένης ἀνταρσίας τοῦ ιβιγίλδου. Γινόμενος δὲ οὕτως εἰπεῖν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς πατριω-ιῆς κατὰ τοῦ γερμανικοῦ στοιχείου ἀντιδράσεως καὶ λέγων μετὰ παρ-ισίας, ὅτι καθῆκον τῆς βασιλείας ἦτο *ἐκκρῖναι τἀλλότριον*, ἤτοι ὅτι φειλε νὰ ἐκχωρίσῃ καὶ ἐκδιώξῃ τοὺς ξένους, ἐξέθετε σαφῶς τὸ ὑπ' αὐτῶν ὑν ἐθνικῶν πόθων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλόμενον εἰς ἡν βυζαντιακὴν βασιλείαν πρόγραμμα. Καὶ ἡ μὲν ἀθέτησις τοῦ προ-άμματος τούτου εἴδομεν, ὅτι ὀλίγου δεῖν ἔφερεν εἰς πλήρη ὄλεθρον. δὲ Συνέσιος δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ἐν Κων-ιντινουπόλει, ὁπόθεν ἀπῆλθε μετὰ τριετῆ ἐν ὅλῳ διαμονήν, εὐτυχή-; μὲν νὰ ἴδῃ τὴν ἀπὸ τῶν Γότθων ἐλευθέρωσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐνοδον τοῦ Αὐρηλιανοῦ, εἰς τούτου δὲ πιθανῶς τὴν ἐνέργειαν χρεω-ὸν καὶ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ δι' ὃν εἶχεν ἀποσταλῆ πρὸς τὸν βα-έα ὑπὸ τῶν Κυρηναίων.

Βραχὺν, δὲ, ὡς φαίνεται, χρόνον μετὰ τὴν εἰς τὴν Κυρήνην ἐπιστρο-ν προσῆλθεν ὁ Συνέσιος εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τοὐλάχιστον βλέ-μεν τὸν ὑπ' αὐτοῦ συναφθέντα γάμον εὐλογούμενον ὑπὸ τοῦ πατριάρ-ν Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου. Καὶ ἐπεθύμει μὲν νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν συχίαν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ τὰς προσφιλεῖς του μελέτας, εἰς ἃς ἔφηξε νέους ὁρίζοντας ἡ εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσχώρησις, ἀλλ' αἱ άγκαι τῆς πατρίδος παρέσυραν αὐτὸν ἐκ νέου εἰς δρᾶσιν. Ἐν μέσῳ μελετῶν καὶ συγγράφων εὕρισκε χρόνον οὐ μόνον περὶ τῶν κυρηναϊ-ν πραγμάτων νὰ μεριμνᾷ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς νέας θρησκείας, ἣν ἐν-ερνισθεὶς ταχέως ἠγάπησε, νὰ φροντίζῃ. Τοιοῦτος δ' ὢν ὁ ἀνὴρ ἔγεινε ·ρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν μετριοφροσύνην καὶ τὴν ἐπιδίωξιν φιλοσοφικῆς ῥαγμοσύνης δημοτικώτατος καθ' ἅπασαν τὴν Κυρηναϊκήν, οἱ δὲ κά-τοικοι τῆς παραλίας Πτολεμαΐδος, μιᾶς τῶν μεγίστων πόλεων τῆς ενταπόλεως, ἐζήτησαν ἐπιμόνως αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπον. Ἀλλ' εἰς τὴν ιθυμίαν αὐτῶν ἀντέκειντο οὐ μόνον ἴδιαί τινες θρησκευτικαὶ δοξασίαι ιῦ Συνεσίου, μὴ δυνηθέντος νἀποβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὰ φιλοσοφικὰ ιδάγματα τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἡ ἀντίστασις αὐτοῦ, θεωροῦντος

ἑαυτὸν ἀκατάλληλον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πολυπλόκων καὶ βαρεῖαν ἐπιφερόντων τὴν εὐθύνην ἔργων τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ καὶ ἡ δυσκολία ἡ προερχομένη ἐκ τοῦ εὐτυχοῦς αὐτοῦ γάμου, ὃν δὲν ἤθελε νὰ διαλύσῃ. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἠναγκάσθη ὁ Συνέσιος νὰ πεισθῇ, ὅτε αἱ μὲν ἰδιόρρυθμοι αὐτοῦ δόξαι ἐθεωρήθησαν ὡς μὴ ἀντικείμεναι εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐπετράπη δὲ εἰς αὐτὸν νὰ μὴ διασπάσῃ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τοῦ γάμου.

Ἀνελθὼν δ' ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Πτολεμαΐδος, ἀνεδείχθη οὐ μόνον πνευματικὸς ἡγέτης τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἄριστος, ἀλλὰ καὶ προασπιστὴς γενναιότατος τῶν ἐν Χριστῷ αὐτοῦ τέκνων κατά τε τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν. Ἀνδρικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς Κυρηναΐκῆς Ἀνδρονίκου, ὅςτις, βίαιος ὢν καὶ πλεονέκτης, ἠδίκει μὲν καὶ ἐπίεζε τοὺς πολίτας, ἐποιεῖτο δὲ κατάχρησιν καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς αὐτὸν ἀνατεθειμένης ἀρχῆς. Εἰς δὲ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν κακουργίαν τοῦ ἀχρείου ἐκείνου ἄρχοντος ἀντέταξε τὸ πρῶτον ὁ ἱεράρχης τὰς πατρικὰς αὐτοῦ συμβουλάς, μὴ εἰςακουόμενος δὲ καὶ βλέπων τὸν μὲν Ἀνδρόνικον ὁσημέραι μᾶλλον ἀπαυθαδιζόμενον, τὴν δὲ χώραν πάσχουσαν ἀνήκουστα, δὲν ὤκνησε νὰ ἐπικρεμάσῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν κατάραν τῆς ἐκκλησίας, καὶ κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ νὰ ἐπισύρῃ τέλος τὴν προςοχὴν τῆς βασιλείας, ἥτις, ἐπιληφθεῖσα ἀνακρίσεων, προέβη εἰς τὴν καταδίκην καὶ τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου. Ἡ πτῶσις τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπλήρωσε χαρᾶς τοὺς Κυρηναίους, πεσόντα δ' ἐγκατέλιπον αὐτὸν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δυνάμεως περιστοιχίζοντες φίλοι, καὶ μόνον τοῦ Συνεσίου ἡ χριστιανικὴ εὐσπλαγχνία ἠλέησε καὶ ἔσωσεν ἀπὸ βαρυτέρας διώξεως τὸν ταπεινωθέντα.

Ἀλλὰ πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς κακοδαιμονούσης Κυρηναΐκῆς ἦτο χρεία συστηματικῆς μερίμνης καὶ πατρικῆς ἀντιλήψεως ἀπὸ μέρους τῆς βασιλείας. Ἡ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου προταθεῖσα διοικητικὴ προςάρτησις τῆς Πενταπόλεως εἰς τὴν μεγάλην ἐπαρχίαν τῆς Αἰγύπτου, ἀφ' ἧς εἶχεν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐφαίνετο δυναμένη νὰ βελτιώσῃ τὴν τύχην τῶν Κυρηναίων καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας, κινδυνευούσης πάντοτε ὑπὸ τῶν περιοικούντων βαρβάρων. Ἀλλ' ἡ ἀπόρριψις τοῦ μέτρου τούτου συνετέλεσεν εἰς αὔξησιν τοῦ κινδύνου, ὃν δὲν ἐπήρκει ὅπως ἀποκρούσῃ ἡ στρατιωτικὴ ἀρχὴ τῆς Κυρηναΐκῆς. Ὁ δὲ Συνέσιος μετ' ἄλγους ἔβλεπεν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ τὰ

ι τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐντοπίων στρατιωτῶν, ἧς τὸ ριον εἶχε καταδείξει διὰ τοῦ Περὶ βασιλείας λόγου του. Ὁ ἐν τῇ ταπόλει ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς βασιλείας, ἀνειῆ ὅλως ἔχων στρατιὰν, καὶ μὴ δυνάμενος νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν βάρων, ἠναγκάζετο νὰ ἐπικουρῇ διὰ τῶν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ χάριν ἐμας παρεπιδημούντων ξένων. Ἀλλ' οὗτοι ἦσαν παντελῶς ἀκατάλοι, οὐδ' εἶχον τὸ προςῆκον πρὸς σωτηρίαν τῆς χώρας ἐνδιαφέρον, υ δ' ἐκ τῆς καταναγκαστικῆς αὐτῶν ἀναμίξεως εἰς τὴν ἀπόκρουσιν ἐπιδρομέων ἡ μὲν ἄμυνα τῆς χώρας οὐδαμῶς προήγετο, μόνον δὲ μπόριον παρεβλάπτετο σπουδαίως, καὶ ηὔξανεν ἡ τῆς λιβυκῆς Πεντόλεως παρακμή.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀδυναμίας τῶν Κυρηναίων ἐπωφελούμενα δύο τῆς ύης νομαδικὰ φῦλα, οἱ Μάζικες καὶ οἱ Αὐξωριανοί, ἐπέπιπτον βαεἴπερ ποτὲ κατὰ τῆς χώρας. Κατά τινα δὲ τῶν τοιούτων ἐπιδρο', πασῶν τῶν προγενεστέρων δεινοτάτην, τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀνικαης καὶ ἡ δειλία τῶν τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς Κυρηναϊκῆς ντων, ὥςτε τὰ πάντα ἐφαίνοντο παραδεδομένα ἕρμαιον εἰς τοὺς βαρους. Ἀλλὰ τότε, κατὰ τὴν ὑστάτην ἐκείνην ὥραν, ὁ ἀνὴρ τῆς σευχῆς καὶ τῶν γραμμάτων, ὅςτις ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ κινδύνου ιν ἤδη ἐπιδείξει θάρρος στρατιώτου καὶ δεξιότητα στρατηγοῦ, βλέν ἐγκαταλειπομένην τὴν Πτολεμαΐδα ὑπὸ τῶν τεταγμένων φρουρῶν χώρας, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαρτερήσῃ. Συγκινητικὴ εἶνε ἡ ἐπιστολή του ίνη, δι' ἧς δηλοῖ τὴν σταθεράν του ἀπόφασιν νἀντιστῇ ὅλῃ δυιει μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς εἰς τὰ δεινὰ, ὧν παρέχει γραφιτάτην εἰκόνα. Καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ὥραν δὲν θὰ ὑποχωρῇ, ἀλλὰ θὰ βαδίσῃ, λέγει, ἐπὶ τὸν ναὸν, θὰ περιπτυχθῇ τὸ θυσιαριον τοῦ θεοῦ καὶ θὰ βρέξῃ διὰ δακρύων τὸ τιμαλφέστατον ἔδαφος. ἐ τελευτᾷ τὸν λόγον ὁ ἱεράρχης διὰ τῆς θαυμασίας ταύτης δίκην ιεὅρκου ἀποστροφῆς· «*Προςφύσομαι τῶν κιόνων, αἳ τὴν ἄσυλον ἀπὸ ἀνέχουσι τράπεζαν. Ἐκεῖ καὶ ζῶν καθεδοῦμαι καὶ ἀποθανὼν σομαι. Λειτουργός εἰμι τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ἴσως ἀπολειουργῆσαί με δεῖ. Οὐ μὴν ὅ γε θεὸς περιόψεται τὸν βωμὸν τὸν αίμακτον αἵμασι μιαινόμενον.*»

Ὑπὸ τοιούτων συνεχόμενος αἰσθημάτων, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ύνης, διὰ δὲ τῆς καρτερίας αὐτοῦ καὶ τοῦ θάρρους, ὅπερ ἐνέσπειρεν τοὺς πολίτας, ἀπέκρουσε γενναίως τοὺς πολιορκητὰς, καὶ ἔσωσε τὴν

πόλιν. Ἀνεστάλη δὲ οὕτω διὰ τῆς ἀνδρείας τοῦ ἱεράρχου ἐπί τινα χρ νον ἡ καταστροφή, ἀφ' ἧς δὲν ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ σωθῇ ἡ Κυρ ναϊκή, μετὰ μακροὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς βαρβάρους κατακτηθεῖσα ὑ τῶν Ἀράβων μεσοῦντος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος.

Ὁ Συνέσιος δὲν συμπεριλαμβάνεται μὲν εἰς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἁγι σθέντας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' εἶνε ἀναντιρρήτως ἐκ τῶν ἀρίστ αὐτῆς κοσμημάτων. Ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδ σίου λειψανδρίας εἶνε ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπισπῶ ται ἀμέριστον τὸν ἔπαινον τῆς ἱστορίας. Καὶ εἴδομεν μὲν ἤδη τ παρρησίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ τὸ θάρρος ἀπέναντι τῶ βαρβάρων καὶ τὴν ὀρθὴν πολιτικὴν κρίσιν καὶ τὴν θερμότητα τῆς ὀψι γόνου αὐτοῦ χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλὰ καὶ ὡς συγγραφεὺς ὁ Συνέσιος κατέχει θέσιν ὅλως ἰδιάζουσαν ἐν τῇ χριστιανικῇ λογοτεχνίᾳ, ἅτε συνδυάσας τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος πρὸς τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀνελθὼν ἐν τοῖς ὕμνοις αὐτοῦ εἰς λυρισμὸν ἐνθουσιώδη, ὅπου τὸ ὕψος ἁμιλλᾶται μετὰ τῆς χάριτος καὶ ἡ χριστιανικὴ κινύρα προςλαμβάνει τὰς χορδὰς τῆς ἀρχαίας λύρας.

ιβ'

Θεοδόσιος ὁ μικρὸς καὶ ὁ ἐπίτροπος Ἄνθιμος.

Ὁ Ἀρκάδιος, θνήσκων τῇ 1 Μαΐου 408 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκο καὶ ἑνός, κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ μοιραίου τέλους ἀκριβῶς ὅτε ἤδη μος γινόμενος ἠδύνατο ἴσως νὰποβάλῃ τὴν νωθρότητα τῶν π κῶν του χρόνων ἢ τοὐλάχιστον, ἀφ' οὗ ἤδη εἶχεν ἀπαλλαγῇ τῆς I ξίας, νὰ ἔχῃ τὴν νοημοσύνην, ὅπως ἐκλέξῃ τοὺς ἀρίστους τῶν συ λων. Ἀλλ' ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐνέβαλλε τὸ κράτος εἰς ἀνωμαλίας ρει ἀναλόγους πρὸς τὰς ὑφισταμένας, ὅτε αὐτὸς ὁ Ἀρκάδιος δ τὸν μέγαν αὐτοῦ πατέρα Θεοδόσιον. Ὁ διαδεχόμενος τὸν Ἀ μόνος αὐτοῦ υἱὸς Θεοδόσιος ὁ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πάππο τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας ἐπιλεγόμενος μικρὸς ἦτο παιδίον ὡς ὁ ' ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον. Γεννηθεὶς τῇ 10 Ἀπριλίου 401, μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἰςέλθει εἰς τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας

Ὁ μικρὸς ὀρφανὸς οὐδένα εἶχε περὶ ἑαυτὸν συγγενῆ δυ ποδηγετήσῃ τὰσθενῆ του παιδικὰ βήματα καὶ νὰ διευθύνῃ

ραλὴν, ἐφ' ἣν ἐβάρυνε τὸ διάδημα. Αἱ τρεῖς ἀδελφαί του ἦσαν καὶ ἀνήλικοι κόραι, ὧν ἡ πρεσβυτέρα Πουλχερία εἶχε μόλις πρὸ ὀλίγων συμπληρώσει τὸ ἔνατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὁ δὲ μόνος συγγε- ῦ νέου βασιλέως ὁ δυνάμενος νἀναλάβῃ τὴν κηδεμονίαν ἦτο αὐτοῦ Ὀνώριος ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ κράτους. Καὶ ἐσκέ- ι μὲν ἀληθῶς ὁ Ὀνώριος μετὰ τοῦ Στελίχωνος νὰ διαβῶσιν ἐκ ταλίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διαρρυθμίσωσι τὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ς. Ἀλλὰ τοιαύτη τις ἐπέμβασις μετὰ τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ; βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου ἐπελθοῦσαν ψυχρότητα μεταξὺ τῶν ἐλφῶν πᾶν ἄλλο ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἢ χαρακτῆρα συγγενικῆς περὶ ηλίκου βασιλέως μερίμνης, θὰ ἔτεινε δὲ πολὺ μᾶλλον εἰς συγ- ιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τὸ δυτικὸν ἢ εἰς τὴν ἐπὶ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνάβασιν ἁπλοῦ τινος ὀργάνου τῆς Δύ- Ἀλλ' ὁ τῇ 22 Αὐγούστου τοῦ 408 ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Στε- ς καὶ αἱ περιπλοκαὶ εἰς ἃς μετ' αὐτὸν ἐνέπεσε τὸ δυτικὸν κράτος, ῦσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου, ἔσωσαν τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς ; κινδύνων.

λ' ἐν μέσῳ τῶν δυσκόλων ἐκείνων καιρῶν ἦτο ἀνάγκη νὰ παρα- ν Κωνσταντινουπόλει ἡ διεύθυνσις τῶν πραγμάτων εἰς χεῖρας ἀς. Ἀνετέθη λοιπὸν ἡ κηδεμονία τοῦ Θεοδοσίου εἰς τὸν ἔπαρχον ιον, ἄνδρα κατὰ πάντα ἄξιον τῆς ἀνατιθεμένης αὐτῷ τιμῆς καὶ ;. Ὁ Ἀνθέμιος κατήγετο μὲν ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ὢν ἔγγονος τοῦ ὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου ἐπάρχου Φιλίππου, εἶχε δὲ δια- ίδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 400 ἱεραρχικῶς ἀνερχόμενος τὴν κλίμακα τῶν ίτων μέχρι τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τοῦ ἐπάρχου. Ἦτο λοιπὸν ἀνὴρ ηρεσίας, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἄνοδος αὐτοῦ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου καὶ εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βα- ἦτο ἀληθὴς προαγωγή, σημαίνουσα πραγματικὴν πρόοδον ἐν τῷ ιακῷ κράτει, καὶ ὡς τοιαύτη ὑπέσχετο ἀγαθὰ πολλὰ εἰς τὴν διοί- Πράγματι δὲ τοιαύτη ἀπέβη ἡ πολιτεία τοῦ Ἀνθεμίου.

ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Τρωίλου, σοφιστοῦ ἐκ Σίδης τῆς Παμ- ; καὶ ῥήτορος διακεκριμένου, καὶ ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν κύκλου ἀν- πεπαιδευμένων, ὁ Ἀνθέμιος προέβη εἰς τὸ δύσκολον ἔργον ὅπερ δὲ μετὰ πολλῆς συνέσεως, οὐδὲν πράττων ἀβούλως, ἀλλὰ συσκε- ινος περὶ τῶν πρακτέων μετὰ τῶν ἀρίστων συμβούλων. Οὕτω δὲ ται νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ ἀνδρός, ὃν δικαίως

ἐνεκωμίασαν ὅ τε Συνέσιος καὶ ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς τῆς ἐκκλησίας Σ[illegible]ω-κράτης καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐκεῖνο ὅπερ ὁ Χρυσόστομος ἐκ [illegible]ῆς ἐξορίας ἔγραφε πρὸς αὐτὸν τῷ 405 γενόμενον ἔπαρχον, ὅτι δὲν ε[illegible]ῖνε αὐτὸς ἄξιος συγχαρητηρίων ἐπὶ ταῖς ἀρχαῖς εἰς ἃς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἐκε[illegible]ῖ-ναι, διότι δὲν κατεκόσμησαν αὐτόν, ἀλλ' ἐκεῖναι ἐκοσμήθησαν πα[illegible]ρ' αὐτοῦ.

Ὅλως ἰδιάζουσαν σημασίαν ἀπέδωκεν ὁ Ἀνθέμιος ἅμ' ἀναλαβ[illegible]ν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ κράτο[illegible]υς καὶ ἀκώλυτον τῆς ἐμπορίας λειτουργίαν. Ἐπὶ τούτῳ δ' ἐφρόντισε μ[illegible]ὲν περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν μετὰ τοῦ δυτικοῦ κράτους τεταραγμέν[illegible]ων σχέσεων, συνωμολόγησε δὲ πρὸς τοὺς Πέρσας συνθήκας καθοριζούσ[illegible]ας τὰ ἐμπορικὰ ὅρια τῶν δύο βασιλείων.

Ἀλλ' ἡ πρὸς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης ἀγάπη τοῦ Ἀνθεμίου οὐδαμ[illegible]ῶς προέβαινε μέχρις ἀπραξίας ὅπου ἠπειλεῖτο τὸ κράτος. Παρέστη δὲ [illegible]ρ-χοντος αὐτοῦ ὁ μέγιστος τῶν κινδύνων κατὰ τὰ βόρεια σύνορα, ὅτε ὁ Οὖννος Οὔλδης, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ φονεύσας τὸν Γαϊνᾶν, διαπεράσας τὸν Ἴστρον, ἐπέδραμεν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, ἤτοι τὴν σημερινὴν Βουλγα-ρίαν, ἥτις ἦτο ἐκ τῶν χωρῶν τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Καὶ αἱ μὲν πρῶται ἐπιτυχίαι τοῦ ἐπιδρομέως ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τὴν με-γάλην ὁρμήν του, ἄγοντος πλῆθος Οὔννων καὶ Σκίρων, λαοῦ σκυθικοῦ συγγενοῦς πρὸς τοὺς Ἀλανούς, καὶ ἐφαίνοντο δικαιοῦσαι τοὺς ἀπειλη-τικούς του λόγους. Καυχώμενος, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐξηρτᾶτο νὰ κατακτήσῃ πάντα τὰ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἀπῄτει παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντι-νουπόλει βασιλείας τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, ἄλλως ἠπείλει πό-λεμον. Αὐτὴ ἡ Θρᾴκη ἐκινδύνευεν. Ἀλλ' ὁ Ἀνθέμιος δὲν ἦτο διατεθει-μένος νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀποστείλας δὲ κατὰ τοῦ βαρβάρου στρατιάν, ἐνίκησεν αὐτόν, ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ πολλῶν τῶν ἀξιωματικῶν του, δελεασθέντων ἴσως διὰ χρημάτων, καὶ ἠνάγκασε νὰ διαβῇ καὶ πάλιν πέραν τοῦ Δουνάβεως. Κατὰ δὲ τὴν δίωξιν τῶν πολεμίων μέγα πλῆ-θος τῶν μετὰ τοῦ Οὔλδου φευγόντων Σκίρων ἐζωγρήθη ὑπὸ τῆς βυζαν-τιακῆς στρατιᾶς. Οὕτω δὲ μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ζωγρηθέντων, ὥστε ὁ Ἀνθέμιος ἠναγκάσθη πρὸς ἀποφυγὴν κινδύνου νὰ κατοικίσῃ αὐ-τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς γεωπόνους ὑπὸ τύπον δουλοπαροίκων.

Τὸ κράτος ἐσώθη τότε ἀπὸ τοῦ Οὔλδου, ὅςτις ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ἡ βαρβαρικὴ ἐκείνη ἐπιδρομὴ ἔπεισε τὸν Ἀν-θέμιον, ὅτι ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ περὶ ἀμύνης τῶν παριστρίων χωρῶν

ῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ κράτος. Καὶ ὑπῆρχε μὲν οὐκ ὀλίγη στρατιὰ ἱπ-
έων, πεζῶν καὶ ναυσιβατῶν, διανενεμημένη εἰς ἑβδομήκοντα ὀχυρὰ
ωρία ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δου-
ἀβεως πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν παραποταμίων. Ἀλλ' ἡ ἀνεπάρκεια τῶν
ατὰ τὸν ποταμὸν σταθμευόντων στολίσκων καθίστανε τὴν ἄμυναν
ροβληματικὴν καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς διαβάσεως τῶν βαρβάρων ἐκ
ῶν ἀντίπεραν ὀχθῶν δυσχερεστάτην. Ἐθεώρησε λοιπὸν ἀναγκαίαν ὁ
Ἀνθέμιος, ἀρχομένου τοῦ 412, τὴν ἐπισκευὴν εἰκοσιπέντε ἐκ τῶν ἤδη
ροϋπαρχόντων παλαιῶν πλοίων καὶ τὴν ναυπήγησιν διακοσίων νέων,
ατασκευασθησομένων κατ' ὀλίγον ἐντὸς ἑπταετίας.

Τὸ μέγα τοῦτο ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ νέου Θεμιστοκλέους δὲν εἶνε τὸ
ιόνον. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας πλὴν τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως εἶχε κτίσει καὶ περίβολον χερσαῖον, ἔχοντα περίμετρον
εκαπέντε σταδίων, ἤτοι ἡμισείας περίπου ὥρας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν
τῷ μεταξὺ διαρρεύσασαν ὀγδοηκονταετίαν ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶ-
εν αὐξήσει μεγάλως, πλῆθος δὲ οἰκημάτων εἶχεν ἤδη κτισθῆ ἐκτὸς τῶν
ειχῶν, κατὰ τὸν ἕκτον καὶ ἕβδομον λόφον. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶ-
εν ἤδη γείνει ἀληθῶς Ἑπτάλοφος ὡς ἡ παλαιὰ Ῥώμη, ἀλλ' αἱ νέαι
υνοικίαι ἔμενον ἀτείχιστοι. Προέβη λοιπὸν ὁ Ἀνθέμιος εἰς τὴν κατε-
άφισιν τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἔκτισεν ἄλλον
περίβολον εὐρύτερον, περιλαμβάνοντα τὰς νέας οἰκοδομάς, δι' οὗ ὠχυ-
ρώθη μὲν καὶ τὸ νεωστὶ κατῳκημένον μέρος, ηὐρύνθη δὲ μεγάλως ἡ
περιοχὴ τῆς πόλεως. Ἐξετείνετο δὲ τὸ θεοδοσιακὸν τοῦτο τεῖχος ἀπὸ
τοῦ νῦν Τεκὲρ-σεραΐ μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Κερατίου κόλπου. Καὶ
επεσκευάσθη μὲν μετὰ τριάκοντα καὶ ἓξ ἔτη, καταπεσὸν τῷ 450 ὑπὸ
σεισμοῦ φοβεροῦ, καὶ πολλάκις δ' ἔκτοτε νέαι ἔγειναν αὐτοῦ ἐπισκευαὶ καὶ
ἀνανεώσεις, ἀλλ' ὅμως δύναται ἀκόμη σήμερον ὁ περιπατητὴς νὰ παρα-
κολουθήσῃ κατὰ μέγα μέρος τὴν γραμμὴν αὐτοῦ πλὴν ἐκεῖ ὅπου ὁ Ἡρά-
κλειος ᾠκοδόμησε μετὰ διακόσια σχεδὸν ἔτη νέον περίβολον, ὅπως περι-
λάβῃ ἐντὸς τῶν τειχῶν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν.

Καὶ ἄλλως δ' ἐμερίμνησε περὶ τῆς πρωτευούσης ὁ Ἀνθέμιος, οὐ μό-
νον εἰς τὴν διακόσμησιν αὐτῆς συντελέσας, ἀλλὰ προνοήσας καὶ περὶ
τῆς εἰς αὐτὴν ταχυτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας προσκομιδῆς σίτου ἐκ τοῦ
κυριωτάτου σιτοβολῶνος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τῆς Αἰγύπτου, καὶ
ρυθμίσας τά τε κατὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ σίτου ἐξ
τὴν ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει διανομὴν

ἐθιζόμενα. Ὁπόσον δὲ σπουδαῖον ζήτημα ἦτο διὰ τὴν βασιλεύουσαν
τακτικὴ τῶν φορτίων τοῦ σίτου ἄφιξις ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς στάσεω
ἥτις προεκλήθη τελευτῶντος τοῦ 408 ἐκ πολυμήνου σιτοδείας. Καὶ
μὲν σύνεσις καὶ δραστηριότης τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀνθεμίου ἐπήνεγκ
τὴν παῦσιν τῆς στάσεως, ἀλλὰ τὸ πάθημα ἔγεινε μάθημα, καὶ ἐκρίθη-
σαν ἀναγκαῖα τὰ ῥιζικώτερα ἐκεῖνα μέτρα, ὧν ἐπελήφθη ὁ Ἀνθέμιος.
Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐπαρχιῶν οὐκ ὀλίγον ἐμερίμνησεν ὁ συνετὸς ἀντι-
βασιλεύς. Ἰδίως δ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν
καὶ τὰς βορείας ἑλληνικὰς χώρας, αἵτινες μεγάλως εἶχον πάθει ὑπὸ
τοῦ Ἀλαρίχου, καὶ διὰ παντὸς τρόπου ἐφρόντισε περὶ ἀνεγέρσεως τῶν
πεπτωκότων τειχῶν τῶν πόλεων, εἰ καὶ ἡ μέριμνα αὐτοῦ αὕτη δὲν
φαίνεται στεφθεῖσα ὑπὸ ἐπιτυχίας πλήρους. Συμπαθῆ δὲ ὑπὲρ πασῶν
τῶν ἐπαρχιῶν μέριμναν δεικνύει καὶ ἡ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 414 χορη-
γηθεῖσα εἰς αὐτὰς ἄφεσις τῶν ἐκ τῶν ἐτῶν 368 μέχρι 407 καθυστε-
ρουμένων φόρων εἴτε εἰς χρήματα εἴτε εἰς εἴδη, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρ
καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου τὴν εὐπορίαν, δυναμένου καὶ μετὰ τοιαύτ
γενναίας παραχωρήσεις νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς μεγάλας δημοσίας ἀνάγκ
Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εὐεργετικὴ πολιτεία τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις διὰ τὴν
κατὰ πάντα ἀγαθὴν αὐτοῦ διοίκησιν ἀπεκλήθη μέγας ἔν τινι ἐπιγράμ-
ματι λατινιστὶ γεγραμμένῳ. Ἀλλ' ὁ συνετὸς καὶ προνοητικὸς πατρί-
κιος ἓξ μόνα ἔτη διετήρησε τὴν ἀντιβασιλείαν. Διὰ λόγους δ' ἀγνώ-
στους βλέπομεν αὐτὸν ἀποχωροῦντα τῆς ἀρχῆς τὸ θέρος τοῦ 414. Τὴν
δ' ἐπιτροπείαν τῆς βασιλείας ἀνέλαβεν ἡ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ δέκατον
πέμπτον τῆς ἡλικίας ἔτος συμπληρώσασα Πουλχερία.

ιγ'

Ἡ Πουλχερία.

Εἶνε ἄγνωστα τὰ γεγονότα ἅτινα ἤγαγον ἐν ἡλικίᾳ ἐξόχως νε
τὴν Πουλχερίαν ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ βεβαίως ἡ πτῶσις τοῦ Ἀ
μίου ὑπῆρξεν ἐπακολούθημα σφοδρᾶς ἐσωτερικῆς πάλης διαλανθα
ἡμᾶς. Ταύτης δὲ καρπὸς εἶνε ἀναντιρρήτως ἡ ἀνακήρυξις τῆς Π
ρίας ὡς αὐγούστης τῇ 4 Ἰουλίου 414. Ἡ δ' ἔκτακτος αὕτη
ἀπονεμηθεῖσα τὸ πρῶτον ἤδη εἰς τὴν Πουλχερίαν παρὰ τὴν τ
τοῦσαν συνήθειαν, καθ' ἣν ὁ τίτλος αὐγούστης ἀπενέμετο

ύγους αὐτοκρατόρων, συνεδέετο πρὸς τὴν εἰς χεῖρας αὐτῆς παράδο-
τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἅτε τοῦ ἀδελφοῦ ὄντος ἀκόμη ἀνηλίκου. Τὸ παράδοξον εἶνε, ὅτι τὴν ἀρχὴν ταύτην διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν ἡ ιυλχερία καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Θεοδοσίου καὶ μετ' αὐτὸν τοῦ τὸν θάνατον, ἐν ὅλῳ ἐπὶ τεσσαράκοντα σχεδὸν ὅλα ἔτη.

Ἡ Πουλχερία, ἀναγορευθεῖσα σύναρχος τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ὡς ἐπίτρο-
; αὐτοῦ ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχήν, παρέδωκε τὴν διοίκησιν ἀντὶ τοῦ νθεμίου εἰς τὸν Αὐρηλιανόν. Ἀλλ' ὁ γνωστὸς οὗτος ἀντίπαλος τοῦ ἵνᾶ καὶ φίλος τοῦ Συνεσίου, ἐν τῷ γήρατι ἤδη ἀξιωθεὶς τοιαύτης ιῆς, ἐπὶ δύο μόνον ἔτη κατεῖχε τὴν ἐξουσίαν, οὐδὲ φαίνεταί τι πρά-
ς ἀντάξιον τοῦ προκατόχου, καίπερ τυχὼν τῶν ἐγκωμίων τοῦ ἐπι-
ὁπου τῆς Πτολεμαΐδος.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ Πουλχερία ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ιοδοσίου καὶ τῶν δύο αὐτῆς νεωτέρων ἀδελφῶν, τῆς Ἀρκαδίας καὶ ις Μαρίνας, διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς παραδείγματος κανονίζουσα τὸν ον αὐτῶν καὶ τὴν δίαιταν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς Πουλ-
ρίας, ὁποῖος ἐκφαίνεται ἐν τῇ μακρᾷ αὐτῆς ἱστορικῇ δράσει, παρου-
άζει κρᾶμά τι τῆς εὐσεβείας τοῦ πατρὸς Ἀρκαδίου, τῆς φιλαρχίας ῆς μητρὸς Εὐδοξίας καὶ τῆς ἀνδρώδους δεξιότητος καὶ δραστηριότητος οῦ μεγάλου αὐτῆς πάππου Θεοδοσίου. Καὶ τὸ μὲν ἀρχικὸν τοῦ πάππου ετράνωσε δεξιῶς κρατοῦσα τὸ πηδάλιον καὶ σώζουσα τὸ κράτος ἀπὸ αντὸς σκοπέλου. Ἡ δὲ φιλαρχία καὶ φιλαυτία, ἃς ἐθήλασε μετὰ τοῦ ητρικοῦ γάλακτος, ἤγαγον αὐτὴν ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις εἰς βδελυρὰν ηλοτυπίαν κατὰ τῆς συζύγου τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ. Ἀλλ' ὁμολογητέον μως, ὅτι ἐν τῷ πολυσυνθέτῳ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀρκαδίου χαρακτῆρι ὁ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον δι' ὅλου τοῦ βίου ὑπῆρξεν ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ρὸς τὸν θεὸν ἀφοσίωσις, ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον καὶ ἡ εὐποιία.

Τὰς ἀρετὰς δὲ ταύτας, προβαινούσας ἐνίοτε μέχρις ἀσκητισμοῦ, ἐκληρονόμησε μὲν ἡ Πουλχερία παρὰ τοῦ πατρός, ἀλλ' ἐνεστερνίσθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ἐπὶ τὴν ψυχὴν αὐτῆς ἐπιδράσεως τοῦ πατριάρχου Ἀττικοῦ, ἀνδρὸς συνετοῦ μὲν καὶ φιλοθέου, ἱκανῶς δὲ πεπαιδευμένου (406-425).

Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν ἐμπνεύσεις ἡ εὐσέβεια ἀνεκηρύχθη διὰ τῆς Πουλχερίας ὡς τὸ πρόγραμμα τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου. Τὰ πάντα ἤλλαξαν τελείως ὄψιν, καὶ ἀντὶ τῆς προτέρας χλιδῆς καὶ σπατάλης εἰσήχθη ἡ λιτότης καὶ ἡ ἐργασία. Τἀνάκτορα ἀπὸ οἴκου τρυφῆς καὶ

στρατηγῶν τοῦ Θεοδοσίου Ἀρδαβουρίου καὶ Ἀρεοβίνδου ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὧν ἐβασίλευεν ὁ διάδοχος τοῦ Ἰσδεγέρδου Βαραράμ.

Ἡ περὶ τὰ γράμματα ἐνασχόλησις τῶν συζύγων κατανάλισκε τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου αὐτῶν, καὶ ἦτο, δυνάμεθα εἰπεῖν, πρὸς τοῖς φιλανθρωπικοῖς ἔργοις τὸ κυριώτατον αὐτῶν μέλημα. Ἀληθῶς καὶ μετὰ τὸν γάμον τοῦ βασιλέως οὔτε ἡ Πουλχερία διενοεῖτο νὰ ἀφήσῃ ἐκ τῶν ἰδίων ἑαυτῆς χειρῶν τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως, οὔτε ἡ Εὐδοκία ἐθεώρει πρόσφορον νὰ φανῇ ἀνευλαβὴς πρὸς τὴν δίκην μητρὸς προστατευσασαν αὐτὴν καὶ ἀναβιβάσασαν ἐπὶ τὸν θρόνον, οὔτε τέλος αὐτὸς ὁ Θεοδόσιος ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ κυβερνήσῃ ἐξερχόμενος ἐκ τῶν κόλπων τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς μελέτης. Ἔμειναν λοιπὸν τὰ πράγματα ὡς εἶχον καὶ πρὸ τοῦ γάμου. Ὁ μὲν νοῦς ὁ σκεπτόμενος περὶ τῶν τοῦ κράτους ἦτο ἡ Πουλχερία, ὁ δὲ Θεοδόσιος οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἡ χεὶρ ἡ ἄνευ συζητήσεως οὐδεμιᾶς ὑπογράφουσα τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς. Ἡ δὲ νωθρότης τοῦ βασιλικοῦ ἐκείνου αὐτομάτου προέβαινεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε οὐδὲ προςέβλεπε κἂν τὰ ἔγγραφα, ὑφ' ἃ ἔθετε τὴν ὑπογραφήν του. Οὕτω δὲ λέγεταί ποτε ὑπογράψας καὶ πωλητήριον αὐτῆς τῆς γυναικός του ὡς δούλης, ὅπερ εἶχεν ὑποβάλει εἰς αὐτὸν ἡ Πουλχερία, θέλουσα νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἀδελφὸν ἀπὸ τῆς νωθρᾶς αὐτοῦ ἀφροντισίας διὰ τῆς καταδείξεως τῶν θλιβερῶν αὐτῆς ἐπακολούθων.

Ἀφίνων λοιπὸν ὡς καὶ πρότερον τὴν διεύθυνσιν τῶν τῆς πολιτείας εἰς τὴν ἀδελφήν, ἐξηκολούθει ζῶν βίον λογίου καὶ καλλιγράφου παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς πεπαιδευμένης συζύγου καὶ ἐν μέσῳ κύκλου λογίων. Μεταξὺ τούτων ἐξεῖχον πλὴν τοῦ ἐκ παίδων φίλου τοῦ Θεοδοσίου, τοῦ Παυλίνου, ὁ ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς Πανοπόλεως ποιητὴς Κῦρος, ὅςτις ἀπήγγελλε τοὺς στίχους αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους, ὁ ψάλτης τῆς πτώσεως τοῦ Γαϊνᾶ Ἀμμώνιος καὶ πλῆθος ἄλλων στιχουργῶν καὶ ἱστοριογράφων, ὑμνούντων τὸν αὐτοκράτορα καὶ τυγχανόντων παρ' αὐτοῦ τιμῶν ἐξαιρέτων. Πλὴν δὲ τούτων περιεστοίχιζε τὸν βασιλέα ὁμὰς ὅλη γραμματικῶν καὶ σοφιστῶν, φιλολόγων καὶ νομομαθῶν, ἥτις παρεῖχεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Θεοδοσίου ἰδιάζουσάν τινα αἴγλην.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ κόσμος ἐν ᾧ ἐκινεῖτο τὸ αὐτοκρατορικὸν ζεῦγος, εὐτυχὲς ἐν τῇ συζυγικῇ ἀγάπῃ, μάλιστ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ Εὐδοκία ἔτεξε τῷ 422 θυγάτριον, ὅπερ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς μητρὸς τοῦ Θεοδοσίου ὠνομάσθη Εὐδοξία. Ὀλίγους δὲ μῆνας μετὰ τὸ εὐτυχὲς τοῦτο συμβὰν ἡ σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου ἐλάμβανε τὸ πρῶτον ἤδη τῇ 2

[ανουαρίου τοῦ 423 τὸ ἀξίωμα αὐγούστης, περιβαλλομένη τὰ σήματα ῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Ἀλλά, καίπερ γινομένη ἡ Εὐδοκία τὸ ἐξῆς ιότιμος πρὸς τὴν Πουλχερίαν, δὲν ἐφιλοδόξησεν, οὐδ' ἐζήτησε νἀφαιίση τὴν διοίκησιν ἀπὸ τῆς ἀνδραδέλφης. Ἐξακολουθοῦσα δὲ νἀφιερόνῃ ὰς ὥρας αὐτῆς ἐναλλὰξ εἰς τὴν στοργὴν καὶ εἰς τὴν μελέτην, ἐπειρᾶτο άντως ἢ τοὐλάχιστον ἀνεπαισθήτως συνετέλει εἰς τὸ νὰ δώσῃ πως ἑλληνικωτέραν χροιὰν εἰς τὸ κράτος οὗ ἔφερε τὸ διάδημα, καθότι ἀπαραγνώριστος ἦτο ἀκόμη ὁ κατ' ἐπικράτησιν ρωμαϊκὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ ιαὶ ζωηραὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς προελεύσεως τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον βασιλείας ἐκ τῆς διασπάσεως τῆς ἡνωμένης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ κόρη τῶν Ἀθηνῶν, γενομένη αὐτοκράτειρα τοῦ ἡμίσεος ἐκείνου ρωμαϊκοῦ κράτους τοῦ ἱδρυμένου ἐν μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν, δὲν ἐλησμόνει οὔτε τὸν πατρικὸν οἶκον, οὔτε τὰς εἰς αὐτὴν ὡς Ἀθηναίαν ἐπιβαλλομένας ὑποχρεώσεις. Διὰ τοῦτο πρὸς μὲν τοὺς ἀδίκους ἑαυτῆς ἀδελφοὺς ἐπέδειξε χριστιανικὴν ἀμνησικακίαν, καί, μετακαλέσασα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς ἀξιώματα μεγάλα. Ἡ δὲ πρὸς τὸ θέμα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, εἰς ὃ ἀνῆκον καὶ αἱ Ἀθῆναι, παρασχεθεῖσα εὔνοια τοῦ Θεοδοσίου, εἶνε πιθανώτατα καρπὸς τῆς ἐπ' αὐτὸν χάριν τῶν χωρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπιδράσεως τῆς βασιλίσσης.

ιε'

Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ.

Ἡ φοβερὰ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλαρίχου εἶχε δεινῶς ἐξαντλήσει τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Στερούμεναι τῶν ἐκ τοῦ σχεδὸν ἐντελῶς παρακμάσαντος ἐμπορίου ὠφελειῶν, εἶχον καταπέσει πολὺ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς γεωργίας. Ὁ διὰ τῶν αἰώνων μεγάλως μειωθεὶς πληθυσμὸς καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν δούλων δὲν εἶχον ἀναπληρωθῆ ὡς ἐν ταῖς βορειοτέραις τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἔν τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν διὰ βαρβάρων ἐποίκων ἀσχολουμένων περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐλλείψεως ταύτης γεωργικῶν χειρῶν ἐξηρεμοῦντο καὶ ἀπεχερσοῦντο τὰ πλεῖστα τῶν μικρῶν κτημάτων, μεταβαλλόμενα εἰς νομὰς ἢ συγχωνευόμενα εἰς εὐρείας γαίας, *συγκτησίας* καλουμένας, αἵτινες μετέβαινον εἰς πολυκτήμονας ἰδιώτας ἢ συνηθέστερον ἐδημεύοντο ὑπὸ τοῦ κράτους, δωροῦντος αὐτὰς εἰς ἰδιώτας,

παρ' ὧν ἀπεξεδέχετο καλλιέργειαν καὶ ἀναλόγους ἔπειτα φόρους ἀπὸ τῆς γεωργουμένης γῆς. Ἀλλὰ τὸ μέσον τοῦτο διὰ τὴν συχνὴν μάλιστα περὶ τὰς ἰδιοκτησίας μεταβολὴν δὲν ηὐδοκίμει πάντοτε, αἰσθητὴ δὲ καθίστατο ἡ πίεσις τῶν εἰσπρακτόρων τοῦ δημοσίου ἰδίως εἰς τὰς τάξεις τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων.

Τοιαύτη ἦτο ἐν γένει μετὰ τὴν γοτθικὴν ἐπιδρομὴν ἡ κατάστασι... τοῦ θέματος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, εἰς ὃ ἀνῆκε καὶ ἡ πατρὶς τῆς Εὐδοκία... μετὰ τῶν πλείστων χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Διῃρεῖτο δὲ ... θέμα τοῦτο εἰς ἑπτὰ ἐπαρχίας, δύο μὲν μακεδονικάς, ὧν πρωτεύουσαι ἦσαν ἡ Θεσσαλονίκη καὶ οἱ Στόβοι, δύο δὲ ἠπειρωτικάς, τὴν παλαιὰν Ἤπειρον καὶ τὴν νέαν μετὰ μητροπόλεων τῆς Νικοπόλεως καὶ ... Δυρραχίου, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὴν Λάρισαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ Ἀχαΐαν, ἧς μητρόπολις ἦτο ἡ Κόρινθος, καὶ εἰς τὴν Κρήτην, ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὴν Γόρτυνα. Μητρόπολις δὲ τοῦ ὅλου θέματος ἦτο ἐπὶ Θεοδοσίου κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἡ Θεσσαλονίκη.

Δεσμοὶ αἵματος συνέδεον τὴν βασίλισσαν πρὸς τὸ θέμα τοῦτο, εἰς ὃ φαίνεται, ὅτι καὶ ἀπεστάλη ἐπί τινα τοὐλάχιστον χρόνον ὡς διοικητὴς ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς Βαλέριος. Ἀποβλέπουσα δ' εἰς τὴν κα... τὸ δυνατὸν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν παλαιῶν συμπολιτῶν καὶ τῶν ... τῶν αὐτῶν ἀναμνήσεων τῆς παρελθούσης εὐκλείας τρεφομένων πτωχ... νῦν κατοίκων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐκείνη πάντως ὑπῆρξεν ἡ πείσα... τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐλαφρώσῃ πως τὰ δεινά των, συνεχίζων τὴν ἤ... ἐπὶ τῆς ἀντιβαλείας τοῦ Ἀνθεμίου ἐπιδειχθεῖσαν μέριμναν.

Βαρεῖα ὑποχρέωσις ἐπεβάλλετο εἰς τὰς πόλεις τοῦ κράτους, ἧς δ... ἦσαν ἀπηλλαγμέναι καὶ αἱ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν οἱ ἄρχοντες αὐτ... ὤφειλον νὰ συνεισφέρωσιν εἰς μεγαλοπρεπεστέραν τέλεσιν τῶν πολυδα... πάνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑορτῶν. Ἀλλ' ἀρχομένου τοῦ 424 ἡ πτω... κοινότης τῶν Δελφῶν, ὑφισταμένων ἀκόμη ἐν παρακμῇ, ὑπέβαλεν τὸν αὐτοκράτορα αἴτησιν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς βαρείας ἐκείνης εἰσφορ... Ὁ δὲ Θεοδόσιος, κρίνας τὴν ἀπαίτησιν δικαίαν, διὰ διατάγματος ... ροντος ἡμερομηνίαν τῆς 22 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους, οὐ μόνον τοὺς Δελφοὺς ἀπήλλαξεν ἀπὸ τοῦ δυσβαστάκτου ἐκείνου βάρους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ὅλου τοῦ θέματος, ὧν αἱ πλεῖσται δὲν ἦσαν βεβαίως πλουσιώτεραι τῶν Δελφῶν. Οὐ μόνον δὲ τὴν εἴσπραξιν τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης εἰσφορᾶς ἀπηγόρευσε ῥητῶς εἰς τὰς ἀρχὰς ἐπὶ ἀπειλῇ ποινικῆς καταδιώξεως, ἀλλὰ καὶ διέταξεν, ὅπως τὸ ἐξηντλημένον θέμα

Ἰλλυρικοῦ παρέχῃ ἀντὶ τῶν ὡρισμένων τακτικῶν φόρων τοσοῦτον μόνον χρῆμα, ὅσον εἶχον ὁρίσει οἱ δημόσιοι ἀναγραφεῖς ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑφισταμένων τοπικῶν συνεδρίων. Καὶ δὴ ἡ μὲν ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης ὡς μητροπόλεως τοῦ θέματος ἀπηλλάγη πάσης εἰςφορᾶς, οἱ δὲ φόροι τῶν μακεδονικῶν καὶ ἠπειρωτικῶν ἐπαρχιῶν, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κρήτης, κατεβιβάσθησαν εἰς τὸ ἥμισυ. Πρὸς δὲ τὴν ἐπαρχίαν Ἑλλάδος ἐπεδείχθη εὔνοια ἰδιάζουσα, καθότι ὁ Θεοδόσιος ἀπεδέχθη τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 425 εἴςπραξιν μόνου τοῦ τρίτου τῶν τέως τεταγμένων φόρων. Καὶ πάλιν δ' ἐν ἔτει 433 διετάχθη νέα ἄφεσις τῶν ἀπὸ τοῦ 408 μέχρι τοῦ 428 καθυστερουμένων φόρων. Ἡ δ' εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ τῶν τοιούτων ἀπαλλαγῶν ἐπερχομένη ζημία ἀνεπληρώθη ἄλλως τε καὶ διὰ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὰ κτήματα τὰ ὑπὸ τοῦ δημοσίου εἰς ἰδιώτας παραχωρούμενα, τοῦθ' ὅπερ ἀπέβλεπε συγχρόνως καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἐπὶ Θεοδοσίου κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἐν μέρει συντελέσασαν καὶ τὴν Εὐδοκίαν. Δύσκολον δὲ εἶνε νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος διενοεῖτο ἢ ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ ἐν ταῖς χώραις τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὴν λατρείαν πρὸς τὰ εἴδωλα, ἐν ᾗ εἶχε τραφῆ κατὰ τὴν νεαρὰν αὐτῆς ἡλικίαν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου ἱκανὰ πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξεδόθησαν διατάγματα, ἀλλ' ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ δὲν προέβη εἰς μέτρα βίαια πρὸς ἐκρίζωσιν τελείαν τῆς ἀρχαίας θρησκείας, τοῦθ' ὅπερ οὐδὲ συνετὸν θὰ ἦτο ἕνεκα τοῦ ζήλου μεθ' οὗ ἐν μέρει ἐλατρεύοντο ἀκόμη ἐν τῇ παλαιᾷ ἰδίως Ἑλλάδι τἀρχαῖα σεβάσματα ὑπὸ τῶν τελευταίων τῆς εἰδωλολατρείας ὀπαδῶν.

Ὡς ἄλλοτε ὁ ἀνατέλλων χριστιανισμὸς εἶχε τοὺς μάρτυράς του, οὕτω τώρα εἶχεν ἡ θνήσκουσα εἰδωλολατρεία τὸ θάρρος διωκομένη νὰ προβαίνῃ ἐνίοτε μέχρι μαρτυρίου. Οὕτως οἰκτροῦ τέλους εἶχε τύχει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν Μάρτιον τοῦ 415 ἡ Ὑπατία, ἡ ὡραία θυγάτηρ τοῦ φιλοσόφου Θέωνος ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ διδάσκουσα δημοσίᾳ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ σώφρων καὶ σοφὴ ἐθνική, ἣν μητέρα καὶ ἀδελφὴν καὶ διδάσκαλον μετ' ἀγάπης ἀπεκάλει γράφων ἐκ Κυρήνης ὁ ἐπιφανὴς αὐτῆς μαθητὴς Συνέσιος, ἔπεσε θῦμα τοῦ φανατισμοῦ ὀλίγων καλογήρων καὶ τῆς ζηλοτυπίας τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, βλέποντος τὴν χριστιανικὴν αὐτοῦ ῥητορείαν ὑπερευδοκιμουμένην ὑπὸ τῆς εὐ-

γλωττίας τῆς ὡραίας εἰδωλολάτριδος, ἥτις καὶ αὐτὸν τὸν ἄρχοντα τῆς πόλεως Ὀρέστην συγκατέλεγε μεταξὺ τῶν θαυμαστῶν τῆς περισσῆς αὐτῆς παιδείας. Ἀλλὰ τοσαῦται παρεκτροπαὶ θρησκομανείας ἐξάλλου ἦσαν ἀληθῶς σπανιώταται, προεκάλουν δὲ καὶ αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς τὴν τιμωρίαν ἢ τὴν ἀνακριτικὴν ἐπέμβασιν, ὡς συνέβη κατὰ τὸν φόνον τῆς Ὑπατίας. Ἡ δὲ τελεία κατάπνιξις τῆς εἰδωλολατρείας ἐπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου μέχρι τινὸς μόνον διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐν τῷ στρατῷ καὶ ἐν τῇ διοικήσει ὑπηρεσίας τῶν ἐθνικῶν καὶ διὰ τῆς δημεύσεως τῶν κτημάτων καὶ ἐξορίας ἐκείνων ὅσοι κατεφωρῶντο θύοντες εἰς τὰ εἴδωλα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 426 ἀπηγορεύθη ἡ ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν θυσία ἐπὶ ποινῇ θανάτου καὶ διετάχθη ἡ καταστροφὴ πάντων τῶν ναῶν, ἱερῶν καὶ ἡρώων, ἂν ὑφίσταντο ἔτι τοιαῦτα σῶα, καὶ ἡ ἐξάγνισις αὐτῶν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ σημείου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τοῦ σταυροῦ.

Τοῦ διατάγματος τούτου προφανὲς εἶνε τὸ νόημα. Σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀφαίρεσις τῆς σημασίας τῶν ἐθνικῶν ναῶν ὡς τόπων λατρείας. Διὰ τοῦτο πολλοὶ μὲν ναοὶ κατεστράφησαν ἀληθῶς ἢ μετεβλήθησαν εἰς ἐκκλησίας χριστιανικάς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ διετηρήθησαν ἄθικτοι, στερηθέντες μόνον τῶν μέσων καὶ τοῦ κόσμου τῆς λατρείας. Πολλὰ δὲ τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν ἀπήχθησαν τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ διὰ τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν εἰς τὴν νέαν χριστιανικὴν πρωτεύουσαν οἱονεὶ ἐξέπνευσεν ἡ ἐνοικοῦσα θεότης, καὶ τὰ ἱερὰ ἕδη μετεβλήθησαν εἰς κοσμήματα βέβηλα τῶν πλατειῶν καὶ τῶν μεγάρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ δὲ εἴδωλα, πρὸ τῶν ὁποίων χθὲς καὶ πρώην ἐκαίοντο θυμιάματα, κατέστησαν ἁπλᾶ τεχνουργήματα, ἑλκύοντα μόλις τοῦ τεχνολάτρου τὸν θαυμασμόν. Μεταξὺ δὲ τῶν οὕτως εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετενεχθέντων ἀγαλμάτων ἦτο καὶ ἡ χρυσελεφάντινος Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου, οἱονεὶ ἐγκαταλιποῦσα τῷ 429 μετὰ ἐννέα σχεδὸν αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τὴν Ἀκρόπολιν ἐκείνην, ἀφ' ἧς ἐπεσκόπει τὴν πόλιν.

Ἡ Ἀθηνᾶ ἠδύνατο πλέον νἀναχωρήσῃ ἐκ τῶν ἐξηλλοιωμένων Ἀθηνῶν. Ἡ πόλις δὲν ἦτο πλέον κατείδωλος, ὡς ὅτ' ἐπεσκέφθη αὐτὴν ὁ Παῦλος, ἀλλ' εἶχεν ἤδη εἰσχωρήσει εἰς αὐτὴν ὁ χριστιανισμός, καὶ μόλις που ἐσώζοντο ὀλίγοι ἐπτοημένοι ἐθνικοί. Ὁ παλαιὸς βίος εἶχε μεταβληθῆ. Οἱ ἀρχαῖοι θεσμοὶ εἶχον ἐκλίπει. Ἡ βουλή, ἣν εὑρίσκομεν ἀκόμη μέχρι τοῦ 372, καίπερ ἐκ μόνον τριακοσίων μελῶν συνισταμένην, δὲν ὑφίστατο πλέον, ἤδη δὲ κατηργοῦντο ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ τὰ περισω-

ζόμενα τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως δικαστηρίων. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἤδη πόλις ἀμέσως ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς βυζαντιακῆς αὐλῆς, καὶ ὁ ἄρχων, ἂν μὴ διωρίζετο ἴσως κατ' εὐθεῖαν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἦτο ὅμως οὐδὲν ἢ σκιὰ καὶ ἁπλοῦν ὄργανον τῆς βασιλείας. Μόνον τοῦ παρελθόντος λείψανον ἐσώζετο ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν οἱονεὶ τελευταῖός τις τῆς εἰδωλολατρείας προμαχών. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ὑπέστη ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου παρ' ὅλην τὴν πρὸς τὴν πάτριον πόλιν συμπάθειαν τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου θυγατρὸς τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου διὰ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστημίου τὸ πρῶτον τραῦμα, ὅπερ ἦτο προάγγελον τῆς μετὰ ἕνα αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπελθούσης ἐντελοῦς αὐτῆς καταργήσεως.

ιϛ'

Τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν—ἂς καλέσωμεν οὕτω τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων ἰδίως τῶν Ἀντωνίνων ὑφισταμένην ἀνωτέραν φιλοσοφικὴν καὶ ῥητορικὴν σχολὴν—οὐ μόνον ὑφίστατο ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ μετεῖχεν ἀκμῆς τινος ἐπὶ Θεοδοσίου δίκην λυχνίας ἀναδιδούσης ζωηροτέραν τὴν λάμψιν πρὸ τῆς ἐντελοῦς αὐτῆς ἀποσβέσεως. Ἅμα τῇ ἐξ Ἑλλάδος ἀποχωρήσει τοῦ Ἀλαρίχου εἶχον ἀρχίσει ἐκ πασῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν συρρέοντα πλήθη νέων εἰς Ἀθήνας πρὸς ἀκρόασιν τοῦ φιλοσόφου Πλουτάρχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Νεστορίου. Ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, ἥτις μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλαρίχου εἶχεν ἀντιπρόσωπον ἐν Ἀθήναις ἐπιφανῆ τὸν γηραιὸν Πρίσκον, ἀνῆλθεν εἰς νέαν περιωπὴν διὰ τοῦ Πλουτάρχου. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ νέα αὕτη ἀκμὴ δὲν ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς πάλαι εὐκλεεῖς ἡμέρας τοῦ ἀθηναϊκοῦ πανεπιστημίου, εἰ καὶ ἡ παιδεία καὶ ῥητορεία τῶν τελευταίων νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων δὲν εἶχε τὴν πτῆσιν καὶ τὴν γοητείαν τῶν περιδόξων ἐκείνων διδασκάλων, πρὸ τῶν ποδῶν τῶν ὁποίων εἶχον παρακαθήσει δύο τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας ἱεραρχῶν καὶ ὁ Παραβάτης, τὸ ἀκροατήριον τῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων ἐκεῖνο ἠδύνατο οὐχ ἧττον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ τελευταία ἀκόμη ἐκ τῶν ἐγκάτων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἀναβρύουσα πηγή, ἧς τὰ νάματα ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσιν εἰδωλολατρικὴν μέθην εἰς τοὺς ἐξ αὐτῆς πίνοντας. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου τοῦ κινδύνου αἱ Ἀθῆναι, ἔχουσαι τὴν

ἱκανῶς ἀκόμη ἀκμάζουσαν ἐκείνην σχολὴν, ἐπλεονέκτουν κατὰ τοῦτο αὐτῆς τῆς βασιλευούσης, ἧς ἡ ἐν τῇ παιδείᾳ θέσις ἦτο πολὺ κατωτέρα.

Τὴν τοιαύτην θέσιν τῶν πραγμάτων εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ αὐτὸς ὁ Θεοδόσιος ἕνεκα τῶν δύο μόνων ἀρετῶν αἵτινες περιεκόσμουν αὐτὸν, τοῦ φιλοθρήσκου καὶ τῆς πρὸς τὰ γράμματ' ἀγάπης. Καὶ ἦτο μὲν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἡ νεοπλατωνικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ κράτους, διατηρουμένη διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς πόρων, ἀνερχομένων εἰς χίλια χρυσᾶ νομίσματα ὥστε ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πως ἰδιωτικὸν ἵδρυμα, ἐν ᾧ ὀνειροπόλοι σοφοὶ ἔθυον ἀκόμη μετὰ τῶν τελευταίων αὐτῶν θιασωτῶν εἰς τὰς μούσας τὰς ἑλληνίδας. Ἀλλ' ὁ Θεοδόσιος, χωρὶς νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν διάλυσιν τῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς, ὑπὲρ ἧς πρέπει πάντως νὰ φαντασθῶμεν συμπαθοῦσαν τὴν Εὐδοκίαν, ἐσκέφθη νὰ δημιουργήσῃ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἑστίαν ἐπιστημονικὴν, ὑποστηριζομένην μὲν καὶ διατηρουμένην ὑπὸ τοῦ δημοσίου, συγκεντρόνουσαν δὲ τὸν ἀνώτερον πνευματικὸν βίον ἐν αὐτῇ τῇ βασιλευούσῃ καὶ μέλλουσαν οὕτω νἀμαυρώσῃ κατ' ὀλίγον τὴν αἴγλην τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ ἔργον ὅπερ ἀνελάμβανεν ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἦτο δυσχερές. Πρῶτον μὲν δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ πλασθῶσι τὰ πάντα ἐξ ὑπαρχῆς, διότι ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἦτο ἱδρυμένη ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἀνωτέρα σχολὴ, εἰς ἣν μόνον ἔπρεπε νὰ δοθῇ ὤθησις καὶ νέος διοργανισμὸς, ὅπως αὕτη ὑπερευδοκιμήσῃ τὴν ἀθηναϊκήν. Ἔπειτα δὲ δὲν ἔλειπον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες λόγιοι δυνάμενοι καὶ νὰ φωτίσωσι τὸν Θεοδόσιον περὶ τοῦ τρόπου τῆς διοργανώσεως τοῦ πανεπιστημίου καὶ νὰ διδάξωσιν ἐν αὐτῷ. Εἶχε μάλιστα τὴν τύχην ὁ αὐτοκράτωρ οὐ μόνον αὐτὸς νὰ μὴ εἶνε ἄγευστος παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἀδελφὴν νὰ ἔχῃ λογίαν καὶ σύζυγον ἔτι λογιωτέραν, νὰ περιστοιχίζηται δὲ καὶ ὑπὸ κύκλου ὅλου ἀνδρῶν περὶ τὰ γράμματα καὶ τοὺς νόμους σχολαζόντων.

Τελευτῶντος τοῦ Φεβρουαρίου καὶ μεσοῦντος τοῦ Μαρτίου 425 ἐξεδόθησαν τὰ βασιλικὰ διατάγματα, δι' ὧν ἐκανονίζοντο τὰ κατὰ τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἀριθμὸς τῶν καθηγητῶν ὡρίζετο εἰς τριάκοντα καὶ ἕνα, ὧν τρεῖς μὲν ἔμελλον νὰ διδάσκωσι τὴν ῥωμαϊκὴν ῥητορείαν, δέκα δὲ γραμματικοὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, πέντε σοφισταὶ τὴν ἑλληνικὴν ῥητορικὴν καὶ δέκα γραμματικοὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ δύο τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Ἡ

αγκώνισις τῆς φιλοσοφίας, δι' ἣν μία καὶ μόνη ὡρίσθη ἕδρα, εἶνε
• χαρακτηριστική, ἐνδεικνύουσα ἂν μὴ συστηματικὸν κατὰ τῶν ἀρ-
ιων φιλοσοφημάτων πόλεμον, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τὸ δυςξυμβίβαστον
ἀρχαίας φιλοσοφίας πρὸς τὴν κρατοῦσαν πίστιν καὶ παρέχουσα οὐ-
; εἰς τὸ καθίδρυμα τοῦ Θεοδοσίου χροιὰν τοῦτο μὲν πρακτικήν, τοῦτο
ξόχως χριστιανικήν. Θρησκευτικοὶ δ' ἐν μέρει λόγοι ὑπῆρξαν καὶ οἱ
ιγορεύσαντες τὴν ἐκ τῶν δύο γλωσσῶν δοθεῖσαν προτίμησιν εἰς τὴν
ηνικήν, ἥτις ἦτο ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν πατέρων κατ'
χὴν καὶ τὸ θεμέλιον τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ 'Ανα-
λῇ. 'Αλλ' ἡ δημιουργία τῶν πλειόνων ἐκείνων τῆς ἑλληνικῆς γλώσ-
; καὶ φιλολογίας ἑδρῶν δεικνύει καὶ ἄλλα τινὰ δύο, πρῶτον μὲν τὴν
αγνώρισιν τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων φιλολογικῆς κληρονομίας ὡς
οπαιδείας ἀναγκαίας διὰ πάντα ἐφιέμενον ἀνωτέρας μαθήσεως, δεύ-
ρον δὲ τὴν ἀπονομὴν ἐπισήμου τινὸς χαρακτῆρος εἰς τὴν ἑλληνικὴν
ῶσσαν ἐν τῷ κράτει καὶ τῇ διοικήσει. Καὶ διατηρεῖται μὲν ἀκόμη ἡ
ατινικὴ ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν νόμων, ἀλλ' ἡ ἐνί-
χυσις τῆς ἑλληνίδος διὰ τοῦ πανεπιστημίου τῆς βασιλευούσης ὑπεμ-
ιαίνει τὴν ἀρχομένην βαθυτέραν διάσπασιν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς δύσεως
αὶ προλεαίνει καὶ παρασκευάζει τὴν ὁδὸν τῆς τελείας ἐξελληνίσεως τῆς
διοικήσεως, ἥτις, ἐγκαινιζομένη ἤδη ἐπὶ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, συμπληροῦ-
ται καὶ τελειοῦται ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

Πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τοῦ πανεπιστημίου ὡρίσθησαν μὲν εὐ-
ρύχωρα ἀκροατήρια ἐν τῷ οἰκοδομήματι τῷ καλουμένῳ Καπιτωλίῳ καὶ
ἐκτισμένῳ μὲν κατὰ μίμησιν τοῦ ὁμωνύμου ῥωμαϊκοῦ, κειμένῳ δ' ἐν τῷ
ὀγδόῳ ῥεγεῶνι, ἤτοι τμήματι τῆς πόλεως, ἐκανονίσθησαν δὲ τὰ κατὰ τοὺς
ἰδιωτικοὺς διδασκάλους οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἐπέρχηται ἐξ αὐτῶν ζημία
εἰς τὸ πανεπιστήμιον. 'Απηγορεύθη δῆλα δὴ εἰς αὐτοὺς ἡ δημοσία δι-
δασκαλία, καὶ ἐπετράπη μόνον ἡ ἰδιωτικὴ ἐπὶ ποινῇ ἀτιμίας καὶ ἐξώ-
σεως· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐπεβλήθη καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διω-
ρισμένους νὰ μὴ διδάσκωσιν ἐν ἰδιωτικοῖς οἴκοις ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν
προνομίων αὐτῶν. Τὸ δὲ μέγιστον τῶν προνομίων τούτων ἦτο ἡ μετὰ
εἰκοσαετῆ ὑπηρεσίαν παραχώρησις εἰς αὐτοὺς τοῦ τίτλου κόμιτος πρώτης
τάξεως, ὅςτις συνεπέφερε τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν εἰς τοὺς εὐγενεῖς. 'Απα-
ραίτητον δὲ προσὸν τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν, δοκιμαζομένων ἐνώπιον
τῆς συγκλήτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο πλὴν τῆς παιδείας καὶ ἡ
ἁγνότης τῶν ἠθῶν.

Διὰ τοῦ τοιούτου ὀργανισμοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστημίου τὸ κράτος ἀπέκτησεν ἀνωτέραν σχολήν, ἧς ὁ σκοπὸς ἦτο πρὸ πάντων διοικητικός. Τοιαύτη σχολὴ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ διὰ μιᾶς εἰς μεγάλην ἀκμήν, ὑπερευδοκιμοῦσα τὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἥτις εἶχε στερηθῆ τῆς Ὑπατίας, καὶ τὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις εἶχε πολὺ δεδηλωμένον εἰδωλολατρικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλ' ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλείψῃ ἀκόμη. Ἔσωζεν αὐτὴν τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐν Ἀθήναις καὶ μετὰ τὸν Πλούταρχον ἠξιοῦτο ἀξιολόγου ἀντιπροσώπου, τοῦ Πρόκλου, δυνηθέντος νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν νέαν αἴγλην καὶ νὰ σώσῃ καὶ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα τὴν Ἀκαδημίαν ἀπὸ τῆς παρακμῆς.

ις'

Ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ.

Ὡς ἐπιστημονικὸς ζῆλος, ἅμα δὲ καὶ διοικητικὴ ἀνάγκη ἤγαγον εἰς τὴν ἐπὶ εὐρυτέρων βάσεων ἀναδιοργάνωσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστημίου, οὕτω λόγοι διοικητικοὶ καὶ ἐπιστημονικοὶ προεκάλεσαν τὴν μέριμναν τοῦ Θεοδοσίου περὶ συντάξεως κώδικος τῶν νόμων.

Ἐν τῇ διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας, ἧς διάδοχος ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦτο ἡ βυζαντιακή, κατ' ὀλίγον ἐπερχομένῃ σχεδὸν τελείᾳ ἰσοπεδώσει καὶ ἀπορροφήσει τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος παραδεδομένων τοπικῶν θεσμῶν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τὸ κράτος ἔβαινε κατὰ μέγα μέρος ἀνερμάτιστον ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν. Εἶχε μὲν ἤδη ἀντικαταστήσει ἐν τοῖς πλείστοις τἀρχαῖα κατὰ πόλεις πολιτεύματα ἡ ἑνότης τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλ' οἱ θεσμοὶ οἱ πλὴν τῶν παλαιῶν νόμων τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου διέποντες τά τε τῆς διοικήσεως καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης, προϊόντα τῆς βασιλικῆς θελήσεως πολλῶν ἀπ' αἰώνων ἤδη αὐτοκρατόρων πολλάκις ἀντιφατικὰ πρὸς ἄλληλα καὶ πολυποίκιλον καθιστάνοντα τὴν κυβερνητικὴν μηχανήν, εἰς πολλὴν ἐνέβαλλον ἐνίοτε ἀμηχανίαν τοὺς τεταγμένους ἄρχοντας καὶ δικαστάς. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἃς εἶχε τακτοποιηθῆ καί πως ἑνοποιηθῆ ἡ προγενεστέρα νομοθεσία διὰ τοῦ λεγομένου διηνεκοῦς διατάγματος (edictum perpetuum), μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ διάσπασις τῶν νόμων ἐπέφερε σύγχυσιν μεγάλην εἴς τε τοὺς ποιουμένους πρακτικὴν χρῆσιν αὐτῶν καὶ

:οὺς διατρίβοντας περὶ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ιкράτορος ἐκείνου ὁ νομομαθὴς Γρηγόριος ἀνέλαβε πιθανῶς κατ' λὴν αὐτοῦ τοῦ Διοκλητιανοῦ τὴν συλλογὴν καὶ ταξινόμησιν τῶν ταμένων θεσπισμάτων, καὶ συνέπηξε τὸν ἀπ' αὐτοῦ *γρηγοριανὸν* ἰέντα *κώδικα*, οὗ συμπλήρωμα μεταγενέστερον ὑπῆρξεν ὁ τοῦ *Ἑρ-ενιανοῦ* φερώνυμος *κῶδιξ*. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι κώδικες δὲν ρκοῦν πλέον ἐπὶ Θεοδοσίου, ὅπως παράσχωσι τελείαν γνῶσιν τῶν γενεστέρων νόμων καὶ ἀσφαλῆ ὁδηγίαν ἐν τῇ χρήσει τοῦ δικαίου. ἰη περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος ὁ θέλων νὰ συμβουλευθῇ τοὺς ους πρὸς οἱονδήποτε σκοπὸν εὑρίσκετο αὐτόχρημα ἐν λαβυρίνθῳ ως, ὥςτε εὐφυῶς ἔγραφεν ὁ Εὐνάπιος, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του ἡ λιοθήκη νομομαθοῦς ἀπετέλει *ἄχθος καμήλων πολλῶν*. Διὰ πᾶσαν ην ἐκτὸς τῶν συνήθων ἀπῃτεῖτο ἡ μελέτη πλήθους νομικῶν βιβλίων ἀποφάσεων ἐν αὐτοῖς σποράδην ἀναγεγραμμένων καὶ ἡ ἀντιπαρα-ὴ αὐτοκρατορικῶν θεσπισμάτων πολλάκις ἀντικρουόντων ἄλληλα ἢ τε μὴ ἀναφερομένων εἰς τὸ ὅλον κράτος, ἀλλ' ἐχόντων τοπικὸν μόνον ος καὶ πρὸς εἰδικοὺς σκοποὺς ἐκδεδομένων.

Ιαρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη ἀπαραίτητος τῆς συντάξεως κώδικος, ὅςτις μόνον εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ, ιὰ καὶ νὰ ὑψώσῃ τὰς ἐν ἐκπτώσει εὑρισκομένας νομικὰς μελέτας, ριν τῶν ὁποίων καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ον ἱδρυθῆ, ὡς εἴδομεν, δύο ἕδραι.

Πρώτη δὲ ὤθησις εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ἐδόθη τῷ 429 διὰ τοῦ ορισμοῦ ἐπιτροπείας ἐξ εἰδικῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ συναγωγὴ άντων τῶν ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρις αὐτοῦ τοῦ Θεοδο-ίου ἐκδεδομένων θεσπισμάτων. Τῆς ἐπιτροπείας δὲ ταύτης μετέσχεν ὁ τερος τῶν καθηγητῶν τῆς νομικῆς καὶ ὀκτὼ ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ηρασάντων ἀνωτέρων ὑπαλλήλων. Ἀλλ' εἰ καὶ εἶχον οὗτοι τὴν συνερ-ασίαν πολλῶν κατωτέρων ὑπαλλήλων, τὸ ἔργον προέβαινε μετὰ δυσ-ολίας, καὶ ἐχρειάσθη ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀντικατάστασίς τινων ἀποθανόν-ων ἢ ἀποχωρησάντων. Τελος δὲ μετὰ ἐργασίαν ἐννέα σχεδὸν ὅλων τῶν ὁ κῶδιξ ἦτο ἤδη ἕτοιμος, καὶ ὁ Θεοδόσιος ἠδυνήθη νὰ παραδώσῃ ὑτὸν εἰς τὴν δημοσιότητα τὴν 15 Φεβρουαρίου 438· ὡρίσθη δὲ, ὅτι πὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου τοῦ προσεχοῦς ἔτους ἔμελλε νὰ τεθῇ εἰς ἐνέρ-ιαν ὁ νέος κῶδιξ, μόνον δ' ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ἐπετρέπετο ἔκτοτε ἡ δοσις δικαστικῶν ἀποφάσεων. Ἀλλ' ὁ κῶδιξ δὲν ἔμελλε νὰ ἔχῃ κῦρος

μόνον ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ἀλλ' εἰςήχθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ κράτους Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', ἐπισκεφθέντος τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 437, ὅτε καὶ ἐνυμφεύθη τὴν δεκαπενταέτη θυγατέρα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς Ἀθηναΐδος Εὐδοξίαν.

Ὁ *θεοδοσιακὸς κῶδιξ* οὕτω καταρτισθεὶς περιελάμβανε δεκαὲξ βιβλία, περιέχοντα τὰς παντοειδεῖς διατάξεις τὰς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου ἐκδεδομένας ἐν ἀμφοτέροις τοῖς κράτεσι, τῷ τε ἀνατολικῷ καὶ τῷ δυτικῷ, ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἐπεχούσας τόπον νόμων, διαταγμάτων καὶ ἀποφάσεων, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, πρὸς δὲ τούτοις τὰς ἐν τῇ συγκλήτῳ δημηγορίας τῶν αὐτοκρατόρων, τὰ πρακτικὰ καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς συγκλήτου καὶ μέγα πλῆθος προςταγμάτων ἀπεσταλμένων εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ εἰς ἄλλας ἀρχάς. Προετάσσετο δὲ τῶν νόμων ἑκάστων τὸ ὄνομα τῶν αὐτοκρατόρων, ἐφ' ὧν ἐξεδόθησαν, καὶ τὸ τῶν ἀρχόντων, πρὸς οὓς διηυθύνοντο.

Ὁ κῶδιξ οὗτος ἦτο ἀληθῶς μέγα νομοθετικὸν ἔργον. Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν ἀτελειῶν, ἀλλ' ὅμως μεγάλη εἶνε ἡ σημασία ἣν ἀπέκτησεν ὡς κοινὸν νομοθετικὸν σύνταγμα τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, περιελθὸν ἐμμέσως καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Οὐσιγότθους, διατηρήσαντας αὐτὸ κατά τι ἠλλοιωμένον ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Γαλατίᾳ μέχρι τοῦ ἔτους 642. Ἐν δὲ Ἰταλίᾳ διετηρήθη ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ πολὺ μακρότερον ἢ ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει, ὅπου μετὰ ἐνενήκοντα ἔτη ὑπερηκοντίσθη καὶ ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν παρηγκωνίσθη ὑπὸ τῶν πολὺ πληρεστέρων συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλ' ἂν ἡ ἰουστινιάνειος νομοθετικὴ ἐργασία ἐπεσκίασε τὴν τοῦ Θεοδοσίου, ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ διατηρεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὴν ἀξίαν του ὡς σπουδαιοτάτη ἱστορικὴ πηγὴ διὰ τὰ ἑκατὸν π...ήκοντα ἔτη τὰ διαρρεύσαντα ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Θεοδοσίου, καὶ παρέχει εἰς ἡμᾶς πλείστας πολλοῦ λόγου ἀξίας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ δεκαπέντε αὐτοκρατόρων τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ κράτους, οἵτινες διὰ τῶν διατάξεων αὐτῶν εἶχον ὀργανώσει τὰ κράτη ἐκεῖνα πολιτικῶς, στρατιωτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς.

ιη'

Αἱ τύχαι τῆς Εὐδοκίας.

Ἡ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης τῷ 437 ἀνάβασις τῆς Εὐδοξίας τῆς θυγατρὸς τοῦ Θεοδοσίου ἐνέβαλε τὴν αὐτοκράτειραν Εὐ-

δοκίαν εἰς θλῖψιν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ ἀπὸ τοῦ μόνου αὐτῆς τέκνου. Στερηθεῖσα ἤδη τῷ 431 τῆς δευτέρας αὐτῆς θυγατρὸς Φλακκίλλης, προησθάνετο ἴσως, ὅτι δὲν ἔμελλε πλέον νὰ ἐπανίδῃ τὴν Εὐδοξίαν, ἧς πολύτροποι ὑπῆρξαν αἱ τύχαι. Τὴν δ' ἐκ τῆς ἀπομονώσεως ἐπελθοῦσαν μελαγχολίαν ἠθέλησε νὰ θεραπεύσῃ ἡ αὐτοκράτειρα, μεταβαίνουσα πρὸς προσκύνησιν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους. Ἀφ' οὗ δὲ παρέστη τῇ 23 Ἰανουαρίου 438 εἰς τὴν συγκινητικὴν ἐκ Κομάνων τοῦ Πόντου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετακομιδὴν τῶν λειψάνων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, δι' ἧς ἀπεδίδετο ἡ ὀφειλομένη τιμὴ εἰς τὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Θεοδοσίου σκληρῶς καταδιωχθέντα ἐπιφανῆ ἱεράρχην, ἀνεχώρησεν ἡ Εὐδοκία τὸ ἔαρ τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐπισήμως ἀκολουθουμένη ἐν βασιλικῇ μεγαλοπρεπείᾳ ὑπὸ μεγάλης ἀκολουθίας. Πρὶν δὲ καταπλεύσῃ εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἀπέβη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Μεγάλαι δ' ὑπῆρξαν αἱ τιμαί, ὧν ἔτυχεν ἡ βασίλισσα ἐν τῇ παλαιᾷ πρωτευούσῃ τῶν Σελευκιδῶν, ἥτις καὶ μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ ἔτους 362 τὴν καταστρέψασαν τὸν ἐν τῷ ἄλσει τοῦ προαστείου Δάφνης περιώνυμον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ ἑορτῶν διετήρει πολὺ τῆς παλαιᾶς αἴγλης ὡς μία τῶν κυριωτάτων ἑστιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει, ἣν εἶχον καταστήσει περιώνυμον οἱ σοφισταὶ ἐν ᾧ ἀπ' αὐτῆς εἶχε διαδοθῆ τὸ πρῶτον τὸ ὄνομα Χριστιανὸς, ᾐσθάνθη ἡ κόρη τοῦ φιλοσόφου τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ῥητορικὴν αὐτῆς δεινότητα διὰ λόγου, ὅςτις ἐπερατώθη διὰ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου

ὑμετέρης γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι.

Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐγοήτευσε τοὺς φιλολόγους Ἀντιοχεῖς ἡ ῥητορεία τῆς λογίας αὐτοκρατείρας, ὥςτε ἵδρυσαν χαλκοῦν μὲν ἀνδριάντα αὐτῆς ἐν τῷ μουσείῳ, χρυσοῦν δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ὅπου καὶ εἶχεν ἐκφωνήσει, ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ καὶ διακόσμου καθημένη, τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀντιοχείας πανηγυρικόν της. Ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοκράτειρα ἐπὶ τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ ἐπροστάτευσε τοὺς Ἀντιοχεῖς, ὥςτε, μεσιτεύσασα παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ, πολλὰ ἠδυνήθη νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ εἰς τὴν πόλιν ἀγαθά.

Πολὺ μακροτέρα ὑπῆρξεν ἡ διατριβὴ τῆς Εὐδοκίας ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου διέτριψεν ἐπὶ ἓν ὅλον ἔτος. Ἡ Αἰλία Καπιτωλιὰς, ὡς ὠνομάζετο ἡ πόλις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ἀνακτίσαντος αὐτὴν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιᾶς τῶν Ἰουδαίων πόλεως, ἣν εἶχε καταστρέψει ὁ Τίτος, ἦτο πόλισμα μικρὸν καὶ ἄσημον, οὗ οἱ πλεῖστοι

κάτοικοι ἦσαν Σύροι, Φοίνικες καὶ Ἀραμαῖοι. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, ἐκδιωχθέντες ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ εἰςέρχωνται εἰς τὴν πόλιν ὅπου ἔκειντο τὰ ἐρείπια τοῦ κατεστραμμένου ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ὅπως ἐκδηλώσωσι γοερῶς τὸ πένθος αὐτῶν κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου καταστροφῆς. Καὶ ἐλατρεύοντο μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις πού καί που κρύφα τὰ εἴδωλα, ἀλλ' ἡ πόλις ἦτο ἄλλως κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὴ καὶ εἶχεν ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἤδη αἰῶνος ἰδίαν ἐπισκοπήν. Τοῦ δὲ πάθους τοῦ σωτῆρος αἱ ἀναμνήσεις εἵλκυον παμπληθεῖς τοὺς προσκυνητάς, οἵτινες ἀπήρχοντο ἐκ τῆς πόλεως φέροντες ἐνθυμήματα παντοῖα, ἐν οἷς πολλάκις καὶ ὤνια λείψανα μαρτυροῦντα τὴν τυφλὴν μὲν πίστιν τῶν προσκυνητῶν, τὸν πονηρὸν δὲ δόλον φιλοκερδῶν καπήλων τῆς εὐσεβείας.

Ὡς οἱ ἄλλοι προσκυνηταί, οὕτω καὶ ἡ Εὐδοκία, πρώτη αὐτοκράτειρα ἕνα μετὰ τὴν ἁγίαν Ἑλένην αἰῶνα ἐπισκεπτομένη τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως φέρουσα ἱερὰ δῶρα, δοθέντα αὐτὴν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἰουβενάλι.

Ἀλλ' αἱ εὐλογίαι τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ εὐσεβεῖ προσκυνήσει τῆς Εὐδοκίας εἰς τὸν τάφον τοῦ σωτῆρος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν αὐτὴν ἀπὸ ἐκτάκτου καταδρομῆς τῆς τύχης, ἥτις ἀνέμενεν αὐτὴν ἅμα τῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστροφῇ της τῷ 439. Μυθιστορικαὶ παραστάσεις τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντίνων ἱστοριογράφων κρύπτουσιν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Θεοδοσίου. Ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τὸν μυθιστορικὸν ἐκεῖνον πέπλον τὸν ἐπισκοτίζοντα τὴν ἱστορίαν τῶν αὐλικῶν σκευωριῶν ἐν καταδηλοῦται σαφῶς, ὅτι διάστασίς τις μεταξὺ Πουλχερίας καὶ Εὐδοκίας, ἤδη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὸ πρῶτον ἀναφανεῖσα, πολὺ μᾶλλον ἐδεινώθη μετὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Εὐδοξίας εἰς τὸν θρόνον τῆς Δύσεως καὶ τὴν εἰς Παλαιστίνην μετάβασιν τῆς Εὐδοκίας. Ἡ αὐτοκράτειρα φθᾶσα εἰς τὸ κορύφωμα τῆς ἰσχύος, ἐφαντάσθη, ὅτι ἠδύνατο νάποτινάξῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὸν ζυγὸν τῆς Πουλχερίας, ἥτις ἦτο μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ κυρίως διευθύνουσα τό τε αὐτοκρατορικὸν ζεῦγος καὶ τὴν αὐλὴν τοῦ Θεοδοσίου. Καὶ μέχρι μέν τινος φαίνεται ἐπιτυγχάνουσα ἡ Εὐδοκία, καὶ βλέπομεν τὸν μὲν Θεοδόσιον ἀναθέτοντα τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων εἰς ἄνδρας φίλα φρονοῦντας πρὸς τὴν σύζυγον καὶ ὑπ' αὐτῆς προστατευομένους, οἷοι ὁ ποιητὴς Κῦρος καὶ ὁ εὐνοῦχος Χρυσάφιος, αὐτὴν δὲ τὴν Πουλχερίαν ἀποσυρομένην ἀπὸ τῶν

ἀνακτόρων εἰς τὸ Ἕβδομον. Ἀλλ' αἴφνης τὰ πράγματα μεταβάλλονται, ἡ ἰσχὺς τῆς Εὐδοκίας ἀνατρέπεται, καί, νικώσης ἐκ νέου τῆς Πουλχερίας, ἡ αὐτοκράτειρα οὐ μόνον καταπίπτει ἐκ τοῦ ὕψους εἰς ὅ εἶχεν ἀνέλθει, ἀλλὰ καί, ἀποβαλοῦσα τοῦ συζύγου τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀγάπην, ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νἀπέλθῃ ὁριστικῶς εἰς τὴν Παλαιστίνην, ὅπου διῆλθε τὰ ὑπόλοιπα τῆς ζωῆς της ἔτη μακρὰν τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ συζύγου.

Ἡ πτῶσις τῆς Εὐδοκίας προῆλθε βεβαίως ἐξ αὐλικῶν σκευωριῶν, οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι ταύτην ἐπέφερεν ἡ ἐκ νέου ἐνίσχυσις τῆς Πουλχερίας καὶ τῶν περὶ αὐτήν. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον εἶνε, ὅτι οἱ ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατείρας ἐπεζήτησαν τὴν πτῶσιν αὐτῆς, δηλητηριάζοντες τὴν καρδίαν τοῦ Θεοδοσίου διὰ τοῦ ἰοῦ τῆς ζηλοτυπίας. Διήγησις φερομένη ἀνὰ τὰ στόματα τῶν Βυζαντίνων ἀπὸ τοῦ ἕκτου τοὐλάχιστον αἰῶνος ἀπέδιδε τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης τῆς Εὐδοκίας εἰς τὴν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Θεοδοσίου γεννηθεῖσαν ὑποψίαν, ὅτι ἡ ὡραία αὐτοῦ σύζυγος ἠρᾶτο τοῦ ἀπὸ παίδων φίλου του Παυλίνου. Ἓν μόνον, ἀλλ' ἐξαίσιον φρυγικὸν μῆλον προςενεχθὲν μὲν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, σταλὲν δ' ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Εὐδοκίαν καὶ ὑπ' αὐτῆς δωρηθὲν εἰς τὸν Παυλῖνον, ὑπ' αὐτοῦ δέ, ἀγνοοῦντος τὴν πρώτην προέλευσιν, πεμφθὲν εἰς τὸν Θεοδόσιον, ὑπῆρξεν ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου κατὰ τὰς διαδόσεις τῶν νεολόγων, ὧν ἠχὼ γίνονται μεταγενέστεροι βυζαντῖνοι ἱστοριογράφοι. Καὶ τὸ μὲν περὶ τοῦ μήλου μυθικὸν ἱστόρημα εἶνε πάντως ἀνάξιον πίστεως, ἀλλ' ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας φαίνεται, ὅτι τὴν θέσιν τῆς Εὐδοκίας παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ ὑπέσκαψε συζυγικὴ δυσπιστία, ἥτις καὶ τοῦ Παυλίνου τὸν ὄλεθρον συνεπέφερε. Καὶ ὁ μὲν Παυλῖνος ἐφονεύθη κατὰ προςταγὴν τοῦ Θεοδοσίου τῷ 440 ἐν Καππαδοκίᾳ, βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸν φόνον τοῦ μαγίστρου ἀνεχώρει ἡ Εὐδοκία εἰς Ἱεροσόλυμα, εὐσχήμως διαζευγνυομένη ἀπὸ τοῦ συζύγου.

Ἡ ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἀναχώρησις τῆς Εὐδοκίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἣν δὲν ἔμελλε πλέον νὰ ἐπανίδῃ, ἐπέφερε συγχρόνως τὴν ὕψωσιν τῆς Πουλχερίας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν καὶ τὴν κατάπτωσιν τῶν ἀσωτῶν τῆς ἐξορίστου αὐτοκρατείρας. Τούτων ὑπῆρξε καὶ ὁ ποιητὴς Κῦρος, ὅςτις ἐστερήθη τοῦ ἀξιώματος ἐπάρχου τῆς πόλεως, ἐν ᾧ ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε διακριθῇ, ὥςτε διὰ τὴν ταχυτάτην ἐπανόρθωσιν τῶν ἐκ σεισμοῦ ἐν ἔτει 438 ἐπελθουσῶν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως ζημιῶν εἶχεν εὐφημηθῇ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ παρὰ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς

φωνήσεως Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέωσε. Ἔκπτωτος δὲ
ις ἀρχῆς γενόμενος καὶ στερηθεὶς καὶ αὐτὴν τὴν περιουσίαν, ἠναγκά-
θη ὁ Κῦρος νὰ φορέσῃ τὸ ράσον, καὶ ἀπέθανε μετά τινα ἔτη ὡς ἐπί-
σκοπος τοῦ ἐν Φρυγίᾳ Κοτυαίου.

Ἡ δ' Εὐδοκία ἐξηκολούθει ἀπολαμβάνουσα ἐν Ἱεροσολύμοις τιμῶ[illegible]
αὐτοκρατορικῶν, ἄφθονα δὲ παρείχοντο εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τ[illegible]α
πρὸς τὸν βίον, ἅτινα διέθετε κατὰ μέγα μέρος εἰς ἐλευθερίους χορηγί[illegible]ς
πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως διὰ φιλανθρωπικῶν καὶ εὐαγῶν ἱδρυμάτω[illegible].
Οὐχ ἧττον δ' ἐνησχολεῖτο ἡ Εὐδοκία ἐν τῇ ἱεροσολυμιτικῇ αὐτῆς ἐξορ[illegible]α
περὶ τὴν ποίησιν, περιβάλλουσα ἱερὰ ἱστορήματα διὰ τῆς γλώσσης [illegible]αὶ
τῶν μέτρων τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως καὶ δημιουργοῦσα ἔργα στερούμ[illegible]α
μὲν ἐξάρσεως ποιητικῆς, ἀλλὰ μαρτυροῦντα φιλοκαλίαν καὶ χάριν, ἐξεγεί-
ρασαν μετὰ αἰῶνας τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Φωτίου.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀποδημίας
αὐτῆς ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμεινεν ἀκαταδίωκτος ὑπὸ τοῦ ζηλοτύπου Θεοδοσίου.
Δύο τῶν ἀκολουθησάντων αὐτὴν εἰς Ἱεροσόλυμα κληρικῶν, ὁ πρεσβύτερος
Σεβῆρος καὶ ὁ διάκονος Ἰωάννης, ἔπεσον θύματα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σω-
ματοφυλάκων αὐτῆς Σατουρνίνου, ἐκτελοῦντος πιθανῶς διαταγὰς αὐτοῦ
τοῦ Θεοδοσίου. Ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐδοκία ἀνταπέδωκεν αἷμα ἀντὶ αἵματ[illegible].
διενεργήσασα πάραυτα τὸν φόνον τοῦ Σατουρνίνου. Ἡσυχώτερος δὲ ὑπ[illegible]
ξεν ὁ βίος αὐτῆς μετὰ τὸν ἐν ἔτει 450 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Θεο[illegible]
σίου, εἰ καὶ δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος τῶν δεινῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, αἵτι[illegible]
διεσάλευσαν τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν σύζυγον Μαρκιανο[illegible]

Βασιλεύοντος δὲ ἤδη τοῦ Μαρκιανοῦ, ἡ ἐξόριστος ἀπέθανεν ὑπε[illegible]
πεντηκοντοῦτις ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ τὸ 455, διαμαρτυρομένη [illegible]
τῆς κλίνης τοῦ θανάτου περὶ τῆς ἀθωότητος αὐτῆς ἐν τῇ τηρήσει [illegible]
πρὸς τὸν σύζυγον πίστεως. Ἔκλινε δὲ τὴν γηραιὰν κεφαλὴν ἡ θυγάτ
τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου ἀφ' οὗ ἤδη εἶχε παραστῇ ἀπὸ τῆς μακρ
αὐτῆς ἐξορίας εἰς τὸ φοβερὸν θέαμα τοῦ νέου κατακλυσμοῦ τῶν ἐπι
μῶν, ὅστις εἶχεν ἀναστατώσει Ἀνατολήν τε καὶ Δύσιν.

ιθ'

Πέρσαι, Βανδῆλοι καὶ Οὖννοι.

Μέχρι τῆς μοιραίας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποχωρήσεως τῆς Εὐ
βυζαντιακὸν κράτος διῆλθεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ ἔτη ὡς

στον εἰρηνικά. Πλὴν παροδικῶν διαπληκτισμῶν πρὸς τὴν ἐν Ῥώμῃ αὐλὴν καὶ τοῦ ἀντικτύπου ὃν ἐκ τῶν κινδύνων, οὓς διέτρεξε τὸ δυτικὸν κράτος ἰδίως ἀπὸ τῶν Βανδήλων, ᾐσθάνετο τὸ Βυζάντιον, ὅπερ καὶ βοηθείας ἠναγκάσθη νἀποστείλῃ κατὰ τῶν βαρβάρων, ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἕνα μόνον περιεπλέχθη ἴδιον πόλεμον. Οἱ δὲ πολέμιοι, καθ' ὧν ἀντεπεξῆλθον τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα, ὑπῆρξαν οἱ Πέρσαι.

Ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἐν τῷ περσικῷ κράτει ἀνοχὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Ἰσδεγέρδου τοῦ Α', ὀφειλομένη εἰς τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Μαρτυροπόλεως Μαρουθᾶν, εἶχε προκαλέσει τοιαύτην προσέγγισιν τῆς Περσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου, ὥστε κατὰ τὴν ὑπουργίαν τοῦ Ἀνθεμίου εἴδομεν συνδεόμενα φιλικῶς τὰ δύο κράτη καὶ δι' ἐμπορικῆς συνθήκης. Καὶ ἐφ' ἱκανὰ μὲν ἔτη ἐξηκολούθησαν αἱ ἀγαθαὶ αὗται σχέσεις. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσδεγέρδου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Βαραρὰμ ὁ Ε', ὑποχωρῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν περὶ αὐτὸν μάγων καὶ μεγιστάνων, ὅπως στηρίξῃ τὸν οὐκ ἄνευ δυσχερειῶν καταληφθέντα ὑπ' αὐτοῦ πατρικὸν θρόνον, ἠναγκάσθη νὰ μετέλθῃ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Περσίας πολιτείαν ὅλως διάφορον τῆς τοῦ πατρός, ὅςτις μόνον κατὰ τὸ τελευταῖον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτος εἶχε φανῆ μισαλλόδοξος. Ὁ δὲ ἀρξάμενος ἐν τῷ περσικῷ κράτει διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν ὑπῆρξε τοιοῦτος καὶ μετὰ τοιαύτης διεξήχθη ὠμότητος, ὥςτε οἱ τότε μαρτυρήσαντες, ἐν οἷς ἐξέχουσιν ὁ Ὁρμίσδας, ὁ Ἰακώβ, ὁ Βενιαμίν, κατέλαβον δικαίως ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς διωκομένης ἐκκλησίας.

Ἀλλ' ὁ σκληρὸς διωγμὸς τοῦ Βαραρὰμ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ἐπακολουθημάτων, ὅτε πολλοὶ τῶν φευγόντων τοὺς ἀπὸ τοῦ διώκτου κινδύνους κατέφυγον εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Αἱ παραστάσεις τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ καὶ ἡ ἐξέγερσις τῆς ἀγανακτήσεως τῆς φιλοθρήσκου Πουλχερίας ἐπὶ τοῖς φοβεροῖς ἀκούσμασι συνετέλεσαν πάντως εἰς τὴν δείνωσιν τῶν σχέσεων μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας. Ἐντεῦθεν δὲ προσεκλήθη τῷ 421 μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν πόλεμος, διαρκέσας μὲν ἐπὶ δύο τοὐλάχιστον ἔτη, πολεμηθεὶς δ' ἐν τῇ περσικῇ ἐπαρχίᾳ Ἀρζανηνῇ καὶ ἐν τῇ περσικῇ Μεσοποταμίᾳ. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Θεοδοσίου Ἀρδαβούριος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐναντίον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν περσικῶν δυνάμεων Ναρσῆ. Ἐπολιόρκει δὲ ἤδη αὐτὴν τὴν Νίσιβιν, ὅτε ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν πόλιν ταύτην ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Βαραρὰμ τῇ συμπράξει τῶν συμμάχων αὐτοῦ Ἀράβων, οἵτι-

νες οὐχ ἧττον, καταληφθέντες αἴφνης ὑπὸ πανικοῦ, ὑπέστησαν οἰκτρὰν πανωλεθρίαν, καθ' ἣν κατεστράφησαν ἑκατοντακισχίλιοι ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ Εὐφράτου.

Ἀλλ' ἔκτοτε μετετράπησαν τὰ πράγματα, καὶ αἱ τύχαι τοῦ πολέμου ὑπῆρξαν ἀμφίρροποι. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ νέας ἐπικουρίας μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βαραρὰμ ἅλωσιν τῆς Θεοδοσιουπόλεως ἐν τῇ βυζαντιακῇ Ἀρμενίᾳ. Τοῦ δὲ πολέμου ἐπιφέροντος ἐναλλὰξ ἐπαισθητὰς ζημίας εἴς τε Πέρσας καὶ Βυζαντίνους, κοινὴν ἀπαλλαγὴν ἐθεώρησαν οἱ πολέμιοι τὴν ἐν τέλει ὁμολογηθεῖσαν εἰρήνην.

Ὁ περσικὸς πόλεμος, οὗ τὸ θέατρον ὑπῆρξεν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὁρίοις τοῦ βασιλείου, οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑποστῇ σύγκρισιν πρὸς τὴν ἀναστάτωσιν, ἣν ἐπέφερεν εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἅμα τῇ ἐκ Βυζαντίου ἀναχωρήσει τῆς Εὐδοκίας ἡ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τῶν Οὔννων.

Οἱ Οὖννοι δὲν ἦσαν καὶ πρὸ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ ἄγνωστοι εἰς τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τοῦ 372 μ. Χ., ὅτε τὸ πρῶτον ὁ μογγολικὸς οὗτος λαός, ἐγκαταλιπὼν δι' ἀγνώστους λόγους τὰς ἀνατολικὰς αὐτοῦ οἰκήσεις, παρουσιάζεται παρὰ τὸν Βόλγαν, βλέπομεν αὐτὸν προχωροῦντα κατ' ὀλίγον πρὸς τὸν Ἴστρον καὶ συμπράττοντα τὸ κατ' ἀρχὰς μετ' Ἀλανῶν καὶ Γότθων. Θεοδόσιος ὁ Μέγας ἀναγκάζεται νὰ διώξῃ αὐτοὺς τῷ 381 πέραν τοῦ Ἴστρου, καὶ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία περιίσταται ἔπειτα εἰς τὴν ἀνάγκην νἀντεπεξέλθῃ τῷ 395 κατ' αὐτῶν εἰσβαλόντων διὰ τῶν στενῶν τοῦ Καυκάσου εἰς αὐτὴν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέχρι τῆς Συρίας. Ἡ δὲ αὔξησις τοῦ ὁρμητικοῦ καὶ φιλοπολέμου τῶν Οὔννων γένους ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε τῷ 400 εἴδομεν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Οὔλδην κατέχοντα ἤδη τὰς παριστρίους χώρας καὶ νικηφόρον ἀντεπεξερχόμενον κατὰ τοῦ εἰς ταύτας φεύγοντος Γαϊνᾶ. Καὶ ἡττήθη μὲν τῷ 409 ὁ Οὔλδης, ἐπιδραμὼν εἰς τὴν Μοισίαν, ὑπὸ τῆς ἐναντίον αὐτοῦ ἀποσταλείσης παρὰ τοῦ Ἀνθεμίου στρατιᾶς, ἀλλ' οὔτε ἡ αἱματηρὰ τοῦ Οὔλδου ἧττα, οὔτε ἡ γενναία τοῦ Ἀνθεμίου μέριμνα περὶ ὀχυρώσεως τῶν παριστρίων χωρῶν καὶ ἀμυντικοῦ κατὰ τὸν ποταμὸν στόλου ἀνεχαίτισαν τὴν πρόοδον τῶν Οὔννων. Καίπερ μὴ συμμετασχόντες οὔτε τῶν τελευταίων ἐπιχειρήσεων τῶν Γότθων ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον, οὔτε τῆς ὑπὸ τὸν Γιζέριχον στρατείας τῶν Βανδήλων ἐπὶ τὴν Ἀφρικήν, ἐνισχύοντο οὐχ ἧττον ὁσημέραι καὶ ἐπεξετάθησαν κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν χέρσων τῆς νοτίας Ῥωσίας μέχρι τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας καὶ Ῥου-

μουνίας. Ἰσχυρότατος δὲ τῶν Οὔννων ἡγεμόνων ἀπέβη τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν κατέχων ὁ Ῥούας ἢ Ῥουγίλας, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ κράτους Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ΄ ἠναγκάζετο περὶ τὸ 433 νὰ παραχωρήσῃ μέρος τῆς ἐπαρχίας Παννονίας· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεοδόσιος ἤδη τῷ 424 ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρόνῃ εἰς αὐτὸν φόρον ἐτήσιον τριακοσίων πεντήκοντα λιτρῶν χρυσοῦ, ἤτοι πενταχοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ταπεινωτικὴν ταύτην προςχώρησιν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Οὔννων ἡ μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Σιρμίου εἰρήνη εἶχέ τι τὸ ἀκροσφαλές. Ἀπεδείχθη δὲ τοῦτο τρανῶς, ὅτε οἱ Βυζαντῖνοι ἐδέχθησαν τὴν εἰς τὸ κράτος ἑαυτῶν προςέλευσιν ἐθνῶν τινων προσοικούντων τὸν Ἴστρον. ἅτινα καὶ προςελήφθησαν εἰς τὴν βυζαντιακὴν συμμαχίαν. Οἱ Οὖννοι ἀπῄτησαν τότε τὴν παράδοσιν τῶν εἰς τοὺς Βυζαντίνους προςφυγόντων, εἰ δὲ μὴ ἠπείλουν διάλυσιν τῆς ὑφισταμένης εἰρήνης. Μόνον δὲ ὁ τῷ 434 ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Ῥούα ἀπήλλαξε πρὸς καιρὸν τὸ Βυζάντιον τοῦ ἀμέσως ἐπαπειλουμένου κινδύνου.

Ἀλλὰ μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ῥούα δὲν συνεξέλιπον αἱ ἀπειλαὶ τῶν Οὔννων. Τῆς ἀρχῆς περιελθούσης μετὰ τὸν Ῥούαν εἰς τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ Ἀττίλαν καὶ Βλῆδαν, τοὺς υἱοὺς τοῦ Μουνδιούχου, μέχρι μέν τινος οἱ νέοι οὗτοι τῶν Οὔννων βασιλεῖς ἔζησαν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ᾿εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς βασιλείας τῶν νέων τούτων ἡγεμόνων κατεδείχθη, ὅτι δὲν ἐλησμονήθησαν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ θείου, ἃς ὑπεξέκαιεν ἡ πλεονεξία αὐτῶν, ἀπαιτούντων τὸν διπλασιασμὸν τοῦ πρότερον πληρονομένου φόρου. Ὁ δὲ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ πρὸς τοὺς Οὔννους εἰς διαπραγματεύσεις καὶ νἀποδεχθῇ τοὺς ὑπ᾿ αὐτῶν προτεινομένους ὅρους. Ἀλλ᾿ ἡ διὰ τοιούτων νέων ταπεινώσεων ἐξαγορασθεῖσα εἰρήνη δὲν ὑπῆρξε μακρά.

Οἱ Οὖννοι μόνον ἀφορμὴν καὶ κατάλληλον καιρὸν ἐζήτουν, ὅπως ἐπιδράμωσιν ἐπὶ τὰς χώρας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἔπειτα τὰς τοῦ δυτικοῦ, ὡς εἶχε πράξει ὁ Ἀλάριχος πρὸ τεσσάρων δεκάδων ἐτῶν και ὑπερέκεινα. Τὴν δὲ ζητουμένην ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ αὔξουσα δύναμις τῶν Βανδήλων.

Τὸ γερμανικὸν ἔθνος τῶν Βανδήλων, κινηθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος πρὸς δυσμάς, εἶχε προχωρήσει πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν. Ἐκεῖθεν δὲ εἶχον διαβῇ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Γιζῆριχον εἰς τὴν Ἀφρικὴν τῷ 429, καὶ ἐντὸς δύο ἐτῶν, ἐπωφελούμε

τῆς ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἀντιδράσεως τῶν ἰθαγενῶν, εἶχον γεῖνει κύριοι πασῶν τῶν πόλεων τῆς Μαυριτανίας. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἡδραιώθη τὸ ἐν Ἀφρικῇ βανδαλικὸν βασίλειον, ὅτε ὁ Γιζέριχος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 439 κατέλαβε καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα. Ἡ ὑπὸ τῶν Βανδήλων ἅλωσις τοῦ κυριωτάτου τούτου καὶ ἐπικαιροτάτου κατὰ τὴν μέσην παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς ἐμπορίου ἐνέπλησε τρόμου τό τε δυτικὸν καὶ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Βανδῆλοι, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἐν Ἀφρικῇ ἐγκαταστάσεως αὐτῶν πλώιμοι γενόμενοι μετεῖχον τῆς φοβερᾶς πειρατείας, ἥτις ἤρχισε λυμαινομένη τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τῆς Μεσογείου, ἠδύναντο ἤδη ἀπὸ τῶν λιμένων τῆς Καρχηδόνος ὡς ὁρμητηρίου νὰ περιστήσωσιν εἰς μέγαν κίνδυνον τήν τε Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ πράγματι ἀρχομένου ἤδη τοῦ 440 ὁ Γιζέριχος, ἡγούμενος βανδαλικοῦ στόλου, ἔπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν.

Οὐ μόνον αἱ συνδέουσαι τὰ δύο ἡμίση τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀμοιβαῖαι σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινὸς κίνδυνος καὶ αἱ ἐπικρεμάμεναι ζημίαι τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀκμαίου ἐμπορίου τοῦ διεξαγομένου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων **παντοπωλῶν** ἐξήγειραν τὸν Θεοδόσιον ἀπὸ τοῦ ληθάργου. Ὁπλίσας δὲ τὰ ὑπάρχοντα πολεμικὰ πλοῖα καὶ συναγαγὼν χιλίας ἑκατὸν ὁλκάδας ἰδίως ἐκ τῶν σιτοφόρων, ἀπέστειλε τὸν οὕτως ἀπαρτισθέντα στόλον εἰς τὴν Σικελίαν. Καὶ συνετέλεσε μὲν ἡ πολεμικὴ ἐκείνη ἐνέργεια τοῦ Θεοδοσίου εἰς τὴν ἐκ Σικελίας ἀποχώρησιν τοῦ Γιζερίχου, καὶ ἄλλως ἀπειλουμένου, ἐσώθη δὲ τότε τὸ δυτικὸν κράτος πρὸς ὥραν ἀπὸ τῆς βανδαλικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐνσκήψῃ βαρυτέρα μετά τινα ἔτη. Ἀλλὰ τὸ βασίλειον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ σώσαντος τό γε νῦν ἔχον τὴν Δύσιν ἀπὸ τοῦ Γιζερίχου ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ ἄμεσον κλονισμὸν ἐν διαφόροις τῶν χωρῶν αὐτοῦ, προερχόμενον εἰ μὴ ἐκ συγχρόνου συνεννοήσεως τῶν Βανδήλων μετὰ Περσῶν, Ἰσαύρων καὶ Βανδήλων, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἐκ τῆς γεννηθείσης παρὰ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Βυζαντίου πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἐνίσχυσις τοῦ Γιζερίχου παρεῖχε κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

Καὶ οἱ μὲν Ἴσαυροι, οἵτινες εἶχον ἡσυχάσει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀρκαδίου, εὗρον πάλιν ἀφορμὴν νὰ ταράξωσι τὰ πράγματα, ἐπιδιδόμενοι εἰς τὰ ληστρικὰ αὐτῶν ἔργα. Οἱ δὲ Πέρσαι, ὧν ἦρχεν ἀπὸ τοῦ 440 μετὰ τὸν θάνατον Βαραρὰμ τοῦ Ε' ὁ νεαρὸς αὐτοῦ υἱὸς Ἰσδεγέρδης ὁ Β', εἰσήλασαν εἰς τὰς παρὰ τὴν Νίσιβιν χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καθ' ὃν χρόνον ἀπροκατάληπτος δὲν ἀνέμενε τοιαύτην ἐπίθε-

σιν ἡ βυζαντιακὴ στρατιά. Ἀλλ' ἐκώλυσαν μὲν ἀτμοσφαιρικαὶ ἐπήρειαι τὴν προχώρησιν τῶν Περσῶν, κατώρθωσαν δ' οἱ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου σταλέντες στρατηγοί, ὁ Ἀνατόλιος καὶ ὁ Ἄσπαρ, ἑπόμενοι εἰς τὰς ὁδηγίας τοῦ βασιλέως, νὰ ὁμολογήσωσι μετὰ τοῦ Ἰσδεγέρδου τὸ μὲν πρῶτον ἐνιαύσιον ἀνακωχήν, ἔπειτα δὲ τελείαν εἰρήνην.

Καὶ ἡ μὲν ληστρικὴ τῶν Ἰσαύρων ἐπανάστασις καὶ ὁ νέος περσικὸς πόλεμος δὲν ἔσχον ἄλλας συνεπείας. Ἀλλ' ἐκ βάθρων ὅμως ἐσαλεύθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὑπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὔννων, ὧν ἡγεῖτο Ἀττίλας ὁ Μουνδιούχου.

κ΄

Ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀττίλα.

Ἀττίλας ὁ υἱὸς τοῦ Μουνδιούχου εἶνε ὁ ἐπιφανέστατος ἀντιπρόσωπος τῶν Οὔννων, συγκεντρόνων ἐν ἑαυτῷ ἁπάσας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, τὴν ἀκάθεκτον ὁρμὴν καὶ τὴν σεσοφισμένην πανουργίαν, τὸ εὐόργητον καὶ τὸ ὠμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν καὶ ἄρρηκτον φιλίαν πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας καὶ ἀφωσιωμένους. Ἀλλ' εἰς ταῦτα πάντα προσετίθετο ἐπιβλητικὴ ἱκανότης περὶ τὸ δεσπόζειν τῶν φιλοπολέμων αὐτοῦ καὶ ληστρικῶν ὁμοεθνῶν, οἵτινες ἦσαν ὁ τρόμος καὶ αὐτῶν τῶν προσοικούντων βαρβάρων, περιβεβλημένοι μὲν δορὰς ζῴων καὶ μαχόμενοι ἀπὸ τῶν βραχέων αὐτῶν ἵππων, ἐφ' ὧν διήρχοντο τὸ πλεῖστον τοῦ βίου, δεινότατοι δὲ ὄντες περὶ τὴν ἐκηβολίαν τῶν δι' ἀκωχῆς ὀξέων ὀστῶν περατουμένων βελῶν αὐτῶν. Αὐτὴ ἡ ὄψις τοῦ Ἀττίλα ἤρκει νὰ καταδείξῃ τὸ ἐνδομυχοῦν ἐν τῇ ψυχῇ του σθένος τῆς θελήσεως, τὸ ἀγέρωχον καὶ τὸ ἀρχικὸν τοῦ ἀνδρός. Καὶ μόνη ἡ θέα του ἐνέπνεε τὴν ἰδέαν τοῦ τρόμου καὶ ἐνεποίει τὴν αἴσθησιν ἀνδρὸς δυναμένου νὰ συνταράξῃ τὴν γῆν. Ὁ Ἀττίλας πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ ὡραῖος. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα ἔφερον ἀπαραγνωρίστους τοὺς φιννικοὺς χαρακτῆρας τοῦ οὐννικοῦ λαοῦ. Τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἦτο βραχὺ καὶ παχὺ καὶ τὸ στῆθος εὐρύ, ἡ δὲ κεφαλὴ ὀγκώδης, οἱ ὀφθαλμοὶ μικροί, τὸ γένειον ἀραιόν, ἡ ῥὶς σιμὴ καὶ πεπλατυσμένη, τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου κιτρινωπὸν καὶ σχεδὸν ὑπομέλαν. Ἀλλ' ὅταν ὁ βραχύσωμος ἐκεῖνος ἀνώρθου σοβαρῶς βαδίζων τὸ σωμάτιον καὶ περιέφερεν ἐταστικοὺς καὶ ἀεικινήτους περὶ ἑαυτὸν τοὺς μικρούς του ὀφθαλμούς, ὅταν λαλῶν ἀντὶ πάσης μὲν πειθοῦς μετεχειρίζετο τὴν σοφιστείαν, ἀντὶ δὲ

πάσης συζητήσεως δίκην κεραυνοῦ ἐξέφερεν ἀπειλὰς ἐνσπειρούσας τρ μον καὶ κατάπληξιν, ὅςτις ἵστατο πρὸ αὐτοῦ ἀντιμέτωπος κατενό ὅτι εἶχεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ στρατηλάτην σθεναρὸν καὶ διπλωμάτην δυς καταγώνιστον μεστὸν μὲν ψυχικοῦ σθένους, πρὸ οὐδενὸς δὲ κωλύματος πρὸ οὐδεμιᾶς ὠμότητος διανοούμενον νὰ ὑποχωρήσῃ. Λιτὸς ὢν περὶ τὴν δίαιταν, ἐπεζήτει μὲν τὸν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς λείας πλοῦτον, ἀλλὰ χάριν τῶν συστρατιωτῶν του. Ἐπιδιώκων δὲ τὸν πόλεμον, ὅταν δὲν κατέβαλλεν ἄνευ αὐτοῦ τὸν ἀντίπαλον διὰ τῶν δυςεκφεύκτων αὐτοῦ διπλωματικῶν τεχνασμάτων, δὲν εἶχε τὴν ἁρπαγὴν ὡς τελικὸν σκοπόν, ἀλλ' ἤγετο ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας νὰ ἱδρύσῃ ἰσχυρὸν καὶ μέγα οὐννικὸν κράτος, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἐκνικωμένου καὶ καταλυομένου.

Τοιαῦτα μελετῶν διετήρησε τὴν πρὸς τὸν Θεοδόσιον εἰρήνην μέχρι τοῦ 441. Ἀλλ' ὅτε μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Γιζερίχου ἅλωσιν τῆς Καρχηδόνος τὸ βαρβαρικὸν ἐφαίνετο πανταχόθεν ὡς ἐκ συνθήματος ἀποτολμῶν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ ἑσπερίου καὶ τοῦ ἑῴου ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ Ἀττίλας ἀπεφάσισε τὴν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοδοσίου εἰςβολήν. Θέλων δὲ νὰ μὴ φανῇ εἰςορμῶν ἄνευ λόγου ἀποχρῶντος, προεφασίσθη, ὅτι οἱ Βυζαντῖνοι ἐκ νέου δὲν ἀπέδιδον βαρβάρους αὐτομολήσαντας καὶ ὅτι δὲν ἐπληρόνοντο τακτικῶς οἱ ὑπὸ τῶν Οὔννων τεταγμένοι φόροι. Καὶ ἡ μὲν βυζαντιακὴ βασιλεία ἠρνήθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ θελήματα τῶν Οὔννων. Ἀποτυχούσης δὲ πάσης διὰ πρεσβειῶν διαπραγματεύσεως οἱ ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν Οὖννοι ἐξηκολούθησαν τὸ ἔργον τῆς ἐπιθέσεως, οὗ ἐπελήφθησαν καὶ πρὶν ἢ φθάσῃ πρὸς αὐτοὺς ἡ πρεσβεία τοῦ Θεοδοσίου.

Οἱ Οὖννοι διέβησαν τὸν Ἴστρον, κατέλαβον τὰ παρίστρια ὀχυρὰ φρούρια, καὶ προεχώρησαν ἀκάθεκτοι διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Μάργου, τῆς σημερινῆς Μοραύας, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δαρδανίαν, ἧς πρωτεύουσα ἦτο ἡ σήμερον σερβικὴ Ναΐσσος (Νίσσα), ἡ γενέτειρα Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Μετὰ δὲ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ὀχυρᾶς καὶ ὑπὸ γενναίων προμάχων ὑπερασπιζομένης πόλεως ταύτης ἦτο πλέον ἀναπεπταμένη εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγουσα. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἦσαν ἔρημοι στρατοῦ, ὅςτις εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὴν Σικελίαν ἐναντίον τοῦ Γιζερίχου. Εὐκόλως λοιπὸν ἠδυνήθησαν τὰ στίφη τῶν Οὔννων ἐπιδρομέων νὰ δῃώσωσι τὰς μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Ἀδρίου κειμένας χώρας καὶ νὰ κατα-

ιάβωσι καὶ λαφυραγωγήσωσι τὰς ἀνυπερασπίστους τῶν πόλεων. Ἑβδομήκοντα πόλεις ἔγειναν τότε λεία τῶν Οὔννων ἐπιδρομέων. Μεταξὺ δὲ τούτων ῥητῶς ἀναφέρονται ἐν Θρᾴκῃ ἡ Φιλιππούπολις καὶ ἡ Ἀρκαδιούπολις.

Τὸ κυριώτατον ὄργανον τῆς ἐπιτυχίας τῶν Οὔννων ἐν τῇ φοβερᾷ αὐτῶν ἐπιδρομῇ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ὑπῆρξεν ἡ ἐξ αὐτῆς γεννηθεῖσα κατάπληξις, ἥτις παρέδιδε τὰς πόλεις καὶ τοὺς λαοὺς ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἀττίλα. Ἄλλως ὅπου ἐν πόλεσιν εὐτειχίστοις ὑπῆρχεν ἡ θέλησις καὶ τὸ θάρρος τῆς ἀντιστάσεως, τὸ ἔργον τῶν Οὔννων ἀνεκόπτετο, διότι ἦσαν ἥκιστα δεξιοὶ πρὸς πολιορκίας, καὶ μόλις που ἐβοήθουν αὐτοὺς εἰς παρασκευὴν τῶν ἀναγκαίων τειχομαχικῶν μηχανῶν οἱ μετ' αὐτῶν συνεκστρατεύοντες Βυζαντῖνοι φυγάδες καὶ ἐκ μακρᾶς παρὰ τοῖς Οὔννοις διατριβῆς ἐκβεβαρβαρωμένοι Ῥωμαῖοι. Οὕτω δὲ τὴν μὲν παρίστριον πόλιν Μάργον μόνον διὰ προδοσίας τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσιν οἱ Οὔννοι, μετ' ἐπιμονωτάτην δὲ πολιορκίαν ἔγεινεν ἡ ἅλωσις τῆς Ναίσσου. Ἀλλὰ τὴν κραταιοτάτην ἀντίστασιν ἀντέταξεν εἰς τοὺς δεινοὺς ἐπιδρομεῖς ἡ ἐν Μοισίᾳ πόλις Ἀσημοῦς, κειμένη πλησίον τῆς σημερινῆς Νικοπόλεως ἐν Βουλγαρίᾳ. Οἱ Ἀσημούντιοι διά τε τὸ ἐκ φύσεως ὀχυρὸν τῆς πόλεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄτρομον αὐτῶν γενναιότητα οὐ μόνον τὴν πόλιν ἔσωσαν, ἀλλὰ καί, ἐξελθόντες τῶν τειχῶν, ἐνίκησαν τοὺς Οὔννους, καὶ ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν φευγόντων, ἀφήρεσαν μὲν αὐτοὺς τὰ ἐκ τῆς δηώσεως τῆς ὑπαίθρου χώρας ἡρπαγμένα λάφυρα, ἠχμαλώτισαν δὲ πολλοὺς τῶν πολεμίων.

Τὰ τοιαῦτα παθήματα ἐδίδαξαν τοὺς Οὔννους, ὅτι ἔπρεπε νἀποφύγωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις διά τε τὸ ὀχυρὸν τῶν τειχῶν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ὡς πρωτευούσῃ τοῦ κράτους συγκέντρωσιν ἀπέλπιδος ἀμύνης ἔμελλε πάντως ζημίας ἀντὶ ὠφελείας νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἀδεξίους πολιορκητάς. Διὰ ταῦτα οὐδ' ἐπελήφθησαν κἂν τῆς πολιορκίας τῆς πρωτευούσης, ἀλλά, προχωρήσαντες μόνον μέχρι τῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δηώσαντες τὴν ὕπαιθρον χώραν, ἀπεχώρησαν. Ἀλλ' εὑρίσκοντο ἀκόμη οἱ Οὔννοι κατὰ τὴν Θρᾴκην, ὅτε ἐπέστρεψαν, ἀνακληθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου, αἵ τε κατὰ τῶν Περσῶν καὶ αἱ κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Βανδήλων σταλεῖσαι δυνάμεις. Ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ τοῦ Θεοδοσίου, ὁ Ἄσπαρ, ὁ Ἀρεόβινδος καὶ ὁ Θεόδουλος, οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἀντεπεξ-

ελθόντες ἡττήθησαν κατὰ τὴν θρακικὴν Χερσόνησον ὑπὸ τοῦ 'Α
καὶ τοῦ Βλήδα. Αἱ δ' ἐπανειλημμέναι τῶν Βυζαντίνων ἀπο
ήγαγον τέλος τῷ 443 εἰς εἰρήνην μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Οὔννι
βαρύτατοι ὑπῆρξαν οἱ ὅροι. Κατὰ τὴν συνθήκην τὴν ὁμολογηθεῖσ
τῇ βάσει τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Περσίας ἐπ
ψαντος στρατηγοῦ 'Ανατολίου ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἀνέλαβε τὴ
χρέωσιν νἀποτίσῃ μὲν ἐφ' ἅπαξ ὡς ἀντίτιμον τῶν παλαιῶν καὶ
ρήσεων τοῦ φόρου λίτρας χρυσοῦ ἑξακισχιλίας, ἤτοι περίπου 864
δραχμῶν, νὰ πληρόνῃ δὲ κατ' ἔτος φόρον τριπλάσιον τοῦ πρότερ
ταγμένου, ἤτοι δισχιλίας καὶ ἑκατὸν λίτρας χρυσοῦ, ἰσοδυναμ
πρὸς 3025000 δραχμῶν. 'Αλλὰ πλὴν τούτων τῶν ὅρων ἐπε
εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἡ ἄνευ λύτρων ἀπόδοσις τῶν παρ' αὐτοῖς
δων, ἐν ᾧ διὰ τὴν ἀπόλυσιν ἑκάστου τῶν παρὰ τοῖς Οὔννοις Βυ
νων αἰχμαλώτων ὡρίσθη νὰ πληρωθῶσι δώδεκα χρυσᾶ νομίσ
ἤτοι περὶ τὰς διακοσίας τεσσαράκοντα δραχμαί.

Παρῆλθον ἔκτοτε τέσσαρα ἔτη εἰρήνης πρὸς τοὺς Οὔννους. 'Αλ
ταῦτα δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχῆ διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Τῷ μὲν 444
βησαν πλήμμυραι καὶ καταστρεπτικὸς σεισμός, ἐξ ὧν μεγάλως
ἡ Νικομήδεια καὶ ἄλλαι τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων τῆς Βιθ
Τῷ δὲ 446 ἐπῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς καὶ λοιμός, ἐπεκ
τὸ ἐπιὸν ἔτος καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Προσεπῆλθον δὲ τέλος λῃστεῖ
τῶν 'Ισαύρων ἐν 'Ασίᾳ, πειρατεῖαι δὲ τῶν Βανδήλων κατὰ θάλ
καὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν, τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν αἰθιοπικῶν
κατὰ τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου.

'Αλλὰ καὶ ὁ 'Αττίλας, ὅστις, φονεύσας τῷ 445 τὸν ἀδελφὸν
δαν, εἶχεν ἁρπάσει τὰς χώρας αὐτοῦ καὶ αὐξήσει τὴν ἰδίαν ἀρχ
μόνος τῶν Οὔννων ἡγεμών, κατεπόνει ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ τὴν βασ
διὰ πρεσβειῶν ἀλλήλας διαδεχομένων δῆθεν μὲν ἐπὶ τῇ προφάσει
ἀπῄτει τὴν ἀπόδοσιν τῶν παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις φυγάδων ὑπηκόω
ἀλλὰ πράγματι ὅπως ἐκφοβίζῃ τὸν Θεοδόσιον, αναγκαζόμενον νὰ
χῃ εἰς τοὺς πρέσβεις πλούσια δῶρα καὶ κατέχῃ παντοτε μετέωρ
βυζαντιακὴν αὐλὴν ἐπαπειλῶν νέαν ἐπιδρομήν.

Καὶ πράγματι ὁ 'Αττίλας ἐν ἔτει 447 ἐξ ἀφορμῆς ἀγνώστου
τὸ δεύτερον τὸν Ἴστρον, καὶ εἰσέβαλε τὴν φορὰν ταύτην εἰς τὴν
Μοισίαν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν, χώρα
διὰ τὸ ὀχυρὸν αὐτῆς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ 'Ανθεμίου ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς

ας τοῦ Θεοδοσίου ληφθέντα μέτρα οὐδὲν εἶχε πάθει ἐπὶ τῆς πρώτης ων Οὔννων ἐπιδρομῆς. Οὔτε δὲ ἡ μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 443 μέριμνα ῦ Θεοδοσίου περὶ ἐνισχύσεως τῶν χωρῶν ἐκείνων καὶ αἱ αὐστηραὶ τοῦ ασιλέως πρὸς τοὺς ἐν αὐταῖς διοικητὰς διαταγαί, οὔτε ἡ γενναιότης οῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ Ἀρνιγίσκλου ἠδυνήθησαν κατὰ τὴν νέαν τοῦ Ἀττίλα ἐπιδρομὴν νὰ σώσωσι τὴν κάτω Μοισίαν ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν Οὔννων καὶ τῆς δηώσεως. Καὶ δὲν φαίνεται μὲν προχωρήσας ὁ Ἀττίλας μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ δὴ καὶ τῶν Θερμοπυλῶν αὐτῶν, ὅπως πέθεσάν τινες, παρεξηγοῦντες τοπικόν τι ὄνομα ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Ἰλλυριοῦ Μαρκελλίνου, γράψαντος λατινιστὶ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ νέα αὕτη τοῦ ἡγεμόνος τῶν Οὔννων ἐπιδρομὴ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὁ Θεοδόσιος συνθηκολογῶν ἠναγκάσθη, ὡς φαίνεται, νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν μέρος τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου χωρῶν. Ἐγκατεστάθησαν δ' ἐν αὐταῖς σμήνη ὑπηκόων τοῦ Ἀττίλα, οὐ μόνον Οὔννων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων Σκυθῶν καὶ Γερμανῶν βαρβάρων, ὧν δυςεξεμεύνητος ὁ ἀριθμὸς καὶ δυςδιάκριτα τὰ φῦλα.

Ὁ Ἀττίλας ἐθριάμβευε, καὶ ηὔξανον ὁσημέραι αἱ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ καὶ ἐξηκολούθουν αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς βυζαντιακῆς αὐλῆς διαπρεσβεύσεις, ὁ δὲ ἀσθενὴς Θεοδόσιος ἐφαίνετο ἀνίκανος νἀπαλλάξῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν καταθλίψεων καὶ ἀπειλῶν τοῦ ἀτρομήτου καὶ ἀκορέστου ἀνδρός, ὃν οἱ μέσοι αἰῶνες ἔμελλον νὰ ἐπονομάσωσι *μάστιγα θεϊκήν*.

κα'

Μαρκιανὸς καὶ Ἀττίλας.

Ὅτε ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανε τελευτῶντος τοῦ Ἰουνίου τοῦ 450 ἐκ θανασίμου τραύματος ὅπερ ἔπαθε πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου κατὰ τὴν θήραν, τὸ κράτος ἐκινδύνευεν ἐκ νέου ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν ἀνησύχων Οὔννων. Ἦτο δὲ πολὺ μᾶλλον δεινοτέρα ἡ θέσις τῶν πραγμάτων διότι τοῦ βασιλέως μὴ καταλείποντος ἄρρενας ἀπογόνους ἔμελλε νὰ συνεκλίπῃ μετ' αὐτοῦ ἡ δυναστεία Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἥτις κατεῖχεν ἤδη τὸν θρόνον ἀπὸ ἑβδομήκοντα καὶ ἑνὸς ἤδη ἐτῶν (379).

Ὁ Θεοδόσιος θνήσκων εἶχε πλήρη συνείδησιν τοῦ κρισίμου τῶν καιρῶν. Πολλάκις δοὺς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ δείγματα συμπαθείας πρὸς τὸν ἄλλως ἀνάξιον γαμβρόν του Οὐαλεντινιανὸν τὸν Γ' τὸν αὐ-

τίλας θὰ λάβῃ δῶρα, περὶ δὲ φόρων οὐδεὶς λόγος, ἂν δ' ἀπειλῇ πό-
λεμον, θἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἔνοπλος μετ-
δυνάμεως μὴ ὑπολειπομένης τῆς τῶν Οὔννων. Ἡ δ' ἀξιοπρεπὴς αὐτ-
ἀπόκρισις τοῦ Μαρκιανοῦ ἦτο ἰσοδύναμος πρὸς κήρυγμα πολέμου καθ'
ἤδη χρόνον καὶ ἡ αὐλὴ τῆς Δύσεως ἀπέρριπτεν ἄλλας τοῦ Ἀττί-
θρασείας ἀξιώσεις.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Οὔννων, κοινὴν τρέφων τὸ ἐξῆς ἔχθραν πρὸς ἀμφό-
τερα τὰ τμήματα τοῦ πάλαι ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀμφεταλαντεύετο πρὸ-
ὁπότερον νὰ στραφῇ πρῶτον. Ἀλλά, θεωρῶν εὐκολωτέραν τὴν καταπο-
λέμησιν τῆς Ἀνατολῆς, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστέψῃ διὰ ταύτης τὴν μεγά-
λην αὐτοῦ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς εὐφόρου Γαλατίας. Ἀλλ' ὁ Μαρκιανὸ-
δὲν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ἴδῃ τὸ εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένον κράτος δῃού-
μενον ἐπ' αὐτοῦ καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Οὔννων. Ὁ Ἀττίλας, ἡττηθεὶς τ-
451 ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Ἀετίου ἐν τῇ γαλλικῇ Αὐγού-
στῃ τῶν Τρικασίων (Troyes), ὅπου ὑπέστη φοβερὰν πανωλεθρίαν,
ἠναγκάσθη νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐξ ἧς ἀποσυρθεὶς μετ' ἐνδόξο-ς
ἀγῶνας ἀπέθανε τῷ 453. Μετ' αὐτοῦ δὲ θανόντος συγκατῆλθεν εἰς τ-ν
τάφον τὸ μέγα του κράτος.

Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀττίλα καὶ τῶν Οὔννων ἀπαλλαγὴ ἦτο ἀληθὲς εὐτ-
χημα διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὑφιστάμενον ἀκόμη κατὰ τὰ ἐν Ἀ-ίᾳ
καὶ Αἰγύπτῳ σύνορα τὰς συνεπείας τῶν ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου κλονισμ-ῶν
καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ κακοδιοικησίας. Καὶ τὴν μὲν Συρίαν καὶ τὴν Πα-
λαιστίνην προςέβαλλον οἱ Σαρακηνοί, τὴν δ' Αἴγυπτον παρηνώχλουν οἱ
Βλέμμυες καὶ οἱ Νοβάδες, λαοὶ αἰθιοπικοί, εἰς δὲ τὰς παρὰ τὸν Πόντον
χώρας εἰςώρμων ἐκ τῶν περὶ τὴν Κολχίδα οἱ βάρβαροι Λαζοί, ἐξ ὧν
αὕτη εἶχε κληθῇ καὶ Λαζική. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Μαρκιανός, καίπερ διὰ
τοῦ πολέμου προαχθείς, τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ βασιλεὺς πρέπει νὰ μὴ κινῇ
ὅπλα ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατὴ ἡ εἰρήνη. Ἀλλὰ πρὸς τοὺς ταράσσοντας
τὴν εἰρήνην τοῦ βασιλείου βαρβάρους ἀντετάχθη μετὰ δραστηριότητος
μεγάλης. Ἔχων σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν ἀρετὴν νὰ ἐκλέγῃ καταλλήλω-
τοὺς ἀρίστους τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, ἠδυνήθη διὰ στρατηγῶν δεξιῶν
οἷοι ὁ Μαξιμῖνος, Ἀρδαβούριος ὁ υἱὸς τοῦ Ἄσπαρος καὶ Δωρόθεος
τοπάρχης τῆς Παλαιστίνης, νἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομέων τὰς π-
σχούσας ἐπαρχίας, πρὸς δὲ τοὺς Λαζοὺς συνωμολόγησε μετὰ συνε-
διαπραγματεύσεις ἔντιμον εἰρήνην. Οὐ μόνον δὲ τὰς τοιαύτας βαρ-
ρικὰς ἐπιδρομὰς ἀπήμυνεν ἀπὸ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ μετὰ περιν-

τοργῆς ἐμερίμνα περὶ ἐπανορθώσεως τῶν ἐκ φυσικῆς ἐπηρείας ἐπερ-
ιων εἰς τὸ ὑπήκοον ζημιῶν, ὁποίας ἐπήνεγκον τῷ μὲν 451 σεισμὸς
ιῶν, τῷ δὲ 453 σιτοδεία καὶ λοιμὸς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ,
ἐ 456 σμήνη ἀκρίδων φθείραντα πάντας τοὺς καρποὺς ἐν Φρυγίᾳ.
ιανῶς δὲ μαρτυροῦσι τὴν περὶ τῶν ὑπηκόων πατρικὴν στοργὴν καὶ
ερὶ τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους μέριμναν τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ οἱ
αὐτοῦ ἐκδοθέντες ἄλλως ὀλίγοι νόμοι. Διὰ τούτων ἀνεχαιτίσθη μὲν
χρήμασιν ἐξώνησις τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων, περιεστάλη δ' ἡ
δαρχία, ἐπιφυλασσομένων τῶν ἀρχῶν οὐχὶ εἰς τοὺς ἐπιζητοῦντας,
μᾶλλον εἰς τοὺς ἀποφεύγοντας αὐτὰς ἐν συνειδήσει τῆς εὐθύνης,
υλώθη δὲ τὸ κῦρος τῆς δικαιοσύνης διὰ καταπολεμήσεως τῶν
τὴν διανομὴν αὐτῆς εἰςηγμένων καταχρήσεων, καὶ ἀνεκουφί-
κν αἱ πενόμεναι ἐπαρχίαι διὰ τῆς ἀφέσεως καθυστερουμένων φόρων
ιτίας ὅλης.

ιαύτη ὑπάρξασα ἡ εὐεργετικὴ βασιλεία τοῦ Μαρκιανοῦ ἓν μόνον
κακόν, ὅτι ὑπῆρξε βραχεῖα. Ὁ Μαρκιανὸς ἀπέθανε τὴν 17 Φε-
ιρίου τοῦ 457 μετὰ πεντάμηνον γαγγραινώδη νόσον. Ἤδη δὲ
προηγηθῆ αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον ἥ τε Πουλχερία, θανοῦσα τῇ 10
εμβρίου 453 ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου
ικία, πληρώσασα τὸ κοινὸν χρέος ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 455.

κβ'

Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ Μαρκιανοῦ.

κ τῶν δύο οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς ἐν Νικαίᾳ καὶ τῆς ἐν Κων-
ινουπόλει ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου τῷ 381 συγκροτηθείσης, ἡ
οξία ἐφαίνετο παγιωθεῖσα. Ἰδίως δὲ τὸ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ σω-
ζήτημα ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ λελυμένον. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ
ινήσωμεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, ὡς εἶχεν ἐν τῷ ὀργα-
αὐτῆς δανεισθῆ τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πολιτείας,
καὶ ἐν τῇ διαλεκτικῇ αὐτῆς καὶ τῇ πνευματικῇ ὑποστάσει ἦτο ἐν
διάδοχος τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφικῆς ζητήσεως.
ς δὲ τὸ πάλαι ἡ φιλοσοφία ἐξετρέπετο ἐνίοτε εἰς σοφιστείαν, οὕτω
θρησκευτικὴ ἔρευνα, εἰς ἣν ὁσημέραι μᾶλλον περιωρίζετο ἡ πνευ-
ὴ ἐνέργεια διὰ τὴν ἔκπτωσιν τῆς κατὰ πόλεις αὐτονομίας τῶν

Ἑλλήνων, ἐτρέπετο τὰς τρίβους τῶν αἱρέσεων, παρεκκλίνουσα τὴν π…
πατημένην καὶ οἱονεὶ ἐπαναστατοῦσα κατὰ τῶν κοινῇ δεδογμένων …
ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος πιστευομένων. Αἱ αἱρέσεις ἦσαν τρό…
τινὰ θρησκευτικαὶ ἐπαναστάσεις, ἐκβλαστάνουσαι ἐκ τῆς πνευματικῆς …
ἅμα καὶ πολιτικῆς τῶν τεταραγμένων ἐκείνων χρόνων ἀνωμαλίας. Ἡ δὲ πολιτικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ κοινὴ συνείδησις, ἀντιδρῶσαι πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἐκείνας στάσεις, ἠγωνίζοντο νὰ ἐκριζόνωσι τὰ ζιζάνια καὶ ἐπαναφέρωσι τοὺς πλανωμένους εἰς τὸ πρώην καθεστὼς διὰ τῶν συνόδων.

Ὡς δὲ πρότερον κατὰ μὲν τοῦ Ἀρείου εἶχε συγκροτηθῆ ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐπὶ Κωνσταντίνου, κατὰ δὲ τῶν πνευματομάχων ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρα ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, οὕτως ἔπειτα ἐπὶ μὲν Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ συνῆλθεν ἐν Ἐφέσῳ ἡ σύνοδος ἡ καταδικάσασα τὸν Νεστόριον, ἐπὶ δὲ τοῦ Μαρκιανοῦ ἡ ἐν Χαλκηδόνι ἡ ἀντεπεξελθοῦσα κατὰ τοῦ Εὐτυχοῦς.

«Δός μοι τὴν γῆν καθαρὰν ἀπὸ πλάνης αἱρετικῆς· ἐγὼ δέ σοι δώσω «τὸν οὐρανὸν ἀντίδωρον· καθαίρεσον μετ' ἐμοῦ τοὺς αἱρετικούς· ἐγὼ «δὲ τότε καθαιρῶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς βασιλείας σου,» εἶχεν εἴπει πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον κατὰ τὴν ἐνθρονιστικὴν αὐτοῦ ὁμιλίαν ὁ Νεστόριος, διαδεχόμενος ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνου τὸν διάδοχον τοῦ ἐξαιρέτου Ἀττικοῦ (406-425) Σισίνιον (425-427). Καὶ δὲν ἐψεύδετο ταῦτα λέγων ὁ εὔλαλος τῆς ἐν Κομμαγηνῇ Γερμανικείας γόνος, ὃν ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς πρεσβυτέρου ἐν Ἀντιοχείᾳ πεπαιδευμένου καὶ εὐγλώττου, σώφρονος καὶ εὐσθενοῦς εἶχεν ἀναδείξει ἄξιον τῆς πατριαρχείας. Ἀληθῶς ὁ Νεστόριος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς βασιλείας, μετὰ δραστηριότητος καὶ τόλμης ἀνέλαβε τὴν καταδίωξιν τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μακεδονίου. Ἀλλ' ὁ ἐπιζητῶν νὰ καθαρίσῃ τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν σκανδάλων νέαν ἐνέσπειρε σύγχυσιν, γενόμενος εἰσηγητὴς καινῶν αἱρετικῶν δογμάτων, ὡς εἰ ἦτο πεπρωμένον νὰ μὴ ἡσυχάσῃ ποτὲ ἡ ἐκκλησία.

Ὡς πρὸ τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου ὑπεκίνησεν ὁ Ἄρειος τ…
ζήτημα τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὡς πρὸ τῆς δευτέρας ἐσκανδάλι…
τοὺς πιστοὺς ἡ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος συζήτησις, οὕτω τώρα πρ…
βαλεν εἰς τὸ μέσον δι' αὐτοῦ τοῦ Νεστορίου νέα αἵρεσις περὶ τῆς Μ…
ρίας. Ὁ Νεστόριος ἀπεκάλει τὴν μητέρα τοῦ θεοῦ Χριστοτόκον
οὐχὶ Θεοτόκον, διότι, διακρίνων τὴν θείαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ
ἀνθρωπίνης, ἣν ἐθεώρει ὡς ἁπλοῦν σκεῦος καὶ ὄργανον, ἐν ᾧ ἐγκ…

θεία τοῦ σωτῆρος φύσις, τὴν Παναγίαν παρεδέχετο ὡς μητέρα
ῆς ἀνθρωπίνης τοῦ Χριστοῦ φύσεως. Ὁ χωρισμὸς οὗτος τοῦ
εἰς δύο
υνετάραξε
ττιανικὸν
τῆς Ἀνα-
υποδαυλι-
μάλιστα
φανατι-
κόπου Ἀ-
ίας Κυ-
διήρεσε δ'
εται καὶ
λήν. Ἔτι
ον παρω-
τὰ πρά-
ὅτε καὶ ὁ
Ῥώμης Κε-
ἐκηρύ-
τοῦ Κυ-
ατεδίκασε
ματα τοῦ
υ ὡς αἱ-
καὶ σύνοδος
λῶν ἐπι-
ἐν Ῥώμῃ
πάπα συγ-
α. Τότε
τισε μὲν
τριάρχην
σύνοδος ἐν
δρείᾳ ὑπὸ
δρίαν τοῦ
υ, ὁ δὲ Νεστόριος, καίπερ προςκληθεὶς ὅπως ἀποστῇ τῆς αἱρέ-
μόνον δὲν ὑπεχώρησεν, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτο-
λὰ καὶ ἀντέταξεν εἰς τὸν Κύριλλον καὶ αὐτὸς ἀναθεματισμούς.

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ
ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗ

Οὕτως ἡ ῥῆξις ἔφθασεν εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Γενικὴν λοιπὸν ἐκπληρῶν ἐπιθυμίαν ἐξέδωκεν ὁ Θεοδόσιος τῇ 19 Νοεμβρίου τοῦ 430 διάταγμα συγκαλοῦν πρὸς λύσιν τοῦ ἀναφυέντος θρησκευτικοῦ σκανδάλου κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἐπιόντος ἔτους εἰς Ἔφεσον τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς, τὸν πάπαν Κελεστῖνον καὶ τὸν ἐπιφανῆ ἐπίσκοπον τοῦ ἐν Ἀφρικῇ Ἱππῶνος Αὐγουστῖνον, ὅςτις ὅμως εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξύ.

Αἱ ἐργασίαι τῆς συνόδου ἤρχισαν πράγματι τῇ 22 Ἰουνίου τοῦ 431, εἰ καὶ δὲν εἶχον ἀκόμη φθάσει οἱ περὶ τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Ἰωάννην ἐπίσκοποι. Ἀλλὰ παρῆσαν ὅμως πλὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα Ῥώμης ὑπὲρ τοὺς διακοσίους ἐπισκόπους, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ὀπαδοὶ καὶ ὁμόφρονες τοῦ Κυρίλλου. Καὶ τὸν μὲν βασιλέα ἀντεπροσώπευεν ἐν τῇ συνόδῳ ὁ κόμις τῶν δομεστίκων Κανδιδιανός, τὴν δὲ προεδρίαν εἶχεν ὁ Κύριλλος, διεξαγομένην διὰ τοῦ ἐξ Ἀντιοχείας πρεσβυτέρου Πέτρου.

Ὁ Νεστόριος, καίπερ ἐγκαίρως φθάσας εἰς τὴν Ἔφεσον, κληθεὶς ἠρνήθη νὰ παραστῇ εἰς τὴν σύνοδον, φέρων ὡς λόγον τὴν καθυστέρησιν τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπισκόπων, φίλα φρονούντων πρὸς τὸν Νεστόριον. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Κύριλλον ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἀπουσίας ταύτης τῶν ἐξ Ἀντιοχείας ἀναμενομένων ἐπισκόπων, ἔσπευσαν νὰ συνέλθωσιν ἐν τάχει, κατεδίκασαν τ αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου ὡς βλάσφημον, καὶ ἐκήρυξαν αὐτὸν ἔκπτω τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ παντὸς συλλόγου ἱερατικοῦ. Ἑκα ἐνενήκοντα ὀκτὼ ἐπίσκοποι τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοι ὑπέγρα τὴν καταδίκην ταύτην τοῦ Νεστορίου, εἰς ἣν μάτην ἀντέταξεν πλεως ὀργῆς ζωηρὰς ἐνστάσεις ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως ὁ Κα διδιανός.

Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἔφεσον καὶ ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, καθίδρυσαν οἱ φίλοι τοῦ Νεστορίου, εἰς τεσσαράκοντα καὶ τρεῖς ἀνερχόμενοι, ἰδίαν σύνοδον, ἥτις, ἅτε ὑπὸ τοῦ Κανδιδιανοῦ ὑποστηριζομένη, ἐθεώρει ἑαυτὴν ὡς τὴν μόνην νόμιμον, καὶ προέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν καθαίρεσιν τῶν περὶ τὸν Νεστόριον. Οὐδὲ περιωρίσθη τὸ σχίσμα εἰς τὴν Ἔφεσον, ἀλλὰ τὰ δύο τμήματα τῆς συνόδου συμπαρέσυραν εἰς τὴν παραζάλην τῶν διχαζόντων αὐτὰ παθῶν καὶ τὸν Θεοδόσιον, ὅςτις, τὸ κατ' ἀρχὰς εὐνοῶν τὸν Νεστόριον, τέλος πειθαναγκασθεὶς ἀπέστη πάσης εἰς αὐτὸν παρεχομένης ὑποστηρίξεως καὶ ἐνέκρινε τὰ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Κύριλλον ψηφισθέντα.

) Νεστόριος τὸ μὲν πρῶτον ἐνεκλείσθη εἴς τινα μονήν, εἶτα δ' ἐξωσθη εἴς τινα τῶν ὀάσεων τῆς Λιβύης, ὅπου καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 440.

'Αλλ' οὔτε ἡ ἐξορία, οὔτε ὁ θάνατος τοῦ Νεστορίου ἀπήλλαξαν τὴν κλησίαν τῶν σκανδάλων, ἅτινα προεκλήθησαν δι' αὐτοῦ. Μέγα μέρος ῆς 'Ασίας, ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὴν Ἔδεσσαν Μεσοποταμία καὶ οἱ Χριτιανοὶ τῆς Περσίας ἀπεδέχθησαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου, ἥτις ›θασε μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἰνδικῆς.

'Αλλὰ καὶ ἄλλως αἱ περὶ τῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ δοξασίαι τοῦ Ιεστορίου δὲν ἔμειναν ἄνευ ἐπακολουθημάτων. 'Εφαίνετο μὲν κοπάασα ἡ διένεξις περὶ τοῦ ἂν ἡ Μαρία ἔπρεπε νὰ θεωρῆται Θεοτόκος ἢ Χριστοτόκος, ἀλλὰ νέον ζήτημα προεβλήθη εἰς τὸ μέσον, ἂν μία φύσις ἢ δύο εἶχον ἐκδηλωθῆ ἐν τῷ σωτῆρι. Ὑπεκίνησε δὲ τὰς νέας ταύτας υζητήσεις γηραιὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχιμανδρίτης, καλούμενος Εὐτυχής, ὅστις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Νεστόριον ἀπεδέχετο, ὅτι ἐπὶ οσοῦτον ἦσαν ἀναπόσπαστοι ἀπ' ἀλλήλων αἱ δύο τοῦ σωτῆρος φύσεις, ;τε καὶ αὐτὴ ἡ θεία ἐφαίνετο παθοῦσα μετὰ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης. .πόρροια δ' ἀναπόδραστος τῶν τοιούτων τοῦ Εὐτυχοῦς δοξασιῶν ἦρχε μονοφυσιτική τις θεωρία, ὑπὲρ ἧς ἐτάχθη καὶ ὁ τὸν Κύριλλον πατριάρχης 'Αλεξανδρείας διαδεχθεὶς Διόσκορος.

Αὐτὸς ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φλαβιανός, ἀφ' οὗ τὸ πρῶν εἰς μάτην προσεπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, ἐκάλεσεν εἰς πολογίαν τὸν Εὐτυχῆ ἐνώπιον τοπικῆς συνόδου συγκληθείσης ἐν Κωνπαντινουπόλει τὸν Νοέμβριον τοῦ 448. Ὅτε δὲ τέλος μετὰ ματαίας προγενεστέρας προσκλήσεις παραστὰς εἰς τὴν σύνοδον ὁ Εὐτυχὴς ἐκήρυξεν ἀνεπιφυλάκτως, ὅτι ὁ σωτὴρ πρὸ μὲν τῆς ἐνσαρκώσεως εἶχε δύο φύσεις, ἀλλὰ μετ' αὐτὴν μίαν καὶ μόνην, καθῃρέθη καὶ ἀνεθεματίσθη. 'Αλλὰ διὰ τῆς προστασίας τοῦ πανισχύρου εὐνούχου Χρυσαφίου καὶ τοῦ Διοσκόρου κατώρθωσεν ὁ Εὐτυχὴς νὰ πείσῃ τὸν Θεοδόσιον, ὅπως συγκληθῇ νέα οἰκουμενικὴ σύνοδος πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς δίκης. Συνελθοῦσα δ' ἡ σύνοδος αὕτη ἐν 'Εφέσῳ τὸν Αὔγουστον τοῦ 449 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Διοσκόρου, ἐπεκύρωσε τὰ δόγματα τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ καθῄρεσε τὸν Φλαβιανόν, διακωμῳδοῦσα οὕτω τὰ σκάνδαλα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. 'Αλλὰ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βία καὶ ἡ αὐθαιρεσία καθ' ἧς [illegible] τὸ [illegible] ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντων ἑκατὸν τριάκοντα καὶ πέντε ἐπισκόπων, ὥστε δικαίως ἐπεκλήθη ἡ σύνοδος ἐκείνη λῃστρική. Πάντες δ' ὑπεστήριζον ἐν τῇ [illegible]

γίᾳ, ἀρχιληστοῦ τῆς ληστρικῆς συνόδου μᾶλλον ἢ πατριάρχου διαγωγὴν ἐπιδείξας, ὁ Διόςκορος. Οὗτος ἐπειθανάγκασε μὲν διὰ βίας ἀνηκούστου εἰς ἀποδοχὴν τῆς εὐτυχιανῆς αἱρέσεως τοὺς ὀλίγους δυστροποῦντας τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ἐπισκόπων, τὸν δὲ Φλαβιανὸν διαμαρτυρόμενον οὕτω δεινῶς ἤκισε καὶ ἐλάκτισε μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν ὄχλου ἡμιαγρίων Σύρων μοναχῶν, ὥςτε μετά τινας ἡμέρας ὁ εὐσεβὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἀπέθνησκεν ἐκ τῶν τραυμάτων ἐν Λυδίᾳ.

Ἡ ἐκκλησία εἶχε περιστῇ εἰς ἐπισφαλέστατον σημεῖον διὰ τῶν φοβερῶν ἐκείνων σκανδάλων. Παρίστατο ἀνάγκη ἐκριζώσεως μὲν τῶν ζιζανίων τῆς αἱρέσεως, καθαρμοῦ δὲ καὶ ἀπολυμάνσεως μετὰ τὰ αἴσχη τῆς ληστρικῆς συνόδου. Ἀλλὰ τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον δὲν ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Θεοδόσιον. Ὅτε θανόντος τῷ 450 τοῦ ἀνικάνου τούτου ἡγεμόνος, ἔπεσε μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀρχιθαλαμηπόλου Χρυσαφίου, πικρὰν ἐκτίσαντος μετ' οὐ πολὺ δίκην τῶν ἀνομημάτων του, ἡ πολιτεία καὶ ἡ βασιλεία ἐφάνησαν οἱονεὶ ἀπαλλαγεῖσαι τοῦ πιέζοντος αὐτὰς ἐφιάλτου.

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ
ΕΠΙ ΑΜΕΘΥΣΤΟΥ ΛΙΘΟΥ

Ὁ νέος βασιλεὺς Μαρκιανὸς, ὃν εἴδομεν ἔν τε τοῖς πολιτικοῖς καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς πράγμασιν ἐπιρρώσαντα τὸ βασίλειον, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον, πειθόμενος εἰς τὰς συμβουλὰς καὶ παρακλήσεις τῆς Πουλχερίας, νὰ ἀποδώσῃ καὶ εἰς τὴν κλονουμένην ἐκκλησίαν τὴν εἰρήνην καὶ νὰ στηρίξῃ τὴν ἀμφιταλαντευομένην πίστιν διὰ νέας οἰκουμενικῆς συνόδου.

Παμπληθεῖς ὑπῆρξαν οἱ εἰς τὴν τετάρτην ταύτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, τὴν ἐν Χαλκηδόνι, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 451 συρρεύσαντες ἐπίσκοποι, ἀνερχόμενοι ἐν ὅλῳ εἰς ἑξακοσίους τριάκοντα, ὅσοι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην τῶν προγενεστέρων οἰκουμενικῶν συνόδων εἶχον παραστῇ. Ἦσαν δὲ πάντες ἐπίσκοποι τοῦ ἀνατολικοῦ βασιλείου πλὴν δύο προςελθόντων ἐκ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τεσσάρων ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα Λέοντος. Οἱ πατέρες

τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, εἰς ἣν τελευτῶντος τοῦ Ὀκτωβρίου προςῆλθε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, συνεδριάσαντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Εὐφημίας, κειμένῃ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Βοςπόρου, κατεδίκασαν μὲν τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ ἀνενέωσαν τὴν κατάκρισιν τῆς τοῦ Νεστορίου, ἀνεθεμάτισαν δὲ καὶ καθῄρεσαν τὸν Διόςκορον.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως εἶνε ἀξιομνημόνευτος ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ὡς ἐκδοῦσα μὲν κανόνα περιορίζοντα τὰς τῶν μοναχῶν καταχρήσεις καὶ ῥητῶς ἀπαγορεύοντα τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἢ πολιτικὰ πράγματα, διὰ δὲ τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου αὐτῆς κανόνος καθορίσασα τὰ πρεσβεῖα τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐπέχοντος τὴν δευτέραν θέσιν ἀμέσως μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἀνεγνωρίζοντο τὰ πρωτεῖα μόνον διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἦτο πόλις βασιλεύουσα, φανερὸν εἶνε, ὅτι κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον, λείποντος τοῦ ὅρου ἐκείνου ὡς συνέβη μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὰ πρωτεῖα μετεβιβάζοντο εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ κανόνος ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐκυρώθη ἡ δικαιοδοσία τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸ σύνολον τῶν τριῶν διοικήσεων τῆς Θρᾴκης, τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου. Οὕτω δ' ἔκτοτε ἔπαυσαν μὲν νὰ καλῶνται ἐπὶ τιμῇ πατριάρχαι ὡς πρότερον οἱ μητροπολῖται τῶν διοικήσεων ἐκείνων, ἤτοι ὁ Ἡρακλείας, ὁ Ἐφέσου καὶ ὁ Καισαρείας, ὁ δὲ τίτλος τοῦ πατριάρχου κατέστη ἱεραρχικὴ ἐπωνυμία, ἧς ἠξιοῦντο τὸ ἑξῆς μόνον οἱ πέντε ἀνώτατοι τῆς ἐκκλησίας ἱεράρχαι, ὧν πρῶτος μὲν ἐτάσσετο ὁ τῆς Ῥώμης, εἵποντο δὲ κατὰ σειρὰν οἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων.

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ

Ὁ συνετὸς Μαρκιανὸς ἐπέρρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου διὰ διαφόρων αὐτοῦ νόμων, καὶ ἀπηγόρευσε τὰς θρησκευτικὰς ἔριδας, ζητῶν νὰ στηρίξῃ τὴν ἐκκλησίαν ὡς ἐπειρᾶτο νὰ στηρίξῃ τὸ κράτος διὰ τῆς γενναίας αὐτοῦ πολιτείας. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ τὸ μὲν κράτος ἐσάλευσαν νέοι κίνδυνοι, ἡ δ' ἐκκλησία ἐκλονήθη ὑπὸ νέων σάλων.

ΚΕ'

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΟΣ

α'

Λέων ὁ Μακέλλης.

Διὰ τοῦ θανάτου τῆς Πουλχερίας καὶ τοῦ Μαρκιανοῦ ἔμενεν ἀκλη[ρος] ἡ δυναστεία Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, κατασχοῦσα τὸν θρόνον ἐπὶ ἑξ[ή]μήκοντα ἐννέα ὅλα ἔτη. Ἡ θυγάτηρ τῆς Εὐδοκίας Εὐδοξία καὶ ταύτης θυγατέρες Πλακιδία καὶ Εὐδοκία εἶχον ἀποξενωθῆ ἀπὸ [τοῦ] ἀνατολικοῦ θρόνου καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπ' αὐτ[οῦ]. Περιήρχετο λοιπὸν ὁ θρόνος εἰς κρίσιμον σημεῖον, ἀφιεμένης καὶ πά[λιν] τῆς καταλήψεως αὐτοῦ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ στρατ[οῦ]. Οὕτως, ἐκλειπούσης δυναστείας τινός, ἡ βασιλεία ἐγίνετο καὶ πά[λιν] ὄντως αἱρετή, ἐν ᾧ, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον υἱοὶ ἢ ἄλλοι συγγενεῖς τῶν [βα]σιλευόντων, διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀπονομῆς τοῦ ἀξιώματος καίσαρο[ς ἢ] αὐγούστου καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἡ βασι[λεία] ἐξησφαλίζετο, γινομένη πράγματι κληρονομικὴ ἀντὶ αἱρετῆς, ὁποία ἐ[ξ]ακολούθει μένουσα μόνον κατὰ τύπους.

Μέλλοντος λοιπὸν τοῦ στρατοῦ νὰναδείξῃ αὐτοκράτορα μετὰ τ[ὸν] θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ, οὐδεὶς ἐφαίνετο ἀξιώτερος νὰ καταλάβῃ τ[ὸν] θρόνον τοῦ πατρικίου Ἄσπαρος. Ὁ Ἄσπαρ, ἕλκων τὸ γένος ἐξ Ἀλ[α]νῶν, ἀνῆκεν εἰς στρατιωτικὴν οἰκογένειαν πολλὰς παρασχοῦσαν εἰς [τὸ] κράτος ὑπηρεσίας οὐ μόνον διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας τῶν μελ[ῶν] αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς παρὰ τοῖς ἐν τῷ στρατῷ Γό[τ]θοις μισθοφόροις. Οὐ μόνον ὁ πατὴρ Ἀρδαβούριος εἶχεν ἀγωνισ[θῆ] γενναίως ὑπὸ τὰς σημαίας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, καὶ εἰς ὕπατον τ[ῷ] 427 ἀναρρηθείς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἄσπαρ εἶχε διακριθῆ ὡς στρατ[η]γὸς ἐπὶ Θεοδοσίου, ἰδίως κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Αἱ πολεμικαὶ αὐ[τοῦ] δάφναι, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ παρὰ τοῖς Γότθοις ἰσχὺς παρεῖχον εἰς αὐ[τὸν]

ἰξέχουσαν θέσιν οὕτως, ὥςτε, ὅτε ὁ Θεοδόσιος θνήσκων ὑπέδειξεν ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν Μαρκιανὸν, ἔπραξε τοῦτο κατενώπιον τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ Ἄσπαρος, οἱονεὶ θέλων νὰ προκαταλάβῃ καὶ τούτου τὴν ἀναγκαίαν θεωρουμένην ἔγκρισιν. Ὁ Ἄσπαρ ἔστερξε τὴν εἰς τὸν Μαρκιανὸν, φίλον ἄλλως ἑαυτοῦ ὄντα, ἀνάθεσιν τῆς βασιλείας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ θρόνος ἐφαίνετο οὕτως εἰπεῖν ἀνήκων εἰς τὸν ἰσχυρὸν πατρίκιον καὶ γενναῖον στρατηγόν· ἀλλ' ὑπῆρχε σπουδαῖον κώλυμα, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Ἄσπαρ δὲν ἠδύνατο νὰ περιβληθῇ τὸ διάδημα. Ἦτο Ἀρειανὸς, καὶ, μὴ θέλων νὰ ἐξομόσῃ τὴν αἵρεσιν, δὲν ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον ἐκεῖνον, ὅςτις ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις εἶχεν ὑπάρξει τὸ κυριώτατον στήριγμα τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἀναγκαζόμενος νἀποστῇ καὶ πάλιν τοῦ θρόνου, ἐμελέτησεν ὁ Ἄσπαρ νὰ διενεργήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀνάρρησιν ἀνδρὸς, παρ' οὗ ἠδύνατο νὰ προςδοκᾷ, ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ πιστῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένος. Ὡς τοιοῦτον δ' ἐξέλεξε τὸν χιλίαρχον Λέοντα, καταγόμενον μὲν ἐκ Δακίας, ὄντα δὲ διοικητὴν τῆς ἐν Σηλυβρίᾳ στρατιᾶς.

Ὁ Ἄσπαρ ἤλπιζε πιστὴν παρὰ τοῦ Λέοντος ὑπακοὴν, ἐπειδὴ ὁ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλήτου ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς εἶχεν ὑπάρξει ποτὲ φροντιστὴς τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ ἐπιμελητὴς τῶν κτημάτων του, ῥητῶς δὲ φαίνεται ἀπαιτήσας ὡς ὅρον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Λέοντος ὡς βασιλέως τὴν παρ' αὐτοῦ στέψιν τοῦ ἑτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἄσπαρος ὡς καίσαρος. Ἀλλ' ὅτε ὁ Λέων ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, δὲν ἤργησε νὰ πεισθῇ ὁ Ἄσπαρ, ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς πᾶν ἄλλο διενοεῖτο ἢ νὰ γείνῃ ὄργανον τοῦ ἄλλοτε κυρίου του. Ἡ ἀνακήρυξις τοῦ καίσαρος ἀνεβάλλετο, καὶ ὁ βασιλεὺς δὲν ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ τηρήσῃ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ὅτε δὲ τέλος ἡμέραν τινὰ ὁ Ἄσπαρ, ἐγγίσας τὴν βασιλικὴν τοῦ Λέοντος ἁλουργίδα, εἶπεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ὁ ταύτην περιβαλλόμενος δὲν εἶνε χρεία νὰ ψεύδηται, ἀνταπήντησε μετὰ παρρησίας ὁ Λέων, ὅτι οὐδὲ νὰ βιάζηται καὶ ἄγηται ὡς ἀνδράποδον ὁ βασιλεὺς εἶνε πρέπον.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ Ἄσπαρος ὑπεχώρησεν ἔπειτα ὁ Λέων, δοὺς τὸν τίτλον τοῦ καίσαρος εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἄσπαρος Πατρίκιον καὶ μνηστεύσας μετ' αὐτοῦ τὴν δευτερότοκον αὐτοῦ θυγατέρα Λεοντίαν, εἰ καὶ διὰ τῶν ὑποχωρήσεων τούτων προεκάλεσε τὴν δυςαρέσκειαν τῆς τε συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου, κινηθέντος εἰς στάσιν εὐκόλως κατευνασθεῖσαν. Ἀλλὰ δὲν ἔπαυσεν ὅμως ἄλλως ἡ ἀντίθεσις τοῦ

Λέοντος καὶ τοῦ Ἄσπαρος· τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατρίκιον ἐχώριζο πολλαὶ διενέξεων ἀφορμαί. Οὐ μόνον προέκειτο μεταξὺ ἀλλήλων ἀγὼν ὑπερευδοκιμήσεως, ὑποκινούμενος ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀντιζηλίας τοῦ Ἄσπαρος, ἀλλ' ἔφερεν ἀντιμετώπους ἀλλήλους καὶ θρησκευτικὸς ἀνταγωνισμὸς καὶ διαφορὰ προγράμματος ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς πράγμασιν. Ὁ μὲν Ἄσπαρ εἰργάζετο ὑπὲρ τῶν Εὐτυχιανῶν, καίπερ Ἀρειανὸς ὤν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐνεπνέετο ὑπὸ ζήλου ἀκαθέκτου πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ὁ μὲν Ἄσπαρ ἤθελε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐν τῷ κράτει ἰσχύος τῶν Γότθων μισθοφόρων, ἥτις καὶ εἰς αὐτὸν παρεῖχε δύναμιν, ὁ δὲ Λέων διενοήθη τὴν συγκρότησιν ἰθαγενοῦς στρατιᾶς.

Καὶ μέχρι μέν τινος ἀπεσοβήθη ἡ τελεία ῥῆξις. Ἀλλ' ὅτε ὁ βασιλεὺς ἔμαθεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἄσπαρος Ἀρδαβούριος ἀπεπειρᾶτο νὰ ὑποκινήσῃ κατὰ τῆς βασιλείας τοὺς Ἰσαύρους, οὓς ὁ Λέων εἶχε προςεταιρισθῆ, παρασκευάζων αὐτοὺς ὡς κυριώτατον στήριγμα τοῦ θρόνου, ὁ Λέων ἐθεώρησεν, ὅτι δὲν ἦτο πρέπον νὰναμείνῃ τὴν ἔκρηξιν τῆς παρασκευαζομένης συνωμοσίας καὶ ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ἀπῄτει νὰ λήξῃ διὰ βιαίων μέτρων ὁ ὑπόκωφος ἐκεῖνος μεταξὺ τῆς ἐννόμου βασιλείας καὶ τῶν ἐκνόμως ἰσχυόντων ἐν τῷ κράτει ἀγών. Ὁ θρόνος ἐστηρίχθη τότε διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Ἄσπαρος καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἀρδαβουρίου καὶ Πατρικίου, εἰ καὶ κατά τινας ὁ τελευταῖος οὗτος ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ βαρέως τετραυματισμένος (471). Καὶ ἐξήγειρε μὲν ὁ φόνος τοῦ Ἄσπαρος τὴν ἀγανάκτησιν τῶν εἰς αὐτὸν πιστῶν Γότθων, οἵτινες καὶ ἐστασίασαν κατὰ τῆς βασιλείας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὄστρυος καὶ Θευδωρίχου τοῦ ἐπονομαζομένου Στράβωνος. Ἀλλὰ τὴν στάσιν ταύτην, ἥτις ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ νέας ἐν τῷ κράτει περιπλοκάς, ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσιν, ἀποσοβοῦντες πάντα κίνδυνον, ὁ στρατηγὸς Βασιλίσκος καὶ ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἀριάδνῃ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως Ζήνων.

Οὐχ ἧττον ὁ βυζαντιακὸς λαὸς δὲν ἐλησμόνησε τὸν σκληρὸν φόνον τοῦ Ἄσπαρος. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς γενικῆς ἐκτιμήσεως πρὸς τὸν Λέοντα, ὅςτις διὰ τὰς ἡγεμονικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς ἐπωνομάσθη *μέγας*, ἡ ἀνάμνησις τοῦ φόνου ἐκείνου ἔγεινεν αἰτία νὰπονεμηθῇ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν αὐστηροτέρων τὸ καυστικὸν ἐπώνυμον *Μακέλλης*, χαρακτηρίζον ἀπροκαλύπτως τὸν αὐτοκράτορα ὡς σφαγέα.

6'

'Η ὀρθόδοξος βασιλεία.

Η ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀνάρρησις τοῦ Λέοντος, μὴ καταγομένου μὲν
'ένους βασιλικοῦ, προβληθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλή-
, ἔγεινε συμφώνως πρὸς τὰ καθεστῶτα καὶ ἐν παλαιοτέροις χρόνοις
'ῷ ῥωμαϊκῷ βασιλείῳ, ὅταν ἐξέλειπε δυναστεία τις. 'Αλλ' ἔν τι ὅλως
ι παρουσιάζει ἡ βασιλεία αὐτοῦ. Εἶνε δῆλα δὴ ὁ Λέων ὁ πρῶτος
Βυζαντίου βασιλεύς, ὅςτις ἐστέφθη ὑπὸ πατριάρχου. 'Ο δὲ στέψας
:ὸν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν ὁ 'Ανατόλιος ὁ δια-
'θεὶς τὸν ὑπὸ τοῦ Διοςκόρου αἰκισθέντα καὶ οἰκτρῶς θανόντα Φλα-
ινόν (449-458).

Τὸ θέαμα τοῦτο τῆς βασιλείας, ἐπιζητούσης τὸ χρίσμα καὶ τὰς εὐλο-
κς τῆς ἐκκλησίας, εἶνε ἄξιον λόγου πολλοῦ. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς
'ώμης ἦσαν βασιλεῖς ἅμα καὶ μέγιστοι ποντίφικες. 'Η δ' ἐν ἑνὶ καὶ
αὐτῷ προσώπῳ συνένωσις τῶν δύο μεγάλων ἀξιωμάτων μέχρι τινὸς
ἐξέλιπε καὶ ὅτε ἡ τέως διωκομένη ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ περιεβλήθη
' βασίλειον πορφύραν διὰ τοῦ Κωνσταντίνου. Αὐτὸς ὁ Κωνσταν-
ος προήδρευσε τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου δίκην ἀνωτάτου τῆς ἐκκλησίας
[ηγοῦ, ὡς ἔπειτα εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι παρέστη ὁ Μαρκιανός. Εἶ-
' λοιπὸν δίκαιον Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, καλῶν τὴν βασιλικὴν
[ὴν *βασίλειον ἱεράτευμα*, καὶ ὁ πάπας Λέων γράφων πρὸς Θεοδόσιον
' μικρόν, ὅτι ἡ ἐκκλησία χαίρει βλέπουσα ἐν αὐτῷ συνηνωμένον τὸ
ιῦμα τῶν βασιλέων καὶ τὸ τῶν ἱερέων.

'Η βυζαντιακὴ βασιλεία, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐργασθεῖσα πρὸς ὁρι-
ικὴν ἐμπέδωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, εἶχε δικαιώματα
ἱ τῆς ἐκκλησίας, ἧς εἶχεν ἀναδειχθῆ κραταιὸς ὑπέρμαχος καὶ ὀτρη-
ὶς προστάτης. Οὕτως εὑρισκομένη ἡ ἐκκλησία ὑπὸ τὴν ἄμεσον τῆς
ολιτείας προστασίαν δὲν ἐφαντάσθη νἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ ὑπάτου τῆς
ολιτικῆς ἀρχῆς ἀντιπροσώπου τὴν ἱερατικὴν αἴγλην καὶ ἐξουσίαν, ἧς
ὕτος μετεῖχεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου. 'Ο βασιλεὺς
ὲν εἶνε ἁπλῶς ὁ ἐν ταῖς χερσὶ κρατῶν τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως τοῦ
ιάτους, ἀλλ' ὡς ὢν συγχρόνως ἀνώτατος τῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοπος εἶνε
σπότης ἅμα καὶ ποιμήν, εἰς ὃν ἐνεχείρισε τὸ σκῆπτρον αὐτὸς ὁ θεός.
νε λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ μονάρχης θεοπρόβλητος, *χριστὸς τοῦ κυρίου*,
ὶκ θεοῦ ὑψωθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας καὶ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ

ἐπὶ τῆς γῆς. Ὡς τοιοῦτος εἶνε ὁ βασιλεὺς ἱερὸς καὶ ἀπαραβίαστος. Διὰ διοσημιῶν καὶ χρησμῶν δηλοῦται πολλάκις ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ θεοῦ ὁ μέλλων νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον. Πᾶσα δὲ προςβολὴ κατὰ τοῦ ἱεροῦ προσώπου τοῦ ἤδη βασιλεύοντος εἶνε κατὰ ταῦτα ἄντικρυς ἱεροσυλία δεομένη ἐξαγνισμοῦ.

Τῆς τοιαύτης ἱερότητος τοῦ βασιλέως ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις εἶνε τὸ χρίσμα οὗ ἀξιοῦνται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν οἱ κατὰ καιροὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Λέοντος, πρώτου εὐλογηθέντος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ στεφθέντος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Τὴν δ' αἴσθησιν ἣν ἐνεποίησεν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἡ ὑπὸ τοιοῦτον τύπον στέψις τοῦ Λέοντος ἀποδεικνύουσιν αἱ σωζόμεναι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαὶ ἐπισκόπων καὶ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ πάπα τῆς Ῥώμης, δι' ὧν κηρύσσεται ἱερεὺς καὶ ἰσαπόστολος, ἔργον ἔχων οὐ μόνον τοῦ κράτους τὴν διοίκησιν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν προστασίαν.

Κατὰ ταῦτα σὺν τῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψει τοῦ Λέοντος τὸ Βυζαντιακὸν κράτος προςλαμβάνει ἰδιάζοντά τινα χριστιανικὸν χαρακτῆρα, ὅςτις δεσπόζει ἐφεξῆς καθ' ἅπασαν τὴν μακρὰν αὐτοῦ διάρκειαν. Καὶ οὐ μόνον οἱονεὶ ἀρχὴ τοῦ βασιλείου καθίσταται ἡ εὐσέβεια, ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς αἰσθάνονται ἐπιβεβλημένην εἰς ἑαυτοὺς ὡς χριστοὺς τοῦ κυρίου τὴν ἐντολὴν νὰ στηρίξωσι μὲν τὴν πίστιν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμπεπιστευμένῳ εἰς αὐτοὺς κράτει, νὰ διαδώσωσι δὲ τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς βαρβάρους. Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἐπιτελοῦσιν ἐν εἰρήνῃ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ προςηλυτισμοῦ εἶνε ἐστεμμένοι ἱεραπόστολοι, ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ Κωνσταντίνου σκορπίζοντες ἐπὶ τὸν κόσμον τὰς ἀκτῖνας τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ἀναλαμβάνοντες δὲ πόλεμον μάχονται ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὰς ἱερὰς τοῦ θεοῦ σημαίας καὶ χάριν τοῦ θεοῦ.

Ἀλλὰ τὸ χρίσμα ἔχει καὶ ἄλλην σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Δι' αὐτοῦ δὲν περιβάλλεται μόνον δύναμιν ὁ ἐπὶ τὸν θρόνον ἑκάστοτε ἀνερχόμενος αἱρετὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ στηρίζεται καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας, ἥτις οὕτω παρίσταται συνεχής, τῆς ἀπὸ θεοῦ ἐντολῆς ἀναπληρούσης τὴν τυχὸν παρουσιαζομένην ἔλλειψιν κληρονομικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς καταλήψεως τοῦ θρόνου. Ἐκλειπούσης δυναστείας τινὸς τὸ χρίσμα καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἀπὸ θεοῦ ἀπορροίας τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνερχομένου ἐξασφαλίζουσι τὴν βασιλείαν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτόχρημα ἱερατικοῦ χαρακτῆρος μετελάμβανε διὰ τοῦ

τος ὁ αὐτοκράτωρ, γινόμενος βασιλεὺς ἅμα καὶ ἱερεύς. Περί τινων σιλέων ῥητῶς ἀναφέρεται, ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν διατύπωσιν ρᾶς ὑπεβλήθησαν. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ θρόνος αὐτῶν ἱδρύεται ἐν ῷ ἱερῷ, καὶ δὴ ὑψηλότερος τοῦ τῶν ἄλλων κληρικῶν. Ὁ βασι-έρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον ὡς ἱερωμένος, κατηχεῖ ἀπ' ἐκκλησίας ν, κοινωνεῖ τῶν ἀχράντων μυστηρίων καθ' ἃ καὶ οἱ ἱερεῖς, τελεῖ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΔΑΛΜΑΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩΙ ΘΗΣΑΥΡΟΦΥΛΑΚΙΩΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΕΝ ΡΩΜΗΙ

ι ἐνίοτε καὶ αὐτὴν τὴν θείαν λειτουργίαν. Καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἐπί-ἐνδυμασία τοῦ αὐτοκράτορος δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς τῶν ων. Δίκην ἐπισκόπων καὶ ἱερέων παριστάνονται πολλάκις οἱ βα-βαστάζοντες τὸ εὐαγγέλιον. Κατὰ δὲ τὴν στέψιν τῶν βασιλέων λλεν αὐτοὺς ὁ πατριάρχης δαλματικὴν χλαμύδα ἀχειρίδωτον, νδεδειγμένον ἔχουσαν ἱερατικὸν χαρακτῆρα, ὥστ' ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ

μακρὸν χρόνον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐγίνετο χρῆσις ἐν ἐπισήμοις ἱεροτελεστίαις τοιαύτης τινὸς δαλματικῆς, ἐξόχου ἔργου τῆς βυζαντιακῆς κεντητικῆς, ἐξειργασμένου κατὰ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ ἀποκειμένου νῦν ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Τοσοῦτον δὲ βαθέως ἔχει εἰςχωρήσει εἰς τὴν πολιτείαν ἡ ἀντίληψις, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ὡς ἄνωθεν περιβεβλημένος ἀξίωμα ἱερατικόν, ὥςτε καὶ αἱ διατυπώσεις αἱ τηρούμεναι κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τινῶν τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ὑπαλλήλων ἔχουσι χαρακτῆρα χειροτονίας ἱερωμένου μᾶλλον ἢ πολιτικοῦ διορισμοῦ. Ὁ μὲν διορισμὸς χαρακτηρίζεται ὡς ἐκ θεόθεν ὁδηγίας ἐκπηγάζων, ὁ δὲ διοριζόμενος πίπτει πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ φιλεῖ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκφωνεῖ πρὸς αὐτὸν τὰς λέξεις *ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος προβάλλεταί σε ἡ ἐκ θεοῦ βασιλεία ἡμῶν.* Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς βασιλικοῖς συμποσίοις ἀντηχοῦσι θρησκευτικὰ ᾄσματα· καὶ ἐν ταῖς ἐκστρατείαις δὲ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ ὁ βασιλεὺς παρίσταται οὐ μόνον ὡς ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτείας κύριος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ, ὑπὲρ οὗ μάχεται.

Οὕτω διὰ τοῦ βασιλέως ἡ ἐκκλησία ὑπειςδύει εἰς τὴν ὑπαλληλίαν, καταλαμβάνει τὸ στρατόπεδον, ἐμφανίζεται ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, γίνεται ἡ οὐσιώδης ὑπόστασις τῶν πεπαιδευμένων, καταβαίνει μέχρις αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, διακατέχει τὰ πάντα καὶ γίνεται τὸ θεμέλιον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ὡς εἶνε ἡ ἀρχή, ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Οἱ βασιλεῖς παρέρχονται καὶ δυναστεῖαι ἐκλείπουσι. Πολλοὶ τῶν βασιλέων ἀναγκάζονται νὰ καταθέσωσι τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀνατεθειμένην εἰς αὐτοὺς ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ βασιλείου, καταβαίνοντες ἀπὸ τοῦ θρόνου, καὶ νἀποστῶσι τῆς ἐνεργοῦ τελέσεως τῶν ἱερατικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἀποσυρόμενοι εἴς τινα μονήν. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ βασιλεία εἶνε θεοφρούρητος, καὶ τὸν θρόνον σκέπει ὁ θεός, ἀναβιβάζων ἐπ' αὐτὸν ἄλλα σκεύη τῆς ἐκλογῆς του, καθαγιαζόμενα διὰ τοῦ ἱερατικοῦ χρίσματος.

Πρὸς τὸν θεὸν λοιπόν, τὸν δωροῦντα τοὺς βασιλεῖς καὶ σκέποντα τὸν θρόνον, καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ μεσιτεύοντας ἁγίους, ἰδιαζόντως δὲ τὴν μητέρα τοῦ σωτῆρος καὶ Θεοτόκον ἀπευθύνει τὰς δεήσεις αὐτοῦ ἐν ὥραις συμφορᾶς, ἐν ὥραις κινδύνου καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπονέμει τὰς εὐχαριστίας του ἐπὶ τῇ εὐοδώσει τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ βυζαντιακὸς λαός, καὶ ἀπ' αὐτῶν ἀπεκδέχεται τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, ὅταν διατελῇ νηται ἐπαρκοῦσα εἰς ἀποσόβησιν τῶν κακῶν ἡ πολιτεία. Διὰ

:ταλαμβάνουσι τοσοῦτον μέρος ἐν τῷ βίῳ τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ αἱ γματικαὶ συζητήσεις. Διὰ τοῦτο κατακλύζουσι τὸ βυζαντιακὸν κρά-ς αἱ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοί. Διὰ τοῦτο ἀναμένουσιν οἱ Βυζαντῖνοι πολ-:κις τὴν σωτηρίαν τῶν πόλεων καὶ τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν λιτανειῶν τὶ νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰ ὅπλα. Καὶ σώζει μὲν πολλάκις ἡ πίστις, λ' ἐπὶ τέλους ἡ τυφλὴ ἐκείνη πεποίθησις ἐπὶ τὴν ἄνωθεν βοήθειαν, ; ἣν ἀνατίθενται τὰ πάντα, παραλύει τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους καὶ ιεται αἰτία κακοδαιμονίας.

Ὁ ἱστορικὸς βίος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς ιόνους δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν, ἂν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν συγκερασμὸς τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἂν δὲν μελετηθῶσι τὰ εργετήματα τἀπορρεύσαντα ἐκ τῆς εἰς τὴν θρησκείαν ἀφοσιώσεως, λλὰ καὶ αἱ ζημίαι, αἵτινες ἐπῆλθον εἰς τὸ κράτος ἕνεκα τῆς πίστεως ολλάκις καλῶς ἐννοουμένης.

γ'

Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος.

Τὸν Λέοντα χαρακτηρίζουσιν ἄριστα οἱ λόγοι οὓς συνείθιζε νὰ λέγῃ, π ὡς ὁ ἥλιος μεταδίδει τὴν θερμότητα αὐτοῦ εἰς ἐκείνους οὓς φωτί-ι, οὕτω πρέπει καὶ ὁ βασιλεὺς νὰ ξιόνῃ οἴκτου ἐκείνους ὧν ἄρχει. Ἡ στηρότης ἣν ἐπέδειξε πρὸς τὸν Ἄσπαρα καὶ τὸ ἐπώνυμον Μακέλλης ἔτυχε φαίνονται κατὰ πρώτην ἔποψιν ἀντιτιθέμενα πρὸς τὴν ἀγα-ν φήμην ἧς γενικῶς ἠξιοῦτο ὡς ἡγεμὼν φιλάνθρωπος καὶ ἐπιεικής. ν ἔλειψε δὲ καὶ ἱστορικὸς κακίζων τὴν πολιτείαν τοῦ Λέοντος ἐπί τε ἡσει τῆς περιουσίας τῶν ἀρχομένων καὶ φιλαργυρίᾳ καὶ παριστά-ν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐρημώσαντα διὰ τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ τὰς πό-ς, ὥστε νὰ μὴ δύνανται μετ' εὐχερείας νὰ καταβάλλωσιν οὔτε αὐ-ς τοὺς φόρους οὓς ἐτέλουν πρότερον. Ἀλλ' ἡ μὲν σκληρὰ τιμωρία ἐ Ἄσπαρος ἐπεβάλλετο οὐ μόνον ἕνεκεν ἀμύνης τοῦ Λέοντος, ἀλλὰ ἐκ πολιτικῶν λόγων πρὸς περιστολὴν παρασκευαζομένης νέας τυχὸν σχύσεως τῶν ἐν τῷ κράτει Γότθων, οἷα ἡ ἐπὶ τοῦ Γαϊνᾶ. Ἡ δὲ περὶ ονεξίας τοῦ Λέοντος δυσφημία τοῦ ἱστορικοῦ Μάλχου δεικνύει μόνον, ὁ βασιλεύς, κρατῶν ἐρρωμένως τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, παντὶ σθέ-προσεπάθει νἀποσοβήσῃ τὸν ἐκ καθυστερήσεων τῶν εἰς τὸ κράτος ὀφει-

λομένων ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν δυνάμενον νὰ ἐπέλθῃ οἰκονομικὸν ὄλεθρον. Ἄλλως δ' εἶχον γείνει ὑπὸ τῶν προκατόχων τοῦ Λέοντος τοσαῦται ἀφέσεις χρεῶν καὶ εὐκολίαι εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὥςτε ἦτο καιρὸς νὰ καταβληθῇ σπουδαία μέριμνα περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς πολιτείας.

Παρίστατο δὲ εἴπερ ποτὲ ἀνάγκη χρημάτων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν πολλαὶ συνέβησαν ἐκ σεισμῶν καὶ πυρκαϊῶν ζημίαι, ὧν ταχεῖα ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀναπλήρωσις. Ἀπεδείχθη δὲ κατὰ τὰς θεομηνίας ταύτας ἡ φιλόπολις μέριμνα καὶ ἡ ἰδιάζουσα πρὸς τὸ ὑπήκοον ἀγάπη τοῦ Λέοντος.

ΛΕΩΝ Ο Α'
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Καὶ τῷ μὲν 458, τῇ 14 Σεπεμβρίου, σεισμὸς σφοδρότατος ἐκλόνησε τὴν Ἀντιόχειαν καὶ κατέστρεψε μέγα μέρος αὐτῆς, τὸ καλούμενον Νέαν πόλιν, ὅπερ ἦτο τὸ πολυανθρωπότατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον τῆς πόλεως τμῆμα. Διὰ δαπάνης χιλίων χρυσῶν ταλάντων ἐπηνωρθώθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως αἱ ζημίαι, ἀνακτισθέντων ἰδίως τῶν δημοσίων κτιρίων. Ὁ αὐτὸς δὲ σεισμὸς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀσίας ἐγεινεν αἰσθητός, ἰδίως δ' ἐν Ἰσαυρίᾳ, τῇ Ἰωνίᾳ, κατὰ τὴν Κνίδον καὶ τὴν Κῶ, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς Θρᾴκης καὶ ἀνὰ τὰς Κυκλάδας. Νέος δὲ σεισμὸς μετὰ δύο ἔτη ἐπέφερε φοβερὰν καταστροφὴν εἰς τὴν Κύζικον, ὅπου ἐκρημνίσθη μὲν μέρος τῶν τειχῶν, ἐτάφη δ' ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν πεσόντων οἴκων πλῆθος κατοίκων. Καὶ ἄλλος δὲ σεισμὸς ἔπειτα διέσεισε τὴν Ἀσίαν τῷ 472. Ἄξιοι δὲ σημειώσεως εἶνε καὶ οἱ ῥαγδαῖοι καὶ ἐπανειλημμένοι ὑετοὶ ἐν ἔτει 469, ἐξ ὧν οὐ μικραὶ ἐπῆλθον ζημίαι ἰδίως ἐν Βιθυνίᾳ, ὅπου χωρία ὁλόκληρα κατεκλύσθησαν ὑπὸ τῶν ὑδάτων.

Ἐνάμιλλος δὲ πρὸς τὴν ἐκ τῶν σεισμῶν τούτων καὶ τῶν πλημμυρῶν ζημίαν ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 461 συμβᾶσα ἐν Κωνσταντινουπόλει πυρκαϊά, ἥτις, διαρκέσασα τέσσαρας ἢ κατ' ἄλλους ἑπτὰ ὅλας ἡμέρας, ἐνέπρησε τὰς ὀκτὼ ἐκ τῶν δεκατεσσάρων συνοικιῶν, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Μεταξὺ δὲ τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἔγειναν παρανάλωμα τοῦ φοβεροῦ πυρός, ἦσαν ἐκκλησίαι, μέγαρα, δημόσια κτίρια. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ καταστροφή, ὥςτε μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν φλογῶν οὐδ' αὐτὴ κἂν ἡ θέσις ἑκάστου κτιρίου ἠδύνατο νὰ διαγνωσθῇ ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς σποδοῦ. Διεκρίθη δὲ κατὰ ταύτην τὴν πυρκαϊὰν ὁ Ἄσπαρ, ὅςτις, ὡς λέγεται, περιέτρεχε

ἐγυιὰς φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων ἀγγεῖον πλῆρες ὕδατος καὶ παρακινῶν πολίτας νὰ πράξωσιν ἕκαστος τὸ αὐτό, ἵνα κατασβέσωσι τὸ πῦρ, χων δ' εἰς ἕκαστον ὡς ἀμοιβὴν νόμισμα ἀργυροῦν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὴν ἄνωθεν βοήθειαν πίστις κατεφάνη ἐν ταῖς ὥραις ἐκείναις τοῦ ίνου. Ἡ εὐλαβὴς παράδοσις τῶν Βυζαντίνων ἀνέφερεν, ὅτι ἡ ἐκ-ιία τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, καίπερ κειμένη ἐν τῷ καέντι μέρει τῆς ιως, διεσώθη ἀβλαβής, τοῦ οἰκονόμου Μαρκιανοῦ ἀνελθόντος εἰς ; κεράμους καὶ κρατοῦντος τὸ εὐαγγέλιον πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ παμ-'ου πυρός.

Ἰρὸς τὴν εὐλάβειαν δὲ ταύτην, ἧς καὶ ἄλλα δείγματα παρέχει ἐπὶ Λέοντος ὁ βυζαντιακὸς λαὸς ὑφισταμένης θεομηνίας, παραλλήλως ιι ὁ ὑπὲρ τῆς θρησκείας ζῆλος αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Ὁ Λέων εἶνε θῶς εἷς τῶν εὐσεβεστάτων τοῦ Βυζαντίου βασιλέων, ὡς ἀποδεικνύ-ι τῶν νόμων αὐτοῦ οἱ εἰς θρησκευτικὰ ἀναφερόμενοι πράγματα. Εἰς Λέοντα κυρίως χρεωστεῖται ἡ τελείωσις τῆς ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη νσταντίνου τοῦ μεγάλου ἀρξαμένης καθιερώσεως τῆς Κυριακῆς ὡς ις ἡμέρας ἀργίας. Πλὴν δὲ τούτου ἀπηγόρευσε μὲν τὴν ἀποξένωσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀνηκόντων χρημάτων καὶ ἐπεκύρωσε τὰ ὑπὸ τῶν κατόχων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκκλησίας, τὰς μονὰς καὶ τὰ νοσοκομεῖα ηγηθέντα προνόμια, βαρὺς δ' ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῆς σιμωνίας, καὶ ίλησε δι' αὐστηρᾶς τιμωρίας τοὺς μοναχοὺς τοὺς ἄνευ ὡρισμένης ιλῆς ἐξερχομένους τῶν μονῶν καὶ τοὺς εἰς θρησκευτικὰ σκάνδαλα μιγνυομένους.

Αὐστηρότατος δ' ἄλλως, ἀλλ' ἅμα καὶ δίκαιος ὑπῆρξεν ὁ Λέων πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας. Εὑρὼν κατὰ τὴν ἀνάβασιν οῦ εἰς τὸν θρόνον διῃρημένην τὴν χριστιανικὴν κοινότητα τῆς Ἀλε-δρείας εἰς δύο στρατόπεδα ἕνεκα τῶν δολοπλοκιῶν τῶν Εὐτυχιανῶν, ιορμωμένων παρὰ τοῦ μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ὑπὸ τοῦ Μαρ-ιοῦ ἐξορισθέντος Διοσκόρου, εἶδεν ὁ βασιλεὺς μετ' ἄλγους τὸ σκάν-ον προβαῖνον μέχρι τῶν ἐσχάτων καὶ ἀπολῆγον εἰς ὠμοτάτην σφα-τοῦ διαδόχου τοῦ Διοσκόρου, τοῦ Προτερίου. Ἀλλ' ἡ μετὰ συνε-ς κεκραμένη αὐστηρότης τοῦ Λέοντος ἠδυνήθη νὰ ἐπιρρώσῃ μὲν τὴν ιδοξίαν, νὰ ἐπαναφέρῃ δὲ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ὑπὸ παθῶν οὕτω δει-συντεταραγμένην ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὴν αὐτὴν δ' αὐ-ιότητα, ἀλλὰ μετὰ καὶ τῆς αὐτῆς γλυκύτητος συνδεδεμένην ἐπέ-ιν ὁ Λέων πρὸς τὸν Κίλικα φιλόσοφον Ἰσοκάσιον, ὅστις εἶχε διακριθῇ

ἐν Ἀντιοχείᾳ ὡς κριτὴς διὰ τὴν εὐθύτητα αὐτοῦ, ἀλλά, διαβληθεὶς ἔπειτα ὡς θύων εἰς τὰ εἴδωλα, ἤχθη δέσμιος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀπολογηθῇ. Ὀλίγαι τοῦ φιλοσόφου εὐθαρσεῖς καὶ εὐπαρρησίαστοι λέξεις πρὸς τὸν ἔπαρχον Κωνσταντινουπόλεως, ὅςτις εἶχεν ὑπάρξει ἄλλοτε συνδικαστής του ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἤρκεσαν ὅπως συγκινήσωσι μετὰ τῶν ἄλλων παρισταμένων καὶ τὸν βασιλέα, ὅςτις χαίρων μετ' ὀλίγον ἀπέλυεν ἐλεύθερον τὸν Ἰσοκάσιον, ἀξιούμενον τοῦ βαπτίσματος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Οὕτως ὁ Λέων, καίπερ αὐτὸς στερούμενος παιδείας, διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης, ἣν ἐνέπνεεν εἰς τοὺς πεπαιδευμένους, καὶ τῆς ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως, ἣν ἔτρεφε πρὸς αὐτούς, καθίστατο ἄξιος νὰ διοικῇ τὸ κράτος στερρῶς καὶ μετὰ συνέσεως. Αὐτὴ ἡ ὄψις του, οἵαν δεικνύουσιν αὐτὴν τινὰ τῶν νομισμάτων του, φαίνεται μαρτυροῦσα τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἀρίστου τούτου ἡγεμόνος, ἐκδηλουμένην διὰ τῆς πραότητος τῆς ἐπικεχυμένης ἐπὶ τοῦ μεστοῦ καὶ ὑπὸ πλουσίου γενείου περιβαλλομένου προσώπου του, καὶ τὸ σθένος τῆς θελήσεως αὐτοῦ, ἐκτοξευόμενον ἀπὸ τῶν ὀξέων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν. Περίεργον δὲ μόνον εἶνε πῶς συμβιβάζεται ἡ ἀρρενωπὴ αὕτη φυσιογνωμία τοῦ Λέοντος, ἥτις ἐνθυμίζει πως τὴν τοῦ Φιλίππου, πρὸς τὴν εἰκόνα του ἐπὶ ἄλλων νομισμάτων, ἐφ' ὧν ἐξεικονίζεται κάτισχνος καὶ ὑπόσπανος τὴν γενειάδα, οἷος παριστάνεται ἐνίοτε καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων ἱστοριογράφων.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ Α'

Τὸ σθένος δ' ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ τῆς μορφῆς του ἐξεικονιζόμενον ἐπέδειξεν ὁ Λέων καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ του πολιτείᾳ, εἰ καὶ αὕτη ὡς τὸ πλεῖστον δὲν ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας.

———

δ'

Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτεία τοῦ Λέοντος.

Τὰ δεκαεπτὰ ἔτη, καθ' ἃ κατεῖχεν ὁ Λέων τὸν θρόνον, διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος καθ' ἑαυτὸ ὑπῆρξαν σχεδὸν παντελῶς εἰρηνικά. Ἡ

ιναία πολιτεία τοῦ Μαρκιανοῦ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀποσοβήσασα :ντα κίνδυνον ἀπὸ τοῦ βασιλείου. Καὶ οἱ μὲν Οὖννοι εἶχον τελείως τοκρουσθῆ, τοὺς δὲ ἤδη ἀνακινουμένους ἀνησύχους Ὀστρογότθους εἶχε ιταστήσει ἀκινδύνους ὁ Μαρκιανός, ἀναλαβὼν τὴν εἰς αὐτοὺς πληρωὴν ἐτησίου φόρου. Τοῦ δὲ Λέοντος ἀναβάλλοντος τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πεσχημένων ὑπὸ τοῦ προκατόχου του, οἱ Γότθοι εἰσήλασαν ἐκ τῆς Ὀγγαρίας εἰς τὸ Ἰλλυρικόν. Καὶ ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς ὁ ὑπὸ τοῦ Λέον:ος ἀποσταλεὶς ἐναντίον αὐτῶν γαμβρὸς τοῦ Μαρκιανοῦ Ἀνθέμιος ὁ ἔπειτα γενόμενος αὐτοκράτωρ τοῦ ἑσπερίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὅςτις καὶ ἠνάγκασε τοὺς Γότθους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Παννονίαν (461). Ἀλλ' ὁ Λέων, θέλων νἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν, ἐπλήρωσε μὲν εἰς αὐτοὺς τὰ καθυστερούμενα, ὑπεσχέθη δὲ τὴν καθ' ἕκαστον ἔτος πληρωμὴν τριακοσίων λιτρῶν χρυσοῦ, ἤτοι τετρακοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν.

Οὕτως ἀντὶ καταστρεπτικῶν ἐπιδρομῶν, ὁποίας ὑπέστη τὸ κράτος ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, ὁ διεξερχόμενος τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος ἔχει νἀναγράψῃ ἀπ' ἐναντίας εὐλαβεῖς πρεσβείας ἀπωτάτων βαρβάρων, ὡς τῶν Λαζῶν τοῦ Πόντου καὶ τῶν Περσῶν, αἰτουμένων βοήθειαν ἢ στρατηγοὺς παρὰ τῶν Βυζαντίνων πρὸς καταστρόπωσιν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἐχθρῶν. Μίαν δὲ μόνον ὑπέστη ἀπώλειαν τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ περιφερείᾳ, ὄχι ἀναξίαν λόγου διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Βυζαντίνων, τὴν τῆς νήσου Ἰωτάβης ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, ἣν, ἀνήκουσαν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἰς τοὺς Βυζαντίνους, κατέλαβεν ὁ Ἄραψ Ἀμόρκεσος, εἰς ὃν ἠναγκάσθη ὁριστικῶς ἔπειτα κατὰ τὸ προτελευταῖον τῆς βασιλείας του ἔτος (473) νὰ παραχωρήσῃ αὐτὴν ὁ Λέων.

Ὁ Λέων, ἀπηλλαγμένος ἰδίων ἐχθρῶν, ἔμελλεν ἴσως νὰ διαγάγῃ βίον παντελῶς ἀπόλεμον, ἂν μὴ ἐθεωρεῖτο συγχρόνως καὶ κηδεμὼν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλὰ τοῦτο, ὑπό τε τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Ὀστρογότθων καταταλαιπωρούμενον, εἶχε φθάσει εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρηινοῦ ἰδίως μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἐξαιρέτου αὐτοκράτορος Μαϊοριανοῦ 461) ἐπὶ τοῦ ἀναξίου αὐτοῦ διαδόχου Λιβίου Σεβήρου καὶ τοῦ ἀτυχοῦς Ἀνθεμίου, οἵτινες, καίπερ ὑπὸ τοῦ Λέοντος ἀναγνωρισθέντες, ἦσαν ὐδὲν ἀλλ' ἢ ἁπλᾶ ὄργανα τοῦ Σουηβοῦ ἀρχηγοῦ τῶν μισθοφορικῶν :ρατιῶν τῆς Δύσεως Ῥεκιμέρου.

Καὶ μέχρι μέν τινος ὁ Λέων ἀπέφευγε τὴν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς φο-ρωτάτους τῶν πολεμίων τοῦ ἑσπερίου κράτους, τοὺς Βανδήλους, καὶ

ἦγεν εἰρήνην πρὸς τὸν τὴν Ἀφρικὴν κατέχοντα Γιζέριχον, ὅςτις τούτοις ἐληίζετο διὰ τῶν στόλων αὐτοῦ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας κατέλαβε τὴν Σαρδώ. Ἀλλὰ τέλος μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας, αἵτινες διὰ τὰς συχνὰς τῶν Βανδήλων ἐπιδρομὰς οὐδεμίαν πλέον παρεῖχον λείαν εἰς αὐτούς, τὰ πειρατικὰ αὐτῶν σκάφη ἤρχισαν τρεπόμενα πρὸς τὸ ἑῷον κράτος. Τὰ παράλια καὶ αἱ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος ἔπασχον καὶ πάλιν δεινῶς. Πρέσβυς δέ, σταλεὶς ὑπὸ τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν Γιζέριχον, ὅπως πείσῃ αὐτὸν νἀποστῇ τῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Μόνον ἄρα διὰ τῶν ὅπλων ἠδύναντο νὰ διασωθῶσι τὰ δύο κράτη, τό τε ἑσπέριον καὶ τὸ ἑῷον, ἀπὸ τῶν Βανδήλων.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ἀνθεμίου κοινὸς πόλεμος ἐναντίον τῶν ἐν Ἀφρικῇ βαρβάρων. Μεγάλαι δ' ὑπῆρξαν αἱ παρασκευαί. Καὶ τὴν μὲν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς τῆς Δύσεως ἀνέλαβεν ὁ πατρίκιος Μαρκελλῖνος. Ὁ δὲ Λέων ἐνέτεινε πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως παραστῇ τοῦτο ἀξιόμαχον ἐναντίον τῶν Βανδήλων. Εἰς χίλια ἑκατὸν δέκα τρία ἀνῆλθον τὰ ὁπλισθέντα πλοῖα, ὧν ἐπέβησαν ἄνδρες ὑπὲρ τοὺς ἑκατοντακισχιλίους. Ἀλλὰ τὰ πλοῖα δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν μεγάλα, ἀφ' οὗ ῥητῶς ἀναφέρεται, ὅτι οἱ ἐπ' αὐτῶν ἐρέται ἀνήρχοντο ἐν ὅλῳ εἰς ἑπτακισχιλίους. Ἡ δὲ στρατιὰ ἐστρατολογήθη οὐ μόνον ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου συνελέχθησαν στρατιῶται ἐν Αἰγύπτῳ, Θηβαΐδι καὶ Τριπολίτιδι, ταχθέντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐξ Ἐδέσσης Ἡρακλείου καὶ Μάρσου τοῦ Ἰσαύρου.

Ἀπὸ τοιαύτης παρασκευῆς πᾶς τις ἠδύνατο νἀναμένῃ παντελῆ ἐκνίκησιν τῶν περὶ τὸν Γιζέριχον Βανδήλων. Ἀλλ' ἐν ᾧ περὶ πάντων φαίνεται καταβληθεῖσα ἡ προςήκουσα μέριμνα, περὶ ἑνὸς δὲν ἐφρόντισεν ὡς ἔδει ὁ Λέων, περὶ τοῦ καταλλήλου ἀρχιστρατήγου. Εἴτε ὑπὸ συγγενικῆς στοργῆς τυφλούμενος, εἴτε παραπειθόμενος ὑπὸ τοῦ Ἄσπαρος, κρύφα ποθοῦντος τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέθηκε τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς ἄνδρα ἀκαταλληλότατον, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, τὸν ἀδελφὸν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συζύγου Βηρίνης Βασιλίσκον. Μικραί τινες ἐπιτυχίαι ἐν Θρᾴκῃ ἐναντίον τῶν Γότθων τῷ 463 ἦσαν ὁ μόνος τίτλος ὃν ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ ὁ Βασιλίσκος, καίπερ τῷ 465 ἀξιωθεὶς καὶ τῆς ὑπατείας παρὰ τοῦ Λέοντος. Ἄλλως δ' ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως ἦτο ἀνήρ, οὗ ἡ κενοδοξία καὶ ἡ οἴησις δὲν

ἐκάλυπτον οὔτε τὴν ἔλλειψιν πάσης ἀξίας καὶ τὴν πανουργίαν, οὔτε τὴν ἀμάθειαν καὶ πλεονεξίαν.

Ἀνὴρ τοιοῦτος οὐ μόνον δὲν ἠδύνατο νἀναλάβῃ, ὡς ὤφειλε, τὴν πρωτοβουλίαν τῆς νίκης, ἀλλὰ, συνενόνων τὴν ἀνικανότητα μετὰ τῆς προδοσίας ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Ἄσπαρος, εὐνοοῦντος τὸν Γιζέριχον ἀπὸ συμφέροντος, κατέστησεν ἀλυσιτελεῖς καὶ αὐτῶν τῶν συστρατήγων του τὰς ἐπιτυχίας.

Τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου ἦτο τοιοῦτον, ὥςτε ἡ εἰς τρία μέρη τὸ πρῶτον διῃρημένη στρατιὰ νὰ ἑνωθῇ ἔπειτα πρὸ τῆς Καρχηδόνος καὶ νὰ ἐπιτεθῇ ἡνωμένη κατὰ ταύτης τῆς πόλεως ὡς πρωτευούσης τοῦ ἐν Ἀφρικῇ κράτους τῶν Βανδήλων. Καὶ ἀληθῶς ἐπετέλεσε μὲν ὁ Μαρκελλῖνος τὴν ἀνατεθειμένην αὐτῷ ἐντολὴν ἐκδιώξας τοὺς Βανδήλους ἐκ τῆς Σαρδοῦς, προέβησαν δ' ἀπὸ νίκης εἰς νίκην ἐν τῇ Τριπολίτιδι ὁ Ἡράκλειος καὶ ὁ Μάρσος μετὰ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιβιβασθείσης στρατιᾶς των, καὶ ἔβαινον ἤδη διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Ἔφθασε δὲ καὶ ὁ Βασιλίσκος μετὰ τῆς μεγίστης μοίρας τοῦ στόλου εἰς τὴν Ἀφρικὴν, καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅπου ἔμπλεοι τρόμου ἀνέμενον τὴν ἐπίθεσιν οἱ Βανδῆλοι. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῇ εὐθέως κατὰ τῆς πρωτευούσης ἀνέμενεν εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, ἠγκυροβολημένος παρὰ τὴν ἄκραν, ἥτις, φέρουσα ἐκ παλαιοῦ ναὸν τοῦ Ἑρμοῦ, ἐκαλεῖτο Ἑρμαῖον ἢ Μερκούριον καὶ ἀπεῖχε τῆς Καρχηδόνος μόνον περὶ τὰς δέκα ὥρας. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκει ἡ ἀδράνεια αὕτη, παρέσχεν ὁ Βασιλίσκος εἰς τὸν Γιζέριχον ἀνακωχὴν πέντε ἡμερῶν, καθ' ἃς ὁ ἡγεμὼν τῶν Βανδήλων ἠδυνήθη νὰ συντάξῃ τὸν στόλον, ὃν ἀνέκαθεν εἶχεν ἕτοιμον ἐν τῷ λιμένι τῆς Καρχηδόνος.

Τυχὼν δὲ τοῦ ἀναμενομένου εὐνοϊκοῦ δυτικοῦ ἀνέμου, ἐξώρμησεν ὁ Γιζέριχος νύκτωρ ἐκ τοῦ λιμένος μετὰ τοῦ στόλου, σύρων καὶ πλοιάρια μετὰ ὑλῶν ἐμπρηστικῶν. Ὡς δ' ἐπλησίασαν πρὸς τοὺς πολεμίους οἱ Βανδῆλοι, τὰ πυρφόρα αὐτῶν σκάφη, φερόμενα ὑπὸ τοῦ πνεύματος, προςεκολλήθησαν εἰς τὰ πλευρὰ τῶν βυζαντιακῶν πλοίων, καὶ μετέδωκαν εἰς αὐτὰ τὸ πῦρ.

Φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ καταστροφὴ τοῦ προςβαλλομένου καὶ πυρπολουμένου στόλου. Ὁ ἀὴρ ἀντήχει ἐκ βοῆς μὲν τοῦ ἀνέμου, βόμβου δὲ τῆς φλογὸς, κραυγῆς δὲ πολεμικῆς καὶ κοπετοῦ τῶν πιπτόντων. Εἰς μάτην στρατιῶται ὁμοῦ καὶ ναῦται παρώρμων ἀλλήλους καὶ διωθοῦντο

διὰ τῶν κοντῶν τά τε πυρφόρα πλοῖα καὶ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν νῆας δια-φθειρομένας ὑπ' ἀλλήλων ἐν τῇ γενικῇ συγχύσει. Μετὰ πάλην ἄνισο[ν] τοῦ βυζαντιακοῦ στόλου πρὸς τὰ κύματα καὶ τὰς φλόγας ἡ παρὰ τ[ὸ] Μερκούριον θάλασσα ἀνεμεστώθη ναυαγίων κεκαυμένων καὶ πτωμάτω[ν] πυριφλεγῶν ἢ ἡμικαύστων. Αἰσχρὰ δ' ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τοῦ Βασιλίσκου, ὅςτις ἅμα τῇ προςβολῇ τῶν πολεμίων λέγεται στρέψας τὴν στρατηγίδα, ἀνακρούσας πρύμναν καὶ τραπεὶς εἰς φυγήν. Καὶ κατέβαλε μέν, ὡς εἰκός, ἡ ἐπονείδιστος φυγὴ τοῦ ἀρχιστρατήγου τὸ φρόνημα τῶν ὑπ' αὐτόν, ἀλλὰ δὲν ἐφυγομάχησαν ἅπαντες ὡς ὁ ἀρχηγός. Μεταξὺ δὲ τῶν γενναίως πολεμησάντων καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν διακριθέντων ἰδίαν θέσιν κατέχει ὁ ὑποστράτηγος τοῦ Βασιλίσκου Ἰωάννης ὁ Δαμονικός. Τοῦ πλοίου του περιστοιχισθέντος ὑπὸ πυκνοῦ ὁμίλου πολεμίων, ὁ Ἰωάννης ἐφόνευεν ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἐπιστροφάδην πολλοὺς τῶν πολεμίων. Ὅτε δὲ τέλος εἶδε τοὺς ἐχθροὺς καταλαμβάνοντας τὴν ναῦν, ἔρριψεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ἰκρίων εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰ[ς] μάτην παρεκάλει αὐτὸν Γένζων ὁ υἱὸς τοῦ Γιζερίχου νὰ παραδοθῇ. Μί[α] καὶ μόνη ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκρισις τοῦ γενναίου, ὅτι οὐδέποτε ὁ Ἰωάνν[ης] θὰ γείνῃ ὑποχείριος κυνῶν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν κατεδύθη πάνοπλος ε[ἰς] τἀφρικανικὰ ὕδατα.

Οἱ Βανδῆλοι ἐθριάμβευσαν. Ἀλλὰ δικαίως ὁ βυζαντιακὸς λαὸς δ[ὲν] ἠθέλησε νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ φοβερὰ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ἥτις ἐστοίχισεν εἰς τὸ κράτος τὴν ζωὴν χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ περὶ τὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν κατὰ τὸν μετριώτατον ὑπολογισμόν, προήρχετο μόνον ἐκ τῆς δειλίας τοῦ Βασιλίσκου. Δικαίως δ' ὑπώπτευσαν οἱ Βυζαντῖνοι, ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν πανωλεθρίαν καὶ τὸ χρῆμα τῶν βαρβάρων, διαφθεῖραν τὸν ἐξ ἀρχῆς προδοτικῶς ἐργασθέντα ἀρχιστράτηγον τοῦ Λέοντος, εἰς ὃν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσιν εἶχε παραδοθῆ ὑπὸ τῆς βασιλείας ὁ χιλιόναυς στόλος.

Ὁ Βασιλίσκος ἐπέστρεψε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σύρων ὄπισθεν αὐτοῦ τὰ περισωθέντα μικρὰ λείψανα τοῦ στόλου καὶ τῆς στρατιᾶς. Καίπερ δ' ὢν ἄξιος μυρίων θανάτων, δὲν ἀπώκνησε νὰ ἐπιστρέψῃ, θαρρῶν εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἰδίας ἀδελφῆς καὶ τοῦ Ἄσπαρος. Καὶ ἀληθῶς ἡ βασίλισσα ἐξήγαγε τὸν ἀδελφὸν ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἰς ὃν κατέφυγεν ὡς ἱκέτης, καὶ μετὰ βραχεῖαν ἀπουσίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ διατριβὴν αὐτοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ κατὰ τὴν Θρᾴκην ἀνεκάλεσεν αὐτὸν παρ' ἑαυτῇ. Μόνον δὲ ὁ μετά τινα ἔτη ἐπελ-

φόνος τοῦ Ἄσπαρος ἀπήλλαξε τότε τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ κινδύνου ἤδη ἀναβαίνοντα ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν ἄτιμον στρατηγόν.

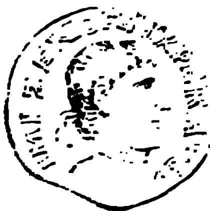
Η πανωλεθρία ἐκείνη κατὰ τὸν ἀφρικανικὸν πόλεμον τοῦ 468 ἐσάπεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰ οἰκονομικὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἐκλόνε τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἐπεκρέμασε δὲ τὸν κίνδυνον παντελοῦς ὄρου εἰς τὸ ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων σεσαλευμένον ἑσπέριον κράτος. ·ερ τις δὲ καὶ ἄλλος ᾐσθάνθη βεβαίως τὴν ὀδύνην καὶ τὸ αἶσχος τῆς της ὁ γηραιὸς Λέων, οὗ τὰς λευκὰς τρίχας καὶ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη λλε νὰ καταρρυπάνῃ τῷ 471 τὸ ἐπώνυμον Μακέλλης. Τρία δ' ἔτη α τὸν μοιραῖον ἐκεῖνον φόνον τοῦ Ἄσπαρος ἀπέθνησκεν ὁ Λέων ἐκ εντερίας ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 464 μετὰ βασιλείαν δεπτὰ ἐτῶν.

ε'

Λέων ὁ Β' καὶ Ζήνων ὁ Ἴσαυρος.

Λέων ὁ μέγας εἶχεν ἐκ τῆς Βηρίνης ἕνα καὶ μόνον υἱόν, γεννηθέντα τῷ 462. ἀποθανόντα δὲ μετὰ βραχὺν χρόνον. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ου τούτου ἄρρενος τέκνου εἶχε καὶ δύο θυγατέρας, τὴν Ἀριάδνην, ηθεῖσαν πρὸ τῆς ἐπι τον θρονον ἀναβάσεως τοῦ Λέοντος, καὶ τὴν ντίαν, ἣν ἔτεκεν ἡ Βηρινη οὖσα ἤδη βασίλισσα. Τούτων ἡ μὲν ντια συνεζεύχθη βραδύτερον μετα Μαρκιανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ αὐτοτορος τῆς Ῥώμης Ἀνθεμίου· εἰς δὲ τὴν πρωτότοκον Ἀριάδνην ιχεν ὁ Λέων τῷ 459 ὡς σύζυγον τον ἐξ Ἰσαυρίας Ζήνωνα.

Οἱ λόγοι δι' οὓς ὁ Λεων ἐξελεξεν ὡς σύζυγον τῆς πρωτοτόκου αὐτοῦ ατρὸς τὸν Ζήνωνα ἦσαν παντως πολιτικοί.

Ο ΖΗ[illegible] ΕΠΙ ΝΟ[illegible]ΜΑΤΟ[illegible]

Ζήνων ἦτο μεν τῷ 459 νεος. ἔχων ἡλικιαήκοντα και τριῶν ἐτῶν. ἀλλ' οὔτε δια την φωσιν αὐτοῦ διεκρινετο. οὔτε δι' ἄλλην τινα τήν. Ἀντιπάθειαν δ' ἐγεννα ἡ εἰδεχθής του ημία. Ἡ φύσις εἶχε δώσει εις αὐτον σῶμα ψυχὴν σατύρου. Ἡ χροια του ἦτο μελαινα. ἀνάστημά του ἐστερεῖτο ἀναλογιῶν και το πρόσωπον εἶχεν ἄσχημον. κατα τας παραστασεις τοὐλάχιστον τῶν νομισματων. το δε σῶμα δασυ. [illegible] δε τη η του [illegible] το [illegible] [illegible]

τὴν μνησικακίαν, τὸ κακότροπον πρὸς τὸν φθόνον. Μίαν καὶ μόνην ἐφαίνετο ἔχων ὁ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως ἀρετὴν, τὴν καταγωγήν του ἐξ Ἰσαυρίας. Ἡ χώρα ἐκείνη τῶν ληστῶν, οἵτινες τοσαῦτα εἶχον παράσχει πράγματα εἰς τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, μόνον διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον προςπελάσεως τινὸς τῶν δυςυποτάκτων αὐτῆς γόνων ἐφαίνετο δυναμένη νὰ ἡσυχάσῃ. Ἦτο δὲ ἡ προςοικείωσις τῶν Ἰσαύρων καὶ ἄλλως χρήσιμος διὰ τὸ κράτος ἐν ἡμέραις καθ' ἃς παρίστατο ἀνάγκη ἀμύνης ἀπὸ νέας τυχὸν διὰ τοῦ Ἄσπαρος ὑπερυψώσεως τῶν ἐν τῷ κράτει Γότθων, οἵτινες, ὡς μισθοφόροι ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατῷ, παρεῖχον εἰς αὐτὸν βαρβαρικὴν ὄψιν. Ὁ Λέων, διανοηθεὶς νὰ δώσῃ εἰς τὸν στρατὸν ἐθνικὸν τύπον καὶ νὰ μειώσῃ τὴν ἐν αὐτῷ δύναμιν τῶν ξένων διὰ τῆς ἀναδείξεως τῶν ἐν τῷ κράτει ἰθαγενῶν στοιχείων, εἴπερ τινὰς καὶ ἄλλους ὤφειλε νὰ προςεταιρισθῇ τοὺς φιλοταράχους καὶ φιλοπολέμους Ἰσαύρους. Τοῦτο δὲ πάντως ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς κηδεστίας πρὸς ἕνα τῶν μέγιστα δυναμένων ἐν Ἰσαυρίᾳ. Ὡς τοιοῦτον δ' ἐξέλεξεν ὁ βασιλεὺς τὸν παρὰ τοῖς ὁμογενέσι βαρβάροις φέροντα τὸ ὄνομα Τρασκαλισσαῖος ἢ Ταρασικωδισσέος, ὃν μετονομάσας Ζήνωνα κατέστησε πατρίκιον καὶ ἀρχηγὸν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, εἶτα δὲ καὶ γαμβρόν.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ Ζήνων οὐ μόνον γαμβρὸς τοῦ βασιλέως ἔγεινεν, ἀλλὰ καὶ εἰς διάδοχον αὐτοῦ ἐφαίνετο προοριζόμενος, ὅτε ὁ Λέων ἔμεινεν ἐστερημένος ἄρρενος γόνου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μόνου αὐτοῦ υἱοῦ. Ἀποτυχούσης δὲ πάσης τοῦ Ἄσπαρος ἐπιβουλῆς ἐναντίον ἑαυτοῦ ὁ Ζήνων ἠδύνατο σὺν τῷ προβαίνοντι γήρατι τοῦ πενθεροῦ νὰ θεωρῇ ὁσημέραι πλησιάζοντα τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναρρήσεως ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν προστασίαν τοῦ Λέοντος, ζῶντος ἑαυτοῦ ὁ βυζαντιακὸς λαὸς οὐδεμίαν ἐδείκνυε διάθεσιν νὰ δεχθῇ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Ζήνωνος ὡς διαδόχου τῆς βασιλείας διὰ τὸ πρὸς τοὺς Ἰσαύρους μῖσος τῶν πολλῶν, ὅπερ ἐπηύξανεν ἡ ἀντιπαθητικὴ μορφὴ τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως. Ὅτε δὲ ἡ πρὸς τοὺς Ἰσαύρους ἀπέχθεια τοῦ λαοῦ ἔλαβε τοιαύτας διαστάσεις ὥστε καὶ ἐφονεύθησάν τινες αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν ἀγώνων τοῦ ἱπποδρόμου, ὁ Λέων, βλέπων τὸ ἀπροχώρητον καὶ μὴ ἀποτολμῶν νἀναδείξῃ διάδοχον ἑαυτοῦ τὸν Ζήνωνα, ἐκήρυξε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 473 αὔγουστον τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ ἴδιον ἔγγονον Λέοντα.

Λέων ὁ μικρὸς ἦτο ἀκόμη ἀνήλικον παιδίον, ὅτε δύο καὶ ἥμισυ μῆνας μετὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ ὡς αὐγούστου, ἀποθανόντος τοῦ πάππου

περιῆλθεν ὁ θρόνος εἰς αὐτόν. Δὲν ὑπῆρξε λοιπὸν δύσκολον διὰ τὴν μάμμην Λέοντος τοῦ Β' Βηρίνην καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ἀριάδνην νὰ πείσωσι τὸ παιδίον, ὅπως διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν στέψῃ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ὡς συμβασιλέα τὸν πατέρα του Ζήνωνα. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, τὸν Νοέμβριον τοῦ 474, ἀπέθανεν ὁ νεαρὸς Λέων, καὶ ὁ Ζήνων κατέλαβε τὸν θρόνον μόνος.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἡ φιλόδοξος πενθερὰ τοῦ Ζήνωνος Βηρίνη, κατιδοῦσα, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρίζηται ὡς ὄργανον τὸν βασιλέα, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς δυςαρεσκείας, ἣν οὗτος προεκάλει διὰ τῆς πλεονεξίας, τοῦ ὑπερφιάλου χαρακτῆρος, τῆς προστασίας τῶν Ἰσαύρων καὶ τοῦ ἐκδεδιῃτημένου καὶ ἀσελγοῦς βίου ὃν διῆγεν. Ὑπὸ τῆς Βηρίνης δ' ὑποστηριζόμενος ἐστασίασε κατὰ τοῦ βασιλέως ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Βασιλίσκος, εὑρισκόμενος ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θρᾴκης. Τυχὼν δὲ ὁ Βασιλίσκος καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Ἰσαύρου Ἴλλου, εἰς τοιοῦτον κίνδυνον περιέστησε τὸν βασιλέα, ὥςτε ὁ Ζήνων, παραλαβὼν τὴν σύζυγον Ἀριάδνην μετὰ τῆς μητρός του Λαλλίδος καὶ χρήματα ἱκανά, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καταφύγῃ πρὸς τοὺς ἐν Ἰσαυρίᾳ ὁμογενεῖς.

ϛ'

Ἡ μεσοβασιλεία τοῦ Βασιλίσκου.

Ἀναιμάκτως κατέλαβεν ὁ Βασιλίσκος μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ζήνωνος τὸν θρόνον, ἀρχομένου τοῦ 476, καὶ κατέσχεν αὐτὸν ἐπὶ εἴκοσιν ὅλους μῆνας. Ὁ δὲ βυζαντιακὸς λαὸς ἐθεώρησεν ἅμα τῇ πολιτικῇ ἐκείνῃ μεταβολῇ πρόσφορον τὴν περίστασιν, ὅπως ἐπιδείξῃ τὸ πρὸς τοὺς Ἰσαύρους μῖσός του, ἐπιδοθεὶς εἰς ἀμύθητον ἐντὸς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως σφαγὴν τῶν ὁμογενῶν τοῦ φυγόντος βασιλέως. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπείσθησαν οἱ Βυζαντῖνοι, ὅτι ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ζήνωνα ἦτο πολὺ χειρότερος ἐκείνου.

Οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἀνεθάρρησαν διὰ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ κεκηρυγμένου ἐκείνου προστάτου τῶν Μονοφυσιτῶν. Καὶ τὰς μὲν ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἀνεμέστωσεν ὁ Βασιλίσκος σκανδάλων διὰ τῆς προστασίας τῶν Εὐτυχιανῶν· δὲν ὤκνησε δὲ νὰ ταράξῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντι-

νουπόλεως Ἀκακίου τὸν ἱερὸν ζῆλον, ζητῶν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀποκήρυξιν τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καθ' ἧς καὶ ἐξέδωκεν ἰδίαν *ἐγκύκλιον*. Ἀλλ' ὁ μὲν πατριάρχης, μελανειμονήσας αὐτός, ἠμφίασε διὰ μελανοῦ ὑφάσματος καὶ αὐτὸν τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον καὶ αὐτὸ τὸ θυσιαστήριον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἡ δ' ἀρρενωπὴ τοῦ πατριάρχου στάσις ἐκίνησε θύελλαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες συνῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐκήρυξαν μὲν ἁγίαν τὴν σύνοδον, τοιαύτας δὲ ὕβρεις καὶ ἀπειλὰς ἐτόξευσαν κατὰ τοῦ Βασιλίσκου, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ φόβου νὰ ἐξέλθῃ πρὸς ὥραν τῆς πρωτευούσης.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἀπειλῶν ἃς ἐξέφερε τὸ ὑπὸ τῆς ὀργῆς τεταραγμένον πλῆθος ὑπῆρξε καί τις, ἐκτελεσθεῖσα πράγματι, ἐκ συμπτώσεως τοὐλάχιστον, ἂν μὴ ἐξεπίτηδες. Ὀλεθρία δῆλα δὴ πυρκαϊά, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκραγεῖσα, ἐφώτισε διὰ τῶν ἀπαισίων αὐτῆς ἀκτίνων τὴν μεστὴν θορύβου πόλιν. Τὸ πῦρ, ἀρξάμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ τῇ λεγομένῃ τῶν Χαλκοπρατείων, κατέκαυσεν ἀμφοτέρας αὐτῆς τὰς στοὰς καὶ πάντα τὰ γειτονικὰ οἰκοδομήματα καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ καλουμένου φόρου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Αἱ δ' αἰσθητόταται τῶν ἐπελθουσῶν ζημιῶν ἦσαν ἡ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἀποκειμένης ἐν τῇ λεγομένῃ Βασιλικῇ καὶ τῶν καλλιτεχνημάτων τῶν κοσμούντων τὸ μέγαρον τοῦ πατρικίου Λαύσου. Καὶ μεταξὺ μὲν τῶν καέντων χειρογράφων, ἀνερχομένων εἰς χιλιάδας ἑκατὸν εἴκοσιν, ἐπιφανῆ θέσιν κατεῖχε κῶδιξ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, κατὰ τὰ λεγόμενα γεγραμμένος διὰ χρυσῶν γραμμάτων ἐπὶ ἐντέρου ὄφεως καὶ κοσμούμενος δι' εἰκόνων. Ἐκ δὲ τῶν ἀπολεσθέντων ἀγαλμάτων ἰδίας μνείας ἄξια ἦσαν ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους, ἡ Σαμία Ἥρα τοῦ Λυσίππου καὶ Βουπάλου τοῦ Χίου καὶ ἡ Λινδία Ἀθηνᾶ τοῦ Σκύλλιδος καὶ Διποίνου.

Τὸ ἄλγος ἐπὶ τῇ ἐπελθούσῃ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς συμφορᾷ, προστεθὲν εἰς τὴν ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς πολιτείας τοῦ Βασιλίσκου ἀγανάκτησιν, ἐκορύφωσε τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος τοῦ πλήθους, ὅπερ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεκίνουν αἱ διηγήσεις περὶ τῆς ἀκαθέκτου πλεονεξίας τοῦ τυραννικοῦ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου.

Ἐν ᾧ δ' ἐμίσει τὸν Βασιλίσκον ὁ λαός, δὲν εὕρισκε κἂν ὁ βασιλεὺς ἀνακούφισιν τοῦ μίσους ἐκείνου ἐν τῇ ἀγάπῃ τῶν περὶ αὐτόν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ περιεβάλλετο ὑπ' ἐχθρῶν καὶ ἐν αὐτῷ του τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ὅτε ἡ αὐλὴ μετεβλήθη εἰς οἶκον πορνείας. Καὶ ἡ μὲν ὑπερῆλιξ ἤδη τοῦ Βασιλίσκου ἀδελφὴ Βηρίνη, τρυφῶσα εἰς παρήβους ἔρωτας μετὰ

ού Πατρικίου, ὤμοσεν ἄσπονδον μῖσος πρὸς τὸν ἀδελφὸν, ὅτε οὗτος φόνευσε τὸν ἐραστήν. Οὐδ' ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον τῆς Βηρίνης ἐρωτότρο-:ος ἡ ὡραία σύζυγος τοῦ βασιλέως Ζηνωνὶς, ἥτις εἶχε δώσει τὴν καρ-ίαν της ὁλόκληρον εἰς νεαρὸν φιλάρεσκον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ἀνδρός της Αρμάτιον, ὃν ἔστεργε δι' ἀγάπης πλέον ἢ συγγενικῆς. Καὶ ἀνεβίβασε .ἐν ἡ ἐρωτικὴ τῆς Ζηνωνίδος προστασία εἰς ἀνώτατα στρατιωτικὰ ξιώματα τὸν κομψευόμενον, ὅςτις ἦτο γυναικομανὴς μὲν ὡς ὁ Πάρις, ,υθροπρόσωπος δὲ ὡς ὁ Πύρρος, οὐ δὲν εἶχε τὴν ἀνδρείαν. Ἀλλὰ παρ' λην ταύτην τὴν προστασίαν βραχὺν μόνον χρόνον προςέφερε τὰς ὑπη-εσίας του ὁ Ἁρμάτιος εἰς τὸν σύζυγον τῆς ἐρωμένης· ἡ δ' ἔπειτα πελθοῦσα μετάστασις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ζήνωνα συνετέλεσεν εἴπερ τι καὶ .λλο εἰς τὴν κάθοδον τοῦ ἐκπτώτου Ἰσαύρου.

Ἐν τούτοις δὲ, καθ' ὃν χρόνον ὁ Βασιλίσκος διὰ τῆς ἀντισυνοδικῆς .ὑτοῦ ἐνεργείας ἀπέβαλλε τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους, ὁ Ζήνων δὲν ἔμε-εν ἀργός. Ἡ ἐμφάνισίς του ἐν Ἰσαυρίᾳ ἤρκεσεν, ὅπως οἱ ὁμογενεῖς ου δράξωσι τὰ ὅπλα ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἴσαυροι μόνον δι' Ἰσαύ-ων ἔδει νὰ καταπολεμηθῶσι. Τοῦτο ἐννοήσας ὁ Βασιλίσκος ἔστειλε .ατὰ τοῦ Ζήνωνος τὸν Ἴσαυρον Ἴλλον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Τρο-.ούνδου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἴλλος ἐπετίθετο σθεναρῶς κατὰ τοῦ Ζήνωνος, καὶ ἐστενοχώρησεν αὐτὸν πολιορκῶν ἐν Ἀσίᾳ. Ἀλλ' ἔπειτα, υςαρεστηθεὶς ἐναντίον τοῦ Βασιλίσκου, μὴ ἐκτελοῦντος τὰς πρὸς αὐ-:ὸν δοθείσας ὑποσχέσεις, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ, καὶ προςῆλθεν εἰς τὸν Ζή-ωνα, γενόμενος συστασιώτης αὐτοῦ ἀντὶ πολεμίου. Προχωρούσης δὲ ἤδη τῆς ὑπὸ τὸν Ζήνωνα καὶ Ἴλλον ἡνωμένης στρατιᾶς πρὸς τὴν Κων-σταντινούπολιν, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν ὁ Βασιλίσκος τὰ θρᾳκικὰ τάγματα, ἀναθεὶς τὴν ἀρχηγίαν τῆς νέας ταύτης στρατιᾶς εἰς τὸν Ἁρμάτιον.

Ὁ δὲ Ἁρμάτιος, ἐγκαίρως κινήσας τὴν στρατιὰν, ἀνέκοψε τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν πορείαν τοῦ Ζήνωνος, φθάσας αὐτὸν ἐν Νικαίᾳ. Ἀλλ' αἴφνης, πεισθεὶς ἐπὶ μεγάλαις ὑποσχέσεσι πρὸς αὐτὸν δοθείσαις, ἐγκατέ-λιπε τὸν ὑπὲρ τοῦ Βασιλίσκου ἀγῶνα, καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν διάβασιν ἰς τὸν Ζήνωνα, ὅςτις ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν πρωτεύουσαν ἀκωλύτως.

Ὁ Βασιλίσκος εἶχεν ἐλπίσει, ὅτι, ποιούμενος ἐκποδὼν τὴν πέτραν οῦ σκανδάλου καὶ καταργῶν τὴν κατὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἐγκύ-λιον, ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ καὶ πάλιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰ πλήθη καὶ νἀπο-ρέψῃ τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον. Διὰ τοῦτο πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν ποστολῆς τοῦ Ἁρματίου ἀπελογήθη μὲν εἰς τὸν κλῆρον καὶ τοὺς μο-

ναχοὺς περὶ τῶν πεπραγμένων, ἠκύρωσε δὲ τὰς προτέρας του κακο-δόξους ἀποφάσεις δι' *ἀντεγκυκλίου*, δι' ἧς ἀνεθεματίζοντο μὲν ὁ Νεστό-ριος καὶ ὁ Εὐτυχὴς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι αἱρέσεις, ἀποκαθίσταντο δὲ καὶ πάλιν πλήρη τὰ δικαιώματα τοῦ πατριάρχου Ἀκακίου.

Ἀλλ' ἡ παλινῳδία ἐκείνη ἐν αὐτῇ τῇ ἑνδεκάτῃ ὥρᾳ δὲν ἤρκεσε νὰ μετατρέψῃ τὰς πρὸς τὸν Βασιλίσκον διαθέσεις τοῦ πλήθους καὶ νὰ ἀπο-σοβήσῃ τὴν ἐπερχομένην κατ' αὐτοῦ θύελλαν. Μετὰ τὴν προςχώρησιν τοῦ Ἁρματίου εἰς τὸν Ζήνωνα καὶ τὸν Ἴλλον ὁ κίνδυνος ἦτο ἤδη ἐγγύς. Ὁ Ζήνων, προχωρήσας μετὰ τῆς στρατιᾶς, οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀντιστάσεως· ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἧς εὗρεν ἀνοικτὰς τὰς πύλας. Εἰςελάσαντα δ' εἰς τὴν πόλιν ἀναιμάκτως ἐδεξιώθησαν ἡ Βηρίνη, ἡ σύγκλητος καὶ ὁ λαός.

Ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένος καὶ οὐδένα ἔχων ὑπερασπιστὴν ἐκλεί-σθη ὁ Βασιλίσκος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Εἰρήνης μετὰ τῆς γυναι-κὸς καὶ τῶν τέκνων. Ἐξῆλθε δ' ὁ Βασιλίσκος τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀσύλου μόνον ὅτε οἱ ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος διεμήνυσαν πρὸς αὐτὸν τὴν βεβαίωσιν τοῦ βασιλέως, διὰ φρικωδεστάτων ὅρκων ὑποσχεθέντος, ὅτι δὲν θἀποκεφαλίσῃ αὐτόν. Ὁ Ζήνων ἐτήρησεν ἀληθῶς τοὺς ὅρκους, μὴ ἀποκεφαλίσας τὸν Βασιλίσκον. Ἀλλ' εἶχεν ἀρκετὰ ἐλαστικὴν τὴν συνείδησιν, ὅπως πιστεύσῃ, ὅτι δὲν ἦτο παράβασις τοῦ βασιλικοῦ του λόγου καὶ τῶν ἱερῶν ὅρκων ἀθέτησις ὁ κατ' ἄλλον τρόπον φόνος τοῦ θείου τῆς συζύγου του καὶ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου του. Ὁ Βασιλίσκος, ἀπαχθεὶς εἰς Κουκουσὸν τῆς Ἀρμενίας, τὴν αὐτὴν ἐκείνην πόλιν, ὅπου εἶχεν ἐξορισθῇ πρὸ ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν ὁ Χρυσόστομος, ἀπε-κλείσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως εἰς πύργον τινά. Μετὰ δὲ τοῦ προ-δότου ἀρχιστρατήγου τῆς πρὸς τοὺς Βανδήλους ἐκστρατείας καὶ ἅρπα-γος τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίνου συναπέθανον ἐν τῇ εἱρκτῇ ἐκείνῃ ἐκ τοῦ ψύχους καὶ τοῦ λιμοῦ περὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 477 ἥ τε σύζυγος αὐτοῦ Ζηνωνίς, ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα ἐρωμένη τοῦ Ἁρματίου, καὶ οἱ ἀθῷοι αὐτῶν παῖδες, ὧν ὁ πρεσβύτερος Μάρκος εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ὑπὸ τοῦ Βασιλίσκου καῖσαρ καὶ ἔπειτα συμβασιλεὺς τοῦ πατρός.

ς'

Ἡ αὐλὴ τοῦ Ζήνωνος.

Ὁ Ζήνων, ἀναλαμβάνων καὶ πάλιν τὴν ἀρχὴν μετὰ εἰκοσάμηνον ἐξορίαν, εἶχε πολλὰς ὑποστηρίξεις νἀνταμείψῃ καὶ πολλὰς ὑποχρεώσεις

ἐκπληρώσῃ πρὸς τοὺς συνεργήσαντας εἰς τὴν κάθοδον αὐτοῦ, ἰδίως τὴν Βηρίνην, τὸν Ἴλλον, τὸν Ἁρμάτιον.

Ἐκ τούτων πάντων ἡ γηραιὰ ἐρωτομανὴς Βηρίνη δὲν ἐκρίθη ὑπὸ Ζήνωνος ἀξία ἀμοιβῆς, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἐμπιστοσύνης. Ὁ βασιλεύς, ἔχων πεποίθησιν εἰς τὴν νέαν πρὸς αὐτὸν προςχώρησιν τῆς φιλοδό- καὶ ἀλλοπροςάλλου πενθερᾶς του, μόνον ὀλίγα ἔτη ἠνέχθη αὐτήν, τα δέ, ταράσσουσαν ἐκ νέου τὰ πράγματα, ἐξώρισεν. Ἀλλ' ἂν ὁ Ζή- , διώκων μακρὰν τοῦ οἴκου του τὴν πενθερὰν, ἐσκόπει καί τι ἄλλο ν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν σκευωριῶν τῆς ἀστάτου πρεσβύτιδος, ἂν οεῖτο, ὅτι διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκείνης ἔμελλε νὰ σώσῃ καὶ τὴν ν σύζυγον ἀπὸ τοῦ μολύσματος τῶν ἐρωτικῶν τεχνῶν τῆς μητρός ἠπατᾶτο. Ἡ Ἀριάδνη προετίμησε νὰ ὀνομασθῇ καλὴ κόρη, ἀκο- λοῦσα τὸ αἰσχρὸν παράδειγμα τῆς μητρὸς, ἢ νὰ τιμηθῇ διὰ τοῦ ιατος ἀγαθῆς καὶ πιστῆς συζύγου.

Ἀλλὰ καὶ αἱ πρὸς τὸν ἄπιστον τῆς Ζηνωνίδος ἐραστὴν καὶ ἀστά- τον τοῦ Βασιλίσκου φίλον, τὸν Ἁρμάτιον, ἀγαθαὶ σχέσεις τοῦ ωνος βραχὺν μόνον διήρκεσαν χρόνον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλή- εν ὁ Ζήνων τὰς πρὸς αὐτὸν δοθείσας ὑποσχέσεις, προχειρισάμενος ὸν μὲν στρατηλάτην, τὸν δὲ υἱόν του Βασιλίσκον καίσαρα. Ἀλλὰ ' οὐ πολὺ ὁ μὲν Ἁρμάτιος ἐδολοφονήθη κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἴλλου τὴν πρὸς τὸν Βασιλίσκον ἐπιορκίαν, μὴ παρέχουσαν τὴν πεποίθησιν θὰ τηρήσῃ καὶ τὴν πρὸς τὸν Ζήνωνα πίστιν· ὁ δὲ νεαρὸς Βασιλίσκος ώθη ὑπὸ τῆς Ἀριάδνης, καὶ, περιβληθεὶς τὸ ράσον, ἔγεινεν, ὅτε κιώθη, ἐπίσκοπος Κυζίκου.

Οὕτω δὲ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῆς Βηρίνης καὶ τὸν φόνον τοῦ Ἁρματίου υρότατος τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ζήνωνος ἀπέβη ὁ Ἴσαυρος Ἴλλος. χρι δέ τινος ἀπεδεικνύετο ἄξιος τῆς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ἰσχύος ἐπιρροῆς του διὰ τῆς πρὸς τὸν Ζήνωνα πίστεως. Εἰς τὸν Ἴλλον ηθῶς ἐχρεώστει ὁ Ζήνων τὴν ἀποσόβησιν σοβαροῦ κινδύνου, ὃν διέ- ζε τῷ 479 παρὰ τοῦ συγγάμβρου αὐτοῦ Μαρκιανοῦ. Ὁ Μαρκιανὸς, ; ὢν τοῦ ἐν Ῥώμῃ βασιλεύσαντος Ἀνθεμίου, ἐστήριζε τὰς ἐπὶ τὸν νον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις του ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ιγός του Λεοντία, ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, εἶχε γεν- ἡ αὐτοῦ ἤδη βασιλεύοντος, ἐν ᾧ ἡ πρεσβυτέρα αὐτῆς ἀδελφὴ Ἀριάδ- ἡ σύζυγος τοῦ Ζήνωνος, δὲν ἦτο πορφυρογέννητος. Ὑποκινήσας τάσιν ὁ Μαρκιανὸς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, τὴν μὲν πρώ-

την ἡμέραν ἐνίκησε κατὰ κράτος, καὶ ὁ θρόνος ἠπειλεῖτο ἤδη· ἀλλ' ἔπειτα ὀλιγωρήσας καὶ ἐπιδοθεὶς εἰς δεῖπνα καὶ ὕπνον, προεκάλεσε δραστηρίαν ἐνέργειαν τοῦ Ἴλλου, ὅςτις, διὰ νυκτὸς προςεταιρισθεὶς διὰ δώρων πολλοὺς τῶν περὶ τὸν Μαρκιανὸν, ἐνίκησεν αὐτὸν τὴν ἐπιοῦσαν, καὶ ἔσωσε τὸν βασιλέα.

Εἰς ἐνθάρρυνσιν τοῦ Ἴλλου, ἀναλαβόντος ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Μαρκιανοῦ τὴν σωτηρίαν τοῦ αὐτοκράτορος, οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν αἱ προφητεῖαι ἐθνικοῦ τινος φιλοσόφου, καλουμένου Παμπρεπίου, εἰς οὗ τοὺς λόγους μεγάλην ὁ Ἴλλος παρεῖχε πίστιν. Ὁ Παμπρέπιος κατήγετο ἐκ Πανοπόλεως τῆς ἄνω Αἰγύπτου, εἶχε δ' ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ διακούσει τῶν μαθημάτων τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ τὴν καθηγεσίαν τῆς γραμματικῆς ἀνέλαβεν. Ἀναγκασθεὶς δ' ἔπειτα νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας ἕνεκα ἔριδος πρὸς τὸν ἄρχοντα Θεαγένην, ὅςτις ἐθεωρεῖτο μὲν ὡς ὁ πλουσιώτατος πάντων τῶν τότε Ἑλλήνων, διὰ δὲ τῶν δημοσίων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν ἐν πολλοῖς ὑπεμίμνησκεν Ἡρώδην τὸν Ἀττικὸν, ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ δὲ ὁ Παμπρέπιος, ὅςτις οὐ μόνον ὡς φιλόσοφος καὶ γραμματικὸς διεκρίνετο, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἐπικὴν ποίησιν εὐδοκίμως ἠσχολεῖτο, ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ Ἴλλου, μετὰ ζήλου διατρίβοντος περὶ τὰ γράμματα ἐν ταῖς ὥραις τῆς σχολῆς του. Ἀλλὰ τὸ ἀνήσυχον τοῦ Παμπρεπίου πνεῦμα δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὰς τιμὰς, αἵτινες ἐπεδαψιλεύοντο εἰς αὐτὸν χάριν τοῦ Ἴλλου, ἤρχισε δὲ νὰ κινῇ διὰ τῆς περὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ θεουργίαν διατριβῆς του καὶ τῶν ἀπροκαλύπτων αὐτοῦ εἰδωλολατρικῶν τεχνασμάτων καὶ μαγγανειῶν τὰς διαβολὰς καὶ τὸ μῖσος τοῦ πλήθους. Ἕνεκα δὲ τούτου ἠναγκάσθη ὁ Ζήνων, ἀπόντος ποτὲ τοῦ Ἴλλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Παμπρέπιον ἐκ τῆς πρωτευούσης.

Ἀλλ' ἡ περίστασις αὕτη παρέσχεν εἰς τὸν Παμπρέπιον εὔλογον ἀφορμὴν νὰ ὑποκινήσῃ ἐναντίον τοῦ Ζήνωνος τὸν Ἴλλον. Ὁ πανίσχυρος οὗτος στρατηγὸς εἶχεν ἤδη λόγους παραπόνων κατὰ τῆς βασιλείας. Δὶς ἤδη ἐξ αὐτοῦ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως εἶχε διενεργηθῇ κατ' αὐτοῦ ἀπόπειρα δολοφονίας, τὸ μὲν πρῶτον παρὰ τῆς Βηρίνης τῷ 479, ἔπειτα δὲ παρ' αὐτῆς τῆς βασιλίσσης Ἀριάδνης τῷ 480. Καὶ τὴν μὲν πενθερὰν ἐξώρισεν ὁ Ζήνων, ὡς εἴδομεν, ἀλλ' ἡ ἐνέργειά του κατὰ τὴν δολοφονικὴν ἀπόπειραν τῆς Ἀριάδνης δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, τοιαύτη, ὥςτε νὰ εὐχαριστηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ὁ Ἴλλος.

Ἐπιδεξίως λοιπὸν ἐνέβαλε κέντρον ὁ Παμπρέπιος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἴλλου, ὅςτις, εὑρισκόμενος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου εἶχε σταλῇ στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ φαίνεται μέν, ὅτι δὲν ἦτο ξένη πρὸς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην τάσις τις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων, ἐμποιηθεῖσα εἰς τοὺς στασιαστὰς καὶ ἰδίως τὸν Ἴλλον ὑπὸ τοῦ Παμπρεπίου. Ἀλλ' ὁ κύριος καὶ πρῶτος σκοπὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἔτεινεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ζήνωνος. Διάδοχος δ' αὐτοῦ δὲν ἐκηρύχθη αὐτὸς ὁ Ἴλλος, ἀλλ' οὗτος ὑπεχώρησε πρὸς ὥραν τοὐλάχιστον εἰς τὸν Σύρον πατρίκιον Λεόντιον, ἄνδρα πεπαιδευμένον καὶ ἐμπειροπόλεμον, ὅςτις εἶχε μὲν ὑπάρξει πρότερον στρατηγὸς τῆς ἐν Θρᾴκῃ στρατιᾶς, εἶχε δέ, ὡς φαίνεται, πρῶτος ἐναπεετάσει ἐν Συρίᾳ τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας. Ὅπως δὲ δοθῇ εἰς τὸν σφετερισμὸν τοῦ θρόνου τύπος νομιμότητος, ἐξήγαγον οἱ ἐπαναστάται ἐκ τῆς ἐν Ἰσαυρίᾳ φυλακῆς της τὴν χήραν τοῦ Λέοντος Βηρίνην καὶ ἔπεισαν αὐτὴν νὰ στέψῃ διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς χειρὸς ὡς βασιλέα τὸν Λεόντιον.

Βραδεῖα δι' ἀγνώστους λόγους ὑπῆρξεν ἡ διάδοσις τῆς ἀποστασίας, ἥτις κύριον κέντρον ἐξηκολούθησε νὰ ἔχῃ τὴν Συρίαν. Τέλος δ' εἰςῆλθεν ὁ Λεόντιος ὡς βασιλεὺς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῇ 27 Ἰουνίου τῷ 484· ἐκεῖθεν δ' ἐξεπορεύθη μετὰ τοῦ Ἴλλου, ἡγούμενος ἑβδομηκοντακιςχιλίων ἀνδρῶν, καὶ προεχώρει νικῶν ἐν Συρίᾳ. Ἐν τούτοις δὲ τὰ ὑπὲρ τοῦ Λεοντίου πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ Βυζαντίνους ἄρχοντας ἐγκύκλια γράμματα τῆς Βηρίνης, ἥτις καὶ ἀπέθανε μετ' οὐ πολύ, ἐξήγειραν γενικὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐνδιαφέρον, ἐπεκταθὲν μέχρις αὐτῆς τῆς Ἀρμενίας. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐξάπλωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἠνάγκασεν ἐπὶ τέλους τὸν Ζήνωνα νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεστάλη κατὰ τῶν ἀποστατῶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Λογγῖνος, ἀλλ' ἡττήθη πλησίον τῆς Ἀντιοχείας. Τότε δ' ἐξεπέμφθη παρὰ τοῦ βασιλέως δευτέρα στρατιὰ ὑπὸ τὸν Γότθον Θεοδώριχον τὸν υἱὸν Τριαρίου, ἔχοντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Γότθον Ἰωάννην. Γενομένης δὲ μάχης παρὰ τὴν ἐν Ἰσαυρίᾳ Σελεύκειαν, οἱ ἀποστάται ἡττήθησαν κατὰ κράτος (485).

Ἀλλ' ἡ παρὰ τὴν Σελεύκειαν ἧττα δὲν ἐπήνεγκε τὴν ὁριστικὴν ἐκνίκησιν τοῦ Λεοντίου καὶ τοῦ Ἴλλου, οἵτινες ἐκλείσθησαν μετὰ καὶ τοῦ Παμπρεπίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἴλλου Τροκούνδου ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἰσαυρίαν ***καστελλίῳ*** τῷ καλουμένῳ τοῦ ***Παπυρίου***. Καὶ ὁ μὲν Θεοδώ-

πατρίκιον, ἀλλ' ὁ ἄμεσος ἀπὸ τοῦ Θεοδωρίχου κίνδυνος ἠνάγκασεν αὐ-τὸν νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀναγνώρισιν ἐκείνην καὶ νὰ εὐχηθῇ νίκας εἰς τὸν Θεοδώριχον, ἀποπέμπων αὐτὸν χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ ἰδίου κρά-τους εἰς τὴν ἀπωτάτην Δύσιν. Ὁ δὲ Θεοδώριχος διὰ τριῶν μεγάλων νικῶν, ὧν ἐπιφανεστάτη ἡ παρὰ τὴν Οὐηρῶνα τῷ 489, περιέστειλε ἐπὶ τοσοῦτον τὴν δύναμιν τοῦ Ὀδοάκρου, ὥςτε τὸ ἐπιὸν ἔτος (490)

ΜΑΥΣΩΛΕΙΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΧΟΥ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗι

πολιορκήσας αὐτὸν ἐν Ῥαβέννῃ, ἠνάγκασε νὰ παραδοθῇ καὶ ἐφόνευσεν ἔπειτα ἐπιόρκως ἰδίᾳ χειρί.

Ὁ Γότθος στρατηλάτης, γενόμενος κύριος τοῦ καταρρεύσαντος ῥω-μαϊκοῦ κράτους, ἠδυνήθη νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸ νέαν ζωήν. Τὸ νέον ἐν Ἰταλίᾳ γοτθικὸν κράτος δὲν ἀποκτᾷ διὰ τοῦ Θεοδωρίχου μόνον τὴν ἀναγκαίαν βάσιν πάσης προόδου, τὴν εἰρήνην, ἧς ἐστερεῖτο ἐπὶ ἑκατο-ν-ταετηρίδας ἤδη τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ διοργανοῦται μὲν ἐξ[illegible]ι-

ΤΟ ΜΕΓΑΡΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΧΟΥ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝῌ.

= καθ' ἑαυτό, ἐνισχύεται δὲ καὶ ἐπεκτείνεται ἐξωτερικῶς μέχρι πέ-
ρ τῶν Ἄλπεων καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἀπὸ βορρᾶ μέχρι τῆς Ἰλ-
ες. Οὐδ' ἐμποιεῖ εἰς τὸ νέον αὐτοῦ δημιούργημα ὁ μεγαλοφυὴς υἱὸς
Θεοδομήρου μόνην τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν τάξιν, ἀλλά, τοῦθ' ὅπερ ἥκι-
η δύνατό τις νάναμένη παρὰ τοῦ βαρβάρου, κοσμεῖται μὲν διὰ καλ-
λωμάτων τῆς συγχρόνου τέχνης ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου, ἡ
βεννα, προάγεται δὲ ἡ ἐπὶ μακρὸν ἐπισχεθεῖσα καλλιτεχνικὴ δια-
ησις τῆς Ῥώμης. Οὐχ ἧττον δὲ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων διακο-
νται ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἥ τε Οὐήρων, πρὸς ἣν ὁ Θεοδώριχος ἔτρεφεν
ουσαν ἀγάπην ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς παρὰ τὴν πόλιν ταύτην μεγά-
αὐτοῦ νίκης, καὶ ἄλλαι τῶν ἰταλικῶν πόλεων.

Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ὀστρογοτθικοῦ κράτους συμπίπτει πρὸς
βίον αὐτοῦ τοῦ Θεοδωρίχου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου βα-
ως, θανόντος αἰφνιδίως ἐν γήρατι βαθεῖ μετὰ μακρὰν βασιλείαν
τριάκοντα καὶ ἓξ (490-526), ἤρχισεν ἀμέσως νὰ κινδυνεύῃ τὸ
παγὲς κράτος. Καὶ ἐπάλαισαν μὲν ἡρωικῶς οἱ Γότθοι τῆς Ἰτα-
ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη καὶ πλέον πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος
στινιανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὰς
ρόρους στρατιὰς τοῦ Ναρσῆ καὶ τοῦ Βελισαρίου. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν
Ῥαβέννῃ μαυσωλεῖον τοῦ Θεοδωρίχου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ
ς τοῦ πρώτου ἅμα καὶ κατ' ἀλήθειαν τελευταίου βασιλέως τῶν
ρογότθων ἐν Ἰταλίᾳ.

ε'

Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος καὶ τὸ πρῶτον σχίσμα.

Η ὀρθοδοξία ἐφαίνετο καὶ πάλιν θριαμβεύσασα καθ' ἣν ἡμέραν ὁ
λίσκος εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἀντεγκύκλιον αὐτοῦ. Ἀλλὰ
εἶχεν ἐπανέλθει δι' αὐτῆς ἡ εἰρήνη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὐδ' εἶχον
ἔπει αἱ μονοφυσιτικαὶ ἔριδες. Ἀπ' ἐναντίας δὲ πολλὴν ἀκόμη δύνα-
εἶχον οἱ μονοφυσῖται. Ἰδίως δ' ἴσχυον οὗτοι ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν
ιεξανδρείᾳ, τασσόμενοι ἐν μὲν Συρίᾳ περὶ τὸν αἱρετικὸν πατριάρχην
ρον τὸν Κναφέα, ἐν δὲ τῇ πρωτευούσῃ τῆς Αἰγύπτου περὶ Πέτρον
Μογγόν.

αὶ ὁ μὲν Πέτρος ὁ Κναφεὺς εἶχε καθαιρεθῆ μετὰ τὴν κατάλυσιν

τοῦ Βασιλίσκου, ὁ δὲ Πέτρος ὁ Μογγὸς δὲν εἶχεν ἀκόμι
νανέλθῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλ
δὲν ἦσαν ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων· πεποιθότες δ' εἰς
ριξιν τῶν φανατικῶν αὐτῶν ἀκολούθων, ἐνέπλησαν ταραχῆς
τὰς δύο μεγάλας ἐκείνας πόλεις. Ὁ μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ δεύτ
τοῦ Κναφέως Στέφανος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ
πατριάρχου, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Καλανδίων καθῃρέθη
τίαν· ὁ δὲ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀκάκιος ἠναγκ
τὴν ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἀντιοχείας ἐκ νέου
Πέτρου τοῦ Κναφέως, ὅςτις ἐκήρυξε μὲν φανερὰ τὸν πόλεμ
ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἐσκανδάλισε δὲ τοὺς ὀρθοδόξους διὰ
κῶν αὐτοῦ πράξεων. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐκυμαίνετο ἡ ἐκκλησία
χείας, ἐν ᾗ μετὰ τὸν θάνατον Τιμοθέου τοῦ Σαλοφακιόλ
χριστιανικὸν ποίμνιον εἶχε διαιρεθῆ εἰς δύο στρατόπεδα.
μονοφυσῖται ἀνεκήρυξαν πατριάρχην Πέτρον τὸν Μογγὸν
δοξοι τὸν πρεσβύτερον καὶ οἰκονόμον Ἀντιοχείας Ἰωάννην
νησιώτην. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ Ζήνων ἀνεγνώρισε
πατριάρχην Ἀλεξανδρείας τὸν Ἰωάννην, ἀλλ' ἔπειτα, παρ
τῶν ὀπαδῶν Πέτρου τοῦ Μογγοῦ, ἀνεβίβασε τῷ 484 τ
πατριαρχικὸν θρόνον ἀντὶ τοῦ Ἰωάννου, ὅςτις καὶ ἠναγκάσ
ἐξ Ἀλεξανδρείας.

Ἡ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας
τρου τοῦ Μογγοῦ ἦτο συμπλήρωσις τῶν συμβιβαστικῶν δ
ἤδη τῷ 482 ἐπέδειξεν ὁ πατριάρχης Ἀκάκιος καὶ ἡ βυζα
λεία. Ὁ πατριάρχης, βλέπων, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥῆξι
τὸ μὴ περαιτέρω, ἰδίως δὲ ὅτι ἕνεκα τῶν μονοφυσιτικῶν ἐ
δεινῶς τὰ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἐκκλησίας, συνεβούλευσε τὸν
νὰ προβῇ εἰς σπουδαῖον διάβημα, δι' οὗ καὶ μόνου ἦτο
ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ εἰρήνη. Ὁ ἐπὶ Βασιλίσκου
ἱεράρχης ἔκρινε πρέπον νὰ τραπῇ τὴν ὁδὸν τῆς συνδιαλλα
δὲ συνδιαλλαγή, φαινομένη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος δι
ρους ἀναγνωρίσεως τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἦτο κατε
ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν πρὸ αὐτῆς συνόδων.

Ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ἦτο λοιπὸν ἡ πέτρα τοῦ σκαν
τὰ δόγματα τοῦ Ἀρείου, οὔτε ἡ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματι
οὔτε ὁ Νεστόριος ἦσαν οἱ καθ' αὐτὸ διασπῶντες τὴν ἀν

κλησίαν. Τὴν δᾷδα τῆς διχοστασίας εἶχεν ἀνάψει ἡ περὶ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ ἔρις καὶ ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος· ἂν δ' ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ αὕτη μὴ ὑφισταμένη, ὑπῆρχεν ἐλπὶς ἑνώσεως τῶν διισταμένων. Ἡ συνεννόησις ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ πλήρης διὰ μικρῶν παραχωρήσεων πρὸς τοὺς μονοφυσίτας, οἵτινες ἀφ' ἑτέρου οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἔνστασιν, ὅπως προσχωρήσωσιν εἰς νέαν κήρυξιν τοῦ κύρους τῶν δεδογμένων εἰς τὰς τρεῖς πρώτας συνόδους, ὑπό τινας δὲ ὅρους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀναθεματισμὸν τοῦ Εὐτυχοῦς.

Τὸ ἄριστον μέτρον πρὸς συνδιαλλαγὴν τῶν ἀντιμαχομένων ἐπὶ τοιούτων βάσεων ὤφειλε βεβαίως νὰ εἶνε ἡ κατὰ τὰ κεκανονισμένα σύγκλησις νέας οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν ἦτο μόνον θρησκευτικόν, ἦτο δὲ καὶ ζήτημα πολιτικόν, ζήτημα ἐσωτερικῆς τάξεως, ταύτης δ' ἡ ἐξασφάλισις ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ πολὺ μᾶλλον δι' ἰδιαιτέρας συνεννοήσεως μετὰ τῶν μετριοπαθεστέρων ἐκ τῶν διισταμένων ἢ διὰ τῆς ἀναθέσεως εἰς σύνοδον, ἥτις ἦτο φόβος μὴ ἔχῃ ἐπισφαλῆ ἐπακόλουθα διὰ τὴν εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν γνώμας ἐμμονὴν τῶν ἄκρων ἀδιαλλάκτων.

Ἐκ τοιούτων πάντως σκέψεων ὡρμήθη ὁ Ζήνων, παρακινούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀκακίου, εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ διεστῶτα οὐχὶ διὰ συνόδου, ἀλλὰ δι' ἰδίου διατάγματος, τοῦ κληθέντος Ἑνωτικοῦ. Ἀπηυθύνετο δὲ τὸ Ἑνωτικὸν ἰδίως πρὸς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, Αἰγύπτου, Λιβύης καὶ τῆς κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως, διότι ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις κυρίως εἶχε ῥιζοβολήσει ἡ μονοφυσιτικὴ αἵρεσις. Διὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ ἐκηρύσσετο τὸ ὑπέρτατον κῦρος τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου καὶ ἀνεγνωρίζοντο ὡς τοῦτο κυροῦσαι πᾶσαι αἱ κατόπιν σύνοδοι, οὐδ' αὐτῆς τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐξαιρουμένης, ἀνενεοῦτο δ' ὁ ἀναθεματισμὸς τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς, γινομένων δεκτῶν καὶ τῶν δώδεκα κεφαλαίων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἀνενεοῦτο ὁ ἐν Χαλκηδόνι ψηφισθεὶς ἀναθεματισμὸς τοῦ Εὐτυχοῦς, τῆς αὐτόθι συγκληθείσης συνόδου ἐγίνετο παροδική τις μόνον μνεία κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥςτε αὕτη ἐφαίνετο μὴ συμπεριλαμβανομένη εἰς τὰς ἐπισήμως ἀναγνωριζομένας ὡς ἐγκύρους. Καὶ ἄλλη δὲ προςχώρησις ἐγίνετο εἰς τοὺς μονοφυσίτας, μὴ ἀναγνωριζομένης μὲν κατ' οὐσίαν ὡς ὀρθῆς τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ γινομένης τῆς ὁμολογίας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐτύγχανεν εἷς καὶ οὐχὶ δύο, διότι ἑνὸς εἶνε τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη, ἅπερ ἑκουσίως ὑπέμεινε σαρκί. Καὶ οὐδεμία μὲν ἐγίνετο μνεία τῆς ἀκανθώδους λέξεως *φύσεως*, ἡ δ' ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα ὁμολογία

ἦτο διατετυπωμένη μετὰ τοιαύτης τέχνης καί τινος σοφιστείας, ὡς να δύνανται νὰ εὑρίσκωσιν ἐν αὐτῇ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν δόξας οἵ τε ὀρθόδοξοι καὶ οἱ μονοφυσῖται.

Τοιοῦτον ὂν τὸ Ἑνωτικὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν τριῶν μεγάλων πατριαρχείων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ παρὰ τῶν δύο Πέτρων, τοῦ τε Μογγοῦ καὶ τοῦ Κναφέως. Καὶ ἔμειναν μὲν ἀκόμη ἀδιάλλακτοι οἱ ἄκροι ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, μὴ προςχωρήσαντες εἰς τὴν ἄλλως ἐπελθοῦσαν ἕνωσιν, ἀλλὰ καθόλου δύναται νὰ θεωρηθῇ πλήρης ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὡς πολιτικοῦ μέτρου τῆς κυβερνήσεως ἐξεταζομένου. Ἀλλ' εἶχεν ὁ βασιλεὺς τὸ δικαίωμα χάριν τῆς εἰρήνης τῆς πολιτείας νὰ προβῇ εἰς τοιαύτην ἐπίλυσιν ζητημάτων δογματικῶν, συνήθως κανονιζομένων διὰ συνόδων; Ἐδικαιοῦτο δ' ὁ πατριάρχης νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Ζήνωνα τοιαύτην ἀνάμιξιν εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὸν εἰς τοῦτο κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα;

Σφοδρὰς ἀντιρρήσεις ἀντέτεινε περὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία. Ἡ Ῥώμη εἶχεν αἰσθανθῇ βαθύτατα τὸ τραῦμα, ὅπερ εἶχε κατενέγκει κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς ὑπεροχῆς ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος. Ὁ κανὼν δι' οὗ εἶχον ἀναγνωρισθῇ τὰ πρεσβεῖα τοῦ θρόνου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἅτε βασιλευούσης ἐφαίνετο στερῶν αὐτὴν τῶν πρωτείων εὐθὺς ὡς ἔπαυεν ἡ ἰδιότης αὐτῆς ὡς βασιλευούσης. Βαρέως λοιπὸν φέροντες οἱ πάπαι τὴν διὰ τοῦ κανόνος ἐκείνου σὺν τῇ πτώσει τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπερχομένην ἀνάδειξιν τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς πρωτεύοντος θρόνου, διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τὴν ἐν Βυζαντίῳ πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ διενέξεως. Καὶ δὴ ὅτε ὁ Ζήνων ἀνεγνώρισεν ὡς πατριάρχην Ἀλεξανδρείας τὸν Μογγὸν ἀντὶ τοῦ Ἰωάννου, οὗτος ἀπετάθη πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ πάπαν Σιμπλίκιον, ὅςτις ἀπήτησε τήν τε καθαίρεσιν τοῦ Μογγοῦ καὶ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἑνωτικοῦ.

Ἔτι δὲ δραστηριώτερον ἐπέμεινεν ὁ ἀπὸ τοῦ 483 διάδοχος τοῦ Σιμπλικίου Φῆλιξ ὁ Γ', συνεργοὺς ἔχων ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς λεγομένους *ἀκοιμήτους* μοναχούς, τοὺς φανατικοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀδιαλλάκτου τῶν ἄκρων ὀρθοδόξων φατρίας. Ὅτε δὲ οἱ ἐκ Ῥώμης ἀποσταλέντες πρέσβεις, ἀπειληθέντες καὶ φυλακισθέντες, ἀνεγνώρισαν τὴν χει-

στονίαν Πέτρου τοῦ Μογγοῦ, ὁ Φῆλιξ συνεκάλεσεν ἐν Ῥώμῃ τῷ 484 τοπικὴν σύνοδον, ἥτις ἀνεθεμάτισε τὸν Ἀκάκιον. Ἀλλὰ δὲν ὑπελείφθη τοῦ ἀκάκου ἐκείνου ποιμενάρχου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὁ Ἀκάκιος, ἐξαλείψας καὶ αὐτὸς τὸ ὄνομα τοῦ Φήλικος ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταλόγων.

Οὕτως ἡ προσπάθεια τοῦ Ζήνωνος ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν ὁμόνοιαν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἤγαγεν εἰς ἐκκλησιαστικὴν ῥῆξιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, προάγγελον τοῦ σχίσματος, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ μετὰ ἓξ περίπου αἰῶνας. Ἡ δὲ πρώτη αὕτη ῥῆξις δὲν ὑπῆρξε βραχυχρόνιος, οὐδὲ διελύθη διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μογγοῦ (489), τοῦ Κναφέως (490) καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀκακίου (489) καὶ τοῦ Ζήνωνος (491), ἀλλὰ διήρκεσεν ἐπὶ μίαν ὅλην γενεάν, τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως συνδιαλλαχθεισῶν μόλις τῷ 519 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου.

ια'

Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Ἀναστασίου καὶ Ἰουστίνου.

Τὸν Ζήνωνα, θανόντα τῇ 9 Ἀπριλίου 491 ἐκ δυσεντερίας ἢ κατ' ἄλλην παράδοσιν ταφέντα ζῶντα μετ' ἰσχυρὰν προσβολὴν ἐπιληψίας, ἐξ ἧς ἔπασχε, διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἐκ Δυρραχίου σιλεντιάριος Ἀναστάσιος, λαβὼν σύζυγον τὴν χήραν τοῦ Ζήνωνος Ἀριάδνην. Εὗρε δὲ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν ἑαυτοῦ ὡς βασιλέως κατέχοντα τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον τὸν Εὐφήμιον ὡς διάδοχον τοῦ τὸν Ἀκάκιον διαδεχθέντος Φραβίτα (489-490).

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν σκάνδαλον δὲν εἶχε λήξει ἐπὶ τοῦ Φραβίτα, πανούργως μετεωριζομένου μεταξὺ τοῦ παπικοῦ θρόνου καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὀπαδῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ. Ἡ δ' ἐπαμφοτερίζουσα ἐκείνη τοῦ πατριάρχου πολιτεία καὶ αἱ ἀνωμαλίαι ἃς ἐπήνεγκε τὸ Ἑνωτικὸν εἶχον προκαλέσει πολλὴν σύγχυσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἤδη πλὴν τῶν μετριοπαθῶν καὶ τὴν μέσην ὁδὸν ἀκολουθούντων ὀπαδῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ εἶχον ἀναφανῆ δύο νέαι φατρίαι τῶν ἑκατέρωθεν ἀδιαλλάκτων, ἡ τῶν *ἀκοιμήτων*, εἰς ἣν ἐτάσσοντο οἱ ἄκροι ὀρθόδοξοι ἰδίως ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἡ τῶν *ἀκεφάλων*, ἥτις ἀπετελεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀμεταπείστων μονοφυσιτῶν.

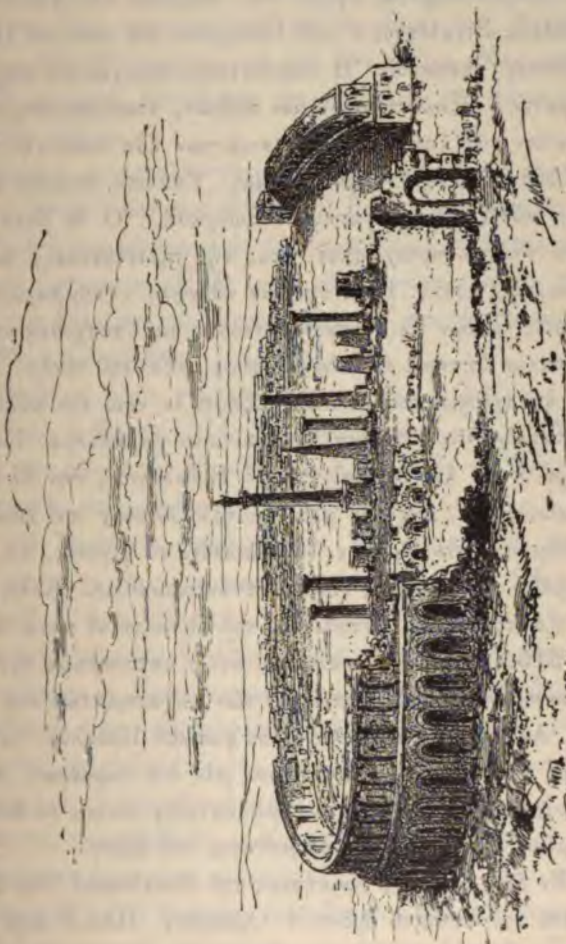
Δυστυχῶς ἐν μέσῳ τῆς νέας ταύτης συγχύσεως δὲν ὑφίστατο μεταξὺ

βασιλέως καὶ πατριάρχου ἡ σύμπνοια, ἥτις ὑπῆρχε μεταξὺ Ζήνωνος κα[ὶ] Ἀκακίου. Διότι ὁ μὲν Ἀναστάσιος ἐθεώρει καὶ πρὸ τῆς ἀναβάσε[ως] αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον καὶ μετ' αὐτὴν συμφέρουσαν εἰς τὸ κράτος τ[ὴν] ἐμμονὴν εἰς τὸ Ἑνωτικόν· ὁ δ' Εὐφήμιος ἐτάσσετο εἰς τοὺς ἄκρο[υς] ὀρθοδόξους. Εἶχε μάλιστα συγκαλέσει ὁ πατριάρχης τῷ 491 ἐν Κω[ν]σταντινουπόλει καὶ τοπικὴν σύνοδον, δι' ἧς εἶχον ἐπικυρωθῆ αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καὶ βαρὺς ἐφέρετο κατὰ τῶν ἀναθεματιζόντων αὐτήν· καὶ παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ βασιλέως εἶχεν ἀπαιτήσει κατὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως. Καὶ μέχρι μέν τινος καίπερ διεστῶτες ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης δὲν εἶχον ἔλθει εἰς διάστασιν. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἐπῆλθε τελεία ῥῆξις τοῦ Εὐφημίου καὶ τοῦ Ἀναστασίου, ὑποπτεύοντος, ὅτι ὁ πατριάρχης εὑρίσκετο εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν κατὰ τῆς βασιλείας στασιαζόντων Ἰσαύρων. Μετὰ διπλῆν δ' ἀπόπειραν δολοφονίας τοῦ πατριάρχου ἀποτυχοῦσαν ὁ Εὐφήμιος καθῃρέθη τῷ 496 καὶ παρ' ὅλην τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιδειχθεῖσαν εὔνοιαν τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ ἐξωρίσθη εἰς τὴν Παφλαγονίαν.

Διάδοχος δὲ τοῦ Εὐφημίου ἀνηγορεύθη ὁ Μακεδόνιος. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτου μάτην ἐπειράθη ὁ Ἀναστάσιος νἀποσπάσῃ τὴν ὁμολογίαν πίστεως, ἣν εἶχε παραδώσει ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν Εὐφήμιον κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μακεδόνιος σὺν τῷ χρόνῳ ἀφίστατο τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὅπερ εἶχεν ἀποδεχθῆ γινόμενος πατριάρχης, καὶ ὁσημέραι φανερώτερον ἐπεδείκνυε τὰς φιλορθοδόξους αὐτοῦ διαθέσεις. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἀναστάσιος περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ ματαιόνῃ ἢ παρακωλύῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ τέλος, ὅτε ἡ μὲν διάστασις μεταξὺ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκορυφώθη, τὰ δὲ πλήθη, ὑποδαυλιζόμενα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου, προέβησαν μέχρι ταραχῶν καὶ στάσεως ἐναντίον τῆς βασιλείας, ὁ Ἀναστάσιος διενήργησε τῷ 510 τὴν καθαίρεσιν τοῦ Μακεδονίου ὡς πρότερον τὴν τοῦ Εὐφημίου.

Τὸ δεύτερον ἤδη ἐθριάμβευεν ἐπὶ Ἀναστασίου κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολιτεία. Οἱ δύο πατριάρχαι, παραφερόμενοι ἴσως πέρα τοῦ δέοντος ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου αὐτῶν ζήλου, ἐπέσυρον ἐφ' ἑαυτοὺς ὄχι κατὰ πάντα ἀδίκως τὴν καταδίκην τῆς πολιτείας, ἥτις ἐζήτει διὰ παντὸς τρόπου τὴν εἰρήνην, ἣν ἐτάρασσεν ἡ ἐκκλησία. Ἐκεῖνοι μὲν παρουσίαζον ἑαυτοὺς ὡς μάρτυρας, ἀλλ' ἡ βασιλεία τοὺς ἐθεώρει ὡς κοινοὺς στασια-

Οὕτω δὲ διαφόρου οὔσης τῆς ἀντιλήψεως, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταν-
πόλεως ἐτάσσετο μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, ἣν ἐθεώρει διωκο-
ν. Ὅτε δὲ ἡ βασιλεία, γαυριῶσα ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῆς νίκῃ καὶ βλέ-
α τὴν ἐμφαινομένην ἀντίστασιν, ἐγκατέλιπε κατ' ὀλίγον τὴν θέσιν
ἀμύνης καὶ
σε προβαί-
α εἰς μέτρα
έραι βιαιό-
, ὁ λαὸς τῆς
σταντινου-
εως, ἐξωθού-
ος ὑπὸ τῶν
ιμήτων, προ-
η εἰς φοβερὰν
άσιν, ἐξ ἧς ἐ-
νδύνευσε καὶ
ὐτὸς ὁ θρόνος
ῦ Ἀναστασίου,
λευτῶντος τοῦ
12.
Κυριώτατον
ατρον τῆς στά-
ως ὑπῆρξεν ὁ
πόδρομος τῆς
ωνσταντινου-
όλεως, εἰς ὃν
νεκεντρώθη-
ν οἱ στασια-
αί. Ἐναλλὰξ
ἀντήχησαν ἐν
τῷ ἱερᾷ ψαλ-
δίαι καὶ ἀπειλητικαὶ κραυγαὶ τῶν φανατικῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ ἐχθρῶν
συνωμοτῶν κατὰ τοῦ Ἀναστασίου. Ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη τὸ πρῶ-
νὰ κρυφθῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ προαστείου τῶν Βλαχερνῶν, ὅπως
ῇ ἀπὸ τῆς μανίας τοῦ πλήθους. Ἀλλὰ τέλος ἡ πρὸ τῶν στασια-
ἐμφάνισις τοῦ αὐτοκράτορος τεταπεινωμένου καὶ ἱκετεύοντος, ἑτοί-

Ο ΙΠΠΟΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΟΙΟΣ ΕΣΩΖΕΤΟ ΤΟΝ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ

μου νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ δεομένου, κατηύνασε τὰ ἐξηρεθισμένα πνεύματα καὶ κατέστειλε τὴν στάσιν.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἐρεθισμὸς τῶν ἐν Σκυθίᾳ καὶ Μυσίᾳ ὀρθοδόξων περιέστησε τὸν Ἀναστάσιον εἰς κίνδυνον πολὺ μεγαλείτερον. Ὑπὸ τούτων παρακινούμενος ἤγειρε τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας κατὰ τοῦ βασιλέως Βιταλιανὸς ὁ υἱὸς Πατρικίου τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐπὶ Λέοντος θανατωθέντος Ἄσπαρος. Ἡ ἐπανάστασις προεχώρησε ταχέως διαδιδομένη. Στρατιὰ δ' ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, σταλεῖσα παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν βαινόντων ἤδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ βασιλέως Ὑπάτιον, ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Βιταλιανοῦ, αὐτὸς δὲ ὁ στρατηγὸς ἐζωγρήθη. Ὁ δὲ Βιταλιανὸς μετὰ τὴν νίκην ταύτην προεχώρησε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ ἐπελήφθη τῆς πολιορκίας αὐτῆς. Καὶ τότε μὲν ἠδυνήθη νἀπομακρύνῃ αὐτὸν ὁ Ἀναστάσιος, ἐλθὼν εἰς διαπραγματεύσεις καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ λύσῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πάπα. Ἀλλ' ἡ ἀθέτησις τῶν ὑποσχέσεων τοῦ βασιλέως ἐξῆψεν ἐκ νέου τὸν πόλεμον, ὅςτις παρίσταται ἔχων αὐτόχρημα θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Καὶ θριαμβεύει μὲν μέχρι τινός, καθ' ἃ φαίνεται, ὁ Βιταλιανός, τὴν δὲ αὔξησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἄγοντος μεθ' ἑαυτοῦ Οὔννους καὶ Βουλγάρους καὶ λυμαινομένου τὴν Θρᾴκην, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι καὶ διὰ στόλου ἐπειράθη νὰ προςβάλῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τέλος ὑπερίσχυσεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἡττηθέντος τοῦ Βιταλιανοῦ κατὰ θάλασσαν πιθανῶς τῷ 515. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ στόλου τοῦ Βιταλιανοῦ ἦτο κυριώτατα ἔργον τῶν μηχανημάτων τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου μετακληθέντος φυσικοῦ Πρόκλου, ὅςτις κατέκαυσε τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων κατά τινας μὲν διὰ πυρφόρων κατόπτρων, κατ' ἄλλους δὲ διὰ τῆς χρήσεως ἐμπρηστικῆς κόνεως ἐκ θείου ἀπύρου, ἀναπτομένης δι' αὐτῆς τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου.

Ἓν ἔτος πρὸ τῆς ἐκνικήσεως τοῦ Βιταλιανοῦ, τῷ 514, εἶχεν ἀνέλθει ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου ὁ Ὁρμίσδας. Ἤδη δ' ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Φήλικος δὲν εἶχε παύσει μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἡ ῥῆξις, ἣν εἶχε προκαλέσει τὸ Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος. Ὁ διάδοχος τοῦ Φήλικος Γελάσιος (492-496) εἶχε δείξει ἐπιμονὴν εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ οὐχ ἧττονα τῆς τοῦ προκατόχου. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν διαδεχθέντων τὸν Γελάσιον παπῶν, τοῦ ἄλλως μετριοπαθοῦς Ἀναστασίου τοῦ Β' (496-498) καὶ τοῦ Συμμάχου (498-514) δὲν εἶχεν

ἐπιτευχθῇ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἡ συνδιαλλαγή. Ἡ ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων κατάληψις τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀπολύσει τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ εἶχε καταστήσει τοὺς πάπας αὐθαιρετωτέρους καὶ ἐπιμονωτέρους. Ἀλλὰ πολὺ τῶν ἄλλων τραχύτερος ἀνεδείχθη ὁ Ὁρμίσδας, κωφεύων πρὸς τὰς ἐπιστολὰς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀναστασίου, δι' ὧν οὗτος, ἤδη στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς ἀκόμη εὐδοκιμούσης ἀποστασίας τοῦ Βιταλιανοῦ, ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τοῦ πάπα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης δὲν ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Ἀναστάσιον ἡ συνδιαλλαγὴ μετὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἧς οἱ ὅροι δὲν συνεφώνουν πρὸς τὴν προτέραν αὐτοῦ πολιτείαν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι. Ἡ δὲ λύσις τῆς διενέξεως ἐπῆλθε βραχὺν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου, ὅτ' ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ἀνῆλθεν ὁ φιλορθόδοξος Ἰουστῖνος.

Ἤδη εἶχεν ἀποθάνει πλὴν τοῦ Ἀναστασίου καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μακεδονίου Τιμόθεος ὁ Κήλων (511-518) ὁ ὁμόφρων μὲν τοῦ βασιλέως, διώκτης δὲ τῶν φίλων τοῦ Μακεδονίου. Κατεῖχε δὲ τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον ὁ Καππαδόκης Ἰωάννης ὁ Β', ἀνὴρ οὐχ ἧττον τοῦ Ἰουστίνου ἀποδεχόμενος τὰς ἀρχὰς τῶν ἄκρων ὀρθοδόξων, πρὸς ἃς τό γε νῦν ἔχον συνεφώνει καὶ ἡ Ῥώμη. Οὕτω δὲ κατέστη δυνατὴ τῷ 519 ἡ λῆξις τῆς ἀπὸ τριάκοντα καὶ πέντε ἤδη ἐτῶν διχαζούσης τὴν ἐκκλησίαν διενέξεως. Τελευτῶντος δὲ τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἔγεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει πομπικὴ ἡ εἴσοδος καὶ πανηγυρικὴ ἡ δεξίωσις τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα, ἤδη δὲ τὴν 9 Ἰουλίου ὁ Ὁρμίσδας ἐπέστελλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ τελεσθείσῃ ἑνώσει τῶν ἐκκλησιῶν.

Οἱ ὅροι τοῦ πάπα, οὓς ἀπεδέχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τοπικὴ σύνοδος, ἦσαν ἡ ὑπογραφὴ ὁμολογίας ἀναιρούσης τὸ Ἑνωτικὸν καὶ ἡ ἀπὸ τῶν διπτύχων διαγραφὴ τοῦ Ἀκακίου, τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀναστασίου. Ἐπ' ἴσης δὲ διεγράφησαν, ἀλλὰ χωρὶς νἀναθεματισθῶσιν, ὁ Εὐφήμιος καὶ ὁ Μακεδόνιος, ὧν τὴν μνήμην ἀνεστύλωσεν ἐπιφανῶς μετά τινα ἔτη ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία.

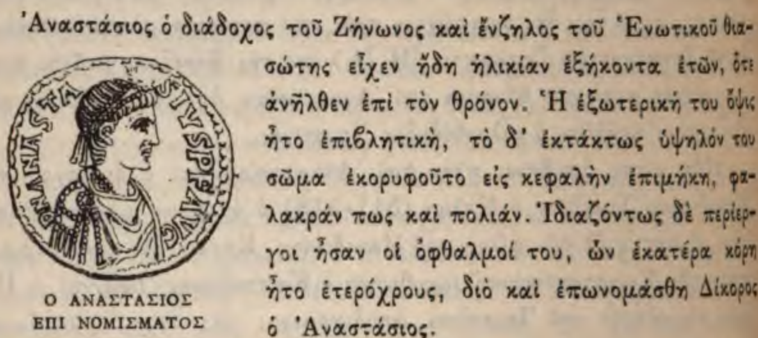
Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας ἀποδοχὴν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πάπα ἐσωτερικὰ σκάνδαλα ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει καὶ σπαραγμοὶ προκληθέντες

ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἑνώσεως, ἣν δυςαρέστως εἶδον πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὧν τὴν ἀντίστασιν εἶχε κρατύνει ἡ μακρὰ τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀναστασίου ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιμονή. Ἰδίως δὲ διεσπαράχθη ἡ ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ἤρκεσεν ἡ σύνεσις καὶ τὸ συνδιαλλακτικὸν πνεῦμα τοῦ Ἰουστίνου, ὅπως ἐπανέλθη καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ κράτους.

ιϐ'

Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος.

Ἀναστάσιος ὁ διάδοχος τοῦ Ζήνωνος καὶ ἔνζηλος τοῦ Ἑνωτικοῦ θιασώτης εἶχεν ἤδη ἡλικίαν ἑξήκοντα ἐτῶν, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἡ ἐξωτερική του ὄψις ἦτο ἐπιβλητική, τὸ δ' ἐκτάκτως ὑψηλόν του σῶμα ἐκορυφοῦτο εἰς κεφαλὴν ἐπιμήκη, φαλακράν πως καὶ πολιάν. Ἰδιαζόντως δὲ περίεργοι ἦσαν οἱ ὀφθαλμοί του, ὧν ἑκατέρα κόρη ἦτο ἑτερόχρους, διὸ καὶ ἐπωνομάσθη Δίκορος ὁ Ἀναστάσιος.

Ο ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Ὁ Ἀναστάσιος, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον, δὲν παρουσίαζεν ὡς μόνον προςὸν τὸ ὅτι ἦτο ὁμόκοιτος τῆς χήρας τοῦ Ζήνωνος· ἀλλ' εἶχε καὶ ἀρετὰς ἡγεμονικάς, δι' ὧν ἠδυνήθη οὐ μόνον νὰ κρατήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐν μέσῳ περιστάσεων δυσκόλων, καταβάλλων στάσεις παντοίας, ἀλλὰ καὶ νὰ πράξῃ ἀγαθὰ ὑπὲρ τῶν λαῶν ὧν ἦρχε. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι, κρινόμενος ἐκ μόνης τῆς περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα πολιτείας αὐτοῦ, ἔτυχε πολλῶν κατακρίσεων. Ἀλλ' εἴδομεν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ θρησκευτική του πολιτεία, ἐξεταζομένη ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, δὲν ἦτο δίκαιον νὰ ἐπισύρῃ τὸ ἀνάθεμα, ὅπερ ἐπεβλήθη εἰς αὐτὸν συμφώνως πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Καὶ πρῶτον πολὺ ἤθελεν ἀπατηθῇ ὁ ἐκ τῆς θρησκευτικῆς πολιτείας τοῦ Ἀναστασίου εἰκάζων, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀσεβής. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ βασιλεὺς πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ κακόθρησκος. Ὅσον καὶ ἂν ἐδυσφήμουν τὸν Ἀναστάσιον οἱ ἄκροι ὀρθόδοξοι, λέγοντες, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἔχαιρον Μανιχαῖοι καὶ Ἀρειανοί, καθότι ἡ μὲν μήτηρ αὐτοῦ ἦτο Μανιχαία, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτῆς Κλέαρχος Ἀρειανός, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ οἱ δικαίως εὐφημοῦντες

ν ὡς ἐξόχως εὐσεβῆ. Αὐτὸς ὁ πάπας Γελάσιος, γράφων, ὅτι ὁ [illegible]στάσιος ἐν τῷ ἰδιωτικῷ αὐτοῦ βίῳ πάντοτε ἐσπούδαζε περὶ τὴν [illegible], οἱονεὶ ἐκήρυττε διὰ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ ταύτης, ὅτι μόνον [illegible]κοὶ λόγοι ἦγον τὸν βασιλέα εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἑνωτικοῦ ἐπιμο[illegible]του. Τὸν δ' ἐν γένει ἐνάρετον αὐτοῦ βίον μέχρι τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον [illegible]άσεως ἀποδεικνύει ἡ πρὸς αὐτὴν κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοῦ ὡς [illegible]λέως ἀνακραυγὴ τοῦ λαοῦ, ἐκφράσαντος τὴν εὐχὴν νὰ βασιλεύσῃ [illegible]ναστάσιος καθ' ὅν τρόπον εἶχε ζήσει ὡς ἰδιώτης.

[illegible]λλ' ὅμως ἄλλως ἐσκέπτοντο οἱ ἐπίβουλα κατ' αὐτοῦ διανοούμενοι [illegible]υθύμως βλέποντες αὐτὸν περιβεβλημένον τὸ βασιλικὸν διάδημα. [illegible]μικρὸν μὲν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὁ Ἀναστάσιος ἐπιδεξίως [illegible]ήθη νὰ καταστείλῃ στάσιν προκληθεῖσαν ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλας ῥή[illegible]τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν ἔμεινε καὶ ἐν [illegible]ατόπιν χρόνῳ ἀπηλλαγμένος ἐχθρῶν ὁ αὐτοκράτωρ.

[illegible]ν τοῖς πρώτοις δ' ἐκίνει τὰ πάντα κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀξιώσεις [illegible] ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ζήνωνος Λογγῖνος, πρόεδρος ὢν τῆς [illegible]λήτου, ἀνὴρ αἰσχρότατος, ὅν αὐτὸς ὁ Ζήνων εἶχε θεωρήσει παντε[illegible] ἀνάξιον τοῦ θρόνου. Ἀλλὰ καίπερ τοιοῦτον ὄντα ὑπεστήριζον τὸν [illegible]γῖνον οἱ Ἴσαυροι, οὓς εἶχε καταστήσει θρασεῖς ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνά[illegible]ς τοῦ συμπατριώτου αὐτῶν Ζήνωνος καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ παρεχο[illegible] προστασία. Ὁ δ' Ἀναστάσιος ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ [illegible]γίνου, στεροῦσα τοὺς Ἰσαύρους ἀρχηγίας, ἔμελλε νὰ ἐλευθερώσῃ [illegible]ὸν μὲν ἀπὸ παντὸς κινδύνου, τὴν δὲ Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῆς [illegible]χῆς καὶ ἀνησυχίας, εἰς ἣν ἐνέβαλλε τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευού[illegible] ἡ θρασύτης τῶν Ἰσαύρων. Ἐξώρισε λοιπόν, ἀρχομένου τοῦ 492, [illegible]ἀρχηγὸν τῆς ἀνταρσίας εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ὁ Λογγῖνος, χει[illegible]ρηθεὶς πρεσβύτερος καὶ καταισχύνων τὸ ἱερατικὸν σχῆμα, ἀπέθανε [illegible] ἑπτὰ ἔτη. Ἐξεδίωξε δ' ὁ Ἀναστάσιος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως [illegible]ἄλλον Λογγῖνον τὸν ἐπιλεγόμενον μὲν Φαλακρόν, ὄντα δὲ [illegible] ὀφφικίων.

[illegible]λλ' ἡ ἔξωσις αὕτη Λογγίνου τοῦ ἀπὸ μαγίστρων [illegible] τῆς [illegible] γενικῆς ἀναστατώσεως ἐπὶ μέγα μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, [illegible] [illegible]ῖνος, διαβὰς εἰς τὴν Ἰσαυρίαν, ἐξήγειρεν εἰς [illegible] [illegible] αὐτοῦ συμπολίτας, οἵτινες, ἀποπτύσαντες πάντα χαλινόν, [illegible] [illegible]ωθέντες μετ' ἄλλων ἀποστατῶν εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα [illegible] προεχώρησαν δῃοῦντες μέχρι τῆς Φρυγίας. Ἦτο δὲ ἡ [illegible]

[illegible]

τειχῶν τῶν Μεγάρων, δι' ἣν ὁ στρατηγὸς καὶ ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ πε
ουσίας κατέβαλεν ἐπίδομα ἐξ ἑκατὸν χρυσῶν νομισμάτων, ἤτοι δις
λίων περίπου δραχμῶν.

Αἱ πράξεις αὗται τοῦ Ἀναστασίου εἶνε τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιέπαι
καθ' ὅσον ἐγίνοντο ἐν μέσῳ διαρκῶν σχεδὸν ῥήξεων τῶν φατριῶν τ
ἱπποδρόμου ἐν Κωνσταντινουπόλει, αἵτινες εἶχον ὑψώσει εἴπερ ποτὲ θρ
σεῖαν τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῳ ἐπανειλημμένων μὲν ἀπειλητι
κῶν στάσεων κατὰ τῆς βασιλείας, μακρῶν δ' αὐτῆς πολέμων κατ' ἐξω
τερικῶν πολεμίων, ἐν οἷς κυριώτατος ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας.

ιγ'

Ὁ περσικὸς πόλεμος.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βασιλείας ὁ Ἀναστάσιος ἦν
ἠναγκασμένος νὰ ἔχῃ προςηλωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς πολλὰ συγ
χρόνως μέρη. Δίκην δεξιοῦ μονομάχου ἐφρόντιζε νἀποκρούῃ πολλὰς ἐν
τίον αὐτοῦ ἐπιφερομένας προςβολάς. Εἴδομεν δὲ ἤδη τὴν ἐπιτυχί
μεθ' ἧς ἠγωνίσθη κατὰ τῶν ποικίλων στάσεων καὶ ἀποστασιῶν, ὑ
ὧν ἐκλονήθη ὁ θρόνος αὐτοῦ, καὶ τὰ μέσα, ἅτιν' ἀντέταξε πρὸς
τὴν Θρᾴκην λῃζομένους Βουλγάρους καὶ Σλάβους. Ἀλλὰ καὶ ἐ
τερον ἠναγκάζετο νὰ μάχηται ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία, ἐν μὲν
ἀνατολικαῖς ἐσχατιαῖς τοῦ Εὐξείνου Πόντου παρὰ τἀρμενικὰ σύ
ἀντεπεξερχομένη πρὸς τοὺς λῃστρικοὺς Τζάνους, τοὺς ὁμόρους τῶν
ζῶν (505), μετ' οὐ πολὺ δ' ἀντιτασσομένη παρὰ τὸν Δούναβιν
τοὺς Γότθους. Ἀλλ' εἰς τὸν ἐκεῖσε σταλέντα Σαβινιανὸν, τὸν ὁμ
μον υἱὸν τοῦ ἄλλοτε νικήσαντος τὸν Θεοδιμοῦνδον, δὲν ἐπεφυλά
νὰ νικήσῃ ἐν Παννονίᾳ τὸν Γότθον Μούνδωνα, κατισχύσαντα τῶν
ζαντιακῶν ὅπλων.

Ὁ δ' ἐπιφανέστατος τῶν πολέμων οὓς ἐπεχείρησαν ἐπὶ Ἀνασ
οἱ Βυζαντῖνοι ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ περσικός.

Ἑβδομήκοντα καὶ ἐννέα ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει
ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ μεταξὺ Περσῶν καὶ τοῦ βυζαντιακοῦ κρ
ὁμολογηθείσης ἑκατονταετοῦς εἰρήνης. Κατὰ τὸν μακρὸν δὲ τοῦτο
νον ἀπησχόλουν τοὺς βασιλεῖς τῶν Περσῶν ἔριδες περὶ τοῦ θρόνου
κροὶ ἀγῶνες πρὸς τοὺς λαοὺς, οἵτινες ἐκαλοῦντο μὲν ὑπὸ τῶν

ι Οὖννοι Ἐφθαλῖται, ἀλλ' οὐδὲν φαίνονται ἔχοντες κοινὸν πρὸς τοὺς ους, θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ αἱρέσεις καὶ ἄλλαι ἐσωτερικαὶ τοῦ ους ἀνωμαλίαι. Διὰ πάντας δὲ τοὺς λόγους τούτους οὐ μόνον δὲν διαταραχθῇ ἡ πρὸς τοὺς Βυζαντίνους εἰρήνη, ἀλλὰ καὶ εἶχε συ-χθῇ ἐν τῷ μεταξὺ ἔτι μᾶλλον ἡ φιλία τῶν δύο κρατῶν διὰ τῆς ἐν 442 ὁμολογηθείσης συνθήκης. Διὰ ταύτης ὑπεχρεοῦντο οἱ Βυζαν-. νὰ τελῶσι κατ' ἔτος τεταγμένον χρῆμα χάριν τῆς δαπάνης, ἣν τει ἡ φύλαξις φρουρίου κειμένου κατὰ τὰς Κασπίας πύλας μεταξὺ ἐσχάτων παρωρειῶν τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης, ταῦτα ὅπως πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν δύο κρατῶν παρακω-ται ἡ πρὸς νότον διάβασις τῶν τὰς ἐκεῖθεν τοῦ Καυκάσου χέρσους όντων λαῶν.

οιαῦται ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν δύο κρατῶν, ὅτε Καβάδης ὁ τῶν Περ-βασιλεὺς (487-498), ἐξωσθεὶς ἐπί τινα χρόνον ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ οῦ Ζαμάσπου, ἀνέκτησε τῷ 501 τὸν θρόνον διὰ τῆς βοηθείας τῶν θαλιτῶν. Στερούμενος δὲ χρημάτων, ὧν εἶχε μεγάλην ἀνάγκην, ; ἀποτίσῃ τὰς βαρείας ὑποχρεώσεις, ἃς εἶχεν ἀναλάβει πρὸς τοὺς ὑπο-ίξαντας αὐτὸν κατὰ τὴν κάθοδον, ἀπετάθη πρὸς τὸν Ἀναστάσιον, τῶν τὰ πρὸς φύλαξιν τῶν Κασπίων πυλῶν ὑπεσχημένα χρήματα ' ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος καθυστέρουν οἱ Βυζαντῖνοι. Ὁ δ' στάσιος ἢ τὸ παρ' ἅπαν ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τὰ ὀφειλόμενα ἢ ↄη νὰ παράσχῃ χρήματα μόνον ὑπὸ τὸν τύπον δανείου.

Ἀλλ' ὁπωςδήποτε καὶ ἂν διετύπωσεν ὁ Ἀναστάσιος τὴν ἄρνησιν ῦ, ὁ Σασανίδης βασιλεὺς ἐθεώρησε τὴν τοιαύτην ἀπάντησιν ὡς βασιν τῶν συνθηκῶν, καὶ, ἐπιχειρῶν πόλεμον ἀκήρυκτον, εἰςέ-τῇ 23 Αὐγούστου 502 εἰς τὸ βυζαντιακὸν μέρος τῆς Ἀρμενίας, μενος μεγάλης στρατιᾶς Περσῶν, Ἐφθαλιτῶν καὶ Ἀράβων. Μέχρι ὧν ἀρχῶν τοῦ Ὀκτωβρίου εἶχε καταλάβει μὲν τὴν Θεοδοσιούπο-αὶ Μαρτυρόπολιν, εἰςχωρήσας δ' εἰς τὰ βόρεια τῆς Μεσοποταμίας. ἀρχίσει νὰ πολιορκῇ τὴν ὀχυρὰν Ἄμιδαν, τὸ σημερινὸν Διαρ-ήρ. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ βυζαντιακὴ φρουρὰ τῆς πόλεως ταύτης ἦτο ἄνθρωπος, τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ γενναιότης τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐν πόλει μοναχῶν περὶ τὴν ἄμυναν, ὥςτε καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ὑπὲρ τρεῖς μῆνας ματαία ἀπέβη πᾶσα ἐνέργεια τῶν πολιορκητῶν. Τέ-δὲ μετὰ πολλὰς δυσχερείας καὶ κατόπιν μεγάλων ἀπωλειῶν τῆς κῆς στρατιᾶς ἐκυριεύθη ἡ Ἄμιδα ἀρχομένου τοῦ 503. Ὁ Κα-

βάδης, εἰςελθὼν εἰς τὴν πόλιν, διέταξε γενικὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων, καθ' ἣν ἀπωλέσθησαν πολλαὶ χιλιάδες. Ὅτε δὲ τέλος ἔπαυσεν ἡ σφαγή, τοῦ νικητοῦ πεισθέντος εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ παραστάσεις ἱερέως τινός, ὁ Καβάδης ἐξῆλθε τῆς πόλεως, συγκομίσας μὲν πλουσιώτατα λάφυρα, ἐγκαθιδρύσας δ' ἐν Ἀμίδᾳ φρουρὰν περσικὴν τριςχιλίων ἀνδρῶν.

Ἡ ἅλωσις τῆς Θεοδοσιουπόλεως καὶ Μαρτυροπόλεως, ἰδίως δὲ τῆς Ἀμίδας ἐνέβαλεν εἰς μεγάλην ταραχὴν τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν. Ὁ δ' Ἀναστάσιος, ὅςτις μέχρι τινὸς εἶχεν ἐλπίσει νἀποτρέψῃ τὸν Καβάδην ἀπὸ τοῦ πολέμου διὰ διαπραγματεύσεων, εὑρέθη ἠναγκασμένος μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ἐκείνας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν νἀντεπεξέλθῃ ἐναντίον αὐτοῦ πάσῃ δυνάμει. Ἀπεστάλη λοιπὸν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν στρατιὰ μεγίστη, τοιαύτη ὁποία οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον ἐστάλη ποτὲ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ τοὺς Πέρσας. Στρατηγὸν δ' ἔταξεν ὁ Ἀναστάσιος τὸν Γότθον Ἀρεόβινδον, ἔγγονον ὄντα δύο τῶν ἐπιφανεστάτων στρατηγῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, πρὸς μὲν πατρὸς τοῦ ὁμωνύμου Ἀρεοβίνδου τοῦ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ ἐκστρατεύσαντος ἐπὶ τοὺς Πέρσας, πρὸς δὲ μητρὸς τοῦ Ἄσπαρος. Πλὴν δ' αὐτοῦ συναπεστάλησαν καὶ ἄλλοι πλεῖστοι στρατηγοί, ὧν ἐπιφανέστατοι ὁ Φρὺξ Πατρίκιος καὶ Ὑπάτιος ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως. Συνεστρατεύετο δὲ καὶ Ἰουστῖνος ὁ ἔπειτα βασιλεύσας.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΚΑΒΑΔΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

Οὕτως ὑπό τε ἔποψιν πλήθους, καθότι ὁ στρατὸς λέγεται ὑπερβὰς τοὺς πεντηκοντακιςχιλίους ἄνδρας, καὶ ὑπὸ ἔποψιν γενναιότητος καὶ πείρας τῶν στρατηγῶν αἱ δυνάμεις αἱ κατὰ τῶν Περσῶν σταλεῖσαι ἦσαν ἄξιαι πλείστου λόγου, καὶ ὁ Ἀναστάσιος ἐδικαιοῦτο νἀναμένῃ τἄριστα ἐξ αὐτῶν. Ἀλλὰ συνέβη μέγα στρατηγικὸν λάθος τῶν Βυζαντίνων, ἡ διάσπασις αὐτῶν εἰς μοίρας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠδυνήθησαν ὁ Ἀρεόβινδος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ῥωμανοῦ νἀναγκάσωσιν εἰς ὑποχώρησιν τὸν Καβάδην, πολιορκοῦντα τὴν Νίσιβιν. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐπελθὼν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν μετὰ πολυαριθμοτάτης στρατιᾶς ἠνάγκασε τὸν Ἀρεόβινδον νἀνακαλέσῃ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ βυζαντιακοῦ στρατοῦ, ὅςτις εἶχε σπεύσει ὑπὸ τὸν Ὑπάτιον καὶ Πατρίκιον εἰς τ

ρ]κίαν τῆς Ἀμίδας. Ἀλλ' οὗτοι, ἐκ φθόνου πρὸς τὸν Ἀρεόβινδον, ...ήθησαν νὰ ὑπακούσωσι, προφασιζόμενοι, ὅτι ἦτο ἀνάγκη ἐπείγουσα ...μένωσι περὶ τὴν Ἄμιδαν. Οὕτω δὲ ὁ μὲν Ἀρεόβινδος, βλέπων ἑαυ... ἐγκαταλελειμμένον, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντι...πολιν, καὶ μόλις που μετὰ δυσκολίας ἐπείσθη νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ τὴν ...εν ἐφ' ἧς εἶχε ταχθῆ, ὁ δὲ Καβάδης, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς διχο...ας τῶν Βυζαντίνων στρατηγῶν, κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν Νίσι..., μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπιπεσὼν κατὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ Ὑπατίου καὶ ...τρικίου, ἐν πορείᾳ εὑρισκομένης, κατέστρεψε μέγα μέρος αὐτῆς. Ἀλλὰ ...ρ ὅλας τὰς νίκας ταυτας εἰς ...την ἔπειτα ἠγωνίσθη ἐπὶ μα...ν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν νὰ ...ρευσῃ τὴν Ἔδεσσαν, ἣν γεν...ίως ὑπερησπίσθη μετὰ τῶν ...οίκων ὁ ἐν αὐτῇ ἐγκεκλεισμέ...ς Ἀρεόβινδος.

ΠΕΡΣΗΣ ΙΠΠΕΥΣ

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ...ε οἱ Ἐφθαλῖται, ἐπωφελού...μενοι ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ ἀμφιρ...ρόπου ἀγῶνος τῶν Βυζαντίνων ...αντίον τῶν Περσῶν, εἰςήλα...σαν εἰς τὰ βορειοανατολικὰ σύν...ορα τῆς Περσίας περὶ τὰ τέλη ...οῦ 503. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ...Καβάδης νὰ στραφῇ πρὸς τοὺς ...ους τούτους πολεμίους, ἐν ᾧ οἱ ...ρατηγοί του ἐξηκολούθουν ἐν Μεσοποταμίᾳ ἀνεπιτυχῶς τὸν πρὸς τοὺς ...υζαντίνους πόλεμον.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἀναστάσιος, βλέπων τὴν μακρὰν διάρκειαν τοῦ πο...μου ὑπὲρ τὸ δέον μηκυνομένου, ἀνεκάλεσε μὲν τὸν Ὑπάτιον, ἔστειλε ... ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου τὸν Ἰλλυριὸν μάγιστρον Κέ...ρα μετὰ καὶ ἄλλων στρατηγῶν καὶ νέας στρατιᾶς. Ἡ δ' ἱκανότης ...ῦ Κέλερος καὶ ἡ ὁσημέραι αὔξουσα στενοχωρία τοῦ Καβάδου, ταλαι...ρουμένου ὑπὸ τῶν Ἐφθαλιτῶν, πρὸς οὓς ἠναγκάσθη νὰ πολεμῇ ἐπὶ ...α ὅλα ἔτη, ἔτρεψαν τὰ τοῦ πολέμου ὑπὲρ τῶν Βυζαντίνων. Ἡ Ἀρ...ζηνή, χώρα τῆς Ἀρμενίας, ἐδῃοῦτο ὑπὸ τοῦ Κέλερος θριαμβεύοντος

καὶ κυριεύοντος ἢ πυρπολοῦντος πολλὰ φρούρια τῆς Περσίδος, ἐν ᾧ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐνίκων ἀλλαχοῦ. Τέλος δ' ἔπεσε μὲν ἡ Νίσιβις, ἐπολιορκεῖτο δὲ ἤδη τὸν χειμῶνα τοῦ 504 καὶ αὐτὴ ἡ Ἄμιδα καὶ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ παρ' ὅλην τὴν γενναίαν ἄμυναν ἣν ἀντέτασσεν εἰς τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἡ φυλάσσουσα τὴν ὀχυρὰν πόλιν περσικὴ φρουρά.

Εἰς τοιοῦτο κινδυνῶδες σημεῖον περιστάντων τῶν πραγμάτων, μὴ δυνάμενος νἀνθέξῃ ὁ Καβάδης εἰς τὸν διπλοῦν πρὸς Βυζαντίνους καὶ Ἐφθαλίτας πόλεμον, ἦλθεν εἰς λόγους εἰρήνης πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἀναστασίου. Οἱ Βυζαντῖνοι παρέλαβον τὴν Ἄμιδαν ἀντὶ χρημάτων, καὶ ὁ Κέλερ ὡμολόγησε μετὰ τῶν Περσῶν ἑπταετεῖς σπονδάς, δι' ὧν ἔληξε τῷ 505 ὁ περσικὸς πόλεμος τρία ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἔναρξιν αὐτοῦ.

Καὶ ὑπῆρξαν μὲν λίαν ἐπιεικεῖς διὰ τοὺς Πέρσας οἱ ὅροι τῆς ὁμολογηθείσης εἰρήνης. Ἀλλ' ὁ Ἀναστάσιος μετ' οὐ πολὺ ἀπέδειξεν, ὅτι καίπερ οὕτως ἐπὶ μετρίοις ὅροις περατώσας τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνα, οὐδαμῶς διενοεῖτο νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Καβάδην οἱανδήποτε μείωσιν τῶν βυζαντιακῶν κτήσεων ἐν τοῖς ἐνδοτάτοις τῆς Ἀσίας. Καὶ δὴ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν ὠχύρωσε μὲν κατὰ τἀρμενικὰ σύνορα τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἔκτισε δὲ τῷ 507 εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὡρῶν καὶ ἡμισείας ἀπὸ τῆς Νισίβεως ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Μασίου ὄρους κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Μεσοποταμίας νέον φρούριον, μεταβαλὼν τὸ χωρίον Δάρας εἰς ὀχυρὰν καὶ εὐρεῖαν πόλιν, ἥτις ἐκλήθη ἀπ' αὐτοῦ Ἀναστασιούπολις. Καὶ ἡ μὲν βυζαντιακὴ τέχνη ἐκόσμησε τὸ βασιλικὸν ἐκεῖνο κτίσμα δι' ἐκκλησιῶν καὶ στοῶν, ἀποθηκῶν σίτου, μεγάλων δεξαμενῶν καὶ λουτρῶν. Ἡ δὲ οἰκοδόμησις τοῦ ἀπωτάτου ἐκείνου προσκόπου τῶν Βυζαντίνων ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ κράτους παρ' αὐτὰ τὰ περσικὰ σύνορα δεικνύει τὴν πρόνοιαν τοῦ Ἀναστασίου καὶ τὴν εὐπορίαν καὶ δύναμιν τοῦ βασιλείου.

Ἡ κτίσις τῆς Ἀναστασιουπόλεως, ἥτις ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπύργιον κατά τε Περσῶν καὶ Ἀράβων, εὐλόγως ἐτάραξε τὸν Καβάδην· ἀλλ' ὁ πρὸς τοὺς Ἐφθαλίτας συνεχὴς πόλεμος δὲν ἄφινεν εἰς αὐτὸν καιρὸν ἀντιδράσεως. Μόλις δὲ μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐθάρρησε νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν παράβασιν τῶν ὅρων τῆς ἐπὶ Θεοδοσίου ὁμολογηθείσης συνθήκης, καθ' ἣν εἰς οὐδέτερον τῶν γειτόνων ἐπετρέπετο νὰ κτίσῃ φρούριον ἐγγὺς τῶν συνόρων. Ἀλλ' ἡ διπλωματικὴ τέχνη τοῦ Ἀναστασίου ἐξωμάλυνε τὰς ἐκ τῆς διαμαρτυρήσεως ταύτης τοῦ Καβάδου ἐπαπειλουμένας δυσχερείας, καὶ τὰ ὀχυρώματα τῆς Ἀναστα-

στιουπόλεως ἐξηκολούθησαν συμμένοντα ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῆς περσικῆς ὀφρύος.

Ἡ δ' ἐκνίκησις τῶν Περσῶν καὶ ἡ κτίσις τῆς Ἀναστασιουπόλεως ἦσαν φραγμὸς καὶ κατὰ τῶν Σκηνιτῶν Ἀράβων, οἵτινες, ὑποτελεῖς ὄντες τῶν Περσῶν, καὶ στρατοπεδεύοντες ὑπὸ σκηνὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Εὐφράτου, ἐπέτρεχον τὰ παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον ὅρια τῆς Συρίας. Ἤδη τῷ 498 εἶχον νικήσει τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σκηνιτῶν ἐκείνων δύο Βυζαντῖνοι στρατηγοὶ τῆς Εὐφρατησίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Ῥωμανός. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν νικῶν ἐκείνων ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτησις τῆς ἐν τῷ ἀραβικῷ κόλπῳ κειμένης νήσου Ἰωτάβης, ἣν εἴδομεν καταληφθεῖσαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ μεγάλου ὑπὸ τοῦ Σαρακηνοῦ Ἀμορκέσου. Ἡ δ' ἀνάκτησις τῆς νήσου ταύτης, ἀποδοθείσης εἰς Βυζαντίνους ἐμπόρους, ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη διὰ τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δημοσίων προσόδων διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἐμπόρων πληρονομένου φόρου, καὶ ταῦτα καθ' οὓς χρόνους ὁ Ἀναστάσιος, εἰς γενικὸν συμφέρον τῶν ὑπηκόων ἀποσκοπῶν, μετερρύθμισε τὰ τῆς φορολογίας ἐν τῷ κράτει.

ιδ'

Ἡ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου.

Ὅσον καὶ ἂν ἐπεσκότισεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀναστασίου, ὁ ἐξετάζων αὐτὰ τὰ πράγματα, ὡς εἴδομεν, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου. Τοιοῦτον δ' ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν καὶ οἱ νόμοι αὐτοῦ.

Ἤδη κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ πλὴν ἄλλων διατάξεων, ἀναφερομένων εἰς τὴν μετὰ παρέλευσιν τεσσαρακονταετίας παραγραφὴν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐξέδωκεν ἀξίαν μνείας διαταγήν, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς δικαστὰς ἐφ' οἱῳδήποτε λόγῳ προσοχὴ εἰς βασιλικὰ κελεύσματα ἀντικείμενα εἰς τὸ δημόσιον συμφέρον ἢ εἰς τοὺς κειμένους νόμους. Καὶ αἱ μὲν διαταγαὶ αὗται ἀπεσκόπουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀξιώματος τῆς δικαιοσύνης. Ἄλλος δὲ νόμος, ἔπειτα ἐκδοθείς, ἀντικείμενον εἶχε τὴν ἀνύψωσιν τῆς διοικήσεως διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ ὠνίου τῶν ἀρχῶν, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐξηγοράζοντο ὑπὸ τῶν ἀπαιτητῶν παρὰ τῶν ἰσχυόντων. Ἐξέλιπε δ' οὕτω κακὴ συνή-

θεια, τοὺς μὲν εἰς ἀξιώματα ἀνερχομένους ἐξευτελίζουσα, τὸ δὲ ὑπή-
κοον ἐπιβαρύνουσα δι' ἐπαχθῶν δωρεῶν πρὸς τοὺς οὕτως ἀξιουμένοι
τῶν ἀρχῶν καὶ ἐν γένει εἰςάγουσα εἰς τὴν διοίκησιν τὴν κατάχρησ
καὶ τὴν πίεσιν.

Εἰς ὁποῖον δὲ σημεῖον εἶχον φθάσει αἱ ἐν τῇ διοικήσει καταχρήσει
μανθάνομεν ἐκ τῶν περισωζομένων *τύπων*, δι' ὧν ὁ 'Αναστάσιος διερ-
ρύθμισε τὰ στρατιωτικὰ πράγματα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς κυρηναϊκῆς Πεν-
ταπόλεως. 'Εκ τῶν τύπων τούτων βλέπομεν, ὅτι ταπεινοὶ ἦσαν ι
στρατιωτικοὶ μισθοί. Ἕκαστος τῶν περὶ τὸν δοῦκα, ἤτοι τὸν στρατη-
γόν, ἀξιωματικῶν ἐλάμβανε κατὰ μέσον ὅρον ἐννέα χρυσᾶ νομίσματ
κατ' ἔτος. 'Αλλὰ τὴν ἀληθῶς ἀνεπαρκεστάτην ταύτην ἐκ δραχμῶν ἑκα
τὸν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ ἐτησίαν τοῦ κράτους χορηγίαν συνεπλήρονον διά-
φορα ἐπιδόματα εἰςπραττόμενα παρὰ τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἐν
ἐφρούρουν οἱ ἀξιωματικοί, καὶ διάφορα δικαιώματα, ἅτινα ἐπὶ διαφό-
ροις προφάσεσιν ἐλάμβανον παρὰ τῶν ὑφ' ἑαυτοὺς στρατιωτῶν. Μεταξ
δὲ τῶν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς διδομένων ἦτο κι
ἡ λεγομένη *εὐμένεια*, ἥτις ἐσήμαινε τέλος χορηγούμενον εἰς τὸν δοῦκ
ὡς δεῖγμα τῆς φιλοφροσύνης τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευομένων. 'Εκ τῶ
ἐπιδομάτων τούτων ὁ 'Αναστάσιος ἀφῆκε μὲν τὰ παρὰ τῶν κατοίκω
εἰςπραττόμενα, ἀλλὰ κατήργησε τὰ διδόμενα ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὑπὲ
*τῆς καλουμένης μὲν εὐμενείας, οὔσης δὲ ἐξ ἔθους οὐκ ἀγαθοῦ κακῆ
συνηθείας*. Καὶ ἄλλων δὲ χορηγιῶν παρὰ τῶν στρατιωτῶν εἰςπραττο-
μένων ἀπηγόρευσεν ἢ περιώρισε τὴν χρῆσιν ὁ αὐτοκράτωρ.

Εἶνε δὲ οἱ περὶ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων τῆς Πενταπόλεω
θεῖοι τύποι βασιλικὸν διάταγμα καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἀξιομνημόνευ-
τον. Εἶνε δῆλα δὴ συντεταγμένον ἑλληνιστί, καὶ δεικνύει τὴν κατ' ὀλί-
γον εἰςχώρησιν τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ βυζαντιακο
κράτους. 'Επονομάζεται δ' ὁ 'Αναστάσιος ἐν τῇ διασωζούσῃ τοὺς τύ-
πους τούτους ἐπιγραφῇ *νικητὴς εὐσεβὴς εὐτυχὴς τροπαιοῦχος ἀεισε-
βαστος αὔγουστος*, φέρει δῆλα δὴ πλήρεις τοὺς τίτλους, οὓς διεφύλαξε
ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία μέχρι τοὐλάχιστον καὶ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ.

'Αλλ' ἐκ πασῶν τῶν νομοθετικῶν διατάξεων τοῦ 'Αναστασίου ἡ κυ-
ριωτάτη καὶ ἀμερίστου τυχοῦσα ἐπαίνου εἶνε ἡ κατάργησις τοῦ λεγο-
μένου *χρυσαργύρου*, ὅπερ εἴδομεν εἰςαγόμενον ἐπὶ Κωνσταντίνου το
μεγάλου. Ἦτο δὲ τὸ χρυσάργυρον κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα, παρ
ὅλην τὴν ἐπισκότισιν τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ σημασίας, ἣν βλέπομεν παρ

τοῖς μεταγενεστέροις Βυζαντίνοις ἱστοριογράφοις, φόρος ἐπιτηδεύματος, οὗ δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι οὐδ' αὐταὶ αἱ πτωχόταται τῶν πολιτῶν τάξεις. Συνεδέετο δὲ πιθανῶς πρὸς αὐτὸν καὶ μετριώτερός τις κεφαλικὸς φόρος ἐπὶ τῶν ζώων. Συνίστατο δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ ἐπιτηδεύματος φόρος ἐκεῖνος εἰς ἓν ἀργυροῦν νόμισμα κατ' ἔτος καὶ κατ' ἄτομον, ἤτοι εἰς τέσσαρα ἀργυρᾶ νομίσματα κατὰ τετραετίαν, ὅτε εἰςεπράττετο ὁ φόρος. Τῆς δὲ ἀξίας τοῦ ἀργυροῦ νομίσματος ἰσοδυναμούσης πρὸς ὀγδοήκοντα περίπου λεπτά, τὸ κατὰ τετραετίαν πληρωτέον παρ' ἑκάστου ποσὸν ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς τρεῖς καὶ λεπτὰ εἴκοσιν, ἤτοι εἰς σημερινὰς δραχμὰς δεκαέξ, ἂν πενταπλασιάσωμεν τὸ ποσόν, ὅπως εὕρωμεν τὴν τότε σχετικὴν ἀξίαν τοῦ πολυτίμου μετάλλου. Κατὰ ταῦτα ὁ φόρος οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐπαχθής, δυςβάστακτον δὲ καθίστανον αὐτὸν πιθανῶς τὸ ἄνισον τῆς φορολογίας καὶ αἱ καταχρήσεις τῶν δημοσίων εἰςπρακτόρων. Ἐντεῦθεν θρῆνοι καὶ ὀδυρμοὶ ἠκούοντο ἁπανταχοῦ κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν Βυζαντίνων, ὅταν ἐπήρχετο ὁ χρόνος τῆς εἰςπράξεως τοῦ χρυσαργύρου. Μεγάλως δὲ συνεκινήθη ὁ Ἀναστάσιος, ὅτε ἦλθον μὲν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις μοναχῶν, παραπονούμενοι περὶ τῆς φορολογίας ἐκείνης, εἶδε δ' ἐκτραγῳδούμενα τὰ ἐκ τοῦ χρυσαργύρου δεινὰ ἐν τραγῳδίᾳ Τιμοθέου τοῦ Γαζαίου, ποιητοῦ καὶ γραμματικοῦ ἀξιολόγου τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων. Εἰς τοιαύτας δὲ παραστάσεις πειθόμενος καὶ θέλων νὰ κατευνάσῃ τὴν κοινὴν κατακραυγήν, κατήργησεν ὁ Ἀναστάσιος τὸ χρυσάργυρον.

Ἀλλὰ κατὰ τἀνωτέρω λεχθέντα φαίνεται, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἐκ τοῦ χρυσαργύρου εἰςπραττόμενα χρήματα δὲν ἦσαν πολλά, δὲν ἦσαν τοὐλάχιστον τοσαῦτα, ὥςτε ἡ ἐκκοπὴ αὐτῶν νὰ ἐπιφέρῃ κλονισμὸν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ὧν ἄλλως μετὰ μεγάλης φειδοῦς ἐκήδετο ὁ Ἀναστάσιος. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εὑρέθησαν τεθησαυρισμέναι ἐν τῷ βασιλικῷ ταμείῳ τριακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες λιτρῶν χρυσίου, ἤτοι περὶ τὰ τετρακόσια τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου, ἀγαθὴ καὶ πατρικὴ ἐν συνόλῳ καὶ μόνον ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἔχουσα περισσοτέρους τοὺς ψέγοντας ἢ τοὺς ἐπαινοῦντας. Ἀλλὰ περίεργον εἶνε, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος, καίπερ κατὰ τὰ λεγόμενα καταργήσας τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων κατὰ τῶν θηρίων, δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἀντεπεξέλθῃ καὶ κατὰ τῆς ἀτασθαλίας τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου.

Τούτων ἡ θρασύτης εἶχε μὲν ἀρχίσει ἤδη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, ἐμβάλλουσα μὲν πολλάκις τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς ταραχὴν, πληροῦσα δὲ τὸν ἱππόδρομον βοῆς καὶ ἐνίοτε αἵματος. Ὁ Ἀναστάσιος, μὴ θελήσας νὰ πατάξῃ τὴν θρασύτητα ταύτην, ἀλλὰ συγκαταβὰς μέχρι διαπραγματεύσεων πρὸς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ἐνίοτε συμπράξας πρὸς τὴν ἑτέραν αὐτῶν, προεκάλεσεν ἐνοχλήσεις δι' ἑαυτὸν καὶ μέχρι τινὸς ἐματαίωσε τὸ ἔργον τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως, ὑπὲρ ἧς ἐπόνησε, παρεσκεύασε δὲ τὴν ὁδὸν εἰς ἀκόμη ἀτασθαλωτέραν στάσιν, ἥτις, μετ' ὀλίγα ἔτη ἐκρηγνυμένη, ἔμελλε νὰ περιστήσῃ εἰς κίνδυνον καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν.

Ἀλλ' ἡ ἀσύνετος αὕτη διαγωγὴ τοῦ Ἀναστασίου πρὸς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου δὲν ἀρκεῖ νὰ μειώσῃ τὴν ἄλλως ἀγαθωτάτην ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ ἡ βασιλεία αὐτοῦ. Ἐν γένει δὲ δικαιοτάτη φαίνεται ἡ κρίσις, ἣν ἐπιφέρει περὶ αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Λυδὸς, συγγραφεὺς τοῦ ἕκτου αἰῶνος, γεννηθεὶς μὲν ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἀναστασίου εἰς τὸν θρόνον, μὴ παρασυρθεὶς δὲ ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ εἰς ἄδικον γνώμην περὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὃν εἶδε κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἰδίας του νεότητος χρόνους ἐπιφανῶς κατέχοντα τὰ σκῆπτρα τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Καλεῖ δὲ ὁ Λυδὸς τὸν Ἀναστάσιον συνετὸν καὶ πεπαιδευμένον, ἐπιφανῆ ἅμα καὶ δραστήριον, μεγαλόδωρον καὶ ἀνώτερον ὀργῆς καὶ σεβόμενον τὰ γράμματα. Ἐν δὲ τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ οὐδένα τῶν δεομένων ἀπέπεμπε σκυθρωπὸν οὕτως, ὥςτε οὔτε πόλις οὔτε φρούριον ἢ λιμὴν ἢ τόπος τις ἐστερεῖτο, ἐπιστάσης ἀνάγκης, τῶν δωρεῶν τοῦ βασιλέως. Ὡς ἄριστον δ' ἐπιτάφιον τοῦ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν αἱ λέξεις τοῦ Λυδοῦ *θεὸν ἐχέτω ἵλεω τῶν ὁπωςδήποτε πλημμεληθέντων αὐτῷ· καὶ γὰρ ἄνθρωπος ἦν.*

ΚϚʹ

Ο ΜΕΓΑΣ ΝΟΜΟΘΕΤΗΣ

αʹ

Ἰουστῖνος.

Ὁ Ἀναστάσιος θνήσκων ὑπερογδοηκοντούτης τὴν 1 Ἰουλίου 518 μετὰ βασιλείαν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν καὶ δύο σχεδὸν μηνῶν οὐδένα ἀφῆκε κληρονόμον τῆς βασιλείας. Μετ' αὐτοῦ δ' ἐξέπνεεν ἡ δυναστεία Λέοντος τοῦ μεγάλου, καθότι καὶ ἡ Ἀριάδνη εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τῷ 515. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ θρόνος, μένων ἀδέσποτος, ἠδύνατο νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν ἰσχυρότατον τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου διακριθέντων. Ὡς τοιοῦτοι δ' ἀνεδεικνύοντο ἐκ μὲν τῶν ἀνεψιῶν τοῦ θανόντος βασιλέως ὁ Ὑπάτιος ὁ κατά τε τὸν περσικὸν πόλεμον καὶ ἐν τῷ ἐναντίον τοῦ Βιταλιανοῦ ἀγῶνι στρατηγήσας, ἐκ δὲ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀναστασίου ὁ τὸν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνα κατ' αὐτοῦ ἀναλαβὼν καὶ μέχρι τινὸς εὐδοκιμήσας Βιταλιανός.

Ἀλλ' ὅμως ἀντὶ τούτων Ἀμάντιος ὁ τῶν βασιλικῶν κοιτώνων προεστὼς παρεσκεύαζε τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἄνοδον ἀφανοῦς τινος ἀνδρός, καλουμένου Θεοκρίτου. Καὶ ὄργανον μὲν τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ ὡς βασιλέως μετεχειρίσθη ὁ Ἀμάντιος τὸ ἀργύριον, πρὸς διανομὴν δ' αὐτοῦ εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν λαὸν ἐξέλεξε τὸν ἀρχηγὸν τῆς βασιλικῆς σωματοφυλακῆς Ἰουστῖνον. Ἀλλ' ὁ ἐντολοδόχος ἐφρόντισε μόνον περὶ ἑαυτοῦ, καὶ πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τοῦ Ἀμαντίου ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου, τῇ 9 Ἰουλίου, ἀνεκηρύσσετο ὑπὸ τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων βασιλεὺς ὁ Ἰουστῖνος, τὴν δ' ἐκλογὴν ταύτην ἐπεκύρωσεν ἡ σύγκλητος.

Τὸν Ἰουστῖνον συνηντήσαμεν ἤδη ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου, καὶ εἴδομεν αὐτὸν ἀγωνιζόμενον γενναίως πρός τε τοὺς Ἰσαύρους καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας. Γεννηθεὶς ἐν τῇ ἰλλυρικῇ Δαρδανίᾳ

των ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων. Οὕτω δ' ἡ πρωτεύουσα τοῦ αἰθιοπικοῦ βασιλείου Ἀξὼμ, ἥτις καὶ Ἄξωμις ἢ Αὔξουμις ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, κατέστη τὸ κέντρον βασιλέων, οἵτινες οὐ μόνον ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἑλληνικὰς ἐπέγραφον λέξεις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λίθου ἑλληνικὰς ἐχάρασσον ἐπιγραφάς. Ἰδίαν δ' ἀπένεμον λατρείαν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν εἰς τὸν Ἄρη, οὗ καὶ υἱοὺς ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς κατὰ τὸ παράδειγμα Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου, ὅςτις, εἰςχωρήσας διὰ πολέμου εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ἔστησεν ἐν τῇ παραλίῳ πόλει Ἀδούλῃ, τῇ σημερινῇ Ζούλᾳ, στήλην ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀναγράφουσαν τὰ κατορθώματά του.

Ἡ δὲ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ παρεσκεύασε παρὰ τοῖς Ἀξωμίταις τὴν ὁδὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅςτις εἰςήχθη εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Εἶνε δὲ ἡ εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴ τῶν Αἰθιόπων ἔργον τοῦ Αἰγυπτίου Φρουμεντίου. Οὗτος μετὰ τοῦ συνεταίρου αὐτοῦ Αἰδεσίου ἔμπορος ὢν καὶ συλληφθεὶς ἤχθη εἰς τὴν ἀξωμιτικὴν αὐλὴν, ὅπου ἴσχυσε μὲν μέγα, ὑπῆρξε δ' ὁ πρῶτος παρ' Ἀβησσυνοῖς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόστολος, ὃν Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐχειροτόνησε τῷ 326 πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς Ἀξώμιος.

Ὁ φιλελληνισμὸς δὲ καὶ ὁ χριστιανισμὸς συνέδεσαν οὐκ ὀλίγον τοὺς Ἀξωμίτας πρὸς τοὺς Βυζαντίνους. Καὶ ὁ μὲν φιλελληνισμὸς αὐτῶν ἦτο τοιοῦτος, ὥςτε καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα ἦτο ἡ λατινικὴ, ἠναγκάζετο νὰ ἐπιστέλλῃ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν Ἀξωμιτῶν ἑλληνιστί. Ἡ δὲ πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ προςήλωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥςτε οἱ βασιλεῖς ἐπετύπωσαν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τὸν σταυρὸν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς **τοῦτο *ἀρέσει τῇ χώρᾳ***.

Καὶ ὑποτελεῖς μὲν τῶν Βυζαντίνων δὲν ἔγειναν οἱ Αἰθίοπες, οἵτινες ἐξηκολούθησαν διατηροῦντες τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ὡς θερμοὶ ὑπέρμαχοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἐκείναις χώραις καὶ πλησίον τῶν διωκόντων αὐτὸν Ἀράβων καὶ διὰ τὴν σημασίαν ἣν εἶχεν ἡ χώρα αὐτῶν ὡς ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορίου ἀπήλαυον τῆς φιλίας τῶν Βυζαντίνων καὶ τῆς προστασίας τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ἐθεωροῦντο δὲ τρόπον τινὰ ὡς θρησκευτικοὶ ἅμα καὶ ἐμπορικοὶ τῶν Βυζαντίνων πράκτορες ἐν Ἀφρικῇ καὶ παρὰ τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν Ἀξωμιτῶν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, ὅτε βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστίνου ἀνηγγέλθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 523 εἰς

τὸ Βυζάντιον, ὅτι οἱ Ὁμηρῖται εἶχον φονεύσει Βυζαντίνους πραγματευτὰς ἐρχομένους ἐξ Ἰνδιῶν καὶ διαβαίνοντας ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν, ὅπως διαπεράσωσιν εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν. Ἐκάλουν δ' Ὁμηρίτας οἱ Βυζαντῖνοι τοὺς Χιμιαρίτας, λαὸν συγγενῆ μὲν πρὸς τοὺς ἀρχαίους Αἰθίοπας, οἰκήσαντα δ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος τὰ νότια τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου, τὴν Εὐδαίμονα λεγομένην Ἀραβίαν. Τὸ συμβὰν δὲ τοῦτο προεκάλεσε πόλεμον μεταξὺ τῶν Ὁμηριτῶν καὶ τῶν Ἀξωμιτῶν, ὅςτις προςέλαβε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, διότι ἡ μὲν ὁμηριτικὴ δυναστεία ἦτο ἰουδαϊκή, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἀβησσυνίας Ἄνδας, ὅςτις ἐπωνομάζετο Ἐλλισθεαῖος ἢ Ἐλεσβαὰν, ἤτοι εὐλογημένος, ἦτο ἐνζηλος θιασώτης τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀπέληξε δ' ὁ πόλεμος οὗτος τῷ 524 εἰς τὴν νίκην τοῦ Ἄνδα καὶ τὴν δι' αὐτοῦ διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρὰ τοῖς Ὁμηρίταις τῆς Ἀραβίας.

Καὶ ἀμέσως μὲν δὲν μετέσχε τοῦ πολέμου τούτου ὁ Ἰουστῖνος. Ἀλλὰ ῥητῶς ἀναγράφεται, ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀξωμιτῶν διαπεραίωσιν εἰς τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν, μέρος τοῦ στόλου αὐτοῦ συναπετέλεσαν βυζαντιακὰ ἐμπορικὰ πλοῖα· παριστάνεται δ' ὁ Ἰουστῖνος παρορμῶν τὸν Ἄνδαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, δι' ἧς συνεπληρώθη ἡ ἐν Ἀραβίᾳ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νέας συνδέων σχέσεις μετὰ τῆς ἀξωμιτικῆς ἐκκλησίας καὶ συντελῶν εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Ὁμηρίταις.

Ἡ ὑποστήριξις δὲ αὕτη, ἣν ὁ Ἰουστῖνος παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀξωμίτας, ὅπως ἐπεκτείνωσι μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐκεῖθεν τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου, ἑλκύσωσι δὲ καὶ τοὺς Ὁμηρίτας εἰς τὸν χριστιανισμὸν, εἶχε καὶ πολιτικὴν ἔννοιαν. Ἀπεσκοπεῖτο δῆλα δὴ δι' αὐτῆς ἡ ἀπόκτησις φίλων, δυναμένων ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῶν χωρῶν αὐτῶν νὰ χρησιμεύσωσι μεγάλως ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πρὸς τὴν Περσίαν, ὡς καὶ πράγματι ἐχρησίμευσαν κατόπιν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα φιλικαὶ διέμειναν αἱ σχέσεις τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν Αἰθιόπων μέχρι τῆς κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἐπελθούσης καταλύσεως τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Ἀφρικῇ. Ἔκτοτε δὲ ὁσημέραι πλεῖον διεχώρισεν ἀπ' ἀλλήλων Ἕλληνας καὶ Ἀβησσυνοὺς ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Βυζαντίνων ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου καὶ ἡ προβαίνουσα διάδοσις τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ Ἀβησσυνία δὲν ἐλησμόνησε τὰς παλαιὰς αὐτῆς πρὸς τὸ Βυζάντιον σχέσεις, καὶ διετήρησεν ὡς μόνον ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ἐκείνῃ

τῆς Ἀφρικῆς χριστιανικὸν βασίλειον συμπαθῆ τινα ἀγάπην πρὸς το[ὺς] Ἕλληνας διὰ πάντων τῶν αἰώνων.

Ἐκκλησίαι βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ σώζονται μέχρι καὶ τῆς σήμερον Ἀβησσυνίᾳ λελαξευμέναι ἐντὸς βράχων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, εὐλαβῶς διατηρεῖ ἡ μνήμη τῶν Ἀβησσυνῶν τὰ ὀνόματα Ἑλλήνων ν[αο]δόμων, ὡς τοῦ Κυριάκου ἐκείνου τοῦ κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα κ[τί]σαντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χαραμὴτ τὴν ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην Ἄρμ[α] Ἀτσύπη. Κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα Ἕλληνες χρυσοχόοι κ[αὶ] ζωγράφοι ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διεκόσμησαν τὸ ἀνάκτορον Ἰαοῦ τοῦ Β′ τοῦ τῷ 1729 ἀνελθόντος ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ἀβησσυνίας. Εἰς μεγάλην δὲ δύναμιν ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ φιλελληνικωτάτου ἐκείνου ἡγεμόνος οἱ Ἕλληνες ἐν Ἀβησσυνίᾳ καὶ μεγάλα κατέλαβον ἀξιώματα ἐν τῇ αὐλῇ, διεκρίθησαν δ' ὁ ἐξ Ἴου Γεώργιος καὶ οἱ ἐκ Ῥόδου Πέτρος καὶ Δημήτριος. Διὰ τούτων δ' ἐπὶ τοσοῦτον διεδόθη ἐν Ἀβησσυνίᾳ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἑλληνικήν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν καὶ ἡ μήτηρ του Μάρθα ἐξέμαθον τὴν γλῶσσαν ταύτην, καὶ ὁ Ἰαοῦς λέγεται διατηρῶν ἀλληλογραφίαν μετὰ πολλῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ διαδόχου τοῦ Ἰαοῦ, τοῦ Ἰωᾶ, εὗρεν ὁ τὴν Ἀφρικὴν πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου περιοδεύσας κατὰ τὰ ἔτη 1768 μέχρι τοῦ 1772 Ἄγγλος Ἰωάννης Βροὺς ἰσχύοντας τοὺς Ἕλληνας ἐν Ἀβησσυνίᾳ, καὶ ἐν πολλαῖς τῆς χώρας πόλεσιν ὑφίσταντο κοινότητες Ἑλλήνων. Καὶ ἄγνωστος μὲν εἶναι ἡ περαιτέρω ἱστορία τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἀλλ' ὁ φιλελληνισμὸς τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀβησσυνίας δὲν ἔπαυσε μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καθ' οὓς νέα αὐτοῦ δείγματα παρέσχον οἱ αὐτοκράτορες Θεόδωρος καὶ Ἰωάννης.

γ′

Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἀγαθὴ διοίκησις τοῦ Ἰουστίνου δὲν προήρχετο ἐκ τῶν φώτων αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν λείπουσαν παιδείαν καὶ τὴν ἀπραγμοσύνην ἀνεπλήρονεν ἡ πρεσβυτικὴ σύνεσις καὶ ἄλλη τις μεγάλη τοῦ αὐτοκράτορος, ἀληθῶς ἡγεμονική, ἀρετή, ἡ προσήκουσα ἐκλογὴ τῶν καταλλήλων ἀνδρῶν, οὓς μετεχειρίζετο ὡς ὄργανα τῆς διοικήσεως, καὶ ἡ ἐπ' αὐτοὺς

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ
ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗΙ

καὶ κυριεύοντος ἢ πυρπολοῦντος πολλὰ φρούρια τῆς Περσίδος, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐνίκων ἀλλαχοῦ. Τέλος δ' ἔπεσε μὲν ἡ Νίσιβις, ἐπολιορκεῖτο δὲ ἤδη τὸν χειμῶνα τοῦ 504 καὶ αὐτὴ ἡ Ἄμιδα καὶ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ παρ' ὅλην τὴν γενναίαν ἄμυναν ἣν ἀντέτασσεν εἰς τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἡ φυλάσσουσα τὴν ὀχυρὰν πόλιν περσικὴ φρουρά.

Εἰς τοιοῦτο κινδυνῶδες σημεῖον περιστάντων τῶν πραγμάτων, μὴ δυνάμενος νἀνθέξῃ ὁ Καβάδης εἰς τὸν διπλοῦν πρὸς Βυζαντίνους καὶ Ἐφθαλίτας πόλεμον, ἦλθεν εἰς λόγους εἰρήνης πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἀναστασίου. Οἱ Βυζαντῖνοι παρέλαβον τὴν Ἄμιδαν ἀντὶ χρημάτων, καὶ ὁ Κέλερ ὡμολόγησε μετὰ τῶν Περσῶν ἑπταετεῖς σπονδάς, δι' ὧν ἔληξε τῷ 505 ὁ περσικὸς πόλεμος τρία ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἔναρξιν αὐτοῦ.

Καὶ ὑπῆρξαν μὲν λίαν ἐπιεικεῖς διὰ τοὺς Πέρσας οἱ ὅροι τῆς ὁμολογηθείσης εἰρήνης. Ἀλλ' ὁ Ἀναστάσιος μετ' οὐ πολὺ ἀπέδειξεν, ὅτι, καίπερ οὕτως ἐπὶ μετρίοις ὅροις περατώσας τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνα, οὐδαμῶς διενοεῖτο νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Καβάδην οἱανδήποτε μείωσιν τῶν βυζαντιακῶν κτήσεων ἐν τοῖς ἐνδοτάτοις τῆς Ἀσίας. Καὶ δὴ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν ὠχύρωσε μὲν κατὰ τἀρμενικὰ σύνορα τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἔκτισε δὲ τῷ 507 εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὡρῶν καὶ ἡμισείας ἀπὸ τῆς Νισίβεως ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Μασίου ὄρους κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Μεσοποταμίας νέον φρούριον, μεταβαλὼν τὸ χωρίον Δάρας εἰς ὀχυρὰν καὶ εὐρεῖαν πόλιν, ἥτις ἐκλήθη ἀπ' αὐτοῦ Ἀναστασιούπολις. Καὶ ἡ μὲν βυζαντιακὴ τέχνη ἐκόσμησε τὸ βασιλικὸν ἐκεῖνο κτίσμα δι' ἐκκλησιῶν καὶ στοῶν, ἀποθηκῶν σίτου, μεγάλων δεξαμενῶν καὶ λουτρῶν. Ἡ δὲ οἰκοδόμησις τοῦ ἀπωτάτου ἐκείνου προσκόπου τῶν Βυζαντίνων ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ κράτους παρ' αὐτὰ τὰ περσικὰ σύνορα δεικνύει τὴν πρόνοιαν τοῦ Ἀναστασίου καὶ τὴν εὐπορίαν καὶ δύναμιν τοῦ βασιλείου.

Ἡ κτίσις τῆς Ἀναστασιουπόλεως, ἥτις ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπύργιον κατά τε Περσῶν καὶ Ἀράβων, εὐλόγως ἐτάραξε τὸν Καβάδην· ἀλλ' ὁ πρὸς τοὺς Ἐφθαλίτας συνεχὴς πόλεμος δὲν ἄφινεν εἰς αὐτὸν καιρὸν ἀντιδράσεως. Μόλις δὲ μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐθάρρησε νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν παράβασιν τῶν ὅρων τῆς ἐπὶ Θεοδοσίου ὁμολογηθείσης συνθήκης, καθ' ἣν εἰς οὐδέτερον τῶν γειτόνων ἐπετρέπετο νὰ κτίσῃ φρούριον ἐγγὺς τῶν συνόρων. Ἀλλ' ἡ διπλωματικὴ τέχνη τοῦ Ἀναστασίου ἐξωμάλυνε τὰς ἐκ τῆς διαμαρτυρήσεως ταύτης τοῦ Καβάδου ἐπαπειλουμένας δυσχερείας, καὶ τὰ ὀχυρώματα τῆς Ἀναστα-

σιουπόλεως ἐξηκολούθησαν συμμένοντα ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῆς περσικῆς ὀφρύος.

Ἡ δ' ἐνίκησις τῶν Περσῶν καὶ ἡ κτίσις τῆς Ἀναστασιουπόλεως ἦσαν φραγμὸς καὶ κατὰ τῶν Σκηνιτῶν Ἀράβων, οἵτινες, ὑποτελεῖς ὄντες τῶν Περσῶν, καὶ στρατοπεδεύοντες ὑπὸ σκηνὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Εὐφράτου, ἐπέτρεχον τὰ παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον ὅρια τῆς Συρίας. Ἤδη τῷ 498 εἶχον νικήσει τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σκηνιτῶν ἐκείνων δύο Βυζαντῖνοι στρατηγοὶ τῆς Εὐφρατησίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Ῥωμανός. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν νικῶν ἐκείνων ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτησις τῆς ἐν τῷ ἀραβικῷ κόλπῳ κειμένης νήσου Ἰωτάβης, ἣν εἴδομεν καταληφθεῖσαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ μεγάλου ὑπὸ τοῦ Σαρακηνοῦ Ἀμορκέσου. Ἡ δ' ἀνάκτησις τῆς νήσου ταύτης, ἀποδοθείσης εἰς Βυζαντίνους ἐμπόρους, ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη διὰ τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δημοσίων προσόδων διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἐμπόρων πληρονομένου φόρου, καὶ ταῦτα καθ' οὓς χρόνους ὁ Ἀναστάσιος, εἰς γενικὸν συμφέρον τῶν ὑπηκόων ἀποσκοπῶν, μετερρύθμισε τὰ τῆς φορολογίας ἐν τῷ κράτει.

ιδ'

Ἡ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου.

Ὅσον καὶ ἂν ἐπεσκότισεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀναστασίου, ὁ ἐξετάζων αὐτὰ τὰ πράγματα, ὡς εἴδομεν, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου. Τοιοῦτον δ' ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν καὶ οἱ νόμοι αὐτοῦ.

Ἤδη κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ πλὴν ἄλλων διατάξεων, ἀναφερομένων εἰς τὴν μετὰ παρέλευσιν τεσσαρακονταετίας παραγραφὴν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐξέδωκεν ἀξίαν μνείας διαταγήν, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς δικαστὰς ἐφ' οἱῳδήποτε λόγῳ προσοχὴ εἰς βασιλικὰ κελεύσματα ἀντικείμενα εἰς τὸ δημόσιον συμφέρον ἢ εἰς τοὺς κειμένους νόμους. Καὶ αἱ μὲν διαταγαὶ αὗται ἀπεσκόπουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀξιώματος τῆς δικαιοσύνης. Ἄλλος δὲ νόμος, ἔπειτα ἐκδοθείς, ἀντικείμενον εἶχε τὴν ἀνύψωσιν τῆς διοικήσεως διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ ὠνίου τῶν ἀρχῶν, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐξηγοράζοντο ὑπὸ τῶν ἀπαιτητῶν παρὰ τῶν ἰσχυόντων. Ἐξέλιπε δ' οὕτω κακὴ συνή-

θεια, τοὺς μὲν εἰς ἀξιώματα ἀνερχομένους ἐξευτελίζουσα, τὸ δὲ ὑπήκοον ἐπιβαρύνουσα δι' ἐπαχθῶν δωρεῶν πρὸς τοὺς οὕτως ἀξιουμένους τῶν ἀρχῶν καὶ ἐν γένει εἰσάγουσα εἰς τὴν διοίκησιν τὴν κατάχρησιν καὶ τὴν πίεσιν.

Εἰς ὁποῖον δὲ σημεῖον εἶχον φθάσει αἱ ἐν τῇ διοικήσει καταχρήσεις μανθάνομεν ἐκ τῶν περισωζομένων *τύπων*, δι' ὧν ὁ Ἀναστάσιος διερρύθμισε τὰ στρατιωτικὰ πράγματα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως. Ἐκ τῶν τύπων τούτων βλέπομεν, ὅτι ταπεινοὶ ἦσαν οἱ στρατιωτικοὶ μισθοί. Ἕκαστος τῶν περὶ τὸν δοῦκα, ἤτοι τὸν στρατηγόν, ἀξιωματικῶν ἐλάμβανε κατὰ μέσον ὅρον ἐννέα χρυσᾶ νομίσματα κατ' ἔτος. Ἀλλὰ τὴν ἀληθῶς ἀνεπαρκεστάτην ταύτην ἐκ δραχμῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ ἐτησίαν τοῦ κράτους χορηγίαν συνεπλήρονον διάφορα ἐπιδόματα εἰσπραττόμενα παρὰ τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἐν ᾗ ἐφρούρουν οἱ ἀξιωματικοί, καὶ διάφορα δικαιώματα, ἅτινα ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἐλάμβανον παρὰ τῶν ὑφ' ἑαυτοὺς στρατιωτῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς διδομένων ἦτο καὶ ἡ λεγομένη *εὐμένεια*, ἥτις ἐσήμαινε τέλος χορηγούμενον εἰς τὸν δοῦκα ὡς δεῖγμα τῆς φιλοφροσύνης τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευομένων. Ἐκ τῶν ἐπιδομάτων τούτων ὁ Ἀναστάσιος ἀφῆκε μὲν τὰ παρὰ τῶν κατοίκων εἰσπραττόμενα, ἀλλὰ κατήργησε τὰ διδόμενα ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν *ὑπὲρ τῆς καλουμένης μὲν εὐμενείας, οὔσης δὲ ἐξ ἔθους οὐκ ἀγαθοῦ κακῆς συνηθείας*. Καὶ ἄλλων δὲ χορηγιῶν παρὰ τῶν στρατιωτῶν εἰσπραττομένων ἀπηγόρευσεν ἢ περιώρισε τὴν χρῆσιν ὁ αὐτοκράτωρ.

Εἶνε δὲ οἱ περὶ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων τῆς Πενταπόλεως *θεῖοι τύποι* βασιλικὸν διάταγμα καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἀξιομνημόνευτον. Εἶνε δῆλα δὴ συντεταγμένον ἑλληνιστί, καὶ δεικνύει τὴν κατ' ὀλίγον εἰσχώρησιν τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἐπονομάζεται δ' ὁ Ἀναστάσιος ἐν τῇ διασωζούσῃ τοὺς τύπους τούτους ἐπιγραφῇ *νικητὴς εὐσεβὴς εὐτυχὴς τροπαιοῦχος ἀεισέβαστος αὔγουστος*, φέρει δῆλα δὴ πλήρεις τοὺς τίτλους, οὓς διεφύλαξεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία μέχρι τοὐλάχιστον καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀλλ' ἐκ πασῶν τῶν νομοθετικῶν διατάξεων τοῦ Ἀναστασίου ἡ κυριωτάτη καὶ ἀμερίστου τυχοῦσα ἐπαίνου εἶνε ἡ κατάργησις τοῦ λεγομένου *χρυσαργύρου*, ὅπερ εἴδομεν εἰσαγόμενον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Ἦτο δὲ τὸ χρυσάργυρον κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα, παρ' ὅλην τὴν ἐπισκότισιν τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ σημασίας, ἣν βλέπομεν παρὰ

τοῖς μεταγενεστέροις Βυζαντίνοις ἱστοριογράφοις, φόρος ἐπιτηδεύματος, οὐ δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι οὐδ' αὐταὶ αἱ πτωχόταται τῶν πολιτῶν τάξεις. Συνεδέετο δὲ πιθανῶς πρὸς αὐτὸν καὶ μετριώτερός τις κεφαλικὸς φόρος ἐπὶ τῶν ζῴων. Συνίστατο δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ ἐπιτηδεύματος φόρος ἐκεῖνος εἰς ἓν ἀργυροῦν νόμισμα κατ' ἔτος καὶ κατ' ἄτομον, ἤτοι εἰς τέσσαρα ἀργυρᾶ νομίσματα κατὰ τετραετίαν, ὅτε εἰςεπράττετο ὁ φόρος. Τῆς δὲ ἀξίας τοῦ ἀργυροῦ νομίσματος ἰσοδυναμούσης πρὸς ὀγδοήκοντα περίπου λεπτά, τὸ κατὰ τετραετίαν πληρωτέον παρ' ἑκάστου ποσὸν ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς τρεῖς καὶ λεπτὰ εἴκοσιν, ἤτοι εἰς σημερινὰς δραχμὰς δεκαέξ, ἂν πενταπλασιάσωμεν τὸ ποσόν, ὅπως εὕρωμεν τὴν τότε σχετικὴν ἀξίαν τοῦ πολυτίμου μετάλλου. Κατὰ ταῦτα ὁ φόρος οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐπαχθής, δυςβάστακτον δὲ καθίστανον αὐτὸν πιθανῶς τὸ ἄνισον τῆς φορολογίας καὶ αἱ καταχρήσεις τῶν δημοσίων εἰςπρακτόρων. Ἐντεῦθεν θρῆνοι καὶ ὀδυρμοὶ ἠκούοντο ἁπανταχοῦ κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν Βυζαντίνων, ὅταν ἐπήρχετο ὁ χρόνος τῆς εἰςπράξεως τοῦ χρυσαργύρου. Μεγάλως δὲ συνεκινήθη ὁ Ἀναστάσιος, ὅτε ἦλθον μὲν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις μοναχῶν, παραπονούμενοι περὶ τῆς φορολογίας ἐκείνης, εἶδε δ' ἐκτραγῳδούμενα τὰ ἐκ τοῦ χρυσαργύρου δεινὰ ἐν τραγῳδίᾳ Τιμοθέου τοῦ Γαζαίου, ποιητοῦ καὶ γραμματικοῦ ἀξιολόγου τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων. Εἰς τοιαύτας δὲ παραστάσεις πειθόμενος καὶ θέλων νὰ κατευνάσῃ τὴν κοινὴν κατακραυγήν, κατήργησεν ὁ Ἀναστάσιος τὸ χρυσάργυρον.

Ἀλλὰ κατὰ τἀνωτέρω λεχθέντα φαίνεται, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἐκ τοῦ χρυσαργύρου εἰςπραττόμενα χρήματα δὲν ἦσαν πολλά, δὲν ἦσαν τοὐλάχιστον τοσαῦτα, ὥςτε ἡ ἐκκοπὴ αὐτῶν νὰ ἐπιφέρῃ κλονισμὸν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ὧν ἄλλως μετὰ μεγάλης φειδοῦς ἐκήδετο ὁ Ἀναστάσιος. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εὑρέθησαν τεθησαυρισμέναι ἐν τῷ βασιλικῷ ταμείῳ τριακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες λιτρῶν χρυσίου, ἤτοι περὶ τὰ τετρακόσια τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου, ἀγαθὴ καὶ πατρικὴ ἐν συνόλῳ καὶ μόνον ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἔχουσα περισσοτέρους τοὺς ψέγοντας ἢ τοὺς ἐπαινοῦντας. Ἀλλὰ περίεργον εἶνε, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος, καίπερ κατὰ τὰ λεγόμενα καταργήσας τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων κατὰ τῶν θηρίων, δὲν εἶχε τὸ θάρρος νἀντεπεξέλθῃ καὶ κατὰ τῆς ἀτασθαλίας τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου.

Τούτων ἡ θρασύτης εἶχε μὲν ἀρχίσει ἤδη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μα[
κιανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, ἐμβά[
λουσα μὲν πολλάκις τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς ταραχήν, πληροῦσα [
τὸν ἱππόδρομον βοῆς καὶ ἐνίοτε αἵματος. Ὁ Ἀναστάσιος, μὴ θελήσ[
νὰ πατάξῃ τὴν θρασύτητα ταύτην, ἀλλὰ συγκαταβὰς μέχρι διαπρ[
γματεύσεων πρὸς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ἐνίοτε συμπράξ[
πρὸς τὴν ἑτέραν αὐτῶν, προεκάλεσεν ἐνοχλήσεις δι' ἑαυτὸν καὶ μέχ[
τινὸς ἐματαίωσε τὸ ἔργον τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως, ὑπὲρ ἧς ἐπόνησ[
παρεσκεύασε δὲ τὴν ὁδὸν εἰς ἀκόμη ἀτασθαλωτέραν στάσιν, ἥτις, με[
ὀλίγα ἔτη ἐκρηγνυμένη, ἔμελλε νὰ περιστήσῃ εἰς κίνδυνον καὶ αὐτ[
τὴν βασιλείαν.

Ἀλλ' ἡ ἀσύνετος αὕτη διαγωγὴ τοῦ Ἀναστασίου πρὸς τὰς φατρί[
τοῦ ἱπποδρόμου δὲν ἀρκεῖ νὰ μειώσῃ τὴν ἄλλως ἀγαθωτάτην ἐντύπω[
σιν, ἣν ἐμποιεῖ ἡ βασιλεία αὐτοῦ. Ἐν γένει δὲ δικαιοτάτη φαίνεται [
κρίσις, ἣν ἐπιφέρει περὶ αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Λυδός, συγγραφεὺς τοῦ ἕκτ[
αἰῶνος, γεννηθεὶς μὲν ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἀναστασίου [
τὸν θρόνον, μὴ παρασυρθεὶς δὲ ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ εἰς ἄδικ[
γνώμην περὶ τοῦ ἀνδρός, ὃν εἶδε κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἰδίας του νε[
τητος χρόνους ἐπιφανῶς κατέχοντα τὰ σκῆπτρα τῆς βυζαντιακῆς ἀ[
χῆς. Καλεῖ δὲ ὁ Λυδὸς τὸν Ἀναστάσιον συνετὸν καὶ πεπαιδευμένο[
ἐπιφανῆ ἅμα καὶ δραστήριον, μεγαλόδωρον καὶ ἀνώτερον ὀργῆς κ[
σεβόμενον τὰ γράμματα. Ἐν δὲ τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ οὐδένα τῶν δε[
μένων ἀπέπεμπε σκυθρωπὸν οὕτως, ὥστε οὔτε πόλις οὔτε φρούριον [
λιμὴν ἢ τόπος τις ἐστερεῖτο, ἐπιστάσης ἀνάγκης, τῶν δωρεῶν τοῦ βα[
σιλέως. Ὡς ἄριστον δ' ἐπιτάφιον τοῦ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος ἠδύναντο [
χρησιμεύσωσιν αἱ λέξεις τοῦ Λυδοῦ *θεὸν ἐχέτω ἵλεω τῶν ὁπωσδή[
ποτε πλημμεληθέντων αὐτῷ· καὶ γὰρ ἄνθρωπος ἦν.*

ΚϚʹ

Ο ΜΕΓΑΣ ΝΟΜΟΘΕΤΗΣ

αʹ

Ἰουστῖνος.

Ὁ Ἀναστάσιος θνήσκων ὑπερογδοηκοντούτης τὴν 1 Ἰουλίου 518 μετὰ βασιλείαν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν καὶ δύο σχεδὸν μηνῶν οὐδένα ἄφινε κληρονόμον τῆς βασιλείας. Μετ᾽ αὐτοῦ δ᾽ ἐξέπνεεν ἡ δυναστεία Λέοντος τοῦ μεγάλου, καθότι καὶ ἡ Ἀριάδνη εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τῷ 515. Κατὰ ταῦτα δ᾽ ὁ θρόνος, μένων ἀδέσποτος, ἠδύνατο νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν ἰσχυρότατον τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου διακριθέντων. Ὡς τοιοῦτοι δ᾽ ἀνεδεικνύοντο ἐκ μὲν τῶν ἀνεψιῶν τοῦ θανόντος βασιλέως ὁ Ὑπάτιος ὁ κατά τε τὸν περσικὸν πόλεμον καὶ ἐν τῷ ἐναντίον τοῦ Βιταλιανοῦ ἀγῶνι στρατηγήσας, ἐκ δὲ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀναστασίου ὁ τὸν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνα κατ᾽ αὐτοῦ ἀναλαβὼν καὶ μέχρι τινὸς εὐδοκιμήσας Βιταλιανός.

Ἀλλ᾽ ὅμως ἀντὶ τούτων Ἀμάντιος ὁ τῶν βασιλικῶν κοιτώνων προεστὼς παρεσκεύαζε τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἄνοδον ἀσήμου τινὸς ἀνδρός, καλουμένου Θεοκρίτου. Καὶ ὄργανον μὲν τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ ὡς βασιλέως μετεχειρίσθη ὁ Ἀμάντιος τὸ ἀργύριον, πρὸς διανομὴν δ᾽ αὐτοῦ εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν λαὸν ἐξέλεξε τὸν ἀρχηγὸν τῆς βασιλικῆς σωματοφυλακῆς Ἰουστῖνον. Ἀλλ᾽ ὁ ἐντολοδόχος ἐφρόντισε μόνον περὶ ἑαυτοῦ, καὶ πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τοῦ Ἀμαντίου ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου, τῇ 9 Ἰουλίου, ἀνεκηρύσσετο ὑπὸ τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων βασιλεὺς ὁ Ἰουστῖνος, τὴν δ᾽ ἐκλογὴν ταύτην ἐπεκύρωσεν ἡ σύγκλητος.

Τὸν Ἰουστῖνον συνηντήσαμεν ἤδη ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου, καὶ εἴδομεν αὐτὸν ἀγωνιζόμενον γενναίως πρός τε τοὺς Ἰσαύρους καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας. Γεννηθεὶς ἐν τῇ ἰλλυρικῇ Δαρδανίᾳ

κατὰ τὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας καὶ ἐξ ἀφανῶν καταγόμενος γονέω[illegible] σλαβικοῦ, ὡς φαίνεται, γένους, ὤφειλε τὰ πάντα εἰς ἑαυτόν. Ἀλλὰ λ[illegible] γοντες τὰ πάντα, πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μόνον τὴν ἐν τοῖς πολέμ[illegible] πεῖραν καὶ τὴν διὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας ἀνάρρησιν εἰς ὑψηλὰ ἀξι[illegible] ματα καὶ τέλος εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Ἄλλως δὲ ὁ Ἰουστῖνος, [illegible] ὅτε ἡ κόμη αὐτοῦ ἐλευκάνθη ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ ὅτε [illegible] βαρημένος ἤδη ὑπὸ ἑξήκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν κατέλαβε τὸν θρόνον, [illegible] μείνει ἄξεστος καὶ ἀμαθὴς ὡς ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς ἔβοσκε τὰ ποί-μνια ἐπὶ τῶν ἰλλυρικῶν ὀρέων. Οὐχ ἧττον δ' ἀπαίδευτος ἦτο ἡ σύζυ-γος τοῦ Ἰουστίνου, εἰς ἣν, καλουμένην πρότερον Λουππικίαν, ἔδωκαν οἱ δῆμοι κατὰ τὴν στέψιν αὐτῆς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Εὐφημία.

Μία τῶν πρώτων φροντίδων τοῦ Ἰουστίνου ὑπῆρξε τὸ νὰ στερεώσ[illegible] τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ θρόνον, ἀπαλλασσόμενος παντὸς ἐπικινδύνου στοιχείου [illegible] ἐξαιρουμένων τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἀναστασίου, οἵτινες, οὐδεμίαν περ[illegible] τῆς βασιλείας ἐπιδείξαντες ἀξίωσιν, ἐθεωρήθησαν ἀβλαβεῖς. Καὶ εὐκό-λως μὲν ἄνευ κἂν καταδιώξεώς τινος ἀπηλλάγη ὁ Ἰουστῖνος τοῦ ἀν-δρός, ὃν ὀλίγοι τινὲς ἀντέταξαν εἰς αὐτὸν ἅμα τῇ στέψει ὡς ἀντίπα-λον αὐτοκράτορα. Καὶ ἐκαλεῖτο μὲν ὁ ἀνὴρ Ἰωάννης, ἐχειροτονήθη δὲ δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰουστίνου ἐπίσκοπος τῆς ἐν Θρᾴκῃ Ἡρακλείας. Τῷ δὲ 519 ἐφονεύθησαν μὲν ὁ Ἀμάντιος καὶ ὁ Θεόκριτος, ἐτιμωρήθησαν δ' οἱ κυριώτατοι τῶν συνεργῶν αὐτῶν, διενεργούντων, ὡς φαίνεται, στάσιν κατὰ τοῦ Ἰουστίνου. Τὸν δὲ Βι-ταλιανὸν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπροστάτευσεν ὁ Ἰουστῖνος ἐκ φόβου πιθανῶς καὶ ὕπατον τοῦ ἔτους 520 ἀνέδειξεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος τῆς ὑπατείας ἐδολοφονήθη ὁ Βιταλιανὸς ἐν ᾧ ἐξήρχετο τῶν ἀνακτόρων.

Εἴδομεν ἤδη τὸν Ἰουστῖνον μετερχόμενον ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητή-ματι πολιτείαν ὅλως διάφορον τῆς τοῦ Ἀναστασίου καὶ ἀναγνωρίζοντα μὲν τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, ἀποκηρύσσοντα δὲ τὸ Ἑνωτικόν. Προσ-πελάζων δ' οὕτως ὁ Ἰουστῖνος πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν καὶ οἱον-εἰ ἀνοίγων τὴν πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἄγουσαν, ἣν ἔμελλε νὰ τραπῇ κα-τόπιν ὁ διάδοχος αὐτοῦ, δὲν ἠμέλει τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾗ εἵλκυσαν ἀναγ-καίως τὴν προσοχὴν αὐτοῦ οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ὁμηρῖται.

Ἡ Περσία εὑρίσκετο ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πρὸς τὸν Ἀναστάσιον πο-λέμου ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὅτε, θανόντος τοῦ βα-σιλέως τῶν τὴν ἀρχαίαν Κολχίδα οἰκούντων Λαζῶν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τζά-θος ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρεκάλεσε τὸν Ἰουστ[illegible]ον

νὰ στέψῃ αὐτὸν καὶ βαπτίσῃ Χριστιανόν. Ὁ δὲ Ἰουστῖνος οὐ μόνον ἐξετέλεσε τὰ αἰτήματα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Βυζαντίνου πατρικίου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Καβάδης ἐθεώρησε τοῦτο ὡς παράβασιν τῶν πρὸς τὴν Περσίαν συνθηκῶν, ἐπειδὴ οἱ Λαζοὶ ἐπρέσβευον τὴν θρησκείαν τῶν Περσῶν καὶ ἐθεωροῦντό πως ὑποτελεῖς τῆς Περσίας. Ἀπηύθυνε λοιπὸν περὶ τῶν γενομένων παραστάσεις εἰς τὸν Ἰουστῖνον, ἀλλ' ἡ ἀξιοπρεπὴς αὐτοῦ ἀπάντησις δὲν ηὐχαρίστησε τὸν Καβάδην, ὅςτις ἡτοιμάζετο νὰ κηρύξῃ πόλεμον ἐναντίον τῶν Βυζαντίνων. Καὶ νέα δ' ἀφορμὴ ῥήξεως ἐδόθη, ὅτε ὁ Ἰουστῖνος ἀπέκρουσε πρότασιν τοῦ Καβάδου, ζητήσαντος τὴν υἱοθέτησιν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ υἱοῦ Χοσρόου. Ἐπέκειτο λοιπὸν νέος αἱματηρὸς πόλεμος μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας, ἀλλ' ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι τοῦ περσικοῦ κράτους καὶ πόλεμός τις τῶν Περσῶν πρὸς τοὺς τὴν Γεωργίαν οἰκοῦντας Ἴβηρας περιέστειλαν μεγάλως ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Ἰουστῖνος τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἰουστίνου καὶ Καβάδου. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν ὁ Ἰουστῖνος νὰ στείλῃ μικρὰν στρατιὰν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἰβήρων, νὰ προστατεύσῃ δὲ καὶ τοὺς Λαζοὺς ἀπὸ τῶν Περσῶν, καὶ εἰς τὴν Περσαρμενίαν δὲ καὶ τὴν Μεσοποταμίαν ἐπέμφθησαν βυζαντιακοὶ στρατοί, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ πρὸς τὰς πολεμικὰς ταύτας κινήσεις οὔτε νῖκαι συνδέονται μεγάλαι οὔτε καταστροφαί.

Ϛ'

Ἕλληνες καὶ Ἀβησσυνοί.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἐδόθη εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἡ εὐκαιρία νὰ δείξωσι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν πρὸς λαόν, ὅςτις ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν ἤδη χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς νεωτάτων ἔχει συμπαθῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας, λέγω τοὺς Αἰθίοπας, ὧν ἀπόγονοι εἶνε οἱ σημερινοὶ Ἀβησσυνοί.

Τὴν σημερινὴν Ἀβησσυνίαν ᾤκει ἐκ παλαιοτάτων χρόνων λαὸς τῆς καυκασίας φυλῆς σημιτικὴν λαλῶν γλῶσσαν. Ἤδη δ' ἐνωρὶς οἱ Πτολεμαῖοι τῆς Αἰγύπτου, εἰσελάσαντες εἰς τὴν χώραν, διέδωκαν ἐν αὐτῇ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων. Ἔτι δὲ μᾶλλον διεδόθη ἐν τῇ χώρᾳ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Αἰθιοπίαν μεταναστευσάν-

των ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων. Οὕτω δ' ἡ πρωτεύουσα τοῦ αἰθιοπικ βασιλείου Ἀξὼμ, ἥτις καὶ Ἄξωμις ἢ Αὔξουμις ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, κατέστη τὸ κέντρον βασιλέων, οἵτινες οὐ μόνον ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἑλληνικὰς ἐπέγραφον λέξεις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λίθου ἑλληνικὰς ἐχάρασσον ἐπιγραφάς. Ἰδίαν δ' ἀπένεμον λατρείαν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν εἰς τὸν Ἄρη, οὗ καὶ υἱοὺς ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς κατὰ τὸ παράδειγμα Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου, ὅςτις, εἰςχωρήσας διὰ πολέμου εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ἔστησεν ἐν τῇ παραλίῳ πόλει Ἀδούλῃ, τῇ σημερινῇ Ζούλᾳ, στήλην ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀναγράφουσαν τὰ κατορθώματά του.

Ἡ δὲ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ παρεσκεύασε παρὰ τοῖς Ἀξωμίταις τὴν ὁδὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅςτις εἰςήχθη εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Εἶνε δὲ ἡ εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴ τῶν Αἰθιόπων ἔργον τοῦ Αἰγυπτίου Φρουμεντίου. Οὗτος μετὰ τοῦ συνεταίρου αὐτοῦ Αἰδεσίου ἔμπορος ὢν καὶ συλληφθεὶς ἤχθη εἰς τὴν ἀξωμιτικὴν αὐλὴν, ὅπου ἴσχυσε μὲν μέγα, ὑπῆρξε δ' ὁ πρῶτος παρ' Ἀβησσυνοῖς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόστολος, ὃν Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐχειροτόνησε τ 326 πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς Ἀξώμιος.

Ὁ φιλελληνισμὸς δὲ καὶ ὁ χριστιανισμὸς συνέδεσαν οὐκ ὀλίγον το Ἀξωμίτας πρὸς τοὺς Βυζαντίνους. Καὶ ὁ μὲν φιλελληνισμὸς αὐτ ἦτο τοιοῦτος, ὥςτε καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος ἐν χρόνοι καθ' οὓς ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα ἦτο ἡ λατινικὴ, ἠναγκάζετο ἐπιστέλλῃ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν Ἀξωμιτῶν ἑλληνιστί. Ἡ δὲ πρ τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ προςήλωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥςτε βασιλεῖς ἐπετύπωσαν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τὸν σταυρὸν μετὰ τ ἐπιγραφῆς **τοῦτο ἀρέσει τῇ χώρᾳ**.

Καὶ ὑποτελεῖς μὲν τῶν Βυζαντίνων δὲν ἔγειναν οἱ Αἰθίοπες, οἵτι ἐξηκολούθησαν διατηροῦντες τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' θερμοὶ ὑπέρμαχοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἐκείναις χώρ καὶ πλησίον τῶν διωκόντων αὐτὸν Ἀράβων καὶ διὰ τὴν σημασίαν εἶχεν ἡ χώρα αὐτῶν ὡς ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορίου ἀπήλα τῆς φιλίας τῶν Βυζαντίνων καὶ τῆς προστασίας τῶν αὐτοκρατόρων Βυζαντίου, ἐθεωροῦντο δὲ τρόπον τινὰ ὡς θρησκευτικοὶ ἅμα καὶ ἐμπρικοὶ τῶν Βυζαντίνων πράκτορες ἐν Ἀφρικῇ καὶ παρὰ τὰ παράλια Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν Ἀξωμιτῶν πρὸς τοὺς Βυζαντί ὅτε βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστίνου ἀνηγγέλθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 52

τὸ Βυζάντιον, ὅτι οἱ Ὁμηρῖται εἶχον φονεύσει Βυζαντίνους πραγματευτὰς ἐρχομένους ἐξ Ἰνδιῶν καὶ διαβαίνοντας ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν, ὅπως διαπεράσωσιν εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν. Ἐκάλουν δ' Ὁμηρίτας οἱ Βυζαντῖνοι τοὺς Χιμιαρίτας, λαὸν συγγενῆ μὲν πρὸς τοὺς ἀρχαίους Αἰθίοπας, οἰκήσαντα δ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος τὰ νότια τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου, τὴν Εὐδαίμονα λεγομένην Ἀραβίαν. Τὸ συμβὰν δὲ τοῦτο προεκάλεσε πόλεμον μεταξὺ τῶν Ὁμηριτῶν καὶ τῶν Ἀξωμιτῶν, ὅςτις προςέλαβε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, διότι ἡ μὲν ὁμηριτικὴ δυναστεία ἦτο ἰουδαϊκή, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἀβησσυνίας Ἄνδας, ὅςτις ἐπωνομάζετο Ἐλλισθεαῖος ἢ Ἐλεσβαάν, ἤτοι εὐλογημένος, ἦτο ἔνζηλος θιασώτης τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀπέληξε δ' ὁ πόλεμος οὗτος τῷ 524 εἰς τὴν νίκην τοῦ Ἄνδα καὶ τὴν δι' αὐτοῦ διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρὰ τοῖς Ὁμηρίταις τῆς Ἀραβίας.

Καὶ ἀμέσως μὲν δὲν μετέσχε τοῦ πολέμου τούτου ὁ Ἰουστῖνος. Ἀλλὰ ῥητῶς ἀναγράφεται, ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀξωμιτῶν διαπεραίωσιν εἰς τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν, μέρος τοῦ στόλου αὐτοῦ συναπετέλεσαν βυζαντιακὰ ἐμπορικὰ πλοῖα· παριστάνεται δ' ὁ Ἰουστῖνος παρορμῶν τὸν Ἄνδαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, δι' ἧς συνεπληρώθη ἡ ἐν Ἀραβίᾳ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νέας συνδέων σχέσεις μετὰ τῆς ἀξωμιτικῆς ἐκκλησίας καὶ συντελῶν εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Ὁμηρίταις.

Ἡ ὑποστήριξις δὲ αὕτη, ἣν ὁ Ἰουστῖνος παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀξωμίτας, ὅπως ἐπεκτείνωσι μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐκεῖθεν τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου, ἑλκύσωσι δὲ καὶ τοὺς Ὁμηρίτας εἰς τὸν χριστιανισμόν, εἶχε καὶ πολιτικὴν ἔννοιαν. Ἀπεσκοπεῖτο δῆλα δὴ δι' αὐτῆς ἡ ἀπόκτησις φίλων, δυναμένων ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῶν χωρῶν αὐτῶν νὰ χρησιμεύσωσι μεγάλως ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πρὸς τὴν Περσίαν, ὡς καὶ πράγματι ἐχρησίμευσαν κατόπιν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα φιλικαὶ διέμειναν αἱ σχέσεις τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν Αἰθιόπων μέχρι τῆς κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἐπελθούσης καταλύσεως τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Ἀφρικῇ. Ἔκτοτε δὲ ὁσημέραι πλεῖον διεχώρισεν ἀπ' ἀλλήλων Ἕλληνας καὶ Ἀβησσυνοὺς ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Βυζαντίνων ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου καὶ ἡ προβαίνουσα διάδοσις τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ Ἀβησσυνία δὲν ἐλησμόνησε τὰς παλαιὰς αὐτῆς πρὸς τὸ Βυζάντιον σχέσεις, καὶ διετήρησεν ὡς μόνον ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ἐκείνῃ

τῆς Ἀφρικῆς χριστιανικὸν βασίλειον συμπαθῆ τινα ἀγάπην πρὸς τοὺς Ἕλληνας διὰ πάντων τῶν αἰώνων.

Ἐκκλησίαι βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ σώζονται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν Ἀβησσυνίᾳ λελαξευμέναι ἐντὸς βράχων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, καὶ εὐλαβῶς διατηρεῖ ἡ μνήμη τῶν Ἀβησσυνῶν τὰ ὀνόματα Ἑλλήνων ναοδόμων, ὡς τοῦ Κυριάκου ἐκείνου τοῦ κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα κτίσαντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χαραμὴτ τὴν ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην Ἅρμπα-Ἀτσύπη. Κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα Ἕλληνες χρυσοχόοι καὶ ζωγράφοι ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διεκόσμησαν τὸ ἀνάκτορον Ἰαοῦ τοῦ Β΄ τοῦ τῷ 1729 ἀνελθόντος ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ἀβησσυνίας. Εἰς μεγάλην δὲ δύναμιν ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ φιλελληνικωτάτου ἐκείνου ἡγεμόνος οἱ Ἕλληνες ἐν Ἀβησσυνίᾳ καὶ μεγάλα κατέλαβον ἀξιώματα ἐν τῇ αὐλῇ, διεκρίθησαν δ' ὁ ἐξ Ἴου Γεώργιος καὶ οἱ ἐκ Ῥόδου Πέτρος καὶ Δημήτριος. Διὰ τούτων δ' ἐπὶ τοσοῦτον διεδόθη ἐν Ἀβησσυνίᾳ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ὥςτε καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν καὶ ἡ μήτηρ του Μάρθα ἐξέμαθον τὴν γλῶσσαν ταύτην, καὶ ὁ Ἰαοῦς λέγεται διατηρῶν ἀλληλογραφίαν μετὰ πολλῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ διαδόχου τοῦ Ἰαοῦ, τοῦ Ἰωᾶ, εὗρεν ὁ τὴν Ἀφρικὴν πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου περιοδεύσας κατὰ τὰ ἔτη 1768 μέχρι τοῦ 1772 Ἄγγλος Ἰωάννης Βροὺς ἰσχύοντας τοὺς Ἕλληνας ἐν Ἀβησσυνίᾳ, καὶ ἐν πολλαῖς τῆς χώρας πόλεσιν ὑφίσταντο κοινότητες Ἑλλήνων. Καὶ ἄγνωστος μὲν εἶνε ἡ περαιτέρω ἱστορία τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἀλλ' ὁ φιλελληνισμὸς τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀβησσυνίας δὲν ἔπαυσε μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καθ' οὓς νέα αὐτοῦ δείγματα παρέσχον οἱ αὐτοκράτορες Θεόδωρος καὶ Ἰωάννης.

γ΄

Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἀγαθὴ διοίκησις τοῦ Ἰουστίνου δὲν προήρχετο ἐκ τῶν φώτων αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν λείπουσαν παιδείαν καὶ τὴν ἀπραγμοσύνην ἀνεπλήρονεν ἡ πρεσβυτικὴ σύνεσις καὶ ἄλλη τις μεγάλη τοῦ αὐτοκράτορος, ἀληθῶς ἡγεμονικὴ, ἀρετὴ, ἡ προσήκουσα ἐκλογὴ τῶν καταλλήλων ἀνδρῶν, οὓς μετεχειρίζετο ὡς ὄργανα τῆς διοικήσεως, καὶ ἡ ἐπ' αὐτοὺς

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ

ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗΙ

ωθησις. Οὕτω δὴ πανίσχυρος ἦτο παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὡς ὑπουρ-
ὁ χρηστὸς καὶ δεξιὸς Πρόκλος. Οὕτως ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου ἤδη τὸ
τον ἀναφαίνεται ὡς στρατηγὸς ἐν Περσαρμενίᾳ ὁ Βελισάριος, ὅςτις
λεν ἔπειτα νὰ δοξάσῃ τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα εἴπερ τις καὶ ἄλλος.
ος δὲ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ βασιλέως ἵσταται παρέχων εἰς τὸν πρε-
την τὴν ὑπηρεσίαν τῶν νεαρῶν αὐτοῦ δυνάμεων ὁ ἀνὴρ, ὅςτις ἔμελλε
λείσῃ τὸν θρόνον ὡς διάδοχος αὐτοῦ. ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστίνου Οὐ-
ωδα, ἤτοι Δίκαιος, ὅςτις ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει
ώσεώς του εἶχε μετονομασθῇ ἐπὶ τὸ λατινικώτερον Ἰουστινιανός.
Ο Ἰουστινιανὸς εἶχε γεννηθῇ τὴν ἑνδεκάτην Μαΐου περὶ τὸ 483 ἐν
δανίᾳ ὡς καὶ ὁ Ἰουστῖνος, ἐκ γονέων σλαβικὴν πιθανῶς ἐχόντων τὴν
αγωγήν· καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ἰστὸκ ἢ Σαββάτιος, ὡς
ωνομάσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ δὲ μήτηρ ἡ καὶ ἀδελφὴ τοῦ
ιστίνου Βιγλινίτσα ἢ Βιγιλαντία. Πάτριον δ' αὐτοῦ πόλισμα ἦτο τὸ
ρήσιον, κείμενον πλησίον τῆς γενεθλίου τοῦ Ἰουστίνου πολίχνης
ριανῆς, ὅπερ ἔπειτα, αὐξηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς πόλιν, ἐκα-
ο Τετραπυργία ἐκ τῶν τεσσάρων ἐν αὐτῷ πύργων.
Ο Ἰουστινιανὸς, νεαρὸς ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτε ἤδη
ιος αὐτοῦ ἴσχυεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀναστασίου, ἔτυχεν ἐξαιρέτου
δείας, ἀξιωθεὶς τῆς διδασκαλίας τοῦ λογίου πρεσβυτέρου Θεοφίλου.
εἰς Ῥάβενναν δὲ πρὸς τὸν Θεοδώριχον φαίνεται σταλεὶς ἐκ Βυζαν-
ὡς ὅμηρος, ὅτε καὶ ἔσχεν εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ
σίον ἐν τῇ αὐλῇ ἐκείνῃ τοῦ Γότθου βασιλέως τῆς Ἰταλίας τὴν νέαν
ισιν τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τὴν σπαργῶσαν ἀκμὴν
νεαροῦ ἐκείνου κράτους, ὡς ἄλλοτε αὐτὸς ὁ Θεοδώριχος ὡς ὅμηρος
ῇ αὐλῇ τοῦ Λέοντος εἶχεν εἰςδύσει ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὰ μυ-
ια τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ.
ἰος δὲ βίος ἄρχεται διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν, ἤδη ἄγοντα τὸ τριακο-
πέμπτον τῆς ἡλικίας ἔτος, σὺν τῇ ἀνόδῳ τοῦ Ἰουστίνου εἰς τὸν
ν. Εἰςελθὼν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν σύγκλητον, ἀνέρχεται εἰς
έραι μεγαλείτερα ἀξιώματα. Ἀλλ' ἰδίως μετὰ τὸν φόνον τοῦ Βι-
ανοῦ (519), εἰς ὃν καὶ συνήργησε, καθ' ἃ λέγεται, ἀνακηρυχθεὶς
οχος αὐτοῦ ὡς στρατηλάτης, γίνεται ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ θείου. Λαμ-
ι δὲ κατ' ὀλίγον εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ἐνεργὸν μέρος ἐπὶ τοσοῦτον,
ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστίνου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἁπλῆ εἰςαγωγὴ
ὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ δὲ Ἰουστῖνος οὐ μόνον πλήρη συνείδησ-

εἶχε τῆς ἐπιρρώσεως ἣν ἐλάμβανεν ὁ θρόνος αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ, ἀλλ[illegible] καὶ προώριζεν αὐτὸν ὡς διάδοχον, ἅτε ὢν ἄτεκνος. Ἤδη ὁ Ἰουστινια[illegible]νὸς ἦτο πατρίκιος καὶ στρατηγὸς, καί, τοῦθ' ὅπερ ἐσήμαινεν ἀκόμη περισ[illegible]σότερον, εἶχεν εἰςποιηθῆ ὑπὸ τοῦ θείου ὡς θετὸς αὐτοῦ υἱός. Ἀλλὰ κατὰ [illegible] τύπους δὲν ἦτο ἀκόμη συμβασιλεὺς τοῦ Ἰουστίνου.

Ἡ σύγκλητος παρώρμα ἤδη τὸν αὐτοκράτορα νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο δεῖγμα τῆς εὐνοίας. Ἀλλ' ὁ Ἰουστῖνος τότε μόνον ἐκήρυξε καὶ κατὰ τύπους συνάρχοντα τὸν Ἰουστινιανὸν, ὅτε, ἀσθενήσας τὴν 1 Ἀπριλίου τοῦ 527, ᾐσθάνθη προσεγγίζον τὸ τέλος αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας, τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, ὁ νέος αὔγουστος ἐστέφετο ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Εὐφημίου. Μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας, τὴν 1 Αὐγούστου, ἀπέθνησκεν ὁ Ἰουστῖνος, ἄγων ἡλικίαν ἐτῶν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ, καὶ κατελάμβανε τὸν θρόνον μόνος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων.

δ'

Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα.

Ἤδη ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ πατριάρχης ἔστεψε τὸ[illegible] τὸν Ἰουστινιανὸν, ὑπῆρξεν ἡμέρα χαρᾶς διὰ τοὺς δήμους τῆς Κωνσταντ[illegible]τινουπόλεως, πρὸ τῶν ὁποίων, συνηθροισμένων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, παρ[illegible]ρέστη ὁ νέος αὔγουστος μετὰ τὴν στέψιν. Τὸ βασιλικὸν στέμμα ἐφαίνε[illegible]το προσῆκον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ μεσοκόπου ἐκείνου ἀνδρὸς, οὗ τὰς ἀ[illegible]ρετὰς ἤδη ἐγνώριζον οἱ ὑπήκοοι τοῦ Ἰουστίνου. Ἐπὶ τῆς ἐρυθρᾶς ἐκεί[illegible]νης μορφῆς τοῦ νέου αὐγούστου, ὅςτις εἶχε τὸ μὲν ἀνάστημα κατὰ βρ[illegible]χὺ μεῖζον τοῦ μετρίου, τὸ σῶμα μᾶλλον εὔσαρκον καὶ τὸ πρόσωπον στρ[illegible]ογγύλον, τὸ δὲ βλέμμα χαροπὸν καὶ εὐπερίστροφον καὶ τὴν κεφα[illegible]λὴν ὑποφάλακρον, ἀπετυποῦτο εὐφυΐα ἀσυνήθης καὶ θέλησις σιδηρᾶ κ[illegible]ίτι τὸ δεσποτικόν. Οὐχ ἧττον δ' αὐτοῦ ἐγνώριζεν ἡ Κωνσταντινούπ[illegible]ολις τὴν γυναῖκα, ἥτις παρίστατο πλησίον αὐτοῦ, καὶ εἶχε πρὸ ὀλίγου στεφθῆ μετ' αὐτοῦ ὡς αὐγοῦστα. Ἦτο δὲ αὕτη Θεοδώρα ἡ σύζυγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τῆς Θεοδώρας ἔχομεν δύο εἰκόνας διαφόρους ἀλλήλων, γραφείσας ἀμφοτέρας ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, τοῦ ἱστοριογράφου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Προκοπίου τοῦ ἐκ Γάζης, ὅςτις ὡς σύμβουλος καὶ γραμματεὺς τοῦ

στρατηγοῦ Βελισαρίου, ἀκολουθήσας αὐτὸν εἰς τοὺς πλείστους τῶν πολέμων του, ἀνῆκεν οὕτως εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ, συμμετασχὼν εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῆς ἐπ' αὐτοῦ δράσεως, ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον τά τε πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα. Ἀλλὰ περίεργον εἶνε, ὅτι ὁ Προκόπιος ἐν ᾧ ἐν τῇ *Περὶ κτισμάτων* συγγραφῇ του, περιγράφων τὰ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καθ' ὅλον τὸ κράτος γενόμενα κτίρια, ἀμετρίστους παρέχει ἐπαίνους εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὴν νομοθετικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν, ἐν μὲν τῷ προγενεστέρῳ αὐτοῦ ἔργῳ, τῷ *Ἱστορικῷ ἐν βιβλίοις ὀκτὼ*, ἐκθέτει τοὺς πρὸς τοὺς Πέρσας, τοὺς Βανδήλους καὶ τοὺς Γότθους πολέμους μετὰ φιλαληθείας οὐδεμίαν ἐγκρυπτούσης κολακείαν, ἐν δὲ τοῖς κατόπιν συνταχθεῖσι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δημοσιευθεῖσιν *Ἀνεκδότοις* πολλαχῶς καταφέρεται κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας, τοῦ Βελισαρίου καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀντωνίνης. Ἐκ πρώτης δ' ἀπόψεως τοιαύτη φαίνεται ἡ διαφορὰ τῆς ἐξεικονίσεως τῶν δρώντων τούτων προσώπων μεταξὺ τῶν Ἀνεκδότων καὶ τῶν λοιπῶν συγγραφῶν, ὥστε καὶ ὑπετέθη, ὅτι τὰ Ἀνέκδοτα δὲν εἶνε ἔργον αὐτοῦ τοῦ Προκοπίου. Ἀλλ' ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν Ἀνεκδότων ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας συγγραφὰς ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ τούτων συγγραφεὺς εἶνε ὁ Προκόπιος, θελήσας νὰ γνωρίσῃ δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ἐπιγενεστέρους ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν περὶ πραγμάτων, ἅτινα ἐδυσωπεῖτο νὰ ὁμολογήσῃ ἐφ' ὅσον ἔζη μὲν αὐτὸς, εὑρίσκετο δὲ μεταξὺ τῶν ζώντων καὶ ὁ Ἰουστινιανός.

Οὕτω λοιπὸν καὶ ἡ Θεοδώρα ἐν μὲν τῷ Περὶ κτισμάτων εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ Προκοπίου ὡς ἔχουσα κάλλος τοιοῦτον, ὥστε ὅλως ἀδύνατον ἦτο εἰς ἄνθρωπον νὰ περιγράψῃ τὴν εὐπρέπειαν αὐτῆς διὰ λόγου ἢ νἀπομιμηθῇ αὐτὴν δι' εἰκόνος, ἐν δὲ τοῖς Ἀνεκδότοις ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἁπλῶς εὐπρόσωπος καὶ εὔχαρις. Τὸ δ' ἀνάστημα αὐτῆς ἦτο βραχὺ καὶ ἡ ὄψις ὠχριῶσα. Ἀλλ' ἡ ὠχρότης αὐτῆς δὲν ἦτό τις νοσώδης καὶ ἀποκρουστικὴ, ἦτο δὲ μόνον τόση, ὅσον νὰ ἐπιχύνηται εἰς τὸ πρόσωπον ἡ συμπαθὴς ἐκείνη ὑπόχλωρος χροιὰ ἡ οὐκ ἀσυνήθης εἰς τὰς ἀνατολίτιδας, ἧς τὸ ἡδυπαθὲς ηὔξανε τὸ γοργὸν τῆς βασιλίσσης καὶ ἀεικίνητον βλέμμα.

Τοῦ βλέμματός της τὴν λάμψιν δὲν εἶχον σβέσει τῶν νεανικῶν της νυκτῶν αἱ ἀγρυπνίαι καὶ τοῦ προτέρου της τρικυμιώδους βίου ἡ ἀσωτία. Ἀληθῶς ἡ ἐκλεκτὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν εἶχεν ἀχθῇ εἰς τὸν νυμ-

φῶνα ἁγνὴ ἀπό τινος παρθενῶνος, ἀλλὰ συνεμερίσθη τὴν βασίλειο-
κλίνην ἀφ' οὗ πρῶτον τῆς ἰδίας αὐτῆς κλίνης εἶχεν ἐπιβῆ ἡ ἀγορά.

Ἡ Θεοδώρα ἦτο θυγάτηρ Ἀκακίου τινός, ἀρκτοτρόφου τῆς φατρία[ς] τῶν Πρασίνων ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ. Θανὼν δ' ἐπὶ τῆς βασιλείας το[ῦ] Ἀναστασίου ὁ θηριοκόμος, ἀφῆκεν ὀρφανὰ τρία κοράσια, ὧν τὸ πρ[ε]σβύτατον εἶχε μόλις που συμπληρώσει τὸ ἕκτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τ[ῶν] θυγατρίων ἐκείνων τὸ δεύτερον ἦτο ἡ Θεοδώρα. Αὐξανομένων δὲ τ[ῶν] κορασίων, ἡ πτωχεία ὤθησε τὴν μητέρα νἀναβιβάσῃ αὐτὰ ἐπὶ τῆς ἀμφιθεατρικῆς σκηνῆς, ὅπως κερδήσωσι τὸν ἄρτον αὐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Θεοδώρα, μικρὰ οὖσα, παρεῖχεν ἁπλῶς ὑπηρεσίας εἰς τὴν πρεσβυτέραν αὐτῆς ἀδελφὴν Κομιτώ, εἶτα δ' αὐξηθεῖσα ἔτερπε καὶ αὐτὴ τοὺς θεατὰς τοῦ ἀμφιθεάτρου τῶν Βενέτων. Ἀλλ' ἂν πιστεύσωμεν τὸν Προκόπιον, οὔτε ὡς αὐλήτρια, οὔτε ὡς ψάλτρια ἢ ὀρχηστρὶς διεκρίθη, ἀλλ' ἡ σύμπασα αὐτῆς τέχνη συνίστατο εἰς τὴν ἀπαράμιλλον μιμικὴν καὶ τὸ ἐξόχως σκωπτικὸν καὶ ἀναιδὲς τῆς γελωτοποιίας. Ἀλλ' ἀπὸ τοιαύτης τινὸς πρὸ τοῦ πλήθους ἀναισχυντίας μέχρι τῆς ὄπισθεν τῶν παρασκηνίων μετὰ τῶν μίμων καὶ γελωτοποιῶν ἀσελγοῦς ἀναστροφῆς ἓν καὶ μόνον ὑπῆρχε βῆμα. Οὕτω δ' ἡ ὡραία ὀρφανὴ ἐβυθίζετο κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Προκοπίου ὁσημέραι βαθύτερον εἰς βόρβορον ἀνηθικότητος δυσώδη. Ἀφ' οὗ δ' ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσικχάνθη πλέον τὰς πάντοτε νέας ἐπιτεχνήσεις τῆς ἀσωτίας της, περιῆλθεν ἡ Θεοδώρα τὴν Ἀφρικὴν καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν ὡς ἑταίρα, ἔπειτα δ' ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐπαναφέρουσα εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς βασιλευούσης τὸ κάλλος αὐτῆς, ὀλίγον καταβεβλημένον ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι μέχρις εἴκοσι καὶ πέντε καὶ ἐκδεδιῃτημένον ὑπὸ τῆς πορνικῆς ἀκολασίας.

Καίπερ εἰς τὸν ὄλεθρον ἐκεῖνον βεβυθισμένην ἰδών, ἠράσθη τῆς Θεοδώρας ὁ Ἰουστινιανὸς καθ' ὃν ἤδη χρόνον ἦτο περιβεβλημένος μεγάλη[ν] ἰσχὺν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἰουστίνου. Κατισχύσας δὲ τέλος παντὸς ἀπα[γο]ρευτικοῦ νόμου, πάσης προλήψεως καὶ πάσης ἀντιστάσεως ἐκ μέρο[υς] τῶν οἰκείων, ἀνώρθωσε τὴν πεπτωκυῖαν, καταστήσας τὴν πρώην πα[λ]λακίδα του νόμιμον σύζυγον περὶ τὸ 523 μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἰδί[ας] αὐτοῦ μητρὸς καὶ ἀναβιβάσας ἔπειτ' αὐτὴν ἐπὶ τὸν θρόνον.

Πρὸς τὴν τοιαύτην εἰκόνα τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς Θεοδώρας, παρέχει ὁ Προκόπιος, δὲν συμφωνοῦσιν ἄλλαι μαρτυρίαι, δι' ὧν ὁμ[ο]λογεῖται τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ μάθησις καὶ ἡ παιδεία κα[ὶ]

ἐξαίρεται ἡ δι' ὅλου τοῦ βίου ἀφοσίωσις τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὴν σύνευνον αὐτοῦ. Καὶ ἄλλη δ' ἀπόδειξις φέρεται περὶ τῆς δυσπιστίας, ἥτις πρέπει νἀντιταχθῇ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Γαζαίου ἱστορικοῦ, τὸ γεγονός, ὅτι παρ' ὅλην τὴν ἀντιπολίτευσιν τὴν ἀντιταχθεῖσαν ἐνίοτε πρὸς τὴν βασίλισσαν παρὰ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατ' αὐτὴν τὴν λεγομένην στάσιν τοῦ Νίκα, ὅτε βαρεῖαι ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐξετοξεύθησαν ὕβρεις περὶ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὐδεμία ἠκούσθη προςβολὴ περὶ προτέρου τῆς Θεοδώρας ἀσέμνου βίου.

Η ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΑΥΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΑΥΛΗΣ
Ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἐν Ἁγίῳ Βιταλίῳ τῆς Ῥαβέννης.

Ἀλλ' ὁποιοςδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ πρότερος τῆς Θεοδώρας βίος, μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸν θρόνον παρίσταται αὕτη ὡς ἀξία αὐτοῦ σύζυγος. Εἰς μὲν τὴν αὐλὴν παρέχει αἴγλην καὶ μεγαλοπρέπειαν, εἰς δὲ τὸν θρόνον δύναμιν καὶ κράτος. Αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἄλλως σθεναρὰ θέλησις ἐφαίνετο καμπτομένη πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῆς βασιλίδος, ἥτις πολλάκις παρουσιάζεται αὐτὴ μᾶλλον ἄρχουσα ἀντὶ τοῦ ἀνδρός, κατὰ δὲ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ σώζει τὸν σαλευόμενον τοῦ συζύγου θρόνον. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ, εἰς ἣν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰςάγεται ἀσιατική τις μεγαλοπρέπεια καὶ ὄγκος ἐθιμοτυπίας σεσοφισμένης, ἡ Θεοδώρα γίνεται τὸ κέντρον πάσης δουλοπρεποῦς τῶν περὶ τὴν βασιλείαν ἐκδηλώσεως, καὶ περιβάλλει αὐτὴν σέλας λαμπρο-

τητος ἰσοθέου. Οἱ προσερχόμενοι εἰς τὰ βασίλεια πατρίκιοί τε καὶ μ- ἔπιπτον εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στόμα, καὶ ἠσπάζοντο τοὺς πόδας τοῦ βασι- λέως καὶ τῆς βασιλίσσης. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ ξένοι πρέσβεις μεθ' ὁμοί- ἐνδείξεων λατρείας προσεκύνουν τὴν αὐτοκράτειραν.

Αἱ κακαὶ γλῶσσαι δὲν ἔπαυσαν διηγούμεναι περὶ τῆς Θεοδώρας, ὅ- καὶ ὡς αὐτοκράτειρα εἶχε περὶ ἑαυτὴν ἐν τιμῇ τινας τῶν συντρόφω- τῆς προτέρας αὐτῆς ἀκολασίας, τὴν Χρυσομαλλώ, τὴν Ἰνδαρώ, τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλ' ἡ εἴδησις αὕτη, δι' ἧς τἀνάκτορα παριστάνονται μεταβαλλόμενα εἰς οἶκον ἀπωλείας, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ τοῦ Προκοπίου περὶ τῆς φροντίδος, ἣν ἐλάμβανεν ἡ βασίλισσα περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀκολασίας. Ῥητῶς ἀναγρά- φεται, ὅτι, συναγείρασά ποτε ἐκ μέσης τῆς ἀγορᾶς ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας γυναῖκας τῶν τριόδων, ἔστειλεν αὐτὰς εἰς τὸ κατὰ τὴν ἀπέναντι ἀσια- τικὴν παραλίαν μοναστήριον τῆς Μετανοίας. Ἓν μόνον δύναται νὰ πι- στευθῇ περὶ τῆς Θεοδώρας, ὅτι ἀποκατέστησεν ὡς καλὴ συγγενὴς τὰς ἀδελφὰς καὶ ἐπιμόνως ἐπροστάτευσε πάντοτε τὰς φίλας, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ὑπ' αὐτῆς παρεχομένης προστασίας δεχομένη θυμιάματα καὶ αὐ- ξάνουσα τὴν ἐν τῇ αὐλῇ δύναμίν της, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως κατώρθονε καὶ διὰ τῶν ἀφθόνων ἐλεῶν, ἃ παρεῖχε.

Ἀληθῶς δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἰσχύς, ἣν ἀπέκτησεν ἡ Θεοδώρα, καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τὸν Ἰουστινιανόν. Οὐ μόνον τῆς μεγάλης οἰκο- δομικῆς δράσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ συμμετέσχεν ἡ βασίλισσα ὡς ἀκο- ραστος αὐτοῦ συνεργάτις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ πολι- τείαν ἀνεμίχθη καὶ τῆς διπλωματικῆς ἀλληλογραφίας ἐκοινώνει καὶ εἰς τοὺς πολέμους παρώρμα τὸν σύζυγον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν νομοθετικὴν ἐνέργειαν τοῦ βασιλέως ἐπέδρασεν. Ἐν γένει δὲ ἡ βασιλεία τοῦ Ἰου- στινιανοῦ δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ ἄνευ τῆς Θεοδώρας, οὐδ' ὁ *ἄρχων* ***τῶν δαιμόνων***, ὡς ἀπεκάλεσαν τὸν Ἰουστινιανὸν οἱ ἐχθροί του, δύνα- ται νἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς ***δαιμονοδώρας***, ἥτις ἦγε καὶ ἔφερε καὶ αὐτὸν καὶ τὸ κράτος.

ε'

Ἡ αὐλὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὡς ἡ Θεοδώρα ἐπετύπωσε τὴν σφραγῖδα τῆς θελήσεως καὶ τοῦ πνεύ- ματός της εἰς τὴν πολιτικὴν ἐθιμοταξίαν καὶ τὰ κτίσματα τοῦ Ἰου-

[illegible] τοῦ Βελισαρίου.

Ὁ Βελισάριος [illegible] στρατηγῶν [illegible] εἰς τὴν Περσίαν [illegible] καὶ κατὰ τῶν [illegible] ἐν τῇ [illegible] τοῦ [illegible] 'Αλλ' [illegible] ἐκ τοῦ [illegible] νέστερος [illegible] στρατοπέδου [illegible] σύζυγον Ἀντωνῖναν;

Ἀντωνῖνα ἡ σύζυγος τοῦ Βελισαρίου ἦτο γυναῖκα [illegible] στρατηγοῦ. Ἡ μὲν μήτηρ αὐτῆς ἦτο [illegible] τῆς [illegible], ὁ δὲ πατὴρ ἡνίοχος τοῦ ἱπποδρόμου [illegible]. Ἀλλὰ [illegible]σότερον τοῦ γένους αὐτῆς ἐπονείδιστος ἦτο τῆς Ἀντωνίνης ὁ βίος. Συζευχθεῖσα μετὰ τοῦ Βελισαρίου, καίτοι νεωτέρου αὐτῆς ὄντος, ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸν γάμον διαβιοῦσα ἀσέμνως καθ' ὅλον [illegible] καὶ ἐξαπατῶσα τὸν σύζυγον ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς στρατείαις, εἰς ἃς ἠκολούθει αὐτόν. Ἐν ᾧ δὲ οὐδεὶς ἠγνόει ἐν τῇ βασιλευούσῃ τὸν σκανδαλώδη τῆς γυναικὸς βίον, μόνος ὁ ἀφελὴς σύζυγος ἠπατᾶτο ἢ ἔκλειε τοὺς ὀφθαλμούς, προσποιούμενος, ὅτι οὐδὲν βλέπει. Ἀλλ' εἰς ἀντάλλαγμα τῆς συζυγικῆς ἀπιστίας ἡ Ἀντωνῖνα προσέφερεν

εἰς τὸν Βελισάριον γενναίαν ὑποστήριξιν, οὐ μόνον διὰ τῆς φιλίας αὐτῆς μετὰ τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς πανούργου ῥᾳδιουργίας ἐνισχύουσα τὴν θέσιν τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἀρρενωποῦ χαρακτῆρος, τοῦ δεσποτικοῦ τρόπου καὶ τῆς ἀκλινοῦς καρτερίας γινομένη πολλάκις ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χείρ.

Ὅλως δὲ διάφορος τοῦ Βελισαρίου τὸν χαρακτῆρα ἦτο ὁ ἕτερος στρατηγὸς ὁ δοξάσας τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ Ναρσῆς. Καταγόμενος ἐκ Περσαρμενίας ὁ εὐνοῦχος οὗτος συμμετέσχεν ἤδη τοῦ πρώτου πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου τοῦ Βελισαρίου, ταχέως δὲ προήχθη διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχεν εἰς τὴν βασιλείαν κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, διὰ τῆς ἀνδραγαθίας αὐτοῦ καὶ τῆς δυςεφίκτου δολορροφίας. Ἀλλὰ τὸ θέατρον ἐν ᾧ κυρίως διεκρίθη ὁ Ναρσῆς ὑπῆρξεν ἡ Ἰταλία, ὅπου ἠνδραγάθησε μὲν ἀγωνισθεὶς κατὰ τῶν Γότθων ἐπιφανῶς, ὑπῆρξε δ' ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ὁ πρῶτος ἐν τῷ ἐξαρχάτῳ τῆς Ῥαβέννης ἔξαρχος τῶν Βυζαντίνων, ἀναδείξας ἐν τῇ διοργανώσει τῶν νέων ἐκείνων κτήσεων τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου ὡς διοικητὴς ἀρετὰς οὐχὶ κατωτέρας τῶν στρατηγικῶν του τροπαίων.

Ἀλλ' ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἐξέχει διὰ μόνα τὰ πολεμικὰ αὐτῆς ἆθλα. Ἔργον αὐτῆς δὲν ὑπῆρξαν μόνον αἱ κατακτήσεις, ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς αὐτὰς βαίνουσιν ἡ διοικητικὴ ἀναδιοργάνωσις, ἡ νομοθετικὴ ἐνέργεια, τὰ κτίσματα. Ὡς λοιπὸν ἐγνωρίσαμεν τοὺς ἐπιφανεῖς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως ἀρχιστρατήγους τῶν νικηφόρων αὐτοῦ στρατιῶν, ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ τοὺς κυριωτάτους περὶ αὐτὸν ἀντιπροσώπους τῆς εἰρηνικῆς δράσεως, δι' ἧς ἀπηθανατίσθη τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἡ διοίκησις ἐχρεώστει τὰ μέγιστα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ἐπιφανέστατος ἦτο Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης. Ὁ πανίσχυρος οὗτος ὑπουργὸς οὔτ' ἐπὶ παιδείᾳ διεκρίνετο, οὔτ' ἐπὶ ἰδιωτικαῖς ἀρεταῖς. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μόλις εἶχεν ἐξέλθει ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Αἱ δὲ περὶ ἠθικῆς ἰδέαι του δὲν ἦσαν πολὺ προηγμέναι, καὶ τὸ πολιτεύεσθαι ἐθεώρει ἀπροκαλύπτως ὡς μέσον πλουτισμοῦ. Οὔτε θεοῦ φόβος, οὔτε αἰδὼς ἀνθρώπων κατέστελλε τὰς πλεονεκτικὰς αὐτοῦ διαθέσεις. Ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ πεπλασμένος ἐκ φύσεως πρὸς θησαυρισμόν. Χαρακτηριστικῶς δ' ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, ὅτι μέχρι μὲν τοῦ προγεύματος ἠσχολεῖτο εἰς τὴν διαρπαγὴν τῆς περιουσίας τῶν ὑπηκόων, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἐδαπάνα εἰς μέθην καὶ

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙ

AYTOY.

.πάλην καὶ ἀσωτίαν παντοδαπὴν, κατασπαταλῶν τὰ ἄνομα τῆς ιίας κέρδη.

Ἀλλ' ὁ ἅρπαξ ἐκεῖνος καὶ σπάταλος εἶχε μεγάλην πολιτικὴν ἀξίαν, ῆς σπουδαίας παρέσχεν ὑπηρεσίας εἰς τὸν Ἰουστινιανόν. Ἐν ᾧ κατὰ λα ὡμοίαζέ πως τὸν ἀρχαῖον Ἀλκιβιάδην, πρὸς τὴν ἀκράτειαν τοῦ ραπέλου ἐκείνου Ἀθηναίου συνεδύαζε τὴν εὐφυᾶ διορατικότητα καὶ .αιρον ἐπινοητικότητα τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὡς τοῦ Νεοκλέους ὁ υἱός, ως ἦτο καὶ ὁ Καππαδόκης ἱκανώτατος νὰ γνωρίσῃ μὲν τὸ δέον γενέ-, νὰ εὕρῃ δὲ τὴν λύσιν ζητημάτων ἀπόρων καὶ περιπλόκων. Ὡς ς δὲ, τοιαύτην ἔχων φύσεως ἰσχὺν ὁ Ἰωάννης καὶ τοιαύτην δύναμιν σεως καὶ ἐπιμονὴν, ἥκιστα ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῆς Θεοας, ἧς δὲν ἠνείχετο νὰ γείνῃ ὑποπόδιον. Ἡ Θεοδώρα, ἥτις εὐκόείχε κατορθώσει νἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν Παφλαγόνα ἐπιλογράφον, ἤτοι μυστικὸν γραμματέα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Πρίσκον ἀποαθέντα νἀντιτείνῃ εἰς αὐτὴν, ἡ ἐπίμονος βασίλισσα, ἥτις ἔβλεπεν λίκτως πίπτοντας ἢ θανατουμένους πάντας τοὺς εἰς αὐτὴν ἐπιπροντας, ἐφαντάσθη, ὅτι μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας θὰ ἠδύνατο νὰ ποιήκποδὼν τὸν Ἰωάννην. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς οὔτ' αἱ παρακλήσεις ῆς ἴσχυσαν παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ, οὔτ' αἱ διαβολαί. Ἀλλὰ τέλος ρὰ δολοπλοκία τῆς δαιμονοδώρας ἐσάλευσε τὴν εἰς τὸν πιστὸν θεοντα πεποίθησιν τοῦ ἄρχοντος τῶν δαιμόνων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ άννης καθῃρέθη μετὰ δεκαετῆ ἐν ὅλῳ ἀρχὴν, καὶ, ἐξορισθεὶς εἰς τὴν ρικὴν, κατέλυσε τὸν βίον οἰκτρῶς.

Οὐχ ἧττον δὲ τοῦ Ἰωάννου ἰσχυρὸς ὑπῆρξε παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ ριβωνιανὸς, ὃν οὐ μόνον εἰς μεγάλα διοικητικὰ ἀξιώματα ἀνύψωσεν ασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ κυριώτατον κατέστησεν ὄργανον τῆς νομοθετικῆς ἐνεργείας. Ὁ Τριβωνιανὸς κατήγετο μὲν ἐκ Παμφυλίας, κατ' ἀντίιν δὲ πρὸς Ἰωάννην τὸν Καππαδόκην ἐκοσμεῖτο ὑπὸ παιδείας ἐκτου καὶ ἦτο γλυκὺς καὶ αἱμύλος τοὺς τρόπους. Καὶ ἡ μὲν περιουτῆς μαθήσεως αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐξεῖχεν ὑπὲρ πάντας τοὺς συγχρόνους, δείκνυεν αὐτὸν ὡς τὸν ἄνδρα, ὃν μετὰ θάρρους καὶ πεποιθήσεως νατο νὰ περιβάλῃ ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς προεδρίας τῆς ἐπιτροας, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ κωδικοποίησις τῶν νόμων. Διὰ δὲ τῆς προσηας τῶν τρόπων καὶ τῆς χάριτος ἐπεσκίαζε μέχρι τινὸς τὴν μόνην ίαν, ἥτις ᾔσχυνε τὴν ἀχανῆ αὐτοῦ πολυμάθειαν, τὴν φιλαργυρίαν. ληθῶς φαίνεται ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ Τριβωνιανὸς δὲν ἦτο ἀνώ-

τερος χρημάτων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ὑπὸ δαιμονίας τινὸς δίψης χρυσοῦ ἐλαυνόμενος, τὰ πάντα ὑπέτασσεν εἰς τὸ κέρδος. Ἦτο δὲ τὸ πάθος τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ἀξιοκατακριτότερον, καθ' ὅσον ἡ δωροδοκία ὤφειλε κατὰ καθῆκον νὰ εἶνε ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος πρὸς τἀξιώματα τοῦ Τριβωνιανοῦ, κατέχοντος μὲν τὴν ἀρχὴν κοιαίστωρος, ἀνάλογον οὖσαν πρὸς τὴν τοῦ παρ' ἡμῖν ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης, προϊσταμένου δὲ τῶν νομοδιδασκάλων, εἰς οὓς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ διαρρύθμισις τῆς νομοθεσίας. Ὁ Τριβωνιανὸς, καπηλευόμενος τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ ἀπεμπολῶν χάριν κέρδους τοὺς νόμους, παρέβλεψε μὲν ἐνίοτε διὰ τῶν πρὸς τὸ χρῆμα ἀντιμετρουμένων ἀντιφατικῶν αὐτοῦ διατάξεων τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἐμείωσε δὲ τὸν εἰς αὐτὸν διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸ μέγα νομοθετικὸν αὐτοῦ ἔργον ἄλλως ὀφειλόμενον ἀμέριστον θαυμασμόν.

Παρ' ὅλα δ' αὐτῶν ταῦτα τὰ ἐλαττώματα οἱ ἄνδρες περὶ ὧν ἔγινεν ἤδη λόγος ἦσαν βεβαίως οἱ ἄριστοι τῶν συγχρόνων, ὑπερτεροῦντες μὲν αὐτοὺς διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν, ἐν ὑπερβολῇ δὲ ἴσως κακιζόμενοι διὰ τὰς κηλῖδάς των. Κατὰ ταῦτα δ' ἀποδεικνύεται ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχων ταύτην τὴν μεγάλην ἀρετὴν ἡγεμόνων ὑπερόχων, τὸ νὰ διαγινώσκῃ μετ' ὀξυνοίας τίνες τῶν περὶ αὐτὸν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἄριστα ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματός του.

Μετὰ τοῦ βασιλικοῦ δὲ προγράμματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοσοῦτον ἀναποσπάστως συνδέεται ἡ οἰκοδομικὴ τοῦ βασιλέως ἐνέργεια, ὥστε εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας τὴν αὐλὴν αὐτοῦ πρέπει νὰ ταχθῶσιν οἱ δύο ἀρχιτέκτονες οἱ συνδέσαντες ἐς ἀεὶ τὸ ὄνομά των μετὰ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀναθέτων τὴν κτίσιν τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὸν Ἀνθέμιον, ἐγνώριζεν ὁποία ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἀξία οὐ μόνον ὡς ἀρχιτέκτονος, ἀλλὰ καὶ ὡς μηχανικοῦ. Ὁ Ἀνθέμιος, ἀνήκων εἰς οἶκον ἐκ Τράλλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιφανῆ διὰ τὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας ἐπίδοσιν, εἶχεν ἤδη διακριθῆ ἐν τῇ πατρίδι ὡς ἄριστος μαθηματικὸς καὶ ἀρχιτέκτων, ὡς διεκρίνετο ἐν τοῖς γραμματικοῖς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μητρόδωρος. Τὴν ἀδελφικὴν δὲ ταύτην δυάδα καλέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἰουστινιανὸς, εἰς τὸν Ἀνθέμιον ἀνέθηκε τὴν σχεδίασιν καὶ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ πεπαιδευμένος αὐτοκράτωρ δὲν ἠπατᾶτο ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ. Ἀληθῶς ὁ Ἀνθέμιος εἶχε δείξει τὴν μαθηματικὴν αὐτοῦ σοφίαν ἐν τῇ *Περὶ παραδόξων μηχανημάτων*

συγγραφῇ του καὶ ἐν ἄλλοις μηχανικοῖς ἔργοις. Ὁ δὲ ἀνὴρ, ὅςτις διὰ τῶν πραγμάτων εἶχε δείξει ὅτι ὡς μηχανικὸς προέβαινε πολὺ περισσότερον τοῦ τε Ἀρχιμήδους καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἥρωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐν τῇ ἰδέᾳ τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ ὡς δυνάμεως κινητικῆς, ἦτο εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἁρμόδιος νὰ ἀναλάβῃ τὴν κτίσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ναοῦ, καθ' ἣν ὁ δαιμόνιος αὐτοῦ νοῦς ἐπεχείρησε νὰ ἐπιλύσῃ τὸ δύσκολον πρόβλημα τῆς συνενώσεως τοῦ τρούλλου πρὸς τὸ σύνηθες σχῆμα τῆς κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλικῶν ναοδομίας.

Θανόντα δὲ τὸν Ἀνθέμιον πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ ὅλου ἔργου ἀνεπλήρωσεν ὁ ἐκ Μιλήτου Ἰσίδωρος, οὐ μόνον αὐτὸς ὢν ἄξιος λόγου μηχανικὸς, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἀναδείξας προέχοντας ἐν ταῖς μαθηματικαῖς ἐπιστήμαις. Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν θὰ ἴδωμεν αὐτὸν ἐπισκευάζοντα τὸν ἐκ σεισμοῦ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς οἰκοδομῆς διαρραγέντα μέγαν τροῦλλον τῆς Ἁγίας Σοφίας, δεικνύει, ὅτι ὁ Μιλήσιος ἀρχιτέκτων ἦτο κατὰ πάντα ἐφάμιλλος τοῦ Ἀνθεμίου καὶ ἄξιος ἀληθῶς νὰ ἐφελκύσῃ ὡς ἐφείλκυσε τὴν προςοχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐκλέξαντος καὶ τοὺς περὶ ἑαυτὸν καλλιτέχνας μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνης ὀξυνοίας, μεθ' ἧς καὶ πάντας τοὺς ἀναδείξαντας τὴν βασιλείαν αὐτοῦ περιφανῆ.

ς'

Ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας πρῶτος πόλεμος.

Κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ὁ Βελισάριος, ὅςτις εὑρίσκετο ἤδη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου εἶχε συμμετάσχει ἀνεπιτυχῶς τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου, διωρίσθη φρούραρχος ἐν Δάρας, ἐν τῇ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Περσίας ὀχυρᾷ ἐκείνῃ πόλει, ἣν εἴδομεν ὀχυρουμένην ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς, βλέπων τὸ ἔκρυθμον τῶν πρὸς τὴν Περσίαν σχέσεων τοῦ κράτους καὶ θέλων ἔτι μᾶλλον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ πρὸς αὐτὴν σύνορα, ἔστειλεν εἰς τὸν Βελισάριον ἀρχομένου τοῦ 528, ὀλίγους δῆλα δὴ μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του, τὴν διαταγὴν νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς οἰκοδομήσεως νέου φρουρίου εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀριστερὰν τῆς Νισίβιος. Ἀλλ' ἂν ὁ Καβάδης, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ πρὸς τοὺς Ἐφθαλίτας μακροῦ πολέμου, εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἀνεχθῇ τὴν τείχισιν τοῦ Δάρας, οἱ Πέρσαι οὐδεμίαν εἶχον τώρα διάθεσιν νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν νέαν διὰ τῆς ὀχυρώ-

σεως τοῦ χωρίου Μίνδονος ἐνίσχυσιν τῶν Βυζαντίνων. Ἀποφασισθείσης δὲ τῆς διὰ τῶν ὅπλων παρακωλύσεως τοῦ ἔργου, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς ἀντὶ τοῦ γηραιοῦ Καβάδου ὁ νεώτερος υἱὸς αὐτοῦ Ξέρξης μετὰ τοῦ πρωτοστρατήγου ἢ μιρράνου, ὡς ἐκάλουν τὸ ἀξίωμα οἱ Πέρσαι, Περόζου.

Ἡ περσικὴ στρατιά, συγκειμένη ἐκ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν, διέβη τὰ σύνορα, καὶ, εἰσελάσασα εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, παρεκώλυσε τοὺς τειχοποιοὺς τῶν Βυζαντίνων. Ὅτε δ' ὁ Βελισάριος, λαβὼν ἐν τῷ μεταξὺ νέας ἐπικουρίας ἐκ Συρίας, ἐθάρρησε νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, οἱ Πέρσαι ἐνίκησαν τὸν Βυζαντῖνον στρατηγόν. Πολλοὶ τῶν μετὰ τοῦ Βελισαρίου στρατευομένων ἀρχηγῶν τῶν ἐπικουρικῶν στρατευμάτων ἔπεσον, ἄλλοι δ' ἐζωγρήθησαν, αὐτὸς δ' ὁ Βελισάριος διεσώθη φεύγων. Οἱ δὲ Πέρσαι μετὰ τὴν μάχην ταύτην, καθ' ἣν καὶ αὐτοὶ ὑπέστησαν ἀξίας λόγου ζημίας, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Περσίαν, καὶ τοὺς μὲν αἰχμαλωτισθέντας καθεῖρξαν ἐν σπηλαίῳ, ὅπου καὶ ἐξέπνευσαν, τὴν δὲ οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου καθεῖλον εἰς ἔδαφος, οὐδενὸς πλέον ἀμυνομένου. Συνέβησαν δὲ ταῦτα περὶ τὸ θέρος τοῦ 528.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

'Αλλ' ἡ ἧττα τοῦ Βελισαρίου οὔτε αὐτὸν ἀπεθάρρυνεν οὔτε τὴν ἐπ' ὐτὸν πεποίθησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐμείωσεν, ὅςτις ἀνηγόρευσεν αὐτὸν ρχιστράτηγον τῆς 'Ανατολῆς, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν οῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Καὶ κατὰ μὲν τὸν χειμῶνα ἔπαυσαν ι ἐχθροπραξίαι. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος 529, ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος, εἰςλασε μὲν εἰς τὴν Συρίαν ὁ βασιλεὺς τῶν Σαρακηνῶν 'Αλαμούνδαρος, αὶ προεχώρησε δῃῶν μέχρι σχεδὸν τῆς 'Αντιοχείας, μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν ς τὴν ἔρημον. 'Αλλὰ καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἔστειλαν στρατιὰν ἐκ Φρυῶν εἰς τὴν χώραν τῶν Σαρακηνῶν καὶ εἰς τὴν Περσίαν, ἥτις ἐπ' ἴσης ριωρίσθη εἰς δῃώσεις, σκοπὸν ἐχούσας ἀντιπερισπασμὸν διὰ τὴν εἰς τὸ ζαντιακὸν ἔδαφος ἐπιδρομὴν τοῦ 'Αλαμουνδάρου. 'Αλλὰ παρ' ὅλας ύτας τὰς ἀμοιβαίας ἐχθροπραξίας διεξήχθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντίνων διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, ναυασασαι διὰ τὴν ἀγερωχίαν τοῦ Καβάδου, ἐπιμένοντος εἰς τὴν παρὰ ν Βυζαντίνων πληρωμὴν τακτικοῦ φόρου.

Ἔφθασεν οὕτω τὸ θέρος τοῦ 530. Οἱ δὲ Πέρσαι, θαρροῦντες εἰς τὴν ἐν ει 528 ἐπιτυχίαν αὐτῶν περὶ τὴν κατασκαφὴν τῶν τειχιζομένων ὀχυμάτων τοῦ Μίνδονος καὶ προλαμβάνοντες πιθανῶς παρασκευαζομένην ἐθεσιν τοῦ Βελισαρίου, ἐνισχυθέντος ἐν τῷ μεταξὺ διὰ νέων ἐπικουριῶν, οεχώρησαν πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν, πρόθεσιν ἔχοντες νὰ καταστρέψωσι καὶ τὸ ἄλλο παρὰ τὰ σύνορα ἔρεισμα τῶν Βυζαντίνων, τὸ Δάρας. Τὸν 'Ιούνιον τοῦ 530 στρατιὰ τεσσαρακοντακιςχιλίων Περσῶν ἐστρατοπεδεύετο εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Δάρας. 'Ηγεῖτο δὲ αὐτῆς ὁ μιρράνης Περόζης. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ θρασύτης καὶ ἡ ἐπὶ τὴν νίκην πεποίθησις τοῦ Πέρσου ἀρχιστρατήγου, ὥςτ' ἐμήνυσεν εἰς τὸν Βελισάριον ἐν Δάρας νὰ παρασκευάσῃ αὐτῷ λουτρὸν ὰ τὴν ἐπαύριον ἐν τῷ βαλανείῳ τῆς πόλεως, ἣν ἐθεώρει ἤδη ἀνήκουσαν εἰς τοὺς Πέρσας.

'Αληθῶς δὲ τὴν ταχθεῖσαν ἡμέραν παρέστη ὁ Περόζης μετὰ τῆς στρατιᾶς τῶν Περσῶν πρὸ τοῦ Δάρας, ἀλλ' εὗρε τὰς μὲν πύλας κλειστάς, πρὸ δὲ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως παρατεταγμένον τὸν στρατὸν τοῦ Βελισαρίου, ἀνερχόμενον εἰς εἴκοσι καὶ πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν. 'Αλλὰ τὴν μὲν ἡμέραν ἐκείνην ἔμειναν ἀντιπαρατεταγμέναι αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἀπέναντι ἀλλήλων χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς σύγκρουσιν, καὶ τὴν ἑσπέραν ἀπεχώρησαν οἱ Πέρσαι καὶ πάλιν εἰς τὸ ἑαυτῶν στρατόπεδον, ἡ δὲ μάχη συνεκροτήθη τὴν ἐπιοῦσαν.

Ἡ μάχη ἤρχισε μετὰ μεσημβρίαν δι' ἐπιθέσεως τῶν βαρβάρων, ὑπῆρξε δὲ κρατερά. Πυκνὰ ἔβαλλον κατ' ἀλλήλων τὰ τοξεύματα αἱ ἀντίπαλοι στρατιαί. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἔλειψαν τὰ βέλη, καὶ οἱ μαχόμενοι ἔλαβον εἰς χεῖρας τὰ δόρατα, καὶ ἡ μάχη ἐγίνετο ἐκ τοῦ συστάδην. Καὶ μέχρι μέν τινος ἐφαίνοντο νικῶντες οἱ Πέρσαι, τὸ δ' ἀριστερὸν τῶν Βυζαντίνων κέρας ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἡ ταχύτης τῆς ἐνεργείας τοῦ Βελισαρίου καὶ ἡ στρατηγικωτάτη διάταξις τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἔσωσε μὲν τὸ καταπονούμενον ἀριστερὸν κέρας τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἐματαίωσε δὲ τὴν φοβερὰν κατὰ τὸ δεξιὸν αὐτῆς κέρας ἐπίθεσιν τῶν Περσῶν. Πρὸς τὸ δεξιὸν ἐκεῖνο κέρας εἶχε στρέψει κυριώτατα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὁ Περόζης, ἐξαποστείλας ἐναντίον αὐτοῦ τοὺς ἐφίππους ἀθανάτους, ἀποτελοῦντας τὸ ἄνθος τοῦ στρατοῦ τὸ προοριζόμενον διὰ τὰς ἐπικινδυνωτάτας τῶν θέσεων, διὰ τὰς κρισιμωτάτας τῶν περιστάσεων. Ἀλλ' ἐκεῖ ἀντετάχθησαν γενναίως εἰς τοὺς ἀθανάτους οἱ ἐν τῇ στρατιᾷ τοῦ Βελισαρίου Οὖννοι. Ὅτε δ' ἔπεσεν ὁ μετὰ τῶν ἀθανάτων μαχόμενος ἀρχηγὸς τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν Περσῶν Βαρεσμανᾶς, κατέλαβε τοὺς βαρβάρους τοιοῦτον δέος, ὥστ' ἐτράπησαν εἰς ἄκοσμον φυγήν. Σωρηδὸν δ' ἐφονεύοντο ὑπὸ τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς ἐν τῇ φυγῇ ῥίψαντες τοὺς θυρεοὺς οἱ ἐκ τῶν Περσῶν πεζοί, διωκόμενοι κατὰ πόδας, ἕως Βελισάριος μετὰ τοῦ συστρατήγου Ἑρμογένους διέταξαν τὴν παῦσιν τῆς διώξεως ἐκ φόβου μή, ἐξαναγκαζομένων ἐξ οἱουδήποτε λόγου τῶν Περσῶν εἰς ὑποστροφήν, μετατραπῇ ἡ δίωξις εἰς φυγὴν καὶ ματαιωθῶσι τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης.

Ἡ νίκη τοῦ Βελισαρίου ὑπῆρξε τελεία. Περὶ τοὺς δεκακισχιλίους Πέρσας εἶχον πέσει ἐν τῇ μάχῃ. Ὁ δὲ Περόζης, πικρὰν λαβὼν πεῖραν τῆς τόλμης καὶ ῥώμης τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, δὲν ἀπετόλμησε νὰ συγκροτήσῃ ἄλλην μάχην. Ἔγειναν δὲ μόνον ἀμφοτέρωθεν ἔφοδοί τινες ἐξ ἐπιδρομῆς, ἀποβᾶσαι καὶ αὗται ὑπὲρ τῶν Βυζαντίνων.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Περσαρμενίᾳ ἐνίκων περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ Βυζαντῖνοι. Οὕτω δὲ πάντοθεν πιεζόμενος ὁ Καβάδης ἐφάνη εὐδιάθετος νὰ ἐπιληφθῇ διαπραγματεύσεων περὶ εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ διεκόπησαν αὗται, προσενεχθείσης εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν τῆς συμπράξεως τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σαρακηνῶν Ἀλαμουνδάρου καὶ γενομένης δεκτῆς τῆς προτάσεως αὐτοῦ περὶ εἰσβολῆς εἰς τὰς πέραν τοῦ Εὐφράτου χώρας, δῃώσεως τῆς ἀνεπαρκῶς φυλασσομένης Συρίας καὶ ἐπιθέσεως

εντίον τῆς 'Αντιοχείας. Πράγματι δὲ ὁ 'Αλαμούνδαρος μετὰ τῶν ὑπ' τὸν Σαρακηνῶν καὶ δεκαπεντακισχιλίων ἀρίστων Περσῶν ἱππέων, ἐχόν-ν ἀρχηγὸν τὸν 'Αζαρέθην, διέβη τὸν Εὐφράτην ἐν 'Ασσυρίᾳ καὶ εἰς-θεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Κομμαγανὴν, τὴν ἐπὶ τῶν Βυζαντίνων καλουμένην φρατησίαν. Ἦτο δὲ ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν περσικὸν στράτευμα ἤλαυνεν εἰς ταύτην τὴν χώραν.

Ἡ βαρβαρικὴ αὕτη εἰςβολὴ κατέπληξε τὸν Βελισάριον, ὅςτις ἐγνώ-εν εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν τοῦ λαμουνδάρου, ἐπὶ μακρὸν χρόνον φοβερωτάτου πολεμίου τῶν Βυζαν-ων. Παρελθούσης δὲ τῆς πρώτης ταραχῆς, ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ Δάρας, ραλαβὼν ὀκτακισχιλίους ἄνδρας, αὐξηθέντας ἔπειτα ἐν ὅλῳ εἰς εἰκο-κισχιλίους, ἐν οἷς καὶ Ἴσαυροι περὶ τοὺς δισχιλίους.

Ἐν τούτοις δὲ οἱ ὑπὸ τὸν 'Αλαμούνδαρον Σαρακηνοὶ καὶ Πέρσαι, ρινόμενοι μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ θην, εἶχον φθάσει μέχρι τῆς πόλεως Καλλινίκου, ἀπεχούσης ἐξ 'Αντι-είας, κατ' εὐθεῖαν ἐξ ἀνατολῶν διεύθυνσιν, ὁδὸν πεντήκοντα περί-υ ὡρῶν πορείας διὰ γῆς ἐρήμου. Ἐκεῖθεν δὲ προχωρήσαντες πρὸς σμὰς, εἶχον στρατοπεδεύσει ἐν τῷ χωρίῳ Γαββουλῶν, ἀπέχοντι τῆς ντιοχείας ὑπὲρ τὰς εἴκοσιν ὥρας. Ἡ δὲ στρατιὰ τοῦ Βελισαρίου τὰ μακρὰν πορείαν πεντήκοντα περίπου ὡρῶν ἐκ τοῦ Δάρας ἔφθασεν Σοῦρα, ἀπέχοντα τοῦ Καλλινίκου μόνον τρεῖς ὥρας καὶ κείμενα τὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Εὐφράτου. Προβᾶσα δ' ἐκεῖθεν πρὸς δυσμὰς, τρατοπέδευσεν εἰς Χαλκίδα, κειμένην μὲν πρὸς νότον τοῦ Γαββου-ν, ἀπέχουσαν δ' αὐτοῦ περὶ τὰς τέσσαρας ὥρας. Καὶ μέχρι μέν τινος Βελισάριος δὲν ἐθάρρει νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, οἵτινες καὶ ἔλαβον τὸ Γαββουλῶν, ἤρχισαν δ' ἐνσπείροντες τὸν πανικὸν εἰς τοὺς οἴκους τῆς ἤδη κινδυνευούσης 'Αντιοχείας. 'Αλλ' ἡ παρὰ τὴν δια-ὴν τοῦ ἀρχιστρατήγου θαρραλέα κατὰ τῶν Περσῶν ἐπίθεσις ἑνὸς τῶν τὸν Βελισάριον στρατηγῶν μετέβαλε τὰ πράγματα, καὶ τὸν μὲν αμούνδαρον ἠνάγκασε νὰ τραπῇ εἰς ὑποχώρησιν πρὸς τὸ Καλλίνικον, δὲ Βελισάριον ἔπεισε νὰ προςβάλῃ τοὺς πολεμίους παρὰ ταύτην τὴν ιν.

Η μάχη συνεκροτήθη τὴν 19 'Απριλίου 531, τὴν παραμονὴν τοῦ σχα. Ἤρχισε δὲ διὰ πλαστῆς ὑποχωρήσεως τῶν Περσῶν, ἧς ἀπο-εσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἔξωσις τοῦ ἱππικοῦ τῶν Οὔν-ι τοῦ κατέχοντος τὸ ἀριστερὸν κέρας τῆς στρατιᾶς τοῦ Βελισαρίου.

Τῶν δὲ Περσῶν ἀποπειρωμένων νὰ ῥίψωσιν εἰς τὸν ποταμὸν τὸ ἀποκρουσθὲν ἐκεῖνο κέρας τῶν Βυζαντίνων, ἡ μάχη ἐγενικεύθη. Γενναῖοι ἀρχηγοὶ ἀμφοτέρωθεν ἔπιπτον. Αἴφνης δὲ πεσόντος μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Φρυγῶν Ἄψκαλ καὶ περιελθούσης τῆς σημαίας αὐτῶν εἰς τοὺς Πέρσας, πρῶτοι οἱ Φρύγες ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ἠκολούθησαν δ' αὐτοὺς καὶ ἄλλαι μοῖραι τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς. Ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ ἐπιμείναντες καὶ γενναίως πολεμήσαντες ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν Βελισάριον, ἀλλ' ἡ γενναιότης αὐτῶν δὲν ἤρκει ὅπως ὁ βυζαντιακὸς στρατὸς νικήσῃ ἐν μάχῃ, καθ' ἣν ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀστοχία ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε καὶ αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι δὲν συνεφώνουν περὶ τοῦ κυριωτάτου αἰτίου τῆς ἀποτυχίας. Ἀμφίβολον δὲ μένει ἂν πταίει ὁ Βελισάριος ἢ ἂν ἐνεφιλοχώρησε μᾶλλον προδοσία τῶν μετὰ τῶν Βυζαντίνων συμπραττόντων Σαρακηνῶν. Πιθανώτατον δὲ φαίνεται, ὅτι ἡ ἧττα ἦτο μᾶλλον ἀποτέλεσμα τῆς ἀσυμφωνίας τῶν Βυζαντίνων ὑπαρχηγῶν καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἥτις καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι διαφόρως ὑπὸ δύο ἱστορικῶν παρεστάθησαν τὰ τῆς μάχης συμφώνως πρὸς τὰς ὑπὲρ τοῦ Βελισαρίου ἢ τῶν πρὸς αὐτὸν ἀντιθέτων συμπαθείας. Ὁπωςδήποτε δὲ φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν μάχην ταύτην καὶ οἱ Πέρσαι ὑπέστησαν ἀξίας λόγου ζημίας, διὸ βλέπομεν αὐτοὺς ὑποχωροῦντας μετὰ τὴν νίκην. Οἱ δὲ Βυζαντῖνοι διέσωσαν τὸ ὑπόλοιπον τῆς στρατιᾶς αὐτῶν εἰς Καλλίνικον, διαβιβασθὲν εἰς τὴν πόλιν ταύτην δι' ὁλκάδων ἐκ μικρᾶς τοῦ ποταμοῦ νήσου, ὅπου εἶχον διασωθῆ διακολυμβήσαντες τὸν ποταμόν.

Ὁ Ἰουστινιανός, μαθὼν τὰ γενόμενα, ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον εἴτε ἐκ δυσμενείας ὡς θεωρηθέντα ὑπαίτιον τῆς παρὰ τὸ Καλλίνικον ἀποτυχίας, εἴτε ὅπως ἐκλίπῃ ἡ ἐν τῇ στρατιᾷ ἀσυμφωνία τῶν ἡγεμόνων. Ἀπεστάλη δ' ἀντ' αὐτοῦ ὡς ἀρχιστράτηγος τῆς Ἀνατολῆς ὁ Μοῦνδος, λαβὼν τὴν ἐντολὴν νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον, εἰ καὶ διεξήγοντο ἤδη διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης μετὰ τοῦ Ἀλαμουνδάρου, αἵτινες εἰς οὐδὲν ἤγαγον ἀποτέλεσμα.

Ἐπαναληφθέντος δὲ τοῦ πολέμου, δὶς ἀπεπειράθησαν οἱ Πέρσαι, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, νὰ κυριεύσωσι τὴν Μαρτυρόπολιν, ἀλλ' ἀπέτυχον. Καὶ ἐν Περσαρμενίᾳ δ' ὑπέστησαν ἀπωλείας, ἀποβαλόντες ὀχυρὰ φρούρια, κυριευθέντα ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων. Ἐν τούτοις δὲ τὴν 13 Σεπτεμβρίου τοῦ 531 ἀπέθανεν ὁ Καβάδης, διεδέχθη δ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ υἱὸς Χοσρόης ὁ Α'. Τρέψας

δ' ὁ νέος τῶν Περσῶν βασιλεὺς τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ θρόνου, διαμφισβητουμένου καὶ ὑπ' ἄλλων ἀπαιτητῶν, καὶ εἰς τὴν διαρρύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τοῦ περσικοῦ βασιλείου, προθύμως ἐδέχθη τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ δ' ἔαρ τοῦ 532 ὑπεγράφη ὁριστικῶς μεταξὺ τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν Περσῶν ἡ ἄνευ προθεσμίας καὶ διὰ τοῦτο *ἀπέραντος* κληθεῖσα εἰρήνη, δι' ἧς ἐπερατοῦτο ὁ τριακονταετὴς πόλεμος, ὃν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἀρξάμενον τῷ 502, ὅτε τὸ πρῶτον ὁ Καβάδης ἐπετέθη κατὰ τοῦ Ἀναστασίου. Κατὰ δὲ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης ἀπεδίδοντο εἰς ἀλλήλους τὰ κατεχόμενα ἐν τῇ τέως πολεμίᾳ χώρᾳ φρούρια, καὶ ἔμενε μὲν βυζαντιακὴ φρουρὰ ἐν Δάρας, ἀλλ' ἔπαυεν ἡ πόλις αὕτη νὰ εἶνε ἕδρα τοῦ Βυζαντίνου κατὰ τὴν Μεσοποταμίαν στρατηγοῦ. Ἀνέλαβον δ' οἱ Βυζαντῖνοι καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς Πέρσας ἕνδεκα χιλιάδας λίτρας χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰ δεκαὲξ ἑκατομμύρια δραχμῶν, χάριν τῆς δαπάνης πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν στενῶν τοῦ Καυκάσου, ἣν ἀνέλαβον διὰ τὸ μέλλον καθ' ὁλοκληρίαν οἱ Πέρσαι.

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὁ Χοσρόης ὠνόμασαν ἑαυτοὺς ἐν ταῖς συνθήκαις ἀδελφοὺς κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ συνεφώνησαν νὰ παρέχωσιν ἀφιλονείκως εἰς ἀλλήλους βοήθειαν σωμάτων ἢ χρημάτων, ἂν ἤθελε παραστῇ τοιαύτη ἀνάγκη. Καὶ ὅμως παρ' ὅλας τὰς ἐπισήμους ταύτας ὁμολογίας ἡ ἀπέραντος εἰρήνη ἔσχε ταχύτατον τὸ πέρας, διαρκέσασα, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν, ἑπτὰ μόνον ἔτη.

ϛ'

Ὁ ἱππόδρομος.

Ἀπὸ παλαιοτάτων ἤδη χρόνων ἡ παλαιὰ Ῥώμη ἠρέσκετο εἰς τὰς ἱπποδρομίας, ὡς καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἀλλ' ἰδίως εἶχον ἀναπτυχθῇ ἐν Ῥώμῃ οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ὅτε, ἐκλιπούσης τῆς εἰς τὴν πολιτείαν ἐλευθέρας συμμετοχῆς τῶν Ῥωμαίων, ὁ μὲν δῆμος ἐζήτει ἄρτον καὶ ἱπποδρομίας, οἱ δ' αὐτοκράτορες διεβουκόλουν τὰ πλήθη διὰ τοιούτων ἑορτῶν, τινὲς δὲ καὶ αὐτοὶ συμμετεῖχον τῆς ἐξ αὐτῶν εὐφροσύνης, καταβαίνοντες ὡς ἡνίοχοι εἰς τὸν κίρκον καὶ ἐνθέρμως ἀναλαμβάνοντες τὴν προστασίαν μιᾶς τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου. Ἦσαν δ' ἐν Ῥώμῃ τοιαῦται φατρίαι τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς δύο,

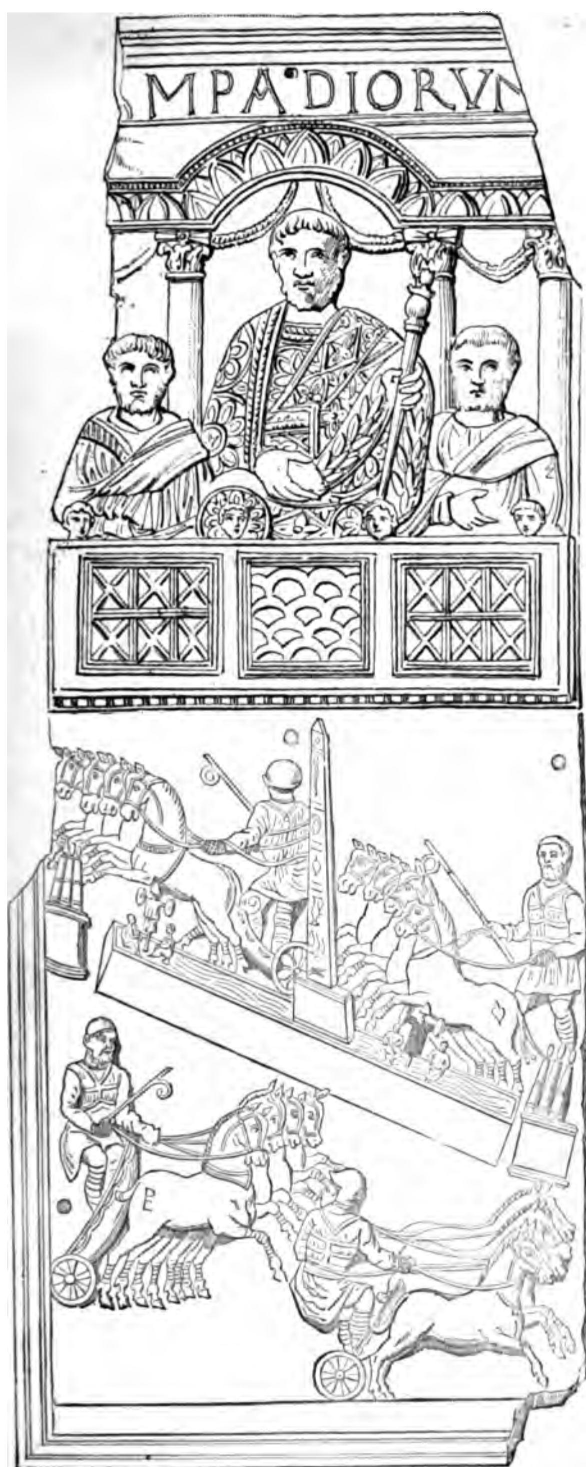
ἡ τῶν Λευκῶν καὶ ἡ τῶν Κοκκίνων· ἔπειτα δὲ προςετέθησαν εἰς αὐτὰς ἕτεραι δύο, ἡ τῶν Πρασίνων καὶ ἡ τῶν Βενέτων, διακρινόμεναι ἐκ τοῦ χρώματος τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἡνιόχων, τοῦ λευκοῦ, ἐρυθροῦ, πρασίνου καὶ κυανοῦ ἢ μᾶλλον οὐρανόχρου, ἅτινα ἔγειναν καὶ τῆς ὅλης φατρίας τὰ χαρακτηριστικὰ χρώματα. Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αἱ τέσσαρες

ΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΟΒΕΛΙΣΚΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ
ΕΝ ΤΩι ΙΠΠΟΔΡΟΜΩι ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

φατρίαι, εἰς ἃς ἐπὶ βραχὺ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δομιτιανοῦ προςεπῆλθον καὶ τὸ χρυσοῦν καὶ τὸ ἀργυροῦν γένος, περιωρίσθησαν κυρίως εἰς δύο, τῆς μὲν τῶν Λευκῶν συγχωνευθείσης εἰς τὴν τῶν Βενέτων, τῆς δὲ τῶν Κοκκίνων ἢ Ῥουσίων, ὡς ἐκάλουν αὐτοὺς οἱ Βυζαντῖνοι, ἑνωθείσης μετὰ τῆς τῶν Πρασίνων.

Ἀλλ' ἡ ἱππομανία καὶ ἡ πρὸς τὰ θεάματα τάσις, ἧς ὁ κορεσμ

ΑΓΩΝΕΣ ΕΝ ΤΩ ΙΠΠΟΔΡΟΜΩ

επήτει την δαπάνην ποσῶν μυθωδῶν, δὲν περιωρίζετο ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐξηπλοῦτο καὶ εἰς τὰς κυριωτάτας πόλεις τῶν ἐπαρχιῶν. Ὡς εἰκὸς δὲ, ὁ τῶν τοιούτων θεαμάτων ζῆλος μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἤδη ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Σεπτίμιος ὁ Σεβῆρος ἤρχισε τὴν οἰκοδομὴν μεγάλου ἱπποδρόμου, ἀποπερατωθέντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

Ὁ ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὴν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ Ἄτ-μεϊδὰν, πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀποτελεῖ οἷος σώζεται ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις ὀρθογώνιον τετράπλευρον ἔχον πλάτος μὲν ἑβδομήκοντα πέντε μέτρων, μῆκος δὲ τριακοσίων. Σήμερον ἡ πλατεῖα αὕτη, ἣν περιβάλλουσι μικρὸς κῆπος καὶ διάφορα νεώτερα κτίρια, παρέχει θέαμα οἰκτρὸν ἐγκαταλείψεως καὶ ἀκαθαρσίας. Ὁ μόνος δ' αὐτῆς κόσμος εἶνε τὰ λείψανα τριῶν μνημείων, τοῦ τριελίκτου χαλκοῦ δράκοντος, ἐφ' οὗ ἦτό ποτε ἱδρυμένος ὁ χρυσοῦς τρίπους ὁ ὑπὸ τῶν νικητῶν τῶν Πλαταιῶν ἀφιερωθεὶς εἰς τὸν δελφικὸν Ἀπόλλωνα, μαρμάρινος στῦλος ἱδρυθεὶς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὸν δέκατον αἰῶνα καὶ ὀβελίσκος ἐκ γρανίτου ἱστάμενος ἐπὶ βάσεως λιθίνης κεκοσμημένης διὰ παραστάσεων ἀναγλύφων ἀναφερομένων εἰς Θεοδόσιον τὸν μέγαν. Ἀλλ' ἡ θέα τοῦ ἱπποδρόμου κατὰ τοὺς χρόνους, ὅτε τὸ οἰκοδόμημα ἠγείρετο σῶον πρὶν ἢ κατὰ μέγα μέρος γείνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρὶν ἢ διαρπασθῶσιν ἢ καταστραφῶσι τὰ κοσμοῦντα αὐτὸν ἔργα τέχνης, ἦτό τις ἀληθῶς καταπληκτική. Ἀγάλματα θεῶν καὶ ἀνδριάντες ἡγεμόνων, παραστάσεις ἀνθρώπων καὶ μορφώματα ζώων, πᾶν ὅ τι ἄριστον εἶχεν ἀποτυπώσει ἐπὶ λίθου ἢ χαλκοῦ ἡ σμίλη τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Σκόπα ἢ τοῦ Λυσίππου, πᾶν ὅ τι ἐκόσμει ἄλλοτέ ποτε δίκην κειμηλίου τὰς Ἀθήνας ἢ τὰς Συρακούσας, τὴν Κύζικον ἢ τὴν Χίον, τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἢ τὴν Ῥώμην, ἐστόλιζε τότε τὴν νύσσαν τοῦ ἱπποδρόμου ἢ τὰς στοὰς αὐτοῦ. Ἐν τῷ κτιρίῳ ἐκείνῳ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκέκτητο ἀληθὲς μουσεῖον γλυπτικῆς.

Ἀλλ' ὁ ἱππόδρομος δὲν ἦτο μόνον μουσεῖον. Ἀπ' ἐναντίας δ' ὀλίγοι διήρχοντο πρὸ τῶν ἀπαραμίλλων ἐκείνων καλλιτεχνημάτων ὡς θαυμασταὶ τῆς τέχνης, διὰ δὲ τὸ πολὺ πλῆθος ἔμενεν ἄφωνος ἡ τέχνη καὶ ἀκατανόητος ἡ σημασία τοῦ πλείστου τῶν ἀρχαίων ἐκείνων παραστάσεων. Τὸ μέγα πλῆθος δὲν εἰςήρχετο εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπως θαυμάσῃ τἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ τοὺς ἀνδριάντας τῶν ἡγεμόνων καὶ αὐτοκρα-

τόρων, οὐδὲ τὴν λύκαιναν τὴν θηλάζουσαν τὸν Ῥῶμον καὶ Ῥωμύλον, οὐδὲ τὸν ὄνον τὸν προδηλώσαντα εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην, οὐδὲ τοὺς τέσσαρας χαλκοῦς καὶ ἐπιχρύσους ἵππους τοὺς φρυάσσοντας ἀπέναντι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεωρείου. Πλειότερον παντὸς ἄλλου ἀγάλματος προςείλκυον τὰ πλήθη αἱ στῆλαι τῶν νικησάντων ἡνιόχων, καὶ πλειότερον παντὸς λιθίνου ἢ χαλκοῦ ζῴου οἱ ἔμπνοοι ἵπποι, οἵτινες

ΤΟ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΘΙΣΜΑ ΕΝ ΤΩΙ ΙΠΠΟΔΡΟΜΩΙ

θυμοειδεῖς καὶ χρυσοσήμαντα φέροντες *σαγίσματα* ἔμελλον νὰ διαγωνισθῶσιν ὑπὲρ τοῦ ἄθλου ἐζευγμένοι εἰς τὰ ἅρματα.

Ἡ ἁρματοδρομία λοιπὸν, χάριν τῆς ὁποίας μετεφέροντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ ἄριστοι τῶν ἵππων τοῦ βασιλείου ἀπὸ πάσης γωνίας γῆς, ἦτο τὸ ἐπαγωγότατον θέαμα, ὅπερ εἷλκυεν εἰς τὸν ἱππόδρομον τὰ πλήθη. Μόνον αἱ γυναῖκες ἀπεκλείοντο τοῦ θεάματος, οὐθ'

ρ δὲν ἐκώλυεν αὐτὰς νὰ ἐνδιαφέρωνται μεγάλως ὑπὲρ τῶν φατριῶν.
ιλως δὲ τὸ ὑπὲρ τῶν ἱπποδρομιῶν ἐνδιαφέρον κατεῖχεν ἐν Κωνσταν-
νυπόλει οὐ μόνον τὸν αὐτοκράτορα, ὅςτις ἐθεᾶτο τῶν ἀγώνων ἀπὸ
υ θεωρείου τοῦ ἱπποδρόμου, λεγομένου *καθίσματος*, καὶ ἦτο ὁ προ-
ύσσων τοὺς ἀγῶνας καὶ παρέχων τὰ ἆθλα, οὐ μόνον τοὺς συγκλη-
ὺς, δι' οὓς ἴδιαι ἦσαν ὡρισμέναι θέσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρ-
καὶ τὸν κλῆρον, συμπαρισταμένους καὶ συνθεωμένους. Ἡ ἱππομανία
ι προβῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥςτε ὑπῆρξε
ριάρχης, ὁ Θεοφύλακτος (933-956), υἱὸς Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπη-
, ὅςτις ἔτρεφεν ἐν τοῖς ἱπποστασίοις του πλείονας τῶν χιλίων ἵππων,
ὅςτις διέκοψέ ποτε τὴν ἱερὰν λειτουργίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐπὶ
ἀγγελίᾳ, ὅτι μία τῶν φορβάδων του εἶχε τέξει.
Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ὁ ἱππόδρομος συνεκέντρωσε μέγα μέρος τῆς
αντιακῆς ζωῆς οὐ μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς
ιωτάταις τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων, ἰδίως δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἀλλὰ
μεγίστην σημασίαν εἶχεν ὁ ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως,
ς δὲν ἦτο μόνον τόπος θεαμάτων, ἀλλὰ μέχρι τινὸς καὶ τὸ τελευ-
ον λείψανον τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς, ἐκλιπούσης μετὰ τῆς ἐξαφανίσεως
αὐτενεργοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων δημοκρατιῶν. Ἐν τῷ
οδρόμῳ ἤρχετο εἰς ποιάν τινα συνάφειαν ἡ βασιλεία μετὰ τοῦ λαοῦ,
ὐτῷ συγκατέβαινεν ὁ αὐτοκράτωρ μέχρι τῶν δήμων, καὶ τὰ πλήθη
υχρόνιζον τὸν βασιλικὸν οἶκον. Ἐν αὐτῷ ὁ λαὸς ἐπέβαλλεν ἀρεστὰ
ὀνόματα εἰς μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, καὶ ἐξεφράζοντο
ολικῶς ἢ διαρρήδην τὰ λαϊκὰ παράπονα περὶ τῶν καταχρήσεων
ιοικήσεως ἢ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἐν αὐτῷ ὁ μὲν βασιλεὺς
ι τὰ πλήθη, ἀλλὰ τὰ πλήθη δὲν ὤκνουν νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς τὴν
ιίαν τὴν εὐφυίαν των, ἐνίοτε νὰ τοξεύωσι κατ' αὐτῆς τὸ σκῶμμά
πανίως ποτὲ καὶ νὰ διευθύνωσι κατ' αὐτῆς καὶ τῶν ἰδίων ἀντι-
τοὺς λίθους καὶ τὰ βέλη των καὶ τὰς ὑπὸ τὰ λάχανα τὰ ἐν ταῖς
τοῦ ἱπποδρόμου κεκρυμμένας μαχαίρας των.
ατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων
ἐπιφέρει τὸ τελευταῖον τραῦμα εἰς τὸν ἱππόδρομον, οὗ ἡ ση-
χεν ἤδη ἀρχίσει ἐλαττουμένη ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ἀλλ'
χρόνων τοῦ Ἀναστασίου μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρο-
ὁ ἱππόδρομος εἶνε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ βυζαν-
ἰτος τρόπον τινὰ ὅ τι διὰ τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ἡ ἀγορὰ ἅμα

καὶ ἡ Πνύξ. Ἐνώπιον τῶν δεκαπέντε μυριάδων Βυζαντίνων τῶν συναθροιζομένων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐτελέσθησαν ἀναβιβάσεις αὐτοκρατόρων ἐπὶ τὸν θρόνον καὶ θανατώσεις βασιλέων. Ἐνώπιον αὐτῶν ἐπετέλει ἔργον αὐτοῦ ὁ βασιλικὸς δήμιος, στιγματίζων διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου τοὺς κακούργους ἢ ἐπιβάλλων εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς βασιλείας τὰς ἀνελεήμονας ἐκείνας ποινάς, ἐφ' αἷς ἐπέχαιρον ἀκόμη οἱ μέσοι αἰῶνες. Ἐκεῖ ἐπομπεύθησαν πρὸ τοῦ πλήθους πατριάρχαι ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνων καθήμενοι καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὴν πυρὰν παραβάται τῆς θρησκείας ἢ ἄρχοντες πλεονέκται. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τέλος ἐπανηγύρισε πολλάκις ὁ βυζαντιακὸς λαὸς ἀλησμονήτους ἐθνικοὺς θριάμβους, βλέπων τὸν Βελισάριον ἄγοντα πρὸ τοῦ αὐτοκράτορός του τεταπεινωμένον τὸν Βανδήλων τὸν βασιλέα καὶ ψάλλων ἐν συνοδείᾳ τῶν πολυαύλων τῶν δήμων *ὀργάνων* ἐπινίκια ὡσαννὰ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πομπευομένων Σαρακηνῶν αἰχμαλώτων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τζιμισκῆ. Καὶ ἐδόξαζεν ἔξαλλος ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια τὸν θεὸν τῶν Χριστιανῶν, βλέπουσ' ἀνατρεπομένας ἐπὶ τῆς ἄμμου τοῦ ἱπποδρόμου ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ αὐτοκράτορος τὰς σημαίας τῶν ἡττημένων Μουσουλμάνων. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ παραφόρου ἀλαλαγμοῦ τῶν ἐνθουσιώντων θριαμβευτῶν εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν ἐπήρχετο νὰ ἐκφωνήσῃ πλὴν ὕμνων καὶ ἐπινικίων τοὺς λόγους τοῦ ψαλμῳδοῦ οὓς εἶπεν ὁ Βανδῆλος Γελίμερος, ὑπογλυκαίνων τῆς πικρᾶς του τύχης τὸ ὄνειδος· *ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ματαιότης.*

η'

Οἱ δῆμοι.

Ὁ βυζαντιακὸς λαός, στερούμενος εὐρέων πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ μὴ ἔχων εὐκαιρίαν ναὐτενεργήσῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ, εὕρισκεν ἱκανὴν διέξοδον δράσεως ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ διὰ τῶν ἱππικῶν ἀγώνων· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ συμμετάσχῃ ἀπ' εὐθείας τῶν τῆς πολιτείας, ἠρκεῖτο εἰς τὴν σκιὰν ἐκείνην τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας, ἥτις παρείχετο εἰς αὐτὸν διὰ τῆς εἰς τὰς ἱπποδρομίας συμμετοχῆς. Τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου μόνον κοινοτικάς τινας ἐλευθερίας καὶ μόνον συντεχνιῶν αὐτόνομα συστήματα ἀνεγνώριζεν. Οἱονεὶ δὲ συμπλήρωσις αὐτῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ δικαιώματα ὧν ἀπήλαυεν ὁ λαὸς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἐξασκήσει τῆς διοικήσεως τῶν κατὰ τὰς ἱπποδρομίας.

Ἡ ἀρχαία ἐκκλησία εἶχεν ἤδη ἐκλίπει ἀπὸ πολλοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν ὀργανισμὸν εἶχε παραλάβει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἡ δὲ πολιτικὴ αὐταρχία εἶχεν ἀπορροφήσει πᾶσαν λειτουργίαν τοῦ δημοσίου βίου τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ὁ ἱππόδρομος διέσωζε τὰ τελευταῖα λείψανα αὐτονόμου διοικήσεως. Αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου, τῶν *μερῶν*, ἅτινα ἐκαλοῦντο καὶ *δῆμοι*, αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνωτάτων αὐτῶν ἀρχόντων, τῶν *δημάρχων* καὶ *δημοκρατῶν*, δεικνύουσι προφανῶς, ὅτι αἱ ἱππικαὶ φατρίαι ἦσαν τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῶν παλαιῶν δημοτικῶν ἐλευθεριῶν. Εὐλόγως λοιπὸν οἱ ἀποτελοῦντες τοὺς δήμους ἐκαλοῦντο *δημόται* ἢ *λαός*.

Τὰ μέρη τῶν Βενέτων καὶ τῶν Πρασίνων, εἰς ἃ εἶχον ἤδη, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ παλαιοῦ συγχωνευθῆ οἱ Λευκοὶ καὶ οἱ Ῥούσιοι, ἦσαν ἑταιρίαι ἀποτελοῦσαι νομικὰ πρόσωπα καὶ ὡς τοιαῦται ἐκέκτηντο ἰδίαν περιουσίαν, συνέλεγον εἰςφοράς, εἶχον ἰδίας ἀρχὰς καὶ ἰδίαν ὑπαλληλίαν. Αἱ ἀρχαὶ δ' αὗται, ὧν ἀνωτάτη ἦτο ἡ τοῦ *δημάρχου* ἢ *διοικητοῦ τοῦ δήμου*, ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ μέρος, μόνον δὲ οἱ δημοκράται ἑκατέρων τῶν δήμων διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατὰ ταῦτα ἦσαν οἱονεί τινες βασιλικοὶ ἐπίτροποι, τοῦ βασιλέως ἐξασκοῦντος δι' αὐτῶν ποιάν τινα ἐποπτείαν, ὡς εἶχεν ἐπιφυλάξει ἡ βασιλεία εἰς ἑαυτὴν καὶ τὸ δικαίωμα τῆς συγκλήσεως τῶν δήμων πρὸς ἱππικὸν ἀγῶνα. Ἑκατέρα δὲ τῶν φατριῶν εἶχε τοὺς ἰδίους αὐτῆς *ἡνιόχους* καὶ ἵππους, καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας διδόμενα χρηματικὰ ἆθλα διενέμοντο εἰς ἅπαντας τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν νικήσαντα δῆμον. Οὕτω τὸ ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων ὑλικὸν κέρδος ἐπανέρχεται εἰς τοὺς δήμους, ἐξ ὧν ἀπέρρευσαν καὶ αἱ δαπάναι. Κατὰ ταῦτα δ' αἱ ἁρματοδρομίαι εἶνε παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις λαϊκώτεραι ἢ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις, παρ' οἷς τὰ πάντα ἐπήγαζον ἐκ τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Διὰ τοῦτο ἡ εἰς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου συμμετοχὴ δὲν περιωρίζετο ἐν Βυζαντίῳ ὡς ἐν Ῥώμῃ εἰς μόνους τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους καὶ ἔχοντας ἐνεργὸν εἰς τὰς ἱπποδρομίας μέρος, ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἐξικνεῖτο πολὺ περαιτέρω τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ οἰκείου μέρους, ἑκάτερος δὲ τῶν δήμων δὲν ἀπετελεῖτο ἐκ μόνων τῶν δημοτευόντων καὶ ἐγγεγραμμένων μὲν εἰς τοὺς καταλόγους, ἐκπληρούντων δὲ τὰς ἐπιβεβλημένας χρηματικὰς ὑποχρεώσεις, ἀλλ' ἐτάσσετο εἰς αὐτοὺς καὶ μέγα ἐκτὸς τοῦ καταλόγου πλῆθος. Οὕτως ἡ μόνη μαρτυρία ἣν ἔχομεν π

τῶν τακτικῶν οὕτως εἰπεῖν ἑταίρων τῶν δύο δήμων, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου, ἀναβιβάζει τοὺς μὲν δημότας τῶν Πρασίνων εἰς χιλίους πεντακοσίους, τοὺς δὲ τῶν Βενέτων εἰς ἐννεακοσίους, ἐν ᾧ ἀπειράριθμοι ἦσαν οἱ ὑπὲρ ἑκατέρου τῶν μερῶν συμπαθοῦντες καὶ μετ' αὐτοῦ συμπράττοντες χωρὶς νὰ εἶνε ἐγγεγραμμένοι εἰς τοὺς καταλόγους. Οὐδὲ περιωρίζετο τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου τῶν χρωμάτων εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ πᾶσα μεγάλη πόλις εἶχεν ὁμοίως τοὺς δύο αὐτῆς δήμους, τοὺς δ' ὁμοχρόους δήμους πασῶν τῶν πόλεων συνέδεεν ἀναποσπάστως πρὸς ἀλλήλους κοινότης συμπαθειῶν καὶ συμφερόντων.

Ὁ λαὸς λοιπόν, συμμετέχων τῶν ἱπποδρομιῶν μετ' ἐνδιαφέροντος ἐξικνουμένου μέχρι μανίας καὶ συντασσόμενος πρὸς τοῦτο εἰς εὐσυναρμόστους ἑταιρίας, ἀπετέλει συμπαγῆ μᾶζαν, ἔχουσαν δύναμιν ὄχι ἀξιοκαταφρόνητον. Ἀπόδειξις δὲ τούτου τρανὴ εἶνε ἡ εἰς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου παρεχομένη ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων προςοχή, ἡ εἰς τὰς ἱπποδρομίας ἄμεσος αὐτῶν συμμέθεξις καὶ τὰ ἰδιαίτερα ἐκεῖνα προνόμια τὰ χορηγηθέντα εἰς τοὺς δήμους, ὧν κυριώτατα ἡ συμμετοχὴ αὐτῶν κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ἀνακηρύξεως ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀρχόντων καὶ τὸ δικαίωμα στρατιωτικῆς διοργανώσεως καὶ ἐκπληρώσεως στρατιωτικῶν τινων ὑπηρεσιῶν ἀναλόγων πρὸς τὰς τῶν ἐθνοφυλάκων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Οἱ δῆμοι ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ εἶνε ἡ ἀγνοτάτη ἔκφανσις τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου τοῦ Βυζαντιακοῦ κόσμου. Ὅ τι καλὸν καὶ ὅ τι κακὸν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἐγκατοπτρίζεται ἐν τῇ δράσει τῶν μερῶν. Ἡ περὶ τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας ἅμιλλα ὑπεκκαίει τὸ αἴσθημα τῆς λαϊκῆς αὐτενεργείας, συντηρεῖ τὸν συνεταιρικὸν βίον, συνδυάζεται ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ μετ' αὐτοῦ πολλάκις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Πολλαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου λαμβάνουσιν ὑπόστασιν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ διὰ τοῦ ἱπποδρόμου. Ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἔχει καθιερωμένην ὡς γλῶσσαν τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ἄμβωνος τὴν ἀρχαίαν, ἀπέναντι τῆς κυβερνήσεως, ἧς ἐπίσημος γλῶσσα εἶνε μέχρι μὲν τινος ἡ λατινική, ἔπειτα δ' ἡ ἀττικίζουσα ἑλληνική, ὁ λαὸς ἀντιτάσσει ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τὴν δημώδη, οἵα διεμορφώθη διὰ τῶν αἰώνων ἀπὸ τῆς κοινῆς τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων. Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ πλήθους ἐξέρχονται εὐφυΐαι καὶ σκώμματα, λέξεις καὶ φράσεις, φέρουσαι καθαρὸν τὸν τύπον τῆς κοινολογίας τῶν ἀγυιῶν καὶ τῶν καπηλείων τῆς

Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἀπερικόσμητον καὶ γυμνὴν τὴν δημώδη γλῶσσαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἣν ἀποκρύπτουσιν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν οἱ ἀπ' ἄμβωνος ῥήτορες, οἱ γραμματεῖς τῶν δημοσίων γραφείων καὶ οἱ φιλογώνιοι λόγιοι τοῦ Βυζαντίου, βαπτίζοντες τὴν γραφίδα αὐτῶν εἰς τὴν ἐξηνθηκυῖαν πορφύραν τοῦ ἀττικισμοῦ.

Ὅ τι δὲ συνέβαινε περὶ τὴν γλῶσσαν, παρατηρητέον καὶ περὶ τῆς λαϊκῆς ὀρχήσεως, τῆς μελοποιίας, τῆς ποιήσεως. Ὁ *μελιστὴς* καὶ ὁ *ὀρχηστής*, οὓς εὑρίσκομεν μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τῶν δήμων, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν χορῶν καὶ μελῶν τῆς ἐκκλησίας, εἰ καὶ ὁ ἱππόδρομος ὡς πάντα τὰ βυζαντιακὰ καθιδρύματα εἶνε τεθειμένος ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς. Παραλλήλως πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους τοὺς ἀντηχοῦντας ἐν αὐτῷ ἀκούονται μελῳδίαι καθαρῶς λαϊκαί, οἷα ἡ ἐμφαινομένη διὰ τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ *ἀπελατικοῦ*, οὗ γίνεται ῥητὴ μνεία καὶ ὅςτις βεβαίως εἶχε τύπον ὄχι πολὺ ἄσχετον πρὸς τὸ μέλος τῶν κλεφτικῶν ᾀσμάτων τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀναντιρρήτως δὲ καὶ ὁ ὀρχηστὴς ὁ ἔχων τὴν ἐπιμέλειαν τῶν παντομίμων εἶνε ἀντιπρόσωπος καὶ συνθέτης λαϊκῶν ὀρχηστικῶν σχηματίων. Καὶ ὁ *ποιητὴς* δὲ ὁ συντάσσων τὰς ὑπὸ τῶν δήμων ᾀδομένας εὐφημίας τῶν βασιλέων ἔδιδεν εἰς αὐτὰς χαρακτῆρα δημώδη. Διὰ τοῦτο διὰ τοῦ ἱπποδρόμου βλέπομεν διαδιδόμενον σὺν τῷ χρόνῳ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ χωλιαμβικὰ τρίμετρα τῶν λογίων τὸν δεκαπεντασύλλαβον ἐκεῖνον στίχον, ὅςτις μετὰ περιφρονήσεως μὲν ὠνομάσθη *πολιτικός*, ἤτοι δημώδης, ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτρόπων μιμητῶν τῶν τριμέτρων καὶ ἑξαμέτρων, ἀλλ' ἔμελλε νὰ γείνῃ τὸ κυριώτατον μέτρον τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νέας ἑλληνικῆς στιχουργίας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐπέδρασεν ὁ ἱππόδρομος εἰς τὴν μορφὴν τῆς δημώδους ποιήσεως, διότι πιθανώτατα λείψανον τῆς πυκνῆς ἐν ταῖς *ἀκτολογίαις* τῶν δήμων ἀντιφωνικῆς ὑπαμοιβῆς εἶνε ὁ διαλογικὸς χαρακτὴρ καὶ ὁ δραματικὸς τύπος ὃν φέρουσι τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ τῶν ἁρματωλικῶν χρόνων.

Αἱ φατρίαι τοῦ ἱπποδρόμου εἶνε κατὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῶν βυζαντιακῶν χρόνων ἐν τῇ γνησιωτάτῃ αὐτοῦ ἐκφάνσει, διασκεδάζων καὶ κολακεύων, ὀργιζόμενος καὶ στασιάζων, λαλῶν τὴν φυσικήν του γλῶσσαν, καλλιεργῶν τὸ προσφυὲς εἰς τὸν χαρακτῆρά του δημῶδες μέλος, ὀρχούμενος καὶ ποιῶν καθ' ὃν τρόπον ᾐσθάνετο φυσικὴν ἀνάγκην νὰ χορεύσῃ καὶ στιχουργήσῃ. Ἀλλὰ διὰ τίνα λόγον εἶνε διῃρημένος εἰς

δύο μέρη; Διὰ τίνα λόγον ὁ χῶρος ἐκεῖνος τῆς εὐφροσύνης καὶ τῆς ψυχαγωγίας μεταβάλλεται εἰς παλαίστραν παθῶν καὶ κονίστραν αἵματος; Χωρίζει τὰς δύο φατρίας ἀπ' ἀλλήλων χάσμα βαθὺ ἰδεῶν ἀντικρουομένων; Οἱ δήμαρχοι τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων, ὁ Μανδαλᾶς ἢ ὁ Χαρσίας, ὁ Κοσμᾶς ἢ ὁ Σέργιος, εἶνε ἀντιπρόσωποι ἰδιαιτέρου προγράμματος περὶ τῶν τῆς πολιτείας ἢ περὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας, ὅπερ τάσσει ἀντιμετώπους ἀλλήλων τοὺς δήμους; Ἂν συνέβαινέ τι τοιοῦτον, ὑψηλὴ θὰ ἦτο ἀληθῶς ἡ θέσις τῶν δήμων, καὶ ἡ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ σύγκρουσις τῶν δύο φατριῶν θὰ ἦτο ἀκραιφνὲς ἀπαύγασμα προηγμένου πολιτικοῦ βίου, θὰ μετεβάλλετο δ' ὁ ἱππόδρομος οὕτως εἰπεῖν εἰς κοινοβούλιον λῦον τὰ ἐπίκαιρα πολιτικὰ ἢ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ἀλλὰ τοιαύτη οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡ σημασία τοῦ ἱπποδρόμου. Οἱ δῆμοι οὐδέποτε ἀνυψώθησαν εἰς πολιτικὰς ἢ θρησκευτικὰς φατρίας. Καὶ δὲν ἔμειναν μὲν πάντοτε ἀμέτοχοι τῶν τῆς πολιτείας, ἦλθον δὲ πολλάκις εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δὲν διακρίνεται ἐν τῇ δράσει αὐτῶν σύστημα ἀρχῶν διέπον τὰς πράξεις των, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἔχει ἀφορμὰς προσωπικάς, οὐδὲ χωρίζει τὰ χρώματα εἰς τὸ διηνεκὲς ἄλλη τις διένεξις ἢ ἡ περὶ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἡνιόχων.

ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ

Καὶ ὅμως, καίπερ μὴ ὑπάρχοντος ὡρισμένου πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ προγράμματος, δι' οὗ νὰ διαστέλλωνται ἀπ' ἀλλήλων αἱ ἱππικαὶ φατρίαι, ἀνεπαισθήτως ἐν τῇ ἀντιθέσει ἣν προεκάλει ὁ εἰς διάφορα χρώματα χωρισμὸς συνέβαινε πολλάκις νὰ συνταὐτίζωνται τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη τῶν ὁμοφρονούντων, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ μένωσιν οἱ δῆμοι πάντοτε παντελῶς ἀδιάφοροι πρὸς τὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας τὰ συγκυκῶντα τὴν βυζαντιακὴν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν.

Ἰδίαν δ' ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῶν ἱππικῶν δήμων ἡ παρ' ἐνίων τῶν αὐτοκρατόρων παρασχεθεῖσα ἰδιαιτέρα προστασία εἰς τὸ ἕτερον τῶν μερῶν. Εἶνε φανερόν, ὅτι καὶ χωρὶς νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τῆς τοιαύτης προστασίας ἀξιούμενον δῆμον αὐτόχρημα βασιλικὴν φατρίαν, οὐ μικρὰ ἦτο ἡ μεταξὺ τοῦ προστάτου καὶ τῶν προστατευομένων δημοτῶν ἐπερχομένη σχέσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προκαλουμένη ἀντίδρασις τῶν εἰς τὸν ἄλλον ἀντίπαλον δῆμον τασσομένων.

Ο δὲ δῆμος ὁ συνήθως τυγχάνων τῆς φιλίας τῶν βασιλέων ἦτο ὁ Βενέτων, οὗ οἱ δημόται ἐκάθηντο διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐκ ῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεωρείου. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς βασιλικῆς στασίας ἀπέρρεε θρασύτης τῶν Βενέτων καὶ πίεσις τῶν Πρασίνων, ομεν τὸν δῆμον τοῦτον ἀναγκαζόμενον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς συντηρησίας νὰ καταφεύγῃ ἐνίοτε εἰς ἐπίθεσιν καὶ νὰ μεταβάλλῃ ἱππόδρομον εἰς παλαίστραν ἀνδροκτασίας ἀχαλινώτου. Πρώτη δὲ ύτη ἔκρηξις τῶν τὰς φατρίας διαφλεγόντων παθῶν ὑπῆρξε στάσις γεῖσα ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῷ 501 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστα-, ὅτε τοσοῦτον βίαιος καὶ αἱματηρὸς ἀπέβη ὁ ἐμφύλιος ἀγών, ὥςτε πόδρομος ἐπληρώθη αἵματος καὶ τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἐστρώθη διὰ τῶν μάτων ὑπερτριςχιλίων πολιτῶν.

Εκτοτε τὸ ἀμοιβαῖον πάθος τῶν δύο φατριῶν ἐφαίνετο κοπάσαν ἐπί χρόνον, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ὑπέβοσκεν, ἐπιζητοῦν μόνον κατάλ-ον καιρόν, ὅπως ἀναρριπισθῇ καὶ πάλιν εἰς νέας φλόγας. Ἀφορμαὶ ἐν ἔλειπον ἰδίως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς εἶχεν ἀναβῆ ἐπὶ τὸν θρό-ὁ Ἰουστινιανός.

Ο Ἰουστινιανὸς ἦτο ἐμπαθὴς φίλος τῶν ἱππικῶν ἀγώνων. Τὴν ἀνά-ιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐπανηγύρισε δι' ἱππικῆς ἑορτῆς, ἐν ᾗ ἡ με-οπρέπεια ἀνθημιλλᾶτο πρὸς τὸ μέγεθος τῆς σπατάλης. Μία δὲ τῶν των τῆς βασιλείας αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρξεν ἡ ἐπισκευὴ τοῦ ἱππο-ιου. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν προκατόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπέδειξεν ὡρι-ιην εὔνοιαν πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου ὅσον αὐτός. αν δ' εὐνοούμενοι αὐτοῦ οἱ Βένετοι. Φαίνεται δὲ ὅτι προςηταιρίσθη πρὸς τὸν δῆμον τῶν Βενέτων εὔνοιαν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς Θεο-ας, ἥτις πρὸς μὲν αὐτοὺς εἶχεν εὐλογους ἀφορμὰς εὐγνωμοσύνης, ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν διελθοῦσα τὰ πικρὰ τῆς ὀρφανίας ἔτη, πρὸς τοὺς Πρασίνους λόγους δυςαρεσκείας, ἅτε ἀσπλάγχνως παρ' αὐτῶν κρουσθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός.

Αλλ' ἡ προστασία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξεθράσυνε τοὺς εἰς τοὺς Βε-ιυς δημοτεύοντας εἰς βαθμὸν ἀνήκουστον οὕτως, ὥςτε ἤδη κατ' αὐτὰ πρῶτα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔτη ἐσαλεύθη ἡ δημοσία ις καὶ ἀσφάλεια. Οἱ δημόται τῶν ἱπποδρομικῶν φατριῶν περιήρ-το νύκτωρ τὴν πόλιν φέροντες κεκρυμμένα ξιφίδια, συμπορευόμενοι κατὰ συμμορίας ἐπέπιπτον κατὰ τὴν ἀγορὰν καὶ ἐν ταῖς στενω-ς ἐναντίον τῶν ἡσυχωτέρων, καὶ ἐλωποδύτουν αὐτούς. Ἱμάτια, ζῶ-

ναι, περόναι χρυσαῖ ἦσαν τὰ λάφυρα τῶν νυκτίων μαχαιροφόρων, οἵτινες ἐνησμένιζον μιμούμενοι μὲν τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Οὕννων, ἀποκείροντες δὲ ὡς ἐκεῖνοι τὰς μέχρι τῶν κροτάφων ἐμπροσθίους τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ ἀφίνοντες ἐκ τῶν ὄπισθεν ἀποκρεμαμένας μακρὰς πλεξίδας. Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἁρπαγάς, ἀλλὰ καὶ φονεύοντες τοὺς ληστευομένους. Ἡ δὲ τρομοκρατία ἀπέβη τοιαύτη, ὥστε οἱ μὲν ἄκακοι πολῖται ἠναγκάζοντο νὰ κρύπτωνται εἰς τοὺς οἴκους πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, τῶν δὲ Πρασίνων τινὲς μὲν οἱ κακουργότεροι ἠνοῦντο μετὰ τῶν κακουργούντων ἐκ τῶν Βενέτων, τινὲς δ' ἔφευγον ἐκ τῆς πόλεως. Αἱ δύο αὗται ἦσαν ἀληθῶς αἱ μόναι διέξοδοι, ἃς ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν οἱ δημόται τοῦ διωκομένου μέρους, οἵτινες ὁμοίως ἐκινδύνευον ἐκ τοῦ ξιφιδίου τῶν ἀντιστασιωτῶν καὶ ἐκ τῆς ἀδικίας τῶν τὴν ἰσχύουσαν φατρίαν προστατευόντων δικαστῶν.

Ἡ κατάστασις ἦτο ἀληθῶς ἔκρυθμος, οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νἀποφευχθῇ ἡ καταιγὶς ἣν ἐνεκυμόνουν τὰ ὑπερκείμενα τῆς πόλεως μελανὰ νέφη.

θ'

Ἡ ἀνταρσία τοῦ Νίκα.

Ἐν τῇ φοβερᾷ τρομοκρατίᾳ, ἥτις ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν διὰ τῆς προστασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνίσχυσιν τῆς φατρίας τῶν Βενέτων, δὲν παύει μὲν ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο δήμων, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐξακολουθεῖ εἴπερ ποτὲ ἀκμαία. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν δύο φατριῶν κοινὰ σημεῖα ἐπαφῆς. Τὸ δὲ συνδέον αὐτὰς εἶνε ἡ τάσις πρὸς τὴν κακουργίαν, τὸ ἄνομον ὄφελος ἐκ τῆς διαταράξεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ὁ Ἰουστινιανός, ξένος ὢν καὶ μὴ ἀνήκων εἰς δυναστείαν ἀπὸ μακροῦ ἡδραιωμένην ἐπὶ τοῦ θρόνου, εἰς δύο δυνάμεις πλὴν τοῦ στρατοῦ τῶν Γότθων μισθοφόρων του εἶχεν ἐπιζητήσει τὴν στήριξιν τοῦ θρόνου, εἰς τὴν αὐστηρὰν ὀρθοδοξίαν καὶ εἰς τὴν φατρίαν τῶν Βενέτων. Προστατεύων τοὺς Βενέτους, παρέλυε τοὺς Πρασίνους ἐκείνους τοὺς προστατευθέντας ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου καὶ περὶ ὧν ἐδικαιοῦτο νὰ ὑποπτεύῃ, ὅτι παρέχον εὐήκοον οὖς εἰς ἀνατρεπτικὰς παρακελεύσεις τῶν ἐπιζώντων τοῦ Ἀναστασίου ἀνεψιῶν, τοῦ Ὑπατίου καὶ Πομπηίου, οἵτινες ἐκαυχῶντο, ὅτι ἀνῆγον τὸ γένος εἰς παλαιὸν τῆς Ῥώμης οἶκον. Ἀλλ' ἡ προστασία τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν πεφιλημένον δῆμον μέχρι τινὸς μόνον

ἠδύνατο νὰ φθάσῃ, ὅτι δ' ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως Εὐδαίμων ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐκλιποῦσαν τάξιν, μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦσαν ἄνδρες κακουργότατοι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, οἵτινες καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὴν 13 Ἰανουαρίου ἔμελλον νὰ τελεσθῶσιν αἱ ἱπποδρομίαι αἱ λεγόμεναι *τῶν εἰδῶν*. Δύο δὲ πρὸ τῶν ἱπποδρομιῶν ἡμέρας, γινομένων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῶν ἐπισήμων δοκιμῶν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ Πράσινοι, χρώμενοι τῷ δικαιώματι ὅπερ παρεῖχον αὐτοῖς οἱ νόμοι καὶ τὰ ἔθιμα, ἀπετάθησαν πρὸς αὐτὸν, ἐκφράζοντες τὰ παράπονά των περὶ τῶν πιέσεων ἃς ὑφίσταντο. Διημείφθη δὲ τότε μεταξὺ τοῦ βασιλικοῦ κήρυκος, τοῦ *μανδάτωρος*, καὶ τοῦ δημάρχου ἢ τοῦ *κράκτου* τῆς φατρίας τῶν Πρασίνων ζωηρὸς διάλογος, ἀπολήξας εἰς ἀντεγκλήσεις καὶ ὕβρεις. Οἱ Πράσινοι ἐκήρυξαν, ὅτι ἀδικοῦνται καὶ καταδιώκονται ὑπ' ἀνδρὸς ἰσχυροῦ, ὃν ἐκ φόβου δὲν ἠθέλησαν νὰ ὀνομάσωσι τὸ κατ' ἀρχάς. Ἀλλὰ τέλος μετά τινας ὑπεκφυγὰς ὠνόμασαν τὸν ἀδικοῦντα, ὅςτις ἦτο Καλαπόδιος ὁ σπαθάριος καὶ κουβικουλάριος, ἤτοι βασιλικὸς ἀρχιθαλαμηπόλος. Ἀλλ' ἀντὶ ἐπαγγελιῶν περὶ δικαίας ἐξετάσεως τῶν παραπόνων τῶν Πρασίνων ὁ βασιλικὸς μανδάτωρ ἐκτοξεύει κατ' αὐτῶν ὕβρεις, τοὺς ἀποκαλεῖ Ἰουδαίους, Μανιχαίους καὶ Σαμαρείτας, τέλος δ' ἀπειλεῖ αὐτούς. Οἱ Βένετοι παρεμβαίνουσιν εἰς τὸν διάλογον, βαρεῖαι φράσεις καὶ ἀπειλαὶ ἐκσφενδονίζονται ἀπὸ τῶν βάθρων τῶν Βενέτων εἰς τὰ τῶν Πρασίνων καὶ τἀνάπαλιν. Τέλος δ' ἡ διένεξις λύεται διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ἱπποδρόμου ἀποχωρήσεως τῶν Πρασίνων συσσώμων, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν ἐξῆλθον παράπονα ἅμα καὶ ὕβρεις, ἀπειλαὶ ἀναμὶξ καὶ κατάραι κατά τε τοῦ ἀντιθέτου δήμου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἀπεδείχθη ὅτι σὺν τοῖς ἄλλοις ἐχώριζε τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τοὺς Πρασίνους βαθὺ θρησκευτικῆς διχογνωμίας χάσμα.

Ἡ ταραχώδης αὕτη καὶ ἀκόλαστος ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ σκηνὴ ἀπεδείκνυεν εἰς τὴν βασιλείαν, ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ληφθῶσι μέτρα δραστήρια πρὸς περιορισμὸν τῆς ἀχαλινώτου θρασύτητος τῶν φατριῶν. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ἀπροκάλυπτον συμπάθειαν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τοὺς Βενέτους, τὸ δημόσιον συμφέρον ἀπήτει αὐστηρότητα πρὸς τοὺς δήμους. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ παραδειγματικὴ τιμωρία τῶν ἑπτὰ δολοφόνων, οὓς ἐκράτει ἐν φυλακῇ ὁ ἔπαρχος Εὐδαίμων καὶ οἵτινες ἀνῆκον εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη. Τέσσαρες τούτων ἔμελλον νἀποκεφαλισθῶσι, καὶ

δήμιος ἐξετέλεσεν ἀκωλύτως τὸ ἔργον του, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἦσαν ταδεδικασμένοι εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον. Καὶ ὁ μὲν εἷς αὐτῶν εὐόλως ἀπηγχονίσθη, ἀλλ' οἱ ὑπολειπόμενοι, ὧν εἷς Πράσινος καὶ εἷς Βένετος, κατέπεσον δὶς ἐκ τῆς ἀγχόνης ζῶντες εἰς τὸ ἔδαφος, ῥαγέντων τῶν ξύλων. Καὶ ἐπευφήμησε μὲν ὁ παριστάμενος ὄχλος τὸν βασιλέα, ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ συμβὰν ἐθεωρήθη ὡς κακὸς οἰωνὸς διὰ τὴν βασιλείαν. Παραλαβόντες δὲ τοὺς παραδόξως διασωθέντας οἱ μοναχοὶ τῆς γείτονος μονῆς τοῦ ἁγίου Κόνωνος, διεβίβασαν ἐπὶ ἀκατίου εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν κειμένην ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, ἐξ ἧς ἅτ' ἐχούσης προνόμιον ἀσυλίας οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξαγάγῃ αὐτούς. Ἀλλ' ὁ ἔπαρχος Εὐδαίμων ἔστειλε στρατιώτας πρὸς φύλαξιν τῆς ἐκκλησίας, εἰς ἣν εἶχον καταφύγει οἱ κακοῦργοι. Τοῦ δ' Εὐδαίμονος ἀποκρούσαντος πᾶσαν τοῦ ὄχλου παράκλησιν, Βένετοι καὶ Πράσινοι, λησμονήσαντες τὰ χωρίζοντα αὐτοὺς πάθη, συνηνώθησαν ὅπως διεκδικήσωσι τὰ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν καταπατούμενα δικαιώματά των.

ΔΗΜΙΟΣ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἡ ὑστεραία, 13 Ἰανουαρίου, ἦτο ἡ ἡμέρα τῶν ἱππικῶν ἀγώνων. Πανηγυρικῶς δὲ μετέβη ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ἱππόδρομον μετὰ τὸ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐν τῷ παρακειμένῳ παλατίῳ τελεσθὲν ἐπίσημον γεῦμα. Ἀλλ' ὅτι ἐπεκρέμαντο νέφη εἰς τὸν ὁρίζοντα, ἐνόησεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ εἰς τὸ κάθισμα. Ἀπαιτητικὴ ἠκούσθη ἀμέσως ἔκ τε δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, ἀπό τε τῶν βάθρων τῶν Βενέτων καὶ ἀπὸ τῶν τῶν Πρασίνων κραυγή, ἐπικαλουμένη τὴν ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ ἀσύλῳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου φιλανθρωπίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Τελεία σιγὴ ὑπῆρξεν ἡ μόνη ἀπάντησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἴς τε τὴν πρώτην ἐκείνην ἀνακραυγὴν καὶ εἰς πᾶσαν αὐτῆς ἐπανάληψιν μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου βαΐου, ἤτοι ἀγωνίσματος. Ἀλλ' ἡ περιφρόνησις ἐκείνη ἐξηρέθισε τὰ πλήθη, καὶ αἱ ἱπποδρομίαι ἐπερατώθησαν διὰ πολυχρονισμοῦ τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων ἀντὶ τῆς συνήθους

ἀνευφημίας ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ ἱπποδρομίαι ἀπελύθησαν ἐν μέσῳ γενικῆς συγχύσεως τοῦ στασιάζοντος πλήθους, καὶ σύνθημα τῶν ἀνταρτῶν ἔγεινεν αὐτὴ ἐκείνη ἡ κραυγή, δι' ἧς οἱ δημόται τῶν φατριῶν συνήθως παρώρμων τοὺς διαγωνιζομένους ἡνιόχους των, ἡ κραυγὴ *Νίκα*, ἐξ ἧς καὶ ἐπονομάζεται ἡ στάσις ἐκείνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἡ ἀνταρσία ἤρχισε τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἡνωμένων φατριῶν ἐναντίον τοῦ πραιτωρίου τοῦ ἐπάρχου, εὐθὺς ὡς τὰ πρὸ αὐτοῦ συναθροισθέντα πλήθη, ἀνανεώσαντα τὰς περὶ τῶν ἐν Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ ἀπαιτήσεις, οὐδεμιᾶς ἔτυχον παρὰ τοῦ Εὐδαίμονος ἀποκρίσεως. Τὸ πλῆθος, βλέπον τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἐπάρχου, ἐνέβαλε πῦρ εἰς τὸ πραιτώριον. Εἰς μάτην ἐστάλησαν στρατιῶται πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ ἀπόσβεσιν τοῦ πυρός. Οἱ μὲν στρατιῶται κατεσφάγησαν ἀφειδῶς, οἱ δὲ ἀντάρται ἀνέῳξαν τὰς πύλας τῶν δεσμωτηρίων, ἠλευθέρωσαν τοὺς καθειργμένους, καὶ περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς πλατείας εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς οἴκους τῶν πλουσίων καὶ διαρπάζοντες αὐτούς, ἐν ᾧ τὸ πῦρ ἀνηλεῶς ἐλυμαίνετο τὴν πόλιν. Ὁ ἄνεμος ἀνερρίπισε τὰς φλόγας ἀπὸ τοῦ πραιτωρίου ἐπὶ τὰ παρακείμενα οἰκοδομήματα, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἔλαβε κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην νύκτα τὴν ὄψιν πόλεως κυριευθείσης ὑπὸ πολεμίων.

Μετὰ δυσερμηνεύτου ἀληθῶς ψυχραιμίας διέταξεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἐπιοῦσαν νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου τὸ *βῆλον*, ἡ αὐτοκρατορικὴ σημαία, εἰς σημεῖον, ὅτι ἔμελλον νὰ συνεχισθῶσιν οἱ ἱππικοὶ ἀγῶνες. Ἀλλὰ τὰ πλήθη ἐρεθισθέντα μᾶλλον ἀντὶ νὰ κατευνασθῶσιν ἐνέβαλον πῦρ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἱπποδρόμου. Καὶ οὗτος μὲν δὲν ἔπαθε, μετεδόθη δὲ τὸ πῦρ εἰς τὸ βαλανεῖον τὸν Ζεύξιππον καὶ διαδιδόμενον προέβη μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τῶν ἀνακτόρων, συνεχομένων μετὰ τοῦ ἱπποδρόμου.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ εἰρηνικοῦ ἐκείνου διαβήματος ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τὸν Ἰουστινιανόν, ἐγκεκλεισμένον ἐν τοῖς ἀνακτόροις μετὰ τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ Μούνδου. Θέλων ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ κατευνάσῃ τὰ πλήθη εἰρηνικῶς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου νὰ δείξῃ καὶ τὴν δύναμίν του, διατάσσει τὸν στρατηγὸν Μοῦνδον, τὸν ἀρχηγὸν τῶν κουβικουλαρίων Κωνστάντιολον καὶ τὸν πατρίκιον Βασιλείδην νὰ ἐξέλθωσι πρὸς τὰ πλήθη μετ' ἐνόπλων. Ἐπὶ δὲ τῇ ἐρωτήσει αὐτῶν περὶ τῶν λόγων τῆς στάσεως οἱ τἀνάκτορα περιβάλλοντες ἀντάρται ἀπῄτησαν τὴν ἀπόλυσιν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τῆς βασιλείας, Ἰωάννου τοῦ Καππαδόκου, τοῦ Τριβωνιανοῦ, τοῦ Εὐδαίμονος.

Ὁ δὲ Ἰουστινιανός, ὅςτις πρὸ τριῶν ἡμερῶν οὐδὲ περὶ Καλαποδί
κἂν ἠνείχετο νὰ γείνῃ λόγος, οὐδὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δύο ἐν Ἁγί
Λαυρεντίῳ κακούργων ἐπέτρεπεν, εὑρέθη τώρα ἠναγκασμένος νὰ εὐχα
ριστήσῃ τὰ πλήθη, ἀπαιτητικώτερα γενόμενα, διὰ τῆς ἀπολύσεως τ
τριῶν ὑπουργῶν καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν δι' ἀνδρῶν δημοφ
λῶν. Ἀλλὰ τὰ πλήθη ἦσαν ἀκόρεστα. Ἡ προϊοῦσα ἐπιτυχία ἐπη
ξανεν ὁσῶραι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣ
τὰ πλήθη ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Καλαποδίου μέχρι τῆς ὥρα
καθ' ἣν ὁ Ἰουστινιανὸς διεμήνυεν εἰς αὐτὰ τὴν ἀπόλυσιν τῶν πανισχύ
ρων ὑπουργῶν του εἶχε μεταβάλει τὸν σκοπὸν καὶ τὰς προθέσεις τῶ
ἀνταρτῶν κρυφία ἀντιδυναστικὴ σκευωρία, καταλλήλως ἐνεργήσασα
Ἐζητήθη λοιπὸν τώρα ἡ παραίτησις αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ τὰ
πλήθη ἔσπευσαν εἰς τὸν οἶκον Πρόβου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀναστασίου
ὅπως ἀνακηρύξωσιν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλ' οὗτος εἶχεν ἤδη φύγε
εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν
Ὁ δὲ Βελισάριος, ἐξελθὼν ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν ἀνακτόρων μετὰ τῶ
Γότθων αὐτοῦ στρατιωτῶν, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν στασιαστῶν κα
πολλοὺς αὐτῶν κατέσφαξε, διήρκει δὲ ἡ σφαγὴ μέχρι τῆς νυκτός, ὅτ
οἱ βασιλικοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι περιβαλλόμενοι ὑπὸ καπνο
καὶ φλογῶν ἕνεκα τοῦ νέου πυρός, ὅπερ οἱ ἀντάρται ἐνέβαλον εἰς τοὺ
περὶ τἀνάκτορα τόπους.

Τὰς δὲ δύο ἑπομένας ἡμέρας ἡ μὲν βασιλικὴ φρουρὰ δὲν ἐξῆλ
κατὰ τοῦ πλήθους, ἀλλ' οἱ ἀντάρται ἐπεχείρησαν νέας ἐπιθέσεις κα
νέας πυρπολήσεις. Διό, ἐλθουσῶν ἐν τῷ μεταξὺ διὰ θαλάσσης νέ
ἐπικουριῶν ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας εἰς τοὺς αὐτοκρατορικούς, ἅμ
τῇ πρωΐᾳ τῆς 17 Ἰανουαρίου, ἡμέρας Σαββάτου, ἐπεχειρήθη νέα ἐπ
θεσις τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν στασιαστῶν, καθ' ἣν πολλοὶ ὑπῆρξα
οἱ φονευθέντες. Ἡ ὁρμὴ τῶν βαρβάρων μισθοφόρων, Γότθων καὶ Ἐρού
λων, κατὰ τοῦ πλήθους, ὅπερ κατὰ μέγα μέρος ἦτο ἀκόμη ἄοπλον,
ὑπῆρξεν ἀγρία, καὶ τὰ πτώματα, συρόμενα διὰ τῶν ὁδῶν, ἐρρίπτοντο
εἰς τὴν θάλασσαν ἀσπλάγχνως. Μεταξὺ δὲ τῶν φονευομένων ἦσαν καὶ
γυναῖκες. Ὅτε δὲ πολλοὶ τῶν τοῦ δήμου, ὅπως διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς
ὁρμῆς τῶν ἐπιτιθεμένων, ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν Ὀκτάγωνον, μέγα οἰ-
κοδόμημα οὕτω καλούμενον ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ, οἱ στρατιῶται,
βλέποντες, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπολιορκήσωσιν αὐτούς, ἐνέβαλον
πῦρ, καῦσαν μὲν τὴν Ὀκτάγωνον, διαδοθὲν δ' ἐξ αὐτῆς καὶ εἰς τὰ περι

κείμενα κτίρια. Ἀλλὰ καὶ οἱ δῆμοι, φυγόντες ἐκεῖθεν, ἀντεξεδικήθησαν διὰ νέου πυρὸς ἐμβληθέντος εἰς τὴν Μαγναύραν, ὅπερ πολλῶν συνδραμόντων ἀπεσβέσθη.

Τέσσαρες ἤδη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς φανερᾶς ἐκρήξεως τῆς ἀποστασίας ἡμέραι, οὐκ ὀλίγοι εἶχον φονευθῆ καὶ τέσσαρες φοβεραὶ πυρκαϊαὶ εἶχον φθείρει λαμπρὰ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα, καὶ ὅμως οὐδεμία ὑπέφωσκεν ἀκόμη ἐλπὶς κατευνάσεως τῶν τεταραγμένων πνευμάτων. Ταῦτα βλέπων ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς γενναῖον βῆμα πρὸς συνδιαλλαγήν. Τὴν Κυριακὴν, 18 Ἰανουαρίου, ἐκάλεσε δι' ἀγγέλων εἰς τὸν ἱππόδρομον τὰ πλήθη. Παρέστη δ' εἰς αὐτὸν βαστάζων τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὡρκίσθη ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι παρέχει γενικὴν ἀμνηστείαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ καταπαύσεως τῆς στάσεως, ἐπέρριψε δὲ τὴν πᾶσαν εὐθύνην ἐφ' ἑαυτὸν ὡς μὴ ἀκούσαντα τὰς πρώτας ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀξιώσεις τοῦ πλήθους. Ἡ συνδιαλλακτικὴ αὕτη τοῦ βασιλέως ὑποχώρησις ἔπεισέ τινας, ἀλλὰ παρὰ τῶν πολλῶν ἠκούσθησαν μόνον ὕβρεις, ὁ αὐτοκράτωρ ὠνομάσθη ἐπίορκος καὶ *σγαύδαρις*, ἤτοι πιθανῶς *γάδαρος*, καὶ ἡ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ συνέλευσις διελύθη ἄπρακτος.

Ἄπελπις ἐπανῆλθεν εἰς τἀνάκτορα ὁ Ἰουστινιανός. Τὴν δ' αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν διέταξε τὴν ἐκ τῶν ἀνακτόρων ἀπόλυσιν τῶν δύο ἀνεψιῶν τοῦ Ἀναστασίου, Ὑπατίου καὶ Πομπηίου, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνταρσίας διέμενον ἐν αὐτοῖς. Βλέπων, ὅτι τὰ πράγματα εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀπροχώρητον καὶ ὅτι τὰ πάντα ἔτεινον εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ὅτι δὲ πιθανώτατος ὑποψήφιος τῶν δήμων ὡς βασιλεὺς ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ Ὑπάτιος, ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἀσφαλέστερον ἂν ἦτο μᾶλλον μακρὰν ἑαυτοῦ ὁ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος.

Πράγματι δ' εὐθὺς τὴν ἐπιοῦσαν τὰ πλήθη, σπεύσαντα πρὸ τοῦ οἴκου τοῦ Ὑπατίου, ἀνηγόρευον αὐτὸν βασιλέα. Εἰς μάτην ἀντέστη ἡ συμπαθὴς καὶ συνετὴ αὐτοῦ σύζυγος Μαρία, καὶ παρεκάλει αὐτὸν βοῶσα καὶ ὀλολύζουσα νὰ μὴ ἐνδώσῃ εἰς τὸν πειρασμόν. Μετέωρον ἀκόμη ὄντα μεταξὺ συζυγικοῦ φίλτρου καὶ φιλοδοξίας ἀνήρπασαν τὸν ἄνδρα οἱ δῆμοι, ἀγαγόντες δ' εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Κωνσταντίνου, ἔθηκαν ἐν ἐλλείψει διαδήματος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ παρατυχόντα χρυσοῦν στρεπτὸν καὶ ἀνεκήρυξαν βασιλέα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνελθόντες καὶ τῶν συγκλητικῶν ὅσοι δὲν ἐκρατοῦντο ἐν τοῖς ἀνακτόροις περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν ἔσπευσαν νἀναγνωρίσωσι τὸν νέον βασιλέα. Πάντες ἔσπευδον. Οὐδεμία φωνὴ συνέσεως ἐγίνετο ἀκουστή. Τέλος δὲ αὐτὸς ὁ

Ὑπάτιος, συνταχθεὶς μετὰ τῆς γνώμης τῶν βιαιοτέρων, ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς προχωρήσεως πρὸς τὸν ἱππόδρομον καὶ ἐφόδου ἐναντίον τῶν ἀνακτόρων. Ἡ τύχη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἵστατο ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς.

ε'

Ἡ αἱματηρὰ λύσις.

Ἐν τούτοις δ' ἐν τοῖς ἀνακτόροις συνέβαινε σκηνὴ ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ὑπατίου πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Συγκροτηθέντος συμβουλίου περὶ τῶν γενησομένων, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφάνη ὅλως διάφορος τοῦ παρατόλμου Ὑπατίου, καὶ ἐν μέσῳ τῆς συζητήσεως, ἐφ' ἑκάτερα τρεπομένης, δυςελπιστῶν περὶ σωτηρίας, ἀπεδέχετο τὴν γνώμην περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς βασιλευούσης, ἐπιβιβάσεως τῶν θησαυρῶν εἰς δρόμωνα καὶ ἀναχωρήσεως εἰς τὴν θρᾳκικὴν Ἡράκλειαν. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, τῶν βασιλέων ἀναχωρούντων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ φύλαξις τοῦ παλατίου ἔμελλε νάνατεθῇ εἰς τὸν Μοῦνδον καὶ τὸν Κωνσταντίολον μετὰ τριςχιλίων ἀνδρῶν καὶ τῶν κουβικουλαρίων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ὅλως δ' ἀντίθετος πρὸς τὴν δειλὴν Μαρίαν τὴν σύζυγον τοῦ Ὑπατίου ἔδειξε τὸν ἐπίμονον αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀρρενωπὴν θέλησιν ἡ Θεοδώρα. Ἀκαταπτόητος πρὸ τῆς ἰδέας τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ θανάτου, ὡμολόγησεν ἄφευκτον μὲν δι' ἄνθρωπον ἰδόντα τὸ φῶς τοῦ κόσμου τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ αἰσχρὰν τὴν φυγαδείαν ἀνδρὸς καθεσθέντος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐχαρακτήρισεν ἀσύμφορον τὴν φυγήν, κατέδειξε τὴν αἰσχύνην τῆς σωτηρίας συνδεδεμένης μετ' ἀπωλείας τοῦ θρόνου καί, στερρῶς ἐχομένη τῆς ἁλουργίδος, ὑπέμνησεν, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν ἐπιδοκιμάζει πληρέστατα τὸ ἀρχαῖον λόγιον καθ' ὃ εἶνε ὡραῖον ἐντάφιον ἡ βασιλεία.

Οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς βεβαίως ἐξεφώνησεν ἡ Θεοδώρα μετὰ βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, ἀλλ' ἅμα καὶ θυμελικῆς σκηνοποιίας, ἐνεποίησαν αἴσθησιν βαθεῖαν εἰς τοὺς μετέχοντας τοῦ συμβουλίου ἄνδρας, οἵτινες ἐρυθριῶντες ἤκουσαν παρὰ τῆς γυναικὸς ἐκείνης, ὁποῖον τὸ ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ ὥρᾳ ἐπιβαλλόμενον καθῆκον πρὸς διάσωσιν τοῦ ἀπειλουμένου βασιλέως. Καὶ λοιπὸν ἀντὶ φυγῆς ἀπεφασίσθη ἄμυνα μέχρις ἐσχάτων, εἰ καὶ ἀνεπαρκεῖς εἶχε δυνάμεις πρὸς ὑπεράσπισιν ἑαυτῆς ἡ βασιλεία διὰ τὴν ἀμφίβολον στάσιν τινῶν τῶν τῆς φρουρᾶς καὶ τὴν φανερὰν ἄλλων

τινῶν συμπράξιν μετὰ τῶν στασιαστῶν. Οὐχ ἧττον ἀνέθηκεν ὁ βασιλεὺς τὴν πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τὸν Βελισάριον καὶ τὸν Μοῦνδον.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Ὑπάτιος ἐκάθητο ἐν τῷ βασιλικῷ καθίσματι τοῦ ἱπποδρόμου, ἐν ᾧ ἀκτηγόρου [illegible] τοῦ περιεστῶτος πλήθους, καὶ ὕβρεις ἐναντίον τοῦ Ἰουστινιανοῦ [illegible] ὁ βασιλεὺς τῶν δήμων οὐδ' ἐσκέπτετο πλέον περὶ ἐκπολιορκήσεως τῶν ἀνακτόρων, ἐπειδὴ ἐκ ψευδοῦς ἀγγελίας εἶχε πεισθῇ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει καὶ ὅτι τὰ ἀνάκτορα ἦσαν ἤδη κενά. Ἀλλ' αἴφνης μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις συμβουλίου, καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ ὁ ἱππόδρομος, ὅστις εὑρίσκετο ἐν ταῖς χερσὶ τῶν δήμων καὶ τοῦ νέου αὐτῶν βασιλέως, εὑρέθη περικεκυκλωμένος ἀπὸ διαφόρων μερῶν ὑπὸ τῆς βασιλικῆς στρατιᾶς καὶ φρουρᾶς, ὧν ἡγοῦντο ὁ Βελισάριος καὶ ὁ Μοῦνδος, ὁ Ναρσῆς, ὁ Κωνσταντίολος, ὁ Βασιλείδης. Ἡ κατάπληξις ὑπῆρξε τοσαύτη μείζων, καθ' ὅσον ἤδη μικρὸν μετὰ τῶν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ Βενέτων [illegible] δεκασθέντες διὰ χρημάτων διανεμηθέντων πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς στρατιᾶς ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ καὶ ἀποστάντες ἀπὸ τῶν στασιαστῶν, ἐβόα ὑπὲρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας. Καταπεπληγμένους λοιπὸν ὑπὸ τῆς [illegible] ἤδη [illegible] καὶ ἐκπεπληγμένους ὑπὸ τῆς αἰφνιδίας καὶ μὴ ἀναμενομένης ἐπιθέσεως, τοὺς δήμους εἰσέλαυνουσα ἀπὸ διαφόρων διευθύνσεων ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιά.

Ἀλλεπάλληλοι εἰσώρμησαν αἱ διάφοροι μοῖραι τῆς στρατιᾶς εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου κατέλαβον τὰ πλήθη ὡς ἐν μυάγρᾳ· δὲν ἠδύναντο δὲ νὰ ὑπερευδοκιμήσωσι τοὺς ταραχώδεις, ἀλλ' ἀπώλλυντο ἀντιπαλαίοντες. Ὅτε δ' ἡ εὐχάριστος αὕτη ἀγγελία περιῆλθεν εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, τὰ ἀνάκτορα ἐκενώθησαν ἀπὸ πάσης φυλακῆς, πάντες δ' οἱ [illegible] αἱ τῶν [illegible] ἐξῆλθον ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον, ὅστις μετεβλήθη εἰς θέατρον σφαγῆς. Τὰ πλήθη εἶχον ἤδη ἐκνικηθῇ, καὶ ὁ ἱππόδρομος ἐπληροῦτο νεκρῶν, ὅτε οἱ περὶ τὸν Βελισάριον ἢ κατ' ἄλλους δύο ἀνεψιοὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁρμήσαντες εἰς τὸ βασιλικὸν κάθισμα, ἀποτελοῦν οἱονεὶ τὸ τελευταῖον ἐν αὐτῷ ὀχύρωμα, συνέλαβον τὸν ἐν αὐτῷ ἐγκεκλεισμένον Ὑπάτιον μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Πομπηίου, καὶ ἤγαγον πρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διατάξαντος τὴν κράτησιν αὐτῶν.

Ἡ σφαγὴ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὑπῆρξε τῶν φοβερωτάτων ὅσας ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θυμάτων κατὰ μὲν τοὺς μετριωτάτους τῶν ὑπολογισμῶν ὑπερέβαινε τὰς τριάκοντα χιλιάδας, κατὰ δὲ τοὺς ανω-

συγγραφῆς τοῦ Προκοπίου, καὶ εἶνε ἀληθῶς θαυμασταὶ διά τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν πολυτέλειαν, τὴν σκοπιμότητα ἢ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐκτέλεσιν. Ὅπως δὲ συμπληρωθῇ ἡ πολυποίκιλος εἰκών, ἣν ἐχάραξεν ἡ γραφὶς τοῦ γραμματέως τοῦ Βελισαρίου, καὶ ἀποτελεσθῇ πλήρης ὁ ἤδη μακρὸς αὐτοῦ κατάλογος, ἀνάγκη νὰ προςτεθῶσι καὶ αἱ οἰκοδομαὶ αἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ γενόμεναι ἐν Ῥαβέννῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ ἐπιτευχθεῖσαν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τῶν ἰουστινιανείων κτισμάτων πάντων ὑπερέχει ἡ Ἁγία Σοφία ὅσον ὁ ὑπερύψηλος αὐτῆς τροῦλλος ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τῶν περὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν οἰκοδομῶν.

Πρῶτος Κωνσταντῖνος ὁ μέγας εἶχε κτίσει ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγορᾷ ναὸν ἀνατεθέντα εἰς τὴν ὑψίστην τοῦ θεοῦ Σοφίαν, ὅςτις συνετελέσθη ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου. Πυρποληθέντα δὲ τῷ 404 ἐπὶ Ἀρκαδίου ἀνῳκοδόμησε τῷ 415 ὁ τούτου υἱὸς Θεοδόσιος ὁ μικρός. Ἀναλαμβάνων δὲ καὶ πάλιν τὴν ἀνάκτισιν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, δὲν προετίθετο τὴν ἁπλῆν ἀνέγερσιν τοῦ πεπτωκότος κτίσματος, ἀλλ' εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ ἐπῆλθεν ἡ σκέψις νὰ κατασκευάσῃ οἶκον ἀντάξιον μὲν τοῦ θεοῦ, οὗ τῆς Σοφίας ἦτο ἐπώνυμος, νὰ ἐνσαρκώσῃ δ' ἐν αὐτῷ τὴν ἰδέαν τῆς ὁριστικῆς ἤδη νίκης τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν νέαν ἐκκλησίαν τὸ κυριώτατον τοῦ χριστιανισμοῦ προσκύνημα ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἑνιαίου κράτους, ὅπερ ἐδημιούργει ἤδη ἐν ὀνείροις. Ὡς ἀνηγέρθη ὁ Παρθενὼν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ Ἑκατομπέδου μεγαλειότερος οἶκος τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων, οὕτως ἔμελλεν ἡ νέα τῆς θεϊκῆς Σοφίας ἐκκλησία νὰ ἱδρυθῇ καλλιπρεπεστέρα καὶ θαυμασιωτέρα μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας ἐναντίον τῶν αἱρέσεων, μετὰ τὴν νίκην τῆς βασιλείας ἐναντίον τῆς ἀνταρσίας. Ὁ δὲ Ἰκτῖνος καὶ ὁ Καλλικράτης τοῦ Παρθενῶνος τούτου τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρξαν Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος.

Ὅτ' ἐξεσκάφησαν τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ, ὁ πατριάρχης Ἐπιφάνιος (520-535) ηὐλόγησε τὸ ἔργον, καὶ κατήρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπιρρίψας πρῶτος εἰς τὰ θεμέλια τὸ δι' ὕδατος κριθῆς διαβεβρεγμένον μῖγμα, ὅπερ ἐχρησίμευσε κατὰ τὴν οἰκοδομὴν ὡς συνδετικὴ ὕλη. Μετὰ δὲ σύντονον ἐργασίαν πέντε ἐτῶν, δέκα μηνῶν καὶ τινῶν ὀλίγων ἡμερῶν, συντελεσθείσης τῆς οἰκοδομῆς, ἐτελέσθησαν τὴν 27 Δεκεμβρίου τοῦ 537 τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, πατριαρχεύον-

ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ος τοῦ Μηνᾶ (536-552). Καὶ ἐπόμπευσεν ὁ βασιλεὺς τὴν ἡμέραν
ιείνην ἐν ἅρματι τεθρίππῳ, ἔχων ἐπὶ τοῦ ἅρματος καθήμενον καὶ τὸν
ατριάρχην, μέγα δὲ πλῆθος λαοῦ ἠκολούθει τὴν λιτανείαν, ἐκκινήσα-
ιν ἐκ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, τῆς ἐκκλησίας ἐν ᾗ τὸ πρῶτον εἶχεν
ιουσθῆ πρὸ ἑνὸς περίπου καὶ ἡμίσεος αἰῶνος ὁ ἱερὸς λόγος Γρηγορίου
οῦ Ναζιανζηνοῦ. Διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ θέα τῆς νέας ἐκκλησίας δὲν
το πρωτοφανὴς τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἀπ' ἐναντίας δὲ καθ' ὅλην τὴν
ακρὰν διάρκειαν τῆς οἰκοδομήσεως δὲν εἶχε παύσει καθ' ἑκάστην ἐν
νῷ χιτῶνι παριστάμενος εἰς τὰ ἔργα, παρακολουθῶν τὰς προόδους τῶν
γασιῶν καὶ αὐτὸς ἐπιστατῶν καὶ τοὺς ἐργάτας παροτρύνων καὶ ἀμεί-
ων διὰ δώρων. Καὶ ὅμως τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῶν πανηγυρικῶν ἐγκαι-
ων κατέλαβε καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἔκπληξις ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ
κινουργοῦς δημιουργήματος αὐτοῦ, ἀκτινοβολοῦντος ἐκ τοῦ πλούτου
ῶν πολυειδῶν μαρμάρων καὶ τοῦ πολυτελοῦς κόσμου τῶν ψηφιδωτῶν
κόνων, περιαυγαζομένων ὑπὸ φωτὸς ἀπλέτου, καὶ ἔκπαγλος ἐπὶ τῷ
αμπρῷ θεάματι ἐφώνησεν αὐταρέσκως «Νενίκηκά σε, Σολομῶν.»

Ὁ κτίστης δὲν εἶχεν ἄδικον θαυμάζων τὸ κτίσμα, διὰ τὸ ὁποῖον εἶχον
απανηθῆ κατά τινας μὲν ὀγδοήκοντα κεντηνάρια χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰ
ιδεκα καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια δραχμῶν, κατ' ἄλλους δὲ τριακόσια εἴ-
οσι κεντηνάρια, ἤτοι περὶ τὰ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἑκατομμύρια. Ἀλλ'
ς τὸ ποσὸν τοῦτο τῆς ἀπαιτηθείσης δαπάνης δὲν συνυπολογίζεται ἡ ἀξία
εγάλου πλήθους ὑλικοῦ, ἀδαπάνως συγκομισθέντος ἐξ ἀρχαίων ἐρειπίων
ν πολλαῖς πόλεσι τοῦ βασιλείου ἢ δωρηθέντος εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ
ιωτῶν χάριν τοῦ ναοῦ. Διὰ τῶν μεγάλων δὲ τούτων δαπανῶν, τῆς
έχνης τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου καὶ τῆς διηνεκοῦς ἐπιβλέψεως
οῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπετελέσθη οἰκοδόμημα, οὗ τὴν μεγαλοπρέπειαν συν-
ιψισεν ἐξαιρέτως δι' ὀλίγων λέξεων ὁ Προκόπιος. Ἡ ἐκκλησία ἔχει
είνει, ἔγραψεν ὁ Καισαρεύς, θέαμα κεκαλλιστευμένον, ὑπερφυὲς μὲν εἰς
οὺς ὁρῶντας, παντελῶς δ' ἀπίστευτον εἰς τοὺς γνωρίζοντας αὐτὸ μό-
ον ἐξ ἀκοῆς. Οὐράνιον μὲν ὅσον εἶνε τὸ ὕψος εἰς ὃ αἴρεται, ὑπερκει-
ένη δὲ τῆς ἄλλης πόλεως κοσμεῖ μὲν αὐτήν, ἅτε σέμνωμά της οὖσα,
ραΐζεται δὲ διὰ τῆς ὑπὲρ τὰς ἄλλας οἰκοδομὰς ὑψώσεώς της, οὔσης
οιαύτης, ὥςτ' ἐξ αὐτῆς ἀποσκοπεῖται ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς. Οὕτως
πιτηδείως δ' εἶνε ἀποτετορνευμένον τὸ εὖρος αὐτῆς καὶ τὸ μῆκος, ὥςτε
ύναται νὰ ὀνομασθῇ συγχρόνως καὶ περιμήκης καὶ εὐρυτάτη. Ἀμύθη-
ον δ' εἶνε τὸ περιβάλλον αὐτὴν σεμνὸν κάλλος. Διότι ἔχει κομψότητα

ἐγκειμένην εἰς ὄγκον εὐπρεπείας ἅμα καὶ ἐναρμόνιον συμμετρίαν, οὔτ' ἔνδειαν ἔχουσα περί τι, οὔτε κατάφορτος οὖσα, ἐπειδὴ καὶ τοῦ συνειθισμένου εἶνε κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου παρ' ἅπαν κοσμιωτέρα, ἔχει δὲ θαυμαστὴν περίσσειαν φωτὸς καὶ ἡλιακῶν μαρμαρυγῶν. Θὰ ἔλεγες, ὅτι δὲν καταλάμπεται ὁ χῶρος ὑπὸ ἀκτίνων ἡλίου ἔξωθεν εἰσερχομένων, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ αὐτόφυτος πηγὴ αἴγλης. Τοσαύτη περιουσία φωτὸς εἶνε περικεχυμένη εἰς τοῦτο δὴ τὸ ἱερόν.

ιβ'

Ἡ Ἁγία Σοφία.

Ἡ Ἁγία Σοφία ἡ κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οὔτε τὸ αὐτὸ σχῆμα εἶχε πρὸς τὴν παλαιοτέραν ὁμώνυμον ἐκκλησίαν, οὔτε τὰς αὐτὰς καὶ ἐκείνη διαστάσεις, ἀλλ' ἦτο πολὺ μεγαλειτέρα. Ἓν τῶν πρώτων λοιπὸν τῆς βασιλείας ἔργων ὑπῆρξεν ἡ δι' ἀγορᾶς ἐπέκτασις τοῦ χώρου, ἐφ' οὗ ἔμελλε νὰ κτισθῇ ἡ νέα ἐκκλησία. Πρὸς τοῦτο δὲ ἠγοράσθησαν μὲν οἰκόπεδα, κατερρίφθησαν δὲ οἰκίαι, καὶ τοῦτο μὲν διὰ παρακλήσεων αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦτο δ' ἐνίοτε καὶ δι' ἀπειλῶν ἢ χορηγήσεως προνομίων ὑπερενικήθησαν αἱ παρ' ἰσχυρογνωμόνων τινῶν ἰδιοκτητῶν παρεμβαλλόμεναι δυσκολίαι.

Συμφώνως πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐκκλησίας, διεύθυνσις κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ἀλλ' ἂν ἐτηρεῖτο ὁ κανὼν ἐκεῖνος, ἔμελλε τὸ νέον κτίριον νὰ ἔλθῃ εἰς ἀκαλλαίσθητον ἀνωμαλίαν πρὸς τὰ περικείμενα κτίρια, ἰδίως δὲ τἀνάκτορα. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχιτέκτονες ἔστρεψαν τὴν ἐκκλησίαν ὀλίγον πρὸς νότον, ὅπως ὁ ἄξων αὐτῆς γείνῃ παράλληλος πρὸς τὸν τῶν ἀνακτόρων. Ἐν δὲ τῇ οἰκοδομήσει τῆς Ἁγίας Σοφίας πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι παρίσταντο δυσχέρειαι, ἀλλὰ κυριωτάτη ἦτο αὐτὴ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ τολμηροῦ σχεδίου τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἐπίλυσιν προβλήματος δυσχερεστάτου, τοῦ ἐν τῇ ναοδομίᾳ συνδυασμοῦ δύο μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου καθ' ἑαυτοὺς παρουσιαζομένων ἀρχιτεκτονικῶν τρόπων. Αἱ πλεῖσται δῆλα δὴ τῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου οἰκοδομηθεισῶν ἐκκλησιῶν ἦσαν ἐκτισμέναι κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων βασιλικῶν, τουτέστιν ἦσαν ἐπιμήκη ὑπόστεγα παραλληλεπίπεδα, ἀπολήγοντα εἰς εὐρεῖαν ἡμικυκλικὴν κόγχην, ἔχοντα

δ' ἐπίπεδον τὴν ὀροφήν. Καὶ ὅτε δὲ ποικιλώτερον ἔγεινε τὸ σχέδιον τῶν τοιούτων δρομικῶν ἐκκλησιῶν, γενομένων περὶ τὸ μέσον εὐρυτέρων καὶ ἀποτελεσθέντος ἐν ὅλῳ σχήματος σταυρωτοῦ, ἐξαρθείσης δὲ καὶ τῆς στέγης τοῦ μέσου κύτους τῆς ἐκκλησίας, ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης δὲν ἦτο πολὺ διάφορος. Ἀλλ' ἤδη ἐν ἄλλοις κτιρίοις ἄλλου ἀρχιτεκτονικοῦ τρόπου εἶχε γείνει χρῆσις στέγης θολωτῆς στηριζομένης ἐπὶ τόξων καὶ σφαιρικῶν ὑποθολίων. Ἀλλ' ὁ θόλος ἐκεῖνος, ὁ τροῦλλος, μόνον πολύγωνα οἰκοδομήματα εἶχε στεγάσει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Ἐν τούτῳ λοιπὸν ἔγκειται τοῦ Ἀνθεμίου ἡ μεγαλοφυία, ὅτι ἐπεχείρησε καὶ κατώρθωσεν ἐν τῇ οἰκοδομήσει τῆς Ἁγίας Σοφίας νὰ συνδυάσῃ τὸ ἐπίμηκες σχέδιον τῆς σταυρωτῆς βασιλικῆς μετὰ τοῦ θόλου τῶν πολυγώνων οἰκοδομῶν, κατασκευάσας οὐ μόνον μέγαν κεντρικὸν τροῦλλον, ἀλλὰ καὶ χαμηλότερα αὐτοῦ ἡμιθόλια. Οὕτω δὲ προῆλθεν ὁ εἰς τὴν βυζαντιακὴν τέχνην ἰδιάζων νέος τρόπος ναοδομίας.

Καὶ τὸ μὲν πρόβλημα τῆς στηρίξεως τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου ἐπὶ τοῦ τετραγώνου οἰκοδομήματος ἔλυσε σοφώτατα ὁ Ἀνθέμιος διὰ τῆς ἐπὶ τῆς τετραπλεύρου βάσεως τοῦ τρούλλου ἐποικοδομήσεως ὑψηλοτάτων τόξων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκτίσθησαν μεγάλα σφαιρικὰ τόξα. Ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ ἐπινόημα ἦτο τοσοῦτον τολμηρὸν καὶ οὕτω μέγας καθ' ἑαυτὸν ὁ τροῦλλος, οὗ ἡ βάσις εἶχε διάμετρον ποδῶν ἑκατὸν τεσσάρων, ὥςτε παρ' ὅλην τὴν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ καταβληθεῖσαν προςοχὴν καὶ παρὰ τὰ ἐλαφρότατα ὑλικά, ὧν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ ἔγεινε χρῆσις, ὁ τροῦλλος ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἑτοιμόρροπος ἤδη μετ' οὐ πολύ· ἐπελθόντων δὲ μετὰ ταῦτα ἐπανειλημμένων σεισμῶν, ἐπὶ τοσοῦτον διερράγη, ὥςτε καὶ κατέπεσε τῇ 7 Μαΐου 558 τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος. Ἀνεκτίσθη δὲ καὶ πάλιν ἀσφαλέστερον, γενόμενος κατά τινας μὲν ὑψηλότερος τοῦ προτέρου, κατά τινας δὲ χαμηλότερος αὐτοῦ, καὶ ἐτελέσθησαν δεύτερα ἐγκαίνια τῆς οὕτως ἀνακαινισθείσης ἐκκλησίας τῇ 24 Δεκεμβρίου 567. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔπειτα ἐχρειάσθησαν διάφοροι νεώτεραι ἐπισκευαὶ τοῦ τε τρούλλου καὶ ἄλλων τῆς ἐκκλησίας μερῶν, ἰδίως δὲ τῷ 987 ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου καὶ τῷ 1317 ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου.

Τοῦ δὲ τρούλλου οἷος σώζεται σήμερον ἡ ἐσωτερικὴ κορυφὴ ἀπὸ μὲν τῆς κατωτάτης αὐτοῦ στεφάνης ἀπέχει σχεδὸν τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ πόδας, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐκκλησίας ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ ἐννέα. Ἡ δ' ἐκκλησία ἔχει πλὴν τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἀψῖδος, περιλαμ-

βανομένου τοῦ πάχους τῶν τοίχων, μῆκος μὲν διακοσίων τεσσαράκοντα καὶ ἑνὸς ποδῶν, πλάτος δὲ διακοσίων εἴκοσι καὶ τεσσάρων. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἁγία Σοφία εἶνε πολὺ μικροτέρα κατὰ τὰς διαστάσεις ἄλλων μεγάλων ναῶν, οἷοι ὁ Ἅγιος Πέτρος ἐν Ῥώμῃ καὶ αὐτὸς ὁ Ἅγιος Παῦλος τοῦ Λονδίνου.

Ἀλλὰ τῆς μητροπόλεως τοῦ Βυζαντίου, καίπερ μικροτέρας οὔσης, ἐκπληκτικὴ εἶνε καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη ἡ θέα παρ' ὅλην τὴν παρέλευσιν ὑπερχιλίων ἐτῶν, παρ' ὅλας τὰς δῃώσεις ἃς ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὴν ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων κατάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρ' ὅλην τὴν ἀλλοίωσιν ἥτις ἐπῆλθεν ἐκ τῆς μετατροπῆς εἰς τζαμίον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Πόλεως. Καὶ ὅμως ὁ θεατής, θαυμάζων τὸ ὑπάρχον, μόλις που δύναται νὰ συμπληρώσῃ διὰ τῆς φαντασίας ὅ τι ἐξέλιπεν. Ἀκέραιος βέβαια σχεδὸν μένει ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τῆς ἐκκλησίας κόσμος καὶ ὁ πλοῦτος τῶν πολυχρώμων κιόνων, ἀλλὰ τὸ κονίαμα τοῦ κατακτητοῦ ἔχει καλύψει βαρβάρως τὴν ζωγραφικὴν τοῦ ναοῦ διακόσμησιν, καὶ μόλις που διαφαίνονται ψηφιδωταί τινες εἰκόνες, μαρτυροῦσαι τὴν τέχνην τῶν ψηφοθετῶν.

ΕΙΚΩΝ ΑΓΙΟΥ
ΕΝ ΤΗΙ ΑΓΙΑΙ ΣΟΦΙΑΙ

Ἀληθῶς ἡ Ἁγία Σοφία διακρίνεται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν μαρμάρων αὐτῆς. Εἰς διακόσμησιν αὐτῆς ὑπερφυᾶ συνετέλεσεν ὁ γρανίτης τῆς Αἰγύπτου καὶ ὁ πορφυρίτης τῆς Σάϊος, ὁ ῥοδόχρους διὰ κυανῶν καὶ λευκῶν ποικιλμάτων ἐστιγμένος Φρύγιος λίθος, ὁ πράσινος τῶν Κροκεῶν τῆς Λακωνικῆς, ὁ αἱματόχρους τῆς Καρίας, ὁ Λύδιος οὗ αἱ φλέβες εἶνε πράσιναι ἀναμὶξ καὶ κιτρινωπαί, ὁ κυανοῦς καὶ κροκόχρους τῆς Λιβύης, ὁ μελανὸς καὶ διὰ λευκῶν ζωνῶν πεποικιλμένος λίθος τῆς Κελτικῆς, ὁ ὑπομελανίζων λευκὸς τῶν βοσπορικῶν λατομείων, ὁ ὀφίτης τῆς Θεσσαλίας, οἱ λίθοι τῆς Προκοννήσου καὶ τῆς Ἠπείρου. Πάντες δ' οἱ πολύχρωμοι οὗτοι λίθοι εὗρον τὴν θέσιν των παραλλήλως πρὸς τοὺς ἑτοίμους κίονας οὓς ἐδάνεισαν τὰ καταπεπτωκότα ἱερὰ τῶν ἀρχαίων εἰδώλων εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ μεγάλου τῶν Χριστιανῶν θεοῦ. Τίς θὰ ἠδύ-

νατο νὰ διαριθμήσῃ τὴν εὐπρέπειαν τῶν κιόνων καὶ τῶν λίθων; ἔγραψε δικαίως ὁ Προκόπιος.

Ἀντίστοιχος δὲ πρὸς τὸν πολύχρουν πλοῦτον τῶν κιόνων, ὑπερβαινόντων τοὺς ἑκατὸν, ἦτο ἡ ποικιλία μεθ' ἧς ἐκοσμήθησαν τὰ κιονόκρανα, ἐν οἷς ἰδιαζόντως ἤδη ἐχαριεντίζετο ἡ βυζαντιακὴ τέχνη, περιοριζομένης ὁσημέραι μᾶλλον τῆς γλυπτικῆς, ἣν δὲν ηὐνόει ἡ ἐκκλησία. Ἔργα τοιαῦτα ὡς ὁ ὡραῖος ἐκεῖνος ἄμβων ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος κατειργασμένος καὶ περισωζόμενος νῦν τεθραυσμένος ἐν τῇ αὐλῇ δύο τῆς Θεσσαλονίκης ἐκκλησιῶν, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, δὲν παρουσιάζονται πλέον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Σπάνια δὲ εἶνε τὸ ἑξῆς καὶ τἀγάλματα καὶ τὰ ἔκτυπα ἀνάγλυφα, οἷον τὸ τῆς δεομένης Παναγίας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Παρασκευῇ τῆς Χαλκίδος, ἥτις εἶνε παλαιοτάτη ἐκκλησία, πολλαχῶς μὲν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μετασχηματισθεῖσα, ἀλλ' ἀρχῆθεν ἔχουσα σχῆμα βασιλικῆς, καὶ φαίνεται οἰκοδομηθεῖσα κατὰ τοὺς ἰουστινιανείους χρόνους. Ἀλλὰ, ἐν ᾧ ἐξετοπίζοντο κατ' ὀλί-

ΑΜΒΩΝ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΙ

γον ἐκ τῆς ἐκκλησίας αἱ ἀνάγλυφοι καὶ περιφερεῖς ἐκ λίθου παραστά
τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων, ἡ σμίλη εὕρισκεν ὡ
εἰπεῖν τελευταῖόν τι καταφύγιον, ἐνασμενίζουσα εἰς τὴν ἔντεχνον δι
σμησιν τοῦ κιονοκράνου. Τὸ ἰωνικὸν καὶ τὸ κορινθιακὸν ἰδίως κιονό
νον, ὅπερ ἤδη ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων εἶχε γείνει πολὺ ποικιλώτ
τοῦ ἀρχαίου, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὰ ὑπερτεταμένα τόξα διακοσμοῦνται
μεγάλης ποικιλίας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐζητημένης καλλιτεχνικῆς σοφιστ
Τὸ κιονόκρανον διπλασιάζεται οὕτως εἰπεῖν δι' ἐπικράνου, ἐπιτιθεμ
ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἤδη βυζαντιακοὺς χρόνους. Καὶ τοῦ
ἐπικράνου σπανίως εἶνε πλούσιος ὁ γλυπτικὸς κόσμος, συνήθως δὲ κε
αὐτὸ μόνον τὸ μονόγραμμα τὸ δηλοῦν τὸν Χριστόν. 'Αλλ' αὐτοῦ
κιονοκράνου ἀμύθητος εἶνε ἡ ποικιλία, ἀντλοῦσα τὴν χάριν αὐτῆς
τοῦ φυσικοῦ καὶ ζωικοῦ κόσμου καὶ ὁτὲ μὲν περιοριζομένη εἰς ἀ
μια ποικιλόσχημα πολυειδῶς διατεταγμένα καὶ ἕλικας εὐστρόφους
φύλλα ἀκάνθου ὡς ὑπὸ τοῦ ἀνέμου περιεπτυγμένα, ὁτὲ δὲ συμπληρ
καὶ ζωογονοῦσα τὸν φυτικὸν τοῦτον κόσμον διὰ ζῴων, ἰδίως δὲ
νῶν ἀληθινῶν ἢ καὶ φανταστικῶν.

'Αλλ' ὁ λίθινος τῆς ἐκκλησίας κόσμος δὲν ἤρκει εἰς τὸν 'Ιουστινια
διεκοσμήθη δ' ἡ ἐκκλησία πλουσιώτατα κατά τε τὸν θόλον καὶ τὰ
θόλια καὶ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων διὰ μεγάλων ψηφιδωτῶν εἰκό
ὧν χρυσοῦν μὲν ἢ βαθυκύανον ἦτο τὸ ἔδαφος, πολύχρωμοι δ' αἱ
φῖδες. Οὐδ' ἐτελείωσε τὸ ἔργον τῆς διὰ ψηφιδωτῶν εἰκόνων διακο
σεως ἐντὸς τῶν ὀλίγων ἐτῶν μέχρι τῆς ἐγκαινιάσεως τῆς ἐκκλη
ἀλλὰ καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους προςετίθεντο νέα ψηφοθετήμ
ἢ ἐπεσκευάζοντο τὰ παλαιότερα. Οὕτω μεταξὺ τῶν ὀλίγων τὰ νῦν κ
φανῶν νεωτέρα τῶν χρόνων τοῦ 'Ιουστινιανοῦ εἶνε ἡ ἄνωθεν τῶν θ
τοῦ νάρθηκος μεγάλη ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἡ παριστάνουσα τὸν Χριστὸ
θρόνου μεγαλοπρεποῦς καθήμενον μεταξὺ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ἀρ
γέλου Μιχαὴλ, ἐν θυρεοῖς ἐξεικονιζομένων, πρὸ δὲ τοῦ Σωτῆρος –
κλινῆ ἄγνωστον αὐτοκράτορα.

'Αλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔδαφος ἂν κατεβίβαζέ τις τὸν ὀφθαλμὸν, ὅπως
παυθῇ ἀπὸ τοῦ πλούτου τῶν χρωμάτων τῶν εἰκόνων καὶ τῶν
εὕρισκε καὶ αὐτὸ διάκοσμον ἐκ πολυτελῶν καὶ ποικίλων μαρμάρων
στιλβόντων.

Παῦλος ὁ ἐκ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ ἀξιώματος αὐτοῦ ὡς ἐπιστάτου
σιγῆς τῶν περὶ τὸν βασιλέα Σιλεντιάριος καλούμενος, ἀναλαβ

1.

2.

3.

4.

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΑ.

1. 2. 3. Ἐκ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. 4. Ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Σοφίας.

κατὰ τὰ δεύτερα τῆς ἐκκλησίας ἐγκαίνια διὰ στίχων ἐξύμνησιν αὐτῆς, ἥτις σωζομένη εἶνε μακροτάτη ἐν λεπτομερείᾳ περιγραφὴ τῶν καθ' ἕκαστον τοῦ ναοῦ, ἰδίου στιχουργήματος ἄξιον ἔκρινε τὸν ἄμβωνα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Καὶ δικαίως, διότι ὁ ἄμβων, εἰς οὗ τὴν κατασκευήν, ὡς εἴδομεν, μέγιστα ποσὰ ἐξωδεύθησαν, ἦτο ἀληθὲς θαῦμα τέχνης καὶ πολυτελείας. Ἀλλὰ καὶ ὅτε, συντριβεὶς μετὰ τὴν κατάπτωσιν τοῦ τρούλλου, ἀνηγέρθη ἐκ νέου, δὲν ἀνῳκοδομήθη μὲν οἷος πρότερον, ἀλλ' ἔλαμπεν ὅμως ἐκ λίθων καὶ ἀργύρου καὶ εἶχε κίονας ἀργυρενδύτους.

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΔΕΟΜΕΝΗΣ
ΕΝ ΤΗι ΑΓΙΑι ΠΑΡΑΣΚΕΥΗι ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΟΣ

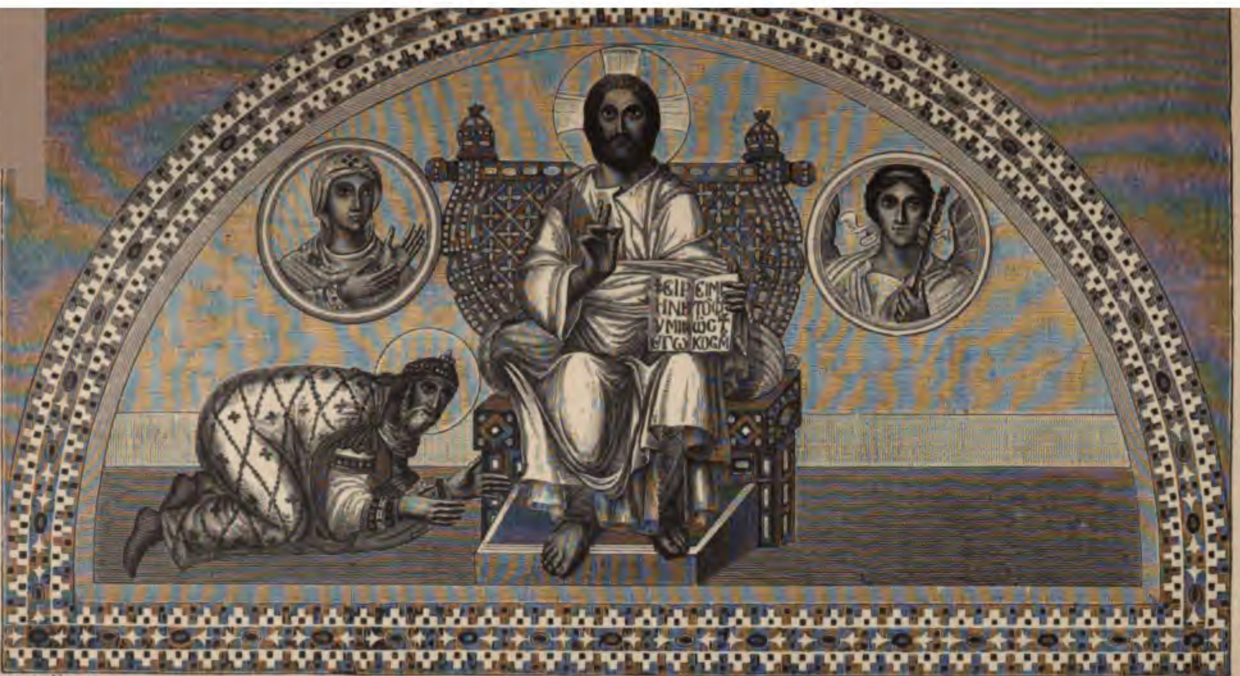
Ἡ δὲ μετὰ τοῦ ἄμβωνος συνεχομένη πολυκόσμητος σολέα ἐχωρίζετο ἀπὸ τοῦ ἁγίου βήματος διὰ κιγκλιδώματος κατεσκευασμένου ὅλου ἐξ ἀργύρου. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ἁγίου βήματος ἵστατο ἐπὶ βαθμίδων περιενδεδυμένων διὰ χρυσοῦ ἡ ἁγία τράπεζα, στηριζομένη μὲν ἐπὶ χρυσῶν κιονίσκων, πεποικιλμένη δὲ ὅλη διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Ὑπερθεν δ' αὐτῆς ἐξετείνετο μεγαλοπρεπὲς ὑψηλὸν κιβώριον ἀργυροέγκαυστον, ἀπολῆγον εἰς μέγαν χρυσοῦν διάλιθον σταυρόν. Ἀλλ' ἡ ἁγία τράπεζα καὶ τὸ ὑπερκείμενον αὐτῆς κιβώριον δὲν ἦσαν οἱ μόνοι στολισμοὶ τοῦ

ἁγίου βήματος, ἐν ᾧ σὺν ἄλλοις πολλοῖς ἔκειτο καὶ ὁ θρόνος τοῦ πατριάρχου καὶ ὁ τοῦ βασιλέως. Τοσοῦτος δὲ ἦτο ὁ πλοῦτος τῶν κειμηλίων τοῦ ναοῦ καὶ τοσαῦτα τὰ χρυσώματα καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ διὰ λίθων πολυτίμων κεκοσμημένα ἱερὰ σκεύη, ὥστε κατὰ τὸν Προκόπιον μόνα τὰ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἀποκείμενα εἶχον ἀξίαν τεσσαράκοντα χιλιάδων λιτρῶν ἀργύρου, ἤτοι τριῶν καὶ ἡμίσεος περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

Τοιοῦτον ἦτο ἐν ὀλίγοις τὸ λαμπρὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ ἔκτισεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ Σοφίαν. Συνείχετο δὲ τοῦτο ἐκ μεσημβρίας πρὸς τὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα διὰ τοῦ Αὐγουσταίου φόρου ἢ Αὐγουστεῶνος, πλατείας ἐχούσης κτίριά τινα καὶ κοσμουμένης δι' ἀγαλμάτων. Πρὸς τὴν *αὐλαίαν* δὲ ταύτην ***τοῦ Αὐγουστεῶνος*** ἔβλεπον προςαρτήματά τινα τῆς Ἁγίας Σοφίας, πρὸς τῷ μεσημβρινῷ αὐτῆς μέρει προςῳκοδομημένα, τὸ Προπύλαιον τοῦ νάρθηκος, τὸ λεγόμενον Διδασκαλεῖον, τὸ Ὡρολόγιον, τὸ Ἅγιον Φρέαρ, τὸ Μητατώριον, ὁ τρίκλινος Θωμαΐτης, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἡ πατριαρχικὴ βιβλιοθήκη, καὶ τὸ Βαπτιστήριον. Διὰ τῶν πλείστων τῶν οἰκοδομημάτων τούτων ἐγίνετο ἡ εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἴςοδος καὶ μετ' αὐτῆς συγκοινωνία τῶν βασιλέων.

Τὸ δὲ πλῆθος εἰςήρχετο διὰ περιστῴου αὐλαίου, ἐξ οὗ διὰ τοῦ ἐξωνάρθηκος αἱ *ὡραῖαι πύλαι* ἦγον εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα, ὅςτις δι' ἐννέα *βασιλικῶν* πυλῶν ἔφερεν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ ναοῦ.

Ὁ δὲ οὕτως εἰςερχόμενος εἰς τὸν ναόν, περιλαμβάνων διὰ μιᾶς τὴν ὅλην τῶν ἐνδοτέρων θέαν, κατελαμβάνετο ὑπ' ἀληθοῦς ἐκπλήξεως. Ηὔξανε δὲ αὐτὴ τελουμένης λειτουργίας, ὅτε εἰς τὸ ἄπλετον τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς τῆς ἐκκλησίας προςετίθετο ἡ λάμψις ἡ διαχεομένη ἐξ ἀπειραρίθμων λυχνιῶν καὶ λαμπτήρων, πολυκανδήλων καὶ μανουαλίων, ἅτινα ἐν ὅλῳ ἀνήρχοντο εἰς τριςχίλια, ἐκ καθαροῦ ἀργύρου κατεσκευασμένα καὶ ἐπικεχρυσωμένα. Ὁ ἱερὸς χῶρος οὕτω περιλαμπόμενος ἔπλεεν εἰς πέλαγος φωτός, καὶ ἠκτινοβόλουν ἀπὸ τῶν τοίχων αἱ χρυσαῖ ψηφῖδες, καὶ ἐξέπεμπον μαρμαρυγὰς εὐάκτινας τὰ πολύχρωμα μάρμαρα τὰ ἐστιλβωμένα, καὶ ἐξήστραπτον παμφαεῖς οἱ πολύτιμοι λίθοι, καὶ ἐσκόρπιζον ἀνταυγείας πολυφεγγεῖς ὁ πανταχοῦ ἐπικεχυμένος χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος. Τὴν δὲ ψυχὴν κατελάμβανεν ἄρρητόν τι αἴσθημα εὐλαβείας καὶ θεοσεβείας, ὅταν ἐν τῷ σεμνῷ ἐκείνῳ τοῦ θεοῦ ἐγκατοικήματι ἀντήχουν τὰ μονοφωνικὰ ᾄσματα τῶν ***δομεστίκων*** τῶν χορῶν ἢ ἡ ***παναρμόνιος*** ᾠδή, ἡ ἁρμονικὴ πολυφωνία τῶν πολυπροσώπων τριῶν χορῶν τῆς με-

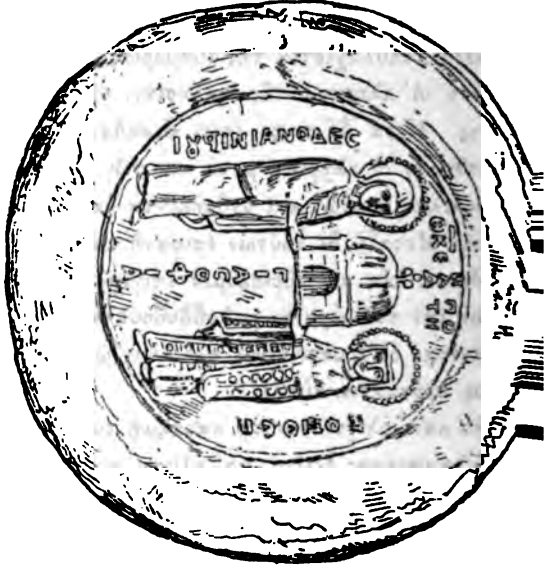
ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΕΙΚΩΝ ΕΝ Τῌ ΑΓΙᾼ ΣΟΦΙᾼ.

ης ἐκκλησίας, ὧν μετεῖχον καὶ γυναῖκες, καὶ ἠκούετο συνεξηχῶν ἱεροὺς ὕμνους ὁ παριστάμενος λαός.

'οιαύτη οὖσα ἡ μητροπολιτικὴ ἐκείνη τοῦ Βυζαντίου ἐκκλησία εἶχεν, ικός, ἀνάγκην μεγάλου προσωπικοῦ, καὶ εἶχεν ἀληθῶς τοιοῦτον ἐν ἡμέραις τοὐλάχιστον τῆς εὐημερίας. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἰς χιλίους ιχοντο οἱ κληρικοὶ τῆς ἐκκλησίας, οἱ ψάλται καὶ οἱ ἐν αὐτῇ διαῦντες. Μετὰ δέ τινας ἐτῶν δεκάδας ἐπὶ Ἡρακλείου (610-641) ωρίσθησαν οἱ κληρικοὶ μετὰ καὶ τῶν θυρωρῶν εἰς ἑξακοσίους, ἀλλ' ιχον πλὴν τούτων καὶ ὀγδοήκοντα ὀκτὼ διάφοροι ἄλλοι ὑπάλληλοι ναοῦ. Μεταξὺ δὲ τούτων ἐπιφανῆ κατεῖχον θέσιν οἱ *ἔκδικοι* ἢ *ἐκ-ἑκδικοι*, οὓς καὶ εὑρίσκομεν ἐπιγεγραμμένους μετὰ καὶ τῶν πρε-:έρων ἐπὶ τοῦ ὡραίου μολυβδοβούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐφ' οὗ στάνεται ὁ Ἰουστινιανὸς προςκομίζων τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν Θεο-ιν ὡς προστάτιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον σὺν τῇ παρακμῇ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἠλατ-η ἡ λαμπρότης ἐκείνη, καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταν-υπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἦλθον ἡμέραι, καθ' ἃς τὰ εἰσοδήματα ἐκκλησίας μόλις ἐπήρκουν πρὸς φωταγώγησιν αὐτῆς, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς ιους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Ἁγία Σοφία ἐκέκτητο ἐκ δωρεῶν καὶ ἀφιεάτων χίλια ἑκατὸν ἐργαστήρια, ἀργότερον δὲ ἐννεακόσια πεντήκοντα. Συνηυτύχει λοιπὸν καὶ συνεδυστύχει μετὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατο-ἡ μεγάλη ἐκκλησία, ἧς τὴν αἴγλην ἐπηύξανον αἱ περὶ τῆς κτίσεως ῆς καὶ τῆς κατ' αὐτὴν συμμετοχῆς ἀγγέλου θεοπέμπτου θαυμάσιαι αδόσεις τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ. Ἐν αὐτῇ ἐστέφοντο οἱ βασιλεῖς τοῦ ου ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐνίων αὐτῶν τὰ στέμματα περιεκόσμουν τὸ κι-ιον τὸ ὑπερκείμενον τῆς ἁγίας τραπέζης, οἱονεὶ ἀνατεθέντα εἰς θεὸν τὸν καταπέμψαντα ἐπ' αὐτοὺς τὴν βασιλείαν. Ἐν αὐτῇ ἐλει-ργουν οἱ πατριάρχαι. Ὑπὸ τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς θόλους ἠκούσθησαν αριστήρια ἐπὶ ταῖς νίκαις καὶ ἐτελέσθησαν λιταὶ πρὸς ἀποτροπὴν κῶν κινδύνων. Ἐν αὐτῇ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἀποκρούσασα νικη-ος τοὺς Ἄραβας, ἔψαλεν ἀκάθιστος ἡ πόλις τῆς Θεοτόκου, λυτρω-α τῶν δεινῶν, τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια. Εἰς τὴν Ἁ-ν Σοφίαν ἐζήτησεν ἄσυλον ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινου-εως ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως, καὶ ἐξ αὐτῆς ιθόντες ἐν λιτανείᾳ προςέπεσον μάτην εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ, οῦντες τὸν ἔλεον αὐτοῦ. Καὶ τέλος ἐν αὐτῇ μετέλαβε μετὰ τῶν περὶ

αὐτὸν πρὸ τῆς τελευταίας τοῦ μαρτυρίου ὥρας τῶν ἀχράντων μυστηρίων ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων αὐτοκράτωρ, τὴν ἐσχάτην πρὸ τῆς ἁ-

ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ ΤΩΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΕΚΔΙΚΩΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ. ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ
Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἐπιγραφαὶ

ΘΚΕ ΒΟΗΘΕΙ ΙȢCΙΝΙΑΝΟ ΔΕCΠΟΤΗ
καὶ Η ΑΓΙΑ CΟΦΙΑ

Ἐπιγραφὴ

+ΤΟΙC ΘΕΟ-
CΕΒΕCΤΑ-
ΤΟΙC ΠΡΕC-
ΒΥΤΕΡΟΙC
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗ-
CΕΚΔΙΚΟΙC

σεως νύκτα, πρὶν εἰσελάσῃ εἰς τὴν Πόλιν ὁ στρατηλάτης τῶν Τούρκων καὶ μεταβληθῇ τὸ ἱερὸν τῆς Σοφίας τέμενος εἰς εὐκτήριον τοῦ **Μωάμεθ**.

ὁ κονίαμα τοῦ βαρβάρου νικητοῦ ἀπέσβεσε τὰς ἁγίας εἰκόνας, με-
ι μεγαλωστὶ ἡπλώθησαν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τὰ
: τοῦ κορανίου, ὑψηλότερος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ τρούλλου τοῦ Ἀνθε-
καὶ τοῦ Ἰσιδώρου ἤρθη ἔξωθεν ἐν μέσῳ παντοίων βαρβαρικῶν
αρτημάτων ὁ μωαμεθανικὸς μιναρές. Ἀλλ' ὁ μανδύας τῆς δου-
; δὲν ἐκάλυψε τὸ νεουργὸν ἀκόμη κάλλος τοῦ περιτέχνου ἐνδιαιτή-
ος, ἐν ᾧ ἐπὶ ἐννεακόσια ὅλα ἔτη εἶχε στήσει τὸν θρόνον αὐτῆς ἡ
. τοῦ Θεοῦ Σοφία, ἧς τὸ ὄνομα οἱονεὶ πτοούμενος διεφύλαξε καὶ αὐ-
ὁ κατακτητής. Οὐδ' ὁ μωαμεθανικὸς πούς, ἀνυπόδητος βαίνων ἐπὶ
ψιάθων τῶν νῦν ἐπεστρωμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἠδυνήθη ποτὲ νὰ
τατήσῃ καὶ ἐκβάλῃ ἐκ τοῦ ἱεροῦ χώρου τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἐθνικὰς
ινήσεις, ἃς περιφρουρεῖ ἀκοίμητος ἡ στοργὴ ἑνὸς ὅλου ἔθνους καὶ
στάνουσιν ἀκόμη ἱερωτέρας καὶ ἐπιβλητικωτέρας τεσσάρων καὶ ἡμί-
αἰώνων ἐλπίδες καὶ πόθοι καὶ δάκρυα.

ιγ'

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

ιὰ τῆς καταστολῆς τῆς ἀνταρσίας τοῦ Νίκα ἐστερεώθη ὁ θρόνος τοῦ
στινιανοῦ. Ἔκτοτε δὲ δὲν ἔλειψαν μὲν διενέξεις καὶ ταραχαὶ τῶν
ιῶν τοῦ ἱπποδρόμου, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς οὐδένα πλέον ἐξ αὐτῶν
ιεξε κίνδυνον. Ἅπαξ δὲ μόνον τῷ 549 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία κατὰ
βασιλέως, ὑποκινουμένη ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου Ἀρταβάνου, ἀλλὰ τα-
; προδοθεῖσα ἀπεσοβήθη. Οὕτω δ' ὁ Ἰουστινιανὸς κατὰ τὴν βασι-
ν αὐτοῦ, διαρκέσασαν ἐν ὅλῳ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη (527-565),
ήθη ὡς τὸ πλεῖστον ἀνενόχλητος ὑπὸ ἐσωτερικῶν περιπλοκῶν νὰ
ψῃ τὴν προσοχήν του εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου προγράμματός του.
Ἴδομεν ἤδη, ὅτι διὰ τῆς μεγάλης του οἰκοδομικῆς δράσεως ἔδωκεν
ην εἰς τὴν γέννησιν ἰδιάζοντος τρόπου τῆς βυζαντιακῆς τέχνης.
ιὰ πάντα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ κτίσματα δὲν ἀνεφέροντο εἰς τὰς
ις τέχνας. Ὅσα δ' αὐτῶν ἦσαν ἔργα δημοσίας ἀνάγκης συνέχονται
ὸ πλεῖστον ἀναποσπάστως πρὸς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους καὶ αὔ-
ι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, συντελοῦσαν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ σκοποῦ
ιοετίθετο.
ρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἡ καὶ πάλιν ὑπὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ

σκῆπτρον ἕνωσις τῶν χωρῶν, αἵτινες ποτὲ ἀπετέλουν τὸ ἑνιαῖον ῥωμα-
κὸν κράτος. Αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ ἐν Ἀφρικῇ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἱσπαν-
εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης τοῦ αὐτοκράτορος πολιτείας. Ἐπὶ τ-
αὐτῷ δὲ σκοπῷ τοὺς Οὔννους, Ἄβαρας καὶ Σλάβους τοὺς εἰσβάλλοντα-
ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου ἢ καταπολεμεῖ διὰ τῶν ὅπλων ἢ ζητεῖ νὰ παρα-
λύσῃ διὰ χρηματικῶν δώρων ἢ διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ, στρέφων
τοὺς βαρβάρους τούτους λαοὺς ἐναντίον ἀλλήλων καὶ παντὶ σθένει ἀγω-
νιζόμενος νὰ σώσῃ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους ἔν τε τῇ χερσονήσ-
τοῦ Αἵμου καὶ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ κατὰ τῶν Περσῶν.

Ἀλλὰ ταῦτα διανοούμενος δὲν στρέφει καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς πρὸς τὰ ὀπίσω, οὐδὲ λησμονεῖ τοὺς χρόνους καὶ τὰς χώρας ἐν αἷ-
ἄρχει. Καίπερ ἐξωθήσας τὴν ἀπολυταρχίαν περαιτέρω καὶ αὐτῶν τ-
ὁρίων εἰς ἃ εἶχε φθάσει ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἀναδειχθεὶς αὐτοκράτ-
ὀνόματί τε καὶ πράγματι, καίπερ μελετῶν καὶ ἐργαζόμενος ὅπως ἐπε-
τείνῃ τὸ κράτος μέχρι τῶν παλαιῶν του ὁρίων, οὔτε ῥωμαϊκὸν ἐ-
καιοῦτο νὰ φαντασθῇ τὸ κράτος τοῦτο, οὔτε ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπιδι-
τὴν στερέωσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς ὀρθοδοξίας ἐκείνης ἥτις
τῶν ἡμερῶν ἤδη τοῦ Κωνσταντίνου εἶχεν ὑπάρξει πλὴν βραχυχρο-
παραπλανήσεων τὸ στήριγμα καὶ καύχημα τοῦ βυζαντιακοῦ θρόνου.

Ὡς λοιπὸν οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς τά-
πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὁλότητος τοῦ κράτους, οὕτως ἡ ἐπιθυμία τῆς
προαγωγῆς τῆς ὀρθοδοξίας εἶν' ἐπαρκὴς ἐξήγησις τῆς περὶ τὰ θρησκευ-
τικὰ πράγματα πολιτείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐκ τῶν πρώτων ἀληθῶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργων ὑπῆρξεν ἡ κατα-
δίωξις τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Καθ' οὓς αἰῶνας οἱ Χρι-
στιανοὶ ἤριζον πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ σω-
τῆρος, ἐκ τῶν διενέξεων ἐκείνων ἐπωφελούμενοι ἐνέμενον εἰς τὴν ἀρχαίαν
πίστιν οἱ τελευταῖοι λάτραι τῶν εἰδώλων. Ἀλλ' ἡ αὐστηρότης τοῦ αὐ-
τοκράτορος ἠφάνισε τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα καταφύγια τῶν ἀρχαίων θεῶν,
εἴτ' ἐν Κυρηναϊκῇ εὑρίσκοντο, εἴτ' ἐν Αἰγύπτῳ, εἴτ' ἐν οἱᾳδήποτε ἄλλ-
τοῦ κράτους ἐσχατιᾷ. Οὐδ' ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον ἀνεπιεικὴς πρὸς τ-
αἱρετικούς. Ἕν καὶ μόνον ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν ἀναστύλωσιν
ὀρθοδόξου πίστεως, ἐπεδίωκε τὸ σκοπούμενον διὰ παντὸς μέσου,
πρὸ αὐτῆς τῆς ὠμότητος ὑποχωρῶν. Ἡ ἀποδοχὴ τῶν κανόν-
ἁγίων συνόδων ἐθεωρήθη ὡς προσὸν ἀπαραίτητον διὰ τοὺς ὑπαλ-
τοῦ κράτους. Οἱ ναοὶ τῶν εἰδώλων καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν α-

κλείοντο μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς. Ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἡ αἵρεσις κατεπολεμοῦντο ἀμφότεραι ὡς εἰ ἦσαν στάσεις πολιτικαί, ὡς εἰ ἦσαν ἐγκλήματα κατ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως, κατ' αὐτῆς τῆς ἑνότητος τοῦ κράτους, ὅπερ μίαν καὶ μόνην ἀνεγνώριζεν ἑνιαίαν θρησκείαν, τὴν καθωρισμένην ὑπὸ τῶν συνόδων δίκην τινὸς συντακτικῆς συνελεύσεως τῆς ἐκκλησίας. Ὡς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἡ κατὰ τῆς βασιλείας ἀντίστασις ἀπεσβέσθη διὰ ποταμῶν αἵματος, οὕτως ἐν Φρυγίᾳ ἡ αἵρεσις ἐδιώχθη μέχρι τῆς ἐξαναγκάσεως τῶν αἱρετικῶν νὰ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἐκκλησιῶν των, ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων πυρπολουμένων· οὕτως ἐν Παλαιστίνῃ ἡ ἀντίστασις πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς πολιτείας ἤγαγεν εἰς φανατικὸν πόλεμον, ἐρημώσαντα μὲν τὴν χώραν, στρώσαντα δὲ τὸ ἔδαφος αὐτῆς διὰ δεκακισμυρίων πτωμάτων· οὕτως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αἱ βασιλικαὶ λόγχαι ὑπὸ τὸν Ναρσῆν ἐγκαθίδρυσαν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν ὑποψήφιον τῆς βασιλείας Θεοδόσιον, εἰ καὶ ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Εὐτυχοῦς (537). Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανός, πιστὸς πάντοτε εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ὀρθοδοξίας, ἀνεγνώρισε τὴν πλάνην του, καὶ ἀνεκάλεσε μετά τινας μῆνας τὸν αἱρετικὸν ἐπίσκοπον, ὡς καθήρεσε καὶ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμον (535-537), εὐθὺς ὡς ἐξηλέγχθη αἱρετικὸς ὑπὸ τοῦ πάπα Ῥώμης Ἀγαπητοῦ, καίπερ προστατευόμενον ὑπὸ τῆς Θεοδώρας.

Ἡ Θεοδώρα ἀληθῶς οὐδαμῶς ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασι, τασσομένη ὑπὲρ τῶν Εὐτυχιανῶν, ἐν ᾧ ὁ Ἰουστινιανὸς ὑπερεμάχει τῆς ὀρθοδοξίας. Οἱ μονοφυσῖται δὲν εἶχον ἐκλίπει καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ἔκδοσιν τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὅπερ, ὡς εἴδομεν, εἶχε χρησιμεύσει μᾶλλον πρὸς διάσχισιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἢ πρὸς ἀληθῆ ἕνωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἱρετικῶν πρὸς τοὺς ὀρθοδοξοῦντας. Καὶ ἐπανήγαγε μὲν τὴν εἰρήνην εἰς τὸ κράτος ἡ συνδιαλλακτικὴ πολιτεία τοῦ Ἰουστίνου, μεθ' οὗ ἐφαίνετο συνθριαμβεύσασα ἡ μερὶς τῶν ἄκρων ὀρθοδόξων καὶ ἐπανελθοῦσα ἡ ἁρμονία μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὁ οὕτως ἐπελθὼν θρίαμβος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὑπῆρξεν ὁπωσδήποτε προσωρινός, καὶ οἱ μονοφυσῖται, εὑρίσκοντες μάλιστα ὑποστήριξιν ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ παρὰ τῇ Θεοδώρᾳ, ἐτάρασσον καὶ πάλιν τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔδιδον ἀφορμὴν νυχθημέρων σκέψεων εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

Τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ συνεκέντρονε τὴν πᾶσαν τοῦ κράτους διοίκησιν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἀπησχόλουν τὰ τῆς ἐκκλησίας, διά τε τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὰς θεολογικὰς μελέτας,

μετ' ἐπιμονῆς ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργουμένας, καὶ ἐκ λόγων πολιτικῶν, ἐπειδὴ ἔβλεπεν, ὅτι ἡ κίνησις ἐκείνη τῶν μονοφυσιτῶν ἀντέκειτο εἰς τὸ θρησκευτικόν του πρόγραμμα, τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ ἐπίλυσις τοῦ προβλήματος ἦτο δυσχερής, ἐπειδὴ ἀπῃτεῖτο διέξοδος ἐπιφέρουσα μὲν τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, μὴ ταράσσουσα δὲ τὰς ἀγαθὰς αὐτῆς σχέσεις πρὸς τὴν Δύσιν καθ' ὃν χρόνον τὴν διάνοιαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατεῖχεν ἡ σκέψις περὶ ἑνιαίου ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν ἐπεκτεινομένου κράτους. Μὴ πτοούμενος ὑπό τινος ἀνασκοπῆς ὅπως λύσῃ αὐτὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διὰ διατάγματος, ὡς ἤδη εἶχεν ἐπιχειρήσει πρὸ αὐτοῦ ὁ Ζήνων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ βασιλεία συνεκέντρονεν ἐν ἑαυτῇ τήν τε πολιτείαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, συνεκρότει διαβούλια μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν κληρικῶν καὶ μοναχῶν, ὅπως στηρίξῃ τὴν πίστιν καὶ διενεργήσῃ τὴν συνδιαλλαγήν. Ἐνόμισε δὲ τέλος, ὅτι συμβιβάζει τὰ διεστῶτα, ἀφίνων μὲν ἄθικτον τὸ κῦρος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἐξαλείφων δὲ τινας τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς πρὸς ἃς ἦσαν ἀδιάλλακτοι οἱ μονοφυσῖται. Διὸ τῷ 544 ἐξέδωκε διάταγμα, δι' οὗ κατεκρίνοντο *τρία κεφάλαια* τῶν ὁρισμῶν τῆς συνόδου ἐκείνης, ἀποδεχόμενα ὡς μὴ ἀπᾳδούσας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν συγγραφάς τινας τοῦ Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου, Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας καὶ Ἴβα τοῦ Ἐδέσσης. Ἦτο δὲ ἡ ἀποδοκιμασία αὐτῶν τῶν τριῶν κεφαλαίων διάβημα συνδιαλλακτικὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γενόμενον χάριν τῶν μονοφυσιτῶν, οἵτινες τὰς συγγραφὰς τῶν τριῶν ἐκείνων ἐπισκόπων ἐθεώρουν περιλαμβανούσας δόγματα τοῦ νεστοριανισμοῦ.

Τὸ θέσπισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς πρὸς μὲν τὴν Ἀνατολὴν ἐπήνεγκε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, τῶν μὲν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀποδεχθέντων αὐτό, τοῦ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἀντέκειτο, ἀντικατασταθέντος, διωχθέντων δὲ καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἐπισκόπων ὅσοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν διὰ τῆς συνδιαλλακτικῆς πολιτείας τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιδιωκομένην ὁμόνοιαν. Οὕτω δὲ διὰ τῆς πειθοῦς ἢ διὰ τῆς βίας ἐφαίνετο εἰρηνεύσασα ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὡς συνέβη ἐπὶ τοῦ Ἑνωτικοῦ, ἡ καταδίκη τῶν τριῶν κεφαλαίων ἥνωσε μὲν τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ δὲν εὗρε σύμφωνον τὴν Δύσιν. Ὁ πάπας Βιγίλιος εὑρίσκετο μετέωρος, μὴ θέλων μὲν νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ μὴ τολμῶν νἀποκρούσῃ αὐτήν. Καὶ ἀπεδέχθη μὲν τὸ θέσπισμα, ὅτε ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστι-

νιανοῦ, ἀλλ' ἔπειτα καὶ πάλιν ἀπέστη, ὅτ' ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτοῦ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως καὶ ἀφώρισεν αὐτὸν τοπική τις σύνοδος ἐν Καρχηδόνι συνελθοῦσα. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ λυθῇ ἡ διαφορὰ ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου, συγκληθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἥτις καὶ συνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Μάϊον τοῦ 553.

Τὴν πέμπτην οἰκουμενικὴν σύνοδον ἀπετέλεσαν ἑκατὸν ἑξήκοντα πατέρες, οἵτινες ἐπεκύρωσαν τὰ δογματισθέντα ὑπὸ τῆς τετάρτης ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς κατ'αὐτῆς βλασφημοῦντας, ἐν οἷς καὶ τὰς βλασφήμους διδασκαλίας τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας, τοῦ Θεοδωρήτου καὶ τοῦ Ἴβα. Καὶ ὁ μὲν πάπας Βιγίλιος, καίπερ παραστὰς εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, προετίμησε τὴν διάλυσιν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἢ τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου, μόνον δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.'Αλλ' ὅ τι μετὰ τοσαύτας δυσκολίας καὶ οὐκ ἄνευ ὄκνου ἀπεδέχθη τέλος ὁ Βιγίλιος, ἄνευ οὐδενὸς δισταγμοῦ ἐνεκολπώθη ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πελάγιος. Καὶ προῆλθε μὲν ἐντεῦθεν ἀντίστασις ἐναντίον τοῦ πάπα ἐν αὐτῇ τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀποστασία τινῶν ἐπισκόπων αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ὁπωςδήποτε ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε θριαμβεύσει, ἡ ἀπ' εὐθείας ἀνάμιξις αὐτοῦ εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα εἶχεν ἐπιτύχει, καὶ ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἑνότης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συμπροῆγε τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς, προδιαγράψας εἰς ἑαυτὸν τὴν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του συνένωσιν τῶν χωρῶν αἵτινές ποτε ἀνῆκον εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, δὲν διενοεῖτο ἁπλῆν ἐκείνου ἀναδημιούργησιν, ἀλλὰ παρεσκεύαζε τὴν ἀνίδρυσιν αὐτοῦ ἐπὶ ἀσφαλοῦς κρηπῖδος χριστιανικῆς ἑνότητος, μετέβαλλε δὲ καὶ τὴν βασιλείαν εἰς αὐταρχίαν, χειριζομένην τὰς ἡνίας τῆς τε πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ὡς δὲ παρεῖχε τὴν προςήκουσαν θέσιν εἰς τὴν ἀπ' αἰώνων νέαν θρησκείαν, οὕτω δὲν παρεγνώριζε καὶ τὸν κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοῦ πλείστου τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἦρχε καὶ ἀφ' ὧν ὡς ἀφ' ὁρμητηρίου προέβαινεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῶν ὑπολειπομένων τμημάτων τοῦ πάλαι ῥωμαϊκοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν προχωροῦσαν ἐπ' αὐτοῦ ἱκανῶς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις, ἀρξαμένη ἤδη μάλιστ' ἀπὸ τοῦ Ἀναστασίου, ὁλονὲν προώδευεν, ἐγκαθιδρυομένη παρὰ τὴν λατινικὴν, ἣν καὶ ἔμελλε τέλος ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἐντελῶς νὰ ἐξωθήσῃ, μένουσα ἡ μόνη ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα.

Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἑρμογενιανοῦ καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου κατατείνων, ἦτο παρ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀτελείας συλλογὴ νομοθετικὴ μεγάλην ἔχουσα τὴν ἀξίαν.

Ἀλλ' ἔκτοτε οὐ μόνον νέαι εἶχον προςτεθῆ διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ τῶν προϋπαρχουσῶν εἶχον ἀπαρχαιωθῆ οὕτως, ὥςτε παρίστατο ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως καὶ συμπληρώσεως τῆς νομοθεσίας, ὅπως καταργηθῶσι μὲν αἱ παλαιαὶ διατάξεις αἱ εἰς θεσμοὺς ἐκλελοιπότας ἀναφερόμεναι, ἐκλίπωσι δ' οἱ ὑπὸ νεωτέρων νόμων εἰς ἀχρηστίαν πεσόντες παλαιότεροι, ἐκκαθαρθῶσι δ' αἱ ἑρμηνεῖαι, ἀφαιρεθῶσι δ'αἱ ἀντιφάσεις καί, μεταρρυθμιζομένων τῶν δεομένων μεταρρυθμίσεως, ἰδίως δὲ παραλειπομένων τῶν περιττῶν προοιμίων καὶ ἐπαναλήψεων, ἀποκρουσθῇ ἡ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ κρατοῦσα σύγχυσις. Ἦτο δ' εὐτυχὴς ὁ Ἰουστινιανός, ἔχων περὶ ἑαυτὸν τοὺς πρὸς τὸ τοιοῦτο μέγα ἔργον ἁρμοδίους νομομαθεῖς, ὧν ἐξεῖχεν ὁ κοιαίστωρ Τριβωνιανός.

Ἀποφασίσας δὲ νὰ προβῇ εἰς τοῦτο τὸ ἔργον, ἀνέθηκεν ὁ Ἰουστινιανὸς τῇ 13 Φεβρουαρίου 528 τὴν σύνταξιν τοῦ Κώδικος εἰς ἐπιτροπείαν δέκα ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἐξοχώτατοι ὁ Τριβωνιανὸς καὶ ὁ Θεόφιλος. Ἐργασθέντες δ' οὗτοι συντόνως, παρέδωκαν τὸ ἔργον ἕτοιμον ἐντὸς βραχυτάτου ἀληθῶς χρόνου, τὴν 7 Ἀπριλίου 529. Συνέκειτο δ' ὁ *ἰουστινιάνειος κῶδιξ* οὗτος ἐκ δώδεκα βιβλίων, καί, ἐπικυρωθεὶς δι' εἰδικοῦ διατάγματος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντικατέστησε τὰς παλαιοτέρας συλλογάς, ὧν ἀπηγορεύθη ἡ χρῆσις. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρέλευσιν πέντε ἐτῶν ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἀναθεώρησις τοῦ κώδικος ἐκείνου, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκε μετὰ τὴν δημοσίευσιν ἄλλων νομικῶν συλλογῶν, περὶ ὧν ἀμέσως κατωτέρω θὰ γείνῃ λόγος, καὶ πολλὰς νέας διατάξεις. Ἀνετέθη δὲ καὶ αὕτη ἡ ἀναθεώρησις εἰς τὸν Τριβωνιανόν, βοηθούμενον ὑπὸ τεσσάρων ἄλλων νομομαθῶν, ὁ δὲ νέος οὗτος Κῶδιξ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῇ 29 Δεκεμβρίου 534, καταργηθέντος τοῦ παλαιοτέρου, ὅςτις μὴ ἀντιγραφόμενος ἔκτοτε ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων ἐξέλιπε, μόνον τοῦ δευτέρου περισωθέντος εἰς ἡμᾶς. Διῃρεῖτο δὲ καὶ ὁ νέος οὗτος Κῶδιξ εἰς δώδεκα βιβλία, ὑποδιαιρούμενα εἰς τίτλους, περιέχοντας ἐν χρονολογικῇ σειρᾷ τὰς εἰς ἕκαστον ἀντικείμενον ἀναφερομένας διατάξεις.

Ἓν δ' ἔτος πρὸ τοῦ νέου κώδικος ἐδημοσιεύθησαν τῇ 16 Δεκεμβρίου 533 οἱ *Πανδέκται*, εἰς ὧν τὴν σύμπηξιν ἠσχολήθη ὁ Τριβωνιανὸς μετὰ καὶ δεκαὲξ ἄλλων νομομαθῶν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ παλαιοῦ κώδικος. Ἦσαν δ' οἱ Πανδέκται συλλογὴ σπουδαιοτάτη καὶ ἀναγκαιότατον συμ-

λήρωμα τῶν ἐν τῷ κώδικι περιλαμβανομένων κειμένων τῶν αὐτοκρα-
ɔρικῶν διατάξεων. Σκοπὸς δὲ τῶν Πανδεκτῶν ἦτο ἡ ἑρμηνεία τῶν
ίμων διὰ τῆς παραθέσεως τῶν γνωμῶν καὶ ἑρμηνειῶν τῶν περιφανε-
:άτων προγενεστέρων νομοδιδασκάλων. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς ἐπιτρο-
ιίας δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν ἁπλῆν περισυναγωγὴν τῶν παλαιοτέρων
:είνων γνωμῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀνετέθη εἰς αὐτὴν ἡ κατὰ τὴν συνό-
.σιν αὐτῶν ἐπιτομὴ ἢ προςθήκη συνῳδὰ πρὸς τὰς παρουσιαζομένας
ιάγκας, ὁ ἐξοβελισμὸς τῶν ἀπηρχαιωμένων καὶ ἀχρήστων, ἡ τροπο-
ɔίησις καὶ μεταρρύθμισις. Περιελήφθησαν δ' εἰς τὸ ἔργον ἐν συνόλῳ
ερὶ τὰ δισχίλια ἀποσπάσματα τριάκοντα καὶ ἐννέα παλαιοτέρων νομο-
κθῶν. Διαιρεῖται δ' ἡ σύμπασα συλλογὴ εἰς πεντήκοντα βιβλία, ἅτινα,
ιιῶν μόνον ἐξαιρουμένων, διαιροῦνται εἰς τίτλους ἀποτελουμένους ἐκ
ιιμένων νόμων, εἰλημμένων ἐκ παλαιῶν νομοδιδασκάλων, καὶ ἐξ ἀπο-
πασμάτων· τῶν τε δὲ κειμένων τούτων καὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν ἀπο-
πασμάτων ἕκαστον θεωρητέον ὡς ἔχον κῦρος ἰδίου νόμου ἐκδεδομένου
πὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἶχε δὲ κυριώτατον σκοπὸν ἡ συλλογὴ αὕτη
ὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου, πρὸς διευκόλυνσιν δὲ ταύτης τὸ
ιγον τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων ἐθεωρήθη συντελεσθὲν διὰ τῶν Πανδε-
τῶν, καὶ οὐ μόνον τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν νομοδιδασκάλων, ὅσα δὲν
ɔμπεριελήφθησαν εἰς τὸ νέον τοῦτο σύνταγμα, ἐθεωρήθησαν περιττά,
αὶ παρεκωλύθη αὐτῶν ἡ χρῆσις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀπηγορεύθη
σύνταξις ὑπομνημάτων περὶ τῆς νέας συλλογῆς πρὸς ἀποφυγὴν νέων
ιχογνωμιῶν καὶ νέας συγχύσεως, ματαιούσης τὸ μέγα βασιλικὸν ἔργον.
Ἀλλ' ὡς εἰκός, ἐπετράπη ἡ ἐν ταῖς νομικαῖς σχολαῖς μελέτη τῶν Παν-
εκτῶν, καὶ μάλιστα χάριν εὐκολίας τῆς διδασκαλίας διῃρέθησαν οὗ-
οι εἰς ἑπτὰ μέρη.

Εἰ καὶ πρὸς σύνταξιν τῶν Πανδεκτῶν ἡ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπι-
ροπεία εἰργάσθη ἐν ὅλῳ τρία μόνον ἔτη, εἰς τὸν ἀκάματον αὐτοῦ ὑπουρ-
ὸν καὶ ἄλλο συγχρόνως ἐπέταξεν ἔργον ὁ Ἰουστινιανὸς οὐχ ἧττον τοῦ
ώδικος καὶ τῶν Πανδεκτῶν σπουδαῖον. Ἀνέθηκε δῆλα δὴ εἰς αὐτὸν
ὰ συντάξῃ, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Δωροθέου καὶ τοῦ Θεοφίλου, χάριν
ῶν νομικῶν σχολῶν ἐγχειρίδιον περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς νομικῆς ἐπιστή-
μης καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ περὶ τὸ τοιοῦτον ἔργον
σχολία τῶν ταύτην ἐπιτραπέντων νομοδιδασκάλων διηυκολύνετο ὑπὸ
ῆς προϋπάρξεως ἀναλόγων ἐγχειριδίων τῶν προτέρων χρόνων. Ἰδίως
ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις αὐτοῦ αἱ περὶ τὸ 161 μ. Χ. συνταχθεῖσαι

εἰσηγήσεις τοῦ Γαΐου, ὅστις ἔγραψε μὲν λατινιστί, ἀλλ' ἔζησεν ἴσως καὶ ἔδρασεν ἐν Τρῳάδι, ἦτο δ' ὁπωσδήποτε ἐντρεχὴς γνώστης τῆς ἑλληνικῆς. Ὡς τοῦ Γαΐου ἡ συγγραφή, οὕτω διῃρέθησαν εἰς τέσσαρα βιβλία, ὑποδιαιρούμενα εἰς τίτλους, καὶ αἱ *Εἰσηγήσεις* τῶν ἰουστινιανείων νομοδιδασκάλων, εἰσαγαγόντων εἰς τὸ νέον ἔργον πολλὰ ἔκ τε τοῦ κώδικος καὶ τῶν Πανδεκτῶν καὶ πάσας τὰς ἀναγκαίας ἐκ τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ μεταρρυθμίσεων προελθούσας εἰς τὸ δίκαιον μεταβολάς. Συνετελέσθησαν δ' αἱ Εἰσηγήσεις τὸν Νοέμβριον τοῦ 533, καὶ τὸ κῦρος αὐτῶν ἤρχισε συγχρόνως μετὰ τῶν Πανδεκτῶν τῇ 30 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ἡ νομοθετικὴ ἐργασία ἡ συμπεριληφθεῖσα εἰς τὰς τρεῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ συλλογὰς ἦτο ἀληθῶς τεραστία, δι' αὐτῶν δ' ἀναδεικνύεται μέγας ὁ Τριβωνιανὸς ὁ διευθύνας τὸ ὅλον ἀκαμάτως καὶ συντελέσας διὰ τῆς νομομαθείας αὐτοῦ καὶ τῆς διοικητικῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν ἐν σχετικῶς βραχυτάτῳ χρόνῳ ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου. Ἀλλ' ὡς εἰκός, καὶ μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν συλλογῶν τούτων δὲν ἠδύνατο νὰ παύσῃ ὑφισταμένη ἡ ἀνάγκη νέων νόμων, ἀφ' οὗ μάλιστα διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἰσχύος τῶν βιβλίων τῶν παλαιῶν νομοδιδασκάλων, καθ' ὅσον δὲν περιελαμβάνοντο ἐν τοῖς Πανδέκταις, καὶ τῆς παρεμποδίσεως νέων ὑπομνημάτων ἐν τῷ μέλλοντι καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίσημος ἑρμηνεία προγενεστέρων νόμων ἐν περιπτώσει ἀμφισβητήσεως ἐπεφυλάσσετο τὸ ἐξῆς εἰς μόνον τὸν αὐτοκράτορα. Οὕτω λοιπὸν καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κώδικος, τῶν Πανδεκτῶν καὶ τῶν Εἰσηγήσεων, ὧν σκοπὸς δὲν ἦτο ἡ δημιουργία νέας νομοθεσίας, ἀλλ' ἡ συναρμολόγησις, κωδικοποίησις καὶ ἐκκάθαρσις τῆς ἤδη προϋπαρχούσης, ἐξέδωκεν ὁ Ἰουστινιανὸς νέας ἰδίας ἑαυτοῦ *διατάξεις*, αἵτινες ὠνομάσθησαν *Νεαραί*, ὡς ἐκαλοῦντο ἔκτοτε τὰ μετὰ τὸν ἰουστινιάνειον κώδικα ἐκδιδόμενα βασιλικὰ διατάγματα.

Εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἡ γλῶσσα ἐν ᾗ συνετάχθησαν τὰ διάφορα τοῦ Ἰουστινιανοῦ νομοθετικὰ ἔργα δεικνύει πασιφανῶς τὴν ῥοπήν, ἣν ἄρχεται λαμβάνουσα ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Ὁ Ἰουστινιανὸς εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ μεταιχμίου μεταξὺ τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως καὶ τῆς συναισθήσεως, ὅτι ἄρχει κράτους, ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Οἱ βασιλεῖς τῶν Βυζαντίνων δὲν παύουσι μὲν καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐπὶ μακρότατον χρόνον καυχώμενοι, ὅτι εἶνε **βασιλεῖς Ῥωμαίων**, καὶ τοῦτον τὸν τίτλον ἐξακολουθοῦσι φέροντες· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ νομίσματά των φέρουσιν ἐπὶ δύο ἀκόμη αἰῶνας μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρω-

νύμου ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς εἰκονομαχίας ἐπιγραφὰς λατινικάς. Ἀλλὰ τοῦ τίτλου ἐκείνου τὸ ψευδὲς μίαν μόνην δύναται νὰ ἔχῃ δικαιολογίαν, τὴν μετάπτωσιν αὐτῆς τῆς σημασίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος καὶ τὴν μετονομασίαν αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων εἰς Ῥωμαίους ἀπὸ τῶν χρόνων ἴσως καθ' οὓς ὁ Καρακάλλας ἐπεξέτεινε καὶ ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Οὕτως ἔγειναν ***Ῥωμαῖοι*** αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, τὸ δὲ παλαιὸν καὶ ὑπερήφανον ἐθνικὸν ὄνομά των, μεταβαλὸν ἔννοιαν, ἐσήμαινε πλέον τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν πίστιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἐν τῇ νέᾳ ἀπὸ Κωνσταντίνου ἕδρᾳ τοῦ κράτους, ἰδίως δ' ἀπὸ Ἀρκαδίου, περιβομβεῖ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ βοὴ τοῦ πέριξ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἥτις ὁσημέραι μᾶλλον μᾶλλον κατισχύει τῆς ἰσχνῆς φωνῆς τῶν νεκρῶν διαδόχων τοῦ Αὐγούστου.

Ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, μετὰ τὴν νίκην αὐτῆς ἑνώσασα τοὺς τέως ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας διεσπασμένους Ἕλληνας, ἔχει ἐπιβάλει εἰς αὐτούς, εἶνε ἀληθές, τὸ δίκαιόν της, ἔχει φορτώσει εἰς αὐτούς, ἐπιλήσμονας τῆς παλαιᾶς αὐτῶν αὐτονομίας καὶ ἐθνικῆς ἱστορίας, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ κατακτητοῦ. Ἀλλὰ τὸ κράτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ἔθνος, ὅτε δὲ μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὁ Ἀρκάδιος ἔπηξε τὸν διχοτομηθέντα τοῦ Θεοδοσίου θρόνον παρὰ τὰς μαγικὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, ἐν τῇ ἀρξαμένῃ μακρᾷ πάλῃ μεταξὺ κράτους καὶ ἔθνους τὸ ἔθνος τέλος ἐνίκησε τὸν θρόνον, ἐπέβαλε τὴν γλῶσσάν του εἰς τὴν διοίκησιν, ἔδωκεν ἐθνικὴν πλέον χροιὰν εἰς τὴν βασιλείαν του, ἔπλασε κατ' ὀλίγον ἐν πολλοῖς ἴδιον δίκαιον διάφορον τοῦ κατὰ παράδοσιν δικαίου τῶν κατακτητῶν καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας.

Ὁ Ἰουστινιανός, ὅσον καὶ ἂν ἔφερε τὸ προωνύμιον Φλάβιος, ὅσον καὶ ἂν ὠνειρεύετο τὴν ἀνάπλασιν τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, εἴδομεν, ὅτι συνῃσθάνετο τὴν διαφορὰν τῶν καιρῶν καὶ δὲν ἐτύφλωττε πρὸς τοὺς νέους ὅρους τοὺς ἐπιβαλλομένους ὑπὸ νέων ἀναγκῶν. Μόνος ὁ ἕτερος τῶν ὀφθαλμῶν του ἐστρέφετο πρὸς τὸ παρελθόν, διὰ δὲ τοῦ ἄλλου προσέβλεπεν ἀσκαρδαμυκτὶ τὸ ἐνεστώς, ὅπως δι' αὐτοῦ παρασκευασθῇ τὸ μέλλον. Ἀποκαλῶν διὰ τοῦ ἐπιταφίου τοῦ Ὑπατίου τὸν ῥωμαΐζοντα ἀντίπαλον ***βασιλέα τῆς Λούπας***, ἐδείκνυεν, ὅτι μέχρι τινὸς μόνον ἐσέβετο τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας Ῥώμης αὐτὸς ἄρχων ἐν τῇ χριστιανικῇ Κωνσταντινουπόλει τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἑλένης. Οὐδ' ἐσήμαινεν ἄλλο τι ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 542 κατάργησις τῆς ὑπατείας, θεσμοῦ ἀπηρ-

χαιωμένου, ὅςτις ἐν τούτοις διετηρεῖτο ἀκόμη μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους. Οὕτω καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ του αἱ μὲν τρεῖς συλλογαί του ἀντιπροσωπεύουσι τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, αἱ δὲ Νεαραὶ εἶνε γέννημα τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐνεστῶτος. Διὰ τοῦτο ὁ κῶδιξ, οἱ Πανδέκται, αἱ Εἰςηγήσεις δὲν ἀπεξεδύθησαν τὴν τήβεννον τὴν ῥωμαϊκήν, καὶ οἱ ἐν τοῖς συντάγμασι τούτοις νόμοι μετὰ τῶν ἑρμηνειῶν καὶ τῆς ἱστορίας των φέρουσι τὸ ἀρχαῖόν των ἔνδυμα, τὴν πρωτότυπόν των γλῶσσαν, ἥτις εἶνε πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ἡ λατινική. Ἀλλά, κλεισθέντος τοῦ λογαριασμοῦ ἐκείνου πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, αἱ Νεαραί, αἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι τὸ παρόν, εἶνε συντεταγμέναι σχεδὸν πᾶσαι ἑλληνιστί.

Ἡ μεγάλη αὕτη νίκη τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἣν ἐλάλει ἡ μεγίστη ὁμὰς τῶν κατοίκων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, δὲν ἔγεινε διὰ μιᾶς τότε ὡς ἐκ μηχανῆς. Ἤδη ἐπὶ Ἀρκαδίου εἶχεν ἐπιτραπῆ εἰς τοὺς δικαστὰς ἡ σύνταξις τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν ἑλληνιστί. Ὁ δὲ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ γλώσσῃ σύνταξιν τῶν διαθηκῶν. Εἴδομεν δὲ τὸν Ἀναστάσιον ἑλληνικοὺς τύπους ἐκδίδοντα περὶ τῶν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ στρατιωτικῶν πραγμάτων. Καὶ τὰ περὶ ἐκκλησιαστικῶν δὲ ὑποθέσεων διατάγματα τῶν αὐτοκρατόρων ἦσαν συνήθως γεγραμμένα ἐν τῇ ἑλληνικῇ, τῇ γλώσσῃ τῶν ἀρχαιοτάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν συνόδων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα τὰ σποραδικὰ φαινόμενα οὐδὲν ἦσαν παραβαλλόμενα πρὸς τὴν συστηματικὴν σχεδὸν εἰπεῖν καὶ ἐπίσημον ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐν ταῖς Νεαραῖς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καίπερ κηρύσσοντος πάτριον γλῶσσαν τὴν λατινικήν, ἀλλ' ἀναγκαζομένου νὰ δώσῃ τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κοινὴν φωνὴν διὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἑρμηνείας, ὡς αὐτὸς ὡμολόγει.

Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως, μεθ' ἧς ἐπεβάλλετο εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων καὶ ἡ δικαίωσις τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἐπικρατεστάτου τῶν ἐν τῷ κράτει στοιχείων, τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἐν ᾧ δηλαδή, ὡς εἴδομεν, ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπηγόρευσε κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Πανδεκτῶν νὰ γράφωνται νέα ὑπομνήματα εἰς τὴν νέαν ταύτην συλλογήν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ ἑλληνικὰς κατὰ πόδα μεταφράσεις, διότι ἄνευ αὐτῶν ἤθελε ματαιωθῆ κατὰ μέγα μέρος τὸ νομοθετικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἠναγκάζετο λοιπὸν νἀναγνωρίσῃ ἀνάγκην ἤδη καὶ πρότερον ὑφισταμένην, ἐξ ἧς ἤδη εἶχον προέλθει ἑλληνικαὶ παραφράσεις καὶ ἑρμηνεῖαι τῶν λατινιστὶ συντεταγμένων νόμων καὶ νομικῶν συγ-

γραφῶν. Οὕτω βραχὺν ἀκόμη χρόνον πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Εἰςηγήσεων παρέδιδεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνιστὶ νομικὰ μαθήματα εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν τῶν τὰς Εἰςηγήσεις ἐπεξεργασθέντων, ὁ Θεόφιλος, ὅςτις καὶ ἐδημοσίευσεν ἔπειτα ἑλληνικὴν παράφρασιν τῶν αὐτοκρατορικῶν Εἰςηγήσεων. Πολὺ δὲ μεγαλειτέρα εἶχεν ὑπάρξει ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς κατὰ τὴν μελέτην καὶ ἑρμηνείαν τῶν νόμων ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ τῆς Βηρυτοῦ, ἥτις ἀμέσως πρὸ τῆς συντάξεως τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ ἐπὶ πλειάδι νομομαθῶν ἐξόχων, τοῦ Κυρίλλου, Δομνίνου, Δημοσθένους, Εὐδοξίου καὶ Πατρικίου, οὓς αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Τριβωνιανὸν ἄνδρες ἀπεκάλουν διδασκάλους. Εἶχον δὲ γράψει οὗτοι ἑλληνιστὶ διαφόρους νομικὰς συγγραφάς, ἰδίως δ' ὑπομνήματα εἴς τε τοὺς παλαιοτέρους κώδικας καὶ τὸν θεοδοσιακόν, ἐξ ὧν παρέλαβον ὅλα χωρία οἱ περὶ τὸν Τριβωνιανὸν ἐν τῷ Πανδέκτῃ. Ἀλλ' ὡς εἰκός, πολὺ μᾶλλον ἐπεξετάθη ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ μελέτῃ τῶν νόμων μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου καθ' ὅσον ὁσημέραι μᾶλλον ἀπέβαλλον οἱ Βυζαντῖνοι νομομαθεῖς τὴν γνῶσιν τῆς λατινικῆς. Ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης ἐν ταῖς νομικαῖς σχολαῖς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπεξεργασίας τῶν λατινικῶν κειμένων προῆλθον κατ' ὀλίγον ἑλληνικαὶ νομικαὶ συγγραφαὶ παραγκωνίσασαι τὰς λατινικάς, ἕως μεσοῦντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος αὐτὴ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἤρχισεν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἐκδίδουσα καὶ ἐκλογὰς νόμων ἑλληνιστί.

Ὡς δὲ οἱ Ἕλληνες τῆς αὐτοκρατορίας ἐπέβαλον εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν νομοθεσίαν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν, οὕτω καὶ δι' ἄλλα τῶν ἐν τῷ ἀχανεῖ κράτει ἐγκατοικούντων ἐθνῶν ἦσαν δύσχρηστοι αἱ συλλογαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐφ' ὅσον γλῶσσα αὐτῶν ἦτο ἡ λατινική. Ἐν δὲ Συρίᾳ προέβησαν καὶ περαιτέρω τὰ πράγματα, τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου μὴ δυνηθέντος νὰ κατισχύσῃ ἐγχωρίου τινὸς νομοκάνονος, ἐξ ἑλληνικῶν συνόψεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου ἐκπηγάσαντος καὶ ἤδη τὸν πέμπτον αἰῶνα τελευτῶντα εἰς τὴν συριακὴν μεταφρασθέντος, περιέχοντος δὲ καὶ ἰδιορρύθμους τινὰς ἐγχωρίους διατάξεις. Καὶ ὅτε ἀκόμη αἱ ἰουστινιάνειοι συλλογαὶ συντελεσθεῖσαι ἐστάλησαν καὶ εἰς τὴν νομικὴν σχολὴν τῆς Βηρυτοῦ καὶ δι' αὐτῆς διεδόθησαν ἀνὰ τὴν Συρίαν, δὲν ἐξέλιπεν ἡ διάδοσις καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ παλαιοτέρου ἐκείνου νομοκάνονος, ἀλλ' οὗτος ἐξηκολούθησε μὲν ὑφιστάμενος καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, διετηρήθη δὲ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν στρατιῶν τοῦ Ὀμὰρ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος κατάληψιν τῆς Συρίας καὶ τῆς

Μεσοποταμίας, ὅτε ὑπὸ τοὺς χαλίφας πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον ἡ δικαστικὴ ἐξουσία περιῆλθεν ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις εἰς τοὺς ἐπισκόπους, ὧν νομικὸν κείμενον ὑπῆρχεν ὁ εἰρημένος νομοκάνων, ὅςτις διὰ τοῦτο μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἀραβικήν.

ιε'

Διοίκησις, ἐμπόριον, βιομηχανία.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἐν χρόνοις τεταραγμένοις καὶ θέλων οὐ μόνον νὰ ἐνισχύσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐρύνῃ τὸ κράτος, εὑρέθη, ὡς εἰκὸς, ἀντιμέτωπος μεγάλων δαπανῶν. Οἱ συνεχεῖς αὐτοῦ πόλεμοι καὶ τἀπειράριθμα κτίσματα ἐξήντλουν τὸ ταμεῖον, καὶ οὐδεὶς πλέον λόγος ἠδύνατο νὰ γείνῃ περὶ τῶν μεγάλων περισσευμάτων ἅτινα εἶχε καταλίπει ὁ Ἀναστάσιος. Αἱ δὲ τοιαῦται μεγάλαι ἀνάγκαι ἐπέφερον ἀνάλογον αὐστηρότητα περὶ τὴν εἴςπραξιν τῶν φόρων καὶ περὶ τὴν καθόλου οἰκονομικὴν διαχείρισιν, ὅπως τὸ κράτος δυνηθῇ νἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὰς ἐπ' αὐτὸ βαρυνούσας ὑποχρεώσεις. Διὰ ταῦτα ἡ βασιλεία ἡ κρατοῦσα σὺν τοῖς ἄλλοις τὰς ἡνίας τῆς οἰκονομικῆς τοῦ κράτους λειτουργίας ἐτύγχανεν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐν ταύτῃ αὐστηρᾶς διοικήσεως πολλῶν ἐπικριτῶν, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέσυρε τὸν βαρὺν ψόγον αὐτοῦ τοῦ Προκοπίου ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις ὡς φιλάρπαξ καὶ πλεονέκτης. Ἀλλ' ὅμως αἱ τοιαῦται μομφαὶ εἶνε κατὰ μέγα μέρος ἄδικοι. Ἕνεκα τῶν συγκεντρωτικῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀρχῶν καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς βυζαντιακῆς πολιτείας ἐπερρίπτετο ἐπ' αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἡ εὐθύνη πολλῶν καταχρήσεων τῶν ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων. Κατὰ τοσοῦτον δὲ μόνον αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ πλεονεκτικὸς, καθ' ὅσον αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει καὶ συγκεντρόνει ἐν ἑαυτῷ τὸ κράτος αὐτὸ, οὗ αἱ ἀπαιτήσεις συναυξάνουσι μετὰ τῶν ἀναγκῶν.

Εἶνε δὲ κατάδηλον τὸ πνεῦμα τῆς συγκεντρώσεως οὐ μόνον ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καθόλου διοικήσει. Ἐν ᾧ πάλαι δὴ πρότερον κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου εἰςηγμένον ὀργανισμὸν τοῦ κράτους ἡ διοίκησις ἦτο ἀποκεντρικωτέρα καὶ ἐμμεσωτέρα, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἄρχεται νέα περίοδος, καθ' ἣν τὸ ὅλον σύστημα ἀποβαίνει συγκεντρωτικώτερον καὶ ἀμεσώτερον. Πρότερον μὲν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦτο κεχωρισμένη ἡ πολιτικὴ διοίκησις

πὸ τῆς στρατιωτικῆς, μεταξὺ δὲ τῶν διοικούντων τὰς ἐπαρχίας καὶ
οῦ αὐτοκράτορος ὑπῆρχον οὐ μόνος ὁ ἔπαρχος τοῦ πραιτωρίου, ἀλλὰ
αὶ οἱ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ τὰς ἐπαρχίας διοικοῦντος **βικάριοι**. Ἀλλ'
αὶ Ἰουστινιανοῦ, χωρὶς νὰ καταργηθῇ κατ' ἀρχὴν τὸ προϋπάρχον σύ-
τημα, διὰ τῶν καθ' ἕκαστα προσταγμάτων τοῦ αὐτοκράτορος συντε-
εῖται κατὰ μικρὸν ἡ ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις συνένωσις τῆς πολιτικῆς
αὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ προσώπῳ **πραίτωρος Ἰουστινια-
νοῦ**, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐκλείπουσιν ἐνιαχοῦ οἱ βικάριοι. Καὶ προβαίνει μὲν
ς ταύτας τὰς ἀποφάσεις ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν νῷ ἔχων τὴν ἀνάστασιν
λελοιπότων θεσμῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης καὶ φανταζόμενος τὴν ανα-
ημιούργησιν τῆς ἀρχαίας τῶν Ῥωμαίων πραιτωρικῆς ἀρχῆς· ἀλλ' ὅμως,
λων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ παρελθόν, παρασκευάζει ἀνεπαισθήτως τὸ
έλλον, καὶ προλεαίνει, διά τε τῶν εἰρημένων νεωτερισμῶν καὶ τῆς τά-
ως πρὸς κατάτμησιν τῶν μεγάλων ἐπαρχιῶν εἰς μικρότερα τμήματα,
ὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι κατὰ θέματα διοίκησιν τοῦ κράτους.
Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ἰουστινιανὸς διαρρυθμίζει οὕτω κατὰ νέον τρό-
ον τὰ τῶν ἐπαρχιῶν, παρέχει νέαν εἰς τὸ κράτος ζωὴν καὶ νέους δια-
νοίγει πόρους διὰ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιο-
μηχανίας.

Ἡ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς
Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶχον δυνηθῆ νὰ μεταβάλωσι κατ' οὐ-
σίαν τοὺς ὅρους τῆς ἐμπορικῆς σημασίας ἣν εἶχον ὡς ἐξ αὐτῆς αὐτῶν
τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι. Κείμεναι μεταξὺ τῆς ἀπω-
τέρας Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, κατεῖχον τὸ μέσον ἐν τῇ κινήσει τοῦ
παγκοσμίου ἐμπορίου, ὅπερ μέχρις αὐτῶν τῶν μέσων αἰώνων ἠσκεῖτο ἐξ
ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἤδη καθ' ἃς αἱ κατακτήσεις
τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχον ἀνοίξει εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν Ἀνατολήν. Καὶ
εἶχε μὲν ἐλαττωθῆ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ ἡ ἐκ τῶν ἀπωτάτων
τῆς Ἀνατολῆς χωρῶν προμήθεια ἀντικειμένων πολυτελείας, ἀλλὰ δὲν
εἶχον ἀλλάξει αἱ ὁδοὶ δι' ὧν ἤρχοντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἡ μέ-
ταξα τῆς Σινικῆς, τἀρώματα τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, ὁ σῖτος τῆς
Αἰγύπτου, οἱ τάπητες τῆς Περσίας, τὰ προϊόντα τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Συ-
ρίας, τῆς Κύπρου. Ἡ Μεσόγειος καὶ ἐν μέρει ὁ Εὔξεινος Πόντος ἦσαν
πάντοτε αἱ ὑγραὶ κέλευθοι δι' ὧν τὰ ἐμπορεύματα τῶν ἐνδοτέρων τῆς
Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας μετεβιβάζοντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἰς
Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ἰσπανίας. Εὑρίσκετο δὲ

τὸ μὲν ἐμπόριον τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς Ἰταλίας ἰδίως εἰς χεῖρας Ἑλλήνων, τὸ δὲ τῆς Γαλλίας ἰδίως καὶ τὸ τῆς Ἱσπανίας εἰς χεῖρας Σύρων ἐμπόρων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον προαχθῆ ὡς ἔμποροι κατά τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες παρὰ μὲν τοῖς βαρβάροις τῆς Δύσεως, ἰδίως δὲ τοῖς Γότθοις, ἐτύγχανον παντοδαπῆς προστασίας, διεξάγοντες ἐπαισχύντως τὴν δουλεμπορίαν, κατὰ δὲ τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, καίπερ μισούμενοι καὶ διὰ θρησκευτικοὺς μάλιστα λόγους καταδιωκόμενοι, εἶχον εὐδοκιμήσει ἐν τῇ ἐμπορίᾳ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἔζων ἰδίως ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Χαλκοπρατείων, ἥτις ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἔγεινε κατ' ἐξοχὴν ἰουδαϊκή. Ἐπισημότατα δὲ τῶν ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει ἐμπορικῶν κέντρων ἦσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Γάζα, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Βηρυτός, ἡ Χερσὼν ἡ διάδοχος τῆς ἀρχαίας Χερσονήσου ἐν τῇ σημερινῇ Κριμαίᾳ, καὶ τέλος ἡ μεγάλη πρωτεύουσα, εἰς ἣν συνεκεντροῦτο ὅλος τοῦ κράτους ὁ βίος, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἥτις ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπολογίζεται ἔχουσα περὶ τὸ ἓν ἑκατομμύριον κατοίκων.

Καὶ ἡ μὲν Χερσὼν εἶχε κυρίως σημασίαν διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν βαρβάρων τῆς Σκυθίας καὶ τῶν Γότθων. Εἰς δὲ τὰς ἄλλας τῶν προειρημένων πόλεων συνέρρεον ὡς εἰς μεγάλα κέντρα αἱ διὰ τῶν μεγάλων ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας ἐμπορικῶν ὁδῶν διαβιβαζόμεναι πραγματεῖαι καὶ τὰ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐξ Ἰνδιῶν ἐρχόμενα ἐμπορεύματα. Καὶ ἐν μὲν τῷ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τελουμένῳ μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορίῳ οἱ Ἕλληνες εἶχον συναγωνιστὰς τοὺς Ἀξωμίτας, εἰ καὶ ὑπῆρχεν οὐ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ Σουὲζ καὶ ἑλληνικὸς λιμήν, τὸ Κλίσμα, εἰς ὃν ἤρχοντο ἰνδικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἐξ οὗ ἐξέπλεον Ἕλληνες ἔμποροι εἰς τὴν Ἰνδικήν. Ἐκεῖθεν δ' ἐπὶ καμήλων ἢ διὰ θαλάσσης μετεφέροντο τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὰς πόλεις τῆς Μεσογείου. Εἴδομεν δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ ἐμπορίῳ τούτῳ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης σημασίαν τῆς νήσου Ἰωτάβης διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Τὸ δὲ διὰ ξηρᾶς μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπόριον ἠκολούθει ὡς τὸ πλεῖστον τὴν παλαιὰν καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως προδιαγεγραμμένην διὰ τῆς Πενταποταμίας καὶ τῶν στενῶν τοῦ ἰνδικοῦ Καυκάσου ἄγουσαν ὁδόν. Κατὰ δὲ τὴν πρὸς δυσμὰς μεταβίβασιν αὐτῶν ἑνούμενά που τὰ ἰνδικὰ ἐμπορεύματα μετὰ τῶν ἐκ τῆς Σινικῆς προερχομένων εἰςεβιβάζοντο εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος περὶ τὰ Ἀρτάξατα ἢ τὴν Νίσιβιν. Ἀλλὰ καὶ διὰ θαλάσσης ἤρχοντο εἰς τὸν περσικὸν κόλπον ἢ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τι-

δος καὶ Εὐφράτου, οὓς καὶ ἀνέπλεον καθ' ὅσον ἦσαν πλωτοὶ πλοῖα
ταφέροντα προϊόντα ἰνδικὰ ἢ σινικά, προωρισμένα διὰ τὰς δυτικώ-
ον κειμένας ἑλληνικὰς χώρας. Ἢ οὕτως λοιπὸν ἢ ἄλλως τὰ ἐμπο-
ματα τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Σινικῆς, ἕως φθάσωσιν εἰς τὰς χώρας
ἀνηκούσας εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, κατὰ τὸ πλεῖστον διήρχοντο
τῶν χειρῶν τῶν Περσῶν.

Ἡ ἰδιότης δ' αὕτη τῶν Περσῶν ὡς μεσαζόντων κατὰ τὸ ἐμπόριον
ταξὺ τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν λαῶν τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς ἐβά-
ε μεγάλως τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἐκρηγνυμένου πολέμου μεταξὺ
ζαντίου καὶ Περσίας, καὶ εἴδομεν πόσον οἱ μεταξὺ τῶν δύο τούτων
τῶν πόλεμοι ἦσαν συχνοί, τὸ ἀνατολικὸν ἐμπόριον ἔπασχε μεγά-
, οἱ Βυζαντῖνοι ἔμποροι ἐξετίθεντο εἰς μεγάλας ζημίας, καὶ ὁ βυ-
τιακὸς κόσμος ἐστερεῖτο τῶν ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς ἀντικει-
ων πολυτελείας καὶ ἀρωματικῶν, ἅτινα ἔν τε αὐτῷ τῷ κράτει εἶχον
λὴν κατανάλωσιν, ἐχρησίμευον δὲ καὶ ὡς κυριώτατον ἀντικείμενον
μετὰ τῆς Δύσεως ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίως δ' ἦτο αἰσθητὴ
τοὺς Βυζαντίνους ἡ διὰ τῶν χειρῶν τῶν Περσῶν διαβίβασις τοῦ κυ-
τάτου καὶ πολυτιμοτάτου τῶν ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς ἐρχο-
ων προϊόντων, τῆς σινικῆς μετάξης, ἧς ἡ παρασκευὴ εἶχεν ἤδη δια-
θῇ καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν βασιλείῳ τοῦ Χοτάν, ὅπερ
ρίνδα ὠνομάζετο παρὰ τῶν Βυζαντίνων.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον ὑπὸ ἐμπορικὴν ἔποψιν νὰ ἐλευ-
ώσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῶν Περσῶν, οἵτινες εἶχον
τως εἰπεῖν τὸ μονοπώλιον τῆς μετάξης. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ τοιού-
σκοποῦ δύο τινὰ μέσα ἐπενόησεν ὁ Ἰουστινιανός, τὴν ἀνάπτυξιν
καλλιεργείας τοῦ μεταξοσκώληκος σὺν τῇ παρασκευῇ τῆς μετάξης
αὐτῷ τῷ βυζαντιακῷ κράτει καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀναγκαίας
ομηθείας διὰ τῆς συνδέσεως νέων σχέσεων ἐμπορικῶν μετ' ἄλλου λαοῦ
ἐνδοτέρας Ἀσίας πρὸς διαβίβασιν ἑτοίμης μετάξης ἐκ τῆς Σινικῆς
ριν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν καταθλιπτικῆς ἐπικοινω-
ας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπετεύχθη διὰ τῆς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος
τοῦ Χοτὰν εἰσαγωγῆς ᾠῶν σκωλήκων μετάξης ὑπὸ μοναχῶν ὡς
ποστόλων τοῦ χριστιανισμοῦ φοιτώντων εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας.
Τῆς δ' ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐξαρτήσεως ἀπηλλάγησαν οἱ Βυζαντῖνοι διὰ
τῆς συνάψεως ἐμπορικῶν σχέσεων μετὰ τοῦ μεγάλου τουρκικοῦ κρ
τους, ὅπερ μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Ἐφθαλιτῶν Οὕννων κατεῖχε

ὅλην κεντρικὴν Ἀσίαν, καὶ ἐξετείνετο πρὸς μὲν βορρᾶν μέχρι τῆς Κασπίας, πρὸς δ' ἀνατολὰς μέχρις αὐτῆς τῆς Σινικῆς, νοτιοανατολικὸν δὲ ὅριον εἶχε τὸν ἰνδικὸν Καύκασον. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον οἱ Τοῦρκοι, ἐνσφηνούμενοι μεταξὺ Σινικῆς καὶ Περσίας, ἦσαν ἁρμοδιώτατοι, ὅπως ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν Περσῶν τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης καὶ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπείγουσαν διὰ τοὺς Βυζαντίνους συμπλήρωσιν τῶν ἀναγκαίων προμηθειῶν ἐξ αὐτῆς τῆς Σινικῆς μέχρι τῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας τῆς μετάξης. Ηὔξησαν δὲ πολὺ μᾶλλον αἱ μετὰ τῶν Τούρκων σχέσεις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' τοῦ διαδόχο τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ διὰ τὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐπελθοῦσαν παρακμὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους ὀλίγας μόνον δεκαετηρίδας διήρκεσεν ἡ μετ' αὐτῶν ἐμπορικὴ συναλλαγὴ τῶν Βυζαντίνων ἐπανῆλθε δὲ καὶ πάλιν τὸ ἐμπόριον εἰς τὰς παλαιὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὴ ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐξάρτησιν, ἥτις δὲν ἦτο πλέον ὅσον πρότερον κατα θλιπτικὴ διὰ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀλλ' ὁπωσδήπο ἠδυνήθησαν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βυζαντῖνοι νὰ ἔλθωσι διὰ τῆς μετὰ τ Τούρκων ἐπικοινωνίας εἰς σχέσιν πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ὑποτεταγμέν λαοὺς καὶ νὰ γνωρίσωσι τὰς ἀπωτάτας τῆς Ἀσίας χώρας μέχρι αὐτῆς τῆς Σινικῆς, ἐδόθη δ' ἐν τούτοις εἰς αὐτοὺς καιρὸς καὶ νὰναπ ξωσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῶν χώρᾳ τὴν σηρικὴν βιομηχανίαν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀνεπτύχθη ἐν τῷ κράτει ἡ σηροτροφία, πρὸς το δὲ διεδόθη ἡ καλλιέργεια τῆς μορέας, δένδρου ἀπαραιτήτου δι' αὐτ ὅπερ ἦτο ἤδη εἰσηγμένον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρ ἀπὸ τοῦ πέμπτου τοὐλάχιστον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Ἐπειδὴ δὲ κυρι τάτη χρῆσις τῶν σηρικῶν ἐνδυμάτων ἐγίνετο ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ πολ τοιαῦτα ἐχρειάζοντο οὐ μόνον χάριν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν π αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ὡς δῶρα διδόμενα εἰς τοὺς πρεσβευτὰς ξένων κρατῶ ἡ βασιλεία ἐπροστάτευσεν ἴδια ἐργοστάσια μεταξουργίας, τὰ ἐν Κω σταντινουπόλει ἤδη ἐκ προτέρων χρόνων ἱδρυμένα *γυναικεῖα*, ἅτιν συνεκέντρονον τὴν μεταξουργικὴν βιομηχανίαν, ἀποβαίνουσαν ὡς πρ τὰ πολυτελέστερα τῶν ὑφασμάτων βασιλικὸν μονοπώλιον. Πλὴν δὲ τ γυναικείων τούτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν οἷς εἰργάζοντο δοῦλο καὶ ἰδίως γυναῖκες, ὑπῆρχον καὶ ἰδιωτικὰ ἐργοστάσια· ἰδίως δ' ἤκμα πλὴν τοῦ Βυζαντίου ἡ βιομηχανία αὕτη ἐν Συρίᾳ, καὶ μάλιστα Τύρῳ καὶ Βηρυτῷ, μέχρι τῆς κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ὑποδουλώσ τῆς Συρίας εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἡ διὰ τῆς σηροτροφίας δοθεῖσα εἰς

μεταξουργίαν ὤθησις ὑπῆρξεν, ὡς εἰκὸς, μεγάλη καὶ ἀνέῳξε νέους πόρους εἰς τὴν βυζαντιακὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Οὐδ' ἐχρησίμευεν ἡ μέταξα μόνον εἰς κατασκευὴν ὁλοσηρικῶν ὑφασμάτων, ἀλλ' ἐγίνετο χρῆσις αὐτῆς τε καὶ τῶν χρυσῶν νημάτων κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν λαμπρῶν ἐκείνων προϊόντων τῆς βυζαντιακῆς ποικιλτικῆς

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΝ ΠΟΡΦΥΡΟΒΑΦΕΣ ΥΦΑΣΜΑ

καὶ κεντητικῆς, ἅτινα σὺν τοῖς τάπησι καὶ τοῖς πορφυροῖς ὑφάσμασιν ἐχρησίμευον μὲν εἰς τὴν πολυτέλειαν τῆς ἐνδυμασίας καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, τῶν οἴκων τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ἀπετέλουν δὲ, καθ' ὅσον ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ ἐξαγωγὴ αὐτῶν, ἓν τῶν κυριωτάτων ἀντικειμένων τοῦ μετὰ τῆς Δύσεως καὶ τῶν Βαρβάρων τῆς Σκυθίας ἐμπορίου.

ις'

Ὁ εἰς τὴν Ἀφρικὴν πλοῦς τοῦ Βελισαρίου.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, σωθεὶς ἐκ τοῦ κινδύνου ὃν διέτρεξεν ὁ θρόνος αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Νίκα, ἡσύχασεν ἔτι μᾶλλον, ὅτε μετ' ὀλίγους μῆνας συνωμολόγησε τὸ ἔαρ τοῦ 532 τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας εἰρήνην. Ἠδυνήθη λοιπὸν, ὡς εἴδομεν, νὰ τραπῇ ἐπὶ τὰ ἔργα ἐκεῖνα τῆς εἰρήνης, ὅσα κατέστησαν περιφανῆ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπεδόθη καὶ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ πολεμικοῦ αὐτοῦ προγράμματος, δι' οὗ καὶ μόνου ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάκτησις τῶν χωρῶν ἃς ἤθελε νὰ προςαρτήσῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ βασίλειον, ἀποσπῶν αὐτὰς ἀπὸ τῶν Γερμανῶν, οἵτινες διὰ τῆς ἀφαιρέσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ῥωμα

κράτους εἶχον ἐπιφέρει τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Αἱ χῶραι αὗται ἦσαν ἡ 'Αφρική, ἡ 'Ιταλία, ἡ 'Ισπανία. Πρώτη δ' αὐτῶν καθ' ἧς ἐστράφη ὑπῆρξεν ἡ 'Αφρική.

Τὴν δυτικὴν 'Αφρικὴν ἐξηκολούθουν κατέχοντες οἱ Βανδῆλοι, οὐδ' ἐφαίνοντο διατρέχοντές τινα κίνδυνον παρὰ τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐπὶ Λέοντος τοῦ μεγάλου ἐκστρατείαν τῶν Βυζαντίνων, εἰς ἣν ἔπειτα εἶχεν ἐπακολουθήσει ἡ ὑπὸ τῶν Γότθων κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸν κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ἐκείνην πανωλεθρίαν τοῦ 468 ἄρχοντα τῶν Βανδήλων Γιζέριχον εἶχε διαδεχθῆ ἀπὸ τοῦ 477 ὁ υἱὸς αὐτοῦ 'Ονώριχος, ὃν θανόντα τῇ 11 Δεκεμβρίου 484 διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γουνδαμοῦνδος (484-496) καὶ τοῦτον ὁ ἀδελφός του Τρασαμοῦνδος, ὅςτις ἔσχε τῇ 26 Μαΐου 523 διάδοχον τὸ[ν] 'Ιλδέριχον, υἱὸν ὄντα τοῦ 'Ονωρίχου καὶ Εὐδοκίας τῆς ἐγγονῆς Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ καὶ τῆς 'Αθηναΐδος. 'Αλλ' οὗτος δὲν εἶχε τὰς πολε[μικὰς] μικὰς ἀρετὰς τῶν προκατόχων αὐτοῦ, κατέστησε δὲ ταχέως ἑαυτὸν δ[ιὰ] μὲν τῆς καταδιώξεως τῆς χήρας τοῦ Τρασαμούνδου 'Αμαλαφρίδη[ς] ἀδελφῆς Θεοδωρίχου τοῦ μεγάλου, ἐχθρὸν πρὸς τοὺς Γότθους τῆς 'Ιτ[α]λίας, διὰ δὲ τῆς προστασίας τῶν ἐν 'Αφρικῇ ὀρθοδόξων καὶ τῆς π[ρὸς] τοὺς Βυζαντίνους εὐνοίας του μισητὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν παρὰ Βανδήλ[οις] φατρίαν. 'Αποτέλεσμα δὲ τοῦ μίσους τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 5[..] ἐκθρόνισις καὶ δέσμευσις τοῦ 'Ιλδερίχου ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐθνι[κῆς] φατρίας Γελιμέρου, δισεγγόνου τοῦ Γιζερίχου.

'Η ἀνάβασις τοῦ γενναίου Γελιμέρου ἐπὶ τὸν θρόνον οὐ μόνον κί[ν]δυνον τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ 'Αφρικῇ ἐσήμαινε[ν] ἀλλὰ καὶ μείωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ 'Ιλδερίχου ἀρ[ξ]αμένης ἐπιδράσεως τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ τοὺ[ς] Βανδήλους. Διὰ ταῦτα ὁ 'Ιουστινιανὸς ἔσπευσε[ν] ἤδη τῷ 531 νὰ διαβιβάσῃ πρὸς τὸν ἅρπαγα τοῦ θρόνου διαμαρτυρίαν ἐπὶ τῇ ἐξώσει καὶ φυλακίσει τοῦ 'Ιλδερίχου, ὅςτις σὺν τοῖς ἄλλοις ἦτο καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ αὐτοκράτορος, μεθ' οὗ διετήρει τακτικὴν ἀλληλογραφίαν. 'Αλλ' ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ὁ Γελίμερος, προφασισθεὶς μελετωμένην ἀπόδρασιν τοῦ 'Ιλδερίχου, τοῦτον μὲν ἐφύλασσεν αὐστηρότερον, ἐξετύφλωσε δὲ τὸν ἄνδρα ὅςτις ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ κυριώτατον στήριγμα τοῦ ἐκπτώτου βασι-

ΓΕΛΙΜΕΡΟΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ
ΕΝ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙ

λέως. Μετὰ ματαίας δὲ πρὸς τὸν Γελίμερον διαπραγματεύσεις καὶ ἀνταποκρίσεις, ὁμολογηθείσης ἤδη ἐν τῷ μεταξὺ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν εἰρήνης, ἐψηφίσθη ὁ πρὸς τοὺς Βανδήλους πόλεμος, καὶ ἐξέλιπε πᾶς δισταγμός, δοθέντος εἰς τὸν ἀναλαμβανόμενον ἀγῶνα χαρακτῆρος θρησκευτικοῦ καὶ παρασταθέντος αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ὡς εὐνοοῦντος τὴν τολμηρὰν ἀληθῶς ἐπιχείρησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 533 ἐξέπλεεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ὁ διὰ τὸν ἀφρικανικὴν ἐκστρατείαν προωρισμένος βυζαντιακὸς στόλος, συγκείμενος ἐξ ἐνενήκοντα μὲν καὶ δύο ταχυπλόων δρομώνων μονήρων, ἤτοι ἐχόντων μίαν μόνην ἑκατέρωθεν σειρὰν ἐρετῶν, φερόντων δισχιλίους ἐρέτας ἐκ Βυζαντίου, καὶ πεντακοσίων φορτηγίδων ἐχουσῶν ἐν ὅλῳ ναύτας δισμυρίους, ἐξ Αἰγύπτου καὶ Κιλικίας καὶ τοὺς πλείστους ἐξ Ἰωνίας. Ἡ δὲ ἀρχηγία τοῦ σύμπαντος στόλου ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς Καλώνυμον τὸν Ἀλεξανδρέα. Ἐπέβαινον δὲ τοῦ στόλου δεκακισχίλιοι μὲν πεζοί, πεντακισχίλιοι δ' ἱππεῖς, πολλοὺς ἔχοντες ἡγεμόνας. Καὶ ἡ μὲν γενικὴ ἐπιμελητεία τοῦ στρατοῦ ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν πατρίκιον Ἀρχέλαον, τὴν δ' ἀρχιστρατηγίαν εἶχεν ὁ Βελισάριος, οὗ τὴν ἀκολουθίαν ἀπετέλουν πολλοὶ μὲν δορυφόροι, πολλοὶ δὲ ὑπασπισταὶ γενναῖοι καὶ ἐμπειροπόλεμοι· συνηκολούθει δὲ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Βελισαρίου Ἀντωνῖνα καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ, ὁ ἱστοριογράφος Προκόπιος ὁ καὶ ἀκριβεστάτην τοῦ ὅλου πολέμου ἔκθεσιν συγγράψας.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ
ΩΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ ΕΠΙ
ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ
ΕΝ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙ

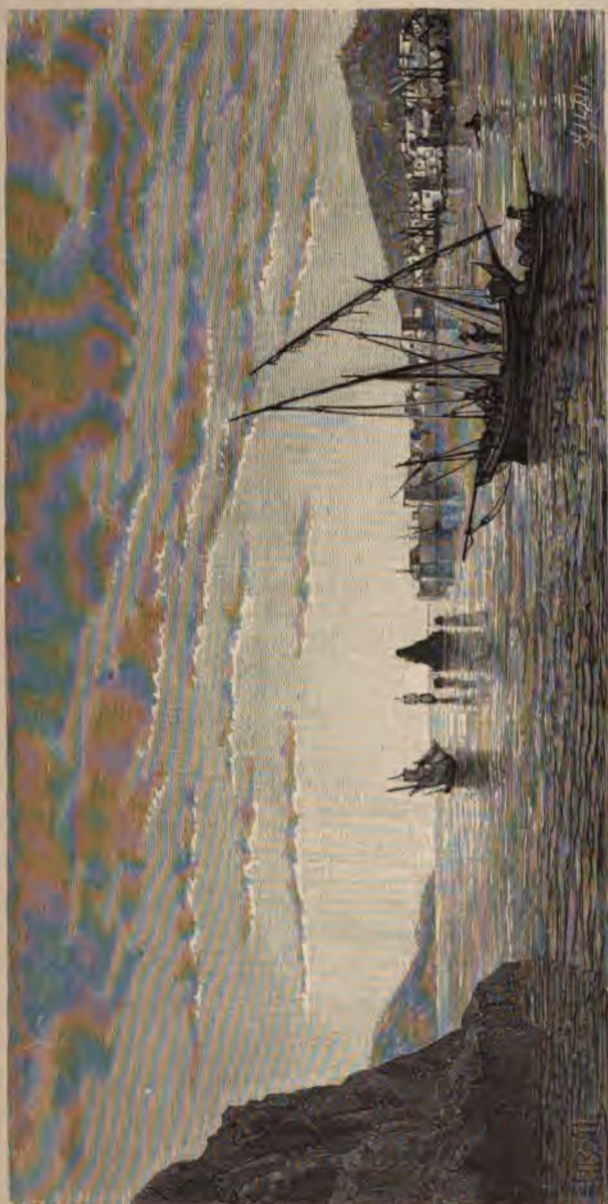
Αἱ δυνάμεις ἃς ἀπέστελλε κατὰ τῶν Βανδήλων ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία δὲν ἦσαν βεβαίως ἐπαρκεῖς οὔτε καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζόμεναι, οὔτε πρὸς τὰς μεγάλας παρασκευὰς τοῦ ἔτους 468 ἀντιμετρούμεναι. Ἀλλ' ὅμως μεγάλη ἦτο τῶν δύο ἐκστρατειῶν ἡ διαφορά. Ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος ἡγεῖτο τῶν βυζαντιακῶν δυνάμεων ὁ Βασιλίσκος, ὅστις μικρὸν ἀπεῖχε προδοσίας· τώρα δ' ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις τῆς ἐκστρατείας εἰς ἄνδρα πιστὸν καὶ δεδοκιμασμένον ἐν τοῖς πολέμοις. Πλὴν δὲ τούτου τότε μὲν συνεμάχουν μετὰ τῶν Βανδήλων οἱ Γότθοι, τώρα δὲ διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς διαγωγὴν τοῦ Ἰλδερίχου οὐ μόνον δὲν συνέπραξαν οὗτοι μετὰ τῶν Βανδήλων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ἡγουμένης τῆς βασιλίσσης Ἀμαλα-

σούνθης, τῆς θυγατρὸς τῆς Ἀμαλαφρίδης, κατέστησαν τὴν Σικελίαν ὁρμητήριον τῶν Βυζαντίνων κατὰ τῆς Ἀφρικῆς, καὶ παρέσχον εἰς τὸν Βελισάριον διὰ τοῦ Προκοπίου πάσας τὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις περὶ τοῦ στόλου τῶν πολεμίων, ὃν κυρίως ἐφοβοῦντο οἱ Βυζαντῖνοι, ἐνθυμούμενοι τὴν ἐπὶ τοῦ Λέοντος συμφοράν. Καὶ ἄλλα δὲ συμβάντα ἐφαίνοντο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συντελοῦντα εἰς μείωσιν μὲν τῆς δυνάμεως τοῦ Γελιμέρου, ἐνίσχυσιν δὲ τῶν ὑπὸ τὸν Βελισάριον Βυζαντίνων. Κυριώτατον δ[illegible] τούτων ἦτο ἡ ὑπὸ τῶν Βανδήλων ἀποστασία τῆς εἰς αὐτοὺς ἀνηκούσης νήσου Σαρδοῦς ὑπὸ τὸν Γότθον διοικητὴν αὐτῆς Γώδαν, καθ' οὗ ἠναγκάσθησαν οἱ Βανδῆλοι νἀποστείλωσιν ὁλόκληρον αὐτῶν τὸν στόλον.

Οὕτω διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ βανδηλικοῦ στόλου ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως ἠδυνήθη νὰ προσορμισθῇ ὁ Βελισάριος εἰς [illegible] παράλια τῆς Καρχηδονίας, καὶ δὴ εἰς θέσιν καλουμένην Καπούτβαδ ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων Κεφαλὴν βράχους. Ἀπεῖχε δ' ἡ θέσις αὕτη ἀ[illegible] τῆς Καρχηδόνος ὁδὸν πέντε ἡμερῶν.

Ὁ πρὸς τὴν Ἀφρικὴν πλοῦς τοῦ στόλου εἶχε γείνει περὶ τὴν Πελοπόννησον, ἔπειτα δὲ διὰ Σικελίας καὶ Μελίτης. Ἀλλ' ἤδη κατὰ [illegible] περίπλουν τῆς Πελοποννήσου κατεφάνη, ὅτι ὁ ἀρχιστράτηγος δὲν [illegible] νὰ παλαίσῃ μόνον πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν βαρβάρων κινδύνους, ἀλλὰ [illegible] πρὸς τὰς ἐκ τῆς πλεονεξίας τῶν ἐν Βυζαντίῳ προμηθευτῶν ζημίας. [illegible] πρωθυπουργὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης εἶχε [illegible] ἀντιστῇ τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν βανδηλικὴν ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἀναγκασθεὶς ἔπειτα νὰ ὑποχωρήσῃ δὲν συνυπεχώρησε καὶ εἰς τὸν πειρασμὸν περιστείλῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὰς εἰς αὐτὴν δαπάνας. Θέλων νὰ οἰκονομήσῃ ἐκ τῶν ξύλων καὶ ἐκ τῶν μισθῶν τῶν ἀρτοποιῶν παρέδωκεν [illegible] τὴν στρατιὰν διπυρίτην ἀνεπαρκῶς ἑψημένον, ὅστις, ὅτε ὁ στόλος, πε[illegible] πλέων τὴν Πελοπόννησον, ἔφθασεν εἰς τὴν Μεθώνην, κατετρίβη [illegible] ἄλευρα σεσηπότα καὶ εὐρωτιῶντα, ἐξ ὧν πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν ἐνό[illegible]σησαν καὶ περὶ τοὺς πεντακοσίους ἀπέθανον.

Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Βελισάριος νὰ φροντίσῃ ἐν Μεθώνῃ περὶ νέω[ν] προμηθειῶν. Ἀλλὰ καὶ νέον κίνδυνον διέτρεξαν οἱ ἐπὶ τοῦ στόλου, διαφθαρέντων κατὰ τὸν πλοῦν μεταξὺ τοῦ Ἰονίου ἢ ὀρθότερον σικελικοῦ λεγομένου πελάγους καὶ τῆς Σικελίας τῶν ὑδάτων, ἅτινα εἶχον παραλάβει ἐν τῷ λιμένι τῆς Ζακύνθου. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἀποδεικνύουσ[ι] τὴν ἀπρονοησίαν καὶ ἀνεπιστημοσύνην τῆς γενικῆς ἐπιμελητείας. Ὑπ[ὸ] τοιούτους δὲ ὅρους τίς οἶδεν ὁποῖαι ζημίαι ἔμελλον ἐντεῦθεν νὰ προξε[illegible]

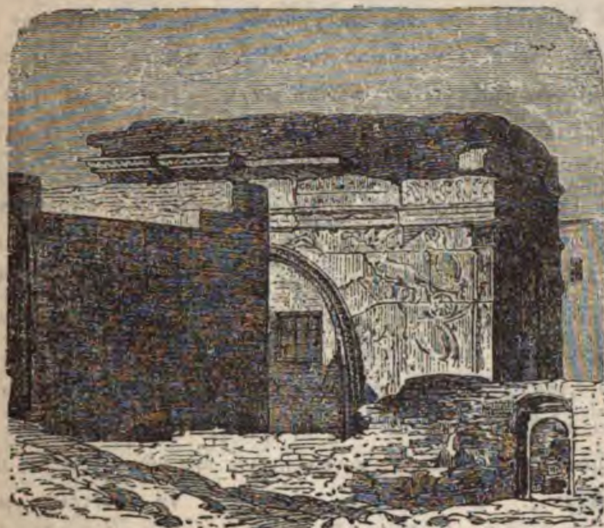
ΜΕΘΩΝΗ

ιν, ἂν μὴ συνετῶς ἀντεπεξήρχετο πρὸς τὸ ἀπρομηθὲς ἢ καὶ τὰς
ρήσεις τῶν ἄλλων ὑπευθύνων ὁ Βελισάριος καὶ ἂν μὴ παρουσιά-
αἱ εὐνοϊκαὶ περιστάσεις περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος, καταστήσα-
υνατὴν τὴν ἐν μικρῷ χρόνῳ ἐκνίκησιν τῶν Βανδήλων.

εζ'

Ἡ κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Βανδήλων.

δη κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν κατε-
ὅτι τὰ πράγματα ἐστρέφοντο κατὰ τοῦ Γελιμέρου, ἀποβαλόντος
αῖον στήριγμα τῆς ἀρχῆς του, τὴν ἐν Λιβύῃ Τρίπολιν, ἥτις, ἀπηλ-
ένη βανδηλικῆς στρατιᾶς, εἶχε προσχωρήσει εἰς τοὺς Βυζαντίνους,
οθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τῶν Βανδήλων ἐλευθερώσαντος αὐτὴν Τριπο-

ΕΡΕΙΠΙΑ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗΣ ΑΨΙΔΟΣ ΕΝ ΤΡΙΠΟΛΕΙ

Πουδεντίου. Πρὶν δ' ὁ Γελίμερος προφθάσῃ νἀνακτήσῃ τὴν σπου-
ταύτην χώραν, εὑρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ ὑπὸ τὸν Βελισάριον βυ-
ακοῦ στρατοῦ, ὅςτις μετὰ τοιαύτης συνέσεως καὶ φειδοῦς ἐπολι-
πρὸς τοὺς τὴν Λιβύην οἰκοῦντας ὑπηκόους τῶν Βανδήλων, ὥςτε
ις οὗτοι προσεχώρησαν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, παρουσιαζομένους
ευθερωτάς.

Κατὰ ταῦτα αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἐφαίνετο ὑπεκφεῦγον ἀπὸ τῶν ποδῶν [illegible]ῶν τοῦ τὴν Καρχηδονίαν κατέχοντος Γελιμέρου, στερουμένου μὲν τοῦ στό[illegible]ό-λου, ἅτε λείποντος ἐν Σαρδινίᾳ, ἀποβαλόντος δὲ τὴν συμπάθειαν κα[illegible]αὶ ἀρωγὴν τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀφρικῆς ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν Βυζαντίνων[illegible]ν. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν Γελίμερον πίστις τῶν Βανδήλων, εἰς οὓς μάτην ἀπε[illegible]ει-πειράθη νὰ ἐνσπείρῃ διχόνοιαν ὁ Βελισάριος, καὶ ἡ δραστηριότης το[illegible]οῦ βασιλέως παρέσχον εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν νἀντιστῇ ἐπί τινα χρόνο[illegible]νον γενναίως, εἰ καὶ ματαίως.

Πρῶτον ἔργον τοῦ Γελιμέρου ὑπῆρξε νὰ διατάξῃ τὸν φόνον τοῦ δε[illegible]δε-σμώτου Ἰλδερίχου εἰς τὸν ἀδελφὸν ἑαυτοῦ Ἀμμάταν, εἰς ὃν ἐνεπ[illegible]πι-στεύθη τὴν Καρχηδόνα, αὐτὸς σπεύδων νἀντεπεξέλθῃ ἐναντίον τ[illegible]ῶν Βυζαντίνων. Ἐν τούτοις δ' ὁ Βελισάριος προέβαινε μετὰ τῆς στρ[illegible]ρα-τιᾶς πρὸς τὴν Καρχηδόνα, τοῦ στόλου παραπλέοντος, ὅπως ἐν πε[illegible]ρι-πτώσει ἀνάγκης ἐπιβιβασθῇ εἰς αὐτὸν ὁ στρατός. Εἰς ἀπόστασιν δὲ [illegible] δύο ὡρῶν καὶ ἡμισείας ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος, περὶ τὸ προάστειον Δέκιμ[illegible]ον, συνεκροτήθη τὴν 2 Ὀκτωβρίου τοῦ 533 ἡ πρώτη μεταξὺ τῶν Β[illegible]αν-δήλων καὶ τῶν Βυζαντίνων φονικὴ μάχη. Ἡ ἐπίθεσις εἶχε προ[illegible]δια-γραφῆ στρατηγικώτατα ὑπὸ τοῦ Γελιμέρου, ἔμελλον δὲ νὰ μετάσχ[illegible]ωσιν αὐτῆς ἐκ τριῶν μερῶν πλὴν αὐτοῦ ὁ Ἀμμάτας καὶ δύο τοῦ βασ[illegible]λέως ἀνεψιοί, ὁ Γουνθίμερος καὶ ὁ Γουδιμοῦνδος. Ἀλλ' ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀμ-μάτα, ἐπιτεθέντος πρὸ τῆς τεταγμένης ὥρας καὶ μετὰ δυνάμεων ἀνε-παρκῶν, ἐπήνεγκεν εἰς τοὺς Βανδήλους τελείαν πανωλεθρίαν. Οὐ μόνον αὐτὸς ὁ Ἀμμάτας ἔπεσεν, ἀλλὰ καὶ ὁ Γελίμερος, ἐλθὼν μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπανορ-θώσῃ τὴν ἧτταν, βραδύνας περὶ τὸν ὀλοφυρμὸν καὶ τὴν ταφὴν τοῦ πε-φιλημένου ἀδελφοῦ. Ἐκ δὲ τῆς βραδύτητος τοῦ Γελιμέρου ταύτης ἐπωφελούμενος ὁ Βελισάριος, συνεπλήρωσε τὴν νίκην, τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς βαρβάρους. Ὁ Γελίμερος, μὴ θαρρῶν νὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ τὴ τοιαύτην ἧτταν εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἧς τὰ μὲν τείχη δὲν ἦσαν ἀ κούντως ὀχυρά, οἱ δὲ κάτοικοι ἦσαν φιλίως διατεθειμένοι πρὸς τοὺς Β ζαντίνους, διηυθύνθη φεύγων μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πρὸς τὴν ἔρημον Νουμιδίας.

Κατάφωτος ἡ Καρχηδὼν τὴν ἑσπέραν τῆς ὑστεραίας ἡτοιμάσ ὑποδεχθῇ τοὺς νικητὰς καὶ τὸν Βελισάριον, ὅστις καὶ εἰσῆλθε τὴν σαν εἰς τὴν πόλιν. Μεγίστη δ' ὑπῆρξεν ἡ τάξις μεθ' ἧς διερρύ Βελισάριος τὰ τῶν προμηθειῶν τοῦ τὴν πόλιν καταλαβόντος Β

οῦ στρατοῦ, ἡ πειθαρχία, ἣν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς στρατιώτας, καὶ ἡ ὑστηρότης, ἣν ἐπέδειξε πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Καλώνυμον ναύτας τοῦ εἰς ὸν λιμένα τῆς Καρχηδόνος εἰςπλεύσαντος στόλου, οἵτινες εἶχον ἅμα ῷ εἴςπλῳ ἀποτολμήσει νὰ διαρπάσωσι τὰ ἐπιθαλάσσια οἰκήματα. Οἱ άτοικοι συνεῖδον, ὅτι ἀληθῶς ὁ Βελισάριος παρουσιάζετο ὡς ἐλευθεωτὴς μᾶλλον ἢ κατακτητής, καὶ ἡ Καρχηδὼν ἠδυνήθη ἐν πλήρει άξει καὶ ἄνευ οὐδενὸς θορύβου νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν συνήθη καὶ καθηερινὸν βίον, ὡς εἰ μηδεμία εἶχεν ἐπέλθει πραγμάτων μεταβολή. Οὕτως πλήρει ἡσυχίᾳ ἠδυνήθη ὁ Βελισάριος νὰ ἐπιληφθῇ μετὰ δραστηριόητος τῆς ἐπισκευῆς τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἅτινα ἐν ολλοῖς μέρεσιν ἦσαν καταπεπτωκότα, καὶ τῆς περιταφρώσεως καὶ εριχαρακώσεως αὐτῶν, καὶ τοῦτο διότι ἐφοβεῖτο ἐπίθεσιν τοῦ Γελιμέρου.

Ἀληθῶς ὁ Γελίμερος δὲν εἶχεν ἀπελπισθῇ ἐντελῶς καὶ μετὰ τὴν πὸ τοῦ Βελισαρίου κατάκτησιν τῆς Καρχηδόνος. Καὶ παρὰ μὲν τοῦ ασιλέως τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ Οὐσιγότθων Θεύδιδος μάτην ἐζήτησε βοήειαν. Ἀλλὰ προθύμως ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος τῶν Βανδήλων βασιλέως ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τζάζων, ἀνακληθεὶς μετὰ τοῦ τόλου ἐκ τῆς Σαρδοῦς, ἥν, ἀποστατήσασαν, ὡς εἴδομεν, ταχέως ἠδυήθη νἀνακτήσῃ, νικήσας καὶ φονεύσας τὸν Γώδαν.

Ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Βούλλης, κειμένῳ εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων ἡμεῶν, συνηντήθησαν οἱ δύο ἀδελφοί, ἀπόφασιν ἔχοντες διὰ κοινοῦ ἐν τῷ ιέλλοντι ἀγῶνος ἢ νἀνασώσωσι τὴν τύχην τὴν προτέραν ἢ τοὐλάχιστον ὰ ὑποστῶσιν ὁμοῦ τοὺς κινδύνους καὶ τὰς μοιραίας συμφοράς. Ἔπειτα ὲ προεχώρησαν ὁ Γελίμερος καὶ ὁ Τζάτζων πρὸς τὴν Καρχηδόνα, πως κυριεύσωσιν αὐτήν. Ἀλλ' εἰς μάτην ἤλπισαν οἱ Βανδῆλοι, ὅτι ἔμελλον νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτῶν ὁμοθυμαδὸν πλὴν ὀλίγων προςελθόντων οἱ Μαυρούσιοι, ὡς καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει καὶ τῷ στρατοπέδῳ τῶν Βυζαντίνων Ἀρειανοὶ καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Βελισάριον δυςηρεστημένοι Μασσαγέται. Εἰς μάτην δὲ κατέστρεψεν ὁ Γελίμερος τὸ μέγα ὑδραγωγεῖον τὸ φέρον ὕδωρ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅπως στενοχωρήσῃ διὰ λειψυδρίας τὴν πόλιν. Τέλος δὲ μεσοῦντος τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 533 συνεκρούσθησαν παρὰ τὸ Τρικάμαρον, ἀπέχον τῆς Καρχηδόνος περὶ τὰς έντε ὥρας, αἱ ἀντίπαλοι στρατιαί, ὧν ἡ μὲν περὶ τὸν Βελισάριον ἦτο ππικὴ καὶ ἀνήρχετο εἰς πεντακιςχιλίους ἄνδρας, ἡ δὲ τῶν Βανδήλων το δεκαπλασία κατὰ τὸ πλῆθος. Ἡ νίκη τοῦ Βελισαρίου ὑπῆρξεν ἐπιενής. Οἱ Βανδῆλοι, καίπερ γενναίως ἀγωνισθέντες, ὑπέστησαν ὀλο-

σχερῆ ἥτταν μετὰ τὸν ἡρωικὸν θάνατον τοῦ Τζάτζωνος καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Προκοπίου τῶν μὲν Βυζαντίνων ἔπεσον πεντήκοντα, ὀκτακόσιοι δὲ τῶν Βανδήλων. Περὶ δὲ τὴν ἑσπέραν, προςελθόντων εἰς τὸν Βελισάριον ἐκ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῶν πεζῶν αὐτοῦ, ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, καὶ ἡ νίκη συνεπληρώθη διὰ τῆς φυγῆς τοῦ Γελιμέρου.

Ἡ παρὰ τὸ Τρικάμαρον νίκη τοῦ Βελισαρίου ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ βανδηλικοῦ κράτους ἐν Ἀφρικῇ. Ἡ μὲν μετὰ τὴν δὲ περιῆλθον εἰς τοὺς Βυζαντίνους αἱ κτήσεις τῶν Βανδήλων ἐν Ἀφρικῇ, ἀλλὰ καὶ ἡ Σαρδὼ καὶ ἡ Κύρνος. Ἓν μόνον ἤδη ὑπελείπετο, ἡ σύλληψις αὐτοῦ τοῦ Γελιμέρου, ὅςτις φεύγων εἶχεν εὕρει ἄσυλον εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Νουμιδίας, κατὰ τὸ ὄρος Παππούαν. Ἐν μέσῳ μυρίων στερήσεων ὑπέστη ὁ τελευταῖος τῶν Βανδήλων βασιλεὺς στενὴν πολιορκίαν παρὰ τοῦ Ἐρούλου Φάρα, εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει ὁ Βελισάριος τοῦ Γελιμέρου τὴν ἐκνίκησιν. Ἡ παράδοσις παρέστησεν αὐτὸν ζητήσαντα τρία τινὰ παρὰ τοῦ πολιορκητοῦ, σπόγγον, ὅπως σπογγίσῃ τὰ δάκρυά του ἐπὶ τῇ ἀνοικτίρμονι τύχῃ, ἄρτον, ὅπως κορέσῃ τὴν ἀνηλεῆ πεῖναν, καὶ κινύραν, ὅπως συνοδεύσῃ δι' αὐτῆς ᾆσμά τι περὶ τῆς πληξάσης αὐτὸν βαρείας συμφορᾶς. Τέλος δὲ παρεδόθη τὸ ἔαρ τοῦ 534 ὁ γενναῖος διςέγγονος τοῦ Γιζερίχου εἰς τὸν ἔλεον τοῦ νικητοῦ, καὶ ἤχθη εἰς τὴν Καρχηδόνα πρὸς τὸν κατακτητὴν τῆς Ἀφρικῆς, ὅςτις μετ' οὐ πολύ, τὸν Μάιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Πανηγυρικὸς ὑπῆρξεν ὁ θρίαμβος τοῦ Βελισαρίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀνέμενεν αὐτὸν πομπεύοντα ἐκ τοῦ οἴκου του τὸ βασιλικὸν ζεῦγος. Ἐκόσμουν δὲ τὴν πομπὴν τῶν Βανδήλων βασιλέων οἱ θησαυροὶ καὶ τὰ λάφυρα, θρόνοι χρυσοῖ καὶ ὀχήματα χρυσᾶ τῶν βασιλισσῶν, κοσμήματα χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἐκπώματα καὶ σκεύη τιμαλφῆ καὶ πολλῶν χιλιάδων ταλάντων ἄργυρος καὶ τὰ κειμήλια τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ, ἅτινα ὁ μὲν Τῖτος μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως εἶχε μεταγάγει εἰς Ῥώμην, ἐκεῖθεν δ' εἶχε λάβει ὁ Γιζέριχος, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἀπέδωκε μετὰ τὴν πόμπευσιν εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Ἱεροσολύμων. Ἀλλὰ τὸ ἐπιφανέστατον τοῦ θριάμβου κόσμημα ἦσαν τὰ ἀνδράποδα, οἱ εὐσωμότατοι καὶ ὑψηλότατοι τῶν Βανδήλων, καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ Γελιμέρου καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἡττημένων βασιλεύς, ἐσθῆτα ἐπὶ τῶν ὤμων ἀμπεχόμενος πορφυρᾶν. Συγκίνησις καὶ χαρὰ κατέλαβεν ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἐθνικῇ καὶ θρησκευτικῇ

ἰκῇ τὸν ἱππόδρομον τὸν πρὸ δύο μόλις ἐτῶν καὶ ἡμίσεος μολυνθέντα ι' αἵματος ἐμφυλίου, ὅτε εἰςελθὼν ὁ Γελίμερος ἔδη πρὸ τοῦ βασιλείου ήματος, καί, ἀφαιρεθεὶς τὴν πορφυρίδα, ἠναγκάσθη νὰ πέσῃ πρηνὴς αἰ νὰ προσκυνήσῃ τὸν Ἰουστινιανόν. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τοῦ αταλυομένου τῶν Βανδήλων κράτους δὲν συναπέβαλε μετὰ τῆς πορρύρας τὴν βασιλικὴν παρρησίαν καί, ὑπαινισσόμενος τῆς τύχης τὸ εὐμετάβολον, ἐξεφώνησε τὸ γραφικὸν Ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ματαιότης χωρὶς νὰ ἐκφύγῃ τοῦ στήθους του στεναγμὸς οὐδὲ νἀποστάξῃ δάκρυ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Βελισάριος ὡς μόνος ὕπατος τοῦ ἔτους 535 ἐτέλει νέον θρίαμβον κατὰ τὸν παλαιὸν παρὰ Ῥωμαίοις τρόπον, ὀχούμενος ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ Βανδήλων αἰχμαλώτων καὶ σκορπίζων εἰς τὰ πλήθη τὰ ἐκ τοῦ ἀφρικανικοῦ πολέμου λάφυρα.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐδείχθη ἐπιεικὴς πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν ἡττημένων. Καὶ ὁ μὲν Γελίμερος, λαβὼν ὄχι εὐκαταφρόνητα χωρία ἐν Γαλατίᾳ, ἠξιώθη τῆς ἀδείας νὰ οἰκήσῃ ἐν αὐτῇ ἀνενόχλητος μέχρι τοῦ μεθ' ἱκανὰ ἔτη ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὰ τέκνα τοῦ Ἰλδερίχου καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς βυζαντίνης βασιλόπαιδος Εὐδοκίας συγγενεῖς ἐδωρήθησαν πλούσια δῶρα.

Ὁ αὐτοκράτωρ, ὅςτις ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῶν ἐν Ἀφρικῇ νικῶν τοῦ Βελισαρίου εἶχε προςλάβει ἐπ' αὐταῖς τὰ ἐπίθετα ***Βανδηλικὸς***, ***Ἀλανικὸς***, ***Ἀφρικανὸς***, ἔκοψε μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ χρυσᾶ μετάλλια φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν *Δόξα Ῥωμαίων* (Gloria Romanorum). Ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἠδύνατο δικαίως νὰ καυχηθῇ ἐπὶ ταῖς ἐνδόξοις νίκαις. Ἀληθῶς τὸ ἔργον αὐτῆς ἐν τῇ καθυποταχθείσῃ Ἀφρικῇ δὲν ὑπῆρξε δύσκολον μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βανδηλικοῦ κράτους. Ὁ ἐν τῇ στρατηγίᾳ κατὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπαρχίαν διάδοχος τοῦ Βελισαρίου Σολόμων ἠδυνήθη γενναίως νὰ περιστείλῃ τοὺς στασιαστικοὺς ἀγῶνας τῶν Μαυρουσίων, τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ συνεπλήρωσε τῷ 536 ὁ Βελισάριος, μετὰ ταχύτητος κεραυνοῦ διαπεράσας ἐκ Σικελίας καὶ προςθέσας νέας δάφνας εἰς τὰ παλαιά του τρόπαια.

ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΕΠΙ ΤΗι ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ

ιη΄

Μετὰ τοὺς Βανδήλους οἱ Γότθοι.

Ἡ κατάκτησις τῆς Ἀφρικῆς ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα ἐν τῇ ἐπιτελέσει τοῦ πολεμικοῦ προγράμματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Διὰ τῆς προςαρτήσεως τῆς πλουσίας ἐκείνης ἐπαρχίας οὐ μόνον οἱ πόροι τοῦ κράτους ηὐξάνοντο, ἀλλ' ἀπεκτήθη καὶ ἄξιον λόγου ὁρμητήριον πρὸς τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων, οὐ προανάκρουσμα ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα ἐκστρατεία. Ἀφορμαὶ δὲ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἰταλίας δὲν ἔλειψαν εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀφρικανικοῦ πολέμου. Ἐκτὸς ἐρίδων ἃς προεκάλεσεν ἡ ἀπαίτησις τῶν Βυζαντίνων νὰ καταλάβωσι μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βανδηλικοῦ κράτους τὸ ἐπὶ τῆς Σικελίας Λιλύβαιον, ὅπερ πρότερον οἱ Γότθοι εἶχον παραχωρήσει εἰς τοὺς Βανδήλους ὡς προῖκα τῆς συζύγου τοῦ Τρασιμούνδου Ἀμαλαφρίδης, κυριωτάτη αἰτία πολέμου ὑπῆρξεν αὐτὴ ἡ σύγχυσις ἡ ταράξασα τὰ τῶν Γότθων ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδωρίχου.

Θεοδώριχος ὁ μέγας, θνήσκων τῷ 526 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἑβδομήκοντα καὶ δύο, ἀφῆκε διάδοχον τῆς διὰ τῆς ἀνδραγαθίας αὐτοῦ κτηθείσης καὶ διὰ τῆς συνέσεως λαμπρυνθείσης ἀρχῆς τὸν ἔγγονον Ἀταλάριχον, οὗ τὴν ἐπιτροπείαν, ὀκταετοῦς ὄντος, ἀνέλαβεν ἡ χήρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Εὐθαρίχου Ἀμαλασοῦνθα. Ἡ περικαλλὴς αὕτη καὶ λογία θυγάτηρ τοῦ Θεοδωρίχου ἐπελήφθη τῆς διοικήσεως τοῦ γοτθικοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κράτους μετὰ σθένους καὶ συνέσεως ἀνταξίας τῆς τοῦ πατρός, ἀνέτρεφε δὲ τὸν υἱὸν μετ' αὐστηρότητος καὶ κοσμιότητος, ἥτις δὲν ἤργησε νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περὶ αὐτήν, μηχανωμένων τὴν πτῶσιν τῆς Ἀμαλασούνθης. Θέλουσα δ' ἡ Ἀμαλασοῦνθα νὰ στηρίζῃ τὸν θρόνον, ἀφ' ἑνὸς μὲν συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ, θανόντος τοῦ Ἀταλαρίχου τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 534, ἔδωκε τὴν χεῖρα αὐτῆς εἰς τὸν ἐξάδελφον Θεοδάτον τὸν υἱὸν τῆς Ἀμαλαφρίδης, ἄνδρα πεπαιδευμένον μὲν ἀλλ' ἄδικον καὶ πλεονέκτην, ὅςτις μετ' οὐ πολὺ ἐφυλάκισεν αὐτὴν καὶ ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 535 διά τινων Γότθων δυςηρεστημένων.

Ὁ φόνος τῆς συμμάχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἥτις εὑρίσκετο κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Βυζαντίνους περὶ παραχωρήσεως τῆς Ἰταλίας, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Θεοδάτος πρὸ τῆς ἀναβάσεώς του εἰς τὸν θρόνον, ἐξηρέθισε τὸν Ἰουστινια-

νόν, ζητοῦντα εὔλογον ἀφορμὴν ἐπιθέσεως, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ματαίως ἀπεπειράθη ὁ Θεοδάτος νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ καὶ νἀποσοβήσῃ τὸν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἐπικρεμασθέντα κίνδυνον.

Τὸ θέρος τοῦ 535 ἐξέπλεεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στρατιὰ μικρά, ἀλλ' ἐκλεκτή, συνισταμένη ἐν ὅλῳ ἐξ ἑπτακιςχιλίων καὶ πεντακοσίων ἀνδρῶν, ἐν οἷς τριςχίλιοι Ἴσαυροι. Στρατηγὸς δ' αὐτοκράτωρ ἦτο ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφρικανικοῦ πολέμου ὁ Βελισάριος, ὃν ἠκολούθει ὡς καὶ τότε ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἀντωνῖνα. Ὁ Βελισάριος συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸν διαταγὰς ἔπλευσε κατὰ τὸ φαινόμενον πρὸς τὴν Καρχηδόνα, ἀλλ' ὅτ' ἐπλησίασεν εἰς τὴν Σικελίαν, προςωρμίσθη εἰς τὴν νῆσον, ὅπως ἀναπαύσῃ τὸν στόλον καὶ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου, ἂν ἔβλεπε τὸ πρᾶγμα εὐκατόρθωτον. Καὶ ἀληθῶς ἡ νῆσος, εἰ καὶ εἶχον παρέλθει ἑπτὰ καὶ πλέον αἰῶνες ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καθυποτάξεως αὐτῆς, δὲν εἶχε λησμονήσει τὰς παλαιὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις, καὶ ἐφάνη πρόθυμος νἀπαλλαχθῇ τῆς γοτθικῆς κυριαρχίας καὶ νὰ ῥιφθῇ εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἐλευθερωτῶν. Μία μετὰ τὴν ἄλλην ἀνέῳξαν εἰς τὸν Βελισάριον τὰς πύλας αὐτῶν αἱ σικελικαὶ πόλεις. Ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου κατελήφθη μὲν ἡ Κατάνη, παρεδόθησαν δ' ἑκουσίως αἱ Συράκουσαι, ἐκυριεύθη δὲ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ὁ Πάνορμος, τῶν δὲ τριῶν τούτων πόλεων ἡ κατάληψις ἐξησφάλισε τὴν ταχεῖαν καθυπόταξιν τῆς ὅλης νήσου. Τὴν δὲ 31 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους 535, καθ' ὃ εἶχεν ἐκπλεύσει ἐκ τοῦ Ἑλληςπόντου, εἰςήλαυνεν ὁ Βελισάριος πανηγυρικῶς εἰς τὰς Συρακούσας, ἐπευφημούμενος ὑπὸ τοῦ συρρεύσαντος πλήθους τῶν Σικελιωτῶν, καὶ ἑώρταζε τὴν ἐκ τῆς ὑπατείας ἔξοδόν του, συμπίπτουσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ῥίπτων κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸν λαὸν νομίσματα χρυσᾶ.

Ἡ ἀγγελία τῆς ἁλώσεως τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν πόλεων ἐνέπλησε τρόμου τὸν ἄλλως ἀπειροπόλεμον Θεοδάτον, μαθόντα συγχρόνως καὶ τὰς ἐν Δαλματίᾳ νίκας ἑτέρου στρατηγοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Μούνδου, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐξαποστείλει κατὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Γότθων τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Βελισάριος ἐξεστράτευεν ἐναντίον τῆς Σικελίας. Ἤρξατο λοιπὸν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν, μηνύσας εἰς αὐτόν, ὅτι, οὐ μόνον τὴν Σικελίαν ἦτο ἕτοιμος νὰ παραχωρήσῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ καταθέσῃ τὴν βασιλείαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως χωρίων ἀποφερόντων ἐτησίαν πρόςοδον δώδεκα τοὐλάχιστον κεντηναρίων χρυσοῦ, ἤτοι ἑνὸς

ἑκατομμυρίου καὶ ἑπτακοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις τοῦ Θεοδάτου, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ, ἡττηθέντος ὑπὸ τῶν Γότθων ἐν Δαλματίᾳ καὶ φονευθέντος τοῦ Μούνδου, μετέβαλε γνώμην ὁ Θεοδάτος, ὅςτις πρότερον ἐφαίνετο διατεθειμένος νἀνταλλάξῃ τὸ περιττὸν τῆς βασιλείας βάρος ἀντὶ τῶν προσφιλῶν αὐτῷ πλατωνικῶν μελετῶν. Ὅτε δ' ὁ Ἰουστινιανὸς εἶδεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων οὐ μόνον τὰ ὑπεσχημένα δὲν ἐξετέλει, ἀλλὰ καὶ ἐνέπαιζε καὶ ἐκράτει ἐν αὐστηρᾷ φυλακῇ τοὺς πρὸς αὐτὸν σταλέντας πρέσβεις, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ δραστηρίως τὸν πόλεμον ἔν τε Δαλματίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ.

Καὶ εἰς μὲν τὴν Δαλματίαν ἀπεστάλη ὁ ἄρχων τῶν ἱπποκόμων τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινιανὸς, ὅςτις, ἀποβιβασθεὶς εἰς Ἐπίδαμνον καὶ συναγείρας νέας δυνάμεις, εἰςήλασεν εἰς τὴν Δαλματίαν, καὶ, νικήσας τοὺς Γότθους, κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν τῆς χώρας Σάλωνα, τὴν πόλιν ἐν ᾗ ἄλλοτε μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ εἶχε διαγάγει τὰ τελευταῖα τοῦ βίου του ἔτη ὁ Διοκλητιανός. Διὰ δὲ τῆς ἀνακτήσεως τῆς πόλεως ταύτης, ἣν περὶ τὸν ἥμισυν ἤδη αἰῶνα κατεῖχον οἱ Γότθοι, ἔγειναν οἱ Βυζαντῖνοι καὶ πάλιν κύριοι τῆς Δαλματίας. Καὶ κατελήφθη μὲν ἔπειτα ἡ χώρα αὕτη ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ κατόπιν ἀρχομένου τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Σλάβων, ἀλλὰ περιῆλθεν ὅμως καὶ πάλιν εἰς τοὺς Βυζαντίνους, οἵτινες ἐκράτησαν αὐτῆς μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ὅτε κατέλαβον αὐτὴν οἱ Κροάται.

Ἐν τούτοις δὲ τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἀνεδεικνύοντο νικηφόρα καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, εἰς ἣν ἐκ τῆς Σικελίας διέβη ὁ Βελισάριος. Προεχώρησε δ' ὁ ἀρχιστράτηγος μετὰ ταχύτητος καταπληκτικῆς, ἀναλόγου πρὸς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας. Τὸ Ῥήγιον, εἰς ὃ διέβη πρῶτον ὁ Βελισάριος, προσεχώρησεν ἀμέσως ὡς καὶ ἅπασαι αἱ περιοικίδες, βεβαρημέναι μὲν ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν Γότθων, ἀπηλλαγμέναι δὲ γοτθικῆς φρουρᾶς. Ἄνευ δ' ἀντιστάσεως οὐδεμιᾶς διὰ τὴν προςχώρησιν τοῦ γαμβροῦ τοῦ Θεοδάτου Ἐβριμοὺθ, ὅςτις εἶχε σταλῆ παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κάτω Ἰταλίας, ἡ στρατιὰ τῶν Βυζαντίνων, τοῦ στόλου πλέοντος ἐγγύτατα τῶν παραλίων, ἀνῆλθε διὰ τῶν χωρῶν τῶν Βρεττίων καὶ Λευκανῶν, καὶ εἰςήλασεν εἰς τὴν Καμπανίαν. Ἐκεῖ δ' ἀντέταξε τὴν πρώτην εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἀντίστασιν ἡ Νεάπολις, ἥτις καὶ καθ' ἑαυτὴν ἦτο ὀχυρὰ καὶ μεγάλην γοτθικὴν φρουρὰν εἶχεν. Ἄκοντες ἔβλεπον οἱ ἐν τῇ πόλει Ἕλληνες καὶ

Σύροι τὴν βυζαντιακὴν στρατιὰν ἐγκαθιδρυομένην πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς. Διαπρεσβευόμενοι δ' ὑπεδείκνυον εἰς τὸν Βελισάριον, ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον, ἀφ' οὗ αὐτοὶ ἐκ φόβου πρὸς τοὺς κατέχοντας τὴν πόλιν πολυαρίθμους Γότθους δὲν ἠδύναντο νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν, νὰ προχωρήσῃ πρότερον εἰς τὴν Ῥώμην, ἧς ἡ ἅλωσις ἔμελλε νὰ συνεπιφέρῃ καὶ τῆς Νεπόλεως τὴν πτῶσιν. Τέλος δ' ὁ Βελισάριος, ἀσχάλλων ἐπὶ τῇ ἀπράκτως ἐπιμηκυνομένῃ πολιορκίᾳ, εἶχε πράγματι ἀποφασίσει νὰ λύσῃ αὐτήν, ὅτε ἀνελπίστως, ἀνακαλυφθείσης στενῆς διώρυγος ἀγούσης εἰς τὴν πόλιν διὰ τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ παρέχοντος εἰς αὐτὴν ἔξωθεν τὸ ὕδωρ, ηὔρυναν οἱ Βυζαντῖνοι τὴν δίοδον ταύτην, καὶ εἰςώρμησαν εἰς τὴν Νεάπολιν.

Ἀργὸς διέμενεν ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Θεοδάτος, ὅςτις χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀντίστασιν κατὰ τῆς ὁλονὲν προβαινούσης στρατιᾶς τοῦ Βελισαρίου καὶ χωρὶς νἀποπειραθῇ τὴν διάσωσιν τῆς κινδυνευούσης Νεαπόλεως εἶχε κλεισθῇ ἐν Ῥώμῃ. Βλέποντες δ' οἱ δυςηρεστημένοι Γότθοι τὴν ἀδράνειαν τοῦ ἡγεμόνος, εὐθὺς ὡς οὗτος διώρισε στρατηγόν του τὸν ἐξ ἀφανῶν καταγόμενον, ἀλλὰ γενναῖον ἀξιωματικὸν Οὐίτιγιν, ἔσπευσαν νἀνακηρύξωσιν αὐτὸν βασιλέα ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ, πορευομένου ἐκ Ῥώμης πρὸς τὴν Καμπανίαν. Ἅμα δὲ τῇ ἀναγορεύσει ὁ νέος τῶν Γότθων βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἣν ἐν τούτοις ἐγκατέλιπεν ὁ Θεοδάτος, σπεύδων νὰ σωθῇ. Ἀλλ' οὐ μακρὰν τῆς Ῥαβέννης κατέλαβον τὸν ἔκπτωτον βασιλέα οἱ παρὰ τοῦ Οὐϊτίγιδος σταλέντες διῶκται, καὶ ἐφόνευσαν αὐτὸν ἀνηλεῶς.

Ὁ Οὐίτιγις δὲν ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐκλέξας τὴν παλαιὰν τῶν Γότθων βασιλέων τῆς Ἰταλίας ἕδραν, τὴν Ῥάβενναν, ὡς κέντρον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ἠγωνίζετο ἐκεῖθεν ναὐξήσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, συνθηκολογῶν μετὰ τῶν Φράγκων, εἰς οὓς παρεχώρησε τὰς ἐν τῇ νοτίᾳ Γαλλίᾳ γοτθικὰς ἐπαρχίας, καὶ νὰ καταστήσῃ στρατιὰν ἀξιόμαχον διὰ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἀνακλήσεως καὶ συγκεντρώσεως τῶν ἐν Γαλλίᾳ, Λιγυστικῇ καὶ Βενετίᾳ διεσκορπισμένων γοτθικῶν στρατευμάτων.

Ἐν τούτοις δ' ἡ Ῥώμη ἔμενεν ἐμπεπιστευμένη εἰς φρουρὰν τετρακισχιλίων μόνον ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Γότθον Λεύδεριν, ἄνδρα γηραιὸν καὶ συνετόν. Ἀλλ' εἰς μάτην κατεῖχε τὴν πόλιν ἡ ἄλλως ἀνεπαρκὴς αὕτη γοτθικὴ στρατιά. Ἡ φήμη τῶν προτέρων τοῦ Βελισαρίου κατορθωμάτων τοιοῦτον ἐνέσπειρε φόβον εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὥςτε αὐτὸς ὁ πάπας Σιλβέριος παρὰ τὴν δοθεῖσαν εἰς τὸν Οὐίτιγιν περὶ πίστεως διαβεβαίωσιν

κάλεσε τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ εἰςέλθῃ εἰς τὴν 'Ρώμην [illegible].
'Ο δὲ Βελισάριος σπεύσας κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν 'Ρώμη[illegible]ν
τὴν 10 Δεκεμβρίου 536, εἰςελάσας μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ διὰ τ[illegible]ῆς
'Ασιναρίας πύλης, ἐν ᾧ οἱ ὑπὸ τὸν Λεύδεριν Γότθοι ἐξήρχοντο ἀπὸ τ[illegible]ῆς
Φλαμινίας, διευθυνόμενοι εἰς τὴν 'Ράβενναν πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγ[illegible]ῦ,
ὅςτις ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου μετὰ καὶ τῶν κλειδῶν τῆς 'Ρώμης εἰς
τὸν Ἰουστινιανόν.

'Η νέα 'Ρώμη ἦτο τὸ πρῶτον ἤδη κυρία τῆς παλαιᾶς, καὶ ὁ Β[illegible]λισάριος ἐντὸς ὀλίγων μόνον μηνῶν ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν διαβά[illegible]εως ἦτο κύριος τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. 'Αλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ συντετελεσμένον ἐφ' ὅσον ὁ Ο[illegible]ίτιγις εἶχεν ἀκόμη δυνάμεις νἀντιστῇ. Φοβούμενος δ' ἐπίθεσιν τοῦ Γότθου βασιλέως κατὰ τῆς 'Ρώμης, ὠχύρονεν αὐτὴν δραστηρίως, καὶ παρεσκευάζετο πρὸς ἄμυναν, ἀπεκδεχόμενος ἀκαταπόνητος νέους ἀγῶνας.

ιθ'

'Ο πρὸς τὸν Οὐΐτιγιν ἀγών.

'Ο Οὐίτιγις ἀργὰ ἐνόησεν, ἰδὼν τὴν 'Ρώμην περιελθοῦσαν εἰς τοὺς Βυζαντίνους, ὁποῖον σφάλμα εἶχε πράξει, θαρρήσας εἰς τὴν πίστιν τῶ[illegible] κατοίκων αὐτῆς. Βλέπων δὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Βελ[illegible]σαρίου, ἀπεφάσισε νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν. 'Αλλ' [illegible] οἱ πρέσβεις αὐτοῦ ἐπέστρεψαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἄπρακτοι, ἐδ[illegible] νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πολλὰ ἤλπισ[illegible] ἀντιπερισπασμοῦ ἐν Δαλματίᾳ, ὅτε δὲ ἡ ἐκστρατεία τῶν ὑπ' αὐτ[illegible] τὴν χώραν ἐκείνην σταλέντων στρατηγῶν ἀπέτυχεν ὁλοτελῶς, σ[illegible]τρωσε πάσας τὰς δυνάμεις του εἰς ἀνάκτησιν τῆς 'Ρώμης.

Τελευτῶντος δὲ τοῦ Φεβρουαρίου 537 ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθω[illegible] στρατιάν, ἣν ὁ Προκόπιος ἀναβιβάζει εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα [illegible] πεζῶν καὶ ἱππέων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἱππεῖς μετὰ καὶ τῶν ἵππων αὐ[illegible] κατάφρακτοι, ἐξεκίνησεν ἐκ 'Ραβέννης ἐναντίον τῆς 'Ρώμης. [illegible] δ' ἡγούμενος στρατιᾶς, εἶχε μὲν πλήρη πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ν[illegible] μόνον ἐφοβεῖτο, μὴ ὁ Βελισάριος προλάβῃ νὰ ἐγκαταλίπῃ [illegible] ἀποδιδράσκων. 'Αλλὰ τοιοῦτος φόβος δὲν ὑπῆρχε, διότι [illegible] ἦτο μέσον ἄγνωστον ἐν τῇ στρατηγικῇ τοῦ Βελισαρίου. 'Α[illegible]

χιστράτηγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καίπερ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του μόνον πεντακισχιλίους ἄνδρας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ῥώμης, ἀνέμεινεν εὐθαρσὴς τοὺς πολιορκητὰς, εἰς οὓς καὶ ἀντέστη καρτερικώτατα ἐπὶ ἓν ὅλον ἔτος καὶ ἐννέα ἡμέρας. Εἰς μάτην ἐπετίθεντο κατὰ τῆς πόλεως οἱ Γότθοι, ἐγκαθιδρυμένοι ἐν ἑπτὰ στρατοπέδοις περὶ τὰ τείχη τῆς Ῥώμης. Εἰς μάτην ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ Βελισαρίου οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἰδίως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γότθων καταστροφὴν τῶν ὑδραγωγείων τῶν φερόντων τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν. Εἰς μάτην αἱ ἔφοδοι τῶν πολιορκητῶν καὶ αἱ συγκρούσεις αὐτῶν μετὰ τῶν πολιορκουμένων, ἀνελθοῦσαι ἐν ὅλῳ εἰς ἑξήκοντα καὶ ἐννέα. Ἀκαταπόνητος ὁ Βελισάριος ἀπέκρουε μὲν πᾶσαν προςβολὴν, διηύθυνε δὲ στρατηγικῶς τὴν ἄμυναν, καὶ ἐμερίμνα πατρικῶς περὶ ἀποσοβήσεως παντὸς γογγυσμοῦ, περὶ ἀνακουφίσεως τῶν ἐκ τῆς μακρᾶς πολιορκίας συμφορῶν, τῆς λειψυδρίας, τοῦ λιμοῦ, τοῦ λοιμοῦ, ὅςτις πρὸς συμπλήρωσιν τῶν δεινῶν ἤρχισεν ἀποδεκατίζων πολιορκητάς τε καὶ πολιορκουμένους.

Τέλος δὲ μετὰ τὴν ἔναρξιν προηγουμένων διαπραγματεύσεων διαρκούσης τριμήνου ἀνακωχῆς, καθ' ἣν οἱ Βυζαντῖνοι ἠδυνήθησαν νὰ εἰςαγάγωσι νέας τροφὰς εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ Οὐίτιγις ἀπεπειράθη νὰ εἰςελάσῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ πρότερον κατεστραμμένου ὑδραγωγείου. Ἀποτυχούσης δὲ καὶ ταύτης τῆς ἀποπείρας, ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων, φοβηθεὶς τὴν συνεννόησιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συζύγου Ματασούνθης, τῆς θυγατρὸς τῆς Ἀμαλασούνθης, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Βελισαρίου Ἰωάννου, ἀποσταλέντος χάριν ἀντιπερισπασμοῦ πρὸς τὴν Ῥάβενναν καὶ ἤδη κυριεύσαντος τὸ Ἀρίμινον, ἀπεφάσισε περὶ τὰς ἐαρινὰς τροπὰς τοῦ 538 νὰ λύσῃ τὴν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀνωφελῶς ἐπιμηκυνθεῖσαν πολιορκίαν.

Ἤδη δὲ οἱ Γότθοι, καύσαντες τὰ χαρακώματα αὐτῶν ἅμα τῇ ἡμέρᾳ, ἐξεκίνουν, ἐγκαταλείποντες τὴν πόλιν, ἣν ἐπὶ ἔτος ἤδη ὅλον καὶ ἐννέα ἡμέρας ἐπολιόρκουν, ὅτε ὁ Βελισάριος, καίπερ ἠλαττωμένην ἔχων τὴν στρατιάν του, ὁπλίσας ἅπαντας τοὺς περὶ αὐτὸν, πεζούς τε καὶ ἱππεῖς, διέταξε γενικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν φευγόντων, οὓς καὶ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν, αὐτὴν ἐκείνην ἥτις εἶχε δοξασθῇ ἐκ τῆς ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἥττης τοῦ Λικινίου. Ἡ δὲ νίκη ἔστεψε τὰ ὅπλα τῶν Βυζαντίνων.

Ἀλλ' ὁ Οὐίτιγις οὐδὲ μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ῥώμης ἐσκέπτετο νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀποσπάσας δὲ μοίρας τινὰς τῆς περισωθεί-

σης στρατιᾶς του εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Τυρρηνίας καὶ τῆς Πικεντίνης, ἐπελήφθη μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀριμίνου, ὅπερ κατεῖχεν ὁ Ἰωάννης. Συγχρόνως δ' ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως Οὐραίας ἐπολιόρκει τὰ Μεδιόλανα, ἅτινα, κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Γότθων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδωρίχου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἀναχώρησιν τοῦ Οὐϊτίγιδος εἶχε παραδώσει ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως εἰς τὸν Βελισάριον, ἀποστείλαντα εἰς αὐτὰ μικρὰν μοῖραν τῆς στρατιᾶς του. Ἐφ' ᾧ δὲ οἱ Μεδιολανῖται μετὰ κόπου ἠμύνοντο πολιορκούμενοι ὑπὸ Οὐραία, ὁ Βελισάριος ἔσπευδε πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀριμίνου. Καθ' ὁδὸν δὲ πλησίον τῆς πόλεως Φίρμου, κειμένης πρὸς τὸ ἀδριατικὸν πέλαγος εἰς ἀπόστασιν ἡμερησίας πορείας ἀπὸ τοῦ Αὐξίμου, συνηντήθη ὁ Βελισάριος μετ' ἐπικουρικῆς στρατιᾶς, ἥτις, σταλεῖσα ἐκ Βυζαντίου, εἶχεν ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ δ' ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἄνδρες, ἀνερχόμενοι ἐν ὅλῳ εἰς ἑπτακισχιλίους, ὧν δισχίλιοι Ἔρουλοι, ἦσαν τεταγμένοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ εὐνούχου Ναρσῆ.

Συμβουλίου δὲ γενομένου, ἀπεφασίσθη συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Ναρσῆ ἡ ἄμεσος ἐνέργεια ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν τοῦ Ἀριμίνου. Ὁ δὲ Βελισάριος δεξιῶς ἐνεργήσας κατώρθωσε πράγματι ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ νἀναγκάσῃ εἰς διάλυσιν τὴν στρατιὰν τῶν πολιορκητῶν.

Ἀλλ' ἡ εἰς Ἰταλίαν ἄφιξις τοῦ Ναρσῆ ἀντὶ νὰ ἐπιρρώσῃ τοὺς Βυζαντίνους, ὡς ἠδύνατο πᾶς τις νἀναμένῃ, ἐπί τινα χρόνον παρεκώλυσε τὴν πρόοδον αὐτῶν διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ πολυμηχάνου εὐνούχου πρὸς τὸν Βελισάριον, ἥτις ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀντίπραξις μᾶλλον ἢ ἐπικουρία αὐτοῦ. Αἱ δ' ἀξιώσεις τοῦ εὐνούχου, ἐνεργοῦντος ὡς ἰσοτίμου πρὸς τὸν Βελισάριον, εἰ μὴ ὡς ἀνωτέρου αὐτοῦ, καὶ ἡ μετὰ τοῦ Ναρσῆ σύμπραξις τοῦ Ἰωάννου, ἀπειθοῦντος πρὸς τὸν Βελισάριον, ἔγειναν αἰτία τῆς ὑπὸ τῶν Γότθων μεσοῦντος τοῦ 539 ἐκπολιορκήσεως τῶν Μεδιολάνων, ἥτις ἦτο μεγάλη ἐνίσχυσις μὲν τοῦ Οὐϊτίγιδος, ζημία δὲ τῶν Βυζαντίνων. Ὀγδοηκοντακισχίλιοι δὲ τῶν κατοίκων τῆς ἀτυχοῦς πόλεως, οἵτινες εἶχον γενναίως συναγωνισθῆ μετὰ τῆς ἀνεπαρκοῦς βυζαντιακῆς φρουρᾶς, ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν νικητῶν.

Ἡ ἀγγελία τῆς ἁλώσεως τῶν Μεδιολάνων, εἰς ἣν ἐπηκολούθησεν ἡ ὑπὸ τῶν Γότθων κατάκτησις τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Λιγυστικῆς, ἠνάγκασε τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἄρσεως τοῦ σκανδάλου, ἐξ οὗ προῆλθον τὰ δεινὰ ἐκεῖνα, καὶ νἀνακαλέσῃ τὸν Ναρσῆν. Καὶ ἀπεχώρησαν μὲν σὺν τῇ ἀνακλήσει τοῦ Ναρσῆ ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντια-

κῆς στρατιᾶς οἱ εἰς αὐτὸν πιστοὶ διςχίλιοι Ἔρουλοι, χολωθέντες, ἀλλ' ὁ Βελισάριος, μὴ κωλυόμενος πλέον ὑπὸ τῶν ἀντιπράξεων τοῦ συστρατήγου, ἠδυνήθη νὰ κινηθῇ ἐλευθερώτερον, ἡ δ' ἑνότης ἐνεργείας ἐπήνεγκεν ἀποτελέσματα εὐαρεστότατα διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν στρατιάν.

Ἀληθῶς βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ναρσῆ ὁ Βελισάριος ἠδύνατο ἤδη νὰ προβῇ ἐναντίον τοῦ Οὐΐτίγιδος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπιληφθῇ τῆς πολιορκίας τῆς Ῥαβέννης, ἐν ᾗ ἀνέμενε τοὺς πολεμίους ὁ τῶν Γότθων βασιλεὺς, ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Φαισούλας καὶ τοῦ Αὐξίμου, πόλεων κειμένων κατὰ τὴν ἀπὸ Ῥώμης εἰς Ῥάβενναν ἄγουσαν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν ἦτο εὔκολον διά τε τὸ ὀχυρὸν τῶν πόλεων καὶ τὴν γενναιότητα τῶν κατεχόντων αὐτὰς Γότθων. Ἐν ᾧ δ' οἱ Βυζαντῖνοι στενῶς ἐπολιόρκουν τὰς δύο ταύτας πόλεις, αἴφνης εἰςέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν νέος ἐχθρὸς, κρατήσας ἐπί τινα χρόνον μετεώρους τοὺς ἀντιμαχομένους. Ἦτο δὲ οὗτος Θεοδίβερτος ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ὅςτις, καίπερ ὢν σύμμαχος τῶν τε Γότθων καὶ τῶν Βυζαντίνων, ἠθέλησε, πρὸς ἀμφοτέρους ἐπιστῶν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν πρὸς ἀλλήλους διαμαχομένων ὅπως γείνῃ αὐτὸς κύριος τῆς Ἰταλίας. Σφάξαντες δ' ἀνηλεῶς οἱ ἑκατοντακιςχίλιοι τοῦ Θεοδιβέρτου Φράγκοι τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας τῶν κατὰ τὸ Τικῖνον Γότθων, διέβησαν ὁρμητικοὶ εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου. Ἀλλὰ βραχεῖα καὶ παροδικὴ ὑπῆρξεν ἡ ὁρμὴ τῶν ἐπιδρομέων, οἵτινες, μόνον μέχρι τῆς Λιγυστικῆς καὶ τῆς Αἰμιλίας προχωρήσαντες, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἰταλίαν, ἀποδεκατισθέντες ἐκ δυσεντερίας καὶ σιτοδείας, ἣν προεκάλεσεν ἡ ἐκ τοῦ μακροῦ πολέμου ἐρήμωσις τῆς χώρας.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Οὐΐτιγις, βλέπων, ὅτι δυσχερὴς καθίστατο ὁ πρὸς τοὺς Βυζαντίνους ἀγὼν ἄνευ συμμάχων καὶ ἀναμένων ὁσημέραι τὴν κατὰ τῆς Ῥαβέννης ἐπίθεσιν τοῦ Βελισαρίου, εἶχεν ἤδη πρὸ τῆς εἰςβολῆς τῶν Φράγκων ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῶν Λομβαρδῶν. Ἀποκρουσθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως αὐτοῦ, ἀπεπειράθη διὰ πρεσβείας, σταλείσης εἰς τὴν Περσίαν, νὰ πείσῃ τὸν τότε τὸν περσικὸν θρόνον κατέχοντα Χοσρόην, ὅπως διαλύσῃ τὴν μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰρήνην. Πράγματι δὲ ἤδη παρεσκευάζετο ὁ Χοσρόης νὰ εἰςβάλῃ εἰς τὴν Συρίαν, ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησε πρέπον νὰ πείσῃ δι' ἐπιεικῶν ὅρων εἰς ὑποταγὴν τὸν Οὐΐτιγιν, ὃν προετίθετο νἀναγνωρίσῃ βασιλέα ἐκεῖθεν τοῦ Πάδου, λαμβάνων παρ' αὐτοῦ τὴν κτῆσιν τοῦ λοιποῦ τῆς

Ἰταλίας καὶ τοῦ ἡμίσεος τῶν θησαυρῶν του. Ἀλλ' ὁ Βελισάριος ἐθεώρει καταβιβαζομένην τὴν ἀξίαν τῶν νικῶν του διὰ τοιαύτης λύσεως τοῦ μακροῦ ἰταλικοῦ πολέμου, εἰς ὃν ἠξίου νὰ ἐπιθέσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ξίφους πέρας οὐδεμίαν ἐπιτρέπον συνθηκολογίαν.

Ἀληθῶς μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Φαισούλας καὶ τοῦ Αὐξίμου, ἃς πόλεις δὲν ἠδυνήθησαν εἰς τέλος νὰ κρατήσωσιν οἱ Γότθοι, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ παραδώσωσι τελευτῶντος τοῦ 539, μόνη ὑπελείπετο ἡ ἅλωσις τῆς Ῥαβέννης. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως οἱ πρέσβεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ φέροντες τοὺς ἐπιεικεῖς ὅρους τῆς εἰρήνης, οὓς ἐφαίνοντο ἀσπαζόμενοι καὶ πάντες οἱ περὶ τὸν Βελισάριον. Ἐν ᾧ δὲ δυσφορῶν ὁ στρατηγὸς ἔβλεπε καταστρεφόμενον τὸ πρόγραμμά του καὶ ματαιουμένην τὴν ὑπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸν σκῆπτρον συνένωσιν ἁπάσης τῆς Ἰταλίας, οἱ Γότθοι, πιστεύσαντες, ὅτι ὁ Βελισάριος ἀντετάσσετο εἰς τὴν εἰρήνην χάριν δολίων προθέσεων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐμήνυσαν εἰς αὐτόν, προτείνοντες νἀνακηρύξωσι βασιλέα τῆς Ἑσπερίας, τὴν δὲ πρότασιν ταύτην ἀπεδέχθη κατηναγκασμένος καὶ αὐτὸς ὁ Οὐίτιγις. Τοῦ δὲ Βελισαρίου ὑποκρινομένου, ὅτι συναινεῖ, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἀμαχητὶ λάβῃ τὴν Ῥάβενναν καὶ ζωγρήσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ ἐγκεκλεισμένους ἐπιφανεστάτους τῶν Γότθων μετὰ καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν, οἱ Γότθοι παρέδωκαν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 540 τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ὑπεσχέθη ὁ Βυζαντῖνος στρατηγὸς ὅτι ἔμελλε νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ προτεινομένου εἰς αὐτὸν στέμματος ἐνώπιον τοῦ Οὐϊτίγιδος καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἰσχυρῶν.

Ὁ δόλος ἐπέτυχε, μετ' οὐ πολὺ δ' ἀνοιγομένων τῶν πυλῶν εἰςήλαυνεν ὁ Βελισάριος μετὰ τῆς στρατιᾶς του πανηγυρικῶς εἰς τὴν Ῥάβενναν, γενόμενος δεκτὸς δίκην βασιλέως μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν παλινοστοῦντος. Ἀλλὰ πάραυτα κατεφάνη, ὅτι δὲν εἰςήρχετο εἰς τὴν πόλιν ὡς βασιλεὺς τῶν Γότθων, ἀλλὰ κατελάμβανεν αὐτὴν ὡς νικηφόρος στρατηγὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Οὐίτιγις καὶ οἱ θησαυροὶ τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵτινες, ἑπόμενοι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Βελισαρίου, τῶν μὲν ἰδιωτῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν ἐφείσθησαν, τὰ δὲ βασιλικὰ πλούτη ἐπεφύλαξαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

Ἡ κατάληψις τῆς Ῥαβέννης ἐπέσυρε τὴν καθυπόταξιν συμπάσης τῆς Ἰταλίας, ἡ δὲ πραότης καὶ προσήνεια τοῦ Βελισαρίου πρὸς τοὺς ἡττημένους εἵλκυσε πρὸς αὐτὸν τοὺς Γότθους, οἵτινες καὶ πάλιν ἐπέμειναν νἀναγορεύσωσιν αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' ὁ Βελισάριος ἀπέκρουσε

ς αὐτὸν προςφερόμενον στέμμα, εἰπὼν, ὅτι οὐδέποτε ἐφ' ὅσον ζῇ υστινιανὸς θὰ δεχθῇ νὰ γείνῃ ἅρπαξ τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος βαιυ ὀνόματος.

κὶ ὁ μὲν στρατηγὸς ὁ κατακτήσας τὴν Ἰταλίαν ἀπαρασάλευτον ι τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πίστιν. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς, παρέιυήκοον οὓς εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν μηνυομένας διαβολὰς καὶ φοβηθεὶς, ἐλεσεν αὐτὸν καὶ προέστησε τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν στρατιῶν. στρεψε λοιπὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ νικηφόρος τῆς Ἰταλίας κτητὴς, ἀλλὰ, πρὶν ἢ ὁρμήσῃ πρὸς νέους ἀγῶνας εἰς τὴν Περσίαν, ἡκε πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ αὐτοκράτορος τοὺς βασιλικοὺς θησαυροὺς Ἰταλίας καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν Γότθων καὶ τὸν Οὐίτιγιν μετὰ Ματασούνθης καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς ἐκ υ ὑπερυψώσεως τοῦ στρατηγοῦ δὲν παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν γυρικοῦ θριάμβου. Ἀλλ' ἀνώτερος πάσης ἐπισήμου θριαμβευτικῆς ῆς ἦτο ὁ θαυμασμὸς τοῦ πλήθους καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ ἡ ἐπιιεῖσα πρὸς τὸν δύο ἤδη ἀγαγόντα εἰς τὸ Βυζάντιον πρὸ τοῦ βασιθρόνου βασιλεῖς ἡττημένους νικητὴν τῶν Βανδήλων καὶ τῶν ων.

κ'

Ὁ δεύτερος πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος.

) Ἰουστινιανὸς, ἀνακαλέσας τὸν Βελισάριον ἐκ τῆς Ἰταλίας, διέι αὐτὸν νὰ τραπῇ ἐπὶ τὴν Περσίαν. Εἰς μάτην ὁ Χοσρόης καὶ ὁ τινιανὸς εἶχον ὁμολογήσει τῷ 532 εἰρήνην *ἀπέραντον.* Μεταξὺ νων εὑρισκομένων ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν διηνεκεῖ σχεδὸν πρὸς λους πολέμῳ δὲν ἔλειπον ἀφορμαὶ ἀμοιβαίας δυςαρεσκείας καὶ ως. Βλέπων δ' ὁ Χοσρόης τὴν ὁσημέραι μεγαλειτέραν αὔξησιν τοῦ τινιανοῦ καὶ ἐνισχυόμενος διὰ πρεσβειῶν τοῦ Οὐϊτίγιδος καὶ τῶν ιενίων, ὑποσχομένων σύμπραξιν πρὸς κοινὸν ἀγῶνα, ἀπεφάσισε νὰ φιληθῇ ἐκ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ πολέμου, ὅςτις ισχόλει τὸν δεξιώτατον τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ, ιρούσας πᾶσαν τοῦ αὐτοκράτορος συνδιαλλακτικὴν ἀπόπειραν, ἐκήι τὸν πόλεμον. Ἀκολουθῶν δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Καβάδου, δὲν βαλεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἢ τὴν Ἀρμενίαν, ἀλλὰ διηυθύνθη τῷ

540 πρὸς τὴν πλουσίαν Συρίαν, ἧς αἱ ἀνθοῦσαι πόλεις ἄφθονον ἠδύναντο νὰ παράσχωσι λείαν.

Μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὰ κατώτερα αὐτοῦ ὁ Χοσρόης, οὐδεμιᾶς ἀξιώσας προσοχῆς τὰς πρώτας πόλεις, ἐξ ὧν διῆλθε, τὸ Κιρκήσιον, τὴν Ζηνοβίαν καὶ τὸ Καλλίνικον, προεχώρει πρὸς τὴν Συρίαν. Ἀλλ' ἤδη οὐ μακρὰν τοῦ Εὐφράτου φοβερῶς ἐτιμώρησε τὴν πόλιν Σοῦραν, ἥτις ἐτόλμησε νἀντιστῇ εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. Ὡς φόβητρον δ' ἐπισείων ἐν τῇ περαιτέρω αὐτοῦ πορείᾳ τὴν σκληρὰν τῆς Σούρας τύχην, εἰςέπραττε παρὰ τῶν καθ' ὁδὸν πόλεων μεγάλα λύτρα, βαρύτερα πάσης λαφυραγωγίας. Πᾶσα δὲ τυχὸν ἀντίστασις πρὸς τὴν ἐπαχθῆ ἐκείνην φορολογίαν ἐτιμωρεῖτο διὰ καταστροφῆς ἀπηνοῦς, ὡς συνέβη εἰς τὴν Βέρροιαν, ἧς τὴν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ Ἀλέππον. Οὕτω δ', ἐνσπείρων τρόμον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Συρίας καὶ παραλύων πᾶσαν ἀντίστασιν τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνης βυζαντιακῆς ἀρχῆς, ἔφθασεν ἐντὸς χρόνου βραχυτάτου ἀπὸ τῆς ἐκκινήσεως αὐτοῦ ἐκ τῆς Κτησιφῶντος, τῆς πρωτευούσης τοῦ περσικοῦ κράτους, εἰς τὰ προάστεια τῆς Ἀντιοχείας.

Ἡ ἐπιφανὴς καὶ ἔνδοξος ἕδρα τῶν Ἀντιόχων καὶ τῶν Σελεύκων εἶχε μετὰ τὴν ἐπὶ Βαλεριανοῦ ἅλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Σαπώρου τῷ 258 ἀναλάβει, διὰ δὲ τῆς προθύμου συναντιλήψεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε συνελθει καὶ ἀπὸ τῆς προσφάτου καταστροφῆς, ἣν εἶχον ἐπιφέρει εἰς τὴ[ν] πόλιν ἐπανειλημμένοι φοβεροὶ σεισμοὶ ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 525 μέχ[ρι] τοῦ Αὐγούστου 526. Ἀλλ' ἀνεπαρκὴς ἦτο ἡ ὀχύρωσις τῆς Ἀντιοχεία[ς] ἔμεινε δὲ καὶ ἄλλως ἐκτεθειμένη εἰς τὸν Χοσρόην ἡ πόλις, ἐγκαταλ[ει]φθεῖσα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν φύλαξιν αὐτῆ[ς]. Καὶ ἔσπευσαν μὲν εἰς ἐπικουρίαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως οἱ ἄρχοντ[ες] τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ βασιλικῆς φρουρᾶς Θεόκτιστος καὶ Μολάτζης με[τ'] ἀνδρῶν ἑξακιςχιλίων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι μετὰ γενναίαν τὸ πρῶτον ἀν[τί]στασιν, ἰδόντες κινδυνεύουσαν τὴν πόλιν, ἔφυγον, ἀφήσαντες τὴν ὑπερ[ά]σπισιν τῆς Ἀντιοχείας εἰς μόνους τοὺς εὐτολμοτάτους τοῦ δήμου νε[α]νίας, οἵτινες δὲν ἐπήρκεσαν νὰ σώσωσι τὴν πόλιν.

Φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ δῄωσις τῆς Ἀντιοχείας μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Χ[οσ]ρόου ἅλωσιν αὐτῆς. Τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια καὶ τὰ λαμ[πρὰ] μάρμαρα τῶν ἐκκλησιῶν ἀφηρέθησαν ὅπως μετακομισθῶσιν εἰς [τὴν] Περσίαν, μετὰ δὲ τὴν διαρπαγὴν καὶ τὴν ζώγρησιν καὶ τὸν ἐξανδρα[πο]δισμὸν τῶν περισωθέντων ἐκ τῶν Ἀντιοχέων ἐνεβλήθη κατὰ διατ[αγὴν] τοῦ Χοσρόου πῦρ εἰς τὴν ἀτυχῆ πόλιν.

Ἐν τούτοις δ' ἔφθασαν ἐκ Βυζαντίου πρέσβεις, εἰς οὓς ὑπηγόρευσεν μέγας βασιλεὺς τοὺς βαρεῖς του ὅρους, ἐφ' οἷς καὶ μόνον ἐδέχετο νὰ λύσῃ τὸν πόλεμον. Ὁ Χοσρόης ἠξίου ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν πενακισχιλίας λίτρας χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰ ἑπτὰ ἑκατομμύρια καὶ διακοσίας χιλιάδας δραχμῶν, πρὸς δὲ τούτοις ἐτήσιον δασμὸν πεντακοσίων τρῶν, ἤτοι ἑπτακοσίων εἴκοσι χιλιάδων δραχμῶν. Γενομένης δ' ἀναωχῆς, οἱ μὲν πρέσβεις ἀπῆλθον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ἀνακοιώσωσι τὰς ἀξιώσεις τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὁ δὲ Χοσρόης, ἀφ' οὗ ρῶτον κατέβη εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Ἀντιοχείας, τὴν Σελεύκειαν, καὶ λούσθη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου, ἐπέστρεψε διὰ τῆς Ἀπαμείας εἰς ὴν Ἀντιόχειαν. Ἐκεῖθεν δ' ἐτράπη τὴν ἄγουσαν ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν ωρὶς νὰποστῇ καθ' ὁδὸν τῆς δῃώσεως τῶν ὑπολειπομένων πόλεων τῆς Συρίας καὶ τῶν τῆς Μεσοποταμίας, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Δάρας ἐξαιρουμένου, ὅπερ κατελήφθη μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεκοινώθη εἰς αὐτὸν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποδοχὴ τῶν ρων τῆς εἰρήνης.

Ἀλλ' ὀλίγον μόνον χρόνον διήρκεσεν ἡ νέα αὕτη μετὰ τῶν Βυζαντίνων εἰρήνη τοῦ Χοσρόου. Ἀφορμὴν δὲ πρὸς ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου έωκεν ἡ εἰς τὴν Λαζικὴν ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν τῷ 541. Ἐκάλεσαν δὲ τὸν Χοσρόην αὐτοὶ οἱ Λαζοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν ἀρχαίαν Κολχίδα καὶ τὴν σημερινὴν Μιγγρελίαν καὶ Ἰμεριτίαν. Ἦσαν δ' οἱ Λαζοὶ ὑποτελεῖς τῶν Βυζαντίνων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τζάθου, ἀναγνωρίσαντος τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (522). Καὶ μέχρι μὲν ..νος οἱ ὅροι τῆς προσχωρήσεως δὲν ἦσαν ἐπαχθεῖς, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον . Βυζαντῖνοι, οὓς μεγάλως ὠφέλει ἡ μετὰ τῶν Λαζῶν φιλία, ἐξασφαλίζουσα αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πέραν τοῦ Καυκάσου σκυθικῶν φύλων, κατέστησαν αὐτόχρημα κύριοι τῆς χώρας. Οἱ μὲν βασιλεῖς τῶν Λαζῶν οἱονεὶ διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων οἰκοδόμησιν ἐπιθαλασσίας ὀχυρᾶς πόλεως ἐν τῇ Λαζικῇ, καλουμένης Πέτρας καὶ κατεχομένης ὑπὸ αὐτοκρατορικοῦ στρατηγοῦ, ἐξησκεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει φρουράρχου ἐπαχθὲς διὰ τοὺς Κόλχους μονοπώλιον, ὅπερ ἀφήρει αὐτοὺς πᾶσαν ἐμπορικὴν ἐλευθερίαν.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς δουλικῆς ταύτης ἀπὸ τῶν Βυζαντίνων ἐξαρτήσεως κληθεὶς ὑπὸ τῶν Λαζῶν ὁ Χοσρόης, ἔσπευσεν εἰς τὴν Λαζικήν, ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τοῦ βασιλέως Γουβάζου, καὶ ἐξεπολιόρκησε τὴν Πέτραν, ἧς οἱ Βυζαντῖνοι φρουροὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ

προςετέθησαν χίλιοι ἐπίκουροι Τζάνοι ἐκ τῶν κατὰ τὰ σύνορα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀρμενίας οἰκούντων.

Ἀπέβη δὲ ὁ ὑπὲρ τῆς Λαζικῆς πόλεμος μακρὸς, διαρκέσας ἐννέα ὅλα ἔτη μέχρι τοῦ 557, ἐπειδὴ ἡ ἐπικυριαρχία τῆς χώρας ταύτης συνεδέετο πρὸς τὴν κατὰ τὸν Εὔξεινον πόντον ἐμπορικὴν ἐπικράτησιν. Οἱ Βυζαντῖνοι οὐδόλως ἠδύναντο νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Χοσρόου μελετωμένων σχεδίων. Προετίθετο δὲ οὗτος νὰ ἱδρύσῃ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Φάσιδος ναυτικὸν σταθμὸν, ὅςτις ἔμελλε νὰ διευκολύνῃ διὰ τῶν ναυσιπόρων τῆς χώρας ποταμῶν τὸ μετὰ τῶν ἐνδοτέρων ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου. Ἐντεῦθεν δ' ἡ μεγάλη κατὰ τὸν πόλεμον ἀμφοτέρων τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀντιμαχομένων ἐπιμονή.

Κυριώτατον σημεῖον, εἰς ὃ ἔδει νὰ στραφῇ ἡ προςοχὴ τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ, ἦτο ἡ ἅλωσις τῆς Πέτρας. Πράγματι δ' ὁ Δαγισθαῖος ἐπελήφθη ἐπιμόνως μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τῆς πολιορκίας τοῦ ὀχυροῦ τούτου φρουρίου, ἐκτισμένου ἐπὶ βράχου δυςπορθήτου. Ἀλλ' ἡ περσικὴ φρουρὰ τῆς Πέτρας, καίπερ εἰς χιλίους πεντακοσίους μόνον ἄνδρας ἀνερχομένη, μετὰ τοσαύτης καρτερίας ἀντέστη εἰς τοὺς πολιορκητὰς, ὥςτε τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ Βυζαντῖνοι οὐδὲν κατώρθουν τειχομαχοῦντες. Ἀλλ' ὅτε τῶν μὲν Περσῶν φρουρῶν πολλοὶ ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ Βυζαντῖνοι δι' ὑπονόμων κατεσάλευσαν τὸ ὀχυρὸν φρούριον, ἐπέκειτο ἤδη ἡ πτῶσις τῆς Πέτρας. Ἀλλ' ὁ Δαγισθαῖος, ἐκ πλεονεξίας ἀναστείλας τὴν ἅλωσιν, ὅπως μηνύσας εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν προαπαιτήσῃ ὡρισμένας ἐπὶ τῷ προσδοκωμένῳ τούτῳ κατορθώματι ἀμοιβὰς, ἀφῆκεν ἀνοήτως καιρὸν εἰς τὸν Χοσρόην νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον.

Καὶ ἀληθῶς ὁ στρατηγὸς τοῦ Πέρσου Μερμερόης, ἐκβιάσας τἀπὸ τῆς Ἰβηρίας εἰς τὴν Λαζικὴν ἄγοντα στενὰ, κατῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Φάσιδος μετὰ τριακοντακιςχιλίων ἀνδρῶν, καὶ ἠνάγκασε τὸν Δαγισθαῖον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Πέτρας, εἰς ἣν, ἐπισκευασθέντων τῶν ὀχυρωμάτων, εἰςεβιβιβάσθησαν τριςχίλιοι ἐπίλεκτοι στρατιῶται.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐνίσχυσις τῆς Πέτρας ἔδωκε παντελῶς νέαν τροπὴν εἰς τὸν πόλεμον οὕτως, ὥςτε, εἰ καὶ ἔκτοτε δὶς ἐνίκησαν οἱ Βυζαντῖνοι ἐν ἀναπεπταμένοις πεδίοις τοὺς Πέρσας, ἡ Πέτρα ἠδυνήθη νἀνθέξῃ ἐπὶ μακρὸν, καὶ μόνον μετ' ἐπιπονωτάτην καὶ κινδυνωδεστάτην πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ τὸν Δαγισθαῖον διαδεχθέντος στρατηγοῦ Βέσσα κατωρθώθη ἡ ἅλωσις αὐτῆς τῷ 552.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Πέτρας πολὺ ἀπεῖχεν ὁ πόλεμος

ἀπὸ τοῦ τέλους. Ἐκ νέου εἰςελάσας εἰς τὴν Λαζικὴν ὁ Μερμερόης ἠδυνήθη ἐπὶ τοσοῦτον νἀποκαταστήσῃ τὴν περσικὴν δύναμιν ἐν τῇ χώρᾳ, ὥςτε καὶ πάλιν ἠναγκάσθη ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ὁμολογήσῃ ἀνακωχὴν πενταετῆ καὶ νὰ πληρώσῃ νέον χρῆμα, διςχιλίας ὀκτακοσίας λίτρας χρυσοῦ, πρὸς μεγάλην ἀγανάκτησιν τῶν ὑπηκόων του, ὑπολογιζόντων, ὅτι ἐντὸς ἕνδεκα ἐτῶν ἐπληρώθησαν εἰς τοὺς Πέρσας περὶ τὰ ἓξ ἑκατομμύρια καὶ ἑξακοσίας χιλιάδας δραχμῶν.

Ἀλλ' ἡ μεταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντίνων ἀνακωχὴ δὲν συνεπέφερε τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν τῇ Κολχίδι, αἵτινες, λωφάσασαι καθ' ὅλον τὸ 552, ἐκ νέου ἐξερράγησαν τὸ ἑπόμενον ἔτος, καθ' ὃ διεκρίθη ὁ Μερμερόης, νικήσας τοὺς δύο Βυζαντίνους στρατηγοὺς Μαρτῖνον καὶ Ἰουστῖνον. Τοιαῦται δ' ὑπῆρξαν αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Πέρσου μιρράνου, ὥςτ' ἔμελλε κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα νὰ ἐξελάσῃ τελείως ἐκ τῆς Λαζικῆς τοὺς Βυζαντίνους, ἂν μὴ κατέβαλλον τὸ γηραιὸν αὐτοῦ σῶμα οἱ κόποι τῆς στρατηγίας. Θανόντα δ' ἐν Ἰβηρίᾳ τὸ φθινόπωρον τοῦ 553, διεδέχθη αὐτὸν ὁ Πέρσης στρατηγὸς Ναχοραγὰν, ἀνὴρ τῶν ἐν Πέρσαις λογιμωτάτων καὶ ὀνομαστοτάτων, ἀλλ' ὅςτις δὲν ἐπωφελήθη δεόντως ἐκ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθούσης ἐν τῇ Λαζικῇ ἀνωμαλίας.

Ἐν ᾧ δῆλα δὴ ὁ Ναχοραγὰν παρεσκευάζετο νὰ εἰςελάσῃ εἰς τὴν Λαζικὴν, ὁ βασιλεὺς Γουβάζης, περιελθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἡγήτορας τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ μὲν Ναχοραγὰν ἠμέλησε νὰ προκαταλάβῃ τὰ πράγματα εἰςελαύνων, ὡς ἔδει, εἰς τὴν Λαζικὴν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν, οἱ δὲ Λαζοὶ, σταθμήσαντες τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ ὑπαγαγόντες εἰς αὐτὸ τὴν ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ Γουβάζου θλῖψιν, ἐξηκολούθουν συμπράττοντες μετὰ τῶν Βυζαντίνων, ὡς μόνην δικαίωσιν ἀπαιτήσαντες τὴν τιμωρίαν τῶν φονέων καὶ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Λαζικῆς ἀνάρρησιν Τζάθου τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ θανόντος.

Ἐν τούτοις δὲ τῷ 555 εἰςελάσας ὁ Ναχοραγὰν διὰ τῆς Ἰβηρίας μετὰ ἑξηκοντακιςχιλίων ἀνδρῶν ἀντεμετρήθη πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, ὧν ἡγοῦντο ὁ Μαρτῖνος, ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἄλλοι στρατηγοί, παρὰ τὴν πόλιν Φᾶσιν, κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, ἣν ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσιν οἱ Πέρσαι. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ Ναχοραγὰν εἶχε στρατιὰν πολὺ ἀνωτέραν κατὰ τὸ πλῆθος, ὑπέστη φοβερὰν ἧτταν παρὰ τῶν Βυζαντίνων, μεθ' ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τῆς Λαζικῆς.

Ἀλλ' ἡ ἧττα τοῦ Ναχοραγὰν ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε ὁ Χοσρόης τὸν μὲν ἀτυχῆ στρατηγὸν διέταξε νὰ ἐκδάρωσι ζῶντα, πεισθεὶς δέ, ὅτι εἰς μάτην διὰ τοῦ μακροῦ, ἀλλ' ἀμφιρρόπου πολέμου ἠγωνίζετο νὰ στηριχθῇ ἐν τῇ Λαζικῇ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν τῶν ἰθαγενῶν, ἦλθε πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ἑκάτεροι ἔμελλον νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα ἐξακολουθοῦντες νὰ κατέχωσιν ἐν τῇ Λαζικῇ πάνθ' ὅσων ἦσαν ἤδη κύριοι, εἴτε πολίσματα ἦσαν εἴτε φρούρια. Τέλος δὲ τῷ 562 ὡμολογήθη μεταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντίνων εἰρήνη πεντηκονταετής. Κυριώτατος δὲ ὅρος τῶν συνθηκῶν, γραφεισῶν ἑλληνιστὶ καὶ περσιστί, ἦσαν ἡ παρὰ τῶν Περσῶν ἐντελὴς ἀποχώρησις ἐκ τῆς Λαζικῆς ἐπ' ἀνταλλάγματι ἐτησίας δόσεως τριακοντακιςχιλίων χρυσῶν νομισμάτων, ἤτοι ἑξακοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν, καὶ ἡ παρὰ μόνων τῶν Περσῶν φύλαξις τῶν Κασπίων πυλῶν ἀπὸ τῶν Οὔννων καὶ τῶν Ἀλανῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ διετυπώθησαν καὶ ἄλλα πολλά, καὶ διερρυθμίσθησαν ἰδίως τὰ κατὰ τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Οὕτω δὲ μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ὅλα ἔτη, καθ' ἃ οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἐπολέμησαν μετὰ βραχειῶν διακοπῶν ἐν Περσίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ, Συρίᾳ καὶ Λαζικῇ, κατετέθησαν τέλος ὁριστικῶς τὰ ὅπλα, ἅτινα μόνον μίαν δεκαετίαν ἐπέπρωτο νὰ ἡσυχάσωσι. Καὶ ὁ μὲν μακρὸς πόλεμος δὲν δύναται βεβαίως νἀναγραφῇ μεταξὺ τῶν θριαμβευτικωτάτων, οὓς διεξήγαγον ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε καὶ παντελῶς ἄδοξος. Αἱ δὲ χρηματικαὶ ὑποχρεώσεις, ἃς ἀνέλαβεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία διὰ τῶν πρὸς τὸν Χοσρόην συνθηκῶν, οὐ μόνον ὡς ὁμολογία ὑποτελείας πρὸς τοὺς Πέρσας δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας καὶ μικροῦ λόγου εἶνε, μετρούμεναι πρὸς τὸ μέγα κέρδος τῆς ἐλευθέρας κατὰ τὸν Εὔξεινον πόντον ἐμπορίας, ἣν μάτην εἶχον ἐπιζητήσει νὰ οἰκειωθῶσιν οἱ Πέρσαι διὰ τῆς ἐν τῇ Λαζικῇ ἐγκαταστάσεώς των.

κβ΄

Ἡ ὁριστικὴ ἐγκατάστασις ἐν Ἰταλίᾳ.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἦτο ἀπησχολημένη ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ, εὑρέθη ἠναγκασμένη νὰ παλαίῃ ἐν Ἰταλίᾳ πρὸς τελείωσιν καὶ ἐμπέδωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Βελισαρίου. Ἀληθῶς ἡ ἧττα

ου Οὐϊτίγιδος καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Ῥαβέννης δὲν ἤρκουν ὅπως θεωρηθῇ
μπεπληρωμένον καὶ ἀκλόνητον τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ.
Ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Βελισαρίου ὁ Ἰλδίβαδος, ὃν ἀνεκήρυξαν βα-
λέα των οἱ ὑπολειπόμενοι τῶν Γότθων, ἠδυνήθη νὰ συγκεντρώσῃ περὶ
υτὸν αὐτούς τε καὶ τοὺς δυσηρεστημένους ἐκ τῶν Ἰταλῶν καὶ νὰ ἐκ-
ίνῃ τὴν ἀντίστασίν του καθ' ἅπασαν τὴν Λιγυστικὴν καὶ τὸ Βενετικόν.
Αἰτία δὲ τῶν ταχειῶν προόδων τῆς ἐναντίον τῶν Βυζαντίνων κατὰ
ν Ἰταλίαν ἀντιδράσεως ἦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἔλλειψις ἑνότητος ἐν τῇ
οικήσει τῶν στρατηγῶν τῶν διαδεχθέντων ἐν τῇ χώρᾳ τὸν Βελισάριον
ὶ ἡ ἀδράνεια αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ πλεονεξία τῶν οἰκονομικῶν
αλλήλων τῆς αὐτοκρατορίας, μὴ ἀναλογιζομένων, ὅτι ἡ Ἰταλία
ριήρχετο εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἐξηντλημένη ἐκ μακρῶν πολέμων, σι-
δείας καὶ λοιμῶν. Ὑπερεῖχε δὲ πάντας ἐν τῇ ἀδικίᾳ καὶ τῇ πιέσει
λογοθέτης Ἀλέξανδρος. Χαρακτηριστικώτατον δὲ τῆς φιλοχρηματίας
τοῦ εἶνε τὸ ἐπώνυμον οὗ ἠξιώθη, ἐπικληθεὶς Ψαλίδιος ἀπὸ τοῦ ψα-
δίου, δι' οὗ συνείθιζε νὰ περικόπτῃ κύκλῳ τὰ χρυσᾶ νομίσματα μετὰ
ιαύτης τέχνης, ὥςτε νὰ διατηρῶσι μὲν τὸ πρότερον κυκλοτερὲς σχῆμα,
γίνωνται δὲ πολὺ μικρότερα τοῦ κεκανονισμένου.
Πολὺ δὲ σπουδαιοτέρα ἀπέβη ἡ ἀντίδρασις τῶν Γότθων, ὅτε περιῆλ-
ν ἡ βασιλεία εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἰλδιβάδου Τωτίλαν. Ἓν ἤδη ἔτος
τὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἐπανειλημμέναι ἧτται τῶν Βυζαντίνων
ρατηγῶν εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἐνισχύσει τοὺς Γότθους, ὥςτε μεσοῦντος
οῦ 542 ὁ Τωτίλας, ἐκκινήσας ἐκ τῶν βορείων τῆς χερσονήσου, ἔγεινε κύ-
ος ὅλης τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ ἐπολιόρκει τὴν Νεάπολιν. Πε-
ούσης δὲ καὶ ταύτης τῷ 543, ὁ Τωτίλας, ὅςτις εἶχε γείνει ἀγαπητὸς
ὰ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ πραότητος καὶ ἐπιεικείας, παρεκίνει ἤδη δι' ἐπι-
ολῶν τοὺς Ῥωμαίους νἀνοίξωσιν εἰς αὐτὸν τὰς πύλας τῆς Ῥώμης.
Ἡ ἐπελθοῦσα ἐν Ἰταλίᾳ μεταβολὴ ἦτο κρίσιμος. Οἱ Γότθοι ἀπὸ
ττημένων εἶχον μεταβληθῆ εἰς νικητάς, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι κύριοι τῆς
ώρας εἶχον ἕνεκα τῆς τόλμης τοῦ Τωτίλα καὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν πται-
μάτων μετατραπῆ εἰς πολεμουμένους καὶ ἀμυνομένους. Ἤδη δ' ὁ
ωτίλας ἐβάδιζε κατὰ τῆς Ῥώμης, ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησεν
ναγκαῖον νἀναθέσῃ τὴν σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης Ἰταλίας εἰς τὸν
ὐτὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, εἰς ὃν ἐχρεωστεῖτο ἡ κατάκτησις αὐτῆς, εἰς τὸν
ελισάριον.
Ὁ Βελισάριος λοιπὸν, ἀνακληθεὶς ἐκ τῶν

καὶ ἀφίνων ἀτέλεστον τὸν περσικὸν πόλεμον, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἰταλί[illegible] τῷ 544, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τετρακισχιλίους μόνον ἄνδρας. Ἀλλὰ [illegible] ἀνεπαρκὲς τῆς στρατιᾶς δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ πράξῃ τι γε[illegible] ναῖον, ἐν ᾧ ὁ Τωτίλας, προβαίνων ἀπὸ νίκης εἰς νίκην, κατώρθωσε τ[illegible] λος νὰ κυριεύσῃ, τελευτῶντος τοῦ 546, καὶ αὐτὴν τὴν ἐν τῷ τότε ὀλιγάνθρωπον Ῥώμην, κατεχομένην μὲν ὑπὸ τοῦ Βυζαντίνου φρουράρχου Βέσσα, στενῶς δὲ πολιορκηθεῖσαν καὶ περιελθοῦσαν διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς σιταγωγίας εἰς τὸ ἔσχατον τῆς στενοχωρίας. Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη ἐκυριεύθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου, ἐπιστρέψαντος μετὰ νέων δυνάμεων ἐκ τοῦ Δυρραχίου, ὅπου εἶχε πλεύσει ἐν τῷ μεταξύ. Ἀλλ' αὕτη ἦτο ἡ μόνη ἀξία λόγου ἐπιτυχία τοῦ Βελισαρίου. Εἰς μάτην ἀνέμενε παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τἀπαραίτητα μέσα πρὸς αἰσίαν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, περὶ ὧν εἶχεν ἐπιστείλει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἤδη μεσοῦντος τοῦ 545, ἄνδρας καὶ χρήματα. Αἱ μὲν κατὰ διαλείμματα στελλόμεναι ἐπικουρίαι ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἰταλίαν βυζαντιακαὶ φρουραὶ ἀπρόθυμοι διὰ τὴν καθυστέρησιν μισθῶν. Τοιαύτης δ' οὔσης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων, ἀτυχίαι ἐπελθοῦσαι εἰς τὸν Βελισάριον, διεξάγοντα τῷ 548 τὸν πόλεμον ἐν τῇ νοτίᾳ Ἰταλίᾳ, ἠνάγκασαν αὐτὸν νἀποσυρθῇ προσωρινῶς εἰς τὴν σικελικὴν Μεσσήνην, ὁπόθεν ἔστειλε πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ κατὰ τὸ σύνηθες συνακολουθοῦσαν σύζυγον Ἀντωνῖναν, ζητῶν δι' αὐτῆς δραστηριωτέραν ἐπιδίωξιν τοῦ πολέμου. Καὶ ἐπέστρεψε μὲν μετ' οὐ πολὺ καὶ πάλιν ἐκ τῆς Σικελίας εἰς τὰ νότια τῆς Ἰταλίας ὁ Βελισάριος, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀνακληθεὶς τῷ 549 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως σταλῇ καὶ πάλιν κατὰ τῶν Περσῶν, ὡς εἴδομεν. Ἦτο δὲ ἡ ἀνάκλησις αὕτη τοῦ Βελισαρίο[illegible] ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ ἰταλικοῦ πολέμου, ὅπου διήνυσε πέντε ἄδοξα ἔτ[illegible] κατόρθωμα τῆς Ἀντωνίνης, ἥτις, καίπερ στερηθεῖσα τῆς φίλης αὐτ[illegible] καὶ προστάτιδος, τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας, θανούσης περὶ τὰ τέ[illegible] Ἰουνίου τοῦ 548, ἔτυχε τῆς χάριτος ταύτης παρὰ τοῦ Ἰουστινιαν[illegible]

Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἀποτυχία τοῦ Βελισαρίου ἔπεισε τὸν Ἰουστινια[illegible] νἀναθέσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἀνεψιὸν Γερμανόν, ὅ[illegible] διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ Ματασούνθης τῆς ἐγγονῆς τοῦ Θεοδωρί[illegible] καὶ χήρας τοῦ Οὐϊτίγιδος ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς Γότ[illegible] τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ φανῇ ὡς ἀντιπρόσωπος συνδυασμοῦ τινος τῆς [illegible] ζαντιακῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τῶν παραδόσεων τῆς γοτθικῆς β[illegible]

ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

ς. Πράγματι δ' ὁ Γερμανὸς προωρίζετο ὡς ἐπικινδυνότατος ἀντί-
ος τοῦ Τωτίλα, ὅτ' ἐξέλιπεν αἴφνης ἐκ τοῦ μέσου, θανὼν ἐκ νόσου
ὃν χρόνον ἠναγκάζετο πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκστρατείας νὰ
τῇ ἐπὶ τοὺς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου δῃοῦντας Σλάβους καὶ
ους.
έλος ὅ τι δὲν κατώρθωσεν ὁ Βελισάριος, ὅ τι δὲν προέφθασε νὰ
ῃ ὁ Γερμανὸς ἠδυνήθη νὰ ἐπιτελέσῃ τῷ 552 ὁ ἕτερος τῶν μεγά-
στρατηγῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ γηραιὸς εὐνοῦχος Ναρσῆς, εἰς ὃν
ησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ ἄφθονα μέσα καὶ πο-
ηθὴς στρατιά, ἣν ἀπετέλουν ὡς τὸ πλεῖστον βάρβαροι, Ἔρουλοι,
βαρδοί, Γήπαιδες, Οὖννοι καὶ Πέρσαι ἐκ τῶν αἰχμαλώτων τοῦ
ικοῦ πολέμου καὶ αὐτομόλων. Εἰς μάτην ὁ Τωτίλας, ζητῶν νὰ
μποδίσῃ τὴν ἐκ τῆς Δαλματίας, ὅπου ἀπεβιβάσθη ὁ Ναρσῆς, διὰ
Ἰστρίας καὶ Βενετίας κατάβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπεπει-
ἀντιπερισπασμόν, ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τῆς Κερκύρας καὶ δῃῶν
Ἤπειρον. Ἡ ἐλευθέρωσις τοῦ ὑπὸ τῶν Γότθων πολιορκουμένου
ῶνος διὰ τῆς παρὰ τὴν ἐγγὺς αὐτοῦ κειμένην Σενογαλλίαν ναυτι-
νίκης τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ τοῦ Βιταλια-
καὶ ἡ παρὰ τοῦ Περσαρμενίου Ἀρταβάνου ἐκδίωξις τῶν Γότθων
ῆς Σικελίας ὑπῆρξαν γεγονότα μεγάλα, ἀντισηκώσαντα μὲν τὰς
ηρὰς ἐκείνας εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος ἐπιδρομὰς τοῦ Τωτίλα,
κσκευάσαντα δὲ τὴν ταχεῖαν τοῦ Ναρσῆ εὐδοκίμησιν ἐν Ἰταλίᾳ.
μάτην ὁ Τωτίλας, ἀγωνιζόμενος νὰ περισώσῃ παντὶ σθένει τὰ ναυά-
τῆς ἐν Ἰταλίᾳ γοτθικῆς δυνάμεως, ἔστειλεν εἰς τὰ βόρεια τῆς χερ-
σου τὸν γενναῖον Γότθον Τείαν, ὅπως ἀνακόψῃ τὴν πορείαν τοῦ
Ιλλυρίας κατερχομένου Ναρσῆ, ἔσπευσε δὲ καὶ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ
τηγοῦ τῶν Βυζαντίνων. Μετὰ διαπραγματεύσεις ἀποτυχούσας αἱ
στρατιαὶ παρετάχθησαν ἐναντίον ἀλλήλων τὸν Ἰούλιον τοῦ 552 οὐ
ρὰν τοῦ ποταμοῦ Κλασίου παρ' αὐτοὺς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀπεν-
ν πλησιέστατα τῆς κώμης, ἣν οἱ ἐγχώριοι ἐκάλουν Ταγίνας. Τὸ
τηγικὸν βλέμμα τοῦ Ναρσῆ, κελεύσαντος τὴν ἔγκαιρον ὑπὸ τῶν
αντίνων κατάληψιν λόφου τινός, δεσπόζοντος τοῦ πεδίου τῆς μάχης,
τάξαντος ἀνὰ τετρακισχιλίους τοξότας καθ' ἕκαστον τῶν κεράτων
ἑαυτοῦ στρατιᾶς, συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τῶ
θων. Τῶν τοξοτῶν ἐκείνων τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ δραστηριότης κα
ία, ὥςτε κατ' αὐτὴν τὴν ἔναρξιν τῆς συγκρούσεως τὸ

Γότθων ἀπέβαλε πλῆθος ἀνδρῶν καὶ ἵππων, καὶ, ἀποκρουσθὲν, συμπαρέσυρεν ἐν τῇ φυγῇ του τοὺς πεζοὺς, περιελθόντας εἰς διάλυσιν τιλείαν καὶ καταληφθέντας ὑπὸ πανικοῦ, διευκολύνοντος ἐν τῷ σκότει τῆς ἤδη ἐπελθούσης νυκτὸς τὸ ἔργον τῶν νικητῶν. Ἑξακισχίλιοι ὑπῆρξαν οἱ πεσόντες Γότθοι, μεταξὺ δ' αὐτῶν εὑρίσκετο καὶ αὐτὸς ὁ Τωτίλας, πληγεὶς ὑπὸ Γερμανοῦ μὴ ἀναγνωρίσαντος αὐτόν. Τὸν δὲ Αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐνώπιον τῆς συγκλήτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνεδριαζούσης κατετέθησαν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ βασιλέως τὰ καθημαγμένα ἱμάτια τοῦ ἡττηθέντος τῶν Γότθων ἡγεμόνος μετὰ καὶ τοῦ διαλίθου αὐτοῦ κράνους, στελλόμενα ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ ὡς τρόπαιον τῆς μεγάλης ἐν Ἰταλίᾳ νίκης.

Ὁ Τωτίλας εἶχε δίκαιον ἀναβοῶν πρὸς τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν μαχομένους πρὸ τῆς συρράξεως τῶν ὅπλων, ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔμελλε νὰ εἶνε κρίσιμος διὰ τὴν τύχην τῶν Γότθων. Ἀληθῶς μετὰ τὴν ἧτταν ἐκείνην νικηφόρος προήλασε διὰ τῆς Τυρρηνίας ὁ Ναρσῆς, παραλαμβάνων τὰς καθ' ὁδὸν ὀχυρὰς πόλεις, παραδιδομένας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Γότθων φρουράρχων, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλὰ καὶ αὕτη παρεδόθη μετὰ βραχεῖαν ἄμυναν ὑπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὴν γοτθικῆς φρουρᾶς, ὁ δὲ Ναρσῆς ἀπέστειλε τὸ πέμπτον ἤδη τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ἐν τούτοις οἱ ἐκ τῆς παρὰ τὰς Ταγίνας μάχης περισωθέντες Γότθοι, τραπέντες πρὸς βορρᾶν καὶ διαβάντες τὸν Πάδον ἔφυγον πρὸς τὸ Τικῖνον, ὅπου ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν γενναῖον Τεΐαν τὸν υἱὸν τοῦ Φρεδιγέρνου, ὅςτις, παραλαβὼν τοὺς ἐν Τικίνῳ θησαυροὺς τοῦ Τωτίλα, ἔσπευσε μετ' οὐ πολὺ εἰς βοήθειαν τοῦ ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ πολιορκουμένου ἀδελφοῦ του Ἀλιγέρνου. Καὶ ἐστρατοπέδευσε μὲν ὁ Τεΐας προχωρήσας μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Βεσουβίου, ἀλλὰ παρὰ τὸν μικρὸν ποταμὸν Δράκοντα ἠναγκάσθη νὰ ἐπιπέσῃ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 552 κατὰ τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἥτις μετὰ μάχην ἀμφίρροπον, ἐπὶ πολλὰς διαρκέσασαν ὥρας καὶ ἐπαναληφθεῖσαν τὴν ἐπιοῦσαν, κατήγαγε τέλος νίκην περιφανῆ. Ἄπελπις ὑπῆρξε τῶν Γότθων ὁ ἀγὼν καὶ γενναία κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἡ ἀντίστασις τοῦ Τεΐα, ἀγωνισθέντος ἡρωικώτατα ἐπὶ ὀκτὼ ὅλας ὥρας μέχρι τῆς ὑστάτης αὐτοῦ πνοῆς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑστεραίαν μεγάθυμος ὑπῆρξεν ἡ καρτερία τῆς ἀβασιλεύτου γοτθικῆς στρατιᾶς, ἧς τὰ λείψανα τέλος ἀποδυσπετήσαντα παρεδόθησαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἐλευθέρας ἐξόδου ἐκ τῆς Ἰταλίας.

Ὁ θρίαμβος τοῦ Ναρσῆ ἐφαίνετο πλέον πλήρης μετὰ τὴν ἐκ τῆς χερσονήσου ἔξοδον τῶν μόλις εἰς χιλίους ἀνερχομένων τελευταίων ἀνδρῶν τῆς παρὰ τὸν Βεσούβιον ἡττηθείσης στρατιᾶς τοῦ Τεΐα. Ἀλλ' οἱ Βυζαντῖνοι εἰς νέους μετ' οὐ πολὺ ἤγοντο ἀγῶνας ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Θευδιβάλδου προστατευόμενοι, εἰσήλασαν εἰς τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον οἱ δύο Ἀλαμαννοὶ στρατηλάται Λεύθαρις καὶ Βουτιλῖνος, ἄγοντες ἑβδομήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν, περὶ οὓς ἐτάχθησαν καί τινες τῶν ὑπολειπομένων ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων, τῶν λοιπῶν προτιμώντων τοὺς Βυζαντίνους τῶν Φράγκων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τεΐα Ἀλίγερνος, ὅςτις καὶ παρέδωκε τέλος εἰς τὸν Ναρσῆν τὰς κλεῖδας τῆς Κύμης. Ἐν τούτοις δ' οἱ Ἀλαμαννοὶ ἐπιδρομεῖς εἶχον μὲν προχωρήσει πρὸς νότον, ἀλλ' ἔπειτα μετὰ τὴν κατὰ τὸν χειμῶνα δήωσιν τῆς Ἰταλίας ὁ Λεύθαρις, ἐπιστρέφων εἰς τὰ βόρεια, ἀπέβαλεν ἐν τῇ Πικεντίνῃ ἐξ ἐνέδρας μέγα μέρος τῆς στρατιᾶς του, ἐντελῶς κατόπιν καταστραφείσης ἐν τῷ Βενετικῷ ὑπὸ τυφοειδῶν πυρετῶν καὶ λοιμοῦ. Οὐχ ἧττον δὲ δεινὴ ὑπῆρξε τοῦ Βουτιλίνου ἡ πανωλεθρία, ὅςτις μετὰ μεγάλην ἐκ δυσεντερίας φθορὰν τοῦ στρατοῦ του ἦλθε μὲν παρὰ τὴν Καπύην εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Ναρσῆν μετὰ δυνάμεων πολλῷ ἀνωτέρων, ἀνερχομένων εἰς τριακοντακισχιλίους ἄνδρας, ἐν ᾧ ἡ βυζαντιακὴ στρατιὰ ἀπετελεῖτο ἐκ μόνων δεκαοκτὼ χιλιάδων, ἀλλ' ἡττήθη οἰκτρῶς, πεσὼν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἀγῶνι, ἐξ οὗ ὀκτὼ μόνον τῶν Ἀλαμαννῶν καὶ Φράγκων ἐλέγοντο περισωθέντες. Τέλος δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους 554 ἐξενικῶντο οἱ τελευταῖοι τῶν πολεμίων τοῦ Ναρσῆ, ἑπτακισχίλιοι Γότθοι, οἵτινες εἶχον δι' ὑποστηρίξεως τῶν Φράγκων καταλάβει ὀχυρόν τι φρούριον τῆς Σαυνίτιδος, καὶ ἔληγεν εὐκλεῶς ὁ εἰκοσαετὴς γοτθικὸς πόλεμος τῶν Βυζαντίνων ἐν Ἰταλίᾳ, ἥτις ἀπέβη ἐπαρχία τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, διαμείνασα τοιαύτη, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν, ἐπὶ δύο ὅλους αἰῶνας. Πρωτεύουσα δὲ τῆς βυζαντιακῆς Ἰταλίας ἔγεινεν ἡ αὐτὴ ἐκείνη Ῥάβεννα, ἥτις ἐπὶ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Θεοδωρίχου εἶχε πλουσίως διακοσμηθῇ σὺν τοῖς ἄλλοις διὰ δύο λαμπρῶν ἐκκλησιῶν, τῆς τρουλλωτῆς τοῦ Ἁγίου Βιταλίου καὶ τῆς ἐν σχήματι βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ ἐν Κλάσει, τῷ οὕτω καλουμένῳ κατὰ τὴν ἀδριατικὴν θάλασσαν ἐπινείῳ τῆς Ῥαβέννης, ἥτις πολὺ μᾶλλον ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γινομένη μέχρι τινὸς ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν ἐνάμιλλος πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ῥώμην.

Ἀλλ' οἱ Γότθοι τῆς Ἰταλίας δὲν ἦσαν οἱ μόνοι, οὓς ἐξενίκησεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸ πέρας τῶν ἰταλικῶν πολέμων ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστρεψε τὰ ὅπλα αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν Οὐσι-

ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΙΤΑΛΙΟΥ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗι

γότθων τῆς Ἰσπανίας. Ἤδη τῷ 542 καὶ τῷ 544 οἱ Οὐσιγότθοι, βα-σιλεύοντος ἐν Ἰσπανίᾳ τοῦ Θεύδου (531-548), εἶχον ἀποπειραθῆ ἄνευ ἐπιτυχίας νὰ καταλάβωσιν, ἐξ αὐτῆς ὁρμώμενοι, μέρος τῆς Ἀφ[illegible]ικῆς ἐκ τοῦ ἀνήκοντος εἰς τοὺς Βυζαντίνους. Κατεῖχε δὲ τὸν ἱσπανικὸν θρό-

ον μετὰ τὸν δολοφονηθέντα τοῦ Θεύδου διάδοχον ὁ Ἀγίλας (549-54), ὅτε, κατὰ τοῦ Ἀρειανοῦ τούτου βασιλέως ἐπαναστὰς ὁ ὀρθόδοος Γότθος Ἀθανάγιλδος, ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ο δ' αὐτοκράτωρ, δυνάμενος ἤδη μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὰ διαθέσῃ καὶ χρῆμα καὶ στρατιὰν, προθύμως ἔσπευσε νὰ ἐπωφεληθῇ ι τῆς διαιρέσεως τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ Οὐσιγότθων, ἥτις ἐπικαιρότατα ραίνετο συντελοῦσα εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ περὶ ἐπεκτάσεως τοῦ βαιλείου εἰς τἀρχαῖα ὅρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ δὴ ἀνετέθη εἰς ὸν πατρίκιον Λιβέριον ἡ μετὰ στόλου διαπεραίωσις εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ς αἱ πλεῖσται τῶν κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ παράλια πόλεων ἀνέῳξαν ἰς αὐτὸν τὰς πύλας. Αὐτὸς δ' ὁ Ἀγίλας, ἡττηθεὶς παρὰ τὴν Σεβίλλην πὸ τῆς ἡνωμένης στρατιᾶς τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν ἀποστατῶν καὶ φυών, ἐφαίνετο ἀνοίγων εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὴν ὁδὸν τῆς κατακτήσεως υμπάσης τῆς Ἱσπανίας, ὅτε οἱ ἄρχοντες τῶν Οὐσιγότθων, φονεύσαντες ὸν βασιλέα, ὅςτις εἶχε καταφύγει εἰς Ἐμερίταν, τὴν σημερινὴν Μεἰδαν, ἐτάχθησαν περὶ τὸν Ἀθανάγιλδον. Οὗτος δ' ἐστράφη μὲν εὐθὺς ναντίον τῶν τέως συμμάχων του, οὓς αὐτὸς εἶχε καλέσει εἰς τὴν Ἱσπαίαν, καὶ ἐπέδειξε τὴν συνήθη τῶν Γότθων γενναιότητα. Ἀλλ' οὔτε οἱ ν ἀναπεπταμένοις πεδίοις ἀγῶνες ἀπέβησαν πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ, οὔτε δυνήθη ὁ Ἀθανάγιλδος νὰ κυριεύσῃ καὶ πάλιν τὰς ὀχυρὰς πόλεις καὶ ὰ παράλια φρούρια, ἅτινα κατεῖχον ἤδη οἱ Βυζαντῖνοι, οἵτινες, ἐν τῷ εταξὺ λαμβάνοντες ἐπικουρίας ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, εἶχον καταλάβει τὰς αραλίας ἀπὸ τοῦ Σούκρωνος κατὰ τὴν Μεσόγειον μέχρι τοῦ κατὰ τὸν τλαντικὸν Ὠκεανὸν Ἱεροῦ ἀκρωτηρίου, προχωροῦντες πολλαχοῦ καὶ ἰς αὐτὰ τὰ μεσόγεια. Ἔτι δὲ ἰσχυρότεροι ἀπέβησαν κατὰ τὴν Ἱσπαίαν οἱ Βυζαντῖνοι ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Λιβέριον Φραγκίωνος, ὅςτις αἱ προςηύξησε τὰς προϋπαρχούσας ἐν τῇ ἰβηρικῇ χερσονήσῳ κτήσεις, ποτελεσάσας δύο ἐπαρχίας, διοικουμένας ὑπὸ πατρικίων. Διήρκεσε δ' κατάκτησις τῆς Ἱσπανίας ἐπὶ ἑξήκοντα καὶ ἐννέα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 554 έχρι τοῦ 623, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐσιγότθων Σουινθίλας κατώρθωσε ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βυζαντιακῆς κυριαρχίας, συμπληρόνων ὸ ἔργον τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Οὐιτερίχου, ὅςτις ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου εἶχεν ἤδη ἀνακτήσει τὰς πλείστας τῶν κατὰ τἀνατοικὰ τῆς Ἱσπανίας ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων κατεχομένων πόλεων.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων.

Εἴδομεν μέχρι τοῦδε τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τοὺς Βανδήλους καὶ τοὺς Γότθους τῆς Ἰταλίας, πρὸς τοὺς Οὐσιγότθους τῆς Ἰσπανίας καὶ τοὺς Πέρσας. Καὶ διὰ μὲν τῶν ἄλλων πολέμων ἐσκοπεῖτο ἡ ἐπέκτασις τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου, οἱ δὲ πρὸς τοὺς Πέρσας, οἱ καὶ ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων ἔνδοξοι, ἦσαν μᾶλλον ἀμυντικοί, καὶ ἀπέβλεπον εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διάδοσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐμπορίου τῶν Βυζαντίνων. Ἀλλ' ἀμυντικοὺς πολέμους ἠναγκάζετο νὰ ἐπιχειρῇ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία καὶ πρὸς τὰ βόρεια τοῦ βασιλείου, εἰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ κατώρθωνε πολλοὺς νἀπαμύνῃ ἀπὸ τοῦ κράτους κινδύνους, ἐπιτυγχάνων τὴν καταπολέμησιν τῶν βορείων βαρβάρων δι' ἀλλήλων καὶ κατατρίβων οὕτως ἐν μέρει τὴν δύναμιν αὐτῶν. Τῶν δὲ πολεμίων ἐκείνων ἐπικινδυνότατοι ἦσαν οἱ Οὖννοι οἱ ἐκ τοῦ φύλου τῶν καλουμενων Κοτριγούρων, οἵτινες, κατοικοῦντες κατὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ μέχρι τινὸς μόνον ἀνασχεθέντες, εἰςήλασαν ὁρμητικοὶ εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ζαβεργὰν, τελευτῶντος τοῦ 559. Εἰςώρμησαν δ' ἐξ ἔρωτος λείας καὶ θέλοντες νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς Βυζαντίνους ἐπὶ τῇ παρ' αὐτῶν παρεχομένῃ εἰς τοὺς Οὐτιγόρους Οὔννους καὶ τὸν βασιλέα αὐτῶν Σάνδιλλον φιλίᾳ καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις τοῖς εἰς αὐτοὺς στελλομένοις.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 559 ὁ Ζαβεργὰν διέβη κατὰ τὴν σημερινὴν Δοβροῦτσαν τὸν Δούναβιν, διαβατὸν ὄντα καὶ ἱππήλατον ἐκ τοῦ πάγου, καὶ προεχώρησεν ἄνευ ἀντιστάσεως διὰ τῆς Σκυθίας καὶ τῆς Μυσίας. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὴν Θρᾴκην, διαιρέσας τὴν στρατιὰν αὐτοῦ εἰς τρία μέρη, μίαν μὲν μοῖραν ἔστειλεν εἰς τὴν θρᾳκικὴν χερσόνησον, ἑτέραν δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, αὐτὸς δ' ἡγούμενος ἑπτακιςχιλίων ἱππέων διηυθύνθη πρὸς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀκώλυτος ὑπῆρξεν ἡ διὰ τῆς Θρᾴκης πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους πορεία τοῦ ἡγεμόνος τῶν Οὔννων, ὅστις ἠδυνήθη νὰ δῃώσῃ οἰκτρῶς τὰ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἀπαγάγῃ εἰς αἰχμαλωσίαν πλῆθος κατοίκων, ἐκτρεπόμενος εἰς ὠμότητας, περιγραφομένας συγκινητικῶς ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ἀγαθίου. Ἀπεδεικνύετο δ' ἐκ τῶν ζημιῶν, ἃς ὑπέστη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ἐκείνην ἡ Θρᾴκη, καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεξε μέχρι τινὸς αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις, τὸ μονομερὲς τῆς πολεμικῆς παρα-

.ευῆς καὶ τῶν ἀμυντικῶν ἔργων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἕνεκα τῶν ἀπωτέ-ιν πολέμων παραμελήσαντος τὰ πρὸ ποδῶν. Ὁ μὲν στρατὸς τοῦ άτους, ὅςτις ἔπρεπε νἀνέρχηται εἰς ἑξακοσίας τεσσαράκοντα πέντε ιάδας μαχίμων ἀνδρῶν, περιωρίζετο τότε μόλις εἰς ἑκατὸν πεντή-ιτα, καὶ ταύτας τὸ πλεῖστον διεσκορπισμένας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Λιβύῃ, Ἱσπανίᾳ καὶ Κολχίδι, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ κατὰ τὰ σύνορα τῆς Περσίας. ν ᾧ δὲ περὶ τοσούτων κτισμάτων καὶ ἀμυντικῶν ἔργων εἶχε φροντί-ἀλλαχοῦ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰ κατὰ τὴν Θρᾴκην φρούρια ἦσαν παρη-λημένα, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ μακρὰ ὀνομαζόμενα τείχη οὐ μόνον εἶχον λλαχοῦ καταπέσει ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀτημελείας, ἀλλὰ καὶ ντελῶς ἀφρούρητα ἦσαν. Διὰ ταῦτα δὲ πάντα εὔκολος καὶ ὁμοία ὡς στρατιωτικὸν περίπατον ὑπῆρξεν ἡ πορεία τῆς ὑπὸ τὸν Ζαβεργὰν ·ρας τῆς στρατιᾶς μέχρις αὐτῶν τῶν περιχώρων τῆς βασιλευούσης. Ὁ Ζαβεργάν, προχωρήσας ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ εἰς τὴν Προ-οντίδα ἐκβάλλοντος ποταμοῦ Ἀθύρα παρὰ τὴν κώμην Μελαντιάδα, μένην εἰς ἀπόστασιν πέντε μόνον ὡρῶν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης κατὰ ι ἀπὸ Ἡρακλείας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγουσαν ὁδόν. Ἦτο λοιπὸν εσος ὁ κίνδυνος, καὶ δικαίως τοὺς κατοίκους τοῦ Βυζαντίου κατέλαβε ὸος καὶ κατάπληξις. Αἱ μὲν θύραι τῶν πωλητηρίων ἐκλείοντο, τινὲς τῶν κατοίκων ἔφευγον ἐκ τῆς πόλεως, τὰ δὲ πολύτιμα τῶν ἀναθη-των τῶν ἐν τῇ περιχώρῳ τῆς πόλεως συσκευαζόμενα ἐφέροντο εἰς ν πόλιν ἢ διεπεραιοῦντο ἐπ' ἀκατίων εἰς τἀσιατικὰ παράλια. Ἡ δὲ ρασκευαζομενη ἄμυνα τῆς πόλεως δὲν ἐφαίνετο παρέχουσα βεβαίας τίδας, ἀφ' οὗ ἡ βασιλεία ἕνεκεν ἐλλείψεως στρατιωτῶν ἠναγκάσθη ναθέσῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κατὰ τὰς λεγομένας Συκᾶς, ἀντιστοι-ύσας πρὸς τὸν σημερινὸν Γαλατᾶν, παραλίου τείχους καὶ τῆς Χρυ-ς πύλης οὐχὶ εἰς τακτικοὺς στρατιώτας τῆς γραμμῆς, ἀλλ' εἰς τὴν ·σιλικὴν φρουρὰν τῶν λεγομένων *σχολαρίων*. Ἀλλ' οὗτοι ἀπὸ τῶν όνων Ζήνωνος τοῦ Ἰσαύρου οὐδὲ κἂν πρὸς σημερινοὺς ἐθνοφύλακας ύναντο νὰ παρομοιωθῶσιν, ἀλλ' ἦσαν τὸ πλεῖστον ἄνδρες ἐντελῶς ιόλεμοι, διὰ χρημάτων ἐξαγοράζοντες τὴν τιμὴν νὰ παρίστανται ἐν ; βασιλείῳ αὐλῇ φέροντες λαμπρὰν στολήν.

Ἀλλ' ἐν ταῖς κρισίμοις ἐκείναις ὥραις ὁ Ἰουστινιανός, βλέπων κιν-νεύουσαν τὴν πόλιν καὶ σαλευόμενον τὸν θρόνον, κατέφυγεν εἰς τὸν δρα, ὅςτις τοσάκις εἶχε θριαμβεύσει τιμῶν τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα. Ὁ λισάριος ἀπὸ τοῦ 549, ὅτε εἶχεν ἀνακληθῇ ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἔζη,

καθ' ἃ φαίνεται, ἰδιωτεύων. Ὁ κατὰ τὸ 548 ἐπελθὼν θάνατος τῆς Θεοδώρας, τῆς φίλης τῆς Ἀντωνίνης, στερήσας αὐτὸν ἰσχυρᾶς προστασίας, εἶχε περιστήσει σχεδὸν εἰς ἀφάνειαν τὸν τέως ἔνδοξον στρατηγὸν καθ' οὓς χρόνους ἔδρεπεν ἐν Ἰταλίᾳ δάφνας ὁ Ναρσῆς. Οὐχ ἧττον δὲ τῆς αὐτοκρατορικῆς δυσμενείας εἶχον κλονήσει τὸν Βελισάριον αἱ περιπέτειαι ἀτυχοῦς συζυγικοῦ βίου καὶ τὰ δεινὰ τοῦ ἤδη ἀρχομένου γήρατος, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ἡλικίαν πεντήκοντα καὶ τεσσάρων περίπου ἐτῶν. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἡ ἐντολὴ νἀναλάβῃ τὴν σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως, ᾐσθάνθη ἀναγεννωμένην ἐν

Η ΧΡΥΣΗ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ἑαυτῷ τὴν ὁρμὴν τῶν προτέρων του ἐτῶν, καί, μετὰ προθυμίας νεανικῆς περιβληθεὶς τὸν θώρακα καὶ τὸ κράνος, ἔσπευσε γοργὸς ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἐπιτακτικὴ ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος.

Τριακόσιοι μόνον ἐκ τῶν παλαιμάχων τοῦ Βελισαρίου στρατιωτῶν τῶν μετ' αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ποτὲ συναγωνισθέντων ὑπῆρξαν οἱ ἔνοπλοι, οὓς ἠδυνήθη νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ὁ στρατηλάτης, ἐξερχόμενος τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ περὶ αὐτοὺς ἐτάχθη πλῆθος πολὺ ἐκ τοῦ ἄστεως, ἄοπλον μὲν καὶ ἀπόλεμον, ἀλλὰ πεποιθὸς εἰς τὴν στρατηγίαν τοῦ Βελισαρίου, καὶ ὁ τῶν πλησιοχώρων ἀγροτῶν ὅμιλος. Αἱ δ' ἀνεπαρκεῖς αὗται δυνάμεις ἤρκεσαν ὅμως εἰς

ν στρατηγόν, δραστηρίως μὲν προβάντα εἰς κατασκευὴν τάφρου, ἐπι-
ηδείως δὲ διὰ κατασκόπων διερευνήσαντα τὸ πλῆθος τῶν Οὔννων καὶ
ὰ μέσων διαφόρων πειραθέντα νἀπατήσῃ τὸν ἐχθρὸν περὶ τῆς ὀλιγό-
ητος τῆς ἰδίας στρατιᾶς. Τέλος δὲ διὰ μὲν τοῦ ἰδίου θάρρους ἐμπνεύσας
ολεμικὸν μένος εἰς τοὺς περὶ ἑαυτόν, διὰ δὲ τῶν συνετῶν αὐτοῦ λόγων
θμίσας τὴν ἄλογον αὐτῶν ὁρμήν, κατώρθωσε νὰ ἐκθέσῃ τοὺς πολε-
ους εἰς ἐνέδραν τοιαύτην, ὥςτε, γενομένης μάχης, δισχίλιοι τῶν Οὔν-

ΜΕΡΟΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ων ἱππεῖς ἐπιδραμόντες ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς ἄτακτον φυγήν,
αταλιπόντες περὶ τοὺς τετρακοσίους νεκρούς. Ὁ δὲ Ζαβεργὰν μετὰ
ῶν ὑπολειπομένων ἐσώθη φεύγων εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐξ οὗ ἠναγκά-
θη μετ' οὐ πολὺ νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀποσυρόμενος εἰς τὰ περὶ τὴν Ῥοδό-
ην, ὁπόθεν ἐδῄου τὴν περίχωρον μέχρι τοῦ Αὐγούστου.

Ὡς δ' ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς συνέ-
εως τοῦ Βελισαρίου, οὕτως ἔσωσε τὴν θρᾳκικὴν χερσόνησον ἡ γενναιό-
ης Γερμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δωροθέου, νεαροῦ Ἰλλυριοῦ στρατηγοῦ,

ὃν ἀπέστειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐναντίον τῆς ὑπὸ τοῦ Ζαβεργὰν ἐκεῖσε σταλείσης μοίρας τῶν Οὔννων. Οἱ βάρβαροι, οὔτε τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς χερσονήσου ὀχυρὸν τεῖχος δυνηθέντες νὰ κυριεύσωσιν, οὔτ' ἐπιτυχόντες ἐν τῇ ἀποπείρᾳ αὐτῶν πρὸς ἀπόβασιν διὰ θαλάσσης πέραν τοῦ τείχους ἐπὶ σχεδιῶν καλαμίνων, τέλος δὲ νικηθέντες μετὰ γενναίαν τῶν περὶ τὸν Γερμανὸν ἔξοδον ἐκ τοῦ τείχους, ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσι πρὸς τὸν Ζαβεργάν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνηνοῦντο ἐν τοῖς περὶ τὴν Ῥοδόπην χωρίοις μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Κοτριγούρων καὶ οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες, οἵτινες ἐπ' ἴσης ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι, μόνον μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν προχωρήσαντες, ὅπου γενναίαν ἀντέταξεν εἰς αὐτοὺς ἀντίστασιν ἡ τὸ στενὸν φυλάσσουσα βυζαντιακὴ φρουρά.

Οὕτως ἡ εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐπιδρομὴ τῶν Κοτριγούρων Οὔννων ἀπέτυχεν ὡς ἐπιχείρησις στρατιωτική, καὶ ὁ Ζαβεργὰν εὑρίσκετο ἠναγκασμένος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια, ἀρκούμενος εἰς τὴν δῄωσιν τῆς Θρᾴκης. Ἀλλ' ὅπως δικαιολογήσῃ τὴν ἀποχώρησιν, ἠπείλησε μέν, ὅτι θὰ σφάξῃ τοὺς ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ Βυζαντίνους αἰχμαλώτους, ἀπῄτησε δὲ παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ βαρέα μὲν λύτρα δι' αὐτούς, χρυσίον δ' ἐπαρκές, ὅπως ἀποχωρήσῃ ἀμέσως, διατηρήσῃ δὲ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος εἰρήνην. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἔστερξε μὲν εἰς τὰ αἰτήματα τοῦ Ζαβεργάν, καὶ ἐξετέλεσεν αὐτά. Ἀλλὰ μετὰ μεγάλης διπλωματικῆς ἀγχινοίας ἠδυνήθη ἔπειτα νὰ ἐγείρῃ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν Οὐτιγούρων καὶ Κοτριγούρων πρὸς ἀλλήλους προκαλέσασαν ἐμφύλιον μεταξὺ αὐτῶν ἀγῶνα, αὐτοὺς μὲν κατατρίψαντα, τοὺς δὲ Βυζαντίνους ἀπαλλάξαντα ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν μέχρι τοῦ 562. Καὶ εἰσήλασαν μὲν τότε πάλιν κατὰ τὸ ἔαρ οἱ Οὖννοι εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ κατέλαβον τὴν Βαισίπολιν καὶ Ἀναστασιούπολιν, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Μάρκελλος, ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν καὶ νικήσας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια.

κδ'

Τὸ τέλος τοῦ Βελισαρίου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου σωτηρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Οὔννων ὑπῆρξεν ἡ τελευταία νίκη τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Βελισάριος,

κήσας τὸν ἐχθρὸν καὶ τρέψας εἰς φυγὴν, ἦτο ἕτοιμος νὰ διώξῃ αὐτὸν ακρὰν τῆς Θρᾴκης, ὅτε ἠναγκάσθη ἄκων νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ἄστυ κτὰ προςταγὴν τοῦ βασιλέως. Οὐ μόνον ἡ νίκη αὐτοῦ, σώσαντος τὴν όλιν ἀπὸ τῶν βαρβάρων, οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀμοιβῆς, ἀλλὰ καὶ ἔπεσε άλιν ὁ στρατηλάτης εἰς δυσμένειαν, τῶν ἐν τῇ πόλει ἐχθρῶν αὐτοῦ πευσάντων νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ὕποπτον εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν ὡς ἤθεν τυραννιῶντα. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐδεινώθη ἡ θέσις αὐτοῦ, ὅτε τὸν εκέμβριον τοῦ 562 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία τις κατὰ τοῦ Ἰουστινιαοῦ. Καὶ ἀπέτυχον μὲν οἱ συνωμόται, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βελισαρίου ωφελήθησαν ἐκ τῶν γενομένων, ὅπως παραστήσωσι διὰ ψευδομαρτύων ὡς εἰςηγητὴν τοῦ σκοτίου ἔργου τὸν γηραιὸν στρατηγόν. Βωβὸς ἐκ εταπλήξεως καὶ περιφρονήσεως ἤκουσεν ὁ Βελισάριος τὰς κατ' αὐτοῦ ευδεῖς καταγγελίας. Ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ μεγαλοψυχία αὐτοῦ. Ὁ νικητὴς τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Γότθων, στερηθεὶς πάσης τιμῆς, ρηρέθη πάντας τοὺς δορυφόρους αὐτοῦ, καὶ δίκην καταδίκου ἐνεκλείσθη εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ὡς ἐν φυλακῇ, μὴ ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ ἐξέρηται εἰς τὴν πόλιν. Μόλις δὲ μετὰ ἑπτὰ μῆνας τὴν 19 Ἰουλίου 563, ποδειχθείσης τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ, ἀπεδόθησαν εἰς τὸν γέροντα ἡ ευθερία καὶ αἱ πρότεραι τιμαί. Ἀλλὰ βραχὺς ὑπῆρξεν ὁ μετὰ ταῦτα ος τοῦ Βελισαρίου, ἀποθανόντος τὸν Μάρτιον τοῦ 565 καὶ προηγηντος εἰς τὸν τάφον ὀλίγους τινὰς μόνον μῆνας τοῦ αὐτοκράτορος, οὗ ἡ σιλεία εἰς αὐτὸν ἐχρεώστει τῶν τροπαίων της τὰ ἄριστα. Ἐπέζησε ἡ Ἀντωνῖνα, ἥτις ἐκ τοῦ εἰς αὐτὴν ἀπολειφθέντος μέρους τῆς συζυς περιουσίας ἵδρυσε μονὴν, τοῦ πλείστου τῶν χρημάτων τοῦ Βεσίου περιελθόντος εἰς τοὺς βασιλικοὺς θησαυρούς.

Ἱ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου τοῦ Βελισαρίου ψευδὴς αὐτοῦ ιήνυσις καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ νικηφόρου στρατηλάτου εἰς τὸν αυτοῦ οἶκον ἐξωγκώθησαν κατ' ὀλίγον διὰ τῆς παραδόσεως ἐπὶ ον, ὥςτε οὐ μόνον τὰ κατὰ τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ παρεστάθησαν τραγικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἤδη τελευτῶντος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος ώθη περὶ αὐτοῦ θρῦλος, ἐπὶ μακρὸν πιστευθεὶς, ἕως ἀπεδείχθη ις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον ὁ κνὸς ἐκ ζηλοτυπίας ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Βελισαρίου, λὸς γέρων διήγαγε τὰς τελευταίας τοῦ βίου του ἡμέρας ὡς καθεζόμενος καθ' ὁδὸν καὶ δεχόμενος ἐν σκεύει πηλίνῳ τὸν ν διαβατῶν. Τὴν παράδοσιν δὲ ταύτην οἱονεὶ τυπικὴν κατέ-

στησαν τρεῖς στίχοι τοῦ Ἰωάννου Τζέτζου, συγγραφέως τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ ἑξῆς·

Ἔκπωμα ξύλινον κρατῶν ἐβόα τῷ Μιλίῳ·
Βελισαρίῳ ὀβολὸν δότε τῷ στρατηλάτῃ,
ὃν τύχη μὲν ἐδόξασεν, ἀποτυφλοῖ δὲ φθόνος.

Τὸν ψευδῆ δὲ τοῦτον θρῦλον τέλος παραλαβοῦσα καὶ ἡ δημωδεστέρα τῶν Ἑλλήνων ποίησις, ἔτι μᾶλλον διέστρεψε τὰ γεγονότα. Ἐν τοῖς σωζομένοις στιχουργήμασι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος παριστάνεται ὁ Βελισάριος, *ἡ δόξα τῶν* ***Ρωμαίων***, ἐν οὐ μικρᾷ συγχύσει τῶν χρόνων καὶ τῶν τόπων διαβαλλόμενος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ Παλαιολόγου καὶ Κανταχουζηνοῦ, Ῥάλλη καὶ Ἀσάνη, Λάσκαρη καὶ Κανανοῦ καὶ Δούκα, πάντων δῆλα δὴ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς οἴκους αἰώνων πολὺ μεταγενεστέρων τοῦ ἰουστινιανείου. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ, πειθόμενος εἰς τοὺς λόγους τῶν συκοφαντῶν,

ὁρίζει καὶ 'σεβάζουν τον 'ς τοῦ Ἀνεμᾶ τὸν πύργον,
βουλλόνουσι τὰ 'μάτια του μὲ τὸ χρυσὸν μανδῆλι,
βουλλόνουν οἱ μεσάζοντες κι' ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας,
τρεῖς χρόνους τοῦ νὰ κάθεται ἀπέσω εἰς τὸν πύργον
νὰ ὑστερῆται καὶ τὸ φῶς καὶ τῆς ἀβροτραπέζης,
νἄχῃ ψωμὶ καμπανιστὸν καὶ ὕδωρ μὲ τὸ μέτρος.

Ἀλλὰ πόλεμος πρὸς τὸν ῥῆγα τῆς Ἀγγλίας ἀναγκάζει τὸν Ἰουστινιανὸν νὰναθέσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Βελισάριον, ὅςτις ἐκστρατεύσας ἐπιστρέφει νικηφόρος, σύρων πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ αὐτοκράτορος χειροδέσμιον τὸν πολέμιον βασιλέα. Καὶ πάλιν ὅμως ἀκοίμητος ἐργάζεται ὁ φθόνος τῶν ἰσχυρῶν, καὶ ὁ Βελισάριος, ἀποτυφλούμενος τελείως, ἐγκλείεται εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος. Ἀλλὰ νέος αὖθις κίνδυνος ἀπειλεῖ τὸ κράτος ἕνεκα πολέμου πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Σαρακηνούς, καθ' ὧν ἀποστέλλεται κατὰ τὰ ποιήματα υἱός τις τοῦ Βελισαρίου, καλούμενος Ἀλέξιος, ὅςτις καὶ νικᾷ τοὺς πολεμίους. Παρ' ὅλας δὲ ταύτας τὰς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑπηρεσίας τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς μένει ἄκαμπτος πρὸς τὸν τυφλὸν γέροντα, ὃν μετ' ἐκπλήξεως βλέπουσιν οἱ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν προςερχόμενοι πρέσβεις τῶν ξένων βασιλέων περιφέροντα τὸν δίσκον τῆς ἐπαιτείας καὶ θρηνοῦντα τὴν στέρησιν τῶν προςηκουσῶν αὐτῷ τιμῶν.

Τοιοῦτος ὁ περὶ τῆς τυφλώσεως καὶ ἐπαιτείας τοῦ Βελισαρίου μῦθος, οἷος διεμορφώθη διὰ τῶν αἰώνων. Εἶνε δὲ προφανές, ὅτι αἱ κατεψευ-

ναι αὗται παραστάσεις προῆλθον ἐκ συγχύσεως πρὸς τὴν τύχην τοῦ ιυργοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννου τοῦ Καππάδοκος, περὶ οὗ λέγει ὁ οκόπιος, ὅτι, ὅτε ἔπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος ἕνεκα κακῆς αὐτοῦ πολιτείας, οἱ πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν Κύζικον λέντες συγκλητικοί, ἀφ' οὗ πρότερον ἐγύμνωσαν αὐτὸν καὶ διέταξαν μαστιγωθῇ κατὰ τοῦ νώτου, ἐπιβιβάσαντες εἰς ναῦν, φέροντα τραχὺ ον ἱμάτιον, ἠνάγκασαν ὅπου ἤθελε καταπλεύσει ἡ ναῦς νὰ ἐπαιτῇ ον ἢ ὀβολοὺς παρὰ τῶν προςπιπτόντων. Πολὺ δὲ ὁμοιότερα πρὸς μυθευομένην τύχην τοῦ Βελισαρίου εἶνε τὰ παθήματα τοῦ γαμ-ῦ τοῦ Βάρδα Συμβατίου, ὅςτις ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' τοῦ Μεθύσου (856-7), συμπράξας μετὰ τῶν κατ' αὐτοῦ συνωμοσάντων, ἐτιμωρήθη δι' ρύξεως μὲν τοῦ ἑτέρου τῶν ὀφθαλμῶν, ἀποκοπῆς δὲ τῆς δεξιᾶς χει-, καὶ ἐκαθέσθη ἀληθῶς ἐν ταῖς ὁδοῖς, εἰςδεχόμενος εἰς δίσκον τὸν ὀβο-τῶν διαβατῶν.

Καὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ δὲ διεδόθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἄλλος ιάδοξος θρῦλος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Βελισαρίου, ὅςτις ἐλέγετο φο-θεὶς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐν Ἰταλίᾳ. Οὕτω δὲ Ἀνατολή τε καὶ Δύσις νησαν ἁμιλλώμεναι πρὸς ἀλλήλας, ὅπως περικαλύψωσι διὰ μύθων τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἀνδρός, ὅςτις εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐδόξασεν στρατηγὸς τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν.

κε'

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὀλίγους μόνον μῆνας ἔζησε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνδόξου στρα-οῦ ὁ αὐτοκράτωρ. Ὁ θάνατος ἐπήρχετο λίαν ἐπικαίρως εἰς τὸν ἐσχα-ίροντα, ὃν εἶχον ἤδη καταστήσει βαρὺν καὶ δύσκολον τὰ ὀγδοήκοντα τρία αὐτοῦ ἔτη. Ἀληθῶς αἱ τελευταῖαι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡμέραι εἶχον ὑπάρξει ἀνώδυνοι. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἐπικινδύνου τῶν Οὕννων εἰς Θρᾴκην ἐπιδρομῆς εἶχε καταβληθῆ. Οἱ μόχθοι αὐτοῦ πρὸς ἀνόρ-ν τοῦ μακροῦ τείχους εἶχον ὑποσκάψει τὴν ὑγείαν αὐτοῦ ἐν Σηλυμ-, ὅπου εἶχε διατρίψει τῷ 559 ἐπί τινα χρόνον. Κατὰ δὲ τὴν εἰς βασιλεύουσαν ἐπιστροφήν του ἐπὶ τῇ ψευδεῖ εἰδήσει τοῦ θανάτου ὐτοκράτορος προεκλήθησαν ταραχαὶ τοῦ πλήθους, εὐκόλως ἄλλως

κατασταλεῖσαι, καὶ καταγγελίαι ἐξηγγέλθησαν περὶ συνωμοσίας, ἐξυφανθείσης ἐναντίον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἵτινες ἐξηλέγχθησαν ψευδεῖς. Πολὺ δὲ ταραχωδεστέρα ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 561 ἐκραγεῖσα στάσις μεταξὺ τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου, ἥτις οὐδαμῶς μὲν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν τοῦ Νίκα οὔτε ὡς πρὸς τὴν σημασίαν, οὔτε ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν, ἀλλ' ἥτις ὅμως οὐ μικρὸν ἀνησύχησε τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ προεκάλεσεν αὐστηρὰς τῶν πρωτουργῶν τιμωρίας. Ἀλλὰ πάσας τὰς ἀνησυχίας ὑπερέβη ἡ ἄλλως ἀποτυχοῦσα συνωμοσία τοῦ 562, ἥτις ὑπῆρξεν, ὡς εἴδομεν, ἡ αἰτία τῆς ἀδίκου κακοπραγίας τοῦ Βελισαρίου.

Εἰς δὲ τὸν κλονισμόν, ὃν ὁπωσδήποτε ἐπέφερεν ἡ σειρὰ αὕτη τῶν ἀνωμαλιῶν, προςετίθεντο τὰ παράπονα τοῦ δήμου ἐπὶ τῇ οἰκονομικῇ δυσπραγίᾳ τῇ προξενηθείσῃ ὑπὸ τῶν μεγάλων πολεμικῶν δαπανῶν καὶ τῆς χάριν τῶν πολυειδῶν κτισμάτων σπατάλης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἱ μεμψιμοιρίαι τῶν δανειστῶν τοῦ βασιλέως, ὧν ἀπλήρωτα ἔμενον τὰ χρεωστικὰ γραμμάτια, καὶ πολὺ μᾶλλον ἡ κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ αὐτοκράτορος ἡμέρας θρησκευτικὴ αὐτοῦ μετάστασις. Ὁ ἀνήρ, ὅςτις ἄλλοτε μέγιστον εἶχεν ἐπιδείξει ζῆλον ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας, πλανηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ὑπὸ τοῦ Εὐτυχιανοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Θεοδώρου, προςεχώρησε τῷ 564 εἰς νέαν αἵρεσιν, ἀπό τινος χρόνου λυμαινομένην τὸ χριστιανικὸν ποίμνιον τῆς Ἀλεξανδρείας, τὴν τῶν Ἀφθαρτοδοκητῶν. Κατὰ τὴν αἵρεσιν ταύτην, ἥτις ἦτο νέα τις φάσις τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ἀπ' αὐτῆς τῆς στιγμῆς τῆς συλλήψεώς του ἦτο ἄφθαρτον καὶ κατὰ ταῦτα ἀπαθὲς πρὸς τὸ μαρτύριον καὶ τὰς βασάνους. Οὐ μόνον δ' αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεδέχθη τὴν αἱρετικὴν ταύτην θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἤρχισε καταδιώκων τοὺς πρὸς αὐτὴν ἀντιτασσομένους ἐπισκόπους, καὶ ἐξέδωκε διάταγμα, ἀναγνωρίζον τὴν νέαν διδασκαλίαν, ὅπερ ἐμελέτα νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς ἐπισκόπους πρὸς ὑπογραφήν. Ἀλλ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ προςέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Εὐτυχίου (552-565). Καὶ καθῄρεσε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ τὸν εὔτολμον πατριάρχην, ἀντικαταστήσας αὐτὸν δι' Ἰωάννου Γ' τοῦ Σχολαστικοῦ (565-577). Ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ ἐπίσκοποι, παρ' ὧν ἀπήτησεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ διαγματος, μὴ ἔχοντες τὸ θάρρος νάντιστῶσι διαρρήδην εἰς τὸ κέλευσμα αὐτοκράτορος, ἀνήρτησαν τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς γνώμης ἐπιφανοῦς πατριάρχου Ἀναστασίου. Οὗτος δὲ μετὰ μεγάλης παρρ

καὶ ἐξόχου ἐμμονῆς εἰς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας ἀπέκρουσε τὴν αἵρεσιν, ἣν κατεδίκαζε καὶ αὐτὴ ἡ Δύσις.

Ἐν μέσῳ τοῦ τοιούτου θρησκευτικοῦ σάλου κατέλαβε τὸν Ἰουστινιανὸν ὁ θάνατος τὴν 14 Νοεμβρίου τοῦ 565 μετὰ βασιλείαν ἐτῶν τριάκοντα ὀκτὼ καὶ ὀλίγων μηνῶν. Καίπερ δὲ στερούμενος υἱοῦ, δὲν ἄφινεν ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς περισπασμοὺς ταραξιπόλιδος ἀναρχίας τὸ κράτος, ὅπερ, ἐπ' αὐτοῦ αὐξηθὲν μεγάλως, οὐχ ἧττον ὑπὸ πολλῶν ἠπειλεῖτο κινδύνων. Ἤδη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφαίνετο προά-

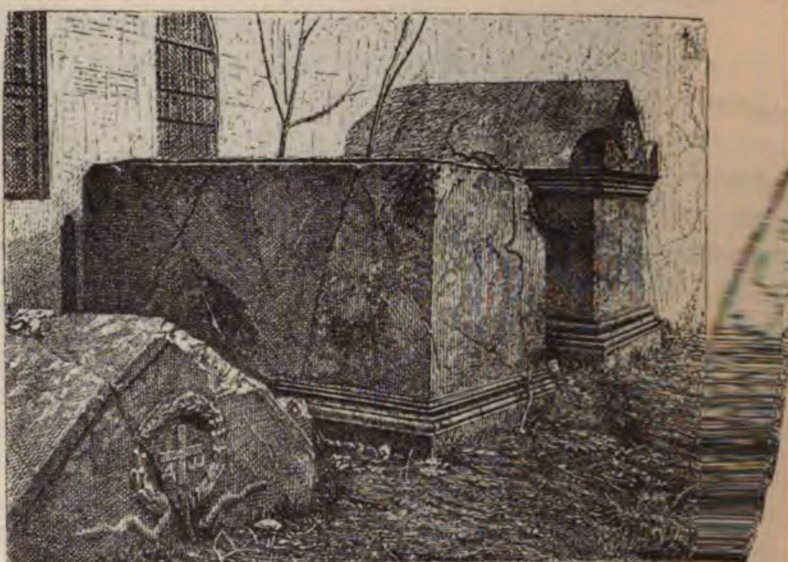

ΠΑΝΗΓΥΡΙΣΜΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ

γων ἐκ τῶν ἑπτὰ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς Βιγιλαντίας καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Γερμανοῦ ἀνεψιῶν τὸν υἱὸν τῆς Βιγιλαντίας καὶ τοῦ Δουλκισσίμου Ἰουστῖνον. Ὡς κουροπαλάτης, ἤτοι αὐλάρχης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παρίσταται ὁ Ἰουστῖνος κατὰ τὰ κρίσιμα ἐκεῖνα ἔτη, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 559, ὡς ἡ δεξιὰ τοῦ αὐτοκράτορος χείρ. Καὶ δὲν ἀνεκήρυξε μὲν αὐτὸν ζῶν ὁ Ἰουστινιανὸς αὔγουστον, ἴσως ἕνεκα τῶν συνεχῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη στάσεων καὶ συνωμοσιῶν φοβούμενος μὴ διὰ τοιαύτης τινὸς πράξεως διασαλεύσῃ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ θρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑστάτην

αὐτοῦ ὥραν ὑπέδειξεν εἰς τὸν πατρίκιον Καλλίνικον, τὸν ἀρχηγὸν τῶν σχολαρίων, ὡς διάδοχον ἑαυτοῦ τὸν Ἰουστῖνον. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Οὐάλεντος συμμετεῖχε τοὐλάχιστον κατὰ τύπους τῆς ἐκλογῆς τῶν αὐτοκρατόρων, ἐπεκύρωσε τὴν τελευταίαν θέλησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Μεγαλοπρεπὴς ὑπῆρξε τοῦ ἐνδόξου αὐτοκράτορος ἡ κηδεία. Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τοῦ θανάτου κατετέθη ἐν τῷ προστώῳ τῶν ἀνακτόρων ὁ νεκρός, περιβεβλημένος τὰ ἐπίσημα τῆς ἀρχῆς, ἐπὶ φερέτρου,

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ
ΕΝ ΤΗι ΕΚΚΛΗΣΙΑι ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

περιβαλλομένου ὑπὸ πλήθους λαμπάδων. Θρηνῶν δὲ προςῆλθε πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ θείου ὁ Ἰουστῖνος μετὰ τῆς συζύγου του Σοφίας, ἥτις καὶ κατέθηκεν ὕφασμα, παριστάνον ἐξυφασμένους τοὺς κυριωτάτους τῶν ἄθλων τοῦ θανόντος. Τὴν δ' ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ ἠκολούθησε μετὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος ὅλη ἡ πόλις, προπέμπουσα τὸ λείψανον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου τοῦτο κατετέθη ἐντὸς σαρκοφάγου, ἑτοίμου ἤδη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος καὶ κατεσκευασμένου μὲν ἐκ μαρμάρου πολυτίμου, φέροντος δ' ἔνδοθεν ἐπένδυσιν πλακῶν χρυσῶν.

ΚΖʹ

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

αʹ

Ἰουστῖνος ὁ Βʹ.

Ὁ Ἰουστῖνος, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον, ἦτο ἤδη ἀνὴρ καθεστηκώς, ὑπερβὰς τὸ πεντηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Εἶχε λοιπὸν ὑπάρξει μάρτυς τῶν ἐνδοξοτάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡμερῶν ὡς καὶ τῶν κινδύνων αὐτοῦ, εἶχε γνωρίσει ἐκ τοῦ πλησίον καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ θείου καὶ τὰ λάθη αὐτοῦ. Αἱ δὲ πρὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνόδου ὑπηρεσίαι τοῦ Ἰουστίνου ἐφαίνοντο ὑποσχόμεναι, ὅτι ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔμελλεν, ἂν μὴ νἀναδειχθῇ ἀντάξιος τοῦ θείου, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ ἐπανορθώσῃ μὲν τὰ κακῶς ἔχοντα, νὰ συντηρήσῃ δὲ τὰ διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ μακρῶν πολέμων κατωρθωμένα. Ἠδύνατο δέ τις καὶ νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐν τῷ βαρεῖ τούτῳ ἔργῳ ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀρωγὸν τὴν σύζυγον Σοφίαν, ἥτις, ἀνεψιὰ οὖσα τῆς Θεοδώρας, δὲν εἶχε μὲν τὸ δαιμόνιον ἐκείνης πνεῦμα, ἀλλὰ δὲν ἦτο ὑποδεεστέρα αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν ἐπιμονήν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ μὲν Σοφία τὰ πάντα, καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ συζύγου, στερουμένου τέκνων ἀρρένων, ἐθεώρησε δεύτερα τῶν ἰδιοτελῶν αὐτῆς σκοπῶν, ὁ δὲ Ἰουστῖνος, καίπερ μὴ ὢν ὅλως ἀμέτοχος ἀρετῶν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἦτο ἀντάξιος τῶν περιστάσεων.

Ὁ Ἰουστῖνος εὐθὺς ἅμα τῇ ἀναρρήσει αὐτοῦ διὰ προςλαλιᾶς ἣν ἀπηύθυνεν εἰς τὰ πλήθη ὑπεσχέθη σύνεσιν καὶ δικαιοσύνην. Τῶν δὲ πρώτων αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θησαυροῦ πληρωμὴ τῶν μεμψιμοιρούντων δανειστῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις δεσμωτῶν ἐπὶ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ καθειργμένων. Εἶτα δὲ διὰ μεγάλης αὐστηρότητος καὶ διὰ τοῦ διορισμοῦ εὐθέος ὑπάρχου τῆς πόλεως κατώρθωσε, κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ἐγκωμιαστοῦ αὐτοῦ

Κορίππου, τὸν ἐντὸς τριάκοντα μόνον ἡμερῶν περιορισμὸν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῶν καταχρήσεων τῶν ἀρχόντων, ἐξ ὧν πολλαὶ προήρχοντο ἀδικίαι καὶ πιέσεις τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ ἄκρα αὕτη δικαιοσύνη τοῦ Ἰουστίνου δὲν ἦτο συνδεδεμένη καὶ πρὸς ἐπιεικῆ μεταχείρισιν τῶν στασιαστῶν καὶ τῶν ἐπικινδύνων τῆς βασιλείας ἀπαιτητῶν. Ἀπ' ἐναντίας δ' αὐτὴ ἡ ἀσφάλεια τοῦ θρόνου ἐφαίνετο ἀπαιτοῦσα τὴν χρῆσιν αὐστηρῶν μέτρων, εἰς ἃ ἄλλως παρώρμα τὸν Ἰουστῖνον καὶ ἡ Σοφία. Οὕτω συνωμοσία τις δύο ἐπιφανῶν συγκλητικῶν, τοῦ Αἰθερίου καὶ τοῦ Ἀδδαίου, οἵτινες παρεσκεύαζον τὴν διὰ τοῦ ἰατροῦ τοῦ αὐτοκράτορος δηλητηρίασιν αὐτοῦ, ἐγκαίρως ἀνακαλυφθεῖσα τῷ 566, ἐτιμωρήθη αὐστηρότατα καὶ κατεστάλη διὰ τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ τῶν δύο ἐνόχων. Οὐχ ἧττον δ' ὠμῶς κατεδίωξεν ὁ Ἰουστῖνος τὸν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ ἐξάδελφον, υἱὸν ὄντα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Γερμανοῦ, ἄνδρα, ὅστις, διακριθεὶς ἤδη ἐπὶ τῆς προκατόχου βασιλείας ἐν τοῖς πολέμοις, ἐφαίνετο ὕποπτος εἰς τὸν βασιλέα ὡς δυνάμενος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐν τῷ στρατῷ δύναμίν του πρὸς βιαίαν κατάληψιν τοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο Ἰουστῖνος ὁ υἱὸς τοῦ Γερμανοῦ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς στρατιᾶς ἧς ἡγεῖτο, ἔπειτα δ' ἐστάλη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου καὶ ἐδολοφονήθη ἐν αὐτῇ του τῇ κλίνῃ, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐστάλη εἰς τὴν Κωνσταντινούπουλιν πρὸς μεγάλην χαρὰν το[ῦ] βασιλικοῦ ζεύγους, ὅπερ καὶ κατεπάτησεν αὐτὴν διὰ τῶν ποδῶν.

Οὕτως ὁ Ἰουστῖνος μετήρχετο πολιτείαν πάντῃ διάφορον τῆς το[ῦ] Ἰουστινιανοῦ, τὰς μὲν μεμψιμοιρίας ἐπὶ τῇ οἰκονομικῇ διοικήσει κ[αὶ] ταῖς ἐπὶ τοῦ προκατόχου διοικητικαῖς καταχρήσεσι πειρώμενος νὰ ἐξαλείψῃ, ὅπως γείνῃ δημοφιλέστερος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς στασιαστὰς φαιν[ό]μενος πολὺ αὐστηρότερος τοῦ θείου. Καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς [δὲ] πράγμασι καὶ ἐν ταῖς σχέσεσι πρὸς τοὺς ἐκ βορρᾶ λαοὺς ὑπῆρξε τὸ πρ[ό]γραμμα τοῦ Ἰουστίνου διάφορον τοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὐδαμῶς ἀπ[ο]δεχόμενος τὰς περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου αἱρετικὰς πλάνας τοῦ θείου, ἐ[ξέ]δωκε τὸ κατ' ἀρχὰς προκήρυξιν θρησκευτικὴν πρὸς πάντας τοὺς αὐσ[τη]ρῶς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας τηροῦντας, ἀποκλείσας ῥητῶς τ[οὺς] ἀποδεχομένους τὴν μονοφυσιτικὴν αἵρεσιν. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτ[α ἔ]τη τῆς βασιλείας του ἔτη, καίπερ ἐχόμενος πιστῶς τῆς ὀρθοδοξίας, ὑ[πῆρ]ξεν ἐπιεικὴς καὶ πρᾶος πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ [5]72, συμπράττων μετὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννο[υ] τοῦ ἀπὸ Σιριμίος, κώμης πλησίον τῆς Ἀντιοχείας, αὐτοῦ ἐκείνο[υ],

;εν ἐγκαταστήσει ὁ Ἰουστινιανὸς τῷ 565 ἀντὶ τοῦ Εὐτυχίου, καὶ
λων νὰ εἰρηνεύσῃ τὰς τεταραγμένας ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, προέ-
εἰς αὐστηρὰν καταδίωξιν τῶν μονοφυσιτῶν καὶ τῶν σαμαρειτῶν.
μονοφυσῖται μοναχοὶ καὶ αἱ μοναχαὶ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τῶν μονῶν

ΑΡΓΥΡΟΥΣ ΕΠΙΧΡΥΣΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ Β'
ΣΤΑΛΕΙΣ ΕΙΣ ΡΩΜΗΝ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΙΜΕΝΟΣ ΕΝ ΤΩι ΒΑΤΙΚΑΝΩι

καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν. Εἰς δὲ τοὺς σαμαρείτας ἀπη-
τὸ στρατεύεσθαι καὶ τὸ δικηγορεῖν καὶ τὸ μετέχειν τῆς πολι-
Ἐξηρέθησαν δ' ἀπὸ τῆς διώξεως μόνον οἱ τὰ τῶν σαμαρειτῶν
οντες γεωργοὶ ὄχι χάριν ἑαυτῶν, ὡς ῥητῶς ἔλεγεν ὁ Ἰουστῖνος
κατὰ τῶν σαμαρειτῶν ἐκδοθείσῃ τῷ 572 νεαρᾷ, ἀλλὰ διὰ τὴν

παρ' αὐτῶν γεωργουμένων χωρίων σύστασιν καὶ διὰ τοὺς ἐκεῖθεν εἰςαγομένους φόρους τε καὶ προςόδους.

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τοῦ κράτους πρός τε τοὺς Πέρσας καὶ πρὸς τοὺς βαρβάρους τοῦ βορρᾶ ἠθέλησε νἀποστῇ ὁ Ἰουστῖνος τῆς πολιτείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μὴ παρέχων εἰς αὐτοὺς τοὺς τεταγμένους ἐτησίους φόρους. Οὕτω δὲ προεκάλεσε κατὰ τοῦ κράτους νέας ἐπιδρομὰς καὶ νέους πολέμους, καθ' ὃν χρόνον ἤδη καὶ ἡ ἐν Ἰταλίᾳ κυριαρχία τῶν Βυζαντίνων αἰσθητῶς περιωρίζετο διὰ τῆς εἰς τὴν χερσόνησον ἐν ἔτει 568 ἐπιδρομῆς τῶν Λομβαρδῶν.

ϐ'

Τιβέριος καὶ Μαυρίκιος.

Αἱ συμφοραὶ τοῦ νέου περσικοῦ πολέμου, οὗ θὰ ἴδωμεν τὰς περιπετείας, ἐτάραξαν ἤδη τῷ 574 τὰς φρένας τοῦ Ἰουστίνου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ παραφορὰ τῆς παραφροσύνης αὐτοῦ κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν σκέψιν περὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως, οὗ ὁ μόνος υἱὸς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ ἐτῶν. Διὸ ἠδυνήθη ἡ Σοφία νὰ πείσῃ αὐτὸν κατά τινα τῶν στιγμῶν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἠρεμίας ὅπως υἱοθετήσῃ τὴν 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 574 καὶ ἀναδείξῃ καίσαρα τὸν κόμιτα τῶν ἐξκουβίτων, ἤτοι ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, Τιβέριον. Ἡ Σοφία, πείθουσα τὸν παράφρονα σύζυγον εἰς τοῦτο τὸ διάβημα, ἤλπιζεν, ὅτι ἔμελλε νὰ ἔχῃ ὑποχείριον τὸν Θρᾷκα ἀξιωματικὸν καὶ νὰ ἄρχῃ ἀντ' ἐκείνου. Ἀλλ' ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆς διήρκεσε μόνον ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Ἰουστῖνος. Ὅτε δέ, θανόντος ἐκείνου τὴν 5 Ὀκτωβρίου 578, διεδέχθη αὐτὸν ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Τιβέριος, αἱ ἡνίαι τῆς κυβερνήσεως ἐξέφυγον ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς φιλάρχου χήρας. Ὁ Τιβέριος εἶχε μὲν πολεμήσει πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἀτυχῶς πρὸς τοὺς Ἄβαρας, ἀλλ' ἐν τῇ διευθύνσει τῶν κατὰ τὸν περσικὸν πόλεμον εἶχεν ἀναδειχθῇ δεξιώτατος, οὐδαμῶς δ' ἠνείχετο ἐν καιροῖς κρισίμοις διὰ τὸ κράτος νὰ εἶνε ἁπλοῦν ὄργανον γυναικός, ἥτις ζῶντος τοῦ Ἰουστίνου οὐδὲ τὸ παρ' ἅπαν εἶχε συντελέσει εἰς εὐσταλεστέραν διοίκησιν τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ἣν ἀκμαίαν εἶχε παραδώσει εἰς τὸν ἀνεψιὸν ὁ Ἰουστινιανός. Καὶ δὲν διέπραξε μὲν μεγάλα τινὰ ὁ Τιβέριος κατὰ τὴν τετραετῆ αὐτοῦ βασιλείαν, ἀλλ' ἄξιοι παντὸς ἐπαίνου εἶνε οἱ ἀγῶνες αὐτοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ βυζαντιακοῦ

ιτρατοῦ διά τε ἄλλων μέτρων καὶ διὰ τῆς ἱδρύσεως ἀξιομάχου σώματος δεκαπεντακισχιλίων φοιδεράτων, οὗ ὁ ἀρχηγὸς Μαυρίκιος οὐ μόνον ὰ διακριθῇ ἔμελλεν ἐν τῷ ἐπαναληφθέντι πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Τιβέριον νὰ διαδεχθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ἀλλ' ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰς πρὸς βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ προσπαθείας τοῦ Τιβερίου, ἡ λοιπὴ αὐτοῦ πολιτεία οὐδὲν ἔχει τὸ ἀξιόλογον. Θέλων ιὰ στηρίξῃ τὸν θρόνον, κινδυνεύσαντα ἐκ τῶν σκευωριῶν τῆς Σοφίας, ἥτις διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἐλπίδων ἃς ἐστήριζεν ἐπὶ τὸν Τιβέριον παρεσκεύαζε τὴν πτῶσιν αὐτοῦ διὰ συνωμοσίας τοῦ ὁμωνύμου ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποτυχούσης, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ δήμου διὰ κουφισμοῦ τῶν καθυστερουμένων καὶ παροχῶν ἐλευθερίων εἰς τὰ πλήθη, μέτρων ἐξαντλησάντων τὸν δημόσιον θησαυρόν. Οὐδ' ἔμεινεν ἐπ' αὐτοῦ ἀπηλλαγμένον τὸ κράτος θρησκευτικῶν διωγμῶν, διότι ὁ Τιβέριος ἐπέτρεψε τὴν καταδίωξιν τῶν Ἀρειανῶν, θέλων νὰ καταστείλῃ στάσιν ἐκραγεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕνεκα τῆς προσωρινῆς προςχωρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ αἴτημα τῶν ἀποτελούντων τὸ σῶμα τῶν φοιδεράτων Ἀρειανῶν Γότθων, οἵτινες εἶχον ζητήσει τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἵδρυσιν ἐκκλησίας τοῦ ἰδίου αὐτῶν δόγματος.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐπελθόντος τῇ 14 Αὐγούστου 582, ὁ Τιβέριος ἔδωκεν εἰς τὸν Μαυρίκιον, ὅςτις εἶχε πρὸ μικροῦ ἐπιστρέψει ἐκ τῆς Περσίας, τὴν πρεσβυτέραν τῶν δύο αὐτοῦ θυγατέρων Κωνσταντῖναν, καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν διάδοχον τοῦ θρόνου. Ὁ μελλοθάνατος αὐτοκράτωρ, προςφωνῶν κατὰ τὴν στέψιν τοῦ γαμβροῦ ὡς καίσαρος τοὺς συνηγμένους συγκλητικοὺς καὶ ἀξιωματικοὺς τοῦ κράτους, ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ διαδόχου ἔσται τὸ λαμπρότατον ἑαυτοῦ ἐπιτάφιον μνημεῖον. Ἀλλ' ἡ βασιλεία τοῦ Μαυρικίου, ἥτις διὰ τῶν ἐν Περσίᾳ πρὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνόδου κατορθωμάτων αὐτοῦ λαμπρὸν ἐφαίνετο προοιωνιζόμενος μέλλον, μόνον μέχρι τινὸς δικαίωσε τὴν πρόρρησιν τοῦ πενθεροῦ.

Ἀλλὰ δὲν πταίει αὐτὸς ὁ Μαυρίκιος, ὅςτις εἶχεν ἀρετὰς ἀξίας λόγου οὐ μόνον στρατηγικάς, ἀλλὰ καὶ πολιτικάς. Δικαίως ἐπαινεῖται αὐτοῦ ἡ σώφρων ἐπιείκεια καὶ ἡ ἀγχίνοια, μεθ' ὧν ἀρετῶν συνεδέετο πείσμων αὐτογνωμοσύνη· συνετῶς δὲ φερόμενος ἀπετίναξε τὴν μισαλλόδοξον πολιτείαν τῶν δύο αὐτοῦ προκατόχων. Ἀλλ' οἱ καιροὶ ἦσαν δύσκολοι, καὶ αἱ ἀρεταὶ τοῦ Μαυρικίου αὗται δὲν ἤρκεσαν, ὅπως δι' αὐτῶν ἀπορουσθῶσιν ἀπὸ τοῦ κράτους κακά, ὧν ἡ ῥίζα ζητητέα ἐν τοῖς χρόνοις

τῆς ἀνισχύρου βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ Τιβερίου. Ἐξωτερικῶς μὲν παρέλαβε παρὰ τῶν προκατόχων αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν μακρῶν πολέμων πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἄβαρας, οἵτινες, διεξαγόμενοι ὡς τὸ πλεῖστον ὑπὸ στρατηγῶν ὄχι πάντων ὁμοίων πρὸς τὸν βασιλέα ὡς πρὸς τὴν γενναιότητα καὶ τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν, δὲν ὑπῆρξαν πάντοτε εὐτυχεῖς. Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ θέλων νὰ ἐπανορθώσῃ διὰ παντὸς τρόπου τὰ ἀπὸ Τιβερίου ἰδίως σεσαλευμένα οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ νὰ ὑποκαταστήσῃ εἰς τὴν σπατάλην τὴν τάξιν καὶ τὴν φειδωλίαν, ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ ἀδίκως τὴν κατηγορίαν πλεονεκτικῆς φιλοχρηματίας, καὶ ἀντὶ νὰ προκαλέσῃ εὐλογίας, ὡς ἔδει, κατέστη μισητός. Ἔτι δὲ μᾶλλον ηὔξησεν ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπάθεια, ὅτε τῷ 599 ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἰδέας τῆς τηρήσεως τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ κράτους, ἥτις συχνότερον τοῦ δέοντος εἶχε παραμεληθῆ ἐπὶ τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀπέκρουσε πρότασίν τινα τῶν Ἀβάρων περὶ τῆς διὰ λύτρων ἀπολύσεως δωδεκακισχιλίων Βυζαντίνων αἰχμαλώτων, ὧν πολλοὶ ἦσαν ἀνάξιοι σωτηρίας αὐτόμολοι. Οὕτω δ' ὁσημέραι κορυφουμένου τοῦ μίσους, ἀφηνιάσαντα κατ' αὐτοῦ πάθη ἤγαγον τέλος εἰς τὴν μοιραίαν ἐκείνην στάσιν, ἣν θὰ ἴδωμεν ἐπιφέρουσαν τῷ 602 τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς του καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ τε καὶ παντὸς τοῦ οἴκου του.

γ'

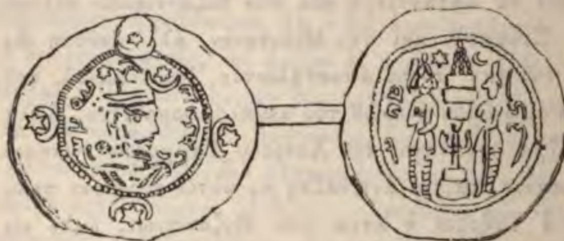
Οἱ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμοι (572-591).

Αἱ μεμψιμοιρίαι, αἵτινες ἠκούσθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ ἔτος 562 μεταξὺ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ Χοσρόου συνομολογηθείσῃ εἰρήνῃ, ἀπεδείκνυον, ὅτι ἡ διάρκεια αὐτῆς πᾶν ἄλλο ἠδύνατο νὰ εἶνε ἢ πεντηκονταετής, ὡς ὥριζον αἱ συνθῆκαι. Πολλὰ αἴτια συνέρρεον εἰς διάρρηξιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν εἰρηνικῶν σχέσεων, ἐπιρρωννύοντα τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰουστίνου, μὴ ἀποδεχομένου τὴν πολιτείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις διὰ πληρωμῆς φόρων πρὸς τοὺς πολεμίους ἐζήτει νἀποφύγῃ μεγαλειτέρους κινδύνους. Πρεσβεῖαι τῶν Ὁμηριτῶν, τῶν ἐν Περσαρμενίᾳ καταδιωκομένων Χριστιανῶν, τῶν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας Τούρκων, οἵτινες προέτεινον εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀποκρουσθεῖσαν σύμπραξιν αὐτῶν ἐν τῇ διαδόσει τῆς μεταξουργικῆς βιομηχανίας, εἶχον ἤδη μεγάλως κλονήσει τὸν Ἰουστῖνον, ὅτ' ἐπί-

ίλος τὸ ἔτος 572, καθ' ὃ ἔμελλε νὰ πληρωθῇ εἰς τοὺς Πέρσας ἡ
ια δεκαετὴς δόσις τῶν μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ καὶ Χοσρόου συμπε-
ιένων ἐτησίων φόρων. Ἀλλ' ὁ Ἰουστῖνος ἠρνήθη τὴν πληρωμήν,
ἰρνησις αὐτοῦ ἐπέσπευσε τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, ὅςτις ἀπὸ ἐτῶν
ίχε καταστῇ σχεδὸν ἀναπόφευκτος.
Ἰουστῖνος, ἐλπίζων ἴσως, ὅτι τὸ γῆρας τοῦ Χοσρόου ἔμελλε νὰ
:ωλύσῃ τὴν δραστηρίαν αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἠπατᾶτο, ὡς ἀπέδειξαν
τυχίαι τῶν Περσῶν κατ' αὐτὸ ἤδη τὸ 573. Ἀληθῶς ὁ μὲν στρα-
ὂν ἀπέστειλεν ὁ Ἰουστῖνος ἐπὶ τοὺς Πέρσας, ὁ συγγενὴς αὐτοῦ
ανός, μικρά τινα μόνον κατώρθωσε, δὲν ἠδυνήθη δὲ νὰ κυριεύσῃ
Νίσιβιν ἣν ἐπολιόρκησεν. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ Πέρσαι ὑπὸ μὲν τὸν
ηγὸν Ἀδαρμάνην ἠδυνήθησαν τῆς τε πόλεως ταύτης τὴν πολιορ-
ὰ λύσωσι καί, εἰςβαλόντες εἰς τὴν Συρίαν, νὰ προξενήσωσιν εἰς τὴν
μακρᾶς ἡσυχίας ἀπαράσκευον ταύτην χώραν μεγίστας ζημίας καὶ
άγωσιν ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Περσίαν ἄπειρον πλῆθος αἰχμαλώτων,
ιτὸν δὲ τὸν Χοσρόην πολιορκήσαντες τὸ Δάρας ἐκυρίευσαν τὸ περι-
ον τοῦτο ἔρυμα μετὰ πολιορκίαν ἓξ μηνῶν.
εκα δὲ τῶν τοιούτων ἀτυχημάτων, πρὸς ἃ παραλλήλως ἔβαινον
:ὰ τῶν Ἀβάρων περιπλοκαί, ἀνεκλήθη μὲν ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ
οῦ πολέμου ὁ Μαρκιανός, ἔπεισε δ' ἡ Σοφία τὸν παραφρονήσαντα
ῖνον νὰ προςλάβῃ συνάρχοντα τὸν Τιβέριον. Καὶ ὡμολογήθη μὲν
ν χρόνον μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Τιβερίου ὡς καίσαρος ἀνα-
καὶ ἔπειτα (575) τριετὴς εἰρήνη, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον, ὅτι
δὲν ἔμελλε νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τὴν Περσαρμενίαν, ὅπου καὶ ἐξηκο-
ιεν ὁ πόλεμος. Καὶ τῷ μὲν 576 μετ' ἀμφιρρόπους τινὰς ἀγῶνας
ρόης ἠδυνήθη μὲν νὰ καταστρέψῃ δύο τῶν βυζαντιακῶν πόλεων
Ἀρμενίας, τὴν Σεβαστὴν καὶ τὴν Μελιτηνήν, ἀλλ' ὑπέστη δὶς
ας ἥττας ὑπὸ τοῦ κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντος Ἰουστινιανοῦ, τοῦ
ιῦ Γερμανοῦ καὶ ὁμωνύμου ἀνεψιοῦ τοῦ μεγάλου νομοθέτου. Ἀλλὰ
ὅμενον ἔτος (577) ὁ στρατηγὸς τοῦ Χοσρόου Ταμχοσρὼ ἐνίκησεν
ῶς τὸν Ἰουστινιανόν, καίπερ ἀντιτάξας εἰς αὐτὸν στρατιὰν πολὺ
έραν. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἥττα τῶν Βυζαντίνων, ὥςτε εἰς
ντακιςχιλίους ἀνῆλθον, καθ' ἃ λέγεται, οἱ πεσόντες.
:ὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς δεινῆς ταύτης ἥττης ὁ Τιβέριος ἀνεκάλεσε
ιυστινιανόν, καὶ ἔστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ὡς ἀρχιστράτηγον τὸν ἐκ
:δοκίας κόμιτα τῶν ἐξκουβίτων Μαυρίκιον, ὅςτις, διακριθεὶς ἐν

τῷ πολέμῳ, ἀνῆλθεν ἔπειτα, ὡς εἴδομεν, ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἀληθῶς ὁ Μαυρίκιος δὲν ἦτο τυχαῖος στρατηγός, ὡς ἀποδεικνύουσιν οὐ μόνον αἱ νῖκαι αὐτοῦ κατὰ τὸν περσικὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ συνταχθεῖσα στρατηγικὴ συγγραφή. Ὁ Μαυρίκιος λοιπὸν ἀνώρθωσε μὲν τὸ ἠθικὸν τῆς στρατιᾶς, ἣν ἐφρόντισε νὰ καταρτίσῃ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐξ ἰδίων ἑαυτοῦ συμπολιτῶν, εἰσήγαγε δὲ κανόνας τελειοτέρας πολεμικῆς τέχνης, καὶ ἠδυνήθη οὕτω νἀντεπεξέλθῃ νικηφόρος πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἐν ᾧ δ' οἱ στρατηγοὶ τῶν πολεμίων Μεβώδης, Σαπώης καὶ Ταμχοσρώ, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς ἥττης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶχον ἤδη διαβῆ τὰ περσικὰ σύνορα καὶ ἐδῄουν ἤδη τὰς περικειμένας ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, ὁ Μαυρίκιος εἰσήλασε καὶ αὐτὸς μετὰ θάρρους εἰς τὸ περσικὸν ἔδαφος, καί, εὑρίσκων τὴν Περσαρμενίαν ἐστερημένην στρατιωτῶν, ἐπήνεγκεν εἰς τὴν χώραν ταύτην καταστροφὴν ὁμοίαν πρὸς ἐκείνην ἣν εἶχον ἐπιφέρει οἱ Πέρσαι τῷ 573 εἰς τὴν Συρίαν. Ὑπὸ τὴν σθεναρὰν τοῦ Μαυρικίου ἀρχηγίαν ἡ βυζαντιακὴ στρατιὰ κατέλαβε τὴν Ἀρζανηνήν, προεχώρησεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσοποταμίαν, ἐκυρίευσε τὰ Σίγγαρα καὶ εἰσήλασεν εἰς τὴν Κορδυηνήν, τὸ σημερινὸν Κουρδιστάν, ὅπερ δὲν εἶχε πατήσει ποὺς Ῥωμαίου ἢ Βυζαντίνου στρατιώτου ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ (363). Αὐτὸς ὁ Χοσρόης, ὅστις ἔτυχε διατρίβων ἐν τῇ Κορδυηνῇ, ἰδὼν τὰς φλόγας τῶν ὑπὸ τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς πυρπολουμένων χωρίων, ἔφυγε μὲν ἐκ τῆς χώρας, ἐσκέπτετο δὲ ἤδη βεβαίως περὶ εἰρήνης, ὅτε κατέλαβεν αὐτὸν ὁ θάνατος τὸ ἔαρ τοῦ 579 ὀλίγους μόνον μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστίνου.

Ἀλλ' ἡ ἐπ' ἀμφοτέρους τοὺς θρόνους, τόν τε βυζαντιακὸν καὶ τὸν περσικόν, ἀνάβασις νέων ἡγεμόνων δὲν μετέβαλε τὰ πράγματα. Ὁ νέος τῶν Περσῶν βασιλεὺς Ὁρμίσδας ὁ Δ', ὁ πρεσβύτατος υἱὸς τοῦ Χοσρόου, ὃν οἱ Βυζαντῖνοι συγγραφεῖς ἐξεικονίζουσι διὰ μελανῶν χρωμάτων ὡς ὠμότατον καὶ ἀνοσιουργόν, ἀπέκρουσε τὴν ὑπὸ τοῦ Τιβερίου προταθεῖσαν εἰρήνην. Οὕτω δ' ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος, καθ' ὃν οἱ Βυζαντῖνοι, ἅτε ἀπαλλαγέντες

ΝΟΜΙΣΜΑ ΟΡΜΙΣΔΑ Δ'

ν ἀπὸ τῶν Ἀβάρων διὰ πληρωμῆς χρημάτων. στρατηγούμενα δ' ἐν ιροῖς ὑπὸ τοῦ γενναίου Μαυρικίου, προέβαινεν ὡς τὸ πλεῖστον νικῶν-;. Τέλος δ' ἐνίκησε λαμπρῶς ὁ Μαυρίκιος τῷ 581 παρὰ τὴν πόλιν ς ἐν Μεσοποταμίᾳ Ὀσροηνῆς Κωνσταντῖναν, ἣν ἐπειρᾶτο νὰ κυριεύσῃ Ταμχοσρώ, εἰσβαλὼν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος.

Ἀλλ' ὅτε ὁ Μαυρίκιος, ἀπελθὼν μετὰ τὴν νίκην ταύτην εἰς τὴν ωνσταντινούπολιν, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἀνεκηρύσσετο αὐτοκράτωρ, ἀφῆκε ιάδοχον αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ Περσῶν στρατηγίᾳ Ἰωάννην τὸν Μυστακωνα, ὁ ἀδέξιος οὗτος στρατηγὸς ἐπήνεγκεν ἐπανειλημμένας τῶν βυαντιακῶν ὅπλων ἥττας. Καὶ ἀντικατέστησε μὲν αὐτὸν ὁ Μαυρίκιος ι τοῦ ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀδελφῇ Γορδίᾳ γαμβροῦ Φιλιππικοῦ, ἀλλὰ ὶ οὗτος οὐδὲν μέχρι τοῦ 586 διέπραξεν ἄξιον λόγου. Μόλις δὲ κατ' εῖνο τὸ ἔτος, τολμηρότερος γενόμενος καὶ εἰσελάσας εἰς τὴν ἀνατολιὴν Μεσοποταμίαν, ἐνίκησε τοὺς Πέρσας λαμπρῶς ἐν μεγάλῃ μάχῃ ηγκροτηθείσῃ κατὰ τὸ πεδίον το καλούμενον Σολάχων. Ἀξιομνημόιυτος δ' εἶνε κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἡ χρῆσις τῆς λεγομένης ἀχειροοιήτου εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος, μεθ' ἧς ὁ Φιλιππικὸς διατρέχων τὰς ταεις τῶν ἰδίων στρατιωτῶν μετέδωκεν εἰς αὐτὰς θεῖον ἐνθουσιασμόν. Επ' ἴσης δ' ἄξιον σημειώσεως εἶνε, ὅτι τῆς μάχης μετέσχεν ὡς ὑποτράτηγος τοῦ Φιλιππικοῦ Ἡράκλειος ὁ πατὴρ τοῦ ἔπειτα γενομένου ωνύμου αὐτοκράτορος. Μετὰ δὲ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην ἀναθαρήσας ὁ Φιλιππικὸς προέβη εἰς τὰ ἐνδότερα, καὶ εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀρνηνήν. Ἀλλά, τῶν Περσῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτοῦ σθεναρῶς, ἠναγσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, διωκόμενος ὑπ' αὐτῶν, εἰς τὴν ὀχυρὰν Ἄμιδαν.

Ἔκτοτε δ' ὁ Φιλιππικὸς ἀνέθηκε τὴν ἐνεργὸν ἐξακολούθησιν τοῦ ποίμου εἰς τὸν Ἡράκλειον, ὅστις, καὶ ὅτε τὸ ἓν τρίτον τῆς στρατιᾶς νετέθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου εἰς ἄλλους στρατηγούς, προέβαινε μαόμενος ἐπιτυχῶς. Ἀλλ' ὅτε ὁ Μαυρίκιος ἔστειλε τὸ ἔαρ τοῦ 586 εἰς ὴν Περσίαν τὸν Πρίσκον ὡς διάδοχον τοῦ πρὸ μικροῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπιστρέψαντος Φιλιππικοῦ, ἡ ἔπαρσις τοῦ νέου ἀρχιστρατήγου καὶ ἡ ἀγγελία περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐλαττώσεως τῆς μισθοφορᾶς τῶν στρατιωτῶν μετέβαλον ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τὰ πράγματα. Μετὰ πολλοῦ κόπου ἠδυνήθη τέλος ὁ Μαυρίκιος νὰ παύσῃ τὴν στάσιν τῆς ἐν Περσίᾳ βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἀντικαταστήσας τὸν Πρίσκον διὰ τοῦ Φιλιππικοῦ. Ἀλλ' οὔτε τούτου ἡ παρὰ τὴν Μαρτυρόπολιν νίκη (588), οὔτε ἡ παρὰ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κομεντιόλου καὶ

τοῦ Ἡρακλείου μεγάλη παρὰ τὴν Νίσιβιν ἧττα τῶν Περσῶν (589) ἐφαίνοντο ἀρκοῦσαι, ὅπως οἱ Πέρσαι καταθέσωσι τὰ ὅπλα, ἅτε μεγάλας μὲν ἔχοντες δυνάμεις, συγκρατούμενοι δὲ δι' ἐπιτυχιῶν ἀντιρρόπων πρὸς τὰς νίκας τῶν Βυζαντίνων. Τὸ ποθητὸν τέλος τοῦ μακροῦ πολέμου ἴσως θὰ ἤργει ἐπὶ πολὺ νὰ ἐπέλθῃ, ἂν μὴ συνέβαινον ἐν αὐτῇ τῇ Περσίᾳ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι, διασαλεύσασαι αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ κράτους τῶν Σασανιδῶν.

Μεγάλη τῶν Τούρκων ἐπιδρομὴ εἰς τὰ βόρεια τοῦ περσικοῦ κράτους ἠνάγκασε τὸν βασιλέα Ὁρμίσδαν νὰ στείλῃ κατ' αὐτῶν τὸν στρατηγὸν Βαραρὰμ, ὅςτις καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ἀλλ' ἔπειτα, πεμφθεὶς εἰς τὴν Κολχίδα, ἡττήθη ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων δὶς ἐν Ἀλβανίᾳ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀράξην. Παυθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ὁρμίσδα, ἐπανέστη κατ' αὐτοῦ· φονευθέντος δὲ τοῦ βασιλέως τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 590, κατέλαβε τὸν περσικὸν θρόνον ὁ ἀποστάτης στρατηγός. Τότε δ' ὁ υἱὸς τοῦ θανόντος Ὁρμίσδα Χοσρόης, φυγὼν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος, ἐμήνυσε πρὸς τὸν Μαυρίκιον, ζητῶν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ πρὸς ἐγκατάστασιν ἑαυτοῦ ἐπὶ τοῦ πατρικοῦ θρόνου. Ἀποδεχθέντος δὲ τοῦ Χοσρόου τοὺς ὑποβαλλομένους εἰς αὐτὸν ὅρους τῆς ὑποστηρίξεως, καθ' οὓς οἱ Πέρσαι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὴν Περσαρμενίαν καὶ τἀνατολικὰ τῆς Μεσοποταμίας καὶ νἀποδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὸ Δάρας καὶ τὴν Μαρτυρόπολιν, ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιὰ ἐβοήθησε τὸν Χοσρόην. Οὗτος δὲ διὰ δύο μεγάλων νικῶν κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τὸν Βαραρὰμ, ζητήσαντα ἄσυλον παρὰ τοῖς Τούρκοις, καὶ εἰςῆλθεν εἰς τὴν Κτησιφῶντα ὡς βασιλεὺς τῷ 591. Ἡ δ' ἀνάβασις αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον συνεπέφερε τὸ τέλος τοῦ εἰκοσαετοῦς πρὸς τοὺς Βυζαντίνους πολέμου.

δ'

Ἄβαρες καὶ Σλάβοι.

Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία ἐπάλαιε τὸν τελευταῖον πρὸς τὸ γερμανικὸν στοιχεῖον ἀγῶνα ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Βανδήλων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας, νέον ἔθνος ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς ὁρμώμενον καὶ ὅλως ξένον πρὸς τοὺς Ἀρίους, εἰς οὓς ἀνῆκον καὶ οἱ τέλος ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καταβληθέντες Γερμανοί, ἤρχισεν ἀπὸ τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς χερσονήσου τοῦ

υ χωρῶν, εἰς ἃς εἶχεν ἐγκατασταθῆ, ἀπειλοῦν τὸ κράτος, ὅπερ ἐνέ-
ν εἰς ἀνησυχίαν σχεδὸν διαρκῆ ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα. Ἦτο δὲ τὸ
τοῦτο τὸ τῶν Ἀβάρων.

ι Ἄβαρες ἦσαν ἔθνος τουρανικῆς καταγωγῆς, καὶ δὴ κατὰ πᾶσαν
ιότητα συγγενεῖς πρὸς τοὺς Οὔννους τοὺς περὶ τὸν Ἀττίλαν. Οἱ-
τες δὲ τὸ πρῶτον ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς Σιβη-
καὶ ὑπήκοοι ὄντες τῶν Τούρκων, ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν, καί, φυ-
ις ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐτράπησαν πρὸς δυσμάς. Εἰςελάσαντες δ' εἰς
Εὐρώπην, μεσοῦντος τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, προςέ-
ν τὰ διάφορα μεταξὺ τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Τανάϊδος ἐγκαθιδρυμένα
τῶν Οὔννων, ἔπειτα δὲ τοὺς Ἄντας, φῦλον σλαβικόν, οἰκοῦν παρὰ
Εὔξεινον πόντον, καὶ κατέλαβον τὰς χώρας αὐτῶν. Οὕτω δέ, πλη-
ιντες πρὸς τὸν Δούναβιν, καθίσταντο ἤδη ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς Βυ-
ίνους, διὸ ὁ Ἰουστινιανός, πειθόμενος εἰς τὰς πρεσβείας αὐτῶν,
ἠη νὰ παρέχῃ αὐτοῖς δῶρα, οὐ μόνον οὕτως αὐτοὺς ἐκείνους περι-
λων, ἀλλὰ καὶ μεταχειριζόμενος αὐτοὺς πρὸς παράλυσιν τῶν πέραν
Δουνάβεως οὐννικῶν καὶ σλαβικῶν φύλων. Ἀλλ' ἤδη βραχὺ πρὸ
ανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ διελύθη ἡ μεταξὺ Βυζαντίνων καὶ Ἀβά-
ριλία, ἡ δὲ σύγκρουσις ἀπέβη μεγαλειτέρα ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου, διαρ-
ν ἀποκρούσαντος τὰς περὶ αὐξήσεως τοῦ εἰς αὐτοὺς παρεχομένου
υ προτάσεις τῶν σταλέντων παρ' αὐτῶν πρέσβεων. Ἐπέμεινε δ' ὁ
ιτῖνος εἰς τὴν ἀγέρωχον αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἄβαρας πολιτείαν καὶ
ιῦτοι, καταλαβόντες τὰς ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν καὶ τοῦ γοτθικοῦ
τῶν Γηπαίδων πρότερον κατεχομένας χώρας, ἔγειναν κύριοι τῶν
τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν, Μοραβίαν καὶ Βοημίαν χωρῶν καὶ ἀπέ-
αν δύναμιν πολὺ ἀνωτέραν τῆς προτέρας. Καὶ ταῦτα ἐν ᾧ οἱ Ἄβα-
ἰπήτουν μὲν τὸν φόρον τὸν πρότερον διδόμενον εἰς τοὺς Κοτριγού-
καὶ Οὐτριγούρους Οὔννους, οὓς ἤδη εἶχον ὑποτάξει, ἐπωφθαλμίων
ἡν κατάληψιν τοῦ ὀχυροῦ Σιρμίου, κειμένου παρὰ τὴν σημερινὴν
ιοβίτσαν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως.

λλ' οἱ Ἄβαρες, βλέποντες, ὅτι τὸ Σίρμιον ὑπερησπίζετο ὑπὸ φρου-
ἀξιομάχου, τεταγμένης ὑπὸ τὸν γενναῖον Βῶνον, ἀπέφυγον ἐπὶ τοῦ
ὄντος νὰ προςβάλωσιν αὐτό, καὶ ἐτράπησαν εἰς τὴν δῄωσιν τῆς Δαλ-
ίας. Ὅτε δέ, σταλεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ὁ Τιβέριος, ἡττήθη ὑπ'
ῶν, οἱ Βυζαντῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἔλθωσι τῷ 570 εἰς συνθηκο-
ίαν πρὸς αὐτούς, πληρώσαντες ὀγδοήκοντα χιλιάδας χρυσῶν νομι-

σμάτων, ἀντιστοιχούντων περίπου πρὸς ἓν ἑκατομμύριον καὶ τριακοσίας χιλιάδας δραχμῶν, ποσὸν ὅπερ ἐκανονίσθη τῷ 574 ὡς ἐτήσιος πρὸς τοὺς Ἄβαρας φόρος τῶν Βυζαντίνων μετὰ νέαν τοῦ Τιβερίου ἧτταν. Τότε δὲ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία, ἀπαλλαγεῖσα πρὸς ὥραν τῶν Ἀβάρων, ἠδυνήθη νὰ στρέψῃ ὅλην αὐτῆς τὴν προσοχὴν εἰς τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον, ὅτε νέος παρέστη κίνδυνος ἐξ ἄλλου ἔθνους, ἐπιδραμόντος εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως βυζαντιακὰς χώρας. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Σλάβοι.

Εἴδομεν ἤδη τοὺς Σλάβους, παροδικῶς ἐπιφαινομένους τὸ πρῶτον ἐν τῇ βυζαντιακῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, ἰδίως παρουσιαζομένους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου, ὅτε ἀναφέρεται πρώτη τις σλαβικὴ ἐπιδρομὴ εἰς Θρᾴκην τῷ 493. Ἐπαναλαμβανόμεναι δὲ τοιαῦται ἐπιδρομαὶ ἠνάγκασαν, ὡς εἴδομεν, τὸν Ἀναστάσιον νὰ προβῇ εἰς τὴν κτίσιν τοῦ μακροῦ τείχους ἀπὸ τῶν Δέρκων κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον μέχρι τῆς Προποντίδος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ τείχους τούτου ἡ οἰκοδόμησις δὲν ἀναστέλλει τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, ὧν ἰδίας μνείας ἀξία εἶνε ἡ τελευταία τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου, γενομένη τῷ 517 εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων οἱ Σλάβοι μετέχουσι μέχρι τινὸς μόνον, καὶ δὴ συμπαρακολουθοῦντες δίκην ὑποτελῶν τοὺς Βουλγάρους, φιλοπόλεμον τουρανικὸν φῦλον, ἐκ τῶν περὶ τὸν Βόλγαν πρώτων αὐτοῦ ἑδρῶν ἐξορμῆσαν καὶ τραπὲν ἐπὶ τὰ νοτιοδυτικά, ἐκεῖθεν δ' εἰςελαῦνον εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου βυζαντιακὰς χώρας χάριν λείας καὶ ἁρπαγῆς.

Βουλγάρων καὶ Σλάβων ἐπιδρομαὶ εἰς τὰ νοτιώτερα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου γίνονται ἐπανειλημμένως καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' οὓς οἱ Σλάβοι, καίπερ ὑποτελεῖς ὄντες τῶν Βουλγάρων, ἄρχονται νὰ διαστέλλωνται σαφέστερον ἢ πρότερον. Εὑρίσκομεν δ' αὐτοὺς διῃρημένους εἰς δύο ἔθνη, τοὺς Ἄντας, προγόνους ὄντας τῶν ἔπειτα Βένδων, καὶ τοὺς Σκλαβηνούς. Ἦσαν δ' οἱ Σλάβοι ξανθότριχες καὶ γαλανόφθαλμοι, ὑψηλοὶ καὶ εὐπαγεῖς. Ἠσχολοῦντο δὲ περὶ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Καίπερ δὲ ὄντες εἰδωλολάτραι, παριστάνονται ὡς φιλόξενοι καὶ δὴ καὶ ἄδολοι, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατὸν εἰς βαρβάρους, ὧν τὴν διάνοιαν δὲν εἶχε φωτίσει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἀνώτερός τις πολιτισμός. Τὴν δὲ λιτότητα τοῦ βίου αὐτῶν μαρτυρεῖ ἡ ἁπλότης τῆς τροφῆς αὐτῶν, συνισταμένης κυρίως εἰς κέγχρι καὶ τὸ ἀπέριττον τῶν κατοικιῶν, αἵτινες ἦσαν οἰκτραὶ καλύβαι, ἐκ [illegible]

ιάτων σποράδην ἐκτισμέναι καὶ μὴ συναποτελοῦσαι χωρία, ἄτε τῶν λάβων μὴ ἐχόντων ἐνδιαιτήματα σταθερά. Ἱδρύοντο δ' αἱ ἀπ' ἀλλήων ἀφεστῶσαι αὗται καλύβαι ἐν τοῖς δάσεσιν ἢ παρὰ ποταμούς, τέλατα καὶ λίμνας. Ἁπλούστατοι δέ, ξυλοπαγεῖς ἦσαν καὶ οἱ ναοί, ἐν ς ἐλάτρευον τὸν ἀνώτατον κύριον τοῦ φωτός, τὸν ὕψιστον αὐτῶν θεὸν δαρώγ, ὑφ' ὃν ἦσαν τεταγμένοι διάφοροι κατώτεροι θεοὶ καὶ πνεύματα οικίλα. Καὶ ἐν μὲν τῷ κατ' οἶκον βίῳ μεγάλη ἀνεφέρετο τιμὴ εἰς τὴν ναῖκα, πᾶσα δὲ κτῆσις ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν, ἧς ἀπεκλείετο μόνον κακός, διὸ καὶ συνέπιπτον αἱ ἔννοιαι τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πτωχοῦ. Ποτικῶς δ' ἐξεταζόμενοι ἦσαν ἀφωσιωμένοι λάτραι τῆς ἀνεξαρτησίας, διὸ αὶ πολὺ ἀργὰ ἀνεπτύχθη παρ' αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς μοναρχίας καὶ συνεύστησαν βασιλευόμενα κράτη. Καθ' οὓς δὲ χρόνους ἔρχονται εἰς σύγουσιν πρὸς τὸν βυζαντιακὸν κόσμον ἦσαν ἰδιόρρυθμοι καὶ αὐτοκέφαλοι, αὶ τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο δημοκρατικόν, ἀπετέλουν δὲ πολλὰς ἀπ' λλήλων ἀνεξαρτήτους, μόνον δ' ἐν περιπτώσει κοινῆς ἐπιχειρήσεως ἢ οινοῦ κινδύνου ἑνουμένας πολιτικὰς ὁμάδας ἢ μᾶλλον φράτρας. Ὠνοάζοντο δ' αὗται, ὡς κατόπιν καὶ αἱ τοπικαὶ διαιρέσεις τῶν ὑπὸ τῶν λάβων καταληφθεισῶν χωρῶν, *ζουπανίαι*, οὕτω κληθεῖσαι ἐκ τοῦ κοιοῦ ἑκάστης αὐτῶν ἐδάφους καλουμένου *ζούπα*· εἶχε δ' ἑκάστη αὐτῶν ρχηγὸν τὸ πρεσβύτατον τῆς φράτρας μέλος, τὸν *ζούπανον*.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ λαός, ὅστις παρὰ τὸ ἔμφυτον αὐτῷ φιλελεύθερον νεῦμα ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ νἀκολουθήσῃ ὐτοὺς ἐν ταῖς πρώταις αὐτῶν ἐπιδρομαῖς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον, ἐξακολουθουσῶν τῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἰδίως μετὰ τὸ 534, ὅτ' ἐφονεύθη μαχόμενος ὁ δεξιώτατος τῶν βαρβάρων ἀντίπαλος Χιλβούδιος, ὁ Βυζαντῖνος στρατηγὸς τῆς Θρᾴκης, οἱ Σλάβοι ἀναφέρονται ἄνευ τῶν Βουλγάρων, ὑποταχθέντων, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν πρότερον ὑποτελῶν εἰς αὐτούς. Ἐπανειλημμέναι δ' ὑπῆρξαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σλάβων, καθ' ἃν ἀντεπεξήρχετο ὁ αὐτοκράτωρ, εἴτε ἀποστέλλων εἰς αὐτοὺς στρατηγοὺς ἐπιφανεῖς, εἴτε παραλύων τὴν δύναμιν αὐτῶν διὰ τῆς γνωστῆς μεθόδου τῆς ὑποστηρίξεως ἄλλων βαρβάρων συγκρατούντων αὐτούς. Οὕτω δ' αἱ συνεχεῖς αὗται ἐπιδρομαὶ περιωρίζοντο εἰς προσωρινὰς δηώσεις καὶ ἦσαν συνήθως βραχυχρόνιοι, εἰ καὶ δὲν ἦσαν μικραὶ αἱ ζημίαι αἱ ἐπερχόμεναι εἰς τὰς χώρας ὅσας ἐπέτρεχον οἱ Σλάβοι. Τέλος δὲ καὶ ἡσύχασαν, ὡς φαίνεται, οἱ Σλάβοι ἐπί τινα χρόνον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 558 ἐπιδρομὴν

τῶν Κοτριγούρων Οὔννων, ἧς πιθανῶς μετέσχον καὶ σλαβικὰ τινα φῦλα. Οὕτω δ' οἱ Βυζαντῖνοι ἠδυνήθησαν νὰ στρέψωσι τὴν προςοχὴν αὐτῶν ἐναντίον τῶν Ἀβάρων, οἵτινες ἐπ' ἴσης, ὡς εἴδομεν, ἡσύχασαν μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου τῷ 574 ὁμολογηθεῖσαν πρὸς τὸ Βυζάντιον συνθήκην.

Ἀλλ' αἴφνης τῷ 577 περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου Σλάβοι, ἀνερχόμενοι περίπου εἰς ἑκατοντακισχιλίους, εἰςέβαλον ἐκ τῶν περὶ τὴν σημερινὴν Βλαχίαν οἰκήσεων αὐτῶν εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ ἐδῄωσαν τὴν χώραν ταύτην καὶ τὰς περικειμένας ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη, μένοντες ἀνενόχλητοι ἕνεκα τῆς εἰς τὴν Περσίαν ἀπουσίας τοῦ πλείστου τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατιῶν. Πολλαὶ πόλεις κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων, πολλὰ φρούρια ἐκυριεύθησαν, πολλοὶ τῶν κατοίκων ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ οἱ Σλάβοι ἐνστρατοπεδεύσαντες ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ μείνωσι διαρκῶς ἐν ταῖς οἰκτρῶς δῃωθείσαις χώραις. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἔπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἰωάννης ἐθεώρησε λυσιτελὲς νὰ καλέσῃ εἰς βοήθειαν Βαϊανὸν τὸν ἡγεμόνα τῶν περὶ τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν ἱδρυμένων Ἀβάρων. Ὁ δὲ Βαϊανὸς, προθύμως ἀκούσας τὸ αἴτημα τοῦ Ἰωάννου χάριν ἰδίου κέρδους, δυςαρεστηθεὶς δὲ καὶ διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ πρέσβεις ὠμότητα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σλάβων Δαυρεντίου, ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν τῷ 579, ἐκπορθῶν καὶ δῃῶν τὰς παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκήσεις αὐτῶν καὶ ἁρπάζων τὴν ὑπ' αὐτῶν συνηθροισμένην λείαν. Ἀλλὰ τὴν ἔμμεσον ταύτην πρὸς τοὺς ταλαιπωρουμένους ὑπὸ τῶν Σλάβων Βυζαντίνους βοήθειαν λαβὼν πρόφασιν ὁ Βαϊανὸς, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτῆς, ὅπως γείνῃ κύριος τοῦ Σιρμίου. Τοῦτο δὲ καὶ κατώρθωσε τῷ 581, τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου μὴ ἔχοντος τὴν δύναμιν νἀντεπεξέλθῃ διὰ πολέμου εἰς τοὺς δόλους αὐτοῦ καὶ τὰς νέας εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν ἤδη κρυφίων αὐτῶν συμμάχων, τῶν Σλάβων.

Ἡ ὑπὸ τῶν Ἀβάρων κατάληψις τοῦ Σιρμίου, τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου παριστρίου προμαχῶνος τῶν βυζαντιακῶν χωρῶν, ἀνέῳξεν εἰς Ἄβαράς τε καὶ Σλάβους τὴν ὁδὸν νέων εἰς τὸ κράτος ἐπιδρομῶν, αἵτινες γίνονται συχνότεραι, ὀξύτεραι καὶ καταστρεπτικώτεραι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου, ὁσημέραι μᾶλλον ἀπαυθαδιζομένων τῶν βαρβάρων. Ὅτε οἱ Βυζαντῖνοι ἡσύχαζον ἀπὸ τῶν Ἀβάρων, ἠναγκάζοντο νἀμύνωνται ἀπὸ τῶν Σλάβων, οἵτινες, ὑποτελεῖς ἤδη ὡς τὸ πλεῖστον ὄντες τῶν Ἀβάρων, ἐξαπεστέλλοντο παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Θρᾴκην. Ο[illegible]

δ' ἕνεκα τῶν συνεχῶν πρὸς τοὺς Ἄβαρας καὶ Σλάβους συγκρούσεων συνείθισαν εἰς τὴν θέαν τῶν δύο τούτων ἐθνῶν, ἥτις τὸ κατ' ἀρχὰς εἶχε γεννήσει τὴν ἔκπληξιν αὐτῶν, ὅτε τὸ πρῶτον ἐγνώρισαν αὐτούς. Καὶ δὲν ἐξεπλήσσοντο μὲν πλέον ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἁμαξοβίων Ἀβάρων, ὡς ὅτε ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ οἱ πρῶτοι αὐτῶν πρέσβεις, ἔχοντες ὄπισθεν μακροτάτας τὰς κόμας δεδεμένας διὰ ταινιῶν καὶ πεπλεγμένας καὶ φέροντες ἐνδυμασίαν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν Οὔννων. Τῶν δὲ Σλάβων, οἵτινες ἄλλως ἦσαν ἧττον ἀξιόμαχοι τῶν Οὔννων, ἐπὶ τοσοῦτον ἐγνώρισαν σὺν τῷ χρόνῳ τὸν πολεμικὸν τρόπον, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος ἐν τῷ στρατηγικῷ αὐτοῦ βιβλίῳ πολλὰς ἀναγράφει παρατηρήσεις περὶ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν συνηθειῶν καὶ πολλὰς ἐκφέρει κρίσεις περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ πολεμῶνται.

Κατὰ τὸν στρατηγικὸν αὐτοκράτορα οἱ Σλάβοι ἀπέφευγον νὰ μάχωνται ἐν ἀναπεπταμένοις πεδίοις, προετίμων δὲ νὰ παρασκευάζωσιν ἐνέδρας ἀπὸ ἀσφαλοῦς, κρυπτόμενοι εἰς ὄρη ἢ τέλματα, ἀφ' ὧν ἠδύναντο ἐπιτυχῶς νάσκῶσι τὴν περὶ τὸ τοξεύειν δεινότητά των. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὅπλα των, τὰ πεφαρμακευμένα βέλη, ἦσαν ἐπιτηδειότερα εἰς τὴν ἄποθεν ἐπίθεσιν, εἰ καὶ ἦσαν ἐφωδιασμένοι μὲ πελέκεις καὶ σφύρας διὰ τὴν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην. Ὡς ἐπικαιρότατον δὲ χρόνον πρὸς καταπολέμησιν τῶν Σλάβων συνίστα ὁ Μαυρίκιος τὸν χειμῶνα, ὅτε τὰ δένδρα εἶνε ἄφυλλα καὶ τὰ δάση δὲν καλύπτουσι τὴν θέαν, τὰ δὲ βήματα προδίδονται ἐπὶ τῆς ἐπεστρωμένης χιόνος καὶ οἱ ποταμοί, οὓς οἱ Σλάβοι διενήχοντο δεξιώτατα, ἦσαν πεπηγμένοι.

Ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς σοφὰς ταύτας παρατηρήσεις τοῦ ἐμπειροπολέμου αὐτοκράτορος, οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξαν πάντοτε εὐτυχεῖς οὔτε πρὸς τοὺς Σλάβους, οὔτε πρὸς τοὺς Ἄβαρας ἀγωνιζόμενοι. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ Ἄβαρες μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν νέας αὐτῶν ἀπαιτήσεως περὶ αὐξήσεως τοῦ παρεχομένου εἰς αὐτοὺς ἐτησίου φόρου ἐκυρίευσαν τῷ 583 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βαϊανοῦ τὴν Σιγγηδόνα, ἐπέχουσαν τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου, καὶ ἄλλας παριστρίους πόλεις, καὶ προέβησαν δῃοῦντες μέχρι τῆς Ἀγχιάλου, ἀπεχώρησαν δὲ μόνον ὅτε ἔγεινε δεκτὴ ἡ ἀπαίτησις αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος παρώρμησαν εἰς εἰςβολὴν τοὺς Σλάβους, οἵτινες, εἰςελάσαντες εἰς τὴν Θρᾴκην, προεχώρησαν πρὸς τὸ μακρὸν τεῖχος, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν, ἡττηθέντες ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κομεντιόλου. Ἀλλ' οὗτος οὐδὲν κατώρθωσεν ἔπειτα κατὰ τῶν Ἀβάρων, παρασπονδ[illegible] των εἰς τὴν

Μοισίαν καὶ καταλαβόντων πάντα τὰ παρίστρια φρούρια. Μόλις δὲ τῷ 587 προχωρήσαντας ἤδη τοὺς Ἄβαρας καὶ ἀπειλοῦντας αὐτὴν τὴν Βέρροιαν, τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπέκρουσε νικήσας παρὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν Ἰωάννης ὁ Μυστάκων, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, ὃν εἴδομεν ἀδεξίως στρατηγήσαντα τῷ 583 κατὰ τὸν πόλεμον τὸν ἐπὶ τοὺς Πέρσας.

Οὐδαμῶς δὲ δεινοτέρα τῶν προγενεστέρων ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 589 ἐπιδρομὴ τῶν Σλάβων ἤ, κατ' ἄλλας πηγάς, τῶν Ἀβάρων, ἥτις κατὰ τὰς ἀκριβεστέρας τῶν εἰδήσεων περιωρίσθη, ὡς καὶ αἱ πρότεραι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαί, εἰς μόνην τὴν Θρᾴκην καὶ τὰς περικειμένας χώρας. Ἀλλ' ἐν τούτοις εἰς τὸν Βαυαρὸν Φαλλμεράϋερ, παρανοήσαντα, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτοβούλως διαστρέψαντα τὰ κείμενα, ἐδόθη ἐξ αὐτῆς ἀφορμὴ νὰ ἐξενέγκῃ τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην θεωρίαν, καθ' ἣν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο οἱ Σλάβοι κατέλαβον τὴν Πελοπόννησον, ἧς καὶ ἐδέσποσαν κατ' αὐτὸν ἐπὶ ὅλα διακόσια δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη.

Ἓν καὶ μόνον εἶνε ἀναντίρρητον, ὅτι καὶ μετὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο δὲν ἔπαυσαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ Μαυρικίου αἱ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν εἰς τούτους ὑποτεταγμένων Σλάβων. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν περιωρίζοντο αὗται κυρίως εἰς τὴν Θρᾴκην, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ὑπῆρξαν πάντοτε ἀνίσχυρα κατ' αὐτῶν τὰ ὅπλα τῶν Βυζαντίνων. Ὁ Μαυρίκιος ἠδύνατο βεβαίως οὐ μόνον ὑπὸ θεωρητικὴν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ νὰ θεωρηθῇ πολὺ στρατηγικώτερος τῶν στρατηγῶν του. Διὰ ταῦτα δέ, ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἀπεφάσισε τῷ 591 νἀντεπεξέλθῃ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ Βαϊανοῦ. Καὶ προεχώρησε μὲν μέχρι τῆς Ἀγχιάλου, ἀλλὰ κακοὶ οἰωνοὶ καὶ ἡ ἄφιξις περσικῆς τινος πρεσβείας ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ ἐπιστρέψῃ, οὐδ' ἀνέλαβε πλέον ἔκτοτε αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, ἀνατιθεμένην ἐναλλὰξ εἰς διαφόρους ἄνδρας, τὸν Πρίσκον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Πέτρον, τὸν Κομεντίολον. Πολλάκις οἱ Ἄβαρες ἢ ὑπὸ τούτων ὑποκινούμενοι οἱ Σλάβοι εἰσορμῶσιν εἰς τὴν Θρᾴκην, διαβαίνοντες τὸν Δούναβιν, χρησιμεύοντα ἀντὶ ὁρίου εἰς τὰ βάρβαρα ταῦτα ἔθνη. Ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν δὲν εἶνε πάντοτ' ἐπιτυχεῖς. Ἀπ' ἐναντίας δ' ὁτὲ μὲν ὑποχωροῦσιν εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην ἀντίστασιν, ὡς τῷ 591, ὅτε οἱ Ἄβαρες ἐπέπεσον κατὰ τῆς Σιγγηδόνος, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ Βυζαντῖνοι στρατηγοί, διαπεραιούμενοι διὰ τοῦ ποταμοῦ, εἰσελαύνουσιν εἰς τὴν πολεμίαν χώραν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἀπεθάρρυνον τοὺς Ἄβα-

, οἵτινες, ἀνερχόμενοι εἰς ἑκατοντακισχιλίους, προςέβαλον τῷ 597 αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην, σωθεῖσαν, καθ' ἃ ἀναφέρει εὐλαβὴς παρά-ις, διὰ θαύματος τοῦ πολιούχου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου. Οὐχ ἧττον ίμυνα τῶν Βυζαντίνων, καίπερ ἐπιμόνως, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπιτυχῶς

ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ζαγομένη, δὲν ἐπήρκει ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν Θρᾴκην ἀπὸ τῶν βαρ-οικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἐκ τούτων ζημίας. Προςεπῆλθε δ' εἰς ταῦτα ος τῷ 602, δεινώσασα τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, ἐν αὐτῷ τῷ πέ- τοῦ Δουνάβεως βυζαντιακῷ στρατοπέδῳ ἡ στάσις ἐκείνη τῆς ὑπὸ ν σκευωριῶν τοῦ Φωκᾶ ἐξερεθιζομένης στρατιᾶς ἡ προκαλέ

οἰκτρὸν τοῦ Μαυρικίου τέλος καὶ βυθίσασα τὸ κράτος εἰς νέα δεινὰ ἐπὶ τοῦ ἀδεξίου αὐτοῦ φονέως καὶ διαδόχου.

ε΄

Νέοι ἀγῶνες ἐν Ἰταλίᾳ.

Δεκατέσσαρα ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς διὰ τοῦ Ναρσῆ τελείας ἐκνικήσεως τῶν Γότθων ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ δρᾶσις τοῦ πολυμηχάνου εὐνούχου δὲν εἶχε μόνον χρησιμεύσει εἰς τὴν ὁριστικὴν στερέωσιν τῶν βυζαντιακῶν ὅπλων ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἀλλὰ καὶ ἑνότητα εἶχε παράσχει εἰς τὴν βυζαντιακὴν διοίκησιν ἐν τῇ χώρᾳ, ἐκλιπούσης τῆς πολυαρχίας, ἥτις εἶχεν ἐγκαταστῆ μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἀνάκλησιν τοῦ Βελισαρίου. Ἀληθῶς δ' ἦτο ἀνάγκη τοιαύτης ἑνότητος, ὅπως ἀποκατασταθῇ ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ὑπὸ τοῦ μακροῦ πολέμου σεσαλευμένη τάξις καὶ στερεωθῇ ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ κτήσει ἡ ἐξουσία τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν 13 Αὐγούστου 554 τὸ λεγόμενον *πραγματικὸν διάταγμα*, δι' οὗ ἤροντο μὲν αἱ καταχρήσεις καὶ αἱ ἀταξίαι αἱ λυμαινόμεναι τὴν Ἰταλίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακτήσεως, εἰσήγετο δὲ τὸ νέον δίκαιον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, καταργουμένου τοῦ θεοδοσιακοῦ κώδικος τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ' ἰσχύοντος ἐν τῇ Δύσει. *Μία* τὸ ἐξῆς ἦτο, κατὰ τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία, καὶ εἷς ὤφειλε νὰ εἶνε ὁ νόμος, εἰς ὃν πάντες ὑπεῖκον. *Καὶ* ἦτο μὲν κυριωτάτη ἀκολουθία τῆς νέας ἐννόμου τάξεως τῶν πραγμάτων ἐν Ἰταλίᾳ ὁ χωρισμὸς τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς χεῖρας τοῦ πατρικίου Ναρσῆ συνεκεντροῦτο, καθ' ἃ φαίνεται, καὶ ἔκτακτός τις ἀρχή, ἀναγκαία μέχρι τῆς ἐντελοῦς καθησυχάσεως τῆς χώρας καὶ τῆς πλήρους διοικητικῆς ἀφομοιώσεως. Οὕτω δὲ δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένον δυσχερειῶν τὸ ἔργον τοῦ πατρικίου, ὅπερ ἐξηκολούθει ἐπιτελῶν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ δεκατέσσαρα ὅλα ἔτη ἀπὸ τῆς ὁριστικῆς κατακτήσεως τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' αἴφνης τῷ 568 ἐκλείπει ὁ Ναρσῆς ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου ἀποθνήσκων ἐξαπίνης ἢ ἀνακαλούμενος ἐξ Ἰταλίας, καὶ δή, ὡς ἐπιστεύετο, κατόπιν ῥήξεως πρὸς Σοφίαν τὴν σύζυγον τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἰουστίνου τοῦ Β΄. Τὸ δὲ περιεργότερον εἶνε, ὅτι παράδοσις ἥκιστα

ἀξιόπιστος ἐξεικονίζει τὸν γηραιὸν καὶ εἰς δυσμένειαν πεσόντα κατακτητὴν τῆς Ἰταλίας ὡς τὸν αἴτιον τῶν νέων κινδύνων οὓς διέτρεξεν ἀπ' ἐκείνου τοῦ ἔτους ἡ νέα βυζαντιακὴ κτῆσις, καὶ παριστάνεται ὡς δῆθεν χάριν ἐκδικήσεως καλέσας ἐπὶ τὴν βυζαντιακὴν Ἰταλίαν νέον ἐχθρόν, τοὺς Λαγγοβάρδους.

Ἓν ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου ἢ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Ναρσῆ, τῷ 567, ἀπηλλάσσοντο οἱ Βυζαντῖνοι τῶν μακρῶν ἐνοχλήσεων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους τῶν Γηπαίδων. Οὗτοι, ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτῶν οἰκήσεων κατὰ τὴν Βαλτικὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Οὐιστούλα καταβάντες κατ' ὀλίγον πρὸς νότον, ἠκολούθησαν τὸν πέμπτον αἰῶνα τοὺς Γότθους, μεθ' ὧν καὶ συνυπετάγησαν εἰς τοὺς Οὔννους. Ἀλλ' ἔπειτα, ἐλευθερωθέντες τῷ 459 ἀπ' αὐτῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ οὐννικοῦ βασιλείου, κατέλαβον τὴν Δακίαν. Καὶ ὁ μὲν Μαρκιανός, ἀναγνωρίσας τὴν ἐγκαθίδρυσιν αὐτῶν ταύτην ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως, ἀπήμυνεν ἀπὸ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πάντα ἐκ τῶν Γηπαίδων κίνδυνον διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς χορηγίας ἐτησίου χρηματικοῦ φόρου. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως παραμείναντες Γήπαιδες μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀκολουθησάντων τὸν Θεοδώριχον εἰς τὴν Ἰταλίαν οὐ μικρὸν παρηνώχλουν τοὺς Βυζαντίνους, διὸ καὶ ἠναγκάσθη νἀντιτάξῃ εἰς αὐτοὺς ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, τοὺς Λαγγοβάρδους, εἰς οὓς καὶ παρεχωρήθησαν οἰκήσεις ἐν Παννονίᾳ. Μετὰ μακροὺς δὲ τέλος ἀγῶνας οἱ Γήπαιδες ὑπὸ τὸν τελευταῖον αὐτῶν βασιλέα Κουνιμοῦνδον ἡττηθέντες ὑπετάγησαν εἰς τὸν γενναῖον τῶν Λαγγοβάρδων ἡγεμόνα Ἀλβοῖνον, καὶ ἐξέλιπον τὸ ἑξῆς ἐκ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας.

Ἦσαν δὲ καὶ οἱ Λαγγοβάρδοι, οἱ ἄλλως καὶ Λαγγίβαρδοι ἢ Λογγίβαρδοι καλούμενοι ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ἔθνος ἐπ' ἴσης γερμανικὸν ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων μὲν εἰς τοὺς Οὔννους, ἐλευθερωθέντων δ' ἀπ' αὐτῶν ὡς καὶ οἱ Γήπαιδες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα. Ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτῶν καθυπόταξις τῶν Γηπαίδων, ἥτις ἐφαίνετο γινομένη ἐπὶ μεγάλῃ τῶν Βυζαντίνων ὠφελείᾳ, συνετέλεσεν εἰς αὔξησιν τῶν Λαγγοβάρδων κινδυνώδη διὰ τὸ Βυζάντιον. Καὶ ἀληθῶς εὐθὺς τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀπὸ τῆς ἥττης τοῦ Κουνιμούνδου, τῷ 568, οἱ Λαγγοβάρδοι, ἐκκινήσαντες ἐκ τῶν κατὰ τὴν Παννονίαν οἰκήσεων αὐτῶν, εἰςήλασαν ὑπὸ τὸν Ἀλβοῖνον εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας.

Οἱ Λαγγοβάρδοι, εἰςορμῶντες εἰς τὴν Ἰταλίαν, εὕρισκον τὴν βυζαν-

τιακὴν ταύτην κτῆσιν ἐν οὐ μικρᾷ ἀνωμαλίᾳ. Ὁ τὴν χώραν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ναρσῆ διοικῶν Λογγῖνος οὔτε τὴν ἀρχὴν ἀρχιστρατήγου ἦτο περιβεβλημένος, οὔτε στρατιὰν ἀξιόμαχον εἶχε πλὴν τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ μονίμων ἀμυντικῶν φρουρῶν. Εὔκολος λοιπὸν ὑπῆρξε διὰ ταῦτα ἡ προέλασις τῶν Λαγγοβάρδων, ἐχόντων συμμάχους εἰκοσακισχιλίους Σάξονας καὶ ἄλλα γερμανικὰ φῦλα, ὑποστηριζομένων δὲ πιθανῶς καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ τελευταίων λειψάνων τῶν Γότθων. Ἡ Βενετία μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας καὶ ἡ χώρα, ἥτις διατηρεῖ τὸ ὄνομα τῶν Λαγγοβάρδων μέχρι τῆς σήμερον, καλουμένη Λομβαρδία, ἐκυριεύθησαν εὐκόλως. Τὰ Μεδιόλανα ὑπετάγησαν ἄνευ ἀντιστάσεως, μετὰ δὲ τὴν κατάληψιν αὐτῶν νικῶντες προεχώρησαν οἱ Λαγγοβάρδοι πρὸς νότον. Καὶ ὁ μὲν Ἀλβοῖνος προέβη μόνον μέχρι τῆς Τυρρηνίας, τῆς σημερινῆς Τοσκάνας, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν εὐγενεῖς ὥρμησαν καὶ εἰς τὰ νότια τῆς Ἰταλίας μέχρι Βενεουέντου καὶ Σπολέτου. Μόνον τὸ Τικῖνον, ἡ σημερινὴ Παβία, ἠδυνήθη νὰ ἀντιστῇ γενναίως εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη, ἕως ἡ πόλις αὕτη κυριευθεῖσα ἔγεινε πρωτεύουσα τοῦ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ἱδρυθέντος λαγγοβαρδικοῦ κράτους. Ἐντὸς ὀλίγων καὶ μόνον ἐτῶν τὸ ἔργον τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ Ναρσῆ κατεστράφη ἐπὶ τοῦ ἀναξίου διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι διετήρουν πλέον ἐν Ἰταλίᾳ μόνον τὴν Ῥάβενναν καὶ τὴν παλαιὰν ἐπαρχίαν Αἰμιλίαν, ἐπεκτεινόμενοι κατὰ τὴν λεγομένην Πεντάπολιν, ἤτοι μέχρις Ἀριμίνου πρὸς βορρᾶν καὶ Ἀγκῶνος πρὸς νότον καὶ πλὴν τούτων δεσπόζοντες τῶν δουκάτων τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Ῥώμης, τῆς Καλαβρίας καὶ τοῦ Βρεττίου ὡς καὶ τινων πόλεων παραλίων.

Ὁ Ἰουστῖνος ἐθεώρησε τέλος ἀναγκαῖον νὰ κινηθῇ, ὅτε εἶδεν, ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἰταλίαν κατάβασις τῶν Λαγγοβάρδων δὲν ἦτο παροδική τις ἐπιδρομή, ἀλλ' ἔφερε τὸν χαρακτῆρα ὁριστικῆς ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ χώρᾳ. Ἤδη ὁ Ἀλβοῖνος εἶχεν ἐκλίπει, φονευθεὶς τῷ 573, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἐφαίνοντο δυνάμενοι νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐπελθούσης παρὰ τοῖς Λαγγοβάρδοις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνωμαλίας. Ἀπέστειλε λοιπὸν ὁ Ἰουστῖνος τῷ 579 εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ στρατιᾶς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ γαμβρόν, τὸν πατρίκιον καὶ κουροπαλάτην Βαδουάριον. Καὶ ἡ μὲν πολεμικὴ ἐνέργεια τοῦ Βαδουαρίου δὲν ὑπῆρξεν ἀξία λόγου, ἀπ' ἐναντίας δὲ βλέπομεν τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ἡττωμένην ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἄφιξις τοῦ Βαδουαρίου εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν σημασίαν, διότι οὗτος ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν

θανότητα ὁ πρῶτος ἐν Ἰταλίᾳ ἔξαρχος τῶν Βυζαντίνων ὁ θεὶς τὰς βάσεις τῆς ὀργανώσεως καὶ διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐξαρχάτου τῆς Ῥαβέννης.

Ἀλλ' ἐν τούτοις βαρὺς καὶ μέχρι τινὸς ἀνόνητος ὑπῆρξεν ὁ πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους ἀγὼν τοῦ τε Βαδουαρίου καὶ τῶν μετ' αὐτόν, ἀποθανόντα τῷ 577, πρώτων ἐξάρχων. Οἱ πάπαι τῆς Ῥώμης, ὑποκειμένης μὲν καὶ αὐτῆς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ἀλλ' ἐγκαταλελειμμένης εἰς τὴν παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἱεραρχῶν ἄμυναν, ἔστελλον ἐπανειλημμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείας, ἐξαιτούμενοι βοήθειαν ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας. Ἡ δὲ βυζαντιακὴ βασιλεία, εὑρισκομένη εἰς διαρκεῖς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Σλάβους, ἐκ μόνης τῆς ἐναντίον τῶν Λαγγοβάρδων συμπράξεως τῶν Φράγκων ἀπεξεδέχετο τὴν καταπάλαισιν τοῦ τὸ πλεῖστον ἤδη τῆς Ἰταλίας νεμομένου ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἡ μὲν σύμπραξις τῶν Φράγκων δὲν ἐπετυγχάνετο ὡς ἔδει, οἱ δὲ Λαγγοβάρδοι ἐπὶ τοσοῦτον ὁσημέραι ἐνισχύοντο καὶ ἀπεθρασύνοντο, ὥςτ' ἐπολιόρκησαν μὲν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην, εἰ καὶ ἀνεπιτυχῶς, τοὺς δὲ Βυζαντίνους περιέστησαν εἰς τοιαύτην στενοχωρίαν, ὥστε οὐδ' αὐτὰς τὰς πόλεις, αἵτινες ἀπέμενον αὐτοῖς ἐν Ἰταλίᾳ, ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσιν, ἀφ' οὗ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων καὶ αὐτὴ ἡ Κλάσις, τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥαβέννης. Τέλος δὲ τότε μόνον ἀνέθαλλόν πως οἱ Βυζαντῖνοι ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε κατωρθοῦτο ἡ σύμπραξις αὐτῶν μετά τινος δοξομανοῦς εἰς αὐτοὺς προςχωροῦντος Λαγγοβάρδου ἀρχηγοῦ, ὡς τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῆς ἐξαρχείας τοῦ Σμαράγδου (585-589), ὥςτε νῖκαί τινες τῶν Βυζαντίνων ἤγαγον εἰς τριετῆ ἀνακωχὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Λαγγοβάρδων.

Ἔτι δὲ μᾶλλον ὠρθοπόδησαν τὰ τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ διαδόχου τοῦ Σμαράγδου (589-596). Συνετέλεσε δ' εἰς βελτίωσιν τῶν πραγμάτων ἐν Ἰταλίᾳ ἡ τῷ 591 ὁμολογηθεῖσα εἰρήνη μετὰ τῶν Περσῶν, μεθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος, ὑπὸ μόνων τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων ἐνοχλούμενος, ἠδυνήθη νὰ στρέψῃ τὴν προςοχήν του εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ῥωμανός, ἐπωφελούμενος καὶ ἐκ τῆς ἀνταρσίας Λαγγοβάρδων τινῶν δουκῶν κατὰ τοῦ τότε ἐν Τικίνῳ βασιλεύοντος Αὐθάριδος καὶ συμπράττων μετὰ τῶν Φράγκων, ἠδυνήθη νἀνακτήσῃ τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἄνω Ἰταλίας, ἥτις ἦτο σπουδαῖον ἀπόκτημα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς μετὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀκινδύνου διὰ ξηρᾶς ἐπικοινωνίας. Ἀλλ' ἡ ὡς ἐκ τούτου παραμέλησις τῶν νοτίων τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῆς τῆς Ῥώμης ἠνάγκασε τὸν μεγαλοφυᾶ πάπαν Γρηγόριον Α'

(590-604), ἄλλως δυςηρεστημένον πρὸς τὸν Ῥωμανὸν ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς σχισματικοὺς ἐπισκόπους τῆς ἄνω Ἰταλίας ἀνοχῆς αὐτοῦ, νὰ προςπελάσῃ πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους. Εἰς τὰς ἐπιμόνους δ' αὐτοῦ ἐνεργείας πεισθεῖσα ἡ ἐν Ῥαβέννῃ βυζαντιακὴ ἀρχὴ ἐπελήφθη ἤδη τῷ 596 διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους, αἵτινες ἀπέληξαν τῷ 598 εἰς ἀνακωχὴν μέχρι τοῦ 601. Οὕτω δ' ἠδυνήθη κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῆς εἰρήνης ὁ νέος ἔξαρχος Καλλίνικος (597-603) νὰ τραπῇ εἰς τὴν Ἰστρίαν ἐπὶ τοὺς Σλάβους, ἐν ᾧ συγχρόνως ἄλλος στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπολέμει ἐν Δαλματίᾳ κατὰ τῶν Ἀβάρων. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ἐπιτυχεῖς οἱ πόλεμοι οὗτοι τῶν Βυζαντίνων, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ Ἄβαρες καὶ Λαγγοβάρδοι συνεῖδον, ὅτι κοινὸν εἶχον συμφέρον νὰ συμπράξωσι κατὰ τῶν Βυζαντίνων. Οὕτω δ' ὅτε διέρρευσε τῷ 601 ὁ συνωμολογημένος χρόνος τῆς μεταξὺ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀντιπολεμουμένων ἀνακωχῆς, οἱ Βυζαντῖνοι εὑρέθησαν ἐν τῇ χερσονήσῳ ἀντιμέτωποι τριπλῆς συμμαχίας ἐκ Λαγγοβάρδων, Ἀβάρων καὶ Φράγκων. Τοιαύτην δ' ἔχοντες πρὸ αὐτῶν οἱ Βυζαντῖνοι ἰσχυρὰν συμμαχίαν ἐπανέπεσον ἐν Ἰταλίᾳ εἰς ἀδυναμίαν χείρονα τῆς προτέρας, ἐν ᾧ ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τολμηρᾶς ἀνταρσίας ἀνετρέπετο ὁ θρόνος τοῦ ῥέκτου καὶ φιλοπολέμου Μαυρικίου.

ϛʹ

Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον.

Εἴδομεν τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν Μέγαν οὐ μόνον ἐνεργητικῶς ἀναλαμβάνοντα τῆς Ῥώμης τὴν ἄμυναν ἀπὸ τῶν Λαγγοβάρδων καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας ἀγῶνα ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς ἀναδεικνυόμενον οἱονεὶ ἀνεξάρτητον καὶ ἰδίαν μετερχόμενον πολιτείαν ἐν αἷς ἡμέραις τὸ Βυζάντιον ἐταπείνωνε τὸ μέτωπον ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ πρὸ τοῦ μαχίμου τῶν Λαγγοβάρδων ἔθνους. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος, βλέπων τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἰταλίᾳ ὑποτασσομένους τέλος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποδεικνυομένην πολιτείαν, πολὺ μᾶλλον ἔδειξε τῆς ἀκάμπτου αὐτοῦ θελήσεως τὴν ἀγερωχίαν ἐπὶ ἄλλου σταδίου, τοῦ θρησκευτικοῦ.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὸν κανόνα ἐκεῖνον τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο τὰ πρεσβεῖα τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρό-

υ τῆς Ῥώμης ἅτε βασιλευούσης, τοῦθ' ὅπερ ἐφαίνετο συνεπιφέρον
ιν ὑπερευδοκίμησιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς τὴν δευτέραν θέσιν ἐπεχούσης Κων-
:αντινουπόλεως μετὰ τὴν εἰς τοὺς Γότθους ὑποδούλωσιν τῆς Ῥώμης.
ἴδομεν δὲ ἤδη καὶ τὴν ἐντεῦθεν μεταξὺ τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ τῆς ἀνα-
ιλικῆς ἐκκλησίας ἐπελθοῦσαν μακρὰν ῥῆξιν, ἥτις ἔληξε μόλις τῷ 519
:ἰ Ἰουστίνου τοῦ Α'. Ἐν εἰρήνῃ εἶχον διαβιώσει ἔκτοτε πλὴν μικρῶν
νων σκανδάλων αἱ δύο ἐκκλησίαι, ὅτε ἀπὸ τοῦ ἔτους 587 νέα ἐδόθη
ενέξεως ἀφορμή. Τοπικὴ δῆλα δὴ σύνοδος, τὸ ἔτος ἐκεῖνο συνελθοῦσα
Κωνσταντινουπόλει, ἀπένειμεν εἰς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν ἐπι-
γόμενον Νηστευτὴν (582-595), ἄνδρα ἐνάρετον καὶ ἐξόχως φιλελεή-
ινα, τὸν τίτλον *οἰκουμενικοῦ πατριάρχου*. Τὸ ἐπίθετον ἐκεῖνο δὲν
εφανίζετο ἤδη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὡς τιμῆς ἐνδεικτικὸν ἐπώ-
μον, ταὐτόσημον τὸ κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν λέξιν *χριστιανικός*, εἶχεν
ἵη κοσμήσει τὸ ὄνομα τῶν συνόδων καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς ἐκ-
.ησίας πατέρων, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχεν
ονεμηθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπὸ συνόδων ἢ καὶ ὑπ'
ιτοῦ τοῦ χριστωνύμου πληρώματος εἰς πατριάρχας ἢ πάπας, ἐπισκό-
ους ἢ καθηγητάς. Οὐδαμῶς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πρωτοφανὲς
σκανδαλῶδες τὸ κοσμητικὸν ἐπίθετον, ὅπερ προςέλαβε, διαβιβάζων
: τὸν πάπαν τὰ πραχθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου ἐκείνης, Ἰωάννης ὁ Νη-
:ευτής. Ἀλλ' ὁ τότε τὸν ἀποστολικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον κατέχων
ελάγιος ὁ Β' ἀπέδωκε μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν πρόςληψιν τοῦ τί-
λου ἐκείνου, ἅτε δηλοῦντος τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου
ῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπερτέρου τῶν ἄλλων ἀρχιερατικῶν θρόνων
ἔντων, καὶ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς Ῥώμης. Φέρων λοιπὸν βαρέως
ιν κατ' αὐτὸν θρασεῖαν ἐκείνην παρὰ τοῦ Ἰωάννου ἀντιποίησιν δι-
ωμάτων, ἅτινα ὤκνει νἀναγνωρίσῃ, ἀπεδοκίμασεν αὐτοβούλως τὴν
νοδον ἐκείνην τοῦ 587, καὶ διέκοψε διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει
οκρισαρίου αὐτοῦ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν πρὸς Ἰωάννην
' Νηστευτήν.

Τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἔριν μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώ-
ς εὑρὼν ἀδιάλυτον Γρηγόριος ὁ Μέγας κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἀποστολι-
' θρόνον ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἀνέλαβεν ἐρρωμένως τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ
ῶνος, καίπερ ἄλλως τιμῶν τὸν πατριάρχην διὰ τὰς ἀναμφισβητή-
ως αὐτοῦ ἀρετάς, ἃς εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ ὁ συγ-
ενὴς ἄλλως τὴν ψυχὴν καὶ μεγάθυμος τῆς Ῥώμης ἱεράρχης. Δὲν ἦτο

λοιπὸν προσωπικὴ ἡ ἔρις τῶν δύο μεγάλων, τὴν ἐκκλησίαν ἐπ' ἴσης τιμώντων, ἀνδρῶν, ἀλλ' ὁ ἀγὼν τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἰωάννου εἶνε νέα φάσις τοῦ μεγάλου θρησκευτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅςτις, ἐπὶ Μαρκιανοῦ τὸ πρῶτον ἀναφανεὶς καὶ μετὰ τὸ Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος κορυφωθείς, κατευνασθεὶς δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α', ἀνεφαίνετο ἔκτοτε μετὰ διαλειμμάτων ὑπὸ ποικίλους ἑκάστοτε τύπους μέχρι τῆς μοιραίας ἀπ' ἀλλήλων ἀποσχίσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ τοιοῦτος δ' ἀνταγωνισμὸς μετέδωκε καὶ εἰς τὸν ἄλλως ῥέκτην μέν, ἀλλ' εὐλαβέστατον Γρηγόριον δριμύτητα ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς ἐμπαθείας. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀσκητικὴ ἐκείνη ἀρετή, δι' ἣν ὁ Ἰωάννης ἠξιώθη τοῦ ἐπωνύμου τοῦ Νηστευτοῦ, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ πικρίᾳ αὐτοῦ ἀξία χλευαστικῶν ὑπαινιγμῶν ὡς δῆθεν ἀντικειμένη πρὸς τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν μετριοφροσύνην. Ἐπιστέλλων δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἔγραφε· «τὰ ὀστᾶ ἡμῶν ἀπεξηράνθησαν διὰ τῆς νηστείας, τὸ δὲ πνεῦμα ἡμῶν διωγκώθη ὑπὸ ἀλαζονείας· ὑπὸ ἐνδύματα οὐτιδανὰ ἔχομεν τὴν καρδίαν πεφυσιωμένην· κοιταζόμενοι δ' ἐπὶ σποδοῦ, ἀντιποιούμεθα μεγαλείων.»

Εἰς μάτην ὁ πολὺς Γρηγόριος ὁ Διάλογος, θέλων νἀντιτάξῃ ἐπιδεικτικῶς τὴν ταπεινοφροσύνην εἰς τὴν κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κομπορρήμονα ἀλαζονείαν τοῦ κατέχοντος τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, ὠνόμασεν ἑαυτὸν **δοῦλον τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ**, προςλαμβάνων οὕτω τίτλον διατηρηθέντα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ ὅτε ἡ παπικὴ ἕδρα μετεβλήθη εἰς αὐλήν, ἀξιοῦσαν καὶ ἀσκοῦσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν ἐν προφανεῖ ἀντιθέσει πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης ἐπωνυμίας. Οὔτ' αἱ παραινέσεις αὐτοῦ, οὔτ' αἱ ἀπειλαὶ πρὸς τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μαυρίκιον, πρὸς τοὺς πατριάρχας Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας ἤγαγον εἰς ἀποτέλεσμα. Ἡ ἔγγραφος αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀπαίτησις περὶ καταδίκης τοῦ πατριάρχου δὲν εἰσηκούσθη, καὶ ἡ διαταγὴ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διάκονον αὐτοῦ νὰ μὴ συλλειτουργήσῃ πλέον πρὸς τὸν Νηστευτήν, ἕως οὗτος ἀποβάλῃ τὸ ἐπώνυμον οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, δὲν ἐφόβησε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐδ' ἴσχυσε νὰ πείσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν.

Ἰωάννης ὁ Νηστευτὴς ἀπέθανε τῇ 2 Σεπτεμβρίου 595. Τοῦ δὲ βίου αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ἐνδεικτικώτατα χαρακτηρίζει ἡ περιουσία ἣν κατέλιπε καὶ ἣν εἶχε δώσει ὡς ἐνέχυρον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, παρ' οὗ ἐδα-

ιτο ἐπ' αὐτῇ χρήματα ὁ φιλελεήμων, ὅπως παρέχῃ αὐτὰ εἰς τοὺς χούς. Συνίστατο δ' ἡ περιουσία αὕτη ὅλη εἰς ἕνα σκίμποδα ξύλινον, ἄσον μάλλινον καὶ τὴν ἀπέριττον στρωμνὴν, ἐφ' ἧς ἀνέπαυε τὸ ἐκ νηστειῶν κατεσκληκὸς αὐτοῦ σῶμα. Δικαίως λοιπὸν ἡ μὲν ὀρθόις ἐκκλησία γεραίρει τὴν μνήμην αὐτοῦ ὡς ἁγίου κατ' αὐτὴν τὴν ραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντίπαλος γόριος δὲν ὤκνησε νὰ κλίνῃ τὸ μέτωπον πρὸ τοῦ νεκροῦ, καλέσας ὸν ἁγιώτατον ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν του.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Νηστευτοῦ δὲν ἐπερατώθη ὁ περὶ οἰκουμενικοῦ τίτλου ἀγὼν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ὁ διάδοχος αὐ- Κυριακὸς (595-606) ἐξηκολούθησε φέρων αὐτόν, καὶ οὔτε Γρηγό- ὁ Διάλογος οὔτε τῶν διαδόχων αὐτοῦ παπῶν αἱ διαμαρτυρίαι ἐστέαν τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν οίβασεν αὐτὸ ἡ σύνοδος τοῦ 587 διὰ τῆς κοσμητικῆς ἐκείνης ἐπωίας. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ ἐμπάθεια μεθ' ἧς ἐπολέμησε τὴν τιμὴν ιτην ἡ Ῥώμη καὶ ὁ ὁσημέραι αὔξων τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀγὼν περιῆι κατ' ὀλίγον εἰς τὸν τίτλον ἐκεῖνον αὐτὴν ἐκείνην τὴν σημασίαν ἣν ιις που ἐφαίνοντο ἔχοντες ἐν νῷ οἱ παρέχοντες αὐτὸν εἰς Ἰωάννην Νηστευτὴν, καὶ κατήντησε τέλος νὰ σημαίνῃ ἀληθῶς τὸν πατριάρι τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐχούσης τὰ πρεσβεῖα ὑπὲρ τὰς ἄλλας. Καὶ ἀναιουσι μέν τινες συγγραφεῖς τῶν ἑσπερίων, ὅτι Φωκᾶς ὁ διάδοχος τοῦ υρικίου ἔπαυσε τὴν ἔριν καὶ κατέστειλε τὴν αὐθάδειαν τῶν πατριαρν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅτι ὁ μετὰ τὸν Γρηγόριον ἀνελθὼν τὴν παπικὴν ἕδραν Βονιφάτιος ὁ Γ' ἐπέτυχε παρὰ τοῦ αὐτοκράτοἐκείνου τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγίου Πέτρου κεφαλῆς πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀληθεύῃ τὸ γεγονὸς ιτο, ὅπερ οὐδεὶς τῶν Βυζαντίνων ἱστοριογράφων ἀναφέρει, δὲν ἐθεωη ὅμως οὐδ' ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ δεσμεύουσα τὴν βυζαντιακὴν βαιίαν καὶ ἐκκλησίαν ἡ πρᾶξις ἐκείνη τοῦ φονέως τοῦ Μαυρικίου, ὅστις ιν ἰδιάζοντας λόγους εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν ἐπισκοπικὴν καθέδραν Ῥώμης, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Γρηγόριος ἐχαιρέτισε τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον βασιν αὐτοῦ δι' εὐφημιῶν ἀναξίων δούλου τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, ςφωνοῦντος ἀνδροφόνον, ἔστω καὶ αὐτοκράτορα ὄντα.

Διετήρησε λοιπὸν ἔκτοτε τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπωνυμίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἰ καὶ είσημος τοῦ τίτλου τούτου χρῆσις ἤρχισε πολὺ βραδύτερον. Ἀληθῶς

μέχρι τέλους τῶν εἰκονομαχικῶν χρόνων οἱ πατριάρχαι ἔφερον ἐπισήμως μόνον τὴν ὀνομασίαν *ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως*, ἔκτοτε δ' ἐκλήθησαν *ἀρχιεπίσκοποι Κωνσταντινουπόλεως* μέχρι τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου, ἀναβάντος ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 1043. Ἀπὸ δ' ἐκείνου τοῦ χρόνου συμπληροῦται ὁ ἐπίσημος τίτλος τοῦ πατριάρχου, ὅςτις ἔκτοτε ἀποκαλεῖται *ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*. Τοῦτο τοὐλάχιστον φαίνεται διδάσκουσα ἡ μελέτη τῶν περισωζομένων πατριαρχικῶν μολυβδοβούλλων.

ς'

Ἡ πτῶσις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μαυρικίου.

Ὅτε ἦλθε τὸ ἔτος 602, τὸ κατὰ τοῦ Μαυρικίου ἀδικαιολόγητον μῖσος τῶν ὑπηκόων, οὗ παρηκολουθήσαμεν ἤδη τὴν γένεσιν, εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἐξακολουθούντων δὲ τῶν πρὸς τοὺς Ἀβαρας πολέμων, ὁ τότε στρατηγῶν ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρος ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ διαχειμάσῃ μετὰ τῆς στρατιᾶς πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη ἐξηρέθισε τὴν στρατιάν, ἤδη δυςανασχετοῦσαν ἐπὶ ταῖς δυσχερείαις τοῦ πολέμου καὶ τῷ αὐστηρῷ τοῦ χειμῶνος. Ποικίλοι δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφέροντο λόγοι παρὰ τοῖς στρατιώταις περὶ φιλαργυρίας τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπίτηδες δῆθεν διατάξαντος τὴν διαμονὴν ἐν τῇ δυσχειμέρῳ ἐκείνῃ χώρᾳ, ὅπως ἀναγκάσῃ τὴν στρατιὰν νὰ διατρέφηται ἐκ τῆς γῆς τῶν Σκλαβηνῶν καὶ μὴ παρέχῃ τροφὰς ἐκ τοῦ δημοσίου. Εἰς μάτην πειρᾶται ὁ Πέτρος νὰ κατευνάσῃ τοὺς ἐξηρεθισμένους στρατιώτας, οἵτινες αὐτοβούλως ἐπιστρέφουσι πρὸς τὸν Δούναβιν, ἀναγκάζοντες τὸν στρατηγὸν νἀποχωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς. Κατὰ τὴν πόλιν Σεκούρισκα, κειμένην ἐν τῇ Μοισίᾳ, ἐκρήγνυται τέλος ἡ στάσις ἀποτομωτάτη, ὑπὸ τὴν αὐθαδεστάτην μορφήν. Καὶ οἱ μὲν ἀξιωματικοὶ ἠναγκάσθησαν νἀποσυρθῶσι πρὸς τὸν Πέτρον, οἱ δὲ στρατιῶται, ἀποπτύοντες πάντα χαλινόν, ὕψωσαν ἐπὶ ἀσπίδος τὸν ἑκατόνταρχον Φωκᾶν, καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν ἔξαρχον.

Ἀμηχανία δεινὴ κατέλαβε τὸν Μαυρίκιον, μαθόντα τὰ γενόμενα δι' ἀγγέλου σταλέντος ὑπὸ τοῦ Πέτρου. Ἀλλ' ἠθέλησε νὰ δείξῃ ἀταραξία ὅτε ἤρχισε διαδιδομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ περὶ τῆς στάσεως ἀ

ελία, καὶ ἀνέθετε τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐλπίδα εἰς τὴν στήριξιν τοῦ θρόου διὰ τῶν δήμων. Ἐν τούτοις δ' ὁ Φωκᾶς προεχώρει μετὰ τῶν ἀποτατῶν πρὸς τὴν Θρᾴκην, ἀποτόμως δ' ἀπέκρουσεν ἄπρακτον τὴν εἰς ὑτὸν σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου πρεσβείαν. Προβαίνοντες δ' οἱ ποστάται πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ δῃοῦντες τὰ περίχωρα, φείδοντο μόνον τῶν γαιῶν Γερμανοῦ τοῦ πενθεροῦ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν ἱῶν τοῦ Μαυρικίου Θεοδοσίου, ὅςτις ἀπό τινων ἡμερῶν εὑρίσκετο ἐν οῖς περιχώροις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀσχολούμενος περὶ τὴν θήαν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διάσωσις τῶν κτημάτων τοῦ Γερμανοῦ ἐγέννησεν ποψίας ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος περὶ συνεννοήσεως αὐτοῦ μετὰ ῶν ἀποστατῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπεσταλμένοι τῆς στρατιᾶς προσέφερον ἰς τὸν Γερμανὸν τὸ στέμμα. Διὸ μετεκάλεσεν ὁ Μαυρίκιος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Γερμανὸν, ὅςτις μετ' οὐ πολὺ, βλέπων ἀπειλουμένην τὴν

ΘΗΡΑΤΑΙ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

ωήν του, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἀλλ' ὅτε σωματοφύλακες αλέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος παρεσκευάζοντο νὰ ἀποσπάσωσιν ἐκ τοῦ ύλου του τὸν συμπένθερον τοῦ Μαυρικίου, τὰ πλήθη συρρεύσαντα ἐξεξευον ὕβρεις καὶ βλασφημίας ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Τῆς δὲ ραχῆς αὐξανούσης ὁλονὲν, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι, οὓς ὁ Μαυρίος εἶχε τάξει φύλακας τῶν τειχῶν πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὸν ωκᾶν σπευδόντων πρὸς τὴν πόλιν, ἀφήσαντες τὴν φρουρὰν ἀνεμίχθηιν μετὰ τοῦ ἐν τῇ πόλει στασιάζοντος λαοῦ. Ἐρχομένης δὲ ἤδη τῆς κτὸς, ὁ θόρυβος αὐξάνει, καὶ ἡ αὐθάδεια τῶν στασιαστῶν κορυφοῦται.) δὲ ὄχλος, παραφερόμενος ἤδη ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ θέλων νὰ προςἔλῃ ἐμμέσως αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, βάλλει πῦρ εἰς τὸν οἶκον τοῦ ωνσταντίνου Λαρδῦ, συγκλητικοῦ καὶ πατρικίου ἐκ τῶν φιλτάτων εἰς ν Μαυρίκιον.

Ὁ Μαυρίκιος, βλέπων τότε, ὅτι τὰ πράγματα εἶχον περιστῆ εἰς τὸ ἔσχατον, ἀπεδύθη μεσούσης τῆς νυκτὸς τὴν βασιλικὴν στολὴν καὶ περιεβλήθη ἔνδυμα ἰδιώτου. Εἰςελθὼν δὲ μετὰ τῆς γυναικός, τῶν τέκνων καὶ τοῦ Λαρδῦ εἰς δρόμωνα, ἐξέπλευσεν ἀποδιδράσκων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὡς εἰ ἡ μοῖρα ἤθελε νὰ ἐπικλώσῃ εἰς τὸν ἔκπτωτον βασιλέα πάσας ὁμοῦ τὰς συμφοράς, τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τῆς φυγῆς κατέλαβον τὸν δυστυχῆ αἱ ἀλγηδόνες ἐπωδύνου ἀρθρίτιδος τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, φοβερὰ δὲ θύελλα ἐκραγεῖσα μόλις ἐπέτρεψεν εἰς τὸ φέρον αὐτὸν πλοῖον νὰ σωθῇ προςορμιζόμενον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Νικομηδείας. Ἐν ᾧ δὲ τῶν πάντων ἤδη ἐστερημένος ὁ Μαυρίκιος ἀπὸ μόνου τοῦ Χοσρόου, ὃν ἄλλοτε εἶχε προστατεύσει, ἀπεξεδέχετο βοήθειαν, καί, στείλας πρὸς τοῦτον τὸν υἱὸν Θεοδόσιον μετὰ τοῦ Λαρδῦ, ὑπεμίμνησκε τὰς παλαιὰς πρὸς αὐτὸν εὐεργεσίας καὶ ἐζήτει παρ' αὐτοῦ ἔλεον, ταχέα ἔσπευδον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ πράγματα πρὸς τὴν καταστροφήν.

Καὶ πρῶτον μὲν εἰς τὴν γενικὴν σύγχυσιν προςετέθη ἡ φιλοδοξία τοῦ Γερμανοῦ, ὅςτις, βλέπων ἀδέσποτον τὸ στέμμα, δὲν ἀπηξίωσε νὰ τείνῃ πρὸς αὐτὸ τὰς χεῖρας. Ἀλλ' αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐναυάγησαν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τῶν Πρασίνων, οὓς μάτην ἐπειράθη νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἀποτυχὼν δ' ἔσπευσε καὶ ἐκεῖνος νὰ χαιρετίσῃ τὸν εὐτυχῆ, εἰς ὃν ἐπεφυλάσσετο ὁ θρόνος.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Φωκᾶς προεχώρει ταχὺς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κληθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Πρασίνων, ἐξελθόντος εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, ἀνῆλθεν εἰς τὸ προάστειον Ἕβδομον, καί, καλέσας πρὸς ἑαυτὸν τὸν πατριάρχην, τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαόν, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῇ 23 Νοεμβρίου ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἕβδομον ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας εἰςῆλθεν εἰς τὴν πόλιν δίκην θριαμβευτοῦ ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων, σκορπίζων εἰς τὰ πλήθη νομίσματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ.

Ὁ Φωκᾶς, γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἐφαίνετο οὐδὲν ἔχων νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ πλήθους περιπεσόντος καὶ ἐκπτώτου Μαυρικίου. Ἀλλὰ κατ' ἀπρόοπτόν τινα στάσιν τῶν Βενέτων, προκληθεῖσαν ἐξ ἀφορμῆς ὅλως ἀσημάντου κατὰ τὴν 27 Νοεμβρίου, ἡμέραν τῆς στέψεως Λεοντίας τῆς συζύγου τοῦ Φωκᾶ, ἠκούσθη αἴφνης τὸ ὄνομα τοῦ Μαυρικίου, ἐπισειόμενον ὑπὸ τοῦ στασιάζοντος τῶν Βενέτων δήμου

ς φόβητρον εἰς τὰ ὄργανα τοῦ βασιλέως. Ἡ φωνὴ *Μαυρίκιος οὐκ πέθανε* ἤρκεσεν ὅπως ἐξεγείρῃ τὸν Φωκᾶν. Καὶ τὴν μὲν στάσιν κατέ-τειλεν, ἔσπευσε δὲ ταχὺς νἀποδείξῃ ἀλυσιτελῆ διὰ τὸ μέλλον τὴν πειλὴν ἐκείνην τῶν Βενέτων.

Μετ' ὀλίγον ὑπὸ στρατιωτῶν σταλέντων ἤγετο εἰς τὸν ἐν Χαλκηδόνι μένα τοῦ Εὐτροπίου ἐκ τοῦ κρησφυγέτου αὐτοῦ ὁ φυγὰς βασιλεὺς ιτὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐξετε-ίσθη ὑπὸ τῶν δημίων τὸ σκότιον πρόσταγμα τοῦ Φωκᾶ. Ὁ μὲν μετὰ ν δὲ ἐφονεύθησαν πρὸ τοῦ Μαυρικίου οἱ παρόντες πέντε αὐτοῦ υἱοί. ἰς μάτην δὲ, συμπαθοῦσα πρὸς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἠθέλησε νὰ τοκλέψῃ τὸν τελευταῖον, βρέφος ἀκόμη ὑπομάζιον, ἡ τροφὸς αὐτοῦ. ντικαθιστῶσα αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς τέκνου. Ὑπερηφάνως ἀπέ-ρουσεν ὁ Μαυρίκιος τὴν εὐγενῆ προσφορὰν τῆς πιστῆς αὐτοῦ δούλης. αὶ γενναιοφρόνως ὑπέστη τὸ πεπρωμένον, ἀναφωνῶν ἐφ' ἑκάστῳ φόνῳ *ίκαιος εἶ, κύριε, καὶ εὐθεῖαι αἱ κρίσεις σου.* Τέλος δ' ἦλθεν ἡ σειρὰ ὐτοῦ τοῦ Μαυρικίου, οὗ τὸ αἷμα ἀνεμίχθη μετὰ τοῦ τῶν τέκνων.

Ἐξ ὅλου τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου ὑπελείποντο μετὰ τὴν ἐν Χαλ-ηδόνι τραγῳδίαν μόνον ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν αὐτοῦ Θεοδόσιος, ὃν ἴδομεν σταλέντα πρὸς τον Χοσρόην, πλὴν δ' αὐτοῦ ἡ βασίλισσα Κων-σταντῖνα μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς θυγατέρων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάντες ξέλιπον, πρῶτος μὲν ὁ Θεοδόσιος, ὃν, ἀνακληθέντα ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου βραχὺ μετὰ τὴν εἰς τὴν Περσίαν ἀναχώρησιν, συνέλαβον καὶ ἀπεκεφά-λισαν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν, μετὰ δὲ τρία ἔτη, τῷ 605, ἡ Κωνσταντῖνα αἱ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ἕνεκα στάσεως ὑπὲρ αὐτῶν ὑποκινουμένης φο-ευθεῖσαι ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ λιμένι τῆς Χαλκηδόνος, ὅπου τελευτῶντος οῦ 602 εἶχε σφαγῆ ὁ Μαυρίκιος μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ δε έλος ὑπέστησαν ὅ τε Γερμανὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λαρδὺς καὶ πάντες ἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου, ἱδρύοντος οὕτω τοῦ Φωκᾶ ὸν τυραννικὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπὶ θαλάσσης αἱμάτων.

η'

Τὸ πρῶτον δημῶδες ᾆσμα τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι, ὅτι κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην νύκτα, ἐφ' ἣν ὁ Μαυρίκιος, βλέπων κορυφουμένην τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ

καὶ ἀπαυθαδιζομένην τὴν στάσιν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ στέ μ καὶ τὰ βασίλεια, τὰ πλήθη ὡς ἐν παννυχίδι ἐρραψῴδουν ὑβρισ ικὰ ᾄσματα εἰς τὸν Μαυρίκιον, ἐπισκώπτοντα συγχρόνως καὶ τὸν πατριάρχην Κυριακόν. Τῶν δ' ᾀσμάτων τούτων ἐσώθη ἕν, παραφθαρὲν μὲν ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων τῶν χρονογράφων, οἵτινες ἐξέλαβον αὐτὸ ὡς πεζὸν λόγον, ἀλλὰ πρό τινων ἐτῶν ἀναγνωρισθὲν καὶ ἀποκατασταθὲν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ὁ κορυβαντιῶν τοῦ Βυζαντίου δῆμος, γελειοποιῶν τὴν ἔκτακτον τοῦ πολύπαιδος βασιλικοῦ ζεύγους γονιμότητα, τὸν μὲν γηραιὸν Μαυρίκιον παρίστανεν ἐν τῷ λοιδόρῳ ᾄσματι ὡς νεαρὸν ἀλεκτόριον, τὴν δὲ ἀτυχῆ Κωνσταντῖναν ὡς τρυφερὰν δάμαλι τὰ δὲ τέκνα τῶν βασιλέων ἔσκωπτεν ὡς ἄφθο μὲν δίκην σπόρων ξυλοκεράτων, λεπτοφυῆ ὡς ἐκεῖνα. Σκωπτικῶς δ' ἐπεκαλοῦντο οἱ ἐξ ἁμάξης ψάλλοντες κατὰ τοῦ βασιλέως τ εὐχὴν τοῦ πατριάρχου, δεόμενοι αὐτοῦ κτυπήσῃ κατακέφαλα τὸν βασιλέα, ὅπως μ μεγαλαυχῇ ἐπὶ τῇ παιδοποιΐᾳ, καὶ ὑποσχόμ νοι εἰρωνικῶς νὰ χαρίσωσιν εἰς τὸν Κυριακ τὸν μέγαν βοῦν, τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τὸ ἐν κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν πλατείᾳ τ Ταύρου ἱδρυμένον καὶ περιέχον κάμινον, ἐ καιόμενοι ἐτιμωροῦντο οἱ κατάδικοι κακοῦργοι. *Εὕρηκε τὴν δαμαλ* ἔλεγεν αὐτολεξεὶ τὸ ᾆσμα,

ΑΝΗΡ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ
ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩι
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Εὕρηκε τὴν δαμαλίδα ἁπαλὴν καὶ τρυφερὰν
καὶ ὡς τὸ καινὸν ἀλεκτόριν ταύτῃ ἐπιπεπήδηκεν
καὶ ἐποίησεν παιδία ὡς τὰ ξυλοκούκουδα
καὶ οὐδεὶς τολμᾷ λαλῆσαι, ἀλλ' ὅλους ἐφίμωσεν.
Ἅγιέ μου, ἅγιε, φοβερὲ καὶ δυνατὲ,
δὸς αὐτῷ κατὰ κρανίου ἵνα μὴ ὑπεραίρηται
κἀγὼ σοὶ τὸν βοῦν τὸν μέγαν προςαγάγω εἰς εὐχήν.

Μεθ' ὅσα εἴπομεν ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ ἐντελῶς δημώδους χαρακτῆρος τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ διαβιώσεως τῆς λαϊκῆς

οιήσεως τῶν Βυζαντίνων, δὲν θὰ φανῇ παράδοξον, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις :είναις, καθ' ἃς μετὰ πάροδον ἱκανῶν δεκαετηρίδων ἡσυχίας αἱ φατρίαι)ῦ ἱπποδρόμου ἀνακτῶσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει σημασίαν ὀλίγον διαίρουσαν τῆς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀνταρσίας τοῦ Νίκα, ἀναφαίνεται ετὰ τῆς πολιτικῆς δράσεως τῶν δήμων καὶ τὸ δημῶδες ᾆσμα. Ἀληὸς ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ, ἐξεγείρουσα καὶ πάλιν ἀχαλίνωτον τὴν ὁρμὴν)ῦ δήμου, ἧς εἶνε γέννημα καὶ δι' ἧς λήγει, συμπίπτει παραδόξως ετὰ τῆς ἠοῦς τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως. Καὶ ἐν ᾧ τὰς παραμονὰς ῆς στέψεως αὐτοῦ ἀντηχεῖ ἐν ταῖς ῥύμαις καὶ ταῖς πλατείαις τῆς βαιλευούσης τὸ ἀγοραῖον ᾆσμα ὅπερ ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, μετ' ὀλίγας ιμέρας, τελουμένης τῆς στέψεως τῆς Λεοντίας, ἀκούεται ἐν δημώδει :άλιν φωνῇ ἔμμετρος ἡ ἀπειλὴ τῶν Βενέτων

Μαυρίκιος οὐκ ἀπέθανε·
μάθε τὴν ἀλήθειαν,

αὶ πάλιν μετὰ ἓξ ἔτη ἔψαλλον οἱ Πράσινοι εἰς δημώδη ἰαμβικὰ δί:τρα πρὸς τὸν εἰς δυσμένειαν πεσόντα αὐτοκράτορα

Πάλιν 'ς τὸν καῦκον ἔπιες,
πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεκες.

Καὶ ἁπλῆ μὲν σύμπτωσις εἶνε βεβαίως, ὅτι παρέρχονται ἔκτοτε διασια ὅλα ἔτη καὶ πλέον μέχρις εὕρωμεν παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἄλλο ιμοτικὸν ᾆσμα, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν χρόνων Μιχαὴλ τοῦ Μεθύσου, ἀρχοίνου τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ παρουσιάζονται τὰ ιῶτα δοκίμια τῆς δημώδους μούσης δὲν φαίνεται τυχαῖον, οὐδὲ δύ:ται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἀπωλείας δημωδῶν ᾀσμάων τυχὸν προϋπαρξάντων ἐν τῷ μεταξύ. Ἐχρειάσθη ἡ συνδρομὴ ιλλῶν περιστάσεων, ὅπως ἡ δημώδης ποίησις λάβῃ ἰδιόρρυθμόν τινα ύπον καὶ γείνῃ ἐν αὐτῇ ἐλευθέρα χρῆσις εἰδικῶν λαϊκῶν ῥυθμῶν καὶ ιώσσης ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς γραφομένης ὑπὸ τῶν λογίων. Πόσον δὲ)αδεῖα εἶνε ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἡ ἀπὸ παλαιοῦ μὲν ἀρξαμένη, ἀλλὰ ετὰ μικρὸν χωρήσασα, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς βραδύτητος μεθ' ἧς ὁ ιληνικὸς λαὸς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἐκ τῶν περισωζομένων ἀπὸ τῆς ρχαιότητος μέτρων, ἅτινα εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐκκλησίας, ιόνον ἀντικατασταθέντος τοῦ ῥυθμικοῦ χρόνου διὰ τοῦ τόνου, ἐξέλεξε :έλος ἓν ὡς τὸ κατὰ προτίμησιν δημῶδες. Ὁ τοιοῦτος πολιτικὸς στίχος, ὁ ἐκ δεκαπέντε συλλαβῶν τετράμετρος ἰαμβικὸς καταληκτικὸς, μόλις που κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα φαίνεται γενόμενος κοινὸν κτῆμα τοῦ ἑλληνι-

κοῦ λαοῦ καὶ κατισχύσας τέλος οὐκ ἄνευ καταπολεμήσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαϊζόντων λογίων τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ἐν τούτοις τοῦ στίχου τούτου ἡ πρώτη ἐμφάνισις εἶνε κατὰ ἓξ αἰῶνας ἀρχαιοτέρα τῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν χρήσεως αὐτοῦ, ἀνερχομένη εἰς τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα, ὅτε πρῶτος φαίνεται γράψας πολιτικοὺς στίχους Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

Ἡ τοιαύτη ἀργοπορία περὶ τὴν πρώτην σύστασιν τῆς δημώδους ποιήσεως, πρὸς ἣν βαίνει παραλλήλως καὶ ἡ βραδύτης περὶ τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ λόγῳ πρώτην χρῆσιν τῆς δημώδους γλώσσης, ἥτις μόλις τὸν ἕβδομον αἰῶνα παρουσιάζεται, εἶνε δυςεξήγητος ἐκ πρώτης ἀπόψεως. Ἀπὸ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον ἤδη χρόνων εἴδομεν σχηματιζομένην καὶ διαδιδομένην τὴν **κοινήν**, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ μεταβαλλομένη εἶχε γεννήσει ἐν ταῖς ἑλληνοφώνοις χώραις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους λαϊκήν τινα γλῶσσαν. Ἦτο δ' αὕτη ἀναλυτικωτέρα τῆς ἀρχαίας, εἶχε τυπικὸν ἐν πολλοῖς ἁπλούστερον ἐκείνης, ἀποβαλοῦσα πτώσεις τινάς, χρόνους καὶ ἐγκλίσεις, καὶ ἐδείκνυεν ἐπιφανῆ τάσιν πρὸς τὴν ὁμαλότητα καὶ ἀναλογίαν. Ἓν δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς ἦτο ἡ ὁσημέραι μεγαλειτέρα χρῆσις τῶν εἰς τὰ πλήθη ἀγαπητῶν ὑποκοριστικῶν, πολλῶν εἰς τοῦτο συντελεσάντων λόγων, ἐν οἷς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἔν τισι συγγενοῦς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν στωικῆς φιλοσοφίας εἰςαχθεῖσα περιφρόνησις πρὸς τὰ τοῦ κόσμου καὶ σμίκρυνσις τῶν ἐν αὐτῷ. Καὶ εἰς τὸ λεκτικὸν δὲ εἶχον ἐπέλθει τινὲς μεταβολαί, ὧν κυριωτάτη ἡ διὰ τῆς διοικήσεως, ἀπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν δικαστηρίων εἰςαγωγὴ ἱκανῶν λατινικῶν λέξεων, πολλάκις κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μεταπλασσομένων καὶ ἐνίοτε διὰ προςθήκης ἑλληνικῶν καταλήξεων λαμβανουσῶν ἑλληνικὸν κατὰ τὸ φαινόμενον τύπον. Διέσωζε δ' ὅμως ἡ δημώδης αὕτη γλῶσσα πολλαχοῦ διαλεκτικὸν χαρακτῆρα, καὶ διεφύλαττε πολλάκις τήν τε προφορὰν καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἀρχαίων διαλέκτων. Ἀλλ' εἰς τὴν φιλολογικὴν χρῆσιν καὶ μόρφωσιν τῆς δημώδους ταύτης γλώσσης ἀντέκειντο πολλὰ μέχρι τινὸς ἐμπόδια. Κυριώτατα δὲ τούτων ἦσαν ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους ἀποδοχὴ καὶ ἀναγνώρισις ὡς ἐπισήμου γλώσσης μέχρι μὲν τοῦ ἕκτου αἰῶνος τελευτῶντος τῆς λατινικῆς, ἔπειτα δὲ τῆς ἀρχαϊζούσης ἑλληνικῆς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων χρῆσις τῆς ἀρχαίας. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτων τῶν κωλυμάτων ὑπῆρξε ποιά τις ἀναστολὴ τῆς διαπλάσεως τῆς δημώδους γλώσσης καὶ ἡ παρεμπόδισις τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως. Τὸ

ἐνασμενίζον εἰς παραδόσεις ἀρχαίας, ἐπιμένει νάπευθύνηται
ι πλήθη ἐν γλώσσῃ, ἣν ταῦτα ἔπαυσαν τὸ πλεῖστον ἐννοοῦντα
ς δεῖται ἑρμηνείας, ἡ ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία ἀποβαίνει τυπικὴ
ι τἀρχαιοπαράδοτα, ὁ ἄμβων ζητεῖ νὰ ἐποικοδομήσῃ τοὺς λαοὺς
ιὰ θίγῃ τὴν καρδίαν των διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης. Τέλος
όγιοι τοῦ ἔθνους χωρίζονται κατ' ὀλίγον ἀπ' αὐτοῦ, ἀποτελοῦν-
ἰν τινα κύκλον σοφῶν ἀρχαϊζόντων, οἵτινες ἀρκοῦνται εἰς τὴν
κν καὶ τὸν ἀμοιβαῖον θαυμασμὸν τῶν ὀλίγων ἐννοούντων τὰ δι'
ι ψιμυθίου πεποικιλμένα κείμενα αὐτῶν καὶ προτιμῶσι, διαβιοῦν-
ρῶς μεταξὺ τῶν νεκρῶν, νὰ γείνωσιν οἱ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἔσχατοι
ιητῶν καὶ πεζογράφων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀντὶ νὰ λα-
πρὸς τοὺς ζῶντας καὶ ἀναδειχθῶσιν οἱ πρόκριτοι λογοτέχναι
ιυ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε τὸ παράδοξον
ινον νὰ μείνῃ μὲν τὸ πλεῖστον ἀκαλλιέργητος ἡ λαλουμένη
: τοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἑλληνικοῦ λαοῦ, νὰ ἐπέλθῃ δὲ
μέγα μεταξὺ τῆς δημώδους καὶ τῆς ἐκ συνθήκης ἀρχαϊζούσης,
ὅπερ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαλείψωσιν οἱ αἰῶνες.

θ'

Ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ.

ι ἡ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναρριχήσεως
ικᾶ, ἐνόησεν ὁ βυζαντιακὸς λαὸς πόσον ἀνάξιος τοῦ Μαυρικίου
διάδοχος αὐτοῦ. Ὁ τραχὺς ἑκατόνταρχος ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν
, οἵτινες μόνον ἐν τῇ ὁρμῇ καὶ τῇ μέθῃ τῶν ἐπαναστάσεων εἶνε
. ὡς ὄργανα καταστροφῆς καὶ καταλύσεως τοῦ καθεστῶτος.
ῶν πάσης ἀρετῆς, ἔδειξε γυμνὴν τὴν θηριώδη αὐτοῦ φύσιν, ὅτε
ιησεν ἡ ἀνατροπή, ἧς ὑπῆρξεν ὁ κυριώτατος μοχλός. Αὐτὸ τὸ
ικὸν τοῦ ἐκλεκτοῦ τῶν Βυζαντίνων πραιτωριανῶν ἐξεδήλου τὸν
ῷ κεκρυμμένον πικρόθυμον θῆρα. Ἦτο δῆλα δὴ ὁ Φωκᾶς μέσος
στημα, τὴν δ' ἔκτακτον αὐτοῦ καὶ φόβον ἐμπνέουσαν δυσμορφίαν
ινεν οὐλὴ ἣν ἔφερεν ἐπὶ τῆς παρειᾶς καὶ ἥτις, τοῦ ἀνδρὸς θυμου-
ἐμελαίνετο κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πυρρόχρουν τῶν τειχῶν τῆς
ἧς καὶ τῶν μεγάλων ὀφρύων, αἵτινες ἐπεσκίαζον τὸ κεκαρμένον
πόν του. Πρὸς τὴν τοιαύτην δ' ὄψιν ἀντίστοιχος ἦτο ἡ φύσις τοῦ

ἀνδρός, συνενοῦντος ἐν ἑαυτῷ πάσας τὰς κακίας, τὸ ἀσυμπαθὲς καὶ θηριῶδες, τὸ ἀκρόχολον καὶ θρασὺ ἐν τῇ φωνῇ καὶ τοῖς τρόποις. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα, ἦτο ὁ Φωκᾶς θηλυμανής, ἀκρατοπότης, αἱμοχαρής.

Τοιοῦτον δὲ ὂν τὸ θηριῶδες καὶ φονικὸν ἐκεῖνο θρέμμα τῆς ἐπαναστάσεως ἔμελλε φυσικῶς νὰ θερίσῃ ὅ τι εἶχε σπείρει. Τὰ πάθη τῶν δήμων ἀνεβίωσαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτοῦ ἀχαλίνωτα, περὶ δὲ τὴν χήραν τοῦ Μαυρικίου καὶ τὰ ὑπολειπόμενα τῶν μελῶν τοῦ οἴκου αὐτοῦ συνετάχθη ἡ κατὰ τῆς τυραννίδος ἀντίδρασις, ἣν εἴδομεν πνιγομένην ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ εἰς τὸ αἷμα. Ἀλλ' ἡ ἀπανθρωπία τοῦ τυράννου, ἀντὶ νὰ καταστείλῃ τὰ πνεύματα, ἐξερεθίζει πρὸς νέας συνωμοσίας. Μετὰ τοὺς ἐχθροὺς γίνονται ὕποπτοι αὐτοὶ οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς. Μόλις δ' ἐφάνη ἀναπνέων ὁ Φωκᾶς διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως παντὸς τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τῷ 605, αἱ ὑπόνοιαι αὐτοῦ στρέφονται κατὰ τοῦ γαμβροῦ του Πρίσκου, πιθανῶς αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ στρατηγοῦ ὃν εἴδομεν διακριθέντα ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου, εἰς ὃν τῷ 607 ἔδωκεν ὁ Φωκᾶς ὡς σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Δομεντζίαν. Ἡ κατὰ τὰς μεγαλοπρεπῶς τελεσθείσας ἑορτὰς τῶν γάμων ἔκθεσις ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τῶν δήμων τῶν εἰκόνων τοῦ νέου ζεύγους μετὰ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατείρας ἤρκεσεν εἰς τὸν Φωκᾶν, ὅπως πειραθῇ νὰ τιμωρήσῃ διὰ θανάτου τοὺς θρασεῖς δημάρχους τοὺς οὕτω προώρως καὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ βασιλέως τολμῶντας νὰ ὑποδείξωσι τὸν Πρίσκον ἐμμέσως ὡς συμμέτοχον τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Καὶ αἱ μὲν στασιαστικαὶ ἀπειλαὶ τοῦ πλήθους ἔσωσαν τοὺς δημάρχους, ἀλλ' οὔτε ὁ Φωκᾶς ἔπαυσεν ὑποπτεύων τὸν Πρίσκον, οὔτε ὁ γαμβρὸς ἐφάνη συγχωρήσας ποτὲ τὴν ἄμετρον φιλαυτίαν τοῦ πενθεροῦ.

Ἐν μέσῳ τοιαύτης ἀνωμαλίας καὶ τοιούτου οἱονεὶ διαρκοῦς κλονισμοῦ τοῦ θρόνου τοῦ Φωκᾶ οὐδεὶς βεβαίως ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος περὶ προόδου καὶ τάξεως καὶ βελτιώσεως τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Ἡ δ' ἐσωτερικὴ ἀταξία καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπερχομένη ἀδυναμία τοῦ κράτους, ἣν καθίστανεν αἰσθητοτέραν ἡ ἔλλειψις πάσης τοῦ Φωκᾶ διοικητικῆς καὶ διπλωματικῆς ἱκανότητος, ἐπηύξανεν, ὡς εἰκός, καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους. Καὶ ἐν ᾧ οἱ Ἄβαρες ἐξηκολούθουν διὰ νέων ἐπιδρομῶν δῃοῦντες τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θρᾴκην, ὁ Φωκᾶς, οὗ οἱ στρατηγοὶ ἐδεικνύοντο ἀνίκανοι νὰ καταπολεμήσωσι τοὺς πολεμίους, ἠναγκάζετο ν' αὐξήσῃ τῷ 604 τὸν εἰς αὐτοὺς παρεχόμενον ἐτήσιον φόρον, νομίζων

ὅτι οὕτω θὰ ἠδύνατο, ἀπαλλασσόμενος τῶν Ἀβάρων, νἀντιμετωπίσῃ τὸν νέον ἀπὸ τῶν Περσῶν κίνδυνον.

Εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν Μαυρίκιον, βοηθήσαντα αὐτὸν εἰς ἀνάβασιν ἐπὶ τὸν περσικὸν θρόνον, ὁ Χοσρόης ἔζησεν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐφ᾽ ὅσον ἔζη ὁ εὐεργέτης αὐτοῦ. Αἱ εἰρηνικαὶ δ᾽ αὗται σχέσεις οὐκ ὀλίγον συνετέλουν εἰς τὴν ἐν Περσίᾳ ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης διὰ τῆς μετακλήσεως Βυζαντίνων καλλιτεχνῶν, ἐργαζομένων ἐν τῇ αὐλῇ

Η ΕΝ ΤΑΧΤ-Ι-ΒΟΣΤΑΝ ΑΨΙΣ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

τῶν Σασανιδῶν. Τούτων τὴν ἐπίδρασιν ἐπιφανέστατα δεικνύει σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ ὡραία ἐν Ταχτ-ι-βοστὰν ἐπὶ τοῦ Χοσρόου ἐν τῷ βράχῳ λαξευθεῖσα ἀψίς, ἣν οἱ Βυζαντῖνοι αὐτῆς καλλιτέχναι περιεκόσμησαν ἀπό τε ἰδίας δημιουργίας καὶ διὰ τῆς μιμήσεως προτύπων τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἀλλ᾽ ὁ θάνατος τοῦ Μαυρικίου διέκοψε τὰς μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας ἀγαθὰς σχέσεις. Ἀνὴρ οἷος ὁ Χοσρόης, προωρισμένος διὰ τῆς

στρατηγικῆς αὐτοῦ ἀξίας καὶ τῆς ἀκαταπονήτου δράσεως νἀναδείξῃ τὸ νέον περσικὸν βασίλειον, δὲν ἠδύνατο νἀνεχθῇ ἐπὶ μακρὸν τὴν ταπεινὴν θέσιν, εἰς ἣν εὑρίσκετο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μαυρικίου, ὅςτις οἱονεὶ ἐδορυφόρει αὐτὸν, κινδυνεύοντα παρὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηκόων. Εὐθὺς ὡς ᾐσθάνθη ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Περσίᾳ, εὑρέθη δ' ἔχων ἀπέναντι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἀντὶ τοῦ φίλου καὶ εὐεργέτου τὸν φονέα αὐτοῦ, ἐθεώρησεν, ὅτι εἶχεν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῶν Βυζαντίνων πόλεμον. Ὡς λόγος δὲ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐχρησίμευσε δῆθεν ἡ προστασία τοῦ υἱοῦ καὶ νομίμου διαδόχου τοῦ Μαυρικίου, τοῦ Θεοδοσίου, ὃν εἴδομεν ἐν τούτοις μὴ δυνηθέντα νὰ ἐκφύγῃ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἅρπαγος τοῦ πατρικοῦ θρόνου.

Ὁ πόλεμος, ἀρξάμενος τῷ 603, δὲν ἔπαυσε καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ Φωκᾶ. Ὁ Φωκᾶς, ἀνάξιος ὢν νὰ στρατηγήσῃ αὐτὸς καὶ φοβούμενος νἀποχωρήσῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως μὴ σαλεύσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν ἀφ' ἑαυτοῦ κλονούμενον θρόνον, διεξῆγε τὸν πόλεμον διὰ στρατηγῶν, ὧν οὐδεὶς ἐφάνη ἀντάξιος

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

τοῦ μεγάλου τῶν Βυζαντίνων ἀντιπάλου. Οἱ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ταχθέντες ἐναντίον τοῦ Χοσρόου, ὁ Γερμανὸς, ὁ εὐνοῦχος Λεόντιος, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως Δομεντζίολος ὑπῆρξαν ὁμοίως ἀδέξιοι ἢ ἀτυχεῖς. Ὁ δὲ μόνος στρατηγὸς ὃν ἠδύναντο νὰ φοβηθῶσιν οἱ Πέρσαι, ὁ ἤδη ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου διακριθεὶς Ναρσῆς, ὁ ὁμώνυμος τοῦ εὐνούχου, τὸ μὲν πρῶτον ἀπέστη ἀπὸ τοῦ Φωκᾶ, ἔπειτα δὲ, προςχωρήσας πρὸς αὐτόν, ἀντὶ νὰ περιβληθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὴν ἀνωτάτην κατὰ τῶν Περσῶν στρατηγίαν ἐπ' ἀγαθαῖς ἐλπίσιν, ἐτιμωρήθη σκληρότατα διὰ τὴν ἀποστασίαν, κατακαυθεὶς παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἀμνηστείας ἣν εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν ὁ Φωκᾶς. Οὕτω δ' οἱ Πέρσαι προέβαινον ἀπὸ νίκης εἰς νίκην καὶ ἐγίνοντο θρασύτεροι καθ' ἕκαστον ἔτος. Τῷ 606 κατελάμβανεν ὁ Χοσρόης τὸ Δάρας μετὰ ἐννεάμηνον πολιορκίαν. Ἡ δὲ πτῶσις τοῦ ὀχυροῦ τούτου προπυργίου ἤνοιγεν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν εἰς τὸ βυζαντινὸν ἔδαφος ἄγουσαν ὁδόν. Ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ὁ Χοσρόης εἰςήλαυνεν εἰς

τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ προεχώρει νικῶν μέχρι τῆς Ἀμίδης. Τῷ δὲ 607, προβὰς ἔτι προσωτέρω καὶ διαβὰς τὸν Εὐφράτην, εἰςώρμησεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἐδήωσε τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Φοινίκην, αἰχμαλωτίζων πλῆθος κατοίκων καὶ συναγείρων ἄπειρον λείαν. Κατὰ δὲ τὸ 609 ἄλλη περσικὴ στρατιὰ εἰςήλασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ἐδήωσε τὴν Καππαδοκίαν, ἧς ἐκινδύνευσε καὶ αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα πόλις, ἡ Καισάρεια. Οὕτως οἱ Πέρσαι, οὐδεμίαν εὑρίσκοντες ἀντίστασιν παρὰ τῶν Βυζαντίνων, προεχώρουν ὁσημέραι προσωτέρω, λαφυραγωγοῦντες καὶ χώρας, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν εἶχον μείνει ἀπείρατοι πολέμων, καὶ ἁρπάζοντες τὸν πλοῦτον ὃν ἐπὶ αἰῶνας εἶχε συγκομίσει ἡ εἰρήνη καὶ ἡ τέχνη. Ἡ Φρυγία, ἡ Γαλατία, η Παφλαγονία ἔγεινεν ἕρμαιον τῶν ἐπιδρομέων, καὶ αἱ περσικαὶ δηώσεις ἐπεξετάθησαν μέχρις αὐτῆς τῆς Χαλκηδόνος, ἤτοι μέχρις αὐτῶν τῶν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραλίων, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φωκᾶ ἐξουθενωμένης βυζαντιακῆς βασιλείας.

ΑΕΤΟΣ ΔΙΚΕΦΑΛΟΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΙ

Ἐν ᾧ δὲ τοσοῦτον ἀπελπιστικὴ ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους καὶ τοσοῦτον ἐπισφαλὴς αὐτὸς ὁ θρόνος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Φωκᾶς οἱονεὶ τυφλώττων προςέθετε νέας ἀφορμὰς ἀνησυχιῶν καὶ κινδύνων. Παράκαιρος αὐτοῦ διαταγὴ περὶ βαπτίσεως πάντων τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πολυπληθῶν Ἰουδαίων παρώρμησε τὸν φανατικὸν τοῦτον λαὸν εἰς θυελλώδεις στάσεις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ (609). Αὗται δ' εἰς μὲν τοὺς Πέρσας παρέσχον εὐπρόςδεκτον εὐκαιρίαν νὰ εἰςελάσωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν Συρίαν, δῃοῦντες καὶ καταστρέφοντες, τὸν δὲ Φωκᾶν ἐξηρέθισαν εἰς νέαν ἐπίδειξιν τῆς ἀπανθρώπου ὠμότητος αὐτοῦ καὶ τῶν ὀργάνων του (610). Οὕτως ἡ παραλυσία εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἔσχατον βαθμόν, καὶ τὸ ποταμηδὸν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ χυθὲν αἷμα ἐβόα ἐκδίκησιν. Ὁ βυζαντιακὸς

μέχρι τέλους τῶν εἰκονομαχικῶν χρόνων οἱ πατριάρχαι ἔφερον ἐπισήμως μόνον τὴν ὀνομασίαν *ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως*, ἔκτοτε δ' ἐκλήθησαν *ἀρχιεπίσκοποι Κωνσταντινουπόλεως* μέχρι τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου, ἀναβάντος ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 1043. Ἀπὸ δ' ἐκείνου τοῦ χρόνου συμπληροῦται ὁ ἐπίσημος τίτλος τοῦ πατριάρχου, ὅςτις ἔκτοτε ἀποκαλεῖται *ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*. Τοῦτο τοὐλάχιστον φαίνεται διδάσκουσα ἡ μελέτη τῶν περισωζομένων πατριαρχικῶν μολυβδοβούλλων.

ς'

Ἡ πτῶσις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μαυρικίου.

Ὅτε ἦλθε τὸ ἔτος 602, τὸ κατὰ τοῦ Μαυρικίου ἀδικαιολόγητον μῖσος τῶν ὑπηκόων, οὗ παρηκολουθήσαμεν ἤδη τὴν γένεσιν, εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἐξακολουθούντων δὲ τῶν πρὸς τοὺς Ἄβαρας πολέμων, ὁ τότε στρατηγῶν ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρος ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ διαχειμάσῃ μετὰ τῆς στρατιᾶς πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη ἐξηρέθισε τὴν στρατιάν, ἤδη δυςανασχετοῦσαν ἐπὶ ταῖς δυσχερείαις τοῦ πολέμου καὶ τῷ αὐστηρῷ τοῦ χειμῶνος. Ποικίλοι δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφέροντο λόγοι παρὰ τοῖς στρατιώταις περὶ φιλαργυρίας τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπίτηδες δῆθεν διατάξαντος τὴν διαμονὴν ἐν τῇ δυσχειμέρῳ ἐκείνῃ χώρᾳ, ὅπως ἀναγκάσῃ τὴν στρατιὰν νὰ διατρέφηται ἐκ τῆς γῆς τῶν Σκλαβηνῶν καὶ μὴ παρέχῃ τροφὰς ἐκ τοῦ δημοσίου. Εἰς μάτην πειρᾶται ὁ Πέτρος νὰ κατευνάσῃ τοὺς ἐξηρεθισμένους στρατιώτας, οἵτινες αὐτοβούλως ἐπιστρέφουσι πρὸς τὸν Δούναβιν, ἀναγκάζοντες τὸν στρατηγὸν νἀποχωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς. Κατὰ τὴν πόλιν Σεκούρισκα, κειμένην ἐν τῇ Μοισίᾳ, ἐκρήγνυται τέλος ἡ στάσις ἀποτομωτάτη, ὑπὸ τὴν αὐθαδεστάτην μορφήν. Καὶ οἱ μὲν ἀξιωματικοὶ ἠναγκάσθησαν νἀποσυρθῶσι πρὸς τὸν Πέτρον, οἱ δὲ στρατιῶται, ἀποπτύοντες πάντα χαλινόν, ὕψωσαν ἐπὶ ἀσπίδος τὸν ἑκατόνταρχον Φωκᾶν, καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν ἔξαρχον.

Ἀμηχανία δεινὴ κατέλαβε τὸν Μαυρίκιον, μαθόντα τὰ γενόμενα δι' ἀγγέλου σταλέντος ὑπὸ τοῦ Πέτρου. Ἀλλ' ἠθέλησε νὰ δείξῃ ἀταραξίαν, ὅτε ἤρχισε διαδιδομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ περὶ τῆς στάσεως ἀγ-

ιλία, καὶ ἀνέθετε τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐλπίδα εἰς τὴν στήριξιν τοῦ θρό-
υ διὰ τῶν δήμων. Ἐν τούτοις δ' ὁ Φωκᾶς προεχώρει μετὰ τῶν ἀπο-
τατῶν πρὸς τὴν Θρᾴκην, ἀποτόμως δ' ἀπέκρουσεν ἄπρακτον τὴν εἰς
τὸν σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου πρεσβείαν. Προβαίνοντες δ' οἱ
τοστάται πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ δῃοῦντες τὰ περίχωρα,
ιείδοντο μόνον τῶν γαιῶν Γερμανοῦ τοῦ πενθεροῦ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν
ῶν τοῦ Μαυρικίου Θεοδοσίου, ὅςτις ἀπό τινων ἡμερῶν εὑρίσκετο ἐν
ῖς περιχώροις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀσχολούμενος περὶ τὴν θή-
αν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διάσωσις τῶν κτημάτων τοῦ Γερμανοῦ ἐγέννησεν
τοψίας ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος περὶ συνεννοήσεως αὐτοῦ μετὰ
ῶν ἀποστατῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπεσταλμένοι τῆς στρατιᾶς προσέφερον
ς τὸν Γερμανὸν τὸ στέμμα. Διὸ μετεκάλεσεν ὁ Μαυρίκιος εἰς Κωνσταν-
ινούπολιν τὸν Γερμανὸν, ὅςτις μετ' οὐ πολὺ, βλέπων ἀπειλουμένην τὴν

ΘΗΡΑΤΑΙ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

ζωήν του, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἀλλ' ὅτε σωματοφύλακες
σταλέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος παρεσκευάζοντο νἀποσπάσωσιν ἐκ τοῦ
ἀσύλου του τὸν συμπένθερον τοῦ Μαυρικίου, τὰ πλήθη συρρεύσαντα ἐξε-
τόξευον ὕβρεις καὶ βλασφημίας ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Τῆς δὲ
ταραχῆς αὐξανούσης ὁλονὲν, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι, οὓς ὁ Μαυρί-
κιος εἶχε τάξει φύλακας τῶν τειχῶν πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὸν
Φωκᾶν σπευδόντων πρὸς τὴν πόλιν, ἀφήσαντες τὴν φρουρὰν ἀνεμίχθη-
σαν μετὰ τοῦ ἐν τῇ πόλει στασιάζοντος λαοῦ. Ἐρχομένης δὲ ἤδη τῆς
νυκτὸς, ὁ θόρυβος αὐξάνει, καὶ ἡ αὐθάδεια τῶν στασιαστῶν κορυφοῦται.
Ὁ δὲ ὄχλος, παραφερόμενος ἤδη ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ θέλων νὰ προς-
άλῃ ἐμμέσως αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, βάλλει πῦρ εἰς τὸν οἶκον τοῦ
Κωνσταντίνου Λαρδῦ, συγκλητικοῦ καὶ πατρικίου ἐκ τῶν φιλτάτων εἰς
ὸν Μαυρίκιον.

Ὁ Μαυρίκιος, βλέπων τότε, ὅτι τὰ πράγματα εἶχον περιστῆ εἰς τὸ ἔσχατον, ἀπεδύθη μεσούσης τῆς νυκτὸς τὴν βασιλικὴν στολὴν καὶ περιεβλήθη ἔνδυμα ἰδιώτου. Εἰςελθὼν δὲ μετὰ τῆς γυναικός, τῶν τέκνων καὶ τοῦ Λαρδῦ εἰς δρόμωνα, ἐξέπλευσεν ἀποδιδράσκων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὡς εἰ ἡ μοῖρα ἤθελε νὰ ἐπικλώσῃ εἰς τὸν ἔκπτωτον βασιλέα πάσας ὁμοῦ τὰς συμφοράς, τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τῆς φυγῆς κατέλαβον τὸν δυστυχῆ αἱ ἀλγηδόνες ἐπωδύνου ἀρθρίτιδος τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, φοβερὰ δὲ θύελλα ἐκραγεῖσα μόλις ἐπέτρεψεν εἰς τὸ φέρον αὐτὸν πλοῖον νὰ σωθῇ προςορμιζόμενον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Νικομηδείας. Ἐν ᾧ δὲ τῶν πάντων ἤδη ἐστερημένος ὁ Μαυρίκιος ἀπὸ μόνου τοῦ Χοσρόου, ὃν ἄλλοτε εἶχε προστατεύσει, ἀπεξεδέχετο βοήθειαν, καί, στείλας πρὸς τοῦτον τὸν υἱὸν Θεοδόσιον μετὰ τοῦ Λαρδῦ, ὑπεμίμνησκε τὰς παλαιὰς πρὸς αὐτὸν εὐεργεσίας καὶ ἐζήτει παρ' αὐτοῦ ἔλεον, ταχέα ἔσπευδον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ πράγματα πρὸς τὴν καταστροφήν.

Καὶ πρῶτον μὲν εἰς τὴν γενικὴν σύγχυσιν προςετέθη ἡ φιλοδοξία τοῦ Γερμανοῦ, ὅςτις, βλέπων ἀδέσποτον τὸ στέμμα, δὲν ἀπηξίωσε νὰ τείνῃ πρὸς αὐτὸ τὰς χεῖρας. Ἀλλ' αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐναυάγησαν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τῶν Πρασίνων, οὓς μάτην ἐπειράθη νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἀποτυχὼν δ' ἔσπευσε καὶ ἐκεῖνος νὰ χαιρετίσῃ τὸν εὐτυχῆ, εἰς ὃν ἐπεφυλάσσετο ὁ θρόνος.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Φωκᾶς προεχώρει ταχὺς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κληθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Πρασίνων, ἐξελθόντος εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, ἀνῆλθεν εἰς τὸ προάστειον Ἕβδομον, καί, καλέσας πρὸς ἑαυτὸν τὸν πατριάρχην, τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαόν, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῇ 23 Νοεμβρίου ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἕβδομον ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας εἰςῆλθεν εἰς τὴν πόλιν δίκην θριαμβευτοῦ ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων, σκορπίζων εἰς τὰ πλήθη νομίσματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ.

Ὁ Φωκᾶς, γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἐφαίνετο οὐδὲν ἔχων νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ πλήθους περιπεσόντος καὶ ἐκπτώτου Μαυρικίου. Ἀλλὰ κατ' ἀπρόοπτόν τινα στάσιν τῶν Βενέτων, προκληθεῖσαν ἐξ ἀφορμῆς ὅλως ἀσημάντου κατὰ τὴν 27 Νοεμβρίου, ἡμέρα τῆς στέψεως Λεοντίας τῆς συζύγου τοῦ Φωκᾶ, ἠκούσθη αἴφνης τὸ ὄνομα τοῦ Μαυρικίου, ἐπισειόμενον ὑπὸ τοῦ στασιάζοντος τῶν Βενέτων δήμου

ὡς φόβητρον εἰς τὰ ὄργανα τοῦ βασιλέως. Ἡ φωνὴ *Μαυρίκιος οὐκ ἀπέθανε* ἤρκεσεν ὅπως ἐξεγείρῃ τὸν Φωκᾶν. Καὶ τὴν μὲν στάσιν κατέστειλεν, ἔσπευσε δὲ ταχὺς νἀποδείξῃ ἀλυσιτελῆ διὰ τὸ μέλλον τὴν ἀπειλὴν ἐκείνην τῶν Βενέτων.

Μετ' ὀλίγον ὑπὸ στρατιωτῶν σταλέντων ἤγετο εἰς τὸν ἐν Χαλκηδόνι λιμένα τοῦ Εὐτροπίου ἐκ τοῦ κρησφυγέτου αὐτοῦ ὁ φυγὰς βασιλεὺς μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐξετελέσθη ὑπὸ τῶν δημίων τὸ σκότιον πρόσταγμα τοῦ Φωκᾶ. Ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ ἐφονεύθησαν πρὸ τοῦ Μαυρικίου οἱ παρόντες πέντε αὐτοῦ υἱοί. Εἰς μάτην δὲ, συμπαθοῦσα πρὸς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἠθέλησε νὰ ὑποκλέψῃ τὸν τελευταῖον, βρέφος ἀκόμη ὑπομάζιον, ἡ τροφὸς αὐτοῦ, ἀντικαθιστῶσα αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς τέκνου. Ὑπερηφάνως ἀπέκρουσεν ὁ Μαυρίκιος τὴν εὐγενῆ προσφορὰν τῆς πιστῆς αὐτοῦ δούλης, καὶ γενναιοφρόνως ὑπέστη τὸ πεπρωμένον, ἀναφωνῶν ἐφ' ἑκάστῳ φόνῳ *Δίκαιος εἶ, κύριε, καὶ εὐθεῖαι αἱ κρίσεις σου*. Τέλος δ' ἦλθεν ἡ σειρὰ αὐτοῦ τοῦ Μαυρικίου, οὗ τὸ αἷμα ἀνεμίχθη μετὰ τοῦ τῶν τέκνων.

Ἐξ ὅλου τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου ὑπελείποντο μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι τραγῳδίαν μόνον ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν αὐτοῦ Θεοδόσιος, ὃν εἴδομεν σταλέντα πρὸς τὸν Χοσρόην, πλὴν δ' αὐτοῦ ἡ βασίλισσα Κωνσταντῖνα μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς θυγατέρων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάντες ἐξέλιπον, πρῶτος μὲν ὁ Θεοδόσιος, ὅν, ἀνακληθέντα ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου βραχὺ μετὰ τὴν εἰς τὴν Περσίαν ἀναχώρησιν, συνέλαβον καὶ ἀπεκεφάλισαν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν, μετὰ δὲ τρία ἔτη, τῷ 605, ἡ Κωνσταντῖνα καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ἕνεκα στάσεως ὑπὲρ αὐτῶν ὑποκινουμένης φονευθεῖσαι ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ λιμένι τῆς Χαλκηδόνος, ὅπου τελευτῶντος τοῦ 602 εἶχε σφαγῆ ὁ Μαυρίκιος μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ τέλος ὑπέστησαν ὅ τε Γερμανὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λαρδὺς καὶ πάντες οἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου, ἱδρύοντος οὕτω τοῦ Φωκᾶ τὸν τυραννικὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπὶ θαλάσσης αἱμάτων.

η'

Τὸ πρῶτον δημῶδες ᾆσμα τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι, ὅτι κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην νύκτα, καθ' ἣν ὁ Μαυρίκιος, βλέπων κορυφουμένην τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ

καὶ ἀπαυθαδιζομένην τὴν στάσιν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκατα
καὶ τὰ βασίλεια, τὰ πλήθη ὡς ἐν παννυχίδι ἐρραψῳ
ᾄσματα εἰς τὸν Μαυρίκιον, ἐπισκώπτοντα συγχρόνως κ
χην Κυριακόν. Τῶν δ' ᾀσμάτω
ἕν, παραφθαρὲν μὲν ὑπὸ τῶν
χρονογράφων, οἵτινες ἐξέλαβο
ζὸν λόγον, ἀλλὰ πρό τινων
σθὲν καὶ ἀποκατασταθὲν εἰς τ
τοῦ μορφήν. Ὁ κορυβαντιῶν
δῆμος, γελειοποιῶν τὴν ἔκτα
παιδος βασιλικοῦ ζεύγους γ
μὲν γηραιὸν Μαυρίκιον παρίσ
δόρῳ ᾄσματι ὡς νεαρὸν ἀλε
ἀτυχῆ Κωνσταντῖναν ὡς τρυ
τὰ δὲ τέκνα τῶν βασιλέων ἔσκ
μὲν δίκην σπόρων ξυλοκεράτω
ὡς ἐκεῖνα. Σκωπτικῶς δ' ἐπε
ἐξ ἁμάξης ψάλλοντες κατὰ τ
εὐχὴν τοῦ πατριάρχου, δεό
κτυπήσῃ κατακέφαλα τὸν βα
μεγαλαυχῇ ἐπὶ τῇ παιδοποιΐᾳ
νοι εἰρωνικῶς νὰ χαρίσωσιν ε
τὸν μέγαν βοῦν, τὸ χαλκοῦν
κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολ
Ταύρου ἱδρυμένον καὶ περιέχο

ΑΝΗΡ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ
ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩι
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

καιόμενοι ἐτιμωροῦντο οἱ κατάδικοι κακοῦργοι. *Εὕρηκε*
ἔλεγεν αὐτολεξεὶ τὸ ᾆσμα,

Εὕρηκε τὴν δαμαλίδα ἁπαλὴν καὶ τρυφερὰν
καὶ ὡς τὸ καινὸν ἀλεκτόριν ταύτῃ ἐπιπεπήδηκεν
καὶ ἐποίησεν παιδία ὡς τὰ ξυλοκούκουδα
καὶ οὐδεὶς τολμᾷ λαλῆσαι, ἀλλ' ὅλους ἐφίμωσεν.
Ἅγιέ μου, ἅγιε, φοβερὲ καὶ δυνατέ,
δὸς αὐτῷ κατὰ κρανίου ἵνα μὴ ὑπεραίρηται
κἀγὼ σοὶ τὸν βοῦν τὸν μέγαν προςαγάγω εἰς εὐχ

Μεθ' ὅσα εἴπομεν ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ ἐντελῶς δημώδ
τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ διαβιώ

ποιήσεως τῶν Βυζαντίνων, δὲν θὰ φανῇ παράδοξον, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καθ' ἃς μετὰ πάροδον ἱκανῶν δεκαετηρίδων ἡσυχίας αἱ φατρίαι τοῦ ἱπποδρόμου ἀνακτῶσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει σημασίαν ὀλίγον διαφέρουσαν τῆς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀνταρσίας τοῦ Νίκα, ἀναφαίνεται μετὰ τῆς πολιτικῆς δράσεως τῶν δήμων καὶ τὸ δημῶδες ᾆσμα. Ἀληθῶς ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ, ἐξεγείρουσα καὶ πάλιν ἀχαλίνωτον τὴν ὁρμὴν τοῦ δήμου, ἧς εἶνε γέννημα καὶ δι' ἧς λήγει, συμπίπτει παραδόξως μετὰ τῆς ἠοῦς τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως. Καὶ ἐν ᾧ τὰς παραμονὰς τῆς στέψεως αὐτοῦ ἀντηχεῖ ἐν ταῖς ῥύμαις καὶ ταῖς πλατείαις τῆς βασιλευούσης τὸ ἀγοραῖον ᾆσμα ὅπερ ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τελουμένης τῆς στέψεως τῆς Λεοντίας, ἀκούεται ἐν δημώδει πάλιν φωνῇ ἔμμετρος ἡ ἀπειλὴ τῶν Βενέτων

Μαυρίκιος οὐκ ἀπέθανε·
μάθε τὴν ἀλήθειαν,

καὶ πάλιν μετὰ ἓξ ἔτη ἔψαλλον οἱ Πράσινοι εἰς δημώδη ἰαμβικὰ δίμετρα πρὸς τὸν εἰς δυσμένειαν πεσόντα αὐτοκράτορα

Πάλιν 'ς τὸν καῦκον ἔπιες,
πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεκες.

Καὶ ἁπλῆ μὲν σύμπτωσις εἶνε βεβαίως, ὅτι παρέρχονται ἔκτοτε διακόσια ὅλα ἔτη καὶ πλέον μέχρις εὕρωμεν παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἄλλο δημοτικὸν ᾆσμα, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν χρόνων Μιχαὴλ τοῦ Μεθύσου, ἀρχομένου τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ παρουσιάζονται τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς δημώδους μούσης δὲν φαίνεται τυχαῖον, οὐδὲ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἀπωλείας δημωδῶν ᾀσμάτων τυχὸν προϋπαρξάντων ἐν τῷ μεταξύ. Ἐχρειάσθη ἡ συνδρομὴ πολλῶν περιστάσεων, ὅπως ἡ δημώδης ποίησις λάβῃ ἰδιόρρυθμόν τινα τύπον καὶ γείνῃ ἐν αὐτῇ ἐλευθέρα χρῆσις εἰδικῶν λαϊκῶν ῥυθμῶν καὶ γλώσσης ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς γραφομένης ὑπὸ τῶν λογίων. Πόσον δὲ βραδεῖα εἶνε ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἡ ἀπὸ παλαιοῦ μὲν ἀρξαμένη, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν χωρήσασα, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς βραδύτητος μεθ' ἧς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἐκ τῶν περισωζομένων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέτρων, ἅτινα εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐκκλησίας, μόνον ἀντικατασταθέντος τοῦ ῥυθμικοῦ χρόνου διὰ τοῦ τόνου, ἐξέλεξε τέλος ἓν ὡς τὸ κατὰ προτίμησιν δημῶδες. Ὁ τοιοῦτος πολιτικὸς στίχος, ὁ ἐκ δεκαπέντε συλλαβῶν τετράμετρος ἰαμβικὸς καταληκτικός, μόλις που κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα φαίνεται γενόμενος κοινὸν κτῆμα τοῦ ἑλληνι-

κοῦ λαοῦ καὶ κατισχύσας τέλος οὐκ ἄνευ καταπολεμήσεως ὑπ' αὐτ τῶν ἀρχαϊζόντων λογίων τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ἐν τούτοις τ στίχου τούτου ἡ πρώτη ἐμφάνισις εἶνε κατὰ ἓξ αἰῶνας ἀρχαιοτέρα ὑπὸ τῶν πολλῶν χρήσεως αὐτοῦ, ἀνερχομένη εἰς τὴν τετάρτην ἑκατ ταετηρίδα, ὅτε πρῶτος φαίνεται γράψας πολιτικοὺς στίχους Γρηγόρ ὁ Ναζιανζηνός.

Ἡ τοιαύτη ἀργοπορία περὶ τὴν πρώτην σύστασιν τῆς δημώδους ποιήσεως, πρὸς ἣν βαίνει παραλλήλως καὶ ἡ βραδύτης περὶ τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ λόγῳ πρώτην χρῆσιν τῆς δημώδους γλώσσης, ἥτις μόλις τὸν ἕβδομον αἰῶνα παρουσιάζεται, εἶνε δυσεξήγητος ἐκ πρώτης ἀπόψεως. Ἀπὸ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον ἤδη χρόνων εἴδομεν σχηματιζομένην καὶ διαδιδομένην τὴν **κοινήν**, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ μεταβαλλομένη εἶχε γεννήσει ἐν ταῖς ἑλληνοφώνοις χώραις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους λαϊκήν τινα γλῶσσαν. Ἦτο δ' αὕτη ἀναλυτικωτέρα τῆς ἀρχαίας, εἶχε τυπικὸν ἐν πολλοῖς ἁπλούστερον ἐκείνης, ἀποβαλοῦσα πτώσεις τινάς, χρόνους καὶ ἐγκλίσεις, καὶ ἐδείκνυεν ἐπιφανῆ τάσιν πρὸς τὴν ὁμαλότητα καὶ ἀναλογίαν. Ἓν δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς ἦτο ἡ ὁσημέραι μεγαλειτέρα χρῆσις τῶν εἰς τὰ πλήθη ἀγαπητῶν ὑποκοριστικῶν, πολλῶν εἰς τοῦτο συντελεσάντων λόγων, ἐν οἷς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἔν τισι συγγενοῦς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν στωικῆς φιλοσοφίας εἰςαχθεῖσα περιφρόνησις πρὸς τὰ τοῦ κόσμου καὶ σμίκρυνσις τῶν ἐν αὐτῷ. Καὶ εἰς τὸ λεκτικὸν δὲ εἶχον ἐπέλθει τινὲς μεταβολαί, ὧν κυριωτάτη ἡ διὰ τῆς διοικήσεως, ἀπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν δικαστηρίων εἰςαγωγὴ ἱκανῶν λατινικῶν λέξεων, πολλάκις κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μεταπλασσομένων καὶ ἐνίοτε διὰ προςθήκης ἑλληνικῶν καταλήξεων λαμβανουσῶν ἑλληνικὸν κατὰ τὸ φαινόμενον τύπον. Διέσωζε δ' ὅμως ἡ δημώδης αὕτη γλῶσσα πολλαχοῦ διαλεκτικὸν χαρακτῆρα, καὶ διεφύλαττε πολλάκις τήν τε προφορὰν καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἀρχαίων διαλέκτων. Ἀλλ' εἰς τὴν φιλολογικὴν χρῆσιν καὶ μόρφωσιν τῆς δημώδους ταύτης γλώσσης ἀντέκειντο πολλὰ μέχρι τινὸς ἐμπόδια. Κυριώτατα δὲ τούτων ἦσαν ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους ἀποδοχὴ καὶ ἀναγνώρισις ὡς ἐπισήμου γλώσσης μέχρι μὲν τοῦ ἕκτου αἰῶνος τελευτῶντος τῆς λατινικῆς, ἔπειτα δὲ τῆς ἀρχαϊζούσης ἑλληνικῆς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων χρῆσις τῆς ἀρχαίας. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτων τῶν κωλυμάτων ὑπῆρξε ποιά τις ἀναστολὴ τῆς διαπλάσεως τῆς δημώδους γλώσσης καὶ ἡ παρεμπόδισις τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως.

ος, ἐνασμενίζον εἰς παραδόσεις ἀρχαίας, ἐπιμένει νάπευθύνηται τὰ πλήθη ἐν γλώσσῃ, ἣν ταῦτα ἔπαυσαν τὸ πλεῖστον ἐννοοῦντα ἥτις δεῖται ἑρμηνείας, ἡ ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία ἀποβαίνει τυπικὴ ῦσα τἀρχαιοπαράδοτα, ὁ ἄμβων ζητεῖ νὰ ἐποικοδομήσῃ τοὺς λαοὺς ς νὰ θίγῃ τὴν καρδίαν των διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης. Τέλος λόγιοι τοῦ ἔθνους χωρίζονται κατ' ὀλίγον ἀπ' αὐτοῦ, ἀποτελοῦνδιόν τινα κύκλον σοφῶν ἀρχαϊζόντων, οἵτινες ἀρκοῦνται εἰς τὴν μίαν καὶ τὸν ἀμοιβαῖον θαυμασμὸν τῶν ὀλίγων ἐννοούντων τὰ δι' ίου ψιμυθίου πεποικιλμένα κείμενα αὐτῶν καὶ προτιμῶσι, διαβιοῦνοερῶς μεταξὺ τῶν νεκρῶν, νὰ γείνωσιν οἱ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἔσχατοι ποιητῶν καὶ πεζογράφων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀντὶ νὰ λαισι πρὸς τοὺς ζῶντας καὶ ἀναδειχθῶσιν οἱ πρόκριτοι λογοτέχναι νέου χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε τὸ παράδοξον όμενον νὰ μείνῃ μὲν τὸ πλεῖστον ἀκαλλιέργητος ἡ λαλουμένη σσα τοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἑλληνικοῦ λαοῦ, νὰ ἐπέλθῃ δὲ ια μέγα μεταξὺ τῆς δημώδους καὶ τῆς ἐκ συνθήκης ἀρχαϊζούσης, ια ὅπερ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαλείψωσιν οἱ αἰῶνες.

θ'

Ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ.

Ιρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναρριχήσεως Φωκᾶ, ἐνόησεν ὁ βυζαντιακὸς λαὸς πόσον ἀνάξιος τοῦ Μαυρικίου ὁ διάδοχος αὐτοῦ. Ὁ τραχὺς ἑκατόνταρχος ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ιων, οἵτινες μόνον ἐν τῇ ὁρμῇ καὶ τῇ μέθῃ τῶν ἐπαναστάσεων εἶνε τοὶ ὡς ὄργανα καταστροφῆς καὶ καταλύσεως τοῦ καθεστῶτος. ὀς ὢν πάσης ἀρετῆς, ἔδειξε γυμνὴν τὴν θηριώδη αὐτοῦ φύσιν, ὅτε οκίμησεν ἡ ἀνατροπή, ἧς ὑπῆρξεν ὁ κυριώτατος μοχλός. Αὐτὸ τὸ τιρικὸν τοῦ ἐκλεκτοῦ τῶν Βυζαντίνων πραιτωριανῶν ἐξεδήλου τὸν ιὐτῷ κεκρυμμένον πικρόθυμον θῆρα. Ἦτο δῆλα δὴ ὁ Φωκᾶς μέσος ἀνάστημα, τὴν δ' ἔκτακτον αὐτοῦ καὶ φόβον ἐμπνέουσαν δυσμορφίαν ύξανεν οὐλὴ ἣν ἔφερεν ἐπὶ τῆς παρειᾶς καὶ ἥτις, τοῦ ἀνδρὸς θυμουυ, ἐμελαίνετο κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πυρρόχρουν τῶν τριχῶν τῆς λῆς καὶ τῶν μεγάλων ὀφρύων, αἵτινες ἐπεσκίαζον τὸ κεκαρμένον ωπόν του. Πρὸς τὴν τοιαύτην δ' ὄψιν ἀντίστοιχος ἦτο ἡ φύσις τοῦ

ἀνδρὸς, συνενοῦντος ἐν ἑαυτῷ πάσας τὰς κακίας, τὸ ἀσυμπαθὲς
θηριῶδες, τὸ ἀκρόχολον καὶ θρασὺ ἐν τῇ φωνῇ καὶ τοῖς τρόποις. Ὡ
δὲ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα, ἦτο ὁ Φωκᾶς θηλυμανὴς, ἀκρατοπότ
αἱμοχαρής.

Τοιοῦτον δὲ ὂν τὸ θηριῶδες καὶ φονικὸν ἐκεῖνο θρέμμα τῆς ἐπα
στάσεως ἔμελλε φυσικῶς νὰ θερίσῃ ὅ τι εἶχε σπείρει. Τὰ πάθη τῶν
μων ἀνεβίωσαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτοῦ ἀχαλίνωτα, περὶ δὲ
χήραν τοῦ Μαυρικίου καὶ τὰ ὑπολειπόμενα τῶν μελῶν τοῦ οἴκου αὐτ
συνετάχθη ἡ κατὰ τῆς τυραννίδος ἀντίδρασις, ἣν εἴδομεν πνιγομέν
ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ εἰς τὸ αἷμα. Ἀλλ' ἡ ἀπανθρωπία τοῦ τυράννου, ἀν
νὰ καταστείλῃ τὰ πνεύματα, ἐξερεθίζει πρὸς νέας συνωμοσίας. Μετ
τοὺς ἐχθροὺς γίνονται ὕποπτοι αὐτοὶ οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς. Μόλ
δ' ἐφάνη ἀναπνέων ὁ Φωκᾶς διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως παντὸς τοῦ οἴκο
τοῦ Μαυρικίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τῷ 605, αἱ ὑπόνοιαι αὐτοῦ στρέ
φονται κατὰ τοῦ γαμβροῦ του Πρίσκου, πιθανῶς αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ στρα
τηγοῦ ὃν εἴδομεν διακριθέντα ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου, εἰς ὃν τῷ 607 ἔδωκ
ὁ Φωκᾶς ὡς σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Δομεντζίαν. Ἡ κατὰ τ
μεγαλοπρεπῶς τελεσθείσας ἑορτὰς τῶν γάμων ἔκθεσις ἐν τῇ πόλει ὑπ
τῶν δήμων τῶν εἰκόνων τοῦ νέου ζεύγους μετὰ τῶν τοῦ αὐτοκράτορ
καὶ τῆς αὐτοκρατείρας ἤρκεσεν εἰς τὸν Φωκᾶν, ὅπως πειραθῇ νὰ τιμω
ρήσῃ διὰ θανάτου τοὺς θρασεῖς δημάρχους τοὺς οὕτω προώρως καὶ ἄν
τῆς ἀδείας τοῦ βασιλέως τολμῶντας νὰ ὑποδείξωσι τὸν Πρίσκον ἐμμέσ
ὡς συμμέτοχον τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Καὶ αἱ μὲν στασιαστικαὶ ἀπειλ
τοῦ πλήθους ἔσωσαν τοὺς δημάρχους, ἀλλ' οὔτε ὁ Φωκᾶς ἔπαυ
ὑποπτεύων τὸν Πρίσκον, οὔτε ὁ γαμβρὸς ἐφάνη συγχωρήσας ποτὲ
ἄμετρον φιλαυτίαν τοῦ πενθεροῦ.

Ἐν μέσῳ τοιαύτης ἀνωμαλίας καὶ τοιούτου οἱονεὶ διαρκοῦς κλονισμ
τοῦ θρόνου τοῦ Φωκᾶ οὐδεὶς βεβαίως ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος πε
προόδου καὶ τάξεως καὶ βελτιώσεως τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Ἡ
δ' ἐσωτερικὴ ἀταξία καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπερχομένη ἀδυναμία τοῦ κράτου
ἣν καθίστανεν αἰσθητοτέραν ἡ ἔλλειψις πάσης τοῦ Φωκᾶ διοικητικ
καὶ διπλωματικῆς ἱκανότητος, ἐπηύξανεν, ὡς εἰκὸς, καὶ τοὺς ἐξωτερ
κοὺς κινδύνους. Καὶ ἐν ᾧ οἱ Ἄβαρες ἐξηκολούθουν διὰ νέων ἐπιδρομ
δῃοῦντες τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θρᾴκην, ὁ Φωκᾶς, οὗ οἱ στρατηγ
ἐδεικνύοντο ἀνίκανοι νὰ καταπολεμήσωσι τοὺς πολεμίους, ἠναγκάζετο
ναὐξήσῃ τῷ 604 τὸν εἰς αὐτοὺς παρεχόμενον ἐτήσιον φόρον, νομίζων

οὕτω θὰ ἠδύνατο, ἀπαλλασσόμενος τῶν Ἀβάρων, νἀντιμετωπίσῃ νέον ἀπὸ τῶν Περσῶν κίνδυνον.

Εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν Μαυρίκιον, βοηθήσαντα αὐτὸν εἰς ἀνάβασιν τὸν περσικὸν θρόνον, ὁ Χοσρόης ἔζησεν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸ βυζαντιακράτος ἐφ᾽ ὅσον ἔζη ὁ εὐεργέτης αὐτοῦ. Αἱ εἰρηνικαὶ δ᾽ αὗται σχέσεις οὐκ ὀλίγον συνετέλουν εἰς τὴν ἐν Περσίᾳ ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης τῆς μετακλήσεως Βυζαντίνων καλλιτεχνῶν, ἐργαζομένων ἐν τῇ αὐλῇ

Η ΕΝ ΤΑΧΤ-Ι-ΒΟΣΤΑΝ ΑΨΙΣ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

Σασανιδῶν. Τούτων τὴν ἐπίδρασιν ἐπιφανέστατα δεικνύει σὺν τοῖς λοις ἡ ὡραία ἐν Ταχτ-ι-βοστὰν ἐπὶ τοῦ Χοσρόου ἐν τῷ βράχῳ λαθεῖσα ἀψίς, ἣν οἱ Βυζαντῖνοι αὐτῆς καλλιτέχναι περιεκόσμησαν ἀπὸ ἰδίας δημιουργίας καὶ διὰ τῆς μιμήσεως προτύπων τῶν ῥωμαϊκῶν όνων.

Ἀλλ᾽ ὁ θάνατος τοῦ Μαυρικίου διέκοψε τὰς μεταξὺ Βυζαντίου καὶ ερσίας ἀγαθὰς σχέσεις. Ἀνὴρ οἷος ὁ Χοσρόης, προωρισμένος διὰ τῆς

στρατηγικῆς αὐτοῦ ἀξίας καὶ τῆς ἀκαταπονήτου δράσεως νἀναδείξῃ
νέον περσικὸν βασίλειον, δὲν ἠδύνατο νἀνεχθῇ ἐπὶ μακρὸν τὴν ταπει
θέσιν, εἰς ἣν εὑρίσκετο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μαυρικίου, ὅςτις οἱ
ἐδορυφόρει αὐτόν, κινδυνεύοντα παρὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηκόων. Εὐθ
ὡς ᾐσθάνθη ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Περσίᾳ, εὑρέθη δ' ἔχων ἀπέναντι αὐτ
ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἀντὶ τοῦ φίλου καὶ εὐεργέτου τὸν φον
αὐτοῦ, ἐθεώρησεν, ὅτι εἶχεν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν κα
τῶν Βυζαντίνων πόλεμον. Ὡς λόγος δὲ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμ
ἐχρησίμευσε δῆθεν ἡ προστασία τοῦ υἱοῦ καὶ νομίμου διαδόχου τ
Μαυρικίου, τοῦ Θεοδοσίου, ὃν εἴδομεν ἐν τούτοις μὴ δυνηθέντα νὰ ἐκ
φύγῃ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἅρπαγος τοῦ πατρικοῦ θρόνου.

Ὁ πόλεμος, ἀρξάμενος τῷ 603, δὲν ἔπαυσε καθ' ὅλην τὴν βασιλεία
τοῦ Φωκᾶ. Ὁ Φωκᾶς, ἀνάξιος ὢν νὰ στρατηγήσῃ αὐτὸς καὶ φοβού
μενος νἀποχωρήσ
ἐκ Κωνσταντινουπό
λεως, ὅπως μὴ σα
λεύσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ
ἀφ' ἑαυτοῦ κλονού
μενον θρόνον, διεξῆ
γε τὸν πόλεμον δι
στρατηγῶν, ὧν οὐ
δεὶς ἐφάνη ἀντάξι

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

τοῦ μεγάλου τῶν Βυζαντίνων ἀντιπάλου. Οἱ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ταχθέντ
ἐναντίον τοῦ Χοσρόου, ὁ Γερμανός, ὁ εὐνοῦχος Λεόντιος, ὁ ἀνεψιὸς τ
βασιλέως Δομεντζίολος ὑπῆρξαν ὁμοίως ἀδέξιοι ἢ ἀτυχεῖς. Ὁ δὲ μ
νος στρατηγὸς ὃν ἠδύναντο νὰ φοβηθῶσιν οἱ Πέρσαι, ὁ ἤδη ἐπὶ τ
Μαυρικίου διακριθεὶς Ναρσῆς, ὁ ὁμώνυμος τοῦ εὐνούχου, τὸ μὲν πρῶ
τον ἀπέστη ἀπὸ τοῦ Φωκᾶ, ἔπειτα δέ, προςχωρήσας πρὸς αὐτόν, ἀντ
νὰ περιβληθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὴν ἀνωτάτην κατὰ τῶν Περσῶν στρα
τηγίαν ἐπ' ἀγαθαῖς ἐλπίσιν, ἐτιμωρήθη σκληρότατα διὰ τὴν ἀποστα
σίαν, κατακαυθεὶς παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἀμνηστείας ἣν εἶχε δώσει ε
αὐτὸν ὁ Φωκᾶς. Οὕτω δ' οἱ Πέρσαι προέβαινον ἀπὸ νίκης εἰς νίκη
καὶ ἐγίνοντο θρασύτεροι καθ' ἕκαστον ἔτος. Τῷ 606 κατελάμβανεν
Χοσρόης τὸ Δάρας μετὰ ἐννεάμηνον πολιορκίαν. Ἡ δὲ πτῶσις τοῦ ὀχ
ροῦ τούτου προπυργίου ἤνοιγεν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν εἰς τὸ βυζαντιακ
ἔδαφος ἄγουσαν ὁδόν. Ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ὁ Χοσρόης εἰσήλαυνεν

τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ προεχώρει νικῶν μέχρι τῆς Ἀμίδης. Τῷ δὲ 607, προβὰς ἔτι προσωτέρω καὶ διαβὰς τὸν Εὐφράτην, εἰςώρμησεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἐδῄωσε τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Φοινίκην, αἰχμαλωτίζων πλῆθος κατοίκων καὶ συναγείρων ἄπειρον λείαν. Κατὰ δὲ τὸ 609 ἄλλη περσικὴ στρατιὰ εἰςήλασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ἐδῄωσε τὴν Καππαδοκίαν, ἧς ἐκινδύνευσε καὶ αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα πόλις, ἡ Καισάρεια. Οὕτως οἱ Πέρσαι, οὐδεμίαν εὑρίσκοντες ἀντίστασιν παρὰ τῶν Βυζαντίνων, προεχώρουν ὁσημέραι προσωτέρω, λαφυραγωγοῦντες καὶ χώρας, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν εἶχον μείνει ἀπείρατοι πολέμων, καὶ ἁρπάζοντες τὸν πλοῦτον ὃν ἐπὶ αἰῶνας εἶχε συγκομίσει ἡ εἰρήνη καὶ ἡ τέχνη. Ἡ Φρυγία, ἡ Γαλατία, η Παφλαγονία ἔγεινεν ἕρμαιον τῶν ἐπιδρομέων, καὶ αἱ περσικαὶ δῃώσεις ἐπεξετάθησαν μέχρις αὐτῆς τῆς Χαλκηδόνος, ἤτοι μέχρις αὐτῶν τῶν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραλίων, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φωκᾶ ἐξουθενωμένης βυζαντιακῆς βασιλείας.

ΑΕΤΟΣ ΔΙΚΕΦΑΛΟΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΙ

Ἐν ᾧ δὲ τοσοῦτον ἀπελπιστικὴ ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους καὶ τοσοῦτον ἐπισφαλὴς αὐτὸς ὁ θρόνος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Φωκᾶς οἱονεὶ τυφλώττων προςέθετε νέας ἀφορμὰς ἀνησυχιῶν καὶ κινδύνων. Παράκαιρος αὐτοῦ διαταγὴ περὶ βαπτίσεως πάντων τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πολυπληθῶν Ἰουδαίων παρώρμησε τὸν φανατικὸν τοῦτον λαὸν εἰς θυελλώδεις στάσεις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ (609). Αὗται δ' εἰς μὲν τοὺς Πέρσας παρέσχον εὐπρόςδεκτον εὐκαιρίαν νὰ εἰςελάσωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν Συρίαν, δῃοῦντες καὶ καταστρέφοντες, τὸν δὲ Φωκᾶν ἐξηρέθισαν εἰς νέαν ἐπίδειξιν τῆς ἀπανθρώπου ὠμότητος αὐτοῦ καὶ τῶν ὀργάνων του (610).

Οὕτως ἡ παραλυσία εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἔσχατον βαθμόν, καὶ τὸ ποταμηδὸν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ χυθὲν αἷμα ἐβόα ἐκδίκησιν. Ὁ βυζαντιακὸς

λαὸς εἶχε πληρώσει ἀκριβῶς τὴν κατὰ τοῦ Μαυρικίου ἀποστασίαν, καὶ πανταχόθεν μία ἠκούετο εὐχή, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ τυράννου. Ὁ δὲ σωτὴρ εὑρέθη τέλος μακρὰν ἐκεῖ ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ αὐτὸν τὸ ξίφος τῶν δημίων τοῦ Φωκᾶ, ὅπερ εἶχεν ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς ἀρεστεῖς τοὺς περιστοιχίζοντας τὸν θρόνον τοῦ γενναίου προκατόχου του.

ι´

Ἡ ἀπὸ τοῦ τυράννου σωτηρία.

Ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Βυζαντῖνοι εἶχον ἀνακτήσει διὰ τοῦ Βελισαρίου τὴν Ἀφρικήν, καταλύσαντες τὴν ἀρχὴν τῶν Βανδήλων, ἡ παλαιὰ ἐκείνη ἐπαρχία τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐφάνη ἀναζῶσα ὑπὸ τὴν συνετὴν διοίκησιν τῶν παρὰ τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας στελλομένων εἰς αὐτὴν ἐξάρχων, ἐχόντων τὴν ἕδραν αὐτῶν ἐν Καρχηδόνι. Καὶ μέχρι μέν τινος ἠνώχλουν τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἀφρικῇ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Μαύρων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς ὁ ἔξαρχος Γεννάδιος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου ἠδυνήθη νὰ καταλύσῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἡσύχασεν ἡ χώρα, ἥτις πολὺ μᾶλλον εἰς μεγάλην ἀνῆλθεν εὐημερίαν ἐπὶ τῆς ἐξαρχείας τοῦ πατρικίου Ἡρακλείου, ὃν εἴδομεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου διακριθέντα ἐν τῷ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ. Ἔκγονος ὢν ὁμωνύμου Ἡρακλείου, ἐκδιώξαντος τοὺς Βανδήλους ἐκ τῆς Τριπολίτιδος, ὁ Ἡράκλειος εἶχε μετὰ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ τρόπαια διακριθῇ ὡς διοικητὴς τῶν ἀπεράντων ἀφρικανικῶν κτήσεων, ἃς εἶχον ἀποδώσει εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος αἱ νῖκαι τοῦ Βελισαρίου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ καταδίωξις τῶν συγγενῶν καὶ ὀπαδῶν τοῦ Μαυρικίου δὲν εἶχεν ἐπεκτείνει τὰς πλεκτάνας αὐτῆς μέχρι τῆς Ἀφρικῆς. Οὕτω δ' ὁ Ἡράκλειος ἐφαίνετο εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ τυράννου ὡς κιβωτός τις σωτηρίας, ἐπιπλέουσα τοῦ πελάγους τῆς καταστροφῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πρίσκος μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἐν ἔτει 607 ἐκδήλωσιν τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ὑπὸ τῶν δήμων ἀναστυλώσει τῶν εἰκόνων τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς θυγατρός, ἦλθε πρὸς τὸν πατρίκιον Ἡράκλειον εἰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία τῆς ἐνεργείας, ἥτις ἤγαγε τέλος εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τοῦ Φωκᾶ.

Αἱ παρακελεύσεις τοῦ Πρίσκου ἔπεσον εἰς ἔδαφος γόνιμον. Ὁ νικηφόρος στρατηγὸς τοῦ Μαυρικίου ἔβλεπε μετ' ἀγανακτήσεως ἐπὶ τοῦ

ου τὸν ἐξ ἑκατοντάρχων αὐτοκράτορα. Πρῶτον δὲ σημεῖον τῆς ἀπο-
ιίας αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐν ἔτει 609 ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαγόρευσις τοῦ ἀπό-
ι τῶν πλοίων τῶν ἐξ 'Αφρικῆς φερόντων σῖτον εἰς τὴν Κωνσταντι-
ολιν. 'Αντεκδικούμενος δ' ὁ Φωκᾶς συνέλαβε τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ
ρίβουσαν σύζυγον τοῦ 'Ηρακλείου 'Επιφάνειαν μετὰ καὶ τῆς μνη-
τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Εὐδοκίας καὶ ἐφυλάκισεν εἴς τινα μονήν. 'Αλλ'
ἰκὸς τὸ τολμηρὸν τοῦτο διάβημα τοῦ Φωκᾶ ἐξηρέθισεν ἔτι μᾶλλον
ἔξαρχον τῆς 'Αφρικῆς, ὅςτις, παρορμώμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Κων-
τινουπόλεως παρακινήσεων, ἀπεφάσισε τέλος νὰ πέμψῃ στόλον
τίον τοῦ τυράννου. 'Ηδύνατο δὲ νὰ ἐπιχειρήσῃ εὔελπις τὴν ἐκστρα-
ν, διότι ὁ Φωκᾶς ἐπὶ τοσοῦτον ἤδη εἶχε καταστῇ μισητός, ὥςτ'
ικετο ἐν φανερᾷ ῥήξει καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν δῆμον τῶν Πρασίνων,
ες τέως ἦσαν οἱ ὑποστηρικταί του.
'οῦ ἐξάρχου τῆς 'Αφρικῆς ὄντος ἤδη γηραιοῦ, ἡ διοίκησις τοῦ στό-
ἀνετέθη εἰς τὸν τριακονταπενταέτη ὁμώνυμον αὐτοῦ υἱὸν 'Ηρά-
ον. 'Εφαίνετο δ' ὁ στόλος ἀκατανίκητος, ἅτε συνιστάμενος ἐκ πλοίων
ςελλωμένων, ἤτοι πυργωτῶν, ὧν ἐπέβαινον σὺν τοῖς ἄλλοις γεν-
ι Μαυριτανοί. 'Αλλ' ὁ γηραιὸς 'Ηράκλειος, θέλων νὰ προβῇ ἀσφα-
ἐν τῇ κατὰ τοῦ Φωκᾶ ἐνεργείᾳ του, δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀποστολὴν
υἱοῦ αὐτοῦ. 'Εξεπέμφθη δὲ πλὴν αὐτοῦ διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τὴν Κων-
τινούπολιν ἱππικὴ στρατιά, ἧς ἡγεμὼν ἐτάχθη Νικήτας ὁ υἱὸς
γορίου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐξάρχου. Προεκηρύχθη δ' εἰς τοὺς ἐξαπο-
λομένους δύο νεαροὺς ἐξαδέλφους, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἐκεῖνος ὅςτις προ-
ῃ καὶ καταλύσῃ τὸν Φωκᾶν θὰ ἀξιωθῇ τῆς βασιλείας.
'ὁ προκηρυχθὲν ἔπαθλον τῶν μόχθων ἐκίνησε τὴν ἅμιλλαν τῶν ἐξα-
ων, ὧν ἄνισος ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ ἀγών, τοῦθ' ὅπερ καθιστᾷ πάντως
ανον τὴν διήγησιν τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν περὶ τοῦ προορισμοῦ
θρόνου εἰς τὸν πρῶτον ὅςτις ἔμελλε νὰ φθάσῃ εἰς Κωνσταντινού-
ν. Καὶ ὁ μὲν 'Ηράκλειος εἶχε βραχυτέραν τὴν διὰ θαλάσσης
, ἀλλὰ κινδυνωδεστέραν, ὁ δὲ Νικήτας ἀσφαλεστέραν μέν, ἀλλὰ
ι μακροτέραν. 'Αλλ' εἶχον ὅμως ἀμφότεροι πεποίθησιν εἰς τὴν νεό-
κ αὐτῶν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος ὃν ἀνελάμβανον, ὁ δ' 'Ηρά-
ος προςεπιτούτοις εἰς τὸ λάβαρον ὅπερ ἀνεπέτασεν ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ
ναυαρχίδος του, τὴν εἰκόνα ἐκείνην τῆς Θεοτόκου τὴν ἀχειροποίη-
, ἣν δὲν εἶχον ζωγραφήσει χεῖρες ἀνθρώπων, ἀλλ' ἄγγελοι ἐλέγοντο
αβιβάσαντες ἐκ τῶν οὐρανῶν.

Ὡς εἰκός, πρῶτος ἔφθασεν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ὁ στόλος, ὅστις, ὁ μηθεὶς εἰς τὴν Ἄβυδον, εἰςέπλευσε μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας, ἀρχομένου τ Ὀκτωβρίου 610, εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμένα τῆς Σοφία Πανικὸς κατέλαβε τοὺς περὶ τὸν Φωκᾶν, ὅτε εἶδον ὑπ᾽ αὐτὰ τὰ τείχ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἐξ Ἀφρικῆς στόλον καὶ ἐπὶ τῶν ἱστῶν αὐτοῦ ἀντὶ σημαιῶν ἀνηρτημένας εἰκόνας τῆς θεομήτορος. Ὁ Ἡράκλειος ἐνεφανίζετο ἐν καταλλήλῳ καιρῷ ὡς ἐλευθερωτὴς ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς θρησκείας, καθ᾽ ἃς ἡμέρας μόλις ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε κατασταλῆ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ συνωμοσία ἀνακαλυφθεῖσα καὶ εἶχεν ἱδρυθῆ ὁ θρόνος τοῦ τρόμου ἐπὶ νεων ἀνθρωπίνων κεφαλῶν, πεσουσῶν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ δημίου. Πάντες οἱ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἐξωρισμένοι εἶχον ἤδη ταχθῆ περὶ τὸν ἐλευθερωτὴν ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς ἡμέρας τοῦ εἰς τὴν Ἄβυδον κατάπλου αὐτοῦ. Ἔντρομος δ᾽ ἀνέμενεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος ὃν εἶχεν ἀναλάβει, σπεύσας ἐκ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δομεντζίολος, ἐν ᾧ τοὺς μὲν ὑπερασπιστὰς τῆς βασιλείας οὐδεὶς ἐνέπνεεν ἐνθουσιασμός, ὁ δὲ γαμβρὸς τοῦ Φωκᾶ Πρίσκος συνέπραττε μετὰ τῶν ἐλευθερωτῶν, τὰ δὲ πλήθη ἀνυπομόνως ἐκαραδόκουν τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τοῦ τυράννου.

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους δὲν ἦτο δύσκολος ἡ νίκη τοῦ Ἡρακλείου. Τὴν 4 Ὀκτωβρίου, ἡμέραν Κυριακήν, ὁ υἱὸς τοῦ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς, νικήσας ἐν ναυμαχίᾳ, ἠδυνήθη νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν πόλιν, τῶν ἀνθρώπων τοῦ Φωκᾶ τελείως ὑποχωρησάντων. Ἡ δὲ νίκη αὕτη τοῦ Ἡρακλείου συνεπέφερε τὴν πλήρη ἐγκατάλειψιν τοῦ Φωκᾶ. Τὴν δ᾽ ὑστεραίαν, 5 Ὀκτωβρίου, ὁ μισητὸς τύραννος ἤγετο πρὸς τὸν Ἡράκλειο ὅστις παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὴν μανίαν τοῦ ὄχλου. Εὐνόητον δ᾽ εἶν ὅτι ἡ τύχη τοῦ Φωκᾶ δὲν ὑπῆρξεν ἐπιεικεστέρα τῆς σκληρᾶς ἀπανθρωπίας, μεθ᾽ ἧς οὗτος εἶχεν ἐξολοθρεύσει τὸν οἶκον καὶ τοὺς φίλους τοῦ πρ κατόχου αὐτοῦ σύμπαντας, ἀλλ᾽ ἐθανατώθη ἐν μέσῳ σκληρῶν βασάνω

Τὴν δ᾽ ὑστεραίαν ἀνήρχετο ἐπὶ τὸν θρόνον, διαδούμενος ὑπὸ τ πατριάρχου Στεργίου, ὁ νικηφόρος προστατευόμενος τῆς Θεοτόκου, ὑπ χωροῦντος εἰς αὐτὸν κατὰ τὸ παρὸν τοὐλάχιστον Πρίσκου τοῦ γαμβρ τοῦ Φωκᾶ. Μετ᾽ αὐτοῦ δ᾽ ἐστέφετο, ἐλευθερουμένη ἀπὸ τῆς φυλακ ἐν ᾗ κατεῖχεν αὐτὴν ὁ Φωκᾶς, ἡ μνηστὴ τοῦ Ἡρακλείου Εὐδοκ ἀξιουμένη ἐνταὐτῷ τοῦ τε νυμφικοῦ στεφάνου καὶ τοῦ στέμματος τ βασιλείου.

ΚΗ'

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ

α'

Ἡράκλειος ὁ Ἡρακλείου.

Ὁ Ἡράκλειος, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀνελάμβανε παρὰ τοῦ ἐπιβάτου Φωκᾶ βαρεῖαν κληρονομίαν. Εὕρισκε τοὺς δήμους συνειθισμένους εἰς τὸ στασιάζειν, τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον πεποίθησιν καὶ ἀγάπην σεσαλευμένην, τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐν παραλυσίᾳ, ἐξωτερικῶς δὲ τὸ κράτος περιπεπλεγμένον εἰς ἐπικινδύνους ἀγῶνας πρὸς τοὺς Ἄβαρας καὶ τοὺς Πέρσας. Τὸ κράτος, ἀπαλλαγὲν τῆς τυραννίδος, εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην ἀνορθωτοῦ, καὶ τὴν ἀναμόρφωσιν ἐκείνην ἀναμένοντες ἀπέβλεπον θαρροῦντες οἱ Βυζαντῖνοι εἰς τὸ στιβαρὸν τέκνον τῆς Καππαδοκίας, εἰς τὸν θαλερὸν γόνον τοῦ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς.

Ὅτε μετὰ τὴν ναυτικὴν νίκην τοῦ Ἡρακλείου προςήχθη πρὸς αὐτὸν ὁ Φωκᾶς, λέγεται εἰπὼν πρὸς τὸν ἡττημένον ὁ νικητής· «οὕτως, ἄθλιε, τὴν πολιτείαν διῴκησας;»· ἐκεῖνος δ' ἀνταπήντησε «σὺ μᾶλλον κάλλιον διοικεῖν μέλλεις.» Ὁ διάλογος οὗτος, καὶ ἀληθὴς ἂν δὲν εἶνε, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων μᾶλλον πεπλασμένος, εἶνε ὅμως χαρακτηριστικὸς τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἡρακλείου, καὶ δεικνύει τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν θλιβερῶν ἐντυπώσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τὸ μέλλον ἐπαγγελιῶν.

Ἡ ἀντίθεσις ἐφαίνετο ἐκδηλουμένη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐξωτερικῇ ὄψει τῶν δύο αὐτοκρατόρων. Πρὸς τὴν εἰδεχθῆ τοῦ Φωκᾶ μορφὴν ἀντέκειτο ἡ συμπαθὴς ὄψις τοῦ Ἡρακλείου. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὰ κακότεχνα νομίσματα τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ ὁ ὑποτιθέμενος αὐτοῦ ἀνδριὰς ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς ἰταλικῆς πόλεως Βαρλέττας σωζόμενος δὲν παρέχουσι σαφῆ ἔννοιαν τῆς μορφῆς τοῦ Ἡρακλείου. Ἀλλ' οἱ ἱστορικοὶ τοῦ Βυ-

ζαντίου ἐξαίρουσι τὸ ἀρρενωπὸν ἅμα καὶ ἐπαγωγὸν τῆς μορφῆς αὐτο[illegible] καὶ περιγράφουσιν αὐτὸν λευκὸν μὲν τὴν χρόαν καὶ εὐόφθαλμον, ξα[illegible]θὸν δὲ τὴν τρίχα καὶ ὀλίγον ὑπόγλαυκον, πλατὺν ἔχοντα τὸν πώγω[illegible] καὶ πρὸς μῆκος ἐκκρεμῆ, μέσον [illegible] τὸ ἀνάστημα, εὔστερνον καὶ εὐσθε[illegible]νῆ, καὶ εὔχονται εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ πάντα ἐν τῷ προσώπῳ τῶν υἱῶν ὁ τύπος τῆς εὐχάριτος πατρικῆς εἰκόνος.

Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΟΛΟΣΣΙΑΙΟΣ ΧΑΛΚΟΥΣ ΑΝΔΡΙΑΣ ΕΝ ΒΑΡΔΕΤΤΑι

Οὐδ' ἐφημίζετο μόνον ἡ καλλονὴ τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλ' οἱ σύγχρονοι ἐξῆρον καὶ τὰς ψυχικὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός, ὃν τὸ ἀπελευθερωθὲν Βυζάντιον ἀνευφήμει ὡς νέον Ἡρακλέα καὶ νέον Περσέα, ἀπαλλάξαντα τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ τέρατος ὅπερ ἐξεθέριζε τὴν πολιτείαν ὅλην. Ἐπηνεῖτο ὡς συνενόνων ἐν ἑαυτῷ τὴν εὐσέβειαν ἅμα καὶ τὴν παιδείαν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν φιλοστοργίαν, τὴν πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγάπην κα[illegible] τὸ θερμὸν τοῦ πόθου. Τρόφιμος ὢ[illegible] τῶν λόγων καὶ φίλος τῶν ἐπιστη[illegible]μῶν, ἠγάπα εἴπερ τις καὶ ἄλλ[illegible] τὸν πόλεμον ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγο[illegible], καὶ μεστὸς ὢν ἐνθουσιασμοῦ νεαν[illegible]κοῦ συνεδύαζε πρὸς αὐτὸν πρακ[illegible]κὴν εὐβουλίαν καὶ τῆς συνέσεως [illegible] δῶρα. Τέλος δὲ τὸ παράδοξον ἐκε[illegible] κρᾶμα ὁπλίτου κρατεροῦ καὶ λογ[illegible] φερεπόνου περιεκόσμει θαυμαστὴ μ[illegible] περὶ τοὺς μόχθους καρτερία, δίψ[illegible] δ' ἄσβεστος μελέτης, εὐστοχία περὶ τὴν ἐπίνοιαν καὶ ἰδεώδης τις τ[illegible]σις πρὸς τὸ μέγα καὶ γενναῖον. Ἂν δὲ πλὴν τούτων τῶν ἀρετῶν [illegible]χεν ὁ Ἡράκλειος καὶ βούλησιν σθεναρωτέραν, τότε θὰ ἠδύνατο [illegible] ῥηθῇ ἀληθῶς περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο φύσις τελεία, ὡς εἶπεν ὁ ἐνθερμ[illegible]

κνηγυριστής του καὶ ὑμνῳδὸς τῶν πολέμων του, ὁ διάκονος Γεώργιος Πισίδης.

Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἐξέτασις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡ-κλείου δὲν φαίνεται ἐπικυροῦσα τὴν περιγραφὴν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ταύτην τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων χρονογράφων παρεχομένην. Αἱ εται περὶ ὧν ἔγεινε λόγος δὲν ἀναφαίνονται κατὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ λευταῖα τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἔτη, καὶ μόνον περὶ τὰ μέσα ς ἀρχῆς αὐτοῦ, ὡςεὶ ἀποτινάσσων βίον ἀπαθῆ καὶ καταλείπων ν ἡδυπαθῆ εὐφροσύνην τῆς ἐρωτικῆς τρυφῆς, ὁρμᾷ εἰς τὰ πεδία τῶν χῶν ἀκράτητος καὶ νικᾷ καὶ λαμπρύνει ἑαυτὸν καὶ τὸν θρόνον. ιαύτη δὲ φαίνεται τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν πρώτων ὼν τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς περιόδου τῶν λαμπρῶν τοῦ κατορθωμάτων, ὥςτε δύναταί τις νὰ νομίσῃ αὐτὸν ἐξεγειρόμενον τ' αὐτὴν ἐκ μακροῦ ληθάργου καὶ πειράζεταί τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι αἱ εται ἐκεῖναι ἂς τοσοῦτον ἐξύμνησαν οἱ πανηγυρισταί του ἀπέβλεπον μόνον τὸν ἰδιώτην, ἦσαν δὲ παντελῶς ξέναι ἀπὸ τοῦ βασιλέως. Καὶ ως ὑπάρχει ἄλλη, δικαιοτέρα λύσις τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος, ερ παρουσιάζουσιν αἱ ἀντιθέσεις τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἑνὸς ὶν σπανίων ἀληθῶς ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου. Ἔγκειται δ' ἡ λύσις ; τοῦτο, ὅτι τὰ πρῶτα ἔτη τῆς φαινομένης ἀπαθείας δὲν εἶνε ἔτη ηθάργου, ἀλλ' ἀναγκαίας ἐκ συστήματος καὶ ἀπὸ προμεμελετημένου ρογράμματος παρασκευῆς, ἣν ὅμως ἀναστέλλουσι μέχρι τινὸς καὶ ἐπι-ραδύνουσι περιπέτειαι οἰκιακαί. Διὰ τοιαύτης τινὸς μακρᾶς παρασκευῆς αἱ ἐξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων ἐφαντάζετο ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ὅτι δύνατο νὰ σωθῇ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν τέως ἐπικρεμαμένων κατ' αὐτοῦ ινδύνων, εἰς οὓς καὶ νέοι προςετέθησαν ἐπὶ τῆς ἄλλως λαμπρᾶς βασι-ίας τοῦ Ἡρακλείου.

β'

Τὰ ἔτη τῆς παρασκευῆς.

Εἰς ἀληθὲς χάος εὑρέθη ὁ Ἡράκλειος, ὅτε, καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἔλλε νὰ ἐπιληφθῇ τῆς διοικήσεως, ὅπως ἐπανορθώσῃ τὰ παραλελυμένα ς πολιτείας πράγματα. Οἱ Πέρσαι ἀπειλητικοὶ μονονοὺκ ἔκρουον τὰς λας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ χαγάνος τῶν Ἀβάρων ἀκόρεστος ώσεων ἦτο ἕτοιμος πάντοτε πρὸς νέας ἐπιδρομὰς καὶ δόλους, ἡ Ἰτα-

λία, ἡ Ἱσπανία, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Παλαιστίνη ἐκινδύνευον. Τὸ ῥωμα[illegible]ζον κράτος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐφαίνετο διαλυόμενον χωρὶς κἂν νὰ δύνα[illegible]ται νὰ συγκρατηθῇ τὸ ἑλληνίζον κράτος τοῦ Μαυρικίου, εἰς ὃ εἶχε κ[illegible]τε-νέγκει τραῦμα καίριον ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ. Ἀλλὰ διὰ τίνων χρ[illegible]μά-των, διὰ τίνων ἀνδρῶν, διὰ ποίων ὅπλων νἀντεπεξέλθῃ ὁ Ἡράκ[illegible]λειος πρὸς τοὺς περιστοιχίζοντας τὸ κράτος πολεμίους; Τὸ ταμεῖον ἦτ[illegible] κε-νόν, ἀφ᾽ οὗ οἱ βάρβαροι ἐληίζοντο ἢ κατεῖχον τὰς μάλιστα προσοδ[illegible]φό-ρους τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Ὁ[illegible]ποία δ᾽ ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ στρατοῦ δεικνύει, ὅσον καὶ ἂν εἶνε ὑπερ[illegible]ολι-κόν, τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους, ὅτι ὁ Ἡράκλειος, ἐξετάσας τὸν στρατὸν, ἂν ἄρα ἐσώζοντο πολλοὶ στρατιῶται ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου στρατευσάντων, εὗρε μόνον δύο καθ᾽ ὅλον τὸ κράτο[illegible]. Οὐδ᾽ εἶχεν ἐρημώσει ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ μόνην τὴν στρατιὰν τ[illegible] παλαιμάχων στρατιωτῶν, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ἴσης εἶχον ἀραιωθῆ καὶ αἱ τάξε[illegible] τῶν ἀριστέων. Ὁ Ἡράκλειος, στρέφων περὶ ἑαυτὸν τὸ βλέμμα, ἔβλε[illegible] τὴν αὐλὴν κενὴν ἀξίων λόγου ἀνδρῶν δυναμένων νὰ ταχθῶσι περὶ ἑα[illegible]τόν, νὰ συμπράξωσι μετ᾽ αὐτοῦ. Τὸ ξίφος τῶν δημίων τοῦ Φωκᾶ εἶχ[illegible]εν ἐκθερίσει τὸ ἄνθος τῆς βυζαντιακῆς ἀριστοκρατίας. Διὰ ταῦτα λόγ[illegible] λειψανδρίας ἅμα καὶ ἀσφαλείας ἠνάγκασαν τὸν Ἡράκλειον νὰ συστείλ[illegible] τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον. Καὶ τὸ μὲν ἀξίωμα τοῦ κουρ[illegible]-παλάτου παρέσχεν εἰς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Θεόδωρον, τὸν δ᾽ εὐγενῆ αὐτ[illegible]οῦ ἐξάδελφον Νικήταν ἀνέδειξε κυριώτατον στήριγμα τοῦ θρόνου. Εἷς [illegible] δὲ μόνος ξένος τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἔτυχε μεγάλης ἀρχῆς παρὰ τοῦ Ἡρ[illegible]-κλείου, ὁ γαμβρὸς τοῦ Φωκᾶ καὶ κυριώτατος συνεργὸς τῆς πτώσε[illegible]ως αὐτοῦ, ὁ Πρίσκος, εἰς ὃν ἀνέθηκεν ὁ Ἡράκλειος τὴν στρατηγίαν τῆς [illegible] ἐν Καππαδοκίᾳ ἐπὶ τοὺς Πέρσας τεταγμένης στρατιᾶς. Ἀλλ᾽ ἐπὶ [illegible] τῇ πρώτῃ γεννηθείσῃ περὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ ὑπονοίᾳ ὁ Πρίσκος, κλη[illegible]εἰς δολίως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθῃρέθη τῆς ἀρχῆς καὶ ἐκάρη μοναχ[illegible]ός, ἀντικατασταθεὶς ἐν τῇ στρατηγίᾳ ὑπὸ Φιλιππικοῦ τοῦ ἐπ᾽ ἀδε[illegible]φῇ γαμβροῦ τοῦ Μαυρικίου, ὅστις ὀλίγον μόνον ἔζησε χρόνον.

Ἦτο φανερόν, ὅτι ἐν οἷς κινδύνοις εὑρίσκετο τὸ κράτος κυριωτ[illegible] παρίστατο ἀνάγκη ἐνισχύσεως τῆς βασιλείας. Ἀλλ᾽ ὅπως αὕτη πα[illegible]ύσῃ νὰ εἶνε ἕρμαιον τῶν δήμων, ὅπως δυνηθῇ νἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὰς ἀνα-φαινομένας αὐταρχικάς πως τάσεις τῆς συγκλήτου ἓν μέσον ἦτο ἀναπό-φευκτον, ἡ μονιμότης τῶν βασιλέων. Ταύτην δ᾽ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τὸ κληρονομικὸν τῆς διαδοχῆς. Ἐθεώρησε λοιπὸν ὁ Ἡράκλειος πρωτι-

ην τοῦ κράτους ἀνάγκην τὴν στερέωσιν τοῦ θρόνου διὰ τῆς ἱδρύσεως ιαστείας ἑδραίας, καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ οἴκου. Εἰς τοῦτο δὲ έπομεν αὐτὸν ἐντείνοντα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν σύμπασαν προςοχὴν ι. Καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τὴν μὲν ἐκ τῆς Εὐδοκίας θυγατέρα του πιφάνειαν στεφομένην αὐγοῦσταν ἐν ἡλικίᾳ ὀλίγων μόνων μηνῶν, τόπιν δὲ τῇ 22 Ἰανουαρίου 612 καὶ τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς συζύγου υἱὸν ονσταντῖνον. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν καὶ αὐτὸν τὸν Ἡράκλειον ὀλί- ις μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης του συζύγου, ἐπελθόντα τῇ Αὐγούστου 612, νυμφευόμενον παρὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ πατριάρ- ι Στεργίου μετὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀνεψιᾶς Μαρτίνας, θυγατρὸς τῆς ελφῆς αὐτοῦ Μαρίας.

Ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησεν ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ πρὸς τὸν χρηστὸν πα- .άρχην, τῷ μόνῳ ἄλλως ὃν ἀνέλαβε πρὸς τὸν ἄξιον σεβασμοῦ ἐκεῖ- ι ἄνδρα, ὃν εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐσέβετο αὐτὸς ὁ Ἡράκλειος καὶ ὅςτις έθη ἡ δεξιὰ τοῦ αὐτοκράτορος χείρ. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπλήρωσε ντίποινα τῆς παρακοῆς του ἐκείνης. Ὁ βυζαντιακὸς λαὸς δὲν ἔπαυσε υρῶν τὸν γάμον ἐκεῖνον τὸν ἀντιβαίνοντα εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἐκ- ησίας ὡς αἱμομιξίαν, καὶ ἐθεώρησεν ὡς θεϊκὴν τιμωρίαν τὴν δυσμορ- κν τῶν δύο πρώτων υἱῶν τοῦ αὐτοκράτορος τῶν γεννηθέντων ἐκ τῆς κρτίνας. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὴ ἐκείνη ἡ Μαρτῖνα, ἧς τὰ θέλγητρα ίσμευσαν τὸν Ἡράκλειον, ἀπέβη ὁ κακὸς αὐτοῦ δαίμων. Ἡ ἀντιζη- κ αὐτῆς πρὸς τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα τοῦ Ἡρακλείου ἐπί- ανε μὲν τὰς ἡμέρας τοῦ αὐτοκράτορος ζῶντος, ἔγεινε δὲ καὶ μετὰ ν θάνατον αὐτοῦ ἀφορμὴ σκανδάλων. Ἡ ἀνεψιὰ ἀντὶ νὰ γείνῃ στή- γμα τοῦ θείου καὶ κρηπὶς τοῦ θρόνου, ὡς ἐφαντάζετο παραζευγνύων ιτὴν εἰς τὸ πλευρόν του, κατέστησεν αὐτὸν τιθασὸν εἰς τὰ νεύματά ις, διστακτικὸν καὶ νωθρὸν, ἀνέστειλε δὲ καὶ ἐπεβράδυνε τὴν ἀναμόρ- ωσιν ἣν πᾶς τις ἀνέμενε ταχεῖαν, ἄμεσον, ὁποίαν ἐπέβαλλεν ἡ ἀνάγκη ὸν πραγμάτων. Τέλος δὲ τοιαύτη κατέλαβε τὸν Ἡράκλειον ἀποθάρ- νσις, ὥςτε, πειθόμενος εἰς τὰς εἰςηγήσεις τῆς Μαρτίνας καὶ ἀποδυσπε- ὸν πρὸς τὰς ἐπαλλήλους συμφορὰς, πρὸς ἃς ἀτελῶς μόνον καὶ οἱονεὶ ταθῶς ἐπειρᾶτο νἀντιπαλαίσῃ, ἀπεφάσισε νὰ καταθέσῃ τὴν ὑψηλὴν ιτοῦ ἐντολὴν, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νἀποπλεύσῃ ιτὰ παντὸς αὐτοῦ τοῦ οἴκου εἰς τὴν θετὴν αὐτοῦ πατρίδα, τὴν Καρ- ηδόνα, ὅπου, θανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ πατρὸς, εἶχε διαδεχθῇ αὐ- ὸν ὡς ἔξαρχος τῆς Ἀφρικῆς ὁ θεῖος τοῦ αὐτοκράτορος Γρηγόριος.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλήφθη τῷ 618, ἀφ' οὗ πρότερον φοβεραὶ συμφοραὶ εἶχον πλήξει, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ κράτος καὶ ἀγάγει τὸν Ἡράκλειον εἰς ἀπελπισμόν. Ληφθείσης δὲ τῆς παρατόλμου ἀποφάσεως, εἶχον ἤδη οἱ βασιλικοὶ θησαυροὶ ἐπιβιβασθῆ εἰς πλοῖα, πλεύσαντα πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Ἀλλ' ὅτε ταῦτα ὡς ἐκ θείας τινὸς προνοίας ἐναυάγησαν ὑπὸ κλύδωνος, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν καὶ ὁ πατριάρχης Σέργιος ἐπεμβάντες διεκώλυσαν τὸν Ἡράκλειον ἀπὸ τῆς μελετωμένης ἀναχωρήσεως.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ματαιωθεῖσαν ἐκείνην ἐγκατάλειψιν τῆς ὑψηλῆς του ἐντολῆς οἱονεὶ συνῆλθεν εἰς ἑαυτὸν ὁ Ἡράκλειος, καὶ, ἀποπτύων τὴν ἀδράνειαν, ἐπείσθη, ὅτι ἡ ἀνόρθωσις τῆς πολιτείας ἀπῄτει ῥιζικὰ μέτρα, ὅτι πρὸς διάσωσιν τοῦ κράτους δὲν ἤρκει ἡ ὑπεκφυγὴ τῶν κινδύνων καὶ ἡ μετὰ τῶν ἐθνικῶν ἐχθρῶν συνθηκολογία ἐξ ὑπολογισμοῦ τῆς ἰδίας ἀδυναμίας καὶ τῆς δυνάμεως τῶν πολεμίων, ἀλλ' ὅτι ἀπ' ἐναντίας οἱ κίνδυνοι ἐκεῖνοι πάντες ἔπρεπε νἀντιμετωπισθῶσι καὶ νἀναλάβῃ τοῦ Βυζαντίου ὁ βασιλεὺς θαρρούντως ἐν ὑψηλῇ ἐθελοθυσίᾳ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

γ'

Ὁ Χοσρόης θριαμβεύων.

Ὁ Χοσρόης ὡς πρόφασιν μόνον νέου πολέμου πρὸς τοὺς Βυζαντίνους μετεχειρίσθη τὸν φόνον τοῦ Μαυρικίου καὶ τὴν προστασίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου. Τούτου δ' ἀπόδειξις εἶνε, ὅτι δὲν ἀπέστη τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὅτ' ἐξέλιπε μὲν ὁ Θεοδόσιος, κατελύθη δ' ἡ τυραννὶς τοῦ φονέως καὶ διαδόχου τοῦ Μαυρικίου.

Εὑρίσκετο λοιπὸν ἠναγκασμένος ὁ Ἡράκλειος ἅμα τῇ ἀναβάσει αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον νἀναλάβῃ τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ἦτο πόλεμος ἀμυντικός, νωθρός, ἀνισόπαλος, τοῦ βασιλέως μὴ ἔχοντος, μεθ' ὅσα εἴπομεν, τὰ μέσα νἀντεπεξέλθῃ γενναίως καὶ ἀποτελεσματικῶς. Καὶ δὲν ἐγκατέλιπε μὲν ὁλοσχερῶς τὴν πάλην ὁ Ἡράκλειος. Ἀπ' ἐναντίας δὲ βλέπομεν στρατευομένους τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος Θεόδωρον, τὸν Πρίσκον καὶ μετὰ τὴν τούτου ἀνάκλησιν τὸν Φιλιππικόν. Ἀλλὰ διὰ τούτων οὐδὲν κατορθοῦται, καὶ ὁ Ἡράκλειος ἀναγκάζεται ἐξ ἀδυναμίας νὰ περιορίζηται εἰς ἄμυναν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας,

' φ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Χοσρόου νέας ἀναγράφουσιν ὁσημέραι νίκας. Τῷ 11 καταλαμβάνεται ἡ Συρία καὶ κυριεύεται ἡ Ἀπάμεια καὶ ἡ Ἀντιχεια. Τῷ 612 εἰςβάλλουσιν οἱ Πέρσαι εἰς τὴν Καππαδοκίαν, καὶ αταλαμβάνουσι τὴν Καισάρειαν, αἰχμαλωτίζοντες μυριάδας πολλάς. Ῥῷ 614 πίπτει εἰς χεῖρας τοῦ Πέρσου στρατηγοῦ Σαρβαραζᾶ ἡ Δαασκός. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται τῶν Περσῶν αἱ πρόοδοι οὐδὲν δύνανται νὰ ογισθῶσι παραβαλλόμενοι πρὸς τὰς μετὰ ταῦτα. Ἀληθῶς ἡ Δαμασκὸς χρησίμευσεν εἰς τοὺς νικητὰς ὡς ὁρμητήριον, ὅπως συντάξωσι περὶ αυτοὺς τοὺς Ἰουδαίους, οὓς εἴδομεν διωκομένους ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ, οὐ οὓς διωγμοὺς ἐξηκολούθησεν ὁ Ἡράκλειος. Οἱ Ἰουδαῖοι συρρέουσι ατὰ χιλιάδας ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν Περσῶν, καὶ ὁ Σαρβαραζᾶς, ἡγούενος τῶν ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἐκκαιομένων ἐκείνων στιφῶν αἱ μεταβαλλόμενος εἰς ἡγέτην πολέμου ἱεροῦ, καταλαμβάνει τὴν Παλαιστίνην καὶ πολιορκεῖ τέλος μεθ' ὁρμῆς αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ (615).

Μετ' ἀντίστασιν ὀγδοήκοντα ἡμερῶν ἢ κατ' ἄλλην εἴδησιν τριῶν ιόνον ἑβδομάδων ἔπιπτεν ἡ ἱερὰ πόλις. Δεκαεπτὰ δὲ χιλιάδες Χριστιαῶν αὐτῆς κατοίκων κατὰ τὸν πιθανώτατον τῶν ἀριθμῶν παρεδίδοντο πὸ τοῦ νικητοῦ εἰς τὸ ἀμφίβολον ἔλεος τοῦ ἰουδαϊκοῦ φανατισμοῦ, ὑρίσκοντος τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ ἀπανθρώπως διὰ τὰς μακροχροίους τῶν Βυζαντίνων πιέσεις. Πλὴν δὲ τῶν φονευθέντων εἰς τριάκοντα αἱ πέντε χιλιάδας ἀνῆλθον οἱ ἐξανδραποδισθέντες. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο αἱ αὐτὸς ὁ ἐν τῇ πόλει πρωθιεράρχης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας Ζααρίας. Ἐν μέσῳ δὲ τοιαύτης λύσσης παθῶν ἀχαλινώτων οἰκτρὰ πῆρξε τοῦ ἐκπολιορκηθέντος τῶν Χριστιανῶν προσκυνήματος ἡ τύχη. Γῆς πόλεως τὸ μέγιστον μέρος κατεστράφη. ἡ ἐκκλησία τοῦ Παναγίου άφου καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν εὐκτηρίων οἴκων, οὓς εἶχεν ἀνεγείρει ἡ εὐέβεια τῆς ἁγίας Ἑλένης καὶ τῆς Εὐδοκίας ἐπυρπολήθησαν καὶ ἐλεηατήθησαν, καὶ τὰ ἱερὰ κειμήλια ἐσκορπίσθησαν λαφυραγωγηθέντα λὴν τινων διασωθέντων παραδόξως καὶ σταλέντων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αὐτὸ δὲ τὸ βαρύτιμον παλλάδιον, ὅπερ δίκην ὀφθαλμοῦ φύλασσεν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἁγίας Ἑλένης ἡ Ἱερουσαλήμ, τὸ ξύον ἐκεῖνο τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἰς ὃ ἀπέβλεπεν εὐλαβῶς καὶ μετὰ σεασμοῦ ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν, ἀπήχθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν ἰασανιδῶν, τὴν Κτησιφῶντα, ὅπου περιέβαλεν αὐτὸ διὰ νέας λατρείας Χριστιανὴ σύζυγος τοῦ Χοσρόου Σειρέμ.

Ἡ ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ πολὺ μᾶλλον ἡ ἀφαίρεσις τοῦ τιμίου

ξύλου ἐβύθισε τοὺς Βυζαντίνους εἰς ἀπελπισμόν. Αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐφαίνετο ἐγκαταλείπων τὸ ποίμνιόν του, παραδιδόμενον εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐδεινώθησαν τὰ πράγματα, ὅτε τὸ ἑπόμενον ἔτος οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων καὶ ὁ διοικητὴς τῆς Αἰγύπτου, ὁ πατρίκιος Νικήτας, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν, οἱ δὲ νικηταὶ κατελαβον ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν Αἴγυπτον καὶ προεχώρησαν μέχρι τῆς Αἰθιοπίας. Ἐν τούτοις δὲ ἄλλη περσικὴ στρατιά, ἧς ἡγεῖτο ὁ στρατηγὸς Σάης, ἐκκινήσασα ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας διήλασε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ προέβη μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἥτις καὶ κατελαμβάνετο τὸ ἐπιὸν ἔτος (617).

Ἤδη πολιορκουμένης τῆς Χαλκηδόνος, εἰς μάτην εἶχεν ἔλθει ὁ Ἡράκλειος εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Πέρσην στρατηγόν. Οἱ ὑπὸ τοῦ συγκλήτου μετὰ μακρῶν γραμμάτων πρὸς τὸν Χοσρόην σταλέντες πρέσβεις ἐδεσμεύθησαν κατὰ παράβασιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, εὐθὺς ὡς ἐπάτησαν τὸ περσικὸν ἔδαφος, καὶ ἤχθησαν ἀλυσόδετοι πρὸς τὸν Σασανίδην. Οὐ μόνον δ' ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις αὐτῶν ὁ Χοσρόης, ἀλλὰ καὶ τὸν μὲν Σάην ὡς ἐλθόντα εἰς λόγους πρὸς τὸν Ἡράκλειον ἀπέδειρε ζῶντα, τοὺς δὲ πρεσβευτὰς τοῦ αὐτοκράτορος ἐκράτει ἐν φυλακῇ καὶ δεινῶς ἐκάκου.

Ὡςεὶ δὲ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα τὰ κακά, κατεφαίνοντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἐπακόλουθα τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου. Ἀφ' οὗ ὁ μέγας ἐκεῖνος σιτοβολὼν τῆς βασιλευούσης εὑρίσκετο εἰς χεῖρας πολεμίων, ἐκλιπόντος τοῦ ἐπισιτισμοῦ, ἐνέσκηψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς, εἰς ὃν δὲν ἤργησε νὰ ἐπακολουθήσῃ νόσος λοιμώδης, διαφθείρουσα τὰ πλήθη.

Καταβεβλημένος ὑπὸ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης συρροῆς συμφορῶν ἐπαλλήλων, ἔκλινεν ὁ Ἡράκλειος τὴν κεφαλὴν, καὶ, πειθόμενος, ὡς εἴδομεν, εἰς τὰς εἰςηγήσεις τῆς συζύγου, ἀπεφάσισε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ἧς ἠδυνήθησαν νἀποτρέψωσιν αὐτὸν τοῦ Σεργίου αἱ παραστάσεις.

Ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ ὥρᾳ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ γενναῖος πατριάρχης ἔσωσε τὸν Ἡράκλειον, ἀλλ' ἔσωσε καὶ τὸ κράτος. Ἔσωσε τὸν Ἡράκλειον, ἐμπνεύσας εἰς αὐτὸν τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, ἥτις εἶχε κλονηθῆ ἐν αὐτῷ, καὶ μεταδοὺς εἰς αὐτὸν τὴν θεόπνευστον ἐκείνην πίστιν, ὑφ' ἧς κατείχετο αὐτός. Ἔσωσε δὲ τὸ κράτος, ἀποδοὺς εἰς αὐτὸ

ἄνδρα, ὅςτις μόνος ἠδύνατο, ἀνδρούμενος καὶ ἀποβάλλων τὸν ιλαβόντα αὐτὸν ὄκνον, νἀναλάβῃ τὸν μέγαν πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἐχθρὸν να.

δ'

Ἄβαρες καὶ Σλάβοι.

Ἀλλὰ πῶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον, ἐγκαταων τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ἕρμαιον εἰς τοὺς Ἄβαοῦς εἶχεν ἔτι μᾶλλον ἐνισχύσει ἡ ἀδυναμία τοῦ Φωκᾶ; Ἀπὸ τῆς ι τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου τῷ 604 συνομολογηθείσης εἰρήνης οἱ αρες δὲν εἶχον παύσει τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, ἀλλ' ἰδίως ἐδῄουν τὴν ρίαν καὶ τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας. Τῷ δὲ 618 ὁ χαγάνος, ἐπωφειενος ἐκ τῆς στενοχωρίας ἐν ᾗ εὑρίσκετο ἡ Κωνσταντινούπολις διὰ κατάληψιν τῆς Χαλκηδόνος ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τὸν κατόπιν ἐπελα λιμὸν καὶ τὴν λοιμώδη νόσον, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ ιχώρει ἐναντίον τῆς πρωτευούσης καθ' ἃς ἡμέρας εἴδομεν παραιάζοντα τὸν Ἡράκλειον τὴν εἰς Καρχηδόνα ἀναχώρησίν του. Ἀλλ' τα οἱονεὶ μεταμεληθεὶς ἦλθεν εἰς λόγους πρὸς τὸν Ἡράκλειον, ὅςτις λας πρέσβεις συνεφώνησε νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν χάριν συνεντεύξεως ; εἰρήνης ἐν τῇ θρᾳκικῇ Ἡρακλείᾳ τῇ ἐπεχούσῃ τὴν θέσιν τῆς ἀρκς Περίνθου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἀκόμη ὁ αὐτοκράτωρ εὑρίσκετο ἐν Σηλυς μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν λαμπρᾶς ἀκολουθίας, ἐνόησεν, ὅτι ὁ χαγάνος ισκεύαζε κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν, σκοποῦσαν τὴν σύλληψίν του. Ὁ δὲ άκλειος ἔσπευσεν, ἀποβαλὼν πάντα τῶν βασιλικῶν παρασήμων κόιν, νὰ διασωθῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Ἄβαρες ἔφθασαν τότε ρις αὐτῶν τῶν προαστείων τῆς βασιλευούσης, καὶ ἀπεχώρησαν ἄγονπλουσίαν λείαν καὶ διακοσίας ἑβδομήκοντα χιλιάδας αἰχμαλώτων. Μετὰ λύπης ἔβλεπεν ὁ Ἡράκλειος, ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα ἠνάγον αὐτὸν νἀνεχθῇ τὴν παρασπονδίαν ταύτην τῶν Ἀβάρων. Ἐπιτικὴ ἀνάγκη ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὸν νὰ στραφῇ ἐναντίον τῶν Περσῶν, νες ἤδη τῷ 620 ἐκυρίευσαν καὶ αὐτὴν τὴν Ἄγκυραν. Εἰρήνη μετὰ Ἀβάρων ἔπρεπε λοιπὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἶνε τὸ πρόγραμμα βυζαντιακῆς βασιλείας. Τὴν δὲ εἰρήνην ταύτην ὁ Ἡράκλειος τοῦτο ἐξηγόρασε, τοῦτο δ' ἐξησφάλισε διὰ τῆς εἰς τὸν χαγάνον ἀποστοομήρων, ἐν οἷς καὶ ὁ νόθος αὐτοῦ υἱὸς Ἀθαλάριχος, οἵτινες ἠδύ-

ναντο πολὺ μᾶλλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κατάσκοποι τῶν Ἀβάρων. Καὶ ἄλλο τι δ' ἐπεχείρησεν ὁ Ἡράκλειος, ὅπως ἀνακόψῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ χαγάνου. Ἀνέλαβε δῆλα δὴ τὸ σύστημα τῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους πολιτείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπερ συνίστατο εἰς τὴν δι' ἀλλήλων κατατριβὴν τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν τῶν εἰς τὸ κράτος ἐπικινδύνων, καὶ συνεδύασε τὸ σύστημα τοῦτο πρὸς τὴν ἐνέργειαν Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ὅςτις διὰ τῆς ἐντὸς τοῦ κράτους ἐγκατοικήσεως τῶν Γότθων ἐζήτησε νὰ μεταβάλῃ τοὺς ἐπιδρομεῖς εἰς ἡσύχους γεωργοὺς καὶ νὰ μετατρέψῃ τὰς δῃώσεις αὐτῶν εἰς δύναμιν παραγωγὸν διὰ τὸ κράτος. Πρὸς τοῦτο δὲ παρεχώρησέ τινας τῶν βορειοτέρων χωρῶν τοῦ βασιλείου, καὶ ἰδίως τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, εἰς σλαβικὰ φῦλα, τοὺς Χρωβάτους, ὧν ἀπόγονοι εἶνε οἱ σημερινοὶ Κροάται, καὶ τοὺς Σέρβλους, τοὺς προγόνους τῶν Σέρβων, εἰςάγων οὕτως εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας στοιχεῖα ἅτινα ἔμελλον διὰ τῶν αἰώνων πολλαχῶς νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν σλαβικῶν τούτων ἐποικιῶν, μεγάλην ἐχουσῶν τὴν ἱστορικὴν σημασίαν, θὰ γείνωσι κατωτέρω ἀντικείμενον ἰδίου λόγου.

ε'

Τὰ ἱερὰ χρήματα.

Οὕτω πᾶσα ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἡρακλείου ἔτεινεν εἰς παράλυσιν τῶν Ἀβάρων χάριν συγκεντρώσεως πασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἤδη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Χαλκηδόνος οἱ Πέρσαι εἶχον ἀποπειραθῇ νὰ διαβῶσι τὸν Βόςπορον καὶ καταλάβωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ ναυτικὴ νίκη τῶν Βυζαντίνων, καθ' ἣν ἀπωλέσθησαν τετρακιςχίλιοι Πέρσαι, ἔσωσε τὴν πόλιν. Ἦτο λοιπὸν προφανὲς, ὅτι ἦτο ἀνάγκη στόλου, ὅπως μένῃ ἀσφαλὴς ἡ πόλις. Ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη καὶ στρατοῦ, ὅπως δυνηθῇ ἡ βασιλεία νἀντεπεξέλθῃ τέλος ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Περσῶν. Στρατιὰ ἦτο εὔκολον νὰ συλλεχθῇ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, συμπληρουμένη ἐκ Τούρκων συμμάχων καὶ τῶν νεωστὶ εἰς τὸ κράτος εἰςαχθέντων Σλάβων, καὶ στόλος εὔκολον νὰ ναυπηγηθῇ, ἀλλὰ δι' ἀμφότερα ταῦτα ἀπῃτεῖτο χρῆμα, καὶ χρημάτων ἐστερεῖτο τὸ ταμεῖον. Μικρὰ δὲ δάνεια ἐπὶ τόκοις παρεχόμενοις ὑπὸ τοῦ κράτους, οἰκονομίαι τινὲς καὶ κρατήσεις ἀπεδεικνύοντο μέσα ἀνεπαρκῆ πρὸς τὰς ἐπικειμένας ἀνάγκας.

.λλ' ὡς ποτε ἐν 'Αθήναις ὁ Περικλῆς εἶχε κατασκευάσει περιαι-
τὸν χρυσοῦν χιτῶνα τῆς χρυσελεφαντίνης 'Αθηνᾶς, ὅπως δυνηθῇ
ɔησιμεύσῃ ἐν ἐσχάτῃ τινὶ ἀνάγκῃ τῆς πόλεως ἐκεῖνος ὁ χρυσὸς, ὡς
τε κατὰ τὸν φωκικὸν πόλεμον τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν εἶχε παράσχει
ατα ὑπὸ τύπον δανείου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ τώρα ἡ ἐκκλησία
ɔήθειαν τοῦ πενομένου κράτους, τῆς κινδυνευούσης πατρίδος ; 'Ενε-
ιτα ἤδη ἐτῶν εὐλάβεια εἶχε σωρεύσει μεγάλα πλούτη ἐν τῷ ἱερῷ
'Αγίας Σοφίας, ἅτινα εἶχεν ἐπαυξήσει ἡ μέριμνα τοῦ 'Ηρακλείου,
ɔήσαντος διὰ δύο αὐτοῦ χρυσοβούλλων, κατὰ τὰ ἔτη 612 καὶ 619
ἰέντων, ὅπως περισταλῇ ὁ ὑπέρμετρος ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν τῆς
λης ἐκκλησίας καὶ διοικῶνται τὰ κατ' αὐτὴν ἄνευ σπατάλης. 'Η
α Σοφία ἠδύνατο λοιπὸν νὰ σώσῃ τὸ κράτος διὰ τῶν θησαυρῶν
ἡ δὲ πεφωτισμένη διάνοια πατριάρχου ἐλευθερόφρονος καὶ ὑπερ-
ιῦντος τῆς πατρίδος οὐχ ἧττον ἢ τῆς θρησκείας, οἷος ὁ Σέργιος,
ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ τοιαύτην τινὰ χρῆσιν τῶν ἱερῶν χρημάτων ὡς
υλίαν. Ἄλλως δὲ ὁ ἐπιχειρηθησόμενος πόλεμος δὲν εἶχε θρησκευτι-
ιαρακτῆρα ; Δὲν ἔμελλε νὰ ἄρῃ τὸ χριστιανικὸν Βυζάντιον τὰ ὅπλα
τῶν στιφῶν τῶν ὑπὸ τῶν Μάγων ἐξερεθιζομένων καὶ μετὰ τῶν
αίων συμμαχούντων, ἅτινα εἶχον δῃώσει τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος
ιρπάσει τὸν τίμιόν του σταυρόν ; 'Αφ' οὗ δ' αὐτὸς ὁ πατριάρχης
ιεπε τὴν ὑπὲρ τοῦ πολέμου χρῆσιν τῶν κειμηλίων τῆς 'Αγίας Σο-
πῶς νὰ μὴ γείνῃ τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας τῆς βα-
ούσης, πῶς νὰ ὑστερήσωσι παρέχοντες τὴν αὐτὴν ἄδειαν περὶ τῶν
τὰς ἐπαρχίας εὐαγῶν οἴκων οἱ κατὰ τόπους ἐπίσκοποι ; Ἄλλως
κράτος ὑπέσχετο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ δάνεια, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤνοιγε
ιόν του ταμεῖον ὅπως παράσχῃ τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως καὶ τοὺς
ὺς τῶν κληρικῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.
ἰοὺ λοιπὸν εὑρέθη τὸ λεῖπον χρῆμα. 'Η ἐκκλησία ἔσωζε τὸ κρά-
Γὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ναῶν ἀναλυθέντα ἐκόπησαν εἰς νόμισμα, προω-
νον νὰ μεταβληθῇ εἰς πλοῖα καὶ ὅπλα. Χαρακτηριστικώτατον δὲ
ὅτι τότε πρῶτον ἀναφαίνονται καὶ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν
ιμάτων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, καὶ δὴ ἐνδεικτικώταται, *ἀνα-*
ς (ΑΝΑΝЄΟ) καὶ *ἐν τούτῳ* (ΤΟΥΤΟ) *νίκα*, ὡς εἰ ἤθελε νὰ δη-
δι' αὐτῶν ἡ βασιλεία τὴν νέαν φάσιν, εἰς ἣν ἀνδρουμένου τοῦ
ιλείου εἰσήρχετο τὸ κράτος.
πάντα ἦσαν ἤδη ἕτοιμα. Ἓν μόνον ἔλειπε, δεδοκιμασμένοι στρα-

τηγοί. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀπεφάσισε νἀναπληρώσῃ ὁ Ἡράκλειος ἐκστρατεύων αὐτός. Κλεισθεὶς δὲ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 621 πρὸς τὸ 622 εἰς ἓν τῶν προαστείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς μεγάλην ἄλλως ἔκπληξιν τοῦ ἀνυπομονοῦντος λαοῦ του, ἐζήτησε νἀντλήσῃ ἐν τῇ ἀπομονώσει ἐκείνῃ ἐμπνεύσεις ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θεῖον καὶ πολεμικὰ διδάγματα ἐκ τῆς στρατηγικῆς συγγραφῆς τοῦ μεγάλου προκατόχου του Μαυρικίου. Ὅτε δ' ἔφθασε τὸ ἔαρ, ἀφεὶς τέλος ὁ αὐτοκράτωρ τὸ ἀναχωρητήριον αὐτοῦ ἐντελῶς ἑτοιμοπόλεμος, εἰςῆλθεν εἰς τὴν πόλιν.

Τὴν 5 Ἀπριλίου, Δευτέραν τοῦ Πάσχα τοῦ 622, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρίστατο εἰς θέαμα συγκινητικόν. Ὁ αὐτοκράτωρ, φέρων ὑποδήματα μέλανα ἀντὶ τῶν πορφυρῶν βλαττίων, ἅτιν' ἀπετέλουν τὴν συνήθη ὑπόδεσιν τῶν βασιλέων, εἰςῆλθεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, καὶ πεσὼν πρηνὴς ηὐχήθη μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἐν μέσῳ τοῦ παρισταμένου πλήθους. « Δέσποτα θεὲ καὶ κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, μὴ παρα-« δῷς ἡμᾶς εἰς ὄνειδος τοῖς ἐχθροῖς σου διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀλλ' « ἐπιβλέψας ἐλέησον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν σου νίκην δὸς ἡμῖν, « ὅπως μὴ καυχήσονται οἱ ἀλάστορες κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας ἐπαι-« ρόμενοι. » Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν πατριάρχην εἶπεν· « εἰς χεῖρας τοῦ « θεοῦ καὶ τῆς θεομήτορος καὶ σοῦ ἀφίημι τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὸν « υἱόν μου. » Ἀληθῶς δ' ὁ πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ πατρίκιος Βῶνος ὑπῆρξαν οἱ ἄνδρες, εἰς οὓς ὁ Ἡράκλειος ἀφῆκε τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, τὴν διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας, τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ἐκ τῆς Εὐδοκίας υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὄντος ἤδη δεκαετοῦς. Λαβὼν δὲ μετὰ χεῖρας τὴν θεανδρικὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, ἔδωκε τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τὸ κέλευσμα τοῦ ἀπόπλου, παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν δακρύων τοῦ πλήθους. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς συγκινήσεως ἐκείνης εὐοιώνως ηὔχετο εἰς αὐτὸν ὁ μέλλων ὑμνητὴς τῶν νικῶν του, ὁ διάκονος Γεώργιος ὁ Πισίδης, νὰ βάψῃ ἐρυθρὸν διὰ περσικῶν αἱμάτων τὸ πέδιλον τὸ μελαμβαφές, ὅπερ φέρων εἰςῆλθε μετὰ ταπεινώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας τοῦ θεοῦ Σοφίας, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἀγῶνος ὃν ἀνελάμβανε κατὰ τῶν βαρβάρων.

Ἡράκλειος καὶ Χοσρόης.

Ἅμα τῷ ἔκπλῳ τοῦ στόλου ἐφάνη, ὅτι ὁ Ἡράκλειος δὲν κατηυθύνετο κατὰ τῶν ἐν Χαλκηδόνι Περσῶν, ὡς ἠδύνατο πᾶς τις νἀναμένῃ, οὐδ' ἔσπευδε νὰ εἰςβάλῃ διὰ τῶν παρὰ τὸν Πόντον χωρῶν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν Περσίαν. Τὸ στρατηγικὸν αὐτοῦ σχέδιον, καρπὸς τῶν πολυμήνων μελετῶν τοῦ ἀναχωρητοῦ, ὑπῆρξε παντελῶς διάφορον. Πλεύσας διὰ τοῦ Αἰγαίου, προςωρμίσθη εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἰσσοῦ, ἣν εἶχε δοξάσει πρὸ ἐννεακοσίων πεντήκοντα ἐνιαυτῶν ἡ κατὰ τοῦ Κοδομαννοῦ ἐπιφανὴς νίκη τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐξέλεξε δὲ σκοπίμως τὴν Ἰσσὸν ὁ Ἡράκλειος, ὅπως ἀθροίσῃ μὲν καὶ ἀσκήσῃ ἐν χώρῳ καταλλήλῳ διὰ μεγάλων γυμνασίων τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, εὑρίσκηται δ' ἐστρατοπεδευμένος ἐν ἐπικαιροτάτῳ ὁρμητηρίῳ, ὅπερ ἐδέσποζε τῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν ἀγουσῶν ὁδῶν. Μόνον διὰ τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν νέων περσικῶν κτήσεων, μόνον διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον αὐτῆς τῆς Περσίας ἐν καταλλήλῳ ὥρᾳ καὶ ἀπὸ παρασκευῆς προςηκούσης ἤλπιζεν ὁ Ἡράκλειος νἀπαλλάξῃ ὁριστικῶς παντὸς κινδύνου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτις ἠπειλεῖτο ἐκ τῶν περὶ τὴν Χαλκηδόνα Περσῶν. Ἀπεφάσισε δῆλα δὴ ὁ Ἡράκλειος νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἔπραξέ ποτε ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὅςτις, ἐξαγαγὼν τὸν στόλον ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων πολιορκουμένων Συρακουσῶν, μετήγαγε τὸν πόλεμον εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν τοῦ ἐχθροῦ, εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Ἡ δὲ προςήκουσα παρασκευὴ τῆς πολυσυνθέτου ἐκείνης στρατιᾶς ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἓν τῶν θαυμασιωτάτων ἔργων τοῦ αὐτοκράτορος, βάλλοντος εὐρυτάτας βάσεις τῶν μελλόντων αὐτοῦ θριάμβων. Ἀληθῶς δ' ὁ Ἡράκλειος οὐ μόνον στρατηγικώτατα ἠδυνήθη νἀσκήσῃ τὴν στρατιάν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπόστολος τοῦ θεοῦ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν κατέχουσαν ἑαυτὸν ἐνδόμυχον εὐσέβειαν καὶ τὴν πεποίθησιν εἰς τὸ θεῖον. Πρὸς δὲ τὸν ἡγεμόνα τῆς στρατιᾶς αὐτὸν πῶς νὰ μὴ ἔχωσιν ἀγάπην καὶ πεποίθησιν οἱ στρατιῶται, ἀφ' οὗ εἶχον ἴδει δοκιμαζομένην τὴν τόλμην αὐτοῦ καὶ τὴν ἀφοβίαν κατὰ τὸν ἐκ τοῦ Βοςπόρου πρὸς τὴν Κιλικίαν κατάπλουν, ὅτε ὁ στόλος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ κλύδωνος δεινοῦ καταρραγέντος αἴφνης, εἶχε δὲ διατρέξει τὸν ἔσχατον κίνδυνον αὐτὴ τοῦ βασιλέως ἡ ναυαρχίς; Τὸ παράδειγμα τοῦ εὐθαρσοῦς

αὐτοκράτορος, ἡ τέχνη τοῦ στρατηγοῦ, οἱ ἔνθεοι λόγοι τοῦ εὐγλώττου ῥήτορος συνέταξαν καὶ ἐμέστωσαν ἐνθουσιασμοῦ τὰ στρατιωτικὰ ἐκεῖνα πλήθη, μεταβληθέντα ἐντὸς βραχέος χρόνου εἰς εὐπειθῆ καὶ εὐσύντακτον στρατιὰν, ἑτοίμην νἀγωνισθῇ καὶ νὰ πέσῃ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἀφ' οὗ δὲ ἤθροισε τὰ πλήθη αὐτοῦ καὶ ἐξήσκησε προσηκόντως τὴν στρατιὰν καθ' ὅλον τὸ θέρος, ἐκκινήσας ὁ Ἡράκλειος ἐκ τῆς Κιλικίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 622, προεχώρησε πρὸς τὴν Καππαδοκίαν. Ἡ δὲ ἀγγελία τῆς ἐπιθετικῆς ταύτης πορείας τῶν Βυζαντίνων ἠνάγκαζε τὸν τὴν Χαλκηδόνα κατέχοντα Πέρσην Σαρβαραζᾶν, βλέποντα τὸν κίνδυνον εἰς ὃν περιήρχετο διὰ τῆς καταλήψεως τῶν νώτων αὐτοῦ, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ βόρεια τῆς μικρασιατικῆς χερσονήσου καὶ νὰ σπεύσῃ πρὸς νότον. Ὁ δὲ Ἡράκλειος μέχρι μέν τινος ὑπεξέφευγε τὸν ἐχθρὸν καὶ ἄφινεν εἰς αὐτὸν ἐλευθέρας τὰς διόδους, ἀλλὰ τέλος ἐν ἐπικαίρῳ πεδίῳ οὐ μακρὰν τῶν ἀρμενικῶν συνόρων εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι αἱ δύο στρατιαί. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου 623, οἱ Πέρσαι ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, καὶ ἡ νίκη τοῦ Ἡρακλείου ὑπῆρξεν ἐπιφανής. Ἡ γενναία τοῦ αὐτοκράτορος πολιτεία ἀπὸ τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωρήσεως αὐτοῦ καὶ ἡ μία ἐκείνη νίκη εἶχον ἀρκέσει ὅπως ἀπαλλάξωσι μὲν τὴν σύμπασαν Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῶν Περσῶν, ἀποκαταστήσωσι δὲ τὴν γοητείαν τῶν βυζαντιακῶν ὅπλων καὶ ἀναμεστώσωσι τὸν αὐτοκράτορα χρηστῶν περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδων. Μετὰ δὲ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην νίκην ἡ μὲν νικηφόρος στρατιὰ ἔμεινεν ἐν τῷ Πόντῳ, ὅπως διέλθῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χειμῶνος καὶ τὸ ἔαρ, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ῥυθμίσῃ τὰς ἐκ νέου διαταραχθείσας πρὸς τὸν χαγάνον τῶν Ἀβάρων σχέσεις καὶ δυνηθῇ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἥσυχος τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον.

Μετὰ βραχεῖαν δὲ διαμονὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἀνεχώρησε καὶ πάλιν τελευτῶντος τοῦ Μαρτίου 623, συμπαραλαβὼν καὶ τὴν αὐτοκράτειραν. Πλεύσας δὲ τὸ πρῶτον εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, συνεκέντρωσεν ἐκεῖ τὴν στρατιὰν, αὐξηθεῖσαν διὰ περιοίκων ἐπικούρων, καὶ διαβὰς τὸν ποταμὸν Ἀράξην μετὰ περίπου ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν, εἰσήλασε διὰ τῆς Λαζικῆς εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Ἀποστείλας δ' εἰς τὸν Χοσρόην ἀγέρωχον ἀπάντησιν περὶ εἰρήνης, χωρὶς νἀναμείνῃ τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ εἰσῆλθε τὴν 20 Ἀπριλίου εἰς τὰ βόρεια τῆς Μηδίας, τὴν Ἀτροπατηνὴν ἐκείνην, ἥτις ἦτο ἡ πολύκροτος ἕδρα τῶν πυρολατρῶν

Εν μόνον είχεν ήδη παρέλθει έτος από της πρώτης του Ἡρακλείου χωρήσεως έκ Κωνσταντινουπόλεως, και ο αυτοκράτωρ ήδύνατο μετά χήσεως να επιδείξη το έργον του, του θεού το έργον. Είχε μεν ήδη νώσει την Μικράν Ἀσίαν των Περσών, οίτινες είχον φθάσει μέχρις ῶν των προθύρων της βασιλευούσης, ευρίσκετο δε τώρα εν αυτῷ τῷ ικῷ εδάφει, αυτός επιτιθέμενος και ηγούμενος μεγάλης στρατιάς. θέσις του Χοσρόου ήτο κρίσιμος. Διό ανεκάλεσε μεν τον Σαρδαρα- , ὃν είχε διατάξει εν τῷ μεταξύ να επιστρέψη εις την Χαλκηδόνα, εκέλευσεν αυτόν να ενωθῆ ' άλλης στρατιάς, ἧς ηγεμόνα τάξει τον στρατηγόν αυτού ιν, αυτός δε μετά τεσσαρα- ακιςχιλίων ανδρών κατείχε πρωτεύουσαν της Ἀτροπα- ῆς Μηδίας, τα Γάζακα, ὧν θέσιν δεικνύουσι τα εν Τάχτ- ιυλεϊμάν ερείπια ου μακράν σημερινῆς Ταυρίδος. Ἦτο δε όλις αύτη ου μόνον ανθηρά πλουσία, άτε ούσα το κέντρον μεταξύ Τραπεζούντος και σίας εμπορίου, αλλά και οχυ- ώςτ' ευλόγως ήδύνατο να τεθῆ, ότι ευκόλως έμελλε να ιασπίση αυτήν ο βασιλεύς των σῶν. Και όμως επί τη πρώτη Σαρακηνῶν προσκόπων του ακλείου, εξ ενέδρας επιπεσόν- κατά της προφυλακῆς του Χοσρόου, ὁ επί τοσαύτα έτη νικηφόρος ανίδης εγκατέλιπεν έντρομος τα Γάζακα, και ετράπη φεύγων προς Μεσοποταμίαν.

ΧΟΣΡΟΗΣ ΕΦΙΠΠΟΣ
ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ
ΕΝ ΤΑΧΤ-Ι-ΒΟΣΤΑΝ

) Ἡράκλειος εισῆλθε νικηφόρος εις τα υπό του βασιλέως των Περ- εγκαταλειφθέντα Γάζακα, όπου πλουσία υπῆρξεν η λεία των νι- ν. Ἀλλ' εις μάτην ἤλπισεν η ευλαβής του Ἡρακλείου στρατιά, ι αγῶνες αυτῆς έμελλον να στεφθῶσι κατά την κατάληψιν των ςων διά της εν τη πόλει ταύτη ευρέσεως του τιμίου ξύλου, όπερ

εὑρίσκετο, ὡς εἴδομεν, ἐν Κτησιφῶντι. Ἀλλ' ἐξεδικήθησαν οἱ νικηταὶ διὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν ταύτην, καταστρέφοντες τὴν πόλιν Θηβαρμαῖς, τὴν γενέτειραν τοῦ Ζωροάστρου, καὶ πυρπολοῦντες τὰ ἐν αὐτῇ ἱερὰ τῶν πυρολατρῶν.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἡράκλειος, διώκων τὸν Χοσρόην, ἐπόρθησε πολλὰς πόλεις τῆς Μηδίας καὶ ἐδήωσε τὴν ὕπαιθρον χώραν. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη σεν ὅμως νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς φυγῆς καὶ καταπλήξεως τοῦ Χοσρόου ὡς καὶ τῆς ἀργοπορίας τῆς εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου μεταβάσεως τῶν στρατηγῶν τοῦ Σασανίδου, ὅπως ἐπέλθῃ καὶ καταλάβῃ τὴν Κτησιφῶντα καὶ τὴν Δασταγέρδην. Τούτων δὲ ἡ μὲν Δασταγέρδη ἦτο ἡ ἀγαπητὴ πόλις τοῦ Χοσρόου, ἡ δὲ Κτησιφῶν ἡ καθ' αὐτὸ πρωτεύουσα τῶν Σασανιδῶν, οἵτινες ὡς καὶ οἱ πάλαι μεγάλοι βασιλεῖς εἶχον διαφόρους ἕδρας ἐν τῷ ἀπεράντῳ αὐτῶν κράτει. Οὕτως εὑρέθησαν ἐρείπια ἀνακτόρου τοῦ Χοσρόου, οἰκοδομηθέντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 614 καὶ 627, ἐν Μασίτᾳ τῆς χώρας τῶν Μωαβιτῶν, ἤτοι κατ' αὐτὰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ περσικοῦ βασιλείου.

ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΜΑΣΙΤΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

Ὁ δὲ λόγος τῆς τοιαύτης ἐπιφυλάξεως τοῦ Ἡρακλείου δὲν ἦτο τὸ τυχὸν ἀπρόθυμον τῆς στρατιᾶς, διότι ἀπ' ἐναντίας αὕτη ἐνθύμως ἔσπευδεν εἰς τὴν κατὰ τῆς Κτησιφῶντος ἐκστρατείαν, ἀλλ' ὑπέρμετρος περίσκεψις τοῦ αὐτοκράτορος, ὅςτις καὶ προετίμησε νὰ διαχειμάσῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ, χώρᾳ εὐφόρῳ παρὰ τὸν Καύκασον, κατὰ τὰ δυτικὰ πρὸς νότον παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης, ὅπου θὰ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἔχῃ τὰ ἐπιτήδεια. Μετὰ δὲ τὴν εἰς τὴν χώραν ταύτην ἄφιξιν ἀπέλυσε τοὺς πεντηκοντακιςχιλίους Πέρσας αἰχμαλώτους, οὓς εἶχε συμπαραλάβει ἐκ τῆς Περσίδος, ἐπισύρων διὰ τῆς γενναίας ταύτης πράξεως τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ὑπηκόων τοῦ Χοσρόου.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Χοσρόης δὲν ἡσύχαζε, συγκροτήσας δὲ τρεῖς στρατιὰς ἔστειλεν αὐτὰς ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου. Κύριον δ' αὐτῶν ἔργον ὤφειλε νὰ εἶνε τὸ νὰ περικλείσωσι τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ὀρεινῇ Ἀλβανίᾳ καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκ νέου κατάβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Περσίαν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Περσῶν Σαρβαραζᾶς οὔτε τὸ προςῆκον θάρρος εἶχεν, οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην στρατηγικὴν ἱκανότητα ἐπέδειξε. Καίπερ περιορισθεὶς εἰς τὴν φρούρησιν τῶν ἐκ τῆς Ἀλβανίας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἀγόντων στενῶν, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Ἡρακλείου. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Ἡράκλειος χωρὶς νὰ προχωρήσῃ πρὸς νότον, ὡς ἐπεθύμει, ἕνεκα τοῦ ἀπροθύμου τῶν περὶ αὐτὸν ἐπικούρων, περιῆλθε δ' εἰς μεγάλην στενοχωρίαν, εὑρίσκων ἤδη καθ' ἑαυτοῦ κινουμένας τρεῖς ἀντὶ μιᾶς περσικὰς στρατιάς. Ἀλλὰ τοὺς μὲν τρεῖς Πέρσας στρατηγοὺς ἐνίκησε διὰ δύο νικηφόρων μαχῶν, ἐπιπεσὼν δὲ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν στρατοπέδων αὐτῶν ἐναντίον τῶν ἐν τῇ Περσαρμενίᾳ Σαλβανῶν, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ ἀρχιστράτηγος Σαρβαραζᾶς, ἐκυρίευσε καὶ ἐδῄωσε τὴν πόλιν ταύτην, ἐπέχουσαν, ὡς φαίνεται, τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Βὰν παρὰ τὴν ὁμώνυμον ἀρμενικὴν λίμνην τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένην Θωσπῖτιν. Σκληρὰ δ' ὑπῆρξε τῆς πόλεως ἡ τύχη, ἧς οἱ φρουροὶ μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ σατραπῶν καὶ ἀρχόντων καὶ αὐτῶν δὲ τῶν γυναικῶν προςεπάθουν νὰ ἀμυνθῶσιν ἀπὸ τῶν στεγῶν τῶν οἴκων. Ἀλλὰ τοὺς μὲν οἴκους καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀμυνομένων κατέκαυσε τὸ πῦρ τῶν νικητῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφονεύθησαν ἢ ᾐχμαλωτίσθησαν, καὶ μόνον ὁ Σαρβαραζᾶς ἠδυνήθη νὰ σωθῇ γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος.

Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν ταύτην τῶν Σαλβανῶν, συμβᾶσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 624, διαχειμάσας ὁ Ἡράκλειος ἐν τοῖς περιχώροις, κατῆλθε τὴν 1 Μαρτίου 625 ἐκ τῶν ἀρμενικῶν ὀροπεδίων. Προχωρήσας δὲ διὰ τῶν προπόδων τοῦ Ἀραρὰτ καὶ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγριδος, κατέλαβε τὴν Ἄμιδαν καὶ τὴν Μαρτυρόπολιν, ἃς ἐπὶ εἴκοσιν ἤδη ἔτη κατεῖχον οἱ Πέρσαι, καὶ ἐμήνυσεν εἰς τὴν σύγκλητον τῆς βασιλευούσης τὰς νέας αὐτοῦ νίκας. Θέλων δὲ νὰ προλάβῃ νέαν τυχὸν εἰςβολὴν τῶν Περσῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μελετωμένην σύμπραξιν αὐτῶν μετὰ τῶν Ἀβάρων, προεχώρησε πρὸς νότον, εἰςελαύνων εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ διάβασιν τοῦ Ταύρου οὐ μακρὰν τῆς πόλεως Γερμανικείας παρὰ τὸν ποταμὸν Σάρον συνηντήθη μετὰ τοῦ Σαρβαρ[illegible]
Διὰ δὲ τὴν ἀλόγιστον σπουδὴν τῶν Βυζαντίνων, συγκροτηθείσης μ[illegible]

ἐνίκων ἤδη οἱ Πέρσαι, ὅτε ἡ ἑτοιμότης καὶ προσωπικὴ γενναιότης τοῦ αὐτοκράτορος ἔσωσε τὴν βυζαντιακὴν στρατιὰν ἀπὸ τοῦ κινδύνου, καὶ ἠνάγκασε τὸν Σαρβαραζᾶν νὰ ἀναζεύξῃ εἰς τὴν Περσίαν. Μεθ' ὃ ὁ Ἡράκλειος, διαβὰς καὶ πάλιν τὸν Ταῦρον, ἐπορεύθη μετὰ τῆς στρατιᾶς διὰ τῆς Καππαδοκίας πρὸς βορρᾶν καὶ διεχείμασε παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον ὡς καὶ πρότερον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.

ς'

Ὁ κίνδυνος τοῦ Βυζαντίου.

Τέσσαρα σχεδὸν ἤδη εἶχον παρέλθει ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, καὶ πολλὰς εἶχον ὑποστῆ οἱ Πέρσαι ἥττας, ἀλλ' οὔτε ὁ Ἡράκλειος ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ, ὅτι εὑρίσκετο ἐγγὺς τοῦ πέρατος τῶν μακρῶν ἀγώνων, οὔτε ὁ Χοσρόης ἐφαίνετο καταβεβλημένος. Οὔτε ἡ ὑπὸ τοῦ Σαρβαραζᾶ μέχρι τοῦδε ἀτυχὴς διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου εἶχεν ἐλαττώσει τὴν πρὸς αὐτὸν πεποίθησιν τοῦ μεγάλου βασιλέως, οὔτε τῶν ἄλλων στρατηγῶν του αἱ ἧτται εἶχον κλίνει τὴν ἀγέρωχον κεφαλὴν τοῦ Σασανίδου. Ἀντὶ δ' εἰρήνης ἐμελέτα ἀκόμη πολέμους, καὶ τὰς ἀτυχίας τῆς ἀμύνης ἠθέλησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τολμηρᾶς ἐπιθέσεως. Παραβολώτατον δ' ὑπῆρξε τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Διενοήθη δῆλα δὴ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ χαγάνου τῶν Ἀβάρων κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον ἐκ τῆς Περσίδος ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἠθέλησεν οὕτως ἀντὶ δειλῆς καὶ ἀμφιρρόπου ἀμύνης ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ κράτει νὰ ἀναλάβῃ ἐπίθεσιν κατ' αὐτῆς τῆς βασιλευούσης τοῦ ἐχθροῦ, ἐπίθεσιν δυναμένην νὰ ἐπιφέρῃ διὰ τοῦ ὄγκου τῆς συμμαχίας καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιβολῆς αὐτὴν τὴν κατάλυσιν τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου.

Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ νέου αὐτοῦ σχεδίου ὁ Χοσρόης ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰς σημαίας οὐ μόνον πάντας τοὺς παλαιμάχους αὐτοῦ στρατιώτας, ἐκείνους τε οὓς εἶχον ἀσκήσει οἱ μακροὶ πόλεμοι καὶ ὅσους εἶχον ἐξερεθίσει αἱ ἧτται ἃς ὑπέστησαν, ἀλλὰ καὶ μισθοφόρους καὶ δούλους. Τὴν δὲ οὕτως ἀποτελεσθεῖσαν στρατιὰν διήρεσεν εἰς δύο μοίρας. Καὶ τῆς μὲν ἑτέρας ἔταξεν ἡγεμόνα τὸν Σαρβαραζᾶν, εἰς ὃν ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ προβῇ ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Τὴν δὲ ἄλλην μοῖραν, ἀπαρτισθεῖσαν ἐκ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς στρατιᾶς, εἰς ὃ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐτάχθησαν

πεντηκοντακιςχίλιοι τῶν ἀρίστων τῆς Περσίας στρατιωτῶν, οἱ χρυσολόγχαι, ἐπέτρεψεν ὁ Χοσρόης εἰς τὸν στρατηγὸν Σάην, δοὺς εἰς αὐτὸν αὐστηροτάτας διαταγὰς ὅπως ἐπιπέσῃ βαρὺς ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἀπειλήσας σκληρὸν θάνατον, ἂν δὲν καταβάλῃ τὸν πολέμιον.

Ἀπέναντι δὲ τοῦ νέου κινδύνου, ὅςτις ἠπείλει τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὁ Ἡράκλειος δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀταραξίαν αὐτοῦ, ἔθηκε δ' εἰς ἐνέργειαν ὅλην τὴν στρατηγικὴν πεῖραν, ἣν ἀπέκτησεν ἐκ τῶν πολέμων τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἄλλος τις ἤθελε βεβαίως σπεύσει ἀμέσως εἰς ἄμυναν τῆς κινδυνευούσης πρωτευούσης, ἀλλ' ὁ Ἡράκλειος, ἀναλογισθείς, ὅτι διὰ τοιαύτης τινὸς σπουδῆς ἤθελεν ἀπολέσει διὰ μιᾶς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε διὰ μακρῶν ἀγώνων ἐν Ἀσίᾳ κερδηθέντα καὶ ἤθελε στερηθῇ τῆς εὐκολίας νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν δι' εἰςβολῆς εἰς τὴν Περσίδα ἐν ἀνάγκῃ, διέταξεν ἄλλως τὰ πράγματα. Διαιρέσας τὸ ὅλον τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ τριχῇ, τὸ μὲν πρῶτον μέρος ἀπέστειλε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν βασιλεύουσαν πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως, τὸ δὲ δεύτερον προώρισεν ἐναντίον τοῦ Σάη, καὶ ἀνέθηκε τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Θεόδωρον, τὸ δὲ τρίτον τέλος ἐκράτησεν ὑφ' ἑαυτόν, καὶ ὥδευσε μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Λαζικήν. Σκοπὸς δὲ τῆς πορείας ταύτης τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν ἀπόκεντρον ἐκείνην καὶ ἐκτὸς τοῦ πεδίου τοῦ πολέμου εὑρισκομένην χώραν ἦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐξασφάλισις τῆς πίστεως τῶν ὀρεινῶν καὶ μαχιμωτάτων λαῶν τῆς Λαζικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ συνεννόησις τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων Ζιεβὴλ περὶ συμμαχίας, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μεγάλην ῥοπὴν εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Ἦσαν δ' οἱ Χάζαροι γενναῖος λαὸς ταταρικῆς φυλῆς, διὸ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καὶ Τοῦρκοι, καὶ ᾤκουν πρὸς βορρᾶν τῆς Λαζικῆς μεταξὺ τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ἤδη ἡ στρατιὰ Θεοδώρου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐνίκα ἐπιφανῶς τοὺς Πέρσας. Ὅτε ἦλθον αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ πρὸς ἀλλήλας εἰς σύγκρουσιν παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀρμενίας, χάλαζα πυκνὴ κατηνέχθη κατὰ μόνου τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου, οὐδαμῶς πλήξασα τοὺς Βυζαντίνους, οἵτινες ἠδυνήθησαν νὰ τρέψωσι τοὺς πολεμίους εἰς ἄτακτον φυγήν. Καὶ οἱ μὲν νικηταὶ προςεγραψαν τὸ θαῦμα εἰς τὴν θεομήτορα, ὁ δὲ Χοσρόης ἔμπλεως ὀργῆς ἐτιμώρησε σκληρῶς αὐτὸν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τὴν ἧτταν ἐξ ἀθυμίας τελευτήσαντος Σάη, οὗ τὸ πτῶμα ἐκομίσθη πρὸς τὸν Σασανίδην ταριχευθὲν δι' ἅλατος.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἡράκλειος συνηντήθη μετὰ τοῦ Ζιεβὴλ, ἐπιστρέφοντος ἐξ ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Περσίδα, παρὰ τὰ τείχη τῆς Τιφίλεως, τῆς σημερινῆς Τίφλιδος, ἥτις ἀνῆκε τότε εἰς τοὺς Πέρσας. Ἔγεινε δ' ἡ συνέντευξις τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων ἐν μέσῳ δειγμάτων θερμῆς ἑκατέρωθεν συμπαθείας καὶ ἐκτιμήσεως ἀμοιβαίας. Ὁ δὲ δεσμὸς τῆς συναφθείσης συμμαχίας ἀπέβη σφιγκτότερος διὰ τῆς μνηστεύσεως τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ζιεβὴλ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλείου Εὐδοκίας, ἧς ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέδειξεν εἰς τὸν χαγάνον τὴν εἰκόνα. Ἤθελε δὲ πάντως τελεσθῆ κατόπιν, αὐξανομένης τῆς Εὐδοκίας, ἥτις τότε εἶχε μόλις συμπληρώσει τὸ δέκατον τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος, καὶ ὁ γάμος, ὃν ἐπέβαλλεν ἡ πολιτικὴ ἀνάγκη, ἂν μὴ ἀπέθνησκεν ὁ μνηστὴρ περὶ τὸ 631. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὴν Τίφιλιν συνέντευξιν ὁ Ζιεβὴλ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια, λαβὼν παρὰ τοῦ Ἡρακλείου λαμπρὰ δῶρα, ἐν οἷς καὶ περίκοσμον βασιλικὴν στολὴν καὶ ἐνώτια ἐκ μαργάρων, καὶ παραδοὺς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τεσσαράκοντα χιλιάδας ἐπικούρων καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν, ὅπως ἐκπαιδεύσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ Ἡράκλειος, παραλαβὼν τὴν στρατιὰν αὐτοῦ μετὰ καὶ τῶν νέων ἐπικούρων, εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀτροπατηνὴν, ὅπου καθῄρει τὰς πόλεις καὶ κατέστρεφε τοὺς ναοὺς τῶν πυρολατρῶν, καθ' ὃν χρόνον ἤδη ἡ Κωνσταντινούπολις διέτρεχε τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων.

η'

Ἡ πολιορκία τῆς βασιλευούσης.

Ὁ Χοσρόης, ἀποστέλλων καὶ πάλιν τὸν Σαρβαραζᾶν εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἀπεξεδέχετο βαρεῖαν καὶ τελεσφόρον τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν ἐκ τῆς συμπράξεως μετὰ τῶν Ἀβάρων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡράκλειος, ἐμμένων εἰς τὸ στρατηγικὸν αὐτοῦ σχέδιον καὶ μὴ ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πρωτευούσης, εἶχε λόγους ἀποχρῶντας. Εἶχε δῆλα δὴ ὁ αὐτοκράτωρ πληρεστάτην πεποίθησιν εἰς τὸν πατρίκιον Βῶνον καὶ τὸν πατριάρχην Σέργιον, εἰς τὴν ἀνδρείαν τῶν δωδεκακισχιλίων θωρακοφόρων οὓς εἶχε στείλει εἰς τὴν βασιλεύουσαν, εἰς τὸν στόλον ὃν εἶχε παρασκευάσει πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου καὶ εἰς τὰς ὁδηγίας ὅσας ἀπέστειλεν ἐκ τῆς Λαζικῆς. Τὰ δὲ πράγματα ἀπέδειξαν, ὅτι δὲν ἠπατᾶτο ὁ αὐτοκράτωρ.

Ὁ Σαρβαραζᾶς, ἀφιχθεὶς εἰς τὴν Χαλκηδόνα, τὸ ὁρμητήριον τῶν προτέρων αὐτοῦ δηώσεων, ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Ἄβαρας περὶ κοινῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς πρωτευούσης. Ἐν τούτοις δ' οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπελήφθησαν μετὰ περισσῆς δραστηριότητος τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν, τῆς συμπληρώσεως τῶν ἀμυντικῶν μηχανημάτων, τοῦ εὐτρεπισμοῦ τῶν νηῶν, ἑπόμενοι εἰς τὰς ἐγγράφους δηγίας τοῦ Ἡρακλείου. Ἀναγκαιοτάτη δ' ἦτο ἡ φροντὶς αὐτῶν καὶ ἡ σπουδή, διότι ἤδη μετ' οὐ πολὺ ἡ προφυλακὴ τοῦ χαγάνου, συνισταμένη ἐκ τριακοντακισχιλίων Ἀβάρων, οἷς συνηκολούθουν Βούλγαροι καὶ Σλάβοι, ἔφθασε, τελευτῶντος τοῦ Ἰουνίου 626, εἰς τὰ περίχωρα τῆς Βασιλευούσης. Ἔντρομοι δ' ἔσπευσαν οἱ κάτοικοι τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν, ἐν ᾧ κατ' ἀμφοτέρας τὰς παραλίας τοῦ Βοςπόρου αἱ φλόγες τῶν ὑπὸ τῶν πολεμίων πυρπολουμένων οἰκοδομῶν ἐχρησίμευον εἰς μὲν τοὺς ὑπὸ τοῦ καταστένου χωριζομένους συμμάχους Ἄβαρας καὶ Πέρσας ἀντὶ φρυκτωριῶν, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους τῆς βασιλευούσης ὡς προαγγελία τοῦ φοβεροῦ μέλλοντος, ὅπερ ἐπεφύλασσεν εἰς τὴν πόλιν ἡ δᾴς τῶν βαρβάρων.

Ἀτυχεῖς διὰ τοὺς Βυζαντίνους ἀπέβησαν αἱ πρῶται ἐκτὸς τῶν τειχῶν συγκρούσεις στρατιωτικῶν τινων ἀποσπασμάτων μετὰ τῶν Ἀβάρων. Οὐδ' ἠθέλομεν ποιήσει λόγον περὶ αὐτῶν, ἂν ἔν τινι περὶ αὐτῶν διηγήσει, περιλαμβανομένῃ ἐν τῷ λεγομένῳ *Πασχαλίῳ χρονικῷ*, δὲν ἐγίνετο ἡ πρώτη μνεία λέξεως, ἥτις ἔμελλε μετ' αἰῶνας, μεταβάλλουσα σημασίαν, νὰ πληρώσῃ γοητείας τὸν ἁρματωλικὸν βίον καὶ νἀποβῇ δηλωτικὴ τῆς γενναιότητος καὶ τῆς ἐν τῷ πολέμῳ ἀφοβίας. Ἡ λέξις αὕτη εἶνε τὸ ὄνομα *παλλικάριον*, ὅπερ ἐσήμαινε τότε τοὺς νεαροὺς σκευοφόρους τῶν ὁπλιτῶν. Τοιαῦτα δὲ παλλικάρια εἶχον συνεκδράμει τότε μετὰ στρατιωτῶν καὶ πολιτῶν ἐναντίον τῶν Ἀβάρων, ἐξελθόντα τῶν τειχῶν.

Ἐν τούτοις δ' ὁ χαγάνος, ὃν οἱ Βυζαντῖνοι ἀποκαλοῦσι θεομίσητον καὶ ἐπικατάρατον, προεχώρει πρὸς νότον. Φθὰς δ' εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιορκουμένους πρεσβευτὴν Ἕλληνα, καλούμενον Ἀθανάσιον, ὅςτις εἶχε σταλῆ πρὸς αὐτὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἐζήτησε δι' αὐτοῦ νὰ πείσῃ τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης, ὅπως ἐξαγοράσωσι τὴν ἀποχώρησίν του διὰ βαρέων λύτρων. Ἀλλ' ὁ πρεσβευτὴς τῶν Ἀβάρων εὗρε τὴν πόλιν διαπνεομένην ὑπὸ τόλμης καὶ φρονήματος, ὅπερ εἶχον ἐμποιήσει τοῦ πα-

τριάρχου αἱ θερμαὶ περὶ πίστεως παρορμήσεις καὶ τοῦ αὐτοκράτορος αἱ ὁδηγίαι καὶ αἱ στρατιαί. Μεθ' ὑπερηφανείας δ' ἐκάλεσαν τὸν Ἀθανάσιον ὁ Βῶνος καὶ ὁ Σέργιος εἰς ἐπιθεώρησιν τῶν πεζικῶν στρατευμάτων τῆς βασιλευούσης καὶ τῶν δωδεκακισχιλίων ἱππέων, οὓς εἶχεν ἑτοίμους πρὸς ἀγῶνα περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις.

Ἡ ἀγέρωχος τῶν πολιορκουμένων ἀπάντησις ἐπετάχυνε τὴν πορείαν τοῦ χαγάνου, ὅςτις τῇ 29 τοῦ Ἰουλίου ἔφθασε μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τῆς ἀβαρικῆς στρατιᾶς πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἀνέμενεν ἤδη αὐτὸν ἡ προφυλακή. Ὀγδοήκοντα μυριάδες πολεμιστῶν, Ἄβαρες καὶ Βούλγαροι, Γήπαιδες καὶ Σλάβοι, ἐπλήρουν τὸν πρὸ τῶν τειχῶν ὕπαιθρον χῶρον ἀπὸ τῆς Χρυσῆς πύλης μέχρι τοῦ προαστείου τῶν Συκῶν κατὰ τὸν Κεράτιον κόλπον, ἐν ᾧ μετ' οὐ πολὺ τὸ στενὸν ἐπληρώθη σλαβικῶν μονοξύλων, ἅτινα καθείλκυσαν εἰς τὴν θάλασσαν οἱ βάρβαροι. Συνεπλήρου δὲ τὴν φοβερὰν πολιορκίαν ἡ δεινὴ θέα τῶν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἀσιατικῆς παραλίας περὶ τὴν Χαλκηδόνα κατηυλισμένων Περσῶν.

Ἡ πόλις ἐκινδύνευε προφανῶς, ὁ δὲ κίνδυνος ἔμελλε νἀποβῇ δυςαπόφευκτος, ἂν κατωρθοῦτο ἡ μετὰ τῶν Ἀβάρων ἕνωσις τῶν Περσῶν, ἥτις ἦτο δυσχερὴς, ἅτε τῶν Περσῶν στερουμένων πλοίων. Ἀλλ' εἰς μάτην ἔβρεμον κατὰ τῶν τειχῶν αἱ παμπληθεῖς μηχαναὶ τῶν πολιορκητῶν. Εἰς μάτην ὕψωνεν ὁ χαγάνος δώδεκα ὑψηλοὺς πύργους ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Πολυανδρίου μέχρι τῆς τοῦ ἁγίου Ῥωμανοῦ. Τὰ πεζικὰ στρατεύματα τῶν Βυζαντίνων, ἔνδοθεν τῶν τειχῶν γενναίως ἀμυνόμενα, ἀπεσόβουν τοὺς βαρβάρους, δι' εὐφυῶν δ' ἐπινοημάτων τῶν μετὰ τῶν πολιτῶν συμμαχομένων ἐν τῇ πόλει κατὰ γῆν ναυτῶν ἐβάλλετο πῦρ εἰς τοὺς νεοτεύκτους πύργους τῶν πολιορκούντων.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἐφαίνοντο ἀρκοῦντα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου, διὸ προθύμως ἐδέχθη ὁ Βῶνος νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν χαγάνον. Ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Βυζαντίνων, ἄνδρες ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, εὗρον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ χαγάνου ἐξευτελισμοὺς πρὸ τῶν παρισταμένων συγχρόνως πρέσβεων τοῦ Σαρβαραζᾶ καὶ ἀπειλὰς καὶ εἰρωνείαν καὶ ὕβρεις. Ἀκλόνητοι δ' ἐν τῇ πίστει αὐτῶν ἀπῆλθον ἄπρακτοι, ἐκτοξεύσαντες πρὸς τὸν χαγάνον τοὺς ἀξιομνημονεύτους λόγους, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν. Ἅμα δὲ τῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστροφῇ τῶν πρέσβεων οἱ Βυζαντῖνοι κατώρθωσαν νὰ συλλάβωσιν ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν ἀσια-

ικὴν ἀκτὴν τοὺς πρέσβεις τῶν Περσῶν, οὓς καὶ κατεκρεούργησαν ὠμῶς, έλοντες νὰ ματαιώσωσι πᾶσαν δι' αὐτῶν συνεννόησιν τοῦ χαγάνου μετὰ οῦ Σαρβαραζᾶ καὶ ἐκδικούμενοι δι' ὅσους οἱ ἴδιοι αὐτῶν πρέσβεις εἶον ὑποστῆ ἐνώπιον αὐτῶν καὶ τοῦ χαγάνου ὀνειδισμούς.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων (2 Αὐγούστου) ὁ αγάνος ἀπεφάσισε νὰ καταβάλῃ πᾶσαν τὴν δυνατὴν ἐνέργειαν ὅπως ιαπεραιώσῃ ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας τοὺς Πέρσας, καὶ οὕτως ἐπιειρήσῃ, ἑνούμενος μετ' αὐτῶν, νέαν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν τειχῶν τῆς πόεως, ἧς ἡ ἀπόκρουσις ἔμελλε νὰ εἶνε δυσχερεστάτη, ἂν μὴ ὅλως ἀκατόρωτος διὰ τοὺς πολιορκουμένους. Σλαβικὰ μονόξυλα καθειλκύσθησαν εἰς ὴν θάλασσαν, ὅπως πλεύσωσιν εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἐπιτεθῶσι δὲ καὶ ατὰ τῶν θαλασσίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τειχῶν. Ἀλλ' ἑβδομήοντα βυζαντιακὰ πλοῖα ἐκ τοῦ στόλου ἐκείνου, ὃν εἶχε τάξει φρουρὸν καταμάχητον τῆς πόλεως ἡ μέριμνα τοῦ Ἡρακλείου, ἀντεκπλεύσαντα αρεκώλυσαν τὸν πρὸς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν πλοῦν τῶν μονοξύλων. Καὶ ἐφάνησαν μὲν τολμηροὶ οἱ Σλάβοι καὶ Βούλγαροι ἐπιβάται τῶν κατίων, ἀλλ' ἐνσφηνωθέντες μεταξὺ τῶν πολὺ κραταιοτέρων διήρων αἱ τριήρων τῶν Βυζαντίνων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν, ἡ δὲ περὶ ὰς Βλαχέρνας θάλασσα κατεφοινίχθη ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν φονευθένων βαρβάρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ γυναῖκες τῶν Σλάβων, υμπλέουσαι μετὰ τῶν ἀνδρῶν. Συνεπλήρωσε δὲ τὸ ἔργον τῆς ναυτικῆς κείνης νίκης τῆς νυκτὸς τῆς 3 πρὸς τὴν 4 Αὐγούστου ὁ κατὰ γῆν πὸ τῶν Ἀρμενίων φόνος τῶν διακολυμβησάντων εἰς τὰς Βλαχέρνας ιαρβάρων.

Ὁ δαυλὸς τῶν βαρβάρων συμμάχων εἶχε μεταβάλει εἰς τέφραν τὰ τίρια τὰ περικοσμοῦντα τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Βοςπόρου μειδιώσας ἀκτάς. Ἀλλ' ἡ κατὰ θάλασσαν νίκη τῶν Βυζαντίνων μετέβαλεν εἰς ὠκεανὸν ιἱμάτων τὰ γαληνιῶντα ὕδατα τοῦ καταστένου τοῦ χωρίζοντος ἀπ' ἀλλήλων τοὺς συμμάχους, καὶ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ἕνωσιν αὐτῶν. Τεθορυβημένος δὲ καὶ ἔμπλεως ὀργῆς εἶδεν ὁ χαγάνος τὸ ναυάγιον τῶν ἐλπίδων του, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ του διέταξε τὸν φόνον τῶν ὀλίγων περισωθέντων ἐπιβατῶν τῶν μονοξύλων.

Τὴν ὑστεραίαν, 5 Αὐγούστου, πλήρεις ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὑπὸ τοῦ χαγάνου σκληρᾷ ἀνταμοιβῇ τῆς πίστεως καὶ τῶν θυσιῶν τῶν ὁμοεθνῶν αὐτῶν, ἐγκατέλιπον οἱ Σλαβοι τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀβάρων, ἀπέπλευσαν δ' εἰς τὰ ἴδια καὶ τὰ ὑπόλοιπα μονόξυλα αὐτῶν. Ἡ

δ' ἐγκατάλειψις αὕτη κατέφερε τὸ τελευταῖον τραῦμα εἰς τὸν χαγάνον ον
μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς πρὸς τοὺς Πέρσας συνενώσεως καὶ τὴν ἀρχο-
μένην ἤδη σπάνιν τροφῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ. Εἰς μάτην ἐζήτησε
τότε ὁ ὑπερφίαλος χαγάνος συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βώνου περὶ συνθηκο-
λογίας. Ἀγερώχως ἀπήντησεν ὁ πατρίκιος, ὅτι μέχρι μὲν τοῦ παρόν-
τος εἶχεν ἐκεῖνος τὴν ἐξουσίαν νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτὸ ν
καὶ νὰ ὁμολογήσῃ συνθήκην, ἀλλὰ τώρα φθάνει πλέον νικηφόρος ξ
Ἀσίας ὁ ἀδελφὸς τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως μετὰ τοῦ θεοφυλάκτ ου
στρατοῦ, καὶ ἰδοὺ ἀντιπερᾷ καὶ μετ' ὀλίγον θὰ σε ἀκολουθήσῃ μέ ρι
τῆς χώρας σου· ἐκεῖ δὲ λαλεῖτε μεταξὺ ἀλλήλων περὶ εἰρήνης. Ἀλ -
θῶς δὲ τἀγγέλματα περὶ τῶν δύο ἐν Ἀσίᾳ βυζαντιακῶν στρατιῶν ὐ-
δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσωσι θάρρος εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, μία μόνον ἔμενε διέξοδος εἰς τὸν χαγάνον, ἡ φυγή. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀναζεύξεως ἐπλήρωσε μὲν τὴν τάφρον, ἣν εἶχε κατασκευάσει, κατέκαυσε δὲ τὰ πυργία καὶ τὸ χαράκωμα αὐτοῦ, ἐπυρπόλησε δὲ ἢ κατέστησεν ἄλλως ἄχρηστα τὰ πολιορκητικὰ αὐτοῦ μηχανήματα, καὶ ἀπῆλθε μετὰ τῆς στρατιᾶς τὴν 8 Αὐγούστου. Ὀλίγοι μόνον ἱππεῖς ἔμειναν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ἀνεχώρησαν κατόπιν τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν, ἀφ' οὗ ἐπυρπόλησαν τοὺς ναοὺς τοῦ προαστείου τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῶν περιχώρων πλὴν τοῦ ναοῦ τῆς θεομήτορος, ὃν δὲν ἠδυνήθη νὰ κατακαύσῃ τὸ ὑπ' αὐτῶν βληθὲν πῦρ.

Ἡ Πόλις ἐσώθη.

θ′

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια.

Ἡ Πόλις ἐσώθη. Τὴν Πόλιν ἔσωσεν ἡ πρόνοια τοῦ Ἡρ
ἐξασφαλίσαντος αὐτὴν διὰ στόλου ἀξιομάχου καὶ δι' ἀποστ
ναίων πολεμιστῶν ἐκ τῶν ἀρίστων οἵτινες εἶχον συμπολεμήσει
τοῦ ἐν τῇ Περσίδι. Τὴν Πόλιν ἔσωσεν ἡ ἀκατάβλητος δρ
τοῦ Βώνου, ἐποπτεύοντος τῶν πάντων καὶ τὰ πάντα μετ
καὶ δεξιότητος διευθύνοντος, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ φιλοπατρ
συνηνωμένη ἀκράδαντος πίστις τοῦ Σεργίου. Ἐκεῖνος εἰ
πρώτης ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ὅτε νικηφό

ου τῆς Ἀφρικῆς κατέλυε τὴν τυραννίδα τοῦ Φωκᾶ ὑπὸ τὴν αἰ-
τῆς θεομήτορος, δώσει θρησκευτικήν τινα ῥοπὴν εἰς τὴν πολιτείαν.
ἐκείνου δ' ἐμπνεόμενος, ἀναλαμβάνει τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνα
θεολήπτου τινὸς ὁ Ἡράκλειος. Ἐν τῷ θρησκευτικῷ ἐκείνῳ πο-
εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν στρατεύεται κατὰ τῶν χριστομάχων Περσῶν
ἡ λόγχη καὶ τὸ ξίφος τῶν Βυζαντίνων, ἀλλ' οἱονεὶ συνοδεύει
μαχομένους ἡ βοήθεια τοῦ σωτῆρος, οὗ τὸν σταυρὸν θέλει νάνα-
ῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν βαρβάρων ὁ αὐτοκράτωρ. Τοὺς δ' ἀγῶνας
πιστῶν ἐποπτεύει καὶ βραβεύει αὐτὸς ὁ θεός, ἑπόμενος εἰς τὰς
ις τῆς παναγίας μητρὸς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.
ιλλ' ὁ θρησκευτικὸς ἐκεῖνος χαρακτὴρ τοῦ πολέμου ἐκορυφώθη ἐν
ἡμέραις τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων πολιορκίας τῆς βασιλευούσης.
ὁ δὲ ὁ Βῶνος ὀξύνει τὰ ὅπλα τῆς ἀμύνης ὡς γενναῖος ἀντιπρόσω-
τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ὁ Σέργιος δίκην θεοπνεύστου τινὸς προφήτου
χει εἰς τὰ ὅπλα ἐκεῖνα τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καθοσίωσιν καὶ πληροῖ
ιαρδίαν τῶν ἀμυνομένων ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἐποικοδομητικοὶ δὲ
τοῦ ἱεράρχου ὑπῆρξαν τὸ ἐφόδιον, δι' οὗ ηὔξανεν ἡ θρησκεία τὸ
ος τῶν ἀνδρῶν, οὓς εἶχε προσηκόντως παρασκευάσει εἰς ἄμυναν τῆς
ως ἡ πολιτεία. Ἐξάπτων δὲ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν
άχων τῆς βασιλευούσης, ὕψωσεν ὁ Σέργιος παρὰ τὴν σημαίαν τοῦ
ους τὴν σημαίαν ἀοράτου ἀρχιστρατήγου τῶν βυζαντιακῶν δυνά-
, τῆς Παρθένου.
)τε κατὰ τὴν πρώτην ἐναντίον τῶν τειχῶν ἐπίθεσιν τῶν Ἀβάρων
τὴν ἄφιξιν τοῦ χαγάνου οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν γενναίαν
ιτασιν, δὲν ἀπέκρουσαν τοὺς πολεμίους μόνον τὰ τόξα καὶ οἱ λίθοι
πολιορκουμένων. Δίκην δὲ δεινοῦ μορμολυκείου ἐξεφόβιζεν ἀπὸ τῶν
ξεων ἐπιδεικνυομένη ὡς ἄλλο ἀποτροπαῖον ὑπὸ τοῦ Σεργίου καὶ
περὶ αὐτὸν κλήρου ἡ ἀχειροποίητος εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ὡς ἄδη-
ις τοξότης τρέπουσα τοὺς ἐπιτιθεμένους. Οὐδ' ὑπῆρξε τοῦτο ἐν τῇ
ιδήσει τῶν πιστῶν τὸ μόνον κατὰ τὴν πολιορκίαν θαῦμα τῆς θεο-
ρος. Ἡ νικήσασα κατὰ γῆν δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ νικήσῃ καὶ κατὰ
ισσαν. Ὅτε τὰ βαρβαρικὰ μονόξυλα συνεκλείσθησαν ἐν τῇ θαλάσσῃ
ρὸ τῶν Βλαχερνῶν καὶ ἡ νίκη ἔστεψε τὰς βυζαντιακὰς πρῴρας, τίς
ναυμάχων ἠδύνατο νἀμφιβάλλῃ, ὅτι ἡ τείνουσα κατὰ τῶν βαρ-
ων τὰ τόξα καὶ ἀοράτως μετὰ τῶν μαχητῶν συναναμιγνυομένη, ἡ
λουσα καὶ τιτρώσκουσα, ἡ ἀνατρέπουσα καὶ βυθίζουσα τὰ σκάφη

ἦτο αὐτὴ ἐκείνη ἡ πολιοῦχος; Μὴ οἱ σύμμαχοι τοῦ χαγάνου οἱ ἀπ-
πειρώμενοι τὴν μετὰ τῶν χριστομάχων ὁπλιτῶν τοῦ Σαρβαραζᾶ ἕνω-
δὲν εἶχον τολμήσει νἀναπτύξωσι τὰ σκάφη αὐτῶν κατενώπιον αὐ-
ἐκείνου τοῦ χώρου, *ὅπου τὸν οἶκον εἶχεν ἡ στρατηγὸς παρθένος*,

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ
ΕΠΙ ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΜΑΤΟΣ

ἔψαλλεν ὁ Πισίδης διάκονος ὁ ὑμνήσας τὰς νίκας τοῦ Ἡρακλείου; Καὶ
δὲν κατεφάνη τὸ ἀνίκητον τῆς παρθένου τῶν Βλαχερνῶν τὴν ἡμέραν
τῆς φυγῆς τῶν βαρβάρων, ὅτε μάτην ἔβαλον πῦρ ἀνόνητον εἰς τὸν ναὸν
αὐτῆς τὸν ἱερόν;

'Ακλόνητος λοιπὸν ἐνερριζώθη ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Βυζαντίνων ἡ πε-
ίθησις, ὅτι ἐχρεώστουν τὴν νίκην εἰς τὴν ἀόρατον στρατηγόν. Καὶ
ι ταῦτα ἤρχετο ὁ Πισίδης τοῦ *εἰς τὴν γενομένην ἔφοδον τῶν βαρ-
ρων* ἰαμβικοῦ του ποιήματος διὰ τῶν στίχων·

Τῶν ζωγράφων τις εἰ θέλει τὰ τῆς μάχης
τρόπαια δεῖξαι, τὴν τεκοῦσαν ἀσπόρως
μόνην προτάξοι, καὶ γράφει τὴν εἰκόνα.

'Εκ δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ἀπέρρευσαν κατόπιν παντοῖοι θρῦλοι,
ριστάνοντες τὴν Παναγίαν ἐμπνεύσασαν τρόμον εἰς τοὺς βαρβάρους
ποτε ἡ 'Αθηνᾶ ἐλέγετο σώσασα τὰς 'Αθήνας ἀπὸ τοῦ 'Αλαρίχου
ι τῆς ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς 'Ακροπόλεως ἐμφανίσεως αὐτῆς. Καὶ παρι-
ἀνετο ὁ χαγάνος εἰπών, ὅτι ἔβλεπε περιφερομένην ἐπὶ τοῦ τείχους
ς βασιλευούσης, ἣν μάτην ἐπολιόρκει, γυναῖκα μόνην, φέρουσαν ἐν-
ματα καλογραίας. Ἡ δὲ μεταγενεστέρα παράδοσις διηγεῖτο, ὅτι
ωίαν τινὰ οἱ βάρβαροι εἶδον κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐξερχο-
νην ἀπὸ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν γυναῖκα περιφανῆ μετ' ἀκολου-
ις εὐνούχων, ἣν ἀφῆκαν νὰ διέλθῃ, νομίσαντες, ὅτι εἶνε ἡ βασίλισσα,
ιρχομένη, ὅπως ὑποβάλῃ εἰς τὸν χάγανον προτάσεις εἰρήνης. 'Αλλ' ἡ
νὴ περιήρχετο τὸ στρατόπεδον χωρὶς νὰ μεταβαίνῃ πρὸς τὸν ἡγε-
να τῶν 'Αβάρων. 'Ιδόντες δὲ τοῦτο οἱ βάρβαροι, ἐδίωξαν αὐτὴν μέ-
ι τινός, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως εἶδον αὐτὴν αἴφνης γενομένην ἄφαν-
ν μετὰ τῶν περὶ αὐτήν, ἐν ᾧ αὐτοὶ περιελθόντες εἰς σύγχυσιν καὶ
μπλακέντες πρὸς ἀλλήλους κατεσφάζοντο μέχρις ἑσπέρας. Ἡ γυνὴ
είνη ἦτο ἡ ἀόρατος τῶν πολιορκουμένων προστάτις, ἡ Παναγία.

Οὕτως ἡ βυζαντιακὴ πίστις προσέγραψε διὰ τῶν αἰώνων τὴν ἀπαλλα-
ν τῆς βασιλευούσης ἀπὸ τῶν βαρβάρων εἰς τὴν μητέρα τοῦ σωτῆρος.
λλὰ δὲν ἐχρειάσθη μακρὸς χρόνος, ὅπως ἡ πόλις αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγ-
ν νὰ ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας αὐτῆς πρὸς τὴν σώτειραν. Τὴν αὐτὴν
ένην νύκτα, καθ' ἣν ἠλευθερώθη ἡ πόλις ἀπὸ τῆς ἀβαρικῆς ἐπιδρο-
ς, συνελθὼν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν ναὸν τῆς θεομή-
ος τὸν ἐν Βλαχέρναις, εἰσηγήσει τοῦ πατριάρχου Σεργίου ἔψαλεν ἐν
ῇ παννυχίδι εἰς τὴν Παρθένον τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον ὕμνον, ὅςτις καὶ πρό-
ον μὲν ἴσως, ἀπὸ αἰώνων ἤδη πεποιημένος, ἐψάλλετο εἰς τὴν μνη-
α τοῦ λόγου, ἀλλ' ὅςτις ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ὀρθοστά-
ἅπας ὁ λαὸς ἔψαλεν αὐτόν, ἐπωνομάσθη *ἀκάθιστος*. Καὶ δὲν γνωρί-
εν μὲν ἀκριβῶς ποία ἡ σχέσις τοῦ κατὰ τὴν πλήρη συγκινήσεων

ἐκείνην νύκτα ψαλέντος ἀκαθίστου ὕμνου πρὸς τὸν ἐκ τῶν προτέρ... προϋπάρχοντα, ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι, καὶ προϋπῆρχε τὸ ὅλον, πάντως μετερρυθμίσθησαν μέρη τινὰ αὐτοῦ π... τὴν περίστασιν, καὶ δὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Σέργιος, ἀποθέ... τὴν ἰδιότητα ἀμύντορος τῆς πόλεως καὶ προμάχου, συνεπλήρωσε ... γενναῖον αὐτοῦ ἔργον διὰ τῆς ποιητικῆς του γραφίδος ὡς ὑμνογράφος τῆς μητρὸς ἐκείνης τοῦ θεοῦ, εἰς ἣν ἐκεῖνος πάντοτε ἀπαρασάλευτον ἔδειξε πίστιν, τῆς Θεοτόκου ἐκείνης, *δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια καὶ δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσι.*

Δεκατρεῖς σχεδὸν αἰῶνες παρῆλθον ἔκτοτε. Ἀλλ' ἐν μέσῳ μυρίων περιπετειῶν δὲν ἔπαυσε τὸ ἔθνος συνερχόμενον κατ' ἔτος ἐν ἀδιασπάστῳ μετὰ τοῦ παρελθόντος συνδέσμῳ καὶ ψάλλον ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς μετὰ κατανύξεως τὴν τεταγμένην Παρασκευὴν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, εἰς ἣν ὥρισε τὴν ἱερὰν τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου ἀκολουθίαν ἡ ἐκκλησία, τὰς αὐτὰς ἐκείνας ὑμνῳδίας, αἵτινες ἀντήχησαν τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐκείνην νύκτα ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν πιστῶν ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν. Ἀνεπιλήσμων δ' ἡ ἐκκλησία ἐπαναλαμβάνει κατ' ἔτος τὴν ἱερὰν παννυχίδα τῆς ἀλησμονήτου νυκτός, καθ' ἣν ἡ πόλις τῆς Θεοτόκου, λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, ἀνέγραψεν εἰς αὐτὴν εὐχαριστήρια, καὶ εὐγνώμων ἀνέπεμψε τῷ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια.

ι'

Ἄδοξον τέλος τοῦ Χοσρόου.

Ἄγνωστα εἶνε τὰ πολεμικὰ ἔργα τοῦ Ἡρακλείου ἀμέσως μετὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Βῶνος καὶ ὁ Σέργιος, οἱ θωρακοφόροι τοῦ βασιλέως καὶ ἡ δύναμις τῆς Θεοτόκου ἔσωζον τὴν Πόλιν. Τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ ἑπομένου ἔτους 627 εὑρίσκομεν τὸν βασιλέα ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνας, ἐν Ἀσσυρίᾳ, καὶ δὴ ἄνευ τῶν Χαζάρων αὐτοῦ συμμάχων, οἵτινες εἶχον ἐγκαταλίπει αὐτὸν ἐν τῷ μεταξύ.

Οὕτως ὁ Ἡράκλειος ἠναγκάζετο, ἓν ὅλον ἀκόμη ἔτος μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Περσῶν ἀπαλλαγὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ προχωρήσῃ εἰς αὐτὰ τὰ ἔγκατα τοῦ περσικοῦ κράτους, διότι καὶ ἡ μεγάλη αὐτὴ τῶν Βυζαντίνων νίκη ἡ ἐπενεγκοῦσα τὴν ἀποτυχίαν τῆς

μετὰ τῶν Ἀβάρων συμπράξεως τοῦ Χοσρόου δὲν εἶχε πτοήσει τὸν Σασανίδην. Ἀπ' ἐναντίας δὲ νέαν ἀπέστειλεν ὁ Χοσρόης στρατιὰν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου, εἰςβάλλοντος εἰς τὴν Ἀσσυρίαν καὶ δῃοῦντος τὴν χώραν. Ἀμείλικτοι δ' ὑπῆρξαν οἱ ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς περσικῆς στρατιᾶς, τὸν στρατηγὸν Ῥαζάτην, δοθεῖσαι διαταγαί, εἰς ὃν ῥητῶς ἐδηλώθη, ὅτι ἔπρεπε νὰ νικήσῃ ἢ νὰ πέσῃ. Τῇ δὲ 12 Δεκεμβρίου 627 ἐν τῇ περὶ τὴν Νινευὶ χώρᾳ, οὐ μακρὰν τῶν ἀρχαίων Γαυγαμήλων συνεκρούσθησαν αἱ στρατιαὶ τῶν πολεμίων.

Ἡ μάχη ἀπέβη κρατερά, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς φοβερᾶς μονομαχίας τῶν δύο ἀντιπάλων στρατηγῶν. Εἰς μάτην τὸ πολέμιον δόρυ ἔπληξε τὸν μηρὸν τοῦ ξανθοῦ ἵππου Δόρκωνος, ἐφ' οὗ ἀγέρωχος ἐφέρετο ὁ γενναῖος Ἡράκλειος· εἰς μάτην σπάθαι περσικαὶ ἔπλησσον τὴν ὄψιν τοῦ καταφράκτου βασιλικοῦ ἵππου. Τέλος δ' ἔπεσεν ὁ Ῥαζάτης, ἐφονεύθησαν δὲ πλὴν αὐτοῦ καὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι ὑπαρχηγοὶ τῶν Περσῶν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἄλλο πλῆθος πολύ. Μικραὶ δ' ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἑνδεκαώρῳ μάχῃ αἱ ἀπώλειαι τῶν Βυζαντίνων, οἵτινες ἀπεκόμισαν λείαν ἐξαιρέτως πολλὴν καὶ πλουσίαν.

Ἡ λαμπρὰ αὕτη νίκη πλησίον αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ πεδίου, ὅπου πρὸ αἰώνων ἐννέα καὶ ἡμίσεος ὁ μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε νικήσει Δαρεῖον τὸν Κοδομαννόν, ἐνεθάρρυνε τέλος τὸν Ἡράκλειον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν ἀναμενομένην ὁριστικὴν ἐπίθεσιν κατ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Παρ' ὅλας δὲ τὰς ἐκ τῆς διαβάσεως ποταμῶν δυσχερείας, ὧν κυριώτατοι ὁ μέγας καὶ ὁ μικρὸς Ζάβατος, οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενοι Λύκος καὶ Κάπρος, ὁ Ἡράκλειος, τραπεὶς πρὸς νότον, προεχώρησε πρὸς τὴν Δασταγέρδην. Τοῦ δὲ Χοσρόου τραπέντος εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Κτησιφῶντα, ἀπέχουσαν περὶ τὰς δώδεκα ἡμέρας, οἱ Βυζαντῖνοι κατέλαβον τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων τοῦ 628 τὴν μεγαλοπρεπῆ Δασταγέρδην, ἣν ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ὁ Χοσρόης προετίμα ὡς βασιλεύουσαν καὶ αὐτῆς τῆς Κτησιφῶντος.

Μετ' ἰδιαζούσης ὅλως χαρᾶς ἠδυνήθη ὁ Ἡράκλειος νἀνακτήσῃ τριακοσίας ὅλας βυζαντιακὰς σημαίας, αἵτινες, ἐν διαφόροις πρὸς τοὺς Βυζαντίνους πολέμοις πεσοῦσαι εἰς χεῖρας τῶν Περσῶν, ἐκόσμουν τἀνάκτορα τῆς Δασταγέρδης. Ὑπὲρ πᾶσαν δ' ἐλπίδα πλούσια ὑπῆρξαν τὰ καταληφθέντα ἐν τοῖς βασιλείοις λάφυρα, ἀρώματά τε καὶ ἡδύσματα τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς, σκεύη καὶ πολύτιμα μέταλλα, ὁλοσηρικὰ

καὶ τάπητες, σκηναὶ τοῦ Χοσρόου καὶ ἀγάλματα, ζῷα ἥμερα τῶν παραδείσων τοῦ βασιλέως καὶ θηρία τῶν κυνηγίων αὐτοῦ. Ἐν γένει δὲ τοσοῦτον ἦτο τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων, ὥστε πολλὰ λέγεται ὅτι κατέκαυσαν διὰ τὸ βάρος αὐτῶν οἱ νικηταί.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ δαυλὸς τῶν Βυζαντίνων ἐπυρπόλει τῆς Δασταγέρδης τὰ ὑπερήφανα ἀνάκτορα, ἄγγελοι τοῦ Ἡρακλείου ἐζήτουν νὰ πείσωσι τὸν Χοσρόην νὰ ὑποκύψῃ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην. «Σβέσωμεν τὸ πῦρ, πρὶν τὸ πᾶν καταφλέξῃ,» ἔγραφεν ὁ νικητὴς πρὸς τὸν ἡττημένον. Ἀλλ' εἰς μάτην. Ὁ Χοσρόης δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ, διέταξε δὲ νὰ συναθροισθῇ νέα κατὰ τοῦ Ἡρακλείου στρατιά. Ἐν τούτοις δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, μὴ θέλων νὰ ταλαιπωρήσῃ πλειότερον τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ἐν μέσῳ χειμῶνι, ἀπεφάσισε νἀναβάλῃ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸ ἔαρ, ἐπιστρέφων ἐγκαίρως εἰς τὴν Ἀτροπατηνήν, ὅπως προφθάσῃ νἀποφύγῃ τὰς διαρκεῖς χιόνας καὶ τὴν πλήμμυραν τῶν ποταμῶν.

Ἡ ὑποχώρησις αὕτη τοῦ Ἡρακλείου δὲν πρέπει νἀποδοθῇ εἰς δειλίαν, οὐδὲ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ λόγων μόνον στρατηγικῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε καὶ λόγους πολιτικοὺς νὰ πράξῃ ὡς ἔπραξεν. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐκτεθῇ τυχόν, ἐπιχειρῶν τὴν τελευταίαν κατὰ τῆς Κτησιφῶντος ἐπίθεσιν, εἰς κίνδυνον, ἐξ οὗ δυσχερὴς θὰ ἦτο ἡ διέξοδος, προετίμησε νἀναμείνῃ τὸ τέλος τοῦ Χοσρόου ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἀληθῶς δὲ δὲν διελάνθανον τὸν αὐτοκράτορα τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἁλώσεως τῆς Δασταγέρδης καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χοσρόου ἀποκρούσεως τῶν τελευταίων αὐτοῦ προτάσεων περὶ εἰρήνης. Ἐγνώριζε δὲ καλῶς ὁ Ἡράκλειος καὶ ποία θύελλα κατὰ τοῦ Χοσρόου ἀνεμένετο ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Σαρβαραζᾶ καὶ τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Πέρσου ἀρχιστρατήγου ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀποστολῆς γραμμάτων τοῦ Σασανίδου, συλληφθέντων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, δι' ὧν ὁ μέγας βασιλεύς, ὑποπτεύων τὴν πίστιν τοῦ στρατηγοῦ του, διέτασσε τὸν φόνον αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἐνδεικνύοντα, ὅτι ἦτο προτιμότερον νἀφήσῃ τὸν καρπὸν νὰ πέσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ χωρὶς νἀποσπάσῃ αὐτὸν διὰ τῆς βίας, κινδυνεύων ἴσως ἄνευ ἀνάγκης.

Αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα ἔδειξαν πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Ἡράκλειος. Ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ἡ ὑπὸ τὸν Σαρβαραζᾶν στρατιά, συνθηκολογήσασα μετὰ τῶν Βυζαντίνων, ἐξεκίνησεν ἐκ Χαλκηδόνος, ὅπως ἐπέλθῃ εἰς τὴν Κτησιφῶντα ἐναντίον τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἐν τούτοις δ' ὁ

ραιὸς Χοσρόης, οὐ ἐκλονεῖτο ἤδη καὶ ἄλλως ὁ θρόνος ἕνεκα τῆς τ' αὐτοῦ ἀγανακτήσεως τῶν Περσῶν, ἐπέσπευσε τὸ οἰκτρὸν τέλος, ρύξας ἐν μέσῳ ἀσθενείας ὑφ' ἧς κατελήφθη διάδοχον αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ εσβυτέρου υἱοῦ Σιρόου τὸν ἐξ ἄλλης ἠγαπημένης συζύγου, τῆς Χρισιανῆς Σειρὲμ, τεχθέντα Μερδασᾶν. Ἀλλ' ἡ παράβλεψις αὕτη τῶν ιαιωμάτων τοῦ Σιρόου ἐξήγειρε θύελλαν κατὰ τοῦ γηραιοῦ βασιλέως.

δὲ στρατιὰ στασιάσασα ἀνηγόρευσε βασιλέα τὸν Σιρόην, οὗ ἐπιιοντος ὁ Μερδασᾶς μετὰ τῶν λοιπῶν τέκνων τῆς Σειρὲμ ἐφονεύθη ὑπιον τοῦ Χοσρόου, καὶ αὐτὸς δ' ὁ ἔκπτωτος πρεσβύτης ἔτυχε τέλος νάτου πικροτάτου μετὰ βασιλείαν ἔνδοξον ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἑπτὰ 91-628) τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν 25 Φεβρουαρίου, καθ' ἣν ἀνερύχθη βασιλεὺς ὑπὸ τῶν στασιαστῶν ὁ Σιρόης.

Ἓν δὲ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ πατροκτόνου ὑπῆρξεν ἡ μετὰ τοῦ]ρακλείου εἰρήνη. Ἀποστείλας δ' εἰς τὸν αὐτοκράτορα, διατρίβοντα η εἰς Γάζακα, ἐπιστολὴν, ἥτις σώζεται μέχρις ἡμῶν, καίπερ λίαν θαρμένη καὶ μετὰ πολλῶν χασμάτων, ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις ιὸς τὸν ἀδελφὸν ἰτοῦ Ἡράκλειον.) δὲ αὐτοκράτωρ, παντήσας πρὸς τὸ ἰκνον αὐτοῦ, ὡολόγησε μετ' αὐιῦ συνθήκας τὴν Ἀπριλίου. Ὅροι τῶν συνθηκῶν αν ἡ εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἀπόδοσις τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν ὑπο ν Περσῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου καταληφθεισῶν χωρῶν ι πόλεων, ἐν αἷς ἡ Αἴγυπτος, ἡ Παλαιστίνη, ἡ Συρία, ἡ Μικρὰ Ἀσία ι τὰ δυτικὰ τῆς Μεσοποταμίας, ἡ ἐξ αὐτῶν ἀνάκλησις τῶν περσικῶν ατιῶν, πρὸς δὲ τούτοις ἡ εἰς τὸν Ἡράκλειον ἐπιστροφὴ τοῦ τιμίου ιου. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῶν συνωμολογημένων ἀνετέθη εἰς τὸν ἀδελφὸν ὁ Ἡρακλείου Θεόδωρον, μείναντα πρὸς τοῦτο ἐν Περσίᾳ.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΣΙΡΟΟΥ

Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, 15 Μαΐου 628, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρίστατο ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ εἰς εὐφρόσυνον τελετὴν, ουόμενος τοῦ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνωσθέντος διαγγέλματος, δι' οὗ ὁ ηφόρος αὐτοκράτωρ ἀνήγγελλεν εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ ὑπηκόους τ

εὐτυχὲς πέρας τοῦ μακροῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Χαίροντες δ' ἤκουσαν οἱ δῆμοι τῆς βασιλευούσης, ὅτι ὁ *ὑπερήφανος καὶ θεομάχο*
Χοσρόης ἔπεσε καὶ ἐπτωματίσθη εἰς τὰ καταχθόνια, καὶ βεβαίω
ἠλάλαξαν τῷ θεῷ, ὡς παρήγγειλεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπὶ τῇ νίκῃ τ
σταυροῦ κατὰ τοῦ Ζωροάστρου καὶ τῶν Μάγων, ἥτις ἀπετέλεσε
θέμα τῆς φερωνύμου τοῦ αὐτοκράτορος *Ἡρακλειάδος*, τοῦ ἐπινικί
ποιήματος Γεωργίου τοῦ Πισίδου.

Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, ρυθμίσας ἤδη μέχρι τινὸς ἐν τῷ μετα
κατὰ τὰς συνθήκας τὰ ἐν Ἀσίᾳ πράγματα καὶ ἀφεὶς τὴν ἐκτέλε
τῶν λοιπῶν εἰς τὸν Θεόδωρον, ἐπανήρχετο ὁ Ἡράκλειος εἰς τὴν βα-
λεύουσαν. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Ἱέρειαν ἐπὶ τῶν ἀσιατι
παραλίων τοῦ Βοσπόρου πλησίον τῆς Χαλκηδόνος ἀνάκτορον, σύμ
ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ
Ἡρακλείου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἐγγόνου Ἡρακλεωνᾶ ἐξῆλθον εἰς
συναπάντησιν αὐτοῦ, βαστάζοντες κλάδους ἐλαιῶν καὶ λαμπάδας καὶ
εὐφημοῦντες τὸν βασιλέα μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων. Προςελθὼν δὲ ὁ
υἱός, ἔπεσε, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ μοναχοῦ Θεοφάνους, εἰς τοὺς πόδας
τοῦ Ἡρακλείου, καί, ἐναγκαλισθέντες ἀλλήλους, ἔβρεξαν ἀμφότεροι τὴν
γῆν διὰ τῶν δακρύων. Ἐπὶ δὲ τῷ συγκινητικῷ τούτῳ θεάματι ἠκούσθησαν ἐκ πάντων τῶν στομάτων ὕμνοι εὐχαριστήριοι πρὸς τὸν θεὸ
καὶ οὕτω λαβόντες τὸν βασιλέα πάντες εἰςῆλθον σκιρτῶντες εἰς τὴν πόλιν, ἑορτάζουσαν πανηγυρικῶς τὸν θρίαμβον τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴ
εἰς τὴν βασιλεύουσαν εἴςοδον τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ τῶν τριακοσί
ἐθνικῶν σημαιῶν, ἃς εἶχεν ἀνακτήσει ἀπὸ τῶν Περσῶν ὁ βασιλεύς.

Ἦτο δ' ἡ ἀξιομνημόνευτος ἐκείνη ἡμέρα ἡ 14 Σεπτεμβρίου 628,
τὴν μνήμην καθιέρωσεν εὐγνώμων ἡ ἐκκλησία, ἐν αὐτῇ πανηγυρίζο
κατ' ἔτος τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ εὐλαβῶς μνημονεύο
τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος. Οὕτω δὲ κατὰ παράδοξον συγκ
δὶς ἐντὸς δύο ἐτῶν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκ
καθορίσῃ λειτουργίας μνημοσύνους χάριν θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶ
εὐτυχημάτων, ἅτινα ἐχρεώστει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνδρὸς
ὅςτις εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἶχεν ἑνώσει τὸν θρόνον καὶ τὴν ἐκκλησ
δεσμῶν ἀδιαρρήκτων καὶ εἶχε περιβάλλει τὰς ἐθνικὰς νίκας διὰ
κτῆρος θρησκευτικοῦ.

Οἱονεὶ δὲ δεύτερον θρίαμβον κατῆγεν ὁ Ἡράκλειος μετά τιν
ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐκκινήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἅμα

ἐπορεύθη εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἄγων τὸν τίμιον σταυρὸν, ὅπως ἀποδώσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, ὅπου ἐπιστεύετο εὑροῦσα αὐτὸν ἡ ἁγία Ἑλένη. Καὶ μεγάλη μὲν ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἐκκλησίας, ὅτε κατὰ τὴν ἐκ τῆς Περσίδος ἀπόδοσιν τοῦ σταυροῦ εὑρέθησαν ἀλύμαντοι αἱ σφραγῖδες, ἃς εἶχεν ἐπιθέσει ἐπ' αὐτοῦ ἡ μήτηρ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Μεγάλη δ' ἐξεδηλώθη καὶ ἡ συγκίνησις τῶν Χριστιανῶν τῶν Ἱεροσολύμων, ἐπανελθόντων εἰς τὴν πόλιν μετὰ τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας εἰρήνην, ὅτε ὁ Ἡράκλειος, αὐτὸς φέρων ἐπ' ὤμων κατὰ τὰς μεταγενεστέρας παραδόσεις τὸν σταυρὸν, ἤγαγεν ἐπὶ τὸν Γολγοθᾶν, καὶ ἀπέδωκε τὸ πολύτιμον παλλάδιον εἰς τὸν πατριάρχην Ζαχαρίαν, ὅςτις μετ' αὐτοῦ καὶ χάριν αὐτοῦ εἶχε καταλίπει τὴν πόλιν τὴν ἱερὰν, συνεπιστρέφων μετ' αὐτοῦ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας.

Ὁ Ἡράκλειος εὑρίσκετο εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δόξης αὐτοῦ.

ια'

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτεία τοῦ Ἡρακλείου.

Εἶνε προφανὲς, ὅτι ὁ Ἡράκλειος τὰς νίκας αὐτοῦ ἐχρεώστει κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐνθάρρυνσιν καὶ τὴν ἀκάματον δραστηριότητα τοῦ Σεργίου. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας μεγάλως εἶχε βοηθήσει αὐτὸν αὐτὴ ἡ ἐκκλησία, ἀπαλλοτριωθεῖσα ἐπί τινα χρόνον τῶν θησαυρῶν αὐτῆς χάριν τοῦ ἱεροῦ πολέμου. Ἀλλὰ τἀπὸ τῶν Περσῶν λάφυρα καὶ ἔκτακτοι εἰςφοραὶ, ἐπιβληθεῖσαι εἰς τὰς ἐπαρχίας μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, κατέστησαν δυνατὴν τὴν ἀπόδοσιν τῶν δανείων. Θέλων δὲ νἀποδείξῃ ὁ Ἡράκλειος καὶ ἄλλως τὴν πρὸς τοὺς κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, ἐξέδωκε τῷ 629 πρὸς τὸν Σέργιον νεαρὰν, δι' ἧς, ἀνανεώσας τὰ ὑπὸ τῶν προτέρων βασιλέων δεδομένα προνόμια καὶ μεταρρυθμίσας δεόντως, ἐκανόνισε τὰς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν δίκας οὕτως, ὥςτε νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένοι τῆς πιέσεως τῶν πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀρχόντων.

Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Σέργιος φαίνεται κεκτημένος τοιαύτην ἐπὶ τὸν Ἡράκλειον ἐπίδρασιν, ὥςτε εἴδομεν αὐτὸν πολλαχῶς ἐπενεργήσαντα εἰς διεύθυνσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν, οὐ σμικρὰ, ὡς εἰκὸς, ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἡρακλείου ὡς πρὸς τὰ πράγματα τὰ θρησκευτικά. Δὲν ἤρκει νὰ νικήσῃ τοὺς βαρβάρους

ὁ αὐτοκράτωρ καὶ νἀποδώσῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὸ κράτος. Τὸ σχέδιον τοῦ πατριάρχου ἦτο εὐρύτερον· ἤθελε νὰ κραταιωθῇ τὸ βασίλειον καὶ διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰρήνης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀληθῶς ἤδη ἐπὶ μακρόν, ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰουστίνου τοῦ Β΄, ἡ βασιλεία ἐφαίνετο ἥκιστα μεριμνήσασα περὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐσήμαινε τὴν ἔλλειψιν σκανδάλων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς ἦτο μεστὴ ζιζανίων καὶ διαιρέσεων. Ἡ σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος δὲν εἶχε καταπνίξει τελείως τὸν μονοφυσιτισμόν. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰουστίνου τοῦ Β΄ διεδίδετο ὁσημέραι μᾶλλον καὶ ἐκραταιοῦτο ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐλάμβανεν οὕτως εἰπεῖν νέαν σύστασιν ἐν Συρίᾳ, Μεσοποταμίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, αἵτινες ἐκυμαίνοντο μεταξὺ Νεστοριανισμοῦ καὶ νέου τινὸς τύπου τῆς μονοφυσιτικῆς αἱρέσεως, τοῦ Ἰακωβιτισμοῦ, οὕτω κληθέντος ἀπὸ τοῦ Σύρου Ἰακὼβ τοῦ Βαραδαίου ἢ Ζανζάλου. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ ἐπικράτησις τῶν διαφόρων τούτων μονοφυσιτικῶν αἱρέσεων ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ἣν εἶχον ὑποθάλψει καὶ οἱ Πέρσαι διὰ τῶν κατακτήσεων αὐτῶν, ὥστε οἱ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν τασσόμενοι ἦσαν ἐν καταπληκτικῇ μειονότητι πρὸς τοὺς αἱρετικούς, καὶ κατεδυναστεύοντο ὑπ' αὐτῶν.

Αὐτὸ τὸ ὄνομα Μελχιτῶν ἢ αὐτοκρατορικῶν, ὅπερ ἔδιδον οἱ αἱρετικοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, δεικνύει, ὅτι ὁ διχασμὸς δὲν ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν καὶ μόνον ἐκκλησιαστικός, ἀλλ' ἐνυπῆρχον ἐν τῇ τοιαύτῃ θρησκευτικῇ διαστάσει καὶ στοιχεῖα διαιρέσεως πολιτικῆς, ἥτις συμφέρον ἦτο νὰ ἐκλίπῃ. Ἡ δ' ἕνωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶς διεστώτων καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἡράκλειος ἀνελάμβανε τὸν μέγαν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νέον ὅπλον πρὸς ἐκνίκησιν τοῦ φοβεροῦ ἀντιπάλου. Ἄρα τὸ σχέδιον τοῦ Σεργίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς θρησκευτικὸν ἅμα καὶ πολιτικόν, ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ προθυμία, μεθ' ἧς ἐκθύμως ἀπεδέχθη αὐτὸ ὁ Ἡράκλειος.

Ὁ Σέργιος, διανοηθεὶς τὴν διὰ παραχωρήσεώς τινος πρὸς τοὺς μονοφυσίτας συνδιαλλαγὴν αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν, ἤτοι φαντασθεὶς ἐνέργειάν τινα ἀνάλογον πρὸς τὸ *Ἑνωτικὸν* τοῦ Ζήνωνος, ὑπεχώρει ἴσως καὶ εἰς ἐνδομύχους τινὰς ἐκ παραδόσεως κλίσεις, ἅτε ὢν μὲν Σύρος, καταγόμενος δ' ἐκ γονέων Ἰακωβιτῶν καὶ διδαχθεὶς νὰ μὴ ἀπορρίπτῃ ὅλως τὰς δοξασίας τοῦ Εὐτυχοῦς. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ δὲν ὑπῆρξε δύσκολος ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετά τινων ἐπισκόπων τῆς Ἀραβίας, τῆς Ἀρμενίας, τῆς Κιλικίας περὶ τῶν βάσεων τῆς συνδιαλλαγῆς. Τὰ διεστῶτα ἐφαίνοντο συμβιβαζόμενα, ἑκατέρωθεν γινομένων ἀμοιβαίων ὑπο-

χωρήσεων καὶ κρατούσης τῆς δοξασίας, ὅτι εἶχε μὲν δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἀλλὰ μίαν ἐνέργειαν θεανδρικὴν καὶ μίαν ἔκφρασιν θελήσεως, εἰς ἣν ὑπετάσσοντο κατὰ τὰς ἑκάστοτε ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου αἱ ἀνθρώπιναι αὐτοῦ ἀνάγκαι.

Ὁ δ' αὐτοκράτωρ δὲν ἤργησε νἀποδεχθῇ τὰ διαβήματα τοῦ πατριάρχου, ἅτινα ἐφαίνοντο προωρισμένα μεταξὺ ἄλλων νὰ συνδέσωσι σφιγκτότερον πρὸς τὴν καθολικὴν τοῦ κράτους ἐκκλησίαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἀρμενίους. Τοῦτο δ' ἔμελλε νὰ εἶνε καὶ μέγα πολιτικὸν κέρδος ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Διὸ ἤδη ἀπὸ τοῦ 622 ἐν μέσῳ τῶν πολέμων αὐτοῦ εὑρίσκομεν τὸν Ἡράκλειον συζητοῦντα πρὸς ἐπισκόπους τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Λαζικῆς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα. Σπουδαία δὲ βάσις ἐνεργείας πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς διαδόσεως τῶν περὶ μιᾶς ἐνεργείας καὶ θελήσεως δοξασιῶν ἐκερδήθη, ὅτε ἀνεβιβάσθη ἐπὶ μὲν τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας ὁ Ἰακωβίτης Ἀθανάσιος τῷ 629, ἐπὶ δὲ τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ 630 εἷς τῶν θερμοτάτων ὀπαδῶν τῆς νέας δοξασίας, ὁ πρώην ἐπίσκοπος Κολχίδος Κῦρος. Ἡ σύμπραξις δ' αὐτῶν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς συνδιαλλαγῆς ὑπῆρξε τοσούτῳ μᾶλλον λυσιτελεστέρα καθ' ὅσον εἴπερ ποτὲ παρίστατο ἀνάγκη εἰρήνης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τὸ πέρας τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἐπαρχιῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

Καὶ μέχρι μέν τινος ἐφαίνετο εὐοδούμενον τὸ ἔργον τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δ' ἀποδοχὴ τῆς μιᾶς ἐνεργείας ἐν ταῖς δύο φύσεσι τοῦ Χριστοῦ ἀπέδιδε τὴν εἰρήνην εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ δὲν ἤργησε νὰ παρουσιασθῇ ἡ ἀντίδρασις, συνεπιφέρουσα καὶ τὴν εἰς τὴν νέαν ἐσωτερικὴν διχόνοιαν τῆς Ἀνατολῆς ἀνάμιξιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἐπέτεινε τὸ σκάνδαλον ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ αὐτό, καὶ ἤγαγε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ Ἡρακλείου εἰς νέαν διάσπασιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Ψυχὴ δὲ τῆς ἀντιδράσεως ἦτο ὁ ἐκ Παλαιστίνης μοναχὸς Σωφρόνιος, ἀφ' οὗ μάλιστα χρόνου ἀνῆλθε τῷ 634 εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων. Ὅπως δ' ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὰς ἀντενεργείας καὶ συκοφαντίας τοῦ Σωφρονίου, ἐπεκαλέσθη ὁ Σέργιος καὶ τὴν γνώμην τοῦ πάπα Ὀνωρίου, οὗ ἡ ἀπάντησις, ἐπαινοῦσα τὴν σύνεσιν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποδεχομένη κατ' ἀρχὴν τὴν περὶ μιᾶς ἐνεργείας δοξασίαν, ὑπεξέφευγε τὰ λοιπὰ ζητήματα, καὶ

ἦτο κατὰ τἆλλα γεγραμμένη μετὰ πολλῆς διπλωματικῆς τέχνης καὶ ὑποκρίσεως. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Σωφρόνιος ἐξέδιδε τῷ 635 μετὰ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις συγκάλεσιν τοπικῆς συνόδου Συνοδικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σέργιον, ἐν ᾗ μετὰ διαλεκτικῆς τέχνης οὐ τῆς τυχούσης ἐπολέμει τὴν νέαν δόξαν ὡς συνταράσσουσαν αὐτὴν τὴν εἰς τὸ δόγμα τῆς ἐνσαρκώσεως πίστιν. Ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως συζητούσης τα πράγματα καὶ δυναμένης νἀνοίξῃ νέας πληγάς, ἐθεώρησεν ὁ Σέργιος συνετώτερον νἀντεπέλθῃ ἄλλως διὰ τῆς ὑφ' ἑαυτοῦ μὲν συνταχθείσης, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἡρακλείου τῷ 638 ἐκδοθείσης *ἐκθέσεως*. Διὰ τοιαύτης τινὸς ἐνεργείας τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως οὕτως εἰπεῖν ἀπεσύρετο ἀπὸ τῆς δογματικῆς πάλης, ἀνελάμβανε δὲ τὴν ὅλην εὐθύνην ἡ πολιτεία, ἀπαγορεύουσα διὰ τοῦ δογματικοῦ ἐκείνου νόμου πάντα λόγον περὶ μιᾶς ἢ δύο ἐνεργειῶν καὶ εἰσάγουσα τὴν περὶ μιᾶς ἐν Χριστῷ θελήσεως διδασκαλίαν. Οὕτω δὲ κατ' ὀλίγον καὶ ἀνεπαισθήτως αἱ πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας προσπάθειαι τοῦ Σεργίου ἤγαγον εἰς τὴν ἐπίσημον ὑπὸ τῆς βασιλείας δημιουργίαν τῆς αἱρέσεως τῶν *μονοθελητῶν*.

Ἐν ᾧ δὲ ἀντὶ τῆς ποθητῆς εἰρήνης νέα ἐγεννᾶτο ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει πηγὴ ἐκκλησιαστικῶν σκανδάλων καὶ νέα ἀφορμὴ διασπάσεως τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἐξέλειπον ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου σχεδὸν ταὐτοχρόνως ἢ ἐν μικρᾷ ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσει οἱ πρωτεργάται τῶν νέων διχονοιῶν. Τὸν μὲν Νοέμβριον τοῦ 638 ἀπέθνησκεν ὁ Σέργιος, μετὰ δέ τινας μῆνας ἠκολούθει αὐτὸν εἰς τὸν τάφον ὁ Σωφρόνιος, ἓν δ' ἔτος κατόπιν διεδέχετο τὸν θανόντα Ὀνώριον ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου Ἰωάννης ὁ Δ', σφοδρὸς ἀντίπαλος τῶν μονοθελητῶν καὶ τέλος τῷ 641, θνήσκοντος τοῦ στιβαροῦ Ἡρακλείου, περιήρχετο τὸ στέμμα ἐν Βυζαντίῳ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ διαδόχους. Ἀλλ' ὁ θάνατος τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων οὐ μόνον δὲν κατέπαυσεν, ἀλλὰ καὶ ηὔξησε τὴν θρησκευτικὴν σύγχυσιν· καὶ ταῦτα ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἤδη βραχὺ μετὰ τὰς ἐπιφανεῖς ἐν Περσίᾳ νίκας τοῦ Ἡρακλείου νέος ἐθνικὸς ἐχθρὸς συνεκίνει τὴν Ἀνατολήν, νέα θρησκεία, ἀντίπαλος τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐδημιούργει νέον καθεστώς, ὅπερ ἔμελλε νὰ συγκλονήσῃ μὲν τὸ βυζαντιακὸν κράτος, νἀναταράξῃ δ' ἐπὶ αἰῶνας τὸν κόσμον ὅλον.

ιβ'

Μωάμεθ.

Περὶ τὸ 570 π. χ. ἐγεννᾶτο ἐν Μέκκᾳ ἀπὸ γονέων πτωχῶν παιδίον, εἰς ὃ ἐπεφυλάσσετο μέγα μέλλον. Ἦτο Μωάμεθ ὁ υἱὸς τοῦ Ἄραβος μικρεμπόρου Ἀβδαλλὰχ καὶ τῆς Ἀμίνας. Περιπετειώδης ὑπῆρξε τοῦ παιδὸς τούτου αὐξανομένου ὁ βίος. Στερηθεὶς ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ τῶν γονέων αὐτοῦ, εὑρέθη ἠναγκασμένος νὰ τραπῇ ἐπὶ τὸν ἐπώδυνον βίον τοῦ ποιμένος τῶν προβάτων πλουσίων κατοίκων τῆς Μέκκας ἢ τὸν τοῦ καμηλεμπόρου, συνοδεύων τὰ καραβάνια τῶν συγγενῶν αὐτοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν ἐρήμων εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν. Νέα δὲ περίοδος βίου ἄρχεται διὰ τὸν Μωάμεθ, ὅτε, εἰκοσιτετραέτης ἤδη ὤν, εἰςῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πλουσίας χήρας Χαδίζας τὸ μὲν πρῶτον ὡς καμηλίτης, ἔπειτα δὲ ὡς ἡγέτης τῶν εἰς τὰ νότια τῆς Ἀραβίας καὶ εἰς τὴν Συρίαν καραβανίων τῆς χήρας. Εὐτυχεστάτη δ' ὑπῆρξε διὰ τὸν νεαρὸν Ἄραβα ἡ γνωριμία τῆς Χαδίζας, διότι μετ' οὐ πολὺ ἀπέληγεν αὕτη παρ' ὅλας τὰς ἐνστάσεις τῶν συγγενῶν τῆς πλουσίας χήρας εἰς τὸν μετ' αὐτῆς, καίπερ οὔσης πολὺ πρεσβυτέρας, γάμον τοῦ Μωάμεθ, ὅςτις ὑπῆρξε δι' αὐτὸν ἀφετηρία μέλλοντος μεγάλου.

Εὐτυχὴς διέρρευσεν ὁ μετὰ τῆς Χαδίζας γάμος τοῦ Μωάμεθ, εὐλογηθεὶς ὑπὸ ἓξ τέκνων, ὧν δύο υἱοί, προώρως θανόντες. Ἦτο δ' ἡ πρὸς τὴν Χαδίζαν ἀγάπη αὐτοῦ οὕτω θερμή, ὥστε ζώσης μὲν αὐτῆς οὐδεμίαν ἔλαβεν ὁ Μωάμεθ ἄλλην γυναῖκα, ὅτε δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς (620) ἐτράπη ἐπὶ τὴν πολυγαμίαν, ἡ ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας νέας συζύγους ἀγαπωμένη Ἀϊσὰ συνείθιζε νὰ λέγῃ, ὅτι πρὸς οὐδεμίαν τῶν ἄλλων συμβιουσῶν γυναικῶν τοῦ Μωάμεθ ᾐσθάνετο τοιαύτην ζηλοτυπίαν, ὅσην πρὸς ἐκείνην τὴν νεκράν.

Οὐδ' ἐνέκειτο διὰ τὸν Μωάμεθ ἡ σημασία τοῦ μετὰ τῆς Χαδίζας γάμου αὐτοῦ εἰς μόνην τὴν ἐκ τοῦ πλούτου τῆς συζύγου εὐμάρειαν καὶ εἰς τἀγαθὰ τῆς οἰκιακῆς εὐδαιμονίας. Ἡ ἀνήσυχος τοῦ Μωάμεθ φύσις δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων, ἃς δύναται νἀποχαυνώσῃ καὶ ἀποκοιμίσῃ ἡ περὶ τὸν βίον εὐεστώ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸ ἀνεπιδεὲς συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὰς ἰδεώδεις ἐκείνας τάσεις τοῦ πνεύματος, αἵτινες εἶχον ἐξεγερθῆ δίκην ὀνειροπολημάτων ἐν τῇ ψυχῇ του κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀπορίας καὶ τῶν στενοχωριῶν. Διανοηθεὶς δὲ νὰ γείνῃ ὁ ἱδρυτὴς νέας θρησκείας, εὗρε καὶ ἐν τούτῳ ὑποστηρίζουσαν αὐτὸν καὶ ἐνθαρρύνουσαν

τὴν ἠγαπημένην, ἥτις παρεμύθει μὲν αὐτὸν προςκρούοντα κατὰ πρ[illegible]ο κομμάτων, ἐστήριζε δὲ κλονούμενον, καὶ ἐν γένει ὑπῆρξεν ἡ πρώ[illegible]τ πιστὴ τοῦ προφήτου, ἡ πρώτη τῆς νέας θρησκείας ὀπαδός.

Τὸν Μωάμεθ δὲν ἤγαγεν εἰς τὴν ἰδέαν νὰ γείνῃ ὁ προφήτης καὶ δη[illegible]μιουργὸς νέας θρησκείας μόνον ἔξαλλός τις ἔκστασις, ὑπερβάλλουσα καὶ αὐτὴν τὴν ἄλλως προςιδιάζουσαν εἰς τὰ φαντασιόπληκτα καὶ εὐέξα[illegible]τα τέκνα τῆς Ἀραβίας. Οὐδὲ παρώρμησεν αὐτὸν μόνον φιλοδοξία ἀπ[illegible]ορρέουσα ἐκ τῆς συναισθήσεως, ὅτι μεγάλα ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτὸν ὡς φερόμενον ἀπόγονον τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ παρ' ὅλην τὴν πρὸ τοῦ γάμου π[illegible]τωχείαν του ἀνήκοντα εἰς τὸ ἐπιφανὲς γένος τῶν Ἀσσιμιτῶν καὶ τὴν φυλὴν τῶν Κορεϊσιτῶν, ἥτις κατεῖχεν ἐκ κληρονομίας τὴν κλεῖδα τοῦ ἐν Μέκκᾳ ἐκ παλαιοτάτων χρόνων σωζομένου ἱεροῦ οἴκου καὶ τὴν [illegible]ετὰ τῆς περὶ αὐτῆς φροντίδος συνδεομένην κυριαρχίαν τῆς Μέκκας. Ἀλλ' εἰς τὰς γενεσιουργοὺς ταύτας τῆς νέας θρησκείας αἰτίας προςετίθεντο καὶ ἄλλοι λόγοι, ἐκπηγάζοντες ἐξ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκ[illegible]υτικῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ εὑρίσκοντο οἱ Ἄραβες ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὸν χριστιανικὸν καὶ τὸν ἰουδαϊκὸν κόσμον ὅτε ἠνδρώθη ἐν μέσῳ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ.

Ἀρχομένου τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ὅτε ἤδη ὁ εὐτυχὴς μετὰ τῆς Χαδίζας γάμος εἶχε καταστήσει δυνατὴν εἰς τὸν Μωάμεθ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὰς σκέψεις αὐτοῦ καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἐξάψεις, ἤδη ἓξ ἑκατονταετηρίδες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ. Ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων κράτη εἶχον καταλυθῆ καὶ νέα κράτη δημιουργηθῆ, καὶ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν τοῦ κάλλους εἶχε διαδεχθῆ μετὰ μακρὰν πάλην ἡ θρησκεία τοῦ λόγου. Ἀλλ' ὁ χριστιανισμός, ἀγωνιζόμενος δι' ὅπλων ὡς τὸ πλεῖστον πνευματικῶν δὲν εἶχεν ὑποτάξει ὑπὸ τὰς θεοπνεύστους αὐτοῦ ἀρχὰς τὸν σύμπαντα κόσμον, δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐξαφανίσει ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὴν πατροπαράδοτον μονοθεϊστικὴν θρησκείαν τῶν διωκτῶν τοῦ σωτῆρος, δὲν εἶχεν ἐκριζώσει ἁπανταχοῦ τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων. Ἰδίως δὲ κατὰ τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Ἀσίας, ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀραβίᾳ, διήρκει ἀκόμη ἀκμαιοτέρα ἡ συμβίωσις διαφόρων θρησκευμάτων καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν πάλη. Ἐκεῖ συνηντῶντο καὶ διεσταυροῦντο, ἔβαινον ἐκ πλαγίου καὶ συνεκρούοντο ὁ χριστιανισμός, ὁ ἰουδαϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν υἱῶν τῶν ἀραβικῶν ἐρήμων. Οὔτε δ' ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία, οὔτε ἡ ἰσοπεδωτικὴ ἐνέργεια τοῦ Βυζαντίου εἶχον δυνηθῆ νὰ συνδιαλλάξωσι τἀδιάλλακτα, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ παράσχωσι τὴν νίκην

; ἓν τῶν πρὸς ἄλληλα ἀντιμαχομένων ἐκείνων θρησκευμάτων, καὶ δὴ ι χριστιανικόν, ὅπερ ἦτο ἡ ἀνεγνωρισμένη τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ησκεία.

Κατὰ τὸ μεταίχμιον λοιπὸν ἐκεῖνο τῶν τριῶν θρησκευμάτων εὑρι-όμενος ὁ εὐφαντασίωτος Ἰσμαηλίτης ἠδυνήθη, διατρέχων τὰς χώρας ιίνας ὡς καμηλέμπορος, νὰντιληφθῇ τῆς τε καταστάσεως ἐν ᾗ εὑρί-ετο ἡ θρησκεία τῆς ἰδίας αὐτοῦ φυλῆς καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῶν γων δι' οὓς ὑφίστατο μὲν ἀκόμη ὁ σημιτικὸς ἰουδαϊσμός, δὲν εἶχε δὲ :τακτήσει τὰ πάντα ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν, ἥν, καίπερ ἐπὶ σημι-κοῦ ἐδάφους τὸ πρῶτον ἀνατείλασαν, εἶχον ἀποδεχθῇ τὰ πλεῖστα τῶν ἰογερμανικῶν ἐθνῶν. Εὕρισκε δὲ, ὅτι τὸν μὲν ἰουδαϊσμὸν συνεκρά-υν ἀκόμη ἐν τῇ ζωῇ ὁ μονοθεϊστικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, ὃν εἶχε κοι-ν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τύποι τινὲς καὶ ἔθιμα αὐτοῦ, ἀπορ-οντα ἐξ αὐτοῦ τοῦ κλίματος τῶν χωρῶν ἐν αἷς ἦτο ἐξηπλωμένος ἢ ριζωμένα ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν σημιτικῶν λαῶν. Ὡς κυριώτατον δὲ ιλυμα τῆς παγκοσμίου διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, καίπερ κοσμοπο-τικὰς ἔχοντος βάσεις, ἐθεώρησε τὸν εἰρηνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ ς ὑψηλὰς αὐτοῦ, εἰς ἀνεπτυγμένα καὶ προηγμένα ἐν τῷ πολιτισμῷ ιη ἀπευθυνομένας ἠθικὰς καὶ μεταφυσικὰς θεωρίας. Στρέφων δὲ τέλος βλέμμα περὶ ἑαυτόν, ἔβλεπε τοὺς ὁμοφύλους αὐτοῦ θρησκευτικῶς ν ἀποστάντας ἀπὸ τῆς πίστεως τῶν πατέρων καὶ περιπεσόντας εἰς σιδαιμονίαν καὶ δαιμονολατρείαν, εἰ μὴ εἰς παντελῆ θρησκευτικὴν ιαφορίαν, μόνον περὶ τύπους τινὰς τυρβάζουσαν, οὐδεμίαν ὑποκρύ-οντας οὐσίαν, πολιτικῶς δὲ ἀνισχύρους, ἅτε ὑπ' οὐδεμιᾶς κοινῆς ἰδέας, ' οὐδενὸς ὑψηλοῦ ἐλατηρίου ἀγομένους εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστο-;, ἣν ἐφαίνετο προορίζουσα εἰς αὐτοὺς ἡ ὁρμητικὴ αὐτῶν καὶ γεν-α φύσις.

'Αλλ' εἰς ταῦτα τὰ πορίσματα δὲν κατέληγεν ὁ Μωάμεθ ἀπὸ φιλο-ικῆς ἐποπτείας καὶ ἀπὸ συγκεκριμένης μελέτης. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἶτα πάντα ἐπήρχοντο εἰς τὸν πολυδέγμονα αὐτοῦ νοῦν δίκην ἀποκα-ιεων ἐνθέων ὡς ἀπὸ ἐλλάμψεως εἰσορμώσης εἰς τὴν ἐξαπτομένην αὐ-ἰ φαντασίαν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπίστευσε καὶ αὐτὸς ἢ τοὐλάχιστον ἠθέ-ιε χάριν ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ του νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ι πεποίθησιν, ὅτι ἦτο ὄργανον ἐμπνεύσεων θεϊκῶν, ὅτι ἦτο ὁ ἐκλε-ις τοῦ θεοῦ καὶ ὁ προφήτης τῆς θρησκείας ἣν ἐπεβάλετο νὰ κηρύξῃ.

ιγ'

Ἡ θρησκεία τοῦ κορανίου.

Ἡ ἀνόρθωσις τῆς ἀραβικῆς θρησκείας, σὺν αὐτῇ δὲ καὶ δι' αὐτῆς ἡ πολιτικὴ ἀνύψωσις τῶν Ἀράβων, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμα τοῦ Μωάμεθ. Διὰ τοῦτο δὲ τὴν θρησκείαν ἣν εἰςῆγε δὲν παρίστανεν ὥς τι νέον, ἀλλ' ὡς ἁπλῆν κατὰ τὰς θεϊκὰς ἀποκαλύψεις ἐπάνοδον εἰς τὴν μόνην ἀληθῆ θρησκείαν, ἣν εἶχον παραμορφώσει οἱ εἰδωλολάτραι ὡς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοί. Ἀποδεχθεὶς δ' ἕνα καὶ μόνον θεόν, ἑαυτὸν ἐκήρυξε τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ· τὸν δὲ Χριστὸν ἀνεγνώρισε μὲν ὡς πρόδρομον ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐθεώρει θεόπνευστον υἱὸν τῆς Μαρίας, οὐχὶ δὲ υἱὸν τοῦ θεοῦ, οὐδ' ἀπεδέχετο τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅπερ ἐβδελύσσετο οὐχ ἧττον τῆς πολυθείας καὶ εἰδωλολατρείας. Καὶ ἄλλους δὲ προδρόμους ἐθεώρει ὅτι ἔσχε πρὸ τοῦ Ἰησοῦ ὁ Μωάμεθ, καὶ δὴ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Μωϋσῆν, ἅπαντας συντελέσαντας εἰς ἀποκάθαρσιν τῆς ἐφθαρμένης καὶ παρεγνωρισμένης ἀληθοῦς θρησκείας, ἧς αὐτὸς ἦτο ὁ τελευταῖος καὶ κυριώτατος κῆρυξ καὶ προφήτης. Οὕτω δὲ ὁ ἱδρυτὴς τῆς νέας θρησκείας οὔτε τὸν μωσαϊκὸν νόμον, οὔτε τὸ εὐαγγέλιον ἐπεκήρυσσεν, ἀλλὰ πολλὰ τῶν διδαγμάτων αὐτῶν ἀνεμίχθησαν μετὰ δοξασιῶν εἰδωλολατρικῶν καὶ δημώδους τῶν Ἀράβων σοφίας καὶ διδασκαλιῶν αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ ἐν τῇ βίβλῳ, ἥτις κατέστη ἡ βάσις καὶ τὸ εὐαγγέλιον τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἐν ᾧ κατεγράφησαν αἱ ἀναγνώσεις ἤτοι ἀποκαλύψεις αὐτοῦ τοῦ προφήτου. Ἡ βίβλος δ' αὕτη τῶν ἀναγνώσεων ἢ ἀποκαλύψεων εἶνε τὸ κοράνιον, ὅπερ σώζεται σήμερον ἐν τῇ συντάξει τῇ γενομένῃ κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ τρίτου χαλίφου τῶν Ἀράβων Ὀθμάν.

Τὸ κοράνιον διακρίνεται διὰ τὸν διαπνέοντα τὰς **σούρας**, ἤτοι τὰ κεφάλαια αὐτοῦ, ποιητικὸν οἶστρον καὶ τὸ αὐτόματον τῆς ἐμπνεύσεως, προϊόντα τῆς ὑπερχειλοῦς ἀραβικῆς φαντασίας, πολὺ μᾶλλον ἢ διὰ τὸ βάθος τῆς ἐν αὐτῷ περιεχομένης δογματικῆς διδασκαλίας, ἥτις εἶνε ἁπλῆ καὶ εὔληπτος. Καὶ οἱ τρόποι δὲ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἐνδομυχοῦντος θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, τὸ τυπικὸν καὶ ἠθικὸν μέρος τῆς θρησκείας καὶ τὰ τῆς λατρείας, ταῦτα πάντα ἦσαν ἁπλᾶ καὶ ἐν μέρει κοινὰ πρὸς τὰ τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς λατρείας τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὰ πρὸς τοὺς πιστοὺς παραγγέλματα τοῦ Μωάμεθ συνωψίζοντο εἰς τὸν καθαρμόν, τὴν νηστείαν, τὴν προςευχήν, τὴν προσ-

ύνησιν εἰς Μέκκαν καὶ τὴν ἐλεημοσύνην. Ἐν τοῖς τοιούτοις λοιπὸν ἐν ὑπῆρχέ τι νέον, οὐδὲ μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τῶν θρησκευμάτων, τινα ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι μέχρι τινὸς ἀδελφὰ παρ' ὅλην τὴν ὑπὸ οῦ Μωάμεθ ἄρνησιν τινῶν τῶν οὐσιωδῶν αὐτῶν δογμάτων. Ἀλλ' ὅμως καθιδρύετο ἐν τῷ νέῳ θρησκεύματι ἀρχή τις, ἀφ' ἧς ἀπέρρευσε κατ' λίγον ὁσημέραι μείζων διάσπασις ἀπὸ τῶν λοιπῶν θρησκευμάτων, καταήξασα εἰς πόλεμον ἀμείλικτον πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν, πόλεμον μὴ ζοντα μόνον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ προςλαβόντα καὶ σημααν ἐξόχως πολιτικὴν καὶ ἐθνικήν.

Ἡ δ' ἀφετηρία τῆς ἱστορικῆς ταύτης σημασίας, ἣν ἀπέκτησεν ὁ ωαμεθανισμός, ἔγκειται εἰς τὸν μανικὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν ἐνέπνευσεν ὁ ρχηγὸς τῆς νέας θρησκείας, ταὐτίσας ἑαυτὸν μετὰ τῆς διδασκαλίας ου καὶ τὸν Μωάμεθ μετὰ τοῦ Ἀλλάχ. Τελείαν καθυπόταξιν τοῦ σώατος καὶ τῆς ψυχῆς εἰς τὴν θρησκείαν, ἧς ὑπῆρξεν ὁ μυσταγωγός, πήτησεν ὁ Μωάμεθ. Αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τὸ δοθὲν εἰς τὸ νέον θρήσκευα, *Ἰσλάμ*, σημαῖνον τὴν ἀφοσίωσιν, δεικνύει τὴν καρτερίαν ἅμα καὶ ν ὀργασμόν, ὅςτις ἀπέβη τὸ πρόγραμμα τῶν Μωαμεθανῶν. Οἱ Ἄραες, κλείσαντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ ἀφοσιωντες εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἰσλαμισμοῦ κατὰ τὰ παραγγέλματα τοῦ οφήτου, ἐπεδόθησαν ἀκράτητοι καὶ μετὰ φανατισμοῦ εἰς τὸν ἐπιβαλμενον αὐτοῖς ἔνοπλον ἀγῶνα. Μανικὴ δέ τις ἐθελοθυσία ἄνευ ἀνασκοῆς, ἀφειδής τις λησμοσύνη ἑαυτῶν κατέλαβε κατὰ κράτος τὴν ψυχὴν ν παραφόρων ἐκείνων θιασωτῶν τοῦ προφήτου, πηγνυόντων τὴν σηείαν τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἀνὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν.

Ὑπὸ τῆς μέθης δ' ἐκείνης τοῦ φανατισμοῦ κατεχόμενοι οἱ στρατευόνοι ὑπέρμαχοι τῆς πολεμικῆς θρησκείας τῆς ἀφοσιώσεως ἠψήφουν τῆς ίας ἑαυτῶν ζωῆς, ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι πεπρωμένη πάντως ωθεν εἶνε ἡ ὥρα τῆς τελευτῆς, καὶ ὅτι αὕτη θὰ ἐπέλθῃ ὁπωςδήποτε ; τὸν μαχητὴν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ πολέμου ἢ εἰς τὸν ἀστὸν ἐν τῇ ἀπραιοσύνῃ τοῦ οἴκου. Διὰ τί λοιπὸν νὰ μὴ προτιμηθῇ ὁ βίος τοῦ πολέυ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς θρησκείας, ὅτε εἰς μὲν τοὺς ἐπιζῶντας ἡ κη ἐπιφυλάσσει λείαν καὶ κέρδη καὶ τιμάς, εἰς δὲ τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἀλιχ καὶ τοῦ μόνου αὐτοῦ προφήτου θνήσκοντας προςμειδιῶσιν αἱ ἥδιαι τῶν ἐπαγγελιῶν; Ἀληθῶς δὲ ὅ τι ὑπέσχετο τὸ κοράνιον εἰς τοὺς ἔρτυρας τούτους τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἠδύνατο καὶ μόν... ι φανατίσῃ τοὺς εὐφαντάστους Ἄραβας. Διότ

φυλετικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα δὲν ἦσαν μεταφυσικαί τινες αἱ ἀνταμοιβαὶ ἃς ἐπηγγέλλετο τὸ κοράνιον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ εἰς τοὺς τυγχάνοντας τοιούτου μαρτυρικοῦ θανάτου, ἀλλὰ διὰ τῶν ἑλκυστικωτέρων χρωμάτων περιεγράφοντο αἱ ὑλικαὶ ἀπολαύσεις, ὧν ἔμελλον νἀξιωθῶσιν. Ἐν τῷ σαρκικῷ δ' ἐκείνῳ παραδείσῳ, ὃν ἡ ἀραβικὴ φαντασία ἐμέστωσε μαργαριτῶν καὶ ἀδαμάντων, μεγάρων μαρμαρίνων καὶ σκευῶν χρυσῶν, τὰ πάντα ἔμελλον νἀποπνέωσιν ἡδυπάθειαν καὶ τρυφὴν ἐν μέσῳ σωρῶν παχυλῶν λιχνευμάτων καὶ τῆς μεθυσκούσης καλλονῆς **οὐρὶ** μελανοφθάλμων.

Τὰ ἐκ τῆς νίκης κέρδη τῆς παρούσης ζωῆς καὶ αἱ ἀπολαύσεις τῆς μελλούσης ὑπῆρξαν οἱ δύο τροχοὶ οἱ στροβιλήσαντες νικηφόρον τὸ ἅρμα τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μωάμεθ ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς ἱστορίας δὲν εἰσάγει μόνον εἰς τὸ μέσον νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ παρεμβάλλει καὶ νέον παράγοντα, σπουδαιότατον ὑπὸ ἔποψιν πολιτικήν, λαὸν φύσει γενναῖον, ὃν καθιστᾷ ἔτι γενναιότερον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς μεταβάλλων αὐτὸν εἰς ὄργανον πολέμου ἄνευ ὁρίων, ἀφ' οὗ ἡ κατάκτησις ἦτο οἱονεὶ σύμβολον τῆς πίστεως αὐτοῦ. Εὐλόγως λοιπὸν ἔπρεπε πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ φοβῆται καὶ ἀναμένῃ ὁ πρὸς τοὺς Ἄραβας ὅμορος βυζαντιακὸς κόσμος τὴν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς πιστοὺς τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἥτις ἐκήρυσσε τὸ ξίφος κλεῖδα τοῦ οὐρανοῦ.

ιδ'

Ὁ ἰσλαμισμὸς στρατευόμενος.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Μωάμεθ δὲν ὑπῆρξεν εὔκολος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ὀλίγοι ὑπῆρξαν τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ προσήλυτοι τοῦ προφήτου καὶ μεγάλαι αἱ διώξεις ἃς ὑπέστη. Ἰδίως δ' ἰσχυρὸν ὑπῆρξε τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος τῶν Κορεϊσιτῶν, οἵτινες ὡς φύλακες τοῦ ἱεροῦ τῆς Μέκκας ἔβλεπον μεγάλως παραβλαπτόμενα τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐκ τῆς διαδόσεως τῆς νέας θρησκείας. Τοσοῦτον δὲ κραταιὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίθεσις αὐτῶν, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Μωάμεθ νὰ φύγῃ εἰς τὴν ἀραβικὴν πόλιν Αἴθριβον, κειμένην πρὸς τὰ βόρεια τῆς Μέκκας, ἀπέχουσαν δ' αὐτῆς πορείαν ὡσεὶ ὀκτὼ ἡμερῶν. Καὶ ἡ μὲν φυγὴ αὕτη, ἡ κληθεῖσα Ἐγείρα, εἶνε ἀφετηρία νέας σταδιοδρομίας τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἀρχὴ τῆς χρονολογίας

τῶν Μωαμεθανῶν (16 Ἰουλίου 622), ἡ δὲ πόλις, ἥτις, ἀριθμοῦσα ἤδη ἱκανοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μωάμεθ, ἔγεινεν ἔκτοτε τὸ κυριώτατον αὐτοῦ κέντρον, μετωνομάσθη *Μεδίνα*, ἤτοι *πόλις* τοῦ προφήτου κατ' ἐξοχήν.

Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Μεδίνης ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἄρχεται τὸ νέον πρακτικὸν στάδιον τοῦ βίου αὐτοῦ, ὅςτις ἐπιχειρεῖ ἤδη τὴν καταπάλαισιν τῶν ἐχθρῶν του, καὶ οὕτως αὐξάνει μὲν κατ' ὀλίγον τοὺς θιασώτας αὐτοῦ ἀπὸ δεκάδων εἰς ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας, μεταπλάσσει δὲ τὸν ἀραβικὸν λαὸν εἰς ἔθνος μαχίμων κατακτητῶν, μαχομένων ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ προφήτου καὶ χάριν τοῦ Ἀλλάχ.

Μεταξὺ Μέκκας καὶ Μεδίνης ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Βέδρ συνέβη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 624 ἡ πρώτη νίκη τοῦ Μωάμεθ, νικήσαντος διὰ τοῦ μικροῦ του στίφους ἐκ τριακοσίων ἓξ ἀνδρῶν, ἑβδομήκοντα καμήλων καὶ δύο ἵππων τὴν τριπλασίαν μὲν ὡς πρὸς τοὺς ἄνδρας, δεκαπλασίαν δὲ ὡς πρὸς τὰς καμήλους στρατιὰν τῶν εἰδωλολατρῶν Κορεϊσιτῶν. Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη δὲν ἤρκει πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ προφήτου. Ἐχρειάσθη δ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη σειρὰ ὅλη μαχῶν, ὧν μία ἡ κατὰ τὸ ὄρος Ὀὼδ ἀπέβη ἀτυχὴς δι' αὐτὸν πληγωθέντα, ὅπως δυνηθῇ τέλος τῷ 630 νὰ εἰςελάσῃ εἰς τὴν Μέκκαν, ἡγούμενος δεκακιςχιλίων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἡ εἰς τὴν Μέκκαν εἴςοδος τοῦ προφήτου ἔτρεπε τὰ πράγματα ὁριστικῶς ὑπὲρ αὐτοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης, ἐξ ἧς πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν εἶχεν ἀπέλθει φυγὰς καὶ διωκόμενος, προςῆλθον νῦν εἰς τὰ διδάγματά του, καὶ ἡ δύναμίς του ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πλέον τεθεμελιωμένη. Διὰ δὲ τῆς ἐκνικήσεως καὶ καταδιώξεως τῶν ἐν Ἀραβίᾳ Ἰουδαίων καὶ τῆς τέλος ἐπελθούσης συνενώσεως πασῶν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ὁ Μωάμεθ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ συντελέσας τὴν σύνταξιν ἑνιαίου μεγάλου ἔθνους, οἰστρηλατουμένου μὲν ὑπὸ μανίας πολεμικῆς, ἐκκαιομένου δὲ ὑπὸ ἀπεριορίστου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ.

«Ἡ ἁγία θρησκεία πρέπει νὰ θριαμβεύῃ ἁπανταχοῦ» ἦτο εἷς τῶν θεσμῶν τοῦ κορανίου. Ἦτο λοιπὸν τώρα καιρὸς νὰ ἐπιληφθῇ ὁ Μωάμεθ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ προγράμματος τούτου, ἀφ' οὗ μετὰ μακροὺς μόχθους καὶ ἀγῶνας ἔσυρεν ὄπισθέν του ἔξαλλον τὴν Ἀραβίαν ὅλην. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκει πρὸς τοῦτο ἡ δύναμις τῶν ὅπλων, ἣν διέθετεν ὁ ἰσλαμισμός, ἐνόμισεν ὁ προφήτης, ὅτι καὶ διὰ τῆς πειθοῦς ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ πρὸς τὴν θρησκείαν ἐκείνην, ἣν ἱδρύσας ἐθεώρει μετὰ τ[illegible] σεως τὴν μόνην ἀληθῆ. Οὕτω λοιπὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ 628 ἔσ[illegible] φόρους πρεσβείας ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς Ἀραβίας, καλῶν

ξένους ἡγεμόνας εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Ἀλλὰ δὲν ἔγειναν ἀπανταχοῦ δ[illegible]κται μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας αἱ προτάσεις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἰδίως ἡμ[illegible]ᾶς ἐνδιαφέρουσιν ἐνταῦθα αἱ σχέσεις τοῦ ἰσλαμισμοῦ πρὸς τοὺς Πέρσ[illegible], μάλιστα δὲ πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος.

Ὁ Χοσρόης, ὅςτις ἔζη ἀκόμη, ἤκουσε μετ' ἀγανακτήσεως τἀγγ[illegible]λόμενα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, καὶ διέταξε τὸν διοικητὴν τῆς Εὐδαίμ[illegible]νος Ἀραβίας νὰ στείλῃ εἰς ἑαυτὸν ἀλυσόδετον τὸν ἰταμὸν Ἄραβα. Ἀλλ' ὁ μὲν Χοσρόης ἐφονεύετο μετ' οὐ πολὺ, ὁ δὲ Μωάμεθ ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν τοῦ ἰσχυροῦ Σασανίδου διαδόχων, Σιρόου, Ἀρταξέρξου τοῦ Γ' κα[illegible] Βοράνου, ὑπέτασσε μὲν τὸν διοικητὴν τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, ἠνάγ[illegible]καζε δ' εἰς προςχώρησιν καὶ τὸν βασιλέα τῶν δυτικῶν παραλίων το[illegible] περσικοῦ κόλπου, καὶ ἐξέτεινεν οὕτω τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ πρὸς τὸν κάτω[illegible] Εὐφράτην, ἐν ᾧ ἐξ ἑτέρου ἐμελέτα τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἀνέλθει ἐπὶ τὸν περσικὸν θρόνον νέος βασιλεὺς, ὁ Ἰσδεγέρδης, ὅτ' ἔφθασεν εἰς τὴν Περσίαν ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Μωάμεθ (κατ' Ἰούνιον τοῦ 632), ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν Σασανίδην ἀγαθὰς ἐλπίδας. Καὶ ἐφάνη μὲν πρὸς στιγμὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ κλονούμενον τὸ δημιούργημα αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ προφήτου δὲν ἀφῆκαν ἀδέσποτον τὸ κράτος, ὅπερ εἶχεν ἱδρύσει ἡ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις αὐτοῦ. Ὁ δ' ἀνακηρυχθεὶς *χαλίφης*, ἤτοι *διάδοχος* τοῦ Μωάμεθ, ὁ γηραιὸς φίλος καὶ πατὴρ τῆς Ἀϊσᾶς Ἀβουβάχαρος (Ἀβουβέκρ) ἠδυνήθη διὰ τῆ[illegible] συνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς δραστηριότητος οὐ μόνον νὰ κατισχύσῃ πάσ[illegible] ἐν αὐτῇ τῇ Ἀραβίᾳ ἀποστασίας καὶ νὰ ἑνώσῃ πάλιν τοὺς Ἄραβας ἐ[illegible] τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ νἀναλάβῃ ἐκ νέου τὸν ὑπὲρ διαδόσεως τοῦ ἰσλαμ[illegible]σμοῦ ἐκτὸς τῆς Ἀραβίας ἀγῶνα.

Ἐν δὲ τῷ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης ἐπεκτάσεως ἀγῶνι φυσικὴ ἦτο ἐν τ[illegible] πρώτοις ἡ σύγκρουσις πρὸς τοὺς γείτονας Πέρσας, τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ζωροάστρου. Τὸ δὲ καταρρέον κράτος τῶν Σασανιδῶν δυσκόλως ἠδυνήθη νἀντιστῇ πρὸς τὴν ὁρμὴν τῶν διὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ εἰς νέον βίον εἰςελθόντων Ἀράβων. Μετὰ δὲ διαφόρους μάχας, δι' ὧν οἱ Ἄραβες ἐπεξέτειναν τὸ κράτος αὐτῶν καθ' ἅπασαν τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ περσικοῦ κόλπου, μεγάλη παρὰ τὸν Εὐφράτην ἧττα αὐτῶν ἐφαίνετο ἐξασφαλίζουσα εἰς τοὺς Πέρσας τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη τῶν Περσῶν ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων ἀνερρίπισεν αὐτήν. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Ἀβουβέκρ καὶ δεύτερος τῶν

χαλιφῶν Οὔμαρος ('Ομὰρ) εὑρέθη εἰς θέσιν τῷ 636 διὰ τῆς ἐπιφανοῦς νίκης τοῦ στρατηγοῦ του Σεὶδ κατὰ τὴν τετραήμερον μάχην παρὰ τὴν Καδεσίαν ἐν τῷ 'Ιρὰκ, ἀποτελοῦντι μέρος τῆς ἀρχαίας Βαβυλωνίας, νὰ ἐπιφέρῃ ἀληθῆ πανωλεθρίαν εἰς τὴν μεγάλην στρατιὰν τῶν Περσῶν. Ὑπὲρ τὰς πεντήκοντα χιλιάδας στρατιωτῶν τοῦ 'Ισδεγέρδου ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας νικηφόρος εἰςήρχετο ὁ ἀραβικὸς στρατὸς εἰς τὴν Κτησιφῶντα. 'Αφ' οὗ δὲ καὶ νέα τῷ 637 νίκη τῶν 'Αράβων κατὰ τὴν 'Ιαλούλαν ἐξησφάλισε τὴν κατάκτησιν τῆς Περσίας καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ μακροβίου περσικοῦ κράτους, εἰς μάτην ἀπεπειράθη μετὰ τρία ἔτη ὁ τελευταῖος Σασανίδης ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ κρηςφυγέτου, εἰς ὃ εἶχε καταφύγει, νἀνακτήσῃ τὸ ἀπολεσθὲν βασίλειον. Μία καὶ μόνη νέα νίκη τῶν 'Αράβων κατὰ τὸ Νιχαβένδ, πρὸς νότον τῶν 'Εκβατάνων (641), ἐπήνεγκε τὸ ὕστατον τραῦμα εἰς τὸ κράτος τῶν Σασανιδῶν, οὐδ' ἀπεπειράθησαν οἱ Πέρσαι μετὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἀραβικὴν νίκην, τὴν ἐπικληθεῖσαν *νίκην τῶν νικῶν*, νέαν ἀντίστασιν. 'Ο δὲ τελευταῖος τῶν ἀπογόνων τοῦ Σασὰν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ζήσῃ ἀκόμη δέκα ἄδοξα ἔτη, μέχρι τοῦ 651, ὅπως ἴδῃ τὴν πατρίδα τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Ζωροάστρου γινομένην ἕρμαιον τοῦ Ἄραβος κατακτητοῦ.

ιε΄

Βυζαντῖνοι καὶ Ἄραβες.

Προνοητικώτερος δὲ τοῦ Χοσρόου ἐφάνη τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ 'Ηράκλειος, οἱονεὶ προβλέπων ὁπόσον ὀλεθρία ἔμελλε νἀποβῇ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ μακραίων μεταξὺ Βυζαντίνων καὶ 'Αράβων, χριστιανισμοῦ καὶ ἰσλαμισμοῦ πάλη. 'Η ἀπάντησις τοῦ 'Ηρακλείου εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μωάμεθ, δι' ἧς οὗτος ἐκάλει αὐτὸν νὰ προςχωρήσῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν, ὑπῆρξεν εὐπρεπὴς, φιλόφρων δὲ ἡ διὰ δώρων δεξίωσις τῶν πρέσβεων τοῦ προφήτου. 'Εν γένει δὲ τὸ συνετὸν καί πως πεφοβημένον τῆς πρὸς τὸν Μωάμεθ σχέσεως τοῦ αὐτοκράτορος δεικνύει ἡ μαρτυρία τῶν 'Αράβων συγγραφέων, οἵτινες, ἄλλως ἀντιληφθέντες τῶν πραγμάτων ἢ καὶ καταψευδόμενοι, λέγουσιν, ὅτι καὶ προςῆλθεν εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν ὁ 'Ηράκλειος.

'Αλλ' ὅμως παρὰ ταῦτα πάντα ἡ σύγκρουσις ἦτο ἀναπόφευκτος,

ἐπῆλθε δὲ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἔτι ζώντων τῶν δύο ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν οἱονεὶ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο διεστώτων ἐκείνων κόσμων. Τῷ 629 παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν ἐν Μούτᾳ ἔστησαν τὸ πρῶτον ἀντιμέτωποι ἀλλήλων οἱ Βυζαντῖνοι καὶ οἱ στρατηγοὶ τοῦ προφήτου, ἡ δὲ νίκη ἔστεψε τὰ ὅπλα τῶν αὐτοκρατορικῶν, ἄλλως ὄντων κατὰ πολὺ πολυαριθμοτέρων τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἐξηκολούθησε μὲν ζῶντος τοῦ Μωάμεθ νὰ εἶνε ἐμπόλεμος ἡ μεταξὺ Ἀράβων καὶ Βυζαντίνων κατάστασις, ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ προφήτου ἐπῆλθε πρὶν ἢ ἐξαφθῇ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ὁ ἀναμενόμενος πόλεμος, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐματαιώθη ἡ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 63[illegible] παρασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἐπιδρομὴ εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος.

Ὅτε δὲ διεδέχθη τὸν Μωάμεθ ὁ Ἀβουβὲκρ, ὁ Ἡράκλειος ἐνόησεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βραδύνῃ ὁ νέος τῆς Συρίας πρὸς τὸν χαλίφην ἀγών. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ ἐν Ἐδέσσῃ τῆς Μεσοποταμίας. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ἄξιαι λόγου καὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ παρασκευαὶ τῆς ἀμύνης τῶν Βυζαντίνων, μεγάλας δ' ἐναπέθετεν ὁ Ἡράκλειος ἐλπίδας ἐπὶ τὴν ἀρωγὴν τῶν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀραβίας Σαρακηνῶν, οἵτινες μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον ἐτάσσοντο μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ κατὰ τῶν ὁμοφύλων. Ἀλλ' ἀκαταγώνιστος ἦτο τοῦ χαλίφου ἡ ὁρμὴ καὶ ἡ δραστηριότης. Πέντε δὲ γενναῖοι στρατηγοὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν νὰ εἰσελάσωσι μετὰ μεγάλων στρατιῶν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, διεξάγοντες μετὰ μανίας πόλεμον, ὃν εἶχε κηρύξει ἱερὸν ὁ Ἀβουβέκρ. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην ὁρμὴν τῶν Ἀράβων ὁ Ἡράκλειος δὲν εἶχε παραδόξως πλέον τὴν διάθεσιν νἀντιτάξῃ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ στῆθος μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνης τόλμης καὶ γενναιότητος, ἥτις εἶχε προκαλέσει τοὺς θριάμβους τοῦ περσικοῦ πολέμου. Διὰ ταῦτα βλέπομεν στρατευομένους ἀντ' αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλείου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον, τὸν Πέρσην Βαάνην, τὸν σακελλάριον Θεόδωρον Τριθύριον. Καὶ ἐπιτελοῦσι μὲν οἱ στρατηγοὶ οὗτοι τὸ κατὰ δύναμιν τὸ καθῆκον αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀντάξιοι τοῦ Ἡρακλείου, οἷος ἦτο ὅτ' ἐμάχετο ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Περσίδι κατὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ Χοσρόου. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ τοιούτου τρόπου τοῦ πολέμου ἦτο ὁ θρίαμβος τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἡ σμίκρυνσις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους διὰ τῆς ἀπωλείας ἐπαρχιῶν σπουδαιοτάτων, τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης, τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ εἰς τὴν Συρίαν διὰ τοῦ Σινᾶ προχώρησις τῶν Ἀράβων δὲν ὑπῆρξε δυσχερής. Ὁ Ἡράκλειος εἴτε ὑποτιμῶν τὸν κίνδυνον, εἴτ' ἐκ λόγων οἱ-

ιομίας εἶχεν ἀνατεθειμένην τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παιστίνης εἰς μόνας τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων, δὲν εἶχε δὲ στρατιὰν ιέμην νἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸν εἰςελαύνοντα ἐχθρόν, οὐδὲ ἦτο ἱκα; νὰ στρατηγήσῃ τῶν ὑπ' αὐτὸν ταχθέντων ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιως Θεόδωρος. Οὕτω δ' ἡ Συρία δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ παρ' ὅλην ν γενναιότητα ἣν ἐπέδειξαν οἱ πλεῖστοι ἀρχηγοὶ τῶν τεταγμένων ταῖς πόλεσι φρουρῶν. Πρῶτον δὲ καὶ σπουδαιότατον τραῦμα τῶν ιζαντίνων ὑπῆρξεν ἡ ἅλωσις τῆς Καισαρείας, τῆς ἀκροπόλεως τῆς αλαιστίνης. Εἰς μάτην δ' ἠγωνίσθη γενναίως πρὸς ἄμυναν τῆς πόως ὁ Βυζαντῖνος αὐτῆς φρούραρχος Σέργιος, οὗ τραγικὸν ὑπῆρξε τὸ κρτύριον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ὁ στρατηγὸς τοῦ χαλίφου Καλὲδ ἐκυρίευσε ἠν Βόστραν, ὑπὲρ ἧς μάτην ἠγωνίσθησαν οἱ κάτοικοι, πεσόντες θύατα τῆς προδοσίας τοῦ ἐξομώσαντος φρουράρχου Ῥωμανοῦ. Τὴν δὲ κτάληψιν τῶν πόλεων τούτων κατέστησεν ἔτι φοβερωτέραν δεινὴ ἧττα οῦ Θεοδώρου, νικηθέντος ὑπὸ τοῦ Καλὲδ παρὰ τὸν ποταμὸν τῆς Παιστίνης Ἰαρμοὺθ τὸν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καλούμενον Ἀδσχναδεὶν τῇ) Ἰουλίου 634. Καὶ τὰ μὲν λείψανα τῆς στρατιᾶς τοῦ Θεοδώρου, εβάντα τὸν Εὐφράτην, κατέφυγον εἰς τὴν Δαμασκόν, ὁ δὲ ἡττημέ: στρατηγὸς ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἔδεσσαν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡράιον, ὅςτις, καθαιρέσας αὐτόν, διώρισεν ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸν τῆς νατολῆς τὸν ταμίαν τῶν βασιλικῶν χρημάτων Θεόδωρον τὸν Τριιον.

Καὶ ὑπῆρχε μὲν στρατηγός, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἑτοιμασθῇ καὶ ἀξιόμαχος ιατιά, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἦτο εὔκολον διὰ τὴν ἀπορίαν τῶν μέσων. Ἐν ιτοις δ' οἱ Ἄραβες, ἐν ᾧ παρεσκευάζοντο οἱ Βυζαντῖνοι, ἠδυνήθησαν :ὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν παρὰ τὸν Ἰαρμοὺθ ποταμὸν νίκην νὰ προβῶσι ηφόροι πρὸς βορρᾶν, οὐδ' ἀνεχαίτισε τὰς προόδους αὐτῶν ὁ ἐν τῷ :αξὺ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ χαλίφου Ἀβουβέκρ, διότι καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Ὀμὰρ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διεπνέετο πολεμικοῦ ζήλου. Οὕτω δ' ὁ Καλὲδ υνήθη νὰ καταλάβῃ τὴν Γάζαν καὶ διαφόρους πόλεις τῆς Ἰουδαίας, ειτα δέ, προχωρήσας πρὸς βορρᾶν, ἐκυρίευσε τὴν Νεάπολιν, ἤτοι τὴν ιχὲμ τῆς Γραφῆς, τὴν Σεβάστειαν, ἐπέχουσαν τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας αμαρείας, καί, διαβὰς τὸν Ἰορδάνην, κατέλαβε τὴν Τιβεριάδα. Μεθ' ὁ Καλέδ, ἀφεὶς ἕνα τῶν ὑποστρατήγων αὐτοῦ, ὅπως συντελέσῃ τὴν ιτάληψιν τῆς Γαλιλαίας καί, προβὰς πρὸς βορρᾶν, ἔφθασεν εἰς τὴν ιαμασκόν. Καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν νικηφόρον αὐτῶν πορείαν μόλις

που προςέκρουσαν οἱ Ἄραβες εἰς ἀντίστασιν παρὰ τῶν Βυζαντίνων. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἔτι ἴσως εὐχερὴς ἡ ἅλωσις τῆς ἰσχυρᾶς Δαμασκοῦ, ἣν ἐδυσχέραινεν ἡ περὶ τὴν τειχομαχίαν ἀπειρία τῶν Ἀράβων καὶ ἡ ἔλλειψις πολιορκητικῶν μηχανημάτων. Διὸ μόλις μετὰ ἑξάμηνον πολιορκίαν ἠδυνήθησαν οἱ Ἄραβες νὰ καταλάβωσι τὴν Δαμασκὸν κατ' Αὔγουστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ 635, εὐκολυνθέντες ἴσως ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου τῆς πόλεως, ὅςτις δυςαρέστως εἶχε πρὸς τὸν Ἡράκλειον ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ πολιτείας. Θέλων δὲ ὁ Καλὲδ νὰ ἑλκύσῃ τὰς συμπαθείας τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας καὶ νὰ φανῇ εὐγνώμων πρὸς τὸν εἰς τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως συντελέσαντα κλῆρον ἐφάνη παρ' ἐλπίδα ἐπιεικὴς εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Δαμασκοῦ, μόνον εἰς πληρωμὴν ἐτησίου φόρου ὑποχρεώσας αὐτούς· ἀφῆκε δ' ἀβλαβεῖς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ ἀπαρακώλυτον τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἀφεὶς δ' ἐν τῇ πόλει φρουρὰν, προεχώρησε περαιτέρω πρὸς βορρᾶν.

Ἀλλ' ἤδη, ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ 636, εἶχε παρασκευασθῇ ὑπὸ τὸν Τριθύριον στρατιὰ τῶν Βυζαντίνων, συγκροτηθεῖσα ἐν ὅλῳ ἐξ ὀγδοήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐν οἷς τεσσαρακοντακιςχίλιοι Βυζαντῖνοι, οἱ δὲ λοιποὶ Ἀρμένιοι ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βαάνην καὶ Χριστιανοὶ Ἄραβες. Ὁ δὲ Καλὲδ, βλέπων ἑτοίμην νἀντιταχθῇ κατ' αὐτοῦ στρατιὰν οὕτως ὑπέροχον κατὰ τὸν ἀριθμὸν, εἰ καὶ ἐμείου τὴν δύναμιν αὐτῆς ἡ ἔλλειψις ἑνότητος τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ διχόνοια τοῦ Τριθυρίου πρὸς τὸν Βαάνην, ἐθεώρησεν ἐπιβεβλημένην ὑπὸ τῆς συνέσεως τὴν ὑποχώρησιν. Ὑπεχώρησε δὲ πρὸς τὸν Ἰορδάνην, ἐγκαταλιπὼν καὶ αὐτὴν τὴν Δαμασκὸν, ὅπως ἐν περιπτώσει ἥττης εὑρίσκηται πλησιέστερον τῆς Ἀραβίας. Τοῦ δὲ Τριθυρίου ἐπελθόντος ἐναντίον αὐτοῦ, μετὰ προγενεστέρας τινὰς συγκρούσεις συνεκροτήθη τῇ 20 Αὐγούστου 636 μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων στρατιῶν μεγάλη μάχη πλησίον χωρίου κειμένου παρὰ τὴν εἰς τὸν Ἰορδάνην συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ, ὃν οἱ μὲν Ἄραβες ἐκάλουν Ὑαρμοὺκ, οἱ δὲ Βυζαντῖνοι Ἱερμοχθᾶν. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις τοῦ Τριθυρίου ἦσαν ἠλαττωμέναι κατὰ τὸ ἥμισυ διότι προηγηθεῖσαι στάσεις εἶχον ἀποσπάσει ἀπ' αὐτοῦ τούς τε ὑπὸ τὸν Βαάνην Ἀρμενίους καὶ τοὺς Χριστιανοὺς Ἄραβας. Ὡς εἰκὸς δ' ἐκ τῶν ἀποσκιρτήσεων τούτων οὐ μόνον ὁ ἀριθμὸς τῆς στρατιᾶς εἶχε μειωθῇ εἰς τὸ ἥμισυ, ἀλλ' εἶχε κλονηθῇ καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ θάρρος τῶν Βυζαντίνων, μελλόντων νἀντιμετρηθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς Ἄραβας μετὰ τοσαύτας αὐτῶν νίκας. Ὑπὸ τοιούτους δ' ὅρους ἡ ἔκβασις τῆς

μάχης ὑπῆρξεν ἀτυχὴς διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Καὶ ἐπολέμησαν μὲν γενναίως, ἐξετέλεσε δὲ μετὰ πίστεως τὸ καθῆκον αὐτῆς ἡ πεζικὴ ἰδίως στρατιά, πρωταγωνιστοῦντος τοῦ ἀρχιστρατήγου Θεοδώρου Τριθυρίου, ὅςτις καὶ ἔπεσεν ἐν τοῖς πρώτοις. Ἀλλ' ἡ γενναιότης τῶν πεζῶν οὐδὲν ὠφέλησε πρὸς τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων καὶ τὸν ἐκτυφλοῦντα τὴν στρατιὰν κονιορτὸν τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὸν ὑπὸ βιαίου ἀνέμου ἐξαρθέντα οὕτως, ὥςτε ἡ νίκη ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ ἐχθροῦ, ἰδίως ὅτε οἱ ἱππεῖς τῶν Βυζαντίνων ἔφυγον σωζόμενοι ὅπου ἠδύναντο, εἰς τὴν Δαμασκὸν ἢ τὴν Καισάρειαν, τὴν Ἱερουσαλὴμ ἢ τὴν Ἀντιόχειαν.

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὸν Ἱερμοχθᾶν πανωλεθρίαν ἡ Συρία ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ βέβαιον κτῆμα τῶν Ἀράβων, οἵτινες πράγματι μετ' οὐ πολὺ ἠνάγκαζον εἰς παράδοσιν τὰς ἐπιμενούσας ὀχυρωτέρας τῶν πόλεων, ἐκυρίευον δ' ἐκ δευτέρου, τελευτῶντος τοῦ 636, μετὰ πολύμηνον πολιορκίαν καὶ τὴν Δαμασκόν, τυγχάνουσαν ὅρων ἧττον ἐπιεικῶν ἢ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἅλωσιν. Καὶ ἐφαίνετο μέν, ὅτι μετὰ τὰ τοιαῦτα γεγονότα, δι' ὧν ἡ Συρία εἶχε μεταβληθῆ διὰ τοὺς Ἄραβας εἰς σῖτον καὶ μέλι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Καλὲδ, οὐδεὶς πλέον ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἀντιστάσεως, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας τοῦ Τριθυρίου ὁ Ἡράκλειος εἶχε θεωρήσει ἀναγκαῖον νἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς χώρας καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, συμπαραλαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸν τίμιον σταυρόν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Ἡράκλειος δὲν ἦτο παρ' ὅλα ταῦτα διατεθειμένος νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Συρίαν εἰς τοὺς ἀπίστους. Ἀσθενικὸς δὲ ἤδη ὢν καὶ μὴ δυνάμενος αὐτὸς νὰ ἐκστρατεύσῃ, ἀπεφάσισε νἀναθέσῃ τελευταίαν τινὰ ἀπόπειραν ἐξώσεως τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς Συρίας εἰς τὸν νεαρὸν αὐτοῦ υἱὸν Κωνσταντῖνον ἢ Ἡράκλειον τὸν νεώτερον. Ἀλλὰ ταχεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας ταύτης (638), καὶ ἡ Συρία ἔμεινεν εἰς τοὺς Ἄραβας, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ συμπληρώσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν, αὐτοῦ τοῦ χαλίφου Ὀμὰρ μεταβάντος πρὸς διαρρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν νέαν ταύτην κτῆσιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ. Καὶ ἀληθῶς κατὰ μὲν τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὁ Ὀμὰρ εἰςήρχετο νικητής, ἀλλ' ἐν ταπεινοφροσύνῃ εἰς τὴν ἐκπολιορκηθεῖσαν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀνέῳγε τὰς πύλας αὐτῆς εἰς τοὺς Ἄραβας ἡ Ἀντιόχεια, τὸν δὲ Ὀκτώβριον τοῦ 640 συνετελεῖτο ἡ κατάκτησις τῆς ὅλης Συρίας διὰ τῆς ἐκ νέου ἁλώσεως τῆς τελευταίας τῶν ἀνθισταμένων πόλεων, τῆς Καισαρείας, αὐτῆς ἐκείνης, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀφετηρία τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἀράβων ἐν Συρίᾳ

πρὸ ἓξ ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα. Ἀλλ' ἤδη εἶχον προχωρήσει οἱ Ἄραβες τῷ 639 καὶ πρὸς βορρᾶν, καὶ εἶχον καταλάβει μὲν τὰς πόλεις τῆς Μεσοποταμίας, οὐδ' αὐτῆς τῆς Ἐδέσσης καὶ τοῦ πολυθρυλήτου Δάρας ἐξαιρουμένων, εἶχον δὲ κυριεύσει καὶ τὴν Ἀρμενίαν.

ιϛ'

Οἱ Ἄραβες ἐν τῇ βυζαντιακῇ Ἀφρικῇ.

Ὡς ἡ πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας δυσαρέσκεια τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας εἶχεν οὐ μικρὸν συντελέσει εἰς τὰς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ταχείας προόδους τῶν Ἀράβων, οὕτω καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἡ μεταξὺ τῶν Ἰακωβιτῶν Κοπτῶν καὶ τῶν Μελχιτῶν ἢ αὐτοκρατορικῶν θρησκευτικὴ διάστασις ὠφέλησεν οὐ μικρὸν τὸν στρατηγὸν τοῦ Ὀμὰρ τὸν ἀναλαβόντα τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ στρατηγὸς δ' οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀμροῦ, ὅςτις ἐνωρὶς ἤδη πρὸ ἐτῶν εἶχεν ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς χώρας πρὸς Κῦρον τὸν πατριάρχην τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τοῦ αὐτοκράτορος μὴ ἀποδεχομένου τὰς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου γενομένας ὑποσχέσεις περὶ παροχῆς φόρου, οἱ Ἄραβες ἐπῆλθον κατὰ τῆς Αἰγύπτου τελευτῶντος τοῦ 639. Καὶ ἀπεφάσισε μὲν ὁ Ἡράκλειος νἀντιτάξῃ γενναίαν ἀντίστασιν πρὸς διατήρησιν τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης ἐπαρχίας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ἀλλ' οἱ σταλέντες παρ' αὐτοῦ στρατηγοὶ ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς. Ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ ἔπεσον ἀγωνιζόμενοι Ἰωάννης ὁ τῆς Βαρκαίνης, ὁ Μαρῖνος, ὁ Μαριανός. Οὐδ' ὑπῆρξεν αὕτη μόνη ἡ ἀτυχία τῶν Βυζαντίνων, ἀλλ' εἰς τἆλλα κακὰ προςετέθη καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστασία καὶ εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς προςχώρησις Μοκαύκα, τοῦ Ἰακωβίτου διοικητοῦ τῆς πόλεως Βαβυλῶνος, ἥτις ἐπεῖχε τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Μέμφεως. Οὕτως οἱ Ἄραβες ἠδυνήθησαν, συμπαρασυρομένων πρὸς αὐτοὺς τῶν Κοπτῶν διὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ Μοκαύκα, οὐ μόνον τὴν ὀχυρὰν Βαβυλῶνα νὰ καταλάβωσι μετὰ ἑπτάμηνον πολιορκίαν (641), ἀλλὰ καὶ νἀποκτήσωσιν οὕτως ἐν Αἰγύπτῳ ἔρεισμα διευκολῦνον μὲν εἰς αὐτοὺς τὴν καθυπόταξιν τῆς λοιπῆς χώρας, ἀνοῖγον δὲ τὴν ὁδὸν πρὸς ἅλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας.

Καὶ ἤρχισε μὲν ἡ πολιορκία τῆς Ἀλεξανδρείας ἔτι ζῶντος τοῦ Ἡρακλείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῶν Ἀράβων δὲν ἦτο εὐχερὲς παρ' ὅλην τὴν

ἀν θέσιν, εἰς ἣν ἔφερον τὴν πόλιν αἱ ἔριδες τῶν ἐν αὐτῇ διαμαχο-
ν Πρασίνων καὶ Βενέτων. Ἀλλ' ὅτε μεσοῦντος τοῦ 641 ἀπέθανεν,
ὰ ἴδωμεν, ὁ Ἡράκλειος, ἐν μέσῳ τῆς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπα-
ιθησάσης ἐπὶ τῶν ἑτεροθαλῶν αὐτοῦ υἱῶν ἀδυναμίας τοῦ κράτους
ράγματα μετεβλήθησαν. Οὐδεμιᾶς δ' ὑπαρχούσης ἐλπίδος βοηθείας
ωνσταντινουπόλεως, οἱ πολιορκούμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ στέρξωσι
ιὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πατριάρχου Κύρου μετὰ τοῦ Ἀμροῦ ὁμολο-
σαν συνθήκην. Μετὰ πολιορκίαν δεκατεσσάρων ὅλων μηνῶν ἡ Ἀλε-
ειια παρεδόθη τὴν 29 Σεπτεμβρίου τοῦ 643, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι
ρεώθησαν νὰ πληρόνωσι μὲν τεταγμένον ἐτήσιον φόρον, νὰ μὴ στεί-
δέ ποτε εἰς τὴν Αἴγυπτον στρατιάν. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τῶν
των ὅρων ὑπεσχέθησαν οἱ Ἄραβες νἀφήσωσι μὲν ἀδιατάρακτον
αὐτονομίαν τῶν Ἀλεξανδρέων, νὰ ἐπιτρέψωσι δὲ τὴν ἀκώλυτον
ιν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἱ βυζαντιακὴ φρουρὰ τῆς πόλεως ἐξῆλθε κατὰ τὰς συνθήκας, πολ-
τῶν κατοίκων συναπελθόντων μετ' αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν,
ι ἀμηρᾶς τοῦ χαλίφου εἰςῆλθε νικηφόρος εἰς τὸ ὑπερήφανον κτίσμα
Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο νὰ γείνῃ πρωτεύουσα τῆς τὸ
ἀραβικῆς Αἰγύπτου ἡ βασιλικὴ καθέδρα τῶν Πτολεμαίων. Ὡς δὲ
ἰσις τῆς Ἀλεξανδρείας ἐσήμαινε τὴν ἀρχὴν νέου σταδίου ἐν τῇ
ἰᾳ τῆς ἐξελληνιζομένης Αἰγύπτου, οὕτω σύμβολον τοῦ ἐξαρα-
οῦ τῆς χώρας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ νέα πόλις, ἣν ἔκτισεν ὁ Ἀμροῦ
: τὰ ἐρείπια τῆς καταστραφείσης Βαβυλῶνος ἐκεῖ ὅπου ἐλέγετο
ς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ ὠνο-
η μὲν ἐκ τούτου τὸ νέον τοῦτο κτίσμα *Ἐλφοσάτ*, ἤτοι *σκηνή*, εἶνε
πόλις, ἥτις ἔμελλε κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ
ου νὰ ἐπισκιάσῃ τελείως τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐπῆλθε δ' ἡ παρα-
καὶ κατάπτωσις τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξ ἑαυτῆς, οὐχὶ δ' ἐκ κατα-
ῆς τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἀφῆκαν ἀβλαβῆ τὴν πόλιν. Ἀνάληθες
ίνεται καὶ αὐτὸ τὸ θρυλούμενον περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀμροῦ πυρπο-
ως τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς ἐν τῷ Σεραπείῳ ὑπὸ Πτολεμαίου
Φιλαδέλφου ἱδρυθείσης, διότι την ἄλλην παλαιοτέραν την ε. τῷ
χείῳ, τὸ ἵδρυμα Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος, εἶχεν ἤδη προ αἰώνων
ὢν ἐπὶ τοῦ Καίσαρος κατα τον ἀλεξανδρινον πόλεμον καταστρέψει
ῦρ. Ταύτην τε δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ Σεραπείῳ, ἧς ἡ πυρπόλησις προς-
εται συνήθως εἰς τον Ἀμροῦ, εἶχεν ἤδη αἰῶνας ὅλους πρὸ τῆς ὑπο

τῶν Ἀράβων ἁλώσεως τῆς Ἀλεξανδρείας δηώσει τῷ 391 ὄχλος φανατικῶν Χριστιανῶν, ὀλίγα μόνον ἀφεὶς λείψανα εἰς τὸν μέγαν καταστροφέα, τὸν χρόνον, καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας ἐπιδρομεῖς.

Ἄλλως δὲ ἡ παρακμὴ δὲν ἐπῆλθεν εὐθὺς ἀμέσως· μέχρι δέ τινος κατώρθωσαν οἱ Ἕλληνες τῆς Αἰγύπτου νὰ ἐπωφεληθῶσι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς κατακτήσεως καὶ νὰ κερδαίνωσιν ὑπηρετοῦντες τοὺς νέους κυρίους, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ χάριν αὐτῶν πιέζοντες τὸν ὄχλον τῶν ἰθαγενῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἰθαγενεῖς τε καὶ Ἕλληνες ᾐσθάνθησαν βαρὺν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Δολοφονηθέντος δὲ τοῦ Ὀμὰρ περὶ τὰ τέλη τοῦ 644, εὗρον τὴν εὐκαιρίαν μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς νἀποστατήσωσι τῷ 646 ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐπὶ Ὀθμὰν τοῦ διαδεχθέντος τὸν Ὀμάρ. Ἔτι δὲ μείζονας διαστάσεις ἐφαίνετο λαμβάνουσα ἡ ἐπανάστασις διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἀποστατῶν ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἀποστειλάσης εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας στόλον ὑπὸ τὸν Βυζαντῖνον στρατηγὸν Μανουήλ. Ἀλλ' ἡ ἀπρονοησία τῶν Βυζαντίνων, μὴ ζητησάντων νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν Κοπτῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μεταχειριζομένων τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Αἰγύπτου ὡς ἐχθρούς, διηυκόλυνε τὸ ἔργον τοῦ Ἀμροῦ, ὃν ἀπέσταλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Ὀθμὰν πρὸς κατεύνασιν τῆς ἀποστασίας. Ὁ ἀμηρᾶς ἐνίκησε τοὺς Βυζαντίνους, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ σωθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια παρεδόθη εἰς πῦρ καὶ εἰς δήωσιν, καὶ τὰ χερσαῖα αὐτῆς τείχη κατηδαφίσθησαν, ἐπισπευδομένης οὕτω τῆς παρακμῆς τῆς βασιλευούσης τῶν Πτολεμαίων.

Ἐν τούτοις δ' αἱ κατακτήσεις τῶν Ἀράβων ἐν Ἀφρικῇ δὲν εἶχον περιορισθῆ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ τἀραβικὰ ὅπλα εἶχον ἐπεκταθῆ πρὸ δόξαν τοῦ Ὀμὰρ καὶ πρὸς δυσμάς. Καὶ ἤδη μὲν πρὸ τῆς πρώτης καταλήψεως τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχε κυριευθῆ ἄνευ ἀντιστάσεως ἡ κυρηναϊκὴ Πεντάπολις μετὰ τῆς νῦν πρωτευούσης αὐτῆς Βάρκας, τῷ δὲ 643–644 κατελήφθη καὶ ἡ Τριπολῖτις, μετ' ὀλίγα δ' ἔτη ἐπὶ τοῦ Ὀθμὰν τῷ 648 ἀραβικὴ στρατιὰ ἐξ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν κατελάμβανε καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, ὅθεν εἶχεν ἀφορμηθῆ ἡ δύναμις τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἐπέθετε τέλος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πατρικίου Γρηγορίου, ὅστις, ἀπίστως φερόμενος πρὸς τὸ Βυζάντιον, εἶχεν ἱδρύσει ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἐκείναις ἀκταῖς τῆς Ἀφρικῆς κράτος ἐν κράτει. Οὕτω δὲ πρὶν ἢ συμπληρωθῶσι τεσσαράκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μωάμεθ τὸ πρῶτον δειλῶς ἐκήρυξε δημοσίᾳ ἐν Μέκκᾳ τὴν νέαν θρησκείαν, ὁ

:μισμὸς οὐ μόνον ἠρίθμει ἤδη χιλιάδας πολλὰς ὀπαδῶν, ἀλλὰ καὶ κτευόμενος συμφώνως πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ προφήτου εἶχεν τλωθῆ ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων χαλιφῶν νικηφόρος ἐπὶ μέγα μέρος νοτίας Ἀσίας καὶ ἐπὶ τὴν Ἀφρικήν, καὶ ταῦτα πρὸς μεγάλην ζη- ν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν οἷς χρόνοις διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου τὸ αντιακὸν κράτος εἶχε περιστῆ εἰς νέας ἀνωμαλίας.

ιζ'

ἰλος Ἡρακλείου καὶ βασιλεία τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν.

Εἷς τῶν λόγων δι' οὓς ὁ Ἡράκλειος δὲν ἐστράτευσεν αὐτὸς ἐναν- ν τῶν Ἀράβων ἦτο πλὴν τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας ἡ ἤδη ἀρχομένη ος τοῦ ὕδρωπος, ἥτις τέλος καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον ἐν μέσῳ κτῶν ἀλγηδόνων τῇ 11 Μαρτίου τοῦ 641 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἑξήκοντα ἓξ καὶ μετὰ βασιλείαν ἐτῶν ὑπὲρ τὰ τριάκοντα.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου τὸ βυζαντιακὸν κράτος [illegible] ν ἀρίστων αὐτοῦ ἡγεμόνων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐν [illegible] ε διῆλθει τὴν πρώτην τῆς βασιλείας αὐτοῦ δεκαετίαν, [illegible] α τοῦ μέσου τῆς βασιλείας χρόνου ὑπῆρξαν οὕτως ἐπιφανῆ, ὥστε .οῦσι καὶ μόν' αὐτὰ να λαμπρύνωσι διὰ τῆς [illegible] λης τῶν τε πρώτων [illegible] ετῶν [illegible] ητοῦ τῶν Περσῶν [illegible]. Ἀλλ' [illegible] ὅμως εἶνε, ὅτι [illegible] ἔλαμπροι ὑπῆρξαν αἱ κατὰ Περσῶν [illegible] τοῦ Ἡρακλείου, [illegible] ύσασαι τὸ [illegible] τοῦ κράτους τῶν [illegible] σημείωτος εἶνε ἡ βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου [illegible] οῦ διὰ δύο ἄλλα μεγάλα κατ[illegible] ἄβων ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει [illegible] αμισμοῦ. Δι' [illegible] ορηθῇ ὑπερ[illegible] ὁ Ἡρακλε[illegible] ρασχών ἔδρας ε[illegible] τῷ κράτει [illegible] ιρόρως. Κα[illegible] βαλλόμεν[illegible] πλέον κατα[illegible] ιάδων ἦτο [illegible] καὶ στρατιωτικῆς [illegible]

λείαν οἱ μακροὶ πόλεμοι πρὸς τοὺς Πέρσας. Οὕτω δ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐξέλιπε μὲν διὰ τῶν νικῶν αὐτοῦ κράτος ἐπὶ αἰῶνας ὅλους πολέμιον τῶν Βυζαντίνων καὶ ἐξαντλοῦν αὐτοὺς διὰ τῶν σχεδὸν ἀπαύστων πολέμων, ἀλλὰ προέκυψαν εἰς μέσον δύο νέοι πολέμιοι φοβερώτεροι διὰ τὸν ἑλληνισμόν, ὁ σλαβισμὸς καὶ ὁ ἰσλαμισμός, πολέμιοι, πρὸς οὓς ἡ πάλη ἀπέβη περιπετειώδης καὶ μακραίων, οὐδ' ἔληξεν ἀκόμη μετὰ δώδεκα αἰῶνας καὶ ἥμισυν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἦρχε τοῦ κράτους χεὶρ στιβαρὰ οἵα ἡ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γήρατι ὁ κίνδυνος ἀνεστέλλετο κατὰ τὸ δυνατόν, ἀλλὰ τὰ δεινὰ ἔμελλον νὰ ἐκραγῶσιν ἀκράτητα ὅτ' ἐπέπρωτο νὰ περιέλθῃ τὸ κράτος εἰς χεῖρας ἀνικάνους.

Τὸ δὲ χάος ἤρχισεν εὐθὺς ὡς ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ τῶν Περσῶν νικητής. Ἐκ τῶν δύο αὐτοῦ γάμων ὁ Ἡράκλειος ἄφινε τέσσαρας υἱούς, ἐκ μὲν τῆς Εὐδοκίας τὸν Ἡράκλειον ἢ Κωνσταντῖνον, ἐκ δὲ τῆς Μαρτίνης τὸν Ἡράκλειον ἢ Ἡρακλεωνᾶν, τὸν Δαβὶδ καὶ τὸν Μαρῖνον. Τούτων δ' ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἦτο καῖσαρ ἀπὸ νεαρᾶς ἤδη ἡλικίας, εἴδομεν δ' αὐτὸν στελλόμενον τῷ 638 εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ἦτο δὲ ὡρίμου ἤδη ἡλικίας, ἔχων τότε συμπεπληρωμένον τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος. Ὁ δὲ υἱὸς τῆς Μαρτίνης Ἡρακλεωνᾶς ἦτο κατὰ δέκα ὅλα ἔτη νεώτερος τοῦ Κωνσταντίνου, εἶχε δ' ἀνακηρυχθῆ καῖσαρ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τῷ 639. Θνήσκων δ' ὁ Ἡράκλειος διέταξε νὰ βασιλεύσωσιν ὁμότιμοι οἱ δύο πρεσβύτατοι τῶν υἱῶν, τιμῶντες ὡς μητέρα καὶ βασίλισσαν τὴν Μαρτῖναν. Καὶ ἐφάνη μὲν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ Μαρτῖνα σκοποῦσα νὰ ἐπισύρῃ ἐφ' ἑαυτὴν τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἀναγκάσαντος αὐτὴν νὰ παραδώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν αὐτοῦ ἡ βασιλεία, θανόντος μετὰ τρεῖς μῆνας καὶ ὀλίγας ἡμέρας (23 Ἰουνίου 641). Καὶ διῆλθον μὲν αἱ ὀλίγαι ἐκεῖναι ἡμέραι τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἐν διχοστασίᾳ πρὸς τὴν μητρυιάν, ἀπεδόθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος τοῦ ἄλλως ἀσθενικοῦ νεανίου εἰς φαρμακείαν τῆς φιλοδόξου χήρας καὶ τοῦ πατριάρχου Πύρρου.

Ἡ φιλοδοξία τῆς Μαρτίνης ἐφαίνετο ἤδη κορεννυμένη, ἀναλαμβάνοντος τὴν βασιλείαν τοῦ ἰδίου αὐτῆς υἱοῦ Ἡρακλεωνᾶ, ὅστις ἦτο τυφλὸν ὄργανον τῆς μητρός. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναβάσεως τούτου ἐπὶ τὸν θρόνον δὲν κατηυνάσθησαν τὰ πάθη, οὐδὲ διελύθη παρ' ὅλας τὰς ἐνεργείας τῆς βασιλείας ἡ φατρία τοῦ ἐκποδὼν ποιηθέντος Κωνσταντίνου. Εἰς μάτην ὁ Ἡρακλεωνᾶς ἔσπευσε νἀποκείρῃ καὶ ἐξορίσῃ εἰς τὰς ἠρα-

πλείους στήλας τὸν πιστότατον τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἑτερομητρίου ἀδελφοῦ, Φιλάγριον τὸν σακελλάριον τοῦ Κωνσταντίνου. Τὸ παράδειγμα δ' αὐτοῦ δὲν ἐφόβησε τοὺς ἄλλους ἐχθροὺς τῆς Μαρτίνης, τοῦ Ἡρακλεωνᾶ, τοῦ πατριάρχου. Ἡ βασιλεία οὐδ' ἐπ' αὐτὴν τὴν πίστιν τοῦ στρατοῦ ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ, διότι ὁ στρατός, ἀγόμενος ἄλλως καὶ φερόμενος ὑπὸ Βαλεντίνου τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Φιλαγρίου, δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν νῦν βασιλευόντων κατὰ τὰ λεγόμενα φαρμακευθεὶς υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου εἶχεν ὁδηγήσει αὐτὸν πρὸ ἐτῶν θαρραλέως ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν. Ὅτε δὲ ὁ Βαλεντῖνος, ὃν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς μάτην εἶχεν ἀποπειραθῇ νὰ ἐξουδετερώσῃ ἡ Μαρτίνα, ἄρας τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας, κατέλαβε τὴν Χαλκηδόνα, ἡ βασιλομήτωρ ἐνόησεν, ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόφευκτος.

Ὁ Βαλεντῖνος παρίστανεν ἑαυτὸν ὡς κηδόμενον τῆς ἐν ταῖς χερσὶ τῆς Μαρτίνης καὶ τοῦ Ἡρακλεωνᾶ κινδυνευούσης ζωῆς τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου. Εἰς μάτην ὁ Ἡρακλεωνᾶς διεμαρτύρετο, ὤμνυε, προσεπάθει νὰ πείσῃ τὰ πλήθη καὶ αὐτὸν τὸν Βαλεντῖνον, ὅτι καὶ ἐκήδετο τῶν ἀνεψιῶν καὶ ἠγάπα αὐτούς. Εἰς μάτην, ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει στασιάσαντος πλήθους, ἀνεκήρυξε καίσαρα καὶ ἔστεψε τὸν πρεσβύτερον τῶν ἀνεψιῶν Ἡράκλειον τὸν μετονομασθέντα καὶ Κωνσταντῖνον, γνωστότερον δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς Κώνσταντα. [illegible] ὄνομα καὶ ἐβασίλευσε μετ' ὀλίγον. Τῆς στάσεως ὅμως [illegible] ὁ μὲν Πύρρος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς [illegible] τοῦ ναοῦ [illegible] τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ [illegible] εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὁ δὲ Βαλεντῖνος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον [illegible]. Ἀλλ' [illegible] αὕτη [illegible] ἡ βασίλεια [illegible] τὴν Μαρτίναν καὶ τὸν Ἡρακλεωνᾶν. Ὅτε δὲ τὰ πράγματα ἔφθασαν εἰς τὸ [illegible] τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 641, ἤτοι τρεῖς μόλις μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, [illegible] ὁ Ἡρακλεωνᾶς [illegible] τῆς Μαρτίνης [illegible] ὁ Βαλεντῖνος [illegible] Κωνσταντίνου [illegible] τοῦ Κωνσταντίνου καὶ [illegible] τοῦ Ἡρακλείου.

ιη'

Κώνστας.

Ἡ ἀνάρρησις τοῦ Κώνσταντος ἦτο οὐ μόνον νόμιμος καὶ καθ' ὅλους τοὺς τύπους, ἀλλὰ καὶ ἀρεστὴ εἰς τὰ πλήθη. Ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλείου ἀνήρχετο ὁ ἔγγονος τοῦ νικητοῦ τῶν Περσῶν, τὸ τέκνον τοῦ πρεσβυτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἡρακλείου, καὶ δὴ ἐκείνου, ὅςτις εἶχε γεννηθῇ ἐκ τῆς προώρως θανούσης πρώτης αὐτοῦ συζύγου, τῆς Εὐδοκίας. Ἡ δ' ἀνάβασις αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον οἱονεὶ ἀνεκούφιζε τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ ἐφιάλτου, ὅςτις ἐπίεζε τὰ στήθη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Ἡράκλειος εἶχε συνάψει μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοῦ Μαρτίνης τὸν δεύτερον ἐκεῖνον γάμον, ὅν εἶχεν ἀποδοκιμάσει μὲν ὁ πατριάρχης Σέργιος, οὐδέποτε δ' εἶχε συγχωρήσει ἡ φιλόθρησκος γνώμη τῶν Βυζαντίνων.

Οὕτω λοιπὸν τὸν Κώνσταντα, ὅτε ἑνδεκαετὴς μόλις ἐπέθηκε τὸ βαρὺ στέμμα ἐπὶ τὴν παιδικήν του κεφαλήν, ἐφαίνετο περιβάλλουσα ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ του. Ἀλλ' ἦτο προφανές, ὅτι διὰ τὸ ἄνηβον τοῦ βασιλέως ἡ διοίκησις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ πᾶσα δύναμις περιήρχετο εἰς τὴν περιπτυχθεῖσαν αὐτὸν σύγκλητον. Ἠχὼ δὲ τῆς τοιαύτης δυνάμεως τῆς συγκλήτου εἶνε ὁ λόγος ὅν τὸ παιδίον, ἅμ' ἀναβὰν ἐπὶ τὸν θρόνον, ἐξεφώνησε πρὸς τοὺς συγκλητικούς, εὐχαριστῆσαν μὲν αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ἐκδικήσει τοῦ πατρός, παρακαλέσαν δὲ νὰ ἔχῃ αὐτοὺς συμβούλους καὶ γνώμονας τῆς κοινῆς τῶν ὑπηκόων σωτηρίας.

Καὶ ζήτημα μὲν εἶνε κατὰ πόσον ἐν καιροῖς κρισίμοις, οἷοι οἱ νῦν, ἦτο λυσιτελὴς ἡ μεταβίβασις τῆς ἑνιαίας ἀρχῆς ἀπὸ τῆς βασιλικῆς χειρὸς εἰς σῶμα πολυκέφαλον, ἐν ᾧ ποικίλαι ἀντεμάχοντο πρὸς ἀλλήλας γνῶμαι. Ἀλλὰ βέβαιον εἶνε, ὅτι δὲν ἠδύνατο νἀφεθῇ ἡ διοίκησις τῶν πραγμάτων εἰς τὰς χεῖρας παιδίου ἀνηλίκου καθ' ὅν χρόνον παντοῖοι περιέβαλλον τὸ κράτος κίνδυνοι, ἐν μὲν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ὁ ἐκ τῶν Ἀράβων, ἐν δ' Ἰταλίᾳ ὁ ἐκ τῶν Λαγγοβάρδων, ἐν δὲ τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἐκ τῶν Σλάβων, προςετίθετο δ' ἐπὶ τούτοις καὶ ἡ ἀκόμη ἀκοίμητος ἔρις μεταξὺ μονοθελητῶν καὶ ὀρθοδόξων.

Ἀληθῶς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἦτο ἐντελῶς ξένον ἀπὸ τῶν στάσεων, αἵτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δυςαρέστως ἔβλεπε καὶ αὐτὸν τὸν Ἡράκλειον χάριν τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰρήνης οἱονεὶ εἰςηγούμενον τὴν περὶ

μιᾶς ἐν Χριστῷ θελήσεως διδασκαλίαν. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐξανέστη ἡ συνείδησις τῶν πιστῶν κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου, τρανῶς δ' ἀποδεικνύει τοῦτο καὶ ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ πλήθους ἐναντίον τοῦ συνεργοῦ τοῦ θανόντος βασιλέως, τοῦ πατριάρχου Πύρρου. Εἰς τοιαύτην θέσιν εὕρισκε τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα αὐξανόμενος καὶ ὁ Κώνστας, ὅςτις καὶ αὐτὸς ἀπεδέχετο τὰ δόγματα τῶν μονοθελητῶν, ἅτε τραφεὶς διὰ τῶν ἀναμνήσεων καὶ ἐντυπώσεων τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρακλείου. Ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα ταῦτα ὑπεχώρησαν εἰς τὴν πολιτικὴν σύνεσιν. Ὅτε δὲ νέα προεκλήθη δογματικὴ πάλη μεταξὺ τοῦ πάπα Ῥώμης Θεοδώρου, ὄντος κατὰ σύμπτωσιν Ἕλληνος, ὅςτις καὶ κατεδίκαζε τὴν αἵρεσιν, καὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παύλου (641-652), ὅςτις ἦτο ἔνθερμος μονοθελητής, ὁ Κώνστας ἐνόμισεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῆς ἐκκλησίας καθ' ὃν τρόπον ἄλλοτε ὁ Ζήνων διὰ τοῦ *Ἑνωτικοῦ* καὶ ὁ Ἡράκλειος διὰ τῆς ***Ἐκθέσεως***. Ἐξέδωκε λοιπὸν τῷ 647, δεκαεπταετὴς ἤδη ὤν, τὸν ***Τύπον***, δι' οὗ παρὰ τὴν θέλησιν βεβαίως τοῦ πατριάρχου δὲν ἐλύετο τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἐπεδιώκετο ἡ ἀποσιώπησις καὶ ἐξουδετέρωσις αὐτοῦ. Ἀπηγορεύετο δὲ δι' αὐτοῦ πᾶς περὶ μιᾶς ἢ δύο θελήσεων λόγος, καὶ ὡρίζοντο αὐστηραὶ ποιναὶ εἰς τοὺς παραβάτας.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Τύπου δὲν ηὐχαρίστησε τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀρθοδόξους, ἅτε μὴ καταδικαζομένης δι' αὐτοῦ ῥητῶς τῆς μονοθελητικῆς αἱρέσεως. Ἀλλ' ἰδίως ἐξηγέρθη θύελλα ἐν Ῥώμῃ, ὅπου τοπικὴ σύνοδος, συγκληθεῖσα ἐν τῷ Λατερανῷ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 649 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοδώρου πάπα Μαρτίνου, κατεδίκασε τήν τε αἵρεσιν καὶ τὸν Τύπον. Ἡ δ' ἀγγελία τῶν ἐν Ῥώμῃ γενομένων καὶ ἡ ἀπαίτησις, ἣν ἀπηύθυνεν ὁ Μαρτῖνος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ καταδίκης τῆς αἱρέσεως καὶ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξηρέθισεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν Κώνσταντα, ὥςτε ὁ νέος ἔξαρχος Ὀλύμπιος ὁ σταλεὶς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως παρέστη φέρων οὐ μόνον αὐστηρὰς διαταγὰς περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐφαρμογῆς τοῦ Τύπου, ἀλλὰ καὶ ἐχθρικωτάτας διαθέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Καὶ ἡ μὲν ἐφαρμογὴ τοῦ Τύπου προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐκ θαύματος διασωθεὶς ἐκ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ὀλυμπίου, δὲν ἠδυνήθη τελος νὰ διαφύγῃ τὴν συστηματικὴν καταδίωξιν τοῦ νέου ἐξάρχου τῆς Ἰταλίας Θεοδώρου Καλλιοπᾶ. Ὁ Μαρτῖνος καθίστατο ὁσημέραι μισητότερος εἰς τοὺς Βυζαντίνους διά τε τὴν φερομένην περὶ αὐτοῦ ὑπόνοιαν, ὅτι εὑρίσκετο ἐν

συνεννοήσει πρὸς τοὺς τὴν Σικελίαν ἐποφθαλμιῶντας Ἄραβας, καὶ διότι ἐπιστεύθη, ὅτι ἐσκευώρει μετὰ τοῦ προτέρου ἐξάρχου Ὀλυμπίου συνωμοσίαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Διὰ ταῦτα συνελήφθη, καί, ἐπιβιβασθεὶς εἰς πλοῖον, ἤχθη μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ δ' ἐγκλεισθεὶς εἰς φυλακὴν ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ ἔπειτα δικασθείς, ὑπέστη προςβολὰς καὶ ἀτιμώσεις ἀναξίας μὲν ἑαυτοῦ, ἀναξίας δὲ καὶ τῶν οὕτω φερομένων πρὸς ἱεράρχην. Τέλος δ' ἐξωρίσθη τῇ 26 Μαρτίου 655 εἰς Χερσῶνα τῆς ταυρικῆς χερσονήσου, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετά τινας μῆνας, τῇ 16 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Δύο δ' ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Μαρτίνου ὁ Κώνστας, οὗ ἡ βασιλεία διακρίνεται διὰ τοὺς ἀπαύστους ἀγῶνας, ἰδίως πρὸς τοὺς Ἄραβας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατόπιν, ἔχων ἤδη ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι καὶ ἑπτά, ἐπεχείρησεν αὐτὸς ἐπιτυχῆ ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Σλάβων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Καὶ εἶνε μὲν ἄγνωστα τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ Σλάβοι, ὧν μέρος εἶχεν ἐγκαταστήσει ἐν τῷ κράτει ὁ Ἡράκλειος, ὁσημέραι ἐθρασύνοντο μᾶλλον καὶ καθίσταντο ἐπὶ τοσοῦτον ἀνήσυχοι, ὥςτε νὰναγκάσωσιν αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα νὰντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΣ

Ἐν τούτοις δ' εἶνε περίεργον πῶς βασιλεὺς ὁποῖος ὁ Κώνστας, ὅςτις, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, δὲν εἶχε μὲν τὴν ἀξίαν τοῦ πάππου, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐφάνη ἀφροντιστῶν περὶ τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τοῦ κράτους, ἀπειλουμένων ὑπὸ Ἀράβων καὶ Σλάβων, οὐδὲ κατέθηκέ ποτε τὸ ξίφος, εἶχεν ὅμως ἀλλαχοῦ, μακρὰν τῆς Ἀνατολῆς, ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμούς. Ἂν εἶνε ἀληθὴς ἡ μαρτυρία μεταγενεστέρου τινὸς ἱστορικοῦ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, τοῦ Ζωναρᾶ, ὁ Κώνστας ἔλεγεν, ὅτι πρέπει νὰ τιμῶνται αἱ μητέρες μᾶλλον ἢ αἱ θυγατέρες. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι ὥς ποτε ὁ πάππος αὐτοῦ ἐσκέφθη νὰ μεταθέσῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους εἰς τὴν Καρχηδόνα, οὕτω καὶ ὁ Κώνστας τὴν Ῥώμην ἀντὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐθεώρει ὡς τὴν φυσικὴν μητρόπολιν τοῦ βασιλείου. Ἀλλ' εἰς τὸν πόθον τοῦτον τῆς Ῥώμης δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὑποκειμένην ἀντίληψίν τινα τῆς ποιότητος καὶ τοῦ προορισμοῦ

τοῦ κράτους ὡς αὐτόχρημα ῥωμαϊκοῦ. Ὅσον καὶ ἂν ἐνησμένιζον οἱ Βυζαντῖνοι αὐτοκαλούμενοι Ῥωμαῖοι, ὁ Κώνστας δὲν ἠδύνατο νἀπατᾶται ἐν μέσῳ τοῦ προϊόντος ἐξελληνισμοῦ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους περὶ τοῦ ἰδιαζόντως ἀνατολικοῦ, περὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ἀλλ' οὐδ' ἐπιθυμία τις ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν κινδύνων οὓς διέτρεχον τἀνατολικὰ μέρη τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐπιμόνων αὐτῶν πολεμίων, οὐδ' ἀποδυσπέτησίς τις πρὸς τὴν ἀντιδημοτικότητα τοῦ αὐτοκράτορος ἐν Ἀνατολῇ ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ πολιτείας πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς αἴτια τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κώνσταντος νὰ παραστῇ μᾶλλον ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης ἢ ὡς βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἦγον αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἄλλοι πολιτικοὶ λόγοι, καὶ δὴ ἡ ἐπιθυμία νὰ συντελέσῃ διὰ τῆς ἐν αὐτῇ παρουσίας του εἰς ἀνάκτησιν τῆς χερσονήσου ἀπὸ τῶν Λαγγοβάρδων καὶ νὰ κερδήσῃ οὕτως ὑπὲρ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους νέον ὁρμητήριον κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας.

ιθ'

Ἡ βυζαντιακὴ Ἰταλία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωκᾶ.

Εἴχομεν ἤδη εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν τὴν ἔκπτωσιν τῆς βυζαντιακῆς δυνάμεως ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ συνένωσις Λαγγοβάρδων, Ἀβάρων καὶ Φράγκων, ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἕνεκα τοῦ εἰς Ἰωάννην τὸν Νηστευτὴν παραχωρηθέντος τίτλου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου διάστασις τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου εἶχον περιστήσει τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἰταλίᾳ εἰς μεγάλην ἀδυναμίαν. Ὁμαλώτερα δ' ἀπέβησαν τὰ πράγματα ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου. Οὐ μόνον ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους διεβίωσαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ Βυζαντῖνοι, ὁμολογοῦντες πρὸς αὐτοὺς σπονδάς, ἑκάστοτε ἀνανεουμένας, ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτερον ἐπίφοβοι ἀπέβησαν οἱ Λαγγοβάρδοι, ἅτε οὐχ ἧττον τῶν Βυζαντίνων ἐνοχλούμενοι ὑπὸ τῶν κατὰ τὰ βορειοανατολικὰ γειτόνων αὐτῶν, τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων.

Ἀλλ' οἱ καιροὶ ἦσαν οὐχ ἧττον δύσκολοι διὰ τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἰταλίᾳ. Εἰς δὲ τοὺς προτέρους κινδύνους προσετέθη καὶ νέος ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως ἐθνικοῦ τινος αἰσθήματος παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Πρώτη δ'

ἐκδήλωσις τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς πρὸς τοὺς Βυζαντίνους ἀντιδράσεως ὑπῆρξε στάσις ἐν Ῥαβέννῃ, καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ ἔξαρχος Ἰωάννης. Ἐκ τῆς τοιαύτης δ' ἀνωμαλίας ἐπωφελούμενος καὶ ἐπὶ τῶν ἀντιπαθειῶν τῶν Ἰταλῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν στηριζόμενος, ἀπεπειράθη ὁ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Ἐλευθέριος νὰ ἱδρύσῃ ἰδίαν ἀρχὴν καὶ νὰ περιβληθῇ τὸ στέμμα βασιλέως τῆς Δύσεως. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐπιχειρηθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τῷ 619 ἐκστρατεία ἀπέτυχε, καὶ ὁ ἀποστάτης, πορευόμενος ἐναντίον τῆς Ῥώμης, ἐφονεύθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ στρατιωτῶν. Ἀλλ' ἡ θλιβερὰ αὐτοῦ τύχη δὲν ἠμπόδισε κατόπιν ὁμοίας, ἐπ' ἴσης ἀτυχεῖς ἀποπείρας τοῦ ἐξάρχου Ἰσαακίου (625-643).

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εὐνόητον εἶνε, ὅτι πρὶν ἢ συμπληρωθῇ αἰὼν ὅλος ἀπὸ τῆς κατακτήσεως, ἡ θέσις τῶν Βυζαντίνων ἐν Ἰταλίᾳ ἀπέβη ἐπὶ Ἡρακλείου πολὺ διάφορος τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὐδεὶς πλέον λόγος περὶ ἐπιθέσεως. Ἡ εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰςέλασις τῶν Λαγγοβάρδων οὐ μόνον εἶχεν ἐλαττώσει τὴν ἔκτασιν τῆς βυζαντιακῆς κυριαρχίας ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀναγκάσει τοὺς Βυζαντίνους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου, πολὺ δὲ μᾶλλον κατόπιν νὰ μεταβάλωσι πολιτείαν, περιοριζόμενοι εἰς ἁπλῆν ἄμυναν. Τόσον δ' ηὐχαριστημένη ἦτο ἡ βασιλεία νὰ εἶνε τοὐλάχιστον ἡ ἄμυνα αὕτη ἐπιτυχὴς, ὥςτε ὡς ἄριστον ἐγκώμιον ἐπὶ τοῦ τάφου τινὸς τῶν ἐξάρχων ἠδύνατο νὰ ἀναγραφῇ, ὅτι διετήρησεν ἀλώβητον τὴν ἐπαρχίαν.

Ὑπὸ τοιούτους δ' ὅρους ἡ μὲν ἠθικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ὑπῆρξεν ὡς εἰκὸς μεγάλη καὶ δυςυπολόγιστος· ἀλλ' ἡ ὑλικὴ δύναμις τῶν Βυζαντίνων ἐμειοῦτο ὁσημέραι ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ ἔξαρχοι τῶν αὐτοκρατόρων ἐφαίνοντο ἀνίκανοι νὰ προστατεύσωσι τοὺς Ἰταλοὺς ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ τὸ ξίφος τῶν Λαγγοβάρδων ἐλυμαίνετο τὴν Ἰταλίαν. Τῶν δὲ ἀντιπροσώπων τῆς πολιτείας μὴ παρεχόντων τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις, μηδὲ πραττόντων πάντοτε πᾶν τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς πρὸς διάσωσιν ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἢ πτοουμένων ἢ ἐπιδιωκόντων ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τὴν ἵδρυσιν αὐτοκεφάλου ἀρχῆς, ὁ ἰταλικὸς λαὸς πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ σωτηρίαν παρὰ τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω δ' ἀνεπαισθήτως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου, ὅςτις μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας ἀπεκάλει ἑαυτὸν ἐπίσκοπον τῶν Λαγγοβάρδων καὶ ὄχι τῶν Ῥωμαίων, ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἀναλαμβάνει ἀντὶ τῶν ἐξάρχων τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων, ὁτὲ μὲν προχέουσα θησαυρούς,

ὅπως ἐξαγοράζῃ ἀπὸ τῶν βαρβάρων τὴν εἰρήνην, ὁτὲ δὲ κελεύουσα τοὺς ἐπισκόπους νἀντιτάξωσι τὴν βίαν εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ἀλλ' οἱ πάπαι, μεταβαλλόμενοι οὕτως εἰς ἀμύντορας τῆς Ἰταλίας, ἀποκτῶσι δύναμιν μεγάλην μὲν δι' ἑαυτούς, ἐπιβλαβῆ δ' εἰς τὰ συμφέροντα τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας, ἀφ' ἧς ἐξηρτῶντο, καὶ ἥκιστα συμφέρουσαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, πρὸς ἣν πολλάκις εἴδομεν αὐτοὺς ἀντιδιαφερομένους μετὰ πείσματος καὶ ἐπιμονῆς.

Εἰς τοιοῦτο σημεῖον εὑρέθησαν τὰ πράγματα ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτ' ἐξέδωκεν ὁ Κώνστας τὸν Τύπον· εἴδομεν δὲ ποῦ ἀπέληξεν ἡ ἐπιμονὴ τοῦ πάπα Μαρτίνου. Γίνεται δὲ φανερὸν ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δίκης αὐτοῦ, ὅτι ὁ πάπας δὲν κατεδιώχθη μόνον διὰ τὴν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι ἀντίστασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπαίτιος ἐσχάτης προδοσίας. Ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε κορυφωθῆ ὁ μεταξὺ τοῦ παπισμοῦ καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας ἀγών.

Οὕτως εἶχε γεννηθῆ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Λαγγοβάρδων χάσμα πολὺ μικρότερον ἢ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Βυζαντίνων· ἰδίως δὲ ἤρχισαν νἀποβαίνωσιν αἱ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς κατακτητὰς σχέσεις τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ὁμαλώτεραι ἐξ ὅτου οἱ βασιλεῖς τῶν Λαγγοβάρδων ὀλιγώτερον εἴχοντο τῆς ἀπὸ τῶν Ἰταλῶν χωριζούσης αὐτοὺς θρησκείας, τοῦ ἀρειανισμοῦ, καὶ προςεπέλαζον ἤδη πρὸς τοὺς πάπας. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἀπὸ τῶν Βυζαντίνων ἀπεσχοινίζοντο οἱ Ἰταλοὶ ὁσημέραι πλειότερον. Οὐδέποτε δὲ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Κώνσταντος εἶχεν ἐπεκταθῆ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ τοσοῦτον ἡ λαγγοβαρδικὴ κατάκτησις. Βασιλεύοντος τῶν Λαγγοβάρδων τοῦ Ῥοθάριδος, οὗτοι ἔγειναν κύριοι τῆς Γενούης, καὶ ἐπεξέτειναν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς παλαιᾶς Τυρρηνίας μέχρι τῶν Ἄλπεων, κατακτήσαντες ὅλην τὴν Λιγυστικήν. Ὅτε δ' ὁ ἔξαρχος Πλάτων ἠθέλησε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, ἀντεπεξερχόμενος ἐκ Ῥαβέννης, ὑπέστη περὶ τὸ 645 κατὰ τὸ σημερινὸν Πεδεμόντιον παρὰ τὸν ποταμὸν Τάναριν τὸν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας λεγόμενον Σκουλτέννην ἧτταν τοιαύτην, ὥςτε ἀπέβαλε περὶ τοὺς ὀκτακιςχιλίους ἄνδρας. Συγχρόνως δ' ἐπεξετείνοντο πρὸς νότον οἱ Λαγγοβάρδοι τοῦ Βενεουέντου, ὥςτε καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ κατ' ὀλίγον περιορισθέντες οἱ Βυζαντῖνοι ἀπέβαλον πολλὰ μέρη, διατηρήσαντες ἰδίως τὰ περὶ τὸν Τάραντα, τὸ δὲ πλεῖστον τῆς Ἀπουλίας ἀνῆκεν εἰς τοὺς δοῦκας τοῦ Βενεουέντου. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς παρὰ τὸν Τάναριν νίκης καὶ τῶν ἀπὸ Βενεουέντου ἐπεκτάσεων

ἐνίσχυσις τῶν Λαγγοβάρδων τῆς Ἰταλίας, εἰς οὓς καὶ γραπτοὺς νόμους, ἀποτελέσαντας τὸ λεγόμενον λαγγοβαρδικὸν δίκαιον, παρέσχεν ὁ Ῥόθαρις, ὥςτε τὴν δύναμιν αὐτῶν μόλις που ἠδυνήθησαν νὰ σαλεύσωσιν αἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκείνου (652) ἐπελθοῦσαι περὶ τὴν διαδοχὴν ἀνωμαλίαι, ἀπολήξασαι εἰς τὴν ἁρπαγὴν τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Λαγγοβάρδου δουκὸς τοῦ Βενεουέντου Γριμοάλδου (162).

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἔκπτωσις τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς αὐτὴν ὁ Κώνστας τῷ 662.

κ΄

Ὁ Κώνστας ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἴσως δὲν θὰ ἦτο ἀπίθανος ἡ εἰκασία, ὅτι τὸν Κώνσταντα ὑπεστήριζεν ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ περὶ μεταβάσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ ἐλπίς, ὅτι μεγάλως ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥοθάριδος ἐπελθούσης ἀνωμαλίας περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῶν Λαγγοβάρδων. Ἀλλ' οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Σλάβους ἀγῶνες ἐκράτησαν αὐτὸν ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἐν τῇ Ἀνατολῇ οὕτως, ὥςτε, ὅτε ἠδυνήθη νἀποβιβασθῇ εἰς τὸν Τάραντα, ἐκάθητο ἤδη στερρῶς ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Γριμοάλδος, παραχωρήσας τὸ δουκᾶτον τοῦ Βενεουέντου εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱὸν Ῥομουάλδον.

Ὁποιοιδήποτε δὲ καὶ ἂν ὑπῆρξαν οἱ λόγοι τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν μεταβάσεως τοῦ Κώνσταντος, τὸ διάβημα τοῦτο, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἀπὸ Ἀρκαδίου βασιλέων εἶχεν ἐπιχειρήσει, ἐφάνη εἰς τοὺς Βυζαντίνους οὕτω τολμηρὸν καὶ παράδοξον, ὥςτ' ἐζήτησαν νἀνεύρωσι τὰ αἴτια τῆς χάριν τῆς Δύσεως ἐγκαταλείψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς λόγους πᾶν ἄλλο μᾶλλον ἢ πολιτικούς. Διὸ ἐπίστευσαν, ὅτι ψυχικὴ διατάραξις καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ τοῦ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἀπόπλου αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Κώνσταντος, τῷ 659 ἢ 660, οὗτος εἶχε διατάξει τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδοσίου, ὃν πρότερον εἶχεν ἀναγκάσει νὰ περιβληθῇ τὸ ἱερὸν σχῆμα καὶ νὰ γείνῃ διάκονος. Καὶ εἶνε μὲν ἄγνωστοι οἱ λόγοι τῆς κουρᾶς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου, οὗ πιθανῶς ἐφοβεῖτο τὴν φιλαρχίαν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ βέβαιον φαίνεται, ὅτι τὴν εὐερέθιστον τοῦ Κώνσταντος ψυχὴν εἶχε

εγάλως ταράξει ἡ ἀδελφοκτονία, καὶ λέγεται, ὅτι τοὺς ὕπνους αὐτοῦ ›χνῶς ἠνώχλει τὸ φάσμα τοῦ φονευθέντος, ὅςτις ἐπεφαίνετο φορῶν τολὴν διακόνου καὶ κρατῶν ποτήριον αἵματος, ὅπερ παρουσίαζεν εἰς ›ν Κώνσταντα, ἐπιφωνῶν «πίε, ὦ ἀδελφέ».

'Αλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τοῦ πλοῦ τοῦ Κώνταντος ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἀπέπλευσε κρύβδην δίκην ἀναωρητοῦ ζητοῦντος ἀνάπαυσιν ψυχικῆς ὀδύνης, ἀλλ' ὡς στρατηλάτης, γούμενος μεγάλων δυνάμεων ἐπὶ στόλου ἐπιφανοῦς, οὗ ἄγνωστος εἶνε ›στυχῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων. Δὲν ἔπλευσε δ' ὁ Κώνστας κατ' εὐἶαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ πρῶτος αὐτοῦ σταθμὸς ὑπῆρξεν ὁ Πειιευς, ὅπου καὶ διεχείμασεν ὁ στόλος μέχρι τῆς ἀνοίξεως τοῦ 663. ατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον διέτριψεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπεσκέπτετο μετὰ τὸν ἤνωνα, ὅςτις, μεταβὰς τῷ 486 εἰς τὴν Ἑλλάδα, διῆλθεν ἴσως καὶ ἐξ Ἀθηνῶν.

Εἶχε δὲ μεγάλως μεταβληθῆ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν χρόνων οῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ ἐν ἔτει 529 κατάργησις τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ῆς πόλεως εἶχεν ἀποσβέσει πᾶσαν λαμπηδόνα καὶ ἐπιφέρει ἀραίωσιν τῆς οιτήσεως ξένων ἐπισκεπτῶν, συντελέσασαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν παρακμὴν ῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποσβέσεως τῆς φιλοσοφίας εἶχεν ἐπέλθει αὶ ἡ λησμοσύνη τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἀρχαιότητος. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν δη ἐπὶ Κώνσταντος πολὺ χριστιανικώτεραι ἢ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, καὶ ὐτὴ δ' ἡ Ἀκρόπολις δὲν ἦτο πλέον ἐνδιαίτημα τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἥτις ἐθεωρεῖτο τελευταῖον σώσασα τὴν πόλιν ἐπὶ τοῦ Ἀλαχου, εἶχεν ἐγκαταλίπει πλέον τελείως τὰς Ἀθήνας, ἐπὶ δὲ τῆς ἄκρας, του ἱδρύετο ἄλλοτε μέγας ὁ κολοσσός της, εἶχεν ἐγκαταστήσει ἤδη τὴν κτρείαν αὐτῆς ἡ Παναγία· καὶ αὐτὸς δ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ναῶν ης, ὁ Παρθενών, ἦτο ἤδη ἀφιερωμένος εἰς ἄλλην παρθένον, τὴν Θεοήτορα. Ἀλλὰ παρ' ὅλην ταύτην τὴν μετατροπὴν τῶν Ἀθηνῶν εἰς όλιν αὐτόχρημα χριστιανικὴν καὶ παρ' ὅλην τὴν σπάνιν τῶν περὶ αὐτῆς δήσεων δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶχον μεταπέσει εἰς τελῆ ἀφάνειαν, ἀλλὰ πάντως ἐξηκολούθει ὁ μὲν Πειραιεὺς νὰ εἶνε ἀξιόογος ἐμπορικός τε καὶ πολεμικὸς λιμήν, τὸ δὲ ἄστυ νὰ μετέχῃ κινήιώς τινος καὶ ζωῆς. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐπὶ μῆνας ὅλους διαονὴ τοῦ Κώνσταντος ἐν τῇ πόλει καὶ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον διατροφὴ ῆς πολυπληθοῦς αὐτοῦ στρατιᾶς καὶ τῶν ἀνδρῶν τοῦ στόλου.

Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 663, ἀποπλεύσας ὁ Κώνστας ἐκ τοῦ Πειραιῶς, προςωρμίσθη εἰς τὸν Τάραντα, καί, συγκεντρώσας ἐπικουρίας ἐκ Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, προεχώρησεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν, ἧς αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἢ ἔντρομοι παρεδίδοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἐπ' ἴσης εὔκολος ἡ ἅλωσις τοῦ Βενεουέντου, εἰς ἣν ὁ Κώνστας ἀφιέρωσεν ὅλας αὐτοῦ τὰς προσπαθείας. Ὁ νεαρὸς δοὺξ Ῥομουάλδος ἔστειλε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ πατρός του Γριμοάλδου, τοῦ βασιλέως τῶν Λαγγοβάρδων, ἐν δὲ τῷ μεταξὺ διὰ γενναίας ἀμύνης ἐματαίονε τὰς ἐφόδους καὶ τὴν πολιορκητικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ δὲ Κώνστας, μὴ δυνηθεὶς νὰ κωλύσῃ τὴν πρὸς βοήθειαν τοῦ Βενεουέντου ἐκστρατείαν τοῦ Γριμοάλδου καὶ μάτην διὰ παντὸς τρόπου ἀποπειραθεὶς νἀποκρύψῃ ἀπὸ τοῦ Ῥομουάλδου τὴν πρὸς αὐτὸν μέλλουσαν προςέλευσιν τῆς πατρικῆς ἐπικουρίας, ἠναγκάσθη τέλος νὰ ὑποχωρήσῃ πρὶν ἢ ἀφιχθῇ ὁ βασιλεὺς τῶν Λαγγοβάρδων. Λύσας δὲ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βενεουέντου, ἔσπευσε πρὸς τὴν Νεάπολιν, ἀλλὰ καθ' ὁδόν, προςβληθεὶς ὑπὸ Μιττόλα, τοῦ κόμιτος τῆς Καπύης, ἐνικήθη. Καὶ νέαν δ' ὑπέστησαν ἧτταν τὰ ὅπλα τοῦ Κώνσταντος, τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σαβούρρου ἡττηθέντος τελείως ὑπὸ τοῦ Ῥομουάλδου ἐν ἐκστρατείᾳ, ἣν ἐπεχείρησε κατὰ τοῦ Βενεουέντου μετ' εἰκοσακιςχιλίων ἀνδρῶν, τῶν πλείστων Νεαπολιτῶν.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Κώνστας μετὰ δωδεκαήμερον διαμονὴν ἐν Ῥώμῃ, καθ' ἣν ἔτυχε μὲν μεγάλων τιμῶν καὶ λαμπρᾶς δεξιώσεως ὑπὸ τοῦ πάπα Βιταλιανοῦ, ἐγύμνωσε δὲ τὸ Πάνθεον καὶ τοὺς κυριωτάτους ναοὺς τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν περικοσμούντων αὐτοὺς χαλκοτεχνημάτων, ἅτιν' ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐτράπη καὶ πάλιν πρὸς τὰ νότια τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ καὶ νέαν ὑπέστη ἧτταν παρὰ τὸ Ῥήγιον ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων, οἵτινες, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἐπιδειχθείσης ὑπὸ τοῦ Κώνσταντος ἀδυναμίας, εὗρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ κυριεύσωσι τὸ Βάριον, τὸ Βρενδήσιον, αὐτὸν τὸν Τάραντα καὶ ἅπασαν τὴν παρ' ἀρχαίοις καλουμένην Καλαβρίαν. Θέλοντες δὲ οἱ Βυζαντῖνοι νὰ μὴ ἐξαλείψωσιν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν ἰταλικῶν αὐτῶν κτήσεων τὸ ὄνομα τῆς Καλαβρίας, μετέθηκαν ἔκτοτε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὸ ἀρχαῖον Βρέττιον, ὅπου ἐξηκολούθησαν κατέχοντες παραλίας τινὰς πόλεις. Ἀλλ' εἰς ἐκείνας μόνας ὡς καὶ εἰς τὴν Νεάπολιν, τὴν Γαέταν, τὴν Ἀμάλφην, τὸν Ὑδροῦντα καὶ τὴν Καλλίπολιν περιωρίζετο πλέον ἡ κατὰ τὰ μεσημβρινὰ τῆς Ἰταλίας βυζαντιακὴ ἀρχή.

Αἱ δ' ἐπανειλημμέναι ἐκεῖναι ἀποτυχίαι τοῦ Κώνσταντος ἐν Ἰταλίᾳ

νάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα οὐ μόνον τὸ σχέδιον τῆς εἰς Ῥώμην μεταίσεως τῆς πρωτευούσης νὰ ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ καὶ νἀποχωρήσῃ καθ' λοκληρίαν ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἀπερχόμενος εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐκλέγων ς τόπον τῆς διαμονῆς αὐτοῦ τὰς Συρακούσας. Τίς δὲ ὁ λόγος δι' ὃν δὲν ιάρρησε τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπάνοδον εἶνε ἄγνωστον. Ἴσως ὲ προέκρινε τὴν ἐν Σικελίᾳ διαμονὴν, ὅπως εὑρίσκηται πλησιέστερον ῶν Λαγγοβάρδων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἤδη τὴν Ἀφρικὴν καταλαμανόντων Ἀράβων. Καὶ ἠδυνήθη μὲν νἀνακτήσῃ τὴν Καρχηδόνα, νἀνατείλῃ δὲ καὶ τὰς περαιτέρας προόδους τῶν Λαγγοβάρδων ἐν Ἰταλίᾳ, ιὰ στιβαρᾶς δὲ χειρὸς διῴκει τήν τε Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν. Αλλ' οὔτε τὴν ἀπώλειαν τῆς Τριπολίτιδος ἐν Ἀφρικῇ, κυριευθείσης πὸ τῶν Ἀράβων, ἠδυνήθη νἀναχαιτίσῃ, οὔτε ἀγαπητὸς κατώρθωσε ὰ γείνῃ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ὅπου οἱ ὑπήκοοι ἐβόων διὰ τὴν πλεονξίαν αὐτοῦ καὶ τοὺς βαρεῖς φόρους καὶ τὰς ποικίλας διαρπαγάς.

Τέλος δὲ μετὰ ἑξαετῆ διαμονὴν ἐν Συρακούσαις, ἐν ᾧ ὁ Κώνστας λούετο ἡμέραν τινὰ τοῦ θέρους τοῦ 668 ἐν τῷ βαλανείῳ τῷ καλουμένῳ λάφνῃ, ὁ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐγκεκλεισμένος ἐν τῷ λουτρῷ ἀξιωματικὸς Ανδρέας ἐξέχυσε κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ κάδον ζέοντος ὕδατος, πενεγκόντα τὸν θάνατον τοῦ Κώνσταντος ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα αὶ ὀκτὼ μετὰ βασιλείαν ἐτῶν εἰκοσιεπτά.

κα'

Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος.

Ὁ φόνος τοῦ Κώνσταντος δὲν ἦτο γεγονὸς τυχαῖον καὶ μικροῦ λόγου. Μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ἔχομεν πρὸ ἡμῶν κοινὸν θεράποντα ἀποτνίγοντα ἐξ εἰκαίων λόγων τὸν κύριόν του. Ἀλλ' ὄπισθεν τοῦ ἀφανοῦς Ανδρέου κρύπτονται ἐπιφανεῖς στασιασταὶ, κινήσαντες τὴν χεῖρα τοῦ ιολοφόνου, ὁ δ' ἐν τῷ λουτρῷ ἀποπνιγμὸς τοῦ αὐτοκράτορος εἶνε ἀποτέεσμα εὐρείας συνωμοσίας, σκοπούσης τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς οὐ μόον αὐτοῦ τοῦ Κώνσταντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου οἴκου τῶν Ἡρακλειδῶν.

Οὐδ' εἶνε ἁπλοῦν ὄργανον τῶν κατ' ἀρχὰς ἀφανῶν συνωμοτῶν μόος ὁ δολοφόνος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὅςτις ἐν Συρακούσαις, ἅμα νωσθέντος τοῦ φόνου τοῦ Κώνσταντος, ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τὸν θρόνον. Ητο δὲ οὗτος Ἀρμένιός τις, καλούμενος Μιζίζιος, οὗ αἱ ὑπὸ τῶν χρο-

νογράφων ἀναφερόμεναι ἰδιότητες, ὅτι ἦτο *εὐπρεπὴς καὶ ὡραιότατος*, ἦσαν βεβαίως προσόντα ἀνεπαρκῆ διὰ βασιλέα. Οὐδ' ἀνέλαβε τὸ στέμμα ὁ Μιζίζιος ἑκών, ἀλλὰ βιασθείς, ἅτε γνωρίζων πάντως, ὅτι ἔμελλε νὰ καταστῇ ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ φιλοδοξίᾳ ἄλλων καὶ ὅτι ἐν μὲν ἐπιτυχίᾳ τῶν συνωμοτῶν παροδικὴ θὰ ἦτο ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἐν δ' ἀποτυχίᾳ τοῦ σκοτίου ἔργου θὰ ἔπιπτε θῦμα ἀναιτίως. Καὶ πράγματι δὲν ἤργησαν νὰ συμβῶσιν ὅσα πιθανῶς ὑπέθετεν ὁ Ἀρμένιος, ὅτ' ἐδίσταζε νὰ δεχθῇ τὸν θρόνον.

Τὸ δρᾶμα τῶν Συρακουσῶν δὲν ἠδύνατο ὡς εἰκὸς νἀφήσῃ ψυχροὺς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκείους τοῦ φονευθέντος βασιλέως. Ὁ Κώνστας θνήσκων ἄφινε τρεῖς υἱούς, Κωνσταντῖνον, Τιβέριον καὶ Ἡράκλειον. Καὶ εἶχε μὲν μετακαλέσει αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς ἑαυτὸν εἰς Συρακούσας, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀντιστάντες εἰς τὴν πρόςκλησιν τοῦ βασιλέως, εἶχον κρατήσει τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ. Τούτων δὲ τὸν πρεσβύτατον, τὸν Κωνσταντῖνον, μείρακα νεαρόν, πρεπει νὰ φαντασθῶμεν ἰθύνοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ τοῦ κράτους ὡς καίσαρα κατὰ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πατρὸς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς συγκλήτου.

Ἡ δ' ἀγγελία τοῦ φόνου τοῦ Κώνσταντος ἐξήγειρεν ἀμέσως παρὰ τῷ διαδόχῳ καὶ κληρονόμῳ τοῦ θρόνου τῶν Ἡρακλειδῶν τὸ συναίσθημα τῆς ἐκδικήσεως. Ἐπεβάλλετο δ' εἰς αὐτὸν ἡ καταδίωξις τῶν φονέων τοῦ πατρὸς καὶ ἡ καταδάμασις τῆς ὑποκρυπτομένης συνωμοσίας οὐ μόνον χάριν ἐκδικήσεως, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῆς τῆς ἀσφαλείας τοῦ θρόνου, διότι, ὡς ἐφάνησαν ἀποδεικνύοντα τὰ πράγματα, δὲν προέκειτο περὶ ἁπλῆς καὶ παροδικῆς ἀνταρσίας, ἀλλ' εἶχε μελετηθῇ ἀνατροπὴ αὐτῆς τῆς δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν χάριν τῶν ἐκγόνων ἄλλου οἴκου, καὶ δὴ τοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Πλήρη δ' ἔχων συναίσθησιν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτὸν ὑποχρεώσεων, ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέπλευυσε μετὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν προςηκουσῶν παρασκευῶν τὸ ἐρχόμενον ἔαρ τοῦ ἔτους 669 καὶ κατηυθύνθη εἰς τὴν Σικελίαν. Τὸ ἔργον δ' αὐτοῦ δὲν ἦτο βεβαίως εὐχερές, διότι οἱ ἐπαναστάται τῆς Σικελίας ἦσαν κύριοι τῶν πλείστων δυνάμεων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ μετὰ τοιαύτης δραστηριότητος καὶ συνέσεως εἶχον γείνει αἱ παρασκευαὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὥςτε ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ ταχέως ἔγεινε κύριος τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀνταρσία κατεστάλη ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ, ὁ δὲ δολοφόνος τοῦ πατρὸς καὶ ὁ Ἀρμένιος ἐπιβάτης τοῦ θρό-

νου παρεδόθησαν εἰς τὸν νικητὴν καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν. Ἀλλ' ἡ τιμωρία δὲν περιωρίσθη εἰς τοὺς φανεροὺς μόνον τῶν συνωμοτῶν. Ἀπεκαλύφθησαν δὲ καὶ οἱ ὑποκρυπτόμενοι ὑποκινηταὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ ἐπαναστάσεως, καὶ ἐπεβλήθη καὶ εἰς αὐτοὺς τιμωρία σκληρά. Καὶ ὁ μὲν πατρίκιος Ἰουστινιανὸς ἐφονεύθη, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Γερμανός, ὅςτις ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ πατρὸς ἐξετραχύνθη εἰς βαρεῖς λόγους, ἐτιμωρήθη γενόμενος ἀνίκανος πρὸς παιδοποιίαν καὶ ὑποστὰς οὕτω τιμωρίαν βάρβαρον, ἥτις δυστυχῶς πολλάκις ἀπαντᾶται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων. Οὕτως οἰκτρὸν μὲν ἔλαβε τέλος ἡ ἀντιδυναστικὴ ἐπανάστασις τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες πιθανώτατα ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ μεγάλου νομοθέτου, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ τοῦ Γερμανοῦ, ὅπερ ἐπ' ἴσης εἴδομεν παρουσιαζόμενον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ εἰς τὸν Γερμανὸν ἐπιβληθεῖσα τιμωρία δὲν ἠμπόδισε τὸν ἐκτομίαν νὰ διακριθῇ κατόπιν ὡς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΠΩΓΩΝΑΤΟΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΓΕΘΥΝΘΕΝΤΟΣ

Ἀγέρωχος ἠδύνατο νῦν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐκδικητὴς τοῦ πατρός. Ἄσμενοι δὲ εἶδον οἱ κάτοικοι τῆς βασιλευούσης ἐπιστρέφοντα ἄνδρα τὸν νεανίαν, ὅςτις κατ' αὐτὰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὀρφανείας καὶ βασιλείας ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ διαπόντιον στρατείαν, ὅπως τιμωρήσῃ τοὺς δολοφόνους τοῦ γεννήτορος καὶ στηρίξῃ τὸν θρόνον. Τὴν τέως ἀγένειον ὄψιν τοῦ νεανίου περιέβαλλεν ἤδη πώγων βαθύς. Ὁ δὲ λαός, οἱονεὶ χαίρων ἐπὶ τῷ ἀρρενωπῷ τῆς ὄψεως, ἐπωνόμασε Πωγωνᾶτον τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παρίστατο ἀνάγκη καὶ νέων ἀγώνων πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ θρόνου. Αὐτὸς ὁ βασιλικὸς οἶκος ἐφαίνετο διῃρημένος. Ἡ στρατιὰ στασιάσασα κατέλαβε τὴν Χρυσόπολιν καὶ ἀπῄτησε τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου στέψιν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἵτινες μόνον κατὰ τύπους ἦσαν συνάρχοντες. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς διὰ δόλου παραλαβὼν εἰς

Κωνσταντινούπολιν τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἀποστασίας κατέστειλε τὴν στάσιν διὰ τῆς ἀπαγχονίσεως αὐτῶν. Καὶ ἐφείσθη μὲν τότε τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ὅτι δὲν ὑπῆρξε παντελῶς ἀδελφικὴ ἡ πρὸς αὐτοὺς διαγωγὴ, εἰ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν παρουσιάζετο συνυπογεγραμμένον ἐν τοῖς βασιλικοῖς προστάγμασιν ὡς συναρχόντων τοῦ Πωγωνάτου, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐν ἔτει 680 ῥινοκοπήσεως αὐτῶν. Ἄλλο βάρβαρον τοῦτο ἔθιμον ἀνάλογον τοῦ εὐνουχισμοῦ, ὡς ἐκεῖνο μαρτυροῦν τὰς ἐπὶ τὸν βυζαντιακὸν κόσμον ἐπιδράσεις τῆς Ἀνατολῆς. Μόνον δ' ἐκ σπουδαίων κινδύνων ἀπὸ τοῦ φιλοπρώτου τῶν ἀδελφῶν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἡ πρὸς αὐτοὺς σκληροτάτη διαγωγὴ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἡ σκληρότης ἐκείνη ἀφ' ἑτέρου ἠσφάλισε τὸν θρόνον. Τὸ δὲ Βυζάντιον εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην ἰσχυρᾶς βασιλείας, διότι ὁ ἐκ τῶν Ἀράβων κίνδυνος, ὁσημέραι αὐξανόμενος, εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιταθῆ, ὥςτ' ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἠπειλήθη καὶ αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις.

κβ'

Οἱ Ἄραβες ναυτιλλόμενοι.

Ἐφ' ὅσον οἱ Ἄραβες ἦσαν δύναμις ἠπειρωτικὴ, ὁ ἐξ αὐτῶν κίνδυνος, καίπερ ὢν μέγας, δὲν ἠδύνατο νἀποβῇ ὑπέρμετρος διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἀλλὰ καθ' ὅσον αἱ πρόοδοι τῶν κατακτήσεων αὐτῶν ἦγον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν, καθίστατο προφανὲς ὅτι ὤφειλον νὰ τραπῶσιν ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Μόνον διὰ τῆς θαλασσοκρατίας ἠδύναντο νὰ γείνωσιν ὁριστικῶς κύριοι τῆς Ἀφρικῆς· μόνον δι' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ δεσπόσωσι τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, τῆς Ῥόδου, τῆς Σικελίας, τῶν μεγάλων ἐκείνων νήσων, ἃς ἠδύναντο ἤδη νὰ θαυμάσωσι καὶ ποθήσωσι μακρόθεν ἐκ τῶν κατὰ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν κτήσεων αὐτῶν· μόνον ναυτιλλόμενοι ἠδύναντο τέλος νἀπειλήσωσι τελεσφόρως αὐτὸ τὸ Βυζάντιον.

Εἰςηγητὴς δὲ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου ὑπῆρξε παρὰ τοῖς Ἄραψιν ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας Μωάβιγιας, ὃν Μαβίαν ἢ Μαυίαν καλοῦσιν οἱ Βυζαντῖνοι. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἔζη ὁ χαλίφης Ὀμὰρ, δὲν ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν τύχην τῶν Ἀράβων εἰς τὸ ἄπιστον κῦμα τῶν θαλασσῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ὀθμὰν ὁ Μωάβιγιας, βασιλεύοντος τῶν Βυζαντίνων τοῦ Κώνσταντος, ἔπεισε τοὺς Ἄραβας νὰ ἐκ-

σωσιν ἐκ τῶν προκλητικῶν παραλίων τῆς Φοινίκης ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν τολήν. Ὡς δὲ πρὸ δισχιλίων περίπου ἐτῶν διὰ τοὺς Φοίνικας, οὕτω : διὰ τοὺς Ἄραβας πρῶτος σταθμὸς ὑπῆρξεν ἡ Κύπρος.
ερὶ τῆς Κύπρου ὀλίγα μανθάνομεν κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς ἐπακοήσαντας εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησιν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουανοῦ εὑρίσκομεν τὴν μεγάλην νῆσον ἀποτελοῦσαν μίαν καὶ τὴν αὐἐπαρχίαν μετὰ τῆς Ῥόδου, τῆς Καρίας, τῆς Μυσίας, τῆς Σκυθίας τῶν Κυκλάδων. Ἐπὶ δὲ Ἰουστίνου τοῦ Β' βλέπομεν ἐγκαθιδρυοις ἐν αὐτῇ τῷ 573 παμπληθεῖς Χριστιανοὺς αἰχμαλώτους ἐκ τῆς νικῆς Ἀρζανηνῆς. Ἀλλὰ τὴν ὁπωσδήποτε ἐξακολουθοῦσαν ἀκμὴν νήσου δεικνύει ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἐν Κύπρῳ ἐκκλησίας, ἧς μητρόπολιν Κωνσταντίαν, ἐπέχουσαν τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σαίνος, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐλάμπρυνε κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ κοπος Ἐπιφάνιος, εἷς ὢν τῶν δοκιμωτάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας συγγράψας σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπιφανῆ βίβλον κατὰ αἱρέσεων, γνωστὴν ἡ ἐκκλησιαστικῇ γραμματολογίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πανάριος ἢ Κιβωτός ὴν Κύπρον εὗρον ἀνυπεράσπιστον οἱ Ἄραβες, ἐπιπλεύσαντες ἐπ' ὴν τῷ 649 μετὰ χιλίων ἑπτακοσίων πλοίων. Ἡ Κωνσταντία ἐξεορκήθη καὶ κατεστράφη, οἱ δὲ κάτοικοι ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν ἢ γκάσθησαν νὰ πληρώσωσι βαρὺν φόρον. Ἡ ὅλη δὲ νῆσος ἐδηώθη, οἱ Ἄραβες ἤθελον ἤδη ὁριστικῶς ἐγκατασταθῇ ἐν αὐτῇ, ἂν μὴ ἠγγέλ-, ὅτι ὁ Κώνστας ἀπεφάσισε τὴν εἰς τὴν Κύπρον ἀποστολὴν μεγάδυνάμεων, ὧν ἦρχεν ὁ παρακοιμώμενος τοῦ βασιλέως Κακόρριζος. Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι δὲ τούτῳ ἐθεώρησεν ὁ Μωάβιγιας συνετὸν νὰ ἐγκαλίπῃ τὴν Κύπρον, καί, πλεύσας εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, ἐξεόρκησε τὴν Ἄραδον, ἀνήκουσαν ἀκόμη εἰς τοὺς Βυζαντίνους. Τῷ 651 ἤρχισαν δηοῦντες οἱ Ἄραβες τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δ' ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Κώνσταντα νὰ συνομολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς ιδὰς διετεῖς, ὑποχρεωθεὶς νὰ πληρόνῃ εἰς αὐτοὺς φόρον. Ἀλλὰ παρὰ συνθήκην ταύτην οἱ Ἄραβες, ὁρμήσαντες ἐν τῷ μεταξύ, κατέλαβον Ἀρμενίαν, μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τῶν δύο ἐτῶν στόλος μὲν ἀραὶς ἔπλευσε μέχρι Χαλκηδόνος, ἀλλὰ κατεστράφη ὑπὸ τρικυμίας, ὁ στρατηγὸς τοῦ Μωάβιγια Ἀβουλαβὰρ ἀνέκτησε τὴν Κύπρον (653), ὡς δ' ὁ Μωάβιγιας πλεύσας ἐκυρίευσε τὴν Ῥόδον (654).
Καὶ τῆς Ῥόδου αἱ τύχαι εἶνε σχεδὸν παντελῶς ἄγνωστοι ἐπὶ τῶν γενεστέρων βυζαντιακῶν χρόνων. Καὶ κατέλαβε μὲν ἐπὶ Ἡρακλείου

τῷ 624 τὴν νῆσον ὁ στρατηγὸς τοῦ Χοσρόου Σαρβαραζᾶς, ἀλλ' ἡ προσωρινὴ ἐκείνη κατάληψις δὲν φαίνεται βλάψασα οὐσιωδῶς τὴν πόλιν. Τοὐλάχιστον συνέμενε μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατακτήσεως τῆς Ῥόδου τὸ πλεῖστον τῶν κοσμούντων τὴν πόλιν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀγαλμάτων καὶ ὁ κατὰ τὸν εἴςπλουν τοῦ λιμένος χαλκοῦς κολοσσὸς τοῦ Ἡλίου, καίπερ βεβλαμμένος ἐκ τῶν σεισμῶν, ἰδίως τοῦ ἐν ἔτει 517 σείσαντος τὴν νῆσον. Λέγεται δὲ περὶ τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἀγάλματος, ὅτι ὁ Μωάβιγιας ἐπώλησεν αὐτὸ εἰς Ἰουδαῖον ἔμπορον ἐξ Ἐδέσσης, ὅςτις ἐφόρτωσε τὸν χαλκὸν αὐτοῦ εἰς ἐννεακοσίας καμήλους. Ἀλλ' αἱ κάμηλοι βεβαίως μόνον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου θὰ ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσι τὸν χαλκὸν, ὁ δ' ἀγοράσας αὐτὸν Ἰουδαῖος, ἂν ἀληθεύῃ ἡ παράδοσις, μᾶλλον εἰς πλοῖα ἐχρειάζετο νὰ φορτώσῃ τὸ μέταλλον, χάριν ἐξαγωγῆς αὐτοῦ ἐκ τῆς νήσου. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ θρῦλος φαίνεται πλασθεὶς μόνον πρὸς δήλωσιν τοῦ τεραστίου μεγέθους τοῦ κολοσσοῦ καὶ τῆς περὶ τὴν αἴσθησιν τῆς τέχνης ἀγροικίας τοῦ Ἄραβος ἀμηρᾶ.

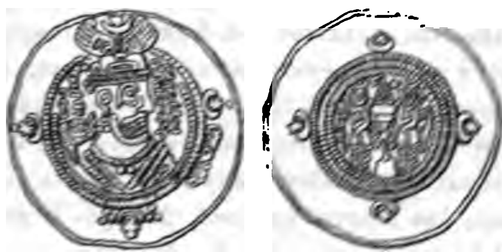
Ἐν τούτοις δ' ὁ Μωάβιγιας, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε κατὰ θάλασσαν ἐπιτυχιῶν τῶν Ἀράβων, ἀπεφάσισε νὰ ἑτοιμάσῃ στόλον, ὅπως ἐπέλθῃ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 655. Καὶ πολλὰ μὲν παρενεβλήθησαν κωλύματα εἰς παρασκευὴν τοῦ στόλου, ἐξαρτυομένου ἐν Τριπόλει τῆς Φοινίκης. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Μωάβιγιας δὲν ἀπέστη τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, στρατεύσας δ' αὐτὸς ἐπὶ τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, προέστησε τοῦ στόλου ναύαρχον τὸν Ἀβουλαβάρ. Καὶ κατεναυμάχησε μὲν οὗτος παρὰ τὸν λεγόμενον Φοίνικα τῆς Λυκίας ἐπιπλεύσαντα κατ' αὐτοῦ τὸν Κώνσταντα, ὅςτις καὶ μόλις ἐσώθη, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἐπιχείρησις τῶν Ἀράβων δὲν προεχώρησε πέραν τούτου τοῦ σημείου. Καὶ ἄλλως δ' ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἐπέρχεται μείωσίς τις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀράβων, ἀναγκασθέντων νἀναχωρήσωσι μὲν ἐκ τῆς Ἀρμενίας, νὰ ὁμολογήσωσι δὲ τῷ 658 πρὸς τὸν Κώνσταντα συνθήκην ὑποχρεώσασαν αὐτοὺς εἰς πληρωμὴν φόρου. Τὰ μέγιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὴν τοιαύτην ὀπισθοδρόμησιν αἱ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Ὀθμὰν κλονήσασαι στάσεις καὶ ὁ εἰς τὸν βίαιον αὐτοῦ θάνατον ἐπακολουθήσας ἀγὼν περὶ τοῦ θρόνου μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Μωάβιγια. Ἀλλ' οὗτος ὅμως ἠδυνήθη οὐ μόνον τὴν γοητείαν τῆς χαλιφείας νἀποκαταστήσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμποιήσῃ καὶ πάλιν τοιαύτην δύναμιν εἰς τοὺς Ἄραβας, ὥςτε νὰ γείνωσιν εἴπερ ποτὲ ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς Βυζαντίνους.

κγ΄

Οἱ Ἄραβες πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ιὰ τῆς ἐπὶ τὴν χαλιφείαν ἀναρρήσεως τοῦ Μωάβιγια οἱ Ἄραβες ἀνε-ίανον τὸ πρόγραμμα τῆς θαλασσοκρατίας καὶ τοῦ ἐπιθετικοῦ ἀγῶ-ναντίον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἀληθῶς δὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ιίρησεν ὁ νέος χαλίφης μετ' ἐπιμονῆς καὶ δραστηριότητος, ἥτις ;εσεν ἐπὶ δύο σχεδὸν ὅλας δεκαετηρίδας, ἕως τέλος τὰ βυζαντιακὰ ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσι τῶν φοβερῶν ἐπιδρομέων, οἵτινες ιὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἠπείλουν ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη.

ιὶ ἀρχὴ μὲν τοῦ ἔργου ἔγεινεν ἅμα τῇ διαρρεύσει τῶν σπονδῶν, ὸς δὲ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ἀράβων ἔγειναν αἱ πλούσιαι πόλεις τῆς μονος Μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες ἅπαξ ἢ καὶ δὶς τοῦ ἔτους ἐδῃοῦντο φίσταντο τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς ὁρμῆς τῶν ἐπιδρομέων, προχωρούντων ε μέχρις αὐτῆς τῆς ιηδόνος. Αὐτὴ ἡ ινη δὲν ἠδυνήθη νὰ ύγῃ τῷ 664 τὴν ίαν νὰ καταληφθῇ Ἀβδερραχμὰν τοῦ Χαλὲδ τοῦ κατα-οῦ τῆς Συρίας. Ἡ ωτηρία ἀπὸ τῶν ομῶν τούτων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπῆλθε [illegible] ἐξ [illegible] τῶν βων ἢ ἐκ τῆς γενναίας τῶν Βυζαντινῶν [illegible] κατὰ τῶν ἐπι-ίων. Ἡ ἀντιζηλεία τοῦ Μωάβιγια πρὸς τὸν Ἀβδερραχμὰν [illegible] ε τὸ ἔργον αὐτοῦ [illegible] Μικρᾶς Ἀσίας [illegible] ρου.

ΑΡΓΥΡΟΥΝ ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ [illegible]

ιὶ πάλιν δ' ἐκ [illegible] ῦ κινδύνου, [illegible] ὶ τοῦ Κώνσταντος [illegible] απλευσούσης ἐκ [illegible] ὶ εἰς αὐτὸν [illegible] οὐ εἶχε [illegible] ὸς ἤδη διοικῶν [illegible]

άσας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀναβάτου κατά τινος τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐν ᾗ εὑρίσκετο, καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σαβωρίου ἐναυάγησεν ἡ μελετωμένη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσις.

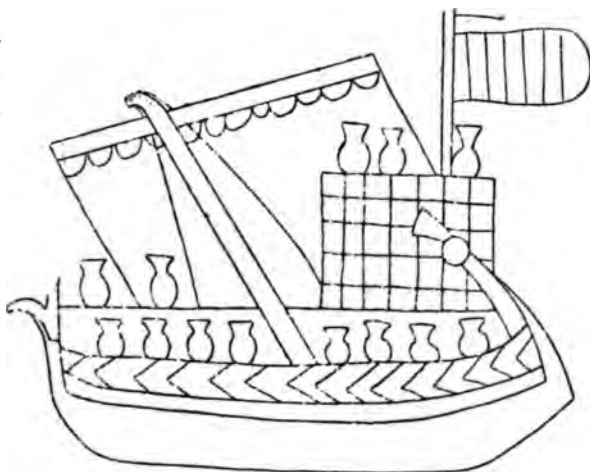
Ἀλλ' ὅμως οἱ Ἄραβες δὲν ἀπέστησαν τοῦ σχεδίου αὐτῶν, μετὰ δὲ τινας ἀπεσπασμένας ἀποπείρας ἀποβάσεως εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοςπόρου ὁ Μωάβιγιας ἀπεφάσισε συστηματικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνέθηκε δὲ τὸ ἔργον εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ νεαρὸν υἱὸν Ἰεζίδ, ἔχοντα παρ' ἑαυτῷ δίκην συμβούλου τὸν πεπειραμένον στρατηγὸν Σουφιᾶν Ἶβν Ἄουφ. Διήρκεσε δ' ἡ πολιορκία αὕτη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ ἧς ἀνεπαρκῆ καὶ συγκεχυμένα διηγοῦνται οἱ Ἄραβες χρονογράφοι, ἑπτὰ ὅλα ἔτη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν, ἀρξαμένη πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 672.

Καὶ τίς μὲν εἶνε ἡ ἔκτασις, καθ' ἣν παρετάσσετο, πολιορκῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ἀραβικὸς στόλος δὲν εἶνε βέβαιον, παρουσιάζει δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο τοπογραφικὰς δυσχερείας, αἵτινες δὲν φαίνονται λελυμέναι. Ἀλλὰ δύο τινὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι βέβαια. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ πολιορκία ἐγίνετο μόνον ἀπὸ θαλάσσης, εἰ καὶ τὸ τοιοῦτον δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ἀναγράφονται δ' ἀπ' ἐναντίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων χρονογράφων ἀποβάσεις, ἐξ ὧν ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται, ὅτι καὶ ἐπολιορκοῦντο μονίμως τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ στρατοῦ ἀραβικοῦ. Δεύτερον δὲ ῥητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ὅτι οἱ Ἄραβες δὲν ἐπέμενον πολιορκοῦντες διαρκῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἡ πολιορκία διήρκει μόνον ἀπὸ τοῦ ἔαρος μέχρι τοῦ φθινοπώρου, τῶν Ἀράβων πλεόντων ἔπειτα πρὸς διαχείμασιν εἰς τὴν Κύζικον, ἣν εἶχον καταλάβει κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς πολιορκίας. Ὥςτε δὲν δύναται μὲν νὰ γείνῃ λόγος περὶ μαχῶν κατὰ ξηρὰν ἀξίων λόγου μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν καὶ τῶν τῆς πόλεως ἀμυνομένων, κύριον δὲ θέατρον τοῦ πολέμου ὑπῆρξε κατὰ τὰ πονηρὰ ἐκεῖνα ἔτη ἡ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν θάλασσα.

Ὅτι δὲ οἱ Ἄραβες δὲν ὑπῆρξαν ἀξιοκαταφρόνητοι καὶ κατὰ θάλασσαν, καίπερ ὄντες ἀρτιστράτευτοι, ἀποδεικνύει αὐτὴ ἡ μακρὰ διάρκεια τῆς ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίας τῆς βασιλευούσης. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν τόλμην ἣν ἐπέδειξαν κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς θαλασσοπλοίας αὐτῶν δὲν ἠδύναντο, ὡς εἰκός, νἀντιμετρηθῶσι κατὰ τὴν ναυτικὴν πεῖραν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, παρ' οἷς πατροπαράδοτος ἦτο ἡ γνῶσις τῆς ναυπηγικῆς καὶ ναυμαχικῆς. Διὰ ταῦτα δὲ τἀραβικὰ πλοῖα δὲν ἠδύναντο

νάντιταχθῶσι τελεσφόρως πρὸς τὸν βυζαντιακὸν στόλον, ὅτε μάλιστα εἰς τὴν ἄλλην αὐτοῦ δρᾶσιν προςετέθη καὶ ἡ ἐκ τῆς πυροτεχνίας ὑπεροτέρησις.

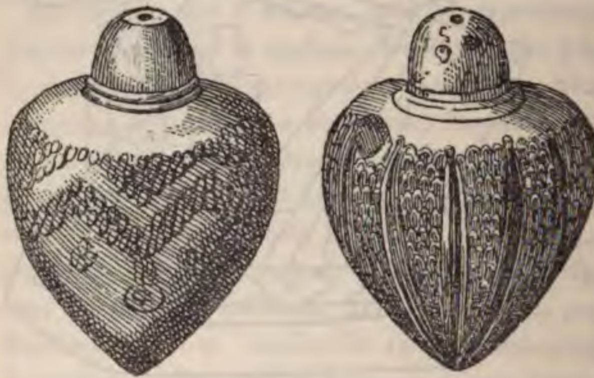
Ἀληθῶς εἰς τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέρχεται ἡ ἀνακάλυψις ἐκείνη τῶν Βυζαντίνων, ἥτις ἔμελλε νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ναυτικοὺς αὐτῶν πολέμους ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας μέσον ἰσχυρότατον, ὅπως ἐμπνέωσι μὲν τρόμον εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἐπιφέρωσι δὲ τὴν πυρπόλησιν καὶ καταστροφὴν τῶν πολεμίων στόλων. Τὸ μέσον δὲ τοῦτο ἦτο τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καλούμενον *ὑγρὸν* ἢ *ὑδατῶδες* ἢ *θαλάσσιον πῦρ*. Καὶ ἡ μὲν ἐφεύρεσις τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἀνεφέρετο εἰς Σῦρον ἀρχιτέκτονα καλούμενον Καλλίνικον, ἡ δὲ ποιότης καὶ σύςασις αὐτοῦ οὐδέποτ' ἐγνώσθη ἀκριβῶς, καθότι οἱ Βυζαντῖνοι ἐτήρησαν πάντοτε μυστικὴν τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἤδη ἀρχομένου τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος εἶχον ἀνακοινώσει τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς Βενετούς.

ΠΛΟΙΟΝ ΦΕΡΟΝ ΕΝΤΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΟ ΥΓΡΟΝ ΠΥΡ
ΕΙΚΩΝ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἡ νεωτέρα ἔρευνα προςεπάθησε ματαίως νὰ ἐξηγήσῃ τὴν σύστασιν τοῦ χημικοῦ τούτου κράματος, ὅπερ παριστάνετο ἀπειλητικῶς μὲν ἐκρηγνύμενον, ἀναδίδον δὲ φλόγας καὶ κατακαλῦπτον τοὺς ἀέρας διὰ καπνοῦ, κατακαῖον δὲ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, ἐπλήρου δὲ τοὺς ὁρῶντας τρόμου τοιούτου, ὥςτ' ἐφαντάζοντο τὸ θαλάσσιον πῦρ ῥέον δι' αὐτῆς τῆς θαλάσσης καὶ οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὕδατος ἀποσβεννύμενον. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν οἱ ἀποδεχόμενοι, ὅτι τὸ ὑγρὸν λεγόμενον πῦρ οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὴ ἡ πυρῖτις τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι τὸ κρᾶμα ἦτο ποικιλώτερον, κατὰ δὲ τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ ἀνεμι-

γνύοντο πλὴν ἴσως νίτρου, θείου καὶ ἄνθρακος ὑγραὶ οὐσίαι εὔφλεκτοι καὶ ἐκρηκτικαί, καὶ δὴ ἔλαιον τερεβινθίνης ἢ καὶ πετρέλαιον. Ἂν δὲ θεωρήσωμεν γνησίαν συνταγήν τινα πρὸς παρασκευὴν ὑγροῦ πυρός, προσγραφομένην ἔν τινι χειρογράφῳ εἰς Βυζαντῖνον χημικὸν συγγραφέα τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὀνομαζόμενον Μάρκον, συστατικὰ τοῦ καταστρεπτικοῦ κράματος ἦσαν τὸ θεῖον, ἡ τρύξ, ἡ σαρκόκολλα ἤτοι τὸ κόμμι τοῦ ῥοδακίνου, ἴσως ἡ πίσσα, τὸ διαλελυμένον νίτρον, τὸ πετρέλαιον καὶ τὸ ἔλαιον τῆς τερεβινθίνης. Ἐξετοξεύετο δὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ἀπὸ τῶν φερόντων αὐτὸ πλοίων, τῶν **πυρφόρων** ἢ **κακκαβοπυρφόρων**, ἐκ λεβήτων (**κακκάβων**), ἐν οἷς περιείχετο, διὰ σιφώνων κινουμένων ὑπὸ μηχανημάτων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον, ἴσως δ' ὁμοίων πρὸς ἀντλίας, ἢ διὰ χειροσιφώνων ἀναλόγων πρὸς σημερινὰ φυσέκια ἢ καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἑκηβόλων ὅπλων, περιβαλλομένων διὰ στυππείου καὶ ἀναφλεγομένων.

ΑΡΑΒΙΚΑΙ ΧΕΙΡΟΒΟΛΙΔΕΣ ΕΞ ΟΠΤΗΣ ΓΗΣ ΠΛΗΡΟΥΜΕΝΑΙ ΕΚΡΗΚΤΙΚΩΝ ΥΛΩΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΞΕΥΟΜΕΝΑΙ

Τέλος δ' ἐκρηκτικαὶ ὗλαι ἐνεβάλλοντο καὶ εἰς χειροβολίδας ἐξ ὀπτῆς γῆς, ἀναλόγους πως πρὸς σημερινὰς βόμβας. Ἀνεφλέγοντο δ' αὗται δι' ἐναύσματος, ἐντιθεμένου εἰς ὀπὴν, κειμένην κατὰ τἄνω τῆς χειροβολίδος, καὶ ἐξερρήγνυντο ἐκτινασσόμεναι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τούτων δὲ τῶν χειροβολίδων τὴν χρῆσιν παρέλαβον ἔπειτα καὶ οἱ Ἄραβες, καὶ σώζονται μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοιαῦται ἐκ τῶν ὑπ' Ἀράβων κατεσκευασμένων.

Καὶ δὲν εἶνε μὲν βέβαιον κατὰ πόσον ἔγεινε χρῆσις τῆς φθοροποιοῦ ἐφευρέσεως τοῦ Καλλινίκου κατὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη, καθ' ἃ διήρκει ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων θερινὴ πολιορκία τῆς βασιλευούσης. Πρώτη δ' ἐπιφανὴς ἐφαρμογὴ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς πάντως ἔγεινε κατὰ τὴν μεγάλην ναυτικὴν

ἧτταν τῶν Ἀράβων, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ ἀπολύτρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἄραβες, ἐν νέᾳ κατὰ τῆς μεγάλης πόλεως ἐπιθέσει ἡττηθέντες τῷ 677, συνεργοῦντος καὶ τοῦ ὑγροῦ πυρός, καὶ πολλὰ πλοῖα ἀποβαλόντες, ἠναγκάσθησαν νἀποπλεύσωσιν, ἐγκαταλείποντες τέλος ἀγῶνα, ὅστις ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη εἶχεν ἀποδειχθῆ ἀνωφελής, καὶ ἀνέκρουσαν πρύμναν, πλέοντες πρὸς τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ χειμέριος ζάλη καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἐπελθόν, ἐν ᾧ εὑρίσκοντο περὶ τὸ Σύλαιον κατὰ τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας, συνέτριψε τὰ πλοῖα. Συνεπλήρωσε δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναυαγήσαντος στόλου ἡ ἐπίθεσις τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ τῶν Κιβυρραιωτῶν, ὡς ἐκαλεῖτο τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τῆς Λυκίας μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλὰ καὶ κατὰ γῆν ὑφίστατο περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους πανωλεθρίαν ἡ μετὰ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπλουν τοῦ στόλου ἀπ' αὐτοῦ ἀποβιβασθεῖσα καὶ διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν Ἄραβα Σουφιᾶν οἴκοι ἐπιστρέφουσα στρατιά. Διωχθεῖσα αὕτη ὑπὸ βυζαντιακοῦ στρατοῦ, στρατηγοὺς ἔχοντος τὸν Φλῶρον, τὸν Πετρωνᾶν καὶ τὸν Κυπριανόν, ὑπέστη φοβερὰν ἧτταν, φονευθέντων τριακοντακισχιλίων Ἀράβων.

Οὕτως ἔληξεν οἰκτρῶς ἡ πολυετὴς ἐκείνη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις, ἂν ἐπετύγχανεν, ἔμελλε νὰ ἔχῃ δυςυπολογίστους συνεπείας καὶ νὰ μεταβάλῃ ἐντελῶς τὴν ὄψιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Οὐδὲ περιωρίσθησαν αἱ ἀτυχίαι τῶν Ἀράβων εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τοῦ πολιορκήσαντος τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' οἱ Βυζαντῖνοι ἐνθαρρυνθέντες ἐτράπησαν ἀπὸ τῆς ἀμύνης εἰς τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἐπεχείρησαν ἀποβάσεις εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὰ παράλια τῆς Φοινίκης. Συνέπραξαν δὲ μετ' αὐτῶν, ἀποστατήσαντες ἀπὸ τῶν Ἀράβων, καὶ οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τῶν περὶ τὸν Λίβανον χωρῶν, οἵτινες δίκην προδρόμων τῶν πολὺ μεταγενεστέρων κλεφτῶν ὡς *ἀπελάται* ἢ *Μαρδαΐται*, ὡς ἐκαλοῦντο συριαστί, κατέλαβον τὰ ὄρη τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, μεγάλην ἐμπνέοντες εἰς τοὺς Ἄραβας ἀνησυχίαν. Πάντα δὲ ταῦτα ἠνάγκασαν τέλος τὸν Μωάβιγιαν νὰ ζητήσῃ παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου εἰρήνην, ἥτις καὶ συνωμολογήθη τῷ 678 ἐπὶ τριάκοντα ἔτη. Κατὰ δὲ τοὺς ὅρους τῶν συνθηκῶν οἱ Ἄραβες ὑπεχρεώθησαν νὰ στέλλωσι κατ' ἔτος εἰς τὸ Βυζάντιον πεντήκοντα ὁμήρους καὶ ἵππεῖς εὐγενεῖς πεντήκοντα καὶ φόρον τριςχιλίων λιτρῶν χρυσίου, ἰσοδυνάμων πρὸς πέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ ὑπερέκεινα.

Μετὰ δὲ δύο ἔτη (680) ἀπέθνησκεν ὁ Μωάβιγιας, ἐπὶ δὲ τῶν πρώτων

αὐτοῦ ἀσθενῶν διαδόχων οἱ Ἄραβες ἐξησθένουν ἔτι μᾶλλον, ἐν ᾧ πρὸς τὸν Πωγωνᾶτον μετὰ θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης ἀπέστελλον πρέσβεις τῆς Δύσεως οἱ ἡγεμόνες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἀπαλλάξαντα τό γε νῦν ἔχον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς καταιγίδος.

κδ'

Οἱ Σλάβοι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων, διέτρεχε κίνδυνον οὐχ ἧττον σοβαρὸν ἀπὸ τῶν Σλάβων ἡ δευτερεύουσα πόλις τοῦ κράτους, ἡ Θεσσαλονίκη, ἧς ἡ σημασία ἔβαινεν ὁσημέραι αὐξανομένη ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν ἤδη χρόνων, ἰδίως δ' ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεοδοσίου, ὅτε εἶχε γείνει πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἐμπορικωτάτην οὖσαν καὶ πολυάνθρωπον, προσέθετεν ἰδιάζουσάν τινα αἴγλην ἡ θερμότης τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἣν εἶχεν ἐνωρὶς ἤδη διαδώσει εἰς τὴν πόλιν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἡ ἰδιαιτέρα λατρεία τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Εἴδομεν ἤδη τὸν Ἡράκλειον ἀναγκαζόμενον νὰ παραχωρήσῃ τὰς κατὰ τὴν Δαλματίαν, Ἰλλυρίαν καὶ Παννονίαν χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους εἰς τοὺς Σέρβλους καὶ τοὺς Χρωβάτους τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Κυριώτατος δὲ σκοπὸς τῆς ἐν αὐτῷ τῷ κράτει ἐγκατοικήσεως τῶν περὶ τὰ Καρπάθια πρότερον οἰκούντων δυτικῶν Σλάβων ἦτο πλὴν τῆς μετ' αὐτῶν εἰρηνεύσεως ἡ ἐξασφάλισις ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιτάξεως τῶν ἐχθρικῶν ἐκείνων λαῶν κατὰ τὸ σύστημα τῆς δι' ἀλλήλων κατατριβῆς τῶν βαρβάρων πολεμίων, ὅπερ εἶχον ἤδη ἀκολουθήσει ὅ τε Θεοδόσιος καὶ ὁ Ἰουστινιανός. Διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν Σέρβων καὶ Χρωβατῶν ἐπετυγχάνετο ἡ νέα καλλιέργεια καὶ ἡ ἀναβίωσις τῶν εἰς αὐτοὺς παραδοθεισῶν χωρῶν, ἐξηρημωμένων κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων, κατωρθοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξασθένησις τοῦ βαρβαρικοῦ ἐκείνου λαοῦ. Ἀληθῶς δὲ ἡ ὑπ' αὐτῶν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε ἡ τελευταία μεγάλη ἐπιχείρησις τῶν Ἀβάρων, μεθ' ἣν ἡ δύναμις αὐτῶν προβαίνει ὁσημέραι μειουμένη. Καὶ δὲν ἔπαυσαν μὲν ἀκόμη ἐνοχλοῦντες τοὺς Βυζαντίνους, ἰδίως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς Σλάβους, ἀλλ' ἡ ἰσχὺς αὐτῶν εἶνε μικρὰ οὕτως, ὥστ' ἐπιτρέχοντας κατόπιν καὶ

τὴν Δύσιν ἠδυνήθη νὰ ἐκνικήσῃ αὐτοὺς τελείως τῷ 767 Πιπῖνος ὁ υἱὸς Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ἔκτοτε δ' ἐκλείπουσιν οἱ Ἄβαρες ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας. Εἰς δὲ τὴν κατ' ὀλίγον μείωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀβάρων συνετέλεσαν εἴπερ τι καὶ ἄλλο αἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ χαγάνου αὐτῶν Βαϊανοῦ, συμβάντα τῷ 630, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀτυχῆ πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἐπελθοῦσαι ἀποστασίαι τῶν εἰς αὐτοὺς πρότερον ὑποτεταγμένων σλαβικῶν λαῶν, οἵτινες εὕρισκον τοὺς κυρίους αὐτῶν ἀσθενεστέρους μετὰ τὴν πρὸς Σέρβους καὶ Χρωβάτους συνθηκολογίαν τοῦ Ἡρακλείου.

Ἀλλὰ μόνον ἐπακολούθημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν νέων ἐποίκων ἐν Δαλματίᾳ μέχρι περίπου τοῦ Δυρραχίου δὲν ὑπῆρξεν ἡ μείωσις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀβάρων, ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα ἐκ τῆς χώρας ἐκείνης ἀπομάκρυνσις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἰθαγενῶν. Οὗτοι, ὑποχωροῦντες πρὸ τῶν Σλάβων ἐποίκων, οἵτινες ταχέως ἵδρυσαν κράτη διωργανωμένα ὑπὸ ἰδίους *ζουπάνους*, κατέλιπον τὰ μεσογειότερα τῆς Δαλματίας, καὶ ἀπεχώρησαν εἰς μόνας τὰς παραλίας πόλεις, ἢ ἵδρυσαν κατὰ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς παρακειμένας νησῖδας νέα κέντρα, ἐν οἷς ἐξαίρετον θέσιν κατέλαβεν ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ἱστορίᾳ ἡ Ῥαγοῦζα (Ῥαούσιον παρὰ Βυζαντίνοις). Αἱ πόλεις δ' αὗται διετήρησαν ἐπὶ μακρὸν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, καὶ ἐξηκολούθησαν ἐξαρτώμεναι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃν καὶ παρεῖχον οὐ μόνον φόρους, ἀλλὰ καὶ πλοῖα καὶ ναύτας. Ὑπέκειντο δ' ὡς φαίνεται εἰς τὸν ἔξαρχον τῆς Ῥαβέννης, καὶ πρωτεύουσα τῶν ὠχυρωμένων ἐκείνων πόλεων ἦσαν τὰ Διάδωρα ἢ Ἰάδερα, ἡ σημερινὴ Ζάρα, ἐν ᾗ ἥδρευε Βυζαντῖνος στρατηγός. Διήρκεσε δ' ἡ πρὸς τὸ Βυζάντιον πίστις αὐτῶν μέχρι τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ (811-813), ὅτε ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτοκέφαλοι δ' ἔγειναν τότε καὶ οἱ Σέρβοι καὶ Κροάται τῆς Δαλματίας καὶ οἱ τἆλλα συγγενῆ φῦλα τῆς περιοίκου χώρας συναποτελοῦντες δυτικοὶ Σλάβοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων οὐ μόνον ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν Βυζαντίνων ἔζων, ἀλλὰ καὶ τὸν χριστιανισμὸν ἐδέχθησαν παρ' αὐτῶν τελευτῶντος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος πλὴν τῶν λεγομένων Παγανῶν ἤτοι ἀβαπτίστων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (867) οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων τῆς Δαλματίας προσεχώρησαν καὶ πάλιν εἰς τοὺς Βυζαντίνους, ὅπως διαφύγωσι τὸν ἀπὸ τοῦ στόλου τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς κίνδυνον.

'Εν τούτοις δ' ἡ ἐξασθένησις τῶν 'Αβάρων ἐνίσχυσε τοὺς τέως ὑπ' αὐτοὺς ὑποτεταγμένους Σλάβους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἄλλοτε μετ' αὐτῶν ἐπιτρέχοντας τὴν Θρᾴκην καὶ ἀνησυχοῦντας τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν. 'Αλλὰ καὶ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτῶν κυρίων οἱ Σκλαβηνοὶ δὲν ἔπαυσαν ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Βουλγάρων τὰς ἐπιδρομάς, δι' ὧν ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων 'Αναστασίου τοῦ Δικόρου ἐδῃοῦτο ἰδίως ἡ Θρᾴκη. 'Οσημέραι δὲ τολμηρότεροι γενόμενοι περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ 'Ηρακλείου, ἤρχισαν ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οὐ μόνον νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς παροδικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγκαθίστανται σποράδην μέν, ἀλλὰ μονίμως καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου καὶ νὰ γίνωνται τὸ φόβητρον τῆς χώρας, πολλαχῶς δεσπόζοντες αὐτῆς καὶ μὴ ὀκνοῦντες νὰ προσβάλλωσι καὶ αὐτὰς τὰς ὀχυρωτάτας τῶν πόλεων. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ ἐπικράτησις αὐτῶν, ὥςτε εἴδομεν τὸν αὐτοκράτορα Κώνσταντα ἀναγκαζόμενον νὰ ἐπιχειρήσῃ τῷ 657 ἰδίαν κατὰ τῶν Σκλαβηνῶν ἐκστρατείαν, ἧς δυςτυχῶς ἀγνοοῦνται τὰ καθ' ἕκαστα.

Καὶ ὁ μὲν Κώνστας ὑπέταξε τὴν Σκλαβηνίαν καὶ ᾐχμαλώτισε πολλοὺς τῶν Σκλαβηνῶν. 'Αλλ' οἱ Σλάβοι κατέστησαν καὶ πάλιν θρασύτεροι καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν 'Αράβων. Κατέχοντος δὲ τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης 'Ιωάννου τοῦ Β' (675-681) καὶ ὀλίγα μετ' αὐτὸν ἔτη ὑπέστη ἡ μεγάλη πόλις τέσσαρας πολιορκίας ὑπὸ τῶν Σκλαβηνῶν, μεθ' ὧν συνέπραττον Βούλγαροι καὶ Ἄβαρες. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῶν πολιορκιῶν τούτων ἐγένετο ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀλλ' ἀπέτυχε. Τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, οἱ δὲ κατὰ γῆν πολιορκηταὶ ἔφυγον μετὰ γενναίαν ἔξοδον τῶν πολιορκουμένων, καθ' ἣν συνελήφθη καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σλάβων Χάτζων, ὅςτις καὶ ἐφονεύθη λιθοβοληθεὶς ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῆς Θεσσαλονίκης. Οὐχ ἧττον δ' ἀπέτυχε καὶ ἡ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (677) πολιορκία, διαρκέσασα ἕνα μόνον μῆνα. Φοβερωτάτη δὲ πασῶν ἀπέβη ἡ τρίτη πολιορκία, ἥτις διήρκεσε μὲν δύο ὅλα ἔτη (678-680), ἐπεχειρήθη δὲ ὑπὸ διαφόρων σλαβικῶν φύλων, τῶν Δραγουβίτων, Σαγουδάτων, 'Ρυγχίνων, Βελεγιζίτων καὶ ἄλλων. 'Αλλὰ καὶ αὕτη ὡς καὶ ἄλλη μεθεπομένη πολιορκία εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν.

'Η δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία δὲν ἔμεινε βεβαίως παντελῶς ἀμέτοχος εἰς τὴν ἄμυναν πόλεως τοσοῦτον σημαντικῆς, ὅσον ἡ Θεσσαλονίκη. 'Ρητῶς δ' ἀναφέρεται ἡ δραστηριότης τοῦ ἐν τῇ πόλει Βυζαν

τίνου στρατηγοῦ Χαρίου. Ἀλλὰ καθ' οὓς χρόνους αὐτὴ ἡ βασιλεύουσα δεινῶς ἐστενοχωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐξαιρέτως ἐπαρκεῖς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Θεσσαλονίκην ἀποσταλείσας ἐπικουρίας. Διὰ τοῦτο παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐπιληφθῶσι γενναίως τοῦ ἔργου τῆς ἀμύνης αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικεῖς, ἐνθαρρύνοντος αὐτοὺς καὶ παροτρύνοντος εἰς τὸν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου των Ἰωάννου, ὃν μόνον κατὰ τὰς δύο τελευταίας πολιορκίας δὲν εἶχε πλέον ἀμύντορα ἡ πόλις, θανόντα ἐν τῷ μεταξύ. Ὁ γενναῖος Ἰωάννης φαίνεται δράσας ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὰς πονηρὰς ἐκείνας ἡμέρας κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ πατριάρχου Σεργίου κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὑπὸ τῶν Ἀβάρων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς δ' οὗτος, χωρὶς νὰ σταυρώσῃ τὰς χεῖρας, ἐστήριξε τοὺς ἀμυνομένους τῆς βασιλευούσης διὰ τῆς ἐπὶ τὴν Παναγίαν πεποιθήσεως, οὕτω καὶ ὁ Ἰωάννης ἔδωκε θάρρος εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς Θεσσαλονίκης διὰ τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸν πολιοῦχον ἅγιον Δημήτριον. Ὡς δ' ἐν ἔτει 597 κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς πόλεως ἐπίθεσιν τῶν Ἀβάρων οἱ Θεσσαλονικεῖς εἰς τοῦ ἁγίου τὴν ἀντίληψιν προσέγραψαν τὴν ἀπὸ τῶν βαρβάρων διάσωσιν, οὕτω καὶ τώρα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἡ πίστις τῶν Θεσσαλονικέων εἰς θαύματα τοῦ πολιούχου ἀπέδωκε τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τῶν Σλάβων. Τῆς δ' εὐλαβοῦς ταύτης παραδόσεως θεματοφύλακες ὑπῆρξαν οἱ Βυζαντινοὶ βιογράφοι τοῦ ἁγίου Δημητρίου, παρ' ὧν καὶ μόνων ἡ ἱστορία

ΘΡΙΑΜΒΙΚΗ ΑΨΙΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗι

άσας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀναβάτου κατά τινος τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐν ᾗ εὑρίσκετο, καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σαβωρίου ἐναυάγησεν ἡ μελετωμένη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσις.

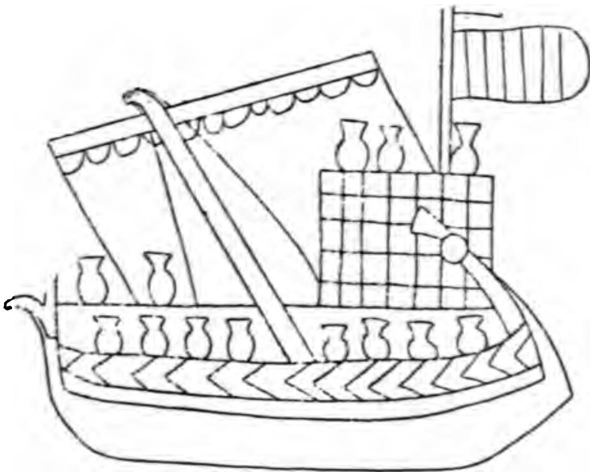
Ἀλλ' ὅμως οἱ Ἄραβες δὲν ἀπέστησαν τοῦ σχεδίου αὐτῶν, μετὰ δέ τινας ἀπεσπασμένας ἀποπείρας ἀποβάσεως εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοςπόρου ὁ Μωάβιγιας ἀπεφάσισε συστηματικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνέθηκε δὲ τὸ ἔργον εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ νεαρὸν υἱὸν Ἰεζίδ, ἔχοντα παρ' ἑαυτῷ δίκην συμβούλου τὸν πεπειραμένον στρατηγὸν Σουφιᾶν Ἴβν Ἄουφ. Διήρκεσε δ' ἡ πολιορκία αὕτη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ ἧς ἀνεπαρκῆ καὶ συγκεχυμένα διηγοῦνται οἱ Ἄραβες χρονογράφοι, ἑπτὰ ὅλα ἔτη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν, ἀρξαμένη πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 672.

Καὶ τίς μὲν εἶνε ἡ ἔκτασις, καθ' ἣν παρετάσσετο, πολιορκῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ἀραβικὸς στόλος δὲν εἶνε βέβαιον, παρουσιάζει δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο τοπογραφικὰς δυσχερείας, αἵτινες δὲν φαίνονται λελυμέναι. Ἀλλὰ δύο τινὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι βέβαια. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ πολιορκία ἐγίνετο μόνον ἀπὸ θαλάσσης, εἰ καὶ τὸ τοιοῦτον δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ἀναγράφονται δ' ἀπ' ἐναντίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων χρονογράφων ἀποβάσεις, ἐξ ὧν ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται, ὅτι καὶ ἐπολιορκοῦντο μονίμως τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ στρατοῦ ἀραβικοῦ. Δεύτερον δὲ ῥητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ὅτι οἱ Ἄραβες δὲν ἐπέμενον πολιορκοῦντες διαρκῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἡ πολιορκία διήρκει μόνον ἀπὸ τοῦ ἔαρος μέχρι τοῦ φθινοπώρου, τῶν Ἀράβων πλεόντων ἔπειτα πρὸς διαχείμασιν εἰς τὴν Κύζικον, ἣν εἶχον καταλάβει κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς πολιορκίας. Ὥςτε δὲν δύναται μὲν νὰ γείνῃ λόγος περὶ μαχῶν κατὰ ξηρὰν ἀξίων λόγου μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν καὶ τῶν τῆς πόλεως ἀμυνομένων, κύριον δὲ θέατρον τοῦ πολέμου ὑπῆρξε κατὰ τὰ πονηρὰ ἐκεῖνα ἔτη ἡ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν θάλασσα.

Ὅτι δὲ οἱ Ἄραβες δὲν ὑπῆρξαν ἀξιοκαταφρόνητοι καὶ κατὰ θάλασσαν, καίπερ ὄντες ἀρτιστράτευτοι, ἀποδεικνύει αὐτὴ ἡ μακρὰ διάρκεια τῆς ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίας τῆς βασιλευούσης. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν τόλμην ἣν ἐπέδειξαν κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς θαλασσοπλοΐας αὐτῶν δὲν ἠδύναντο, ὡς εἰκός, νἀντιμετρηθῶσι κατὰ τὴν ναυτικὴν πεῖραν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, παρ' οἷς πατροπαράδοτος ἦτο ἡ γνῶσις τῆς ναυπηγικῆς καὶ ναυμαχικῆς. Διὰ ταῦτα δὲ τἀραβικὰ πλοῖα δὲν ἠδύναντο

νάντιταχθῶσι τελεσφόρως πρὸς τὸν βυζαντιακὸν στόλον, ὅτε μάλιστα εἰς τὴν ἄλλην αὐτοῦ δρᾶσιν προςετέθη καὶ ἡ ἐκ τῆς πυροτεχνίας ὑπερτέρησις.

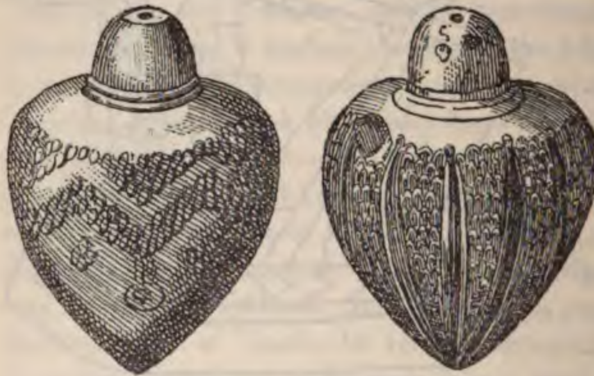
Ἀληθῶς εἰς τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέρχεται ἡ ἀνακάλυψις ἐκείνη τῶν Βυζαντίνων, ἥτις ἔμελλε νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ναυτικοὺς αὐτῶν πολέμους ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας μέσον ἰσχυρότατον, ὅπως ἐμπνέωσι μὲν τρόμον εἰς τὸν ἐχθρόν, ἐπιφέρωσι δὲ τὴν πυρπόλησιν καὶ καταστροφὴν τῶν πολεμίων στόλων. Τὸ μέσον δὲ τοῦτο ἦτο τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καλούμενον **ὑγρὸν ἢ ὑδατῶδες ἢ θαλάσσιον πῦρ**. Καὶ ἡ μὲν ἐφεύρεσις τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἀνεφέρετο εἰς Σῦρον ἀρχιτέκτονα καλούμενον Καλλίνικον, ἡ δὲ ποιότης καὶ σύςασις αὐτοῦ οὐδέποτ' ἐγνώσθη ἀκριβῶς, καθότι οἱ Βυζαντῖνοι ἐτήρησαν πάντοτε μυστικὴν τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἤδη ἀρχομένου τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος εἶχον ἀνακοινώσει τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς Βενετούς.

ΠΛΟΙΟΝ ΦΕΡΟΝ ΕΝΤΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΟ ΥΓΡΟΝ ΠΥΡ
ΕΙΚΩΝ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἡ νεωτέρα ἔρευνα προςεπάθησε ματαίως νὰ ἐξηγήσῃ τὴν σύστασιν τοῦ χημικοῦ τούτου κράματος, ὅπερ παριστάνετο ἀπειλητικῶς μὲν ἐκρηγνύμενον, ἀναδίδον δὲ φλόγας καὶ κατακαλῦπτον τοὺς ἀέρας διὰ καπνοῦ, κατακαῖον δὲ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, ἐπλήρου δὲ τοὺς ὁρῶντας τρόμου τοιούτου, ὥςτ' ἐφαντάζοντο τὸ θαλάσσιον πῦρ ῥέον δι' αὐτῆς τῆς θαλάσσης καὶ οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὕδατος ἀποσβεννύμενον. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν οἱ ἀποδεχόμενοι, ὅτι τὸ ὑγρὸν λεγόμενον πῦρ οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὴ ἡ πυρῖτις τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι τὸ κρᾶμα ἦτο ποικιλώτερον, κατὰ δὲ τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ ἀνεμι-

γνύοντο πλὴν ἴσως νίτρου, θείου καὶ ἄνθρακος ὑγραὶ οὐσίαι εὔφλεκτοι καὶ ἐκρηκτικαί, καὶ δὴ ἔλαιον τερεβινθίνης ἢ καὶ πετρέλαιον. Ἂν δὲ θεωρήσωμεν γνησίαν συνταγήν τινα πρὸς παρασκευὴν ὑγροῦ πυρός, προςγραφομένην ἔν τινι χειρογράφῳ εἰς Βυζαντῖνον χημικὸν συγγραφέα τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὀνομαζόμενον Μάρκον, συστατικὰ τοῦ καταστρεπτικοῦ κράματος ἦσαν τὸ θεῖον, ἡ τρύξ, ἡ σαρκόκολλα ἤτοι τὸ κόμμι τοῦ ῥοδακίνου, ἴσως ἡ πίσσα, τὸ διαλελυμένον νίτρον, τὸ πετρέλαιον καὶ τὸ ἔλαιον τῆς τερεβινθίνης. Ἐξετοξεύετο δὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ἀπὸ τῶν φερόντων αὐτὸ πλοίων, τῶν **πυρφόρων** ἢ **κακκαβοπυρφόρων**, ἐκ λεβήτων (**κακκάβων**), ἐν οἷς περιείχετο, διὰ σιφώνων κινουμένων ὑπὸ μηχανημάτων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον, ἴσως δ' ὁμοίως πρὸς ἀντλίας ἢ διὰ χειροσιφώνων ἀναλόγων πρὸς σημερινὰ φυσέρια ἢ καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἑκηβόλων ὅπλων, περιβαλλομένων διὰ στυππείου καὶ ἀναφλεγομένων.

ΑΡΑΒΙΚΑΙ ΧΕΙΡΟΒΟΛΙΔΕΣ ΕΞ ΟΠΤΗΣ ΓΗΣ
ΠΛΗΡΟΥΜΕΝΑΙ ΕΚΡΗΚΤΙΚΩΝ ΥΛΩΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΞΕΥΟΜΕΝΑΙ

Τέλος δ' ἐκρηκτικαὶ ὕλαι ἐνεβάλλοντο καὶ εἰς χειροβολίδας ἐξ ὀπτῆς γῆς, ἀναλόγους πως πρὸς σημερινὰς βόμβας. Ἀνεφλέγοντο δ' αὗται δι' ἐναύσματος, ἐντιθεμένου εἰς ὀπήν, κειμένην κατὰ τἄνω τῆς χειροβολίδος, καὶ ἐξερρήγνυντο ἐκτινασσόμεναι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τούτων δὲ τῶν χειροβολίδων τὴν χρῆσιν παρέλαβον ἔπειτα καὶ οἱ Ἄραβες, καὶ σώζονται μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοιαῦται ἐκ τῶν ὑπ' Ἀράβων κατεσκευασμένων.

Καὶ δὲν εἶνε μὲν βέβαιον κατὰ πόσον ἔγεινε χρῆσις τῆς φθοροποιοῦ ἐφευρέσεως τοῦ Καλλινίκου κατὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη, καθ' ἃ διήρκει ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων θερινὴ πολιορκία τῆς βασιλευούσης. Πρώτη δ' ἐπιφανὴς ἐφαρμογὴ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς πάντως ἔγεινε κατὰ τὴν μεγάλην ναυτικὴν

ἧτταν τῶν Ἀράβων, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ ἀπολύτρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἄραβες, ἐν νέᾳ κατὰ τῆς μεγάλης πόλεως ἐπιθέσει ἡττηθέντες τῷ 677, συνεργοῦντος καὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς, καὶ πολλὰ πλοῖα ἀποβαλόντες, ἠναγκάσθησαν νἀποπλεύσωσιν, ἐγκαταλείποντες τέλος ἀγῶνα, ὅςτις ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη εἶχεν ἀποδειχθῆ ἀνωφελὴς, καὶ ἀνέκρουσαν πρύμναν, πλέοντες πρὸς τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ χειμέριος ζάλη καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἐπελθὸν, ἐν ᾧ εὑρίσκοντο περὶ τὸ Σύλαιον κατὰ τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας, συνέτριψε τὰ πλοῖα. Συνεπλήρωσε δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναυαγήσαντος στόλου ἡ ἐπίθεσις τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ τῶν Κιβυρραιωτῶν, ὡς ἐκαλεῖτο τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τῆς Λυκίας μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλὰ καὶ κατὰ γῆν ὑφίστατο περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους πανωλεθρίαν ἡ μετὰ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπλουν τοῦ στόλου ἀπ' αὐτοῦ ἀποβιβασθεῖσα καὶ διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν Ἄραβα Σουφιᾶν οἴκοι ἐπιστρέφουσα στρατιά. Διωχθεῖσα αὕτη ὑπὸ βυζαντιακοῦ στρατοῦ, στρατηγοὺς ἔχοντος τὸν Φλῶρον, τὸν Πετρωνᾶν καὶ τὸν Κυπριανὸν, ὑπέστη φοβερὰν ἧτταν, φονευθέντων τριακοντακιςχιλίων Ἀράβων.

Οὕτως ἔληξεν οἰκτρῶς ἡ πολυετὴς ἐκείνη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις, ἂν ἐπετύγχανεν, ἔμελλε νὰ ἔχῃ δυςυπολογίστους συνεπείας καὶ νὰ μεταβάλῃ ἐντελῶς τὴν ὄψιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Οὐδὲ περιωρίσθησαν αἱ ἀτυχίαι τῶν Ἀράβων εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τοῦ πολιορκήσαντος τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' οἱ Βυζαντῖνοι ἐνθαρρυνθέντες ἐτράπησαν ἀπὸ τῆς ἀμύνης εἰς τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἐπεχείρησαν ἀποβάσεις εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὰ παράλια τῆς Φοινίκης. Συνέπραξαν δὲ μετ' αὐτῶν, ἀποστατήσαντες ἀπὸ τῶν Ἀράβων, καὶ οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τῶν περὶ τὸν Λίβανον χωρῶν, οἵτινες δίκην προδρόμων τῶν πολὺ μεταγενεστέρων κλεφτῶν ὡς *ἀπελάται* ἢ *Μαρδαῖται*, ὡς ἐκαλοῦντο συριαστὶ, κατέλαβον τὰ ὄρη τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, μεγάλην ἐμπνέοντες εἰς τοὺς Ἄραβας ἀνησυχίαν. Πάντα δὲ ταῦτα ἠνάγκασαν τέλος τὸν Μωάβιγιαν νὰ ζητήσῃ παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου εἰρήνην, ἥτις καὶ συνωμολογήθη τῷ 678 ἐπὶ τριάκοντα ἔτη. Κατὰ δὲ τοὺς ὅρους τῶν συνθηκῶν οἱ Ἄραβες ὑπεχρεώθησαν νὰ στέλλωσι κατ' ἔτος εἰς τὸ Βυζάντιον πεντήκοντα ὁμήρους καὶ ἱππεῖς εὐγενεῖς πεντήκοντα καὶ φόρον τριςχιλίων λιτρῶν χρυσίου, ἰσοδυνάμων πρὸς πέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ ὑπερέκεινα.

Μετὰ δὲ δύο ἔτη (680) ἀπέθνησκεν ὁ Μωάβιγιας, ἐπὶ δὲ τῶν πρώτων

αὐτοῦ ἀσθενῶν διαδόχων οἱ Ἄραβες ἐξησθένουν ἔτι μᾶλλον, ἐν ᾧ πρὸς τὸν Πωγωνᾶτον μετὰ θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης ἀπέστελλον πρέσβεις τῆς Δύσεως οἱ ἡγεμόνες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἀπαλλάξαντα τό γε νῦν ἔχον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς καταιγίδος.

κδ'

Οἱ Σλάβοι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων διέτρεχε κίνδυνον οὐχ ἧττον σοβαρὸν ἀπὸ τῶν Σλάβων ἡ δευτερεύουσα πόλις τοῦ κράτους, ἡ Θεσσαλονίκη, ἧς ἡ σημασία ἔβαινεν ὁσημέρ αὐξανομένη ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν ἤδη χρόνων, ἰδίως δ' ἀπὸ τῶν ἡμερ τοῦ Θεοδοσίου, ὅτε εἶχε γείνει πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Εἰς τ πόλιν ταύτην, ἐμπορικωτάτην οὖσαν καὶ πολυάνθρωπον, προςέθε ἰδιάζουσάν τινα αἴγλην ἡ θερμότης τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἣν εἶχεν ἐνωρὶς ἤδη διαδώσει εἰς τὴν πόλιν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἡ ἰδιαιτέρα λατρεία τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Εἴδομεν ἤδη τὸν Ἡράκλειον ἀναγκαζόμενον νὰ παραχωρήσῃ τὰς κατὰ τὴν Δαλματίαν, Ἰλλυρίαν καὶ Παννονίαν χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους εἰς τοὺς Σέρβλους καὶ τοὺς Χρωβάτους τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Κυριώτατος δὲ σκοπὸς τῆς ἐν αὐτῷ τῷ κράτει ἐγκατοικήσεως τῶν περὶ τὰ Καρπάθια πρότερον οἰκούντων δυτικῶν Σλάβων ἦτο πλὴν τῆς μετ' αὐτῶν εἰρηνεύσεως ἡ ἐξασφάλισις ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιτάξεως τῶν ἐχθρικῶν ἐκείνων λαῶν κατὰ τὸ σύστημα τῆς δι' ἀλλήλων κατατριβῆς τῶν βαρβάρων πολεμίων, ὅπερ εἶχον ἤδη ἀκολουθήσει ὅ τε Θεοδόσιος καὶ Ἰουστινιανός. Διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν Σέρβων καὶ Χρωβατῶν ἐπ τυγχάνετο ἡ νέα καλλιέργεια καὶ ἡ ἀναβίωσις τῶν εἰς αὐτοὺς παρα θεισῶν χωρῶν, ἐξηρημωμένων κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν Ἀβάρων, κατωρθοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξασθένησις τοῦ βαρβαρικοῦ ἐκ λαοῦ. Ἀληθῶς δὲ ἡ ὑπ' αὐτῶν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεω ἡ τελευταία μεγάλη ἐπιχείρησις τῶν Ἀβάρων, μεθ' ἣν ἡ δύναμις προβαίνει ὁσημέραι μειουμένη. Καὶ δὲν ἔπαυσαν μὲν ἀκόμη ἐνοχλ τοὺς Βυζαντίνους, ἰδίως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς Σ ἀλλ' ἡ ἰσχὺς αὐτῶν εἶνε μικρὰ οὕτως, ὥστ' ἐπιτρέχοντας κατ

τὴν Δύσιν ἠδυνήθη νὰ ἐκνικήσῃ αὐτοὺς τελείως τῷ 767 Πιπῖνος ὁ υἱὸς Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ἔκτοτε δ' ἐκλείπουσιν οἱ Ἄβαρες ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας. Εἰς δὲ τὴν κατ' ὀλίγον μείωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀβάρων συνετέλεσεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ χαγάνου αὐτῶν Βαϊανοῦ, συμβάντα τῷ 630, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀτυχῆ πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἐπελθοῦσα ἀποστασία τῶν εἰς αὐτοὺς πρότερον ὑποτεταγμένων σλαβικῶν λαῶν, οἵτινες εὕρισκον τοὺς κυρίους αὐτῶν ἀσθενεστέρους μετὰ τὴν πρὸς Σέρβους καὶ Χρωβάτους συνθηκολογίαν τοῦ Ἡρακλείου.

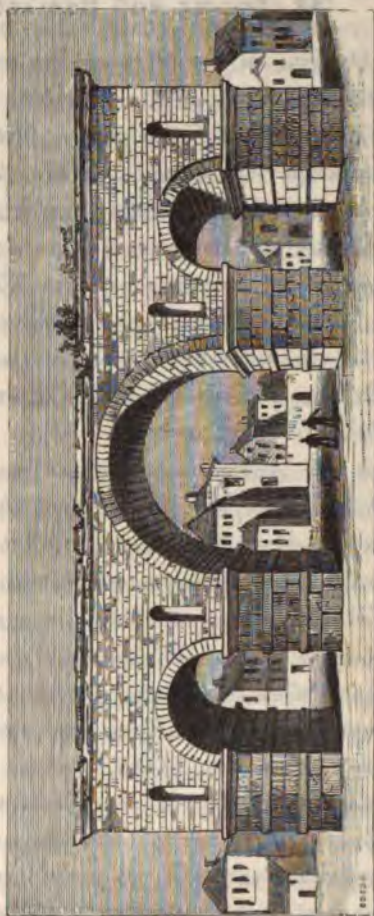
Ἀλλὰ μόνον ἐπακολούθημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν νέων ἐποίκων ἐν Δαλματίᾳ μέχρι περίπου τοῦ Δυρραχίου δὲν ὑπῆρξεν ἡ μείωσις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀβάρων, ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα ἐκ τῆς χώρας ἐκείνης ἀπομάκρυνσις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἰθαγενῶν. Οὗτοι, ὑποχωροῦντες πρὸ τῶν Σλάβων ἐποίκων, οἵτινες ταχέως ἵδρυσαν κράτη διωργανωμένα ὑπὸ ἰδίους ζουπάνους, κατέλιπον τὰ μεσογειότερα τῆς Δαλματίας, καὶ ἀπεχώρησαν εἰς μόνας τὰς παραλίας πόλεις, ἢ ἵδρυσαν κατὰ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς παρακειμένας νησῖδας νέα κέντρα, ἐν οἷς ἐξαίρετον θέσιν κατέλαβεν ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ἱστορίᾳ ἡ Ῥαγοῦζα (Ῥαούσιον παρὰ Βυζαντίνοις). Αἱ πόλεις δ' αὗται διετήρησαν ἐπὶ μακρὸν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, καὶ ἐξηκολούθησαν ἐξαρτώμεναι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃν καὶ παρεῖχον οὐ μόνον φόρους, ἀλλὰ καὶ πλοῖα καὶ ναύτας. Ὑπέκειντο δ' ὡς φαίνεται εἰς τὸν ἔξαρχον τῆς Ῥαβέννης, καὶ πρωτεύουσα τῶν ὠχυρωμένων ἐκείνων πόλεων ἦσαν τὰ Διάδωρα ἢ Ἰάδερα, ἡ σημερινὴ Ζάρα, ἐν ᾗ ἥδρευε Βυζαντῖνος στρατηγός. Διήρκεσε δ' ἡ πρὸς τὸ Βυζάντιον πίστις αὐτῶν μέχρι τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ (811-813), ὅτε ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτοκέφαλοι δ' ἔγειναν τότε καὶ οἱ Σέρβοι καὶ Κροάται τῆς Δαλματίας καὶ οἱ τἆλλα συγγενῆ φῦλα τῆς περιοίκου χώρας συναποτελοῦντες δυτικοὶ Σλάβοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων οὐ μόνον ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν Βυζαντίνων ἔζων, ἀλλὰ καὶ τὸν χριστιανισμὸν ἐδέχθησαν παρ' αὐτῶν τελευτῶντος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος πλὴν τῶν λεγομένων Παγανῶν ἤτοι ἀβαπτίστων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (867) οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων τῆς Δαλματίας προσεχώρησαν καὶ πάλιν εἰς τοὺς Βυζαντίνους, ὅπως διαφύγωσι τὸν ἀπὸ τοῦ στόλου τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς κίνδυνον.

Ἐν τούτοις δ' ἡ ἐξασθένησις τῶν Ἀβάρων ἐνίσχυσε τοὺς τέως ὑπ' αὐτοὺς ὑποτεταγμένους Σλάβους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἄλλοτε μετ' αὐτῶν ἐπιτρέχοντας τὴν Θρᾴκην καὶ ἀνησυχοῦντας τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν. Ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτῶν κυρίων οἱ Σκλαβηνοὶ δὲν ἔπαυσαν ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Βουλγάρων τὰς ἐπιδρομάς, δι' ὧν ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου ἐδῃοῦτο ἰδίως ἡ Θρᾴκη. Ὁσημέραι δὲ τολμηρότεροι γενόμενοι περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἤρχισαν ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οὐ μόνον νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς παροδικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγκαθίστανται σποράδην μέν, ἀλλὰ μονίμως καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου καὶ νὰ γίνωνται τὸ φόβητρον τῆς χώρας, πολλαχῶς δεσπόζοντες αὐτῆς καὶ μὴ ὀκνοῦντες νὰ προςβάλλωσι καὶ αὐτὰς τὰς ὀχυρωτάτας τῶν πόλεων. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ ἐπικράτησις αὐτῶν, ὥςτε εἴδομεν τὸν αὐτοκράτορα Κώνσταντα ἀναγκαζόμενον νὰ ἐπιχειρήσῃ τῷ 657 ἰδίαν κατὰ τῶν Σκλαβηνῶν ἐκστρατείαν, ἧς δυστυχῶς ἀγνοοῦνται τὰ καθ' ἕκαστα.

Καὶ ὁ μὲν Κώνστας ὑπέταξε τὴν Σκλαβηνίαν καὶ ᾐχμαλώτισε πολλοὺς τῶν Σκλαβηνῶν. Ἀλλ' οἱ Σλάβοι κατέστησαν καὶ πάλιν θρασύτεροι καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Κατέχοντος δὲ τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννου τοῦ Β' (675-681) καὶ ὀλίγα μετ' αὐτὸν ἔτη ὑπέστη ἡ μεγάλη πόλις τέσσαρας πολιορκίας ὑπὸ τῶν Σκλαβηνῶν, μεθ' ὧν συνέπραττον Βούλγαροι καὶ Ἄβαρες. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῶν πολιορκιῶν τούτων ἐγεινεν ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀλλ' ἀπέτυχε. Τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, οἱ δὲ κατὰ γῆν πολιορκηταὶ ἔφυγον μετὰ γενναίαν ἔξοδον τῶν πολιορκουμένων, καθ' ἣν συνελήφθη καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σλάβων Χάτζων, ὅςτις καὶ ἐφονεύθη λιθοβοληθεὶς ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῆς Θεσσαλονίκης. Οὐχ ἧττον δ' ἀπέτυχε καὶ ἡ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (677) πολιορκία, διαρκέσασα ἕνα μόνον μῆνα. Φοβερωτάτη δὲ πασῶν ἀπέβη ἡ τρίτη πολιορκία, ἥτις διήρκεσε μὲν δύο ὅλα ἔτη (678-680), ἐπεχειρήθη δὲ ὑπὸ διαφόρων σλαβικῶν φύλων, τῶν Δραγουβίτων, Σαγουδάτων, Ῥυγχίνων, Βελεγιζίτων καὶ ἄλλων. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ὡς καὶ ἄλλη μεθεπομένη πολιορκία εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν.

Ἡ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία δὲν ἔμεινε βεβαίως παντελῶς ἀμέτοχος εἰς τὴν ἄμυναν πόλεως τοσοῦτον σημαντικῆς, ὅσον ἡ Θεσσαλονίκη. Ῥητῶς δ' ἀναφέρεται ἡ δραστηριότης τοῦ ἐν τῇ πόλει Βυζαν-

τίνου στρατηγοῦ Χαρίου. Ἀλλὰ καθ' οὓς χρόνους αὐτὴ ἡ βασιλεύουσα δεινῶς ἐστενοχωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐξαιρέτως ἐπαρκεῖς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Θεσσαλονίκην ἀποσταλείσας ἐπικουρίας. Διὰ τοῦτο παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐπιληφθῶσι γενναίως τοῦ ἔργου τῆς ἀμύνης αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικεῖς, ἐνθαρρύνοντος αὐτοὺς καὶ παροτρύνοντος εἰς τὸν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου των Ἰωάννου, ὃν μόνον κατὰ τὰς δύο τελευταίας πολιορκίας δὲν εἶχε πλέον ἀμύντορα ἡ πόλις, θανόντα ἐν τῷ μεταξύ. Ὁ γενναῖος Ἰωάννης φαίνεται δράσας ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὰς πονηρὰς ἐκείνας ἡμέρας κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ πατριάρχου Σεργίου κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὑπὸ τῶν Ἀβάρων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς δ' οὗτος, χωρὶς νὰ σταυρώσῃ τὰς χεῖρας, ἐστήριξε τοὺς ἀμυνομένους τῆς βασιλευούσης διὰ τῆς ἐπὶ τὴν Παναγίαν πεποιθήσεως, οὕτω καὶ ὁ Ἰωάννης ἔδωκε θάρρος εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς Θεσσαλονίκης διὰ τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸν πολιοῦχον ἅγιον Δημήτριον. Ὡς δ' ἐν ἔτει 597 κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς πόλεως ἐπίθεσιν τῶν Ἀβάρων οἱ Θεσσαλονικεῖς εἰς τοῦ ἁγίου τὴν ἀντίληψιν προσέγραψαν τὴν ἀπὸ τῶν βαρβάρων διάσωσιν, οὕτω καὶ τώρα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἡ πίστις τῶν Θεσσαλονικέων εἰς θαύματα τοῦ πολιούχου ἀπέδωκε τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τῶν Σλάβων. Τῆς δ' εὐλαβοῦς ταύτης παραδόσεως θεματοφύλακες ὑπῆρξαν οἱ Βυζαντῖνοι βιογράφοι τοῦ ἁγίου Δημητρίου, παρ' ὧν καὶ μόνων ἡ ἱστορία

ΘΡΙΑΜΒΙΚΗ ΑΨΙΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗι

μανθάνει τοὺς κινδύνους, οὓς διέτρεξεν ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τῶν Σλάβων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου.

κε΄

Ἡ ἵδρυσις τοῦ βασιλείου τῶν Βουλγάρων.

Ὁ λόγος δι' ὃν καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἀπαλλαγὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος δὲν ἠδυνήθη νἀποστείλῃ γενναίαν βοήθειαν εἰς τοὺς Θεσσαλονικεῖς, τὸ τρίτον καὶ τέταρτον πολιορκουμένους ὑπὸ τῶν Σλάβων, ὑπῆρξαν νέαι ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων, καθ' ὧν ἠναγκάσθη νἀντεπεξέλθῃ ὁ αὐτοκράτωρ.

Εἴδομεν τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ 485, ὅτε τὸ πρῶτον ἀναφαίνονται προχωροῦντες ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Εὔξεινον πόντον οἰκήσεων αὐτῶν εἰς τὸν Ἴστρον ἐπὶ Ζήνωνος, πολλαχῶς ἐνοχλοῦντας διὰ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν τοὺς Βυζαντίνους. Καὶ μέχρι μέν τινος συμπράττουσι μετὰ τῶν Ἀβάρων, ὧν ἦσαν συγγενεῖς καὶ ὑποτελεῖς, ἢ μετὰ τῶν Σλάβων, ὧν ὑπῆρξαν ἐναλλὰξ ὑπήκοοι ἢ κύριοι. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Βούλγαροι, οἱ μετὰ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλάβων ἐπιτρέχοντες τὰς βυζαντιακὰς χώρας, τμῆμα τοῦ μεγάλου βουλγαρικοῦ ἔθνους, ὅπερ κατῴκει κατὰ τἀνατολικὰ τῆς Μαιώτιδος λίμνης περὶ τὸν ποταμὸν Κωφῆνα, τὸν Ὕπανιν τῶν ἀρχαίων, καὶ μέχρι τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Τανάϊδος πρὸς δυσμάς.

Ἡ δ' ἔκπτωσις τῶν Ἀβάρων ἐνίσχυσεν, ὡς εἰκὸς, καὶ τοὺς περὶ τὸν Καύκασον ἐκείνους Βουλγάρους, ὧν παριστάνει ἡ βυζαντιακὴ παράδοσις βασιλεύοντα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα Κουρὰτ ἢ Κρόβατον, ὅστις ἦρχε τῶν τε Βουλγάρων καὶ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῖς Κοτράγων. Ἀλλὰ θανόντος τοῦ Κροβάτου διεσπάσθη ἡ ἑνότης τῶν ἐν Σκυθίᾳ Βουλγάρων. Ἐκ δὲ τῶν πέντε αὐτοῦ υἱῶν ὁ Ἀσπαρούχ διέβη ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου τὸν Δάναπριν καὶ τὸν Δάναστριν, καὶ κατέλαβε τὴν μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ Δουνάβεως γωνίαν, ἤτοι τὴν Βασσαραβίαν. Ἀλλ' ἐκεῖθεν ἦτο εὔκολος ἡ εἰσέλασις ἀπὸ τῆς σημερινῆς Δοβρούτσας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Θρᾴκης.

Τὸ δ' ἄγγελμα τῆς παρὰ τὸν Δούναβιν ἀφίξεως τῶν ἀπὸ Σκυθίας Βουλγάρων ἐτάραξε δικαίως τὸν αὐτοκράτορα. Παραλαβὼν δὲ πεζικὴν στρατιὰν καὶ πλοῖα ἐξώρμησε κατὰ τῶν βαρβάρων (678). Ἐκπεπληγμένοι δ' εἶδον οἱ Βούλγαροι τὸ παμπληθὲς τῆς βυζαντιακῆς παρατάξεως καὶ

κατὰ μὲν τὴν ἤπειρον παρατεταγμένον ἀξιόμαχον στρατὸν, τὰς δὲ ἀκτὰς τῆς Δοβρούτσας κατεχομένας ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Ἔντρομοι δὲ τότε ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν, προασπιζόμενα ὑπὸ τῶν τελμάτων. Ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας ὁ αὐτοκράτωρ, νοσήσας ἐκ ποδαλγίας, ἠναγκάσθη νἀποπλεύσῃ μετά τινων πλοίων χάριν θεραπείας εἰς τὴν ἐγγὺς κατὰ τὰς δυτικὰς τοῦ Εὐξείνου πόντου ἀκτὰς κειμένην Μεσημβρίαν. Ἀλλ' ἡ ἀποχώρησις ἐκείνη τοῦ Κωνσταντίνου, παρανοηθεῖσα ὑπὸ τῆς στρατιᾶς, ἥτις ἐνόμισεν αὐτὸν φεύγοντα, ἐθορύβησεν αὐτὴν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε οἱ Βυζαντῖνοι ἐτράπησαν, οὐδενὸς διώκοντος, εἰς φυγήν. Ἰδόντες δὲ οἱ Βούλγαροι τὸν καταλαβόντα τοὺς Βυζαντίνους πανικὸν, ἀνέλαβον τὴν δίωξιν τῶν φευγόντων, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφόνευσαν, πολλοὺς δ' ἐτραυμάτισαν. Διαβάντες δὲ τότε οἱ βάρβαροι τὸν Δούναβιν, προεχώρησαν μὲν μέχρι τῆς Βάρνας, κειμένης πλησίον τῆς ἀρχαίας Ὀδησσοῦ, καὶ ἤρχισαν ἐπιτρέχοντες τὴν χώραν μέχρι τοῦ Αἵμου. Ταχεῖς δ' ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτῶν ἄνευ μεγάλης ἀντιστάσεως ὑπέταξαν τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἐνιδρυμένα ἑπτὰ σλαβικὰ ἔθνη, ὧν τινὰ μὲν ἔταξαν πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τῶν Βυζαντίνων, τινὰ δὲ πρὸς δυσμὰς ἐναντίον τῶν Ἀβάρων.

Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος συνεῖδε τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἀπέναντι τῆς νέας ταύτης βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς, ὅτε μάλιστα οἱ Βούλγαροι, ὑποτάξαντες τὰς παρὰ τὸν Αἷμον πόλεις, ἤρχισαν δῃοῦντες καὶ αὐτὴν τὴν Θρᾴκην. Ἡ σύνεσις ἐπέβαλλε γενναίας ἀποφάσεις. Βλέπων δ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἀντίστασις ἦτο ἀδύνατος, ἀπεφάσισε νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ κατὰ τύπους τὴν χώραν, ἧς πράγματι ἦσαν ἤδη κύριοι, τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου, αὐτὴν ἐκείνην ἣν κατέχει περίπου καὶ σήμερον ἡ ἡγεμονία τῆς Βουλγαρίας. Ἐν ταῖς νέαις δὲ ταύταις κτήσεσι συνέστησεν ὁ Ἀσπαροὺχ τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν βασίλειον, οὗ πρώτη πρωτεύουσα ὑπῆρξεν ἡ Βάρνα· ἔπειτα δ' ἐκτίσθησαν καὶ ἄλλαι πόλεις, ὧν κυριώταται ἡ Πρεσθλάβα καταλαβοῦσα τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Μαρκιανουπόλεως ἡ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας κληθεῖσα Ἐσκὶ-Σταμποὺλ, τὸ Τύρναβον καὶ τὸ Δωρόστολον, ἡ ἔπειτα κληθεῖσα Δρίστρα, ἧς τὴν θέσιν κατέχει ἡ νεωτέρα Σιλιστρία.

Οἱ Βούλγαροι καὶ μετὰ τὴν καθίδρυσιν τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν βασιλείου αὐτῶν δὲν ἀπέβαλον τὸν ἀριστοκρατικὸν τῆς βασιλείας χαρακτῆρα. Τοῦ λαοῦ διεστέλλετο ἡ ἀριστοκρατία τῶν *βοϊλάδων*, τούτων δ' ἐξ

περιεστοίχιζον τὸν χαγάνον ἢ τσάρον. Διέσωζε δ' ὁ βίος τῶν Βουλγάρων ἀκόμη τὰς ἀναμνήσεις τῆς προτέρας νομαδικῆς διαίτης, καὶ εἶχε πολὺ τὸ βαρβαρικόν. Ταπεινὴ δ' ἦτο ἡ θέσις τῆς γυναικός, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλει οὐ μικρὸν ἡ παρ' αὐτοῖς κρατοῦσα πολυγαμία. Καὶ αὗται δ' αἱ γυναῖκες τοῦ χαγάνου δὲν συνειστιῶντο μετ' αὐτοῦ, θνήσκοντος δέ τινος τῶν ἀρχηγῶν αἱ γυναῖκες αὐτοῦ συνεθυσιάζοντο μετὰ καὶ τῶν δούλων. Ὡμοίαζον δ' οἱ Βούλγαροι κατὰ πολὺ ὡς πρός τε τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ τὴν περιβολὴν τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἄβαρας, τὴν μὲν κόμην ἔχοντες κεκαρμένην πλὴν κορύμβου ὄπισθεν κρεμαμένου, μόνον δ' ἐν μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κυρβασίας, ἐν ᾧ αἱ γυναῖκες ἐκάλυπτον τὴν ὄψιν διὰ πέπλου.

Ὁ δὲ κυριώδης χαρακτὴρ τοῦ βίου τῶν Βουλγάρων ἦτο ἡ διατριβὴ περὶ τὰ ὅπλα καὶ τὸν πόλεμον. Ἐμάχοντο δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς ἀφ' ἵππων. Ἡ δ' ἔμφυτος εἰς τὸν λαὸν ἐκεῖνον δεισιδαιμονία οὐδαμοῦ ἐδηλοῦτο τρανότερον ἢ ἐν σχέσει πρὸς τὸν πόλεμον, οὗ τὴν διεξαγωγὴν καθώριζον καὶ ἐκανόνιζον μαντεῖαι καὶ ὅρκοι. Πρὸς δὲ τὴν ἐν πολέμῳ ὁρμὴν καὶ σκληρότητα αὐτῶν ἀνάλογος ἦτο ἡ ἐν εἰρήνῃ ὠμότης, δι' ἧς κυρίως συνεκρατεῖτο ἡ πρὸς τὸν χαγάνον πίστις. Διαμελισμοὶ τῶν παρηκόων, τῶν συνωμοτῶν καὶ τῶν καταδικαζομένων, ἐξορύξεις τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, ῥινοκοπίαι, ὠτοκοπίαι καὶ εὐνουχισμοὶ ἦσάν τι σύνηθες παρὰ τοῖς Βουλγάροις. Πάντως δὲ τὸ παράδειγμα τῶν νέων τούτων γειτόνων συνετέλεσε μετὰ καὶ τῆς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν διάδοσιν τῶν τοιούτων ἀπανθρώπων ἀκρωτηριασμῶν καὶ ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει.

Τοιοῦτος ἦτο διὰ βραχέων ὁ βίος ὃν οἱ περὶ τὸν Ἀσπαροὺχ Βούλγαροι ἐκ τῶν παρὰ τὴν Μαιῶτιν καὶ τὸν Βόλγαν οἰκήσεων μετήγαγον καὶ εἰς τὰς νέας αὐτῶν ἕδρας. Ἀλλὰ τὸ βάρβαρον ἐκεῖνο ταταρικὸν ἔθνος, οἰκῆσαν μεταξὺ τοῦ Ἴστρου καὶ τοῦ Αἵμου, ἦλθε κατ' ἀνάγκην εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρός τε τοὺς ὁμόρους Ἕλληνας, ὧν πολλοὶ διέμενον ἀκόμη καὶ ἐν ταῖς εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Πωγωνάτου παραχωρηθείσαις χώραις, καὶ πρὸς τὰ σλαβικὰ φῦλα, ἅτινα ᾤκουν μὲν ἐν τῷ νέῳ βουλγαρικῷ βασιλείῳ πρὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὑπετάγησαν ὑπ' αὐτῶν, κατεῖχον δὲ καὶ ἐκ δυσμῶν τὴν Δαλματίαν καὶ Ἰλλυρίαν τήν, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας παραχωρηθεῖσαν. Ἀμφότερα δὲ τὰ πρόσοικα ταῦτα ἔθνη, οἵ τε Ἕλληνες καὶ οἱ Σλάβοι, ἅτε ἀνώτερον ἔχοντες πολιτισμὸν τοῦ τῶν Βουλγάρων, ἐπέδρασαν μεγάλως ἐπ' αὐτούς. Ἀλλὰ τῶν μὲν Ἑλλήνων ἡ ἐπίδρασις

ετο κυρίως εἰς τὸν δημόσιον βίον τῶν Βουλγάρων καὶ τὴν πολι-
ν αὐτῶν ἀνάπτυξιν, ἥτις ἐν πολλοῖς ἠκολούθησε τὰ παραδεί-
τοῦ Βυζαντίου. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπενήργησαν ἐπὶ τοὺς Βουλγά-
ἱ Σλάβοι, παρ' ὧν οὐ μόνον πολλὰ ἤθη καὶ ἔθιμα παρέλαβον,
κατ' ὀλίγον καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν, ἀποβαλόντες τὴν πάτριον
πρὸς τὸ ἰδίωμα τοὐλάχιστον σὺν τῷ χρόνῳ παντελῶς ἐκσλαβι-
;. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο μέγα ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἡ ἐγγὺς τῶν Ἑλλή-
ὶ τῶν ἤδη ἐπὶ Ἡρακλείου ἐκχριστιανισθέντων Σέρβων καὶ Κρο-
ἰγκαθίδρυσις αὐτῶν, τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὃν θὰ
μεταδιδόμενον εἰς τοὺς Βουλγάρους διὰ τῶν Ἑλλήνων τελευ-
; τοῦ ἐνάτου αἰῶνος.

κϛ'

Ἡ ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος.

Τύπος τοῦ Κώνσταντος ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα
:ησεν, ὡς εἴδομεν, αὐτὸ ἔτι μᾶλλον περίπλοκον, καὶ ἐγέννησε νέα
ιλα μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Πέτρα δὲ τοῦ σκαν-
ῆτο ἡ μονοθελητικὴ αἵρεσις, ἧς τὴν τελείαν ἐκρίζωσιν δὲν εἶχε
σει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία, ὀκνοῦσα νὰ δυσαρεστήσῃ
ἰς τὸν μονοθελητισμὸν ὡς ἀπόρροιαν τῆς μονοφυσιτικῆς δόξης
ὕντας πληθυσμοὺς τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου.
οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι εἶχον κατ' ὀλίγον ἀποξενωθῆ ἀπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ,
τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἀποσπασθῆ ἀπὸ τοῦ κράτους. Δὲν
ι λοιπὸν λόγος νὰ ταράσσηται ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας ἐν ταῖς
πομέναις εἰς τὸ κράτος χώραις καὶ νὰ ὑφίσταται διαίρεσις πρὸς
ύσιν ἐπὶ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ὅπερ κυρίως μόνον ἡ πρὸς
αοὺς ἐκείνους τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς ἀνασκοπὴ τῆς βασιλείας
ρατήσει μέχρι τινὸς μετέωρον. Διὰ ταῦτα δ' ὁ Πωγωνᾶτος, ὅτε
ν αὐτὸν ἥσυχον οἱ πόλεμοι, ἐσκέφθη νἀποδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἐκκλη-
ὴν εἰρήνην, ὡς εἶχε καθησυχάσει τὴν πολιτείαν διὰ τῆς ἐκνική-
:ῶν Ἀράβων καὶ τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους συνθηκῶν, ἀναστέλ-
μα διὰ τῆς μετὰ τῆς Δύσεως συνδιαλλαγῆς τὸν ὄλεθρον τῆς ἐν
ϗ βυζαντιακῆς κυριαρχίας.
ἰτα διαλογιζόμενος ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπετάθη τῇ 12 Αὐγούστου

678 πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, διενεργῶν τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς συνόδου πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Τὴν δὲ τάσιν τῆς πρὸς τὴν Δύσιν συνδιαλλαγῆς ἐδείκνυον αὐτὴ ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίκλησις τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ῥώμης, ὃν ἀπεκάλει ***οἰκουμενικὸν πάπαν*** ὁ Πωγωνᾶτος, καὶ αἱ εὐκολίαι ἃς ὑπέσχετο νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους, οὓς ἔμελλε νἀποστείλῃ εἰς τὴν σύνοδον ἡ ἐκκλησία τῆς Δύσεως, καὶ αἱ περὶ τούτων εἰς τὸν ἔξαρχον Ῥαβέννης Θεόδωρον διαπεμφθεῖσαι διαταγαί.

Ἀλλὰ θανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ πάπα Δώνου, ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀγάθων μόλις τὸ Πάσχα τοῦ 680 ἠδυνήθη νὰ συγκαλέσῃ ἐν Ῥώμῃ σύνοδον τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, ἥτις, παρασκευάζουσα τὴν συμμετοχὴν τῶν ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν τεταγμένων ἐπισκόπων εἰ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον, κατεδίκασε τὴν μονοθελητικὴν αἵρεσιν καὶ διεβίβασε διὰ τοῦ πάπα τὰ πρακτικὰ αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὴν δ' ἑβδόμην Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνήρχετο τέλος ἐ Κωνσταντινουπόλει ἡ ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἧς αἱ συνεδρίαι ἐτελέσθησαν ἔν τινι θολοσκεπεῖ δωματίῳ ἢ παραρτήματι αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, τῷ λεγομένῳ Τρούλλῳ. Διήρκεσε δ' ἡ σύνοδος μέχ τῆς 16 Σεπτεμβρίου 681, ὅτε συνῆλθον οἱ συγκροτοῦντες αὐτὴν πατέρες εἰς τὴν τελευταίαν δεκάτην ὀγδόην συνεδρίαν, καθ' ἣν παρίσταν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ τέσσαρες ἐπίσκοποι. Μετέσχον δὲ τῆς συνόδ πλὴν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου (678-683), τοῦ τῆς Ἀντιοχείας Μακαρίου καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων οἱ βικάριοι τοῦ πάπα. Προήδρευσε δὲ τῶν πλείστων συνεδριῶν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἀμερολήπτως χωρὶς νὰ μετέχ τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων.

Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης συνόδου ὑπῆρξεν ἡ ἀπόδοσις τῆς εἰρήνης εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς τελείας καταδίκης τῆς μονοθελητικῆς αἱρέσεως. Ἐκήρυξε δ' ἡ σύνοδος τὴν ἐν Χριστῷ ὕπαρξιν δύο φυσικῶν θελημάτων καὶ δύο φυσικῶν ἐνεργειῶν ἀδιαιρέτων, ἀτρέπτων, ἀμερίστων, ἀσυγχύτων κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων· τὸ δ' ἐν αὐτῷ ἀνθρώπινον θέλημα ἐχαρακτήρισεν ὡς μὴ ἀντιπῖπτον ἢ ἀντιπαλαῖον πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλὰ μᾶλλον ὑποτασσόμενον εἰς αὐτό. Ψηφίσαντες δὲ ταῦτα οἱ πατέρες, κατεδίκασαν καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς αἱρετικοὺς μονοθελητάς, ἐν οἷς ὁ πάπας Ὀνώριος, οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος, Πύρρος, Παῦλος καὶ Πέτρος καὶ οἱ ὀπαδοὶ

ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΤΩΝ ΜΕΤΑΣΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ϛ' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΣΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ϛ' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

Τεμάχιον παπύρου ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης (*).

Κυπριανὸς ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Κλαυδιοπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Ὀνωρε[ων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Πισινουντίων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Γαλ[ατῶν ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Πολύευκτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Μυρέων μητρο- πόλεως τῆς Λυκίων ἐπαρχίας ὁρ[ίσας ὑπέγραψα †]. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σταυροπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Καρῶν ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †] Τιβέριος ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Λαοδικέων μητροπό- λεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπα[ρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †]. Κοσμᾶς ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Συνναδέων μητροπόλεως τῆς Σαλουταρέων ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †]. Κωνσταντῖνος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς [Βαρατέων μητροπόλεως τῆς] Λυκαόνων ἐπ[αρχίας τόπον] ἐπέχων Παύ- λου τοῦ ἁγιωτάτου μου μητροπολίτου τῆς Ἰκονιέων μητροπόλεως ὁρί- σας ὑπεγραψ[α †]. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχέων μη- τροπόλεως τῆς Πισιδῶν ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέ[γραψα †]. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Περγέων μητροπόλεως τῆς Παμφύλων ἐπαρχίας [ὁρίσας ὑπέγραψα †]. Θεόπεμπτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἰουστινια- νουπολιτῶν ἤτοι Μωκισσηνῶν [μητροπόλεως τῆς] δευτέρας τῶν Κα- παδόκων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †. Ἰσίδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ῥοδίων [μητροπόλεως τῆς ἐπαρχίας τῶν] Νήσων ὁρίσ[ας ὑπέ- γραψα †]. Σισίννιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἱεραπολιτῶν μητροπό- λεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ταρσέων μητροπόλεως τῆς πρώτης τῶν Κι- λ[ίκων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀναζαρβέων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Κιλίκων ἐπαρχίας ὁρί- σας [ὑπέγραψα †]. Μακρόβιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σελευκέων μη- τροπόλεως τῆς Ἰσαύρων . . . .

(*) Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λείπουσιν αἱ στιγμαί, τὰ ὑπογεγραμμένα ι, τὰ κεφαλαῖα γράμματα καὶ οἱ τόνοι. Τὰ δ' ἐνταῦθα περιλαμβανόμενα ἐντὸς ἀγκυλῶν συνεπληρώθησαν κατ' εἰκασίαν, διαφθαρέντα ἐν τῷ παπύρῳ.

αὐτῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀναθεματισθέντων ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ τῶν πρώτων ἐννέα συνεδριῶν τῆς συνόδου μετασχὼν πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος.

Ἡ σύνοδος διελύθη ἐν ἐπευφημίαις ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου, τοῦ πάπα Ἀγάθωνος, τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ συγκλήτου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ὅςτις ἀνεβοήθη νέος Θεοδόσιος, νέος Μαρκιανὸς, νέος Ἰουστινιανός. Αἱ δ' ἀποφάσεις τῶν πατέρων, διαβιβασθεῖσαι εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐπεκυρώθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὑπογράψαντος ὑπὸ τοὺς ὅρους τῆς συνόδου τὰς λέξεις *ἀνέγνωμεν καὶ συνῃνέσαμεν.*

κζ'

Ἰουστινιανὸς ὁ Β'.

Τέσσαρα ἀκριβῶς ἔτη μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἕκτης οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποθανόντα Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνᾶτον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰουστινιανὸς ἐν ἡλικίᾳ δεκαὲξ μόλις ἐτῶν. Ἀλλ' ἡ νεαρὰ τοῦ διςεγγόνου τοῦ Ἡρακλείου ἡλικία δὲν ἔπεισε τὴν ἀκάθεκτον αὐτοῦ φύσιν νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς συγκλήτου χειραγωγίαν, οὕτω δ' ἡ πρωτοβουλία αὐτοῦ, ἥτις εἶχε πολὺ τὸ ἀσύστατον, ἀπέβη εἰς κακὸν, τὸ δὲ κράτος ἐβλάβη μᾶλλον ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἄλλως ἀξιεπαίνου δραστηριότητος καὶ γενναιότητος τοῦ φιλοπολέμου νεαροῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸν θρόνον, παρέλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ κράτος εἰρηνεῦον πρὸς τοὺς κυριωτάτους τῶν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου, τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἀλλὰ τὴν εἰρήνην ἐκείνην τὴν διὰ τῶν συνθηκῶν τοῦ Πωγωνάτου ὡμολογημένην δὲν ἠθέλησε νὰ θεωρήσῃ ἔμπεδον ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δ' οἱ νέοι πρὸς τὰ δύο ταῦτα ἔθνη πόλεμοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐπανάληψιν τῶν πρὸς τοὺς Ἄραβας ἐχθροπραξιῶν ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ ἐν τῷ χαλιφάτῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάβιγια ἐπελθοῦσα ὡς ἐκ τῶν περὶ διαδοχῆς αὐτοῦ ἐρίδων ἀνωμαλία. Ἐκ τούτων ἐπωφελούμενος ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀντὶ νἀποδεχθῇ τὴν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν μνηστήρων τῆς χαλιφικῆς ἀρχῆς Ἀβδαλμελὶκ προταθεῖσαν ἀνανέωσιν τῆς μεταξὺ τοῦ Μωάβιγια καὶ τοῦ Πωγωνάτου

ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΣΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ Ϛ΄ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

Τεμάχιον παπύρου ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης (*).

Κυπριανὸς ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Κλαυδιοπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Ὀνωρε[ων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα ✝. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Πισινουντίων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Γαλ[ατῶν ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα ✝. Πολύευκτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Μυρέων μητρο-πόλεως τῆς Λυκίων ἐπαρχίας ὁρ[ίσας ὑπέγραψα ✝]. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σταυροπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Καρῶν ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα ✝] Τιβέριος ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Λαοδικέων μητροπό-λεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπα[ρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα ✝]. Κοσμᾶς ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Συνναδέων μητροπόλεως τῆς Σαλοταρέων ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα ✝]. Κωνσταντῖνος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς [Βαρατέων μητροπόλεως τῆς] Λυκαόνων ἐπ[αρχίας τόπον] ἐπέχων Παύ-λου τοῦ ἁγιωτάτου μου μητροπολίτου τῆς Ἰκονιέων μητροπόλεως ὁρί-σας ὑπεγραψ[α ✝]. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχέων μη-τροπόλεως τῆς Πισιδῶν ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέ[γραψα ✝]. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Περγέων μητροπόλεως τῆς Παμφύλων ἐπαρχίας [ὁρίσας ὑπέγραψα ✝]. Θεόπεμπτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἰουστινια-νουπολιτῶν ἤτοι Μωκισσηνῶν [μητροπόλεως τῆς] δευτέρας τῶν Καπ-παδόκων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα ✝. Ἰσίδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ῥοδίων [μητροπόλεως τῆς ἐπαρχίας τῶν] Νήσων ὁρίσ[ας ὑπέ-γραψα ✝]. Σισίννιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἱεραπολιτῶν μητροπό-λεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα ✝. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ταρσέων μητροπόλεως τῆς πρώτης τῶν Κι-λ[ίκων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα ✝. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀναζαρβέων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Κιλίκων ἐπαρχίας ὁρί-σας [ὑπέγραψα ✝]. Μακρόβιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σελευκέων μη-τροπόλεως τῆς Ἰσαύρων . . . .

(*) Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λείπουσιν αἱ στιγμαί, τὰ ὑπογεγραμμένα ι, τὰ κεφαλαῖα γράμματα καὶ οἱ τόνοι. Τὰ δ' ἐνταῦθα περιλαμβανόμενα ἐντὸς ἀγκυλῶν συνεπληρώθησαν κατ' εἰκασίαν, διαφθαρέντα ἐν τῷ παπύρῳ.

αὐτῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀναθεματισθέντων ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ τῶν πρώτων ἐννέα συνεδριῶν τῆς συνόδου μετασχὼν πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος.

Ἡ σύνοδος διελύθη ἐν ἐπευφημίαις ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου, τοῦ πάπα Ἀγάθωνος, τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ συγκλήτου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ὅστις ἀνεβοήθη νέος Θεοδόσιος, νέος Μαρκιανός, νέος Ἰουστινιανός. Αἱ δ' ἀποφάσεις τῶν πατέρων, διαβιβασθεῖσαι εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐπεκυρώθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὑπογράψαντος ὑπὸ τοὺς ὅρους τῆς συνόδου τὰς λέξεις ***ἀνέγνωμεν καὶ συνηνέσαμεν***.

κζ'

Ἰουστινιανὸς ὁ Β'.

Τέσσαρα ἀκριβῶς ἔτη μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἕκτης οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποθανόντα Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνᾶτον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰουστινιανὸς ἐν ἡλικίᾳ δεκαὲξ μόλις ἐτῶν. Ἀλλ' ἡ νεαρὰ τοῦ δισεγγόνου τοῦ Ἡρακλείου ἡλικία δὲν ἔπεισε τὴν ἀκάθεκτον αὐτοῦ φύσιν νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς συγκλήτου χειραγωγίαν, οὕτω δ' ἡ πρωτοβουλία αὐτοῦ, ἥτις εἶχε πολὺ τὸ ἀσύστατον, ἀπέβη εἰς κακόν, τὸ δὲ κράτος ἐβλάβη μᾶλλον ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἄλλως ἀξιεπαίνου δραστηριότητος καὶ γενναιότητος τοῦ φιλοπολέμου νεαροῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἰουστινιανός, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸν θρόνον, παρέλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ κράτος εἰρηνεῦον πρὸς τοὺς κυριωτάτους τῶν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου, τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἀλλὰ τὴν εἰρήνην ἐκείνην τὴν διὰ τῶν συνθηκῶν τοῦ Πωγωνάτου ὡμολογημένην δὲν ἠθέλησε νὰ θεωρήσῃ ἔμπεδον ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δ' οἱ νέοι πρὸς τὰ δύο ταῦτα ἔθνη πόλεμοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐπανάληψιν τῶν πρὸς τοὺς Ἄραβας ἐχθροπραξιῶν ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ ἐν τῷ χαλιφάτῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάβιγια ἐπελθοῦσα ὡς ἐκ τῶν περὶ διαδοχῆς αὐτοῦ ἐρίδων ἀνωμαλία. Ἐκ ... των ἐπωφελούμενος ὁ Ἰουστινιανός, ἀντὶ νἀποδεχθῇ τὴν εἰς αὐτ... τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν μνηστήρων τῆς χαλιφικῆς ἀρχῆς Ἀβ... προταθεῖσαν ἀνανέωσιν τῆς μεταξὺ τοῦ Μωάβιγια κ...

ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΣΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ Ϛ΄ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

Τεμάχιον παπύρου ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης (*).

Κυπριανὸς ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Κλαυδιοπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Ὀνωρε[ων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Πισινουντίων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Γαλ[ατῶν ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Πολύευκτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Μυρέων μητροπόλεως τῆς Λυκίων ἐπαρχίας ὁρ[ίσας ὑπέγραψα †]. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σταυροπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Καρῶν ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †] Τιβέριος ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Λαοδικέων μητροπόλεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπα[ρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †]. Κοσμᾶς ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Συνναδέων μητροπόλεως τῆς Σαλουταρέων ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †]. Κωνσταντῖνος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς [Βαρατέων μητροπόλεως τῆς] Λυκαόνων ἐπ[αρχίας τόπον] ἐπέχων Παύλου τοῦ ἁγιωτάτου μου μητροπολίτου τῆς Ἰκονιέων μητροπόλεως ὁρίσας ὑπεγραψ[α †]. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχέων μητροπόλεως τῆς Πισιδῶν ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέ[γραψα †]. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Περγέων μητροπόλεως τῆς Παμφύλων ἐπαρχία [ὁρίσας ὑπέγραψα †]. Θεόπεμπτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἰουστινιανουπολιτῶν ἤτοι Μωκισσηνῶν [μητροπόλεως τῆς] δευτέρας τῶν Καππαδόκων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †. Ἰσίδωρος ἐλεει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ῥοδίων [μητροπόλεως τῆς ἐπαρχίας τῶν] Νήσων ὁρίσ[ας ὑπεγραψα †]. Σισίννιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἱεραπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ταρσέων μητροπόλεως τῆς πρώτης τῶν Κιλ[ίκων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀναζαρβέων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Κιλίκων ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †]. Μακρόβιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σελευκέων μητροπόλεως τῆς Ἰσαύρων . . . .

(*) Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λείπουσιν αἱ στιγμαί, τὰ ὑπογεγραμμένα ι, τὰ κεφαλαῖα γράμματα καὶ οἱ τόνοι. Τὰ δ' ἐνταῦθα περιλαμβανόμενα ἐντὸς ἀγκυλῶν συνεπληρώθησαν κατ' εἰκασίαν, διεφθαρέντα ἐν τῷ παπύρῳ.

αὐτῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀναθεματισθέντων ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ τῶν πάν-των ἐννέα συνεδριῶν τῆς συνόδου μετασχὼν πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος.

Ἡ σύνοδος διελύθη ἐν ἐπευφημίαις ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου Κωνσταν-τινουπόλεως Γεωργίου, τοῦ πάπα Ἀγάθωνος, τῆς [illegible] συγκλήτου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου [illegible] ἀνεβοήθη νέος Θεοδόσιος, νέος Μαρκιανός, νέος Ἰουστινιανὸς [illegible] ἀποφάσεις τῶν πατέρων, διαβιβασθεῖσαι εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐπεκυρώ-θησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὑπογράψαντος ὑπὸ τοὺς ὅρους τῆς συνόδου [illegible] *ἀνέγνωμεν καὶ συνῃνέσαμεν*.

κζ'

Ἰουστινιανὸς ὁ Β.

Τέσσαρα ἀκριβῶς ἔτη μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς [illegible] [illegible]δου ἀποθανόντα Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνάτον [illegible] Ἰουστινιανὸς ἐν ἡλικίᾳ δεκαὲξ μόλις ἐτῶν [illegible] [illegible]γόνου τοῦ Ἡρακλείου ἡλικία δὲν ἐπέτρεπε [illegible] [illegible]παχθῇ εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς [illegible] [illegible]δ' ἡ πρωτοβουλία αὐτοῦ, ἥτις εἶχε [illegible] [illegible]κακόν, τὸ δὲ κράτος ἐβλάβη μᾶλλον [illegible] [illegible]ξιεπαίνου δραστηριότητος καὶ γενναιότ[illegible] αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἰουστινιανός, ἀναβαίνων [illegible] πατρὸς τὸ κράτος εἰρηνεῦον πρὸς τοὺς [illegible] [illegible]νοις ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου, τοὺς [illegible] τὴν εἰρήνην ἐκείνην τὴν διὰ τῶν [illegible] μένην δὲν ἠθέλησε νὰ θεωρήσῃ [illegible] πρὸς τὰ δύο ταῦτα ἔθνη πόλεμ[illegible]

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐπανάληψιν [illegible] ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ ἐν τῷ [illegible] τῶν ἐπελθοῦσα ὡς ἐκ τῶν [illegible] τοῦ των ἐπωφελούμενος ὁ Ἰουστινιανὸς [illegible] ἐνέ-τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν [illegible] ἱκανῆς προταθεῖσαν ἀνανέωσιν [illegible] ἐκείνη ἐπ-

συνθήκης, ἐκήρυξε πρὸς αὐτὸν πόλεμον. Αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Λεοντίου, προελάσαντος μέχρις αὐτῆς τῆς Συρίας, ἐστενοχώρησαν τὸν Ἀβδαλμελὶκ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα νέας συνθήκας, ἀναλαβὼν νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὸν καθ' ἑκάστην φόρον χιλίων νομισμάτων, ἑνὸς ἵππου καὶ ἑνὸς δούλου. Ὑπεχρεώθη δ' ὁ χαλίφης καὶ νὰ διανέμηται πρὸς τοὺς Βυζαντίνους τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἀρμενίας, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Κύπρου, ἣν ἐπ' ἴσης κατεῖχον οἱ Ἄραβες. Ἀλλ' ἡ σημασία τῶν ὑποχρεώσεων τούτων, αἵτινες ἦσαν ἀληθῶς πολὺ βαρύτεραι τῶν κατὰ τὰς προτέρας συνθήκας ἐπιβεβλημένων εἰς τοὺς Ἄραβας, ἐμειώθη μεγάλως καὶ σχεδὸν ἐξουδετερώθη διὰ τῆς πρὸς τὸν χαλίφην γενομένης ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ παραχωρήσεως. Ἐδέχθη δῆλα δὴ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐξοικίσῃ ἐκ τοῦ Λιβάνου τοὺς Μαρδαΐτας ἐκείνους, οἵτινες εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ἐπὶ Μωάβιγια ταπείνωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀράβων, ἐξηκολούθουν δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβδαλμελὶκ μεγάλως ἐνοχλοῦντες αὐτούς. Ἐν τούτοις δὲ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς Συρίας τὰ ἀρματωλικὰ ἐκεῖνα τάγματα, ὧν ἡ δύναμις ἀνήρχετο εἰς δωδεκακιςχιλίους ἄνδρας, καὶ διεσκόρπισεν αὐτά, ἐγκατοικίσας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ, ἴσως δὲ καὶ ἐν Ἠπείρῳ.

Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸν ἀραβικὸν πόλεμον καὶ εἰς ἄλλην μετοικεσίαν προέβη ὁ Ἰουστινιανός, κενώσας τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς κατοίκων τὴν Κύπρον, ὅπως οὕτω καταστήσῃ εἰκονικὴν τὴν ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς νήσου κατὰ τὰ συμπεφωνημένα κυριαρχίαν τῶν Ἀράβων καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας Κυπρίους ἀπὸ τῶν ἐξ αὐτῶν κινδύνων. Ὡς νέα δ' ἕδρα τῶν οὕτω μετοικισθέντων Κυπρίων ὡρίσθη πόλις παρὰ τὴν Κύζικον, ὀνομασθεῖσα Ἰουστινιανούπολις. Ἀλλὰ τῶν Κυπρίων τινὲς μὲν εναυάγησαν καθ' ὁδόν, ἄλλοι δ' ἀπωλέσθησαν ἐν τῇ νέᾳ ἀποικίᾳ. Ὅτε δ' οἱ ὑπολειφθέντες αὐτῶν ἀπεφάσισαν τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφήν, εὗρον τὴν νῆσον κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ τὰς κυριωτάτας αὐτῆς πόλεις, ἐν αἷς καὶ ἡ Κωνσταντία, κατεστραμμένας ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, ὃν ὠφέλησεν ἀντὶ νὰ βλάψῃ τὸ τολμηρὸν καὶ ἀσύνετον διάβημα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ νέα ἐκείνη εἰρήνη τοῦ 686 ὀλίγον διήρκεσεν. Ὁ Ἰουστινιανός, ἐπιμένων κατὰ τὴν διήγησιν τῶν Βυζαντίνων νὰ μὴ δεχθῇ πρὸς πληρωμὴν τοῦ συνωμολογημένου φόρου νεοχάρακτον ἀργυροῦν τῶν Ἀράβων νόμισμα, φέρον ἐπιγεγραμμένα ῥητὰ τοῦ Κορανίου,

κήρυξε καὶ πάλιν τὸν πόλεμον. Συμπαραλαβὼν δὲ μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ στρατιᾶς τριακονταχισχιλίους Σλάβους, οὓς, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶχε μετοικίσει ἐκ τῶν παρὰ τὸν Στρυμόνα χωρῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐξώρμησε κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἀντεπεξελθόντων δὲ τῶν Ἀράβων κατ' αὐτοῦ ἐκ τῆς Συρίας καὶ τραπέντων πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Μωάμεθ Ἰβν Μερμὰν, συνηντήθησαν αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ τῷ 692 περὶ τὴν Σεβαστούπολιν τῆς Κιλικίας. Ἀλλ' ἡ περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν στρατιὰ, ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ εἰκοσακισχιλίων ἐκ τῶν Σλάβων, αὐτομολησάντων πρὸς τὸν Μωάμεθ, ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ εἰς φυγήν. Καὶ ἀνέῳξε μὲν ἡ νίκη αὕτη τοῦ Μωάμεθ εἰς τοὺς Ἄραβας τὴν πρὸς τὴν Ἀρμενίαν ὁδὸν, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἀφορμὴν νὰ τραπῶσιν εἰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ἀλλὰ καὶ οἱ Βυζαντῖνοι δὲν ἔπαυσαν δῃοῦντες τὰ βόρεια τῆς Συρίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλοὺς τῶν κατοίκων φονεύοντες, ὥςτ' ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἀμφίρροπα ἔμειναν τὰ πράγματα ἐν Ἀσίᾳ μεταξὺ τῶν Ἀράβων καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας.

Ἀλλ' οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν οἱ μόνοι οὓς ἐπιχείρησεν ὁ τολμηρὸς Ἰουστινιανός. Οὐχ ἧττον τῶν Ἀράβων ἀνησύχουν αὐτὸν οἱ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τὰς μεταξὺ τοῦ Ἴστρου καὶ τοῦ Αἵμου χώρας λαβόντες Βούλγαροι καὶ οἱ κατὰ τὰ περὶ τὸν Στρυμόνα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐγκαταστημένοι Σλάβοι. Καὶ δικαίως· διότι Βούλγαροι καὶ Σλάβοι ἑνωθέντες οὐ μόνον τὰς ἠπειρωτικὰς χώρας τοῦ κράτους ἐπερχόμενοι ἐδῄουν, ἀλλὰ καὶ πειρατικὰς ἐπιδρομὰς μέχρις αὐτῆς τῆς Προποντίδος ἐπεχείρουν, διώκοντες μὲν τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, δῃώσαντες δὲ τὴν Προκόννησον καὶ κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἑλλησπόντου τὸ Πάριον.

Οὐδεὶς δύναται νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ἰουστινιανὸν, ὅτι προέβη, ὑφισταμένων ἀκόμη τῶν συνθηκῶν, εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἀφ' οὗ αὐτοὶ οὗτοι, μὴ σεβόμενοι τὰ ὡμολογημένα, ἐφέροντο δίκην πολεμίων Καὶ τῷ μὲν 687 ἔστειλε κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Σλάβων τὰ ἱππικὰ τάγματα, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἐστράτευσεν αὐτὸς ἐναντίον τῶν παρασπόνδων ἐπιδρομέων. Καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους ἀντεπεξελθόντας ἐνίκησεν, οὐχ ἧττον δ' ἐπιτυχὴς ὑπῆρξε κατὰ τῶν Σλάβων ἡ μέχρι τῆς ἐκ νέου κινδυνευούσης Θεσσαλονίκης στρατεία τοῦ βασιλέως. Μόνον δὲ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν διέτρεξε κίνδυνον ἕνεκεν ἐνέδρας τῶν Βουλγάρων, ἣν ὅμως ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ οὐκ ἄνευ ἱκανῆς τῶν περὶ ἑαυτὸν ἀπωλείας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ μακεδονικὴ ἐκείνη ἐκ-

στρατεία ὑπῆρξε καὶ ἄλλως ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος διὰ τοῦ ἐκ Μακεδονίας ἐξοικισμοῦ τριακοντακισχιλίων Σλάβων, μεταχθέντων εἰς τὴν βορειοδυτικὴν ἄκραν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ Σλάβοι αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οὓς εἴδομεν ἔπειτα τῷ 692 συμπαραλαμβανομένους ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ διὰ τῆς αὐτομολήσεως αὐτῶν ἐπιφέροντας τὴν παρὰ τὴν Σεβαστούπολιν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἧτταν τῶν Βυζαντίνων. Ἡ δὲ ἀπιστία αὐτῶν αὕτη ἐτιμωρήθη ὠμότατα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοῦ οἰκτροῦ φόνου τῶν περιλειπομένων αὐτῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλων γυναικῶν, παίδων καὶ γερόντων, κρημνισθέντων ἀπανθρώπως ἀπὸ κρημνώδους τινὸς παραθαλασσίου τόπου παρὰ τὴν Νικομήδειαν.

Ἀλλ' οἱ πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν ἡ μόνη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀσχολία, ἔστρεψε δ' οὐχ ἧττον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἴς τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινωνικὴν τάξιν καὶ εἰς τὴν διὰ κτιρίων μεγαλοπρεπῶν διακόσμησιν τῆς βασιλευούσης.

Διὰ τῆς ἕκτης συνόδου εἶχε λυθῇ τὸ δογματικὸν ζήτημα περὶ τῶν θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶχε κατενεχθῇ τραῦμα βαρὺ κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν μονοθελητῶν. Ἀλλ' ἥ τε σύνοδος ἐκείνη ὡς καὶ ἡ πέμπτη ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθεῖσα εἶχον ἀνάγκην συμπληρώσεώς τινος ὡς πρὸς ἔργον οὗ δὲν εἶχον ἐπιληφθῆ, περιορισθεῖσαι εἰς λύσιν δογματικῶν ζητημάτων, μὴ ἐκθέσασαι δ' ὡς αἱ πρότεραι σύνοδοι κανόνας πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ ὠφέλειαν τοῦ πιστοῦ λαοῦ. Παρίστατο δὲ εἴπερ ποτὲ ἀνάγκη νἀναγνωρισθῇ τὸ ὑστέρημα ἐκεῖνο τῶν δύο συνόδων, διότι πολλὰ ὑπῆρχον ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ τἀκανόνιστα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Χαλκηδόνι τετάρτης συνόδου. Εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς συγκλήσεως αὐτῆς (451) δύο ὅλοι αἰῶνες καὶ ἥμισυς σχεδόν, πολλὴ δ' εἶχεν εἰσελάσει ἔκτοτε ἐν πολλοῖς ἀκολασία εἰς τὸν βίον τῶν λειτουργῶν τοῦ ὑψίστου καὶ πολλὰ ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἦτο πλέον καιρὸς νὰ διαρρυθμισθῶσιν ὁριστικῶς. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ εἶχον ἐκριζωθῆ μὲν κατὰ μέγα μέρος τὰ ζιζάνια τῶν αἱρέσεων τῶν διχοτομουσῶν καὶ ἐξασθενουσῶν τὴν ἐκκλησίαν, εἶχον δ' ἐπέλθει μεγάλαι πολιτικαὶ μεταβολαί, δι' ὧν ἐξεκόπησαν ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας μεγάλα τμήματα τοῦ κράτους, ἰδίως δ' ἡ Συρία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἀφ' ὧν ἄλλοτε προεκαλοῦντο σκάνδαλα ἐκκλησιαστικά, ἐξαναγκάζοντα εἰς παραβλέψεις καὶ παραχωρήσεις, αἵτινες δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος νὰ ὑπάρχωσι.

Ἦτο καιρὸς πλέον νὰ φροντίσῃ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ σὺν τῇ διακανονίσει τῶν κατ' αὐτὴν νὰ στρέψῃ τὴν προςοχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τοῦ εἰδωλολατρικοῦ βίου, ἅτινα, βαθείας ἔχοντα τὰς ῥίζας, περιέσφιγγον τὸ ἀγλαὸν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας δένδρον. Ὁ μὲν βίος ὃν ἔζων οἱ ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ περὶ πάντα θεάρεστος· μοναχοὶ δὲ καὶ μοναχαὶ κατωλίσθαινον πολλάκις εἰς δίαιταν μὴ συμβιβαζομένην πρὸς τὴν κουρὰν αὐτῶν. Τὴν δὲ κοινωνίαν τῶν λαϊκῶν ἐλυμαίνετο πολλή τις διαφθορά, καὶ ἔθιμα εἰδωλολατρικὰ ᾔσχυνον ἐν πολλοῖς ἀκόμη τὸν βίον τῶν πιστῶν. Πῶς ἠδύνατο νἀνεχθῇ ἡ ἐκκλησία ἐπισκόπους συνοικοῦντας μετὰ τῶν ἑαυτῶν γυναικῶν καὶ θεραπαινίδας ἑταιρικὰς ἐν τοῖς οἴκοις τῶν μυσταγωγῶν τοῦ θεοῦ καὶ ἱερεῖς διατηροῦντας ἐργαστήρια καπηλικὰ καὶ κληρικοὺς ἀμφιεννυμένους ἀνοικείους ἐσθῆτας καὶ παρισταμένους θεατὰς θυμελικῶν ἀκοσμιῶν καὶ ἱπποδρομιῶν καὶ ὑπόπτους ἐγκοιμήσεις γυναικῶν ἐν ἀνδρῴοις μοναστηρίοις καὶ ἀνδρῶν ἐν μοναῖς γυναικείαις; Δὲν ἦτο καιρὸς νὰ παύσωσιν ἑορταζόμενα εἰς μὲν τὸν Βάκχον τὰ Βρουμάλια, εἰς δὲ τὸν Πᾶνα τὰ Βοτὰ καὶ ἐκφωνούμενον τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου ἐν τοῖς ληνοῖς κατὰ τὴν ἔκθλιψιν τῶν σταφυλῶν καὶ ὑφιστάμεναι παντοῖαι ἐθνικαὶ δεισιδαιμονίαι καὶ ἐπαναλαμβανόμενοι ὅρκοι εἰδωλολατρικοί; Δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπέμβῃ ἡ ἐκκλησία παρακωλύουσα τὴν στωμυλίαν τῶν γυναικῶν ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς θείας λειτουργίας, τὴν ἵδρυσιν καπηλείων ἔνδον τῶν ἱερῶν περιβόλων, τὰς ἐγκληματικὰς ἐκτρώσεις;

Αὗται καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀταξίαι καὶ κοινωνικαὶ παραλυσίαι, ἃς μόνον τὸ κῦρος οἰκουμενικῆς συνόδου ἠδύνατο νὰ καταπαύσῃ. Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ Ἰουστινιανός, συγκαλέσας τὸ φθινόπωρον τοῦ 691 εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν σύνοδον ἐκείνην, ἥτις, ἅτε συμπληροῦσα τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην, ὠνομάσθη *Πενθέκτη*, εἶνε δὲ γνωστοτέρα ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ* ἐκ τοῦ τόπου τῶν συνεδριῶν αὐτῆς.

Ἐξέθηκε δ' ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ σύνοδος ἑκατὸν δύο κανόνας διαρρυθμίζοντας τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ ἀπαγορεύοντας τἀτοπήματα καὶ ἐγκλήματα, περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος, καὶ ἄλλα πολλά. Καὶ παρέστησαν μὲν εἰς τὴν σύνοδον τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἠθέλησε νἀποδεχθῇ ἓξ τῶν κανόνων αὐτῆς, οὐδ' ἔστερξε νἀναγνωρίσῃ τὴν σύνοδον ὡς οἰκουμενικήν. Δύο δὲ ἦσαν πρὸ πάντων οἱ κανόνες, οὓς βαρέως ἔφερεν ἡ Δύσις, ὁ κατὰ τὰ παραγγέλματα τῶν

στρατεία ὑπῆρξε καὶ ἄλλως ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος διὰ τοῦ ἐκ Μακεδονίας ἐξοικισμοῦ τριακοντακισχιλίων Σλάβων, μεταχθέντων εἰς τὴν βορειοδυτικὴν ἄκραν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ Σλάβοι αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οὓς εἴδομεν ἔπειτα τῷ 692 συμπαραλαμβανομένους ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ διὰ τῆς αὐτομολήσεως αὐτῶν ἐπιφέροντας τὴν παρὰ τὴν Σεβαστούπολιν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἧτταν τῶν Βυζαντίνων. Ἡ δὲ ἀπιστία αὐτῶν αὕτη ἐτιμωρήθη ὠμότατα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοῦ οἰκτροῦ φόνου τῶν περιλειπομένων αὐτῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλων γυναικῶν, παίδων καὶ γερόντων, κρημνισθέντων ἀπανθρώπως ἀπὸ κρημνώδους τινὸς παραθαλασσίου τόπου παρὰ τὴν Νικομήδειαν.

Ἀλλ' οἱ πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν ἡ μόνη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀσχολία, ἔστρεψε δ' οὐχ ἧττον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἴς τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινωνικὴν τάξιν καὶ εἰς τὴν διὰ κτιρίων μεγαλοπρεπῶν διακόσμησιν τῆς βασιλευούσης.

Διὰ τῆς ἕκτης συνόδου εἶχε λυθῆ τὸ δογματικὸν ζήτημα περὶ τῶν θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶχε κατενεχθῆ τραῦμα βαρὺ κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν μονοθελητῶν. Ἀλλ' ἥ τε σύνοδος ἐκείνη ὡς καὶ ἡ πέμπτη ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθεῖσα εἶχον ἀνάγκην συμπληρώσεώς τινος ὡς πρὸς ἔργον οὗ δὲν εἶχον ἐπιληφθῆ, περιορισθεῖσαι εἰς λύσιν δογματικῶν ζητημάτων, μὴ ἐκθέσασαι δ' ὡς αἱ πρότεραι σύνοδοι κανόνας πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ ὠφέλειαν τοῦ πιστοῦ λαοῦ. Παρίστατο δὲ εἴπερ ποτὲ ἀνάγκη νἀναγνωρισθῇ τὸ ὑστέρημα ἐκεῖνο τῶν δύο συνόδων, διότι πολλὰ ὑπῆρχον ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ τἀκανόνιστα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Χαλκηδόνι τετάρτης συνόδου. Εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς συγκλήσεως αὐτῆς (451) δύο ὅλοι αἰῶνες καὶ ἥμισυς σχεδόν, πολλὴ δ' εἶχεν εἰςελάσει ἔκτοτε ἐν πολλοῖς ἀκολασία εἰς τὸν βίον τῶν λειτουργῶν τοῦ ὑψίστου καὶ πολλὰ ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἦτο πλέον καιρὸς νὰ διαρρυθμισθῶσιν ὁριστικῶς. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ εἶχον ἐκριζωθῆ μὲν κατὰ μέγα μέρος τὰ ζιζάνια τῶν αἱρέσεων τῶν διχοτομουσῶν καὶ ἐξασθενουσῶν τὴν ἐκκλησίαν, εἶχον δ' ἐπέλθει μεγάλαι πολιτικαὶ μεταβολαί, δι' ὧν ἐξεκόπησαν ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας μεγάλα τμήματα τοῦ κράτους, ἰδίως δ' ἡ Συρία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἀφ' ὧν ἄλλοτε προεκαλοῦντο σκάνδαλα ἐκκλησιαστικά, ἐξαναγκάζοντα εἰς παραβλέψεις καὶ παραχωρήσεις, αἵτινες δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος νὰ ὑπάρχωσι.

Ἦτο καιρὸς πλέον νὰ φροντίσῃ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ σὺν τῇ διακανονίσει τῶν κατ' αὐτὴν νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τοῦ εἰδωλολατρικοῦ βίου, ἅτινα, βαθείας ἔχοντα τὰς ῥίζας, περιέσφιγγον τὸ ἀγλαὸν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας δένδρον. Ὁ μὲν βίος ὃν ἔζων οἱ ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ περὶ πάντα θεάρεστος· μοναχοὶ δὲ καὶ μοναχαὶ κατωλίσθαινον πολλάκις εἰς δίαιταν μὴ συμβιβαζομένην πρὸς τὴν κουρὰν αὐτῶν. Τὴν δὲ κοινωνίαν τῶν λαϊκῶν ἐλυμαίνετο πολλή τις διαφθορά, καὶ ἔθιμα εἰδωλολατρικὰ ᾔσχυνον ἐν πολλοῖς ἀκόμη τὸν βίον τῶν πιστῶν. Πῶς ἠδύνατο νἀνεχθῇ ἡ ἐκκλησία ἐπισκόπους συνοικοῦντας μετὰ τῶν ἑαυτῶν γυναικῶν καὶ θεραπαινίδας ἑταιρικὰς ἐν τοῖς οἴκοις τῶν μυσταγωγῶν τοῦ θεοῦ καὶ ἱερεῖς διατηροῦντας ἐργαστήρια καπηλικὰ καὶ κληρικοὺς ἀμφιεννυμένους ἀνοικείους ἐσθῆτας καὶ παρισταμένους θεατὰς θυμελικῶν ἀκοσμιῶν καὶ ἱπποδρομιῶν καὶ ὑπόπτους ἐγκοιμήσεις γυναικῶν ἐν ἀνδρῴοις μοναστηρίοις καὶ ἀνδρῶν ἐν μοναῖς γυναικείαις; Δὲν ἦτο καιρὸς νὰ παύσωσιν ἑορταζόμενα εἰς μὲν τὸν Βάκχον τὰ Βρουμάλια, εἰς δὲ τὸν Πᾶνα τὰ Βοτὰ καὶ ἐκφωνούμενον τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου ἐν τοῖς ληνοῖς κατὰ τὴν ἔκθλιψιν τῶν σταφυλῶν καὶ ὑφιστάμεναι παντοῖαι ἐθνικαὶ δεισιδαιμονίαι καὶ ἐπαναλαμβανόμενοι ὅρκοι εἰδωλολατρικοί; Δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπέμβῃ ἡ ἐκκλησία παρακωλύουσα τὴν στωμυλίαν τῶν γυναικῶν ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς θείας λειτουργίας, τὴν ἵδρυσιν καπηλείων ἔνδον τῶν ἱερῶν περιβόλων, τὰς ἐγκληματικὰς ἐκτρώσεις;

Αὗται καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀταξίαι καὶ κοινωνικαὶ παραλυσίαι, ἃς μόνον τὸ κῦρος οἰκουμενικῆς συνόδου ἠδύνατο νὰ καταπαύσῃ. Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ Ἰουστινιανός, συγκαλέσας τὸ φθινόπωρον τοῦ 691 εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν σύνοδον ἐκείνην, ἥτις, ἅτε συμπληροῦσα τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην, ὠνομάσθη *Πενθέκτη*, εἶνε δὲ γνωστοτέρα ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ* ἐκ τοῦ τόπου τῶν συνεδριῶν αὐτῆς.

Ἐξέθηκε δ' ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ σύνοδος ἑκατὸν δύο κανόνας διαρρυθμίζοντας τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ ἀπαγορεύοντας τἀτοπήματα καὶ ἐγκλήματα, περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος, καὶ ἄλλα πολλά. Καὶ παρέστησαν μὲν εἰς τὴν σύνοδον τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἠθέλησε νἀποδεχθῇ ἓξ τῶν κανόνων αὐτῆς, οὐδ' ἔστερξε νἀναγνωρίσῃ τὴν σύνοδον ὡς οἰκουμενικήν. Δύο δὲ ἦσαν πρὸ πάντων οἱ κανόνες, οὓς βαρέως ἔφερεν ἡ Δύσις, ὁ κατὰ τὰ παραγγέλματα τῶν

ἀποστολικῶν κανόνων καὶ τοὺς ὅρους τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου ἀπαγορεύων τὴν διάλυσιν τῆς πρὸς τὴν νόμιμον γυναῖκα συναφείας καὶ κοινωνίας τῶν πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ ὑποδιακόνων καὶ ὁ κηρύσσων ἴσα τὰ πρεσβεῖα τῶν ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης.

Ὁ πάπας Σέργιος ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἔστειλεν εἰς Ῥώμην ἀξιωματικὸν καλούμενον Ζαχαρίαν, ὅπως ἀγάγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἰσχυρογνώμονα ἱεράρχην. Ἔμελλε δὲ νὰ ἐπαναληφθῇ τὸ συμβὰν εἰς τὸν πάπαν Μαρτῖνον ἐπὶ τοῦ Κώνσταντος, ἂν μὴ ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης σύσσωμος ὡς εἷς ἀνὴρ περιεφρούρει τὸν πάπαν. Καὶ ἡ μὲν ἐκ Ῥαβέννης πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀξιώσεων τοῦ αὐτοκράτορος σταλεῖσα στρατιὰ ἠναγκάσθη νἀπέλθῃ ἐκ Ῥώμης ἄπρακτος, ὁ δὲ Ζαχαρίας μόλις ἐσώθη ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ διὰ τῆς μεσιτείας αὐτοῦ τοῦ ἱεράρχου.

Ἡ μεταγενεστέρα ἐνέργεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐνεργήσῃ, διότι, ὅτε ἦλθον ἐκ Ῥώμης τἀγγέλματα περὶ τῶν ἐκεῖ συμβάντων, ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν κατεῖχε πλέον τὸν θρόνον.

κη'

Ὁ Ῥινότμητος.

Ἡ ἔξωσις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τοῦ ἀκαθέκτου αὐτοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ὠμότητος τῶν ὑπουργῶν του· αἱ δὲ πιέσεις, εἰς ἃς παρώρμων αὐτὸν πλὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως οἱ περιστοιχίζοντες τὸν αὐτοκράτορα, κατεδείχθησαν καὶ κατ' αὐτὴν τὴν περικόσμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ὑπῆρξε τῶν κυριωτάτων μελημάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, θέλοντος ἴσως νὰ μιμηθῇ ἐν τούτῳ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὁμωνύμου. Ἐν δὲ τῇ ἐξωραϊστικῇ αὐτοῦ ταύτῃ μανίᾳ ὁ Ἰουστινιανὸς οὐδ' αὐτῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἐφείδετο, ὡς ἀποδεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς παρὰ τὴν γνώμην τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου κατεδαφίσεως τῆς εἰς τἀνάκτορα προσκειμένης ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου χάριν ἀνεγέρσεως μεγαλοπρεποῦς δεξαμενῆς καὶ βάθρων πρὸς χρῆσιν τοῦ τότε ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένου δήμου τῶν Βενέτων, ὅπως ἐκεῖθεν ὑποδέχωνται τὸν βασιλέα.

Κυριώτατα δὲ ὄργανα τοῦ βασιλέως ἦσαν οἱ δύο αὐτοῦ ταμίαι, ὁ γενικὸς λογοθέτης, ἤτοι ταμίας τῶν δημοσίων χρημάτων, σχεδὸν ἔχων τὴν δύναμιν σημερινοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν, Θεόδοτος καὶ ὁ σακελλάριος, ἤτοι ἰδιωτικὸς ταμίας τοῦ βασιλέως, Στέφανος. Καὶ ὁ μὲν Θεόδοτος ἦτο πρότερον μοναχός, ὁ δὲ Στέφανος ἦτο Πέρσης εὐνοῦχος. Ἀλλ' ὅμοιος ἦτο ἀμφοτέρων τῶν κατὰ τἆλλα διαφόρων ἀνδρῶν ὁ χαρακτήρ· ἀμφότεροι ἦσαν ἀπηνεῖς καὶ αἱμοβόροι, ἀμφότεροι οὐδεμίαν εἶχον ἀνασκοπὴν πρὸς εἴςπραξιν χρημάτων, ἀλλ' ἄποροί τε καὶ ἰσχυροί, ἐργάται καὶ ἄρχοντες ἐπιέζοντο, ἔβλεπον δημευόμενα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἐβασανίζοντο κατὰ παντοίους τρόπους, ὑφίσταντο παντοειδεῖς αἰκίας. Αὐτὴ ἡ μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασία δὲν εὗρεν ἔλεος πρὸ τῆς ὠμότητος τοῦ Πέρσου, καὶ ἔκπληκτοι ἐμάνθανον οἱ ἀστοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ἡ βασιλομήτωρ ἡμέραν τινὰ ἐμαστιγώθη ὑπὸ τοῦ πρωτοευνούχου ἐκείνου διὰ λωρίου δίκην παιδίσκης.

Ταῦτα πάντα κατέστησαν μισητὸν εἰς τὰ πλήθη τὸν Ἰουστινιανόν. Ἐκορυφώθη δὲ ἡ ἀγανάκτησις, ὅτε τῷ 695 ὁ αὐτοκράτωρ, ἐξωθούμενος πάντως ὑπὸ τῶν ἀπηνῶν αὐτοῦ συμβούλων, διέταξεν ἕνα τῶν στρατηγῶν του νἀποκτείνῃ νύκτωρ τοὺς ἀποτελοῦντας τοὺς δήμους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἔλεγε δὲ τὸ πρόςταγμα νὰ γείνῃ ἀρχὴ τῆς σφαγῆς ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τῶν δήμων. Ἐσκόπει δὲ βεβαίως διὰ τῆς τοιαύτης μιαιφονίας νὰ καταπτοήσῃ τὰ πρὸς ἐπανάστασιν παρασκευαζόμενα πλήθη. Ἀλλὰ τὸ ὠμὸν κέλευσμα, ἀντὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἐπετάχυνεν αὐτήν. Ἡγέτης δ' αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ Λεόντιος ἐκεῖνος, ὃν εἴδομεν στρατηγήσαντα κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Λεόντιος, εἰς ὃν φίλοι μοναχοὶ εἶχον προαγγείλει, ὅτι ἔμελλε νὰ βασιλεύσῃ, μετὰ τριετῆ φυλάκισιν ἔμελλε τὴν νύκτα ἐκείνην τῆς μελετωμένης σφαγῆς νἀποπλεύσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἧς διωρίσθη στρατηγὸς ἐπὶ τῷ σκοπῷ εὐσχήμου ἀπομακρύνσεως ἐκ τῆς πρωτευούσης. Ἡ δὲ τοιαύτη ἀπομάκρυνσις ἀντὶ κρυφίας θανατώσεως, δι' ἧς ἠδύνατο ὠμότερον, ἀλλ' ἐπιτυχέστερον νἀπαλλαχθῇ αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ, δεικνύει, ὅτι εἶχεν ἤδη ὁ Λεόντιος πολλοὺς ὀπαδούς, οὓς δὲν ἤθελεν ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ παροργίσῃ ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἡ δὲ ταχεῖα πρόοδος τῆς ἐπαναστάσεως, δι' ἧς ἐκρημνίσθη ὁ θρόνος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ πράγματα ἦσαν παρεσκευασμένα καὶ ὅτι ὁ Λεόντιος ἦτο ἀναδεδειγμένος ἀληθῶς ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ὁ ἀνὴρ ὁ δυνάμενος νἀπαλλάξῃ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τοῦ μισητοῦ τυράννου.

Ἀληθῶς πρὶν ἢ προλάβῃ ὁ στρατηγὸς Στέφανος ὁ Ῥούσιος νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εἰς αὐτὸν δοθείσης διαταγῆς περὶ τῆς σφαγῆς τῶν δήμων καὶ πρὶν δυνηθῇ ὁ αὐτοκράτωρ νάντιτάξῃ ἀντίστασιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, ὁ Λεόντιος, ἐκφυγὼν τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιβιβάσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ πρὸς ἀπόπλουν αὐτοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡτοιμασμένα τρία πλοῖα, ταχὺς ἔσπευσεν ἐν σιγῇ εἰς τὸ πραιτώριον, καὶ κατώρθωσε διὰ στόλου νάνοιχθῶσιν αὐτοῦ αἱ πύλαι. Ὁ ὕπαρχος Κωνσταντινουπόλεως συνελήφθη καὶ ἐδεσμεύθη, αἱ θύραι τῶν φυλακῶν, ἐν αἷς ἀπὸ ἑξ καὶ ὀκτὼ ἐτῶν ἐστέναζον τὰ θύματα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Στεφάνου ἀνεῴχθησαν καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς εὑρισκόμενοι στρατιῶται ὡπλίσθησαν. Ἀνὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' ἁπάσας τὰς συνοικίας ἀντήχησε τότε τὸ ἐπαναστατικὸν κήρυγμα ***Ὅσοι Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν***. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ἐν τῇ πόλει γενικευομένου θορύβου καὶ ἐν ᾧ τὰ πλήθη προσέτρεχον εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὁ Λεόντιος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον, καὶ ὁ πατριάρχης, πειθόμενος ὑπ' αὐτοῦ, κατέβη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔθηκε διὰ τῆς ἐπιφωνήσεως ***Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος*** τὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐκκλησίας. Μία φωνὴ ἠκούσθη τότε ἐν τῷ ναῷ, φωνὴ κατάρας καὶ ἀπειλῆς ἐναντίον τοῦ βασιλέως, καὶ τὰ πλήθη εἰσώρμησαν εἰς τὸν ἱππόδρομον.

Ἡ ἐπανάστασις, οὕτως ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἀναιμάκτως ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης νυκτὸς ἐκραγεῖσα, εὑρέθη διὰ τῆς εἰς τὸν ἱππόδρομον εἰσορμήσεως τῶν ἐπαναστατῶν ἅμα τῇ ἡμέρᾳ κρούουσα αὐτὰς τὰς πύλας τοῦ εἰς τὸν ἱππόδρομον παρακειμένου Αὐγουστεῶνος. Δὲν ἐχρειάσθη δὲ πολλὴ ὥρα ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῶν ἀνακτόρων συρθῇ εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου ἀνέμενον τὰ πλήθη τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ ὥρα τῆς ἐκδικήσεως εἶχε φθάσει πλέον, καὶ τότε μόλις ἡ ἀναίμακτος ἐπανάστασις ἐδέησε νὰ κορεσθῇ δι' αἵματος. Ἀλλὰ τὰ θύματα ἦσαν ὀλίγα μόνον, αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ὑπὸ τῆς κοινῆς ἀγανακτήσεως ὑποδεικνυόμενα, ἤτοι ὁ γενικὸς λογοθέτης Θεοδόσιος καὶ ὁ σακελλάριος Στέφανος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Καὶ οἱ μὲν δύο ἀπάνθρωποι ὑπουργοί, δεθέντες ἐκ τῶν ποδῶν καὶ συρθέντες διὰ τῶν λεωφόρων, εὗρον οἰκτρὸν διὰ πυρὸς θάνατον ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ χαλκοῦ Ταύρου, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ῥινοκοπηθεὶς ἐξωρίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐξορίστου Ῥινοτμήτου ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Λεόντιος.

κθ'

Λεόντιος καὶ Τιβέριος ὁ Β'.

Ὁ ἀνὴρ, ὃν ὁ ἐξωσθεὶς Ἰουστινιανὸς ἐκράτει ἐπὶ τριετίαν ὅλην δέσμιον καὶ ἡτοιμάζετο νἀπομακρύνῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν μοιραίαν νύκτα τῆς ἀποστασίας, ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐτίμων τὸν βυζαντιακὸν στρατὸν, ἐξ οὗ τῶν σπλάγχνων εἶχον ἐξέλθει. Τὴν δὲ πολεμικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν ἐπέδειξεν ὁ Λεόντιος καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς βραχείας βασιλείας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῆς ἔτος διῆλθεν ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ τῷ 697 αἱ πρόοδοι τῶν Ἀράβων ἐξήγειραν τὴν ἀπτόητον ὁρμὴν τοῦ παλαιοῦ αὐτῶν ἀντιπάλου. Βλέπων ὁ Λεόντιος, ὅτι οἱ Ἄραβες παρέλαβον μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὴν Λαζικὴν καὶ τὴν Ἰβηρίαν, παραδοθείσας εἰς αὐτοὺς, ἐκυρίευσαν δ' ἐν Ἀφρικῇ τὴν Καρχηδόνα, ἧς ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ματαίως εἶχον πειραθῆ, ἀπεφάσισε νἀντιτάξῃ ἀντίστασιν γενναίαν. Ὁ δὲ ἀνὴρ, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν ἀνάσωσιν τῆς Καρχηδόνος, ὁ πατρίκιος Ἰωάννης, ὑπῆρξεν ἀντάξιος τῶν περιστάσεων. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Λεοντίου ἐξεβίασε τὸν εἴςπλουν τοῦ λιμένος τῆς Καρχηδόνος, καίπερ πεφραγμένον ὑπὸ τῶν Ἀράβων δι' ἁλύσεων, καὶ, τρέψας τοὺς ἐχθροὺς, ἠλευθέρωσε τὰς πόλεις τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ 692, ὁ Ἰωάννης δὲν ἠδυνήθη νἀνθέξῃ πρὸς τὴν ἐπίθεσιν νέου μεγάλου στόλου τῶν Ἀράβων, καὶ, μόλις ἐκφυγὼν, ἀπέπλευσεν ἐπιστρέφων εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ἡ ἧττα αὐτοῦ φαίνεται ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἀνυποταξίας τῶν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένων, οἵτινες ἦσαν μεστοὶ αἰσχύνης καὶ φόβου ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Θέλοντες δ' οὗτοι νἀπαλλαγῶσι τῆς ἀναμενομένης τιμωρίας τοῦ βασιλέως, ὅτε ὁ στόλος, ἀναπλέων ἐκ τῆς Ἀφρικῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, προςωρμίσθη εἰς τὴν Κρήτην, ἦραν τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας, καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν στρατηγὸν τῶν Κιβυρραιωτῶν Ἀψίμαρον, μετονομάσαντες αὐτὸν Τιβέριον.

Οἱ δ' ἀστοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδυνήθησαν νἀντιστῶσιν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν βίαν τῶν περὶ τὸν Τιβέριον στασιαστῶν, ὅτε κατέπλευσεν ὁ φέρων αὐτοὺς στόλος εἰς τὸν λιμένα τῶν Συκῶν. Τετράμηνος βουβωνικὴ νόσος, πολλοὺς προξενήσασα θανάτους, εἶχε καταστήσει ἀδύνατον πᾶσαν ἀντίστασιν. Εἰςελάσας δ' ὁ Τιβέριος εἰς τὴν πόλιν, ἐρρινοκόπησε τὸν Λεόντιον, καὶ ἐξώρισεν αὐτὸν εἴς τινα μονὴν ὡς ἐν φυλακῇ, ἐξωρίσθησαν δὲ καὶ οἱ ἰσχυρότατοι τῶν φίλων καὶ ὀπαδῶν τοῦ

ἐκπτώτου αὐτοκράτορος. Ἅμα δὲ τῇ ἐξασφαλίσει τοῦ θρόνου ἔστρεψεν ὁ νέος αὐτοκράτωρ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς Ἄραβας καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀποστείλας ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν Καππαδοκίαν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Ἡράκλειον, ὑφ' ὃν ἐτάχθη ἅπαν τὸ ἱππικόν. Ὑπὸ δὲ τὴν γενναίαν τοῦ Ἡρακλείου ἀρχηγίαν οἱ Βυζαντῖνοι, εἰσορμήσαντες εἰς τὴν Συρίαν, εἰσήλασαν μέχρις αὐτῶν τῶν Σαμοσάτων, τῆς πρωτευούσης τῆς ἀρχαίας Κομμαγηνῆς καὶ πατρίδος τοῦ χαρίεντος Λουκιανοῦ. Εὑρόντες δὲ τὴν δύναμιν τῶν Ἀράβων κεκλονημένην ὑπὸ λοιμοῦ ἐνσκήψαντος εἰς τὴν Συρίαν καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Περσίᾳ ἀποστασίας τοῦ Ἀβδερραχμὰν, ἠδυνήθησαν νὰ ἐπαγάγωσι τῷ 700 μεγάλας εἰς αὐτοὺς ζημίας. Φοβερὰ δ' ὑπῆρξεν ἡ δῄωσις καὶ ἄμετρος ὁ φόνος ὃν ἐνήργησαν οἱ Βυζαντῖνοι, θέλοντες νὰ ἐκδικήσωσι τὰς προτέρας ὁμοίας ὠμότητας τῶν Ἀράβων. Κατὰ δὲ τὸν πάντως ὑπερβολικὸν ἀριθμὸν τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους εἰς διακοσίας χιλιάδας ἀνῆλθον οἱ φονευθέντες Ἄραβες, μέγα δ' ἦτο τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων, ἅτινα φέροντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἱ νικηταί.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνεθάρρησαν οἱ Ἄραβες, κατασταλείσης τῆς διασπώσης τὴν δύναμιν αὐτῶν στάσεως τοῦ Ἀβδερραχμὰν, καὶ ἤρχισαν καὶ πάλιν γινόμενοι ἐπιθετικοί. Ἡ Κιλικία κινδυνεύει, ἡ δ' ἐν αὐτῇ πόλις Μοψουεστία καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ἀράβων (701). Οὐχ ἧττον δ' ἐπιζήμιος εἰς τοὺς Βυζαντίνους ὑπῆρξεν ἡ ἀπώλεια τῆς τετάρτης λεγομένης Ἀρμενίας, ἐπαρχίας ἣν εἶχε συστήσει Ἰουστινιανὸς ὁ Α' καὶ ἧς κυριώτατον κέντρον ἦτο ἡ Μαρτυρόπολις. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ἀρμενία, ἧς οἱ ἄρχοντες στασιάσαντες εἶχον φονεύσει τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ Ἄραβας καὶ δεχθῆ βυζαντιακὴν φρουρὰν, καθυπετάχθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ χαλίφου Μωάμεθ, ταχέως ἐπιστρατεύσαντος (703). Τοιαῦται δὲ πρόοδοι τῶν Ἀράβων προεκάλεσαν ἐκ νέου τὴν δραστηρίαν ἀντενέργειαν τοῦ Ἡρακλείου, ὅστις ἐδοξάσθη διὰ δύο νέων νικῶν ἐν Κιλικίᾳ (703 καὶ 704). Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἴσχυσαν νἀναστείλωσι τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων, ἰδίως δὲ ηὔξησεν ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 705, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ χαλίφης Οὐαλίδ. Ὡς εἰκὸς δὲ μεγάλως ὠφέλει αὐτοὺς ἡ ἀναρχία ἡ ἀπὸ τῆς ἐξώσεως Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' κρατοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἶνε δὲ μάλιστα ἄπορον πῶς ἡ ἑλληνικὴ βασιλεία ἐν μέσῳ τοσούτων ἐξωτερικῶν κινδύνων ἠδυνήθη νἀντέχῃ γενναίως ἀνθισταμένη πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἐχθρὸν καὶ δὴ ἀναδεικνύουσα στρατηγοὺς οἷος ὁ Ἡράκλειος.

Ἀληθῶς ὁ θρόνος δὲν εἶχε στηριχθῆ καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτὸν ἀνάβασιν τοῦ Τιβερίου. Τὸ παράδειγμα τοῦ Λεοντίου καταλύσαντος τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου ἐξώσαντος τὸν Ἰουστινιανὸν εὕρισκε μιμητάς, τὴν δ' ἔννομον βασιλείαν ἐφαίνετο διαδεχομένη ἡ ἀπὸ στάσεων τυραννίς. Ὁ Τιβέριος εὑρέθη τῷ 702 ἀπέναντι συνωμότου, ὅςτις, ὅπως καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, διηγεῖτο, ὅτι εἶδεν ἐν ὀνείροις τὴν κεφαλήν του σκιαζομένην ὑπὸ ἀετοῦ, τοῦ συμβόλου τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐθεώρησε καλὸν νἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς βασιλευούσης τὸν Ἀρμένιον ἐκεῖνον ὀνειροπόλον, ὅςτις ἐκαλεῖτο Βαρδάνης καὶ ἦτο υἱὸς πατρικίου ὀνομαζομένου Νικηφόρου. Ὁ Βαρδάνης ἐξωρίσθη εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὅπου δὲν ἔπαυσεν ὀνειροπολῶν τὴν βασιλείαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔλθῃ ὁ χρόνος νὰ τελεσθῇ, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ ὄνειρόν του, ἄλλος προσεχέστερος κίνδυνος ἐκλόνησεν ἐκ βάθρων τὸν θρόνον τοῦ Τιβερίου. Ὁ δ' ἀντίπαλος, ὃν εὗρεν ἀντιμέτωπον ἑαυτοῦ, ἦτο ὁ ἔκπτωτος Ἰουστινιανός.

Ὁ Ῥινότμητος βαρέως ἔφερε τὴν ἐν Χερσῶνι ἐξορίαν. Ἀπὸ τοῦ 695, ὅτε ῥινοκοπηθεὶς ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Λεοντίου, εἶχον παρέλθει ἐννέα περιπετειώδη ἔτη, καθ' ἃ δὲν ἔπαυσεν ἐλπίζων καὶ διενεργῶν ἀπὸ τοῦ ἀπομεμακρυσμένου του κρυφῶνος τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον κάθοδον. Μάτην δ' ἐλπίσας νὰ τύχῃ πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ θρόνου του τῆς βοηθείας τῶν κατοίκων τῆς Χερσῶνος, ἐκείνους μὲν ἤρχισε τυραννῶν καὶ ἀπειλῶν, ἀντ' ἐκείνων δ' ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν ἐχθρῶν του καὶ ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἐχθροὶ δὲ τῆς Χερσῶνος, ἐποφθαλμιῶντες τὴν ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως, ἥτις, διαδεχθεῖσα τὴν ἀρχαίαν Χερσόνησον καὶ πλησίον τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως κειμένη, διετήρει τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀστικὰς αὐτῆς ἐλευθερίας, ἦσαν οἱ περὶ τὴν Μαιῶτιν λίμνην οἰκοῦντες Χάζαροι. Ἀπὸ τούτων δ' ἐξηρτῶντο ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰουστίνου τοῦ Β´ ὁ Βόςπορος, πόλις τοῦ Κιμμερίου Βοςπόρου, ἀντικαταστήσασα τὸ ἀρχαῖον Παντικάπαιον, καὶ ἡ Φαναγουρία, ἡ διάδοχος τῆς ἀρχαίας Φαναγορείας. Πρὸς τὸν χαγάνον λοιπὸν τῶν Χαζάρων συνδεθεὶς ὁ Ἰουστινιανός, ὅτ' ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν Χερσονησιτῶν, καὶ λαβὼν εἰς δεύτερον γάμον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Θεοδώραν, ἐγκατοικισθεὶς δ' ὑπ' αὐτοῦ ἐν Φαναγορείᾳ, ἤλπιζεν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἔμελλε νὰ τύχῃ τῆς ποθητῆς εἰς τὸ Βυζάντιον καθόδου.

Καὶ ὅμως τὸ χρῆμα, ὅπερ ὑπεσχέθη εἰς τὸν χαγάνον ταῦτα μαθὼν ὁ Τι-

βέριος, ἔπεισε τὸν βάρβαρον νἀπιστήσῃ πρὸς τὸν γαμβρὸν, οὗ τὴν παράδοσιν ἢ τὸν φόνον ἐζήτει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς, συνδυάζων τὴν ἀφοβίαν πρὸς τὸν δόλον, ἠδυνήθη νὰ φονεύσῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ χαγάνου πρὸς θανάτωσιν αὐτοῦ ἀποσταλέντας εἰς Φαναγόρειαν δύο ἄνδρας, καὶ, ἀποπέμψας τὴν Θεοδώραν, ἐπεβιβάσθη ἐπὶ λέμβου ἁλιευτικῆς καὶ, ἐξελθὼν ἐκ τῶν στενῶν τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ἀνήχθη εἰς τὸν Εὔξεινον.

Πᾶς τις ἄλλος, εἰς τοιαύτην περιπίπτων σειρὰν ἀλληλοδιαδόχων καὶ ἀντιξόων ἀτυχημάτων, ἤθελεν ἀποκαρτερήσει καὶ θεωρήσει ἑαυτὸν εὐτυχῆ ἂν εὕρισκεν ἐν γωνίᾳ τινὶ τῆς γῆς σωτηρίαν καὶ ἄρτον. Ἀλλὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ καρτερία δὲν εἶχεν ὅρια. Εὑρεθεὶς ἐπὶ τῆς λέμβου ἐκείνης ἐκτεθειμένος εἰς τἀτίθασα τῆς Μαύρης θαλάσσης κύματα, ἀντὶ νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἔντρομος φυγάδα δεόμενον εὐλαβῶς τῶν ἁγίων χάριν σωτηρίας τοῦ σαρκίου του ἀπὸ τοῦ κλύδωνος, ἔπλεεν ἄφοβος διὰ τοῦ Πόντου, σπεύδων ἐπὶ τὸν θρόνον, βλασφημῶν τὸν θεὸν, ἀπειλῶν τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς του ὡς νὰ ἦτο ἤδη βασιλεύς. Καὶ τὸ παράδοξον εἶνε, ὅτι ἡ ἀκατάβλητος ἐκείνη τόλμη ἐπέτυχε, καὶ τὸ μόλις πιστευτὸν ἔγεινε πρᾶγμα.

Ἡ ἁλιὰς ἐσώθη, φέρουσα τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως (704). Ἐκεῖ δὲ, συνεννοηθεὶς ὁ φυγὰς πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Τερβέλην καὶ ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὸν πλεῖστα δῶρα καὶ τὴν ἐκ πρώτου γάμου θυγατέρα του ὡς γυναῖκα, ἐξεκίνησε τὸ ἐπιὸν ἔτος μετὰ Βουλγάρων καὶ Σλάβων ἐπικούρων ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ δὲ βασιλεύουσα ἐπὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας ἠδυνήθη τἀντιστῇ εἰς τὴν ἔφοδον τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, ἀλλὰ τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς εἰςῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν πόλιν διά τινος ὑδραγωγείου (705).

λ'

Ἡ δευτέρα βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἡ παλινόρθωσις ἀνδρὸς ἐκ φύσεως ὠμοῦ οἷος ὁ Ἰουστινιανὸς, ἐξαγριωθέντος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν πικρῶν δεκαετοῦς ἀδοξίας καὶ καταδιώξεως, ἔμελλε νὰ συνδέηται πρὸς φοβερὰς ἐκδικήσεις. Μάτην ὁ Τιβέριος ἐζήτησεν ἅμα τῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰςόδῳ τοῦ Ῥινοτμήτου νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς. Τὰ ὄργανα τοῦ

βασιλέως συνέλαβον αὐτὸν φεύγοντα καὶ ἤγαγον πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν· δέσμιος δ' ἐσύρθη πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιβερίου Ἡράκλειος. Καὶ τῶν μὲν ἐπιβατῶν τοῦ θρόνου, τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντος Λεοντίου, σκληρὰ ὑπῆρξεν ἡ τύχη. Ἁλυσόδετοι πομπευθέντες ἀνὰ τὴν πόλιν, ἐσύρθησαν ἔπειτα εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἐκεῖ δ' ἐνώπιον τοῦ χάριν τῶν τελουμένων ἀγώνων παρισταμένου πλήθους οἱ δύο πρώην βασιλεῖς ἐρρίφθησαν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὗτος δ', ἐπεμβατῶν ἐπὶ τῶν θυμάτων, ἐπάτησεν ἀπανθρώπως τὸν τράχηλον αὐτῶν καὶ ἔπειτα διέταξε νἀποκεφαλισθῶσιν. Ἀλλ' ἀπανθρωποτέρα καὶ ἀδικωτέρα, βλαβερωτάτη δὲ διὰ τὸ κράτος ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαγχόνισις τοῦ κλεινοῦ Ἡρακλείου. Ἐβόησε δὲ βεβαίως ἐκ χαρᾶς ὁ ἰσλαμισμὸς, μανθάνων τὴν ὑπὸ ὁμοφύλων θανάτωσιν τοῦ ἐνδόξου νικητοῦ τῶν Ἀράβων, ὅστις ὤφειλε νὰ εἶνε στήριγμα τοῦ θρόνου καὶ ἀσπὶς τοῦ κράτους. Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τούτους τοὺς φόνους, ἀλλὰ μετὰ μὲν τοῦ Ἡρακλείου συναπηγχονίσθησαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐπὶ Τιβερίου ἀρχόντων, καὶ ἐν τῇ μεσογαίᾳ δὲ συλληφθέντες ἐφονεύθησαν τριακόσιοι περίπου τῶν ἐπιφανῶν φίλων τῆς πεσούσης δυναστείας. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἐφονεύοντο ἀσπλάγχνως ἢ ἐμβαλλόμενοι ἐντὸς σάκκων καὶ ῥιπτόμενοι εἰς τὴν θάλασσαν ἢ καλούμενοι μὲν δολίως ὑπὸ τοῦ βασιλέως πρὸς ἄριστον, ἔπειτα δ' ἀπαγχονιζόμενοι ἢ ἀποκεφαλιζόμενοι. Ὁ δὲ πατριάρχης Καλλίνικος ἐκτυφλωθεὶς ἐξωρίσθη εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβε καλόγηρός τις, ὅστις εἶχε προείπει εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν, ὅτι θὰ βασιλεύσῃ καὶ τὸ δεύτερον. Ἀλλὰ τοὐλάχιστον ὁ διὰ τῆς πατριαρχείας ἀμειφθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κῦρος εἶχε τὴν ἀρετὴν νὰ παλαίσῃ μετὰ θάρρους κατὰ τῆς ἐναντίον τῆς ὀρθοδοξίας ἀντιδράσεως τῶν μονοθελητῶν. Τοῦτο δ' ἐπέσυρε μὲν τὴν κατ' αὐτοῦ μῆνιν τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Φιλιππικοῦ, καταβιβάσαντος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῷ 711, εἵλκυσε δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν Κῦρον εὐγνωμοσύνην τῆς ἐκκλησίας, ἥτις καὶ γεραίρει τὴν μνήμην αὐτοῦ τὴν 8 Ἰανουαρίου.

Ἀλλὰ μὴ, στερεώσας οὕτω τὸν θρόνον διὰ τῆς τρομοκρατίας ὁ Ἰουστινιανὸς, ἔδειξε καὶ τὴν ἀναγκαίαν σύνεσιν ἐν ταῖς δυσκόλοις περιστάσεσιν, ἐν αἷς εὑρίσκετο τὸ κράτος; Τὰ πράγματ' αὐτὰ δεικνύουσιν, ὅτι ἀντὶ πάσης ἄλλης σκέψεως τὸν νοῦν αὐτοῦ κατεῖχεν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐκδικήσεως, ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἀπιστία. Πρῶτον δ' αὐτοῦ ἐγχείρημα ὑπῆρξεν ἡ διάλυσις τῶν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, εἰς ὃν ἐχρεω-

στει τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου, ὡμολογημένων συνθηκῶν. Τὸ ἱππικὸν τοῦ κράτους διετάχθη νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ στόλος ἐξοπλισθεὶς ἐστάλη ἐναντίον τοῦ Τερβέλη εἰς τὴν Ἀγχίαλον κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Τὴν δ' ἀρχηγίαν τῆς ἐκστρατείας ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ (708). Καὶ ἠδυνήθη μὲν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀγχίαλον, ἀλλά, μὴ ἔχων τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν τοῦ Ἡρακλείου, ἠναγκάσθη μετὰ τρεῖς ἡμέρας νὰ δώσῃ αὐτὸς τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς, καί, νευροκοπήσας τὸν ἵππον, ἔσπευσε πρὸς τὸν στόλον, ὅστις ἐκόμισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ λείψανα τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἡττηθείσης στρατιᾶς.

Οὐχ ἧττον δ' ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ὁ πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμος. Ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Οὐαλὶδ οἱ Ἄραβες εἶχον ἀναλάβει, ἐπωφελούμενοι ὡς ἐκ τῆς ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει ἀναρχίας. Ἡ Μικρὰ Ἀσία ἔγεινε καὶ πάλιν πεδίον τῶν δῃώσεων αὐτῶν, καὶ διὰ δύο ὁδῶν ἐφαίνοντο ὁσημέραι βαίνοντες προσωτέρω πρὸς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἡ μὲν βορεία στρατιά, ὡς τὸ πλεῖστον ἡγεμόνα ἔχουσα τὸν ἀδελφὸν τοῦ χαλίφου Μασαλμᾶν, προεχώρει διὰ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Φρυγίας, τῆς δὲ νοτίας, ἧς ἡγεῖτο Ἀββᾶς ὁ υἱὸς τοῦ Οὐαλίδ, κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ Κιλικία. Σπουδαῖον δὲ τραῦμα διὰ τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάληψις τῶν Τυάνων τῆς Καππαδοκίας, ἅτινα ἔκειντο κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς τὴν Προποντίδα. Ἡ ἀνικανότης τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας, ἣν γενναίως ἐπὶ μακρὸν ὑπέστησαν οἱ Τυανιεῖς, ἀποσταλέντων δύο στρατηγῶν ἠνάγκασε τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ νικητοῦ, ὅστις προεκάλεσε τὴν ἐρήμωσιν τῶν Τυάνων (708).

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΕΠΙ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΥ ΤΩΝ ΚΟΜΜΕΡΚΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀλλὰ καὶ βορειότερον προέβησαν οἱ Ἄραβες, καταλαβόντες ἐν Φρυγίᾳ τὸ Ἀμόριον καὶ τὸ Δορύλαιον, τὴν ἐπὶ Περσῶν ἕδραν τοῦ σατράπου

τῆς Φρυγίας, λέγονται δὲ προχωρήσαντες καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ποντικῆς Ἡρακλείας. Καὶ δὲν ἦτο μὲν μόνιμος ἡ κατάληψις τῶν πόλεων τούτων, ἀλλ' οὐχ ἧττον μεγάλαι ἦσαν αἱ ἐκ τῶν τοιούτων ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν προερχόμεναι ζημίαι. Γενναία ἀντίστασις ὡς ἡ ἐπὶ Τιβερίου ἠδύνατο νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ τοιούτου κακοῦ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ δὲν ἔλειπον μόνον στρατηγοὶ ἀντάξιοι τοῦ Ἡρακλείου· αὐτὸς ὁ στρατὸς εὑρίσκετο ἐν παραλυσίᾳ καὶ εἶχεν ἀποδεκατισθῆ. Τρανὴ τούτου ἀπόδειξις εἶνε τὸ ποιὸν τῆς εἰς Τύανα τῷ 708 σταλείσης στρατιᾶς, ἥτις συνέκειτο ἀναμὶξ ἐκ στρατιωτῶν καὶ γεωργῶν.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτω τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἠτύχουν ἔν τε τοῖς πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ τοῖς πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶσιν, ὁ Ἰουστινιανὸς πολὺ μᾶλλον περὶ τιμωρίας τῶν προσωπικῶν του ἐχθρῶν ἢ περὶ ἀμύνης τοῦ κράτους ἐμερίμνα. Μὴ δυνάμενος ἐν τῷ φιλεκδίκῳ αὐτοῦ πνεύματι νὰ λησμονήσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν διαγωγὴν τῶν Χερσωνιτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκπέμψῃ στόλον κατ' αὐτῶν. Παντοειδῆ δ' ὑπῆρξαν τὰ σκάφη τοῦ στόλου τούτου τῆς ἐκδικήσεως, ὃν ἠναγκάσθη νὰ συνεισφέρῃ τὸ χρῆμα τῶν πολιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πάσης τάξεως. Ὁ δ' ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἐχθροὺς τοῦ Βυζαντίου ἀτυχὴς Ἰουστινιανὸς δὲν ὑπῆρξε δύσκολον νὰ φανῇ νικηφόρος πρὸς τοὺς ἀνυπερασπίστους ὁμοφύλους τῆς Χερσῶνος, οὓς οἱ προγενέστεροι αὐτοκράτορες εἶχον κρίνει ἀξίους ἰδίων προνομίων διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸ Βυζάντιον διὰ τῆς ἐμπορίας των παρεχομένας. Ὁ δὲ στρατηγός του ὁ εἰς Χερσῶνα σταλεὶς ὑπῆρξεν ἀντάξιος τοῦ αὐτοκράτορος ὡς πρὸς τὴν ὠμότητα. Καταλαβὼν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν πόλιν, ἐπέρασεν ἐν στόματι μαχαίρας τοὺς κατοίκους. Ὁ δὲ ἄρχων τῆς πόλεως καὶ τεσσαράκοντα τῶν ἐπιφανῶν προυχόντων ὠπτήθησαν ἐπὶ πυρὸς δίκην ἀρνίων, προσαναρτηθέντες εἰς ὀβελούς, ἄλλοι δὲ εἴκοσι, δεθέντες ἐξάγκωνα ἐπὶ μικρῶν πλοίων, κατεποντίσθησαν, τῶν πλοιαρίων πληρωθέντων λίθων (710). Ἀλλὰ δὲν εἶχε κορεσθῆ παρὰ πάντα ταῦτα ἡ ὀργὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ στρατηγὸς τῆς πρώτης ἐκστρατείας εἶχε νομίσει, ὅτι κατὰ πάντα εὐχαριστεῖ τὸν Ἰουστινιανὸν φανεὶς τόσον ὠμός. Ἀλλ' ἡ μνησικακία τοῦ αὐτοκράτορος εἶχεν ἐξερεθισθῆ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν μειρακίων καὶ τῶν νηπίων, ὧν εἶχε φεισθῆ ὁ στρατηγὸς Στέφανος. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη καὶ δευτέρας ἐκστρατείας. Οὐδ' ἔκαμψε τὴν ἀπαράκλητον ψυχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ ναυάγιον τοῦ δευτέρου στόλου. Ἐν Χερσῶνι δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθου. Καὶ τρίτη λοιπὸν ἐκστρατεία. Ἀλλ' ἡ ἀπανθρω-

πία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξήγειρε τέλος τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν αὐτοῦ τῶν ὀργάνων, οἱ δὲ ὑπολειπόμενοι τῶν Χερσωνιτῶν ἔτυχον τοῦ ἐλέους τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων καὶ αὐτῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ σταλέντων κατ' αὐτῶν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης ἀντιδράσεως ὑπῆρξεν ἐπανάστασις, ἧς θῦμα ἔπεσεν αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανός.

λα'

Βαρδάνης ὁ καὶ Φιλιππικός.

Ἡ κατάπαυσις τῆς ἐν Χερσῶνι στάσεως δὲν ὑπῆρξε τόσον εὔκολος διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν, ὅσον ἡ καθησύχασις τῆς Ῥαβέννης, ἥτις εἶχε γείνει ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους κέντρον ἐπικινδύνου ἀνταρσίας. Ἡ μετὰ τῶν κατοίκων σύμπραξις αὐτῶν τῶν εἰς Χερσῶνα ἀποσταλέντων ἀντιπροσώπων τῆς βασιλείας ἔδιδε θάρρος καὶ δύναμιν εἰς τοὺς Χερσωνίτας. Εἰς μάτην ἔστειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς τῷ 711 ἄλλους ἄνδρας, ὅπως ἀγάγωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς δύο ἐκείνους ἀπίστους ὑπηρέτας τῆς βασιλείας. Οἱ νέοι ἀπόστολοι ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ συνοδεύοντες αὐτοὺς τριακόσιοι ἄνδρες ἐσφάγησαν, παραδοθέντες ὑπὸ τῶν Χερσωνιτῶν εἰς τοὺς Χαζάρους. Ὁ δ' ἕτερος τῶν δύο πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν ἀπιστησάντων καὶ μετὰ τῶν Χερσωνιτῶν συμπραττόντων ἀνηγορεύθη βασιλεύς.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον γνωρίζομεν ἤδη. Εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τῷ 702 ἐξορισθεὶς Βαρδάνης, ὅν, ἀνακαλέσας ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς ἐξορίας, εἶχεν ἀποστείλει τῷ 710 εἰς τὴν Χερσῶνα. Τὸ ὄνειρον τοῦ Ἀρμενίου ἐπραγματοποιεῖτο νῦν μετὰ παρέλευσιν ἐννέα ἐτῶν, καὶ ὁ ἀετὸς ἐσκίαζεν ἤδη πράγματι τὴν βασιλικὴν κεφαλήν του.

Ἡ θρασύτης τῶν μισητῶν Χερσωνιτῶν, ὁ ἀπὸ τοῦ νεοκηρύκτου βασιλέως κίνδυνος ἐξήγειραν τὴν ὠμότητα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Νέος στόλος πέμπεται εἰς τὴν Χερσῶνα ὑπὸ τὸν πατρίκιον Μαῦρον, φέροντα διαταγὰς ἀνηλεεῖς πρὸς ἐξολόθρευσιν τῆς Χερσῶνος καὶ τῶν ὑπολειπομένων αὐτῆς κατοίκων. Ἀλλ' ἡ πρόθυμος συνδρομὴ τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων σώζει τὴν πόλιν καὶ τὸν Βαρδάνην καὶ ἀναγκάζει τὸν Μαῦρον νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν Χερσωνιτῶν καὶ ἀναγνωρίσῃ τὸν Βαρδάνην ὡς βασιλέα.

Ἄπελπις βλέπων ὁ Ἰουστινιανὸς ὁποίαν τύχην εἶχον οἱ Χερσωνῖται νικῶντες ἢ ἑλκύοντες πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς ἀποστόλους τοῦ αὐτοκράτορος,

ιπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐτός. Συνδιαλλαγεὶς δὲ μετὰ τοῦ Τερβέλη αἰ παραλαβὼν Βουλγάρους ἐπικούρους, προεχώρησε πρὸς τὸν Πόντον. ›θάσας δὲ μέχρι Σινώπης, ἔμαθε μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι ἐν Χερσῶνι εἶχεν ιvακηρυχθῇ βασιλεὺς ὁ Φιλιππικός. Τὴν δὲ λύσσαν αὐτοῦ ἐξήγειρεν ἡ έα τοῦ στόλου τοῦ ἀντάρτου πλέοντος ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. ›ρυχηθεὶς δ' ὡς λέων διέταξε τὴν ταχεῖαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν ἀνά-ευξιν. Ἀλλ' ἤδη ὁ Βαρδάνης προλαβὼν εἶχε καταλάβει τὴν πόλιν.

Δραστηρία ὑπῆρξεν ἡ ἐπίθεσις τοῦ νέου βασιλέως καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναπλευσάντων, ἐν οἷς καὶ ὁ Μαῦρος, κατὰ οῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἐκ τῆς ευτέρας αὐτοῦ συζύγου, τῆς ἐκ Χαζάρων Θεοδώρας, ἣν εἶχεν ἀνακα-έσει μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου, νεαρὸν υἱὸν καλούμενον Τιβέριον. Ὁ βασιλόπαις οὗτος ἐζήτησε νὰ σωθῇ καταφεύγων εἰς τὸν ἐν Βλα-έρναις ναὸν τῆς Θεομήτορος. Ἀλλ' οὔτε ἡ ἁγία Τράπεζα τοῦ θυσια-τηρίου, οὔτε τῆς γηραιᾶς αὐτοῦ μάμμης, τῆς βασιλομήτορος Ἀνα-τασίας τὰ δάκρυα καὶ αἱ ἱκεσίαι πρὸς τὸν ἐναντίον τοῦ Τιβερίου στα-έντα Μαῦρον, οὔτε τὰ τίμια ξύλα ἅτινα ἐκράτει ἐν χερσὶν ὁ βασι-όπαις ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὸ παιδίον, ἀπαχθὲν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐνώ-ιον τῆς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Μαύρου κυλινδουμένης Ἀναστασίας καὶ αρυγγοτομηθέν. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε φθάσει πλησίον ῆς Χρυσοπόλεως, ἀλλὰ διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ ›οσπόρου ὁ σπαθάριος Ἠλίας ἐσαγήνευσε διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ τὴν ιερὶ τὸν ἔκπτωτον αὐτοκράτορα στρατιάν, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεμο-ώθη. Πλησιάσας δ' ὁ Ἠλίας ἀπέταμε διὰ τοῦ ξίφους του τὴν κεφαλὴν οῦ δισεγγόνου του Ἡρακλείου.

Ἡ δυναστεία τοῦ ἐνδόξου νικητοῦ τῶν Περσῶν ἐξέλειπεν ἀδόξως ιετὰ βασιλείαν ἑνὸς ὅλου αἰῶνος καὶ ὀλίγων μηνῶν, μόνον ὑπὸ τῆς δε-αετοῦς τυραννίδος τοῦ Λεοντίου καὶ τοῦ Ἀψιμάρου διακοπεῖσαν. Ἀλλὰ ὲν ἦτο πεπρωμένον ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ Βυζάντιον νὰ διαδεχθῇ ὴν πεσοῦσαν δυναστείαν ἄλλος οἶκος μονίμως ἑδραιούμενος. Ἐντὸς έντε καὶ μόνον ἐτῶν μέχρι τοῦ 716 καταλαμβάνουσι τὸν θρόνον τρεῖς ασιλεῖς, γεννήματα ἐπαναστάσεων σαλευουσῶν τὸ κράτος ἐν οἷς χρό-οις ἀκοίμητον ἠγρύπνει τὸ ὄμμα τῶν ἐθνικῶν ἐχθρῶν, ἐπωφελουμένων ι τῶν συμφορῶν τοῦ Βυζαντίου.

Τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ὁ πρῶτος ἀναβὰς ἐπὶ τὸν θρόνον, ὁ Βαρ-άνης, ὅστις εἶνε γνωστότερος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Φιλιππικός,

ἦτο ὡς ἰδιώτης ἐξεταζόμενος παράδοξον κρᾶμα ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Καίπερ ὢν λόγιος καὶ ἐχέφρων, διῆγε τὸν βίον ἀσέμνως καὶ ῥαθύμως. Ἀλλ' ἡ ῥαθυμία αὕτη καὶ ἡ στέρησις πάσης στρατιωτικῆς ἀρετῆς ἦτο ὀλέθρια διὰ τὸ κράτος ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Βούλγαροι καὶ Ἄραβες καιροφυλακτήσαντες ὥρμησαν πάλιν κατὰ τοῦ κράτους. Καὶ ὁ μὲν Τέρβελης, ἐπὶ τῷ προσχήματι ἐκδικήσεως τοῦ φίλου του Ἰουστινιανοῦ ἐπεισπεσὼν εἰς τὴν Θρᾴκην μετὰ Βουλγάρων καὶ Σλάβων, προήλασε μέχρις αὐτῶν τῶν πυλῶν τῆς βασιλευούσης, ἔπειτα δ' ἀποχωρήσας ἐδῄωσε πολλὰ τῶν χωρίων τῆς Θρᾴκης. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἀνέλαβον καὶ οἱ Ἄραβες τὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν συνήθεις αὐτῶν ἐπιδρομάς, καὶ ὁ μὲν Ἀββᾶς ἐκυρίευσε τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας καὶ τὴν Σεβαστούπολιν, τὸ δὲ αὐτὸ ἔτος 712 κατέλαβεν ὁ Μασαλμᾶς τὴν παρὰ τὸν Πόντον Ἀμάσειαν καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐκυριεύθη ἡ ἐν Πισιδίᾳ Ἀντιόχεια. οὕτω δὲ βαρέως ἔστενεν ὑπὸ τῶν ἀραβικῶν δηώσεων ἡ σύμπασα Μικρὰ Ἀσία.

Ἐνώπιον τοιούτων κινδύνων χρέος τῆς βασιλείας κυριώτατον ἦτο νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ στρατοῦ. ἀλλὰ τὸν Ἀρμένιον αὐτοκράτορα, ἀφροντιστοῦντα περὶ τῶν τοιούτων, εἵπερ τι καὶ ἄλλο εἵλκυον τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Φρονῶν τὰ τῶν μονοθελητῶν, τὸν μὲν πατριάρχην Κῦρον ἐξώρισεν εἴς τινα μονήν, ἀναβιβάσας δ' ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ὁμόφρονα αὐτῷ Ἰωάννην (711-715) ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν σύνοδον φανατικῶν μονοθελητῶν, οἵτινες ἀνέτρεψαν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τρούλλῳ ἕκτης συνόδου ἀναθεματισθείσης καὶ ἔκαυσαν τὰς πράξεις αὐτῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ αὐτοκράτορος προσχωρησάντων εἰς τὸ ἀνατρεπτικὸν τοῦτο ἔργον ἦσαν καὶ ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν οἷς ἰδίας μνείας εἶνε ἄξιοι ὁ Κρήτης Ἀνδρέας καὶ ὁ Κυζίκου Γερμανὸς ὁ ἔπειτα γενόμενος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἐπίσκοποι διακριθέντες οὐ μόνον διὰ τὴν λογιότητα αὐτῶν καὶ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κατόπιν μετὰ καρτερίας ἐμμονὴν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰκόνων πίστιν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ἡ ἐκκλησία ἀνέγραψε διὰ ταῦτα ἀμφοτέρους εἰς τοὺς ἁγίους, οἱονεὶ συγχωροῦσα διὰ τὴν μεταγενεστέραν αὐτῶν δρᾶσιν τὴν ἐπὶ τοῦ Φιλιππικοῦ σχεδὸν ἀκουσίαν ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν διδαγμάτων τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ ἱστορίᾳ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων κατέχουσιν οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἰδίαν θέσιν. Καὶ ὁ μὲν Γερμανὸς συνδέεται πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου,

ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

οὗ ἡ ἀκολουθία συνεπληρώθη ἐπ' αὐτοῦ πατριαρχεύοντος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν ἔτει 718 διασώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίας. Τὸν δ' ἐν αὐτῷ κανόνα ἔγραψεν ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, οὗ τὸ ὄνομα εἶνε ἀναπόσπαστον ἀπὸ τῆς νέας διαμορφώσεως ἣν ἔλαβεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, τελειότερον ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν διαπλασθεῖσα καὶ εἰς νέον στάδιον εἰςελθοῦσα διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοήσεως τῶν κανόνων, ὧν ἐπιφανέστατον δεῖγμα εἶνε ὁ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεὶς καὶ μελοποιηθεὶς *μέγας κανών*. Καὶ ἀπέκτησε μὲν οὕτως ἡ μελῳδικὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ποικιλωτέραν χροιάν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη οὔτε διὰ τοῦ Ἀνδρέου, οὔτε διὰ τῶν μετ' αὐτὸν ἐπιτέχνων ἐκκλησιαστικῶν μελῳδῶν Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ νἀνέλθῃ

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

εἰς τὸ δυςυπέρβατον ὕψος, εἰς ὃ εἶχε φθάσει διὰ τοῦ μεγίστου τῶν ὑμνῳδῶν Ῥωμανοῦ, τοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ζήσαντος τὸν ἕκτον αἰῶνα, ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α'.

Ἐν τούτοις δ' οὔτε ἡ περὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐθνικῶν κινδύνων ἀδιαφορία καὶ ἀστοχία τοῦ Βαρδάνη, οὔτε ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ πολιτεία ἠδύναντο βέβαια νὰ στερεώσωσι βασιλείαν, δι' ἧς εἶχε καταλυθῆ μακραίων δυναστεία. Διὸ πρὶν ἢ συμπληρωθῶσι δύο ἔτη ἀπὸ τοῦ ἐκ Χερσῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν κατάπλου αὐτοῦ ἔπεσε θῦμα συνωμοσίας. Δύο πατρίκιοι, εἰςελάσαντες μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν εἰς τἀνάκτορα τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ 713 (3 Ἰουνίου) μετὰ νίκην τινὰ τῶν Πρασίνων ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ καὶ συμπόσιον βασιλικὸν κατέ-

λαβον τὸν βασιλέα καθεύδοντα, καί, ἀπαγαγόντες εἰς τὸν Ἱππόδρομον, ἐτύφλωσαν αὐτόν. Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ὁ δῆμος καὶ ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσαν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ βασιλέα τὸν τοῦ Φιλιππικοῦ πρωτασηκρῆτις, ἤτοι ἐξ ἀπορρήτων γραμματέα, Ἀρτέμιον, ἐπονομάσαντες αὐτὸν Ἀναστάσιον.

λβ′
Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀναρχίας.

Σπανίως ποτὲ λαὸς ἐν τῇ παραζάλῃ ἐπαναστάσεως εὑρισκόμενος ἐφάνη κρίνων δικαιότερον καὶ ὀρθοφρονέστερον τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθ' ἣν ἡμέραν ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν Ἀναστάσιον. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀληθῶς κατὰ πάντα ἄξιος τῆς εἰς αὐτὸν ἀνατιθεμένης ἀρχῆς καὶ ἱκανώτατος νἀντιμετωπίσῃ τὰς περιστάσεις. Ὁ Ἀναστάσιος ἐνόησεν ἀμέσως ποῦ ἔπρεπε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν του. Ἡ ἀναρχία τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ αἱ συχναὶ ἀνατροπαὶ βασιλέων εἶχον ἐνθαρρύνει τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Βυζαντίου, ἡ ὑπὸ τοῦ Ῥινοτμήτου συγκληθεῖσα σύνοδος εἶχε σαλεύσει τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, ἡ δὲ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιστοιχουμένου ὑπὸ ἀνδρῶν ἀποβλήτων, εἶχε διαταράξει τὴν μεταξὺ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ δήμου ἀναγκαίαν ἁρμονίαν. Λοιπὸν ἡ συστηματικὴ φροντὶς περὶ ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ ἀμύνης τοῦ κράτους, ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς ψευδοσυνόδου τῆς ἀναθεματισάσης τὴν ἐν Τρούλλῳ, ἡ περὶ τὸν θρόνον σύνταξις τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τῆς αὐτοκρατορίας, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀναστασίου.

Αὗται δ' αἱ πρῶται τῆς βασιλείας του πράξεις κατέδειξαν, ὅτι, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον, ἤρχετο φέρων τὴν ἐπάνοδον τῆς τάξεως, τὴν καταδίκην τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀναστασίου ἐπεβλήθη σκληρὰ τιμωρία τῆς τυφλώσεως καὶ ἐξορίας εἰς τοὺς τυφλώσαντας τὸν Φιλιππικὸν καὶ καταλύσαντας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἐπῆλθε καιρὸς νὰ παύσῃ ἡ πολιτικὴ ἀτασθαλία. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεώς του ἥνωσε τὴν φωνήν του μετὰ τῆς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἀναβοώντων, ὅτι ἀποδέχονται τὰ δόγματα τῆς ἕκτης συνόδου ὡς οἰκουμενικῆς καὶ ἁγίας. Συνεπλήρωσε δὲ τὸ ἔργον τῆς θρη-

σκευτικῆς παλινορθώσεως, ἀποβαλὼν τῷ 715 ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν μονοθελητὴν Ἰωάννην καὶ μεταθέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Κυζίκου Γερμανόν.

Ἄριστος δ' ἀνεδείχθη ὁ Ἀναστάσιος ἐν τῇ περὶ τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων φροντίδι, οὐ μόνον αὐτὸς μεταγαγὼν εἰς τὴν διοίκησιν τὴν ἐκ τῆς περικοσμούσης αὐτὸν λογιότητος παίδευσιν καὶ τὴν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας, ἐν ᾗ εἶχε μορφωθῆ, πεῖραν, ἀλλὰ καὶ ἐκλέξας ὡς συνεργάτας τῆς ἀναμορφώσεως ἄνδρας ἱκανωτάτους, ἐν οἷς ἐξεῖχε Λέων ὁ Ἴσαυρος.

Ὁ ἐκ τῶν Ἀράβων ἐπαπειλούμενος κίνδυνος ἀνέπτυξε τὴν περὶ ἀμύνης συνετὴν μέριμναν καὶ ἔκτακτον δραστηριότητα τοῦ Ἀναστασίου. Ἐντὸς χρόνου βραχέος ὠχυρώθη μὲν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀνεκαινίσθησαν τά τε παράλια καὶ τὰ χερσαῖα τείχη, ἐναυπηγήθησαν δρόμωνες καὶ διήρεις, κατεβλήθη ἰδιάζουσα φροντὶς περὶ τῶν ἱππικῶν ταγμάτων, ἐπληρώθησαν γεννημάτων αἱ ἀποθῆκαι. Οὐδ' ἔπαυσεν ἡ δραστηριότης τοῦ Ἀναστασίου, ὅτ' ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ χαλίφου Οὐαλὶδ (715), διότι ὁ διάδοχος αὐτοῦ Σουλεϊμὰν παρεσκεύαζε δραστηρίως στόλον ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Φοινίκης, ἀποστείλας πρὸς κοπὴν ξυλείας κυπαρίσσων. Θέλων δὲ νὰ παρακωλύσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ὑλοτομίαν, ἔπεμψε στόλον πρὸς πυρπόλησιν τῆς ξυλείας καὶ καταστροφὴν τῶν ἐξαρτύσεων τῶν Ἀράβων. Ἀρχηγὸν δὲ τοῦ στόλου ἔταξε τὸν διάκονον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ μέγαν λογοθέτην Ἰωάννην. Ἀλλὰ τοῦ στόλου εὑρισκομένου ἐν Ῥόδῳ πρὸ τοῦ εἰς τὴν Φοινίκην ἀπόπλου, οἱ ὑπὸ τὸν Ἰωάννην ἐξ Ὀψικίου ἄνδρες στασιάσαντες ἐφόνευσαν μὲν αὐτόν, ἀνεκήρυξαν δὲ βασιλέα κατὰ τὰ παράλια τῆς Μυσίας εἰςπράκτορά τινα τῶν δημοσίων φόρων καλούμενον Θεοδόσιον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξεν ἡ διάλυσις τοῦ στόλου. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἐπαναστάται, ἀνακινήσαντες ὅλον τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου καὶ συμπαραλαβόντες στρατιώτας ἐκ τῶν Γοτθογραίκων, ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀπέναντι αὐτῆς Χρυσόπολιν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Ἀναστάσιος, μαθὼν τὰ τῆς ἐν Ῥόδῳ ἀνταρσίας, δὲν ἔδειξε τὸ προςῆκον θάρρος, ὅπερ ἐδικαιοῦτο πᾶς τις νὰ ἀναμένῃ παρὰ βασιλέως ἔχοντος συνείδησιν τοῦ προορισμοῦ του, ἄριστα δ' ἄλλως τε ἔχοντος παρεσκευασμένα τὰ τῆς ἀμύνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφεὶς δὲ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως πιστοὺς εἰς αὐτὸν ἄρχοντας μετὰ τοῦ κατασκευασθέντος στόλου, αὐτὸς ἔφυγεν εἰς τὴν Νί-

καιαν. Καὶ ἠδυνήθησαν μὲν οἱ ἐντεταλμένοι τὴν ἄμυναν τῆς βασιλευούσης νἀντιστῶσιν εἰς τοὺς ἀντάρτας διὰ τοῦ στόλου ἐπὶ ἓξ ὅλους μῆνας, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Θεοδόσιος κατώρθωσε νὰ διαβῇ εἰς τὴν Θρᾴκην. Εἰσελθὼν δὲ διὰ προδοσίας ἐκ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, κατέλαβεν ἀρχομένου τοῦ 716 τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἧς οἱ οἶκοι ἐδῃώθησαν διὰ νυκτὸς οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν ἐξ 'Οψικίου ἀνταρτῶν καὶ τῶν Γοτθογραίκων. Ὅτε δ' οἱ ὑπὸ τοῦ 'Αναστασίου τεταγμένοι ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἄρχοντες καὶ ὁ πατριάρχης Γερμανὸς συλληφθέντες ἐστάλησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς Νίκαιαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὁ 'Αναστάσιος ἀπογνοὺς περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἀβλαβὴς εἰς Θεσσαλονίκην.

'Ο Θεοδόσιος, εἰς ὃν ἡ ἐπιμονὴ ὀλίγων θρασέων ἀνταρτῶν ἐπέβαλε καὶ ἄκοντα τὸ διάδημα, οὔτε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν, ἐμπειρίαν καὶ παιδείαν τοῦ 'Αναστασίου εἶχεν, οὔτ' ἔδειξε τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα καὶ θέλησιν ὅπως φανῇ ἀντάξιος τῶν καιρῶν. 'Η βραχεῖα αὐτοῦ, ἓν μόλις ἔτος διαρκέσασα βασιλεία, ἐπερχομένη μετὰ πυκνὰς ἐπαναστάσεις, συνδέεται πρὸς προϊοῦσαν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν, ἔκπτωσιν τῆς παιδείας, παραλυσίαν τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων. Καὶ ἐν ᾧ οἱ Βούλγαροι ἐτύγχανον παρὰ τοῦ ἀπείρου τῶν πολιτικῶν καὶ ἀσθενοῦς αὐτοκράτορος εὐνοϊκῶν σπονδῶν καὶ παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς μέρος τῆς Θρᾴκης, οἱ Σαρακηνοὶ προχωροῦντες ἐπολιόρκουν τὸ 'Αμόριον τῆς Φρυγίας.

'Εν ᾧ δὲ κατὰ τοὺς μεστοὺς κινδύνων τούτους χρόνους ὁ Θεοδόσιος εἶνε ἁπλῆ σκιὰ βασιλέως, ὅλη ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις συγκεντροῦται εἰς χεῖρας τοῦ ἀνδρὸς, εἰς ὃν ὁ 'Αναστάσιος εἶχεν ἀναθέσει τὴν σύνταξιν καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους. 'Αληθῶς Λέων ὁ Ἴσαυρος καὶ οὐχὶ ὁ Θεοδόσιος εἶνε ὁ ἐν ἔτει 716 ἀντιπροσωπεύων τὸ Βυζάντιον δίκην βασιλέως ἀπέναντι τῶν 'Αράβων διὰ τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ περινοίας, τῆς πολεμικῆς τόλμης, τοῦ ἀτρομήτου χαρακτῆρος. Οἱ Ἄραβες αὐτοὶ, καλοῦντες τὸν στρατηγὸν τοῦ 'Αναστασίου, ἀναγνωρίζουσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα τοῦ Βυζαντίου. Εἰς μάτην ὁ Λέων ὑποκρίνεται, ὅτι, μὴ τασσόμενος ὑπὸ τὸν Θεοδόσιον, ἐργάζεται ὡς πιστὸς ὑπηρέτης ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου 'Αναστασίου. 'Ο μοναχὸς τῆς Θεσσαλονίκης εἶχεν ἀποβάλει τὸν θρόνον καὶ πρὶν ἢ ὑπαχθῇ εἰς τὴν κουρὰν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἤδη καθ' ἣν ἐγκατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν, φεύγων εἰς τὴν Νίκαιαν. Εἰς μάτην δὲ τὸ στέμμα ἐβάρυνε τὴν κεφαλὴν τοῦ 'Αδραμυττηνοῦ εἰςπράκτορος. Καὶ πρὶν ἢ ὁ Θεο-

δόσιος πεισθῇ ὑπὸ τοῦ Λέοντος, νικήσαντος μὲν παρὰ τὴν Νικομήδειαν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου, προελάσαντος δ' ἔπειτα μέχρι τῆς Χρυσοπόλεως, νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τοῦ υἱοῦ, ἀληθὴς βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ 'Αναστασίου δύναται προςηκόντως νὰ ὀνομασθῇ Λέων ὁ Ἴσαυρος, εἰς ὃν ἐπέπρωτο νὰ γείνῃ γενάρχης δυναστείας, κατεχούσης θέσιν ἰδιάζουσαν ἐν τῇ βυζαντιακῇ ἱστορίᾳ.

ΚΘ'

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΩΝ

α'

Λέων ὁ Ἴσαυρος.

Ὁ γενναῖος στρατηγὸς τοῦ Ἀναστασίου, εἰς ὃν ἐπέπρωτο νὰ περιέλθη ὁ θρόνος, ἦτο γόνος γονέων πτωχῶν καὶ ἀφανῶν καὶ ὠνομάζετο τὸ πρῶτον Κόνων, μετωνομάσθη δὲ Λέων ἐν Θρᾴκῃ, ὅπου μετενάστευσαν οἱ γονεῖς ἐπὶ τῆς πρώτης βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου. Ἦλθον δ' εἰς Μεσημβρίαν τῆς Θρᾴκης οἱ γονεῖς τοῦ Λέοντος κατά τινας μὲν ἐκ Γερμανικείας τῆς Κομμαγηνῆς, κατὰ δὲ τὴν πιθανωτέραν γνώμην ἐξ Ἰσαυρίας, ὁπόθεν καὶ τὸ ἐπώνυμον τὸ εἰς τὸν Λέοντα δοθέν. Ἴσως δ' ἡ μετανάστευσις τῆς οἰκογενείας ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Θρᾴκην συνεδέετο πρὸς τὴν διασκόρπισιν τῶν Μαρδαϊτῶν.

Πρόθυμος δωρεὰ πεντακοσίων προβάτων εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καθ' ἃς ἡμέρας ἐπέστρεφε μετὰ τῶν Βουλγάρων πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου κατέστησε ταχεῖαν τὴν προαγωγὴν τοῦ Λέοντος ἐπὶ τῆς δευτέρας βασιλείας τοῦ Ῥινοτμήτου, ἀλλὰ δὲν ἤργησε καὶ ἡ διαβολὴ νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν παρὰ τῷ βασιλεῖ θέσιν τοῦ νεαροῦ σπαθαρίου. Εὗρε λοιπὸν τρόπον ὁ Ἰουστινιανὸς νἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν φιλόδοξον ἀξιωματικόν, στέλλων αὐτὸν εἰς ἐπικίνδυνον πρεσβείαν πέραν τῶν Καυκασίων ὀρέων πρὸς τοὺς Ἀλανούς, ὅπως κινήσῃ αὐτοὺς ἐναντίον τῶν Ἀβασγῶν. Καὶ ἡ μὲν πρεσβεία δὲν ἀπέβη ἀνωφελὴς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ἀλλ' ὁ πρεσβευτής, εἰς ὃν παρεσκεύασε διὰ δόλου δυσχερείας αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανός, εὑρέθη ἐκτεθειμένος εἰς οὐ μικροὺς κινδύνους, οὓς ἠδυνήθη τέλος νὰ διαφύγῃ συνδέων τὴν βίαν πρὸς τὸν δόλον.

Ἐπιστρέψας δὲ σῶος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτε ἤδη εἶχεν ἐκλίπει ἐκ τοῦ μέσου ὁ Ἰουστινιανός, διωρίσθη στρατηγὸς τοῦ ἀνατολικοῦ θέματος, ταχέως δὲ διακριθείς, ὑπεδεικνύετο ἤδη κατὰ τοὺς ἀνωμάλους

χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου ὡς ὁ ἀνὴρ, εἰς ὃν ἔμελλε νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος. Οὐδὲ συνεῖδον τοῦτο μόνον οἱ Βυζαντῖνοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄραβες ἔβλεπον ποῦ ἔτεινον τὰ πράγματα καὶ ὁποίας δυσχερείας ἠδύνατο ὁ Λέων, διαμένων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, νὰ παρεμβάλῃ εἰς τὴν μελετωμένην αὐτῶν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν. Διὸ ἐπειράθησαν νὰ ἐξασθενήσωσι τοὺς Βυζαντίνους ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς διχονοίας καὶ νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῶν πρὸς τὸν βασιλεύοντα Θεοδόσιον στασιαστικῶν τάσεων τοῦ Λέοντος. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν Ἀράβων στρατηγῶν τῶν δῃούντων τὰς ἀσιατικὰς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὁ Σουλεϊμὰν ἐκάλεσε ῥητῶς τὸν Λέοντα εἰς τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, ὅπερ ἐπολιόρκει, ὅπως ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς βασιλέα τῶν Βυζαντίνων. Ὑπέσχετο δὲ ὁ τῶν Ἀράβων στρατηγὸς, ὅτι, ἐμφανιζομένου τοῦ Λέοντος, ἔμελλε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀμορίου. Καὶ ἀνεκηρύχθη μὲν, σπεύσας ὁ Λέων, αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν Ἀράβων, συνήχησαν δὲ εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς ἀνακηρύξεως ταύτης καὶ οἱ ἐν Ἀμορίῳ πολιορκούμενοι. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ μετὰ τῶν Ἀράβων συνάντησις ὑπῆρξεν ἥκιστα εἰρηνικὴ, ὁ δ' ἑκατέρωθεν ἐπιδειχθεὶς ἀμοιβαῖος δόλος καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν συγκρούσεων ἀπέδειξαν ὁποῖον τὸ τὰ δύο ἔθνη χωρίζον χάσμα. Καὶ ὁ μὲν Λέων ἐσώθη δι' ἐγκαίρου φυγῆς ἀπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν κινδύνων, οἱ δὲ Σαρακηνοὶ, ἐπελθόντος τοῦ χειμῶνος, διεχείμασαν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ μάτην ἐπειράθησαν νὰ συνδιαλλαγῶσι μετὰ τοῦ Λέοντος.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Λέων ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν, ὅπως, ἐπερχόμενος κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διεκδικήσῃ τὸν θρόνον. Ὁ δὲ ἀπὸ τῶν Ἀράβων φόβος καὶ τἀγγελλόμενα περὶ μελετωμένης αὐτῶν κατὰ τῆς βασιλευούσης ἐπιθέσεως ἔπεισαν τήν τε στρατιὰν καὶ τοὺς ἰσχύοντας ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὅτι ἦτο ἀνάγκη στιβαρᾶς χειρὸς, ὅπως δεξιῶς οἰακοστροφηθῶσι τὰ τοῦ κράτους. Διὰ ταῦτα εὐθὺς ἀμέσως μεγάλων ἔτυχε συμπαθειῶν ὁ Λέων ἐν τῇ πρὸς τὴν πρωτεύουσαν πορείᾳ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ βασιλεία δὲν ἔμενεν ἀδρανής. Ὁ Λέων εὗρεν ἐν τοῖς ἀσιατικοῖς παραλίοις τῆς Προποντίδος ἀντιμέτωπον ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου. Μετὰ δὲ τὴν ἧτταν αὐτοῦ ὁ Θεοδόσιος εὐκόλως ἐπείσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ πατριάρχου νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν. Καὶ ὁ μὲν ἔκπτωτος βασιλεὺς διῆλθεν ἡσύχως τὸ λοιπὸν τοῦ βίου ὡς μοναχὸς ἐν Ἐφέσῳ, τὸ δὲ διάδημα ἐδόθη εἰς τὸν Λέοντα τῇ 25 Μαρτίου 717.

β'

Ἡ ἀπὸ τῶν Ἀράβων διάσωσις τῆς βασιλευούσης.

Ὁ Λέων ἀνελάμβανε τὸ στέμμα τοῦ Βυζαντίου ἐν ὥρᾳ ἀληθῶς κρισίμῳ. Οἱ Ἄραβες προέβαινον ὁσημέραι μᾶλλον μᾶλλον ἐνισχυόμενοι, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ἔτους τῆς ἑνώσεως (693), ὅτε εἶχον παύσει παρ' αὐτοῖς οἱ περὶ τοῦ θρόνου ἀγῶνες. Ἤδη ἐξηπλοῦντο κραταιοὶ πρὸς ἀνατολάς τε καὶ δυσμὰς καὶ βορρᾶν καί, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ κτήσεις αὐτῶν, ἔσπευδον καὶ πρὸς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἱσπανία ἔτρεμεν ἤδη ὑπὸ τὸ βαρὺ τῶν κατακτητῶν βῆμα, καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Λέων ἀνήρχετο ἐπὶ τὸν θρόνον οἱ Ἄραβες παρεσκευάζοντο ἤδη νὰ ὑπερβῶσι τὰ Πυρηναῖα, εἰσελαύνοντες ἐκ τῆς Ἱσπανίας εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς τοιαύτης τοῦ ἀραβικοῦ στοιχείου ἐνισχύσεως ἄμεσος ἦτο ὁ κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐπικρεμάμενος κίνδυνος. Ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἀποτυχοῦσα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδαμῶς εἶχεν ἀποθαρρύνει αὐτούς, ἡ δὲ ἀδυναμία τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἕνεκα τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συχνῶν ἐκθρονίσεων εἶχεν ἀναπτερώσει τὰς περὶ κατακτήσεως τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον βασιλευούσης ἐλπίδας αὐτῶν. Ἡ δὲ νέα ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικὴ μεταβολὴ ἐπέσπευδεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν, ὅπως μὴ δοθῇ καιρὸς πρὸς στερέωσιν ἀνδρὸς ἐπιφόβου, οἷος ὁ Λέων. Διὸ ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Ἰσαύρου ἐπετάχυνε τὴν μελετωμένην ἐπίθεσιν.

Μασαλμᾶς ὁ ἀδελφὸς τοῦ χαλίφου Σουλεϊμὰν τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 715 διαδεχθέντος τὸν θανόντα ἀδελφὸν Οὐαλὶδ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ προχωρήσῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἄγων μεγάλην στρατιὰν ὀγδοηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τελευταῖον τοῦ Περγάμου, ἔφθασεν εἰς τὸ στενὸν τῆς Ἀβύδου, καὶ ἀντεπεραιώθη εἰς τὴν Θρᾴκην. Κυριεύσας δὲ πολλὰ πολίσματα τῆς Θρᾴκης, προεχώρησε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν, καί, φθάσας πρὸ αὐτῆς τὴν 15 Αὐγούστου 717, περιέζωσε τὴν πόλιν παρὰ τὰ χερσαῖα αὐτῆς τείχη διὰ χάρακος, ἐφ' οὗ ἔκτισε περιτείχισμα διὰ ξηρολίθου. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας, τὴν 1 Σεπτεμβρίου, προσωρμίζετο εἰς τὴν Προποντίδα καὶ μέγας στόλος ἐξ εὐμεγέθων τριήρων καὶ δρομώνων, χιλίων ὀκτακοσίων ἐν ὅλῳ. Οὕτω δ' ἡ Κωνσταντινούπολις εὑρίσκετο περιεζωσμένη ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης.

Οἱ Ἄραβες ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι τὸ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου ἐξησθενημένον βυζαντιακὸν κράτος δὲν θὰ ἠδύνατο νἀντιτάξῃ πρὸς ἄμυναν τῆς βασιλευούσης ἀξίαν λόγου ἀντίστασιν εἰς τοιοῦτον πλῆθος πεζικῆς καὶ ναυτικῆς στρατιᾶς. Ἀλλ' ὁ Λέων εἶχεν ἤδη ἐν τῷ βραχεῖ τῆς βασιλείας του χρόνῳ περὶ πάντων μεριμνήσει κατὰ τὸ ἐνὸν προφρόνως. Τἀμυντικὰ ἔργα, ἅτινα εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος, συνεπληρώθησαν, τὰ πυρφόρα πλοῖα ἦσαν ἕτοιμα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου των, αἱ ἀποθῆκαι τοῦ δημοσίου καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἦσαν μεσταὶ ἐπιτηδείων.

ΛΕΩΝ Ο ΙΣΑΥΡΟΣ
ΕΠΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ
ΕΝ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙ

Ἡ Κωνσταντινούπολις λοιπὸν δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ δι' ἐφόδου. Πόσον δὲ δεινὸς ἦτο ὁ ἀγών, ὃν ἠναγκάζοντο νἀναλάβωσιν οἱ Ἄραβες, κατεφάνη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ὅτε ὁ ἀραβικὸς στόλος, διαιρεθεὶς εἰς δύο μέρη, ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν μεταξὺ τῆς Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Ἡραίου αἰγιαλὸν κατὰ τἀσιατικὰ παράλια, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν κατὰ τὸν θρᾳκικὸν Βόσπορον ἀκτὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ σημερινοῦ Γαλατᾶ. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον νηνεμία, ἔπειτα δὲ βορρᾶς πνεύσας ἐπήνεγκε σύγχυσιν εἰς τὰ βαρύτερα τῶν φορτηγῶν τῆς ὀπισθοπορίας. Ἰδὼν δὲ τοῦτο ὁ βασιλεὺς καὶ ἐκπέμψας πυρφόρα πλοῖα ἐπήνεγκε μεγάλην εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον καταστροφήν. Τὰ δὲ ὑπολειφθέντα πλοῖα διεχείμασαν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Σωσθενίου κατὰ τὸν θρᾳκικὸν Βόσπορον, ἀναγκασθέντα εἰς ἀργίαν ὑπὸ τοῦ δεινοῦ χειμῶνος.

Οἱ Βυζαντῖνοι ἀνεθάρρησαν ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιτυχίας. Ἔτι δὲ μᾶλλον ηὔξησε τὸ θάρρος αὐτῶν ἐκ τῶν κατὰ τὸν χειμῶνα δεινοπαθημάτων τῶν Ἀράβων. Τῶν μὲν ἵππων καὶ καμήλων τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Μασαλμᾶ μέγα πλῆθος ἔθανον ἐκ τοῦ ψύχους, καὶ τῶν ἀνδρῶν δὲ πολλοί, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομείνωσι τὸν ἀήθη διὰ τὰ θερμὰ τῆς μεσημβρίας τέκνα κρυμὸν τοῦ βαρέος ἐκείνου χειμῶνος, ἀπεβίωσαν.

Εἰς μάτην δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 718 ἐξέπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο νέους στόλους ἐξ ἑπτακοσίων ἑξήκοντα σιτοφόρων φορτηγίδων καὶ δρομώνων ὁ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος χαλίφου Σουλεϊμὰν διάδοχος Ὀ-

ωθέντα νάναγγείλωσιν εἰς τὴν Συρίαν τὴν νίκην τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας καὶ τὴν ἀραβικὴν πανωλεθρίαν.

Ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνάζευξις τοῦ ἀραβικοῦ στόλου ἔγεινε τὴν δεκάτην πέμπτην Αὐγούστου 718, κατ' αὐτὴν δῆλα δὴ τὴν ἐπέτειον τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας. Ὁ δ' εὐλαβὴς τῶν Βυζαντίνων λαὸς ἐθεώρησε τὴν σύμπτωσιν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀπελυτρώθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὡς νέαν ἀπόδειξιν τῆς προστασίας τῆς Θεομήτορος. Καὶ συνεπληρώθη λοιπὸν τότε ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ὅςτις ἐνεμίμνησκε τὴν πρώτην ὑπὸ τῶν Ἀβάρων πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, διὰ τοῦ κανόνος ὃν ἔγραψεν ὁ ἐπιφανὴς τῆς ἐκκλησίας πατὴρ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Ἀλλ' ἡ ἱστορία δὲν δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰς ἐπιφανεῖς πρὸς τὸ κράτος ὑπηρεσίας τοῦ Λέοντος, ὅςτις διὰ τῆς λαμπρᾶς ὀχυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς δεξιᾶς χρήσεως τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ διὰ τοῦ ἀτρομήτου αὐτοῦ θάρρους ἔσωσε τὸν ἑλληνισμὸν ἀπὸ μεγίστου κινδύνου, οὗ ἀνυπολόγιστοι ἔμελλον νὰ ὦσιν αἱ συνέπειαι. Ἡ 15 Αὐγούστου τοῦ 718 δικαίως πρέπει νάναγραφῇ εἰς τὰς μεγάλας τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡμέρας, καὶ εἶνε ἡ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀντίστοιχος τῆς ἐν Μαραθῶνι ἀποκρούσεως τῶν Περσῶν. Ὁ δὲ Λέων δύναται νάνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

γ'

Οἱ Ἴσαυροι καὶ οἱ Ἄραβες.

Ἡ κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ νίκη Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου διὰ τῆς ἀπὸ τῶν Ἀράβων διασώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν οὕτως ἐπιφανής, ὥςτ' ἐπὶ ἑπτὰ ὅλους αἰῶνας καὶ πλέον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ δὲν ἀπετόλμησαν νὰ ἐμφανισθῶσι πρὸ τῶν πυλῶν τῆς βασιλευούσης μέχρι τῆς μοιραίας ἡμέρας, καθ' ἣν ἔπεσεν ἡ Πόλις. Ἀληθῶς αἱ κατὰ τοὺς δώδεκα ἐκείνους μῆνας ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου 717 μέχρι τῆς 15 Αὐγούστου 718 καὶ κατὰ τὰς μετ' αὐτὴν ἡμέρας ἀπώλειαι τῶν Ἀράβων ὑπῆρξαν μέγισται. Οὐ μόνον κατεστράφη στόλος δισχιλίων πεντακοσίων καὶ ὑπερέκεινα πλοίων, ἀλλὰ καὶ ἀπωλέσθησαν διακόσιαι τοὐλάχιστον χιλιάδες ἀνδρῶν κατὰ τὸν μετριώτατον ὑπολογισμόν, καὶ ἀνυψώθη μὲν μετὰ τριακονταετῆ περίπου ἀναρχίαν ἡ γοητεία καὶ

εἰςήλασαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς Σουλεϊμάν, προχωρήσας εἰς τὴν Καππαδοκίαν μετὰ ἑξηκοντακιςχιλίων ἀνδρῶν, ἐπολιόρκει τὰ Τύανα, ἄλλη δὲ μοῖρα ἐδῄου τὴν Φρυγίαν. Ἀλλ' ὁ μέγιστος τῶν κινδύνων προήρχετο ἐκ τοῦ φοβεροῦ Βατὰλ, ὅςτις μετὰ εἰκοσακιςχιλίων ἱππέων τολμηρὸς προεχώρησεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους πρὸς τὸν Ἑλλήςποντον. Εἶχε δὲ προβῆ μέχρι τοῦ Ἀκροϊνοῦ ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἑλλήςποντον Φρυγίᾳ, ὅτε ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ βασιλεύς.

Ὁ Λέων, βλέπων τὸν ἐκ τῶν Ἀράβων κίνδυνον, ἐθεώρησε χρέος αὐτοῦ νάντιστῇ εἰς τὴν νέαν αὐτῶν ἐπιδρομὴν πάσῃ δυνάμει. Ἐνθυμηθεὶς δὲ τῆς ἀκμαίας αὐτοῦ ἡλικίας τοὺς σθεναροὺς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶνας παρ' ὅλα τὰ ἑξήκοντα καὶ πέντε αὐτοῦ ἔτη, διέβη τὸν Ἑλλήςποντον, συμπαραλαβὼν τὸν υἱὸν καὶ συνάρχοντα Κωνσταντῖνον. Συναφθείσης δὲ πρὸς τὸν Βατὰλ κρατερᾶς μάχης περὶ τὸ Ἀκροϊνὸν τὸ ἔαρ τοῦ 740, οἱ Ἄραβες ὑπέστησαν οἰκτρὰν πανωλεθρίαν. Αὐτὸς ὁ Βατὰλ ἔπεσε, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπ' αὐτὸν Ἀράβων. Μόλις δ' ἑπτακιςχίλιοι περίπου ὑπῆρξαν οἱ διασωθέντες, οἵτινες καὶ ἔφυγον εἰς τὴν Καππαδοκίαν πρὸς τὸν Σουλεϊμάν, μεθ' οὗ καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Συρίαν.

Διὰ δὲ τῆς ἀνδραγαθίας ἐκείνης τοῦ γηραιοῦ Λέοντος οὐ μόνον ἀπηλλάγη ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ ἐδόθη νέον σθένος εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Λέοντος, Κωνσταντίνου τοῦ ἐπικληθέντος Κοπρωνύμου, ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία θαρροῦσα ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ, ὃν ἐπὶ δεκαετηρίδας ἤδη ὅλας ἔτρεμε τὸ Βυζάντιον. Συντελούσης δὲ καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσὰμ (743), ῥαγδαίας ἤδη ἐπερχομένης ἐξασθενήσεως τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεϊαδῶν, ἥτις εἶχεν ὑψώσει τὸν χαλιφικὸν θρόνον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μωάβιγια, ὁ Κωνσταντῖνος ἠδυνήθη νὰ ἐκδικήσῃ, γενναίως ἀντεπεξερχόμενος πρὸς τοὺς Ἄραβας, τὰ δεινά, ἅτινα εἶχε πάθει ἐπὶ τῶν προκατόχων τοῦ Λέοντος ὁ ἑλληνισμὸς παρὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ. Ἤδη τὸ πέμπτον ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνόδου αὐτοῦ ἔτος (745) κατώρθωνεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῶν Ἀράβων τήν, ὡς εἴδομεν, ὑπό τινων λεγομένην γενέτειραν τοῦ πατρός, Γερμανίκειαν, ἧς περιερχομένης εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἐκλείετο ἡ πρὸς τὴν Καππαδοκίαν ὁδὸς τῶν Ἀράβων. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος (746) ὁ στόλος τῶν Κιβυρραιωτῶν γενναίως ἀπέκρουε τοὺς Ἄραβας, πλεύσαντας ἐξ Ἀλεξανδρείας πρὸς κατάκτησιν τῆς Κύπρου, ἣν εἶχον μὲν κυριεύσει

Λέων κατώρθωνε νὰ καταβάλῃ δι' ἐκτάκτου δραστηριότητος τοὺς ἀντιπάλους.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐφάνη σαλευόμενος ὁ θρόνος ὑπὸ ἐπαναστάσεως συμβάσης ἐν Σικελίᾳ. Ἡ ἀγγελία, ὅτι πολυάριθμος ἀραβικὴ στρατιὰ ἠπείλει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνέπνευσεν εἰς τὸν ἐν Σικελίᾳ στρατηγὸν Σέργιον τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἦτο εὔκαιρος ἡ στιγμὴ νὰ ἱδρύσῃ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ νήσῳ ἰδίαν ἀρχήν. Καὶ προςηταιρίσθη μὲν ὑπὲρ τῶν σχεδίων αὐτοῦ τὴν ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τεταγμένην αὐτοκρατορικὴν στρατιάν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ προςλάβῃ τὸν τίτλον βασιλέως, ὃν παρεχώρησεν εἴς τινα τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, Βασίλειον τὸν Ὀνομάγουλον, μετονομασθέντα Τιβέριον, πλάσμα ὄντα τῶν χειρῶν του καὶ δρῶντα καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ φιλοδόξου καὶ πολυμηχάνου στρατηγοῦ. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τῶν ἐπαναστατῶν ἐλπίδα ὁ Λέων, καίπερ ἐν δειναῖς ἡμέραις εὑρισκόμενος, ἠδυνήθη νἀποστείλῃ εἰς τὴν Σικελίαν πρὸς κατεύνασιν τῆς ἀποστασίας ἄνδρα δραστήριον καὶ πιστόν, τὸν χαρτουλάριον Παῦλον.

Ὁ ἀπόστολος τοῦ βασιλέως δὲν ἠδύνατο βεβαίως, ὡς εἶχον τὰ τῆς πολιτείας κινδυνευούσης ὑπὸ τῶν τὴν βασιλεύουσαν πολιορκούντων Ἀράβων, νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ στρατιάν. Ἀλλ' ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ἀξία αὐτοῦ, ὅτι καὶ ἄνευ στρατοῦ ἠδυνήθη διὰ μόνης τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ καὶ ταχείας ἐμφανίσεως νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἀποστάτας. Ἀληθῶς ὁ νέος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τῆς Σικελίας Παῦλος, διὰ νυκτὸς εἰσελθὼν εἰς δρόμωνα καὶ διαλαθὼν τοὺς πολιορκητὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέβη εἰς τὴν Κύζικον, καί, ταχὺς ποιούμενος τὴν πορείαν διά τε γῆς καὶ θαλάσσης, ἔφθασεν αἰφνιδίως εἰς τὴν Σικελίαν. Ἅμα δὲ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἔντρομος ἔφυγεν ὁ Σέργιος εἰς τὴν Καλαβρίαν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων. Συγκαλέσας δὲ ὁ Παῦλος τὰ πλήθη, ἀνέγνωσεν εἰς ἐπήκοον αὐτῶν τὸ παραδεδομένον εἰς αὐτὸν πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Σικελίας διάγγελμα τοῦ βασιλέως. Ὁ Λέων ἀνήγγελλε τὰς μέχρι τοῦδε νίκας του κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τὴν ἀναμενομένην μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν δύο ἐπικούρων ἀραβικῶν στόλων ἀπολύτρωσιν τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ Σικελιῶται, βλέποντες, ὅτι τὸ μὲν κράτος εἶχε σθένος, ἡ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία θάρρος καὶ δύναμιν, ἐγκατέλιπον τὴν ἰδέαν τῆς ἀποστασίας, καὶ ἀνευφήμησαν τὸν Λέοντα. Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ταχεῖαν ἐπιτυχίαν τοῦ Παύλου εὔκολος ὑπῆρξεν ἡ τιμωρία τῶν ἀρχηγῶν

σταντινουπόλει προμνησθέντας τέσσαρας κυριωτάτους όπαδούς τοῦ 'Αναστασίου. 'Εν τούτοις δὲ καὶ οἱ ἐν 'Ηρακλείᾳ Βούλγαροι, βλέποντες, ὅτι ἡ κάθοδος τοῦ προστατευομένου ὑπ' αὐτῶν δὲν ἔμελλε νὰ γείνῃ ἀναιμάκτως, ὡς παρίστανεν ὁ Σισίννιος, μεταπεισθέντες δὲ καὶ διὰ γραμμάτων τοῦ Λέοντος, συνέλαβον καὶ ἀπέστειλαν δεσμώτας εἰς Κωνσταντινούπολιν τόν τε Σισίννιον καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ καὶ ἄλλων πλείστων, καὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια. 'Ο δὲ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἐν τῷ λεγομένῳ Κυνηγίῳ ἀποκεφάλισιν τοῦ Σισιννίου καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τὴν ῥινοκόπησιν καὶ ἐξορίαν τῶν λοιπῶν συνεργῶν, ὧν καὶ ἐδημεύθησαν αἱ οὐσίαι. Τὴν δὲ ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐπεσφράγισαν ἀγῶνες ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ὧν τελουμένων ἐπομπεύθησαν ἐπὶ κοντοῦ ἀνηρτημέναι αἱ κεφαλαὶ τῶν ἀποτμηθέντων.

'Ο θρόνος ἦτο ἤδη ἀσφαλής, καὶ ὁ Λέων ἠδύνατο μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀναμορφωτικοῦ προγράμματος, ὅπερ ἔμελλε μὲν νὰ προκαλέσῃ μακρὰν πρὸς τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα πάλην τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας, ἀλλ' ἔμελλε καὶ νὰ δοξάσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τῶν βασιλέων τῶν κληθέντων εἰκονομάχων.

ε'

'Η ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως.

'Ο παρακολουθήσας τὴν ἱστορίαν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς μετὰ τὸν μέγαν Θεοδόσιον διαιρέσεως τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἰς δύο τμήματα δὲν δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὰς ἐν αὐτῷ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπελθούσας μεγάλας μεταβολάς. Ὅτε ἀνήρχετο ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ 'Αρκάδιος, τὸ κράτος ἦτο ὑπὸ ἔποψιν γεωγραφικῆς ἐκτάσεως πολὺ μεγαλείτερον ἐκείνου, ὅπερ παρελάμβανεν ὁ Λέων. Δὲν περιελαμβάνοντο πλέον εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἡ Συρία, ἡ 'Αφρική, τὰ βορειότερα μέρη τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. 'Η δὲ ἀπώλεια ἢ παραχώρησις τῶν χωρῶν τούτων, αἵτινες ἄλλοτε ἀπετέλουν μέρος τοῦ κράτους, μέχρι τινὸς ἐπέρρωσεν ἀντὶ νὰ ἐξασθενήσῃ αὐτό. Τοὐλάχιστον ἀναντίρρητον εἶνε, ὅτι διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῶν χωρῶν τούτων τὸ κράτος ἀπώλεσε μὲν καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν 'Ελλήνων ὑπηκόων, συναπέβαλε δὲ

καὶ ἑστίας μεγάλου πολιτισμοῦ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν ἀκμαίαν ποτὲ ἀντίπαλον Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, τὴν Καρχηδόνα. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι αἱ ἀσιατικαὶ καὶ ἀφρικανικαὶ ἐκεῖναι χῶραι, ἃς σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ κράτους ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων, ἕνεκα τοῦ ἑτερομιγοῦς αὐτῶν πληθυσμοῦ καὶ τῆς πρὸς θρησκευτικὰς αἱρέσεις, ἰδίως δὲ τὸν νεστοριανισμὸν καὶ μονοφυσιτισμὸν τάσεως παρεῖχον σχεδὸν διαρκῶς πράγματα εἰς τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν. Οὐχ ἧττον δ' ἐσκεμμένη πολιτικῶς καὶ ἐπωφελὴς μᾶλλον ἢ ἐπιζήμιος διὰ τὸ κράτος εἶχεν ὑπάρξει ἡ βαθμιαία πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ Σλάβους, Χρωβάτους καὶ Σέρβους ἐκχώρησις τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐκεῖθεν μάλιστα τοῦ Ἴστρου καὶ τῆς Δαλματίας καὶ Ἄνω Ἀλβανίας.

Διὰ τῶν τοιούτων παραχωρήσεων ἢ ἀπωλειῶν συνεπείᾳ πολέμων οὐ μόνον κατέστη ἀσθενεστέρα καὶ ἀραιοτέρα ἡ κατὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐπίθεσις τῶν περιοίκων βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ ὁμογενέστερον ἔγεινε τοῦτο καθ' ἑαυτό, ἀπαλλαχθὲν στοιχείων κατὰ μέγα μέρος ἑτερογενῶν. Ὡς εἰκὸς λοιπὸν ἔγεινεν ὁσημέραι ἑλληνικώτερον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἅτε τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ὄντος ἔκπαλαι τοῦ κρατοῦντος ἐν ταῖς χώραις ταῖς εἰς τὸ κράτος περιλειφθείσαις. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως εἶχεν ἤδη μεγάλως προβῇ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ κράτους. Ἐβάρυνε μὲν ἀκόμη ἐπὶ τὴν βασιλείαν, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸ ἔθνος ἡ συνείδησις τῆς μεγάλης κληρονομιας τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλ' ὅμως οἱ ἡγεμόνες ἐκεῖνοι οἱ αὐτοκαλούμενοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι οἱ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἕδραν τῶν βασιλέων αὐτῶν ὀνομάζοντες νέαν Ῥώμην ἦσαν τὸ πλεῖστον Ἕλληνες τὴν γλῶσσαν, ἐνεφοροῦντο αἰσθημάτων ἑλληνικῶν, τὴν ἑλληνικὴν ἤδη εἶχον ὡς γλῶσσαν τῆς διοικήσεως, καὶ αὐταὶ δ' αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις ἐγράφοντο ἤδη ἑλληνιστί, αἱ δὲ παλαιότεραι αἱ λατινιστὶ γεγραμμέναι ἤρχιζον νὰ γίνωνται ξέναι εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἦτο τὸ κράτος πολὺ διάφορον τοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀρκαδίου. Ὁ χριστιανισμὸς εἶχε συμφυῆ πάλην μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ εἰδωλολατρεία ἐκνικηθεῖσα ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας εἶχεν ἐκλίπει, καὶ μόλις που διετηροῦντο ἀσυνειδήτως ἴχνη τινα εἰδωλολατρικά, καθ' ὧν εἴδομεν ἀντεπεξερχομένην τὴν πενθέκτην οἰκουμενικὴν σύνοδον. καὶ μόλις που ἐσῴζοντο ἔν τισιν ἐσχατιαῖς τοῦ κράτους, ὡς ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Πελοποννήσου, ἢ παρὰ τοῖς [illegible] ἐν αὐτῷ τῷ

κράτει ἐγκαθιδρυμένοις Σλάβοις ἐθνικοί, οὓς δὲν εἶχεν ἀκόμη φωτίσει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ζιζάνια τῶν αἱρέσεων εἶχον κατὰ μέγα μέρος ἐκσπασθῆ ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας διὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ὁμαλώτερος δὲ προηγγέλλετο ὁ μέλλων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους θρησκευτικὸς βίος διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀποσπάσεως τῆς Συρίας καὶ Ἀφρικῆς, ὧν οἱ ἰθαγενεῖς πληθυσμοὶ εἶχον πολλάκις γείνει εἰςηγηταὶ θρησκευτικῶν σκανδάλων, ταρασσόντων τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας.

Οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κωνσταντίνου ὁ χριστιανισμός, γενόμενος ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους, εἶχε κατ' ὀλίγον εἰςδύσει εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἶχε μεταβάλει αὐτὰς τὰς σκέψεις, αὐτὸν τὸν βίον τῶν λαῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Αἱ ἡμέραι τῶν διωγμῶν εἶχον παρέλθει ἀπὸ πολλοῦ, καὶ ἡ νέα θρησκεία δίκην κυριάρχου ἐδέσποζε τῶν καρδιῶν καὶ τῶν πνευμάτων. Ἀπὸ τῶν κρυπτῶν καὶ τῶν κατακομβῶν εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον, εἰς ὃν αὐτὴ ἔδιδε κῦρος καὶ δύναμιν, εἶχεν ἐπιδράσει εἰς τὰ τῆς πολιτείας, εἶχε μεταρρυθμίσει τὴν ἐπιστήμην, εἶχεν ἀνασκευάσει τὴν κοινωνίαν. Ἀπὸ τῆς χρίσεως τοῦ βασιλέως μέχρι τῆς ταφῆς τοῦ ἐπαίτου δὲν ὑπῆρχε πρᾶξις τοῦ δημοσίου βίου, εὐτυχία ἢ συμφορὰ τοῦ ἔθνους, περίστασις τοῦ βίου τῶν ἰδιωτῶν καθ' ἣν νὰ μὴ παρουσιάζηται ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ ἀνάμιξις τῆς θρησκείας. Ἡ δύναμις τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας ἦτο οὕτω μεγάλη, ὥςτε ὀλίγοι αἰῶνες εἶχον ἀρκέσει νὰ μεταβάλωσιν ἐκ βάθρων τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, νὰ ἐκριζώσωσι προαιωνίους συνηθείας καὶ νὰ μετατρέψωσι τὸν λαόν, ὅςτις ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις εἶχε καὶ ἐθεώρει τὴν θρησκείαν δίκην κοσμήματος, εἰς ἀγέλην πιστῶν, ἧς ὁ βίος ἐκανονίζετο ὑπὸ τοῦ δόγματος.

Ἐν τοιαύτῃ ἀκατασχέτῳ φορᾷ πρὸς τὴν τυφλὴν πίστιν εἰς τὸν σωτῆρα, τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ, ἐν τῇ τοιαύτῃ θρησκευτικῇ ἀφοσιώσει, ἣν ἐπέτεινεν ἡ κακοδαιμονία ἡμερῶν ἐθνικῆς συμφορᾶς καὶ ἡ εἰς τὸ θεῖον ἀνάρτησις τῆς σωτηρίας, ἡ εὐλάβεια ἔγεινε τὸ ἐξόχως χαρακτηριστικὸν τοῦ κράτους. Αἱ ἐκκλησίαι ἐπολλαπλασιάσθησαν εἰς τὸ ἄπειρον, αἱ παμπληθεῖς μοναὶ ἀπερρόφων πλῆθος μέγα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀπομακρυνομένων ἀπὸ τῆς κοινωνίας καὶ ἀφιερουμένων εἰς τὰ θεῖα, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη προςέλαβον χαρακτῆρα θρησκευτικόν, θεολογικὴ δέ τις ἅμιλλα κατέλαβεν ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους. Ἀπὸ τῆς βασιλευούσης μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τοῦ κράτους, ἀπὸ τῶν ἀδύτων τοῦ

οἴκου μέχρι τῶν ἀγρῶν, ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων μέχρι τῶν πλατειῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν φρουρίων τῶν ἐν τοῖς συνόροις ἐνεφιλοχώρησεν εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰςέδυσεν εἰς τὴν πολιτείαν ἱερός τις ζῆλος, παρορῶν πολλάκις τὰ πρὸ ποδῶν χάριν τῶν ὑπερκοσμίων. Πρὸς δ' ἐπὶ τούτοις ἡ κατὰ τῶν αἱρέσεων πάλη τριῶν ἤδη αἰώνων εἶχεν ὄχι μόνον τῆς πίστεως ὀξύνει τὴν κριτικὴν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀναπτύξει θεολογικὴν μετεωρολεσχίαν, τὰ πάντα τιθεμένην δεύτερα τῆς περὶ τῶν θρησκευτικῶν λογομαχιῶν ἀκαίρου πολλάκις συζητήσεως.

Ὁ βυζαντιακὸς λαὸς, ἐθισθεὶς εἰς τοὺς περὶ τῶν δογμάτων λόγους ἐν οἷς χρόνοις ἐσαλεύετο ἐκ τῶν αἱρέσεων αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα τῆς διὰ θυσιῶν καὶ μαρτυρίων καὶ αἱμάτων στηριχθείσης θρησκείας, ἐτύρβαζε μικρολογῶν περὶ τὰ ἱερὰ πράγματα ἐκ κακῆς ἕξεως καὶ ὅτε ἡ μὲν θρησκεία εὑρίσκετο ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ, ἀντ' αὐτῆς δὲ διέτρεχε σοβαροὺς κινδύνους ἡ πολιτεία. Ἡ περὶ δογμάτων ἀργολογία εἶχε καταστῇ ἀληθῶς νόσος ἐπιδημικὴ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πολὺ μᾶλλον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ὅςτις εἶχε πειραθῇ διὰ τῶν συνετῶν καὶ εὐπαρρησιάστων αὐτοῦ λόγων νὰ καυτηριάσῃ τὸ νόσημα, ὅπερ ἐξηπόρει πῶς νὰ ὀνομάσῃ, ἂν φρενῖτιν ἢ μανίαν. Ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οὕτω καὶ ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις αὐτοσχέδιοι τῆς θεολογίας δογματισταὶ ἐπλήρουν τὰς στενωποὺς, τὰς ἀγορὰς, τὰς πλατείας, τὰς ὁδούς· τὰ θεῖα ἐκυλίοντο εἰς τὰς τριόδους, καὶ ἡ περὶ τῆς δῆθεν θρησκείας μέριμνα ὑπερενίκα πᾶσαν φροντίδα περὶ τῆς πολιτείας.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ θρησκευτικοὶ τύποι ἀπέπνιγον πολλάκις τὴν οὐσίαν καὶ ἡ θεολογικὴ μικρολογία ἀπερρόφα πᾶσαν σχεδὸν ἄλλην σκέψιν, οὐ μικρὰ προςεγίνετο ἐντεῦθεν ζημία εἰς τὴν πολιτείαν ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ὑπὸ μεγάλων περιεβάλλετο κινδύνων. Ἡ μὲν εἰς τὰς μονὰς κατὰ πλῆθη εἰςροὴ ἐνθέων ἀπαρνητῶν τῶν ἐγκοσμίων ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπεστέρει τὴν πολιτείαν βραχιόνων ἀναγκαιοτάτων πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους καὶ συνετέλει εἰς κρίσιμον ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ δὲ πλεονασμὸς τῶν ἑορτῶν ἦγεν εἰς ἀργίαν μητέρα πτωχείας καὶ παντοδαπῶν γενέτειραν κακῶν. Ἡ δὲ καθημερινὴ τῆς βασιλείας ἐνασχόλησις περὶ τὰ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ τὰς θεολογικὰς διαμάχας, ἀφ' οὗ ὁ βασιλεὺς συμφώνως πρὸς αὐτὴν τὴν βάσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας ἦτο συγχρόνως βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς, ἐπέφερε πολλάκις τὴν παραμέλησιν τῶν ἀληθῶν καθηκόντων τοῦ βασιλέως χάριν τῶν ὑπερ-

κοσμίων μεριμνῶν. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ κινδυνεύουσα πατρὶς εἶχεν ὑποχωρήσει ἐν πολλοῖς εἰς τὴν πίστιν, ἥτις δὲν ἐκινδύνευε πλέον.

Τοιαύτην εὗρε τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους ὁ Λέων, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸν θρόνον. Μόνος ἐχθρὸς καθ' οὗ εἶχε νὰ παλαίσῃ δὲν ἦσαν οἱ Ἄραβες, ἀλλ' οὐχ ἧττον αὐτῶν ἐπίφοβος ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ παραλυσία, ἣν εἶχεν αὐξήσει ἡ ἀναρχία τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἦτο ἀνάγκη εὐρείας πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ βασιλεὺς εὑρέθη ἠναγκασμένος νὰ προβῇ γενναίως εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναμορφώσεως. Ἐνώπιόν του ἠνοίγετο στάδιον εὐρύ, ἀλλὰ μεστὸν προσκομμάτων. Ἔμελλε νὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνα βαρὺν καὶ δυσβάστακτον πρὸς συμφέροντα κραταιά, πρὸς προλήψεις βαθέως ἐρριζωμένας. Ἴσως ὁ Λέων ἐφαντάζετο τὸ ἔργον ὀλιγώτερον βαρὺ καὶ μακρόν, καὶ ἐτύφλωττε πρὸς νέους κινδύνους εἰς οὓς ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ τὸ κράτος, θέλων νὰ σώσῃ αὐτό, ἴσως δὲ καὶ δὲν παρεγνώριζε μὲν τὰς δυσχερείας τῆς ἐπιβολῆς, τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ ἐγχειρήματος, τὸν κίνδυνον τῆς ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα προχωρήσεως, ἀλλ' ἐφρόνει, ὅτι πᾶσα ἀντίστασις, πᾶς ἀγών, πᾶσα δυσφημία ἔπρεπε νὰ ὑπερνικηθῇ χάριν τῆς κοινῆς σωτηρίας. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὁ Λέων δὲν ἐδειλίασε, καὶ ἀνέλαβε τὸν ἐπίμοχθον ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως ἀγῶνα, ἀγῶνα, ὃν ἐξηκολούθησεν ἡ δυναστεία αὐτοῦ πιστὴ ἐμμείνασα εἰς τὸ πρόγραμμά του. Τὸ δ' ἔργον του προσέλαβε μὲν μοιραίως τὸν χαρακτῆρα ἐπαναστάσεως θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς, καὶ ἠδυνήθη νἀναχαιτίσῃ ἐφ' ἱκανὸν τὴν καταστροφὴν καὶ νὰ δώσῃ νέας δυνάμεις εἰς τὸ κράτος. Ἂν δ' ὑπῆρξεν ἐν πολλοῖς πρόωρον, ἂν εἰς τέλος ἀπέτυχε, δὲν παύει διὰ τοῦτο νὰ εἶνε μέγα.

ς'

Ἡ ἀρχὴ τῆς εἰκονομαχίας.

Ἐπιλαμβανόμενος τοῦ ἔργου τῆς μεταρρυθμίσεως ὁ βασιλεύς, πρῶτον ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γινομένην ὑπέρμετρον χρῆσιν τῶν εἰκόνων. Τὰς εἰκόνας ἤδη ἐνωρὶς εἶχεν ἀποδεχθῇ ὁ χριστιανισμός. Ἡ ἀγανάκτησις ἥτις εἶχε καταλάβει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου βλέποντος τῶν Ἀθηνῶν τὴν πόλιν κατείδωλον δὲν ἐπλήρου ἐπ' ἴσης τὴν ψυχὴν τῶν πρώτων Χριστιανῶν, εἰ καὶ οἱ ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὴν νέαν θρησκείαν προσελθόντες δὲν ἔβλεπον εὐχαρίστως τὰς εἰκόνας, ἡ δὲ

ἀλησμονήτων, ὅταν ἔβλεπον τοὺς μὲν ὑπὲρ ἑνὸς ὑπερτάτου ὄντος ἀγωνισθέντας καὶ μαρτυρήσαντας λεληθότως ὑποκαθισταμένους εἰς αὐτὸ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πλήθους, τὰ δ' ἐξωτερικὰ σύμβολα καὶ τὰς ἁπτὰς εἰκόνας τῶν ἐκλεκτῶν ἐκείνων τῆς πίστεως λατρευομένας δίκην αὐτῶν ἐκείνων ; Δὲν ἦτο δὲ τέλος αὐτόχρημα παραπλάνησις τῆς πίστεως, ὀπισθοδρόμησις τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος, βλάβη τῆς κοινωνίας καὶ ζημία τῆς πολιτείας ἡ ἀπόδοσις θαυματουργικῆς δυνάμεως εἰς τὰς εἰκόνας καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν συνδεομένη πίστις εἰς περίαπτα καὶ ἐπῳδάς, εἰς φαρμακείας καὶ μαγείας ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς εἰδωλολατρείας ;

Τὸν ἐκ τῶν τοιούτων καταχρήσεων κίνδυνον εἶχεν ἤδη τελευτῶντος τοῦ πέμπτου αἰῶνος αἰσθανθῇ αὐτὴ ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει. Ἀπόπειρα δὲ καταργήσεως τῶν εἰκόνων εἶχε γείνει ἐν Συρίᾳ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ζήνωνος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως Φιλοξένου. Εὔλογον δὲ ἦτο νὰ γείνῃ ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα ἐν χώρᾳ γειτονευούσῃ πρὸς τὴν Παλαιστίνην, διότι οἱ Ἰουδαῖοι ἀνέκαθεν δὲν ἦσαν φίλοι τῶν εἰκόνων. Καὶ ἐπισημότερον δὲ διάβημα ἐναντίον τῶν εἰκόνων ἔγεινεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φιλιππικοῦ, ὅτε αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἐμελέτησε τὸ ζήτημα τῆς καταργήσεως αὐτῶν. Φαίνεται μάλιστα, ὅτι καὶ νόμον ἐξέδωκεν ὁ Φιλιππικὸς τῷ 713, εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀποσκοποῦντα. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Φιλιππικὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος εἰκονομάχος βασιλεύς. Ἀλλὰ τοῦ μὲν Φιλιππικοῦ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία, τὸ δὲ ἀνώμαλον τῶν καιρῶν δὲν ἐπέτρεψε τὴν συστηματικὴν περὶ καταλύσεως τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων ἐνέργειαν, ἣν πρῶτος ἀνέλαβε θαρραλέος ὁ Λέων. Ἀποβαλὼν δὲ πάντα δισταγμὸν ἐξέδωκε τῷ 726 τὸ πρῶτον αὐτοῦ περὶ ἀπομακρύνσεως τῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν διάταγμα.

ς'

Ἡ πρώτη ἀντίδρασις.

Ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ῥιζωθῇ διὰ τῶν αἰώνων εἰς τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, ὥστε, ὡς εἰκός, εὐθὺς ἡ πρώτη κατ' αὐτῶν τοῦ βασιλέως ἐνέργεια ἐγέννησε κατάπληξιν καὶ ἀγανάκτησιν παρὰ τοῖς πολλοῖς. Οἱ εἰκονολάτραι, μὴ δυνάμενοι ἢ μὴ θέλοντες νὰ ἐννοήσωσι τὰ ἐλατήρια τὰ ὠθήσαντα τὸν Λέοντα εἰς τὸ τολμηρὸν αὐτοῦ διάβημα, παντοῖα ἐχάλκευσαν περὶ τῶν λόγων, ἐξ ὧν ἀφωρμήθη. Καὶ διηγεῖτο

λοιπὸν ἡ φιλόθρησκος τῶν εἰκονολατρῶν παράδοσις, ὅτι τῆς ἐναντίον τῶν εἰκόνων κακοδοξίας μετέλαβεν ὁ Λέων παρὰ τῶν Σαρακηνῶν, ὡς ὁ χαλίφης Ἰεζὶδ εἶχε πεισθῆ νὰ καταλύσῃ τὰς εἰκόνας τῶν Χριστιανῶν, βεβαιωθεὶς παρά τινος Ἰουδαίου, ὅτι, ἂν ἔπραττε τοῦτο, ἔμελλε νὰ ζήσῃ μακρὸν χρόνον. Ἄλλοι δὲ ἀνέφερον τὸ εἰκονομαχικὸν διάταγμα τοῦ Λέοντος εἰς ὑπόσχεσιν δοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ πρὶν ἢ ἀκόμη βασιλεύσῃ, ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ, εἰς Ἰουδαίους προφητεύσαντας εἰς αὐτὸν ἐπὶ τοιαύτῃ ὑποσχέσει τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν. Διὰ ταῦτα δὲ τὸν μὲν Λέοντα ἐκάλουν **σαρακηνόφρονα**, τὸν δὲ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τιμώμενον καὶ συνεργήσαντα αὐτῷ εἰς τὴν τῶν εἰκόνων κατάλυσιν πατρίκιον Βησὴρ, Χριστιανὸν ὄντα ἐκ Συρίας, ἔλεγον αὐτόχρημα ἐξομώσαντα καὶ ἀποδεχθέντα τὸν μωαμεθανισμόν. Καὶ ἴσως μὲν ὅ τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατρίκιος ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ κατάργησις τῶν εἰκόνων ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ πως εὐχερεστέραν τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσέλευσιν Σαρακηνῶν καὶ Ἰουδαίων, ἀλλὰ τοὺς ἀληθεῖς λόγους τῆς εἰκονομαχίας ἐξεθήκαμεν ἤδη ἀνωτέρω.

Καὶ ὅμως δὲν ἔλειψε καὶ ἄλλη ἐξήγησις τῶν λόγων δι' οὓς ὁ Λέων ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων ἀγῶνα. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος, καθ' ὃ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον κατὰ τῶν εἰκόνων διάταγμα τοῦ βασιλέως (726) ἔγεινε δεινὴ ἔκρηξις τοῦ ἀπὸ αἰώνων κοιμωμένου ἡφαιστείου τῆς Θήρας. Μεταξὺ Θήρας καὶ Θηρασίας ἐξεφάνη ἐκ τῆς θαλάσσης πῦρ ἐπὶ ἡμέρας τινὰς καὶ ἐξετοξεύοντο πέτραι κισσήρεως, αἵτινες ὑπὸ τῶν χρονογράφων λέγονται ἀναπεμφθεῖσαι οὐ μόνον καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέχρι Λέσβου καὶ Ἀβύδου, ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας. Ἐκ μέσου δὲ τοῦ πυρὸς ἐξεβράσθη νησὶς μὴ ὑπάρχουσα πρότερον, ἑνωθεῖσα δὲ μετὰ τῆς λεγομένης Ἱερᾶς νήσου, ἥτις εἶχε φανῆ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος. Τὸ φυσικὸν λοιπὸν τοῦτο φαινόμενον, ὅπερ ἀργότερον ἐξηγεῖτο ὑπὸ τῶν εἰκονολατρῶν ὡς δεῖγμα τῆς ἐναντίον τοῦ Λέοντος θεϊκῆς ὀργῆς, ἔλεγόν τινες, ὅτι ἡρμήνευσεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Λέων ὡς δεῖγμα τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τῶν εἰκόνων.

Ἀποφασίσας δ' ὁ Λέων τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων ἀγῶνα, ἠθέλησεν, ὡς εἰκὸς, νὰ τύχῃ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τῆς συμπράξεως καὶ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, ὧν ἡ συμμετοχὴ οὐ μόνον κῦρος μεῖζον ἔμελλε νὰ περιάψῃ εἰς τὴν ἐπιβολὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τελεσφορωτέραν νὰ καταστήσῃ αὐτήν. Οἱ δὲ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ πατριάρχης Γερμανὸς καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκαδημίας.

Τὸν πατριάρχην Γερμανὸν γνωρίζομεν ἤδη. Ὡς ἐπίσκοπος Κυζίκου παραστὰς τῷ 712 εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλιππικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθεῖσαν σύνοδον τῶν μονοθελητῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ δείξῃ ἱκανὸν σθένος, ὅπως ἀντιστῇ εἰς τὴν διὰ τῶν πιέσεων τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἐπιβληθεῖσαν ἀνατροπὴν τῶν πράξεων τῆς ἐν Τρούλλῳ ἕκτης συνόδου. Ἀλλ' ἓν τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Ἀναστασίου ὑπῆρξε κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαινισθείσης θρησκευτικῆς τε καὶ πολιτικῆς παλινορθώσεως ἡ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐγκατάστασις τοῦ Γερμανοῦ, γνωστοῦ διά τε τὰ φιλορθόδοξα αὐτοῦ αἰσθήματα, τὴν λογιότητα καὶ τὴν ἀρετήν. Τοιοῦτον ἄνδρα, στερρῶς ἐχόμενον τῶν πατροπαραδότων καὶ σεβούμενον πρὸ παντὸς νεωτερισμοῦ μετὰ τὸ ἀκούσιον αὐτοῦ ὀλίσθημα ἐν τῇ μονοθελητικῇ ἐκείνῃ συνόδῳ, δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ παρασύρῃ ὁ Λέων εἰς τὰς τολμηρὰς αὐτοῦ καινοτομίας. Ὁ ὑπερογδοηκοντούτης πατριάρχης ἀντέστη θαρραλέος διά τε τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφίδος εἰς τὰς προθέσεις τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' εἰς μάτην ἀντέτεινεν. Εἰς μάτην ἔφυγε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἑνὸς τῶν βιογράφων αὐτοῦ, εἴς τινα γυναικείαν μονὴν τῆς Κυζίκου, ὅπως σωθῇ ἀπὸ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῶν διώξεων τοῦ Λέοντος. Ἐπιστρέψας δ' ἐκ Κυζίκου, εἰς μάτην ἐξηκολούθησεν ἀγωνιζόμενος, καὶ ὑπεμίμνησκε κατὰ τὰ λεγόμενα εἰς τὸν βασιλέα τὰς ὑποσχέσεις, ἃς εἶχε δώσει κατὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ ἐν μηδενὶ νὰ σαλεύσῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῶν αὐτῆς ἀποστολικῶν καὶ θεοπαραδότων θεσμῶν. Ἀλλ' ὅμως, ἐπιμένων ὅτι μόνον οἰκουμενικὴ σύνοδος ἠδύνατο νὰ κρίνῃ τὰ περὶ τῆς καινοτομίας, δὲν εἰσηκούετο. Καὶ ὅτε δὲ ὁ Λέων παρὰ τὰς ἐνστάσεις τοῦ γηραιοῦ πατριάρχου συνεκάλεσε τῇ 6 Ἰανουαρίου 730 σιλέντιον, ἤτοι συνέλευσιν τῆς συγκλήτου, ὅπως ληφθῇ ἀπόφασις περὶ τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων, ἐκλήθη δ' εἰς τὴν διάσκεψιν ταύτην καὶ ὁ Γερμανός, κατέστη ἔτι τραχυτέρα ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως ῥῆξις. Ἡ σύγκλησις σιλεντίου, ὡς ἔπραξεν ὁ Λέων, καὶ ὄχι οἰκουμενικῆς συνόδου, ὡς ἀπῄτει ὁ Γερμανός, μετέβαλλε τὸ ζήτημα ἀπὸ ἐκκλησιαστικοῦ εἰς πολιτικόν, καὶ τοιοῦτον, πρὸς τἄμεσα τοῦ κράτους συμφέροντα καὶ αὐτὴν τὴν διοίκησιν συνδεόμενον ἤθελε νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἡ ἀναμορφωτικὴ βασιλεία. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία, ἣν ἀντεπροσώπευεν ὁ πατριάρχης, δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὁ Γερμανὸς προσῆλθε μὲν εἰς τὸ σιλέντιον, ἀλλά, βλέπων, ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου, ἤτοι αἱ ἐνστάσεις περὶ ἀναρμοδιότητος τοῦ κληθέντος συνεδρίου πρὸς λύσιν τοῦ

συμμετέσχον τῆς στάσεως, ἐν αἷς καὶ ἡ Θεοδοσία, ἥτις ὠμῶς τιμωρηθεῖσα ἐτάχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰς ὁσιομάρτυρας καὶ τιμᾶται ἰδίᾳ τῇ 29 Μαΐου. Καὶ ἄλλων δὲ εἰκονοφίλων τὸ μαρτύριον ἀναγράφουσι τὰ συναξάρια, παρισταμένης οὕτω τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος ὡς ἐποχῆς νέου κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμοῦ. Ἀλλ' ἀναντιρρήτως αἱ τοιαῦται εὐλαβεῖς παραδόσεις δεικνύουσι μόνον τὸν ὑπέρμετρον τῆς ἐκκλησίας ζῆλον καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἥττῃ τῆς εἰκονομαχίας μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐγχειρήματος καύχησιν τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς μᾶλλον ἢ θηριωδίαν τοῦ Λέοντος, οἵαν ἐξεικονίζουσιν οἱ ἐγκωμιασταὶ τῶν μαρτύρων. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶνε, ὅτι ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Νικηφόρος ἀναφέρουσι μὲν αἰκισμοὺς καὶ τιμωρίας καί που καὶ μαρτύρια τῶν ὑπερκινδυνευόντων τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ δὲν ἐκτραγῳδοῦσι τὰ πράγματα ὅσον οἱ συναξαρισταί. Ὁ δὲ Λέων, ὁπωσδήποτε τιμωρῶν τοὺς ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ κατεξανισταμένους, οὐδαμῶς ἐνήργει ὡς διώκτης τῆς ἐκκλησίας, ἧς ἄλλως ὁ μετὰ τὸν Γερμανὸν ἀντιπρόσωπος συνεφρόνει αὐτῷ, ἀλλ' ἐθεώρει τοὺς ἀντιδρῶντας ὡς κοινοὺς κατὰ τῆς πολιτείας στασιαστάς, ὧν ἐπεβάλλετο ἡ τιμωρία χάριν αὐτοῦ τοῦ κύρους τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ κράτους ἐν ἡμέραις μάλιστα, καθ' ἃς τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων εἰκόνων ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς ἐπανάστασιν μὲν τῶν χωρῶν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, εἰς κίνδυνον δὲ τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Ἰταλίᾳ.

η'

Τὸ θέμα Ἑλλάδος καὶ αἱ Κυκλάδες.

Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κώνσταντος, καθ' ἃς εἴδομεν τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον διαχειμάζοντα τῷ 662 ἕως τοῦ ἔαρος τοῦ 663 ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ εἰς Σικελίαν ἀπόπλου αὐτοῦ, οὐδεὶς γίνεται ἴδιος λόγος περὶ τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ ἔτους 727. Ἀλλ' αἰτία τῆς ἐπὶ ἑξήκοντα ἔτη καὶ πλέον ἀποσιωπήσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν εἶνε οὔτε ἔκπτωσις αὐτῶν τυχόν, οὔτε καταδυνάστευσις ὑπὸ ξένου τινὸς λαοῦ, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων περὶ αὐτῶν παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις χρονογράφοις, ἣν ἀναπληροῦσι μόνον τὰ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων σωζόμενα μολυβδόβουλλα διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας καὶ ἀρχιεπισκόπων ἐν Ἑλλάδι.

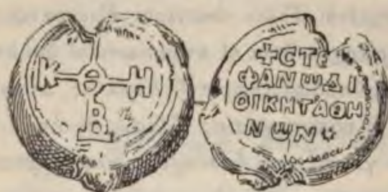
Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς ἀπετέλει μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου αἰῶνος,

ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἴδιον διοικητικὸν τμῆμα τοῦ βασιλείου, ἴδιον *θέμα*, κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, μεθ' ἧς ἡνώθη περὶ τὸν δωδέκατον πιθανῶς αἰῶνα. Ἀνῆκον δὲ εἰς τὸ *θέμα Ἑλλάδος* αἱ εἰς τὴν σημερινὴν στερεὰν Ἑλλάδα περιλαμβανόμεναι χῶραι μετὰ καὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ Εὐβοίας. Ἀλλ' ἄγνωστον μένει τίς τῶν κυριωτάτων πόλεων τῶν ἐν ταύταις ταῖς χώραις, ἡ Λάρισα, ἡ Χαλκίς, ἡ Λεβάδεια, αἱ Θῆβαι ἢ αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος.

Ἀλλὰ περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ θέματος κατὰ τούτους τοὺς αἰῶνας ἱκανὰ μανθάνομεν ἐκ τῆς μελέτης καὶ τοῦ πρὸς ἄλληλα συνδυασμοῦ τῶν μολυβδοβούλλων. Βλέπομεν δῆλα δή, ὅτι ἡ ἀνωτάτη διοίκησις τοῦ θέματος, οὖσα στρατιωτική, ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς *στρατηγόν*, ὡς καὶ ἡ τῶν ἄλλων θεμάτων τοῦ κράτους. Ἐπεῖχε δ' οὗτος ἀληθῆ θέσιν στρατηγοῦ ἐν καιρῷ πολέμου. Ἄλλως δὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦ στρατηγοῦ ὅ ἔφερε ἦτο τιμητικὸν καὶ οἱονεὶ μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος τῶν προπραιτώρων, τῶν ἀντιστρατήγων, οἵτινες ἦσαν ἐπὶ Ῥωμαίων μετὰ καὶ τῶν ἀνθυπάτων οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Διάφορος δ' ἦτο ὁ ἀληθὴς βαθμὸς τῶν τὰ θέματα διοικούντων στρατηγῶν ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Οὕτω, καθ' ἃ διδάσκουσι τὰ μολυβδόβουλλα, οἱ στρατηγοὶ τοῦ θέματος Ἑλλάδος ἦσαν πάντοτε πρωτοσπαθάριοι. Ὑπὸ δὲ τὸν στρατηγὸν ἦσαν τεταγμένοι ἄλλοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, καὶ δὴ ἀμέσως μετ' αὐτὸν οἱ *τουρμάρχαι* ἤτοι οἱ στρατιωτικοὶ διοικηταὶ τῆς *τούρμας*, ὡς ἐκαλοῦντο αἱ ὑποδιαιρέσεις τοῦ θέματος, αἵτινες ὑποδιῃροῦντο καὶ πάλιν εἰς *βάνδα* ἢ *τοποτηρησίας*. Πόσαι δὲ ἦσαν αἱ τοῦρμαι τοῦ θέματος Ἑλλάδος δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς· ἀναντίρρητον δ' εἶνε ὅτι ἡ Χαλκίς, ἤγουν ἡ Εὔβοια, ἀπετέλει ἰδίαν τοῦρμαν, πάντως δὲ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τοῦτο καὶ περὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπὸ δὲ τοὺς *τουρμάρχας*, οἵτινες πιθανῶς εἶχον τὸν βαθμὸν σπαθαρίου, ἦσαν τεταγμένοι ἱεραρχικῶς ἄλλοι κατώτεροι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς καὶ οἱ *πρωτοκένταρχοι*. Ἡ δὲ πολιτικὴ διοίκησις ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν *πρωτονοτάριον*, ὅστις ἐνίοτε μὲν ἦτο πολιτικὸς ὑπάλληλος, ἀλλὰ συνηθέστερον μετεῖχε καὶ αὐτὸς στρατιωτικοῦ βαθμοῦ, ὢν σπαθάριος. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ πρωτονοτάριος ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἱεραρχίας τῆς τὸν βασιλικὸν οἶκον περιστοιχιζούσης στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἦτο κατώτερος τοῦ *στρατηγοῦ*, ἀλλὰ διοικητικῶς ἦτο ἐν τοῖς πλείστοις ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτοῦ. Ἦσαν δ' ἀνατεθειμένα εἰς αὐτὸν τὰ τῆς δικαστικῆς

ὑπηρεσίας, ἅτινα ἐξήσκει αὐτός, ὧν καὶ **κριτὴς ἢ δικαστὴς** Ἑλλάδος, ἢ ἐνίοτε δι' ἰδίου **κριτοῦ**, καὶ τὰ ταμιευτικά, διὸ καὶ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ χαρτουλαρίου τοῦ βασιλικοῦ σακελλίου, ἤτοι τοῦ μεγάλου θησαυροφύλακος τῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Κατὰ ταῦτα δυνάμει τῆς διπλῆς αὐτοῦ ταύτης ἰδιότητος εἰς τὸν πρωτονοτάριον ἀνεφέρετο πᾶν παράπονον περὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς πολιτικῆς ἢ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως, αὐτὸς δὲ ἦτο καὶ ὁ φροντίζων περὶ τῆς εἰςπράξεως τῶν φόρων, ὧν μέρος μὲν ἐδαπανᾶτο ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ θέματος, τὸ δὲ πλεῖστον διεβιβάζετο εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον. Ἡ δὲ τῶν λιμενικῶν καὶ τελωνειακῶν εἰςπράξεων φροντὶς ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν ***γενικὸν κουμερκιάριον τῆς ἀποθήκης Ἑλλάδος***. Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτάτων τούτων στρατιωτικῶν καὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων ἀπέστελλεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος καὶ ἄλλους κατωτέρους, φέροντας τὸν τίτλον ***διοικητῶν*** ἢ ***ἀρχόντων***, ἐχόντων πιθανῶς ἐξουσίαν ἐν πόλεσιν ἑκάσταις. Τοιοῦτοι δὲ εἶνε οἱ διοικηταὶ ἢ ἄρχοντες Ἀθηνῶν ὧν ἐσώθησαν μολυβδόβουλλα.

Τοιαύτη ἦτο ἡ διοίκησις τοῦ θέματος Ἑλλάδος μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἴσως δὲ καὶ ἀργότερον μέχρι τοῦ δωδεκάτου, ὅτε τὸ θέμα τοῦτο ἡνώθη μετὰ τοῦ τῆς Πελοποννήσου. Ἐκκλησιαστικῶς δ' ὑπέκειντο αἱ ἐπισκοπαὶ καὶ μητροπόλεις καὶ τοῦ θέματος Ἑλλάδος ὡς καὶ αἱ τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τῆς Κρήτης εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης. Διὰ δύο λοιπὸν λόγους δὲν ἦτο παράδοξον νἀντιστῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, διά τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ πάπα, ὃν θὰ ἴδωμεν ἀναλαβόντα γενναίαν κατὰ τῆς εἰκονομαχίας ἀντίδρασιν, καὶ διὰ τὸν ζῆλον μεθ' οὗ οἱ κάτοικοι τῶν παλαιῶν χωρῶν ἐν αἷς σὺν τῇ εἰδωλολατρείᾳ εἶχεν ἀκμάσει εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἡ τέχνη, ἀργὰ καὶ μόλις προςχωρήσαντες εἰς τὸν χριστιανισμόν, προςέκειντο εἰς τὰς εἰκόνας, αἵτινες παρεῖχον οὕτως εἰπεῖν ἀντισήκωμά τι εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὡραίων εἰδώλων, ἅτινα ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἐκόσμουν τὰς πόλεις αὐτῶν. Εἰς δὲ τὰς ἀφορμὰς ταύτας τῆς ἐξεγέρσεως προςετίθεντο ἴσως καὶ παράπονα περὶ κατα-

ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ
ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ Η' Η Θ' ΑΙΩΝΑ

χρήσεων τῶν ἀποστόλων τοῦ Βυζαντίου ἐν ταῖς χώραις τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος καὶ ἀντιδυναστική τις ἐνέργεια ἐξ ἀγνώστων προκαλουμένη ἀφορμῶν.

Πάντα δὲ ταῦτα τὰ αἴτια ἤγαγον ἐν ἔτει 727 εἰς ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ἤτοι τῶν κατοίκων τοῦ θέματος Ἑλλάδος, ἐναντίον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας. Οὐδ' ἐξηγέρθησαν μόνοι οἱ Ἑλλαδικοί, ἀλλὰ συνέπραξαν μετ' αὐτῶν καὶ οἱ νησιῶται τῶν Κυκλάδων, αἵτινες ἐτάσσοντο εἰς τὸ *θέμα Αἰγαίου*. Τὴν δ' ἀρχηγίαν τῆς ἀποστασίας ἀνέλαβον ὁ τουρμάρχης Ἀγαλλιανὸς καί τις Στέφανος. Δὲν περιωρίσθησαν δ' οἱ ἐπαναστάται εἰς ἀποτίναξιν τῆς ἀρχῆς τοῦ Λέοντος ἐν ταῖς ἰδίαις ἑαυτῶν χώραις, ἀλλὰ καί, συγκροτήσαντες στόλον καὶ ἀνακηρύξαντες ἴδιον βασιλέα, καλούμενον Κοσμᾶν, ὥρμησαν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοποῦντες νὰ καθαιρέσωσι μὲν τὸν ἐξ Ἰσαυρίας Λέοντα, νἀναβιβάσωσι δ' ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν πιθανῶς συντοπίτην αὐτῶν Κοσμᾶν.

Ἀλλ' ὁ Λέων, εὑρισκόμενος ἀντιμέτωπος τῆς ἀντιδυναστικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως, ἧς πρόσχημα μόνον ἦτο ὁ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀγών, δὲν ἀπέβαλε τὸ ἐν τῇ κρισίμῳ ὥρᾳ ἀπαιτούμενον θάρρος. Ὅτε οἱ ἐπαναστάται πλέοντες ἔφθασαν πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀντεπεξελθὼν ὁ Λέων τῇ 18 Ἀπριλίου 727 ἐνίκησε τὸν στόλον αὐτῶν, ἐμπρήσας τὰ πλοῖα διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός. Καὶ ὁ μὲν Ἀγαλλιανός, μὴ θέλων νὰ ζωγρηθῇ ὑπὸ τῶν πολεμίων, εὗρε γενναῖον θάνατον, πεσὼν ἔνοπλος εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπαναστάται ὅσοι ἐσώθησαν ἐκ τῆς ναυμαχίας προσεχώρησαν εἰς τὸν νικητήν. Μεταξὺ δὲ τῶν ζωγρηθέντων ὑπῆρξαν ὅ τε ἕτερος τῶν ἀρχηγῶν Στέφανος καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἡττημένων Κοσμᾶς. Τούτων δ' ἀμφοτέρων ἀπετμήθησαν αἱ κεφαλαὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ Λέοντος.

Ἡ ταχεῖα καὶ ἐπιτυχὴς ἐνέργεια τῆς βασιλείας ἐθριάμβευσε, καὶ ἡ ἐπανάστασις κατεστάλη. Ἀλλ' ἐπεβάλλετο εἰς τὸν Λέοντα νὰ φροντίσῃ καὶ ἄλλως, ὅπως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀποσοβηθῇ πᾶς κίνδυνος ἀπὸ τῶν Ἑλλαδικῶν. Δυστυχῶς ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει ὁποῖα τὰ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ληφθέντα μέτρα. Ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ, ὅτι τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ δι' αὐστηροτέρας διοικήσεως, καὶ βεβαίως δυνάμεθα νἀποδεχθῶμεν, ὅτι δὲν ἠμέλησεν ὁ Λέων νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως δι' ἐκλογῆς ἐμπίστων ἀνδρῶν καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ἐπανάληψιν τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς διοικήσεως, οἷος ἦτο ὁ μετὰ τῶν Ἑλλαδικῶν συναποστατήσας τουρ-

μάρχης Ἀγαλλιανὸς, εἰς μέλλουσαν τυχὸν ἐν τῷ θέματι Ἑλλάδος διατάραξιν τῆς δημοσίας τάξεως. Πάντως δ' ἀπητήθη παρὰ τῶν ὑπηκόων τοῦ θέματος Ἑλλάδος αὐστηρότερον καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν εἰς τὴν καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων ἀναφερομένων διαταγῶν τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων τρόπων φαίνεται ἐπιζητήσας ὁ Λέων τὴν καθησύχασιν τῶν Ἑλλαδικῶν. Τὰ μολυβδόβουλλα βοηθοῦσιν ἡμᾶς καὶ πάλιν νὰ εἰκάσωμεν ὁποῖά τινα ἦσαν ταῦτα τὰ μέτρα. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ αἱ παλαιότεραι σφραγῖδες τῶν γενικῶν κουμερκιαρίων τοῦ θέματος φαίνονται ἀνήκουσαι εἰς ὑπαλλήλους πολιτικοὺς, ἀργότερον, καὶ δὴ, ὡς διδάσκει ὁ τύπος καὶ ἡ τέχνη τῶν μεταγενεστέρων μολυβδοβούλλων, ἀπὸ τῶν χρόνων περίπου τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, βλέπομεν καὶ ταύτην τὴν ἀνωτάτην ἐπίβλεψιν τῶν λιμένων καὶ τῶν τελωνείων ἀνατιθεμένην εἰς ἄνδρας ἐκ τῆς περὶ τὸν βασιλέα στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Δὲν φαίνεται λοιπὸν εὔκολον νὰ θεωρήσωμεν καὶ ταύτην τὴν μεταβολὴν ὡς ἀκολουθίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλαδικῶν, ὡς ἓν τῶν μέτρων ὅσα ἔλαβεν αὐτὸς ὁ Λέων πρὸς αὐστηροτέραν διοίκησιν τοῦ ὑπόπτου θέματος; Ἐπιστηρίζεται δ' ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη καὶ ὑπὸ ἄλλου γεγονότας. Περισωθὲν μολυβδόβουλον ἀποδεικνύει, ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τῶν εἰκονομάχων βασιλέων παρουσιάζεται τὸ πρῶτον καὶ *δοὺξ Ἑλλάδος*, ὃν πρέπει πάντως νὰ ἐξηγήσωμεν ὡς ἀρχηγὸν στόλου, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐκφοβήσεως καὶ περιστολῆς τῶν Ἑλλαδικῶν ἐκπεμπόμενον ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ ἐρεθισμὸς τῶν Ἑλλαδικῶν καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ζῆλος αὐτῶν δὲν ἐξέλιπον, καθ' ἃ φαίνεται, ἐντελῶς οὔτε μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ τοῦ Στεφάνου, οὔτε μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν αὐστηρῶν μέτρων τοῦ Λέοντος. Ἂν δὲ πιστεύσωμεν εἰς ἱεράν τινα διήγησιν περὶ τῆς ἐν Αἰτωλίᾳ Θεοτόκου τῆς Προυσιωτίσσης, ἔχουσαν πηγὴν χρονογραφίαν τινὰ ἀπολεσθεῖσαν, ὁ ὑπὲρ τῆς πίστεως ζῆλος τῶν Ἑλλαδικῶν ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος, Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου. Μάτην ἐζήτησε νὰ καταστείλῃ ὁ βασιλεὺς οὗτος τὰς ἐπαναστατικὰς τάσεις τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ ὑπηκόων αὐτοῦ, ὧν αἱ χῶραι, ἅτε μὴ ὑπογράφουσαι εἰς τὴν αἵρεσιν, ἐκλήθησαν τότε πρῶτον *Ἄγραφα* κατὰ τὴν εἰρημένην διήγησιν, ἥτις καὶ περὶ φόνου τῶν εἰς Τρίκκαλα τῆς Θεσσαλίας ἀποσταλέντων ὑπὸ τῆς βασιλείας ἐξάρχων ποιεῖται λόγον.

Ὁπωςδήποτε, καὶ ἂν εἶνε ταῦτα εἶνε ἀληθῆ, συνέβησαν ἀργότερον.

Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, βασιλεύοντος τοῦ Λέοντος, ἐπανῆλθε διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ληφθέντων μέτρων ἡ εἰρήνη εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος, καὶ ἡσύχασεν ἐκ τούτου τοῦ μέρους ὁ Λέων. Ἦτο δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον διὰ τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν, διότι ἐδέησε νὰ στρέψῃ ὅλην αὐτῆς τὴν προςοχὴν πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου τὸ διάταγμα περὶ καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων εἶχε προκαλέσει θύελλαν δεινήν.

θ'

Ἡ εἰκονομαχία καὶ ὁ παπισμός.

Ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Μαρκιανοῦ, ἰδίως δὲ ἀπὸ τῶν τοῦ Ζήνωνος, τελευτῶντος τοῦ πέμπτου αἰῶνος, εἴδομεν ταρασσομένας τὰς φιλικὰς σχέσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ Ῥώμη οὐδέποτ' ἐλησμόνησε τὸν κανόνα ἐκεῖνον τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, δι' οὗ ἡ ἀναγνώρισις τῶν πρεσβείων τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης καθὸ βασιλευούσης ἐστέρει αὐτὴν τῶν πρωτείων μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἔκτοτε δὲ, ὡς εἴδομεν, δὲν ἔλειψαν μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀφορμαὶ ποικίλων διενέξεων, ἃς κατέστησε δεινοτέρας ἡ μετὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κατακτήσεις τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαμάχην προςτεθεῖσα ἐθνικὴ ῥῆξις Ἰταλῶν καὶ Βυζαντίνων. Ἰδίως δὲ τοιοῦτον χαρακτῆρα πολιτικῆς ἀντιδράσεως εἶχον προςλάβει αἱ σχέσεις τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν ἐπὶ τῶν Ἡρακλειδῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ μεγάλου. Ἡ ἀντίστασις ἣν ὁ πάπας Μαρτῖνος ἀντέταξεν εἰς τὸν Τύπον τοῦ Κώνσταντος ἀπέληξε μὲν εἰς τὴν δέσμευσιν καὶ ἐξορίαν τοῦ ἱεράρχου, ἀλλ' ἔδειξε κατόπιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν, εἰς ἣν λόγοι θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀντιπολιτεύσεως εἶχον περιστήσει τὴν βυζαντιακὴν ἀρχὴν ἐν Ἰταλίᾳ. Ἔτι δὲ μᾶλλον κατεφάνη ἡ ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ κατάπτωσις τῶν Βυζαντίνων, περισταλέντων τὸ ἑξῆς εἰς ὀλίγας μόνον κτήσεις ἐν ἀμύνῃ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Λαγγοβάρδους, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου. Ὁ πάπας Σέργιος, ἀρνηθεὶς νὰ ὑπογράψῃ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, εἶδε τασσόμενον περὶ αὐτὸν σύσσωμον τὸν λαὸν τῆς Ῥώμης, ὅτε ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου ἐκέλευσεν

ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν του νὰ σύρῃ τὸν πάπαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς πρότερον εἶχε προςαχθῆ δίκην ἐγκληματίου ὁ Μαρτῖνος.

Ἀπὸ τῶν χρόνων δ' ἐκείνων λίαν τεταραγμέναι ἔμειναν αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἀδυναμία τῶν Βυζαντίνων ἐν τῇ χερσονήσῳ εἶχεν αὐξήσει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε οὐδὲ κἂν ἔξαρχος ἐτόλμα ἐπὶ μακρὰ ἔτη νὰ πατήσῃ τὸν πόδα του εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ μόλις διὰ τοῦ διχασμοῦ ὃν ἐπέφερον οἱ Βυζαντῖνοι μεταξὺ Ῥώμης καὶ Ῥαβέννης κατώρθουν νὰ συντηρήσωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν ταῖς ὑπολοίποις ἰταλικαῖς αὐτῶν κτήσεσι. Μόλις δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ δευτέρου ἀποκατέστη ἐν Ἰταλίᾳ ἡ μεταξὺ Βυζαντίνων ἀφ' ἑνὸς καὶ Ῥωμαίων καὶ Ῥαβενναίων ἀφ' ἑτέρου εἰρήνη. Ἀλλ' οἱ κίνδυνοι καθ' ὧν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς Ἄραβας Λέων ὁ Ἴσαυρος, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον, ἐνεθάρρυναν καὶ πάλιν τοὺς Ἰταλούς, ἡ δ' ἐν Σικελίᾳ ἀποστασία τοῦ στρατηγοῦ Σεργίου δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀντικτύπου ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ.

Ὁ Λέων, καταστείλας διὰ τοῦ χαρτουλαρίου Παύλου τὴν ἐν Σικελίᾳ ἀποστασίαν, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ στερεώσῃ τὴν βυζαντιακὴν ἀρχὴν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου Ἰταλοί τε καὶ Λαγγοβάρδοι εἶχον ἀνάγκην χαλινοῦ, ἀπέστειλε δὲ πρὸς τοῦτο ὡς ἔξαρχον τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον Παῦλον, ὅςτις εἶχεν ἀναδειχθῆ νικηφόρος κατά τε τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἀναρρηθέντος βασιλέως Ψευδοτιβερίου. Ἓν δὲ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας μέτρων ὑπῆρξεν ἡ ἀπαίτησις τῶν φόρων ὧν ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων ἀναστατώσει καθυστέρουν οἱ Ἰταλοί, ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπιβολὴ ἄλλων προςθέτων. Συγχρόνως δ' ἤρχοντο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τἀγγέλματα τῆς ὑπὸ τοῦ Λέοντος παρασκευαζομένης καταργήσεως τῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ῥιζικὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ μέτρα ἐκίνησαν νέαν ἐξανάστασιν τῆς λατινικῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος τῶν Ἰταλῶν, καὶ ὡς ἄλλοτε ὁ Μαρτῖνος καὶ ὁ Σέργιος, οὕτω νῦν ἀνέλαβεν ἐρρωμένον ἀγῶνα κατὰ τοῦ Βυζαντίου δίκην ἐθνάρχου τινὸς τῶν Ἰταλῶν ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Β'.

Ὁ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀγὼν τοῦ Γρηγορίου ἦτο ἓν μόνον τῶν σημείων, εἰς ἃ συνεκεντροῦτο ἡ νέα τῆς Δύσεως ἀντίστασις πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ ἐθνισμὸς τῶν Ἰταλῶν, ἐξ ἴσου ἀντιδρῶν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς ξενικὰς κατακτήσεις, τήν τε τῶν Βυζαντίνων καὶ τὴν τῶν Λαγγοβάρδων, ἔκρινε κατάλληλον τὴν ὥραν καθ' ἣν οἱ Λαγγοβάρδοι ἐφαίνοντο ὑπερισχύοντες ἐν τῇ χερσονήσῳ, ὅπως ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς θρησκείας

ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς βυζαντιακῆς ἐξουσίας. Ὁ δὲ πάπας, προτάσσων τὸ πρόσχημα τῆς εἰς τὰ πάτρια ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐμμονῆς, οὐ μόνον ἀνελάμβανε δημοφιλῆ ἐν Ἰταλίᾳ ἀγῶνα ὑπὲρ δοξασιῶν πατροπαραδότων, ἀλλὰ καὶ ἤρχετο εἰς ἔμμεσον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κῦρος τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὅρους ἡ διαφορὰ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ εἰς κενὴν ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν μεταξὺ τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, οὐδ' εἰς θεωρητικῶν συζητήσεων ἀντίκρουσιν, ἀλλὰ ταχέως προςέλαβε χαρακτῆρα δριμύτερον, καὶ ἀπέληξε κατ' ὀλίγον εἰς ῥῆξιν. Ἡ δὲ ὑπὲρ καταλύσεως τῶν εἰκόνων ἐπιμονὴ τοῦ Λέοντος, τὰ ὑπὸ τῆς βασιλείας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιβληθέντα βάρη, ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως καθ' ἃ φαίνεται διενεργηθεῖσα ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ ἐπιμόνου καὶ ἐπικινδύνου ἱεράρχου, ἴσως δὲ καὶ ἡ ὑπέρμετρος τοῦ ἐξάρχου Παύλου αὐστηρότης, μικρὸν ἀπέχουσα ὠμότητος, ταῦτα πάντα ἔστησαν ἀντιμέτωπον τοῦ αὐτοκράτορος τὸν ἱεράρχην.

Ἡ ἀνταρσία δὲν εἶχε πλέον ὄψιν ἁπλῶς θρησκευτικήν. Ἦτο κίνδυνος μὴ ταχθῇ περὶ τὸν σκληροτράχηλον ἱεράρχην ἡ Ἰταλία, ἀποπτύουσα τοὺς χαλινοὺς τῆς βυζαντιακῆς διοικήσεως, ἀφ' οὗ ἤδη κατὰ τὴν φερομένην ἀπόπειραν συνωμοσίας ἐναντίον τοῦ Γρηγορίου εἶχε καταδειχθῆ ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια τῶν Ἰταλῶν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐκλίπῃ ἐκ τοῦ μέσου ὁ ἐπικίνδυνος ἐχθρός. Διὰ τοῦτο δέ, ὅτε, διαταχθείσης ἐπισήμως ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 726 τῆς τῶν εἰκόνων καταλύσεως, ὁ πάπας ἐφάνη ἕτοιμος νὰ κωλύσῃ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἐκτέλεσιν τοῦ βασιλικοῦ διατάγματος, ὁ ἔξαρχος Παῦλος ἔλαβε τὴν διαταγὴν νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ ἀποστάτου. Ἤδη οἱ κάτοικοι τῆς Ῥώμης εἶχον ἀρνηθῆ τὴν ὑποταγήν των εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δ' ἐν τῇ πόλει στρατιωτικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς βασιλείας δοὺξ Βασίλειος εἶχεν ἐξωσθῆ ἐξ αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξαν αἱ στρατιαὶ τῆς Ἰστρίας καὶ τῆς Πενταπόλεως, ἐκλέξασαι ἰδίους δοῦκας καὶ διώξασαι τοὺς αὐτοκρατορικούς. Ἐνώπιον δὲ τοιαύτης ὁμοθύμου ἐξεγέρσεως τῶν Ἰταλῶν εὑρεθεὶς ὁ ἔξαρχος Παῦλος καὶ μὴ ἔχων ἐπαρκεῖς δυνάμεις ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν, οὐ μόνον οὐδὲν κατώρθωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐφονεύθη τῷ 727 ἐν αὐτῇ τῇ ἕδρᾳ τοῦ ἐξαρχάτου, τῇ Ῥαβέννῃ.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Λέων, ὅςτις τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ, ὡς εἴδομεν, ἐπιτυχῶς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ἧς δὲν ἐφαίνετο παντελῶς ἀμέτοχος ὁ πάπας Γρηγόριος, ἀπέστειλεν εἰς τὴν

Ἰταλίαν ἔξαρχον ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Παύλου τὸν Εὐτύχιον. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ νέου ἐξάρχου ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς λίαν βαρύ. Ὁ Εὐτύχιος δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ μόνον πρὸς τοὺς Ἰταλούς, ἐξερεθιζομένους ὑπὸ τοῦ πάπα, ὅςτις ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τοπικῆς συνόδου, συγκληθείσης ἐν Ῥώμῃ, εἶχε καταδικάσει καὶ ἀναθεματίσει τοὺς εἰκονοκλάστας, ἀλλὰ καὶ νἀντεπεξέλθῃ ἐναντίον τῆς ὁσημέραι αὐξούσης δυνάμεως τῶν Λαγγοβάρδων ἐν Ἰταλίᾳ. Ἀληθῶς ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Λιουτπράνδος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀναστατώσεως τῆς Ἰταλίας, εἶχεν εἰςελάσει εἰς αὐτὸ τὸ ἔδαφος τοῦ ἐξαρχάτου, καὶ εἶχε κυριεύσει αὐτὴν τὴν Κλάσιν, τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥαβέννης. Μετὰ δὲ ταῦτα, κληθεὶς ὑπὸ τῶν πόλεων τῆς Πενταπόλεως, εἶχε καταλάβει αὐτὴν διὰ λαγγοβαρδικῶν φρουρῶν. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ῥαβέννῃ ὑπῆρχεν ἀντιβυζαντιακὴ φατρία, ἧς θῦμα εἶχε πέσει ὁ Παῦλος.

Ὁ Εὐτύχιος, ἀδυνατῶν νἀντιταχθῇ πρὸς πολεμίους τοσοῦτον ἰσχυρούς, ἠναγκάσθη τὸ πρῶτον νἀποχωρήσῃ εἰς Βενετίαν, ἥτις ἀνῆκεν ἀκόμη κατὰ τύπους εἰς τὸ Βυζάντιον. Διὰ δὲ τῆς βοηθείας τοῦ δόγη τῶν Βενετῶν Ὄρσου, προκληθείσης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάπα, ὅςτις οὐχ ἧττον τῶν Βυζαντίνων ἀντέπραττε πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Λαγγοβάρδων, ἠδυνήθη ὁ ἔξαρχος νἀνακτήσῃ τῷ 729 τὴν Ῥάβενναν, ἥτις εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ κατακτηθῇ ὑπὸ τοῦ Λιουτπράνδου. Κατόπιν δέ, συμμαχήσας ἐπ' ἀγνώστοις ὅροις μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Λαγγοβάρδων, ἀντεπεξῆλθεν ὁ Εὐτύχιος κατὰ τοῦ πάπα. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος διεξέφυγε τὸν κίνδυνον, ἐγκαίρως ὑποχωρήσας καὶ προςελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν συμμάχων καθ' ὃν χρόνον εὑρίσκοντο ἤδη ἡνωμένοι πρὸ τῆς Ῥώμης. Ἔκτοτε δ' αὐτὸ τὸ συμφέρον ἠνάγκαζε τὸν πάπαν νὰ περιστείλῃ τὴν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀντίστασιν αὐτοῦ, ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς πάντα χαρακτῆρα πολιτικῆς ἀντιδράσεως. Διὸ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀντιδράσας εἰς τὸ σχέδιον τῶν Ἰταλῶν, μελετώντων τὴν ἀνακήρυξιν ἰδίου αὐτοκράτορος καὶ παρασκευαζόντων τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπιστράτευσιν αὐτοῦ. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἀπέβη ὁ πάπας αὐτόχρημα ἀρωγὸς τοῦ ἐξάρχου, ὅτε δημοκόπος τις καλούμενος Τιβέριος Πετάσιος ἀνερρήθη ὑπὸ τῶν ἐν Τοσκάνῃ ἐπαναστατῶν αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Διὰ τῆς ἀρωγῆς δὲ ταύτης τοῦ Γρηγορίου ἠδυνήθη ὁ Εὐτύχιος νὰ καταστείλῃ τὸ ἐπικίνδυνον τόλμημα καὶ νὰ ὑπαγάγῃ πάλιν τὴν Τοσκάνην ὑπὸ τὴν βυζαντιακὴν ἐξουσίαν.

Οὕτως ἡ μετὰ τῆς ἀντιδράσεως εἰς τὸ περὶ τῶν εἰκόνων ζήτημα συν-

δεθεῖσα πολιτικὴ πρὸς τὸ Βυζάντιον ἀντιπολίτευσις τοῦ παπισμοῦ ἐφαίνετο λωφάσασά πως εὐθὺς ὡς Γρηγόριος ὁ Β' συνεῖδεν, ὅτι προϊὸν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐξασθενήσεως τῶν Βυζαντίνων δὲν ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἐθνικὴ ἀνάστασις τῶν Ἰταλῶν, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τῶν Λαγγοβάρδων. Ἀλλ' ἡ συμπλησίασις αὕτη τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ῥώμης βραχὺν μόνον χρόνον διήρκεσε, ἐκλιποῦσα καὶ πάλιν μετὰ τὸν θάνατον Γρηγορίου τοῦ Β' (730). Ὁ διάδοχος αὐτοῦ πάπας Γρηγόριος Γ' ἐζήτησε μὲν ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐξάρχου, τοῦθ' ὅπερ ἀπεδείκνυε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ βραχὺ μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἀνέλαβε σθεναρῶς τὸν κατὰ τοῦ Βυζαντίου θρησκευτικὸν ἀγῶνα. Σύνοδος ἐνενήκοντα τριῶν ἐπισκόπων, συγκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ πάπα ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Νοέμβριον τοῦ 731, ἀπεκήρυξε τοὺς εἰκονοκλάστας, καὶ ὁ πάπας ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβυν, ὅπως ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δόγμα τῆς συνόδου. Ἀλλ' ὁ ἀπόστολος τοῦ Γρηγορίου, φθὰς εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐφυλακίσθη. Βλέπων δ' ὁ Λέων τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἰταλίας, ἐξερεθισθείσης ἐκ τῆς περιφρονήσεως τῶν δεήσεων καὶ τῆς ἀποτυχίας τῶν πρέσβεων αὐτῆς, ὥπλισε στόλον μέγαν. Ἀνέθηκε δὲ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ εἰς Μάνην τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν, εἰς ὃν ἐδόθη ἡ διαταγὴ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Πενταπόλεως καὶ τὴν Ῥάβενναν, ἧς ὁ ἐπίσκοπος εἶχε συμμετάσχει τῆς συνόδου, καὶ νὰ σύρῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν αἴτιον τοῦ κακοῦ, τὸν πάπαν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως ἀπέτυχε, τοῦ στόλου ναυαγήσαντος ἐν ᾧ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Ῥάβενναν καὶ τῶν ὑπολειφθέντων ἐκ τοῦ ναυαγίου καταστραφέντων ἐξ ἐνέδρας τῶν Ῥαβενναίων.

Ἡ δ' ἐκ νέου ἀνάμιξις πολιτικοῦ χαρακτῆρος εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀντίδρασιν τῶν Ἰταλῶν παρώξυνε τὸν Λέοντα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ἀφήρεσεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης τὰ ἔσοδα τῶν εἰς αὐτὴν ἀφιερωμένων κτημάτων, καὶ διέταξε τὴν ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου τοῦ Βυζαντίου εἴςπραξιν αὐτῶν, ηὔξησε δὲ κατὰ τὸ τρίτον τοὺς κεφαλικοὺς φόρους τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Σικελίας. Ἀλλὰ πολὺ βαρύτερον ἐτιμώρησε τοὺς πάπας, ἀποσπάσας ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν διοικήσεως τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰλλυρίαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, αἵτινες τέως ἐτέλουν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ προςαρτήσας αὐτὰς εἰς τὸ τ
σταντινουπόλεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Σικελίαν κ

ἐν αἷς ἐπεκράτει ἀκόμη τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἀπέσπασεν ὁ Λέων ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ προςήρτησεν εἰς τὸν πατριάρχην, συντελέσας οὕτω τὸν χωρισμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν διοικήσεων τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποδοὺς μὲν εἰς τὸν πατριάρχην πάσας τὰς ἐπισκοπὰς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀφεὶς δὲ εἰς τὸν πάπαν μόνας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἐπῆλθον ἐν ταῖς ἰταλικαῖς κτήσεσι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ὧν ὁ λόγος πρέπει νὰ ζητηθῇ ὄχι μόνον εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν πάπαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους ἀγώνων τοῦ Βυζαντίου ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ Βυζαντῖνοι ἕνεκα τῶν ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Β' συνεχῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀποστασιῶν εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἐξασθενήσει, ὥςτε δὲν ἦτο πλέον δυνατὴ ἡ ἐκ μόνης τῆς Ῥαβέννης διοίκησις τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ βυζαντιακῶν κτήσεων. Ἦτο ἀνάγκη δύο κέντρων, ἦτο ἐπάναγκες νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ῥαβέννης ἡ Ῥώμη, ἧς πλησιέστατα ἔφθανον ἤδη αἱ κατακτήσεις τῶν Λαγγοβάρδων δουκῶν τοῦ Βενεουέντου. Διὰ τοῦτο ἀφέθη μὲν ἡ Ῥάβεννα εἰς τὸν ἔξαρχον, ἡ δὲ Ῥώμη, ἥτις καὶ πρότερον εἶχεν ἴδιον δοῦκα, ὑποτεταγμένον εἰς τὸν ἔξαρχον, ἀπελύθη τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐξάρχου, καὶ ἤρχισε νὰ στέλληται εἰς αὐτὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 731 καὶ 739 δοὺξ ἀνεξάρτητος, ἔχων τὸν τίτλον πατρικίου, ἀπὸ τούτου δὲ ἔμελλε τὸ ἑξῆς νὰ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἐπικύρωσις τοῦ πάπα, ὄχι δὲ ἀπὸ τοῦ ἐξάρχου. Διὰ τοῦτο δὲ Γρηγόριος ὁ Γ' εἶνε ὁ τελευταῖος ὑπὸ τοῦ ἐξάρχου τῆς Ῥαβέννης ἐπικυρωθεὶς πάπας, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ζαχαρίας ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ πατρικίου δουκὸς τῆς Ῥώμης. Καὶ ἔξαρχος μὲν ἐξηκολούθησε νὰ μένῃ ἐν Ῥαβέννῃ ὁ Εὐτύχιος, ἀνεξάρτητος δὲ δοὺξ τῆς Ῥώμης διωρίσθη πρῶτος ὁ πατρίκιος Στέφανος. Μετὰ δὲ τὸν τοιοῦτον χωρισμὸν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πολιτικῆς διοικήσεως ἐξακολουθοῦσιν οἱ δύο οὗτοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Βυζαντίου τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς ὁσημέραι ἰσχυροτέρους καθισταμένους Λαγγοβάρδους, ἕως ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ ὁμολογοῦσιν ἀνακωχὴν πρὸς τὸν Λιουτπράνδον, φοβούμενον περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του τὴν εἰς τὰ ἰταλικὰ πράγματα ἀνάμιξιν τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Μαρτέλου. Καὶ ἐσώθη μὲν ὁ Λιουτπράνδος ἀπὸ τούτου τοῦ φόβου, θανόντος τοῦ Καρόλου τῷ 741, ἀλλ' οὐχ ἧττον διὰ τὸ ἐκκρεμὲς τῶν πρὸς τοὺς Φράγκους σχέσεων τῶν Λαγγοβάρδων δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τοῦ βίου του διὰ τῆς καθυποτάξεως τῆς Ῥαβέννης καὶ τῆς Ῥώμης.

θάνατος αὐτοῦ, ἐπελθὼν τῷ 744, ἐφάνη πρὸς ὥραν ἀπαλλάσσων καὶ πάλιν τοὺς Βυζαντίνους ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπωλείας τῶν ἰταλικῶν αὐτῶν κτήσεων. Ἀλλ' οὐχ ἧττον μετὰ τοιούτους καὶ τηλικούτους κλονισμοὺς ἡ διατήρησις τῆς ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῆς ἀρχῆς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν.

ι'

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Εἴδομεν ἤδη τοὺς ἀγῶνας, οὓς προεκάλεσε τὸ περὶ καταργήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων διάταγμα τοῦ Λέοντος ἔν τε τῷ ἀνατολικῷ καὶ τῷ δυτικῷ τμήματι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Αἱ ἐπαναστάσεις τῶν Ἑλλαδικῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν ἦσαν φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀντιστάσεως, ἣν ἀντέταξαν εἰς τοῦ βασιλέως τὰ κελεύσματα ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ οἱ πάπαι Γρηγόριοι. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἐκτὸς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἠκούσθη σθεναρὰ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἡ φωνὴ ἀνδρός, ὅστις, μακρὰν τοῦ Βυζαντίου ὡς ὑπήκοος ξένης δυνάμεως διαβιῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδὲν ἔχων νὰ φοβηθῇ, κατέβαλεν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἄδολον θρησκευτικὸν ζῆλον. Διὰ δὲ τῆς πεφωτισμένης του διανοίας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς γραφίδος του συνετέλεσεν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος εἰς ὕψωσιν τῆς πίστεως ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ἠδύνατο αὕτη νὰ πάθῃ ἐκ τῆς παρανοήσεως τῶν μόνον εἰς τὸ φαινόμενον τῆς διώξεως τῶν εἰκόνων ὑπὸ τῆς βασιλείας ἀποσκοπούντων καὶ μὴ ἐξεταζόντων βαθύτερον τοὺς λόγους ἐξ ὧν ὁ Λέων ὡρμήθη εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Εἶνε δὲ ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀνταγωνισμὸς πρὸς τὸν Λέοντα προῆλθεν ἐκ Δαμασκοῦ, ἴσα ἴσα δῆλα δὴ ἐκ χώρας ἀνηκούσης ἤδη εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ παρ' ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τῶν Ὀμεϊαδῶν οἱονεὶ πρὸς διάψευσιν ἐκείνων, οἵτινες τὸν εἰκονομάχον βασιλέα ἐκάλουν σαρακηνόφρονα.

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἦτο υἱὸς ἀνωτάτου οἰκονομικοῦ ὑπαλλήλου τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεϊαδῶν, ἐπονομαζομένου Μανσοὺρ, οὗ ὁ πατὴρ κατηγορεῖτο ὡς συντελέσας διὰ προδοσίας εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάληψιν τῆς Δαμασκοῦ. Καίπερ δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χαλιφῶν ἀφοσιωθεὶς ὁ οἶκος τοῦ Μανσοὺρ, οὐ μόνον ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ χρῆμα ἐδαπάνα πολὺ πρὸς ἀπολύτρω-

σιν Χριστιανῶν αἰχμαλώτων. Μεταξὺ δὲ τῶν οὕτως ὑπὸ τοῦ Μανσοὺρ ἐξαγορασθέντων ὑπῆρχε καὶ μοναχός τις ἐκ Καλαβρίας, ὁ Κοσμᾶς, ὃν Ἄραβες πειραταὶ εἶχον ἀγάγει ὡς ἀνδράποδον εἰς τὴν Δαμασκόν. Ἀλλ' ὁ ἀπελεύθερος τοῦ Μανσοὺρ ἦτο ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καί, γενόμενος διδάσκαλος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μανσοὺρ Ἰωάννου, ἐπαίδευσεν αὐτὸν τήν τ' ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν θύραθεν παιδείαν, οὐ μόνον γνώστην τῶν συγγραφῶν τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων καταστήσας τὸν εὐφυᾶ μαθητήν, ἀλλὰ καὶ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, μυήσας. Ὁ δὲ διὰ τοῦ Καλαβροῦ μοναχοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰωάννου ἐμφορηθεὶς ἱερὸς ζῆλος ἐκαρποφόρησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ὁ Δαμασκηνὸς σὺν τῷ χρόνῳ ἀπεχώρησεν ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ χαλίφου, ἀφιερωθεὶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Τὸ ἄκουσμα περὶ τοῦ κελεύσματος τοῦ Λέοντος ἐνεποίησεν εἰς τὸν νεαρὸν μοναχὸν τῆς Δαμασκοῦ αἴσθησιν βαθεῖαν, καὶ μετέβαλεν αὐτὸν εἰς ὀξὺν τῶν εἰκόνων ἀπολογητήν. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἀνέλαβε γενναίως, ἀντιταχθεὶς διὰ τριῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων λόγων ***Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας.*** Ὁ Δαμασκηνὸς ἐπεχείρησε νὰ ἐξασθενήσῃ τοὺς λόγους τῶν πολεμούντων τὰς εἰκόνας καὶ ἰδίως τοὺς στηριζομένους εἰς τὰς γραφάς, παριστάνων ὡς ἀπαγορευομένην μόνον τὴν ἐξεικόνισιν τοῦ ἀοράτου θεοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων καὶ λέγων, ὅτι ἡ εἰκὼν εἶνε ὑπόμνημα, ἐπέχον διὰ τοὺς ἀγραμμάτους τὴν θέσιν ἣν ἐπέχει διὰ τοὺς μεμυημένους γράμματα ἡ βίβλος, ὅ τι δὲ εἶνε διὰ τὴν ἀκοὴν ὁ λόγος, τοῦτο εἶνε διὰ τὴν ὅρασιν ἡ εἰκών. Καὶ ἐφαίνοντο μὲν πειστικοὶ οἱ λόγοι του Δαμασκηνοῦ οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δεομένης τοιούτων ἐξωτερικῶν ὑπομνήσεων τῶν νοητῶν θεωριῶν, πρὸς ἃς ἀδυνατεῖ ὁ ἄνθρωπος νἀνέλθῃ ἀπ' εὐθείας. Ἀλλ' ὁμολογητέον, ὅτι ἄλλως δὲν ἦσαν ἐπ' ἴσης ἰσχυρὰ πάντα τοῦ Δαμασκηνοῦ τὰ ἐπιχειρήματα. Οὐχ ἧττον μεγάλη ἦτο ἀληθῶς ἡ παρρησία καὶ θερμὸς ὁ ζῆλος τοῦ Σύρου συνηγόρου τῶν εἰκόνων, ἀξία δὲ προςοχῆς ἡ ποικίλη μάθησις, μεθ' ἧς ἐπραγματεύετο τὸ θέμα ὁ ἱερὸς ἀνήρ, ὃν καὶ Χρυσορρόαν ἐπωνόμασε διὰ τὴν εὐγλωττίαν ὁ βυζαντιακὸς κόσμος, καὶ ἡ συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα τῆς εἰκονομαχίας ἔτη, ἀπὸ τοῦ 727 μέχρι τοῦ 730 καὶ ὑπερέκεινα. Ταῦτα δὲ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ θεωρῆται μὲν ὁ Δαμασκηνὸς ὑπὸ τῶν εἰκονοκλαστῶν εἷς τῶν ἐπικινδυνοτάτων ὑπερμάχων τῶν εἰκόνων, νὰ τιμᾶται δὲ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ὁριστικὴν μάλιστα

νίκην τῶν προσκυνούντων τὰς εἰκόνας ὡς εἷς τῶν στύλων τῆς πίστεως καὶ νὰ περιληφθῇ ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 787 τῆς ἀναστυλωσάσης τὰς εἰκόνας εἰς τοὺς ἀνευφημηθέντας ὡς κήρυκας τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ καὶ μάρτυρα θαυματουργὸν ἐνησμένιζε παρουσιάζουσα τὸν Δαμασκηνὸν ἡ μεταγενεστέρα παράδοσις, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τοὐλάχιστον αἰῶνος, καὶ ἐλέγετο ἀποκοπεῖσα μὲν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χεὶρ κατὰ διαταγὴν τοῦ χαλίφου, ἀπατηθέντος ὑπὸ τοῦ κατὰ τοῦ Ἰωάννου μένεα πνέοντος αὐτοκράτορος, ἀναφυεῖσα δὲ καὶ πάλιν ὡς ἐκ θαύματος.

Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν εἶνε ἄξιος μνείας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας μόνον διὰ τοὺς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀγῶνας καὶ λόγους αὐτοῦ, μεγάλη δὲ εἶνε ἡ σημασία τοῦ Δαμασκηνοῦ καθόλου ὡς δογματικοῦ, ὡς πολεμίου τῶν αἱρέσεων, ὡς θεολόγου, ὡς ποιητοῦ καὶ μελῳδοῦ ἱερῶν ὕμνων. Ἡ θεολογία τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κατὰ μέγα μέρος μέχρι καὶ τῆς σήμερον στηρίζεται εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Ἄξιον δὲ ἰδίας παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ὁ ἀνὴρ, οὗ τὴν ἀκραιφνῆ πίστιν ἐπιφανῶς δεικνύει ἡ θέσις ἣν κατέχει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὗ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν ἀριδήλως μαρτυρεῖ ἡ ἐκ χωρίων τῆς γραφῆς καὶ τῶν πατέρων ἀνθολογία ἡ ἐπιγραφομένη *Ἱερὰ παράλληλα*, ὁ αὐτὸς ἱερὸς ἀνὴρ ἐν αὐτῇ τῇ θεμελιώδει αὐτοῦ συγγραφῇ, ἣν ἐπέγραψε *Πηγὴν γνώσεως* καὶ ἐν ᾗ περιέλαβεν *Ἔκδοσιν ἀκριβῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, εὑρίσκεται ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ εἶνε οὕτως εἰπεῖν ὁ κατ' εὐθεῖαν διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πορφυρίου καὶ τοῦ Ἀμμωνίου. Ἐν τῷ συνδέσμῳ δὲ τούτῳ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφικῆς παραδόσεως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων συνόδων ἔγκειται ἡ μεγίστη σημασία τοῦ ἐκ Δαμασκοῦ λογίου μοναχοῦ, ὅςτις ὡς ἀναχωρητὴς ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα ἀφιέρωσε τἄριστα ἔτη τοῦ βίου του εἰς τὴν στήριξιν τῆς πίστεως καὶ τὴν συστηματικὴν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδοξίας.

ια'

Ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμισις τοῦ Λέοντος.

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτεία τοῦ Λέοντος μόνον ... ο-
κληρίαν καὶ ὀρθῶς νὰ κατανοηθῇ, ὅταν
στρατιωτικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν καὶ τοὺς

6ας, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν νομοθετικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Τότε μόνον ἔχομεν πλήρη εἰκόνα τῶν διαθέσεων καὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος τοῦ βασιλέως, ὅπερ ἤγαγε μὲν εἰς ἀξιοσημειώτους ἐθνικὰς νίκας, παρεσκεύασε δ' ἐν Βυζαντίῳ πολιτικήν τε καὶ πνευματικὴν ἀναγέννησιν, ἥτις καὶ παρ' ὅλην τὴν κατ' αὐτῆς ἀντίδρασιν ἔδωκεν εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος σθένος τοιοῦτον, ὥςτε νὰ συγκρατήσῃ αὐτὸ ἐν μέσῳ μυρίων περιπετειῶν ἐπὶ πολλοὺς ἀκόμη αἰῶνας.

Διὰ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ δράσεως καὶ τῆς συνεχίσεως τῶν στρατιωτικῶν ἔργων τοῦ Ἀναστασίου κατώρθωσεν ὁ Λέων νὰ στηρίξῃ μὲν τὸν θρόνον, ἐνισχύσῃ δὲ τὴν ἐθνικὴν ἄμυναν καὶ ἀναδείξῃ αὐτὴν εἰς τέλος νικηφόρον. Ἡ δὲ εἰκονομαχικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια σκοπὸν μὲν εἶχε τὴν ἐκρίζωσιν πάσης τὴν ἐκκλησίαν λυμαινομένης δεισιδαιμονίας, τὴν ἀνύψωσιν τῆς πίστεως εἰς τὴν θεωρίαν, τὴν ἀπόκρουσιν τῶν κινδύνων οὓς ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ἡ χάριν τῆς θρησκείας παραμέλησις τῆς πολιτείας, ἤγαγε δὲ διὰ τῶν πρὸς τοὺς πάπας ἀγώνων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς παπικῆς ἕδρας ἀπόσπασιν τῶν ἐπισκοπῶν ἐκείνων, εἰς ἃς ἐτάσσοντο λαοὶ ἑλληνικοί. Καὶ ἡ μὲν Καλαβρία καὶ ἡ Σικελία ἔμελλον πάλιν νἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τρεῖς περίπου αἰῶνας σὺν τῇ καταλύσει τῆς ἐν Σικελίᾳ καὶ κάτω Ἰταλίᾳ βυζαντιακῆς κυριαρχίας, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Λέοντος εἰς τὸν πατριάρχην προςτεθεισῶν ἐπισκοπῶν ἔμειναν ἔκτοτε διὰ παντὸς ἡνωμέναι μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, εἰς ἣν καὶ πράγματι ἀνῆκον. Οὐχ ἧττον δὲ σπουδαία τῆς πολεμικῆς καὶ θρησκευτικῆς πολιτείας τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ἡ νομοθετικὴ αὐτοῦ μεταρρύθμισις, ἐν ᾗ συγκορυφοῦται ὅλον τὸ πνεῦμα τῆς ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς Ἰσαύρου μελετηθείσης ἀναγεννήσεως.

Ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμισις εἶχε καταστῆ ἀναγκαία, ὅπως δοθῇ ἑλληνικώτερος τύπος εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ κράτους. Ἤδη ἀναγραφομένου τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου εἶχεν ἀρχίσει ἐκδηλουμένη ἡ ἀνάγκη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη εἶχε καταστῆ ἐπιβλητικωτέρα σὺν τῷ χρόνῳ ἐξ ὅτου μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς Συρίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου τὸ κράτος εἶχεν ἀποβῆ αὐτόχρημα ἑλληνικόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ νόμοι ἐδέοντο μεταρρυθμίσεως. Καὶ περὶ πολλὰ μὲν εἶχεν ἤδη νεωτερίσει ὁ Λέων ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα διὰ νεαρῶν πρὸς τὰς ἑκάστοτε παρισταμένας ἀνάγκας ἐκδιδομένων. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ γείνῃ καὶ γενικωτέρα

μέριμνα περὶ καθολικῆς ἀναθεωρήσεως τῶν νόμων, διότι μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ μεγάλη εἶχεν ἐπιπολάσει σύγχυσις. Ἀντὶ τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν εἶχον ἐπικρατήσει κατ᾽ ὀλίγον ἐν τοῖς δικαστηρίοις αἱ ἑλληνικαὶ αὐτῶν μεταφράσεις καὶ τὰ βιβλία τῶν ὑπομνηματιστῶν, οὕτω δὲ, προστεθεισῶν καὶ τῶν νεαρῶν τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκρατόρων, ὁ διαχειριζόμενος τὴν δικαιοσύνην ἔδει νὰ προστρέξῃ εἰς πλῆθος βιβλίων ὡς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ηὔξανε δὲ τὴν σύγχυσιν ἡ ὁσημέραι αὔξουσα παραμέλησις τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῶν νόμων, διὸ ἐν μὲν τῷ κράτει σπανιώτατοι ἦσαν οἱ δυνάμενοι νὰ κατανοήσωσι καὶ αὐτὰς τὰς μεταφράσεις καὶ ἑρμηνείας τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει πάνυ ὀλίγοι ἦσαν οἱ τοιοῦτοι.

Διὰ τούτους τοὺς λόγους ἐθεώρησεν ὁ Λέων ἀναγκαίαν τὴν σύνταξιν νέου συντόμου καὶ εὐλήπτου νομικοῦ ἐγχειριδίου, βάσιν μὲν ἔχοντος τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, ἀλλ᾽ ὅπου ἔδει νεωτερίζοντος καὶ περιλαμβάνοντος μὲν τὰς ἔκτοτε ὑπὸ τῶν πραγμάτων καταστάσας ἀναγκαίας καινοτομίας, ἰδίως τὰς ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Λέοντος εἰςαχθείσας, συμπληρουμένου δ᾽ ἐκ τοῦ κατ᾽ ἔθιμον δικαίου. Τὸ δ᾽ ἔργον ἀνετέθη εἰς τοὺς νομομαθεστάτους τῶν συγχρόνων, τὸν πατρίκιον καὶ κοιαίστωρα Νικήταν καὶ τοὺς πατρικίους Νόννον καὶ Μαρῖνον, καὶ συντελεσθὲν ἐξεδόθη ἐν ἔτει 740 κατὰ μῆνα Μάρτιον ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ βασιλέως Λέοντος καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, ὅςτις, γεννηθεὶς τῷ 719, ἤδη ἀπὸ τοῦ ἑπομένου ἔτους 720 εἶχε στεφθῇ ὡς συνάρχων τοῦ πατρός. Ἐπεγράφη δὲ ἡ νέα νομοθετικὴ συλλογὴ *Ἐκλογὴ τῶν νόμων* καὶ ἐχαρακτηρίσθη ὡς γενομένη *ἀπὸ τῶν ἰνστιτούτων, τῶν διγέστων, τοῦ κώδικος, τῶν νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς* τὸ *φιλανθρωπότερον ἐκτεθεῖσα*.

Ἡ Ἐκλογὴ συνετάχθη οὕτως, ὥςτε δύναται νὰ ῥηθῇ κῶδιξ ἅμα καὶ ἐγχειρίδιον νομικόν. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶνε ἡ βραχύτης καὶ τὸ ἀξιωματικὸν τῆς συλλογῆς ταύτης. Ἄνευ δικαιολογιῶν καὶ ὑπομνηματισμῶν παρέχεται εἰς τοὺς ὑπηκόους τὸ πόρισμα ἐσκεμμένης νομοθετικῆς ἐκκαθάρσεως σωρείας προτέρων νόμων, καὶ μεταρρυθμίζονται παλαιοὶ θεσμοὶ ἢ εἰςάγονται ἄλλοι παντελῶς νέοι, σύμφωνοι πρὸς τὰς νεας ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς [illegible] ὁ ὅλον εἰς δεκαοκτὼ τίτλους, ἐν οἷς γίνεται [illegible] περὶ ἐνοχῶν καὶ ἀγωγῶν καὶ τέλος [illegible] ῶν

ποινικῶν καὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων. Ἐν τῇ τοιαύτῃ διαθέσει τῶν κατὰ τὸ δίκαιον προφανὴς εἶνε ἡ σχεδὸν πλήρης παράλειψις τοῦ πραγματικοῦ δικαίου καὶ δὴ ἡ ἐντελὴς ἀποσιώπησις τῶν κατὰ τὰς δουλείας. Ἐξηγεῖται δὲ ἡ παράλειψις αὕτη ἐκ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν τότε χρόνων διενέξεις εἰς τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἀναφερόμεναι λύωνται κατὰ τὰ ἑκασταχοῦ ἰσχύοντα τοπικὰ ἔθιμα μᾶλλον ἢ κατὰ γενικόν τινα ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ ἐπιβεβλημένον κανόνα.

Ἡ ἐξέτασις τῆς Ἐκλογῆς ἀποδεικνύει πόσον ἠθικώτερον καὶ κατὰ τὸ ἀληθὲς τοῦ χριστιανισμοῦ πνεῦμα ἐνομοθετήθησαν τὰ περὶ τοῦ γάμου, οὐ μόνον ἐπιβληθέντων αὐστηροτέρων δεσμῶν εἰς πᾶσαν συζυγίαν, δυσχερανθέντος δὲ τοῦ διαζυγίου καὶ κανονισθεισῶν τῶν περιστάσεων καθ' ἃς θεωρεῖται ἐπιτετραμμένη ἡ λύσις τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ κολαζομένης πάσης ἀνόμου συζυγίας καὶ παρὰ φύσιν σαρκικῆς σχέσεως. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀνυψώθη δυνάμει τῆς Ἐκλογῆς ὁ γάμος διὰ τῆς ὑπ' αὐτῆς καθιδρυομένης ἀρχῆς, ὅτι ἐν τῷ γάμῳ ὑφίσταται ἑνότης οὐ μόνον τῶν προσώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν περιουσιῶν τῶν συζύγων, εἰ καὶ ὁ σύνδεσμος γίνεται σφιγκτότερος, ὡς εἰκὸς, ὑπαρχόντων τέκνων. Καὶ διὰ τῶν περὶ κληρονομίας δὲ διατάξεων ἐλήφθη φροντὶς, ὅπως μὴ διασπῶνται πρὸς ἄλληλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ διατηρῆται ὁ σύνδεσμος τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης, στηριζομένου οὕτω τοῦ οἴκου καὶ ἀποφευγομένων τῶν αἰτίων διενέξεως τῶν κρημνιζόντων αὐτὸν εἰς ἔριδας καὶ ἀνωμαλίας. Καὶ ἀνεξιθρησκείαν δ' ἐπέδειξαν ἀξίαν πολλοῦ λόγου οἱ νομοθέται τῆς Ἐκλογῆς, ἐπιτρέψαντες τοὺς μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ αἱρετικῶν γάμους καὶ μόνον τοῦτο ἀπαιτήσαντες, ὅπως ὦσι Χριστιανοὶ ἀμφότεροι οἱ εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχόμενοι.

Οὐ μόνον δὲ τὴν ἠθικὴν βάσιν καὶ τὴν δύναμιν τῆς οἰκογενείας ἠθέλησε νὰ ὑψώσῃ διὰ τούτων τε καὶ ἄλλων διατάξεων ἡ νομοθεσία τοῦ Λέοντος, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκονομικὴν πίστιν ἐν ταῖς συναλλαγαῖς νὰ στηρίξῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῶν τε ἰδιωτῶν καὶ τοῦ κράτους. Πρὸς ὕψωσιν δὲ τῆς ἐμπορικῆς πίστεως ἦτο ἀνάγκη γενναίων διαβημάτων καὶ διευκολύνσεως τῶν τοκοφόρων δανείων, ῥυθμίσεως τῶν κατὰ τὰς ὑποθήκας καὶ εἰςαγωγῆς τῆς ἐγγυήσεως. Καὶ ἐπειράθη μὲν ὁ Λέων νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀγοραίαν πίστιν διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν καθωρίσθησαν ἐν τῇ Ἐκλογῇ τὰ περὶ ἐγγράφων καὶ ἀγράφων δανείων, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τοῖς τοιούτοις εὐστόχως ὑπε-

ήριξεν ὁ νομοθέτης βασιλεὺς τὸ κεφαλαίων δεόμενον ἐμπόριον καὶ
ν βιομηχανίαν. Ἡ νομοθεσία αὐτοῦ δὲν εἰςάγει τὴν ὑποθήκην καὶ τὴν
γύησιν, ἀλλ' ἡ Ἐκλογὴ γνωρίζει μόνον δάνεια γινόμενα δι' *ἀντιχρή-
σεως*, ἤτοι ἐπὶ ἐνεχύρῳ καρποφόρῳ παρεχομένῳ εἰς τὸν δανειστὴν ἢ
ὶ *κοινωνίᾳ* ἑταιρικῇ τοῦ δανειστοῦ καὶ τοῦ ὀφειλέτου. Ἐξακολουθεῖ
νάγνοῇ ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων τὰ ἐπὶ τόκοις δάνεια, ἅτινα εἶχον
ν καταδικάσει οἱ κανόνες τῶν συνόδων, ἐπ' αὐτῶν δὲ βασιζόμενον
ιεν ἤδη περιστείλει αὐτὸ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον.
Καὶ ἐν τῇ ποινικῇ δὲ δικαιοσύνῃ οὐ μικραὶ ὑπῆρξαν αἱ διὰ τῆς Ἐκ-
γῆς εἰςαχθεῖσαι μεταρρυθμίσεις. Ἰδίως δὲ ἀξιοσημείωτος νεωτερισμὸς
ο ὁ περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος τῆς ἀσυλίας, ἥτις προέβαινε μέχρι
ταχρήσεως. Ἡ εἰς ἱεροὺς ναοὺς ἢ εἰς τοὺς ὅρους καὶ περιβόλους τῶν
κλησιῶν καταφυγὴ ἔσωζεν ὀφειλέτας ἢ κακούργους ἀπὸ τῆς περαιτέρω
ταδιώξεως, ἱερόσυλος δ' ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις καὶ εἰς ποι-
ν θανάτου ὑπέκειτο ὁ διὰ τῆς βίας ἀποσπάσας τὸν πρόσφυγα ἐκ τοῦ
οῦ ἀσύλου. Καὶ ὑπῆρχον μὲν τάξεις ἐνόχων ἀποκλειόμεναι τοῦ εὐεργ-
τήματος τῆς εἰς ἄσυλον προςφυγῆς, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ τὸ δικαίω-
: τῆς ἀσυλίας πολλάκις ἐδέσμευε τὰς χεῖρας τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο
ιπὸν τὸ κακὸν θέλοντες νὰ ἐλαττώσωσιν οἱ συντάκται τῆς Ἐκλογῆς,
ριέστειλαν μεγάλως τὴν ἀσυλίαν, ἐπιβαλόντες εἰς τοὺς ἱερεῖς τῶν ναῶν,
οὓς προςέφευγον οἱ ἔνοχοι, τὴν παράδοσιν αὐτῶν ἐπὶ δηλώσει τῆς
τηγορίας καὶ ἐγγυήσει περὶ ἀσφαλείας τοῦ παραδιδομένου καὶ ὁρίσαν-
; μὲν ποινὰς εἰς τὸν διὰ βίας ἀποσπῶντά τινα ἀπὸ τοῦ ἀσύλου, ἀλλὰ
ι ἐμποδίζοντες τὴν κατὰ νόμους ἐκδίκασιν τοῦ ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἐκβαλ-
μένου. Οὐχ ἧττον δὲ μεγάλην πρόοδον τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης δει-
ύει ἡ διὰ τῶν νόμων τῶν Ἰσαύρων εἰςαγομένη τιμωρία τῶν διαφόρων
ἰῶν τῆς κλοπῆς ὡς δημοσίου ἀδικήματος, ἐν ᾧ αὕτη κατὰ τὸ ἰουστι-
ἀνειον δίκαιον ἐθεωρεῖτο ἀδίκημα ἰδιωτικόν, εἰς μόνον τὸν παθόντα
αφερόμενον καὶ μὴ προςβάλλον αὐτὴν τὴν πολιτείαν.
Ἰδιάζουσαν δ' ἔχει σημασίαν ἡ Ἐκλογὴ διὰ τὸ σύστημα τῶν ὑπ'
ιτῆς καθοριζομένων ποινῶν. Ἐν τῷ πρὸ τῶν Ἰσαύρων βυζαντιακῷ
καίῳ κύριαι ποιναὶ παρουσιάζονται ἡ κεφαλικὴ ποινή, ἡ δήμευσις τῆς
ριουσίας καὶ ἡ εἰς μονὴν ἔγκλεισις. Ἀλλ' οἱ ἰσαυρικοὶ νόμοι ἄλλας ἐπι-
ἰλλουσι τιμωρίας. Ἡ μὲν *κεφαλικὴ* ἢ *ἐσχάτη τιμωρία* γίνεται σπανιω-
ρα, καὶ συνηθέστερος μὲν τρόπος θανάτου εἶνε ὁ διὰ ξίφους, ἀραιό-
ρον δὲ παρουσιάζονται τὸ *πυρὶ παραδίδοσθαι* ἢ τὸ *φουρκίζεσθαι*,

ἤτοι ἡ ἀγχόνη. Ἀντὶ δὲ τῆς οὕτω σπανιωτέρας καθισταμένης διὰ θανάτου τιμωρίας εἰςάγει ἡ Ἐκλογὴ εἰς τὴν νομοθεσίαν σύστημα ὅλον ἀκρωτηριασμῶν, οὓς εἴδομεν ἤδη διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν βαρβάρων καὶ πρότερον εἰςαχθέντας εἰς τὸν δημόσιον βίον τῶν Βυζαντίνων. Τοιαῦται δὲ ποιναὶ εἶνε ἡ ἀποκοπὴ τῆς χειρὸς, τῆς γλώσσης, τῆς ῥινὸς, ἡ τύφλωσις καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ἀκρωτηριασμοί. Τῶν δ' ἐλαφροποίνων τιμωρία ἦτο τὸ δέρεσθαι καὶ τὸ διὰ μαστίγων τύπτεσθαι. Ἀλλὰ καὶ στέρησις τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἐπεβάλλετο ἐνίοτε ὡς ποινὴ, συνεπάγουσα ἐξορίαν καὶ συνδεομένη μετ' ἀτιμωρικῆς κουρᾶς τῶν τριχῶν καὶ ἄλλων σωματικῶν ποινῶν, ἀλλ' ἡ εἰς μονὴν ἔγκλεισις κατηργήθη παντελῶς. Καὶ δήμευσις δὲ τῆς οὐσίας ἐξέλιπε σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν.

Αἱ ὑπὸ τοῦ δικαίου τῶν Ἰσαύρων ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ, ἰδίως δ' πολλὴ χρῆσις τῶν ἀκρωτηριασμῶν φαίνονται ὀλίγον συμβιβαζόμεναι πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Ἐκλογῆς, ἥτις ῥητῶς ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιγραφῇ ἐπωνομάζετο ***ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον***. Ἀλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ τοιαῦται ποιναὶ ἀντικατέστησαν ἐν πολλοῖς τὴν κεφαλικὴν ποινὴν τὴν ὑπὸ τῶν ἰουστινιανείων νόμων ὡρισμένην καὶ ὅτι οἱ ἰσαυρικοὶ νόμοι πολὺ πλειότερον ἄφινον ἄθικτον τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ὑπηκόων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀληθῶς παρ' ὅλους τοὺς βαρβάρους ἐκείνους ἀκρωτηριασμοὺς φιλανθρωπότερον ἦτο τὸ δίκαιον τῶν Ἰσαύρων. Τρανότατα δὲ τοῦτο ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ἐκ τῆς καταργήσεως τῆς φυλακίσεως, ἥτις δὲν ἐπιβάλλεται πλέον ὡς ποινὴ, ἀλλὰ μόνον ὡς προληπτικὸν μέτρον, καὶ ἐκ τῆς ἐπιεικείας, ἣν ἐπιτάσσει ἡ Ἐκλογὴ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐγκλήματος καθοσιώσεως, ὅπως μὴ ἀκρίτως καὶ ἀναπολόγητοι φονεύωνται οἱ ἐπὶ φατριασμῷ κατὰ τοῦ βασιλέως ἢ συνωμοσίᾳ κατ' αὐτοῦ ἢ τῆς πολιτείας τῶν Χριστιανῶν κατηγορούμενοι.

Ἐν τῷ συνόλῳ δ' ἐξεταζομένη ἡ Ἐκλογὴ δεικνύει μεγάλην πρόοδον τῆς δικαιοσύνης, βασιζομένης πλέον ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν παραδόσεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ἀλλὰ κυρίως ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῆς θρησκείας, ἥτις καὶ ἀποβαίνει ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ δικαίῳ τῶν Ἰσαύρων. Ἡ κατάργησις τῶν νόμων τούτων μετὰ τὴν παλινόρθωσιν τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων πλὴν τῶν εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον ἀναφερομένων, οἵτινες διετηρήθησαν κατὰ μέγα μέρος καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις, ἔγεινεν αἰτία νὰ ἐπανέλθῃ μὲν ὁ βυζαντιακὸς κόσμος ἐν μέρει εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, νὰ διαταχθῶσι δὲ ἄλλως ὑπὸ μεταγενεστέρων βασιλέων τὰ κατὰ

νομοθεσίαν. Οὕτω δὲ, συντελέσαντος καὶ τοῦ πρὸς τοὺς εἰκονομά- μίσους τῶν ὀρθοδόξων, ἠγνοήθη ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὸ λαμπρὸν Ἰσαύρων νομοθετικὸν ἔργον. Ἀλλ' εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους υλάσσετο ἡ ἀνέρευσις, δημοσίευσις καὶ ὀρθὴ μελέτη τῆς Ἐκλογῆς, ἧς ἐφωτίσθη ἡ μεταρρυθμιστικὴ ἐνέργεια τῆς δυναστείας ἐκείνης, ἐν πολλοῖς προέτρεξε τῶν χρόνων ὡς πρόδρομος τῆς ἐν τῇ Δύσει αγεννήσεως, δι' ἧς ἔγεινεν ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ κό- εἰς τὸν νεώτερον. Καὶ τὸ μὲν ἔργον τῶν μεταρρυθμιστῶν βασι- πολεμηθὲν κατελύθη εἰς τέλος ἐν τοῖς πλείστοις, ἡ δ' ὀρθόδοξος ησία ἐπανηγύρισε τὸ ναυάγιον, καὶ ἐπὶ γενεὰς γενεῶν οἱ ἐργάται ἀναγεννήσεως ἐγνωρίζοντο ἁπλῶς ὡς εἰκονομάχοι. Ἀλλ' ὅτ' ἐγνώ- πλήρης ἡ ἀλήθεια, ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη ἐπηνώρθωσε τὴν μνήμην δυναστείας τῶν Ἰσαύρων, ἅτε βραβεύουσα κατὰ καθῆκον τὰς με- ας ἐπιβολὰς καὶ ὅταν δὲν στεφανόνῃ αὐτὰς ἡ ἐπιτυχία.

ιβ'

Ὁ γεωργικὸς, ναυτικὸς, στρατιωτικὸς νόμος.

Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῶν Ἰσαύρων δὲν ἐθεωρήθη συντελεσθὲν διὰ συντάξεως τῆς Ἐκλογῆς, ἀλλ' ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ συμπλήρωσις οῦ διὰ νομοθετημάτων εἰδικῶς ἀναφερομένων εἰς τὴν γεωργίαν, τὰ κτιωτικὰ πράγματα καὶ τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν. Οἱ δὲ νόμοι οὐ- εἰ μὴ συνεξεδόθησαν μετὰ τῆς Ἐκλογῆς ὡς παράρτημα καὶ συμ- ρωμα αὐτῆς, πάντως συνετάχθησαν καθ' οὓς καὶ ἡ Ἐκλογὴ χρόνους. Ὁ γεωργικὸς νόμος εἶνε σπουδαιότατος, διότι ἐξ αὐτοῦ διδασκόμεθα ὑπὸ τοῦ κράτους ἐπελθοῦσαν νομιμοποίησιν τῆς ἀπελευθερώσεως χωρικῶν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τὸ σύστημα τῆς ματικῆς φορολογίας, καθ' ὃ ἡ γῆ ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει ἀνα- φῆς τῶν κτημάτων, εἰς ἣν συμπεριελαμβάνετο κατὰ κεφαλὴν τὸ ὑπὸ ἐνοικούντων γεωργῶν πληρωτέον τέλος, τοῦ δεσπότου θεωρουμένου υθύνου διὰ τὴν πληρωμὴν αὐτοῦ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, εἶχεν ρέρει κατ' ὀλίγον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεταβολὴν τῶν ἐναπογράφων νων γεωργῶν εἰς ἐξαρτήματα τοῦ κυρίου, ἀναποσπάστως συνδεδε- α πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῶν καλλιεργούμενον κτῆμα. Συντελούσης δὲ καὶ περὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν κτηματικῶν φόρων καταπιέσεως, τῆς μ

ἀναθεωρήσεως τῶν ἀπογραφῶν, τῆς ὁσημέραι μείζονος ἐλαττώσεως τῆς προσόδου τῶν κτημάτων ἕνεκα τῶν βαρβαρικῶν δηώσεων, ἡ δουλεία τῶν ἐναπογράφων καθίστατο ὁσημέραι βαρυτέρα. Ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ εἰς ἀεί. Τὸ βαρὺ τῆς φορολογίας καὶ αἱ πολλαὶ μεταβολαὶ ἃς εἰς τὴν κτηματικὴν περιουσίαν ἐπήνεγκον αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων καὶ ἡ ἔν τισι μέρεσι τοῦ κράτους ἀποδοχὴ Σλάβων ἐγκατοίκων ἠλλοίωσαν τὰ πράγματα αἰσθητῶς. Τὰ κτήματα ἤρχισαν νὰ εἶνε βάρος ἀντὶ κεφαλαίου πλούτου καὶ οἱ μάλιστα πάσχοντες ἦσαν οἱ μεγαλοκτήμονες, οὓς μάτην ἀπεπειρᾶτο νὰ ἐλαφρύνῃ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἀπὸ τῶν χρόνων μάλιστα τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ κουφισμῶν ἢ ἀφέσεων φόρων. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἤδη ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀρχομένου πολλοὶ ἀγροὶ ἐγκατελιμπάνοντο ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, καὶ τὸ κράτος ἠναγκάσθη, ὅπως ἀναπληρόνῃ τὴν ἐκ τῆς ἐξερημώσεως αὐτῶν ζημίαν, νὰ καταβιβάσῃ τὴν παραγραφὴν εἰς δύο μόνον ἔτη καὶ ἔπειτα εἰς ἓξ μῆνας. Οὕτω δὲ, ἀναγνωριζομένων μετὰ τὸν βραχὺν τοῦτον χρόνον τῶν νέων καλλιεργητῶν, ἂν μὴ παρουσιάζετο ὁ παλαιὸς κτήτωρ καὶ κατέβαλλε τὰ ὀφειλόμενα, ἡ μὲν πολιτεία δὲν ἐζημιοῦτο, ἐπήρχετο δὲ καὶ βαθμιαία ἀπὸ τῶν δεσποτῶν ἀπαλλαγὴ τῶν γεωργῶν.

Τοιοῦτοι καὶ ἄλλοι λόγοι ἤγαγον διὰ τῶν αἰώνων εἰς τοιαύτην μεταρρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν ἀγροτικὴν κτῆσιν, ὥςτε τὸ καθεστὼς, ὅπερ ἀναγνωρίζει καὶ θεσπίζει ὁ γεωργικὸς νόμος τῶν Ἰσαύρων, εἶνε παντελῶς διάφορον τοῦ τῶν προτέρων νομοθετημάτων. Ἐν αὐτῷ οἱ χωρικοὶ πάντες εἶνε ἐλεύθεροι, οὐδ' ὑπάρχει πλέον δουλοπαροικία, ἀλλ' ὑφίσταται διπλῆ τάξις γαιοκτημόνων. Ἢ εἶνε δῆλα δὴ οὗτοι χωρικοὶ κατέχοντες καὶ καλλιεργοῦντες αὐτοὶ ἢ δι' *ἡμισειαστῶν* γῆν ἀνήκουσαν εἰς τὴν *κοινότητα τοῦ χωρίου*, ἧς ἕκαστος *χωρίτης* λαμβάνει *μερίδα*, ἄλλως λεγομένην *σκαρφίον* ἢ *τόπον*, ἢ εἶνε *μορτῖται* ἤτοι καλλιεργηταὶ ἐπὶ *μορτῇ* δεκάτης παρεχομένης εἰς τὸν *χωροδότην* δι' ἰδίων δαπανῶν καὶ ἄνευ τινὸς χρηματικῆς ἀνταμοιβῆς γεωργοῦντες τοὺς εἰς ἐκεῖνον ἀνήκοντας καὶ εἰς αὐτοὺς παρ' αὐτοῦ ἐκδεδομένους ἀγρούς. Ἔχομεν λοιπὸν καὶ ἐν ταῖς δύο περιστάσεσι γεωργοὺς, ἔχοντας μὲν ὡρισμένας ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν κοινότητα τοῦ χωρίου, οὗ εἶνε κοινωνοὶ οἱονεὶ μέλη μετοχικῆς τινος ἑταιρίας, ἢ πρὸς τὸν τὴν δεκάτην τῆς συγκομιδῆς ἀπολαμβάνοντα χωροδότην καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν, προςηκόντως τιμωροῦσαν τὴν ἀπόδρασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀγροῦ, ἀλλὰ κατὰ τἆλλα κεκτημένους πλήρη τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, μὴ ἐπέ-

χοντας τὴν μέσην ἐκείνην θέσιν μεταξὺ ἐλευθέρου καὶ δούλου τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τοὺς ἐναπογράφους τῶν προτέρων χρόνων καὶ μὴ συνδεδεμένους ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα ἀναποσπάστως πρὸς τὸ κτῆμα μεθ' οὗ ἦσαν συναπογεγραμμένοι.

Ὁ δὲ Στρατιωτικὸς νόμος συνώψιζε τὰ κυριώτατα ἔκ τε παλαιοτέρων τακτικῶν συγγραφῶν καὶ ἐκ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, καὶ περιεῖχε διατάξεις ἀναφερομένας εἰς τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ἀλλὰ πιθανώτατα δὲν σώζεται σήμερον οἷος συνετάχθη ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων, ἀλλ' οἷος διεσκευάσθη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις.

Ὁ δὲ Ναυτικὸς νόμος βάσιν ἔχει τοὺς περιωνύμους ἐν τῇ ἀρχαιότητι ναυτικοὺς νόμους τῶν Ῥοδίων, οὓς καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀποδεχθῆ, παρ' ὧν μέρος εἶχε παραλάβει καὶ ὁ Ἰουστινιανός. Ὡς δὲ ἡ Ἐκλογή, οὕτω καὶ ὁ Ναυτικὸς νόμος παρουσιάζεται μὲν ὡς ἐκλογὴ ἐκ τῶν Πανδεκτῶν, ἀλλὰ δὲν εἶνε μεγάλη ἡ πρὸς αὐτοὺς σχέσις αὐτοῦ, ἀπ' ἐναντίας δὲ πολλαὶ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶνται νέαι διατάξεις. Ἡ βασιλεία τῶν Ἰσαύρων ἠθέλησε διὰ τοῦ νόμου τούτου νὰ εἰςαγάγῃ τὰς μεταρρυθμίσεις ἐκείνας, ὅσαι ἐν ἡμέραις καθ' ἃς τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον ἐκινδύνευεν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἄλλων πειρατῶν καθίσταντο ἀναγκαῖαι πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θαλασσοπλοΐας καὶ μείωσιν τῶν ζημιῶν, αἵτινες ἠδύναντο νἀποθαρρύνωσι τοὺς ναυτιλλομένους. Διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον πρὸς ὕψωσιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας νὰ λείψῃ ἡ προτέρα διάκρισις μεταξὺ ναυκλήρου, ὡς κυρίου τοῦ πλοίου, καὶ ἐκμισθωτοῦ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἰσαύρων ὁ ναύκληρος εἶνε καὶ ὁ κάτοχος καὶ ὁ διαχειριστὴς τοῦ πλοίου, πρὸς ὃν ἀντιτίθεται ὁ ἔμπορος, εἰς οὗ λογαριασμὸν φορτόνεται τὸ πλοῖον. Ἀλλὰ συνήθως ὁ ἔμπορος δὲν ἐκμισθόνει τὸ πλοῖον, ἀλλ' εἶνε κοινωνὸς τοῦ ναυκλήρου, τοῦθ' ὅπερ εἶνε χαρακτηριστικὸν διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἕνεκα τῶν κατὰ θάλασσαν κινδύνων ἐθεωρεῖτο συμφερώτερον νὰ εἶνε ἑταιρικὰ τά τε κέρδη καὶ αἱ ζημίαι. Καὶ ἑταιρίας δὲ δύο ναυκλήρων εὑρίσκομεν. Καὶ ἄλλαι δὲ διατάξεις δεικνύουσιν, ὅτι ἡ ναυτικὴ νομοθεσία ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν προστασίαν τῶν κεφαλαίων διὰ τῆς ὅσον ἔνεστιν εἰς πλείονα πρόσωπα κατανομῆς τῶν ζημιῶν. Ἡ δὲ ἰδέα τῆς ἑταιρικῆς θαλασσοπλοΐας προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε γίνεται λόγος καὶ περὶ ναυκλήρων μὴ ἐχόντων ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν ναύτας ἐπὶ τακτῷ μισθῷ, οἵτινες ἐκαλοῦντο *ἀποτακτάριοι*, ἀλλὰ συνεργαζομένους ἐπὶ μερίδι τοῦ κέρδους καὶ ἐντεῦθεν ὀνομαζομένους *μερίτας*.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρόσθετος νομοθετικὴ ἐνέργεια τοῦ μεταρρυθμιστοῦ βασιλέως, ἥν ἐπ' ἴσης ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας λανθάνουσαν ἀποκατέστησεν ἡ ἐπιστήμη τῶν νεωτάτων χρόνων, προσγράψασα εἰς τοὺς Ἰσαύρους, ἐξ ὧν ἀπέρρευσεν. Ἀλλ' οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ ἀμέσως μεταγενέστεροι, ἐν ᾧ ἦσαν ἄριστα εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ εὐεργετικὸν τῶν διατάξεων τοῦ Λέοντος, ἐφάνησαν ἐθελοκάκως τυφλώττοντες πρὸς τὰ εὐεργετήματα τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ μόνον παντὶ σθένει ἐπειράθησαν νὰ μεγεθύνωσι τὰ κακὰ ὅσα τυχὸν ἦσαν ἀνάμικτα πρὸς τὰ καλά. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦτο καὶ ἡ βαρεῖα αὔξησις τοῦ ἐγγείου φόρου κατὰ *μιλιαρίσιον* εἰς ἕκαστον *ὁλοκοτίνιν*, ἤτοι κατ' ἀργυροῦν δωδεκατημόριον εἰς ἕκαστον χρυσοῦν νόμισμα. Καὶ ἡ μὲν προσθήκη αὕτη 8 $^1/_3$ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν εἰς τὸν πρότερον πληρονόμενον ἔγγειον φόρον δὲν ἦτο καθ' ἑαυτὴν μεγάλη, ὅταν ἀναλογισθῶμεν μάλιστα τὸν λόγον, δι' ὃν ἐθεσπίσθη. Ἦτο δὲ οὗτος ἡ ἀνάγκη τοῦ κράτους, ὅπως μεριμνήσῃ πρὸς ἐξάλειψιν τῶν μεγάλων ζημιῶν, ἃς ἐπήνεγκεν ὁ τῇ 26 Ὀκτωβρίου τοῦ 740 γενόμενος σεισμός, ἐξ οὗ πολλαί τε καὶ ἄλλαι πόλεις ἔπαθον, μάλιστα δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις, ἧς καὶ κατέπεσον τὰ χερσαῖα τείχη. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ συμφοραὶ τῶν προτέρων ἐτῶν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σλάβων καὶ Βουλγάρων εἶχον μειώσει αἰσθητῶς τοὺς πόρους τῶν κατοίκων, ἀδυνατούντων καὶ αὐτοὺς τοὺς τακτικοὺς φόρους νὰ πληρόνωσιν, ἡ προσθήκη αὕτη διεβοήθη ὡς ἐπαχθής, συνετέλεσε δὲ καὶ αὕτη εἰς ἀμαύρωσιν τῆς μνήμης τοῦ Λέοντος, ὃν ἄλλως εἴδομεν διά τε τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος καὶ τῶν νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων ἀναδειχθέντα κατ' ἀλήθειαν ἕνα τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου.

ιγ'

Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος.

Ὁ Λέων, ἀποθνήσκων τὴν 18 Ἰουνίου 741, μετὰ βασιλείαν ἐτῶν εἰκοσιτεσσάρων καὶ μηνῶν σχεδὸν τριῶν, παρέδιδεν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ τὸ κράτος ἐξωτερικῶς μὲν πολὺ ἰσχυρότερον ἢ κατὰ τὰ πρότερα ἔτη, ἐσωτερικῶς δὲ ἠνωρθωμένον διὰ τῆς σθεναρᾶς αὐτοῦ δράσεως καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ἦτο φανερόν, ὅτι ἐπέβαλλε πρὸς συντήρησιν τῶν πεπραγμένων καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου τῆς παλινορ-

θώσεως καὶ ἀγῶνας, οἵτινες δὲν ἔμελλον νὰ λήξωσι διὰ βραχέων. Ἀλλ' ἠδύνατο νἀποθάνῃ ἥσυχος, ὅτι ὁ υἱὸς ὁ διαδεχόμενος αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔμελλε νὰ συνεχίσῃ τὸ πρόγραμμα τοῦ πατρός.

Αὐτὸ τὸ ἐπώνυμον, δι' οὗ ἠθέλησαν νὰ μολύνωσι τὸν νέον βασιλέα οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων, δεικνύει τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν κακίαν, μεθ' ἧς ἀντετάσσοντο πρὸς τὸν ὁμόφρονα διάδοχον τοῦ ἀναμορφωτοῦ. Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος, γεννηθεὶς τῷ 719, εἶχεν ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι καὶ δύο, ὅτε διεδέχθη τὸν πατέρα, οὗ ἦτο ἤδη συνάρχων ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς ἡλικίας ἔτους. Τραφεὶς δὲ καὶ αὐξηθεὶς ἐν τοῖς πατρικοῖς ἀνακτόροις καθ' ὃν χρόνον ἡ βυζαντιακὴ πρωτεύουσα ἀντήχει ἐκ τοῦ θορύβου, ὃν εἶχε προκαλέσει ἡ θρησκευτικὴ καὶ νομοθετικὴ τοῦ Λέοντος ἀναμόρφωσις, παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ συνεμερίσθη τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ πατρός. Οὐδ' ἐσάλευσε τὴν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὃν εἶχεν ἀναλάβει ὁ Λέων, συμμετοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ ἔργου ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὁ ἤδη τῷ 732 τελεσθεὶς γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων, ἥτις Χριστιανὴ γενομένη καὶ μετονομασθεῖσα Εἰρήνη ἐπέδειξε μεγάλην εὐσέβειαν πρὸς τὸ νέον αὐτῆς θρήσκευμα καὶ πολὺν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ζῆλον. Ἡ τοιαύτη δὲ τοῦ Κωνσταντίνου πολιτεία ἤρκεσεν, ὅπως ὁ φανατισμὸς τῶν ἀντιπάλων ἐπισύρῃ κατ' αὐτοῦ τὸ ὑβριστικὸν ἐπώνυμον Καβαλλῖνος, ὅπερ ἐλέγετο ἀποδοθὲν αὐτῷ διότι ἔχαιρεν ὀσφραινόμενος τὴν κόπρον καὶ τὰ οὖρα τῶν ἵππων. Ἀργότερον δὲ καὶ περαιτέρω προέβη ἡ κακολογία· ὁ Καβαλλῖνος ἔγεινε Κοπρώνυμος, καὶ ἡ χαριτολογία τῶν εἰκονολατρῶν παρίστανεν αὐτὸν μολύνοντα αὐτὴν τὴν ἁγίαν κολυμβήθραν, καθ' ἣν ὥραν ἐβαπτίζετο, διὰ τῆς κοπρίας, ἧς ἀπέβη ἐπώνυμος. Τὰ ἐπώνυμα ταῦτα δεικνύουσι τὸ εἰδεχθὲς τῆς ἐμπαθείας τῶν ἀντιπάλων τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως. Τὴν δὲ κακὴν αἴσθησιν, ἣν γεννᾷ ὅτι τῶν δῆθεν εὐλαβεστέρων ἡ φαντασία ἐπενόησε τοὺς κόπρω

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΚΟΠΡΩΝΥΜΟΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΓΕΘΥΝΘΕΝΤΟΣ

ἐκείνους μύθους, εἰς μάτην ἐζήτησε νὰ μειώσῃ μεταγενέστερος χρονογράφος, ὁ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἀκμάσας Μιχαὴλ Γλυκᾶς, δισχυριζόμενος, ὅτι κατὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ γενομένας ἐρεύνας ἀρχῆθεν ὠνομάζετο Καβαλλῖνος ὁ Κωνσταντῖνος ὡς ὁρμώμενος ἀπὸ χώρας, ἥτις ἐκαλεῖτο Κάβαλλα, ἔπειτα δ' ὠνομάσθη καὶ Κοπρώνυμος ἐπειδὴ καβαλλίνα λέγεται κοινῶς ἡ κοπρία, ἅτε *ὄνομα κοπρίας ἐν ἑαυτῷ ἐπιφερόμενος*. Καὶ ὑπὸ τὸν τύπον δὲ Καβαλλώνυμος φέρεται ἐνίοτε τὸ ἐπώνυμον τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἐμπάθεια τοιαύτη ἐξηγεῖ πολλὰ φαινόμενα τῆς πολιτείας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀληθῶς οὗτος ἀπέβη οὐ μόνον ἐν τῷ ἔργῳ τῆς μεταρρυθμίσεως τολμηρότερος τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας, ὧν εἴδομεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν πρὸς τὸν νέον βασιλέα ἀκοίμητον ἔχθραν, πολὺ τραχύτερος τοῦ Λέοντος. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἡ εἰκονομαχία ἔλαβε μικροῦ δεῖν τὸν χαρακτῆρα διωγμοῦ τῶν θρησκευτικῶν ἀντιπάλων. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἀφ' οὗ οὕτως ὀξεῖα ἦτο ἡ διχάζουσα τὰ δύο ἀντίθετα στρατόπεδα ἀντιπάθεια, εἰς ὠμότητα αὐτόχρημα ἀπέβαινε τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἐνέργεια ὅταν ἡ ἀντίδρασις τῶν ἀντιπάλων ἐκορυφοῦτο εἰς κίνδυνον διασαλεύοντα αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ θρόνου. Τοιοῦτον δὲ βλέπομεν τὸν Κωνσταντῖνον, ἀκαταπόνητον μὲν, ἀλλὰ καὶ μέχρις ὠμότητος βαίνοντα, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του, ὅτε ὁ νεοπαγὴς αὐτοῦ θρόνος ἐκινδύνευσεν ἐκ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ἀρταβάσδου.

ιδ'

Ἡ τιμωρία τοῦ ἀποστάτου.

Ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος ἀνερρίπισε τὸ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων μῖσος, ὅπερ ζῶντος τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς εἰκονομαχίας μόλις που κατεστέλλετο. Οἱ δ' ἐπὶ τὴν κατάλυσιν τῶν εἰκονομάχων ἐλπίζοντες εὗρον ὄργανον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων αὐτῶν ἕνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, τὸν ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Ἄννῃ γαμβρὸν τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρτάβασδον. Κουροπαλάτης ὢν καὶ κόμις τοῦ θέματος Ὀψικίου, ὁ Ἀρμένιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν ἀποκτήσει ἤδη ἱκανὴν δύναμιν, αὐξανομένην ὑπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν, κεκηρυγμένον φίλον τῶν εἰκόνων, ἐπιδεικνυομένων συμπαθειῶν τῶν εἰκονολατρῶν. Κατάλληλον δὲ καιρὸν

πρὸς ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐθεώρησε τὴν κατ' Ἰούνιον τοῦ 742 διάβασιν τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐπερχομένου κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε φθάσει εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅτε, θέλων, ὡς φαίνεται, νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐκ πάσης ὑπονοίας ἀπὸ τοῦ ὑπόπτου γαμβροῦ, ἀπῄτησε παρ' αὐτοῦ τὴν πρὸς ἑαυτὸν ἀποστολὴν τῶν δύο υἱῶν του ἐκ τοῦ φρυγικοῦ Δορυλαίου, ἀνήκοντος εἰς τὸ ἐμπεπιστευμένον αὐτῷ θέμα, ὅπου καὶ διέτριβεν ὁ Ἀρτάβασδος μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης στρατιᾶς. Ἀλλ' ὁ Ἀρτάβασδος, νοήσας τὸν δόλον καὶ αἰσθανθείς, ὅτι δίκην ὁμήρων ἐκαλοῦντο τὰ τέκνα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, προέλαβεν αὐτός, καί, παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὰ πλήθη, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Οὗτος δὲ φοβηθεὶς ἔφυγε προτροπάδην εἰς τὸ Ἀμόριον, ὁπόθεν ἠδυνήθη νὰ πείσῃ ὅπως ἀναλάβωσι τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνα τοὺς στρατηγοὺς δύο θεμάτων, τοῦ τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τοῦ τῶν Θρᾳκησίων. Ἅπαντες δ' ὁμοῦ ἐχώρουν ἐπὶ τὸν Ἀρτάβασδον.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀρμένιος ἀποστάτης δὲν ἔμενεν ἀργός. Συνεννοούμενος μετ' αὐτοῦ ὁ πατρίκιος Θεοφάνης ὁ Μονώτιος, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀναχωρῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, εἶχεν ἀφήσει ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ἀνεκήρυξεν ἐν μέσῳ τοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν συγκληθέντος πλήθους βασιλέα τὸν Ἀρτάβασδον. Συνετέλεσαν δ' εἰς τὴν αἰφνιδίαν ταύτην ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τά τε ψεύδη τοῦ Θεοφάνους, πείθοντος τὰ πλήθη διὰ ψευδῶν πειστηρίων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ αἱ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς βλασφήμου πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον συκοφαντίαι τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου. Τελεσθείσης δὲ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐκλείσθησαν μὲν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, παντοίας δ' ὑφίσταντο κακώσεις οἱ φίλοι τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ εἰσήλασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξασφαλισθεῖσαν διὰ φρουρῶν, μετακληθέντων ἐκ τῆς Θρᾴκης, ὁ βασιλεὺς τῶν ἐπαναστατῶν.

Παρ' ὅλην τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς ἀνετράπη τὸ καθεστὼς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀπέβαλε τὸ ἀναγκαῖον θάρρος· παραλαβὼν δὲ τὰ τάγματα τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Θρᾳκησίων, ἔβη πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλευούσης. Ἀλλὰ προεχώρησε μόνον μέχρι τῆς Χρυσοπόλεως, βλέπων δέ, ὅτι τό τε προκεχωρημένον τῆς ὥρας καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀδιαφορία τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ δὲν παρεῖχον ἐλπίδας ἐπιτυχοῦς καθόδου, ἀνέζευξε καὶ διεχείμασεν ἐν Ἀμορίῳ.

Κατεῖχε λοιπὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὁ Ἀρτάβασδος, καὶ ἀνε-

στυλώθησαν ὑπ' αὐτοῦ αἱ εἰκόνες, λαμβανούσης οὕτω τῆς ἀνατροπῆ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ἐν ᾧ δὲ οὕτω τὸ κράτος διῃρεῖτο εἰς δύ τμήματα, ὧν τὸ μὲν εὐρωπαϊκὸν ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀρμένιον ἐπιβάτη τοῦ θρόνου, τὸ δὲ ἀσιατικὸν ἐτάσσετο μετὰ τοῦ νομίμου βασιλέως, Ἄραβες, ἐπωφελούμενοι ἐκ ταύτης τῆς διαιρέσεως, ἐδῄουν ὑπὸ τὸ υἱὸν τοῦ χαλίφου Σουλεϊμὰν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ἐπελθόντος δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 743, ὁ Ἀρτάβασδος ἀπεφάσισε νὰν λάβῃ τὴν ἐπίθεσιν, ὅπως ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἀντίπαλον. Ἀλλά, δια βὰς τὸν Μαΐον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐνικήθη παρὰ τὰς Σάρδεις ὑ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅςτις ἔπειτα τὸν Αὔγουστον ἐνίκησε καὶ τὸν υἱ τοῦ Ἀρταβάσδου Νικήταν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Βιθυνίας πρὸς τ Φρυγίαν. Ἀναθαρρήσας δὲ οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος, διέβη τὸν Σεπτέ βριον τοῦ 743 εἰς τὴν Θρᾴκην, συνεπίκουρον ἔχων τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Σισίννιον τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Θρᾳκησίων καὶ στόλον Κιβυρραιωτῶν. Καὶ μέχρι μέν τινος ἀντεῖχεν ἡ Κωνσταντινούπολις, πολιορκουμένη ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλὰ τέλος ἡ ἀπρονοησία τοῦ Ἀρταβάσδου περιέστησε τοὺς πολιορκουμένους εἰς ἐσχάτην στενοχωρίαν. Οὐδαμῶς δῆλα δὴ εἶχε φροντίσει ὁ Ἀρτάβασδος περὶ προμηθείας ἐπιτηδείων ἐπὶ μῆνας ὅλους, καίπερ ὀφείλων νὰ προβλέψῃ περὶ ἐνδεχομένης ἀμύνης ἀπὸ τοῦ ἔαρος, ὅτε μετὰ τὴν παρὰ τὰς Σάρδεις ἧτταν ἔφυγεν εἰς τὴν Κύζικον καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ δρόμωνος. Διὰ τὴν ἀπρονοησίαν δ' ἐκείνην τοῦ ἐκλεκτοῦ ἐτιμωρεῖτο τώρα σκληρῶς ἡ βασιλεύουσα, καταβασανιζομένη ὑπὸ λιμοῦ ἰσχυροῦ. Ἡ σπάνις τῶν ἐπιτηδείων ἦτο τοιαύτη, ὥςτε ἡ μὲν ὀκὰ κριθῆς ἐτιμᾶτο τεσσαράκοντα περίπου δραχμῶν, οὐχ ἧττον δὲ βαρεῖα ἦτο ἡ τιμὴ τοῦ ὀσπρίου, τοῦ κέγχρου, τοῦ λουπίνου, τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου. Καὶ ἐπειρᾶτο μὲν ὁ Ἀρτάβασδος νάντεπεξέρχηται διὰ κακκαβοπυρφόρων κατὰ τοῦ τὸν ἐπισιτισμὸν παρακωλύον

Ο ΑΡΤΑΒΑΣΔΟΣ ΩΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΓΕΘΥΝΘΕΝΤΟΣ

τος κιβυρραιωτικοῦ στόλου, προςεπάθησε δὲ νὰ ἐπιφέρῃ ἀντιπερισπασμὸν διὰ τοῦ ἰδίου υἱοῦ Νικήτα, προελάσαντος μέχρι Χρυσοπόλεως, ἠναγκάσθη δὲ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξοδον τοῦ θνήσκοντος λαοῦ. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μέτρα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὴν λιμώττουσαν πόλιν, εἰς ἣν εἰςήλασε νικητὴς ὁ Κωνσταντῖνος τὴν 2 Νοεμβρίου 743.

Καὶ ἠδυνήθη μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ σωθῇ ὁ Ἀρτάβασδος, διαβὰς ἐπὶ χελανδίου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ τέλος συλληφθεὶς μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν ἤχθη δεσμώτης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἐπομπεύθη ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ. Μετά τινα δὲ χρόνον καὶ ἐξεκόπησαν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅ τε Ἀρτάβασδος καὶ οἱ υἱοί του, ὅτε ὑπέστη τὴν αὐτὴν τύχην ὁ πατρίκιος Σισίννιος, ὃν εἴδομεν βοηθοῦντα τὸν Κωνσταντῖνον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἅτε ἀνακαλυφθείσης συνωμοσίας ἣν οὗτος ἐτέκταινε κατὰ τοῦ βασιλέως.

Καταστείλας δὲ τὴν στάσιν ὁ Κωνσταντῖνος διὰ δεινῶν, ὡς εἴδομεν, ἀγώνων διαρκεσάντων ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος, οὐ μόνον αὐτὸν τὸν Ἀρτάβασδον καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐτιμώρησε σκληρῶς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν φίλα πρὸς αὐτοὺς φρονούντων, ὧν τὰς τύχας ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἴσως παριστάνουσιν οἱ εἰκονόφιλοι χρονογράφοι. Μεταξὺ δὲ τῶν τιμωρηθέντων ὑπῆρξε καὶ ὁ πατριάρχης Ἀναστάσιος (730—754), ὅςτις, δημοσίᾳ τυφθείς, ἐπομπεύθη ἔπειτα ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου καθήμενος. Ἀλλ' ἡ ἀπρεπὴς αὕτη τιμωρία ὑπῆρξεν ἡ μόνη ἐπιβληθεῖσα εἰς τὸν πατριάρχην, ἤρκεσε δ' αὕτη, ὅπως, ἐμπνεύσασα εἰς τὴν δειλὴν αὐτοῦ ψυχὴν δέος καὶ ὑποταγήν, καταστήσῃ αὐτὸν πειθήνιον εἰς τὰ νεύματα τοῦ κυριάρχου. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου μέχρι τοῦ θανάτου του ὁ Κωνσταντῖνος. Ἄλλως δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ δυνάμενον νὰ φέρῃ εἰς ῥῆξιν τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην. Τό γε νῦν ἔχον ἠναγκάζετο ὁ Κωνσταντῖνος οὐδαμῶς νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, διότι τὴν προςοχὴν αὐτοῦ ὅλην καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀπέσπων ἄλλαι φροντίδες μᾶλλον ἐπείγουσαι. Νέοι ἀγῶνες ἐκάλουν αὐτόν, μόλις που παγιώσαντα τὸν θρόνον, εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, συμφοραὶ θεήλατοι ἠνάγκαζον αὐτὸν νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἐπουλώσεως πληγῶν δυςιάτων.

ιε΄

Νῖκαι καὶ συμφοραί.

Ὑπῆρξεν εὐτύχημα διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὅτι ἡ διάσπασις αὐτοῦ, ἣν ἐπήνεγκεν ἡ ἀποστασία τοῦ Ἀρταβάσδου, ἔληξε διὰ τῆς ὅσον ἔνεστι ταχείας ἥττης τοῦ ἀποστάτου καὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς διοικήσεως εἰς τὰς στιβαρὰς τοῦ Κωνσταντίνου χεῖρας. Ἦτο δὲ καὶ εὐτύχημα, ὅτι καὶ τοὺς Ἄραβας διέσπων ἐμφύλιοι ἀγῶνες, ἀπολήξαντες εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν Ἀββασιδῶν, τῶν φερωνύμων ἀπογόνων τοῦ πρὸς μητρὸς θείου τοῦ Μωάμεθ Ἀββᾶ, ὑπερευδοκιμησάντων τοὺς τέως τὸν χαλιφικὸν θρόνον τῆς Δαμασκοῦ κατέχοντας Ὀμεϊάδας καὶ περιαψάντων εἰς τὸν ἴδιον οἶκον τὸ ἀξίωμα τῆς χαλιφείας. Καὶ ἀληθῶς ἡ μὲν ταχεῖα λῆξις τοῦ μεταξὺ Ἀρταβάσδου καὶ Κωνσταντίνου ἀγῶνος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μονοκράτορα τοῦ Βυζαντίου νὰ περιστείλῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων, εἰς οὓς, ὡς εἴδομεν, ὁ ἐμφύλιος τῶν Βυζαντίνων ἀγὼν παρέσχε νέαν ἀφορμὴν πρὸς δῄωσιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν Ὀμεϊαδῶν καὶ Ἀββασιδῶν τελευταία λυσσώδης πάλη κατέστησε δυνατὴν εἰς τὸν δραστήριον τοῦ Λέοντος υἱὸν τὴν ἐπίθεσιν πρὸς ἀνάκτησιν ἑλληνικῶν χωρῶν, αἵτινες εἶχον πέσει εἰς χεῖρας τῶν Ἀράβων. Καὶ ἀληθῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐθάρρησεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὥςτε εἴδομεν αὐτὸν προχωροῦντα μὲν πρὸς τὴν Κομμαγηνὴν καὶ τὴν Ἀρμενίαν, σώζοντα δὲ ἀπὸ νέας τῶν Ἀράβων ἐπιδρομῆς τὴν Κύπρον*.

Ἐπιφανὴς ὑπῆρξεν ἡ νίκη τοῦ ναυάρχου τῶν Κιβυρραιωτῶν περὶ τὴν Κύπρον οὕτως, ὥςτ' ἐκ τῶν χιλίων δρομώνων τοῦ ἀραβικοῦ στόλου τρεῖς μόνον ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἐκ τῶν προςβολῶν τοῦ ὑγροῦ πυρός. Προςτιθεμένη δ' ἡ κατὰ θάλασσαν πανωλεθρία αὕτη τῶν Ἀράβων εἰς τὰς ἥττας, ἃς εἶχον ὑποστῇ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀποβαλόντες ἓν ἔτος πρότερον τὴν Γερμανίκειαν καὶ τὰ περὶ τὴν ἀρχαίαν Δολίχην ἐν Κομμαγηνῇ, ἐνίσχυσεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν ἑλληνισμὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὥςτε ὁ γενναῖος τοῦ Λέοντος υἱὸς θὰ ἠδύνατο ἴσως νἀναλάβῃ μέγαν καὶ νικηφόρον κατὰ τῶν Ἀράβων ἱερὸν πόλεμον, οὗ εὐεργητικὰ ἔμελλον νὰ εἶνε τὰ ἐπακολουθήματα διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Ἀλλ' αἴφνης

* Ἴδ. σελ. 781—782.

ἐνέσκηψεν εἰς τὸ κράτος θεήλατος συμφορά, ἀνοίξασα νέας πληγάς, ἐφ' ἃς ἐδέησε νὰ στραφῇ ὅλη ἡ προσοχὴ τοῦ βασιλέως.

Ἐν ἔτει 746 λοιμὸς βουβωνικός, ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ τὸ πρῶτον ἐνσκήψας, μετεφέρθη διὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἀπ' αὐτῶν δ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κυρίως ἐκορυφώθη τὸ κακὸν τὸ θέρος τοῦ 748. Ἡ νόσος διεδόθη εἴς τε τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰς τὰ περίχωρα αὐτῆς εἰς βαθμὸν ἀληθῶς κατα-

ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ
ΕΙΚΩΝ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

πληκτικόν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν θυμάτων τῆς ἐπιδημίας ἦτο τοιοῦτον, ὥςτε οἶκοι ὁλόκληροι ἐκλείσθησαν παντελῶς, καὶ τὰ πτώματα ἐκινδύνευον νὰ μένωσιν ἄταφα ἕνεκεν ἐλλείψεως νεκροφόρων, ἕως ἐπενοήθη νὰ ἐκφέρωνται οἱ νεκροὶ ἐπιτιθέμενοι ἐπὶ ζῴων σαγματοφόρων καὶ ἁμαξῶν. Ὅτε δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς προαστείοις μνήματα ἐπληρώθησαν νεκρῶν, τὰ πτώματα ἐπεσωρεύοντο εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν εἰς δεξαμενὰς ἀνύδρους καὶ εἰς λάκκους καὶ ἀμπελῶνας διασκαπτομένους καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἔνδον τῶν παλαιῶν τειχῶν κήπους, ἤτοι ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως.

Ἡ δ' ἐκ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου λοιμοῦ ἐπελθοῦσα ἐρήμωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ ἐκτείνῃ πάσας αὐτοῦ τὰς προσπαθείας, ὅπως ἀναπληρώσῃ τὸν μεγάλως ἀραιωθέντα πληθυσμὸν τῆς βασιλευούσης. Τὸ δὲ κυριώτατον τῶν ληφθέντων μέτρων ὑπῆρξεν ἡ κατοίκισις τῆς πρωτευούσης διὰ λαῶν μιγάδων, κληθέντων ἐκ πάσης τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Πρὸς ἀναπλήρωσιν δὲ τοῦ ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ ἔκ τε τοῦ λοιμοῦ καὶ ἐκ τῆς εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετοικίσεως πολλῶν κατοίκων ἀραιωθέντος πληθυσμοῦ ἐχρησίμευσεν ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐγκατάστασις σλαβικῶν ἀποικιῶν. Καὶ ὁποίας μὲν συνεπείας ἔσχε διὰ τὴν Πελοπόννησον ἡ ἐν αὐτῇ ἐγκαθίδρυσις Σλάβων, μεταβαλοῦσα ἐν μέρει τὴν ἐθνολογικὴν ὄψιν τῆς χερσονήσου, θὰ ἔχωμεν εὐκαιρίαν νὰ ἐξετάσωμεν διὰ μακρῶν κατόπιν. Δυςυπολόγιστα δὲ καὶ δυςπαρακολούθητα εἶνε τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ ἐπελθούσης ἐν τῷ πληθυσμῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταβολῆς. Ἐν τῷ εἰς τὴν βασιλεύουσαν εἰςοικισμῷ ἐκείνῳ παμπληθῶν νέων κατοίκων πρέπει νἀναζητήσωμεν ἐν τοῖς πρώτοις τὴν ἀρχὴν πολλῶν νέων γενῶν, ἅτινα ἔκτοτε ἔδρασαν μεγάλως ἐν τῇ βασιλευούσῃ. Περιοριζόμενοι δ' εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, ἀναφέρομεν, ὅτι δὲν εἶνε βεβαίως τυχαία ἡ τὸ πρῶτον περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμφάνισις τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως Βρυεννίων, ὅςτις ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς τὸ Βυζάντιον γενναίους στρατηγοὺς καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρας διαμφισβητήσαντας τὸν θρόνον πρὸς αὐτὸν τὸν μέγαν οἶκον τῶν Κομνηνῶν, ὧν καὶ γαμβρὸς ἔγεινεν ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ὁ διαπρεπὴς σύζυγος Ἄννης τῆς Κομνηνῆς. Ἕκαστος δὲ δύναται νὰ φαντασθῇ τὰς ἀνεπαισθήτους μεταβολάς, ἃς ἐπήνεγκεν ἡ εἰς τὴν καρδίαν τῆς αὐτοκρατορίας ἔγχυσις νέου αἵματος καὶ ἰδίως ἡ ἐκ τῶν χωρῶν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος μετοίκισις, ἐπιταχύνασα πάντως τὸν τέλειον ἐξελληνισμὸν τοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ εἰς παγίωσιν τῆς εἰκονομαχίας συνετέλεσε βεβαίως μέχρι τινὸς ἡ μετοικεσία, γενομένη, ὡς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ἐπισήμως καθ' ὡρισμένον τι σύστημα μὴ ἀπᾷδον πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς διαθέσεις τῆς βασιλείας.

Ἐπιφανῆ δὲ θέσιν ἐν τῇ τοιαύτῃ μετοικεσίᾳ ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὰς μεταρρυθμιστικὰς προθέσεις καὶ τὴν ἐλευθεριάζουσαν θρησκευτικὴν πολιτείαν τῶν Ἰσαύρων κατέχουσιν οἱ ἐκ Συρίας καὶ Ἀρμενίας μετοικισθέντες εἰς τὴν Θράκην ἔποικοι. Ἀνῆκον δὲ οὗτοι εἰς τὴν μεγάλην

αἵρεσιν τῶν Παυλικιανῶν, ἥτις ἐπεχωρίαζεν ἰδίως ἐν Ἀρμενίᾳ. Ἐπωνομάζοντο δὲ Παυλικιανοὶ ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, πρὸς ὃν ἔξοχον ἔτρεφεν εὐλάβειαν ὁ αἱρεσιάρχης Κωνσταντῖνος ὁ ἐκ τῆς παρὰ τἀρχαῖα Σαμόσατα συριακῆς κωμοπόλεως Μαναναλῆς. Οὗτος, ἀκμάσας τὸν ἕβδομον ἤδη αἰῶνα, ἵδρυσε τῷ 660 νέαν χριστιανικὴν κοινότητα ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐξ ἧς ἡ αἵρεσις αὕτη, καίπερ καταπολεμηθεῖσα δεινῶς, διεδόθη τοῦ χρόνου προϊόντος μέχρις αὐτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ δὲ βάσις τῆς λίαν ἐλευθεριαζούσης αἱρέσεως τῶν Παυλικιανῶν, οἵτινες ἐκάλουν ἑαυτοὺς Χριστιανοὺς κατ' ἐξοχήν, ἦτο δυαδική· ἐπειρῶντο δὲ νὰ συγκεράσωσι μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τὴν ἰδέαν δύο κοσμικῶν ἀρχῶν, ὧν ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου ὑπῆρξε τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ, διὸ καὶ ἐθεώρουν, ὅτι τὸ σῶμα ἦτο δημιούργημα τοῦ κακοῦ καὶ δὲν θεώρουν ἀνθρωπίνην τὴν φύσιν τοῦ Ἰησοῦ. Ἄλλως δ' ἀπεδέχοντο μὲν τὴν ἁγίαν Τριάδα, οὐδεμιᾶς δ' ἠξίουν τιμῆς τὴν Θεοτόκον καὶ ἀντέκειντο πρὸς τὴν Μαριολατρείαν, ἅτε θεωροῦντες τὴν Μαρίαν ὡς ἁπλοῦν ὄργανον, δι' οὗ διεβιβάσθη τὸ οὐράνιον σῶμα τοῦ σωτῆρος, καὶ μικρὰν ὅλως προσέγραφον τιμὴν εἰς τὸν σταυρόν. Προσκείμενοι δ' εἰς τὴν ἐνδιάθετον εὐσέβειαν καὶ ἀποστρεφόμενοι τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς ἐκδηλώσεις, εἶχον ἁπλῆν τὴν λατρείαν, ἀντέκειντο εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν εἰκόνων, ἀπέρριπτον τοὺς περὶ νηστείας καὶ προσευχῶν κανόνας, ἀντεστρατεύοντο πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον. Ἀπέριττον δὲ ἦτο καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτῶν πολίτευμα, οὗ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν ἔλεγον ὅτι εἶχον τὴν ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Καὶ ἡ θεολογικὴ των δὲ διδασκαλία ἦτο ἁπλῆ, περιοριζομένη εἰς τὴν Νέαν Διαθήκην καὶ ἀποκλείουσα μὲν τὴν Παλαιὰν καὶ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἴσως δὲ καὶ τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Μάρκου ὡς ἰουδαΐζοντα, ἀπόλυτον δὲ κῦρος προσγράφουσα εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου. Οἱ δὲ τῶν γραφῶν τούτων ἐξηγηταί, οὓς *συνεκδήμους* ἐκάλουν, ἦσαν οἱ μόνοι τῶν Παυλικιανῶν ὑποφῆται, οὐδαμῶς οὔτε κατὰ τὸ σχῆμα οὔτε κατ' ἄλλον τρόπον διακρινόμενοι ἀπὸ τῶν συναιρεσιωτῶν.

Τοιοῦτοι ὄντες οἱ Παυλικιανοὶ συνέπιπτον ἐν πολλοῖς διὰ τῆς ἐλευθεριαζούσης αὐτῶν διδασκαλίας πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκευτικῆς τῶν εἰκονομάχων μεταρρυθμίσεως. Παρ' ἀμφοτέροις ὑπῆρχε πνεῦμα νεωτερισμοῦ, ἀντιστρατευόμενον πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσαν κατάχρησιν. Ἀμφότεροι, κατὰ ἴδιον ἑκάτερος τρόπον, ἔτεινον εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν πρωτογονον αὐτοῦ ἁπλό-

τητα, ἀποκρούοντες τὰς ὑπερβολὰς τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἐκείνας δι' ὧν μέχρι τινὸς ἀπεπνίγετο ἡ ἐνδομυχοῦσα ἐν τῷ χριστιανισμῷ οὐσία. Ἠδύνατο λοιπὸν κατὰ ταῦτα νὰ τείνωσιν εἰς ἀλλήλους τὰς χεῖρας πρὸς κοινὴν σύμπραξιν εἰκονομάχοι καὶ Παυλικιανοί. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ διάβημα προέβη ὁ Κωνσταντῖνος, μετοικίσας εἰς τὴν Θρᾴκην Παυλικιανοὺς ἐξ Ἀρμενίας καὶ Συρίας. Διὰ τῆς ἀθρόας δὲ ταύτης μεταφορᾶς ἐστηρίζετο μὲν ἡ ἐνέργεια τοῦ εἰκονομάχου βασιλέως, ἐπεξετείνετο δ' ἡ αἵρεσις τῶν Παυλικιανῶν καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ Βυζάντιον, διότι προσετίθετο εἰς τὰς θρᾳκικὰς χώρας ἀληθὴς δύναμις διὰ τῆς μετοικεσίας φυλῆς πολεμοχαροῦς, εἰς ἣν ἡ θρησκευτικὴ ἰδιορρυθμία παρεῖχε σθένος πολεμικὸν καὶ ἐνέπνεε περιφρόνησιν πρὸς τοὺς κινδύνους. Διὰ ταῦτα βλέπομεν τοὺς Παυλικιανοὺς γινομένους δεξιὸν ὄργανον τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους, τοὺς δ' αὐτοκράτορας καὶ πάλιν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα διὰ νέας ἐξ Ἀρμενίας μετοικεσίας ἐνισχύοντας τὴν διὰ τῶν Παυλικιανῶν ἄμυναν ἐν Θρᾴκῃ καὶ Μακεδονίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας εἶνε μεγάλη ἡ σημασία τῶν Παυλικιανῶν. Ἡ εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις καρτερικὴ ἐμμονὴ οὐ μόνον εἰς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας ἤγαγεν ἐν αὐτῷ τῷ βυζαντιακῷ κράτει κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα μεσοῦντα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀλλὰ καὶ ἔγεινε μετ' αὐτὴν τὴν ὁριστικὴν ἀποτυχίαν τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Βυζαντίῳ πρόδρομος τῶν μεταγενεστέρων ἐν τῇ Δύσει ἀναμορφωτικῶν ἀποπειρῶν, αἵτινες ἔν τε τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ἐπέχουσι θέσιν ἰδιάζουσαν καὶ ἐπὶ τὴν πολιτικὴν δὲ ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ μεταιχμίῳ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων πολλαχῶς ἐπέδρασαν.

Τοιαῦται ἦσαν ἐν ὀλίγοις αἱ πρῶται καὶ κυριώτεραι συνέπειαι τοῦ φοβεροῦ λοιμοῦ τοῦ ἀναστείλαντος τὴν κατὰ τῶν Ἀράβων νικηφόρον ἐπίθεσιν τοῦ Κωνσταντίνου, οὗ τὸ ἔργον ἔμελλε νὰ συνεχίσῃ κατόπιν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Ἄλλως δ' ἐκάλουν τὸν Κωνσταντῖνον εἰς δρᾶσιν ἀγῶνες μᾶλλον ἐπείγοντες πρὸς τοὺς ἤδη ἀπαυθαδιζομένους Βουλγάρους.

ις΄

Βυζαντῖνοι καὶ Βούλγαροι.

Ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος παρεχώρησεν εἰς τοὺς Βουλγάρους τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου χώρας, ἐν αἷς ὁ Ἀσπαροὺχ συνέστησε τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν βασίλειον, οὗ πρωτεύουσα ἦτο ἡ Βάρνα, εἰρηνικαὶ ὑπῆρξαν ὡς τὸ πλεῖστον αἱ σχέσεις Βυζαντίνων καὶ Βουλγάρων. Μόνον δὲ εἴδομεν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Τερβέλην τῷ μὲν 705 συνεργοῦντα εἰς τὴν κάθοδον Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β΄, ἔπειτα δὲ νικῶντα τῷ 708 τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον παρὰ τὴν Ἀγχίαλον, ὅτ' ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τῶν πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡμολογημένων συνθηκῶν. Καὶ ἔπειτα δὲ πάλιν, βασιλεύοντος τοῦ Βαρδάνη, ὥρμησεν ὁ Τερβέλης μέχρις αὐτῶν τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τερβέλη (720) ἐσωτερικαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ἀνωμαλίαι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰ βυζαντιακὰ πράγματα.

Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος, ἐγκαθιδρύων ἐν Θρᾴκῃ τοὺς ἐξ Ἀρμενίας καὶ Συρίας ἐποίκους, ἀπέβλεπε σὺν τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν ἀναχαίτισιν τῶν ἀνησύχων Βουλγάρων, ὧν προσωρινὴ μόνον ἦτο ἡ ἐκεχειρία. Τὰς δ' ἀμυντικὰς αὐτοῦ προθέσεις καὶ ἄλλως κατέδειξε, κτίσας φρούρια ἐν τῇ Θρᾴκῃ. Ταῦτα δὲ πάντα ἠρέθισαν τὸν τότε ἡγεμονεύοντα τῶν Βουλγάρων Κορμέσιον, ὅστις, μάτην ἀπαιτήσας παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου φόρους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος, καὶ προεχώρησε μέχρι τοῦ μακροῦ τείχους. Καὶ τότε μὲν ἠδυνήθη ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν νὰ λάβῃ πολλὴν λείαν, καὶ, πολλοὺς

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦ[ΟΥ]
ΤΟΥ Ι΄ ΑΙΩΝΟΣ

αἰχμαλωτίσας, νὰ ἐπιστρέψῃ ἀβλαβὴς εἰς τὰ ἴδια (755). Ἀλλὰ με- οὐ μακρὸν χρόνον, περὶ τὸ 756 ἢ 757, ἐπῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος με- βυζαντιακῆς στρατιᾶς καὶ στόλου. Καὶ ὁ μὲν στόλος, συγκείμενος πεντακοσίων περίπου πλοίων, ἐκπλεύσας διὰ τοῦ Εὐξείνου προεχώρ- μέχρι τοῦ Ἴστρου, πολλὴν ἐπάγων δῄωσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Βο- γαρίας καὶ οὐκ ὀλίγους ἑλὼν δοριαλώτους. Ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτός, ἡγ- μενος τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ, συγκροτήσας πρὸς τοὺς πολεμίους μά- κατὰ τὰς λεγομένας Μαρκέλλας, φρούριον κείμενον πλησιέστατα - βουλγαρικῶν συνόρων, ἐνίκησε περιφανῶς τοὺς Βουλγάρους, πολ- μὲν αὐτῶν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς τρέψας εἰς φυγήν. Ἀποτέλε- δὲ τῆς νίκης ταύτης, ἥτις μεγάλως ἐξησθένησε καὶ ἐταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους, ὑπῆρξεν ἡ κατ' αἴτησιν αὐτῶν συνθηκολόγησις καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν ἀποστολὴ ὁμήρων εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἀλλ' ἡ εἰρήνη ἐκείνη δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁριστική. Τὸ ἄπιστον τῶν Βουλγάρων ἔθνος μόνον κατάλληλον ἀφορμὴν ἐζήτει, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα. Συνέπραττον δὲ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐγκαθιδρυμένοι Σλάβοι, οὓς εἶχεν ἀποθρασύνει ἡ μετὰ τὸν μέγαν λοιμὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατάβασις τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν. Διὸ ἀπεφάσισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πάλιν τῷ 758, καὶ ἐτράπη εἰς τὰς σλαβικὰς ἐκείνας ἐνοικήσεις τὰς καλουμένας Σκλαβηνίας. Νικήσας δὲ τοὺς Σλάβους, πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἠχμαλώτισε, τοὺς δὲ λοιποὺς ὑπέταξε, καταστήσας πράγματι ὑπηκόους τῆς βασιλείας, ἐν ᾧ τέως ἦσαν τοιοῦτοι μόνον κατ' ὄνομα. Ἀλλ' ὅτ' ἔπειτα ἔστρεψε τὰ ὅπλα αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὑπέστη ἐν τοῖς στενοῖς τοῖς περὶ τὴν Βερέγαβαν, κειμένην πιθανῶς μεταξὺ Βάρνης καὶ Ἀγχιάλου, δεινὴν ἧτταν ἐν μάχῃ, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν μὲν δύο στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως, ἔπεσον δὲ καὶ ἄλλοι τῶν μετ' αὐτοῦ πολλοί, καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν ἡ ἀκόσμως ἡττηθεῖσα στρατιὰ τοῦ Κωνσταντίνου (759).

Τὸ πάθημα δὲν ἀφώπλισε τὸν Κωνσταντῖνον, ὑπὲρ οὗ ἄλλως εἰργάσθησαν αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι, μὴ δυνηθέντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περὶ τὴν Βερέγαβαν νίκης, ἀλλὰ περιπεσόντες εἰς ἐμφυλίους περισπασμούς, μεγάλως εὐεργετήσαντας τὸ Βυζάντιον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης τῶν πολεμίων ἀνωμαλίας ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ διακοσίων ὀκτὼ χιλιάδων Σλάβων ἐγκατάλειψις τῆς Βουλγαρίας. Διαπεραιωθέντες δὲ οἱ αὐτόμολοι διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἔφυγον εἰς τὴν Βιθυνίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ἐγκατέστησαν, ἐπινεύοντος τοῦ Κωνσταντίνου,

όςτις εἴπερ τις καὶ ἄλλος ᾐσθάνετο τὴν ἐντεῦθεν ἐπερχομένην ἐξασθένησιν τῶν Βουλγάρων. Ἐν τούτοις δὲ οἱ Βούλγαροι, βλέποντες εἰς ὁποῖα κακὰ εἶχεν ἐμβάλει αὐτοὺς ἡ ἀνίσχυρος διοίκησις τῶν ἡγεμόνων ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Δουλοΐδῶν, ἐφόνευσαν μὲν πάντας αὐτοῦ τοὺς βλαστούς, ἀνέθηκαν δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ῥέκτην νεανίαν Τελέτζην, ἔχοντα ἡλικίαν τῶν τριάκοντα (760). Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον οἱ Βούλγαροι ἀναθαρρήσαντες ἐπανέλαβον τὰς δῃώσεις τοῦ περὶ τὸν Αἶμον βυζαντιακοῦ ἐδάφους. Καὶ μέχρι μέν τινος ἠνέχθη ὁ Κωνσταντῖνος τὰ τελούμενα. Ἀλλ᾽ ἔπειτα τέλος παρεσκεύασε στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως. Προαποστείλας δ᾽ εἰς τὰ παράλια τῆς Βουλγαρίας τὸν στόλον, συγκείμενον ἐκ διςχιλίων ἢ κατ᾽ ἄλλους ὀκτακοσίων ἱππαγωγῶν πλοίων, ὧν ἕκαστον ἔφερε δώδεκα ἵππους, ἀνέζευξεν αὐτὸς μετὰ τῆς πεζικῆς στρατιᾶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 17 Ἰουλίου 763. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀκούσματι τῆς ἐναντίον αὐτοῦ ἐπιθέσεως συνήγειρεν ὁ Τελέτζης πολυάριθμον στρατιάν, εἰς ἣν ἐτάχθησαν καὶ εἰκοσακιςχίλιοι σύμμαχοι ἐκ τῶν προςπαρακειμένων Σλάβων. Τῇ δὲ 30 Ἰουνίου συνηντήθησαν αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ παρὰ τὴν Ἀγχίαλον. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης κρατερᾶς καὶ πολυώρου, ἐνίκησεν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπιφανῶς, τὸν μὲν Τελέτζην τρέψας εἰς φυγήν, τῶν δὲ ὑπ᾽ αὐτὸν πολλοὺς μὲν φονεύσας, πολλοὺς δὲ χειρώσας ἢ δεχθεὶς προςελθόντας εἰς αὐτόν. Πανηγυρικὴ δὲ μετὰ τὴν τοιαύτην νίκην ὑπῆρξεν ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐν μέσῳ καθολικῆς χαρᾶς καὶ συμμετοχῆς τῶν δήμων ὁ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ θρίαμβος τοῦ νικητοῦ, ἐπαγομένου μὲν πολύτιμα λάφυρα, σύροντος δὲ δεσμίους τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες καὶ ἐθανατώθησαν πρὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης.

Ἄμεσον δ᾽ ἀποτέλεσμα τῆς παρὰ τὴν Ἀγχίαλον νίκης τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἐπανάστασις ἐν Βουλγαρίᾳ, ἧς θῦμα ἔπεσεν ὁ Τελέτζης, ἀνθ᾽ οὗ ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ γαμβρὸς τοῦ Κορμεσίου Σαβῖνος. Ὅτε δ᾽ ὁ νέος κύριος τῆς Βουλγαρίας ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ἐξωσθεὶς ὑπὸ τῶν ὀργισθέντων Βουλγάρων, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ᾽ ἡ σύλληψις τῶν γυναικῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῶν ἀποστατησάντων ἠνάγκασε τὸν διάδοχον τοῦ Σαβίνου Βαϊανὸν νὰ προβῇ εἰς συνθηκολογίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, αὐτὸς ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παρασ[illegible] τῶν βοϊλάδων αὐτοῦ ἐν ταπεινώσει πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου, σ[illegible] ἔχοντος τὸν Σαβῖνον.

Καὶ παρέσχε μὲν τότε εἰρήνην ὁ Κωνσταντῖνος (764), ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀμέτοχος τῶν νέων ἐσωτερικῶν ἐρίδων, αἵτινες ἐδίχαζον τὴν Βουλγαρίαν καὶ καθίστανον τὸν θρόνον παίγνιον δύο φατριῶν, τῆς περὶ τὸν Βαϊανὸν καὶ τῆς περὶ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Σαβῖνον. Διό, ἐπιτηδείως ἐπωφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων τούτων σπαραγμῶν καὶ διοργανώσας συστηματικὴν ἐν Βουλγαρίᾳ κατασκοπείαν, ἀνέλαβεν ἀπὸ μικρῶν πολλάκις προφάσεων ὁρμώμενος, πολλάκις δὲ καὶ ἄνευ ἀφορμῆς, τακτικὴν καταπολέμησιν τῶν Βουλγάρων, ἥτις ἀνεδείκνυεν αὐτὸν σχεδὸν πάντοτε νικηφόρον. Ἰδίως δ' ἐπιφανὴς ὑπῆρξεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἔτους 765, ὅτε ὁ μὲν ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Βαϊανοῦ Τόκτος ἔπεσε μαχόμενος περὶ τὸν Ἴστοον μετὰ πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν, τὰ δὲ βουλγαρικὰ χωρία ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν νικητῶν. Ἔτι δὲ λαμπροτέρα ἔμελλε νἀποβῇ ἡ ἐκστρατεία τοῦ προσεχοῦς ἔτους, δι' ἣν ἐξέπλευσαν δισχίλια ἑξακόσια χελάνδια, ἂν μὴ ὁ μέγας οὗτος στόλος κατεποντίζετο περὶ τὴν Μεσημβρίαν ὑπὸ ἰσχυροῦ πνεύματος βορρᾶ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον φαίνεται, ὅτι ἤδη πρὸ τῆς ὀλεθρίας τρικυμίας οἱ Βούλγαροι, πτοηθέντες ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιφερομένων δυνάμεων, εἶχον ἔλθει εἰς συμβάσεις πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἐν τούτοις δὲ παρὰ πάσας τὰς ἐπιτυχεῖς τοῦ Κωνσταντίνου ἐκστρατείας ἀκατάβλητοι μὲν ἔμενον ἡ Βούλγαροι, νέας ἀναλαβόντες δυνάμεις μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ κυρίου αὐτῶν Τελερίγου, μεγάλως δ' ἔπασχον οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰγαίου ἐκ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων τῆς Μακεδονίας. Μέγα πλῆθος κατοίκων τῆς Ἴμβρου, Τενέδου καὶ Λήμνου εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ ὑπὸ τῶν πειρατῶν. Καὶ τούτους μὲν ἠλευθέρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 768, προσενεγκὼν εἰς τοὺς Σλάβους ὡς λύτρα δισχίλια πεντακόσια πολύτιμα μεταξωτὰ ἱμάτια ἐξ ἐκείνων, ἐφ' οἷς, ὡς εἴδομεν, διεκρίνετο ἡ βυζαντιακὴ βιομηχανία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τῷ δὲ 774 ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν μεγάλην ἐκστρατείαν, ἑβδόμην ταύτην ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ Τελερίγου. Παρασκευάσας δὲ στόλον δισχιλίων χελανδίων ἐξέπλευσε τὸν Μάϊον κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Καὶ προεχώρησε μὲν μέχρι Βάρνης, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀγνώστους ἠρκέσθη εἰς ἐγγράφους ἐπιεικεῖς συνθήκας πρὸς τοὺς Βουλγάρους.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγους μῆνας τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 774, μαθὼν περὶ νέας ἐπιδρομῆς ἣν ἐβυσσοδόμευον οἱ Βούλγαροι κατὰ τῆς Μακεδονίας, ἀντέταξεν εἰς τὴν ἀπιστίαν τὴν ἀπιστίαν, καί, ἀπατήσας τοὺς ἐν Κωνσταν-

τινουπόλει ἐπιδημοῦντας πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ὥπλισεν ἐν τάχει μεγάλην στρατιὰν, ἀνερχομένην εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἐπιπεσὼν δὲ κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ συναντήσας αὐτοὺς ἐν θέσει ἥτις ἐκαλεῖτο Λιθοσώρια, κατετρόπωσεν αὐτοὺς ἐπιφανῶς ἀμαχητὶ, μὴ ἀναμένοντας τὴν ἐν τοιαύτῃ σπουδῇ ἐπέλευσιν αὐτοῦ. Ἐπιστρέψας δ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολλῶν λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων, ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον, καὶ καυχώμενος ἐπωνόμασε τὸν πόλεμον ἐκεῖνον εὐγενῆ *ὡς μηδενὸς αὐτῷ ἀντιστάντος, μηδὲ σφαγῆς ἢ ἐκχύσεως Χριστιανῶν αἱμάτων γενομένης.*

Νέα δ' ἀπιστία τῶν Βουλγάρων προεκάλεσε τὴν τελευταίαν, ἐνάτην ἢ δεκάτην, ἐκστρατείαν τοῦ Κωνσταντίνου. Βλέπων δῆλα δὴ ὁ Τελέριγος, ὅτι αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ αὐτοκράτορος ὠφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ διωργανωμένην κατασκοπείαν, κατώρθωσε διὰ δόλου νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τὰ ὀνόματα τῶν κατασκόπων ἐκείνων καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτούς. Ἡ δ' εὐπιστία τοῦ βασιλέως, ἐμπεσόντος εἰς τὸν δόλον τοῦ Τελερίγου καὶ παραδόντος εἰς αὐτὸν τοὺς ἄνδρας, οἵτινες εἶχον τοσαύτας ὑπηρεσίας εἰς αὐτὸν παράσχει κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμων, κατέθλιψεν αὐτὸν μεγάλως, καὶ βαρυθυμῶν ἔτιλεν ἐπὶ τῷ παθήματι τὰς πολιάς. Ἀλλ' ὡρκίσθη καὶ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἀπατεῶνα. Διὸ ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀναζεύξας τὸν Αὔγουστον τοῦ 775. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία αὐτοῦ αὕτη ἐπέπρωτο νὰ εἶνε ἡ τελευταία. Μόνον μέχρι τῆς ἐν Θρᾴκῃ Ἀρκαδιουπόλεως, ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς βασιλευούσης πορείαν εἴκοσι περίπου ὡρῶν, ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ. Ἐκεῖ δὲ προςεβλήθη αἴφνης ὑπὸ φλεγμονῆς τῶν σκελῶν ὀξείας, συνεπιφερούσης σῆψιν καὶ σηπτικὴν τοῦ ὀργανισμοῦ μόλυνσιν. Ἐντεῦθεν δὲ κατέστη ἀναπόφευκτος ἡ ἐπιστροφή. Ἐν κραββάτῳ φερόμενος ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν πιστῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν, οὓς ἐμελέτα νἀγάγῃ ἐπὶ νέας νίκας, ἤχθη ὑπὸ φρικτῶν ἀλγηδόνων κατεχόμενος εἰς Σηλυβρίαν ὁ βουλγαρομάχος. Ἐπιβιβασθεὶς δ' εἰς χελάνδιον τὴν 13 Σεπτεμβρίου 775, ἔπλεε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣν δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐπανίδῃ πλέον ζῶν, διότι ἀπέθανε βραχὺ μετὰ τὴν ἐν Σηλυβρίᾳ ἐπιβίβασιν κατὰ τὸν πλοῦν. Ἡ δὲ βασιλεύουσα ὑπεδέχθη νεκρὸν τὸν βασιλέα, ὅςτις ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν ὅλην εἶχε πολλάκις ἐπιστρέψει θριαμβευτὴς ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐθνικῶν ἀγώνων.

ιζʹ

Δημόσια ἔργα καὶ ἐμπόριον ἐπὶ Κωνσταντίνου.

Ὁ παρακολουθῶν τὴν ἀκάματον πολεμικὴν δρᾶσιν τοῦ Κωνσταντίνου ἠδύνατο ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ φιλοπόλεμος τοῦ Λέοντος υἱὸς οὐδόλως ἐπεμελήθη τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης. Καὶ ὅμως τοῦτο οὐδαμῶς εἶνε ἀληθές. Εἴδομεν μεθ' ὁποίας συνέσεως ὁ Κωνσταντῖνος ἐζήτησε νὰ ἐπουλώσῃ καὶ αὐτὰς τὰς ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ καταστρεπτικοῦ λοιμοῦ πληγάς, ἐπαγόμενος διὰ τῶν τελεσθεισῶν μετοικεσιῶν πολιτικὸν κέρδος ὑπὲρ τοῦ κράτους. Παρὰ τοιούτου βασιλέως εἰκότως ἐδικαιοῦτό τις νὰ ἀναμένῃ τὴν ἐν πάσῃ συνέσει μέριμναν περὶ τῆς ἐν παντὶ κλάδῳ προαγωγῆς τοῦ κράτους καὶ βελτιώσεως τῶν κατὰ τὴν πρωτεύουσαν. Καὶ ἀληθῶς τοῦτο ἀποδεικνύει ἐπιφανῶς ὡς ἐν παραδείγματι ἡ φροντὶς περὶ ὑδρεύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πολιορκουμένης τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀβάρων ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου εἶχε καταστραφῆ τὸ μέγα ὑδραγωγεῖον, ὅπερ ὠνομάζετο *μέγας ἀγωγὸς* ἢ καὶ *Οὐάλης* ἀπὸ τοῦ Οὐάλεντος τοῦ ἀνακαινίσαντος αὐτὸ, κτισθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ. Διὰ τὴν καταστροφὴν δὲ ταύτην τοῦ μεγάλου ἀγωγοῦ τοῦ φέροντος ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν λόφων ἡ Κωνσταντινούπολις ἔπασχε μεγάλως ἐκ λειψυδρίας, ὅτε συνέπιπτεν ἀνομβρία. Τοῦ ὑδραγωγείου λοιπὸν ἐκείνου τὴν ἀνάκτισιν ἐπιχειρήσας ὁ Κωνσταντῖνος ἐν ἔτει 767, εὐηργέτησε μὲν τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέδειξε δ' ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ κολοσσιαίου ἐκείνου ἔργου δραστηριότητα ἐφάμιλλον τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐν τοῖς πολέμοις. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ ἐγχειρήματος μετεκάλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ παμπληθεῖς τεχνίτας ἐκ πάσης γωνίας τοῦ κράτους, ἑξακισχιλίους καὶ ἐννεακοσίους ἐν ὅλῳ. Καὶ ἐκ μὲν τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου ἤγαγεν οἰκοδόμους χιλίους καὶ χρίστας διακοσίους, ἐκ δὲ τοῦ θέματος Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ὀστρακαρίους, ἤτοι πλινθουργοὺς, πεντακοσίους, ἐκ δὲ τῆς Θρᾴκης ἐργάτας πεντακισχιλίους καὶ κεραμοποιοὺς διακοσίους. Διὰ δὲ τοῦ πλήθους τούτου τῶν ἐργατῶν καὶ τῆς διὰ καταλλήλων ἐπιστατῶν ἔμφρονος αὐτῶν ἐπιβλέψεως ἠδυνήθη ὁ βασιλεὺς νὰ περάνῃ τὸ ἔργον ἐντὸς χρόνου βραχυτάτου ἐν μέσῳ τῶν κοινῶν εὐλογιῶν, ἃς διέκοπτον πού καὶ που μόνον αἱ λοίδοροι κραυγαὶ τῆς συκοφαντίας δια-

βολέων ἀντιπάλων, ἰσχυριζομένων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος χάριν ἀνακαινίσεως τοῦ ἀγωγοῦ ἐξηνάγκασε τὸν λαὸν εἰς διπλῆν πληρωμὴν τοῦ πρὸς τὸ ἔργον ἀναγκαίου ποσοῦ.

Ὡς δ' εὐηργέτησε τοὺς πολίτας τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς διαβιβάσεως ἀφθόνου ὕδατος εἰς τὴν πόλιν, οὕτω καὶ ἄλλης ἐπ' αὐτοῦ εὐεργεσίας ἔτυχεν ὁ λαὸς διὰ τοῦ εἰς εὐτελεστάτας τιμὰς ἐκπεσμοῦ τῶν γεωργικῶν προϊόντων. Καὶ δὴ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἔκτακτον ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀρταβάσδου ἠγοράζοντο νῦν ἑβδομήκοντα μόδια κριθῆς ἢ ἑξήκοντα σίτου ἀντὶ δραχμῆς μιᾶς καὶ λεπτῶν ἑβδομήκοντα. Καὶ ἀπέκρυπτον μὲν οἱ κατήγοροι τοῦ Κωνσταντίνου τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς τοιαύτης εὐθηνίας, ἐπονομάζοντες τὸν βασιλέα φιλόχρυσον Μίδαν καὶ σπερμολογοῦντες, ὅτι ἀπεθησαύριζε μὲν τὸν χρυσὸν, διὰ δὲ τῆς φιλοχρηματίας αὐτοῦ καὶ τῶν πιέσεων περὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ἠνάγκαζε τοὺς ἀγρότας νὰ πωλῶσι τὰ γεννήματα ἀντὶ τιμῶν εὐτελεστάτων, ὅπως ἐξοικονομήσωσι τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Ἀλλὰ τοὺς νοημονεστέρους καὶ φιλαληθεστέρους δὲν διελάνθανεν ἡ ἀληθὴς τῆς εὐθηνίας αἰτία, ἥτις ἦτο ἔκτακτος τῆς γῆς εὐφορία καὶ αὔξησις τῆς καλλιεργείας, ἐπελθοῦσα ἕνεκα τῆς διὰ τῶν γεωργικῶν νόμων τῶν Ἰσαύρων εἰς τοὺς ἐλευθέρους καλλιεργητὰς παρασχεθείσης προστασίας καὶ τῆς διὰ τῶν εὐτυχῶν πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου ἐπιτευχθείσης ἀπαλλαγῆς τῶν γεωργικῶν τάξεων ἀπὸ τῶν συχνῶν δῃώσεων τῶν ἀγρῶν. Ἄνευ τοιούτου τινὸς λόγου δὲν θὰ ἦτο εὐεξήγητος ἡ ταπεινὴ τιμὴ τῶν γεννημάτων ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἄφθονον ἄλλως εἶχεν ἀρχίσει νὰ εἶνε τὸ χρῆμα ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει. Ἦτο δὲ πολὺ ἀφθονώτερον ἢ πρὶν, διότι ὁ μὲν δημόσιος θησαυρὸς εἶχεν ἀπαλλαγῆ βαρειῶν πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ Βουλγάρους εἰςφορῶν, αἱ δ' ἐκ τῆς ἀπωλείας τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ κράτους προξενηθεῖσαι ζημίαι εἶχον ἀρχίσει ἀναπληρούμεναι ὑπὸ τῶν διὰ τοῦ γεωργικοῦ καὶ ναυτικοῦ νόμου τῶν Ἰσαύρων ἐπενεχθέντων εὐεργετημάτων, αἱ δ' ἐμφύλιαι τῶν Ἀράβων διενέξεις εἶχον δώσει ζωὴν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἐμπόριον, καὶ ἡ βασιλεία εἰργάζετο δραστηρίως, ὅπως ἐξουδετερόνῃ τὰς ἐκ τῆς πειρατείας Σλάβων καὶ Ἀράβων ἐπερχομένας βλάβας. Διὰ ταῦτα δὲ πάντα ἐπληροῦντο μὲν ἤδη τὰ βαλάντια τῶν ἰδιωτῶν, ἤρχισε δὲ νὰ περισσεύῃ τὸ χρυσοῦν νόμισμα, ὅπερ καὶ ἐξήγετο ἤδη πληροῦν τὰς ἀγορὰς τῆς Δύσεως, μέχρις ἡ τοιαύτη ἐξαγωγὴ ἔλαβε μεγάλας δια-

στάσεις ἰδίως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος.

Ὁ τοιοῦτος δ' ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων σκορπισμὸς τοῦ βυζαντιακοῦ νομίσματος εἰς τὴν Δύσιν σημαίνει οὐ μόνον περίσσειαν πλούτου ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καὶ αὔξησιν τῆς πίστεως τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ Δύσει, καὶ διάδοσιν ἀγαθῆς γνώμης περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους τοῦ βυζαντιακοῦ. Ὡς ἄλλοτέ ποτε ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἡ πεποίθησις ἐπὶ τὸ χάραγμα τῶν Ἀθηνῶν εἶχε διαδώσει τἀθηναϊκὰ τετράδραχμα εἰς τὰς ἀγορὰς συμπάσης τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς ἀθηναϊκῆς γλαυκὸς συνδιεδίδετο καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ὑπερηφάνου πόλεως, οὕτω καὶ τώρα, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ὀγδόου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, τὰ χρυσᾶ τῶν Βυζαντίνων ὑπέρπυρα ἐνεποίουν εἰς τὸν κόσμον τῆς Δύσεως ἰσχυρὰν αἴσθησιν περὶ τοῦ πλούτου τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐγέννων τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες, ὧν τὰ χρυσᾶ ἐκεῖνα νομίσματα ἔφερον κεχαραγμένας τὰς εἰκόνας, ἦσαν οἱ μονάρχαι τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν κρατῶν τῆς ὑφηλίου.

Οὐδ' ἠδύναντο νἀπατῶνται τῆς Δύσεως οἱ λαοὶ περὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ προςιδιάζοντος εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο καὶ περὶ τῆς γλώσσης τῆς κρατούσης ἐν αὐτῷ. Ἡ νέα Ῥώμη εἶχε πλέον ἐντελῶς ἀπαρνηθῆ τὴν παλαιάν. Τὸ περὶ ἑνότητος τοῦ κράτους ὄνειρον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε διαλυθῆ, ἡ περὶ μεταφορᾶς τῆς ἕδρας αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν σκέψις τοῦ Κώνσταντος εἶχεν ἀποτύχει. Ὁ ὁρίζων τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλ' ἡ Ἀνατολὴ ἐκείνη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν ἰδίως τῶν Ἀράβων, τῶν Σλάβων, τῶν Βουλγάρων εἶχεν ἀποσχισθῆ καὶ πάλιν ὡς τὸ πάλαι εἰς κόσμον ἑλληνικὸν καὶ κόσμον βαρβαρικόν. Τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἐννοήσει εἴπερ ποτέ, ὅτι ζῇ διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ χάριν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς δὲ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, εἰς ἣν ὁ βυζαντιακὸς κόσμος ἐχρεώστει τὴν πρώτην πλήρη ἑλληνικὴν νομοθεσίαν, ἐπεφυλάσσετο νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἐξελληνιστικὸν ἔργον διὰ τῆς ἐπὶ τῶν βασιλικῶν νομισμάτων ἐπιχαράξεως ἐπιγραφῶν ἑλληνικῶν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι εἴδομεν τὸν Ἡράκλειον ἤδη οἱονεὶ μετὰ δειλίας ἐπιγράψαντα ἐπὶ χαλκῶν νομισμάτων ἑλληνιστὶ τὸ *ἐν τούτῳ νίκα*. Ἀλλὰ θαρραλεώτερον νῦν πρῶτος ὁ Κωνσταντῖνος ἄρχεται ἀποτινάσσων τὰς ἐπιγραφὰς τῆς παραδόσεως καὶ τοὺς λατινικοὺς τῆς βασιλείας τίτλους καὶ ἐπιχαράσσων ἑλληνιστὶ αὐτὸ τὸ ὄνομά του καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδίου υἱοῦ Λέοντος. Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου δὲν ἀπο-

καλεῖται πλέον ἐπὶ τῶν νομισμάτων Dominus, ἀλλὰ *Δεσπότης* ἢ *Βασιλεύς*. Οὕτω δὲ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίζονται τὰ βυζαντιακὰ νομίσματα, τὰ δὲ ὑπέρπυρα κατὰ τὴν μακρὰν των ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει περιοδείαν ὑπομιμνήσκουσιν εἰς τοὺς χρηματιζομένους, ὅτι οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου καθήμενοι νικηταὶ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βουλγάρων ἦσαν βασιλεῖς Ἕλληνες ἄρχοντες Ἑλλήνων.

ιη'

Ἡ ἐν Ἱερεία σύνοδος.

Ὁ πολιτικὸς τοῦ Κωνσταντίνου βίος καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἐχθρῶν κατορθώματα, ἅτιν' ἀφηγήθημεν ἤδη, ἦσαν ἄξια γενικοῦ θαυμασμοῦ καὶ οὐδέποτε βεβαίως ἤθελον ἐπισύρει τὴν κατ' αὐτοῦ κατακραυγὴν τοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ προεκάλεσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς εἰκονολάτρας ἱστορικοὺς νὰ διαστρέψωσι τὴν ἄλλως λαμπρὰν τοῦ βασιλέως τούτου εἰκόνα, ὑπῆρξεν ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ πολιτεία.

Τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἔτη διῆλθον ἐν μέσῳ τῶν φροντίδων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὑπὸ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀρταβάσδου διασαλευθείσης δημοσίας τάξεως. Ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο οἱονεὶ περὶ μόνης τῆς ἀσφαλείας τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης μεριμνῶν. Ἡ δὲ πρὸς τὸν πάπαν Ζαχαρίαν πολιτεία αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἐπεθύμει θρησκευτικὴν ῥῆξιν, καὶ εἶχε διαθέσεις συνδιαλλακτικάς. Ἀληθῶς ἡ ὑποδοχὴ ἧς εἶχε τύχει ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Ἀρταβάσδου ὡς ἀνορθωτοῦ τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, ἡ εἰς αὐτὸν προσχώρησις αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου, ἡ ἐν Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν Ἀράβων ἀνωμαλία, ὁ ἔσχατος κίνδυνος, εἰς ὃν εἶχε περιέλθει ἐν Ἰταλίᾳ ἡ βυζαντιακὴ ἀρχή, καθίστανον τὸν αὐτοκράτορα ἐφεκτικόν. Ἀλλ' ὅτε οἱ μὲν Ἄραβες ἤρχισαν γινόμενοι ἧττον ἐπίφοβοι, διὰ δὲ τῆς εἰς τὴν Θρᾴκην μετοικεσίας τῶν Παυλικιανῶν ᾐσθάνθη ἑαυτὸν ἐνισχυόμενον ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ δὲ πάπας Στέφανος κινδυνεύων ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων δὲν εἶχε καιρὸν νὰ στρέψῃ τὰ βλέμματα εἰς τὰ γ
τολῇ καὶ καθόλου ὁ πολιτικὸς ὁρίζων ἐφαίνετο

πλέον ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος νὰ προβῇ θαρραλέος εἰς συμπλήρωσιν τοῦ πατρικοῦ ἔργου.

Ἐκ τοῦ ὅλου δὲ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος τοῦ πατρὸς μάλιστα φαίνεται ἐπιδράσαν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Κωνσταντίνου τὸ μέρος τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν κατάργησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων, μεθ' ἧς συνεδέετο καὶ ἡ καταπολέμησις τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὃν οἱ εἰκονομάχοι ἐθεώρουν ἄντικρυς ζημιοῦντα τὸ κράτος. Ἀλλ' ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὁ Κωνσταντῖνος προέβαινε πολὺ περαιτέρω τοῦ πατρός. Οἱονεὶ δ' ἐπιζητῶν τὴν ἀσφαλῆ προχώρησιν εἰς τὸ ἔργον τῆς συστηματικῆς τῶν εἰκόνων καὶ εἰκονολατρῶν καταδιώξεως, ὅτ' ἐθεώρησεν ἐλθοῦσαν τὴν ὥραν, τὸ μὲν πρῶτον συνεκρότησε τῷ 752 διάφορα συμβούλια, ὅπως μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ τῶν ἀρχῶν διαβουλευθῇ περὶ τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἤδη πρότερον ὑπὸ τοῦ Λέοντος διατεταγμένων. Πράγματι δὲ πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων αἱ εἰκόνες ἐξηκολούθουν ὑφιστάμεναι οὐ μόνον ἐν οἰκίαις καὶ μοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἄλλοις δημοσίοις τόποις. Πεισθεὶς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι πολὺ θαρραλεώτερον ἠδύνατο νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν λαὸν εἰς ἐπιτέλεσιν τῶν δεδογμένων καὶ νὰ συντελέσῃ τὸ ἡμιτελὲς ἔργον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἂν παρουσίαζεν αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν καταδικάζουσαν τὰς εἰκόνας, συνεκάλεσε πρὸς τοῦτο τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ κράτους εἰς σύνοδον.

Ἡ σύνοδος αὐτὴ εἶχεν ἀξιώσεις οἰκουμενικῆς, εἰ καὶ δὲν παρέστησαν εἰς αὐτὴν οὔτε ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης, οὔτε οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀντεπροσωπεύετο, διότι ὁ μὲν Ἀναστάσιος εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξὺ περὶ τὰ τέλη τοῦ 753, ὁ δὲ θρόνος ἐχήρευε. Διὸ ἡ προεδρία τῆς συνόδου ἀνετέθη εἰς τὸν Ἐφέσου Θεοδόσιον, υἱὸν ὄντα τοῦ ἄλλοτε αὐτοκράτορος Ἀψιμάρου ἢ Τιβερίου καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν Παμφυλίᾳ Πέργης Παστιλᾶν. Ἦσαν δ' ἀμφότεροι οὗτοι τυφλὰ ὄργανα τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἡ σύνοδος συνῆλθε τῇ 10 Φεβρουαρίου 754 ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῷ καλουμένῳ τῆς Ἱερείας, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ Φενὲρ-Μπαξεσί· αἱ δὲ συνεδρίαι αὐτῆς ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἓξ ὅλους μῆνας μέχρι τῆς 8 Αὐγούστου. Τὴν διὰ τῆς ζωγραφικῆς παράστασιν τῶν ἁγίων ἐθεώρησεν ἡ σύνοδος ὡς ἔργον τοῦ δημιουργοῦ τῆς κακίας, τοῦ διαβόλου, ἐπανάγοντος τὴν εἰδωλολατρείαν

ἐν προσχήματι χριστιανισμοῦ. Διὸ ὁμοφώνως ὥρισαν οἱ συνελθόντες πατέρες, ἀνερχόμενοι εἰς τριακοσίους τριάκοντα ὀκτὼ, καὶ ἐκήρυξαν *ἀπόβλητον καὶ ἀλλοτρίαν καὶ ἐβδελυγμένην ἐκ τῆς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας πᾶσαν εἰκόνα ἐκ πάσης ὕλης καὶ χρωματουργικῆς τῶν ζωγράφων κακοτεχνίας πεποιημένην.* Ἀπηγορεύθη δὲ ἡ ἐπιτήδευσις τῆς

Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
ΕΠΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΕΦΑΝΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ

ζωγραφικῆς ὡς ἐπιτηδεύματος ἀσεβοῦς καὶ ἀνοσίου, ὁ δὲ τολμῶν ἐν τῷ μέλλοντι νὰ κατασκευάσῃ εἰκόνα ἢ προσκυνήσῃ ἢ στήσῃ ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν ἰδιωτικῷ οἴκῳ ἢ κρύψῃ, ἂν μὲν ἦτο ἐπίσκοπος
κονος, ὡρίσθη νὰ καθαιρῆται, ἂν δὲ μοναχὸς
ζηται καὶ νὰ θεωρῆται ὑπεύθυνος ἀπέναντι

ἐναντίος τῶν τοῦ θεοῦ προςταγμάτων καὶ ἐχθρὸς τῶν πατρικῶν δογμάτων.

Ἀλλ' ἐν ᾧ τοιοῦτον κατὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων τραῦμα κατήγαγε διὰ τῶν ψηφισμάτων αὐτῆς ἡ ἐν Ἱερείᾳ σύνοδος, ῥητῶς ἀνεκήρυξε κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν ἀειπάρθενον Μαρίαν καὶ ὑπερτέραν πάσης ὁρατῆς καὶ ἀοράτου κτίσεως καὶ ἐπέβαλε τὴν μετὰ εἰλικρινοῦς πίστεως ἐξαίτησιν τῶν πρὸς τὸν θεὸν πρεσβειῶν αὐτῆς.

Τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου γενομένων ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ, ἄνευ ἀντιρρήσεων, ἄνευ καταναγκασμοῦ παρὰ τοῦ βασιλέως, εἶνε φανερόν, ὅτι ὁ ἀνώτερος κλῆρος, ἐξ οὗ ἐστρατολογοῦντο τὰ μέλη τῆς συνόδου, ἐπεδοκίμαζε τὴν εἰκονομαχικὴν μεταρρύθμισιν τῶν Ἰσαύρων. Ἀφ' οὗ δὲ τοιαύτη ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῆς βασιλείας ἁρμονία, προδήλως ἐντεῦθεν καταδεικνύεται, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Ἱερείᾳ συνόδου εἶνε κατὰ πάντα σύμφωνοι πρὸς αὐτὸ τὸ πρόγραμμα τῆς βασιλείας. Ἄρα ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων μόνον τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων κατεδίκαζε, καὶ δὴ πιθανώτατα μόνας τὰς ἐπὶ τοίχων ἢ σανίδων, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἐπὶ ἱερῶν σκευῶν ἢ ἀμφίων, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀντεστρατεύετο συστηματικῶς ἐναντίον τῶν ἁγίων λειψάνων, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἀπεδοκίμαζεν αὐτὴν τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους λατρείαν καὶ τὴν προσκύνησιν τῆς Θεοτόκου. Πᾶσα δὲ περὶ τοῦ ἐναντίου γνώμη καὶ πάντα τὰ περὶ τοῦ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου φερόμενα ὡς μαχομένων πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Θεοτόκου καὶ βδελυττομένων τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἶνε συκοφαντικαὶ διηγήσεις τῶν πολεμίων τῆς μεταρρυθμίσεως χρονογράφων. Καὶ ἀληθῶς μὲν δὲν ἔλειψαν καταχρήσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἀλλὰ ταύτας ἐν μέρει προεκάλεσεν αὐτὴ ἡ ὀξύτης μεθ' ἧς ἀντεπεξήρχοντο κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως οἱ εἰκονολάτραι.

Ἡ σύνοδος ἐπεράτωσε τὸ ἔργον αὐτῆς ἀναθεματίσασα τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ἀντιπάλων τῆς εἰκονομαχίας, τὸν πατριάρχην Γερμανόν, Γεώργιον τὸν Κύπριον καὶ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Οὐδεὶς τῶν τριῶν τούτων τῆς εἰκονολατρείας στύλων ἔζη πλέον, ἀλλ' ἡ σύνοδος ἠθέλησε διὰ τοῦ ἀναθεματισμοῦ αὐτῶν νὰ μαυρώσῃ τὴν ἐπίδρασιν ἣν ἐξήσκουν ἐπὶ τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν αἱ ἀναμνήσεις τῶν κορυφαίων ἐκείνων τῆς ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας ἀνταγωνιστῶν καὶ αἱ συγγραφαὶ τοῦ μεγάλου ἐκ Δαμασκοῦ συζητητοῦ.

Περατωθέντων δὲ τῶν ἔργων τῆς συνόδου, διεπέρασαν οἱ ταύτην ἀποτελέσαντες πατέρες τὸν Βόςπορον ἐν πομπῇ μετὰ τοῦ βασιλέως τῇ 8

Αὐγούστου. Ἐν δὲ τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν οἱ ὅροι τῆς συνόδου. Οἱ δὲ πατέρες ἀνεβόησαν· *σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σύ, βασιλεῦ, ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων*. Τότε δὲ ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ὁ βασιλεὺς καὶ κρατῶν Κωνσταντῖνον τὸν ἐπίσκοπον τοῦ ἐν Φρυγίᾳ Συλαίου, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν πατριάρχην, ἐπιφωνήσας μεγάλῃ τῇ φωνῇ· *Κωνσταντίνου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη*.

Αἱ σκηναὶ αὗται δι' ὧν ἐπετέθη τέλος εἰς τὴν ἑβδόμην ταύτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἧς τὴν θέσιν κατέλαβεν ἔπειτα ἡ ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον ἑβδόμη σύνοδος τοῦ ἔτους 787 ἡ καταδικάσασα μὲν τὴν ἐν Ἱερείᾳ, ἀναστυλώσασα δὲ καὶ πάλιν τὰς εἰκόνας, εἶνε πολλαχῶς ἀξιομνημόνευτοι. Δύο δὲ εἶνε κυρίως τάξια ἰδίου λόγου. Πρῶτον μὲν βλέπομεν, ὅτι ἡ συνέλευσις αὕτη, γενομένη ἐν τῇ ἀνακτορικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν, ἐκκλησίᾳ οὔσῃ τῆς Παναγίας, τρανῶς μαρτυρεῖ τὸ ψευδὲς τῶν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου καταγγελιῶν ὡς δῆθεν ἀποδοκιμάζοντος τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον λατρείαν. Ἂν τοιοῦτό τι ἠλήθευεν, οὐδέποτε ἤθελε καλέσει ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς ἐπισκόπους ἐκ τῆς Ἱερείας εἰς ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην εἰς τὴν μητέρα τοῦ θεοῦ. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶνε καὶ ἡ ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀνάβασις τοῦ αὐτοκράτορος, πιστοῦσα διὰ νέας ἀποδείξεως τὸν ἱερατικὸν χαρακτῆρα τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας, περὶ οὗ εἴπομεν ἤδη τὰ δέοντα ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν κατὰ Λέοντα τὸν μέγαν *.

ιθ'

Γραφική, μουσική καὶ θέατρον.

Ἡ καταδίκη τῶν εἰκόνων ὑπὸ τῆς ἐν Ἱερείᾳ συνόδου ὑπῆρξε βεβαίως τραῦμα βαρὺ κατὰ τῆς γραφικῆς, ἣν ἔτρεφε κατὰ μέγα μέρος ἡ ἐκκλησία. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑπερτιμῶμεν τὴν ἐκ τῆς διώξεως τῶν εἰκόνων ἐπελθοῦσαν ζημίαν. Τὸ ἀληθὲς δ' εἶνε, ὅτι μόνον ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη ὑπέστη αἰσθητὴν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μέχρι τῆς ὁριστικῆς ἀναστυλώσεως τῶν εἰκόνων βλάβην. Κατὰ τἄλλα δὲ ἡ ζωγραφικὴ δὲν ἔπαυσε λειτουργοῦσα. Ἀπόδειξις εἶνε, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἐκκλη-

* Ἴδε σ. 461 κ. ἑ.

σία τῶν Βλαχερνῶν, ἥτις κατ' εἴδησίν τινα ἀμφιβόλου ἀξιοπιστίας ἐστερήθη μετὰ τὴν σύνοδον τοῦ 754 τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων εἰκόνων, ἐκοσμήθη διὰ παραστάσεων δένδρων καὶ πτηνῶν. Καὶ τὰ βασιλικὰ δὲ ἀνάκτορα δὲν ἔμειναν ἀπερικόσμητα, ἀλλὰ τὰς ἱερὰς παραστάσεις ἀντικατέστησαν εἰκόνες κοσμικαί, καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῶν ἐζωγραφήθησαν ἢ παρεστάθησαν διὰ ψηφίδων πολύχρωμοι σκηναὶ κυνηγεσίων, ἱπποδρομίας, μαχῶν. Ἄρα ὑπό τινα ἔποψιν ὠφελείας μᾶλλον ἀντὶ ζημίας ἔγεινε πρόξενος εἰς τὴν ζωγραφικὴν τέχνην ἡ εἰκονομαχία, ἀποστήσασα αὐτὴν ἀπὸ τῆς εἰς μόνην τὴν προσωπογραφίαν καθ' ὡρισμένα τινὰ πρότυπα διατριβῆς καὶ τρέψασα ἐπὶ συνθέσεις ποικιλωτέρας καὶ πολυκινήτους. Ἴσως δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῶν εἰκόνων ὠφέλησεν ἰδιαζόντως τὴν κοσμηματογραφίαν, ἧς μεγάλη ἔκτοτε ἀπέβη ἡ ἀνάπτυξις παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, οἵαν δυνάμεθα νἀποθαυμάσωμεν μάλιστα ἐν τῇ διακοσμήσει τῶν χειρογράφων κατὰ πρότυπα εἰλημμένα ἐκ τῆς ὑφαντικῆς καὶ ταπητουργίας, ἣν ἀφ' ἑτέρου ἐπ' ἴσης ἀνέπτυξεν ἡ προϊοῦσα ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ ἡ παρὰ τῶν Ἀράβων ἐπίδρασις.

ΚΟΣΜΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἀλλ' ἂν ὁπωσδήποτε ἀνεχαιτίσθη διὰ τῆς εἰκονομαχίας ἡ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραφικὴν πρόοδος, ἀπ' ἐναντίας νέα ἐδόθη ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων ὤθησις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν. Ἤδη περὶ αὐτοῦ τοῦ Λέοντος ἀναφέρεται, ὅτι ἐνησμένιζε νὰ ἐξάρχῃ τῶν αἱ-

νων ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις μάλιστα κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων. Τὴν αὐτὴν δ' ἀγάπην πρὸς τὴν μουσικὴν ἔτρεφε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὃν καὶ ἐκάκιζον οἱ εἰκονολάτραι διὰ τὴν πρὸς τὴν κινύραν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ στοργήν. Τὴν δὲ περὶ τὴν μουσικὴν ἔνζηλον τοῦ αὐτοκράτορος διατριβὴν ἀποδεικνύει καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων Πιπῖνον γενομένη δωρεὰ *ὀργάνου*. Οὕτω δὲ τὸ μουσικὸν τοῦτο ὄργανον, ὅπερ, ἐφευρεθὲν ἤδη περὶ τὰ μέσα τοῦ τρίτου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τοῦ μαθηματικοῦ Κτησιβίου, εἶχε καταστῇ δημοτικώτατον παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, οἵτινες μεγάλην αὐτοῦ ἐποιοῦντο χρῆσιν ἰδίως πρὸς τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἔγεινε διὰ τοῦ Κωνσταντίνου γνωστὸν τότε πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου ἔμελλε κατόπιν νὰ εἰςαχθῇ εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Διὰ τῆς ὑπὸ τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως ἐκλαϊκεύσεως τῆς θρησκείας καθόλου ἔμελλεν, ὡς εἰκός, νὰ πέσῃ τὸ τεῖχος τὸ χωρίζον τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς κοινωνίας. Εἴδομεν τὴν ἐν Τρούλλῳ σύνοδον καταδικάζουσαν τὰς δημοτελεῖς ἑορτάς, ἐν αἷς διετηρεῖτο ἀνάμνησις τοῦ εἰδωλολατρικοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ σύνοδος εἶχε κηρύξει ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν μίμων καὶ τοῦ θεάτρου, ὅπερ μέχρι τινὸς διέσωζε τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, εἰ καὶ τὸ δρᾶμα δεν εἶχε πλέον τὸν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος γνωστὸν τύπον, καὶ εἶχεν ἀπαγορεύσει εἰς τοὺς ἱερεῖς τὴν θέαν τῶν ἱπποδρομιῶν, τῶν σκηνικῶν ὀρχήσεων καὶ πάσης θεατρικῆς θεωρίας. Ἀλλ' ἡ εἰκονομαχία δὲν ἀπεχθάνεται τὴν θυμέλην. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν εἰςάγεται ἡ ἐπὶ τὸ θυμελικώτερον καὶ δημωδέστερον κατάχρησις μελισμῶν καὶ κομπισμῶν καὶ λιγυσμάτων, τὸ δὲ παρακμάσαν θέατρον ἀναζῇ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Τα ἐκκλησιαστικὰ δράματα, τὰ *θεανδρικὰ μυστήρια*, ὧν τὰς πρώτας ἀρχὰς ἀνευρίσκομεν ἤδη κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα, ἀλλ' ἅτινα ἰδίως παρουσιάζονται τελευτῶντος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου, λαμβάνουσιν ἔξοχον ἀνάπτυξιν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων καὶ γίνονται τὰ πρότυπα τῶν ἐν τῇ Δύσει *μυστηρίων*, ἐξ ὧν ἀπέρρευσε κατ' ὀλίγον ἡ δραματικὴ τέχνη τῶν νεωτέρων χρόνων. Μικρὰ δράματα ἢ μᾶλλον διάλογοι θρησκευτικὴν ἔχοντες ὑπόθεσιν ἐξηγγέλλοντο κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τὰ ἱερὰ δὲ πρόσωπα τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων μυστηρίων ὑπεδύοντο πιθανῶς αὐτοὶ οἱ μῖμοι τοῦ ἱπποδρόμου. Τοσοῦτον δ' ἔγειναν τὰ τοιαῦτα θεάματα ἀρεστὰ εἰς τὰ πλήθη, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, θέλων νἀντιδράσῃ

λας δημοσίας ὑπηρεσίας ἢ ἐπελήφθησαν ἰδιωτικῶν ἔργων. Τῶν δ' ἐπιμενόντων εἰς τὴν ἀντίστασιν τινὲς μὲν ἐμαρτύρησαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἄλλοι δὲ ἠναγκάσθησαν διὰ βιαίων μέτρων εἰς ὑποχώρησιν, ἄλλοι δὲ τέλος ἔφυγον ἐκ τῆς βασιλευούσης, τρεπόμενοι ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἥτις ἐμεστώθη τοιούτων φυγάδων, μεταβιβαζόντων εἰς τὴν χώραν ταύτην, καὶ ἄλλως ἐμμένουσαν εἰς τὴν πάτριον λατρείαν τῶν εἰκόνων, τὴν ἀγάπην τοῦ μοναστικοῦ βίου καὶ προκαλούντων οἱονεὶ νέον τινὰ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἰδίως τῶν νοτίων αὐτῆς μερῶν, ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποικισμόν, οὗ θὰ παρακολουθήσωμεν τὰς τύχας ἐν τοῖς κατόπιν.

Καὶ μέχρι μέν τινος ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐψηφισμένων φαίνεται περιορισθεῖσα εἰς μόνην τὴν πρωτεύουσαν. Ἀλλὰ τῷ 767 ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε τὴν δραστηριωτέραν τοῦ προγράμματος τῆς μεταρρυθμίσεως ἐφαρμογὴν καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἡ δὲ ἀρχὴ ἔγεινεν ἀπὸ τῶν προσεχεστάτων τῇ Κωνσταντινουπόλει θεμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Προετιμήθησαν δ' αἱ ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἅτε μᾶλλον παρεσκευασμέναι πρὸς ὑποδοχὴν τῆς καινοτομίας τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ θεμάτων, ἅτινα πάντοτ' ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασιν εἶχον ἀποδειχθῆ συντηρητικώτερα καὶ ἐπιμονώτερον προςανέχοντα εἰς τὰ παραδεδομένα.

Τὸ δ' ἔργον τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καταργήσεως τῶν εἰκόνων καὶ διώξεως τῶν μοναχῶν ἀνέθηκεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς στρατηγοὺς γενναίους καὶ ἐμπίστους, προθύμους νὰ ποιήσωσι πάντα τὰ θελήματα τῆς βασιλείας καὶ ὄντας ἄνδρας *κατὰ τὴν καρδίαν του*, ὡς ἔγραψεν εἰς ἕνα τούτων αὐτὸς ὁ βασιλεύς. Ἦσαν δ' οἱ ἐκτελεσταὶ οὗτοι τῶν βασιλικῶν προσταγμάτων οἱ στρατηγοὶ τῶν μικρασιατικῶν θεμάτων Μιχαὴλ ὁ Λαχανοδράκων, Μάνης, Μιχαὴλ Μελισσηνὸς ὁ καὶ ἀδελφὸς τῆς τρίτης τοῦ Κωνσταντίνου συζύγου Εὐδοκίας καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ θέματος Κρήτης Θεοφάνης Λαρδατύρης.

Διεκρίθη δὲ πάντων τούτων ἐν τῇ πιστῇ καὶ δραστηρίᾳ ἐκτελέσει τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος ὁ Λαχανοδράκων, ὅςτις μέχρι τραχύτητος καὶ ὠμότητος κατεδίωξε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μοναστρίας τοῦ εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἀνατεθειμένου θέματος. Καὶ οἱ μὲν μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν ἐπὶ ποινῇ ἐξορίας νἀποβάλωσι τὸ ράσον καὶ νὰ λάβωσι γυναῖκα, αἱ δὲ μοναὶ ἀνδρῷαί τε καὶ γυναικεῖαι ἐκλείσθησαν, καὶ πάντα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ βιβλία καὶ κτήνη καὶ ὑποστατικὰ αὐτῶν ἐπωλήθησαν, τὰ δ' ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτῶν χρήματα ἐστάλησαν εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Εἰς τὰς ἴσως δ' ὑπερβολικὰς ταύτας εἰδήσεις καὶ ἄλλας ἔτι

ὑπερβολικωτέρας προςθέτουσιν οἱ ἱστορικοὶ τῆς εἰκονολατρικῆς φατρίας, ποιούμενοι λόγον περὶ καύσεως μοναχικῶν καὶ πατερικῶν βιβλίων καὶ πυρπολήσεως ἁγίων λειψάνων καὶ φυλακτηρίων καὶ μαστιγώσεως ἢ φόνου ἢ τυφλώσεως καὶ παντοειδῶν ἄλλων βασάνων ἀπειραρίθμων μοναχῶν. Καὶ βεβαίως μὲν ἡ σκληρότης τοῦ Λαχανοδράκοντος δὲν ὑπῆρξε πάντοτε τοιαύτη, οἵαν περιέγραφον οἱ καταδιωκόμενοι μοναχοὶ καὶ εἰκονολάτραι· ἀλλ' οὐδένα ἔχομεν λόγον νὰ δυςπιστήσωμεν εἰς τὸ λεγόμενον, ὅτι διὰ τῆς δραστηρίας αὐτοῦ ἐνεργείας οὐδὲ εἷς μοναχὸς ὑπελείφθη ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένῳ θέματι τῶν Θρακησίων, ὅπερ ἀντιστοίχει πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἰωνίαν μετὰ καὶ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Λυδίας. Ἂν δὲ φαντασθῶμεν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ Λαχανοδράκοντος καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν λοιπῶν προμνημονευθέντων στρατηγῶν, περὶ ἧς λείπουσιν ἀκριβέστεραι εἰδήσεις, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ μεταρρύθμισις δὲν ἐλάκτιζε πρὸς κέντρον, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὰ ἐπιπροσθοῦντα κωλύματα διὰ τῆς σθεναρᾶς ἐνεργείας τῆς βασιλείας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς ἔβαινε πρὸς νίκην ὁριστικήν.

κα'

Οἱ μάρτυρες τῆς εἰκονολατρείας.

Οἱ στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος, προβαίνοντες εἰς τὴν ἄνευ ἀνασκοπῆς τιμωρίαν, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀντιδρώντων, ἀφωρμῶντο ἀπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ἐτιμώρουν κοινοὺς στασιαστὰς ἀνθισταμένους εἰς τὰ ὑπὸ τῆς πολιτείας διατασσόμενα, ὅτι εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν πολιτικοὺς ἀντάρτας, ὧν τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν ἐπέβαλλεν αὐτὸ τὸ συμφέρον τοῦ κράτους. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὡς εἴδομεν ἤδη, ὅτι ἡ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καινοτομίαν ἀντίδρασις τῶν ὁμολογητῶν τῆς εἰκονολατρείας δὲν ἦτο πάντοτε ἀμέτοχος ἀντιπολιτεύσεως πρὸς τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ἀναντίρρητον ὅμως εἶνε, ὅτι τὸ κυριώτατα εἰς ἀντίστασιν κινοῦν τοὺς μοναχοὺς ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ κατάργησις τῶν εἰκόνων καὶ ἡ καταδίωξις τοῦ μοναχικοῦ στοιχείου ἦσαν πράξεις προςβάλλουσαι καιρίως αὐτὴν τὴν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιμονὴ αὐτῶν, ἣν ἡ βασιλεία ἐχαρακτήριζε καὶ ἐτιμώρει ὡς πολιτικὴν αὐθάδειαν, ἦτο συνάμα καὶ θρησκευτικὴ ἐγκαρτέρησις συμφώνως

πρὸς τὴν ἐνδόμυχον πεποίθησιν ἐκείνων, οἵτινες ἴσα ἴσα διότι δὲν ἐνόουν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς μεταρρυθμίσεως, οὐ μόνον συγγνωστοὶ εἶνε διὰ τὸ βίαιον τῆς ἀντιδράσεως, ἀλλὰ καὶ ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὴν καρτερίαν καὶ ἐμμονὴν εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν τὴν προβᾶσαν μέχρις ἀψηφήσεως αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Διὰ ταῦτα ἡ ἐκκλησία μετὰ τὴν ἀναστύλωσιν τῶν εἰκόνων δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ τάξῃ τοὺς τοιούτους εὐσεβεῖς ἀγωνιστὰς εἰς τοὺς μάρτυρας.

Οἱ Βυζαντῖνοι ἱστοριογράφοι τῆς εἰκονολατρείας ποιοῦνται πολὺν λόγον περὶ παντοειδῶν βασάνων, εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο οἱ εἰκονολάτραι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ παμπληθεῖς λέγουσι τοὺς παθόντας. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐκκλησία ὀλίγους εὗρε τοὺς ἀληθῶς μαρτυρήσαντας. Τούτων δὲ πρῶτος εἶνε ὁ ἐν ἔτει 767 ὑποστὰς τὸ μαρτύριον μοναχὸς Ἀνδρέας ὁ ἐκ Κρήτης, οὗ τὴν μνήμην ἑορτάζει ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία τὴν 17 Ὀκτωβρίου. Ἴσως δὲ δυνάμεθα τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξιν τοῦ Κρητὸς τούτου μοναχοῦ νὰ θεωρήσωμεν συνδεομένην πρὸς τὰς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος εἰς τὸν στρατηγὸν Κρήτης Λαρδατύρην δοθείσας ὑπὸ τῆς βασιλείας διαταγάς. Ὁ Ἀνδρέας ἦλθεν ἴσως εἰς τὴν βασιλεύουσαν φεύγων τὰς διώξεις τοῦ Λαρδατύρη. Ὁπωςδήποτε μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ παρρησία, μεθ' ἧς ὁ Ἀνδρέας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν βασιλέα τὴν εἰς τοὺς εἰκονολάτρας προςγινομένην ἀδικίαν. Ἀλλ' ὁ κατὰ τἆλλα εὐθαρσὴς ὁμολογητὴς δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ὑπεραπολογίαν τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἤρχισε καὶ νὰ ἐλέγχῃ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ ἀσεβείᾳ, καὶ τέλος ἐξηρέθισε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ λόγων, οὓς ἐπτέρονεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ὁ Κωνσταντῖνος διέταξε τὸ μὲν πρῶτον τὴν εἰς αὐτὸν ἐπιβολὴν μεγάλων βασάνων, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τὴν δὲ δύναμιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἣν ἐγέννησεν ὁπωςδήποτε τὸ κήρυγμα τοῦ Κρητὸς μοναχοῦ, δεικνύει εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἡ διήγησις τῶν συναξαρίων, καθ' ἣν δώδεκα τολμητίαι ἐθάρρησαν νὰ κλέψωσι τὸ πτῶμα τοῦ μοναχοῦ, ἀπερριμμένον μεταξὺ τῶν νεκρῶν τῶν κοινῶν κακούργων, καὶ νὰ ἐνταφιάσωσιν αὐτὸ ἐν τόπῳ ἱερῷ, ὅςτις ἐκαλεῖτο Κρίσις, διὸ καὶ ἐπωνομάσθη ἐντεῦθεν ὁ μάρτυς Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει.

Τὴν αὐτὴν δὲ μέχρις αὐθάδους ἀντιστάσεως πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς τὰ πατροπαράδοτα εἶχε δείξει ὀλίγα ἔτη πρότερον Πέτρος ὁ Καλυβίτης, ὅςτις ἐτόλμησεν αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπονομάσῃ κατὰ πρόσωπον *νέον Οὐάλεντα* καὶ *Ἰουλιανόν*. Ἐφονεύθη

δὲ καὶ οὗτος τῇ 16 Μαΐου 761, ἀφ' οὗ πρότερον κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως ἐμαστιγώθη ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος. Τὴν αὐτὴν δὲ καρτερίαν ἐπέδειξαν, ἐπ' ἴσης μαρτυρήσαντες, Παῦλος ὁ ἐκ Κρήτης (767), Ἰωάννης ὁ ἡγούμενος τῆς Μοναγρίας ὁ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας βληθεὶς εἰς σάκκον καὶ ῥιφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἄλλοι, ὧν τὰ ὀνόματ' ἀναγράφουσι τὰ συναξάρια.

Ἀλλ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου μαρτυρησάντων εἶνε Στέφανος, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Αὐξεντίου πλησίον τῆς Νικομηδείας ἐν Βιθυνίᾳ. Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος μοναχός, οὗ μεγάλη παριστάνεται ἡ δρᾶσις ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἐκκλησίας, κατηγορηθείς, ὅτι ἔπειθε πολλοὺς νἀντιδρῶσιν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ νὰ ἐγκαταλείπωσι τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν τρεπόμενοι ἐπὶ τὸν μοναχικὸν βίον, ἀπήχθη ἐκ τῆς μονῆς αὐτοῦ, ἀφ' οὗ μάτην ὁ Κωνσταντῖνος ἐπειράθη δι' ἀπεσταλμένων αὐτοῦ νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μονὴ κατεστράφη κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν συναξαριστῶν ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν τῶν βασιλικῶν κελευσμάτων. Ὁ Στέφανος ἐξωρίσθη εἰς Προκόννησον. Ἀλλὰ ἡ νῆσος, εἰς ἣν ὁ ἀκαταπόνητος μοναχὸς ἐξωρίσθη, ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ τὸ προσκύνημα τῶν εἰκονολατρῶν καὶ τὸ κέντρον ἀκοιμήτων κατὰ τῆς βασιλείας σκευωριῶν. Διὸ διέταξεν ὁ Κωνσταντῖνος νἀπαχθῇ ἐκεῖθεν μετὰ διετῆ ἐν ὅλῳ διαμονὴν ὁ Στέφανος δέσμιος εἰς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ καθείρχθη ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ πραιτωρίου. Συνεφυλακίσθησαν δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ὑπερτριακόσιοι ἄλλοι μοναχοί, ὧν ἀλγεινὸν ἦτο κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν τὸ θέαμα, ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἦσαν ἠκρωτηριασμένοι διὰ τὴν πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωνσταντίνου ἀπείθειαν καὶ τὴν ἐμμονὴν αὐτῶν εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Καὶ τινὲς μὲν ἦσαν ῥινότμητοι, τινὲς δὲ εἶχον ὠτοκοπηθῆ, ἄλλων εἶχον κοπῆ αἱ χεῖρες ἢ τὰ γένεια καὶ ἄλλοι ἦσαν τυφλοί. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν καθειργμένων ἐκείνων ἀναπήρων ἐξηκολούθει ῥητορεύων ὁ Στέφανος καὶ τοξεύων τοὺς κεραυνοὺς τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἐμπνεύσεως ἐναντίον τῆς εἰκονομάχου βασιλείας. Ἀλλὰ τέλος ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφ' οὗ μάτην, ὡς φαίνεται, ἀπεπειράθη νὰ δαμάσῃ τὴν ἀκάθεκτον τοῦ εἰκονολάτρου ὁρμήν, διέταξε τὸν θάνατον αὐτοῦ. Μαρτυρικὸς δ' ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ γηραιοῦ ἡγουμένου, ὃν εἵλκυσαν τὰ πλήθη, δέσαντα διὰ καλωδίου ἀπὸ τοῦ ποδός, διὰ τῶν ὁδῶν ἀπὸ τῆς εἱρκτῆς μέχρι τῶν λεγομένων τάφων τοῦ Πελαγίου. Ἐκεῖ δὲ τὸ σῶμα

αὐτοῦ διαμελισθὲν ἐρρίφθη εἰς τὸν λάκκον ὅπου συνήθως ἐκρημνίζοντο οἱ νεκροὶ τῶν βιαιοθανάτων καταδίκων.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουσι μὲν τὴν ἐπιμονὴν τῆς βασιλείας εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῆς μεταρρυθμίσεως διὰ παντὸς μέσου, ἀλλὰ μαρτυροῦσι καὶ τὴν καρτερίαν τῶν ἀντιφρονούντων, ἧς ἄνευ δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐπελθοῦσα τέλος ἀποτυχία τῆς ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας, ἥτις ἄλλως εὕρισκε μεγάλην ἀντίδρασιν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ.

κβ′

Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Δύσις.

Ὁ θάνατος τοῦ τολμηροῦ βασιλέως τῶν Λαγγοβάρδων Λουιτπράνδου καὶ ὁ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Μαρτέλου εἶχον συντελέσει, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, εἰς τὴν διάσωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Ἀλλ᾽ ὁ κίνδυνος δὲν εἶχε παρέλθει. Ὁ διάδοχος Γρηγορίου τοῦ Γ′ πάπας Ζαχαρίας, Ἕλλην ὢν τὸ γένος, τηρήσας στάσιν μετέωρον κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίνου ἀνταρσίας τοῦ Ἀρταβάσδου, ἐδέχθη μὲν μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἐκνίκησιν τοῦ ἀποστάτου τὰς εἰς ἑαυτὸν γενομένας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δωρεάς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς εἶχεν ἐστραμμένον τὸν νοῦν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν ἑαυτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῆς κοινῆς ἐξασθενήσεως Λαγγοβάρδων τε καὶ Βυζαντίνων. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ τοιούτου αὐτοῦ σκοποῦ συνήργησεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου Μαρτέλου Πιππίνου τοῦ μικροῦ ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων καὶ κατάλυσιν τῆς δυναστείας τῶν Μεροβιγγίων διὰ τῆς ἐγκλείσεως εἰς μονὴν τοῦ τελευταίου τοῦ Χλόβιδος ἀπογόνου Χιλδερίκου τοῦ Γ′. Ἡ δ᾽ ἐνίσχυσις καὶ αἱ δωρεαὶ ὧν ἔτυχεν ὁ θρόνος τῆς Ῥώμης ὑπῆρξαν ὁ καρπὸς τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ νέου τῶν Φράγκων μονάρχου.

Ἐν τούτοις δ᾽ οἱ Λαγγοβάρδοι ἐφαίνοντο ἐπί τινα χρόνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουιτπράνδου εὐδοκιμοῦντες ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Καὶ θνήσκοντος μὲν τοῦ σθεναροῦ ἐκείνου ἡγεμόνος οἱ Βυζαντῖνοι κατεῖχον ἀκόμη τήν τε Ῥάβενναν καὶ τὴν Ῥώμην. Καὶ ὅτε δὲ ὁ δεύτερος διάδοχος τοῦ Λουιτπράνδου Ῥάχις ἐφάνη καὶ πάλιν ἀνδριζόμενος, ἡ δραστηρία τοῦ πάπα Ζαχαρίου ἐπέμβασις ἠνάγκασεν

αὐτὸν νὰ κατέλθῃ τὰ ἴδια. Ἀλλ' ἡ πτῶσις τοῦ τελευταίου διαμαρτυρ[illegible] τοὺς Λογγοβάρδους, ὥστε τὸν μὲν Ῥάχιν ἠναγκάσαν νὰ παραιτήσῃ τὸν θρόνον καὶ νὰ γείνῃ μοναχὸς, ἀνεβίβασαν δ' ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ῥαχίδος Ἀστοῦλφον. Οὗτος δὲ, κατὰ διαμετρικῶς [illegible] τὸν πόλεμον ἰδέαν τοῦ Λουιτπράνδου καὶ ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπασχολήσεως τοῦ Κωνσταντίνου, κατέλαβε τέλος τὴν Ῥάβενναν καὶ τὴν Πεντάπολιν. Πρὸ ὀλίγου δὲ [illegible] ἐπὶ τὸν λογγοβαρδικὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Ἀστούλφου, ἡ ἐξαρχία εἶχεν ἤδη καταλυθῆ τῷ 752 καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἐξάρχων Εὐτύχιος εἶχε φύγει ἐκ Ῥαβέννης εἰς τὴν Νεάπολιν.

Τὴν [illegible] τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας [illegible] καὶ αὐτὴν νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἐχθροῦ τῶν Λογγοβάρδων [illegible] τὸν ἐφοβεῖτο, διότι διὰ τῶν ἰδίων στρατῶν καὶ τῆς [illegible] βοηθείας, ὁ διάδοχος τοῦ Ζαχαρίου πάπας Στέφανος. Βλέπων δὲ ὅτι ἡ βυζαντινὴ βασιλεία ἀντὶ πάσης ἐπικουρίας ἔστελλε μόνον πρέσβεις καὶ παραινέσεις καὶ ψηφίσματα τὰ ἔργα, ἀπεφάσισεν ὁ πάπας νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Πιππῖνον, παρ' οὗ καὶ μόνου προσεδόκα σωτηρίαν. Διαβὰς λοιπὸν αὐτὸς ὁ πάπας εἰς Γαλλίαν, ἔχρισε μὲν τὸν νέον τῶν Φράγκων βασιλέα μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν πατρίκιον τῆς Ῥώμης. Συνήφθη δὲ μεταξὺ τοῦ πάπα καὶ τοῦ Πιππίνου συνθήκη, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων ἀνέλαβε τὴν ἐνέργειαν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Ἀστοῦλφον, ὅπως πεισθῇ νὰ ἀποχωρήσῃ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ προτέρων βυζαντιακῶν κτήσεων, αἵτινες ἔμελλον νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν πάπαν. Τοῦ δὲ Ἀστούλφου ἀπειθήσαντος, ὁ Πιππῖνος, διαβὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνίκησε τῷ 75[illegible] τοὺς Λογγοβάρδους, ὧν ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῇ τὴν εἰς τὸν πάπαν παράδοσιν τῶν ἠρπαγμένων χωρῶν. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὴν ἐ[illegible] Ἰταλίας ἀποχώρησιν τῆς φραγκικῆς στρατιᾶς οὐ μόνον διέρρηξε τὰς συνθήκας, ἀλλὰ καὶ προεχώρησε κατὰ τῆς Ῥώμης, ἣν καὶ δεινῶς ἐστενοχώρει. Ἀλλὰ τότε νέα τῶν Φράγκων νικηφόρος ἐκστρατεία ἐπήνεγκε τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἀστούλφου, ἀναγκασθέντος νὰ ἐκχωρήσῃ τὰς ἀμφισβητουμένας χώρας, αἵτινες καὶ ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Πιππίνου εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον. Ἦσαν δ' αἱ χῶραι αὗται τὸ περὶ τὴν Ῥάβενναν ἐξαρχᾶτον καὶ ἡ Πεντάπολις, ἤτοι ἡ ἀνατολικὴ παραλία ἀπὸ τοῦ Ἀριμίνου μέχρις Ἀγκῶνος.

Τὸ διάβημα τοῦ ἱεράρχου τῆς Ῥώμης, συμπράττοντος μετὰ τοῦ Πιππίνου κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, ἦτο μὲν σωστικὸν διὰ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἀπαλλασσομένην τοῦ ζυγοῦ τῶν Λαγγοβάρδων, ἀλλὰ καὶ προδοτικὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς ὃν ἀνῆκε τό τε δουκᾶτον τῆς Ῥώμης, ἐν ᾧ ἤδρευεν ὁ πάπας Στέφανος, καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀστούλφου κατεχόμεναι χῶραι, ἃς ὁ πάπας ἀπαιτήσας ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων. Ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπιδειχθεῖσα χλιαρότης καὶ ἀδιαφορία πρὸς διάσωσιν τῆς Ἰταλίας δικαιολογεῖ πως τὸ παράτολμον ἐκεῖνο διάβημα τοῦ πάπα καὶ τὴν παρὰ τοῦ Πιππίνου εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἕδραν μετὰ τὴν διπλῆν ἐκνίκησιν τῶν Λαγγοβάρδων δωρεὰν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῶν κτήσεων. Εἰς μάτην μετὰ τὴν ἐν ἔτει 756 δευτέραν ἧτταν τοῦ Ἀστούλφου πρέσβεις τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, παραστάντες εἰς τὸ παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ λαγγοβαρδικοῦ κράτους Παβίαν, τὸ ἀρχαῖον Τικῖνον, στρατόπεδον τοῦ νικητοῦ, ἐζήτησαν τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ῥαβέννης καὶ τοῦ ἐξαρχάτου. Ὁ σύνδεσμος τοῦ Πιππίνου καὶ τοῦ εἰς βασιλέα τῶν Φράγκων χρίσαντος αὐτὸν πάπα ἦτο οὕτως ἰσχυρὸς, ὥστε οἱ πρέσβεις ἠναγκάσθησαν νἀπέλθωσιν ἄπρακτοι. Ἡ δὲ βυζαντιακὴ ἀρχὴ ἐν τῷ ἐξαρχάτῳ καὶ τῇ Πενταπόλει εἶχε λήξει, περιοριζομένη ἐν τῇ Ἰταλίᾳ μόνον εἰς τὴν Σικελίαν καὶ Καλαβρίαν καὶ εἰς ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν λαγγοβαρδικῶν ἡγεμονιῶν τῆς Νεαπόλεως, τῆς Γαέτης καὶ τῆς Ἀμάλφης.

Ἡ ἀπώλεια ἦτο μεγάλη διὰ τοὺς Βυζαντίνους, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ἀργότερον τοῦ δέοντος ἀνανήψας, ἐπειράθη διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν βαρεῖαν ζημίαν. Πρὸς τοῦτο δ' ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νἀποστείλῃ πρέσβεις καὶ δῶρα πρὸς τὸν Πιππῖνον, ὅπως συντηρήσῃ τοὐλάχιστον τὸ δουκᾶτον τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' αἱ πρεσβεῖαι αὐτοῦ ἀπέβησαν εἰς μάτην. Ἡ δὲ ἀποτυχία αὕτη ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἔλθῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Στεφάνου (756) εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος Ἀστούλφου Διδιέρον. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις, ἃς ὁ νέος τῶν Λαγγοβάρδων βασιλεὺς ἐθεώρει ἀναγκαίας πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν, καὶ αἱ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ, ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ προβῇ εἰς τελεσφόρον συνεννόησιν μετ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις δ' ὁ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁπωσδήποτε ἐπικείμενος νέος κίνδυνος ἠνάγκασε τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον τοῦ Στεφάνου πάπαν Παῦλον τὸν Α' νὰ ἐπιστείλῃ εἰς τὸν Πιππῖνον, ὑπομιμνήσκων τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς εἶχεν ἀναλάβει διὰ

τοῦ χρίσματος, καὶ παρορμῶν αὐτὸν εἰς ἄμυναν τῆς Ῥώμης, ἧς ἡ προστασία ἦτο ἰδίᾳ εἰς αὐτὸν ἀνατεθειμένη, ἀπὸ τῶν *ἀνοσιωτάτων Ἑλλήνων*, τῶν ἐχθρῶν τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας καὶ πολεμίων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἀλλ' ὅμως δὲν παρέστη ἀνάγκη νέας τοῦ Πιππίνου εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιστρατείας, καθότι νέα τοῦ πάπα μετὰ τοῦ Διδιέρου συνεννόησις καὶ ἡ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων σύμπραξις, ἤρκεσε νὰ ἐξουδετερώσῃ ἐν Ἰταλίᾳ πᾶσαν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐνίσχυσιν.

Οἱ πάπαι, τείνοντες εἰς τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν καὶ χάριν αὐτῆς μετέωρον μὲν μέχρι τινός, ἔπειτα δ' ἐχθρικὴν στάσιν τηρήσαντες πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν, οὐκ ὀλίγον ἐπωφελήθησαν παρουσιαζόμενοι ἀπέναντι τοῦ Πιππίνου ὡς ὑπέρμαχοι τῆς ἐκκλησίας καὶ πολέμιοι τῆς κακοδοξίας τῶν εἰκονομάχων. Ὅπως δ' ἐκλίπῃ τὸ πρόσχημα τοῦτο καὶ ἀποσύρῃ ὁ Πιππῖνος ἀπὸ τῆς παπικῆς ἕδρας τὴν θερμὴν ἐκείνην ὑποστήριξιν, εἰς ἣν οἱ μὲν πάπαι ἐχρεώστουν τὴν κοσμικὴν αὐτῶν ἀρχήν, ἡ δὲ βυζαντιακὴ βασιλεία τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπωλείας αὐτῆς, ἀπεφάσισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἑλκύσῃ τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν τοῦ Πιππίνου. Τοῦτο δὲ διενοήθη νὰ ἐπιτύχῃ ὁ βασιλεὺς διὰ γάμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὅςτις, γεννηθεὶς τῷ 750, εἶχε τῷ 767 ἡλικίαν ἐτῶν δεκαεπτά, μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πιππίνου Γιζέλας. Διὰ τοιαύτης τινὸς προςπελάσεως ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι οὐ μόνον θὰ κατηργεῖτο ἡ ὑπὸ τοῦ Πιππίνου εἰς τὸν πάπαν Στέφανον γενομένη δωρεὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῶν κτήσεων, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπείθετο νὰ προςχωρήσῃ ὁ Πιππῖνος εἰς τὴν εἰκονομαχικὴν τοῦ Βυζαντίου πολιτείαν. Οὕτω δὲ θὰ ἠδύναντο νὰ λυθῶσι ζητήματα ἐκκρεμῆ ἀπὸ δεκαετίας ὅλης, καθ' ἣν μάταιαι εἶχον γείνει διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς φραγκικῆς βασιλείας.

Πρέσβεις τοῦ Κωνσταντίνου, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ ἐπιφανῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἀποδεχομένων τὰ τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως, μετέβησαν εἰς Γαλλίαν, μέλλοντες νὰ πείσωσι τὸν Πιππῖνον περὶ τοῦ γάμου, οὗ ἀποτέλεσμα ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ χάριν προικὸς τῆς Γιζέλας ἀπόδοσις εἰς τὴν βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ εἰς τὸν πάπαν παραχωρηθεισῶν κτήσεων, καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καταργήσεως τῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ συγχρόνως παρέστησαν καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα, ἐπιμένοντες εἰς ἄμεσον παρὰ τοῦ Πιππίνου ἀποποίησιν ἀμφοτέρων τῶν αἰτημάτων τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος. Καὶ δὲν ἔσπευσε

μὲν ὁ Πιππῖνος νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν πάπαν, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ τοιαύτη, οἵαν ἐπεθύμει ὁ ἱεράρχης τῆς Ῥώμης. Διότι, συγκληθείσης ἐν Γεντιλιακῷ (Gentilly) πλησίον τῶν Παρισίων ὑπὸ τοῦ Πιππίνου τῷ 767 συνόδου τῶν Φράγκων ἀρχόντων, ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ κοσμικῶν, μετὰ σθεναρὰν ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα καταπολέμησιν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων, αὗται ἀπεκρούσθησαν, ματαιωθείσης τῆς συμπράξεως Ἑλλήνων καὶ Φράγκων. Διεκόπη δὲ οὕτω πᾶσα μεταξὺ Βυζαντίου καὶ τῆς φραγκικῆς αὐλῆς διαπραγμάτευσις μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ διὰ Καρόλου τοῦ μεγάλου ὁριστικὴ κατάλυσις τῆς ἐν Ἰταλίᾳ λαγγοβαρδικῆς ἀρχῆς (774) κατέστησε γειτονικὰ τὰ δύο κράτη, τὸ βυζαντιακὸν καὶ τὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς νέας συνεννοήσεις.

κγ'

Ὁ οἶκος τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀξιοθαύμαστον εἶνε ἀληθῶς τὸ σθένος τοῦ Κωνσταντίνου, ὀφείλοντος χάριν τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος νὰ παλαίσῃ οὐ μόνον πρὸς τὴν Δύσιν καὶ τὴν ἀντίδρασιν νῶν παπῶν, συμπραττόντων μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Φράγκων βασιλείας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀεικίνητον ἐν αὐτῷ τῷ κράτει ἀντιπολίτευσιν τῶν θρησκομανῶν εἰκονολατρῶν, τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς βασιλείας, τῶν μοναχῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀξία θαυμασμοῦ εἶνε ἡ καρτερία αὐτοῦ, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ φατρία τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν ἠρίθμει ὀπαδοὺς ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως.

Εἴχομεν ἤδη εὐκαιρίαν νὰ μνημονεύσωμεν τῶν εἰκονολατρικῶν διαθέσεων τῆς πρώτης τοῦ Κωνσταντίνου συζύγου, τῆς ἐκ Χαζάρων Εἰρήνης, ἥτις ὅμως δὲν ἠδυνήθη νἀποστήσῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ προγράμματος αὐτοῦ. Τὴν δὲ πρὸς τὰς εἰκόνας λατρείαν τῆς Χαζαρίδος ταύτης βασιλόπαιδος, ἥτις μετὰ τὴν βάπτισιν αὐτῆς διετέλεσε πάντοτε πιστὴ εἰς τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδομένα, ἐκληρονόμησε παρὰ τῆς μητρὸς ἡ θυγάτηρ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Εἰρήνης Ἀνθοῦσα. Αὕτη, οὐδέποτε στέρξασα νὰ ἔλθῃ εἰς γάμου κοινωνίαν, διετέλεσε καθ' ἅπαντα τὸν βίον ἀσχολουμένη περὶ ἔργα φιλάνθρωπα, καὶ ὑπῆρξε κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας ἀληθὴς μήτηρ τῶν ὀρφανῶν καὶ προστάτης

τῶν χηρῶν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς διένειμε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς εἰς πτωχοὺς καὶ εἰς ἐκκλησίας καὶ μονάς. Ὁ δὲ βίος αὐτῆς ὑπῆρξε πάντοτε ἀσκητικός, ἕως ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου (784-806), ὅλως ἀποταξαμένη τῷ κόσμῳ, ἐνεκλείσθη εἰς μονὴν καὶ διήνυσε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ὡς μοναχή. Εἰς τὴν Ἀνθοῦσαν δ' ἀναφέρεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ἵδρυσις ἀσύλου τῶν ὑπὸ τῶν ἰδίων γονέων ἐγκαταλελειμμένων τέκνων, ὧν ὑπῆρξεν αὐτόχρημα τροφὸς καὶ παιδαγωγός. Ἡ δὲ πατρικὴ καρδία τοῦ Κωνσταντίνου, στέργουσα τῆς θυγατρὸς τὴν χριστιανικὴν φιλανθρωπίαν, οὐδὲν εὕρισκεν ἐν αὐτῇ τὸ ἀπᾷδον πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ἐσυγχώρει εἰς τὴν φιλελεήμονα κόρην τὰς ὑπερβολάς, αἵτινες ἦγον αὐτὴν μέχρι περιφρονήσεως τῶν κατὰ τὸν κόσμον.

Θανούσης δὲ τῆς Εἰρήνης, ἔλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸ 750 δευτέραν σύζυγον, περὶ ἧς, θανούσης ἀτέκνου, οὐδέν τι πλέον εἶνε γνωστόν. Ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔπειτα γάμον συνῆψεν ὁ αὐτοκράτωρ, λαβὼν σύζυγον τὴν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μελισσηνῶν Εὐδοκίαν. Καρπὸς δὲ τοῦ τρίτου τούτου γάμου ἦσαν πέντε τέκνα ἄρρενα, Χριστοφόρος, Νικηφόρος, Νικήτας, Ἄνθιμος καὶ Εὐδόκιμος. Ἔστεψε δὲ τὴν Εὐδοκίαν αὐγοῦσταν ὁ Κωνσταντῖνος βραχὺ μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ Ἀνθίμου, τῇ 1 Ἀπριλίου 769, καὶ σὺν αὐτῇ ἐστέφθησαν καίσαρες μὲν οἱ πρεσβύτεροι τῶν υἱῶν αὐτῆς Χριστοφόρος καὶ Νικηφόρος, νωβελίσσιμος δὲ ὁ Νικήτας.

Οὕτω δύο ἤδη τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τοῦ Κωνσταντίνου γυναικῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη καὶ ἡ θυγάτηρ Ἀνθοῦσα, εὑρίσκοντο ἐν διαστάσει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν, οἷος παραδίδεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας, φαίνεται τοιοῦτος, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νἀποσπάσωσι τὸν Κωνσταντῖνον ἀπὸ τοῦ προγράμματος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς οὐδεμίαν ἦλθον πρὸς αὐτὸν ῥῆξιν, οὐδ' ἀντέστησαν πρὸς τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ πολιτείαν. Ἑκατέρα τῶν ἀντιθέτων τούτων ὡς πρὸς τὰ φρονήματα ἐν τῷ παλατίῳ μερίδων ἠκολούθει τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ὁδόν, χωρὶς νὰ ἔρχωνται εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλὰ παντελῶς διάφορος ἀπέβη τῶν ἀνακτόρων ἡ ὄψις, ὅτε εἰςῆλθεν εἰς αὐτὰ ὡς βασιλικὴ νύμφη νεᾶνις ἐξ Ἀθηνῶν περικαλλής, ἣν ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς μετὰ τοῦ Πιππίνου κηδεστείας ἐξέλεξεν ὡς σύζυγον τοῦ πρωτοτόκου του βλαστοῦ, τοῦ ἐκ τῆς πρώτης του συζύγου Εἰρήνης υἱοῦ Λέοντος.

Ἡ Ἀθηναία αὕτη κόρη ἦτο ἡ Εἰρήνη, ἀνήκουσα εἰς οἰκογένειαν ἐπιφανῆ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκαλεῖτο δὲ πιθανῶς ὁ πατὴρ αὐτῆς Σαραντάπηχος, ἂν ἐπ' ἀδελφῷ ἀνεψιὸς αὐτῆς καὶ οὐχὶ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ ἦτο ὁ ἔπειτα ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφαινόμενος Θεοφύλακτος ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου Σαρανταπήχου τοῦ πατρικίου. Ὁ γάμος δ' οὗτος τοῦ βασιλόπαιδος μετὰ τῆς Ἀθηναίας κόρης μαρτυρεῖ τὴν σχετικὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα καὶ τὴν ἐν αὐτῇ διαβίωσιν μεγάλων καὶ μεμορφωμένων οἴκων, δυναμένων νὰ συνδεθῶσι μετὰ τοῦ θρόνου διὰ δεσμῶν κηδεστείας.

Τὴν 1 Σεπτεμβρίου 769 εἰςῆλθε πανηγυρικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ Εἰρήνη, καταπλεύσασα ἐκ τῶν ἀπέναντι τῆς πρωτευούσης ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοςπόρου ἀνακτόρων τῆς Ἱερείας ἐν συνοδείᾳ στόλου πλείστων δρομώνων καὶ χελανδίων, ἐστολισμένων διὰ πολυτελῶν σηρικῶν ὑφασμάτων. Ἅπαντες δ' οἱ προὔχοντες μετὰ καὶ τῶν γυναικῶν αὐτῶν ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν τῆς Ἀθηναίας κόρης, ἥτις μετὰ δύο ἡμέρας, τὴν 3 Σεπτεμβρίου, ἐμνηστεύετο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ λεγομένῃ τοῦ Φάρου μετὰ τοῦ Λέοντος. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, τὴν 17 Δεκεμβρίου, στεφθεῖσα αὐγοῦστα, ἔλαβε τὰ τοῦ γάμου στέφανα ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐν τῇ Δάφνῃ.

Ὁ γάμος τῆς Εἰρήνης μετὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδόχου, ὅςτις μετ' ὀλίγα ἔτη ἔμελλε νἀνέλθῃ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, εἶνε γεγονὸς ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ περικαλλὴς καὶ εὐφυὴς τῶν Ἀθηνῶν κόρη εἰςήγαγε σὺν τῇ εἰςόδῳ αὐτῆς εἰς τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον τὴν ἀντίδρασιν πρὸς τὴν εἰκονομαχίαν. Ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις αὕτη δὲν ἐξεφάνθη διὰ μιᾶς. Ζῶντος μὲν τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἀντιπολίτευσις αὐτῆς δὲν εἶνε κραταιά, περιοριζομένη εἰς παρακώλυσιν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ζήλου τοῦ συζύγου. Καὶ ὅτε δ' ἀνέβη ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Λέων, ἡ ἐνέργεια τῆς ὁσημέραι κατ' ὀλίγον ἐπιμονώτερον πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν ἀντιδρώσης συζύγου αὐτοῦ παρὰ τοὺς εἰς τὸν πενθερὸν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης δοθέντας ὅρκους ἕν τι μόνον κατώρθωσε, νὰ καταστήσῃ τὸν νέον βασιλέα μετέωρον ἐν τῇ θρησκευτικῇ αὐτοῦ πολιτείᾳ. Ἀλλ' ὅτε ὁ Λέων ἀπέθανε μετὰ βραχεῖαν βασιλείαν, ἡ Εἰρήνη, λαμβάνουσα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως, ἀποκαλύπτει ὅλην τὴν ψυχὴν αὐτῆς, ἀπροκαλύπτως πλήσσουσα τὴν μεταρρύθμισιν καὶ χάριν τῆς προμεμελετημένης ἀντιδράσεως προβαίνουσα ἀπτόητος μέχρι τῶν ἐσχάτων, γυμνὴ

τιὰν, ἥτις, προχωρήσασα μέχρι τῆς Φρυγίας, ματαίως ἐπολιόρκησε τὸ Δορύλαιον. Οὐχ ἧττον δ' ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὴν 'Ασίαν ἐκστρατεία τῶν 'Αράβων κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος 780, ὅτε ἡ ἑτέρα αὐτῶν μοῖρα ὑπὸ τὸν 'Οσμὰν τὸν υἱὸν τοῦ χαλίφου Μαδί, καίπερ ἐκ πεντηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν συνισταμένη, κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ γενναίου Λαχανοδράκοντος ἐν μάχῃ κρατερᾷ, καθ' ἣν ἔπεσε καὶ αὐτὸς ὁ 'Οσμάν.

'Αλλ' ὅτε ἡ ἀγγελία τῆς νικηφόρου ταύτης ἐπιτυχίας τῶν Βυζαντίνων ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Λέων δὲν ἔζη πλέον. Τῇ 8 Σεπτεμβρίου τοῦ 780 εἶχεν ἀποθάνει ἐξ ἄνθρακος κατὰ τὴν κεφαλήν. Καὶ ἡ μὲν παράδοσις τῶν εἰκονοφίλων προςέγραψε τὸν αἰφνίδιον τοῦ βασιλέως θάνατον εἰς τιμωρίαν αὐτοῦ θεϊκὴν ὡς τολμήσαντος πρᾶξιν ἱερόσυλον καὶ κοσμήσαντος τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ κεφαλὴν διὰ στέμματος πολυτίμου, ὅπερ εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τῆς 'Αγίας Σοφίας. Ὅλως δ' ἀντιθέτως οἱ εἰκονομάχοι ἐπίστευσαν, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος ἦτο βίαιος, καὶ ἐθεώρησαν αὐτὸν προελθόντα ἐκ φαρμακείας τῆς Εἰρήνης. Ἡ δ' ἀλήθεια εἶνε, ὅτι τοῦ ἄλλως φιλασθένου Λέοντος ἡ ὑγιεία εἶχε δεινῶς κλονηθῆ ἐκ τῶν μεγάλων ἐσωτερικῶν ἀγώνων, οὓς ὑπέστη φερόμενος μετέωρος μεταξὺ τῶν ἰδίων διαθέσεων καὶ αἰσθημάτων, ἀγόντων αὐτὸν εἰς ἐξακολούθησιν τοῦ πατρικοῦ προγράμματος τῆς ἀναμορφωτικῆς κληρονομίας τῶν 'Ισαύρων, καὶ τῆς σθεναρᾶς γνώμης τῆς συζύγου. Ὄντως δ' ἡ Εἰρήνη, παραβαίνουσα τοὺς ἐπισήμως πρὸς τὸν πενθερὸν δοθέντας ὅρκους, ἐλάτρευε μὲν κρύφα τὰς εἰκόνας, ἃς ἔκρυπτεν ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτῆς προσκεφάλαιον, ἐσκευώρει δ' ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀντιμεταρρυθμιστικὰς ἀντιδράσεις, ὧν ἕρμαιον ἐγίνετο ὁ ἀνίσχυρος Λέων, μὴ ἔχων τὴν δύναμιν νἀντιτάξῃ τὴν ἰδίαν θέλησιν εἰς τὰς ῥαδιουργίας καὶ ἐπιβουλὰς τῆς πολυμηχάνου συζύγου.

Ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος ἀπήλλασσε τὴν Εἰρήνην παντὸς περιορισμοῦ. 'Αναλαμβάνουσα τὸν θρόνον ὡς βασιλομήτωρ καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ Κωνσταντίνου, ἀπέπτυε πάντα χαλινόν, διὰ δὲ τῶν παραβόλων αὐτῆς τολμημάτων καὶ τῆς ἀκατασχέτου εἰς τὴν εἰκονολατρείαν ἐμμονῆς περιέβαλλε τὴν ἐκκλησίαν διὰ δόξης ἐπισφαλοῦς πρὸς ζημίαν ἐμφανῆ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΤΡΙΤΩι ΤΟΜΩι

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι

ΕΙΚΟΝΕΣ ΟΛΟΣΕΛΙΔΟΙ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

ΕΝ ΤΩι ΤΡΙΤΩι ΤΟΜΩι

Ἐν	σελ.	4	στ.	4	ἀνάγνωθι	*189*	ἀντὶ	*185*
»	»	»	»	11	»	*καθυποτάξεως τῶν Αἰτωλῶν*	»	*καθυποτάξεως*
»	»	8	»	21	»	*ἐκ Ῥώμης*	»	*ἐν Ῥώμῃ*
»	»	»	»	25	»	*τότε*	»	*πρῶτος*
»	»	16	»	32	»	*Πισιδίαν*	»	*Κιλικίαν*
»	»	18	»	8	»	*ἔγγονος*	»	*υἱὸς*
»	»	24	»	23	»	*νῖκαι*	»	*νίκαι*
»	»	32	»	31	»	*δὲν κατείχετο*	»	*κατείχετο*
»	»	38	»	16	»	*τοῦ Μαρτίου τοῦ 86*	»	*τοῦ 86*
»	»	»	»	19	»	*Κάφιδος*	»	*Κάφιος*
»	»	53	»	8	»	*ἀσίδηρον ὅπλον, καὶ ὑπέταξε τὸν ἀτίθασον*	»	*σίδηρον*
»	»	70	»	36	»	*Ὀκτάβιος*	»	*Αὔγουστος*
»	»	97	»	12	»	*Ῥόδον*	»	*Ῥώμην*
»	»	151	»	29	»	*180*	»	*190*
»	»	178	»	32	»	*Σαπώρου*	»	*Σαπόρου* (ὁμοίως ἐν σ. 176, στ. 9).
»	»	179	»	1	»	*Σαπώρην*	»	*Σάπορον*
»	»	272	ὑπὸ τὴν εἰκ.		»	*Η ΛΕΓΟΜΕΝΗ*	»	*Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ*
»	»	340	»	17	»	*ἡ σαρκοφάγος*	»	*ὁ σαρκοφάγος*
»	»	343	»	11	»	*Ἀσχολίου*	»	*Ἀχολίου*
»	»	382	»	20	»	*μυστηριῶτις*	»	*μυστηριώδης*
»	»	432	»	22	»	*ἐπερχομένῃ*	»	*ἐπερχομένη*
»	»	»	»	»	»	*τελείᾳ*	»	*τελεία*
»	»	460	»	24	»	*Θεοδωρίχου*	»	*Θευδωρίχου*
»	»	465	»	14	»	*κακῶς*	»	*καλῶς*

»	»	592	»	28	»	*'Αθαλαρίχου*	»	*'Αταλαρίχου*
»	»	611	»	11	»	*Λαγγοβάρδοι*	»	*Λομβαρδοὶ*
»	»	626	ὑπὸ τὴν εἰκ.		»	*ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑΙ*	»	*ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ-ΚΟΙ*
»	»	»	»	32	»	*ἑτοίμης*	»	*ἑτοίμου*
»	»	»	»	33	»	*κατεσκευασμένης*	»	*κατεσκευασμέ-νου*
»	»	»	»	»	»	*φερούσης*	»	*φέροντος*
»	»	656	ὑπὸ τὴν εἰκ.		»	*ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩι*	»	*ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΒΥ-ΖΑΝΤΙΩι*
»	»	671	»	10,20,30		*Μαρτίνης*	»	*Μαρτίνας*

ΠΡΟΣΘΕΤΟΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΕΝ ΤΩι ΔΕΥΤΕΡΩι ΤΟΜΩι

Ἐν	σελ.	2	στ.	23	ἀνάγνωθι	*Περιάνδρου*	ἀντὶ	*Περικλέους*
»	»	30	»	12	»	*ἐξώδευσεν*	»	*ἐξώδευεν*
»	»	42	»	27	»	*Βρασίδου*	»	*Βρασίδα*
»	»	52	κ. ἑ.		»	*Περδίκκου*	»	*Περδίκκα*
»	»	171	»	10	»	*Ἡριππίδου*	»	*Ἡριππίδα*
»	»	185	»	16	»	*ἀπὸ*	»	*ὑπὸ*
»	»	188	»	11	»	*Καλχηδονίων*	»	*Καρχηδονίων*
»	»	212	»	20	»	*378-377*	»	*377-378*
»	»	233	»	26	»	*ὀλίγον πρὸς δυσμὰς τῆς Κορίνθου*		*κατὰ τὸ σημερινὸν Λουτράκιον*
»	»	235	»	2	»	*Μιδέαν*	»	*Μαλέαν*
»	»	241	»	27	»	*ἐνεργοῦσαι*	»	*ἐνεργοῦντες*
»	»	414	»	20	»	*πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἕξ*	»	*ἕξ*
»	»	439	»	2	»	*Πείθωνα*	»	*Πύθωνα*
»	»	472	»	14	»	*ἠναγκάζετο ὁ Ἀντίγονος*	»	*ἠναγκάζετο*
»	»	527	»	19	»	*εἶχεν ἤδη στραφῇ*	»	*ἠδύνατο ἤδη νὰ στραφῇ*
»	»	»	»	24	»	*εἶχε στρέψει*	»	*ἔστρεψε*
»	»	528	»	12	»	*Λυσίμαχος*	»	*Δημήτριος*
»	»	576	»	1	»	*Λευκίου*	»	*Λουκίου*
»	»	577	»	1	»	*τεσσαράκοντα ὀκτὼ*	»	*ἑξήκοντα*
»	»	628	»	13	»	*272*	»	*262*
»	»	646	»	9	»	*230*	»	*233*
»	»	656	»	33	»	*ἀνεψιὸς*	»	*ἐξάδελφος*
»	»	701	»	25	»	*δεκαεπτὰ*	»	*εἰκοσιὲξ*
»	»	706	»	29	»	*θέρος*	»	*φθινόπωρον*
»	»	713	»	28	»	*179*	»	*170*
»	»	723	»	33	»	*μεθ' οὗ*	»	*καθ' οὗ*
»	»	730	»	8	»	*ἕνα*	»	*ἕνα καὶ ἥμισυν*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Stanford University Libraries
3 6105 121 189 067

